

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year: 13 Sayı / Number: 36 Aralık / December 2020

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi / Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Yardımcısı / Assistanst Editor

Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Tuba GÜN ÇINĞI

Dr. Rezzan ALAGÖZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- *Adiyaman Üniversitesi İİBF-İktisat*

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi*

Doç. Dr. Yaşar KAYA - *İnönü Üniversitesi*

Doç. Dr. İbrahim YERLİKAYA - *Adiyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Doç. Dr. Çiğdem SABBAG- *Adiyaman Üniversitesi Turizm Fakültesi*

Doç. Dr. Metin KOPAR- *Adiyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Tarih*

Doç. Dr. Ümit YETİŞ - *Adiyaman Üniversitesi BESYO*

Doç. Dr. Tayfun SERVİ - *Adiyaman Üniversitesi İİBF-İktisat*

Doç. Dr. Aykut DÜNDAR - *Adiyaman Üniversitesi BESYO*

Doç. Dr. Ali DUMAN - *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR - *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Doç. Dr. Recep ÖZMAN - *İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.-Tarih*

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN - *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi- Sanat Tarihi*

Doç. Dr. Burak TELLİ - *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi -Türk Dili ve Edebiyatı*

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN - *Adıyaman Üniversitesi İİBF- Sosyal Hizmet*

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTDaş - *Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi -Sosyoloji*

Dr. Öğr. Üyesi Ayça AVCI - *Adıyaman Üniversitesi Devlet Konservatuvarı*

Yazı İşleri /Managing

Arş. Gör. Tuğba GÜCENMEZ

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Berivan SALTUK

Arş. Gör. Ümit DURUK

Adres / Adress

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail

adyusbd@gmail.com

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi:

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Melek KÖSEOĞLU	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nezahat GÜÇLÜ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ŞIŞMAN	İstanbul Gedik Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN	Başkent Üniversitesi

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRKEĞİTİM İNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç defa online olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenmediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2020

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortali şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te* Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Işıl SÖNMEZ- Kamile ÖZER AYTEKİN

Eğitim Alanındaki Metafor Araştırmalarında Eğilimler: Bir İçerik Analizi Çalışması

Trends in Metaphor Studies in The Field of Education: A Content Analysis Research

1-38

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Kemal GÖZ

Kasım Tinistanov, Hayatının Son Yılları ve İdam Edilmesi

Kasym Tynystanov Last Years of His Life and Execution

39-73

Mustafa KARABULUT- Sümeyra GÜNEŞ

Roman Tekniği Bakımından Emine Işinsu'nun "Kaf Dağı'nın Ardında" Romanı

Emine Işinsu's "Kaf Dağı'nın Ardında" Novel in Terms of Novel Technique

74-109

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND

ADMINISTRATIVE SCIENCES

Ahmet Yavuz ÇAMLI

Raising Fair Individuals Who Can Ensure Organizational Justice: The Case of Farabi

Örgütsel Adaleti Sağlayabilecek Adil Bireylerin Yetiştirilmesi: Farabi Örneği

110-136

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

Aylin SALTÜRK- Cumhur GÜNGÖR

Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Covid-19 Pandemi Döneminde

Uzaktan Eğitime Geçiş Deneyimi

Distance Education Experience of University Students During the Covid-19 Pandemic

137-174

Fatih TANRIKULU

Propaganda Tekniği Olarak Tekrarın Haber Metinlerinde Kullanımı

Use of Repetition in News Texts as a Propaganda Technique

175-199

Handan AKYİĞİT

A Criticism Related to Discussions on Cultural Integration and Multiculturalism

Kültürel Entegrasyon ve Çokkültürcülük Tartışmalarına İlişkin Bir Eleştiri

200-231

Hasan Ejder TEMİZ- Fatma YEŞİLKAYA

Cinsiyetler Arası İstihdamın Belirleyicileri:

Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz

Determinants of Employment for Genders:

An Econometric Analysis of The European Union and Turkey

232-275

Haydar ALBAYRAK

Kanıt-Dayalı Kamu Politikası: Hayvancılık Politikalarına Uygulanabilirliği

Evidence-Based Public Policy: Applicability to Husbandry Policies

276-315

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

Hülya BİÇER OLGUN- Cem Koray OLGUN

Çağdaş Sanat veya Öznesini Yitiren Sanat: Sanatçının Ölümü

Contemporary Art or Art That Lose Its Subject: The Death of The Artist

316-354

Hüseyin ATAŞ- Selim GÜNDÜZ

Türkiye'nin Sağlık Hizmetleri Kapasitesinin Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği ile Analizi

Multidimensional Scaling Technique Analysis of Turkey's Health Services Capacity

355-382

İlhan ÇİÇEK- Ahmet TANHAN

Terapide Paradoksal Müdahaleler

Paradoxical Interventions in Therapy

383-411

İsmail BAKAN- Burcu ERŞAHAN- Ebray KİRAZ

Lojistik Firma Özellikleri Sarmalında Lojistik Yetenek ve Lojistik Performans Algıları:

Bir Alan Araştırması

Logistics Capability and Logistics Performance Perceptions in Logistics Firm Spiral: A Field Research

412-454

İsmail DÖNMEZ

Risk Altındaki Çocuklar Üzerine Bir İnceleme (Muş İli Örneği)

An Investigation on Children at Risk (Example of Muş)

455-489

Kazım KARTAL- Aziz ALTI

19. Yüzyılın Ortalarında Vergi Kayıtlarına Göre Nevrekop ve Razlık Kıptileri

The Copts In Nevrekop And Razlik According to The Tax Records in The Middle of the 19th Century

490-516

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

Mehmet Akif KARA- Gülşah KARAVARDAR

Sendikalarda Örgüt Geliştirme Stratejilerinin Uygulanmasına Dair Kuramsal Bir Araştırma

A Theoretical Research on The Application of Organization Development Strategies in Unions

517-541

Mehmet ÖZCAN- Gökhan AKAR

E7 Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları:

Panel Veri Analizi

Economic Freedom and Foreign Direct Investment in E7 Countries: A Panel Data Analysis

542-570

Mehri Banu ERDEM-Nuri Özgür DOĞAN

Tekstil Sektöründe Sürdürülebilirliğin Analizi: Kahramanmaraş'ta Faaliyet Gösteren Bir Tekstil

İşletmesinde Dematel Uygulaması

Analysis of Sustainability in The Textile Sector: A Dematel Case Study in A Textile Company In

Kahramanmaraş

571-598

Mehtap PAZARLIOĞLU BİNGÖL- Naile ÇEVİK

Çağdaş Sanatta Bir İfade Unsuru Olarak Kolaj Üzerine Bireysel Söylemler

Individual Discourses on Collage as An Expression Element in Contemporary Art

599-637

Menderes AKDAĞ

Gerçekçi Türk Sinemasındaki Köy Gerçekliğinin Köy Belgeleriyle Karşılaştırılması

(1961-1971)

Comparison of Village Reality in Realistic Turkish Cinema with The Village Documents

(1961-1971)

638-670

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

Neslihan YILMAZ- Servet BERBER

6360 Sayılı Kanun ile Faydalanma İlkesi ve Belediye Gelirlerinin Değerlendirmesi

Evaluation of Municipality Revenues and Benefit Principle with The Law No. 6360

671-704

Saadet Ela PELENK- Ali ACARAY

Rol Çatışmasının Duygusal İş Güvencesizliğine Etkisinde Öz Kontrolün Düzenleyici Rolü

The Moderating Role of Self-Control on The Effect of Role Conflict on Affective Job Insecurity

705-746

Saniye VATANDAŞ

Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Kalıpyargıları Bağlamında Kadının Medyada Metalaştırılması

Objectification of Women in Media in The Context of Gender Roles and Stereotypes

747-784

Sebahattin KILINÇ

Duygusal Olaylar Kuramı Çerçevesinde Personel Güçlendirme Ve Psikolojik Sermaye İlişkisi

The Relationship Between Empowerment and Psychological Capital Within Frames of Affective Events

Theory

785-820

Sefa Salih AYDEMİR

Türkiye’de 1965 Yılından Sonra Ortaya Çıkan Siyasi

Öğrenci Hareketlerinin Sosyo-Kültürel Sebepleri

Socio-Cultural Causes of Political Student Movements Occurring After 1965 in Turkey

821-849

Yıl: 13 Sayı: 36 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

Serdar NERSE

Dijital Sosyal Teoriye Giriş: Yapı, Fail ve Eylem Etkileşiminde Değişim

Introduction to Digital Social Theory:

Change in Structure, Agent and Action Interaction

850-880

Sertaç KAYA-Olcay UÇAK

Gazetecilik Etik Kodlarının Oluşturulmasında ve Güncellenmesinde Meslek Kuruluşlarının

Önemi: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Örneği

The Significance of Professional Organizations Regarding to The Creation of Ethical Codes and Their

Update in Journalism: Example of Turkish Journalists Association

881-917

Tuğçe ERSOY CEYLAN

A Comparative Analysis of Palestinian and Jewish Public Opinions:

The Case Of 2008 Gaza War

Arap ve Yahudi Kamuoyunun Karşılaştırmalı Bir Analizi: 2008 Gazze Savaşı

918-954

EĞİTİM ALANINDAKİ METAFOR ARAŞTIRMALARINDA EĞİLİMLER: BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI

Işıl SÖNMEZ * Kamile ÖZER AYTEKİN**

Öz

Bu araştırmanın amacı, ULAKBİM tarafından dizinlenen dergilerde eğitim alanında yapılmış metafor çalışmalarının genel görünümünü ortaya koymaktır.

Bu araştırma, ULAKBİM tarafından dizinlenen dergilerde eğitim alanında yapılmış metafor çalışmalarının genel eğilimlerini belirlemeyi amaçlayan, doküman incelemesi ile gerçekleştirilen nitel bir çalışmadır. Araştırmada, 2006-2018 yılları arasında Türkiye adresli dergilerde yayınlanan, ULAKBİM tarafından dizinlenen, toplam 259 makale analize dahil edilmiştir. Makalelerin her biri, yayınlandığı dergi adı, yayın yılı, yayın dili, yazar meslek, yazar sayısı, yazar cinsiyet, çalışmanın yapıldığı şehir, çalışma konusu, disiplin, araştırma yöntem ve deseni, örneklem düzeyi, örneklem büyüklüğü, verileri toplama aracı, verilerin analiz yöntemi ve geçerlik ve güvenilirlik yöntemi özellikleri açısından tek tek incelenmiştir.

Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Metafor, eğitim, içerik analizi.*

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim ABD, isilektem@gmail.com, Konya/Türkiye

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Eğitimi ABD, kam.ozer@hotmail.com, Konya/Türkiye

TRENDS IN METAPHOR STUDIES IN THE FIELD OF EDUCATION: A CONTENT ANALYSIS RESEARCH

Abstract

The aim of this study is to present a general view of metaphor studies conducted in the field of education in journals indexed by ULAKBİM.

This research is a qualitative study conducted using document analysis technique to determine the general tendencies of metaphor studies in the field of education in journals indexed by ULAKBİM. In the study, a total of 259 articles published in journals with Turkish addresses and indexed by ULAKBİM. Each article was examined separately in terms of the name of the journal in which it was published, the year of publication, the language of the publication, author's profession, the number of authors, the gender of the author, the city in which the study was conducted, the subject of the study, the discipline, the research method and design, the sample type, the number of samples, the data collection tool, data analysis method and validity and reliability.

Keywords: *Metaphor, education, content analysis.*

1. GİRİŞ

Metaforlar, ilk olarak 1980'li yıllarda Lakoff ve Johnson'un geliştirmiş oldukları "zihinsel metafor teorisi" olarak adlandırılan bir perspektiften ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre, "Kavram sistemimiz büyük oranda metaforikse, düşünme tarzımız ve tecrübe ettiğimiz her olgu bir bakıma metaforiktir" (Şahin & Baturay, 2013). Zihinsel metafor teorisine göre, metaforlar insanların gerçeğe ve dünyaya ilişkin düşüncelerini şekillendiren temel zihinsel modellerden biridir. Bireylerin soyut veya karmaşık olan olguları daha somut veya tecrübe edilen olgularla karşılaştırmalarını ve bu sayede de bilinmeyen olgulara ilişkin anlayış geliştirmelerini sağlarlar (Ocak & Gündüz, 2006).

Kavram olarak, eski Yunancadaki méta (üzerine) ve phrein (taşımak, aktarmak, nakletmek) kelimelerinin bir araya gelerek oluşan metafor (métaphore), bir “şey”in birtakım yönlerinin başka bir “şey”e aktarıldığı zihinsel/dilbilimsel süreçleri ifade eder (Cebeci, 2013). Türk Dil Kurumu metaforu, “Bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma” olarak tanımlamıştır (TDK, 2014). Cerit (2008) metaforu; insanların olayları, nesnelere, hayatı ve çevreyi nasıl gördükleri ve buna bağlı olarak gördüklerini farklı benzetmeler kullanarak açıklama çabalarında kullandıkları araçlar olarak açıklamaktadır.

Metaforlar, bireye iki olay, olgu, konu ya da kavram arasında karşılaştırma yapmayı ve bunlar arasındaki benzerlikleri mecazlı bir anlatımla sunmayı sağlar (Coşkun, 2010). Dolayısıyla, bireyler metaforlar kullanarak bildikleri bir durum ya da nesneyi kullanarak daha iyi tanımlama yoluna giderler. Böylece tanımlamaya çalıştıkları durum ya da kavrama ilişkin olarak zihinlerindeki temel kodlamaya yönelik ipuçları verirler (Gömleksiz & Kan, 2012). Yob (2003)’a göre metaforlar, kişinin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanabileceği güçlü zihinsel araçlardır. Bir bireyin zihninin belli bir anlama (kavrayış) biçiminden başka bir anlama (kavrayış) biçimine hareket etmesini sağlayarak, o bireyin belli bir olguyu başka bir olgu olarak görmesine imkan tanırırlar (Saban, 2008). Bireyler metaforları, hem kendi duygu ve düşüncelerini hem de karşılarındakilerin duygu ve düşüncelerini tanımlarken kullandıklarından, metaforik yapılar, bireylerin dünyayı ve kendilerini algılama biçimlerini göstermektedir (Girmen, 2007) ve hayattaki deneyimlerimizin çoğunu da şekillendirmektedir (Taylor, 2008). Marshall (1990), metaforların inanç sistemimizi temsil etmesine bağlı olarak olayları ve durumları algılamada bir yöntem şeklinde kullanabileceğimizi, zaman zaman farkında olmasak da bu metaforların eylemlerimizi etkileyebildiğini vurgulamaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Metafor çalışmalarının genel görünümünü ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmuştur. Bu amaçla, ULAKBİM tarafından dizinlenen Türkiye adresli dergilerde yayımlanmış eğitim alanındaki metafor çalışmaları belirlenen temalar çerçevesinde incelenmiş ve aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır;

- 1- Metafor çalışmalarının yayımlandığı dergilere göre dağılımı nasıldır?
- 2- Metafor çalışmalarının yayımlandığı yıla ve yayın diline göre dağılımı nasıldır?
- 3- Metafor çalışmalarının yazar meslek, yazar sayısı ve yazarların cinsiyetlerine göre dağılımı nasıldır?
- 4- Metafor çalışmalarının yapıldığı şehirlere göre dağılımı nasıldır?
- 5- Metafor çalışmalarının konularına göre dağılımı nasıldır?
- 6- Metafor çalışmalarının disiplinlerine göre dağılımı nasıldır?
- 7- Metafor çalışmalarının gerçekleştirildiği araştırma desenlerine göre dağılımı nasıldır?
- 8- Metafor çalışmalarının örneklem düzeyine göre dağılımı nasıldır?
- 9- Metafor çalışmalarının örneklem büyüklüğüne göre dağılımı nasıldır?
- 10- Metafor çalışmalarında kullanılan veri toplama araçlarının dağılımı nasıldır?
- 11- Metafor çalışmalarının kullanılan veri analiz yöntemlerinin dağılımı nasıldır?
- 12- Metafor çalışmalarında kullanılan geçerlik güvenirlik yöntemlerinin dağılımı nasıldır?

1.2. Araştırmanın Önemi

Metaforlar yeni fikirler üretmek için güçlü araçlardır. Bu durum metaforların bilimsel gelişimde neden önemli olduğunu ortaya koymaktadır (D'Hanis, 2002;

Akt. Yıldızlı ve diğ., 2018). Gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında birçok konu ve kavrama ilişkin metaforik algıların araştırıldığı çalışmaların varlığı görülmektedir. Türkiye’de, eğitim alanında yapılan metafor çalışmalarının yaklaşık 14 yıllık bir geçmişi bulunmaktadırdır. 2006 yılından bu yana, algı ve anlamların belirlenmesinde eğitimde sıklıkla tercih edildiği göze çarpmaktadır. Alan yazın incelendiğinde, Türkiye’de metafor araştırmalarının genel görünümünün içerik analizi ile incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yıldızlı ve diğ. (2018) araştırmalarında, öğretmene yönelik metafor çalışmalarını incelemişler, Türkiye’de eğitim alanında öğretmene yönelik yapılan metafor çalışmalarını nitel olarak sentezleyerek ve öğretmene yönelik yapılan metafor çalışmalarının genel görünümü hakkında bilgi sunmuşlardır. Bu araştırmada ise, herhangi bir konu belirlenmeden ULAKBİM indeksli tüm çalışmalar araştırma kapsamına dahil edilerek eğitim alanındaki metafor çalışmalarının genel görünümü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada, metafor araştırmalarının dergi, yayın yılı, yayın dili, yazar meslek, yazar sayısı, yazar cinsiyet, çalışmanın yapıldığı Şehir, çalışma konusu, disiplin, araştırma yöntem ve deseni, örneklem düzeyi, örneklem büyüklüğü, veri toplama aracı, veri analiz yöntemi ve geçerlik ve güvenirlik yöntemi özellikleri incelenmiştir. Araştırmanın özellikle, bu alanda çalışmalar yapacak olan araştırmacılara genel durumu sunarak ve genel eğilimlerin yönünü belirterek, farklı bir bakış açısıyla çalışmalarında yol gösterici olması ve alana özgün katkı sağlaması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

ULAKBİM tarafından dizinlenen dergilerde eğitim alanında yapılmış metafor çalışmalarının genel eğilimlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, doküman incelemesi ile geçekleştirilen durum tespit modelli nitel bir çalışmadır. Nitel

araştırmalarda araştırmacı, verileri teker teker okuyarak, kodlar ve kategorize eder. Bu elde ettiği kodlara ve kategorilere dayalı olarak araştırma sonuçlarını ortaya koyar (Merriam, 1998, s.58).

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın çalışma evrenini, ULAKBİM tarafından dizinlenen Türkiye adresli dergilerde yayınlanan (2006-2018), eğitim alanında yapılmış metafor çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışma evreni, toplam 259 makaleden oluşmaktadır.

2.3. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında sırasıyla aşağıdaki aşamalar izlenmiştir.

Öncelikle ULAKBİM veri tabanlarında, “metafor” / “metaforik” / “imgesel” / “zihinsel imge” / “mecaz” kelimeleri ile tarama yapılarak ULAKBİM tarafından indekslenen dergilerde yer alan 527 makalelerin listesi çıkarılmıştır. Öncelikle her bir makaleye bir kod numarası verilmiştir. Kod numarasının verilmesinde öncelikle ULAKBİM veri tabanındaki sıralama dikkate alınmıştır. Makaleler ayrıntılı olarak incelenmiş ve ulaşılan makalelerden pazarlama, iletişim, iktisat, dilbilim, işletme, dil, edebiyat, görsel sanatlar, edebiyat, sağlık, psikoloji, psikiyatri, kamu yönetimi, felsefe, sinema, metafor üretme becerisi, ders kitaplarında yer alan metaforların incelemesi, metafor kullanmanın öğrenci başarısına etkisi vb.. ile ilgili olup doğrudan eğitimle bağlantısı olmayan ya da doğrudan metaforik algıları belirlemeye yönelik olmayan makaleler çalışma dışında bırakılmıştır. Son olarak tekrar sıralama yapılmış ve veri kaybını önlemek amacıyla sıra numaraları makalelerin kodunu oluşturmuştur. Makale kodları, M1, M2, M3..M259 şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi bilimsel yöntemler kullanılarak metin ya da başka biçimlerdeki içeriklerin, mesajların özetlenmesi, sınıflandırılması, karşılaştırılması ve sayısal olarak ifade edilmesidir (Cohen, Manion, ve Morrison, 2007). İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve şimşek, 2013). İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha detaylı bir uygulamaya tabi tutulur (Yıldırım ve şimşek, 2013). İçerik analizleri genellikle görüşme metinleri, günlükler ve belgeler gibi yazılı materyallerin analizinde kullanılmaktadır (Patton, 2002). Bu yönüyle de, araştırmanın amacına uygun bir tekniktir. Bu araştırmada da bu yönlerinin yanında verileri belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek okuyucunun anlayacağı biçime dönüştürme amacıyla tercih edilmiştir (Freankel ve Wallen, 2005; Yıldırım ve şimşek, 2013).

Araştırmaya ait verilerin kodlanmasında genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama türü kullanılmıştır. Bu tür kodlama, verilerin analizinden önce genel bir kavramsal yapı oluşturmak ile mümkündür. Bu kavramsal yapıya göre kodlamalar yapılır. Ancak bu esnada ortaya çıkan yeni kodlar listeye dahil edilir. Bu şekilde önceden belirlenen bir kod listesi içerik analizini yönlendirirken, tümevarımcı bir anlayışla verilerin incelenmesi sonucu ortaya çıkan veriler de, daha önceden oluşturulan kod listesine eklenir ya da yeni kodlara göre eski kodlar değiştirilir (Yıldırım ve şimşek, 2013). Bu araştırmada ilgili literatür ayrıntılı olarak incelenmiş ve incelemeler neticesinde Kozikoğlu ve Senemoğlu (2015), Yıldızlı ve diğ. (2018) ve Çalışkan ve Serçe (2018)'nin araştırmalarından faydalanılarak temalar oluşturulmuştur. Ancak araştırmanın amacına uygun

olarak farklı temalar da eklenmiştir. Bu çerçevede hazırlanan veri toplama aracı iki ayrı alan uzmanının görüşleri alınarak yeniden düzenlenmiştir. Veri toplama aracına ait temalar; 1.Çalışmanın yayınlandığı dergi, 2.Çalışma yılı ve dili, 3.Çalışmanın yazar bilgileri (sayı, cinsiyet ve meslek), 4.Çalışmanın yapıldığı şehir, 5.Çalışmanın konusu, 6.Çalışma disiplini, 7.Çalışmanın deseni, 8.Örneklem düzeyi, 9.Örneklem büyüklüğü, 10.Veritoplama araçları, 11.Veritoplama yöntemleri, 12.Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarıdır. Araştırmaya dahil edilen makaleler bu temalara göre analiz edilmiş ve bulguların sunulmasında da bu sıralama takip edilmiştir. Temalara ait kategoriler, literatürdeki ilgili makalelerin ayrıntılı incelenmesi ve içerik analizinde ortaya çıkan kodlara göre oluşturulmuştur. Son olarak temalar ve temalara ait kategoriler f değerleri ile belirtilmiş ve yorumlanmıştır.

2.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda, toplanan verilerin ayrıntılı rapor edilmesi ve araştırmacıların sonuçlara nasıl ulaştığını açıklamaları, nitel araştırmalarda geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada, geçerliği sağlamak için bilgiyi toplama ve veri analiz süreci ayrıntılı bir şekilde raporlanmıştır. Ayrıca alan yazın taraması yapılarak, araştırma ile benzerlik taşıyan çalışmalardan faydalanılmış, böylece iç geçerlik artırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın inandırıcılığını sağlamak için alınan bir diğer tedbir de dokümanlarla uzun süreli etkileşimdir. Verilerin analizi Haziran 2018’de başlamış olup Aralık 2019’un sonuna kadar devam etmiştir. Bu anlamda verilerin kodlanması ve analizine yeterli zaman ayrılmıştır.

Bu araştırmada verilerin güvenirliğini sağlamak için veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış ve böylece olası eksik ve hatalar giderilmeye çalışılmış ve araştırmacılar arasında uzlaşmaya varılmıştır.

Araştırmada ulaşılan kavramsal kategoriler altında verilen kodların söz konusu kavramsal kategoriye temsil edip etmediğini belirlemek için iki ayrı alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Uzman değerlendirmesinin ardından, görüş birliğine ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmaya dahil edilen metafor çalışmalarının araştırma amacı çerçevesinde, bazı değerışkenler açısından yapılan analizlerine ait bulgular yer almaktadır. Bu bölümde sırası ile çalışmaların yayınlandığı dergilere, yayın yılı ve diline, yazar meslek, cinsiyet ve yazar sayısına, yapıldığı şehirlerle, metafor konularına, ait oldukları disiplinlere, araştırma yöntem ve desenine, örneklem düzeyine, örneklem büyüklüğüne, veri toplama araçlarına, veri analiz yöntemlerine, geçerlik ve güvenirlik yöntemlerine göre analizlerini içeren bulgulara yer verilmiştir. Araştırma bulguları alt başlıklara göre tablolaştırılarak açıklanmış, frekans değerleri belirtilmiş ve tablo yorumları sunulmuştur.

3.1. Metafor Araştırmalarının Yayınlandığı Dergiler

ULAKBİM tarafından indekslenen dergilerde yer alan metafor çalışmalarının dergilere göre dağılımı Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Yayınlandığı Dergi” lere Göre Dağılımı

Dergi Adı	f	Dergi Adı	f
1. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	6	35. Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	20
2. Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi	1	36. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
3. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	5	37. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri	9
4. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi	19	38. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi	7
5. Akdeniz Eğitim araştırmaları Dergisi	3	39. Kuramsal Eğitim Bilimi	1
6. Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi	1	40. Marmara Coğrafya Dergisi	5
7. Ana Dili Eğitimi Dergisi	2	41. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi	1
8. Anadolu Journal of Educational Sciences International	1	42. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	5
9. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1	43. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	3
10. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	6	44. Milli Eğitim Dergisi	3
11. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi	1	45. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	9
12. Beytulhikme an International Journal of Phiosophy	1	46. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi	2
13. Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	47. Niğde Üniversitesi Beden eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi	3
14. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	3	48. Novitas Royal: Research on Youth and Language	1
15. Değerler Eğitimi Dergisi	2	49. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	3
16. Doğu Coğrafya Dergisi	1	50. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
17. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	2	51. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi	2
18. Eğitim ve Bilim	6	52. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
19. Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi	3	53. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	3
20. Eğitimde Nitel Araştırmalar	2	54. Tarih Okulu Dergisi	1

Dergisi			
21. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi	6	55. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi	1
22. Erzincan Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi	4	56. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
23. Eurasian Journal of Educational Research	10	57. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
24. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	4	58. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry	4
25. Folklor / Edebiyat	1	59. Turkish Studies	39
26. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi	2	60. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	1
27. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	3	61. Türk Fen Eğitimi Dergisi	1
28. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi	1	62. Türk Kütüphaneciliği	1
29. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	7	63. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi	1
30. İlköğretim Online	5	64. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
31. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	3	65. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi	4
32. Journal of Education and Future	2	66. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi	1
33. Journal of Language and Linguistic Studies	1	67. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi	1
34. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi	3	68. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi	2
		TOPLAM	259

Tablo 1 incelendiğinde, analize dahil edilen metafor araştırmalarının toplam 68 dergide yayımlandığı görülmektedir. Analiz edilen makalelerin en fazla Turkish Studies (f=39), Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi (f=20) ve Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (f=19)'nde yayımlandığı görülmektedir. Diğer dergilerde yayınlanan makale sayısı 1 ile 10 arasında değişmektedir.

3.2. Metafor Araştırmalarının “Yayın Yılı” ve “Yayın Dili”

Metafor çalışmalarının yayınlandığı yılı ve yayın diline ait bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Yayın Yılı” ve “Yayın Dili”ne Göre Dağılımı

Yayın Yılı	f	Yayın Yılı	f	Yayın Dili	f
2006	1	2013	40	İngilizce	31
2007	3	2014	35		
2008	2	2015	36	Türkçe	226
2009	6	2016	48		
2010	8	2017	53	İngilizce ve Türkçe	2
2011	9	2018	4		
2012	14				
	TOPLAM	259		TOPLAM	259

Tablo 2’ye göre, analize dahil edilen makaleler yayın yılı açısından değerlendirildiğinde, 2006 yılında 1, 2007 yılında 3, 2008 yılında 2; 2009 yılında 6, 2010 yılında 8, 2011 yılında 9, 2012 yılında 14, 2013 yılında 40, 2014 yılında 35, 2015 yılında 36, 2016 yılında 48, 2017 yılında 53 ve 2018 yılında 4 makale yayınlanmıştır. 2014 yılında az bir düşüş görülmekle birlikte, metafor çalışmalarının sayısı yıllara göre giderek artan bir seyir izlemiştir. Son olarak da 2018 yılında çalışma sayısının oldukça azaldığı görülmektedir. En çok makale sayısı 2017 yılına aittir.

Makaleler yayın dili açısından incelendiğinde, Tabloya göre araştırmaların 226’sı Türkçe, 31’i İngilizce, 2’si ise hem İngilizce hem Türkçe olarak yayınlanmıştır.

3.3. Metafor Araştırmalarının “Yazar Bilgileri”

Tablo 3’de yayınların, yazar sayısı, yazar mesleği ve yazar cinsiyeti açısından elde edilmiş verileri verilmektedir

Tablo 3. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Yazar Sayısı, Yazar Meslek ve Yazar Cinsiyet”e Göre Dağılımı

Yazar Sayısı	f	Yazar Meslek	f	Yazar Cinsiyet	f
1 yazarlı	93	Öğretim Elemanı	407		
2 yazarlı	112	Öğretmen	23	Kadın	248
3 yazarlı	43	Okul Yöneticisi	2		
4 yazarlı	10	Müfettiş	1		
5 yazarlı	1	Yüksek Lisans Öğrencisi	10	Erkek	243
		Doktora Öğrencisi	11		
		Belirtilmemiş	37		
TOPLAM	259	TOPLAM	259	TOPLAM	259

Tablo 3’te analize dahil edilen makalelerin yazar meslek, yazar sayısı ve yazar cinsiyetine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Çalışmaları yürüten yazarların çoğunluğu öğretim elemanıdır (f=407). Bunu sırasıyla öğretmen (f=23), doktora öğrencisi (f=11), yüksek lisans öğrencisi (f=10), okul yöneticisi (f=2) ve müfettiş (f=1) ve izlemiştir. Görüldüğü üzere makalelerin büyük bir kısmı öğretim elemanları (üniversitelerde profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi gibi kadrolarda görev yapan) tarafından yürütülmüştür.

Analize dahil edilen çalışmaların yazar sayısı incelendiğinde, sırasıyla 2 yazarlı (f=112), 1 yazarlı (f=93), 3 yazarlı (f=43), 4 yazarlı (f=10) ve 5 yazarlı (f=1) olduğu görülmektedir. Metafor çalışmalarında makaleler 2 yazar ya da 1 yazarlı olma eğilimi göstermekle birlikte, bir çalışma en fazla 5 yazar tarafından yapılmıştır.

Toplam 259 makalenin 248’ü kadın araştırmacılar, 243’ü de erkek araştırmacılar tarafından yürütülmüştür.

3.4. Metafor Araştırmalarının Yapıldığı “Şehirler”

Metafor çalışmalarının, yapıldığı şehirlere göre dağılımı Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Çalışmanın Yapıldığı Şehir”e Göre Dağılımı

Şehir	f	Şehir	f	Şehir	f	Şehir	f
Adana	7	Bursa	3	İstanbul	9	Merzifon	1
Adıyaman	2	Çanakkale	2	İzmir	7	Muğla	5
Afyon	3	Çankırı	1	Kahramanmaraş	1	Muş	2
Ağrı	1	Çorum	1	Karabük	5	Nevşehir	1
Aksaray	3	Denizli	3	Karaman	1	Niğde	2
Amasya	1	Diyarbakır	10	Kars	4	Polencia	2
Ankara	29	Düzce	1	Kastamonu	1	Rize	10
Antalya	4	Edirne	3	Kayseri	3	Sakarya	4
Artvin	2	Elazığ	11	Kırıkkale	3	Samsun	2
Aydın	2	Erzincan	1	Kırşehir	7	Siirt	4
Balıkesir	3	Erzurum	6	Kilis	2	Sivas	1
Bartın	1	Eskişehir	10	Kocaeli	2	Şanlıurfa	3
Batman	1	Gaziantep	5	Konya	12	Tekirdağ	2
Bayburt	1	Giresun	1	Kütahya	3	Tokat	7
Bilecik	1	Gümüşhane	1	Lefkoşa	4	Trabzon	6
Bişkek	1	Hakkâri	2	Malatya	5	Van	1
Bolu	4	Hatay	2	Manisa	1	Yozgat	1
Burdur	1	Isparta	1	Mersin	5	Zonguldak	2
						Belirtilmemiş	38
Toplam	67	Toplam	64	Toplam	75	Toplam	94
						TOPLAM	300

*Bazı araştırmalar birden fazla ilde yürütüldüğünden şehir sayısı toplam araştırma sayısından fazladır.

Tablo 4’te metafor çalışmalarının illere göre dağılımı verilmiştir. Çalışmaların 3 tanesi yurt dışında yapılmıştır. Türkiye’de toplam 72 ilde bu çalışmalar yürütülmüştür. Analize dahil edilen metafor çalışmalarının büyük çoğunluğunun Ankara’da (f=29) gerçekleştirildiği görülmektedir.

Analize dahil edilen çalışmaların yapıldığı diğer iller sırası ile, Konya (f=12), Elazığ (f=11), Diyarbakır (f=10), Eskişehir (f=10), Rize (f=10), İstanbul (f=9), Adana (f=7), İzmir (f=7), Kırşehir (f=7), Tokat (f=7), Erzurum (f=6), Trabzon (f=6)'dır. Diğer illerde yapılan çalışma sayısı 1 ile 5 arasında değişmektedir. Metafor çalışmaları bazı şehirlerde yoğunluk göstermekle birlikte, Türkiye'de yer alan illerin büyük çoğunluğunda çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

3.5. Metafor Araştırmalarının “Konu/Kavramları”

Metafor araştırmalarının konularına göre dağılımları Tablo 5’de belirtilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Metafor Konusu”na Göre Dağılımı

Konu	f	Konu	f	Konu	f
Açık uçlu madde	1	Genleşme	1	Öğrenci	5
Adalet	1	Geometri	1	Öğrenme yetersizliği olan öğrenciler	1
Ahilik	1	Göç	1	Öğrenme	1
Akademisyen	1	Görme engelliye okuma yazma öğretmek	1	Öğretim elemanı	1
Akciğer	1	Görsel okuryazarlık	1	Öğretme	1
Alan derslerini yürüten öğretim elemanları	1	Görsel sanatlar dersi	1	Öğretmen bekâr ise	1
Alan öğretimi derslerini yürüten öğretim elemanları	1	Görsel sanatlar öğretmeni	1	Öğretmen derste	1
Anlaşmazlık	1	Hayat bilgisi dersi	1	Öğretmen eğitimcisi	1
Antropoloji	1	Hedef	1	Öğretmen emekliliği yaklaştığında	1
Arama motoru kullanarak bilgi aramak	1	Hikaye	1	Öğretmen evli ise	1
Araştırma görevlileri	1	Hoşgörü	2	Öğretmen göreve yeni başladığında	1
Araştırma görevlisi	1	Hukuk	1	Öğretmen	14

Arkeoloji	1	İdeal okul	1	Öğretmenlik formasyon eğitimi	1
Ayırt etme	1	İklim	1	Öğretmenlik mesleği	2
Ayrımcılık Karşıtı Eğitim Programı	1	İlkokuma yazma	1	Öğretmenlik meslek bilgisi derslerini yürüten öğretim elemanları	1
Bağımsızlık	1	İnce bağırsak	1	Öğretmenlik	2
Bağışlayıcılık	1	İngilizce öğrenen	1	Ölçme ve değerlendirme dersi	1
Barış	1	İngilizce öğrenme	1	Örgütsel kültür	1
Beden eğitimi dersi	1	İngilizce öğrenmek	1	Özel eğitim	1
Bilgi	1	İnternet	2	Özel eğitime gereksinimi olan birey	1
Bilgisayar öğretmeni	1	İş	1	Özgürlük	1
Bilgisayar	3	İşitme engelliye okuma yazma öğretmek	1	Özgüven	1
Bilim insanı	3	İyimserlik	1	Paylaşma	1
Bilim sanat merkezi	1	Japonca	1	Pedagojik formasyon	2
Bilim	3	Kadın akademisyen	1	Problem kurma	1
Bilimsel araştırma	1	Kadın	1	Program geliştirme	1
Birleştirilmiş sınıf	1	Kalın bağırsak	1	Psikoloji	1
Birleştirilmiş sınıflı okul	1	Kalp	1	Psikolojik danışma	1
Birlik	1	Kanaatkarlık	1	Rafting	1
Biyoloji	3	Kariyer	1	Rehber öğretmen (psikolojik danışman)	2
Biyoteknoloji	1	Kendini analiz etme	1	Rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü mezunları	1
Böbrek	1	Kendini kontrol	1	Roman	1
Büzülme	1	Kimya	3	Sabır	2
Cep telefonu	1	Kimyasal değişim	1	Sağlıklı yaşam	1
Cesaret	1	Kitap	2	Sahip olduğu özellikler düşünüldüğünde bir meslek olarak sınıf öğretmenliği	1
Ceza	1	Konuşma	2	Sanat tarihi	1
Coğrafya	5	Kopye çekmek	1	Sanatçı	1
Cömertlik	1	Kpss	1	Saygı duyma	1
Çanakkale savaşı	1	Kur'an-ı Kerim	1	Saygı	1
Çevre kirliliği	1	Kültürel miras	1	Sebatkarlık	1
Çevre sorunları	1	Kültürün dil ile ilişkisi	1	Sınav	1
Çevre	3	Küresel ısınma	1	Sınıf öğretmeni	1
Çocuk eğitimi	1	Kütüphane	1	Sınıf	1
Çocuk hakları	1	Laiklik	1	Siyaset bilimleri	1
Çocuk	2	Liderlik	3	Siyaset	1
Çoktan Seçmeli Madde	1	Matematiği öğrenemeyen öğrenci	1	Sorumluluk	1

Darbe	1	Matematiği öğrenmek	1	Sosyal bilgiler	1
Değer	1	Matematiği öğrenmek	1	Sosyal bilgiler ders kitabı	1
Değerlendirme	1	Matematiği öğretmek	1	Sosyal bilgiler dersi öğretmeni	1
Değerler eğitimi	1	Matematik dersi	1	Sosyal bilgiler dersi	4
Demokrasi	2	Matematik dersinde öğrencinin verdiği örnekler	1	Sosyal bilgiler dersindeki sınıf ortamı	1
Denetim	1	Matematik dersinde öğretmenin verdiği örnekler	1	Sosyal bilgiler dersinin işlenişi	1
Denetlenen	1	Matematik öğrenmek	1	Sosyal bilgiler öğretmeni	2
Denetmen	1	Matematik öğretimi	1	Sosyal bilgiler	2
Devlet	1	Matematik öğretmeni	1	Sosyal bilimler	1
Dinleme	2	Matematik problemi	3	Sosyoloji	1
Disiplin	1	Matematik	3	Şefkat	1
Doğa	3	Matematikteki cebirsel örnekler	1	Şiir	2
Doğayı sevme	1	Matematikteki görsel örnekler	1	Tarih	3
Doğru sözlülük	1	Merak	1	Teknoloji	3
Dostluk	1	Merhamet	1	Teknolojik pedagojik alan bilgisi	1
Drama	1	Mide	1	Teog	1
Dünya	1	Mikroskop	1	Turizm	1
Dürüstlük	1	Minnettarlık,	1	Tüm hayata ilgi duyma	1
Düşünme	1	Mutluluk	1	Türk eğitim sistemi	1
Edebiyat	2	Müdür yardımcısı	2	Türkçe dilbilgisi	1
Eğitim planlaması süreçleri	1	Müfettiş	2	Türkçe öğretmeni	1
Eğitim programı	3	Müzik dersi	1	Türkçe sözlük	1
Eğitim programının sahip olduğu özellikler düşünüldüğünde mevcut program	1	Müzik öğretmeni	1	Türkçe	4
Eğitim sistemi	1	Nasreddin hoca	1	Uygulama öğretmeni	1
Eğitim	2	Nezakat	1	Uzay	1
Eğitimde program geliştirme dersi	1	Nitel araştırma yapmak	1	Üniversite hayatında aile	1
E-kitap	1	Nitel araştırma	1	Üniversite hayatında arkadaşlar	1
Ekonomi	1	Nitel araştırmacı	1	Üniversite hayatında başarılı olamama ve	1

El yazısı öğrenmek	1	Okul kültürü	1	başaramama korkusu Üniversite hayatında başarılı olmak	1
El yazısı öğretmek	1	Okul müdürü	5	Üniversite hayatında hocalar	1
Eleştirel yazma	1	Okul öncesi dönem çocuğu için oyuncak	1	Üniversite hayatında sınavlara çalışmak	1
E-okul veli bilgilendirme sistemi	1	Okul öncesi eğitim	1	Üniversite hocası	1
E-okul yönetim bilgi sistemi	1	Okul öncesi öğretmeni	4	Üniversite	6
Erkek	1	Okul öncesi velisi	1	Üstün yetenekli çocuk	1
Ermeni tehrici	1	Okul yöneticisi	1	Vatan	1
Esnek çalışma	1	Okul	16	Vatandaşlık	1
Etkileşimli e-kitap	1	Okullarda uygulanan ölçme ve değerlendirme uygulamaları	1	Veli	1
Evlilik	1	Okulumun binası	1	Yabancı dil ders kitabı	1
Evrensel sevgi	1	Okuma yazma bilen bir insan	1	Yabancı dil sınıfı	1
Facebook	1	Okuma yazma bilmeyen bir insan	1	Yabancı dil	1
Fakülte	1	Okuma yazma	1	Yapılandırmacı öğretmen	2
Felsefe	2	Okuma	2	Yardımlaşma	1
Fen bilimleri dersi	1	Olimpiyat	1	Yardıms severlik,	1
Fen bilimleri öğretmeni	1	Ortaöğretim öğretmenleri	1	Yaşam boyu öğrenme	1
Fen laboratuvarı	1	Otizm spektrum bozukluğu	2	Yazı yazmak	1
Fen ve teknoloji dersi	2	Oyun	1	Yazma	2
Fizik	1	Ödül	1	Yetenek yönetimi	1
Fiziksel değişim	1	Öğrenci merkezli öğrenme stratejisi	1	Yetişkin eğitimi	1
Gençlik lideri	1	Öğrenci velisi	1	Zamanı kullanma	1
Genetiği değiştirilmiş gıdalar	1	Öğrenci yetiştirmek	1	Zihinsel engelliye okuma yazma öğretmek	1
Genetiği değiştirilmiş organizmalar	1				
TOPLAM 289					

Tablo 5’de araştırma kapsamında analiz edilen makalelerin konularına göre dağılımı verilmiştir. Makalelerde en çok araştırılan kavramlar sırasıyla okul

(f=16), öğretmen (f=14), üniversite (f=6), öğrenci (f=5), coğrafya (f=5) 'dır. Diğer metafor konularının çalışma sıklığı 1 ile 3 arasında değişmektedir.

Tabloya göre, 2006 yılından bugüne toplam 289 kavrama ait metafor çalışması yapılmıştır.

3.6. Metafor Araştırmalarında Disiplinler

Metafor araştırmalarında ele alınan disiplinlere ait bilgiler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Disiplinlere” Göre Dağılımı

Metaforlara Bakılan Disiplinler	f	Metaforlara Bakılan Disiplinler	f
Sosyal Bilgiler Eğitimi	35	Yabancı Diller Eğitimi	7
Türkçe ve Türk Dili Edebiyatı Eğitimi	19	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	7
Fen Bilgisi Eğitimi	17	Güzel sanatlar	6
Sınıf Eğitimi	14	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	6
Matematik Eğitimi	12	Beden Eğitimi ve Spor	4
Okul Öncesi Eğitimi	11	Genel	124
Özel Eğitim	9	TOPLAM	271

*Çalışma disiplinlerinin belirlenmesinde, ele alınan kavramın (metaforun) makale bütünlüğü içinde ait olduğu alan göz önünde bulundurulmakla birlikte uygulama yapılan çalışma grubunun türü de disiplinin belirlenmesine temel teşkil etmiştir. Bazı araştırmalarda birden fazla disiplin alanı ile ilişkili olduğundan, disiplin sayısı toplamı araştırma sayısı toplamından fazladır.

Tablo 6 incelendiğinde, çalışmaların çoğunluğunun “genel” kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Bu kategoride yer alan konu/ kavramlar eğitimle ilgili genel kavramlardan (öğretmen, öğretmenlik mesleği, okul, kütüphane, kitap, yetişkin eğitimi vb.) oluşmaktadır (n=124). Diğer çalışmalara ait disiplinler elde edilen verilere göre toplam 12 kategori altında bir araya getirilmiştir. Bu kategoriler de

sırası ile, Sosyal Bilgiler Eğitimi (35), Türkçe ve Türk Dili Edebiyatı Eğitimi (19), Fen Bilgisi Eğitimi (17), Sınıf Eğitimi (14), Matematik Eğitimi (12), Okul Öncesi Eğitimi (11), Özel Eğitim (9), Yabancı Diller Eğitimi (7), Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (7), Güzel Sanatlar (6), Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6), Beden Eğitimi ve Spor (4)'dur.

3.7. Metafor Araştırmalarında Yöntem/Yaklaşım ve Desen

İncelenen metafor araştırmalarında kullanılan yöntem/yaklaşım ve desenlere ait veriler Tablo 7'de bulunmaktadır.

Tablo 7. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Araştırma Yöntem/Yaklaşım ve Deseni”ne Göre Analizi

Metafor Araştırmalarında Yöntem/Yaklaşım ve Desen	f
Araştırma Yöntem/Yaklaşımının Belirtilip Desenin Açıkça Belirtilmediği Çalışmalar	
<i>Tarama Modelinde çalışma</i> (Tarama modeli/Betimsel çalışma/Betimsel tarama modeli/ilişkisel tarama modeli)	29
<i>Tarama Modelinde ve Nitel Çalışma</i> (Nitel yöneme uygun betimsel çalışma/Betimsel tarama modelinde nitel çalışma/Tarama modelinde nitel çalışma)	12
<i>Nitel Araştırma</i>	33
<i>Karma Yöntem Araştırması</i>	8
Araştırma Desenin Belirtilmediği Çalışmalar	
<i>Olgu bilim Deseni</i> (Olgu bilim deseninde/Nitel olgu bilim deseninde/Betimsel tarama modelinde, olgu bilim deseninde)	146
<i>Durum Çalışması</i> (Nitel durum çalışması/Betimsel nitelik taşıyan durum çalışması)	6
Yöntem ya da Desenin Belirtilmediği Çalışmalar	25
TOPLAM	259

Tablo 7'de metafor çalışmalarının yöntem ve desenlerine ilişkin betimsel bulgular sunulmuştur. 82 makalede araştırma yöntemi belirtilmekle birlikte,

araştırma deseni açıkça belirtilmemiş; 152 makalede ise araştırma deseni belirtilmiştir. Desenin belirtildiği bu çalışmaların büyük çoğunluğunda (araştırma deseni “Olgu bilim deseni” (f=146) olarak ifade edilmiştir. Bu araştırmalarda araştırma deseni, “Olgu Bilim deseninde, nitel olgu bilim deseninde, betimsel tarama modelinde ve olgu bilim deseninde” gibi farklı söylemlerle isimlendirilmiştir. Desenin belirtildiği çalışmalar içinde araştırma desenini “Durum çalışması” olarak belirten çalışma sayısı oldukça azdır (f=6). Durum çalışması deseni, “Nitel durum çalışması, betimsel nitelik taşıyan durum çalışması” gibi söylemlerle ifade edilmiştir.

Araştırma yöntem/yaklaşımın belirtilip desenin açıkça belirtilmediği araştırmalarda ise, yöntem/yaklaşım bilgisi en çok “Nitel araştırma” olarak ifade edilmiştir (f=33). 29 araştırmada ise, yöntem bilgisi; “Tarama modeli” olarak belirtilmiştir. Tarama modeli, araştırmacılar tarafından, “Betimsel çalışma, betimsel tarama modeli, tarama modeli, ilişkisel tarama modeli” gibi söylemlerle isimlendirilmiştir. 12 araştırmada ise yöntem hem “Tarama modelinde” hem de “Nitel çalışma” olarak bir arada verilmiştir. Bu kategoride yöntem bilgisi “Nitel yönetime uygun betimsel çalışma, betimsel tarama modelinde nitel çalışma, tarama modelinde nitel çalışma” olarak açıklanmıştır. En az tercih edilen yöntem “Karma yöntem”dir. Bununla birlikte toplam 25 araştırmacının araştırma yöntem/desen bilgisi belirtilmemiştir.

3.8. Metafor Araştırmalarında Örneklem Düzeyi

Tablo 8’de metafor çalışmalarının örneklem düzeyine ait bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 8. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Örneklem Düzeyi”ne Göre Analizi

Örneklem Düzeyi	f	Örneklem Düzeyi	f
-----------------	---	-----------------	---

Öğretim Elemanı	8	Ortaokul Öğrencisi (5.-8. Sınıf)	31
Okul Yöneticisi	8	Lise Öğrencisi	24
Öğretmen	41	Bilsem Öğrencisi	4
Müfettiş	1	Üniversite Öğrencisi (Eğitim Fakültesi Dışından)	16
Öğrenci Velisi	3	Yüksek Lisans Öğrencisi	3
Okul Öncesi Öğrencileri	1	Öğretmen Adayı (Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan):	13
İlkokul Öğrencisi (1.-4. Sınıf)	9	Öğretmen Adayı (Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören):	115
İlköğretim Öğrencisi (1.-8. Sınıf)	15	Diğer	4
TOPLAM			296

*Bazı araştırmalar birden fazla çalışma grubu türü ile yürütüldüğünden, çalışma grubu toplam sayısı analize dahil edilen çalışma sayısından fazladır. Ayrıca, Bilsem öğrencileri aynı zamanda ilköğretim öğrencisi ve ortaokul öğrencisi olduğundan, iki kategoride kodlanmıştır. Benzer şekilde, iki çalışmadaki yüksek lisans öğrencileri aynı zamanda öğretmen olduklarından, iki kategoride kodlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda, analize dahil edilen metafor çalışmalarının örneklem düzeyi dağılımı ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Bulgular incelendiğinde, analize dahil edilen metafor çalışmalarının örneklem düzeyi açısından çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. 2006'dan bu yana yapılan makaleler incelendiğinde, çalışmaların en fazla öğretmen adayları ile gerçekleştirildiği görülmüştür. Toplam 115 araştırma eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarıyla yürütülmüştür. Metafor çalışmalarını gerçekleştiren yazarların büyük çoğunluğunun öğretim elemanı olması, öğretmen adaylarının kolay ulaşılabilir durumda olması nedeniyle tercih ettikleri düşünülebilir. Araştırmalarda ikinci sırada tercih edilen örneklemini öğretmenler oluşturmuştur. Toplam 41 araştırma, öğretmenlerle gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrencilerin örneklem düzeyini oluşturduğu araştırmalar az sayıdadır.

3.9. Metafor Araştırmalarında “Örneklem Büyüklüğü”

Metafor araştırmalarının örneklem büyüklüğüne ait veriler Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor çalışmalarının “rneklem Büyüklüğüne”ne Göre Dağılımı

Örneklem Büyüklüğü	f	rneklem Büyüklüğü	f	rneklem Büyüklüğü	f	rneklem Büyüklüğü	f
1-50	22	301-350	9	601-650	2	951-1000	2
51-100	39	351-400	9	651-700	2	1051-1100	1
101-150	59	401-450	4	701-750	1	1201-1250	1
151-200	45	451-500	4	751-800	1	1601-1650	1
201-250	15	501-550	5	851-900	1	1651-1700	1
251-300	29	551-600	4	901-950	1	2801-2850	1
TOPLAM							259

Analize dahil edilen makalelerdeki çalışma grubu sayısı 2 ile 2847 arasında değişmektedir. Çalışmalarda en çok tercih edilen çalışma grubu büyüklüğü sırası ile 101-150 (f=59); 151-200 (f=45); 51-100 (f=39); 251-300 (f=29); 1-50 (f=22) ve 201-250 (f=15) arasındadır. Örneklem büyüklüğü açısından araştırmalarda en çok 101-150 arasında kişi ile çalışma eğilimi olduğu görülmektedir.

3.10. Metafor Araştırmalarında “Veri Toplama Araçları”

Tablo 10’da metafor araştırmalarında kullanılan veri toplama araçlarına ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 10. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarının “Çalışmada Kullanılan Veri Toplama Araçları”na Göre Analizi

Veri Toplama Aracı	f	
Araştırma Formu (Genel)	“X.....gibidir/benzer (/benzetirim/benzetiyorum/benzemektedir.); çünkü.....”	233
	“X neye benzer/benzetirsiniz? Niçin?”	3
	“X denilince aklınıza gelen ilk ifadeyi, kelime/kelimeleri yazınız.”	1
	“X ne anlama gelmektedir? Ve X neyi içerir?”	1
	“X kavramı farklı sözcüklerle nasıl ifade edilebilir? Neden?”	1
	“X tanımlamanız istense bunu tanımlamak için hangi metaforu kullanırdınız? Özellikle bu metaforu kullanma nedeninizi açıklar mısınız?”	1
	“X’i bir canlı veya nesneye benzetseydiniz bu ne olurdu? Neden?”	1
	“X’i canlı ve cansız bir varlığa, bir nesneye, ya da herhangi bir şeye benzetmeniz istense mecazi olarak neye benzetirsiniz? Nedenlerini açıklar mısınız?”	2
	“X’i canlı, cansız bir varlığa, bir nesneye, bir tarihi kişiliğe, bir bitkiye ya da herhangi bir şeye benzetmeniz istense neye benzetirsiniz? Nedenlerini açıklar mısınız?”	2
	“X’i somut, soyut bir şeye, varlığa benzetmenizi istesem neye benzetirdiniz? Niçin? Gerekçeleri ile açıklar mısınız?”	2
Araştırma Formu	“Eğer X (meyve, renk, oyun, çizgi film kahramanı) olsaydı, olurdu, çünkü,.....”	1

(Metaforun önceden belirlenmiş temalara göre isimlendirildiği)	“X, bir evin (mutfak, balkon, banyo, yatak odası, bahçe, salon ve misafir odası).....dır (dir, dur). Çünkü.....”	1
	“Elinde sihirli bir değnek olsaydı X'i hangi hayvana benzetirdin?”	1
Ölçek /anket	Belirli temalara göre hazırlanmış likert tipli ölçek ile	8
Belirtilmemiş:		6
TOPLAM		264

*Tabloda “X”, metafora bakılan kavram yerine kullanılmıştır.

*Bazı araştırmalarda, metafor belirlemek için birden fazla ölçme aracı kullanılmıştır (soru formu ile birlikte ölçek/anket kullanılmıştır). Bu nedenle ölçme aracı sayısı toplam araştırma sayısından fazladır.

Tablo 10'a göre, araştırma verilerinin toplamasında çoğunlukla, “x.....gibidir/benzer; çünkü,” şeklinde verilen ifadenin doldurulmasını gerektiren genel bir araştırma formu kullanılmıştır. Alan yazın incelendiğinde, metafor araştırmalarında öncü sayılabilecek nitelikte ilk çalışmalar arasında yer alan Saban, Koçbeker ve Saban (2006) araştırmalarında “*öğretmen.....gibidir; çünkü*” ifadesini veri toplama aracı olarak kullanmış ve ifadede yer alan boşlukların doldurulması ile araştırma verilerine ulaşmışlardır. Bu anlamda metaforik algıların belirlenmesinde, literatürdeki birçok çalışmanın (f=233) sadece metafora bakılan kavramı değiştirmek suretiyle bu formla verileri topladığı görülmüştür. Bazı araştırmalarda kısmen şekilsel bir değişikliğe gidilerek “gibidir” yerine “benzer/benzetirim/benzemektedir” gibi ifadelerin de kullanıldığı görülmüştür. Bu araştırmaların tümünde ölçme araçları anlamsal olarak farklılık arz etmediği için aynı kategoride değerlendirilmiştir. 14 çalışmada ise, araştırma formlarında ifadede yer alan boşluğun tamamlanması yerine soru formu kullanılmıştır. Her iki grupta da katılımcıların zihnindeki metaforların belirlenmesi tümüyle katılımcılara bırakılmıştır ve bu şekilde tamamlanan araştırma sayısı, araştırma kapsamına alınan çalışmaların büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Araştırmaların küçük bir kısmında kullanılan araştırma formu (f=3) araştırmacının önceden belirlemiş olduğu temalara göre cevap bulmuştur.

Toplam 8 araştırmada ise, anket/ölçek ile verilerin toplandığı görülmüştür. 6 araştırmada ise veri toplama aracı belirtilmemiştir.

3.11. Metafor Araştırmalarında “Veri Analiz Yöntemi”

Metafor araştırmalarında kullanılan verilerin analiz yöntemlerine ait veriler Tablo 11’de yer verilmiştir.

Tablo 11. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Çalışmalarında metaforların belirlenmesinde kullanılan “Veri Analiz Yöntemi”ne Göre Analizi

Analiz Yöntemi	f
İçerik Analizi	187
Betimsel Analiz	13
Nicel Veri Analiz Yöntemleri (aritmetik ortalama, standart sapma, ki kare, korelasyon, t testi,..)	17
Belirtilmemiş	60
TOPLAM	277

*Bazı araştırmalarda birden fazla analiz yöntemi kullanıldığından veri analiz sayısı, toplam araştırma sayısından fazladır.

Yukarıdaki tabloda araştırma kapsamında analize dahil edilen makalelerin açıklanan veri analizleri hakkında betimsel bulgular yer almaktadır. Araştırmalar veri analiz yöntemleri açısından incelendiğinde, verilerin analizinde 187 çalışmada içerik analizi, 13 çalışmada betimsel analiz; 17 çalışmada nicel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. 60 araştırmada ise, veri analiz yöntemi belirtilmemiştir. Son olarak, veri analiz yöntemi belirtilmemiş araştırmaların 18 inde veri analiz yöntemi olarak Saban, Koçbeker ve Saban (2006)’ın araştırmalarında uyguladıkları veri analiz adımlarına uygun bir şekilde analiz sürecini gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir.

3.12. Metafor Araştırmalarında “Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları”

Tablo 12’de Metafor araştırmalarında yer verilen geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına dair bulgular sunulmuştur.

Tablo 12. Araştırmaya Dahil Edilen Metafor Araştırmalarının “Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları”na Göre Analizi

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları	f
Güvenirlik katsayısı hesaplama	150
Uzman görüşü alma	126
Ayrıntılı raporlama	106
Doğrudan alıntılara yer verme	46
Birden fazla kodlayıcı arasında görüş birliğine varma	22
Literatürdeki ilgili araştırmalar arası tutarlılık sağlanma	11
Katılımcı onayı alma	6
Örneklemede Maksimum çeşitlilik sağlama	4
Verilerin aynı araştırmacı tarafından birden fazla kez kodlanması	3
Dil geçerliği için araştırma öncesi ön uygulama yapma	2
Katılımcılarla uzun süreli etkileşim	1
Dökümanlarla uzun süreli etkileşim	1
Geçerlik, güvenilirlik belirtilmemiş	58
TOPLAM 536	

Tablo 12’de analize dahil edilen çalışmaların geçerlik ve güvenilirlik yöntemleri verilmiştir. Tablo 12’ye göre araştırmacıların en çok güvenilirliğe ilişkin tedbirler aldıkları görülmüştür. Araştırmalar güvenilirlik bakımından incelendiğinde, 150 çalışmada güvenilirlik katsayısının hesaplandığı, 126 çalışmada uzman görüşüne başvurulduğu, 22 araştırmada kodlayıcılar arasında görüş birliğine varıldığı, 3 araştırmada verilerin aynı araştırmacı tarafından birde fazla kez kodlandığı belirtilmiştir.

Araştırmalar geçerlik bakımından incelendiğinde ise, 106 araştırmada ayrıntılı raporlama, 46 araştırmada doğrudan alıntılara yer verme, 11 araştırmada literatürdeki ilgili araştırmalar arası tutarlılık sağlama, 6 araştırmada katılımcı onayı alma, 2 araştırmada dil geçerliği için araştırma öncesi ön uygulama yapma, 1 araştırmada katılımcılarla uzun süreli etkileşim, 1 araştırmada ise dokümanlarla uzun süreli etkileşim sağlandığı belirtilmiştir. 58 araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik yöntemleri belirtilmemiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada, ULAKBİM tarafından dizinlenen dergilerde yayımlanmış 2006-2018 yılları arasındaki eğitimle ilgili metafor çalışmaları alt problemlerde belirtilen bazı değişkenlere göre incelenmiş ve elde edilen bulgular ve yorumlar sunulmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre, analiz edilen makalelerin en fazla, Turkish Studies, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi ve Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisinde yayınlandığı görülmektedir. Makalelerin çoğunluğu iki yazarlıdır ve öğretim elemanları tarafından yürütülmüştür. Cinsiyet açısından yazar sayıları birbirine oldukça yakındır. Çalışmaların en çok Konya, Elazığ, Diyarbakır, Eskişehir, Rize, İstanbul gibi şehirlerde yapıldığı görülmüştür. Araştırmalar yayın yılı açısından incelendiğinde, eğitimle ilgili ilk metafor çalışmasının 2006 yılında yapıldığı, 2013 yılına kadar yavaş artan bir seyirle yıllara göre yayın sayısının giderek arttığı görülmüştür. 2013 yılında ise, yayın sayısı oldukça yükselmiştir. Yıllara göre en yüksek sayı 2017 yılına aittir. Bu çalışmaların çok büyük bir kısmı Türkçe olarak yayımlanmıştır.

Çalışmalar metaforlara bakılan konu/kavramlar açısından incelendiğinde ise, en çok çalışılan kavram/konular; “okul”, “öğretmen”, “üniversite”, “öğrenci”, “coğrafya” gibi eğitimle ilgili genel kavramlar olmuştur. Bu bağlamda,

araştırmaya dahil edilen çalışmaların disiplinleri incelendiğinde de çalışmaların en çok “genel (ait olduğu bir disiplin olmayan)” başlığı altında değerlendirildiği görülmüştür. Disiplin olarak bu başlığı, Sosyal Bilgiler takip etmiştir. Gerek ele alınan konu/kavram gerekse çalışmaların ait oldukları disiplin açısından bu durum, araştırmaların daha çok spesifik bir alanla ilgili olmaktan ziyade çoğunluğu ilgilendiren ya da çoğunluğu bildiği kavramların tercih edildiğinin bir göstergesidir.

ULAKBİM tarafından dizinlenen dergilerde yayımlanan metafor makalelerinin araştırma yöntem ve desenleri incelendiğinde, bazı araştırmaların sadece araştırma yöntemini belirtmekle birlikte, araştırma desenini belirtmedikleri; öte yandan, araştırmaların büyük çoğunluğunun araştırma desenini açıkça belirttiği görülmüştür. Desenin açıkça belirtildiği çalışmaların büyük çoğunluğu araştırma desenini “olgu bilim” deseni olarak ifade etmişlerdir. Durum çalışması deseni, Nitel durum çalışması/betimsel nitelik taşıyan durum çalışması gibi söylemlerle ifade edilmiştir.

Bazı araştırmalarda ise, araştırma yöntemi belirtilmiş, desen açıklanmamıştır. Araştırma yöntem/yaklaşımın açıkça belirtilip desenin açıkça belirtilmediği araştırmalarda, yöntem/yaklaşım bilgisi en çok nitel araştırma olarak ifade edilmiştir. Bazı araştırmalarda ise, yöntem bilgisi; “tarama modelinde” olarak belirtilmiştir. Tarama modeli de araştırmacılar tarafından, betimsel çalışma, betimsel tarama modelinde, tarama modelinde, ilişkisel tarama modelinde gibi söylemlerle isimlendirilmiştir. Araştırma yöntemlerini isimlendirmedeki bu farklılığın nedeni araştırma yöntemlerine ilişkin sınıflamaların farklı kaynaklarda farklı şekillerde yapılmasından kaynaklandđı düşünölmektedir.

Analize dahil edilen metafor çalışmalarının çalışma grubu türü, öğretmen adayı, öğretmen, öğrenci, okul yöneticisi ve müfettişlerden oluşturulmuştur.

Çalışmaların en fazla eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adayları ile gerçekleştirildiği görülmüştür. Metafor çalışmalarını gerçekleştiren yazarların büyük çoğunluğunun öğretim elemanı olması, öğretmen adaylarının kolay ulaşılabilir durumda olması nedeniyle tercih edildiğini düşündürmektedir. Araştırmalarda ikinci sırada tercih edilen örneklem grubunu öğretmenler oluşturmuştur. Okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrencilerin örneklem grubunu oluşturduğu araştırmalar az sayıdadır. Öte yandan, araştırmalarda en fazla tercih edilen çalışma grubu büyüklüğü 101-150 arası olmuştur.

ULAKBİM indeksli metafor makaleleri araştırma verilerinin toplamasında çoğunlukla, x.....gibidir/benzer; çünkü, şeklindeki bir açık uçlu görüşme formu kullanılmıştır. Alan yazın incelendiğinde metafor araştırmalarında öncü sayılabilecek nitelikte ilk çalışmalar arasında yer alan Saban, Koçbeker ve Saban (2009) araştırmalarında “öğretmen....gibidir.....çünküifadesini veri toplama aracı olarak kullanmış ve ifadede yer alan boşlukların doldurulması ile araştırma verilerine ulaşmışlardır. Bu anlamda metaforik algıların belirlenmesinde, literatürdeki birçok çalışmanın (f=203) sadece metafora bakılan kavramı değiştirmek suretiyle bu formla verileri topladığı görülmüştür. Bazı araştırmalarda kısmen şekilsel bir değişikliğe gidilerek gibidir yerine benzer/benzetirim/benzemektedir gibi ifadelerin de kullanıldığı görülmüştür. Bazı araştırma formlarında ifadede yer alan boşluğun tamamlanması yerine soru formu kullanılmıştır. Her iki grupta da katılımcıların zihnindeki metaforların belirlenmesi tümüyle katılımcılara bırakılmıştır ve bu şekilde tamamlanan araştırma sayısı, araştırma kapsamına alınan çalışmaların büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Az sayıda araştırmada ise metaforların önceden belirlenmiş temalara göre belirlendiği görülmüştür. Bu çalışmalarda metaforların bir hayvana, evin bir odasına...vb. benzetilmesi istenmiştir. Anket/ölçek ile verilerin

toplandığı çalışmalarda da benzer durum söz konusudur. Bunun dışındaki çalışmalarda metafor seçimi katılımcılara bırakılmıştır.

Araştırma kapsamında analize dahil edilen çalışmalar, veri analiz yöntemi olarak içerik analizi, betimsel analiz ve nicel veri analiz yöntemleri kullanmışlar ve en çok tercih edilen veri analiz yöntemi “içerik analizi” olmuştur. Bir kısım araştırmada ise birden fazla analiz yöntemi kullanılmıştır. Örneğin, nicel veri analiz yöntemleri ölçek/anketle verilerini elde edilen çalışmalarda tercih edilmiş, bazı araştırmalarda ise bu yöntemler araştırma verilerini daha ayrıntılı yorumlamak amacıyla da kullanılmıştır. Ancak araştırmaların neredeyse tamamında araştırma verileri f ve % ile açıklanmıştır.

Analize dahil edilen çalışmalar geçerlik ve güvenilirlik yöntemleri ağıısından incelendiğinde ise, araştırmacıların en çok güvenilirliğe ilişkin tedbirler aldıkları görölmüştür. Araştırmalarda güvenilirliği artırmak amacıyla, güvenilirlik katsayısı hesaplama ve uzman görüşüne başvurma en çok tercih edilen yöntemlerden olmuştur. Araştırmalar geçerlik bakımından incelendiğinde ise, araştırmalarda en çok ayrıntılı raporlama, araştırmada doğrudan alıntılara yer verme gibi tedbirlerin alındığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye’de ULAKBİM indeksli dergilerde yapılan metafor çalışmalarının var olan metaforik algıları belirlemeye yönelik çalışmalar olduğu görölmektedir. Özellikle metaforik algıların incelendiği kavramların çoğunluğu okul, öğretmen gibi kavramlardan oluştuğu düşünüldüğünde sadece bu konudaki algıların belirlenmesiyle değil aynı zamanda ihtiyaç duyulduğu takdirde bireylerin zihinsel haritalarını olumlu yönde değiştirecek tedbirlerin alınmasına yönelik çalışmaların yapılması alana önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmalar en çok öğretmen adayları ile yürütölmüş; okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrencilerin örneklem grubunu oluşturduğu

araştırmalar az sayıda kalmıştır. Öğretmen adaylarının algılarının belirlenmesi mesleklerine yönelik tedbirlerin alınmasında önemli görülmektedir. Bu bakımdan çalışmalarda öğretmen adaylarına yer verilmesi önemlidir. Ancak öğrenciye yönelik yapılan çalışmaların azlığı düşünüldüğünde, öğrenciye yönelik çalışmaların artırılması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Cebeci, O. (2013). *Metafor ve şiir dilinin yapısal özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). New York, NY: Routledge. 25.Ağustos.2018 tarihinde erişilmiştir. Erişilme Adresi: <https://gtu.ge/Agro-Lib/RESEARCH%20METHOD%20COHEN%20ok.pdf>
- Coşkun, M. (2010). Lise Öğrencilerinin İklim Kavramıyla İlgili Metaforları (Zihinsel İmgeleri). *Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, 5(3). DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1255> Erişilme Adresi: <http://www.turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=1255> Erişilme Tarihi: 25.Ağustos.2018.
- Çalışkan M.& Serçe H. (2018). Türkiye’de Eğitim Alanındaki Eylem Araştırması Makaleleri: Bir İçerik Analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 57-79. Erişilme adresi: <http://kefad.ahievran.edu.tr/InstitutionArchiveFiles/f44778c7-ad4a-e711-80ef-00224d68272d/d1a3a581-af4a-e711-80ef->

- 00224d68272d/Cilt19Sayı1/b1d0aa7e-e12e-476c-8969-26d0eb3ea2ba_20180215009.pdf (Erişilme Tarihi: 28.Austos.2018)
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. (2008). *How to design and evaluate research in education* (74th ed.). NY: McGraw-Hill. academia.edu./9372720/Designing_And_Evaluating_Research_In_Education Erişilme Tarihi: 28.Ağustos.2018)
- Girmen, P. (2007). *İlköğretim öğrencilerinin konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma durumları*. Unpublished doctoral dissertation, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gömlüksiz M.N., Kan A.Ü. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bir Değer Olarak Demokrasi Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10 (24), 79-100. Erişilme Tarihi: 28.Ağustos.2018) Erişilme Adresi:<http://static.dergipark.org.tr:8080/articledownload/fb4b/1d37/8887/imp-JA34KZ35SM-0.pdf?>
- Kozikoğlu, İ., Senemoğlu N.(2015). Eğitim Programları ve Öğretim Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin İçerik Analizi. *Eğitim ve Bilim. Cilt: 40, Sayı: 182*, 29-41. DOI: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.4784>
- Lakoff, G. ve Johson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago press
- Marshall, H. H. (1990). Metaphor as an instructional tool in encouraging student teacher reflection. *Theory Into Practice*, 29(2), 128-132. doi:10.1080/00405849009543443
- Merriam, S. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass
- Ocak, G., & Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(8). Erişilme Tarihi: 20.Ağustos.2018 Erişilme

Adresi:

<https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/3615/293-310.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3. bs.). USA: Sage Publications, Inc.

Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496. Erişilme Tarihi: 20.Ağustos.2018 Erişilme Adresi: <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/imported/5000050616/5000047864.pdf?>

Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326. Erişilme Tarihi:20.Ağustos.2018 Erişilme Adresi: <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/931d/4ee2/95c6/imp-JA67MT66NC-0.pdf?>

Saban, A., Koçbeker, B.N., & Saban, A. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice)*, 6(2), 461-522.

Şahin, Ş., Baturay, M.H.(2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin İnternet Kavramına İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21/1, 177-192. Erişilme Tarihi: 20.Ağustos.2018, Erişilme adresi: <https://www.yumpu.com/tr/document/read/33980045/ortaogretim-ogrencilerinin-internet-kavramna-iliskin-algilarnn->

Taylor, N. (2008). Metaphors, discourse and identity in adult literacy policy. *Literacy*. 42(3), 131-136. <https://doi.org/10.1111/j.1741-4369.2008.00493.x>

Türk Dil Kurumu [TDK] (2014). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldızlı H., Erdol T.A., Baştuğ M. & Bayram K. (2018). Türkiye’de öğretmen kavramı üzerine yapılan metafor araştırmalarına yönelik bir meta-sentez çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 43 (193), 1-43
DOI: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2018.7220> 20.Ağustos.2018 tarihinde erişilmiştir. Erişilme Adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/7220/2720>
- Yob, I. M. (2003). Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosophy and Education*, 22, 127-138. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1022289113443>

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

The purpose of this study is to reveal a general view of the metaphor studies. For this purpose, metaphor studies in the field of education published in ULAKBİM indexed journals with Turkish addresses were examined within the framework of the predetermined themes and answers were sought to the following questions;

1. What is the distribution of the metaphor studies by the journals in which they were published?
2. What is the distribution of the metaphor studies by the year of publication and the language of publication?
3. What is the distribution of the metaphor studies by author profession, the number of authors and author gender?
4. What is the distribution of the metaphor studies by the cities where they were conducted?
5. What is the distribution of the metaphor studies by topic?
6. What is the distribution of the metaphor studies by discipline?
7. What is the distribution of the metaphor studies by research design?
8. What is the distribution of the metaphor studies by sample type?
9. What is the distribution of the metaphor studies by the number of samples?
10. What is the distribution of the data collection tools used in the metaphor studies?
11. What is the distribution of the data analysis methods used in the metaphor studies?
12. What is the distribution of the validity and reliability methods used in metaphor studies?

Method

This research is a qualitative study conducted using the document analysis method to determine the general tendencies of metaphor studies in the field of education in journals indexed by ULAKBIM.

The population of the study consists of metaphor studies in the field of education published in Ulakbim indexed and Turkey addressed journals (2006-2018). In this framework, the population of the study is composed of a total of 259 articles.

Content analysis was used in the analysis of the research data. Content analysis was preferred in this study, too to gather data, in addition to these aspects, within the framework of certain concepts and themes and to transform them into a format that would enable the readers to understand them.

The coding type made within a general framework was used for coding the data of the research. In this type of coding, it is possible to create a general conceptual structure before analyzing the data. Coding is performed according to this conceptual structure. However, emerging new codes are included in the list. In this way, while a predetermined code list directs the content analysis, the data resulting from the analysis of the data with an inductive approach are added to the previously created code list or the old codes are changed according to the new codes (Yıldırım and Şimşek, 2013).

Findings, Discussion and Results

According to the findings of the study, it is seen that the analyzed articles were published mostly in Turkish Studies, Kastamonu University Kastamonu Education Journal and Ahi Evran University Kırşehir Education Faculty Journal. The majority of the articles had two authors and were conducted by faculty members. The number of authors by gender is very close to each other. It has been observed that the studies were predominantly conducted in cities such as Konya, Elazığ, Diyarbakır, Eskişehir, Rize and İstanbul. When the researches were analyzed in terms of publication year, it was seen that the first metaphor study about education was conducted in 2006, and the number of publications increased gradually with a slow course until 2013. In 2013, the number of publications increased considerably. The highest number by years belonged to 2017. A large part of these studies were published in Turkish.

When the studies were analyzed in terms of the topics/concepts in which metaphors were examined, the most studied concepts/topics were general concepts related to education such as "school", "teacher", "university", "student" and "geography". In this context, when the disciplines of the studies included in the present research were examined, it was seen that the studies were mostly treated under the title of "general (not belonging to a specific discipline)". Social Studies followed this topic as a discipline. When viewed in terms of both the topic/concept discussed and the discipline to which the studies belonged, this situation indicates that the studies dealt with concepts that concern the majority or those that the majority knew rather than focusing on concepts in a specific field.

When the research methods and designs of the metaphor articles published in the journals indexed by ULAKBİM were examined, it was seen that some researches only specified the research method, but they did not specify the research design; on the other hand, the vast majority of the studies clearly stated the research design. Most of the studies in which the design was clearly stated specified the research design as the "case study".

The sample type of the metaphor studies included in the analysis consisted of pre-service teachers, teachers, students, school administrators and inspectors. It was observed that the studies were mostly conducted with pre-service teachers studying in the faculties of education. Teachers constituted the second most preferred sample group in the studies. On the other hand, the most preferred study group size was between 101 and 150.

ULAKBİM indexed metaphor articles mostly used open-ended interview forms with statements such as "x is like/resembles..... because.... " in the collection of the research data.

The studies included in the analysis within the scope of the research used, as data analysis methods, content analysis, descriptive analysis and quantitative data analysis methods. The most preferred data analysis method was "content analysis". In some studies, however, more than one analysis method was used.

When the studies included in the analysis were examined in terms of validity and reliability, it was seen that the researchers took the highest measures possible concerning reliability. Calculation of reliability coefficients and consultation of expert opinions were the most preferred methods to increase reliability in the studies. When the studies were analyzed in terms of validity, on the other hand, it was found that the predominant measures taken were those such as detailed reporting and direct quotation.

KASIM TINISTANOV, HAYATININ SON YILLARI VE İDAM EDİLMESİ

Kemal GÖZ*

Öz

Bu çalışma, Kasım Tinistanov'un hayatı, eserleri, Kırgız edebiyatına yaptığı katkıları, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal durumu, şahsına yapılan suçlamaların ve eleştirilerin gerçekliğinin tartışılması ve idam edilmesi konusunda bilgiler vermektedir.

Tinistanov, Sovyetler Birliğinin kurulmasından sonra Komünist rejimin isteklerini kabul etmeyen, eserleriyle rejime karşı durmaya çalışan aydın ve yazar kitlesinin bir bireyidir. Şiirlerinde ve kısa hikâyelerinde rejimin baskısından dolayı Kırgız Kazak halklarının geçmişte yaşadığı güzel günlere duyduğu özlemi dile getirmiş ve bu sebeple ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin devamında ise Sosyal Turan Partisi kurucuları arasında yer almakla suçlanmış ve 1938 yılında idam edilmiştir.

Çalışma, Kırgız edebiyatının oluşmasında katkısı olan şahsiyetlerin ve ortaya çıkarılan kaynakların bilinmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kasım Tinistanov, Aalı Tokombaev, Alaş Ordo, Kırgız Edebiyatı.

KASYM TYNYSTANOV LAST YEARS OF HIS LIFE AND EXECUTION

Abstract

This work provides information about Kasim Tinistanov's life, works, his contributions to Kyrgyz literature, social, political, of his time, the reality of the accusations and criticisms made to his person and his execution.

Tinistanov is an individual of the mass of intellectuals and writers who did not accept the wishes of the Communist regime after the establishment of the Soviet Union and tried to stand up to the regime with his works. In his poems and short stories, he expressed his longing for the good days of the Kyrgyz Kazakh peoples in the past due to the repression of the regime and was heavily criticized for this reason. Following these criticisms, he was accused of being among the founders of the social Turan Party and was executed in 1938.

The work is important in terms of knowing the personalities and sources that contributed to the formation of Kyrgyz literature.

Keywords: *Kasym Tynystanov, Aaly Tokombaev, Alash Ordo, Kyrgyz Literature.*

1. GİRİŞ

1901 yılında şimdiki bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Balıkcı şehri yakınlarında bulunan Çırpıktı köyünde dünyaya gelen Kasım Tinistanov, önce babasından eski yazıyı öğrenmiş, 1909-1912 yılları arasında doğduğu köydeki mahalle mektebine 1912-13 yılları arasında Sazanova kasabasındaki Özbek mektebine, 1914-1916 yılları arasında ise Karakol'daki "Russko-Tuzemniy" adında Rus olmayan halkların Rusça eğitim aldığı okula devam etmiştir. 1924 yılında Kazak-Kırgız Halk Eğitim Enstitüsünü bitirmiştir. Öğrencilik yıllarında Taşkent'te Kazakça yayımlanan Caña Öris, Ak Col gazetelerinin yazı işlerinde ve Cas Kayrat, Sana dergilerinde çalışmıştır (Yürümez ve Yürümez, 2017: 584). 6 Kasım 1938 yılında kurşuna dizilerek idam edilmiştir (Rispaev vd., 1989: 556; Aamatov vd., 2008: 632).

Tınıstanov edebî kişiliği ile olduğu kadar bilim adamı kişiliği ile de bilinmektedir. Kırgız yazı dilinin kurucuları arasında yer aldığı gibi Arap alfabesiyle yazılan Kırgızcanın önce Latin alfabesine daha sonra da Kiril alfabesine geçiş süreçlerinde etkin olarak çalışmıştır. Bakü’de toplanan I. Türkologlar Kurultayında (Buran, 2009: 430-444) sunduğu “Yeni Kırgız Alfabesinin Oluşturulmasındaki Temel Prensiplere Dair” adlı çalışması Kırgız Dil Bilimi alanında kaleme alınan ilk ilmî çalışmadır. 1924 yılında basılan ilk ders kitabı "Okuu Kitebi'nden sonra Çoñdor Üçün Alippe (1926), Bizdin Til (1927), Kırgız Tilinin Morfologiyası (1934), Kırgız Tilinin Sintaktisi (1936) adlı eserleri basılmıştır (Rıspaev vd, 1989: 556). Bunun yanında üzerinde çalıştığı Terimler Sözlüğü 1933 yılında hazırlanmıştır (Aamatov vd, 2008: 632). Tınıstanov'un kaleme aldığı eserler günümüzde de kaynak olarak kullanılmakta, icat ettiği terimler ise Kırgız dili gramerciliğinde önemini korumaktadır.

Kasım Tınıstanov ismi Sovyetler Birliği Dönemi Kırgız tarihi ve kültürel gelişimini anlamak isteyen araştırmacılar için önemlidir. Tınıstanov, Kırgızcanın yerel bir lehçe hüviyetinden çıkarak yazılı edebî dil olmasını sağlamış, Kırgızcanın hangi ağzının edebî dilde kullanılacağına karar vermiş, birçok gramer terimini bulmuş ve bu terimleri eserlerinde kullanarak Kırgızcada yerleşik bir dilcilik esası oluşturmuştur. Kırgız dilcileri hâlâ Tınıstanov’un ilk defa Kırgızcaya kazandırdığı gramer terimlerini kullanmaktadır. Tınıstanov’un Kırgız dil ilmi için yaptığı bu hizmet tarih, felsefe, hukuk ya da ekonomi gibi diğer bilim dallarındaki terimlerle karşılaştırıldığında daha açık ortaya çıkmaktadır. Yukarıda zikredilen bilim dallarındaki terimlerin hemen hepsi Rusçadan kelimesi kelimesine çeviridir (Cigitov, 1991: 257).

Prof. Dr. Salican Cigitov, “Töl Başı” makalesinde Kasım Tınıstanov’un ana diline yaptığı bu hizmeti şu karşılaştırmayla açıklamaktadır:

Örneğin Lev Tolstoy'un yüz cildi aşan külliyatına ve farklı türlerde kaleme aldığı yazılara rağmen Rus yazı diline sağlayabildiği fayda sadece bir kelimedir. Fyodor Dostoyevski ise eserlerinde kendi icat ettiği birçok kelime kullanmış olsa da bunlardan sadece üç tanesi Rus yazı diline geçmiş ve kullanılmıştır. Büyük yazar ana diline üç kelime de olsa katkıda bulunduğu için çok gururlanmış. Eğer bu pencereden bakılacak olursa Tınistanov'un Kırgızcaya sağladığı katkı büyük bir emek olarak nitelendirilebilir (Cigitov, 1991: 258).

1927 yılının Mart ayında Sovyetler Birliği içinde muhtariyet olan Kırgız Özerk bölgesinin Sosyalist Cumhuriyet olması ile yeni kurulan devletin Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilen Tınistanov bu görevde 1 Eylül 1930 tarihine kadar bulunmuştur. (Cigitov, 2006a: 49). Bakanlık görevinden "Tüberküloz hastalığı sebebiyle süresiz izne ayrılmıştır." şeklinde bir açıklama ile ayrılan Tınistanov'un bu görevi bırakmasının asıl sebebi siyaseten gözden düşmesidir (Cigitov, 2006a: 49).

Bakanlığı bıraktıktan sonra bir süre tedavi olan Tınistanov siyasetten uzaklaşarak devlet yönetim kademelerinde yer almamış ve zamanını ilmî araştırmalara hasretmiştir. 1931 yılının yaz ayında Kırgız Cumhuriyeti'nin Millî İlim Araştırmaları Enstitüsüne öğretim görevlisi olarak kabul edilen Tınistanov, adı geçen enstitüde 1937 yılının ağustos ayına kadar öğretim görevlisi, bölüm başkanlığı ve direktörlük (dekan) görevlerinde bulunmuştur. Enstitüde görevli olduğu yıllara çoğunlukla Kırgız dilinin grameri, morfolojisi, imla kuralları ve ilmî terminolojisi ile alakalı çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde Kırgız Pedagoji Enstitüsünde Kırgız dili okutmanlığı, 1932'de doçent, 1936'da profesör görevlerinde bulunan Tınistanov, bütün bu işlerin yanı sıra 1932 yılının haziran ayında Kırgız Devlet Tiyatrosu Müdürlüğü görevinde bulunmuş ve bir yıla yakın bir zaman bu görevde kalmıştır (Cigitov, 2006a: 50).

Tınıstanov'un hem edebî hem de ilmî çalışmaları, Kırgız yazı dilinin oluşması aşamasında bu dille vücuda getirilen eserlerin ilkleri arasındadır. Tınıstanov Kırgız tarih kitaplarında Kırgız yazı dilinin kurucusu, Kırgız edebiyatının başlangıç eserlerini veren önemli bir yazar ve Kırgız Dil Bilimi ile ilgili ilk çalışmaları yapan bir bilim adamı olarak gösterilmektedir.

2. BÜYÜK TERÖR DÖNEMİ

Sovyet tarihçileri arasında hâlâ tartışmalara sebep olan Kirov cinayeti Stalin dönemi "Büyük Terör" dalgasının kıvılcımını ateşleyen olay olarak tarihe geçmiştir. Tınıstanov'un idam edilerek öldürülmesinde Kirov cinayeti ile başlayan aydın kıyımının da etkisi olmuştur. Stalin'e sadakatiyle bilinen Bolşevik lider Sergey Kirov'un (1886-1934) Leningrad Komünist Parti merkezinde Leonid Nikolayev adında eski bir partili tarafından tabanca ile öldürülmesi hususunda iki farklı görüş ön plana çıkmaktadır. Bu görüşlerden birincisi Stalin'in kendisine muhalif olan kadroları tasfiye etmek için bu cinayeti bir araç olarak kullandığıdır. Tesadüfi bir aşk cinayetini kendi lehine kullanan Stalin, Lenin'in ölümünden sonra parti liderliği konusunda kendisiyle mücadeleye girişen Lev Troçki ve Grigori Zinoviev'e bağlı kadroları tasfiye için bu cinayeti bir araç olarak kullanmıştır. Amerikalı tarihçi Grover Furr ise Kirov'un aşk cinayeti adı altında siyasi bir cinayete kurban gittiği görüşündedir. Buna göre Stalin'e suikast düzenlemek isteyen muhalif bir ekip Stalin'e sadakatiyle bilinen Kirov'u ortadan kaldırarak otoriteyi zayıflatmak, ülkeyi yabancı güçlerin müdahalesine açık, korumasız bir ortama çekmek istemişlerdir. Furr, Kirov'un öldürülmesinden sonra başlatılan tasfiye sürecinde yaşanan aşırılıkların baş sorumlusunun NKVD'nin başında yer alan Nikolay Yejev olduğu görüşündedir. 1936-38 yılları arasında NKVD'nin başında bulunan Yejev Alman istihbaratıyla bağlantı içindeydi. Onun döneminde suçsuz yere idam edilen, sürgüne gönderilen ve halk düşmanı olarak ilan edilen yüz binlerce insanın bu haksızlığa maruz kalmasının sebebi Sovyet insanı arasında

kitlesel olarak Sovyetlere düşman bir sınıf oluşturma çabası idi. Böylelikle Almanlar ya da Japonlar saldırdığında Sovyet hükümetine karşı başlayacak olan karşı halk ayaklanmalarının zeminini bu hoşnutsuz kitle oluşturacaktı. 680 bin kişinin öldüğü kitlesel idamlardaki aşırılık Stalin'in de dikkatini çekmiştir. Bu süreç Yejev'un tasfiyesi ve idamı, yerine ise Lavrenti Beria'nın gelmesiyle noktalanmıştır (Furr, 2012: 277-284).

Esasında Grover Furr'un, Yejev tarafından gerçekleştirilen kitlesel idamlarla ilgili yaptığı tespit doğanın genel gidişatına aykırı değildir. Bahsi geçen dönemde idam edilen Kırgız devlet adamı Törekuł Aytmatov'un (1903-1938) ođlu Cengiz Aytmatov birçok eserinde Stalin dönemini kıyasıya eleştirmiştir. Stalin dönemine karşı duyulan nefret Kırgızistan'ın eski Özbekistan büyükelçisi, şair ve bilim adamı Salican Cigitov'un kaleminden çıkan şu satırlarda da görölmektedir:

20. Parti Kurultayının gerçekleştirildiği sırada ben üniversite ikinci sınıfta okuyordum. Rus basını ve edebiyatında meydana gelen bütün yenilikleri en ince ayrıntılarına kadar okuduğum, canla başla bilgimi arttırmaya çalıştığım bir dönemdi. Ben taptaze bir yetimdim, "büyük terör" döneminde hapisanede öldürölen bir dedenin torunu ve bir dayının yeğeni, "halk düşmanı" olarak iki yıl hapiste kalan, sonra amansız bir hastalığa yakalanan ve bu hastalık sonucu ölen bir babanın oğluydum. Babam sağlığında hapisanede suçsuz yere azap çektiğini ve akrabalarının, yaşitlarının ve dostlarının haksız yere suçlanarak cezalandırıldığını mırıldana mırıldana bıkip usanmadan hikâye ederdi (Cigitov, 2006b: 160).

Nitekim Cigitov, bir eleştirmen olarak hayatı boyunca Stalin dönemi dogmalarıyla mücadele etmiş, Stalin döneminde oluşturulan prensiplerle eserler kaleme alan yazarları ağır bir şekilde eleştirmiştir.

Aytmatov ve Cigitov'a benzer bir durum ünlü Kırgız hikâyecisi ve dramaturg Murza Gaparov için de geçerlidir. Sovyetler kurulduğunda zengin bir ailesi olan Gaparov'un babasına ait bütün mallar devlet tarafından alınarak Kolhoz malı sayılmıştır. Bundan dolayı Sovyet rejimini hiçbir zaman can-ı gönülden benimsemeyen Gaparov'un Sovyetlere karşı duyduğu küslük bazı eserlerine de yansımıştır (Karakaya, 2011: 10).

"Büyük Terör" olarak adlandırılan bu dönemde Kırgızistan sahasında özellikle ilk dönem devlet adamları ve entelektüellerin büyük çoğunluğu ya idam edilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir. Tınıstanov'un idamına giden yolda yukarıda izahı yapılan siyasi havanın etkisi elbette görmezden gelinemez.

3. İDAMA GİDEN YOL

Tınıstanov'un idam edilerek öldürülmesi sürecinde iki aşama vardır: Bunlardan birincisi "Kasım İrlarının Cıynagı" adlı şiir kitabına giren şiirlerinden bazılarının (Alaşka, Cangıl Mirza, Manas Kümbözü) ağır bir şekilde eleştirildiği dönemdir. Kasım Tınıstanov ilk şiirlerinin birçoğunu Kazakça yazmıştır (İbraimov, 1991: 23). İkinci aşamada ise bu ağır eleştiriler karşısında kendini Parti ve halkın gözünde temizleyebilmek için "Akademiya Geceleri" adlı piyesler serisini kaleme almıştır. K. Cantöşev ve A. Sapiev de bu piyeslerin bazı bölümlerinin yazımına eşlik etmişlerdir (Bolponova, 2011: 94). 1932 yılında üçüncü piyes dışındakiler Kırgız dram tiyatrosunda sahnelenmiştir.

3.1 Akademiya Geceleri

Tınıstanov'un "Akademiya Geceleri" adını verdiği piyeslerde amaç olarak gözettiği üç unsur vardır:

- A. Sınıflar arası mücadelede sanatın bir silah olarak ne denli önemli bir araç olduğunu göstermek

- B. Kırgız toplumunda sınıflar arası mücadelenin tarihî gelişimini ana hatlarıyla da olsa halka tanıtmak
- C. İşçileri proletarya sanatı etrafında sosyalizm için savaşta proletaryanın en önemli silahı olarak organize etmek (Bolponova, 2011: 94).

Bu piyeslerden sadece ikincisi günümüze kadar ulaşmıştır. Bu piyesin “Şabdan” ve “Gözü Görenler” bölümlerinin yazılı nüshaları 1991 yılında Bişkek’te basılan “Kasım Tınistan Uulu” adlı kitapta yayımlanmıştır. “Şabdan” ve “Gözü Görenler” bölümlerini 1996 yılında Özlem Akant, hazırladığı yüksek lisans tezinde Türkçeye aktarmıştır (Akant, 1996).

“Şabdan” ve “Gözü Görenler” bölümleri genel itibarıyla Başlangıç Dönemi Kırgız Edebiyatı’nda sıklıkla işlenen konulardan oluşur. Din adamlarının dini kendi çıkarları için kullanması, zengin toprak ağalarının fakir halkı nasıl acımasızca sömürdüğü ve kadın erkek eşitliği temaları bu dönem edebiyatının en önemli özellikleri arasındadır.

“Şabdan” draması ünlü Kırgız şahsiyet Şabdan Baatır’ın kabul odasında duvarda Çar’ın ve Çarıçe’nin asılı fotoğraflarının olduğu vurgusu ile başlar. Artık yaşlanmış ve ölüm döşeğinde olan Şabdan, oğlu ile konuşmaktadır. Ruslar, Japon Savaşı’nda ağır bir yenilgiye uğramış ve zorda kalan Çarlık rejimi Şabdan’dan yirmi bin akçe ek vergi istemiştir. Ancak halk bu vergiyi vermek istememekte ve yer yer toplanarak isyan emareleri göstermektedir. Bunun üzerine Şabdan, Molla’yı yanına çağırır ve azarlar. “Eskiden, Kur’an ile mescidin adı kullanılarak bunlar başarılıydı. Şimdi sizden aynı başarıyı göstermeniz isteniyor.” (Akant, 1996: 56) der ve halkın yönetimin isteklerini sesini çıkarmadan yerine getirmesi için dini kullanmasını ister. Vali temsilcisi Şatskiy’e paranın mutlaka toplanacağına dair güvenceler veren Şabdan mutlak bir teslimiyet içindedir. Ayrıca Türkistan vali temsilcisinin Şabdan’ın yanında “Siz Türkistanlılar bizi çok eğittiniz. Sizleri boz

keklik gibi takip edip tüfeğin süngüsü ile vurarak boyun eğdirdik.” (Akant, 1996: 57) gibi aşağılayıcı bir üslubu vardır.

Altıncı sahnede Molla'nın İslam dinini Rusların hizmetine nasıl sunduğu, vergi vermek istemeyen isyancılara yaptığı konuşmada gözler önüne serilir:

Kur'an'ı açar. “Çar'a ve onun kanunlarına karşı çıkmak Tanrı'ya karşı çıkmaktır. Peygamberimiz: Yeryüzü Tanrısız, ülke de Çarsız olmaz. Ey ümmetim, bu sözü yüreğinizin bir köşesine iyice yerleştirin.” diyor. Kur'an'ın söylediği, Tanrı'nın söylediğidir.

Molla sırasıyla Kur'an'ı vergi vermek istemeyen isyancılara uzatır, hepsi Kur'an'ı öper (Akant, 1996: 59).

Piyeste gerçekte yaşamış bir kişilik olan Şabdan Cantaev'in Çar'a yazdığı bir mektup da yer alır. Buna göre Şabdan Cantaev'in babası Ruslara büyük hizmetlerde bulunmuş, Kazakların son Han'ı ve bağımsızlık savaşı sembolü Kenensarı Kasimov, Şabdan'ın babasının köyünde öldürülmüş ve başı Çar'a teslim edilmiştir. Bu hizmeti karşılığı Şabdan'ın babası Cantaev'e yarbaylık unvanı verilmiştir. Şabdan da babasından aşağı kalmamış Hokand Hanlığı'na boyun eğdirmek üzere Türkistan Rus Valisi ile pek çok sefere katılmıştır. Hülasa, Şabdan, Çar'dan babası ve ailesinin çarlığa hizmetleri karşılığında kendine ve oğullarına asalet unvanı verilmesini istemektedir. Bölümün sonunda bir halk şairi irticalen şiirler söyleyerek Şabdan'ı över. Şabdan'ın hoşuna giden bu övgüler karşılığında şairin aldığı hediye Şabdan'ın ahırından seçilmiş besili bir at olacaktır.

İlk bölüm halkın zengin toprak ağaları (manap) altında ezilmesi, din adamlarının ve toprak ağalarının ilkesizliği üzerine kuruludur. Dinin ve hatta Kur'an-ı Kerim'in din adamı tarafından kullanılması, Şabdan'ın bölgedeki işgalci güç ile yaptığı iş birliği, fakir halktan toplanmak istenen vergi ve nihayetinde bunca yokluk içinde Şabdan'ın kendisini şiirlerle öven şaire pahalı bir at hediye etmesi altı çizilmesi

gereken satırlar arasındadır. Özellikle Kazakların son hanı ve Ruslara karşı bağımsızlık savaşçısı Kenensarı Kasımov'un (Ölçekçi, 2009: 123-138) piyeste Şabdan'ın babasının köyünde öldürülmesi ve kesik başının Çar'a Şabdan ailesi tarafından takdimi Kazak-Kırgız halklarının bağımsızlığı için mücadele eden Alaş Ordo Partisi'ne mensup olmakla suçlanan Tınıstanov üzerindeki şüpheleri kuvvetlendirmiştir.

Bunun yanında bir Rus olan Şatskiy'e "Hayvan Kırgız! Köpek Kırgız" sözlerini söyletmesi manidardır. Bu satırları Alaş ideolojisine inandığı iddia edilen Tınıstanov tarafından kaleme alınmıştır. Bunu Ruslara karşı içten içe beslediği duyguların Çarlık Rejimi eleştirisi adı altında ortaya çıkışı olarak görmek mümkündür. Nitekim "Akademiya Geceleri"ne yöneltilen suçlamaların başında "Milliyetçilik" temasını işlemesi gelmiştir (Sadıkov vd., 1987: 50). Tınıstanov kendisini "Çarlık karşıtı, toprak ağalarının fakir halka yaptığı zulümleri göstermeye çalıştım, sınıflar arası mücadeleyi yansıttım." şeklinde konumlandırırsa da üzerindeki Alaşçı suçlamasını haklı çıkaracak, özellikle Alaşçı aydınların Ruslara karşı beslediği düşmanca çizgiden çıkmamıştır. Nitekim Ahmet Baytursınoğlu ve Alihan Bukeyhanov'un Orenburg'da kurduğu Alaş Partisi'nin 1917 yılı yazında A. Sıdıkov tarafından Bişkek'te açılan merkezinde dönemin önde gelen Kırgız entelektüelleri İşenalı Arabev, N. Tulin, D. Sooronbaev, S. Çukin ve Kasım Tınıstanov aktif olarak görev almışlardır (Buyar, 2017: 79).

"Akademiya Geceleri" piyeslerinden günümüze kadar ulaşan ikinci piyes ise yedi perdelik tarihî drama "Gözü Görenler"dir. Birinci sahne bir mahkemeye başlar. Ağalar, Hâkim, Molla, İtibay ve Alım'ın bulunduğu sahne İtibay ve Alım'ın davası üzerine toplanmış bir mahkeme salonunu temsil etmektedir. Mahkemedeki diyaloglardan fakir olan Alım'a büyük bir haksızlık yapıldığı anlaşılır. Fakir Alım zengin İtibay'a ya otuz ruble ceza ödeyecek ya da bir yıl yanında ırgat olarak çalışacaktır. Alım hasta anne ve babasına kendisinden başka bakacak kimsenin

olmadığını, haksız yere verilen bu cezanın yeniden gözden geçirilmesini Molla'dan ister. Molla ve Alım arasındaki diyalog şu şekildedir:

-Ey ağgöz eşek! Neden başkasının hakkını yedin? Öbür dünyada Tanrı huzurunda nasıl cevap vereceksin? Tanrı'dan kork, ahlaksız!
-Alım (Donakalır) Tanrı'ya binlerce defa tövbe ederim Sayın Molla, öteki dünyadakilere gelene kadar, bu dünyanın azabı yetip artmıyor mu? Bende beş kuruşluk bir varlık yok. İhtiyar anneme ve babama nasıl bakayım? Bu karara ben razı değilim (Akant, 1996: 65).

İnsanları başkasının hakkını yemekle suçlayan hâkimler ve Molla rüşvet almaktadır. Alım mahkeme salonundan çıktıktan sonra İtibay'ın ikinci dava konusu konuşulmaya başlar. Buna göre İtibay'ın genç olan ikinci karısı kocasından boşanmak istemektedir. Yetmiş yaşındaki İtibay ise gururunu korumak için mahkeme heyetine ne isterlerse yapmaya hazır olduğunu söyler. Mahkeme başkanı Kulanbay, İtibay'dan ne istediğini şu sözlerle anlatır:

Ha ha ha... Ne kadar güç bir durumda olduğunu çok iyi anlıyorum. Ancak, üç hâkimin her birine, Molla'ya ve Sayın Kıdırbay'a birer iri hayvan, bana bir besili kısrak ve kâtibin kalemine de bir koyun takılmazsa bu iş olmaz (Gülüşürler) (Akant, 1996: 66).

Eser birçok davanın hâkimler tarafından çarpıtılması ve Molla'nın da yardımıyla zenginler lehine kararlar alması ile sürüp gider. Zengin bir Rus ve yanında çalışan fakir bir Kırgız'ın arasındaki dava da zengin lehine sonuçlanır, bu davanın çözümünde de Molla'dan yardım istenir. Molla Kur'an'ı açarak gerekli fetvaları verir. Az evvel mahkeme heyetine karısı ile boşanmaması karşılığında rüşvet veren İtibay'ın genç karısı Acar da mahkemeye başvurur. Sahnede Acar, İtibay'ın babası yaşında olduğunu, hayatının çekilmez olduğunu ve boşanmak istediğini söyler ancak Molla'nın verdiği fetva yardımıyla mahkeme İtibay lehine karar

vererek genç kızı başından savar. Mahkeme heyeti kız sahneden ayrıldıktan sonra kızın haklılığını şu sözlerle kabul eder:

Kıdırbay: Aslında bu gelinin hayatı çok acıklı. İtibay yetmişini aştığında bu daha on altı on yedi yaşlarında olacak. İki kişi nasıl birlikte yaşayabilir ki (Akant, 1996: 74).

Piyesin üçüncü perdesinde ise bilindik bir konu yeniden işlenir. Gündüz mahkeme salonunda rüşvet alan, türlü türlü haksızlıklara sebep olan mahkeme heyeti akşam müzikli ve kadınlı bir eğlencededir.

Molla,(Kadehini kaldırır.) Tanrı için, din için, Çar'ımız için içelim (Hepsi kadehlerini kaldırır).

Aşımday: Söyleyin sevgili Molla, Tanrı da içki içer mi (Derin bir sessizlik) (Akant, 1996: 79).

Dördüncü perde Şabdan'ın ölümü ve onun ardından yakılan ağıtların anlatımıyla geçer. Bu bölümde bir toprak ağasını övdüğü gerekçesi ile Tınıstanov kıyasıya eleştirilecektir. Beşinci perdede ise toprak ağaları ve yerel yöneticilerin toplantısından Almanlarla çıkan savaşta Çar'ın ordusuna Kırgızların da katılma kararı çıkması halk arasında hoşnutsuzluğa neden olur ve isyan hareketleri başlar.

Aman: Biz toprağımızı da kaybettik, malımızı da. Kadın ve çocuklarımızı aç çıplak bırakıp da askere gitmeyiz biz. Çar'ın iyiliğini sadece zenginler ve ağalar görüyor. Alman harbine kendi oğullarını göndersinler, biz gitmeyiz (Akant, 1996: 95).

Bahsi edilen savaş I. Dünya Savaşı, isyan hareketleri ise 1916 yılında Kırgız tarihinde Ürkün Hadisesi olarak geçen büyük göçtür. Ürkün, 1916 yılında Türkistan Türklerinin Rusya Çarlığına karşı gerçekleştirdiği ayaklanmaya verilen adlardan biridir. Oldukça trajik bir biçimde sonuçlanmıştır. İzleri hâlâ

silinmemiştir. Ağırıklı olarak Batı Türkistan sınırları içerisinde cereyan eden ayaklanma Çarlık tarafından acımasızca bastırılmıştır. Gerek ayaklanma esnasında ve gerekse ayaklanma sonrası Çin'e göç esnasında birçok masum insan hayatını kaybetmiştir (Aşlar, 2017: 2). İsyan eden Kırgızların Rus askerleri tarafından öldürülmeleri canlı olarak bu bölümde resmedilir. Son bölüm ise hapisneden gelen bir mektuba ayrılmıştır. Birçok Kırgız, Rus hapisanelerinde ölmüştür. Fabrika işçilerinin önderliğinde yapılacak olan yeni bir devrim hazırlığı yine bu bölümde geçer, uzun bir propaganda mektubundan sonra perde iner.

Esasında Tınıstanov'un bu piyeslerde öne çıkardığı fikirler Özbek Cedit dramasında yansıtılan fikirlerden çok da farklı değildir. Cedit edebiyatında da dini kendi çıkarları için kullanmaktan çekinmeyen din adamları, çok evlilik ve hukuklarının çiğnenmesi nedeni ile toplumda hak ettiği değeri görmeyen kadın teması ve ilim tahsilinin önemini vurgulayan konular hâkimdir. Dolayısıyla günümüze kadar ulaşan piyesin bölümleri hem Cedit dramasının hem de Sovyet edebiyatının bazı özelliklerini yansıtmaktadır. Özbek Ceditçi, Hacı Muin Şukrulla tarafından kaleme alınan "Mazluma Hatun" dramasında kendi çıkarları için fetva veren din adamı ve kadınların din alet edilerek ezilmesi gibi konular ön plana çıkarılmıştır (Rızaev, 1997: 281). Yine Mahmudhoca Behbudiy'nin kaleme aldığı "Padarkuş Yohut Okumagan Bolaning Hôli" adlı drama da yine benzeri motifler üzerine kuruludur. Padarkuş'ta özellikle cehaletin ve düzgün bir eğitim almamanın da insanı nerelere götüreceği teması hâkimdir (Rızaev, 1997: 135).

3.2 Mariyam Menen Köl Boyunda

Aynı zamanda bir nasir olan Tınıstanov'un kaleme almış olduğu ve 1920 yılında Cas Kayrat dergisinde yayımlanan Kazakça hikâyesi "Mariyam Menen Köl Boyunda" da yukarıdaki paragrafta bahsi edilen temel görüşle örtüşen bir yapıdadır. Mariyam adındaki genç bir kızın birçok karısı olan bir adamla evlendirilmesi hadisesi Mariyam'ın âşık olduğu genç bir delikanlının gözüyle

anlatılır. Mariyam, istemediği hâlde zorla evlendirilir. Sevdiği adamla evlenmesine izin verilmez. Mariyam'ı çok seven delikanlının beraber kaçma teklifini ise Mariyam anne ve babasını kendi halkı arasında küçük düşürmek istemediği için kabul etmez. Hikâye Mariyam'ın bir gece vakti ata bindirilerek hem gurbete hem de istemediği hâlde evlendirilerek tanımadığı bir adamın evine doğru yapacağı yolculuğu "Mariyam gitti, gelecekteki ömrü nasıl olacak? Ne olacağı belli! Sadece kara bir duman, sadece keder..." cümleleri ile biter. Bu hikâye açık bir Cedit edebiyatı ürünüdür. 1920 yılında Toplumcu Gerçekçi edebiyatın esasları tam anlamıyla belirlenmemiştir. Tınıstanov'un Kazak hocalarından ders aldığı okul yıllarında Kazakça kaleme aldığı ve Kazakça yayım yapan bir gazetede yayımlattığı hikâyenin Cedit edebiyatı esaslarından etkilenerek yazılmadığını söylemek gereksiz bir zorlamadır.

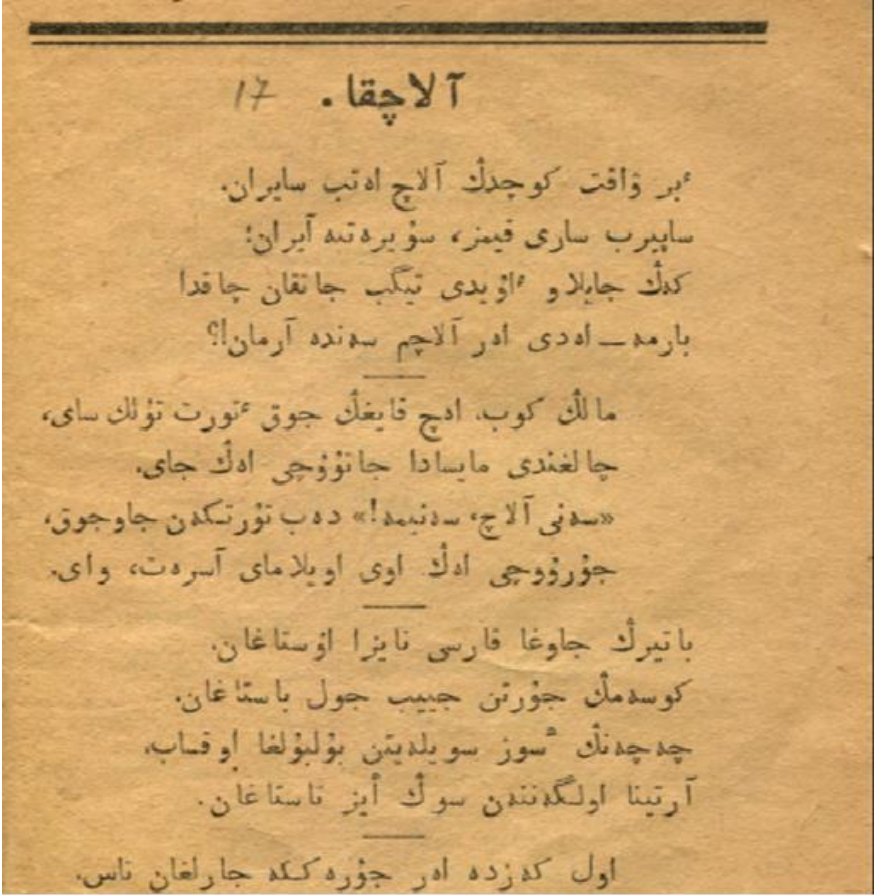
3.3. Alaş(ç) Kelimesinin Anlamı ve Alaş(ç)ka Şiiri

Kasım Tınıstanov'un şiirlerinin bazılarında rastlanılan ve o dönem yazılan eleştirilerde ağır bir şekilde tenkit edilmesine neden olan kelime "Alaş"tır.

Alaş, XIV. yüzyıldaki eski Kazak kabilelerine genel olarak verilen isim. Bu anlamıyla XIX. yüzyılın başlarına kadar yazılı eserlerde, sözlü olarak ise günümüzde de kullanılmaktadır.

1. Şimdiki Kazakların ataları olarak kabul edilen eski Türk kabilelerinin şiarıdır.
2. Yabancı, düşman. Bu anlamıyla şimdilerde de Kazak ve Tatar edebiyatlarında kullanılmaktadır.
3. Halk, topluluk, kuruluş, cemiyet ya da dernek.
4. 1917-20 yılları arasında Kazakistan'da kurulan Burjuva-Milliyetçi Parti'nin ismi (Erkebaev, 1991: 179).

Tınıstanov'un yukarıda bahsi geçen anlamlardan hangisini kastederek şiirlerinde Alaş kelimesini kullandığı ile ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Şekil 1. Kasım İrlarının Cıynagı, Moskova, 1925.

Kaynak: Kırgızistan Kol Cazmaları Fondu.

Kasım Tınıstanov'un yukarıda "Kasım İrlarının Cıynagı" adlı kitabının ilk baskısından yapılan alıntıda "Алашка" adlı şiirinin ilk üç kıtası görülmektedir.

Alaşka, şirin ilk bölümünde bağımsızlık dönemi övülürken ikinci bölümde Çarlık Rusyası dönemi milletin üzerine çöken kara bir bulut gibi tasvir edilmekte, son bölümde ise denkliğin (Sovyetlerin) gelmesi ile bilim- ilim alma zamanının da geldiği ve kötü günlerin geride kaldığı vurgusu yapılmaktadır.

Alaşa

Bir vakitler göç ettin Alaş, ederek seyran,
Karıştırıp sarı kımız ile bir kap ayran;
Geniş yayla obası kurulduğu zamanlar,
Var mıydı Yiğit Alaş'ım, senin bir emelin?

Malın çok, hiç kaygın yok, tamdır dört çeşit hayvan,
Çayırlarda uzanır idi çok fazla mekân.
"Seni Alaş, seni mi!" diye ilişen düşman yok.
Kaygı ve endişe çok düşünmez yolcu olan!

Senin kahramanın düşmana karşı mızrak tutmuş.
Önderin yurdunu derleyip, rehberlik etmiş.
Şeşeninin söz söylemesi bülbüle benzer,
Öldükten sonra ardından şanını yükseltmiş.

O zamanlarda, kahraman için yarılmış taş,
Senin beylerinin önünde tüm halk eğdi baş.
Hepsi de itibarının bütün zamanlardadır,
Senin emelin o günlerde var mıydı, Alaş?

Bir vakitler kara duman sardı kaplayarak.
Maziye ulaşamadık eli sallayarak.
Gözden yaş, sırttan sopanın eksik olduğu yok.

Hasret kaldık zamaneye ağıt söyleyerek.

Yerleşti gelip bunun gibi bir başa zaman,
Derdı o: “Sen geçmiş gününü çıkar aklından.”
Sen kötüsün, ben iyiyim diyen bir ifade yok.
Aynıdır, yaşlı ile genç kimseye bu devran.

Doğrusu, temizdir iyi zamanın maksatı;
Yaşlı, genç, kadın, erkek tamamı için aynı.
Farksız diye tahsil görmeden beyhude durma.
Okumaz isen başka kimseye olursun yem.

Alaş’ım her nasıl idi evvelki zamanlar?
O hâldeyse kendine kara gün dostu ara.
Bu zaman eğitim öğretim zamanesidir,
İşe gir, belini bağla, tutarak sıkıca!
1920 (Kuzan, 2016: 50)

Tınistanov şiirin ilk bölümünde “Var mı idi er Alaş’ım sende arman” (Arman: sıkıntı) dizeleriyle Kırgızların yaşadığı eski günleri özlemle anmaktadır. Sıkıntısız, geniş yaylalarda, malın köp (çok), kaygın yok (üzüntün yok) satırlarıyla Çarlık Rusyası işgalinden önceki göçmen halkların yaşadıkları hayatı idealleştiren Tınistanov’un Alaş kelimesini kullanarak Alaş Ordo Partisi’ni mi yoksa Kazak-Kırgız halklarını temsil eden manadaki kelimeyi mi kastettiği birçok bilim adamı tarafından hâlâ tartışılmaktadır. Ancak yazıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda eserin muhtevası yanlış anlaşılmaya son derece müsaittir. Son iki kıtada Sovyetler Birliğini övdüğü şeklinde de anlaşılabilir dizlerde ise Cedit edebiyatının temel konusu olan okumak ve bilim almanın önemi işlenmiştir. Sovyetlerin gelmesiyle herkese eşitlik geldiği artık kadınların da eğitim alabileceği

şeklinde değerlendirilebilecek olan dizlerde yansıtılan fikirler kız çocuklarının okutulması gerekliliğini hararetle savunan Ceditçilere bir övgü olarak da gösterilebilir.

4. SUÇLAMALAR GERÇEK Mİ?

Tınistanov'un 1925 yılında basılan "Kasım Irlarının Cıyngı" adlı şiir kitabına giren şiirlerinin birçoğu 1920 ve 1924 yılları arasında yazılan şiirlerdi. Bu şiirler içerisinde yukarıda verilen "Alaşka" adlı şiirin özel bir yeri vardır. Rus istilasından evvel Kırgız-Kazak göçmen halkının normal bir hayat yaşadığını Rusların işgalinden sonra ise toprakları ellerinden zorla alınan Kırgızların dağlara sürüldüğünü elbette ki Tınistanov 16-17 yaşlarındayken duymuş ve kendi gözleriyle de görmüştü. Neticede yaşadığı toprakların en güzel yerleri Ruslara aitti. Aile büyüklerinden ve yaşadığı bölgenin aksakallarından, bir zamanlar bu toprakların kendi halkına ait olduğunu duymamış, bunun acılı hatıralarını dinlememiş olması imkânsızdı. Ayrıca Çarlık rejimi zorbalıkları neticesinde yaşanan Ürkün Hadisesi'nin en şiddetli yaşandığı yerlerden biri olan Issık Göl doğumlu olması ve Çin'e göç etmek zorunda kalması Tınistanov'un millî bilincinin şekillenmesinde etkili olmuştur (Akmataliev vd.,2015: 25). Üzerinde durulması gereken bir başka konu ise Ürkün konusudur. Resmî tarihlerde Çarlık rejiminin eli silah tutan gençleri askere çağırması nedeni ile çıktığı söylenen bu hadisenin esasında anlatıldığı gibi olmadığını Roza Abdikulova şu satırlarla ifade etmektedir:

1916 isyanını tutuşturan asıl kıvılcım, Rus Çarlığı'nın çıkardığı savaşabilecek durumdaki insanları askere alma yönündeki fermanına duyulan tepki şeklinde görünse bile, söz konusu isyanın temel sebeplerinin daha derinlerde yattığı söylenebilir. Bu sebeplerin başında, her millet gibi Kırgızların da hür ve müstakil olmak istemeleri gelmektedir. Rus Çarlığı'nın Hokand Hanlığı'nı istila etmesinin ardından uygulamaya koyduğu Kırgız bölgesini bir

bütün olarak Ruslaştırma siyaseti ve bu çerçevede yürüttüğü ekonomik sömürge politikası sonunda, Kırgızlar sadece topraklarının değil, bütün haklarının ellerinden alındığına şahit oldular. Buna bir de söz konusu ferman eklenince zaten ağzına kadar dolmuş olan bardak ve sabırlar taşı. 1916 isyanının çıkış sebebini işte bu noktada aramak gerekmektedir (Abdikulova, 2016: 173).

Bütün bunlarla birlikte kaçmak zorunda olduğu Çin'den dönüşte Taşkent'teki Kazak-Kırgız El Agartuu mektebine giderek eğitim almaya başlayan Tınıstanov'un hocaları arasında Magcan Cumabay'ın ve birçok Alaş Ordocu aydının olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Dolayısıyla ilk gençlik dönemlerinde Alaş Ordocu düşüncenin etkisinde kalarak şiirler yazmış olmasının hayatın genel seyriyle ters düşmediği söylenebilir. Fakat Tınıstanov'un trajik ölümü ve Kırgız tarihinde almış olduğu önemli yer Kırgız bilim adamlarının bu hususta ikiye ayrılmalarına neden olmuştur.

Şekil 2. Kasım Tınıstanov

Kaynak: 10 Som 1997,1997.

Şekil 3. Prof. Dr. Salican Cigitov

Kaynak: Kemal Göz Arşivi

Salican Cigitov başta olmak üzere birçok bilim adamı Tınistanov'un kendisine yapılan suçlamaları hak etmediği ve suçsuz yere idam edildiği görüşünü savunurken Kaçkınbay Artıkbaev ve onun yetiştirdiği öğrenciler Tınistanov'un Alaş Ordo Partisi'nin aktif üyelerinden olduğunu ve bağlı olduğu Parti'nin düşüncelerini eserlerinde yansıttığını savunmaktalar.

1916 yılında Kırgız tarihinde meydana gelen en büyük insan kayıplarından birisinin yaşandığı Ürkün Hadisesi'nin trajik hatıraları hâlâ hafızalardayken yapılan 1917 Ekim Devrimi'nin halk arasında nasıl karşılanmış olabileceğine dair sorunun cevabı yine Basmaçılık Hareketi'nin Orta Asya halkları arasında büyük destek gördüğü bilgisinin içinde gizlidir. Resmi Sovyet tarihleri devrimin Orta Asya'da ve Kırgızistan sahasında coşkuyla karşılandığını yazsa da Ruslara karşı yapılan silahlı bir mücadele olduğu gerçeği de tarihi belgelerle sabittir. Konuya dair kaleme almış olduğu dikkat çekici makalesinde Mehmet Erkan Killioğlu, Ceditçilik başlığı altında birbirinden ayrılması zor olan iki ayrı formdan bahseder. Bunlardan birisi İslam'ın katı ve tavizsiz yorumunu kabul eden yaklaşımdır. İkincisi ise laik Panislamist yaklaşımdır. Bunlar 1918'den sonra Basmaçılarını destekleyenler ve Ruslarla uzlaşmayı seçenler olarak iki farklı suret olarak gün yüzüne çıkmışlardır

(Kıllıoğlu, 2019: 73). Tınistanov'un eserlerindeki genel yapı ve daha sonra geldiği uzlaşmacı nokta laik Panislamist noktaya daha yakın olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tınistanov'u derinden etkilediği söylenen Alaş Ordacı yapı bağımsızlıktan ziyade federatif bir Rusya'nın içinde özerk bir hükümet kurmak istiyordu (Hayit, 1997: 24). Tınistanov'un ilk şiirlerini Kazakça yazması da şüpheleri kuvvetlendiren başka bir husustur. Kazakistan'daki Alaş Ordo Partisi'nin önde gelen liderlerinden Ahmet Baytursınoğlu, ortak dil meselesi ilgili tartışmalarda kendi görüşünün Kazakçadan yana olduğunu "Eğer İsmail Gaspıralı'nın fikirlerini gerçekleştirmek istiyorsak Türkün bozulmamış dilini ve kurallarını almak lazım." sözleriyle bildirmiştir (Saigy, 2015: 191).

Alaş Hükümeti'nin başarısız olduğunu aydın sezgisi ile gören Tınistanov'un aynı idealleri komünist bir devlet içinde hayata geçirmeye çalışmış olması muhtemeldir. Ancak onun komünizmi yorumlama şekli ile komünizmin dönüştürüldüğü Rus şovenizmi arasındaki fark sadece Tınistanov'un trajedisi değil dönemin de trajedisi hâline gelmiştir.

Men Baskan Col Menin Betim Menin Çıgarmam (Benim Bastığım Yol, Benim Yüzüm, Benim Eserim)

Toprak ağalarının ve zenginlerin emekçi halka 1921 yılına kadar yaptıkları zulümler, 1916 yılındaki başkaldırıda yerli emekçi halkın soykırımı uğradığı bir ahvalden geçiyor idik. Benim gibi anlayışı daha oturmamış cahil bir çocuk zenginden yana olan Alaş Ordocularla tesadüfen karşılaştı ve onlardan eğitim aldı. O günlerde süreli basın yayın ve bütün eğitim kurumlarını ellerinde tutan Alaş Ordocuların benim gibi bir cahilin düşünce dünyasını zararlı olarak etkilemediğini iddia etmek yanlış olur. Önceleri siyasi olarak bende var olan bozuk fikirlerin ve düşmanca düşüncelerin nedeni bu idi. Bu düşüncenin kısaca özeti şu şekilde idi: Kırgız ve Kazak aynı ulus,

bu ulusun adı “Alaş”tır. Alaş’ta sınıf olmadı şimdi de yok. Fikirlerini daha iyi yayıp halkın kabul etmesini sağlayarak emellerine ulaşabilmek için kendileri de bir sınıf mücadelesi ortaya attılar, yerli halk ile Ruslar arasında nifak tohumları ekmeye başladılar ve buna bu günlere kadar devam ettiler. Bunun bütün büyük kapitalist ülkelerde emekçi halkın taleplerini dizginlemek için onların önüne konulan olmazsa olmaz bir kural olduğunu ancak 1924 yılında anlayabildim. Süreli basın yayında yayımlanan ilk eserlerimin Kırgızca değil de Kazakça olmasının nedeni de Alaş Ordocularıdır. Bu şekilde Alaşçıların emekçi halkın yönetimine karşı ortaya koydukları ideolojiyi överek devrim düşmanı milliyetçi, feodal entelektüellerin elinde 1922 yılına kadar eğitim aldım. Alaşçıların bu düşüncelerinin bende çok sağlam bir şekilde oturduğunu şuradan anlamak mümkün: O günlerde halk devrimine karşı koyulan bu düşman ideoloji için ben kendi hayatımdan bile vazgeçmeye hazırdım. Alaşçıların sosyalizm yoluyla değil kapitalizm yoluyla halkın yaşaması gerek şeklindeki düşüncelerinin tesiri altında 1924 yılına kadar kaldım (Tınistanov, 1933).

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşılacağı gibi Tınistanov Alaş Ordo Partisi’nden etkilendiğini birçok dinleyicinin bulunduğu resmî bir toplantıda itiraf etmiştir. Daha sonra bu itirafı gazetede de yayımlanmıştır. Fakat kendisi hakkında aralıksız olarak yazılan gazete makalelerinde gençlik dönemlerinde yazılmış şiirleri ve eserleri yüzünden antisovyetçi, kapitalist ve milliyetçi Turancı Alaş Ordo Partisi’ne üye olmakla suçlanmasının Tınistanov’u bunalttığı ve üzerindeki baskının kalkacağı zanni ile bir itirafname düzenlediği, yani baskı altındayken bunları söylemek zorunda kaldığı ile ilgili derin şüpheler vardır.

Nitekim yukarıda bahsi geçen itirafnameden sonra Aalı Tokombaev tarafından Kızıl Kırgızistan gazetesinin 53. sayısında (1932b) “Tınistan Uulu Kasımdın Özünö

Bergen Sını Cına Anın Sırı” (Kasım Tınistanov’un Özeleştirisi ve Bunun Sırrı) başlığı ile bir eleştiri yazısı yayımlanır:

Tınistan Uulu Kasımdın Özünö Bergen Sını Cına Anın Sırı

Tınistan Uulu Kasım’ın emekçi kalkışmasına ve Komünist Partisi’ne karşı yazmış olduğu eserleri hakkında geçtiğimiz günlerde (18 Şubat) “Kızıl Kırgızistan”da basılan yazısı tamamıyla yalan, önceki zararlı fikirlerini doğru yansıtmıyor, daha sonra yaptığı yanlışların sebebini göz boyayarak örtmeye çalışıyor ve gelecekte alacağı pozisyonu üstü kapalı cümlelerle açıkça göstermiyor (Tokombaev, 1932a).

Şekil 4. Tokombaev’in Gazetede Eleştiri Yazısı

Kaynak: Kemal Göz Arşivi.

Aalı Tokombaev’in Kasım Tınistanov’la ilgili yazdıkları yukarıdaki satırlarla sınırlı değildir. Defaatle Tınistanov’u hedef alan yazılar kaleme alan Tokombaev’in bu yazıları şahsî bir husumetten dolayı kaleme alıp almadığı sorusunu dönemin canlı tanıkları da hatıratlarında kendilerine sormuşlardır.

Ziyaş Bektonov bu husumetin nedeninin büyük ihtimalle Aalı Tokombaev'in sanat hayatının başlarında kaleme aldığı şiirleri topladığı "Lenin Tuuraluu" isimli şiir kitabının basılma aşaması ile ilgili olduğunu belirtir. Buna göre Tınistanov Halk Komitesinde çalıştığı yıllarda kontrol etmesi için kendisine gelen şiir kitabına olumsuz rapor vermiştir (Bektenov, 1996: 46).

Tınistanov ve Tokombaev arasında şahsî bir çekişmenin olduğu açıkça görülüyor. Aksi durumda Tokombaev, "Yanlış yaptım, suçlamaları kabul ediyorum, bir daha yapmayacağım." diyen birisinin kullanmış olduğu "yanlış" kelimesini bile uzunca bir eleştiriye konu ederek "Yanlış yapmadı bilerek yaptı ve yapmaya devam edecek." şeklinde bir sonuçla yazısını noktalamazdı. Bu konu ile ilgili ilginç örnekler vardır. Tokombaev (1932c) Kızıl Kırgızstanda "Akademiya Keçesinin Tıyanagı" (Akademiya Gecesinin Dayanağı) başlıklı bir yazı kaleme almıştır:

Koy koroosu: Koyun ağılı

Koyçununku: Çobanın

Bolso, koyçu bolmokpu: Olsa idi, çoban olur muydu?

Kocoyunduku: Ev sahibinin (Çoban kendisini ağılın sahibi sanıyor ama çobanın da bir sahibi var, hem ağıl hem de çoban o sahibe ait) Yoldaşlar! Kasım'ın bu sözlerinin Kazakistanlı milliyetçi I. Sadıkbakas Uulu'nun milliyetçiliğinden ne farkı var? Hiçbir farkı yok. Bunu Kasım bugün de kabul etmiyor. İşin doğrusu şudur: Orta Asya milliyetçilerinin temel fikirleri ile Kasım'ın fikirleri arasında hiçbir fark yoktur.

Ben bu dizelerden iki anlam çıkarıyorum. (Bunu kendisine de sorduğumda koyun çobanını anlattığını söyledi.) Fakat bu dizelerin içerdiği siyasî anlamı çoban şiiri görüntüsü altına saklayamaz. İşte Kasım'ın çobanının sırrı:

Kırgız Respublikasının atı Kırgızdıkı Kırgız Cumhuriyetinin adı Kırgızın (Ama)

Kırgızstandın tizgini özündö emes Kırgızistan'ın dizginleri Kırgızlarda değil

Yani diyor ki kendi dizginlerimizi kendi elimizde tutsaydık Moskova üzerimizde olur muydu? Kasım'ın kendi imgeleri ile anlatılacak olursa Koyun ağılı çobanın olsa idi, Çoban olur muydu, ev sahibinin Bunu Orta Asya'nın o büyük milliyetçilerininin dilleri ile anlatacak olursak: Orta Asya koloni. Eğer koloni olmasaydı neden ağır sanayi kuruluşları pamuğun yetiştiği yerde değil de oradan çok uzakta kuruluyor. Bu yüzen Orta Asya'da otoriter bir rejim var, adı bizim ama zati bizim değil." diyorlar.

Şimdi ey okurlar, bunların birbirinden ne farkı var. Hepsi de aynı dönemde söylenmiş, hepsinin de anlamı aynı.

Şekil 5. Akademiya Keçesinin Tıyanagı

Kaynak: Kemal Göz Arşivi.

Tınistanov'un farklı yorumlamalara açık şiirler kaleme aldığı bir gerçektir. Aalı Tokombaev, milliyetçi, Alaş Ordacı, devlete zararlı bir aydının zararlı eserlerini göstermek için mi bu eleştirileri kaleme aldı? Bu hala tartışılan bir konudur. Bir koyun çobanı, ağıl ve ev sahibi imgelerinden oluşan kısa bir şiiri genel olarak ağır

sanayi kuruluşlarının nerede yapıldığının eleştirisi olarak yorumlaması Tokombaev'in farklı bir niyet taşıdığını göstermektedir.

Kırgız edebiyatçıları arasındaki polemiklerden çıkarılan sonuç Tokombaev'in en güçlü motivasyon duygusunun kıskançlık olduğu yönündedir. Bu durumu Krushçev'in ünlü XX. Parti Kurultayı'ndan sonra Tınıstanova'ya itibarının iade edilmesinden sonra yaşanan süreçte aramak yerindedir. Tınıstanov 1959 yılında başını Tokombaev'in çektiği yazarlar tarafından yeniden suçlanmış. İade-i itibarının geri alınması içerikli dilekçeden sonra Kırgız Komünist Partisi konuyu görüşmek için toplanmıştır. Dönemin Parti genel sekreteri İ. Razzakov'un başkanlığındaki komisyon Tınıstanov'a iade edilen itibarının geri alınması yönünde karar almıştır. A. Bolponova, "K. Tınıstanov Uçenyı i Gosudartvennyı Deyatel" adlı eserinde bunun nedeni şu şekilde açıklamaktadır:

Tokombaev'i bu itibar meselesi neden bu kadar çok ilgilendiriyordu ki? Neticede Kırgız yazarlar arasında en tepedeydi ve Kırgız edebiyatının patriği konumundaydı. Tınıstanov'a itibarının iade edilmesi Tokombaev'in edindiği yeri olduğu gibi değiştirecek ve edebiyat tarihindeki yerini geriye iterek ikinci plana düşmesine neden olacaktı (Bolponova, 2011: 145).

Şekil 6. Aali Tokombaev

Kaynak: Kırgızistanlılar: Halkın şair Aaly Tokombaev, 2014.

Netice olarak Tınistanov'un itibarının tam manasıyla iade edilmesi için Tokombaev'in de öldüğü yıl olan 1989'u beklemek gerekecekti (Bolponova, 2011: 148).

5. SORGULANMASI VE ÖLÜMÜ

Kasım Tınistanov ve Yevgenniy Dimitrieviç Polivanov (1891-1938) 1 Ağustos 1937 yılında tutuklanmışlardır. 4 Ağustos'ta Kırgız Dili ve Edebiyatı Enstitüsü iki profesörün de işlerinde yetersiz oldukları gerekçesi ile görevlerine son veren bir karar almıştır (Ploskih, 1991: 268).

Döneme dair bilgiler tutuklandıktan sonra Tınistanov'un hapisshanede işkenceye maruz kaldığını hapisshanedeyken imzaladığı belgedeki imzanın görünüşü, imzayı atış şekli ve kalemi tutuşundaki güçsüzlükten anlaşılmaktadır. Bu imzanın atılmasından bir gün önce hapisshane sağlık kurulu tarafından yapılan muayenesinde “nevrasteni, gastrit, birisinin yardımı olmadan yürüyemediği” teşhisi konulmuş ve tedavi olması gerektiği belirtilmişti. Fakat buna rağmen son sorgulamasında kendisine yöneltilen suçlamaların birçoğunu reddetmiştir. Tınistanov, suçlamalardan sadece Alaş Ordocu olduğunu kabul etmiş ve içten bir Bolşevik olduğunu belirtmiştir (Bolponova, 2011: 135).

Tınistanov'la aynı koğuştta yarım yıl kadar kalan hapisshane arkadaşı da hapisten çıktıktan sonra talihsiz şairin karısı Türdübübü Tınistanova'yı bularak Kasım'ın işkence gördüğüne şahit olduğunu anlatmıştır. Bir gün koğuştta oturdukları sırada nöbetçilerin Tınistanov'u alıp götürdüğünü gerek saygınlığı ve aksakal olması gerekse kişilik itibarıyla kendisini sevdiren Kasım'ın koğuştakiler tarafından merak içerisinde beklendiğini, aradan epey bir zaman geçtikten sonra Tınistanov'un

koğuşa yürüyemeyecek bir hâlde, dili tutulmuş ve bitkin bir şekilde getirildiğini anlatmaktadır (Tınistanova, 1991)

Tınistanov Kırgız destanı Manas'ın basılması ve düzenlenmesi ile ilgili çalışmalarda aktif olarak rol almıştı. Moskova'da basılacak olan varyantın son kontrollerini yapmak için gittiği Moskova'dan Frunze'ye acele dönmesi gerektiği ile ilgili bir haber almış, Frunze'ye döndükten kısa bir süre sonra da tutuklanmıştı (Karasaev, 2001: 323). Tınistanov'a yöneltilen milliyetçilik suçlamaları arasında halk edebiyatı ilgili yaptığı çalışmalar da etkili olmuştur. Bu yüzden Kırgızistan'da halk edebiyatı ile ilgili çalışmalar belli bir dönem sekteye uğramıştır.

Kasım Tınistanov öldürüldükten sonra ailesine mezarı ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Bişkek'e on beş kilo metre uzaklıktaki Çoñ Taş köyünde KGB dinlenme merkezinin yanında bulunan tuğla ocağının çukurunda bulunan toplu mezara gömüldüğü düşünülmektedir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, 1991 yılında Bübüyra Kıdıraliyeva adlı kadının bilgi vermesi ile bulunan toplu mezarda Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov da yatmaktadır (Buran, 2007: 318).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mezarı Bişkek sınırları içerisindeki Ata Beyit'te bulunan Tınistanov'un bir dönem tedavülde olan on somluk kâğıt paraların üzerinde resmi bulunmaktadır. Ayrıca Bişkek'in işlek caddelerinden bir tanesine Kasım Tınistanov ismi verilmiş ve Issık Göl'de adını taşıyan bir üniversite kurulmuştur. Kırgız tarihi için önemli bir yere sahip olan Tınistanov'un trajik ölümü, yazar arkadaşlarının bu ölümden oynadığı rol, aklanması sırasında yazılan dilekçelerle sürecin 1989 yılına kadar uzaması gibi hususlar toplum vicdanını yaralamıştır. Devrin şartları ve Stalin diktasının cumhuriyet merkezlerindeki yorumlanması Tınistanov'un kullanışlı bir kurban olmasına neden olmuştur. Tınistanov Alaşçı aydınlardan etkilense bile Kırgız toplumu için bir çıkış kapısı olarak gördüğü komünizme ve Sovyetler Birliği'ne

inaniyordu. Bunun başlıca nedeni Kırgız entelijansiyasının kendi bürokratik oligarşisini oluşturmada Sovyetlerin oynadığı rol idi. Issık Göl'den çıkan sıradan birisi genç yaşta eğitim bakanlığına kadar yükseliyor, nüfusu çok az olan Kırgız halkına önce Özerk Cumhuriyet, daha sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü veriliyordu. Bu dönem entelijansiyası Kırgızcaya dayalı bir yazı dilinin oluşturulması, bu dilin işlenmesi, mekteplerde ders olarak okutulacak kitapların basılması ve benzeri birçok hususun Sovyetlerin sağladığı imkânlarla mümkün olduğuna inaniyordu. Bir Kırgız aydınının Sovyetlerin kendilerine sağladığı bu imkânları bir kenara bırakıp eski dönemlere dönüşü istemesi pek de olası değildi. Burada Ruslara karşı asıl mücadelenin sahada reaksiyon gösteren Basmacılar tarafından yapıldığının altını çizmek gerekmektedir. Silahlanarak romantik bir mücadele içine giren Basmacılar İslam dinini temel alarak Rus istilasına karşı çıkmışlardır. Basmacılar Alaş Ordacılar ya da Ceditçilerle karıştırılmamalıdır.

Kasım Tınıstanov ve Aalı Tokombaev arasındaki yegâne fark, Tınıstanov'un ahlaki köleliği kabul etmeyişidir. Entelektüel derinliği ile o dönem Kırgız aydınlarından çok ileride olan Tınıstanov, Kırgızların millî kimliğini, dilini, sözlü edebiyatını ve içtimai yapısını koruyan bir düşünce dünyasının içindeydi. Tokombaev türü Rus şovenizmine istisnasız boyun eğen ve ahlaki köleliği sorgulamadan kabul eden yapı ile çatışması bundandır. Tınıstanov'un ulaştığı entelektüel aydın derinliğini sonraki kuşaktan gelen Aytmatov devam ettirecektir. Tesadüf odur ki uzun bir ömür yaşayan Aalı Tokombaev, Tınıstanov'la giriştiği kalem kavgalarının neredeyse aynısını Aytmatov'la da yaşamıştır.

KAYNAKÇA

- Aamatov, M. A., Abdıldabek kızı Cañıl., Asılbekova, I.A., Gurkina, L. İ., Dautov, K. D. ve Çekirov, A. Ç. (2008). *Kırgız Respublikasının Cazuuçuları*. Bişkek: Demi Bas.
- Abdikulova, R. (2016). Türkistan İsyanı'nın Kırgız Edebiyatına Yansıması. *Ürkün Bilig*, Kış S. 76, 159-177.
- Akant, Ö. (1996). *Akademiya Geceleri Tarihi Piyes Kasım Tınıstanov*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akmataliev, A. A., Baygaziev, S. O., Caynakova, A. C., Marazıkov, T., Musaev, S. C., Sadıkov, T., Toktonaeliv, K. T. ve Erkebaev, A. E. (2015). *Kırgız Adabiyatının Tarihi XX-Kılımdın Kırgız Adabiyatı* (20-60- Cıldar). Bişkek: Avrasiya Bas.
- Aşlar, Halit (2017). Kırgız Halk Şiirinde "Ürkün" Yansımaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 6, sayı 4, ISSN: 1624-7215.
- Bektenov, Z. (1996). *Zamandaştarım Cönündö Eskerüü*. Bişkek: Plyus .
- Bolponova, A. B. (2011). *K. Tınıstanov- Uçenyı i Gosudartvennyı Deyatel Kırgızstana*. Karakol: UDK.
- Buran, A. (2007). *Kurşunlanan Türkoloji*. Elâziğ: Manas Yayınları.
- Buran, A. (2009). Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı. *Turkish Studies*. Bahar Cilt 4/3.
- Buyar, C. (2017). *Kırgızistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*. C. Buyar(Ed.), Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar) içinde (s. 47-87). Bişkek: Byr Publishing House.
- Cigitov, S. (1991) .Töl Başı. *Ala-Too Dergisi*. Bişkek: Ala-Too Bas.
- Cigitov, S. (2006a). *Salıcan Cigitov ve Dünyası* (Haz. Orhan Söylemez ve Kemal Göz) "Kasım Tınıstanov". Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.

- Cigitov, S. (2006b). *Salıcan Cigitov ve Dünyası* (Haz. Orhan Söylemez ve Kemal Göz) "Cengiz Aytmatov Edebiyat Dünyasında Boy Gösteriyor". Çev. Ayhan Çelikbay. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.
- Erkebaev, A. (1991). *Tınıstan Uulu Kasım*. Bişkek: Adabiyat.
- Furr, G. (2012). *Stalin ve Demokrasi Trotskiy ve Naziler*. "1937-1938 Moskova Mahkemeleri ve "Büyük Terör": Kanıtların Gösterdiği". Çev. Murat Akad. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Hayit, B. (1997). *Basmacılar* (Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1917-1934)). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbraimov, O. (1991). *İstoriya Kirgizskoy Sovetskoy Lirik*. Bişkek: Kırgızstan Bas.
- Karakaya, E. (2011). *Kırgız Hikayeci Murza Gaparov ve "Ak Poezd"*. "Künöstüü Aral", "Darıyalardın Şookumu" Adlı Hikayeleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasaev, H. (2001). *Huseyin Naama* (Baştan Ötköndör)/Üröy Uçurgan Suuk Kabar. Bişkek: Kırgızstan Basma Üyü.
- Kılıoğlu, M. E. (2019). Çarlık Rusyasında Ceditçilik / Yeni Usul Hareketi. *Journal of Awareness*, C. 4, 1, 65-90.
- Kuzan, E. (2016). *Kırgız Şair Kasım Tınıstanov'un Şiirlerinin Dil ve Üslup Açısından Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ölçekçi, T. (2009). Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847). *Bilig*, Güz 51, 123-138.
- Ploskih, V. (1991). Tagdırdagı Belgisiz Baraktar. *Ala-Too Dergisi*. Bişkek: Ala-Too Bas.
- Rıspaev, V., Cakşılıkov, A., Cigitov, S., Cetimişev, S., Pustinnikov, N. (1989). *Pisateli Sovetskogo Kirgizstana*. Frunze: Adabiyat Bas.

- Rizaev, Ş. (1997). *Cadid Draması*. Taşkent: Şark Naşriyat-Matbaa Kontserinining Baş Tahririyatı.
- Sadikov, A., Asanaeliev, K., Baygaziev, C., Cigitov, S. ve Kerimcanova, B. (1987). *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi*. Frunze: İlim Bas.
- Saıgy, G. B. (2015). Ahmet Baytursinoğlu ve Kazak Ceditçiliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 189-193.
- Tınistanov, K. (1933). Men Basgan Col, Menin Betim, Menin Çıgarmam. *Kızıl Kırgızstan*, 9 Temmuz, No: 131.
- Tınistanova, T. (1991). Türdübübü Ecenin Aytkandarınan. *Kırgz-Mad Gazetesi*, No: 41, 10 Okt.
- Tokombaev, A. (1932a). Akademiya Keçesi Tuuraluu. *Kızıl Kırgızstan*, Şubat, No: 44. s. 4.
- Tokombaev, A. (1932b). Tınistan uulu Kasımdın Özüñö Bergen Sını Cana Anın Sırı. *Kızıl Kırgızstan*, Mart, No: 53.
- Tokombaev, A. (1932c). Akademiya Keçesinin Tıyanagı. *Kızıl Kırgızstan*, 6 Mart.
- Yürümez, R. ve Yürümez, A. (2017). *Kırgızistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*. C. Buyar(Ed.), Kırgız Edebiyatının Oluşumu ve İleri Gelen Yazarları içinde (s. 583-585). Bişkek: Byr Publishing House.

Şekil 1: Kırgızistan Kol Cazmaları Fondu.

Şekil 2: (17 Aralık 1997). 10 Som 1997, Kırgızistan. [Çevrim-içi: <https://notescollector.eu/pages/en/notes.php?notelId=1743>], Erişim tarihi: 02.01.2020.

Şekil 3: Kemal Göz arşivi.

Şekil 4: Kemal Göz arşivi.

Şekil 5: Kemal Göz arşivi.

Şekil 6: (12 Aralık 2014). Kırgızistanlılar: Halkın şair Aaly Tokombaev. [Çevrim-içi: <https://limon.kg/news:64257>], Erişim tarihi: 02.01.2020.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Some social and political events took place during the Soviet Union Period. The writers were not indifferent to these events and expressed their ideas in their works. Many people who expressed or acted against an anti-government idea were subjected to an oppressive policy by the Soviet government. This skeptical approach of the Soviet government has resulted in the death of many people and intellectuals. Kasim Tinistanov, which has an important place in the history of Kyrgyz, is among these intellectuals. After the Soviet Union dissolved, a woman named Babuyra Kidiraliyeva made a statement in 1991. The statement includes information about Kasim Tinistanov and 137 intellectuals. Based on this information, the effect of the political structure of the period on literature and the consequences it caused in social life are discussed. The life, crime and the reflection of Tinistanov on his works are not known and there is no comprehensive study on this subject. The degree of accuracy of the charges against Tinistanov and the backdrop of these charges are unknown. The aim is to determine in particular which subject Tinistanov is charged with and whether he has included in his works. In general, it is to explain the situations faced by the people who were accused of doing anti-government work during this period and therefore killed, based on Tinistanov's life.

Method

There are some experts from the works that reflect the author's thoughts and enable him to share his thoughts with the masses. The examples given from the writer's works enable us to understand the writer's ideas. It is important to compare the accusations about the author and the thoughts he contributes to the works of the author in terms of understanding and documenting the subject. Given the Kyrgyz population and economy, Tinistanov's books are somewhat difficult to reach. In addition to writing books, he also wrote plays to earn money. The messages given in these plays, character names, the subject of the play were examined in terms of whether they display a negative attitude towards the Soviet regime. It is aimed to have more comprehensive information about the writer and his thoughts by giving examples from the plays staged in many places where it is easier to reach large masses in terms of low cost. Newspapers and Tinistanov's own memories were also used. Heavy criticisms of Kasim Tinistanov in the newspapers did not escape the attention of senior officials and the public. The government and military officials, who were skeptical of everything, took these articles into consideration and started an investigation against Tinistanov.

Prison days began for Tinistanov without the need for a thorough investigation. When the suspicion begins it is worth analyzing the criticism in the newspaper and the memories of Kasim Tinistanov in terms of the accusations against him and his responses to these accusations. In addition, during the years when Kasim Tinistanov was in prison, the words of a person who was in the same cell with Tinistanov and the details of the interview given by his wife Tükdübübü were used. What was written and said about Tinistanov was not researched by adhering to a single source, different sources were used and whether these sources contradict one another, it was checked.

Findings (Results)

According to our reviews of Kasim Tinistanov's works, the subjects that Tinistanov was accused of were not found in his works. There are no anti-government findings in the works. In this period, the accusations that caused the killing of many intellectuals were made without being fully proved and the crimes were not based on, any evidences. The return of the reputation of Tinistanov and many intellectuals confirms this finding. The witnesses' explanationst shows that many inhuman torture were carried out in prisons at that time. As a result of torture, many people lose their lives and those who survive were killed by being shot afterwards. It is understood from the results of the investigation sand on the bodies that 137 intellectuals were subjected to torture before being shot, and then the bodies they were shot. The criticisms of the authors who are recognized and respected by the society lead to the deaths of different authors. Tokombaev's criticism published in the newspaper is among the factors that caused the death of Tinistanov. The source of this criticism is based on personal disputes, not documents. In addition, Tinistanov's acceptance of the charges against him at the official meeting is to show the magnitude of the pressure put on him by the society. He thinks that after accepting the charges, the psychological pressure will decrease.

Conclusion and Discussion

The fact that Kasim Tinistanov had an important place in Kyrgyz literature caused more criticisms to the authors. Jealousy and personal matters are one of the reasons why writers who wrote destructive criticism against Tinistanov wrote such criticisms. These criticisms were among the events that caused Tinistanov's death. Among the events that caused his death was the use of the word "Alash" in his poems. This word has many meanings. However, it is not known in what sense it was written by Tinistanov. In a speech at a meeting, Tinistanov admitted that he was influenced by the Alash Orda Party during his youth. However, the conditions under which this confessions were made raise questions in minds. This study examines the crimes of Kasim Tinistanov, the factors that led to the

accusations, what events he encountered in the last days of his life and his death. Since the political structure of the period was suitable for misunderstandings and the accusations were not made in detail, he was subjected to the treatment he did not deserve an intellectual who made great contributions to the Kyrgyz language and literature. As a result, even though he was influenced by the Alash Orda Party due to the social structure he was in during his youth, he later appeared as an extremely affiliated writer to the Soviet Union.

ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN EMİNE İŞINSU'NUN

"KAF DAĞI'NIN ARDINDA" ROMANI

Mustafa KARABULUT*

Sümeıra GÜNEŞ**

Öz

Cumhuriyet dönemi yazarlarından olan Emine İşinsu; hikâye, şiir, deneme, oyun ve roman türlerinde eserler yazar. Yazarın kaleme aldığı Kaf Dağı'nın Ardında adlı eser, genç bir kadın olan Mevsim'in özünü aramasını ele alır. Mevsim, küçük yaşta, annesi yirmi beş yaşında hayatını kaybeder. O, Tahir Hoca, Emel Hanım, Hasan Hoca ve babasının yardımıyla kendini bulmaya çalışır ve nihayetinde Mehmet ile karşılaşır. Böylece Mevsim, Mehmet ile birlikte kendini gerçekleştirmiş olur. Varlığının sırrına vakıf olur. Bu romanda Mevsim'in içsel yapısını, bunalımlarını, arayışını, sevgisini, yalnızlığı, hayata bakış açısını, dini duygularını, yaşadığı ortamı, ideolojisini, acılarını ve kayıpları anlatılır. Genel olarak bireysel bir yapı taşıyan Mevsim'in psikolojik, sosyolojik ve edebi kimliği yansıtılır. Roman esas itibarıyla bireyin varoluşsal sorunlarını ele alır. Bu çalışmada amaç, Emine İşinsu'nun Kaf Dağı'nın Ardında adlı romanını konu, tematik düzlem, olay örgüsü, kişiler, mekân, zaman, dil ve üslûp, bakış açısı ve anlatıcı bakımından incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Emine İşinsu, Kaf Dağı'nın Ardında, roman tekniğı.

* Prof. Dr., Adiyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mkarabulut@adiyaman.edu.tr

** Adiyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. e-mail: sumeyragunes34@gmail.

EMİNE İŞİNSU'S "KAF DAĞI' NIN ARDINDA" NOVEL IN TERMS OF NOVEL TECHNIQUE

Abstract

Emine İşinsu, one of the writers of the Republican era; writes works in stories, poems, essays, plays and novels. The work, Kaf Dağı'nın Ardında, written by the author, addresses the search for the essence of Mevsim, a young woman. When Mevsim was young, her mother died at the age of twenty-five. She tries to find herself with the help of Tahir Hoca, Emel Hanım, Hasan Hoca and his father and finally meets Mehmet. Thus, Mevsim realizes himself with Mehmet. It becomes the foundation of its existence. In this novel, the inner structure, crises, quest, love, loneliness, perspective of life, religious feelings, environment, ideology, suffering and losses of Mevsim are explained. The psychological, sociological and literary identity of Mevsim, which generally has an individual structure, is reflected. The novel mainly deals with the existential problems of the individual. The aim of this study is to examine Emine İşinsu's novel Kaf Dağı'nın Ardında in terms of subject, thematic plane, plot, people, place, time, language and style, perspective and narrator.

Keywords: *Emine İşinsu, Kaf Dağı'nın Ardında, roman tecniqe.*

1. GİRİŞ

Emine İşinsu Türk edebiyatının önde gelen modern romancılarındandır. İşinsu'nun 1988'de yayımlanan *Kaf Dağı'nın Ardında* adlı romanı bir arayıő romanıdır. Roman boyunca Mevsim benliğini aramakla meşguldür. Bu süre zarfında Mevsim çeşitli olaylar ile birlikte uzun bir yolda yolculuk yapar. Romanda Mevsim'in aşkı, sıkıntıları, arayışı, sevgisi, arkadaşları ve ülkenin içinde bulunduğu durum işlenir. Mevsim ile İşinsu arasında benzerliklerin bulunması sebebiyle bu romanın otobiyografik roman özelliği taşıdığını söyleyebiliriz. İşinsu, Mevsim'in bireysel sorunlarını iőlemenin yanında az da olsa toplumsal olaylara da yer verir. Romanda fazla detaya girilmeden, herhangi bir ideolojik savunma yapılmadan 12 Eylül Darbesi'ne de değinilmiştir. Çünkü bu olay romanın seyrini değiştirmektedir. İşinsu böylelikle kurmaca dünyaya realiteyi de

ekler. O, romanlarını gerçek hayattan beslenerek oluşturur ve böylelikle bambaşka dünyalara yelken açmış olur. "Denilebilir ki, her Işinsu romanı realiteye dayanmasına rağmen, her halis roman gibi mücerred bir dünyanın işaretlerini taşır" (Tunalı, 2012: 28). Işinsu, Yahya Kemal gibi bu dünyaya roman yazmak için gönderildiğine inanır ve şu sözleri dile getirir: "Benim gerçek dünyam romanın dünyası, şu yaşadığım hayat ise, sanki suni olanıdır" (Yıldırım, 2012: 32). Işinsu'nun bu düşüncesi romanın başkahramanı Mevsim için de geçerlidir. O da bu dünyaya roman yazmak için gönderildiğine inanır ve romanlarındaki karakterlerin kendisini yansıttığını söyler. Işinsu'nun kaleme aldığı roman bir ben romanıdır. Böylelikle Mevsim ile birlikte Işinsu'nun kendisini de görürüz. O, Mevsim'in dünyasındadır, Mevsim ise Mehmet'in dünyasındadır. Aslında tek bir kişi ve tek bir dünya vardır: Mevsim ve Kaf Dağı.

Kaf Dağı, ulaşılması güç olan mistik ve hayali bir mekândır. Orası nefsi sembolize eder. Mevsim roman boyunca Kaf Dağı'na erişebilmek için çabalar. Çünkü Mevsim kendini tanımak ve benine ulaşmak ile meşguldür. Mevsim Mehmet ile birlikte Kaf Dağı'nın ardına gitmek için yolculuğa çıkar. Mevsim bu meşakkatli yolda Mehmet ile hakikate kavuşabilmeyi arzular. Mehmet bir nevi modern derviş olarak Mevsim'in yolunu aydınlatmaktadır. Mevsim'in arayışı "Bismillahirrahmanirrahim" ile sona erer.

Bu makalede, Emine Işinsu'nun *Kaf Dağı'nın Ardında* adlı romanı, roman tekniği bakımından incelenecektir.

2. "KAF DAĞI' NIN ARDINDA" ROMANINDA MUHTEVA UNSURLARI

2.1. Konu

Romanda konu başkarakter Mevsim üzerinde şekillenir. Ana konu Mevsim'in kendisini tanıyarak benini yani özünü bulmaya çalışmasıdır. Bu eserde sağ-sol

olaylarının yaşandığı dönemler Mevsim'in kaleminden dile getirilirken 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne de göndermeler yapılır.

2.2. Tematik Düzlem

Romanın konusu etrafında Mevsim'in yalnızlığı, annesizliği, arkadaşları ile arasındaki ilişki, aşkları, yazı hayatı, babası ile olan ilişkisi, babasına olan sevgisi, ülke sorunları, 12 Eylül Darbesi, hayal kırıklığı, acıları ve hastalıklar gibi temalar da yer almaktadır. Roman daha çok bireysel ve ruhsal bir yolculuğun hikâyesi olduğundan toplumsal olaylara pek yer verilmemiştir. 12 Eylül Darbesi, romandaki konuyu etkileyen bir olay olup derinlemesine ele alınmamış ve herhangi bir ideolojik düşünce dayatılmamıştır. Esas konu, Mevsim'in Mehmet ile birlikte özüne ulaşabilmesidir. Yani mesele insanın benliğini aşarak mutlak hakikate ulaşabilmesidir.

3. "KAF DAĞI'NIN ARDINDA" ROMANINDA YAPI UNSURLARI

3.1. Kişiler Dünyası

Anlatmaya bağlı eserlerde olay örgüsünü oluşturan en önemli öge kişilerdir. Yazar kişiler aracılığı ile iletmek istediği mesajı okura yansıtır. Roman kurgulanırken olay, durum, varlık ve kavramlar genel olarak kişiler dünyası çerçevesinde çizilir.

3.1.1. Başkişi

Mevsim Öz: Romanın başkişisi Mevsim Öz'dür. Olaylar Mevsim'in etrafında gelişir. Mevsim romanda kendi ağzından şöyle tasvir edilir: "İki kara göz, Grek burun, kalın dudaklar, ağız büyük. Bu gece Çinliler gibi arkama tek örgü yaptığım, gür, uzun kestane rengi saçlar, boynum orta, bedenim ince." (s.58) Mevsim, annesinin ölümü üzerine babaannesi tarafından bakılır. Çünkü babası

bu acı kayıp nedeniyle psikolojik rahatsızlık geçirerek klinikte tedavi olur ve oradan da Avrupa'ya seyahate gider. Böylece Mevsim annesiz kalmakla birlikte beş yaşına kadar babasız da kalmıştır. "Çocukluğunun en hâkim duygusu; babası tarafından terk edilme korkusudur" (İslam, 1992: 583). Mevsim'in bu korkusu daha sonra gerçeğe dönüşür.

Mevsim, çocukluğunda içine kapanık, insanlarla konuşmayan, sadece oyuncak bebekleri ve üç hayali arkadaşı ile konuşan biridir. O, özel hocalardan ders alır ve Psikiyatrist Emel Hanım'ın seanslarına gider. Onun hayatında babası dışında ayrı bir önemi olan iki insan vardır: din öğretmeni Tahir Hoca ve psikiyatristi Emel Hanım. O, liseden sonra okuduğu psikoloji bölümünü yarıda bırakarak öğrenim hayatına son verir. O küçük yaşlarda yazarlığa adım atmıştır. Yazarlıktan başka herhangi bir uğraşı yoktur. Mevsim babasına hayrandır ve her kişide onu görmektedir. Burada Elektra Kompleksi'ni açıkça görmektediriz. Mevsim roman boyunca kendi benini yani özünü aramakla meşguldür. Soyadının "Öz" olması tesadüfi değildir. Bu *Tutunamayanlar*'daki Turgut Özben'i bizlere hatırlatır. Mevsim Öz tıpkı Turgut Özben gibi benlik arayışındadır. Bu benlik arayışı soyadına aksetmesi ile aşikâr olmuştur. Mevsim hassas ve naif bir kişiliğe sahiptir. O gösterişli kıyafetler giymeyi sevmez, pantolon ve bluz gibi rahat kıyafetleri tercih eder. Babasının aldığı pahalı ve ipek kıyafetleri sevmemesine rağmen nadir de olsa giymekten kaçınmaz. O, yazmakla yaşamak arasında bocalayıp durur.

3.1.2. Norm Karakterler

Norm karakterler, başkışıyi olumlu yönden etkileyen, olgunlaşmasını sağlayan, yol gösteren, bilinçlenmesine olanak sunan kişilerdir. "Norm karakterler, başkışıye tutulan ayna gibi olup onu tamamlayan yardımcı ve yönlendiren bir değerdir" (Azap, 2013: 96).

Mevsim'in Babası: İki yaşına kadar kızı Mevsim'in yanında durduktan sonra eşinin ölümü nedeniyle psikolojik rahatsızlık geçirip özel bir klinikte tedavi görür. Bu tedavinin ardından Avrupa'ya seyahate çıkar. Üç yıl boyunca kızını babasız bıraktıktan sonra kızı beş yaşındayken ülkeye döner. Mevsim'i babaannesinin yanından alıp kendi bakmaya başlar. Romanda bu kişinin ismi açıkça zikredilmemiş ya "baba, babacık" ya da "Öz Beyefendi" diye hitap edilmiştir. Mevsim, babasının tam olarak ne iş yaptığını bilmez ve merak da etmez. O, romanın ilerleyen kısımlarında babasının silah kaçağıyı yaptığını ve Ekim dergisinin patronu olduğunu öğrenir. Mevsim ilk başta babasını şirketleri olan zengin bir adam olarak bilir. Babası kızına ne iş yaptığını ve ideolojik düşüncelerini söylemez. Böylelikle babasının gizemli bir yapıda olduğunu anlaşılır. O, dört evlilik yapmış çapkın biridir. Kızını dolaylı yoldan sol düşünceye yönlendirir. Ayrıca Mevsim'in babası eserde yakışıklılığıyla da verilir.

Emel Hanım: Mevsim'in psikiyatristi olup ona sürekli soru sorarak onun zihnini uyanık tutmaya çalışır. O, Mevsim'in benini bulmasına yardımcı olan, kendisini tanımasına olanak sunan kişidir.

Tahir Hoca: Mevsim'in din öğretmenidir. Genel itibarı ile ona İslamiyet'i tanıtan ve benini bulmasında kılavuzluk eden kişidir. Mevsim'in sık sık danıştığı ve yanında huzur bulduğu kişidir. Tahir Hoca ismi ile müsemmadır. İyi karakterlidir, Mevsim'e Yunus'u okuyan namaz surelerini öğretten ve genel olarak İslamiyet'i tanıtan kişidir. Hümeýra Yargıcı, Tahir Hoca'dan řu şekilde bahseder: "Tahir Hoca romanda 'Mevsim'in metafizik yanının dini cephesidir. Daima verici olma, insanları yaratandan ötürü hiç görme, nefساني arzulardan sıyrıлма gibi telkinlerde 'ademi' sembolize eder. O, 'Mevsim'in' din vasıtasıyla kendisini tanımasına yardım eder" (2012: 115).

Selma İrem: Sağ görüşlüler tarafından tutulan bir yazardır. Kendisi yazar olmakla birlikte fikir dergisi de çıkarmıştır. Ayrıca para kazanmak için skeçler de

yazmaktadır. Kendisi maddi açıdan yetersizdir. Mevsim, Selma İrem ile Nahit Hanım'ın evinde tanışır. Selma İrem Ankara'da yaşayan iki çocuk annesidir.

Erdal Gültekin: Mevsim'in yakın arkadaşıdır. Mevsim'in düzenlediği sohbetlerin müdavimlerindedir. O da tıpkı Mevsim gibi varlıklı bir ailenin çocuğudur. Etiler'de oturmaktadır. Kendisi her zaman Mevsim'in yanında olmaya çalışır. Mevsim'in anlatımıyla "Edebiyat Fakültesi'nden mezundu, bir özel tiyatrodramaturgluk ve Yaşam Yayınevi'nde editörlük yapıyordu." (s. 101) Yaşam Yayınevi'nin İl-Ör-Der'lilerin eline geçmesi ile işsiz kalır; Mevsim'in ısrarı üzerine Ekim'e başvurur ve orada çalışmaya başlar. Erdal şakacı bir yapıya sahiptir ve Mevsim'i Ömer ile tanıştıran da kendisidir.

Mümtaz Taş: Erzurumlu, evli ve bir çocuk babasıdır. Gelenekçi bir kişiliğe sahiptir. TRT'de çalışmaktadır fakat işten kovulur. Böylelikle işsiz kalır. Mevsim ve Erdal'ın iş teklifi üzerine İstanbul'u terk eder ve memleketi Erzurum'a geri döner.

Nahit Hanım: Kendine has kelimelerin son hecelerini yuvarlaya yuvarlaya, yumuşak bir konuşma tarzı olan sevimli ve entelektüel bir kadındır. Kedileri çok sevmektedir. Evinde zaman zaman sanat sohbetleri düzenler.

Nurdan Koşal: Mevsim'in Eyüp Sultan'ı ziyaret ettiği sırada tanıştığı ve onu Hanife Teyze'nin suçlamalarından kurtaran yardımsever bir kadındır. Eşinin işi gereği Suudi Arabistan'da oturur. İstanbul'da kısa süreliğine kardeşinin yanında kalmaktadır.

Selin: Konya'dan gelip İstanbul'a yerleşmiş ve bir süpermarket açmış, işini büyütmüş zengin bir ailenin kızıdır. Selin, ailesini pek sevmez ve onları küçümseyip cahillikle suçlar. O, Erdal'ın gölgesi gibi Mevsim'in evine gidip gelir. Kendi çapında şiirler yazan biridir. Mevsim, Selin ile kendisi arasında

babalarından para almaları, çalışmamaları ve zengin bir aileye mensup olmaları bakımından yakınlık kurar.

Sırrı Genç: Sırrı sağcı gazetede muhabirlik yapan fakat durumundan memnun olmayan bir kişidir. O, solcu düşünceye sahip olmasına rağmen ekmek parası için burada çalışmaya devam etmektedir. Sırrı bu işinden sonra magazin gazetesine geçip orada sekreterlik yapar. O, Mevsim'in Orçun ile tanışmasını sağlayan kişidir.

Mehmet: Mevsim'in ikinci benidir, onun içinde yaşayan erkek yanıdır. Mehmet fiziksel olarak ince, uzun ve sarışın biridir. Onun saçları dalgalı, elleri kaba ve nasırlıdır. O inicilik ile meşguldür. Kütahya'da oturmakta olan modern bir derviştir. O, Mevsim'in yazdığı romanın başkahramanı olup doğal olarak hayali bir karakterdir. O, Mevsim'in zihninde ve kalbinde yer almaktadır. Mehmet, "Mevsim'in içinde yaşayan modern derviştir. Mevsim'in erkek yanı ve manevi yolculuğunun başlangıç noktasıdır" (Yargıcı, 2012: 115).

Hasan Hoca: Mehmet'in hocasıdır. Onun yanında olan ona yardımcı olup destek olan kişidir. Onun karanlığını ışığı ile aydınlatan kişidir. Tahir. Hoca'nın ya kendisidir. Mevsim'in yazmış olduğu romanın ana karakteridir. Dini sembolize eden bilge kişidir.

3.1.3. Kart Karakterler

Kart karakterler, roman başkişisinin karşısında ve onun maddi ve manevi gelişimini engelleyen kişilerdir.

Ayten: Ayten, memurluktan emekli babası, annesi ve biri liseye, öbürü ortaokula devam eden iki erkek kardeşiyle aynı evde kalan, ailesinden kimseyi sevmeyen biridir. Mevsim'in evine her akşam giden ve onda kalmak isteyen biridir. şeref'in

çalıştığı yerde serbest yazarlık yapar. Ayten, Mevsim'in arkadaşı ve kompleksli bir yazar olup onu kıskanır.

Orçun: Mevsim'in ilk aşkıdır. Matematik öğretmeni olan Orçun, İl-Ör-Der'in yönetim kurulunda yer alan sol düşünceli bir kişidir. Kendisinin dini duyguları zayıftır. O, Mevsim'in babasına benzemektedir. Orçun, Mevsim'i kendi olmaktan uzaklaştıran bir karakterdir. Bir gece Mevsim ile tartışır ve onu terk edip Fatsa'ya gider. Geri döndüğünde ona evlenme teklifi eder ama Mevsim onu reddeder. Böylece ilk aşkı sonlanmış olur. Orçun, negatif yapısıyla Mevsim'e sıkıntılar oluşturur.

Hanife Teyze: Eyüp Sultan'da Mevsim'i kolundan tutup sıkın, onu dinsizlikle suçlayan kişidir. Mevsim'i giyinişi ile yargılayıp erkekleri baştan çıkarmak için geldiğini iddia ederek ona iftira atar. Bu kişi suçlayıcı, hoşgörüsüz ve kırıncı bir kişiliğe sahiptir. Hanife Teyze, bu yönlerinden dolayı kart karakterdir.

3.1.4. Figüratif Karakterler

Romanda fazla ön plana çıkmayan bazı karakterler şunlardır: Veli Gündüz, Şeref, Kapıcı Selim Efendi, Halime Hanım, Selman Bey, Ömer Kuzgunoğlu.

3.2. Olay Örgüsü

Olay örgüsü, roman ve hikâye gibi anlatmaya bağlı edebi türlerde yer alan olayların belirli bir zaman ve mekân ile birlikte neden-sonuç ilişkisi içerisinde sıralanış biçimidir. Forster, olay örgüsünü "olayların zaman sırasına göre düzenlenerek anlatılması, olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisi" (1985: 128) olarak tanımlar. *Kaf Dağı'nın Ardında*, olay örgüsü bakımından yedi ana bölümden oluşur: Bir varmış bir yokmuş, Padişah'ın, bir kızı varmış, kız saraydan kaçmış, Bir arpa boyu yolda, yedi başlı canavar gelmiş, Kaf Dağı'nın Ardında, erilebilir mi murada.

1. Bölüm: "Bir varmış bir yokmuş"

Bu bölüm, Mevsim'in "Bu akşam ben, bende değilim. Mehmet'te hiç değilim ve Mehmet, bende değil!" (s. 5) cümlesi ile başlar. Bu bölümde geriye dönüş tekniğine başvurulur. Daha sonraki bölümle birlikte Mevsim'in yaşantısı kronolojik olarak verilmeye başlanır. Mevsim bu bölümde yazmakta olduğu romanını yırtarak ondan kurtulmaya çalışır. Bir yandan da babasından habersiz Ömer ile nişanlanır. Her şey olup bittikten sonra bu olayı babası ile paylaşır. Ardından bu konu hakkında babasının görüşlerini öğrenmek ister. Babası ne olursa olsun Ankara'ya gidip evlenmesini söyler. Mevsim Ömer ile Ankara'ya gidip onun ailesi ile tanışmayı kabul eder. Mevsim bu bölümde *Sami'nin Tutsaklığı*'nı yazmıştır. Babası kızının bir de kendilerini yazmasını ister. Bunun üzerine Mevsim eline kitabını alıp Marmara'yı seyre dalar. O an Mevsim'in zihninden babasının "*Bir de bizi yazsana ikimizi*" cümleleri geçer. Bunun üzerine Mevsim babası ile kendisini "Bir varmış, bir yokmuş, padişahın bir kızı varmış..." başlığıyla yazmaya başlar.

V: Vaka Halkası

V1- Mevsim' in Mehmet'in hikâyesini anlatan romanını yırtması.

V2- Mevsim'in Ömer ile nişanlanması.

V3- Ömer ile nişanlandığını babasına söyleyip evlilik hakkındaki düşüncelerini öğrenmesi.

V4- Mevsim'in Ömer'in ailesi ile tanışma kararı alması.

V5- Mevsim' in Ömer'in ailesi ile tanışma gerekçesi ile Ankara'ya gitmek için gün ve saati belirleyip anlaşmaları.

V6- Mevsim'in kendi ailesini anlatma kararı alıp kendi yaşamını yazıya geçirmesi.

2. Bölüm: "Padişahın, bir kızı varmış!"

Bu bölüm Mevsim'in ailesini tanıtmayı ile başlar. Mevsim küçük yaşta annesini kaybeder ve bunun üzerine babası bu acıyı kaldıramayıp rahatsızlanır. Ardından özel bir klinikte tedavi olur ve tedavisi bittikten sonra Avrupa'ya seyahate gider. Bir gün müzede Renior'un tablosu ile karşılaşır onu görür görmez bir kızı olduğunu hatırlar ve ilk uçakla Türkiye'ye döner. Annesine emanet ettiği kızını yanına alıp İstanbul'a taşınır ve geri kalan hayatlarına buradan devam ederler. Mevsim'in babaannesinden ayrılışı pek zor olmuştur. Ondan ayrıldıktan bir yıl sonra babaannesi ve yeni eşi trafik kazası nedeniyle hayatlarını kaybeder. Mevsim Bağlarbaşı'ndaki evde kendini yalnız hisseder ve içine kapanır. Babası bu esnada onun ileride iyi bir yazar olacağını anlar ve kızına bu doğrultuda özel hocalardan dersler aldırır. Aynı zamanda psikiyatriste gitmektedir. Mevsim bu bölümden itibaren benini aramaya başlar. Ona bu arayışta Tahir Hoca ve Emel Hanım yardımcı olur. Aradan epey bir vakit geçtikten sonra Mevsim'in babası kızının psikiyatriste ve özel hocalara ihtiyacının olmadığını söyleyerek onlarla olan ilişkisine son vermesini söyler. Babasına göre Mevsim kendini bulmuş ve toplumda kendini ifade edebilme yeteneğine kavuşmuştur. Mevsim'in ısrarları işe yaramamış ve Mevsim Tahir Hoca ve Emel Hanım ile olan diyaloguna son vermek zorunda kalır. Mevsim 20 yaşına gelir ve psikoloji bölümünde okumaktadır. Kısa süre sonra buradaki öğrenimine son verir. Bu sıralarda öğrenci olayları ile birtakım siyasi olaylar nüksetmektedir. Mevsim ve babası yaşamakta oldukları evden ayrılıp Şişli'deki eve yerleşirler. Mevsim burada kısa bir süre babası ile yaşadıkdan sonra ondan ayrılıp karşı apartmanın çatı katına yerleşir. Babasının hediye ettiği Sirkeci'deki han ile geçimini sağlar. O yeni taşındığı evi kendi dekore eder ve arkadaşlarını rahatlıkla ağırlar.

V1: Mevsim'in ailesini tanıtmayı.

V2: Annesinin ölümü ve bunun üzerine babasının psikolojik rahatsızlık geçirerek klinikte tedavi olması.

V3: Babasının Avrupa'ya seyahati ve Reinor'un tablosu ile karşılaşıp Türkiye'ye dönmesi.

V4: Mevsim'in babaannesi tarafından himaye edilmesi ve z Bey'in dönüşü ile bu himayenin babasına geçmesi.

V5: Mevsim'in özel hocalardan dersler alması ve psikiyatriste gitmesi.

V6: Psikoloji Bölümü'ne başlaması ve yarıda bırakması.

V7: Almış olduğu özel derslere ve psikiyatristteki seanslarına son vermesi.

V8: Babası ile birlikte yeni bir eve taşınması ve oradan da ayrılıp tek başına bir eve taşınması.

3. Bölüm: "Kız saraydan kaçmış"

Bu bölümde Mevsim'in yeni evine yerleştiğini ve ilk misafir olarak babasını ağırladığını görmekteyiz. Mevsim babasının ziyaretinden sonra ilk defa yalnız kalır ve bu yalnızlığını Karaköy iskelesinde çiklet satan kadının öyküsünü yazarak gidermeye çalışır. Bu hikâyenin kahramanı Hayriye ve olayın kendisi gerçek yaşamın hikâyeye yansımasıdır. Mevsim günlerce bu hikâye üzerinde düşünür ve onu yazmak ile meşgul olur. Tabi bu hikâyeyi yazıya geçirmeden önce yazmak istediklerini babasına anlatır. Bu Mevsim için vazgeçilmez bir kuraldır. nk Mevsim ne zaman bir Şeyler yazmak istese ilk önce bunları babasına anlatır, ardından onun fikirlerini dikkate alarak yazmaya başlar. Mevsim, yazdıklarında gerçekleri ele almak ve bireysel sorunlara yer vermektedir. O, ülkenin içinde bulunduğu duruma inat henüz bir taraf seçmemiştir. O dönemlerde sağ ve sol meselesi gündemdedir. Mevsim her iki taraf hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Mevsim ilk önce bir taraf semese de dolaylı yollarla solu seçer. Bu kısımda geriye dönüş yapılarak Mevsim'in yazın hayatına başlama sürecine yer verilir. Mevsim'in ilk öyküsü sağcı dergide çıkar. Bunun zerine Mevsim ne sağcı ne de solcu olduğunu söyler. O sadece ülkede yaşanılanları tarafsız bir dille anlatmaya çalıştığını dile getirir. Babası mutlaka bir taraf seçeceğini söyler ve dolaylı yollarla onun solu seçmesini sağlar. Mevsim her Şeyi uzaktan gözlemler,

olayların merkezinde yer almaz sadece gözlemediklerini kâğıda aktarır. Mevsim bu bölümde Selma İrem ile tanışmıştır. Öykülerinin yayınlanmasından sonra bir iki editör Mevsim ile tanışmak ister ve Mevsim onlarla tanışmayı kabul eder. Bu görüşme için Mevsim oldukça heyecanlıdır. Editörler karşılarında genç bir kız ve "Öz" soyadında birini görünce şaşırırlar. Çünkü onlar karşılarında yaşlı birini göreceklerini ve Bay Öz'ün bir kızı olduğunu bilmediklerini söylerler. Mevsim editörlerden iltifat aldıktan sonra eleştirileri de alır. Eleştiriler genel olarak "dil sorunlu, kişisel konuları ele alıyorsun," gibi cümlelerden ibarettir. Mevsim, editörlerden Zeki Bey ile ufak bir tartışma yaşar. Bu tartışma taraf seçme konusundadır. Zeki Bey Mevsim'in düşünce bazında babasından etkilendiğini dile getirir. Zeki Bey düşünceleri ile Mevsim'e solu telkin etmektedir. Her ikisi de bu görüşmeden kötü ayrılır. Görüşmenin sonunda Zeki Bey artık dergisinde Mevsim'in yazılarına yer vermeyerek ona karşı olan tavrını gösterir. Mevsim'in görüştüğü diğer editör Süleyman Burçak'tır. Mevsim bu editörün her dediğine tamam diyerek onunla münakaşaya girmeden görüşmesini sonlandırır. Mevsim bu görüşmeleri ürün detayları ile babasına anlatır. Babası Zeki Bey'in tavrına hiddetlenir ve kızının İngilizce yazmasını ister. Mevsim bunu kabul etmez. Çünkü o şu sıralarda üniversiteye hazırlanmakta olup bunun için zamanı yoktur. Mevsim şimdi okulu bırakmış ve evden ayrılmıştır. Ertesi gün babasına kahvaltıya gider. Bu şekilde babası ile olan bağı koparmaz. Artık evine arkadaşları gelmektedir.

V1: Mevsim'in yeni evine yerleşip babasını kahvaltıya çağırması.

V2: Çiklet satan kadının hikâyesini yazmak istemesi ve yapacaklarını babası ile paylaşması.

V3: Çiklet satan kadının hikâyesi için babasının tavsiyesi üzerine okumalar yapıp hikâyeyi yazmaya başlaması.

V4: Babası ile taraf seçme konusunda münakaşa etmesi.

V5: Sağcı bir dergide hikâyesinin yayınlanması ile birlikte yazın hayatına merhaba demesi.

V6: Yazılarından dolayı editörlerle görüşmesi.

V7: Görüştüğü editörlerden Zeki Bey ile düşünce bazında münakaşaya girmesi.

V8: Editörlerle olan görüşmesini babasına anlatması ve bunun üzerine kızının İngilizce yazmasını istemesi.

V9: Mevsim'in babası ile sık sık görüşmesi ve arkadaşlarının onu ziyaret etmeye başlaması.

4. Bölüm: "Bir arpa boyu yolda..."

Bu bölümde Mevsim'in tanıdıklarının her gece evinde toplandığını görürüz. Mevsim eve gelenlerle birlikte değişim yaşar. Konuşması, hareketleri, hali ve tavrı tıpkı onlar gibi olur. Arkadaşlarının onu ziyaret etmesinin nedeni Mevsim'in evindeki bedava içki, yemek ve konaklamadır. Kısacası Mevsim'in sohbeti mühim değil evindeki rahatlık mühimdir. Mevsim evine gelen insanların bu rahatlığından ve ona yardım etmeyip yazı yazmasına engel olmasından rahatsız olur. Bu durum karşısında ne yapması gerektiğini bilemez ve kendince zihnen Emel Hanım'a danışır. Sonunda Mevsim utana sıkıla arkadaşlarını belirli günlerde kabul edeceğini ve içkiyi kaldıracacağını söyler. Mevsim içki içmediği ve içkiye ayırdığı masrafı karşılamadığını da söyler.

Arkadaşları Mevsim'i ve yazarlığını görmezden gelip onun zenginliğinden faydalanmışlardır. Bunun üzerine oradakiler arasında tartışma gerçekleşir. Erdal ve Selin hariç diğerleri Mevsim'e karşı cephe alır. Bunun üzerine arkadaşları ve Mevsim birbirlerinden dargın bir şekilde ayrılırlar. Olanlardan sonra Mevsim eski düzenine geri döner. O, bu bölümle birlikte din öğretmeni Tahir Hoca'yı yazmayı düşünür. Gözlerinin önüne sarışın, zayıf ve mahzun bir adam gelir. Mevsim bu adamın kim olduğunu anlayamaz. Sonra Tahir Hoca'yı yazmaktan vazgeçip eline aldığı kâğıdı ikiye katlar ve çöpe atar. Bir gün Mevsim tekrar yazmaya karar verir

ve bir aşk romanı kaleme almaya başlar. O an Ayten gelir ve onun gelmesi ile diğer arkadaşlar da gelmiş olur. Mevsim artık kara listeye alınmıştır. Veli Gündüz, Bülent Bozok ve Zeki Eryılmaz tarafından eleştiri yağmuruna tutulur. Mevsim bu sıralarda *Ayrı Yollar*'ı yazmaya devam eder ve yazdıklarını arkadaşlarına okur. Mevsim bu romanı ile birlikte soldan kopmuş olur. Romanın ana karakteri Gül'dür. Mevsim bu romanını üç ay içerisinde yazar ve Kent'e yayınlanması için gider. Fakat Kent bu romanı yayınlanmayı kabul etmez ve Mevsim bunun üzerine hayal kırıklığına uğrar. Çünkü Kent onun deyimiyile ilk göz ağrısıdır. İlk öyküsünü orada yayınlamıştır. Romanının reddedilmesi kendisinin de reddedilmesi anlamına gelmektedir. Mevsim başka basımevlerine romanını gösterir ve hepsi farklı bir bahane ile onu reddeder. Bu reddedilmelerin üzerine Mevsim hüngür hüngür ağlar ve babası ile birlikte Boğaz'a doğru hava almaya gider. Akşam eve dönünce arkadaşları tarafından güzel bir haber ile karşılaşır. Zeki Eryılmaz'ın Mevsim'i romanı hakkında konuşmak için aradığını ve randevu aldığını söylerler. Mevsim bu haber karşısında sevinir ve sevincini babası ile paylaşır. *Ayrı Yollar* Ekim'de yayımlandıktan sonra *Sami'nin Tutsaklığı*'nı da yazar ve bu kitap da Ekim tarafından basılır. Bu kitap Mevsim'in sol içerikli ilk ve son hikâyesidir. Mevsim'in babasından ayrı yaşamasının beşinci yılı olur. Mevsim bu kısımda kendi için ne yaptığını sorgulayarak iç muhasebe yapar. Mevsim içinde dolaşan sarışın adamın kim olduğunu anlamaya çalışarak kendi benini aramaya başlar. Mevsim bu bölümün sonunda aşık olduğunu söyler.

V1: Mevsim'in arkadaşlarının her gece onun evine gelip sohbetler etmesi.

V2: Eve gelen arkadaşları ile ilgilenmekten yazarlığına ve kendine zaman ayıramaması nedeniyle Mevsim'in arkadaşlarını tatlı bir dille belirli zamanlarda kabul edebileceğini söylemesi.

V3: Bu söylem karşısında arkadaşları ile münakaşa edip dargın bir şekilde ayrılıp aralarına mesafe girmesi.

V4: Mevsim'in *Ayrı Yollar*'ı yayınlamak bir dergi yahut basımevi bulamaması ve hangi kapıyı çalsa reddedilmesi.

V5: *Ayrı Yollar*'ı Zeki Eryılmaz'ın yayınlaması ve ardından Mevsim'in *Sami'nin Tutsaklığı*'nı yazıp aynı dergide yayınlanması.

V6: Mevsim'in kendi için neler yaptığını sorgulaması sonucunda bir üç muhasebe yapması.

V7: Mevsim'in özünü arayışı ve aşık oluşu.

5. Bölüm: "Yedi başlı canavar gelmiş"

Mevsim artık romancı olarak kendini tanıtmaya başlar. Mevsim bir akşam Sırrı'nın vesilesi ile Orçun ile tanışır. Mevsim, Orçun'u görür görmez ona "Babama benziyorsunuz!" (s.124) der. Mevsim o gece Orçun'un matematik öğretmeni olduğunu ve İlerici Öğretmenler Derneği'nin yönetim kurulunda bulunduğunu öğrenir. Mevsim, Orçun'un yanında kendini rahatsız hisseder ve sürekli mutfağa gidip oyalanıp durur. Orçun Mevsim'in yanına gider ve o an aralarında konuşmaya başlarlar. Mevsim gelecek hafta yemek yapma bahanesi ile Orçun' u evine davet eder. Bu konuşmalar eşliğinde ona aşık olur ve her şeyde olduğu gibi bunu da babasına anlatır. Babası Orçun hakkında bilgi ister fakat Mevsim detaylı bilgiye vakıf değildir. Babası Paris'e gideceğini söyler ve bunun üzerine Mevsim üzölür. Çünkü böyle bir karar almadan önce kendisine danışmasını bekler. Babası önce seyahat amacıyla Paris'e gideceğini söyler ve ardından esas olarak iş için gideceğini belirtir. Bir akşam Orçun Mevsim'i arar ve ona ne yemek istediğini sorar. Çünkü ona göre malzeme alacaktır. Fakat Mevsim yemek yaptığını söyler ve onun bir şeyler almasına gerek kalmadığını belirtir. Bunun üzerine Mevsim ile Orçun'un aşkı günden güne artarak devam eder. Aralarındaki ilişkiye Orçun'un ideolojisi de girer. Babası ile Mevsim sürekli telefonla konuşmaktadır. Mevsim her zamanki gibi hayatında olup bitenleri babasına anlatmaktadır. Orçun Mevsim'in sosyete solculuğundan vazgeçmesini

ister ve ona bu doğrultuda kitaplar verir. Mevsim'in Orçun ile ilişkilerinin beşinci ayıdır ve Mevsim kendi olmaktan çıkıp Orçun'un istediği biri haline gelir. Mevsim bunu şu cümlelerle kanıtlar:

"Orçun ile ilişkimizin beşinci ayında, ilk defa o anda Mevsim olarak bütünlüğümün bozulmaya başladığını açık açık fark ettim. Beni, ben yapan birtakım şeyler çürüyor yahut çarpıtılıyordu." (s.145)

Mevsim, Orçun ile olan ilişkisi sebebiyle yazı hayatına ara verir. Ancak ilişkilerinin bu beşinci ayında makinesinin başına geçer ve kadında hayal kırıklığını işleyen bir hikâyeyi bir gecede bitirir. Bu yaşananların ardında Mevsim Orçun ile olan ilişkisini sorgular. İlk aylarda başlayan çatlakları geç fark ettiğini dile getirir. Bu sırada Orçun Mevsim'e babasını anlatmasını ister. Mevsim'e kendisinin babasına benzemediğini dile getirmesi üzerine ısrarla ona babasını anlatmasını söyler ve nihayetinde Mevsim babasını ona anlatır. Mevsim o gece sevgiyi yazmak ister. Mevsim babası ile Tahir Hoca'yı tek bir kişide birleştirmeye çalışır ve o an dilinden "Benim Mehmet'im" sözü çıkar. Artık yazacağı hikâyenin kahramanı bellidir. Zihninde Mehmet'in fiziksel özelliklerini yansıtır ve onun kendisinden doğduğunu belirtir. Onu bir sır gibi saklar. Bu arada Mevsim'in kadında hayal kırıklığı ile ilgili yazmış olduğu hikâyesi İz'de yayımlanmıştır. Orçun gruplarına yeni dâhil olan Mümtaz Taş'ı Mevsim'in de tanınmasını ister. Orçun Karadeniz turuna gider ve dönüşte Mevsim'e uğrayarak onun adına bir söz verdiğini söyler. Çocukların yazmış olduğu devrimci bir oyunda onlara yardımcı olmasını ister. Mevsim ile bu konuda zıtlar ve Mevsim bu konuda onlara yardımcı olamayacağını açık bir şekilde ifade eder. Mevsim Orçun ile tanışmasının birinci yılını kutlamak ister fakat Orçun böyle şeylerin kendisine ters olduğunu söyleyerek bu kutlamanın olmamasına neden olur. Onun yerine farklı bir mesele hakkında kutlama olmasını teklif eder fakat Mevsim parti yapmayacağını dile getirir. Mevsim o gece Mümtaz ile birkaç arkadaşını davet

edeceğini söyler. O gece Mümtaz ile Mevsim tanışır ve Orçun' un arkadaşları ile ufak bir tartışma yaşar. Ardından Orçun hiddetlenerek orayı terk eder ve hemen Fatsa'ya gider. Böylece Orçun ile olan ilişkisi çatlaklarla birlikte yarım kalır. Mevsim bu durumu yaşantısını ve benliğimi sarsan çatlaklar olarak niteler.

Mevsim bu olaydan sonra depresyona girer. Bu süre zarfında Selin ve Erdal onu yalnız bırakmaz. O ne doktora gitmeyi kabul eder ne de bu halinin babasına anlatılmasını ister. Mevsim bir sabah uyanır ve eski yaşantısına kaldığı yerden devam eder. 26 yıl sonra saçlarını kesmiştir ve herkes onun saçları ile ilgilenmektedir. Mevsim bu sırada bir TV programına katılır. Orada lke kadınlarının sorunları konuşulur. Mevsim sunucunun dikte etmeye çalıştığı fikirlerin aksini savunur ve bu beyandaki düşüncelerini dile getirir. Mevsim hariç diğerleri program sonunda Cafe Bulvar'a gider. Bu programdan sonra Mevsim eleştiri yağmuruna tutulur. Mevsim'in programdaki düşünceleri yerine giymiş olduğu bluzu dikkate alınır. Mevsim o sıralarda Ekim dergisinin dolaylı yollardan babasının olduğunu öğrenir ve *Ayrı Yollar*'ı paramparça edip yakar. Mevsim artık babasının ona aldığı evde oturmak istemeyip Cihangir'de bir çatı katına taşınır. Bir gün Orçun çıkagelir ve Mevsim'e evlenme teklifi eder. Fakat Mevsim net bir şekilde onun bu teklifini reddeder. Mümtaz, tıpkı daha önce Mevsim'in diğer arkadaşlarının söylediği gibi onun bir dergi çıkartmasını söyler. Fakat Mevsim gerekçelerini söyleyerek bunun mümkün olamayacağını dile getirir. Romanın sonlarına doğru Mevsim'in babasının döndüğünü görürüz. Babasından sonra evinin ilk ciddi konuğu sağcı yazarlardan Selma İrem olur. Onunla okuyucular, kitaplar ve memleketteki sorunlar hakkında konuşur. Erdal'ın sahibi olduğu Yaşam artık İl-r-Der'e bağlanır ve Erdal ile Savaş işsiz kalır. Bunun zerine Mevsim babasına Ekim'de onlara da bir iş vermesini rica eder ve Erdal dergide, Savaş yayınevinde çalışacaktır.

V1: Mevsim'in Sırrı'nın vesilesi ile Orçun'u tanınması ve ona aşık olması.

V2: Mevsim' in Orçun ile sevgili olması.

V3: Orçun ile olan ilişkisinde kendi olmaktan uzaklaşması ve Orçun'un tesirinde kalması.

V4: Orçun ile olan ilişkisinin beşinci ayına kadar yazı hayatına son vermesi ve bu beşinci ayla birlikte yazı hayatına tekrar dönüş yapması.

V6: Orçun ile olan ilişkisini sorgulaması ve ardından onunla tekrar bir münakaşa içerisine girmesi.

V7: Mümtaz Taş ile tanışması ve Orçun'un arkadaşlarıyla ağız dalaşına girerek Orçun ile tartışması.

V8: Orçun'un Mevsim'i terk ederek Fatsa'ya gitmesi üzerine Mevsim'in depresyona girmesi.

V9: Mevsim'in iyileşerek eski haline dönmesi ve saçlarını keserek kendinde birtakım değişiklikler yapması.

V10: Bir televizyon programına katılması, ardından çeşitli kişiler tarafından eleştirilmesi.

V11: Babasının Ekim'in dolaylı yoldan patronu olduğunu öğrenmesi ve durum karşısında şaşkına dönerek orada yayınladığı *Ayrı Yollar*'ı yakması.

V12: Yaşanan olayların tesiri ile babasının ona almış olduğu evden ayrılıp Cihangir'de bir daireye yerleşmesi.

V13: Babasının Paris'ten dönmesiyle birlikte ilk olarak kızını ziyaret etmesi.

V14: Babasından sonra evinin ilk ciddi misafiri olan Selma Hanım'ın Mevsim'i ziyaret edip onunla sohbet etmesi.

V15: Yaşam'ın İl-Ör-Der'liler tarafından ele geçirilmesi ile birlikte Erdal ve Savaş'ın işsiz kalması.

V16: Mevsim'in Erdal ve Savaş'a Ekim'de iş ayarlanması için babası ile konuşması.

V17: Erdal'ın dergide, Savaş'ın ise yayınevinde ile başlamaları.

6. Bölüm: "Kaf Dağı'nın Ardında"

Bu bölümde Mevsim'in yeni bir hikâye yazmakta olduğunu görürüz. Henüz kitabın ismi belli değildir ama ya *Sakatlar* ya da *Koltuk Değneği* olacaktır. Mevsim bu hikâyesi ile ilgilenirken babası iki defa Avrupa'ya gider ve dördüncü defa evlenir. Babası her Şey olup bittikten sonra kızına haber verir ve Mevsim bu duruma sinirlenir. O da bir gün her Şey olup bittikten sonra babasına anlatacağını söyler. Mevsim yazmış olduğu romanı arkadaşlarına okur ve arkadaşları başkahramanın nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu anlamaya çalışıp bu kahraman hakkında sorular sorarlar. Mevsim hangi cevabı verse de arkadaşları tatmin olmaz. Mevsim her yerde Mehmet'i görür ve arkadaşlarının bu söylemleri karşısında Mehmet'e daha da yoğunlaşır. Nihayet bir ayın sonunda Mehmet'i yazmayı bitirir. Bunu babası ile paylaşır. Babası hem bu olayı hem de dördüncü eşi olan Gülten'den ayrılışını kutlamalarını söyler ve o gece pek eğlenirler. Ertesi gün, 12 Eylül 1980'dir. Sırrı darbe haberini Mevsim'i arayarak Şu Şekilde verir: "Ordu idareye el koydu!" (s. 209) Bu haberin ardından direkt babasını arar ve bu durumdan haberdar olup olmadığını sorar. Bunun üzerine babası sokağa çıkma yasağından sonra kızını arayacağını söyler. Mevsim memleket meseleleri ile ilgilenmeyen babasının Şimdi ilgilenmesinden endişelenir ve babasını düşünmeye başlar. "Babamı düşündüm.. dalmışım; bana canımdan yakın, bir bakıma ne kadar uzak! 'Kaf Dağı'nın ardında!" (s.211) der. Mevsim o an 27 Mayıs hareketini hatırlar ve onları unutmamak için roman dosyasını alıp inceler. Telefonları bir türlü susmak bilmez. Sürekli birileri tarafından aranır. Sokağa çıkma yasağı kaldırılır ve Mevsim'i ilk ziyaret eden kişi babası olur. Arkadaşları eskisi gibi onun evinde toplanır ve ülkenin durumunu konuşurlar, soldan da sağdan insanlar tutuklanır. Ülke, gittikçe daha zor zamanlar yaşar hale gelir. Orçun televizyonda arananlar listesinde yayınlanır. Mevsim, Sami'nin Tutsaklığı ile soldaki gençlere ümit işığı yakmakla kendisini suçlar ve ardından ülkenin bu hale gelmesinin asıl suçluları olarak fikir ve sanat

adamlarının olduğunu söyler. 12 Eylül, ülkeyi tamamıyla etkiler. Mevsim bu olay hakkında şunları söyler: "Galiba 12 Eylül Hareketi; umutla umutsuzluk arasına bir salıncak kurup; solu, sağ, tarafsızları, cümlemizi üstüne oturtmuştu." (s.215) Mevsim yaşanan bu olaylar hakkında babası ile konuşur, silah tüccarlığı yapanlara küfür eder. Babası bunun üzerine şu sözleri söyler: "Bu işi sırf para uğruna yapanlar bulunabilir, idealleri için de, iki grubu birbirinden ayırmak lazım" (s.216) der. Bu söz üzerine Mevsim babasına soru yöneltir fakat babası bu soruyu cevapsız bırakır. Babası Mevsim'e Osmanbey'deki büyük hanı hediye eder ve Sirkeci'deki yer ile burasının helal kazanç olduğunu belirterek bunlarla geleceğini garanti altına almasını söyler. Babası Mevsim'e yazdığı romanı hatırlatır ve artık onu temize çekmesi gerektiğini söyler. Mevsim, babasının isteği ile Yeşil Koy'daki kulübeye romanını tamamlamak ve kalabalıktan uzaklaşmak için gider. İlk önceleri sessiz sedasız olan bu yer temmuz ayının gelmesi ile bu özelliğini kaybeder ve Mevsim burada kalmaya katlanamayarak babasının isteği ile Efes'e geçer. Mevsim Yeşil Koy'dayken romanı üzerine yoğunlaşmış ve nihayetinde Mehmet'in hikâyesini tamamlamıştır. Buradan sonraki durağı evi olur. Mevsim eve döndüğünde birtakım şeyleri değiştiğini görür. Arkadaşlarının hayatında değişiklikler olmuştur. Mümtaz işsiz kalmıştır ve Mevsim ona iş teklif eder fakat Mümtaz bunu kabul etmez. İlerleyen kısımlarda Mevsim'in *Sakatlar*'ı basılmış haliyle alıp Eyüp Sultan'a ziyarete gittiğini görmekteyiz. O ziyareti esnasında orta yaşlı bir kadın tarafından ikaz edilip haksız yere iftiraya uğrar ve onu bu durumdan Nurdan Koşal kurtarır. Onunla sohbetler edip arkadaş olur. Mevsim, şu ana kadar babasının işini sorgulamamasının neticesinde artık onun işine dair sorular sorar. Fakat bu sorularda daha önce sorulan sorular gibi cevapsız kalır. O sıralarda Mevsim Mehmet'in Kütahya'da olduğunu düşünerek oraya gider. Ulu Cami'de bir derviş ile karşılaşır fakat aradığı derviş bu değildir. Onun Mehmet'i bambaşka biridir ve ona ulaşılması oldukça güçtür. Mevsim, Kütahya'da kendisine yardımcı olan

Faruk Bey'in ailesi ile tanışmaya gider ve orada Faruk Bey'e şu suali yöneltir: " Acaba Kütahya'da Nakşibendi var mıdır?" (s.275) O da şu cevabı verir: " - Bu yola mensup olanlar varmış eskiden.. dedi. şimdi yasak biliyorsunuz. Ancak yıllar önce Simav'da bir Necati Hoca olduğunu işitmiştim; Mehmet Necati! Sanırım onların talebeleri daha çok Bursa taraflarındaymış, bir Hasan Hoca, evet galiba bu ismi duymuşluğum var." (s.275) Mevsim bu iki ismi duyunca şaşıır ve bütün olanların bir tesadüf olmadığı kanaatine varır. Hemen babasını arar ve onu buradan aldırmasını söyler. Bunun üzerine Mevsim Mehmet'i yazmayı bırakacağını ve genel olarak artık yazı yazmayacağını dile getirir. O bir zamanlar olduğu gibi tekrar kendi kabuğuna çekilir ve kimse ile konuşmaz. Mevsim bir gün Erdal'ın ısrarı ile akşam yemeğine çıkar ve o sırada hayatının ikinci aşkı olan Ömer ile tanışır. Ömer Mevsim'in hayranlarından biridir. Mevsim arkadaşı olan Selma İrem'in kitaplarını alıp kütüphaneye yerleştirir. Ömer Mevsim'in yeni kitabı ile pek alakadar olur ve onu merakla beklediğini belirtir. Işık ile Erdal eğer bu kitabı bastırırsa Mevsim'in aforoz edileceğini belirtir. Mevsim yazmış olduğu romanı okur ve bunun üzerine onu ufak parçalar haline getirerek bir kenara atar. Ömer'in evlenme teklifi üzerine Mevsim bir sonraki gün Ömer'in ailesi ile tanışmak için anlaşılır.

V1: Mevsim'in *Sakatlara* adlı romanını yazmaya başlaması.

V3: Babasının Avrupa'ya gidip dördüncü defa evlenmesi.

V4: Uzun uğraşlar sonunda Mevsim'in romanını tamamlaması.

V5: 12 Eylül 1980 Darbesi'nin yaşanması ve ülkenin eski haline geri dönmesi.

V6: Mevsim'in babasının isteği üzerine Yeşil Koy'a romanını tamamlamak için gitmesi.

V7: Romanını tamamladıktan sonra Efes'e ve oradan da evine geçmesi.

V8: Romanının basılmış halini alarak Eyüp Sultan'a gitmesi ve orada orta yaşlı bir kadının iftiralarına maruz kalması sonucunda Nurdan Koşal'ın yardımı ile bu kadının suçlamalarından kurtulması.

- V9:** Mehmet'in Kütahya'da olduğunu düşünerek oraya gidip onu araması.
- V10:** Bu arayışı burada değil de Konya'da yapması gerektiğini öğrenmesi.
- V11:** Mehmet'i yazmaktan vazgeçip yazına hayatına ara vermesi.
- V12:** Yazı hayatına ara vermesi ile tekrar depresyona girmesi.
- V13:** Erdal ile bir akşam yemeğine çıkması ve orada hayatının ikinci aşkı olan Ömer ile tanışması.
- V14:** Ömer'den evlilik teklifi alması ve bunun sonucunda nişanlanması.
- V15:** Ömer'in ailesi ile tanışmak ve onların yanına Ankara'ya gitmek için Ömer ile anlaşması.

7. Bölüm: "Erelebilir mi murada?"

Mevsim, Ömer ile Ankara'ya gidecektir. Fakat gidiş saati henüz gelmemiştir ve kapının çalışı pek hayra alamet değildir. Gelen Selim Efendi ve eşidir. Onlar Mevsim'i arayan yahut soran birilerinin olup olmadığını öğrenmeye çalışırlar. Mevsim bunun üzerine ne olduğunu anlamaya çalışır ve Selim Efendi onun eline Hürriyet'i tutuşturur. Gazetenin manşetinde babasının fotoğrafını ve şu yazıları görerek dehşete düşer: *"Silah Kaçakçılığı Çözülüyor. Babaların Arasındaki Baba.. Babaların Babası Özel Arabasıyla Yurt Dışına Kaçarken Bulgaristan Sınırında Vuruldu... Bulgaristan Cesedi İade Etmiyor."* Mevsim bu haber karşısında fenalaşır ve hastaneye kaldırılır. Bir türlü babasının öldüğüne inanmaz ve sürekli halüsinasyonlar görüp durur. Durmadan sayıklar ve bu sayıklamalardan biri şudur: "Seni, sevdim baba, yalnız seni, Tahir Hoca'da, Mehmet'te, Hasan Hoca'da, Orçun'da, Selma'da, bütün insanlarda seni sevdim. " (s.303) Mevsim, o an Selma'nın sesini işitir ve ona babasını sorar. Selma, bu soruyu yanıtsız bırakarak onun Uğur Kliniği'nde olduğunu ve kendisinin Ankara'ya dönmesi gerektiğini söyler. Mevsim, bir gün her şeyin farkına varıp iyileşmiş bir şekilde uyanır ve hemşireye babasının iade edilip edilmediğini sorar. Bu uyanışın sonunda Mevsim taburcu olarak hastaneden ayrılır. Erdal'a Ömer'i sorar ve

ondan Ankara'ya gittiğini öğrenir. Erdal, Mevsim'in parmağındaki yüzüğü fark eder ve bu yüzüğün kim tarafından verildiğini sorar. Mevsim hatırlamadığını söyleyerek yüzüğünü hemşire kıza hediye eder. Bu şekilde Ömer ile olan ilişkisi de yarın kalmış olur. Mevsim bu olayı unutup gider. O hastayken tıpkı 12 Eylül'de olduğu gibi şimdi de Erdal, Işık ve Selma dışında hiçbir arkadaşı onu ziyaret etmez. Mevsim, kendisini yalnız bırakmayan bu dostlarına teşekkür eder ve evine gider. Mevsim'in evine gittiği gün bir subay ve iki polis onu evinde sorgular. O esnada Selma İrem de Ankara'dan Mevsim'i ziyarete gelmiştir. Subay ve polisler Mevsim hastaneye gittikten sonra ona babası tarafından bir mektup geldiğini ve görevleri gereği onu aıtıklarını söylerler. Mevsim, mektubu ister fakat onlar bunun delil olarak kullanılacağını söylerler ve ardından mektubu okurlar. Mevsim aslı olmasa da fotokopisini vermelerini onlardan rica eder. Sorgu işlemi bittikten sonra Mevsim'in evi aranır. Bütün bu olanlardan sonra gazetelerde Mevsim'in babasının kirli işleri ile alakasının olmadığı yazar. Ekim, bu illegal işlere karıştığı için kapatılır. Ardından Mevsim'in arkadaşları onu ziyaret etmeye başlar. Bu arkadaşları menfaat için onun yanında olurlar. Çünkü onun kötü günlerinde yanında olmamışlardır. Mevsim her gece rüyasında siyah bir Mercedes içerisinde vurulan bir adamı görür. Yakın arkadaşı Erdal ile Işık o sıralarda evlenir. Bu sırada onun dosyası kapatılır ve mektubun fotokopisi kendisine iletilir. O da bu mektubu çerçeveletip yatağının karşısındaki duvara asar. Mevsim bir gün defterinin arasında Nurdan Koşal'ın adresini görür ve onu ziyaret etmeye gider. Fakat onu görmeye cesaret edemeyip tekrar eve doğru yol alır. Mevsim o sıralarda Hasan Hoca'nın kendisini terk etmediğini hisseder ve Mehmet'i tekrar aramaya başlar. Aslında o her zaman onu aramakla meşguldür. Bu bölüm İşinsu'nun bu romanı nasıl yazmaya başladığını bize gösterir:

"Kaf Dağı'nın Ardında çöl mü vardı? Yoksa çölün bittiği yerde bir başka dağ mı yükselecek? İnce.. uzun, sarışın kadın bilemiyor, elleri çini hamuruna bulanmış, yürüyor. Her durağında, bir ayrı hayrete düşsün, ne çıkar... O, yürüyor. İsmi,

Mevsim.. yahut Mehmet olsun... İsimsiz olsun tümünden... O, yürüyor. Ona 'haydi..' dedim." (s.320)

Roman "Bismillahirrahmanirrahim" ile son bulur.

V1: Selim Efendi ile eşinin Mevsim'e babasının ölüm haberini vermesi.

V2: Mevsim'in gazetenin manşetini okuyunca şaşkına dönerek fenalaşması.

V3: Mevsim'in Uğur Kliniği'nde tedavi görmesi.

V4: Mevsim'in iyileşip evine dönmesi ve döner dönmez devlet memurları tarafından sorguya çekilmesi.

V5: Yakın arkadaşı Erdal'ın Işık ile evlenmesi.

V6: Soruşturmasının sona erip beraatine kavuşması.

V7: Gazeteler tarafından babasının işleri ile alakasının olmadığı haberi çıkarak aklanması.

V8: Babasına ait mektubun fotokopisinin eline geçmesi ve onu çerçeveletip yatak odasının duvarına aşması.

V9: "Bismillahirrahmanirrahim" cümlesi ile romanın sona ermesi.

3.3. Zaman

Anlatı türlerinde genellikle olaylar belirli bir zaman dilimi içerisinde verilir. "Meydana gelen olay, bir süre içinde yazar tarafından öğrenilir, kaleme alınır ve daha sonra okuyucuya nakledilir" (Karabulut, 2013:161). Anlatma esasına bağlı edebi eserlerin incelenmesinde zaman problemi üzerinde zarureti vardır. Bu tarz eserlerin ilk vasfı itibarı olmalarıdır, yani itibari bir âlemde meydana gelen hayat tezahürlerini anlatmalarıdır. Bu âlemde zamanında itibari olması tabiidir (Aktaş, 2005: 107).

Kaf Dağı'nın Ardında adlı romanın yazılış yılı 1985'tür. Romanın son sayfasında sağ alt köşede yer alan "25 Mart 1985 Dhahran" notundan anlarız. Roman kronolojik yapıda verilmiştir. Metin içi zaman ise romanda açıkça ifade edilmez. Romanın yazılış tarihi esas alındığında ve içerisinde 12 Eylöl 1980 tarihinden bahsedildiğine göre geçmiş zamanda yaşanılan ve şu anki zamana akseden bir olay anlatılır. Olayın yaşanma zamanı net olarak verilmemiştir. Lakin biz olayın 1960'larda başlayıp 1980'li yıllarda son bulduğunu anlarız. Çünkü 12 Eylöl Darbesi'nde Mevsim 20'li yaşlardadır. Olayın yazılma zamanı ise her şey olup bittikten sonra olur.

3.4. Mekân

Mekân, kahramanların kendilerini gerçekleştirmesine olanak sağlayan yer olmakla birlikte olayların ve durumların yaşandığı sahadır. "En geniş anlamıyla mekân, uygarlığın ve uygarlaşmanın vitrinidir. İnsanlığın uygarlaşma serüveninin ilk ayak izlerini mekânda gözleriniz. Dolayısıyla mekân, genel ve geniş maddi ve manevi değerler manzumesini içinde barındırmaktadır" (Tekin, 2017: 145).

3.4.1. Kapalı-Dar-Yutucu Mekânlar (Labirent Mekânlar)

Kapalı mekânlar; kahramanı hem ruhsal hem bedensel olarak huzursuz eden, onun bilinenmesini engelleyen, kahramanı kaotik yapıya sürükleyen mekânlardır. Bu mekânlar kahramanı kuşatır ve onu bir labirentin içerisine hapseder.

"Labirent izlekli anlatılarda mekân, yalıtık ve tek boyutludur; karakter, zaman, mekân ve onu çevreleyen bütün elemanlarla hatta kendisiyle bile kavgalıdır. Böyle durumlarda mekân, insanı ezmek için üzerine yürüyen karşı güçlerin simgesel bir göstergesidir. Mekânın darlığı, fiziksel anlamda küçüklüğünden

değil, karakterin imkânsızlığından ve kendini orada sıkıştırılmış duyumsamasından kaynaklanır” (Korkmaz, 2007: 403).

Romanın ilk kısımlarında bahsedilen mezar dar mekândır. Çünkü mezar ölümün, kaybedişin ve yok oluşun imgesidir. Mevsim'in annesi oradadır. Ayrıca Öz Bey'in eşini kaybedişinin varmış olduğu acı ile psikolojik rahatsızlıklar geçirip klinikte tedavi olmasına neden olan mekândır. Öz Bey'in gittiği klinik dar mekâna örnektir. İstanbul romanın başlarında yutucu mekân olarak görünmektedir. Mevsim'in babasının dönüşü ile babaannesinden ayrılıp İstanbul'a yerleşmesi onu psikolojik açıdan etkilemiş ve Mevsim'in yalnız ve yabancı hissetmesine neden olmuştur. Romanın ilerleyen kısımlarında yer yer geniş mekân özelliği gösterse de İstanbul genel itibarı ile dar mekândır. İstasyon Mevsim için kaotik ve kırılma mekânıdır. Çünkü burada babaannesini ile ayrılığı gerçekleşir. Genel olarak istasyon ayrılığı simgeler. Şişli'deki ev dar mekânlardan bir diğeridir. Evin içi antikalarla ve koleksiyonlarla doludur. Burası adeta şaşaanın hâkim olduğu bir mekândır. Mevsim bu evde rahat edemez ve evin gösterisinden dolayı arkadaşlarını davet edemez. Bu ev ona fazla gelmektedir ve nihayetinde bu fazlalıktan kurtularak evden ayrılacaktır. Babasının oturduğu evin karşısındaki apartmanın çatı katına yerleşir. Burası onun için yalnızlığın, dışlanmışlığın ve kasvetin mekânıdır. Bunu Mevsim'in şu sözlerinden anlarız:

"Çatı katı; bir karanlık koridora açılan üç tane yan yana minik oda, sonradan ve hiç yakıştırılmadan ilave edildiği belli olan bir küçük mutfakla, banyo odası, pencereler açılmadığı zaman, kapanmıyor... pek zorlayıp kaparsan, açılmıyor! Duvarlarda badana namına bir şey kalmamış, sanki biri kazımış hepsini, büyük çeşitli renkli lekeler garip garip sırtmakta. Kapılar gıcırtilı, kolları sökülmiş, boyaarı uçmuş. Mutfak musluklarından su damlıyor, tuvaletin sifonu çalışmıyor. Benim hayalimdeki sanatçı sanatçı arkadaşlarımı davet edebileceğim ev, gerçi basit, sade, hatta fakir olacaktı... anca bu kadarı değil!" (s. 53)

Bu romanda mekân-insan bağlamında Mevsim'in mekândaki yalnızlığı irdelenir. "Özgürlüğü için babasının evini terk edip, yeni bir eve geöen Mevsim, babasıyla geöirdiği güzel bir gecenin sonrasında, babasının merdivenlerden inerken ki ayak seslerini dinlemesi ve zihninden geöirdiği düşünceler ile gözler önüne serilir" (İstillozlu, 2016: 109).

Bu mekân yer yer geniş mekân dönüőecek ve nihayetinde tekrar dar mekân özelliğine bürünecektir. Mevsim'in Psikoloji okuma münasebeti ile gittiği üniversite ve sınıfı onun için sağ mekândır. Babasına inat bölümünü yarıda bırakır ve bu dar mekândan kurtulmuş olur. Mevsim'in birkaç kadın yazar ile TV programına katıldığı mekân dar mekânlardan bir diğeridir. Çünkü programda sunucu kendi düşüncelerini dikte ederek onaylatmaya çalışır. Mevsim bu konuda diğer katılımcılardan farklı olarak itiraz eder ve kendi fikirlerini beyan eder. Mevsim'in ilk başta bu programa katılmama isteği bu mekânın yutucu bir mekân olduğunu bizlere gösterir. Mevsim'in Cihangir'deki evi genel itibarı ile geniş mekân olsa da ara ara dar mekân haline de dönüşür. Mevsim burada darbe haberini alır, babasının silah kaçakçılığı yaptığını ve Bulgaristan sınırında öldürüldüğünü öğrenir. Dolayısıyla bu kötü haberlerle birlikte mekân yutucu hale gelir. Mehmet'i burada yırtıp atar. Mevsim'in Yeşil Koy'daki yazlıkta kendini önceleri huzurlu ve sakin hissederken temmuz ayı başlarında buraya insanların gelmesi ile huzurun ve sakinliğin sona ermesi mekânın yutuculaştığını gösterir. Romanda, Orçun, Mevsim'in hayatına girmesiyle, onun evinin düzenini, eşyalarını değiştirir.

"Bu olayla, insanların mekâna etkisini gözlemleriz. Yine eşyaların değişmesiyle, kendi benliğinin kaybolduğunu, özgürlüğünün kısıtlandığını düşünen Mevsim'in mutsuz bir hisse bürünmesi, değişikliğe uğrayan mekânın insan üzerindeki etkisini gözler önüne serer" (İstillozlu, 2016: 109).

Dar mekân olarak söyleyebileceğimiz son örnek hastanedir. Mevsim babasının ölüm haberi üzerine travma geçirir ve hastaneye kaldırılır.. Uzun bir süre hastanede tedaviye devam eder. Çünkü O, depresif ve marazi yapıdadır. İçinde bulunduğu mekân bu yapısını daha da artırır.

3.4.2. Geniş-Açık-Besleyici Mekân

Geniş, açık veya besleyici mekânlar romanda kişilerin kendiliklerini oluşturduğu yerlerdir. “Roman, hikâye gibi anlatı türlerinde mekânsal açıklık, bireyin huzurlu olduğu, varlığını ortaya koyabildiği algıyla ilgilidir.” (Karabulut, 2017: 115). *Kaf Dağı'nın Ardında* adlı romanda kahramanların ruhen huzur bulduğu, kendilerini güvende hissettikleri yerler geniş mekânlardır. “Bağlarbaşı'ndaki köşk güzel, benim odam ise büsbütün güzeldi.” (s.30) Mevsim'in bu sözleri bu mekânın besleyici bir mekân olduğunu kanıtlar. Mevsim'in Şişli'deki apartmanı Onun sosyalleşmesini, kişiliğinin oluşmasını, yazarlığının ilerlemesini, kendi ayakları üzerinde durabilmesini sağladığı için açık mekândır. Mevsim burada benliğini bulma ve kendini tanıma yolundadır. Bu ev Mevsim için ilklerin yaşandığı yerdir. O, kendi başına kalmış, misafir ağırlamış, yemek yapmış ve ilk aşkını burada yaşamıştır. Bu mekân önceleri sessiz ve huzurluyken Mevsim'in arkadaşların sürekli gelmesi ile bu özelliğini kaybeder ve dar mekâna dönüşür. Kütahya ve Konya Mevsim'in Mehmet' i aradığı, ona ait ipuçları verdiği daha doğrusu kendi benini aradığı mekân olduğu için açık mekândır. Mevsim'in Cihangir'deki evi kendini yenilediği ve hayatına yeni bir sayfa açtığı için geniş mekân özelliği taşır. Mevsim'in babası ile güzel haberleri kutlamak için gittiği Boğaz kenarı da geniş mekân özelliği taşımaktadır. Mevsim 'in Ömer ile tanıştığı yer, Paris, Karaköy İskelesi, Avrupa, Emel Hanım'ın kliniği diğer açık mekânlardandır. Fatsa Orçun tarafından “kurtarılmış bölge” olarak nitelendiği için açık mekân olarak gösterilebilir. Köyden sonra İzmir, Mevsim için geniş mekândır. Mistik özellik taşıyan Kaf Dağı en önemli açık mekânlardan biridir. Mevsim orada mutlak

hakikati arama peşindedir. Kendi benini tanımak için Kaf Dağı'na doğru uzun bir yolculuğa çıkar. Kaf Dağı, Mevsim için kutsal mekân özelliği taşımakla beraber bazen bir çöl bazen buzdan ve dağ olarak romanda yer alır.

3.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Anlatma esasına bağlı eserlerde olay veya durumları aktaran kişi olan anlatıcının bir varlık, durum, olay ve insan karşısında izlediği tavır ve anlatma tekniği bakış açılarını oluşturur. "Etrafımızda gördüğümüz nesne ve varlıklar bizim algılayıp yorumlayabildiğimiz kadar gerçeklik kazanır. Bu açıdan sanatın bir bakış açısı kazanımı olduğu da bir gerçektir. Bir edebî yapıtın içerisinde, merkez fonksiyonellik özellik taşıyan mekân, zaman ve diğer unsurların kendi içindeki bütünlüğü, bakış açısına göre şekillenir" (Şahin, 2014: 387).

Kaf Dağı'nın Ardında adlı romanda anlatıcı, kahraman anlatıcı konumundadır. Çünkü anlatıcı başkahraman Mevsim ile aynileşmiş ve olayları onun duyuş ve idrâki ile nakledilmiştir. Yani kahraman anlatıcının "ben"i eserin merkezindedir. Kahraman bakış açısı "anlatma esasına bağlı itibârî metinlerde vaka, şahıs kadrosu ve mekâna ait hususiyetler kahramanlardan biri tarafından nakledilir" (Aktaş, 2005: 93). *Kaf Dağı'nın Ardında* romanında bu kahraman Mevsim'dir. O, olayları ve şahısları belirli bir zaman diliminde ve belirli bir bütünlükte okuyucuya iletir. "Babam Avrupa'dan döndüğü zaman, beş yaşındayım. Çok uzun boylu, çok parlak göründü bana, elbisesi açık bejdi, onu iyi hatırlıyorum." (s.27) diyen anlatıcı konumundaki Mevsim, kendi bulunduğu durumu okuyucuya iletir. Bu esere otobiyografik nitelik kazandırmaktadır. Bu yönüyle anlatıcı konumundaki Mevsim, yaşantısını kendi anlatımı ile okuyucuya iletmektedir. Mevsim romanın merkezinde yer alan aktif bir güçtür.

3.6. Dil ve Üslup

Işınso, bu romanında doğal, yalın, akıcı, sade ve özgün bir dil kullanır. Romanda yer yer deyim ve atasözleri, yazınsal sapmalar görülür. Işınso, üslup bakımından düşünce üslubu ve bilinç akımına önem verir.

Deyim ve atasözleri:

“-Komşunun tavuğu komşuya kaz mı görünür demek istediniz?” (s.42)

Sapmalar:

“Çünkü bana kalsa, bir kot pantolon ve üç şort, iki kazakla ömrümü geçirebilirim.” (s.42)

Düşünce Üslubu:

“Ancak bazı moral, yani ahlâki ilkeleri, tamamiyle dinden kaynaklanıyor gibi göstermek, öyle inanmak saçma (s.188).

Bilinç Akımı Üslubu:

“Bütün leylaklar birden açtı, Mine'nin karyolasını bahçeye çıkarmalıyım, fakat bahçe deniz olmuş baba, baba bahçemiz nerede.. Nerede leylaklarımız? İşte denizin üzerinde açıyor leylak ağaçları. Ne çok renk, mor en parlak... Işık seli bükülüp, dönmekte. Dönüyorum.. dönüyorum” (s.301).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Kaf Dağı'nın Ardında, bir yazar olan Mevsim'in Kaf Dağı'nın ardına ulaşabilmek için yapmış olduğu yolculuğu ele alır. Kaf Dağı, arzu edilen fantastik bir mekândır ve nefsi temsil etmektedir. Başkahraman Mevsim, roman boyunca benini yani özünü aramakla meşguldür. O, ilk başlarda çekingen ve içine kapanık bir tavır sergiler. Henüz kendini tanıyabilmiş değildir ve her şeyin kendini tanımakla mümkün olabileceğinin farkına geç de olsa varır. Bu yolda Emel Hanım, babası ve Tahir Hoca ona kılavuzluk eder. Mevsim “ben”ini aramakla birlikte mutlak hakikate de ulaşmaya da çalışır.

Romanda Mevsim'in babasına karşı olan hayranlığı dikkat çekmektedir. Bu hayranlık beraberinde Elektra Kompleksi'ni getirir. Roman her ne kadar kurmaca olsa da içerisinde realiteyi de barındırır. Romanda toplumsal sorunlara çok yer verilmemekle birlikte daha çok bireysel sorunlara yer verilmiştir. 12 Eylül gibi romanın seyrini değiştiren toplumsal olaylara yer verilmekten kaçınılmamıştır. Roman kahraman anlatıcı tarafından kaleme alındığı için otobiyografik özellikler taşır. Mesela Işinsu'nun hayatında da "Gültekin" adlı yakın bir arkadaşı vardır. Onun yaşadığı dönemde de ideolojik meseleler gündemdedir. Kısacası Işinsu romanındaki karakterler ile özdeşleşir.

Emine Işinsu, *Kaf Dağı'nın Ardında* adlı romanında muhteva ve yapı unsurları arasındaki imtizacı başarıyla kurgular. Bu bakımdan yazar, romanın konu, tematik durum, olay örgüsü, kişiler, mekân, zaman, dil ve üslûp, bakış açısı ve anlatıcı unsurlarını uyum içerisinde verir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Azap, S.(2013). "Ötelerden Ötelere Çağrı: Cassandra Damgası Romanında Yapı ve İzlek." A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 50, 91-102.
- Forster, E. M. (1985). *Roman Sanatı*. Çev., Ünal Aytür. İstanbul: Adam Yayınları.
- Işınso, E. (2010). *Kaf Dağı'nın Ardında*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İslam, A. (1992). *Emine Işınso'nun Sekiz Romanında Şahıslar Dünyası*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İstillozlu, N. (2016). *Emine Işınso'nun Romanlarında Mekân-İnsan İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs.
- Karabulut, M. (2013). "Roman Tekniği Bakımından Cengiz Aytmatov'un 'Dişi Kurdun Rüyaları' Romanı", *Elektronik Sosyal Bilgiler Dergisi*, Kış-2013 Cilt: 12, Sayı: 43, 145-146.
- Karabulut, M. (2017). *Halide Edip Adıvar'ın 'Sinekli Bakkal' Romanında Mekân*. Romanda Mekân. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, R. (2007). *Romanda Mekânın Poetiği*. Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Stevick, P. (2004). *Roman Teorisi*. (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, V. (2014). "Sabahattin Kudret Aksal'ın 'Soyut Oda' Adlı Öyküsü Üzerine Bir İnceleme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 26, 385-404.
- Tekin, M. (2017). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tunalı, A. Y. (2012). "İfâde-i Meram Yâhud Sarı Bir Gül." *Töre Dergisi* "Emine Işınso Özel Sayısı." Yıl:1 Sayı:1, 27-30.

- Yargıcı, H. (2012). "Emine Işinsu'nun 'Küçük Dünya, Canbaz, Kaf Dağı'nın Ardında, Nisan Yağmuru, Havva' Romanlarında Kadın Teması." *Töre Dergisi* "Emine Işinsu Özel Sayısı." Yıl:1 Sayı:1, 109-116.
- Yıldırım, İ. E. (2012). "Kavaklar Ne Güzeldi." *Töre Dergisi*, "Emine Işinsu Özel Sayısı." Yıl:1, Sayı: 1, 32-35.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Emine İşinsu is one of the leading modern novelists of Turkish literature. İşinsu's novel, Kaf Dağı'nın Ardında, published in 1988 is a quest and a hunger novel. Throughout the novel, we see that Mevsim is busy looking for his self. During this time, Mevsim travels on a long road with various events. In the novel, Mevsim's love, troubles, quest, love, friends and the situation in the country are covered. We can say that this novel has an autobiographical novel feature with the similarities between Mevsim and İşinsu. In addition to addressing the individual problems of Mevsim, İşinsu also handled social events, albeit few. In the novel, the September 12 coup was mentioned without going into much detail and without any ideological defense. Because this event changes the course of the novel. İşinsu thus adds reality to the world of fiction. He creates his novels by feeding from real life, thus sailing to completely different worlds.

Kaf Mountain is a mystical and imaginary place that is hard to reach. It symbolizes the ego. During the novel, Mevsim tries to reach Mount Kaf. Because Mevsim is busy knowing himself and reaching me. With Mevsim Mehmet, he goes on a journey to go behind Kaf Mountain. The season desires to be able to reach the truth with Mehmet on this difficult road. Mehmet, as a kind of modern dervish, illuminates the path of Mevsim. In this article, Emine İşinsu's novel, Behind Kaf Mountain, will be examined in terms of novel technique.

In the novel, the subject is shaped on the protagonist Mevsim. The main subject is that Mevsim tries to find me, that is, the essence of himself. In this work, the times when the right-left events take place are expressed from the pen of the Season, and references are made to the 12 September 1980 Military Coup.

The theme of the novel also includes themes such as the loneliness of Mevsim, his motherhood, his relationship with his friends, his love, his writing life, his relationship with his father, his love for his father, the problems of the country, the September 12 Coup, disappointment, suffering and illnesses. Since the novel is mostly a story of an individual and spiritual journey, social events have not been given much space. The September 12 coup was an event affecting the subject in the novel, it was not handled in depth and no ideological thought was imposed. The main issue is that Mevsim can reach his essence with Mehmet. In other words, it is the generation that can surpass the human self and reach absolute truth.

Method

Emine İşinsu's novel of Kaf Dağı'nın Ardında will be discussed in terms of novel analysis method. In this respect, this novel will be examined in terms of subject, themes, plot, world of people, time, place, language and style.

Findings (Results)

Kaf Dağı'nın Ardında, discusses the journey of a writer, Mevsim, to reach behind Mount Kaf. Mount Kaf is a fantastic place desired and represents the nafs. The protagonist Mevsim is busy looking for me, the essence, throughout the novel. He was initially shy and introverted. She has not yet been able to recognize herself and even though she is late to realize that everything can be possible by knowing herself. In this way, Emel Hanım, her father and Tahir Hoca guide her. While the season calls me, he also tries to reach absolute truth. Ultimately, it reaches absolute truth. In the novel, Mevsim's admiration for his father is remarkable. This admiration brings with it the Elektra Complex. Although the novel is fictional, it also contains reality. Although there are not many social problems in the novel, individual problems are mostly included. Social events that changed the course of the novel, such as September 12, were not avoided. The novel has autobiographical features as it is written by the hero narrator. For example, İşinsu has a close friend named "Gültekin" in her life. In his period, ideological issues are on the agenda. In short, İşinsu is identified with the characters in his novel. İşinsu enriched his novel by using leitmotive, unconscious, internal monologue, dialogue, letter and return technique. In short, the novel presents the events with all its reality to the events in the period in which it was written, with its fiction, subject, language and style.

Conclusion and Discussion

Emine İşinsu refers to the social and political structure of different periods in her novels. The author also reveals the inner world of the person. In the novel Kaf Dağı'nın Ardında, the searches of the other Season are highlighted. It is very difficult to reach these quests, it is almost behind Kaf Mountain.

RAISING FAIR INDIVIDUALS WHO CAN ENSURE ORGANIZATIONAL JUSTICE: THE CASE OF FARABI

Ahmet Yavuz ÇAMLI*

Abstract

Justice is one of the most discussed topics from archaic societies to the present day. Justice is a superior principle that is needed at every stage of social life. Justice is also important for the employees of companies operating in the business world. The concept of organizational justice, which expresses the fair design of individuals' business relationships, is a reflection of this process. Although much significance is attached to this phenomenon, there is no serious research on how to raise fair individuals who will internalize this in life and actually do it. This study aims to contribute to the mentioned shortcoming. Opinions of the famous Islamic philosopher Farabi were taken as a basis. The most important factor in raising the fair individual is education. In education, the role of parents and teachers are very important. Vocational and character education must be together in this process.

Keywords: Fair Individual, Organizational Justice, Farabi.

ÖRGÜTSEL ADALETİ SAĞLAYABİLECEK ADİL BİREYLERİN YETİŞTİRİLMESİ: FARABİ ÖRNEĞİ

Öz

Adalet, arkaik toplumlardan günümüze kadar üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Erdemlerin erdemi olarak kabul edilen adalet, toplumsal hayatın her aşamasında ihtiyaç duyulan üstün bir ilkedir. Doğal olarak adalet, iş dünyasında faaliyet gösteren firma çalışanları açısından da önem arz eder. Bireylerin iş ilişkilerinin adil dizaynını ifade eden örgütsel adalet kavramı bu sürecin bir yansımasıdır. Günümüzde örgütsel adalet olgusu üzerinde yoğun tartışmalar yaşanır. Ancak bunu pratik hayatta özümseyecek ve fiilen gerçekleştirecek adil yönetici ve çalışanların nasıl yetiştirileceğine dair ciddi araştırmalar yoktur. Dolayısıyla bu çalışmada, bahsedilen önemli eksikliğin giderilmesine naçizane bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Örgütsel adaleti eyleme geçirecek adil bireylerin yetiştirilmesine dair zemin oluşturabilmek için ünlü İslam filozofu Farabi'nin görüşleri referans alınmıştır. Bulgulara göre adil bireyin yetiştirilmesinde en önemli etken eğitimidir. Eğitim konusunda ise anne-babanın ve öğretmenlerin rolü çok önemlidir. Adil bireyin hangi mekanizmalar ile üretileceğinin ortaya çıkarılması bundan sonraki teorik ve pratik çalışmalara zemin oluşturması açısından ciddi bir adım olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Adil Birey, Örgütsel Adalet, Farabi.

1. INTRODUCTION

In the Western world, a lot of studies are done in almost every period on the content, justification, theoretical framework or conceptual aspect of justice. Besides, the fair actions of the individual, the purposes of these actions, the possibilities and conditions required for them are also discussed. Issues such as the definition and determination of the means that achieve the goals, their distribution and the conditions in life are also covered. Despite this intense work and deep discussions, it is seen that injustices, dissatisfaction and complaints do not fall from the agenda in economic life, especially in the

business world. It is not clarified how to raise the managers and employees who will internalize and actualize the produced justice theories in practical life. It is a big deficiency in studies that do not focus directly on this issue and only be contented with weak references.

On the other hand, the basic organizations of the business world are considered to act on the principle of minimum cost-maximum profit. In this respect, the modern economic system transforms companies into organizations that are abstracted from all kinds of values. Many thinkers such as Weber, Habermas, Parsons, MacIntyre, Rawls, Sen think like that. Capitalist organizations, in the words of Weber, perform with a purpose-rational conception. To realize their rational goals, they adopt a system where everything, including human, is instrumentalized. The managers of the capitalist organizations take a benefit-oriented approach towards their employees and their employees towards each other. Mainstream economic theories also motivate actions, activities and practices aimed at self-interest, benefit, pleasure and success. The fact that the managers consist of specialists without spirit and sensualists without hearth and other employees loss of meaning and freedom in organizations that turn into an iron cage causes problems to increase constantly.

The instrumental-rationality based market system. This system transforms human from being an agent (subject) and turns into a foreign vehicle for himself/herself and the product he/she produces. It feels the need to renew naturally and necessarily as a result of the negative developments and social transformations. In other words, the chronicization of the problems affecting the social dimension of the system rather than the economic dimension leads to increased demand and longing for justice. In this direction, business firms are considered as socio-economic organizations rather than an economic and mechanical formations. The view that the motive that guides organizational

behavior is only profit does not lose its popularity. It is noteworthy to put forward opinions regarding the fair behavior of managers and employees. Asserting the firm family model (stakeholder) is among the most striking examples.

Today's business world is extremely competitive. This situation creates a structure that encourages injustice. Therefore, the demand for organizational justice is always on the agenda. However, it is not very logical and rational to suggest fair action in an environment dominated by utilitarian individuals. It is almost not welcomed in a climate with utilitarian motivation to ask the individual to give up his own interest to give the right to the other. The main reason for this is the lack of a valuable background in the actions of individuals who only criticize their own success. As it is known, the individual's fair action depends on both his own will and the influence of his socio-political environment. Changing environmental conditions from a macro perspective is not easy in the short term. However, it is more possible to ensure that micro units act fairly at their own will.

It is important to present theories of justice, to discover what justice is or to emphasize the nature of justice. What is my suggestion? The explanation of raising the fair individual can be offered as a more refined and effective solution to achieving organizational justice. Because action arises from thought, thought arises from intention, intention arises mindset. In this respect, the issue of organizational justice will be briefly mentioned first, then how to raise the fair individual who will apply organizational justice in real life will be covered in Farabi, one of the rare thinkers who examine this issue in detail.

2. ORGANIZATIONAL JUSTICE

Organizational justice refers to bringing the principle of justice to the forefront in the management understanding of firms (Moorman, 1991: 847). It means

that managers treat all employees fairly according to predetermined criteria in internal activities (Colquitt et al., 2001: 429). It is the state of fairness in decisions regarding the factors such as job description and distribution, empowerment, wage levels, promotion criteria, career plans, working hours, rewarding (Greenberg, 1990: 403). It is also important that the counter party perceives justice, since there are at least two parties in fair action. The fact that employees or workers have a positive feeling in the attitudes of managers shows that organizational justice has been achieved (Fox et al., 2001: 297). On the other hand, organizational justice can be used for holistic positive situations, although the situation itself is bad. An example of this is the deduction or dismissal of someone who is always late for work without a valid excuse. This concept covers employees' perceptions about the correctness of organizational practices and decisions and the effects of these perceptions on employees (Beekun et al., 2005: 139).

According to researches, the existence of organizational justice increases labor productivity and motivation (Colquitt, 2001: 393). Because the most important factor that increases the motivation of the employees is meeting the demands of the employees and their expectations from the business they work. Employees want the earnings they deserve within the company to be distributed fairly among all employees. Employees who think that they are not treated fairly can act reactively. The concept of organizational justice may also include the fairness of the behavior of other employees in the company to each other and to managers (Folder et al., 1998: 30).

The term organizational justice, which can be seen as the institutionalization of individual justice, takes place with the generalization of actions that require high motivation. To be qualified managers and employees as "fair individuals", all relations within the organization must be built on the principles of justice

and equity in general (Colquitt, 2012: 533-534; Freeman et al., 1983: 93-94). In this context, organizational justice consists of the sum of individual justice accumulation and organizational justice accumulation. The accumulation of individual justice covers the individual's actions and relationships, contracts and agreements, both daily and within the organization. The individual identifies justice with his personality by constantly performing his actions on justice and equity. At the point reached, the individual cannot act unfairly, even though he/she wants it in the internal relations. This type of behavior includes contradiction to one's character, personality and experience. Organizational justice accumulation is the experience of justice created and accumulated by members of the company family. This motivates individuals to perform the justice verb. This accumulation creates a driving force for the individual to choose the alternative of justice without hesitation in cases where he may be in conflict. It will not be psychologically and socially difficult for the employee to choose the fair one, even if he is against him. The high level of fair action within the organization causes employees to react to unfair behavior and actions by others. It can be said that social pressure within the firm forces all employees in the organization to take fair action (Carroll, 1991: 45-46). Of course, the existence of such an environment is possible with the generalization of moral maturity and the system of values in society. In capitalist organizations, it is difficult to talk about such an environment.

For this reason, the source of the problem should be addressed to raise a fair individual today. It is necessary to construct the fair behavior of the personality, character and mentality of the individual in an internalized way. Below, an attempt will be made to draw a road map based on Farabi's views on this issue.

3. RAISING A FAIR INDIVIDUAL IN FARABI

3.1. Handling of Human in Farabi

Farabi, the great Islamic scholar and philosopher, addresses the issue of raising the fair individual with a comprehensive and detailed approach. He thinks towards the nature of human in his works. He identifies happiness with the human being to achieve the best, as he is inspired by Aristotle (Baeck, 1994: 108; Netton, 1999: 1). In his work titled *Tahsil*, he describes a human being as a creature trying to reach the ultimate maturity. In his work, *Nevamis*, he expresses one dimension of the human in a way that corresponds to the rational understanding of mainstream economics. Accordingly, he can determine what is useful for him and what is not. Hence, Farabi defines human being as a learning creature. According to him, as soon as a person is born, he does not have professional knowledge. He is born with some tendencies. Some begin life with a tendency to art, some to virtues, values or some talent. Likewise, man is not prone to congenital negative actions (Walzer, 2020). Farabi tries to emphasize that man can be raised as a fair individual by pointing out the learning potential and ability in these definitions.

According to Farabi, every person has different abilities and powers. Besides, some people can be mentioned with such qualities as some intelligent, some virtuous, confused or foolish (Farabi, 2005b: 80). In this respect, he evaluates people in two different categories as perfect and non-perfect. The society is categorized in the same way. The perfect society is divided into three as big, medium and small. All people live in the city in the large community. A part of the society lives in the city in the middle society. A small society is a society formed by the people of the city. The non-perfect society is the village,

neighborhood, street and household (Farabi, 1986: 117). It is possible for man to achieve supreme wellbeing by living in urban society. Because human beings cannot get their needs alone due to their creation. By nature, it needs cooperation. The need for assistance and the establishment of the division of labor are the reasons for the formation of society. Socialization is the main way to ensure that people reach their supreme perfection and become just individuals (Farabi, 2009: 125).

3.2. The Role and Nature of Mind in Raising the Fair Individual

From Aristotle to Farabi and other important thinkers, the mind was the instrument of unity and harmony in the universe. According to Farabi, it includes the thought of Allah, morality and law, and provided the integrity of Allah-human universe. Rationalists substituted the mind for the revelation and finished the need for the revelation and prepared an environment for the mind to fail. The inactivation of mind meant the inactivation of theology and philosophy. So, the emergence of the fair individual was at great risk.

Farabi attaches great importance to the concept of mind for raising the fair individual. He states that mind has four degrees: *Potential intellect*, *intellect in actuality*, *acquired intellect* and *effective (agent) intellect*. The potential intellect and intellect in actuality describe the mind as a passive mind. The potential intellect expresses the ability to grasp information and be affected by them (Kaya, 2003: 319). This level is the lowest level of human mind. Intellect in actuality is the level of kinetic mind that is beginning to be influenced by the justifiable things. Acquired intellect is a high degree of mind enlightened by the effective mind (Sokolowski, 1989: 131). The person who reaches this stage reaches the highest wisdom. According to Farabi, the mind is virtually a divine verb and the mind that the philosopher and prophet have. It is the last

boundary of the human mind matter and form. At this point, acquired mind provides a fusion with the highest degree of agent mind (Farabi, 1998: 70-71).

The person who has the acquired mind, focuses primarily on the purpose of creation to have the character of a fair individual. He takes steps to achieve supreme wellbeing or happiness. This steps are learning and taking action. In other words, one should know both theoretical philosophy and practical philosophy (Farabi, 1991: 46). This “will” be the bridge between the two. Learning and will are the product of the mind. These two types allow people to reach maturity (Farabi, 1987: 171).

In this regard, Farabi emphasizes the elements of knowledge and knowing. Knowledge, which is the essence of human wisdom, includes the information that man brings inborn (Farabi, 1990: 68-69). This accumulation, which Farabi calls the first principles, consists of compulsory knowledge and recommended knowledge. Farabi states that the individual reaches information from his environment and experiences. Thus the mind constructs the theoretical mind from the stored inputs (Farabi, 2005b: 129). In the transition from theoretical mind to practical mind, there are humanistic verbs. Good verbs exhibited by the fair individual are medium and moderate verbs that are excluded from exaggeration and understatement. According to Farabi, mildness states virtue. Such rational verbs far from exaggeration and understatement reveal good morals (Farabi, 1987: 21). The rational and virtuous verbs in the middle also bring people to happiness (Farabi, 1991: 52).

3.3. The First Environment Where the Fair Individual is Raised: Virtuous Society

Farabi believes that there is a degree of maturity that people can reach and this degree varies according to people. The individual cannot rise to this level with

his own knowledge and skills. For this he needs a certain social solidarity and cooperation. There are social structures that enable the development of the character and personality of man. The most remarkable of these structures is "city society". The coexistence in the settlements, where the population is increasing, should be born not by force but by volition and volunteerism. Smart and free people create a perfect urban society as Weber emphasized the same for Western cities (Weber, 1978: 1226). According to Farabi, people in free society can turn towards good or bad by their own will. Those who come together to realize the good form the virtuous society.

Farabi likens the virtuous city organization to a healthy body. If all organs in a healthy body help each other and continue the life of the creature, individuals in social life also prepare the ground for the health of the society by performing the duties assigned to them. The creation of each individual with different qualities, capacities and abilities is for the division of labor. Each individual is created in different phrases to do things that other individuals cannot. This feature leads to the development and diversification of arts and professions in the city (Farabi, 1986: 125).

On the other hand, the virtuous city must have a manager. According to the Farabi, the ideal manager has a degree of acquired intellect. Morality and justice are the product of this stage. He gives clues about the fair individual here. Being a fair individual is possible by reaching the level of acquired mind. The fair individual can reach this level of mind through worship, abstemiousness and deep ratiocination. In this process, he gets rid of the animal emotions and begins to be enlightened with divine knowledge (Güriz, 2003: 185; Craig, 1998: 557).

A fair individual or manager ensures that love spreads in the community. He brings people closer together with love attachment, not with a culture of fear.

In a virtuous society, justice works extremely well. Justice is also subject to love. Love can be natural or willing. The mother's love for her baby is natural. Willful love is due to virtue, interest or pleasure. It is the positive love Farabi talks about here. The ideal individual, which provides social merging, constantly instills virtues to the people to whom he is responsible and his environment. Therefore, we can describe the ideal-fair management with expressions such as philosopher-king or prophet-philosopher (Farabi, 2005b: 93-95).

Achieving the highest level of happiness, the virtuous manager designs actions that lead to true happiness both for him and for the society (Aristotle, 1906: 2). The virtuous manager divides the law among the people of the city he heads, by making laws to ensure the highest happiness of the people, and then protects and maintains it (Farabi, 2001: 46). Because the real purpose of man is not only to ensure his own happiness. One should make himself and his environment happy. For this reason, reaching the highest happiness is possible by connecting with the active or agent mind individually and living in a virtuous city as a society (Bakar, 1998: 115-116).

3.4. The Second Environment Where the Fair Individual is Raised: The Family

As will be noted, Farabi attaches great importance to the development of the mind of the subject. He sees being able to act morally and fairly as a result of the process of meeting human mind and divine mind. The fair individual is the one who connects the human mind with the divine mind. According to him, all cruelty and injustice are the work of minds that have not developed and are not enlightened. *Education* is very important for the development of the mind. Farabi predicts that the members of the "virtuous society" can be maximized through formal and informal education. People may be fair in their behavior. Indeed, education is a great asset to the development of society, the healthy and good transfer of traditional knowledge to new generations, and the

production of new knowledge. A strong family forms a sub-dynamic of the virtuous community project.

Farabi also adopts the virtuous community image in the virtuous family. The family, which is the core unit of society, is a willful association like society. The parents position is like the position of the virtuous community manager (Farabi, 1980: 40-41). There is a parallel between the Allah's rule of the universe, the ruler's management of the city, and the parents' family (Farabi, 1998: 83-84). According to Farabi, parents should think rationally. Rational thinking sets the ultimate goal. Theoretical mind plays a big role in determining correct goals. Among the abundance of purposes, the mind that may make people better must be in the father or mother (Farabi, 1998: 102-103). Just as the manager of the virtuous society is obliged to demand and care for the members of the community, the parents are responsible for the well-being of the family members. Head of family should also conduct its own behavior with this responsibility. Because wrong actions may affect family members. There can be possibility of bad examples for their children.

Farabi argues that new generations can be educated and moral and fair subjects can be raised in the family. Parents' actions, decisions, discourses are very important in terms of gaining moral virtues to individuals. Moral maturity, which is one of the most important features of the fair individual, is one of the gains in the family. The parent or head of the family is both the educator and the trainer of the family members. According to Farabi, education is not one-dimensional but multi-dimensional activity. Teaching is the activity of gaining theoretical virtues to new generations. Education is an activity to gain moral virtues and to acquire a new profession. In this case, it must be necessary to teach the family members theoretical virtues and to support them with words or behaviors in acquiring moral virtues and performing arts. By gaining moral

virtues, people are given the ability to control their ego. The ability to specialize in a certain area is gained through vocational education (Farabi, 1999: 70–71).

As explained earlier, Farabi touches on the importance of love in educating a fair individual. The way to adopt and internalize virtuous acts to new generations is through love. Man is an emotional being. It is also important to address the feelings of the person in the education stage. Considering the rational and emotional side of the human together requires that it must be examined as a whole. To be successful or to bring moral virtues to family members, the method and dose of education should be designed and adjusted according to the person's character. It is essential that the person providing the family education is equipped with knowledge as a member of a virtuous society and has reached moral maturity (Farabi, 1980: 168-169). The healthy structure of the family depends on the fact that parents develop themselves in terms of theoretical and practical virtues and instill this maturity into family members. A fair individual to be fully raised, both theoretical and practical virtues must be presented together. Education without moral knowledge and practice is not exactly education. Moral education is of great importance for the raising of a fair individual. The main purpose of moral education is to bring people to the highest happiness (Farabi, 1996: 251).

3.5. The Nature of Education

According to Aristo, the ultimate goal of man is happiness. Happiness occurs when the best is achieved. The first step to the best situation or happiness is knowledge. So what is there to know? Aristotle mentions that for happiness, which is the result of a good life, concepts such as justice, morality, beauty and good should be known and internalized (Hardie, 1968: 33). In other words, he says that it is necessary to know the ways, methods and conditions needed to achieve the best goal. According to the thinker, the life and actions of the

virtuous and rational individual are shaped within the framework of knowledge. This process leads the individual to happiness. Knowledge is also obtained through education. It is possible to reach happiness, goodness and right with education (Aristotle, 1906: 5-6).

“Human beings” ultimate purpose is identical with the purpose they set for education, He deals with theoretical-practical education and moral education as a whole. First of all, since people are created with different features and abilities, they need education to protect and develop these features and to gain new skills (Farabi, 1998: 84). Moral education constitutes another dimension of education. Moral education is one of the main conditions for raising fair individuals. Someone reaching moral maturity may have a free will and a balanced character structure. He encourages people for good and avoids bad actions. He thinks of the benefit of the other as he thinks of his own benefit. Strives to make society better all the time. He takes on a righteous, compassionate, sharing and helpful character. The virtuous family and the virtuous city need fair individuals who have reached this maturity. Moral education is essential for the true happiness of the individual (Farabi, 1996: 252; Aristotle, 1906: 1-16).

Another dynamic of the educational process is consultation. Family consultation on finding, understanding and choosing what is good, useful and fair should be done. His ideas should be consulted, especially if there is a person who is experienced or specialized in a particular subject. Because consultation is one of the principles that the manager should also be based on. In this respect, consultation is an important part of family education (Farabi, 1999: 57).

While preparing the person for the life of society, gaining the necessary knowledge and attitudes as well as the necessary vocational skills are among the basic objectives of education (Farabi, 1980: 31-32). Accordingly, education

aims at enhancing the artistic and vocational competence of the person, while basing on the development of the person in terms of character. This task that Farabi imposes on education is important for the survival of the society.

As our mental state affects our decisions, Farabi shows mental health as one of the aims of education and explains how the wrong behavior impairs mental health. Accordingly, just as a bad method is applied in the writing work, writing ability becomes worse and as a result, if the person develops the art of bad writing, bad skills develop over time in those who do bad behavior. These behaviors create bad trends in their souls. As a result, the souls of people become ill. They start enjoying these bad trends (Farabi, 1999: 94). In this way, education aims to use methods that may treat people with mental disabilities.

According to what is mentioned, the most important aim of the human being is happiness, and the most important purpose of education should be happiness. Education aims for individuals to have the necessary conditions to gain happiness. Teaching may first introduce them with theoretical power and adopt them as goals. What to do to reach happiness is determined by thinking. With the means of willpower, it is possible for them to perform behaviors that will make people happy. As such, their behavior can be beautiful, virtuous, good and fair (Farabi, 1998: 102).

According to Farabi, there are two types of good like naturel good, voluntary good or certain good. The formation of the voluntary good depends on the condition that the abilities in the human essence fulfill their virtues. The head of the family who realizes these virtues can be the virtuous head of the family, and will educate those who are responsible for their education to be virtuous. (Farabi, 1998: 80).

According to Farabi, the head of the family should adopt the principle of suitability for the education of people in the family. Farabi's understanding of education is not static but has a dynamic understanding that can change according to the age. The head of the family should educate the family members with principles that are appropriate to the moral understanding of his period (Farabi, 1999: 57).

3.6. The Teacher

Man needs to know what happiness is, to aim and to consider it. He also needs to know and do what it takes to achieve happiness. We can say he is a teacher and a guide who may teach him what happiness is and what he should do about it (Farabi, 1998: 87). The teacher's task is to bring theoretical virtues, intellectual virtues, moral virtues and practical arts to existence in societies and cities. Teachers need to be competent in theoretical and practical virtues to fulfill this task properly. They must also strive to bring these virtues to students. Accordingly, some qualities that a good teacher should have are as follows (Farabi, 1988: 191). The teacher himself will know happiness so that he can teach others; therefore, he must have knowledge or wisdom. The teacher needs to know how to achieve happiness. This requires him to bear intellectual virtues such as practical mind and practical wisdom. Sometimes, although he grasps and knows happiness, he does not aim for it, does not want it or does not want it enough, he aims for an object other than happiness.

The teacher should inspire people in this direction so that happiness is desired enough, and they should evoke excitement and enthusiasm in them. The teacher should correct his morality so that his desire is directed towards reality, not pleasure and taste. The teacher should be restrained in his love for wise people, he should not be overly exaggerated in this regard. It should not be too hard or too soft in its behavior towards its students. Because violent pressure

causes the student to feel hatred against his teacher. The extremely humble behavior of the teacher also leads to the shaking of trust against his personality and knowledge. The teacher should devote most of his time to science. Because the efforts on unscientific subjects make the teacher irregular. A good teacher should follow the virtuous president in terms of qualifications and purpose. The aim of the manager should be the aim of the teacher and not the separate purpose. The teacher should gather his students around this goal. This is one of the most important issues in building a virtuous society. In other words, the ideal of achieving true happiness should be one and the same between the president and the people, the head of the family and others of the family, the teacher and the students. One of the most important features of a good teacher/educator is that he/she knows the student/educated. Whether it is education in general terms or moral education, getting to know the student/educated is one of the basic conditions for getting results. It is not correct for the educated to acquire various habits without knowing and understanding the childhood world (Atay, 1974: 39-62).

Farabi talks about three important actors/teachers in the issue of raising a fair individual. These are the manager of the society, the head of the family and the teacher. Among these three subjects, the first teacher is the manager of society. Everybody cannot reach this level. Philosopher kings or philosopher prophets are those who can internalize theoretical and practical virtues and fully practice religious and moral values. However, these managers and their reflections (the head of the family and the teacher) can make other people fair individuals. Education is the main method in this process. It is the education provided by the state. Formal education is like a virtuous martial art. Philosopher prophets are compared to a fair warrior in this respect. Managers and other actors act by knowing that all individuals are created with the ability to take their share from the best and happiness, and they will receive these shares according to their

abilities. For this reason, each individual should be raised to the extent of his character and ability. The fair individual matures with a fair art. The justice mechanism operates the educational process. In other words, Farabi integrates the meaning of justice in the field of law into education.

Another dimension of education and fair individual connection is the acquisition of rights and competencies of the people educated from previous generations. It is not possible for the new generation to achieve this alone. The educator is the person who may provide this legacy to children and young people and mobilize them according to their personality and ensure that they acquire justice as a basic principle (Farabi, 1986: 40-42).

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

Justice is a virtue, a principle or a value that mankind absolutely needs at every stage of life. Although a lot of work has been written on justice, injustice also shows an ongoing course in the Western world. As a result of social and economic injustice harassing people and fueling their demands for justice, a unique understanding of justice is created for each period and tradition. In the modern period, the sense of justice of capitalism dominates Western societies. Despite all modernity developments, it is evident that the secular understanding of justice is a sub-branch of the capitalist system, which tends to increase rather than eliminate injustices.

The theory of justice, developed in response to the capitalist formation, naturally covers the business world today. In this regard, organizational justice takes place in business and management discipline as a concept that increases its popularity. Organizational justice means simply to behave fairly in all internal activities of the firms. According to the theoretical and practical researches, the perception of organizational justice provides positive social outputs such as

motivation, belonging and productivity in the enterprises. However, given the current economic injustice, it does not seem possible for the organization manager or employees to fully establish organizational justice in a society dominated by secular understanding.

Managers and employees must be fair individuals to actually eliminate the injustices that recur every day in the business world. However, this basic judgment is not by emphasizing the importance of the fair individual, but by emphasizing how to become a fair individual or how to raise a fair individual. Aristotle addressed this issue with a weak reference, but without serious guidance. Farabi, who developed Aristotle's views with Islamic philosophy and understanding, is among the rare thinkers who are concerned with raising the fair individual.

Such as Aristotle, Farabi emphasizes education in raising fair people. He presents a very comprehensive educational project. In the education method that may ensure the raise of the fair individual, he takes the mind to the center. According to him, only the human mind integrated with the divine mind can fulfill justice. The fair individual can come up with three stages of education in urban societies, families and schools. There are three educators who may raise the fair individual. The manager of the virtuous society, the head of the family and the teacher are very important in this process. These three actors must have reached moral maturity, internalize virtuous actions, integrate with divine/agent mind, have theoretical and practical knowledge and virtues, know teaching and training skills, focus on the supreme wellbeing and happiness, and instill these into their environment. During the acquisition of theoretical and practical virtues, the method and dosage of education should be adjusted according to the person's character, and transfer should be made with a culture of love.

If analogy is made with reference to Farabi, an organization in which organizational justice is fully established is like a virtuous firm. People with complete willpower and volunteerism, as well as conscious high morality, can come together to reveal these organizations. For example, moral, virtuous, conscious and fair entrepreneurs can establish an organization based on virtuous ethics and organize their employees, customers and suppliers within the framework of these principles. Virtuous managers can approach their employees as they deserve as a subject or aim. With the awareness that everyone in the firm is a family member, everyone can work to achieve the supreme wellbeing and happiness. Instead of secular/rational behavior where profit, benefit, pleasure is the only purpose, value-oriented rational and fair approach such as sharing and solidarity can be substituted. In short, a serious character education with religious and moral content should be provided with the necessary professional formations. These virtuous and moral people (fair individuals) who may establish and develop micro enterprises can be defended as the basic solution in the matter of reaching organizational justice.

REFERENCES

- Aristotle. (1906). *The Nicomachean Ethics of Aristotle* (10th ed.) (F. H. Peters, Trans.). London, United Kingdom: K. Paul, T., T.
- Atay, H. (1974). *Farabi'nin Üç Eseri: Mululuğu Kazanma (Tahsilu's- Sa'ade) / Eflatun Felsefesi ve Aristo Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Baeck, L. (1994). *The Mediterranean Tradition in Economic Thought*. London and New York: Routledge.
- Bakar, O. (1998). *Classification of Knowledge in Islam: A Study in Islamic Philosophies of Science* (Foreword by S. H. Nasr). Cambridge: Islamic Text Society.
- Beekun, R. I., Badawi, J. A. (2005). "Balancing Ethical Responsibility among Multiple Organizational Stakeholders: The Islamic Perspective". *Ethics*, 60: 131–145.
- Carroll, A. B. (1991). "The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders". *Business Horizons*, 34(4): 39-48.
- Colquitt, J. A. (2001). "On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of a Measure". *Journal of Applied Psychology*, 86(3): 386-400.
- Colquitt, J. A. (2012). Organizational Justice. In S. W. J. Kozlowski (Ed.). *Oxford Library of Psychology, The Oxford Handbook of Organizational Psychology I* (526–547). Oxford University Press.

- Colquitt, J. A., Conlon, D. E., Wesson, M. J., Porter, C. O. L. H., & Ng, K. Y. (2001). "Justice at the Millennium: A Meta-Analytic Review of 25 Years of Organizational Justice Research". *Journal of Applied Psychology*, 86(3): 425–445.
- Craig, E. (1998). *Routledge Encyclopedia of Philosophy: Descartes to Gender and Science*. New York, NY: Routhledge.
- Farabi. (1980). *Fusulu'l-Medeni*. (Çev. M. Aydın-M. R. Ayas). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Farabi. (1986). *Kitab ârâu ehli'l-Medineti'l-Fazıla*. (Tahkik E. N. Nadir). Beyrut: Darulmeşrik.
- Farabi. (1987). *Risaletü't-tenbih ala Sebili's-Saade*. (Tahkik S. Halifât), Amman.
- Farabi. (1990). *Şeraitu'l-yakin*. (Neş. M. T. Küyel). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Farabi. (1991). *Kitabu'l-mille ve Nusus Uhra*. (Tahkik M. Mehdi). Beyrut: Darulmeşrik.
- Farabi. (1996). *Kitabü't-Tenbih 'Alâ Sebili's-Seade*. (Tahkik C. A. Yasin). Lübnan.
- Farabi. (1998). *Kitab as-Siyasetu'l Medeniyye, Vezare at-Turasü'l al-Kavmi as-Sekafe*. Umman.
- Farabi. (1999). *Tahsilü's-Saadet*. (Çev. A. Arslan). Ankara: Vadi Yayınları.
- Farabi. (2001). *Philosophy of Plato and Aristotle* (Trans. Muhsin Mahdi). (Revised Edition). Ithaca, New York: Cornell University Press.

- Farabi. (2005). Aklın Anlamları. *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri (127-130)*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Farabi. (2005b). *Fusulu'l-Medeni, Farabi'nin İki Eseri*. (Çev. H. Özcan), İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları.
- Farabi. (2009). *Makalat el-Refia fi usuli'l-ilmî't-tabii, Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler*. (Çev. N. Lugal, A. Sayılı). İstanbul: Say Yayınları.
- Folger, R. G., Cropanzano, R. (1998). *Organizational Justice and Human Resource Management*. London, United Kingdom: Sage Publications.
- Fox, S., Spector, P. E., Miles, D. (2001). "Counterproductive Work Behavior (CWB) in Response to Job Stressors and Organizational Justice: Some Mediator and Moderator Tests for Autonomy and Emotions". *Journal of Vocational Behavior*, 59(3): 291-309.
- Freeman, R. E., Reed, D. L. (1983). "Stockholders and Stakeholders: A New Perspective on Corporate Governance". *California Management Review*, 25(3): 88-106.
- Greenberg, J. (1990). "Organizational Justice: Yesterday, Today, and Tomorrow". *Journal of Management*, 16(2): 399-432.
- Güriz, A. (2003). *Hukuk Felsefesi* (6. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hardie, W. F. R. (1968). *Aristotle's Ethical Theory*. New York, NY: Oxford University Press.
- Kaya, M. (2003). "el-Medînetü'l-fâzıla". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 318-320.

Moorman, R. H. (1991). "Relationship Between Organizational Justice and Organizational Citizenship Behaviors: Do Fairness Perceptions Influence Employee Citizenship?". *Journal of Applied Psychology*, 76(6): 845–855.

Netton, I. R. (1999). *Al-Farabi and His School*. Cornwall: Curzon Press.

Sokolowski, R. (1989). *Husserlian Meditations: How Words Present Things*. Evanston: Northwestern University Press.

Walzer, R. (2020). "al Farabi", in: *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs, http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0212.

Weber, M. (1978), *Economy and Society*, Ed. G. Roth And C. Wittich, California: University of California Press.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Adalet, insanoğlunun hayatın her aşamasında mutlak ihtiyaç duyduğu bir erdem, bir ilke veya bir değerdir. Batı dünyasında adalet üzerine yığınla eser yazılmasına rağmen adaletsizlik de her dönem süregelen bir seyir gösterir. Sosyal ve iktisadi adaletsizliğin insanları bezdirmesi ve adalet taleplerini körüklemesi sonucu her dönemin ve geleneğin kendine özgü bir adalet anlayışı oluşur. Modern döneme gelindiğinde ise kapitalizmin adalet anlayışı Batı toplumlarına egemen olur. Tüm modernite gelişmelerine rağmen seküler adalet anlayışının, adaletsizlikleri gidermek bir yana, arttırma eğiliminde olan kapitalist sistemin bir alt şubesi olduğu gözler önündedir.

Günümüzde kapitalist formasyona tepki olarak geliştirilen adalet teorileri tabii olarak iş dünyasını da kapsar niteliktedir. Bu meyanda örgütsel adalet, popülerliğini arttıran bir kavram olarak işletme disiplini ve yönetim alanında yer alır. Örgütsel adalet, sade bir tabirle yöneticilerin firma içi tüm faaliyetlerinde adil davranmaları anlamına gelir. Yapılan teorik ve pratik araştırmalara göre örgütsel adalet algısı işletmelerde çalışan motivasyonu, aidiyetliği ve verimliliğinin artması gibi olumlu sosyal çıktılarının alınmasını sağlar. Ancak mevcut iktisadi adaletsizlik göz önüne alındığında firma yönetici veya çalışanlarının örgütsel adaleti tam anlamıyla tesis etmesi seküler anlayışın egemen olduğu bir toplumda olası gözükmemektedir.

İş dünyasında her gün nükseden adaletsizlikleri gerçekten ortadan kaldırmak için yönetici ve çalışanların adil birey olmaları gerekir. Ancak bu temel yargı, adil bireyin önemini vurgulayarak değil, nasıl adil birey olunacağını veya adil bireyin nasıl yetiştirileceğini vurgulayarak gerçekleşir. Bu konuya Aristo güçsüz bir atıfla değinmiş, ancak ciddi bir kılavuzluk yapmamıştır. Aristo'nun görüşlerini İslam felsefe ve anlayışıyla geliştiren Farabi adil bireyin yetiştirilmesi meselesine eğilen nadir düşünürler arasındadır.

Aristo gibi Farabi de adil insanın yetiştirilmesinde eğitimi öne çıkarır. O, çok geniş kapsamlı bir eğitim projesi ortaya koyar. Farabi'de insanın nihai amacı ile eğitim için belirlediği amaçlar birbirine denktir. O, teorik-pratik eğitimi ve ahlak eğitimi bütünü olarak ele alır. Öncelikle insanlar farklı özellik ve yeteneklerle yaratıldığından gerek bu özelliklerin korunması ve geliştirilmesi gerekse yeni yeteneklerin kazandırılması için eğitime ihtiyaç duyarlar. Eğitimin diğer bir boyutunu ahlak eğitimi oluşturur. Ahlak eğitimi, adil birey yetiştirmenin başlıca şartlarından biridir. Ahlaki olgunluğa erişen birisi özgür irade ve dengeli bir karakter yapısına sahip olur. İnsanları iyiye teşvik eder, kötü eylemlerden uzak durur. Kendi faydasını düşündüğü gibi karşısındakinin de faydasını düşünür. Toplumun her zaman daha iyiye ulaşması için çabalar. Hakkaniyetli, merhametli, şefkatli, paylaşımcı, yardımsever karaktere bürünür. Erdemli ailenin ve erdemli

şehrin bu olgunluğa erişmiş adil bireylere ihtiyacı vardır. Bireyin gerçek mutluluğu için ahlak eğitimi şarttır.

Adil bireyin yetiştirilmesini sağlayacak eğitim yönteminde akılı merkeze alır. Sadece ilahi akıl ile bütünleşen insani aklın adaleti tam olarak yerine getirebileceğini savunur. Ahlaklı ve adaletli davranabilmeyi, insanî akılla ilahî aklın buluşması sürecinin bir sonucu olarak görür. Adil birey insani akıl ile ilahi akılı buluşturan kişidir. Ona göre tüm zulüm ve haksızlık gelişmemiş ve aydınlanmamış akılların eseridir. Aklın geliştirilmesi için eğitim büyük önem arz eder. Farabi 'erdemli toplum' üyelerinin formel ve informel eğitim yoluyla akıl seviyelerinin en üst düzeye çıkarılabileceğini ve bu akılla kişilerin davranışlarında adaletli davranacağını öngörür. Gerçekten eğitimin, toplumun gelişmesi, geleneksel bilginin yeni nesillere sağlıklı biçimde aktarılması ve yeni bilginin üretilmesi konusunda ne kadar büyük bir önemi hâiz olduğu mâlumdur.

Adil bireyin şehir toplumlarında, ailede ve okulda üç aşamalı eğitim sonucu ortaya çıkabileceğini söyler. Adil bireyi eğitecek üç eğitmenden bahseder. Farabi'ye göre erdemli toplumun yöneticisi, anne-baba ve öğretmenin bu süreçte rolü çok önemlidir. Yaratanın kainatı yönetmesi, yöneticinin şehri yönetmesi, anne ya da babanın aileyi yönetmesi arasında paralellik bulunur. Bu üç aktörün ahlaki olgunluğa erişmiş olması, erdemli eylemleri içselleştirmeleri, faal akılla bütünleşmeleri, teorik ve pratik bilgi ve erdemlere sahip olmaları, öğretme ve eğitme yeteneklerini bilmeleri, en üstün iyiye odaklanıp çevrelerine de bunu aşlamaları gerekir. Teorik ve pratik erdemlerin kazandırılması esnasında kişinin yapısına göre eğitimin yöntemi ve dozu ayarlanmalı ve sevgi kültürüyle aktarım yapılmalıdır.

İnsanın en temel amacı mutluluk olduğuna göre, eğitimin en önemli amacı da mutluluk olmalıdır. Eğitim, bireylerin mutluluğu kazanmaları için gerekli şartlara sahip olmalarını amaçlar. Öğretim ilk önce onlara, mutluluğu kuramsal güçle tanıttak ve amaç olarak benimsetecektir. Mutluluğa ulaşmak için ne yapılmasının gerektiği, düşünme vasıtası ile tespit edilir. İrade gücünün vasıtaları ile insanı mutluluğa ulaştıracak davranışları yapabilmeleri eğitim sayesinde mümkündür. Böyle olunca da onların davranışları güzel, erdemli, iyi ve adil olacaktır.

Örgütsel adaletin tam anlamıyla tesis edildiği bir işletme, Farabi referans alınarak analogi yapılırsa, erdemli bir firma gibidir. Tamamen iradi ve gönüllülük ve aynı zamanda bilinçli bir yüksek erdemlilik ahlakına sahip insanlar bir araya gelerek bu organizasyonları ortaya çıkarabilir. Mesela ahlaklı, erdemli, bilinçli ve adil girişimciler, erdemlilik ahlakına dayalı bir firma kurup çalışanlarını, müşterilerini ve tedarikçilerini bu ilkeler çerçevesinde organize edebilir. Erdemli yöneticiler, çalışanlarına bir özne veya amaç olarak hak ettiği şekilde

yaklaşabilir. Firmadaki herkesin bir aile olduğu bilinciyle herkesin en üstün iyiye ve mutluluğa ulaşması için çalışılabilir. Tek amacın kâr, fayda, haz olduğu seküler/rasyonel davranış yerine paylaşma, dayanışma, yardımlaşma gibi değer yönelimli rasyonel ve adil yaklaşım ikame edilebilir. Kısaca, gerekli mesleki formasyonlarla birlikte dini ve ahlaki içerikli ciddi bir karakter eğitimi verilmelidir. Mikro işletmeleri kurup geliştirecek bu erdemli ve ahlaklı kişiler, örgütsel adalete ulaşma meselesinde temel çözüm olarak savunulabilir.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜNDEN COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE UZAKTAN EĞİTİME GEÇİŞ DENEYİMİ

Aylin SALTÜRK* Cumhur GÜNGÖR**

Öz

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin COVID-19 pandemisi nedeniyle acil bir çözüm olarak yükseköğretim kurumlarınca geçiş yapılan uzaktan eğitime ilişkin deneyimlerini ve süreç sırasındaki akademik motivasyonlarını etkileyen faktörleri değerlendirmek amaçlanmıştır. Betimsel tarama modelinin kullanıldığı bu çalışmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, COVID-19 Sürecinde Uzaktan Eğitimi Değerlendirme Anketi ve COVID-19 Sürecinde Akademik Motivasyon Anketi kullanılmıştır. Çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde öğrenim gören ve salgın sırasında üniversite tarafından verilen uzaktan eğitime katılan 325 öğrenci oluşturmaktadır. SPSS 21 paket programından yararlanılarak veriler çözümlenmiş ve her bir anket maddesi ile ilgili olarak üniversite öğrencilerinin görüşlerinin frekans (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular (i) uzaktan eğitim deneyimine ilişkin öğrencilerin görüşleri, (ii) akademik motivasyonu etkileyen faktörler, (iii) çalışma alışkanlıklardaki değişimler ve (iv) uzaktan eğitim süresince ders dışında yapılan faaliyetler başlıkları altında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Bilimleri, Öğrenci Görüşleri, Uzaktan Eğitim, Akademik Motivasyon, COVID-19 Pandemisi.

* Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, asalturk@aku.edu.tr, Afyon/Türkiye.

** Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, cgungor@aku.edu.tr, Afyon/Türkiye.

DISTANCE EDUCATION EXPERIENCE OF UNIVERSITY STUDENTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract

This study aims to evaluate the experiences of university students attending distance education during COVID-19 pandemic and the factors affecting their academic motivation during the process. The study group consists of 325 students studying in different departments of Afyon Kocatepe University in the 2019-2020 academic year. In this study, in which the descriptive survey model was used, the Personal Information Form, Distance Education Evaluation Survey in the COVID-19 Process and the Academic Motivation Survey in the COVID-19 Process developed by the researchers were used to collect data. Using the SPSS 21 package program, the data were analyzed and the frequency (f) and percentage (%) values of university students' views regarding each questionnaire item were calculated. The findings were examined under these categories: (i) students' views on distance education, (ii) factors affecting academic motivation, (iii) changes in working habits and (iv) activities carried out outside the classroom during distance education.

Keywords: *Educational Sciences, Student Views, Distance Education, Academic Motivation, COVID-19 Pandemic.*

1. GİRİŞ

2019 yılı aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hubei eyaletine bağlı Vuhan şehrinde görülen Yeni Koronavirüs'ün yol açtığı COVID-19 hastalığının (WHO, 2020) kısa sürede küresel bir salgına dönüşmesiyle birlikte, eğitim sistemlerinde global ölçekte dramatik değişimler yaşandı. Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü verilerine göre, 186 ülkede okullar kapatıldı ve 27 Mayıs 2020 tarihi verilerine göre 1.19 milyar öğrenci bu durumdan etkilendi (UNESCO, 2020). Bu süreç içerisinde, ülkemizde Yükseköğretim Kurumu tarafından, 12 Mart 2020'de eğitime verilen zorunlu 2 haftalık aranın ardından, eğitim-öğretime uzaktan eğitim şeklinde, dijital platformlar aracılığıyla devam edilmesine karar verildi (YÖK, 2020).

Öğrenme ve öğretme süreçlerini yüz yüze sınıf ortamlarının dışında da sürdürülebilir hale getiren unsur teknoloji olmuştur (McBrien, Cheng ve Jones, 2009). Teknolojinin eğitime entegrasyonu ile uygulanan eğitim yöntemlerine alanyazında farklı isimler verilmiş olsa da (*çevrimiçi öğrenme, uzaktan öğrenme, harmanlanmış/hibrit öğrenme, açık öğrenme, internet tabanlı öğrenme, bilgisayar destekli öğrenme gibi*) bu terimlerin ortak noktası internet ağına bağlı bir teknolojik aracın kullanılması ile her an, her yerde, her zamanda öğrenme imkânı sunmasıdır (Cojocariu, Lazar, Nedeff ve Lazar, 2014; Moore ve Kearsley, 2005). COVID-19 salgını, uzaktan öğrenme ve öğretmenin bu kazançlı tarafını ortaya koymuş ve krizin ortasında bir sorun çözücü olarak devreye girmiştir. Eğitime verilen zorunlu aranın ardından, üniversiteler tarafından örgün eğitim kapsamındaki lisans ve lisans üstü programlarına yönelik yürütülen çevrimiçi uzaktan eğitimler, üniversitelerin sahip oldukları koşullar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda yüksek öğretim kurumları tarafından yürütülen çevrimiçi uzaktan eğitimler, eğitim teknolojisi platformları (*öğrenme yönetim sistemleri, radyo veya TV yayınları, telekonferans programları*), kullanılan medya yöntemi (*metin, ses, video, animasyon*), eğitimin veriliş şekli (*senkron/canlı, asenkron/eş zamansız*), öğrenci gruplarının sayısı (*küçük ders gruplarından büyük ortak ders gruplarına*), öğretim yaklaşımları (*doğrudan öğretim, sorgulama temelli eğitim, ters-yüz edilmiş sınıf*) öğretmen rolleri, öğrenci-eğitici arasındaki etkileşim sıklığı, değerlendirme süreci (*canlı online sınav, ödev/proje verilmesi*) gibi temel bileşenleri birleştirmenin farklı yolları nedeniyle çok çeşitli şekil ve formlar almıştır. Bir gecede normal sınıflardan elektronik sınıflara geçilmeye mecbur kalındığından eğitim kurumlarındaki temel endişe eğitimin kalitesi değil, eğitimi kesintiye uğratmadan ellerindeki imkanlar doğrultusunda sürdürmek yönünde olmuştur (Carey, 2020). Gelecek dönemlerde de sosyal mesafelendirmenin devam etmesi gündemde olduğundan, uzaktan öğrenme ve öğretmenin kalitesinin artırılması bu noktada önem kazanmıştır.

COVID-19 küresel salgını öncesinde de eğitim teknolojilerine ve alternatif eğitim metotlarına yönelik giderek artan bir ilgi bulunmaktaydı. Ancak gelişen durumla birlikte sosyal mesafelendirme yeni norm olunca, global ölçekte e-öğrenme metot ve uygulamaları belirgin bir yükselişe geçmiştir. Çevrimiçi uzaktan eğitimi bir eklenti olmaktan çıkarıp tek çare haline getiren (Telli-Yamamoto ve Altun, 2020: 26) bu kriz, olası zorluklara ilişkin eğitim kurumlarının her zaman alternatif planların bulunması gerektiğini ortaya koymuştur (Rieley, 2020). Afetlerin tekrar meydana gelmesi ve böyle bir durumda yine teknolojinin yardımını alacağımız muhakkaktır (Meyer ve Wilson, 2011). Bu nedenle, yenilikçi iletişim teknolojileri ve e-öğrenme uygulamalarını geliştirmek önem kazanmış; eğitimcilerden öğrencilere kadar her bireyde problem çözme becerileri, zaman yönetimi ve esneklik kazanılması gereken beceriler haline gelmiştir. Pandemi, eğitimcileri ve öğrencileri yaratıcı, işbirlikçi ve aktif olmaya zorlamıştır (Anderson, 2020).

Zamandan ve mekândan bağımsız olarak eğitim öğretim imkânı sunan uzaktan eğitim için mevcut birçok teknoloji bulunmaktadır. Öğrenmenin kalitesini belirleyen çoğunlukla bu teknolojik araç ve sistemlerin kalitesidir (Gilani, 2020). Ancak bu teknolojilerin her biri kendi içerisinde indirme hataları, kurulum sorunları, oturma açma sorunları, ses ve videoyla ilgili sorunlar gibi birçok sorun yaratabilme potansiyeline sahiptir (Favale, Soro, Trevisan, Drago ve Mellia, 2020). Teknolojik araçların getirebileceği sorunların yanı sıra, bireyin kendisinden kaynaklanan da birçok sorun yaşanması olasıdır. Öğrenci motivasyonu ve ilgisinde azalma, sağladığı özerklik yönüyle öz denetim becerisi düşük öğrencilerde verilen görevlerin yapılmaması, dikkatin azalması, çevrimiçi uzaktan eğitim içeriklerinin yalnızca teorik derslere uygun olması yönüyle uygulama imkânı tanımaması, iletişim eksikliği nedeniyle topluluk hissinde azalma, verilen hedefleri anlamama, öğrenme yönetim sistemlerini kullanmadaki bilgi eksiklikleri gibi durumlar da çevrimiçi uzaktan öğrenmenin

önünde engel oluşturabilmektedir (Song, Singleton, Hill ve Koh, 2004; Parkes, Stein ve Reading, 2014; Favale, Soro, Trevisan, Drago ve Mellia, 2020).

COVID-19 küresel salgını sonucunda aniden geleneksel eğitimden ayrı düşen öğrenciler ilave sorunlar ve önceden kestirilemeyen durum ve olaylar yaşamışlardır. Bu bağlamda, sürece ilişkin öğrenci deneyimleri ve ihtiyaçlarını dikkate almadan sunulan, öğrencinin büyük ölçüde kendi kendisini yönettiği ve denetimsiz olduğu uzaktan eğitimin ‘tek başına öğretmeye yeterli olmayacağı’ düşünülebilir (Kaya, 2002: 10; Islam ve Ferdowski, 2014: 176). Yüz yüze eğitimde olduğu gibi, uzaktan eğitimde de öğrenci ihtiyaçları ve motivasyonu, performansı etkileyen ve üzerinde durulması gereken bir konu olmak durumundadır. Üniversiteler tarafından benimsenen uzaktan ve dijital eğitim uygulamaları, formu nasıl olursa olsun, bir kriz durumuna mevcut imkanlar doğrultusunda getirilen çözümler olmuştur. Nitekim Yükseköğretim Kalite Kurulu da bu süreçte yürütülen uygulamaları “acil uzaktan öğretim, acil durum uzaktan öğretim” olarak tanımlamaktadır (Yükseköğretim Kalite Kurulu, 2020). Bu durum göz önünde bulundurularak, öğrencilerin kişisel deneyimlerinin değerlendirilmesinin yapılan uygulamanın eksikliklerini belirlemek ve güçlü yanlarını desteklemek için gerekli önerilerde bulunmaya ilişkin bir altyapı oluşturacağı söylenebilir. Bu nedenle bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin COVID-19 küresel salgını nedeniyle acil bir çözüm olarak yükseköğretim kurumlarınca geçiş yapılan uzaktan eğitim uygulamasına ilişkin görüşlerini ve süreç sırasındaki akademik motivasyonlarını etkileyen faktörleri değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Üniversite öğrencilerinin *uzaktan eğitim uygulamasına ilişkin görüşleri* nelerdir?

2. Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim uygulamalarında *akademik motivasyonlarını etkileyen faktörlere* ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime geçildiğinden beri *çalışma alışkanlıklarda gözlemedikleri değişimler* nelerdir?
4. Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime geçildiğinden beri *ders dışında yaptıkları faaliyetler* nelerdir?

1.1. Araştırmanın Önemi

COVID-19 küresel salgını, eğitim kurumlarını sadece kapanmaya zorlamakla sınırlı kalmamış, toplumun bilgiyi edinme ve kullanma anlayışını da değiştirmiş, bunun sonucunda eğitim sistemlerini daha yenilikçi ve esnek olacak şekilde yeniden yapılandırmıştır. Eğitim ve öğretim için alternatif sistemlerin eş zamanlı olarak tasarlandığı bu sürece ilişkin öğrenci deneyimlerinin belirlenmesinin, eğitimcileri nitelikli bir öğrenme ortamı yaratmak için gereken seçenekli yollardan haberdar etmesi yönüyle alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte bu çalışmanın, sadece eğitim yönü ile değil; bir anlamda toplum genelinin teknolojiye ve bilgiye ulaşımında yaşadığı evrimin ortaya konması açısından da önem taşıdığı söylenebilir.

Uzaktan eğitimin doğası gereği teknik altyapıya erişimi zorunlu kılması, eğitim sistemlerinde görülebilecek yeni eşitsizlik katmanlarını da ortaya çıkartmaktadır. Teknolojik alt yapının ve dijital eğitime hazırlığın ülkeler arasındaki farklılığı yönüyle yürütülen uzaktan eğitimlerin etkinliğinin de ülkeler arasında değişik seviyelerde sonuçları olacağı muhakkaktır. Her bir öğrencinin uzaktan eğitime katılmak için gerekli teknolojiye, zamana, desteğe ve motivasyona sahip olduğu varsayımı gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bu nedenle, ülkenin, yüksek öğretim kurumlarının ve öğrencilerin ihtiyaçlarına yanıt veren, başarılı bir uzaktan eğitim

sistemi tanımlaması için güncel duruma ilişkin ampirik verilerden elde edilen bulgulara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın, uzaktan ve dijital eğitim deneyiminin, küresel salgın nedeniyle bir kriz durumuna geliştirilen çözüm olmaktan çıkıp, yeni düzenin ihtiyaçlarına yanıt verebilen bir modele dönüştürülmesi için öğrenci deneyimlerine ilişkin gereken bilgileri toplamada alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmanın amacı, COVID-19 küresel salgınındaki uzaktan eğitime geçiş deneyimine ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşlerini mevcut hali ile betimlemek olduğundan, araştırma desenlerinden bu amaç için en uygun olan 'betimsel tarama modeli' (Karasar, 1999) kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören, salgın sırasında verilen çevrimiçi uzaktan eğitime katılan öğrencilerden seçkisiz örnekleme ile tespit edilen 325 öğrenci oluşturmaktadır. Tablo 1'de araştırmaya katılan öğrencilere ait demografik bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

		f	%
Öğrenim gördüğünüz bölüm	Bilgisayar programcılığı	4	1,2
	Büro yönetimi	2	,6
	Çocuk Gelişimi	85	26,2
	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	10	3,1
	Hukuk	6	1,8
	İslami İlimler	16	4,9
	İşletme	29	8,9
	Mimarlık ve Şehir Planlama	32	9,8
	Okul Öncesi Öğretmenliği	16	4,9
	Sağlık Bilimleri	21	6,5
	Sınıf öğretmenliği	2	,6
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	32	9,8
	Sosyal Hizmet	70	21,5
Üniversiteniz tarafından verilen uzaktan eğitim süresince bulunduğunuz yer	Büyükşehir	200	61,5
	Şehir	77	23,7
	Köy	48	14,8
Bu eğitimden daha önce uzaktan eğitim tecrübem oldu.	Evet	46	14,2
	Hayır	279	85,8
Üniversitem tarafından verilen uzaktan eğitim haricinde, başka eğitsel içerikleri de (<i>webinar, eğitim materyalleri, online kurs, eğitsel uygulamalar vb</i>) takip ettim.	Evet	158	48,6
	Hayır	167	51,4
Evimde kendime ait çalışma alanım / odam var	Evet	250	76,9
	Hayır	75	23,1
Evimde kendime ait bilgisayar var.	Evet	248	76,3
	Hayır	77	23,7
Evimde tablet var.	Evet	118	36,3
	Hayır	207	63,7
Evimde internet bağlantım var.	Evet	263	80,9
	Hayır	62	19,1
İnternet bağlantımın kotası yeterli.	Evet	239	73,5
	Hayır	86	26,5

Tablo 1 incelendiğinde, Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenim görenlerin oranının %26,2 , uzaktan eğitim süresince büyükşehirde bulunanların oranı %61,5 , daha önce uzaktan eğitim tecrübesi olanların oranının %14,2 , üniversitesi tarafından verilenler haricinde başka uzaktan eğitim uygulamalarını takip edenlerin oranının %48,6 olduğu görülmektedir. Uzaktan eğitime erişim imkanları

açısından çalışma grubu değerlendirildiğinde, evinde kendisine ait odası/çalışma alanı olanların %7,9 , evinde kendine ait bilgisayarı olanların %76,3 , evinde tablet olanların %36,3 , evinde internet bağlantısı olanların %80,9 ve internet bağlantısının kotası yeterli olanların %73,5 oranında olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya ilişkin verilerin toplanması anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Birden fazla değişken hakkında bilgi toplamaya yönelik olan ve toplam puan vermeyen veri toplama araçlarına “anket” denilmektedir (Erkuş, 2007). Bu çalışmada, araştırmanın amaçlarına uygun olarak hazırlanan anketlerin geliştirilme sürecinde Büyüköztürk (2005) tarafından belirlenen dört aşamalı süreç izlenmiştir. Anketlerin geliştirilme sürecinde izlenen aşamalar aşağıda sunulmaktadır.

Anket Geliştirme Süreci

Anket geliştirme sürecinin ilk aşamasında problem tanımlanmıştır. COVID-19 küresel salgını sürecinde acil bir ihtiyaç doğrultusunda yükseköğretim kurumları tarafından tasarlanan çevrimiçi uzaktan eğitim uygulamaları hakkında öğrenci görüşlerini ve süreç sırasında akademik motivasyonlarını etkileyen faktörleri saptamaya yönelik veri toplama araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

İkinci aşamada, araştırma amacına uygun olarak bir madde havuzu oluşturmak için öncelikle alanyazın taraması yapılmış ve çevrimiçi uzaktan eğitimi değerlendirme ile ilgili ölçme araçları incelenmiştir. Bunun yanı sıra, farklı üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarına (n=7) e-posta aracılığıyla ulaşılmış ve araştırmanın amacından bahsedilerek bu kapsamdaki veri toplama araçlarında bulunması gereken maddelere ilişkin görüşleri alınmıştır. Öğretim üyeleri tarafından sunulan görüşler ve yapılan alanyazın taraması sonuçları

birleştirilerek küresel salgın durumunda üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim yaşantılarına uygun hale getirilmiş ve *COVID-19 Sürecinde Uzaktan Eğitimi Değerlendirme Anketi* için 50 maddelik, *COVID-19 Sürecinde Akademik Motivasyon Anketi* için ise 35 maddelik bir taslak form elde edilmiştir.

Üçüncü aşamada, taslak formların kapsam geçerliği ve görünüş geçerliğini test etmek için her iki anket için ayrı ayrı uzmanlara e-posta yoluyla 'Uzman Değerlendirme Formu' gönderilmiştir. Konu alanı uzmanı olarak, Eğitim Psikolojisi (n=2), Eğitim Programları ve Öğretim (n=5), Eğitim Yönetimi (n=1) programlarından doktora derecesi olan ve farklı üniversitelerde görev yapan öğretim üyelerine ulaşılmıştır. Değerlendirme formunda öncelikle uzmanlara, anketlerin amaçları hakkında bilgi verilerek her bir maddenin uygunluğuna dair görüşleri, Büyükköztürk (2005)'ün önerdiği gibi, iki seçenekli 'uygun/uygun değil' formatı kullanılarak sorulmuştur. Ayrıca, her bir maddenin yanında, uzmanların görüşlerini belirtebilmeleri için 'düzeltme/öneri' şeklinde bir bölüm oluşturulmuştur. Uzmanlardan, anketin başında verilecek kısa talimat ile ankette soruların sunuş sırası gibi konular hakkında da görüş istenmiştir. Tüm görüş ve öneriler doğrultusunda gereksiz maddelerin çıkarılmış, bazı maddeler birleştirilmiş ve *COVID-19 Sürecinde Uzaktan Eğitimi Değerlendirme Anketi* için 37 maddelik, *COVID-19 Sürecinde Akademik Motivasyon Anketi* için ise 21 maddelik bir taslak form oluşturulmuştur.

Dördüncü aşamada, ön uygulama formu, araştırmanın hedef kitlesine benzer özelliklere sahip bir çalışma grubu üzerinde uygulanarak anketlerdeki soruların anlaşılabilirliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Ön uygulamanın ardından anketler son kez gözden geçirilmiş ve *COVID-19 Sürecinde Uzaktan Eğitimi Değerlendirme Anketi* için 34 maddelik, *COVID-19 Sürecinde Akademik Motivasyon Anketi* için ise 19 maddeden oluşan nihai form oluşturulmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim ile ilgili değerlendirmeleri üzerinde etkili olabileceği düşünülen *öğrenim görülen bölüm, daha önce uzaktan eğitim tecrübesi olup olmaması, uzaktan eğitim süresince buldukları yer, uzaktan eğitimi takip etme olanakları, uzaktan eğitime geçildiğinden beri çalışma alışkanlıklarında görülen değişimler ile uzaktan eğitime geçildiğinden beri ders dışında yaptıkları faaliyetler* hakkında bilgiler alınmıştır.

COVID-19 Sürecinde Uzaktan Eğitimi Değerlendirme Anketi

Üniversite öğrencilerinin COVID-19 küresel salgını nedeniyle geçiş yapılan uzaktan eğitim süreci ile ilgili değerlendirmeleri araştırmanın amacına uygun olarak geliştirilen *COVID-19 Sürecinde Uzaktan Eğitimi Değerlendirme Anketi* ile gerçekleştirilmiştir. 34 maddeden oluşan ankette *uzaktan eğitimin güçlü yanları* ile ilgili 16 madde, *öğretim elemanları* ile ilgili 6 madde, *derslerin işlenmesi* ile ilgili 6 madde ve *uzaktan eğitimde yaşanan sorunlar* ile ilgili 6 madde yer almaktadır. Cevaplar, 5'li Likert tipi (1= Kesinlikle katılmıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum) derecelendirme ölçeği ile alınmaktadır. Ankette yer alan 34 maddeye ilişkin her bir alt boyut ve anketin tümü için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Elde edilen Cronbach Alpha değerleri *uzaktan eğitimin güçlü yanları* alt testi için (0,935), *öğretim elemanları* alt testi için (0,934), *derslerin işlenmesi* alt testi için (0,829), *uzaktan eğitimde yaşanan sorunlar* alt testi için (0,795) ve anketin tamamı için (0,937) olarak saptanmıştır. Buna göre, geliştirilen anketin oldukça yüksek düzeyde bir güvenilirlik katsayısına sahip olduğu görülmektedir (George ve Mallery, 2003).

COVID-19 Sürecinde Akademik Motivasyon Anketi

COVID-19 küresel salgını süresince yürütülen uzaktan eğitimde üniversite öğrencilerinin akademik motivasyonları üzerinde etkisi olan faktörler ise bu araştırma kapsamında geliştirilen *COVID-19 Sürecinde Akademik Motivasyon Anketi* ile belirlenmiştir. 19 maddeden oluşan ankette öğrenci motivasyonu üzerinde etkili olabileceği düşünülen *içsel faktörler* ile ilgili 7 madde, *öğrenme deneyimleri* ile ilgili 7 madde, *aile hayatı* ile ilgili 2 madde ve *dışsal faktörler* ile ilgili 3 madde yer almaktadır. Cevaplar, (1= En az etkiledi, 5=En fazla etkiledi) olmak üzere 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeği ile alınmaktadır. Anketteki soruların güvenilirlik seviyesini belirlemek için Cronbach alpha katsayısı hesaplanmıştır. Buna göre Cronbach alpha değerleri *içsel faktörler* alt testi için (0,901), *öğrenme deneyimleri* alt testi için (0,840), *aile hayatı* alt testi için (0,999) ve *dışsal faktörler* alt testi için (0,734) ve anketin tamamı için (0,860) olarak saptanmıştır. Elde edilen değerler, *COV-19 Sürecinde Akademik Motivasyon Anketi* ile üniversite öğrencilerinin COVID-19 küresel salgınında yürütülen uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin belirlenmesinde güvenilirlik düzeyi yüksek ölçme sonuçlarının elde edilebileceğini göstermektedir (George ve Mallery, 2003).

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmaya başlamadan önce Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu'ndan (**Karar Tarihi:** 17.08.2020 ve **Karar No:** 2020/126) izin alınmıştır. *Google Forms* adlı online anket platformuna yüklenen anket formları ile veriler, internet ortamında anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır (Arıkan, 2018). Formların başında öğrencilere araştırmanın amacını açıklayan bilgilendirilmiş onam formu eklenmiş ve öğrencilerin araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarına ilişkin bir onam vermeden anket formlarına geçemeyecekleri şekilde bir onay kutusu eklenmiştir. Ankete erişim linki araştırmacılar tarafından araştırma hakkında bilgi verilerek öğrenci grupları ile paylaşılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

COVID-19 Sürecinde Uzaktan Eğitimi Değerlendirme Anketi ve *COVID-19 Sürecinde Akademik Motivasyon Anketi*'nden elde edilen nicel verilerden toplam puan alınamamaktadır. Anketlerden elde edilen verilerin her bir maddesi için ayrı ayrı yorumlar yapılmaktadır. Verilen yanıtlar öğrencilerin çevrimiçi uzaktan eğitim sürecindeki kişisel deneyimlerine ilişkin görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle SPSS 21 paket programından yararlanılarak veriler çözümlenmiş ve her bir anket maddesi ile ilgili olarak öğrencileri görüşlerinin frekans (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır. Anketlerin geliştirilme sürecinde yapılan pilot uygulamadan elde edilen veriler (n=20) ile ankete katılan ancak tüm soruları yanıtlamayan (n=1) katılımcıların verileri analizlere dahil edilmemiştir.

3. BULGULAR

3.1. Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Uzaktan Eğitimin Güçlü Yanları ile İlgili Öğrenci Görüşleri Dağılımı

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Geleneksel sınavlara göre daha kısa sürede geri bildirim almamıza olanak tanıdı.	51	15,7	61	18,8	86	26,5	60	18,5	67	20,6
Zamanı daha verimli kullanabilmeye olanak tanıdı.	75	23,1	68	20,9	64	19,7	50	15,4	68	20,9
Öğrenme gereksinimlerimi karşıladı.	78	24,0	81	24,9	86	26,5	29	8,9	51	15,7
Bilgilerimizi ölçmekte	77	23,7	49	15,1	99	30,5	50	15,4	50	15,4

yeterliydi.											
Akademik gelişimime katkıda bulundu.	100	30,8	86	26,5	83	25,5	25	7,7	31	9,5	
Konu ve kapsam açısından yeterliydi.	58	17,8	46	14,2	105	32,3	64	19,7	52	16,0	
Teorik dersler için uygundu.	35	10,8	40	12,3	85	26,2	73	22,5	92	28,3	
Öğrenim gördüğüm bölüm için uygundu.	68	20,9	40	12,3	90	27,7	58	17,8	69	21,2	
Açık ve anlaşılır yönergelere sahipti.	47	14,5	39	12,0	89	27,4	74	22,8	76	23,4	
Yeni konular öğrenmem için merak uyandırdı.	107	32,9	65	20,0	73	22,5	34	10,5	46	14,2	
Yapılan dersler ve uygulamalar, derslerin içeriklerine uygundu.	30	9,2	42	12,9	78	24,0	82	25,2	93	28,6	
Uygulamalı dersler için uygundu.	202	62,2	38	11,7	48	14,8	17	5,2	20	6,2	
Farklı öğrenme fırsatları yarattı.	54	16,6	67	20,6	82	25,2	52	16,0	70	21,5	
Değerlendirmeler objektif bir biçimde yapıldı.	46	14,2	37	11,4	87	26,8	67	20,6	88	27,1	
Yapılan sınavlar, geleneksel sınavlara nazaran kolaydı.	81	24,9	70	21,5	77	23,7	35	10,8	62	19,1	
Kendi öğrenme sürecimizi yönetmeye olanak tanıdı.	34	10,5	49	15,1	77	23,7	73	22,5	92	28,3	

Tablo 2'ye göre uzaktan eğitimin güçlü yanlarıyla ilgili öğrencilerin maddelere katılımının %28,6 ile %6,2 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitimin güçlü yanlarına ilişkin görüşlerinde katılım düzeyi en fazla olan maddeler "Yapılan dersler ve uygulamalar, derslerin

içeriklerine uygundu" (%28,6), "Teorik dersler için uygundu" (%28,3), "Kendi öğrenme sürecimizi yönetmeye olanak tanıdı" (%28,3) ile "Değerlendirmeler objektif bir biçimde yapıldı" (%27,1) olurken; en az olan madde "Akademik gelişimime katkıda bulundu" (%9,5) ve "Uygulamalı dersler için uygundu" (%6,2) olmuştur.

Tablo 3. Öğretim Elemanları ile İlgili Öğrenci Görüşleri Dağılımı

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
İhtiyaç duyduğum konularda geribildirimde bulundular.	41	12,6	50	15,4	45	13,8	68	20,9	121	37,2
Süreci başarıyla yönettiler.	29	8,9	59	18,2	45	13,8	70	21,5	122	37,5
Yaşadığım sorunlara kısa süre içerisinde çözüm buldular.	53	16,3	75	23,1	38	11,7	68	20,9	91	28,0
Ödev/sınavlarda gerekli destek ve esnekliği sağladılar.	57	17,5	52	16,0	43	13,2	64	19,7	109	33,5
Ders dışında ihtiyaç duyduğum diğer konularda da destek oldular.	51	15,7	66	20,3	55	16,9	61	18,8	92	28,3
Beni motive etmek için çaba gösterdiler.	72	22,2	66	20,3	55	16,9	63	19,4	69	21,2

Tablo 3'e göre öğrencilerin öğretim elemanlarıyla ilgili maddelere katılımının %37,5 ile %21,2 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre Tablo 3 incelendiğinde katılım düzeyi en fazla olan maddelerin "Süreci başarıyla yönettiler" (%37,5) ve "İhtiyaç duyduğum konularda geribildirimde bulundular" (%37,2) olurken; en az olan maddenin "Beni motive etmek için çaba gösterdiler" (%21,2) olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Uzaktan Eğitimde Yaşanan Sorunlar ile İlgili Öğrenci Görüşleri Dağılımı

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaşanan teknik aksaklıklar dikkat dağınıklığına yol açtı.	53	16,3	36	11,1	76	23,4	60	18,5	100	30,8
Uzun süreli ekran kullanımı nedeniyle sağlık sorunlarına yol açtı.	53	16,3	70	21,5	76	23,4	43	13,2	83	25,5
Öğretim elemanı-öğrenci etkileşimini olumsuz etkiledi.	75	23,1	50	15,4	79	24,3	35	10,8	86	26,5
Öğrenciler arasındaki sosyoekonomik eşitsizlikleri belirgin hale getirdi.	29	8,9	32	9,8	78	24,0	43	13,2	143	44,0
Daha önce deneyim ve bilgi sahibi olmadığım için beni zorladı.	68	20,9	51	15,7	76	23,4	44	13,5	86	26,5
Sınıf ortamının olmaması motivasyonumu olumsuz etkiledi.	56	17,2	37	11,4	72	22,2	44	13,5	116	35,7

Tablo 4'e göre öğrencilerin uzaktan eğitimde yaşanan sorunlarla ilgili maddelere katılımının %44 ile %25,5 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre uzaktan eğitimde yaşanan sorunlar ile ilgili öğrenci görüşlerinde katılım düzeyi en fazla olan madde "Öğrenciler arasındaki sosyoekonomik eşitsizlikleri belirgin hale getirdi" (%44) olurken; en az olan maddeler "Daha önce deneyim ve bilgi sahibi olmadığım için beni zorladı" (%26,5), "Öğretim elemanı-öğrenci etkileşimini olumsuz etkiledi" (%26,5) ile "Uzun süreli ekran kullanımı nedeniyle sağlık sorunlarına yol açtı." (%25,5) olmuştur.

Tablo 5. Derslerin İşlenmesi ile İlgili Öğrenci Görüşleri Dağılımı

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Öğretim elemanları yüz yüze eğitimde olduğu kadar konuya hakimdi.	62	19,1	53	16,3	63	19,4	61	18,8	86	26,5
Öğretim elemanı-öğrenci etkileşimi vardı.	52	16,0	60	18,5	81	24,9	66	20,3	66	20,3
Öğrenci-öğrenci etkileşimi vardı.	107	32,9	65	20,0	75	23,1	42	12,9	36	11,1
Forumlar / canlı dersler ile sınıf ortamı oluşturulması sosyalleşmeme destek oldu.	136	41,8	67	20,6	64	19,7	27	8,3	31	9,5
Ders süreleri yeterliydi.	36	11,1	37	11,4	87	26,8	72	22,2	93	28,6
Derslerde, kendi öğrenme sürecimi aktif olarak yönetebildim.	52	16,0	57	17,5	96	29,5	66	20,3	54	16,6

Tablo 5 incelendiğinde derslerin işlenmesi ile ilgili öğrencilerin maddelere katılımının %28,6 ile %9,5 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre öğrenci görüşlerinde katılım düzeyi en fazla olan maddenin “Ders süreleri yeterliydi.” (%28,6) iken; katılım düzeyi en az olan maddenin “Forumlar/canlı dersler ile sınıf ortamı oluşturulması sosyalleşmeme destek oldu” (%9,5) olduğu görülmektedir.

3.2. Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 6. İçsel Faktörler ile İlgili Öğrenci Görüşleri Dağılımı

	En az etkiledi		Az etkiledi		Kararsızım		Etkiledi		En fazla etkiledi	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Sosyalleşme ihtiyacını giderememek akademik motivasyonumu etkiledi.	57	17,5	24	7,4	59	18,2	47	14,5	138	42,5
Geleceğe ilişkin duyduğum kaygı akademik motivasyonumu etkiledi.	49	15,1	34	10,5	60	18,5	53	16,3	129	39,7
Fiziksel aktivite ihtiyacını giderememek akademik motivasyonumu etkiledi.	45	13,8	27	8,3	60	18,5	57	17,5	136	41,8
Dikkat dağınıklığı akademik motivasyonumu etkiledi.	56	17,2	43	13,2	82	25,2	34	10,5	110	33,8
Kendi zamanımı yönetmekle ilgili sorunlar akademik motivasyonumu etkiledi.	58	17,8	36	11,1	86	26,5	57	17,5	88	27,1
Uyku problemleri akademik motivasyonumu etkiledi.	50	15,4	36	11,1	62	19,1	46	14,2	131	40,3
Sağlık sorunları akademik motivasyonumu etkiledi.	85	26,2	58	17,8	78	24,0	42	12,9	62	19,1

Tablo 6'ya göre akademik motivasyonu etkileyen içsel faktörler ile ilgili maddelere öğrencilerin katılımının %42,5 ile %19,1 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre öğrenci görüşlerinde katılım düzeyi en fazla olan maddeler "Sosyalleşme ihtiyacını giderememek akademik motivasyonumu etkiledi" (%42,5) ve "Fiziksel aktivite ihtiyacını giderememek akademik motivasyonumu etkiledi" (%41,8) olurken; en az olan madde "Sağlık sorunları akademik motivasyonumu etkiledi" (%19,1) olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Öğrenme Deneyimleri ile İlgili Öğrenci Görüşleri Dağılımı

	En az etkiledi		Az etkiledi		Kararsızım		Etkiledi		En fazla etkiledi	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Öğretim elemanları ile iletişim biçimi akademik motivasyonumu etkiledi.	44	13,5	60	18,5	100	30,8	62	19,1	59	18,2
Sınavların/ödevlerin uygulanış biçimi akademik motivasyonumu etkiledi.	40	12,3	50	15,4	105	32,3	78	24,0	52	16,0
Diğer öğrenciler ile iletişim durumu akademik motivasyonumu etkiledi.	48	14,8	66	20,3	104	32,0	49	15,1	58	17,8
Kendi öğrenme sürecimden sorumlu olmak akademik motivasyonumu etkiledi.	23	7,1	37	11,4	99	30,5	80	24,6	86	26,5
Uzaktan eğitimde yapılan sınavlarda başarılı olduğumu görmek akademik motivasyonumu etkiledi.	40	12,3	40	12,3	106	32,6	61	18,8	78	24,0
Öğrenmek için yeterince zamanımın olması akademik motivasyonumu etkiledi.	47	14,5	53	16,3	102	31,4	57	17,5	66	20,3
Eğitim teknolojilerini kullanma bilgisine sahip olduğumu görmek akademik motivasyonumu etkiledi.	17	5,2	34	10,5	66	20,3	92	28,3	116	35,7

Tablo 7’de sunulan bulgular incelendiğinde, öğrenme deneyimleri ile ilgili maddelere öğrenci katılımının %35,7 ile %16 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre öğrenci görüşlerinde katılım düzeyi en fazla olan maddenin “Eğitim teknolojilerini kullanma bilgisine sahip olduğumu görmek akademik motivasyonumu etkiledi” (%35,7) olurken; en az olan maddenin “Sınavların/ödevlerin uygulanış biçimi akademik motivasyonumu etkiledi” (%16) olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Aile Hayatı ile İlgili Öğrenci Görüşleri Dağılımı

		En az etkiledi		Az etkiledi		Kararsızım		Etkiledi		En fazla etkiledi	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aile içinde yaşanan çatışmalar akademik motivasyonumu etkiledi.		98	30,2	46	14,2	72	22,2	41	12,6	68	20,9
Ev hayatına ilişkin sorumluluklarının olması akademik motivasyonumu etkiledi.		98	30,2	46	14,2	72	22,2	43	13,2	66	20,3

Tablo 8’e göre aile hayatı ile ilgili maddelere öğrenci katılımının %20,9 ile %20,3 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre öğrencilerin “Aile içinde yaşanan çatışmalar akademik motivasyonumu etkiledi.” ifadesine %20,9 ile “ Ev hayatına ilişkin sorumluluklarının olması akademik motivasyonumu etkiledi.” ifadesine de %20,3 oranında katıldıkları bulunmuştur.

Tablo 9. Dışsal Faktörler ile İlgili Öğrenci Görüşleri Dağılımı

	En az etkiledi		Az etkiledi		Kararsızım		Etkiledi		En fazla etkiledi	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Sınavların/ödevlerin değerlendiriliş biçimi akademik motivasyonumu etkiledi.	36	11,1	64	19,7	87	26,8	56	17,2	82	25,2
Eğitime erişim imkanlarının kalitesi akademik motivasyonumu etkiledi.	52	16,0	44	13,5	90	27,7	54	16,6	85	26,2
Çalışma ortamının kalitesi akademik motivasyonumu etkiledi.	41	12,6	40	12,3	85	26,2	60	18,5	99	30,5

Tablo 9'a göre dışsal faktörler ile ilgili maddelere öğrenci katılımının %30,5 ile %25,2 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre öğrenci görüşlerinde katılım düzeyi en fazla olan maddenin "Çalışma ortamının kalitesi akademik motivasyonumu etkiledi" (%30,5) iken; en az olan madde "Sınavların/ ödevlerin değerlendiriliş biçimi akademik motivasyonumu etkiledi." (%20,3) olduğu görülmektedir.

3.3. Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 10. Uzaktan Eğitime Geçildiğinden Beri Çalışma Alışkanlıklardaki Değişimlere İlişkin Bulgular

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Derslere olan ilgim arttı.	122	37,5	59	18,2	92	28,3	25	7,7	27	8,3
Derslere hazırlanma/çalışma sürem arttı.	82	25,2	68	20,9	78	24,0	30	9,2	67	20,6
Derslere katılma sıklığı arttı.	128	39,4	52	16,0	60	18,5	26	8,0	59	18,2
Öğrenmek için duyduğum istek arttı.	125	38,5	55	16,9	75	23,1	21	6,5	49	15,1
Sınav kaygım azaldı.	85	26,2	49	15,1	73	22,5	44	13,5	74	22,8

Tablo 10 incelendiğinde uzaktan eğitime geçildiğinden beri çalışma alışkanlıklardaki değişimlere ilişkin maddelere katılımlarının %22,8 ile %8,3 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre katılımcıların uzaktan eğitime geçildiğinden beri çalışma alışkanlıklarında gözlemledikleri değişimlerde en fazla artışın “Sınav kaygım azaldı” (%22,8) ve “Derslere hazırlanma/çalışma sürem arttı” (%20,6) ifadelerinde olduğu görülmektedir. En az ise öğrencilerin “Derslere olan ilgim arttı” (%8,3) ifadesine katıldıkları gözlenmiştir.

3.4. Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 11. Uzaktan Eğitim Süresince Ders Dışında Yapılan Faaliyetlere İlişkin Bulgular

	Çok az yaptım		2,0		3,0		4,0		Çok fazla yaptım	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
PC/oyun konsolu oyunları oynadım.	163	50,2	32	9,8	66	20,3	24	7,4	40	12,3
Akıl ve zekâ oyunları oynadım.	129	39,7	48	14,8	62	19,1	40	12,3	46	14,2
Müzik yaptım/müzik aleti çalmayı öğrendim.	193	59,4	40	12,3	43	13,2	23	7,1	26	8,0
Belgesel izledim.	90	27,7	66	20,3	47	14,5	47	14,5	75	23,1
Dizi/film izledim.	41	12,6	46	14,2	29	8,9	67	20,6	142	43,7
Kitap okudum.	36	11,1	48	14,8	50	15,4	69	21,2	122	37,5
Yemek yaptım.	36	11,1	30	9,2	55	16,9	66	20,3	138	42,5
Müzik dinledim.	19	5,8	34	10,5	33	10,2	50	15,4	189	58,2
Resim/boyama/maket gibi el işleri yaptım.	121	37,2	33	10,2	39	12,0	43	13,2	89	27,4
Eğitsel kitap ve dergiler okudum.	74	22,8	47	14,5	63	19,4	64	19,7	77	23,7
Bitkilerle/bahçeyle uğraştım.	85	26,2	48	14,8	36	11,1	60	18,5	96	29,5
Evcil hayvanımızla ilgilendim.	166	51,1	24	7,4	26	8,0	32	9,8	77	23,7
Spor yaptım.	75	23,1	71	21,8	43	13,2	52	16,0	84	25,8
Kişisel bakım etkinlikleri yaptım.	58	17,8	46	14,2	50	15,4	54	16,6	117	36,0
Evi düzenledim/temizledim.	32	9,8	46	14,2	48	14,8	44	13,5	155	47,7
Tasarım (oyuncak vb) yaptım.	176	54,2	50	15,4	34	10,5	23	7,1	42	12,9
Yabancı dil öğrenmeye yönelik çalıştım.	133	40,9	61	18,8	54	16,6	36	11,1	41	12,6
Mesleki gelişimime yönelik çalıştım.	73	22,5	68	20,9	54	16,6	51	15,7	79	24,3
Bir işte çalışmaya başladım.	221	68,0	29	8,9	26	8,0	13	4,0	36	11,1

Tablo 11 incelendiğinde öğrencilerin ders dışı yapılan faaliyetlere ilişkin maddelere katılım düzeylerinin %8 ile %58,2 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre katılımcıların uzaktan eğitim süresince ders dışında en sık yaptığı faaliyetler “Müzik dinlemek” (%58,2), “Evi düzenlemek/temizlemek” (%47,7) ve “Yemek yapmak” (%42,5) olmuştur. En az yaptıkları faaliyetin ise “ Müzik yaptım/müzik aleti çalmayı öğrendim.” (%8) olduğu görülmüştür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

COVID-19 küresel salgını nedeniyle, küresel ölçekte eğitimde yaşanan kesintiyle birlikte gelen değişim kapsamlı ve hızlı olsa da süreç her ülke, kurum ve kullanıcı açısından eşsiz bir biçimde deneyimlenmiştir. Eğitim ve öğretim, yeni dünya düzenindeki ihtiyaçlara göre nasıl şekillenmesi gerektiğine yönelik bir saha testinden geçmiş ve eğitimcilerin, öğretimlerinde hızlı değişiklikler yapmalarını sağlayan kişiselleştirilmiş senaryolar oluşturmuştur. E-öğrenme uygulamaları yeni olmasa da salgınla birlikte gelen dramatik değişim, öğrenme ve öğretme süreçlerini zaman ve mekân sınırlarından çıkmış ve ona yeni bir çehre kazandırmıştır.

COVID-19 küresel salgını süresince çeşitli eğitim kurumları tarafından sanal ortamda erişime açılan kurslar, dersler, çalıştaylar, öğrencilerin geleneksel eğitimde hiç olmadığı kadar farklı eğitimcilerle etkileşime girmelerine izin vermektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular, katılımcıların %48,6'sının üniversiteleri tarafından sağlanan uzaktan eğitim haricinde başka eğitsel içerikleri de takip ettiklerini göstermiştir. Bununla birlikte öğrenciler, çevrimiçi uzaktan eğitimin kendi öğrenme süreçlerini yönetmeye olanak tanıdığını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, üzerinde sıklıkla konuşulan 21. yüzyıl becerilerinin (Pellegrino ve Hilton, 2012) geliştirilmesi ve öğrenme sorumluluğunun öğrenciye aktarılması için yaratılan bu fırsattan araştırmaya katılan öğrencilerin de yararlandığı şeklinde yorumlanabilir.

Akademik dürüstlüğün çevrimiçi ortamda ölçülmesinin zor olması nedeniyle, değerlendirme süreçlerinin şeffaflığı ve adil olması, öğrenciler açısından eskisinden daha fazla önem taşımaktadır. Öğretim üyelerinin bir gecede değişen ekosisteme uyum sağlamasının ve ders içeriklerinin örgün eğitime göre hazırlandığı göz önünde bulundurulduğunda, yapılan derslerin ve uygulamaların müfredatta belirtilen ders içeriklerine uygun olarak gerçekleştirilmesi başarılı bir

eğitim süreci yürütülmesi açısından belirleyici olabilecektir. Nitekim yapılan araştırmalar da teknoloji ya da sistemden kaynaklanan sorunların çevrimiçi uzaktan eğitim sürecindeki tüm bireyleri etkileyebildiğini göstermektedir (Çıglık ve Bayrak, 2015). Bununla birlikte, eğitimin çevrimiçi yürütülmesi, örgün eğitime kıyasla gerek teknik sorunlar gerekse bireylerin sahip olduğu olanaklar çerçevesinde kesintiye uğrama ihtimali daha fazla olduğunda, ders saatlerinin sürelerinin bu unsurlara göre belirlenmiş olması da yine eğitim öğretimin kalitesi ve verimliliği açısından belirleyici olabilecektir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, öğrencilerin uzaktan eğitim süresince yapılan değerlendirmelerin objektif bir biçimde yapıldığını düşündüklerini, yapılan derslerin/uygulamaların derslerin içeriklerine uygun olduğunu belirttikleri ve ders sürelerini yeterli bulduklarını göstermiştir. Buna karşılık öğrenciler, verilen çevrimiçi uzaktan eğitimin akademik gelişimlerine katkıda bulunmadığını düşündüklerini ifade etmektedirler. Bu bulgu, gelecek dönemlerde teknolojinin eğitimin zemininde olduğu bir uygulamanın yapılması halinde kalite yönüyle de geliştirilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Öğrenci merakını artıracak, öğrenci ihtiyaçlarına yanıt verecek şekilde müfredatların yeniden tasarlanmasına ihtiyaç duyulması olası gözükmektedir.

Çevrimiçi uzaktan eğitim, birçok açıdan esneklik sunsa da beceri kazanılmasında önemli rol oynayan psiko-motor öğrenme açısından yeterli olmadığı ve uzaktan eğitimin teorik dersler için daha uygun olduğunu düşünülmektedir (Dutile, Wright ve Beauchesne, 2011). Bu araştırmadan elde edilen bulgular da katılımcıların uzaktan eğitimin teorik dersler için daha uygun olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

COVID-19 salgınıyla birlikte gelişen durum, eğitimde teknolojinin kullanımının daha etkili olmasını gerektirse de öğrenme sosyal bir süreçtir ve gücünü iletişimden alır. Öğrenmenin sosyal yönünün bu bağlamda yeniden

değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen bulgular öğrencilerin forumlar/canlı dersler ile sınıf ortamı oluşturulmasının sosyalleşmek için yeterli olmadığını düşündüklerini göstermektedir. Uzaktan eğitimde sosyal boyutun öğrenci başarısı açısından önemi yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur (Wegerif, 1998; Arasaratnam-Smith ve Northcote, 2017). Sanal öğrenme alanlarının, bu araştırma kapsamında eğitimin sosyalleşme ihtiyacını doldurmakta başarılı olamadığı düşünülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular öğrencilerin öğretim elemanlarının süreci başarıyla yönettiklerini düşündüklerini ve ihtiyaç duydukları konularda geribildirim aldıklarını göstermektedir. Yapılan araştırmalar, öğrencilere geribildirim verilmesinin (Haar, 2018) ve öğretim elemanı-öğrenci etkileşimini artırmanın (Shea, 2006) uzaktan eğitimde başarıyı ve memnuniyeti etkileyen faktörler olduğunu ortaya koymuştur.

Okulların, öğrencilerin öğrenme ortamına getirdiği bireysel ve ailevi faktörlerin etkisini eşitleme konusunda önemli bir rolü bulunmaktadır. Ancak fiziksel mesafelendirme nedeniyle okulların kapanmasıyla, bu bireysel ve ailevi faktörler daha görünür bir hal almıştır. Bu bağlamda e-öğrenme, doğru kullanıldığı takdirde büyük bir destek kaynağı olsa da eğitimdeki mevcut eşitsizlikler arasındaki boşlukları genişletecek potansiyele sahiptir. Bu durum, bu çalışmadan elde edilen bulgularda da açıkça ortaya konulmuştur. Katılımcılar, uzaktan eğitimin öğrenciler arasındaki sosyoekonomik eşitsizlikleri belirgin hale getirdiğini düşünmektedirler. Anderson (2020)'ın belirttiği gibi eğitim öğretim sistemlerini çevrimiçi ortamlara taşımak, gerek teknoloji ve sistemlere erişimdeki yetersizlikler, gerek beşerî sermayedeki yoksunluklar nedeniyle eğitimdeki eşitsizlikleri açığa çıkarmıştır.

Öğrencilerin akademik motivasyonu, nerede olduklarına, yaşam şartlarına, neyi önemli bulduklarına bağlı olarak değişeceğinden eğitimin amacı da değişecektir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, duygusal ve fiziksel yoksunlukların akademik motivasyonu etkilediğini ortaya koymaktadır. Öğrenciler, sosyalleşme ve fiziksel aktivite ihtiyaçlarını giderememenin akademik motivasyon üzerinde belirleyici olduğunu düşündüklerini belirtmektedirler.

Çevrimiçi erişime sahip olma durumu, teknoloji becerilerindeki eksiklikler, sınırlı ebeveyn desteği, sınırlı sosyal sermaye gibi problemler nedeniyle, tüm kullanıcıların öğrenmelerini yönetebilme imkanına sahip olmalarını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Değişen paradigmalardan sağladığı özerklik nedeniyle evde öğrenmeyi etkili bir biçimde destekleyecek ortamı yaratmaya çalışmak eğitici, öğrenici ve ailelere bir baskı unsuru olarak da geri dönebilecektir. Altyapı yetersizlikleri ve yeni sistemi gerek sosyal gerek mekanik unsurlarıyla benimseme sürecinin akademik motivasyonu etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Bu durum, araştırma bulgularıyla da ortaya konulmuştur. Katılımcılar, öğrenme deneyimleri bağlamında akademik motivasyon üzerinde etkisi olan unsurun eğitim teknolojilerini kullanma bilgisine sahip olma olduğunu ifade ederken; akademik motivasyonları üzerinde etkisi olan dışsal faktörün çalışma ortamının kalitesi olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada da eğitim teknolojileri konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan öğrencilerin uzaktan eğitimi olumsuz değerlendirdiği görülmüştür (Antalyalı, 2004; Demir ve Yurdugül, 2015). Buna karşılık öğrenciler, sınavların/ödevlerin uygulanış biçiminin akademik motivasyonlarını etkilediğini düşünmemektedirler.

Dersler belirli bir program çerçevesinde veriliyor olsa da örgün eğitimden uzaktan eğitime bu hızlı ve beklenmedik geçiş öğrencilerin çalışma alışkanlıklarında bazı değişimler deneyimlemelerine neden olmuştur. Öğretim elemanlarının çevrimiçi sınıf iletişim araçlarını kullanmaları, öğrenciye kısa sürede geribildirim vermeleri, eğitim materyallerine 7/24 erişim

sağlayabilmeleri, kendi öğrenme süreçlerine yönelik özerk olmaları, öğrencilerin kendilerine verilen görevleri (sınava hazırlık, ödev/proje yazma vb.) tamamlamak için gereken mazeretleri ortadan kaldırmıştır. Katılımcıların uzaktan eğitime geçildiğinden beri çalışma alışkanlıklarında en fazla gözlemedikleri değişimler sınav kaygılarındaki azalma ve derslere hazırlanma/çalışma sürelerindeki artma olmuştur.

Değişen paradigmalara öğrenciye sağlanan bu özerklik, okul çağı çocuğu için okuma alışkanlıklarının kazanılmasıyla, üniversite çağındaki bir genç içinse öz-düzenleme becerilerinin gelişmesiyle sonuçlanabilir. Bu bağlamda zaman yönetimi ve kişisel gelişim süreçlerini planlamak kazanılması gereken anahtar beceriler olarak karşımıza çıkabilecektir. Katılımcılar uzaktan eğitim süresince ders dışında en sık yaptığı faaliyetlerin müzik dinlemek, evi düzenlemek/temizlemek ve yemek yapmak olduğunu belirtmişlerdir.

5. ÖNERİLER

Uzaktan eğitime yönelik her dönemde önyargılı gruplar bulunmuştur, ancak bu önyargılı grupların öne sürdüğü savlar, kendi yenilemeyen ve çağın gerekliliklerine ayak uydurmayan örgün öğretimler için de endişe edici unsurlar olabilirler (Telli-Yamamoto ve Altun, 2020). Erkut (2020)'un belirttiği gibi, COVID-19 krizi tüm dünya için yeni nesil eğitim öğretimi şekillendirmek için güzel bir fırsat yaratmaktadır. Değişime direnmek mevcut durumda hiçbir eğitim kurumuna kazanç sağlamayacaktır. Bununla birlikte, çevrimiçi uzaktan eğitimin doğası gereği birçok soruna yol açma olasılığı bulursa da COVID-19 salgını gibi küresel bir kriz durumunda dünya genelinde sağladığı avantajları göz ardı etmek mümkün değildir. Doğası gereği mevcut olan bu sorunları gidermek için eğitim kurumları her zaman kurum olanakları ve ihtiyaçları dahilinde çözümler oluşturabilir. Eğitim öğretim uygulamaları gelecek koşullara göre revize edilecek olsa da çevrimiçi uzaktan eğitimin büyük bir oranda eğitim öğretim merkezi

olduğu bir model benimsendiği takdirde yapılabilecek düzenlemeler için bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Örneğin uzaktan eğitimde öğrenci etkileşimini artırmak ve sosyal izolasyon sorununu ortadan kaldırmak amacı ile daha fazla senkron dersler yapılabilir, uzaktan eğitime erişim güçlüğü olan dezavantajlı gruplar için bu derslerin kayıtlarının alınarak öğrencilerin asenkron takip etmelerine olanak tanınabilir, ekran kullanımını sağlıklı bir hale getirebilmek için ders saatleri yüz yüze eğitime kıyasla daha kompakt bir şekilde sınırlandırılabilir, bölümler akredite edilerek öğrencilerin farklı eğitim kurumlarından ortak ders almalarına olanak tanınabilir, alternatif senaryolar için planlar yapılabilir, öğretim elemanları tarafından uzaktan eğitimdeki dersler daha eğlenceli, öğrenci odaklı ve motive edici hale getirilebilir, sosyal medya platformları eğitim amaçlı iletişim için kullanılabilir, yaratıcı, etkileşimli, öğrenci merkezli ve grup temelli dersler planlanabilir (Partlow ve Gibbs, 2003), daha etkili yönergeler sunulup geribildirim verilerek öğrencinin ilgisi ve dikkati derse çekilebilir (Keeton, 2004), bir başka deyişle öğrenme süreci uzaktan ve çevrimiçi yürütülecek olsa bile bu süreci daha da insancıl hale getirmek için çaba gösterilebilir.

Sonuç olarak, COVID-19 küresel salgınının eğitimciler ve öğrencilerin eğitim-öğretimi görme şekillerini değiştireceği kesindir. Bu değişimin getirdiği fırsatlar kuşkusuz beraberinde bazı zorluklar da getirecektir. Bu noktada e-öğrenmeye şüpheyle bakmak yerine onu benimsemek ve geliştirmenin yolları üzerinde çalışmanın, mevcut koşulların gerekliliklerini yerine getirebilmek açısından önemli olduğu söylenebilir. Bu eğitsel ekosistemden verim alabilmeleri için hem eğitimcilerin hem öğrencilerin ek beceriler geliştirmesine ihtiyaç var gibi gözükmektedir. Gelecek çalışmalarda, e-öğrenme ortamında daha etkili olabilmek için, eğitim ihtiyaçlarını ve araç geliştirmeyi yeniden tanımlamaya yönelik araştırmalar yapılabilir. Bununla birlikte, eğiticiye ve öğrenciye sağlanan bu özerkliğin hem eğitici hem de öğrencinin zaman yönetimi becerisi, akademik

motivasyonu, öz-düzenleme becerileri ve iyi oluş hali üzerindeki etkileri incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. (2020). "Brave New World The coronavirus pandemic is reshaping education." <https://qz.com/1826369/how-coronavirus-is-changing-education/> adresinden 27 Ağustos 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Antalyalı, Ö. L. (2004). *Uzaktan eğitim algısı ve yönlelem araştırması dersinin uzaktan eğitim ile verilebilirliği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Arasaratnam-Smith LA & Northcote M. (2017). Community in online higher education: Challenges and opportunities. *The Electronic Journal of e-Learning*, 15(2):188-198.
- Arıkan, R. (2018). "Anket yöntemi üzerinde bir değerlendirme." *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 97-159.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). "Anket geliştirme." *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Carey, K. (2020). "Is everybody ready for the big migration to online college? Actually, no." *The New York Times*. <https://www.nytimes.com> adresinden 30 Ağustos 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Cojocariu, V.-M., Lazar, I., Nedeff, V., & Lazar, G. (2014). "SWOT analysis of e-learning educational services from the perspective of their beneficiaries." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116. 12 Temmuz 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Çıglık, H. ve Bayrak, M. (2015). "Uzaktan öğrenme ve yapısalcı yaklaşım", *IJODE*, 1(1): 87-102.1999–2003.

- Demir, Ö., ve Yurdugül, H. (2015). The exploration of models regarding e-learning readiness: Reference model suggestions. *International Journal of Progressive Education*, 11(1), 173–194.
- Dutile, C., Wright, N. & Beauchesne, M. (2011). Virtual clinical education: going the full distance in nursing education. *Newborn Infant Nurs Rev*, 11(1), 43-48. 26 Haziran 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Erkuş, A. (2007). Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında karşılaşılan sorunlar. *Türk Psikoloji Bülteni*, Yıl: 13, Sayı: 40, s. 17-25.
- Erkut, E. (2020). "Covid-19 sonrası yükseköğretim." *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 125–133. doi:10.2399/yod.20.002
- Favale, T., Soro, F., Trevisan, M., Drago, I., & Mellia, M. (2020). "Campus traffic and e- Learning during COVID-19 pandemic." *Computer Networks*, 176, 107290.
- George D. & Mallery P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. 11.0 update (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Gilani, I. (2020). Coronavirus pandemic reshaping global education system? <https://www.aa.com.tr/en/education/coronavirus-pandemic-reshaping-global-educationsystem/1771350> adresinden 29 Ağustos 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Haar, M. (2018). "Increasing sense of community in higher education nutrition courses using technology." *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 50(1), 96-99. 8 Temmuz 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Islam, A. & Ferdowski, S. (2014). Meeting the Needs of Distance Learners of MEd Program: Bangladesh Open University Perspective. *Turkish Online Journal of Distance Education*, ISSN 1302-6488 Volume: 15 Number: 2 Article 13, p.175-193.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayınevi.

- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*. (1. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Keeton, M. T. (2004). "Best online instructional practices: Report of phase I of an ongoing study." *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 8(2), 75–100. 3 Temmuz 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- McBrien, J. L., Cheng, R., & Jones, P. (2009). "Virtual spaces: Employing a synchronous online classroom to facilitate student engagement in online learning." *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 10(3), 1–17. 23 Ağustos 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Meyer, K. A., & Wilson, J. L. (2011). "The Role of Online Learning in the Emergency Plans of Flagship Institutions." *Online journal of distance learning administration* (vol. IV, no. I). University of West Georgia, Distance Education Center.
- Moore, M. G. ve Kearsley, G. (2005). *Distance education: A Systems View*. Canada: Wadsworth. 18 Ağustos 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Parkes, M., Stein, S., & Reading, C. (2014). "Student preparedness for university e-learning environments." *The Internet and Higher Education*, 25, 1–10. 2020 13 Ağustos 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Partlow, K. M., & Gibbs, W. J. (2003). "Indicators of constructivist principles in internetbased courses." *Journal of Computing in Higher Education*, 14(2), 68–97. 17 Temmuz 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Pellegrino, J.W. & M.L. Hilton (eds.) (2012). *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the Twenty-First Century*, National Academies Press, Washington, DC.

- Rieley, J. B. (2020). "Corona Virus and its impact on higher education." Research Gate.https://www.researchgate.net/post/Corona_Virus_and_its_impact_on_higher_education__adresinden 30 Ağustos 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Shea, P. (2006). "A study of students' sense of learning community in online environments." *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 10(1), 35-44. 28 Mayıs 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Song, L., Singleton, E. S., Hill, J. R., & Koh, M. H. (2004). "Improving online learning: Student perceptions of useful and challenging characteristics." , *The Internet and Higher Education*, 7(1), 59–70. 03 Temmuz 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- Telli-Yamamoto, G.T. ve Altun,D. (2020). "Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi." *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa: 25-34
- UNESCO (2020). UNESCO Institute for Statistics (UIS). <http://data.uis.unesco.org/#> adresinden 29.05.2020 tarihinde erişilmiştir.
- YÖK (2020). COVID-19 Bilgilendirme. <https://covid19.yok.gov.tr/alinan-kararlar> adresinden 29.05.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Yükseköğretim Kalite Kurulu (2020). Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim. <https://portal.yokak.gov.tr/makale/pandemi-doneminde-uzaktan-egitim/> adresinden 29 Ağustos 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Wegerif, R. (1998) "The social dimensions of asynchronous learning networks." *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 2(1). 26 Temmuz 2020 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.
- WHO (2020). Coronavirus Disease (Covid-19) Outbreak. <http://www.euro.who.int/en/> adresinden 13.11.2020 tarihinde erişilmiştir.

Araştırmanın Etik İzni

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 17.08.2020

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 2020/126

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

With the COVID-19 global epidemic, distance education went from being an accessory to traditional education methods to being an indispensable and fundamental part of any student's life. With this initiative aimed at continuing education more safely in terms of health by developing alternative methods to traditional education, students who suddenly separated from traditional education experienced additional problems and unpredictable situations. Considering this, it can be said that the evaluation of the personal experiences of students will create an infrastructure to identify the shortcomings of the application and make the necessary suggestions to support their strengths. In this context, it is important and necessary to evaluate this unexpected transition to distance education process from a student's point of view. This study aims to determine the opinions of students attending higher education during distance education (which has been switched to by institutions as an urgent solution due to the COVID-19 epidemic) and the factors affecting their academic motivation during the process.

Method

The study group consists of 325 students studying in different departments of Afyon Kocatepe University in the 2019-2020 academic year. In this study, in which the descriptive survey model was used, the *Personal Information Form*, *Distance Education Evaluation Survey in the COVID-19 Process* and the *Academic Motivation Survey in the COVID-19 Process* were used to collect data. In the process of developing the surveys, a four-stage process determined by Büyüköztürk (2005) was followed. In the reliability analysis, the Cronbach Alpha value was determined as (0.937) for 34 items in the *Distance Education*

Evaluation Survey in the COVID-19 Process and as (0.860) for 19 items in the *Academic Motivation Survey in the COVID-19 Process*. Using the SPSS 21 package program, the data were analyzed and the frequency (f) and percentage (%) values of university students' views regarding each questionnaire item were calculated.

Findings (Results)

The findings were examined under different categories: (i) students' views on distance education, (ii) factors affecting academic motivation during distance education, (iii) changes in working habits since the transition to distance education, and (iv) activities carried out outside the classroom during distance education. Accordingly, while students think that the biggest problem of distance education is that it makes socioeconomic inequalities among students prominent; they think that the strengths of distance education lies in its suitability for theoretical courses: students think the courses and practices are suitable for theoretical concepts and, this way, the evaluations are made objectively. Meanwhile, the students state that they think the lecturers successfully managed the process and gave feedback on the issues the students needed help with. While the course length in distance education was found to be sufficient, students stated that trying to create a classroom environment with forums/live lessons is not enough for socializing. When the findings are examined in the context of the internal factors affecting academic motivation, it is seen that the participants stated that inability to meet the need for physical activity and socialization affected their academic motivation. However, the participants state that the most impactful factor on academic motivation in the context of learning experiences is their knowledge of using educational technologies. When examining students' views in the context of external factors affecting academic motivation, it is seen that the quality of the work

environment is a determining factor. Since the transition to distance education, the most observed changes in the study habits of the participants have been the decrease in exam anxiety and the increase in the preparation / study time for lessons. Moreover, the participants stated that the most common activities outside of the classroom during distance education are listening to music, arranging / cleaning the house and cooking.

Conclusion and Discussion

As Erkut (2020) stated, the COVID-19 crisis creates a good opportunity for the whole world to shape the next generation of education. Resisting change will not benefit any educational institution in the current situation. Although educational practices will be revised according to future conditions, an educational model incorporating distance education at a large scale is expected in the near future. For this very reason, ways to improve the quality of distance education should be an ongoing discussion today. For example, in order to increase student interaction in distance education and to eliminate the problem of social isolation, more synchronous lessons can be made; for disadvantaged groups who have difficulty in accessing distance education, these courses can be recorded and students can be allowed to follow them asynchronously and to maintain a healthy balance of screen time, the online lectures' culminated length should be less than that of face to face education. Departments can be accredited to allow students to take joint courses from different educational institutions, plans can be made for alternative scenarios, distance education lessons can be made more attention grabbing, student-oriented and motivating by instructors, social media platforms can be used to communicate. Creative, interactive, student-centered and group-based lessons can be planned (Partlow & Gibbs, 2003), more effective instructions can be provided and the student's attention can be drawn to the lesson by giving feedback (Keeton, 2004). In

other words, even if the learning process will be carried out remotely and online, efforts can be made to make this process even more immersive. As a result, it is certain that the COVID-19 pandemic will change the way educators and students view education. The opportunities brought by this change will undoubtedly bring some difficulties with it. At this point, it can be said that it is important to adopt and improve e-learning instead of staying skeptical of distance education. It seems that both educators and students need to develop additional skills in order to gain efficiency from this educational ecosystem. In future studies, research can be conducted to redefine training needs and tool development in order to be more effective in the e-learning environment. However, the effects of this autonomy provided to the educator and the learner on the time management skills, academic motivation, self-regulation skills and well-being of both the lecturer and the learner can be examined.

PROPAGANDA TEKNİĞİ OLARAK TEKRARIN HABER METİNLERİNDE KULLANIMI

Fatih TANRIKULU*

Öz

Bu araştırma propaganda tekniklerinden olan tekrar etmenin haber anlatılarında kullanımını tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma 2 haftalık süreçte 5 farklı televizyon kanalında 9 farklı haber türüne odaklanmıştır. Her bir kanalda farklı haber türlerine ait bir anlatı seçilmiştir. Rastgele yöntemle seçilen anlatılar yazılı metne dönüştürülmüş ve içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Her bir haber türünde toplam kaç kelime olduğu ve tekrarlanan kelime sayılarının tam metne oranı kodlama yapılarak tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, haber metinlerinde ortalama %21,79 oranında kelime tekrarının olduğu görülmüştür. İstismar, trafik, hırsızlık ve suç, cinayet ve sağlık haber metinlerinde tekrar oranının ortalamanın üstünde olduğu, hayvan, şiddet, ekonomi ve eğitim haber metinlerine ait kelime tekrarının ortalamanın altında olduğu görülmüştür. En fazla tekrarın istismar en az tekrarın ise eğitim haberlerine ait olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: haber, haber metinleri, anlatı, propaganda, medya okuryazarlığı, medya.

USE OF REPETITION IN NEWS TEXTS AS A PROPAGANDA TECHNIQUE

Abstract

This research aimed to determine the use of repetition which is one of the propaganda techniques in news narratives. The research focused on 9 different news types in 5 different television channels in a 2-week period. A narrative belonging to different news types was selected in each channel. The narratives selected by the random method were converted into written text and analyzed by the content analysis method. The total number of words in each news type and the ratio of the number of repeated words to the full text was determined by coding. As a result of the research, it was observed that there was an average of 21.79% word repetition in news texts. It was observed that the rate of repetition in abuse, traffic, theft and crime, murder, and health news texts was above average, and the word repetition of animal, violence, economy, and education news texts was below average.

Keywords: *news, news texts, narrative, propaganda, media literacy, media.*

1. GİRİŞ

Önemli bilgi kaynaklarından olan televizyon haberleri (Machill vd., 2007) hem popüler (Zubayr ve Geese, 2005) hem de başarılı yayınlar arasındadır (Merialdo vd., 1999). Televizyon haberleri popüler bilgi kaynağı olmanın yanında yüksek derecede güvenilirliğe sahiptir (Dunn, 2005). Eğlenceli, heyecan verici, kolay tüketilebilen TV haberleri görsel bir özelliğe sahip olduğu için izleyiciler tarafından daha güvenilir bulunmaktadır (Şeker, 2007). Görsel bir formata sahip olması sebebiyle izleyiciler üzerinde güçlü bir duygusal etki oluşturur (Weitzer ve Kubrin, 2004). İzleyicilerin eylemlerini etkiler, bilgilendirir ve fikir oluşturur (Machill vd., 2007). Medyanın temel amaçlarından biri olan haberin iletilmesi görevini yerine getiren haber metinleri (Yurdigül ve Zinderen, 2012) meraklandıran, heyecanlandıran anlatı etkisiyle izleyicinin dikkatini çeken, bazen

de yanıtlan bir özelliğe sahiptir (Cereci, 2013). Bu etki ve yönlendirmeyi yapmak için haber metinlerinde propaganda tekniklerine sıkça başvurulur. Propaganda teknikleri arasında sık başvuru alan tekrar tekniği medyada sistemli olarak kullanılmaktadır. Bu araştırma, haber metinlerinde propaganda tekniği olarak kullanılan tekrar etmenin metin içinde ne sıklıkta kullanıldığını tespit etmeyi amaçlamıştır.

Haber Anlatısı

İzleyicilerin dikkatini çekmenin etkili yöntemlerinden biri anlatı tekniklerini kullanarak iyi bir hikâye anlatmaktır (Dunn, 2005). Etkilemeyi sık kullanan TV haberleri heyecan veren anlatımlarını metin temeli üzerine kurar (Cereci, 2013). Metinden istenilen etkiyi elde etmek için haber anlatısının sağlam bir içerikle kurgulaması gerekir (Auger vd., 2019).

Anlatı oluşturulurken eylemler, kahramanlar, görüntü ve dil kullanılır (Machill vd., 2007). Haber anlatıları, eylem hâlinde ortaya konan metinlerdir (Buozis ve Creech, 2018). Anlatı güncel olayları kolay tanınabilir anlamlı hikâyelere dönüştürür (Mihelj, 2009). Olay ya da olgular belirli anlatım biçimleriyle anlamlı bir bütün hâline getirilir (Mihelj vd., 2009). Bir olay örgüsü çerçevesinde olaylar, deneyimler veya eylemler dizisi oluşturulur (Feldman vd., 2004). Bir başlangıcı ve sonu olan anlatı, düğümlere, hikâyeyi tamamlayan ve ona şekil veren bir odağa sahiptir (Machill vd., 2007). Metinler olay, durum, sözel tepkiler ve sonuçları da yorumlayan bölümlerden oluşur (Dilidüzgün, 2014). Yorum haberin tarafsızlığını etkiler ve habere yeni bir boyut kazandırır. Muhabir, haberi kendi dünya görüşüne göre hikâyeleştirir (Gürses, 2017). Gazeteciler haber anlatılarını önemli veya ilgili olduğunu düşündükleri olaylara bağlayarak düzenler (Chien, 2019).

Oluşturma ve düzenleme sürecinde haber, kendini üreten kurum ve kişinin dünya görüşünden, ideolojik ortamdaki kendisini soyutlayamaz (Yağlı, 2007). Hikâye oluşturma sürecinde ideoloji kaçınılmaz olarak üretilir (Dunn, 2005). TV haberlerinde de anlatı, belirli bir kültürün ideallerini, değerlerini ve ideolojilerini taşır (Tomaşıkov, 2010).

Haber dilinin kurgulanmasında medya organizasyonu önemli bir etkiye sahiptir (Yurdigl ve Zinderen, 2012). Her medyanın kendine özgü haber metni oluşturma şekli vardır. Metinler medya kurumları veya editoryal etkisinde üretilir (Mihelj, 2009). Haber metinleri üreten medyanın yapısı, gazetecinin kimliğine, kullandığı cümlelere, seçtiği sözcüklere, haberin tarafsızlığına yansır (Yağlı, 2007). Anlatı içerdiği, dışladığı ve vurguladığı olaylar aracılığıyla, yorumlama veya değerlendirmelerle haberi inşa eder (Feldman vd., 2004). Haber metinlerinde sunulan gerçeklik, ideoloji, g, anlam, dil ve söylem ile kurgulanmış bir gerçekliğe dönüşerek (Yağlı, 2007) anlatıyla gerçek dünya yeniden organize edilmiş olur (Buozis ve Creech, 2018).

İzleyicilerin dikkatini çekmede güçlü bir etkiye sahip olan (Dunn, 2005) anlatı duyguları uyandırarak hikyeleri kişiselleştirir ve ikna edici sonuçlar elde eder (Kim vd., 2012). İkna ediciliği ve etkiyi artırmak için konu seçimi önemlidir. Haberin konusu hedeflenen kitleye ne kadar yakın olursa, çatışma, trajedi, doğal afet, beklenmedik durum ve ironi içermesi haberin değerini artırır (Dunn, 2005).

Haberde bilginin vurgulanması veya önemsiz gösterilmesi, örneklerin sunumu okuyucuların algılarını yönlendirmede önemli roller oynar (Oliver vd., 2012). Azımsama, ne çıkarmama veya görmezden gelme, bunun tam tersi olarak abartma, ne çıkarma ve sürekli tekrar etme görülebilir (Devran, 2010). Anlatıcı hikâyede haberin bazısını işler bazısını da hariç tutar (Feldman vd., 2004; Gürses, 2017). Anlatı; seçme, abartma, bozma, ihmal, hızlanma, geciktirme, yönlendirme, sansasyon, heyecanlandırma gibi teknikler kullanılarak ilginç ve ilgi

çekici bir şekilde yeniden kurgulanır (İnce, 2017; Murphet, 2005). İlgi çekmek ve etkilemek için de propaganda tekniklerini kullanılır (Karadoğan, 2001). Haberin etkisini artırmak için kullanılan bu tekniklerden yineleme ve abartma kuralına (Ateş, 2000) sıkça başvurulur.

Tekrar Tekniği

Haber çerçeveleme sürecinde abartma ile karşı karşıya kalır (Özarslan, 2007). Haber anlatısında abartı kuralı her zaman başvuru olan bir tekniktir (Damlapınar ve Umur, 2017; Del Zotto, 2002; Kilit, 2019; Mihelj vd., 2009; Özçağlayan ve Apak, 2017; Sabahçı, 2018; Sommers vd., 2006; Tekinsoy, 2016). Propagandacı kendi lehine veya karşı tarafın aleyhine olabilecek her türlü materyali, haberi, görseli, yazıyı daha vahim veya daha abartılı bir şekilde kitleye aktarabilir (Kilit, 2019). Abartı tekniği kullanılırken tekrar etme tekniğine de başvurulabilir.

Propagandanın önemli bir özelliği de sürekli tekrarlanan tek yönlü mesajlara sahip olmasıdır (Çöteli, 2012). Bir düşünceyi kabul ettirmek için birtakım slogan, söylem ve politik jargonları sürekli tekrarlayarak propaganda yapılır (Çalağan, 2020). Söz sanatları, görsel efektler ve sloganlarla süslenerek kavramlar sürekli tekrar edilir ve belleklere kazınır (Ateş, 2000). Düzenli olarak tekrar eden propaganda amacına ulaşır (Kilit, 2019). İnsanlar sebebini bilmeseler de kelimelerin tekrarlarıyla algıları pekişir (Özçağlayan ve Apak, 2017). Propagandacı ifadelerini yeterince tekrarladığında belli bir zaman sonra kabul edileceğini bilir (Çöteli, 2012). Tekrarlar yoğunlaştıkça aynı argümanlar referans kabul edilir (Ateş, 2000). Bu yüzden kitlelere yönelik propagandada, yinelenen mesajlar önemlidir (Ateş, 2000). Tekrar tekniği ikna etmek için farklı zaman dilimlerinde sistematik olarak kullanılır. TV haber anlatılarında ise metin içinde sık kullanılan bir tekniktir.

Haberin retoriğinde dikkat çeken özelliklerden birisi de hem aynı mesajların hem de görüntülerin farklı aralıklarla, izleyicilerin kolayca fark edemeyeceği biçimde tekrar edilmesidir (Devran, 2010). Belirli kalıplarla verilen haberde tekrar eden ifadeler bulunabilir (Ateş, 2000; Çığ ve Çığ, 2011). Aynı çerçeve bir buçuk dakikalık haber içerisinde farklı yerlerde birkaç kez kullanılarak izleyicilerin vurgulanmak isteneni kavraması sağlanabilir (Devran, 2010). Şiddet sahnesi tekrar tekrar kullanılarak zanlının ne derece şiddete meyyal olduğu vurgulanabilir (Devran, 2010). Devlet tarafından yapılan bir hizmet haber içerisinde tekrar edilebilir (Gölcü, 2009). Haberin faili haberin başlığında ve metin içerisinde birkaç kez tekrar edilebilir (Gölcü ve Dağlı, 2017). Buna bir de muhabirin dış sesi eklenir. Haber sunulduktan sonra muhabir dış sesle görseller ve anlatıyı birleştirir (Dunn, 2005). Dış sesle anlatıyı sunan muhabir ve haberin sunucusu bir abartı ve tekrar zinciri oluşturur. Tekrar tekniğine başvurulmuş haberin ilgi çekiciliği artırılmak ya da haberin izleyicisinde oluşturulmak istenen duygu, heyecan, kin ve öfke gibi duygular pekiştirilerek haberin etkisi artırılmaya çalışılır. Ancak bu durum haber dilinin kurulması sürecinde ortaya çıkabilecek olumsuz durumlardan biridir (Yurdigül ve Zinderen, 2012). Bu araştırma haber metinlerinde izleyiciyi etkilemek için propaganda tekniklerinden tekrar etmenin haber anlatısında ne kadar kullanıldığını tespit etmeye yöneliktir. Bu amaca yönelik şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Haber anlatılarında tekrara başvurma sıklığı nasıldır?
2. Haber türlerine göre tekrar oranı nasıl bir değişiklik göstermektedir?
3. Kanallara göre tekrar oranı nasıl bir değişiklik göstermektedir?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada TV haberlerine ait anlatıların çözümlenmesine yönelik medya içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yazılı ve sözlü materyallerin sistemli bir analizidir. İnsanların söylediklerinin, yazdıklarının açık talimatlara göre kodlanarak sayısallaştırılması süreci olarak tanımlanır (Balcı, 2010: 212). İçerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışırız (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 227). Bu araştırmada haber metinlerine yönelik içerik analizi yapılarak haber anlatılarında metin içi tekrarların oranı tespit edilmiştir.

2.1. Verileri Toplama ve Analiz

5 farklı kanala ait TV haberleri takip edilmiştir. 9 farklı haber türüne odaklanılmıştır. 2 haftalık süreçte bu kanallardaki ana haber bültenleri takip edilmiştir. Haberler izlenerek kategorize edilmiştir. Her tür için 2 haftalık süreç içerisinde yayımlanan rastgele bir haber seçilmiştir. Seçilen bu haberlerin anlatıları metin hâline getirilmiştir. Toplanan veriler "içerik analizi" yöntemi uygulanarak analiz edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 339). Metin içinde tekrar edilen kelimeler kodlanmıştır. Analizin güvenilirliğini ölçmek için başka bir alan uzmanına, Nvivo 12 programında verilerin kodlaması yaptırılmıştır. Nvivo 12 içerik analiz programına göre kodlayıcılar arasındaki kappa katsayısının 0.73 olduğu görölmüştür.

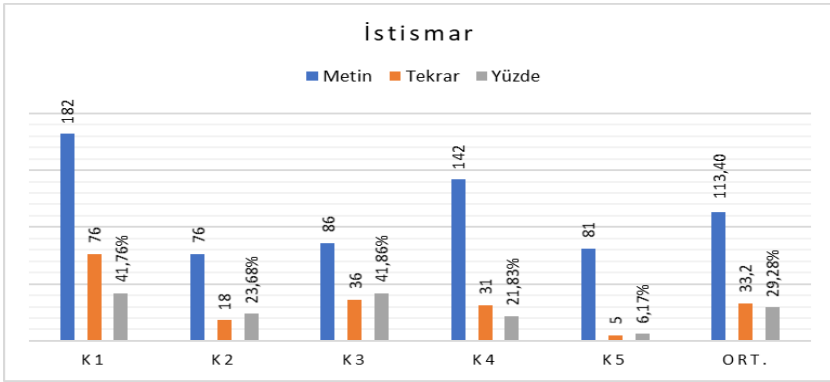
3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Haber anlatılarının analizinden elde edilen grafikler haber türlerine ait başlıklar altında verilmiştir. Grafiklerdeki mavi sütunlar haber metinlerindeki kelime sayısını, turuncu sütunlar tekrar edilen kelime sayısını, gri sütunlar tekrar edilen kelime

sayısının toplam metne olan oranını göstermektedir. Kanal isimleri kısaltılarak K1 (Kanal 1) şeklinde verilmiştir.

İstismar Haberleri

İstismar haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular Şekil 1’de verilmiştir.

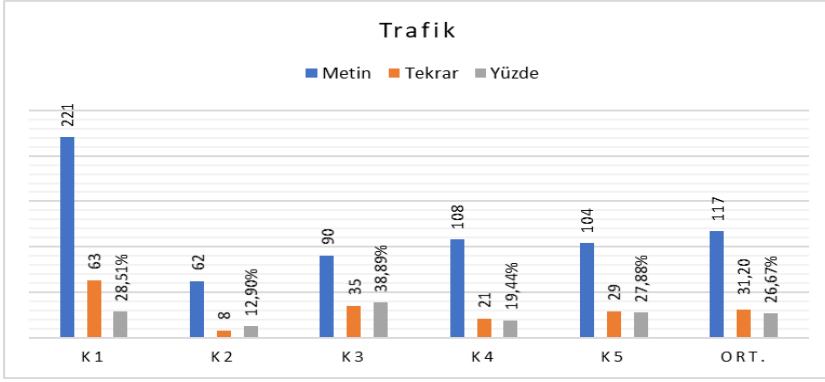

Şekil 1. İstismar haberleri

Şekil 1’de görüldüğü gibi İstismar haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 113,40 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısının 33,20’dir. İstismar haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %29,28 oranındadır. En fazla tekrar oranı %41,76 ile K1’e, en az tekrar oranının ise %6,17 ile K5’e aittir. Haber metinleri arasında en fazla tekrarın istismar haberlerine ait olduğu görülmüştür.

Trafik Haberleri

Trafik haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular Şekil 2’de verilmiştir.

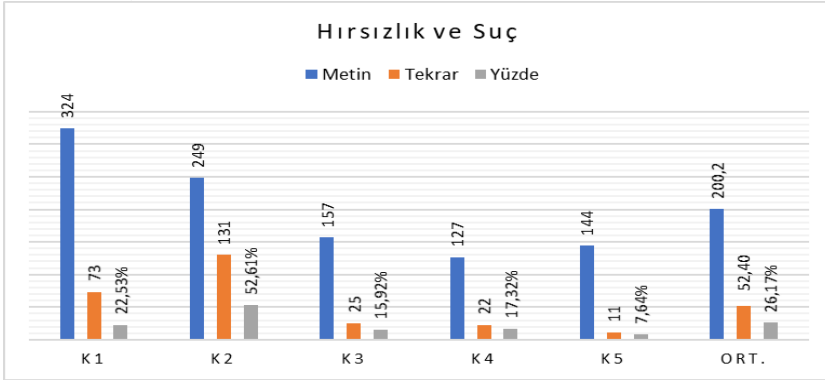

Şekil 2. Trafik haberleri

Şekil 2’de görüldüğü gibi trafik haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 117 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısı 31,20’dir. Trafik haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %26,67 oranındadır. En fazla tekrar oranı %38,89 ile K3’e, en az tekrar oranı ise %12,90 ile K2’e aittir.

Hırsızlık ve Suç Haberleri

Hırsızlık ve suç haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular Şekil 3’te sunulmuştur.

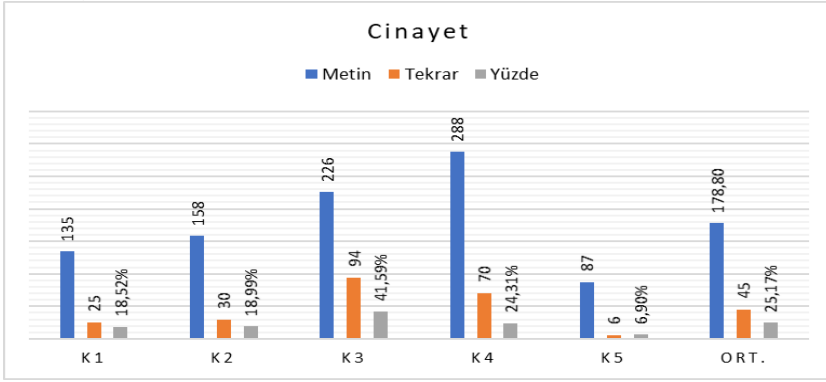

Şekil 3. Hırsızlık ve suç haberleri

Şekil 3'te görüldüğü gibi hırsızlık ve suç haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 200,20 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısı 52,40'tır. Hırsızlık ve suç haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %26,17'dir. En fazla tekrar oranı %52,61 ile K2'ye, en az tekrar oranı ise %7,64 ile K5'e aittir. K2'ye ait tekrarın metnin yarısından fazla olduğu görülmüştür.

Cinayet Haberleri

Cinayet haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular Şekil 4'te sunulmuştur.

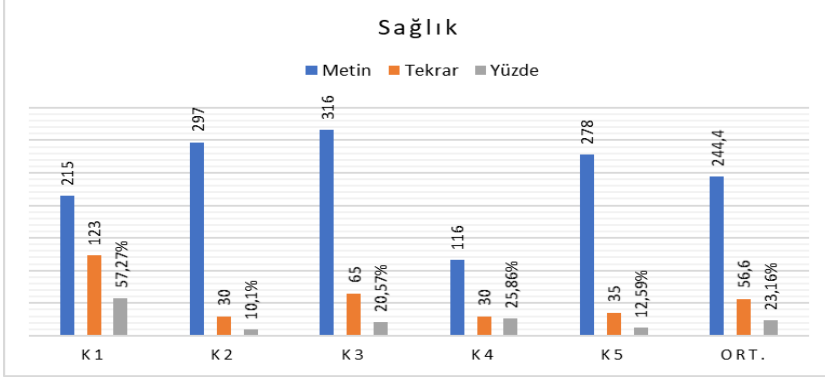

Şekil 4. Cinayet haberleri

Şekil 4'te görüldüğü gibi cinayet haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 178,8 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısı 45'tir. Cinayet haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %25,17'dir. En fazla tekrar oranının %41,59 ile K3'e, en az tekrar oranının ise %6,90 ile K5'e ait olduğu görülmüştür.

Sağlık Haberleri

Sağlık haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular şekil 5'te sunulmuştur.

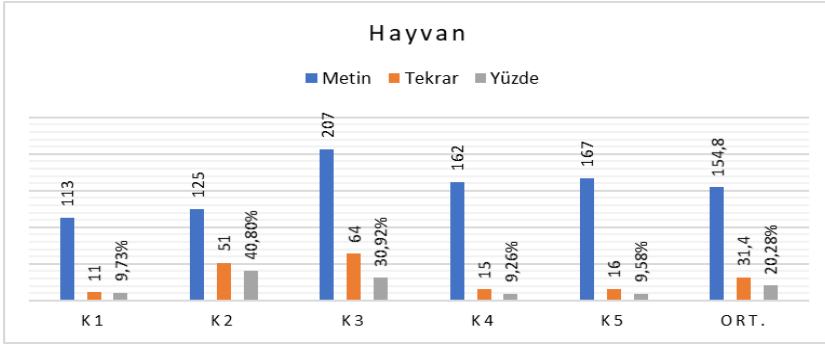

şekil 5. Sağlık haberleri

şekil 5'te görüldüğü gibi sağlık haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 244,4 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısı 56,6'dır. Sağlık haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %23,16'dır. En fazla tekrar oranının %57,27 ile K1'e ait, en az tekrar oranı ise 10,10% ile K2'ye aittir. K1'e ait tekrarın metnin yarısından fazla olduğu görülmüştür.

Hayvan Haberleri

Hayvan haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular şekil 6'da verilmiştir.

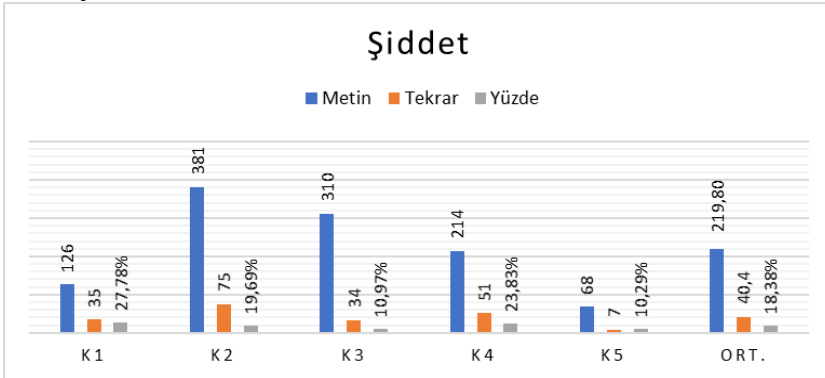

Şekil 6. Hayvan haberleri

Şekil 6'da görüldüğü gibi hayvan haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 154,8 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısı 31,4'tür. Hayvan haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %20,28 oranındadır. En fazla tekrar oranının %40,80 ile K2'ye, en az tekrar oranının ise %9,26 ile K4'e ait olduğu görülmüştür.

Şiddet Haberleri

Şiddet haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular Şekil 7'de sunulmuştur.

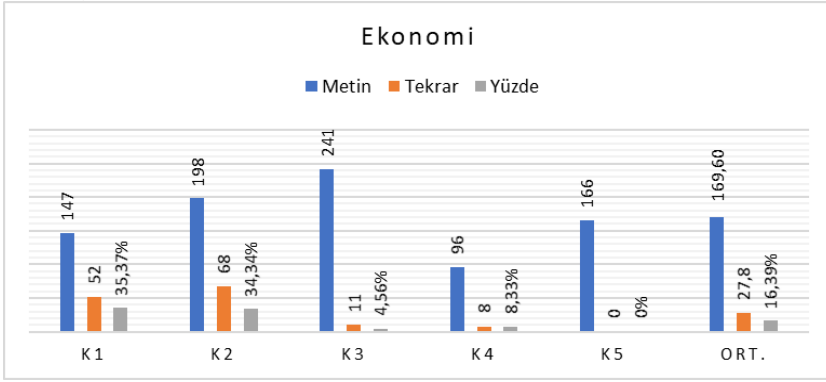

Şekil 7. Şiddet haberleri

Şekil 7'de görüldüğü gibi şiddet haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 219,80 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısı 40,4'tür. Şiddet haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %18,38'dir. En fazla tekrar oranının %27,78 ile K1'e, en az tekrar oranının ise %10,29 ile K5'e ait olduğu görülmüştür.

Ekonomi Haberleri

Ekonomi haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular Şekil 8'de sunulmuştur.

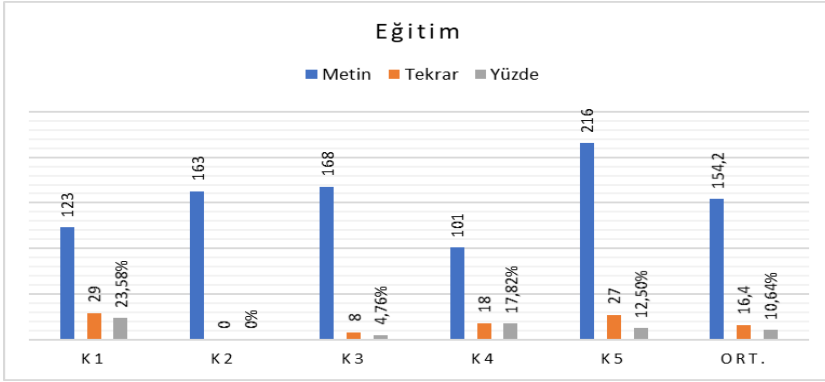

Şekil 8. Ekonomi haberleri

Şekil 8'de görüldüğü gibi ekonomi haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 169,60 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısı 27,80'dir. Ekonomi haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %16,39 oranındadır. En fazla tekrar oranının %35,37 ile K1'e, en az tekrar oranının ise %0 ile K5'e ait olduğu görülmüştür.

Eğitim Haberleri

Eğitim haberlerinde tekrar tekniğinin kullanımına ilişkin bulgular Şekil 9'da sunulmuştur.

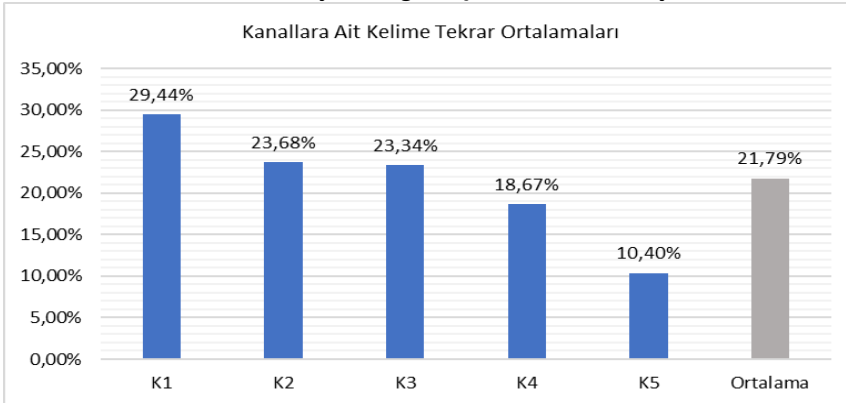

Şekil 9. Eğitim haberleri

Şekil 9'da görüldüğü üzere eğitim haberlerine ait metinlerde ortalama kelime sayısı 154,2 iken tekrar edilen ortalama kelime sayısı 16,40'dır. Eğitim haber metinlerine ait tekrar edilen kelime sayısı %10,64 oranındadır. En fazla tekrar oranının %23,58 ile K1'e, en az tekrar oranının ise %0 ile K2'ye ait olduğu görülmüştür.

Kanalların Kelime Tekrarına Ait Bulgular

Kanalların Kelime Tekrarına ilişkin bulgular Şekil 10'da verilmiştir.

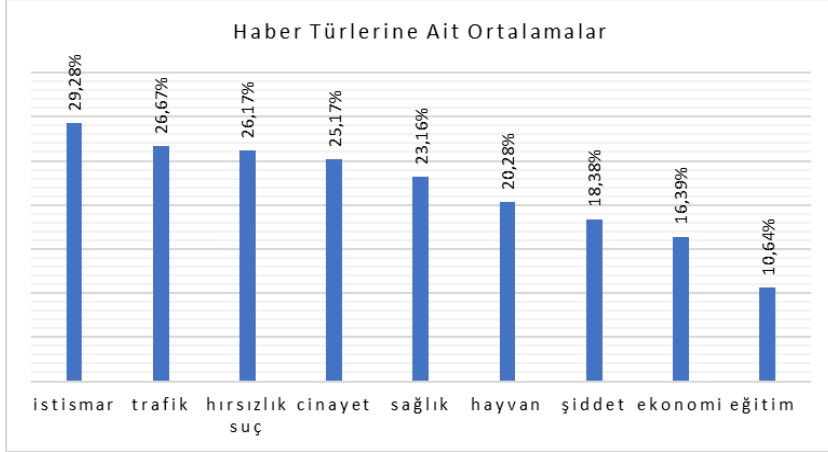

Şekil 10. Kanalların tekrar oranı

Şekil 10'da görüldüğü gibi tüm kanallara ait ortalama tekrar eden kelime sayısı %21,79'dur. En fazla kelime tekrarının 29,44% ile K1'e en az kelime tekrarının ise 10.40% ile K5'e ait olduğu görülmüştür.

Haber Türlerine Göre Kelime Tekrarına Ait Bulgular

Haber türlerine göre kelime tekrarına ilişkin bulgular Şekil 11'de sunulmuştur.

Şekil 11. Haber türlerine göre ortalamalar

Şekil 11'de görüldüğü gibi en fazla kelime tekrarı %29,28 ile istismar haberlerine, en az tekrarın %10,64 ile eğitim haberlerine ait olduğu görülmüştür.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma propaganda tekniklerinden olan tekrarın haber anlatılarında kullanımını tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonuçları haber anlatılarında propaganda tekniği olarak tekrara sık başvurulduğunu göstermiştir. Tekrar etme oranlarının haber kanalı ve haber türüne göre değişiklik gösterdiği görülmüştür. Haber türlerine göre tekrarın değiştii; en fazla tekrarın istismar

haberleri, trafik, hırsızlık ve suç, cinayet türlerinde olduğu, en az tekrarın eğitim ve ekonomi haberlerine ait olduğu görülmüştür.

Haber metinlerinin her türünde propaganda tekniği olarak tekrara başvurulduğu görülmüştür. Olayın yansız, abartısız, izleyicide duygusal etkileşime yol açmayacak biçimde aktarılması gerekirken haber metinlerinde buna dikkat edilmediği görülmüştür (Cereci, 2013). Medya metinlerinde gerçeğin kurgulanmasının haber metinlerinde kullanıldığı görülmüştür. Damlapınar ve Umur (2017) çalışmasında 528 sağlık haberi incelemiştir, metinlerin %1,9'unda çarpıtma, %9,7'sinde abartı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın bulgularında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Gerek vd., (2015) futbol haberlerinde yönelik çalışmasında medyanın gerginliği tırmandırmak için futbol müsabakalarında görülen şiddet olaylarının tekrarlandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın bulgularında da şiddet ve korku içeren haberlerde tekrarın ortalamanın üstünde olduğu görülmüştür. İstismar, trafik, hırsızlık ve suç, cinayet, sağlık haberlerinin ortalamanın üstünde tekrara başvurduğu görülmüştür. Korku ve panik yaratıcı haber türlerinde tekrar unsuruna daha sık başvurulduğu görülmektedir (Yurdigül, 2014). Korku ve panik uyandıracak türdeki haberlerinde tekrara başvurulması suç ve mağduriyet duygularıyla inanç ve korkuları şekillendirmek amacı gütmesi ile açıklanabilir (Weitzer ve Kubrin, 2004). İstismar, trafik, hırsızlık-suç cinayet haberlerinde yapılan tekrar ahlaki panik, orantısızlık, abartma ve telaş oluşturma çabasıyla da ilişkilendirilebilir (Yıldız ve Sümer, 2010). Sansasyonel ve panik yaratıcı haberlerde önemsiz ya da var olmayan bazı öğelerin ön plana çıkarılarak abartıldığı (Yurdigül, 2014) görülmektedir.

Bazı kanalların tekrara daha fazla başvurduğu bazı kanalların ise daha az başvurduğu görülmüştür. Yurdigül, (2014) haber anlatılarına yönelik abartı ve tekrar unsurlarının kullanım oranlarına yönelik çalışmasında kanallar arasında

yakınlık olmakla birlikte, bazı kanalların abartıyı daha fazla kullandığını tespit edilmiştir. Bu çalışmanın bulgularında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu durum medyanın anlayışı, editörün tutumu ve haber metnini oluşturan muhabir ile ilişkilendirilebilir. Her medyanın kendine ait yayın politikasının olması haber metinlerini şekillendirmekte etkili olduğu görülmektedir.

Bulgular eğitim ve ekonomi haberlerine ait metinlerde diğer haber türlerine ait metinlerdekine göre ortalamanın altında tekrara rastlanmıştır. Eğitim ve ekonomi haberlerinde tekrarın az olması bu türlerin somut verilerle sunulmasıyla açıklanabilir. Bir başka sebep olarak da ahlaki panik uyandırmayacak nitelikte olması gösterilebilir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma 2 haftalık süre içerisinde yayınlanan haber metinlerinde kullanılan tekrarların tespiti ile sınırlıdır. Daha uzun süreli daha sınırlı haber türlerine odaklanılabilir. Araştırmada 9 farklı haber türüne yer verilmiştir. Yapılacak olan çalışmalarda tek bir haber türüne ya da belli bir duygu uyandırabilecek haber türlerine odaklanabilir.

KAYNAKÇA

- Ateş, Ş. (2000). Bir Siyasal İletişim Tarzı Olan Propagandanın Tanınması ve Propaganda Metinlerinin Çözümlemesi. *Bilgi*, 13, 45–59.
- Auger, G. A., Tanes, Z., & Gee, C. (2019). Mostly credible and transparent audience perceptions of news stories produced with traditional and multiplatform newsgathering technologies. *Electronic News*, 13(3), 152-173.
- Balci, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Pegem.
- Buozis, M., & Creech, B. (2018). Reading news as narrative: A genre approach to journalism studies. *Journalism Studies*, 19(10), 1430-1446.
- Cereci, S. (2013). Türkiye’deki televizyon kanallarında yayınlanan haber bültenlerinde dilin kullanılma biçimi: Masalsı anlatım. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 7-24.
- Chien, H. Y. (2019). News narratives as identity performance: A narrative analysis of Taiwanese and international news coverage of interracial intimacy. *Journal of International and Intercultural Communication*, 12(3), 209-227.
- Çalağan, Ö. (2020). *Terörizmin Bir Propaganda Aracı Olarak Medya ve Terör Haberciliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Çığ, Ü., & Çığ, E. Ç. (2011). Haber endüstrisi ve gazetecilik etiği. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(8), 25-60.
- Çötel, S. (2012) Propaganda ve İslamofobi'nin İngiliz Kitle İletişim Araçlarından Yansımaları. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 33, 1-17.
- Damlapınar, Z., & Umur, I. Ş. I. K. (2017). Sağlık içerikli basın haberleri ve çocuğa yaklaşımı: Bir içerik analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), 373-398.
- Del Zotto, A. C. (2002). Weeping women, wringing hands-- How the mainstream media stereotyped women's experiences in Kosovo. *Journal of Gender Studies*, 11(2), 141-150.
- Devran, Y. (2010). *Haber, Söylem, İdeoloji*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Dilidüzgün, Ş. (2014). Türkçe Öğretiminde Haber Metinleri-Metin Yapısı Bağlamında Etkinlik Oluşturma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(3), 89-100.

- Dunn, A. (2005). Television news as narrative. H. Fulton, R. Huisman, J. Murphet, & A. Dunn, *Narrative and media* içinde (s.140-152). Cambridge: Cambridge University Press.
- Feldman, M. S., Sköldberg, K., Brown, R. N., & Horner, D. (2004). Making sense of stories: A rhetorical approach to narrative analysis. *Journal of public administration research and theory*, 14(2), 147-170.
- Fulton, H., Huisman, R., Murphet, J., & Dunn, A. (2005). *Narrative and media*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fulton H. (2005). The power of narrative. H. Fulton, R. Huisman, J. Murphet, & A. Dunn, *Narrative and media* içinde (s. 1-7). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerek, Z., Ünveren, A., & Seyhan, S. (2015). 19. Türkiye’de Futbola İlgili Yazılı Medyada Kullanılan Argo, Küfür ve Savaş Metaforlarının İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 190-197.
- Gölcü, A. (2009). Haber Söyleminde Medya-Siyaset İlişkisi 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 29, 81-101.
- Gölcü, A., & Dağlı, A. N. (2017). Haber Söyleminde ‘Öteki’yi Aramak Suriyeli Mülteciler Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 11-38.
- Gürses, F. (2017). Kadın Cinayetlerinin Haber Söylemi: Münevver Karabulut ve Özgecan Aslan Haberleri Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(3), 541-568.
- İnce, M. (2017). Türk spor basınında asparagas haber ve spor ekonomisine etkileri. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 547-563.
- Karadoğan, E. (2001). *Belgesel Film ve Propaganda*. (Araştırma projesi). Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul.
- Kilit, Z. A. (2019). *Sinematografik Terörizm Özgün Propaganda Yöntemleri ve Film Teknikleriyle Bir Terör Örgütünün Göstergibilimsel Analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Kim, H. S., Bigman, C. A., Leader, A. E., Lerman, C., & Cappella, J. N. (2012). Narrative health communication and behavior change: The influence of exemplars in the news on intention to quit smoking. *Journal of Communication*, 62(3), 473-492.

- Machill, M., Köhler, S., & Waldhauser, M. (2007). The use of narrative structures in television news An experiment in innovative forms of journalistic presentation. *European Journal of Communication*, 22(2), 185-205.
- Merialdo, B., Lee, K. T., Luparello, D., & Roudaire, J. (1999, October). Automatic construction of personalized TV news programs. In *Proceedings of the seventh ACM international conference on Multimedia (Part 1)* (pp. 323-331).
- Mihelj, S. (2009). Television news and the dynamics of national remembering. In: E. Castelló, A. Dhoest & H. O'Donnell (Eds.), *The nation on screen: discourses of the national on global television* (pp. 119-138). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Mihelj, S., Bajt, V., & Pankov, M. (2009). Television news, narrative conventions and national imagination. *Discourse & Communication*, 3(1), 57-78.
- Murphet, J. (2005). Stories and plots. H. Fulton, R. Huisman, J. Murphet, & A. Dunn, *Narrative and media* içinde (s. 47-59). Cambridge: Cambridge University Press.
- Oliver, M. B., Dillard, J. P., Bae, K., & Tamul, D. J. (2012). The effect of narrative news format on empathy for stigmatized groups. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 89(2), 205-224.
- Özarlan, H. (2007). *Çerçeveleme Yaklaşımı Açısından Haber Çerçevelerinin İzler Kitle Düşünceleri Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özçağlayan, M., & Apak, D. (2017). Soğuk Savaş Yıllarında Algı Yönetimi, Haber ve Propaganda İlişkisi. *Marmara İletişim Dergisi*, 28, 107-130.
- Sabahçı, B. (2018). Spor Haberlerinde Nefret ve Ayrımcı Söylemler: www.fotomac.com.tr, www.fanatik.com.tr ve www.fotospor.com Haber Sitesi Örneği. *Global Media Journal Turkish Edition*, 8(16), 186-203.
- Sommers, S. R., Apfelbaum, E. P., Dukes, K. N., Toosi, N., & Wang, E. J. (2006). Race and media coverage of Hurricane Katrina Analysis, implications, and future research questions. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 6(2), 186-203.
- Şeker, M. (2007). Televizyon haberciliğinde küresel format ve haberciliğe etkileri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(4), 36-44.
- Tekinsoy Y.E. (2016). Balkan Savaşları'nda Propaganda Unsuru Olarak Kadın ve Kadın Fotoğrafları. O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, cilt: 2 içinde (s. 1005-1120) Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun.

- Tomařčíková, S. (2010). On narrative construction of television news. *Bulletin of the Transilvania University of Brařov*, 3(52), 259-270.
- Weitzer, R., & Kubrin, C. E. (2004). Breaking news: How local TV news and real-world conditions affect fear of crime. *Justice Quarterly*, 21(3), 497-520.
- Yağlı, S. (2007). Haber ve İdeoloji İlişkisi: Haber Metinlerinde Gerçekliğin Sunumu. *Ege Üniversitesi İletişim Fakóltesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, 2, 337-353.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, S., & Sümer, H. (2010). Medya ve ahlaki panik. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(3).35-46.
- Yurdigöl, A. (2014). Olumsuz Olayların Televizyon Ana Haber Bültenlerinde Sunumu "Soma Faciası" Üzerine Bir İnceleme Çalışması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakóltesi Elektronik Dergisi*, 2(4), 71-99.
- Yurdigöl, Y., & Zinderen, İ. E. (2012). Yeni Medyada Haber Dili (Ayşe Paşalı Olayı Üzerinden Geleneksel Medya ve İnternet Haberciliği Karşılaştırması). *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(3), 81-91.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

TV news (Machill et al., 2007), which are an important source of information for viewers, are both popular (Zubayr & Geese, 2005) and successful publications (Merialdo, Lee, Luparello, & Roudaire, 1999). Television news is a popular source of information as well as a high degree of reliability (Dunn, 2005)

One of the effective methods to attract the attention of the audience is to use narrative techniques and tell a good story (Dunn, 2005). TV channels that frequently use influencing build their news bulletins on the basis of text consisting of exciting narratives (Cereci, 2013). In order for the text to reach the desired effect, the news narration must be constructed with solid content (Auger, Tanes, & Gee, 2019).

In the process of creation and regulation, the news cannot isolate itself from the worldview and ideological environment of the person and self-producing institution (Yağ, 2007). In the process of creating a story, ideology is inevitably produced (Dunn, 2005). In TV news, narration carries the ideals, values and ideologies of a particular culture (Tomaščíková, 2010).

It faces exaggeration in the news framing process (Özarslan, 2007). Exaggeration rule is always used in news narration (Damlapınar, & Umur, 2017; Del Zotto, 2002; Dukes, Toosi, and Wang, 2006; Özçağlayan, & Apak, 2017; Sommers et al., 2009; Sabahçı, 2018; Kilit, 2019; Tekinsoy, 2016).

One of the most important features of propaganda is that it has a one-way message transmission that is repeated continuously (Çötel, 2012). Propaganda is repeated by repeatedly repeating a number of slogans, discourses and

political jargon to make a thought accepted (Çalağan, 2020). It reaches its purpose of propaganda that repeats regularly (Kilit, 2019).

One of the remarkable features in the rhetoric of the news is that the same messages and images are repeated at different intervals in a way that the viewers cannot easily notice (Devran, 2010). There can be a repetitive statement in the news given with certain patterns (Ateş, 2000; Çiğ, & Çiğ, 2011). By using the same frame several times in one and a half minutes of news in different places, it can be ensured that viewers understand what is desired (Devran, 2010). However, this situation is one of the negative situations that may arise during the establishment of the news language (Yurdigöl, & Zinderen, 2012). In this research, it is aimed to determine how much repetition, which is one of the propaganda techniques, is used in the news narration to influence the audience in the news texts. The answer to the following question was sought for this purpose:

1. What is the frequency of repetition in news narratives?
2. How does the repetition rate differ according to the types of news?
3. How does the repetition rate differ according to the channels?

Method

In this research, content analysis method was used to analyze TV news. Content analysis is a systematic analysis of written and oral materials.

TV news was watched from 5 different channels. 9 different news types have been identified. During the 2-week period, the main news bulletins on these channels were followed. It was categorized by following the news. A random news was selected for each genre published within a 2-week period. The

narratives of these selected news have been translated into text. The collected data were analyzed by applying "content analysis" method. (Yıldırım & Şimşek, 2011: 339). The texts were read and the words repeated in the text could not be coded. In order to measure the reliability of the analysis, another academic has coded the data in Nvivo 12 program. According to the Nvivo 12 content analysis program, the kappa coefficient between coders was found to be 0.73.

Findings (Results)

29.28% of the number of repeated words of abuse news texts, 26.67% of the number of repeated words of traffic news texts, 26.17% of theft and crime news texts, 25.17% in murder news texts, 23% in health news texts, 16, 20.28% in animal news texts, 18.38% in violent news texts, 16.39% in economic news texts, 10.64% in educational news texts.

The average number of repeated words for all channels was 21.79%. It was observed that the highest number of word repetitions belonged to K1 with 29,44% and the minimum word repetition belonged to K5 with 10.40%.

It was observed that the highest number of word repetitions belonged to abuse news with 29.28%, and the least repetition belonged to education news with 10.64%.

Conclusion and Discussion

This research aimed to determine the use of repetition, which is one of the propaganda techniques, in news narratives. The results of the research showed that repetition is frequently used as a propaganda technique in news narratives. Repetition rates were observed to vary according to the news channel and news type. Repetition changes according to the news types; it was observed that the most repetitions were abuse news, traffic, theft and crime, murder, and the least repetitions belonged to education and economy news.

It was observed that repetition was used as a propaganda technique in all types of news texts. While the event should be conveyed in a neutral, exaggerated manner, without causing emotional interaction in the audience, it is observed that this is not paid attention in news texts (Cereci, 2013).

It has been observed that abuse, traffic, theft and crime, murder, and health news refer to above-average repetition. Repetition in the news that will cause fear and panic can be explained with the aim of shaping beliefs and fears with feelings of crime and victimization (Weitzer, & Kubrin, 2004).

It was observed that some channels applied more and more again and some channels applied less. This situation can be associated with the media's understanding, the attitude of the editor and the reporter who created the news text. It is possible to say that each media has its own publication policy and is effective in shaping news texts.

Findings were found below the average in the texts of educational and economic news compared to the texts of other news types.

A CRITICISM RELATED TO DISCUSSIONS ON CULTURAL INTEGRATION AND MULTICULTURALISM

Handan AKYİĞİT*

Abstract

Thinking about the concepts of culture, identity and ethnic group takes place in different societies by way of universal principles in studies focused on immigration and integration. Recently, multiculturalism makes up the universal principles of studies focused on cultural integration. All multiculturalists emphasize understanding cultural and social differences and to live with them. However, a debate on the nature of multiculturalism is ongoing behind this lifeless title. Because this perspective sets forth deep questions for studies on immigration and integration. The perspective we will define as “hystorophobia” and “instrumentalist” form the basis of these problems. The aim of this article is to deepen and enliven the discussion on the nature of public studies taken into consideration with a focus on integration and immigration. Emphasis will be on the ahistorical and asociological aspects of migration, cultural integration focused studies taken into consideration within the framework of multiculturalism.

Keywords: *Integration, Immigration, Multiculturalism, Chronofetishism, Tempocentrism.*

KÜLTÜREL ENTEGRASYON VE ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK TARTIŞMALARINA İLİŞKİN BİR ELEŞTİRİ

Özet

Göç ve entegrasyon odaklı çalışmalarda kültür, kimlik ve etnik topluluk kavramları üzerine düşünme farklı toplumlarda evrensel prensipler üzerinden ele alınmaktadır. Son zamanlarda ise kültürel entegrasyon odaklı çalışmaların evrensel prensiplerini çokkültürcülük oluşturmaktadır. Bütün çokkültürcüler kültürel ve toplumsal farklılığı anlama bununla yaşamaya vurgu yapmaktadır. Ancak bu cansız bağlılığın ötesinde çokkültürcülüğün doğası tartışılmaktadır. Çünkü bu bakış açısı göçmenlik ve entegrasyon çalışmalarının önüne derin sorunlar sunmaktadır. Bu sorunların temelinde ise "historofobi" ve "araşsalcı" olarak tanımlayacağımız bakış açısı yatmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, entegrasyon ve göç odaklı ele alınan toplumsal araştırmaların doğasına ilişkin tartışmayı derinleştirmek ve canlandırmaktır. Çokkültürcülük temelinde ele alınan göç, kültürel entegrasyon odaklı çalışmaların tarihdışılığı ve asosyolojikliğin yönü ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Entegrasyon, Göç, Çokkültürcülük, Kronofetizm, Temposentrisizm.

1. INTRODUCTION

Ethnic and cultural identity-based claims along with conflicts related to such claims make up the most important change/conflict points that the countries of the World have been experiencing since 1990. The post-modernization period that started during the 1980s and the globalization process that continued increasing its impact in social, cultural and economic areas since the 1990s played an important role in the increase of ethnic or cultural based identity

claims. Besides, the ethnic conflicts that ensued in Yugoslavia and Caucasia following the disintegration of the Soviet Union; the sudden increase in the population of immigrants following a large wave of immigration in Europe and the Middle East played a role in making identity claims more visible. As a result of all these developments, it is considered that finding permanent solutions to such ethnic, cultural, religious etc. based mobilizations and claims currently ongoing in nation states is one of the most important tasks of social sciences. Since it does not seem possible to talk about a safe and stable world order without finding permanent solutions to the aforementioned social issues. Hence, what should be the method used for developing solutions to the current problems experienced by the nation-states of today? How should we go about addressing the differences and the reasons for the emergence of claims due to these differences? How will we ensure a balance between equality and difference when such differences are respected in nation-states? (Akyiğit, 2017: 1-2). Such questions are frequently discussed in the social sciences. Recently, integration policies based on “multiculturalism” are presented as solution suggestions for such issues. However, the concept of multiculturalism that is presented as a solution suggestion has its own conflicts and problems. Because it especially attracts attention in studies focusing on immigration and integration and especially those with a basis on multiculturalism that historical analysis is considered as unnecessary or is excluded out of the study scope. Therefore, it can be indicated that studies taken into consideration with a focus on integration subject to multiculturalism discourse are “hystorophobic”. Considered in the light of such criticism among the academics acting as “critical multiculturalists”, Hall (1991) emphasizes that multiculturalism fails to generate a reference model with which differences can manage themselves subject to the essential conditions of all societies. According to Bennett (2015: 15), multiculturalism has an ahistorical discourse. Since it ignores the relational

rituals that develop over time between different cultures. Statistics related with groups defined based on the differences of ethnic characteristics result in the formation of racial borders. Thus, differences are reified. "Different categories of variation are the products of different histories and special approaches are necessary if it is desired that the policies display sensitivity equivalent to the specificity of the problems" (Bennett, 2015: 19). Thus, multiculturalism models developed for Canada or any European country cannot be explanatory for understanding or managing the cultural diversity of different nation-states. Because they do not correspond to the same social and historical context (cited by Hamilton, 1999: 116) The aspect drawn attention to by the question "are we right when we place communities that are historically and geographically different under the same group claiming that they form a single type or that they belong to a single type?" is important. Because different nation-states are classified as "multicultural nation-states" due to their characteristics such as allowing immigrants and accommodating different ethno-cultural groups. This classification results in neglecting the differences in historical, geographical or cultural traditions. On the other hand, the multiculturalist discourse is inclined to explain today by weighing it down on the past. This further reinforces the "ahistoricity" problem of multicultural integration explanations. In order to overcome the ahistorical aspect of multiculturalism, it is important to emphasize that policies such as immigration and integration related with the management of cultural differences should be shaped not in relation with the unique state of Europe as in the case of "associative" historians but with the local institutional and geopolitical syntheses. Because the local institutional components of nation states reflect the 'cultural traditions' that display certain patterns. "Multiculturalism in the contemporary world indicates that people importantly different from one another are in contact with and must deal with each other. All multiculturalists focus on understanding and living with the

cultural and social differences” (Fay, 1996: 12). However, this effort to understand cultural and social difference presents an approach based on “sanctifying” that which is different in itself. It becomes apparent upon a closer reading that “an invisible center controlled by the *whites* determine, classify and examine the differences in cultures from an implicit perspective” which are evaluated in an “exaggerated fashion subject to a non-ethnic cultural understanding that should be tolerated” (Hage, 1998; Blommaert and Verschueren, 1998). Such evaluations bring forth definitions of cultural differences as a static, lifeless concept. Therefore, cultural difference transforms into an object of examination taken into consideration independent of its context. However, multiculturalism that feeds the understanding of multiculturalism does not represent an increasing awareness among the already existing ethnocultural groups. Multiculturalism contains within it a pluralist understanding of the culture that increases within itself. In short, the purpose of the present study is to analyze why multiculturalism contains deep questions in itself as well as its ahistoricism and asociologism by way of two fundamental and independent variables defined as “chronofetishism” and “tempocentrism”. Finally, an evaluation will be made regarding the contributions of the methodological principles of historical sociology on integration studies.

2. PUTTING FORTH THE “CHRONOFETISHIST” AND “TEMPOCENTRIC” PRINCIPLES OF THE PHILOSOPHY OF MULTICULTURALISM

It is first necessary to determine the “context variables” encompassing the definition of multiculturalism in order to focus on the problems presented by multiculturalist policies and practices as well as its ahistoricity and asociologicity.

“The multiculturalism application that was first put into effect in 1965 by a Royal Commission in Canada became popular

afterward. It was observed in the policies of states that openly desire to protect and sustain the cultural differences against *assimilationist* policies with a tendency to dilute the differences based on the idea that immigrant populations should adapt their beliefs, values, and cultures to the dominant national culture” (Bonet and Negrier, 2015: 12).

Multiculturalism that was later observed in the United States of America and European countries include “recognizing individuals or groups at a level of belonging, at a level of behavior, culture, religious practices and at a level of political mobilization”. It is suggested that “groups may be different from each other completely and hence may be included in different ways to the social scenery” (Modood, 2007: 78). Recent discussions make use of the integration of immigrant workers and post-colonial peoples into European nation-states such as Germany for putting forth the rights of the French-speaking community in Quebec¹ to demand cultural, linguistic and political autonomy as well as to discussions on the teaching of the Western traditional “canon” in philosophy, literature and fine arts.² This issue penetrates the contemporary ethical-political and constitutional theory in America in a more direct and tangible manner. Multiculturalism in related academic literature emerges as a disagreement with the nature and position of the ethical bond in the public space or in other words as relative importance that should be given to formal rules of justice when compared with the more essential understandings on “common good”. This disagreement transforms into a contradiction between the two main camps namely liberalism and collectivism. Liberalism puts forth the universal principles based on acceptance between individuals and the historically based opinion on

¹ It is located in the French region of Canada.

² For the discussion text related to this issue, see Seyla Benhabib “What is Culture?” Marjorie Garber (ed.) *The Work of Culture*, New York: Routledge.

the common good³. It is impossible here to take into consideration in detail the disagreements of the multiculturalism approach based on liberalism or collectivism. However, I would like to emphasize certain prominent characteristics before passing onto various claims that are enlightening concerning multiculturalism. The abstract and ahistorical characteristic of the fundamental themes comes to the forefront in discussions related to multiculturalism; both sides tend to evaluate multiculturalism as constant essences that can be exemplified or as ideal types. This purist tendency does not take into consideration multiple syncretisms or overlapping styles even though it is functional about polemics.⁴ In conclusion, it is striking that the categories of multiculturalism presented as a solution suggestion to modern identity conflicts are based on a Western or European centered understanding of history; and that it presents itself as timeless and universal.⁵ The fact that the categories of multiculturalism present themselves as timeless and universal bring forth definitions by nation-states related to multicultural society without taking into consideration their own sociologic, historical, geopolitical experiences and processes. In this regard, a multicultural public depiction that neglects history and the multiculturalism that is henceforth presented not only is unfair to the specific history of nation-states but also results in a problematic

³ For comparative critical explanations of liberalism and the socialist approach in terms of identity and culture, see. Nafiz Tok, *Kültür, Kimlik ve Siyaset, Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 2003.*

⁴ For current comparisons see. David Rasmussen (edt.) *Universalism vs. Communitarianism: Contemporary Debates in Ethics* (Cambridge, Mass: MITT Press, 1990; Shlomo Avineri and Avner de-Shalit (edt.) *Communitarianism and Individualism* New York Oxford University Press, 1992; Will Kymlicka *Liberalism, Community, and Culture*, New York: Oxford York University Press,1989; Michael Sandel (ed.) *Liberalism and Its Critics*, New York: New York University Press, 1984.

⁵The most important indicators of this can be seen in the identity and culture policies applied as part of the united in diversity ideal of EU. For example, as is stated by Eker (2009), the current conditions and applications of EU related to language policies put forth that the Turkish language falls outside the scope of the 'diversity' concept in the official motto of EU which is *United in University*.

perspective about the current state of ethnocultural groups. The ahistoricity and asociological state of mainstream multiculturalism become apparent when the issue is evaluated from a historical-sociological perspective. It is possible to explain these fundamental tendencies that feed multiculturalism subject to the “cronofetishism” and “tempocentrism” conceptualization by Hobson (2002). In order to further elaborate the argument, the focus has been on Western European countries where multiculturalism emerged as a matter of debate for the first time. In this context, examples have been presented by touching upon certain differences. For example, the ways of defining cultural differences in these regions along with the relations of the individuals with other individuals (expressed traditionally under the titles of ‘politics’ and ‘relation’ in sociology). The focus has been on the “institutional/local history” of the regions with these examples and critical evaluations regarding how the special characters and their histories are reflected within their own geographical contexts have been made based on literature.

2.1. The First Form of Ahistoricity: “Cronofetishism”

The social structure idealized by multiculturalism based on the necessity to “sanctify cultural difference” brings with it “cultural fetishism”⁶ as well. Because,

⁶It will be beneficial to take into consideration the concept of fetishism as a footnote here. As is known, the word *fetish* meaning “magic and tools of magic in Portuguese; artificial or man-made in Latin” is used in social sciences to represent an object or a person that is respected almost to the point of worshipping. Things or characteristics that are a *fetish* in social life are those that are believed to have an unchangeable impact on humans and social relations which are perceived as absolute or natural even though they are based on certain human relations and are completely subject to change. In other words, fetishism is the “objectification” of the relations between people established in certain social practices as well as the forms of communication and the reflection of the opinion that objects dominate humans and their relations instead of vice versa” (Edinsel, 2014: 272).

“when culture is considered as a united whole that is self-sufficient and unique, development can only be explained by concretizing culture and instilling in it a common soul with a mediator that has an independent and unique goal. Such an opinion makes culture an autonomous field of life thereby neglecting the fact that it is related to a wider economic and social structure” (Parekh, 2000: 101).

Accordingly, the cultural fetishism that emerges in nation-states brings with it “cronofetishism”. Because ethnocultural difference is perceived independent of its historical and social context thereby leading to the neglect of the dynamic fluid processes it contains, the essential differences and pluralities it harbors thus resulting in popularizing the understanding that the current state can be explained only by focusing on the present. This perspective that feeds cronofetishism brings with it three different illusions as expressed by Hobson (2002: 18):

“i) reification illusion: where the present is effectively “sealed off” from the past, making it appear as static, self-constituting, autonomous and reified entity. ii) naturalization illusion: where the present is effectively naturalized on the basis that it emerged “spontaneously” by “natural” human imperatives, thereby obscuring the historical processes of social power, identity/social exclusion, and norms that constitute the present. iii) immutability illusion: where the present is eternalized because it is deemed to be natural and resistant to structural change, thereby obscuring the processes that reconstitute the present as an immanent order of change.”

The “reification, naturalization and immutability illusion” of Hobson (2002) is reflected in multiculturalism that feeds the integration and immigration-focused studies as such:

Reification illusion ignores the ethno-cultural differences taken into consideration within the context of time and space in a tangible manner as well as the *relational relationships* that may change subject to group relations that are ongoing through historical epochs. However, it is the relations between different groups that determine the immigration practices and the states of immigration. Because immigration is a product of history. Comarofflar (1992) implied this when mentioning the ‘reification process’. The most fundamental explanation on this subject was as follows:

“Reification is the apprehension of the human phenomena as if they were things, that is the apprehension of the products of human activity as if they were something else than human products (...) Human as the producer of the world is perceived as its product and human activity is perceived as the side effect of a non-human process” (Berger and Lucmann, 1967: 106).

With this reification, Rosenberg (1994) states that the simple assumption indicating that we can compare the contest between Athens and Sparta with the stand-off between United States and the Soviet Union regarding the nature and management of cultural differences results polemically in a ‘giant optical illusion’ (cited by Buzan ve Little, 2002: 290). Leveau (1988) who has been working for a long time on the Muslims in France has put forth that even an ‘objective’ truth such as the presence of a mosque can gain on new meaning when conditions change (cited by Baumann, 1999: 74). These debates that we have presented in short indicate that the objective (race, religion, traditions etc.) and subjective (belonging/identity perception) factors that make up the

cultural elements have a relative characteristic and that they may change during the course of history subject to new contexts.

Naturalization illusion ignores the *dialogical* aspect of the ethno-cultural differences that take place in the lives of individuals through periods of social change and transformation. Thus, the tendency of culture and identity to differ among itself with a pluralist perspective is ignored. However, the ethno-cultural identity of an immigrant gains meaning subject to the different groups, political-economical processes that they are faced with. Thus, the process of adaptation to new settlement areas requires a continuous re-reading of the structure-subject relationship. However, "naturalization illusion" occurs spontaneously since multiculturalism "sanctifies differences" in itself. Hence, the causalities of the factors that feed migration cannot be fully explained in the studies that are carried out. In the meantime, the process of bi-directional cultural interaction that plays a role in the acceptance of the changes in their identity perceptions and social exclusion cannot be revealed. Criticizing this tradition, Barth has made use of Weber's analyses to put forth statements indicating that the presence of ethnic identities and groups can be explained not by their distinctive characteristics but with a social position. According to Barth, it is their manner of social interaction that determines their characteristics not objective ethnic categories (such as religion, style of dressing, skin color, language...). This emphasizes that the positions and boundaries of ethnic groups are actualized in the manner with which the people who generate this network of social interaction interpret the different ethnic categories they encounter. Hence, the manner with which someone that migrates from Syria is positioned as an 'immigrant', generalizing discrimination in Western Europe or Turkey results in a misreading and the development of erroneous integration policies. Moore (1987) states that racial association in Western European countries is outside the scope of politics and is considered as a network of political

relations. He emphasizes that this visible paradox is typically resolved by embodying political relation. Thus, a sense that they are different by nature is instilled in racified people (cited by Smaje, 2017: 223). The racism that we see/read about in is predominant primarily in Western European countries. When considered with the illusion of the principle of reification, Western European based readings are conducted by ignoring the fact that racism surfaces differently in different countries. Authors such as Hobson and Hobden (2002), Reus-Smit (2002) and Linklater (2002) have put forth that the statements specific to identity and culture with the focus being on Eurocentric social structure and change have continuously ignored the Afro-Asia system that was present way before Europe spread out all over the world. As an example “The French may be prejudiced against the individuals considered as black by the United States and they may hold a discriminating attitude against them. This prejudice may this time encompass not the ‘Blacks’ but the ‘Brazilians’, ‘Africans’, ‘Antilleans’ or ‘Americans’. However, what is indicated in this example is not racial prejudice but ethnocentrism and xenophobia” (Schnapper, 2005: 158).

Finally, the *immutability illusion* is problematic because it obscures the understanding of the intended and non-intended action practices due to the generalized perspective regarding the integration processes of immigrant communities to their new settlement areas. It prevents the continuous observance of the relationships of the immigrants that are “subject to change” between structural contexts and actions. Because, “when the nation state settles in as the fundamental political form of modern society, it seems as if *the power of things remains the same as things keep on changing* and as if nothing is changing in reality or radically” (Fine ve Chernilo, 2017: 392). Hence, the process of revealing the *unique* and *variable* conditions is ignored which has an

impact on the immigrants with ethnocultural diversity in social structures and their interaction processes. "It is frequently ignored in the 'power mechanisms' that one appeals to (assumes as real) and the 'power poetics distinction' that is assumed to be ideological that the 'poetic' is built on a special ontological approach related with the communal" (Howe, 1991 cited by Smaje, 2017: 222). As an example, discrimination and prejudice are observed to acquire stability within the context of colonial expansion specific to 'class' in Western European countries and within the context of status closure specific to 'caste' in India.⁷

Therefore, the invariance adopted by policies focused on immigration and integration necessitates that multiculturalism should be developed not by way of the invariance it has adopted and illusions of cultural absoluteness but by taking into consideration the ontological context of the 'poetic'. As emphasized by Baumann (1999: 87), multiculturalism is not about *absolute/essentialist* cultural differences; but rather about an effective consciousness on the *intersecting* cultural diversities and a concept of culture that can cope with these. "Integration policies that will be developed subject to cultural diversity at the scale of states depend on the framework generated by the national problem at each country" (Kymlicka, 1989: 87). Ultimately, we cannot even begin to estimate which differences can be considered as ethnic and which as social class issues. This is the reason for the significant differences in the policies of the same state; the difference between the metropolises of France or the heterogeneity of the practices among the autonomous communities or congregations in Great Britain can be indicated as examples of this (Bennett and Butler, 2000). The fact that the Latin-other and the African-other are not recognized in the education programs in America; the absence of the ethnic

⁷ For a detailed discussion on this topic, see. Chris Smaje (2017) "Kurumsal Tarih: Irk ve Kast Konusunda Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Tarihsel Sosyoloji*, (edt.) Gerard delanty ve Engin F. Işın, (çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: İslık Yayınları.

racial component in statistical evaluations prohibits the emergence of differences subject to ethnic identities in the preparation and implementation processes of social policies (Hopenhayn, 2015: 141). These indicators are related with 'how countries integrate' the social and cultural diversity issue. At this point, the expressed illusions can be overcome by taking as reference the Eisenstadt (1963) 's principles of historical sociology method:

“(1) All political activities are organized in roles; but the extent to which this occurs, as well as the extent to which political roles are differentiated from other types of roles, varies among societies. (2) All political activities are institutionalized, but the degree and manner of this institutionalization varies; some societies have special organizations that attend to special types of political activities, such as legislative, administrative, judicial and party activities, whereas other societies have these activities embedded in other institutions, such as those relating to family and other types of ascriptive groups. (3) All political systems have goals, but these goals differ according to their content, to whose interests they serve, to the criteria governing their definition, and to the degree that different groups in society participate in their definition. (4) All political systems attempt to legitimate their exercise of power, but they differ by "the type of legitimation sanctioning a given political system and its rulers.” (cited by Hamilton, 1999: 111)

In conclusion, the status of culture being influenced by ideological, political and dominant benefits should not be taken into consideration in any of the cultural integration policies based on multiculturalism. Undoubtedly, each cultural difference tends to represent different human relations and social order on its

own. As is stated by Parekh (2000: 101), “since culture itself is a power system, it is connected with other power systems and can never be politically objective. Ignoring the policy and economy of culture leads to *cultural autonomy illusion*”.⁸ Rothschild explained this process that started to take shape during the 1970s with the concept of ‘ethnopolitics’. He uses the term to describe the process of mobilizing ethnicity from a psychological or cultural or social datum into political leverage for the purpose of altering or reinforcing systems of structured inequality between and among ethnic categories (Rothschild, 1981). Castells (2006: 14) has drawn attention to the issue emphasized by Rothschild by indicating that identity can be defined as legitimizing identity, resistance identity and project identity; and that the cultural rights and freedoms, integration policies in the state discourse can vary. Thus, the distinctive elements of ethnic groups can be transformed into ideology over time, sometimes concretized or sometimes recreated virtually.

2.2. Second Form of Ahistoricism: “Tempocentrism”

Tempocentrism is a methodology used by theorists to view history with a “chronofetishist lens”. In other words, it grays out all historical systems when restructuring not to conform to a reified and naturalized present but all systems as analogous and isomorphic (e.g. having the same structure)” (Hobson,2002: 22). In this context, it causes the evaluation of the impacts of different immigration processes in the countries of the world within the context of analogous principles resulting in the search of the traces of the present in the

⁸Actually, it can be added that identities do not frequently develop by themselves but contrary to this they are developed by people or assumed by them in line with their benefits only to be filled with norms that become determinative over time. For this reason, multiculturalism does not consist solely of the blooming of a thousand flowers and the issue of ensuring that no culture is more advantageous in comparison with others. This is also an issue of critical thinking. See Baumann, Gerd (1999) *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic And Religious Identities*, Routledge: Taylor & Francis Books.

past and a self-actualizing prediction. In this perspective, the elements that trigger the immigration process are taken into consideration separate from the social context thereby graying out the relationship between the *subject-structure* with the neglect of the *subjective* experiences of the individuals experiencing the immigration. Thus, the general state observed in integration policies which are tried to be developed without taking into consideration the immigration process and immigration experiences together with the disparate aspects of the discontinuities experienced within the historical process is the emergence of studies with explanations regarding the fact that the cycle determining/affecting the immigration experience and the orientation period is the same and what changes is only the actors who experience immigration. Such studies result in the concretization of the immigration experiences corresponding to the experiences of the different actors involved thereby leading to a repetition of the integration policies standardized for sustaining the national structures. Tempocentrism may also transform the position of the actors in the integration process into an “analytical subject” by feeding on the identification process established by the social scientist with his/her nation-state. Therefore, it causes the evaluation of identification criteria such as ethnicity, identity, and religion which direct the subjective experiences of immigrants “independent from their socio-cultural context”.⁹ For example, Baumann (1999: 139-142) indicates that the institutional representation of cultural difference is the best known form of multiculturalism in the West. He also indicates that multiethnic passage or in other words a stage show

⁹Related with these issues, the Torino example of Luca Dal Pozzolu, the France and Spain example of Emmanuel Négrier, the studies by Joan Manuel Garcia and Jordi Cais based on the Catalonia example on the necessity of reevaluating the waves of immigration, cities, policies and cultural lives can be taken into consideration. For more detailed information, see Bonet, Lluís ve Négrier Emmanuel (Ed.) (2015), End of National Cultures? Culture Policies in a Test of Diversity (Translated by) Işık Ergüden, İstanbul: İstanbul Bilgi University Publications.

'celebrating diversity' is the best loved approach. For him, the actual assertion of such shows is the elimination of cultural obstacles. Even so, such activities redraw the cultural borders and affix them as if they are natural. However, multiculturalism should render a new understanding of culture and identification necessary. This understanding should develop on the basis of an idea based on multirelation which may reveal the dialogic aspect of identity. This methodological criticism emphasized by Baumann can be overcome with the method principles of historical sociology. As put forth by Skocpol (1999: 2)

(...) the world's past is not seen as a unified development story or as a set of standardized sequences. Instead, it is understood that groups or organizations have chosen, or stumbled into varying paths in the past."

Thus, as Moore has tried to emphasize with the concept of "comparative analysis", clarifying our knowledge on the contexts is among the principal issues here. Because not having a thorough knowledge of contexts result in making causal generalizations (cited by Skocpol, 1999: 425). As is the case in Moore's concept of comparative analysis, Polanyi presents a holistic perspective thus drawing attention to the importance of indicating the structural relation between all parts of a social whole in any – and especially humane – subjects (cited by Block and Somers, 1999: 71).

In conclusion, this deception that shows all historical actors and systems as isomorphous or analogous has been popularized to depict that the nation-state model is the only model that may enable the actualization of the "unity in diversity" ideal of the multiculturalist nation-state "in peace". The "tempocentric conflicts" that make up the content of multiculturalism that feeds integration and immigration-focused studies result in *isomorphic illusion* (Hobson, 2002: 20). In clearer terms, multiculturalism presents an "isomorphic"

political system and “analogous” socio-cultural system structure while discussing the integration process implemented for immigrants by nation-states which are subject to many different waves of immigration. However, it is required to investigate the historical roots of the analysis categories present in the integration processes for the immigrants accommodated by nation-states and to take into consideration the essential experiences and characteristics of the immigrants within the context of different historical conditions and social contexts. Because even though the nation-state governance system has similar characteristics with the “state” order, the nation under the roof of the state and the individuals that make up the nation do not contain a social and socio-cultural context. Contrary to what is expressed by multiculturalism, culture and identity never have static, closed and consistent structural characteristics. Turner (1993: 411-412) has made the following observations with regard to the condition of the United States:

“Multiculturalism tends to become a form of identity politics, in which the concept of culture becomes merged with that of ethnic identity. However, from an anthropological standpoint, this move of multiculturalism becoming a form of identity politics faces both theoretical and practical risks. It risks essentializing the idea of culture as the property of an ethnic group or race; it risks reifying culture as separate entities by overemphasizing the internal homogeneity of cultures in terms that potentially legitimize repressive demands for communal conformity.”

In order to overcome the aforementioned illusion, Swedish anthropologist Hannerz (1997) preferred to express the overtly organic and integrated network of relations between culture and society by using the concept of “habitus of senses” shared by social groups and individuals to a certain extent and at

certain moments (cited by Curti and Pozzolo, 2015: 112). Taylor (1994: 74) explains such illusions by setting forth as an example that the demands for recognition of the Quebecans, local Inuits and Asian Muslims and (different than the Middle Easterners) the Asian Muslims differ with regard to political approach, philosophical thought and cultural assumptions even in Canada which was the first country where multiculturalism was taken into consideration. We can see another enlightening example on this issue in the study by the German anthropologist Schiffauer in which the difference with regard to religiosity was taken into consideration between the Muslims in the village of Subay a Turkish village in Turkey and their relatives and acquaintances who have migrated to Germany. Schiffauer puts forth four different phases of transformation with regard to rituals, political opinions, religious choices and awareness for the Muslim and religious Turkish communities working at different regions and living spaces. He attributes this transformation mainly to the nature of Islam that is dependent on congregation and the migration of Muslims to a secular foreign society (cited by Baumann, 1999: 75). According to the befitting statement by Fay (1996: 317) “cultures should be considered not as individual things but as interactive areas of activity.” Hence, the experiences of the local settled public when engaging and confronting with the immigrants during the integration processes should be read within subjective spatial and social contexts. In conclusion, the *configurational analysis* method put forth by Hamilton (1999: 108) centering on the historical sociology concept of Eisenstadt presents the most idealized way for overcoming the tempocentric conflicts in multicultural integration policies:

“(...) configurational analysis is the attempt to isolate and describe the essential qualities of patterned actions that are assumed to occur naturally. The analysis is ideally encompassed in three steps. First is the differentiation of a bounded pattern of action (a

configuration) from other similar but different patterns; this step is the process of classification. Second is the internal examination of the pattern with the goal of developing generalizations about its essential characteristics; this step creates a theory about the form and nature of the pattern. Third is the analytic use of this pattern to predict and explain any empirical case that can be similarly classified; this step is empirical interpretation. Throughout, configurations are the fulcrum of analysis. They are the objects of classification, the subjects of theory, and the sources of empirical interpretations.”

The analysis techniques put forth in the configuration model present a method of ‘how to handle’ the unique multicultural integration policies of nation states subject to historical sociology. We need to overcome the Europe centric perspective first in order to actualize the principles of configurational analysis. In addition, careful attention should be drawn to the *interaction* capacity of cultural differences at the national scale, the migration *processes* of immigrants and the *structural* characteristics that affect the immigration experience.¹⁰

3. CONCLUSION AND DISCUSSION: IS IT POSSIBLE TO ELUDE THE ILLUSION OF MULTICULTURALISM?

¹⁰ At this point, it encompasses the interaction capacity that I am suggesting by adhering to the method principles of historical sociology, the commodities incorporated in nation states and the system mechanisms that inspect the levels of intercultural interaction between the ethno-cultural groups. Hence, the primary aspect of interaction capacity includes the permeability between the mobility difference/boundaries at the places of settlement, speed of communication, diversity, moral norms and institutions. Whereas the process includes the form of actualization (conflict, tolerance, reconciliation, prejudice, discrimination etc.). Whereas the structure encompasses the diplomatic relations that determine the national and international system, socio-politic, economic context and normative principles.

The *isomorphism* illusion of multiculturalism together with the illusions of *naturalization*, *reification*, and *immutability* that feeds its fundamental perspective towards ethnocultural differences results in the emergence of various dualisms. These dualisms force immigration practices and local public practices to be evaluated as alternatives to each other. These result in the emergence of single-sided approaches that are based on considering the local public and the immigrants who are subjects as me-other, our culture-their culture, similarity-difference, understanding others with our terms-understanding others with their terms, inside-outside, maintaining order-disrupting order. It is essential in such an approach to put forth an active practice that provides options. In the multiculturalist approach, the immigrant considered away from an *interactive* context on the social basis and state order is sanctified thereby creating an isolated space for itself or it will be tried to ensure that the society making up the majority will be individuals who comply with the socio-cultural, financial and political structuring of the society. However, the immigrant-local public dilemma can be overcome a comparative historical sociology and dialectic holism principle in itself in addition to the universal integration policies (Wagner, 1994). Because of historical sociology:

“fundamentally raises questions on social structures or processes that are understood to be settled concretely in time and space. Secondly, they consider the processes over time in addition to taking temporal succession when explaining the reasons for the results. Thirdly, many historical analyses pay attention to the interaction between important actions and structural contexts for making sense of the intended and unintended results in individual lives and social transformations. Finally, historical sociological analyses shed light on the particular and different characteristics

of specific social structures and patterns of change” (Skocpol, 1999: 2).

The efforts to put forth the similarities and differences between the method principles of historical sociology and the dialectical holism principle at the level of *separation* of social facts and secondly their autonomy and independence at the *internal-dependence* and *unity of opposites* level shall present opportunities for multiculturalism to be freed of the reification, naturalization and immutability, isomorphism illusions together with the sanctification of the cultural differences. Therefore, the temporal, spatial and social contexts in a dialectical holism along with the differences that emerge fall into the fundamental field of research. The relations between immigrants and the local public are not taken into consideration within the context of opposites since the principles put forth by historical sociology and the principle of dialectical holism do not consider societies subject to immigration and their inherent differences tangibly and statically. Thus, the essential understanding of identity lies at the center of multiculturalism will have been replaced by a *processual, interactive identity* understanding. The *structure-subject* relationship is assessed in the studies carried out in auni-directional manner separate from the temporal and social context¹¹. Hence, the means of sustaining their lives by making a selection between assimilation and autonomy/discrimination are presented in multicultural integration policies to immigrants in minority groups with the accompaniment of universal principles. Because multicultural integration

¹¹The following references can be examined for a critical reading on the problematic handling of the structure-subject relationship in migration and immigration experiences: Yeung, H.W. (1997), ‘Critical realism and realist research in human geography: a method or a philosophy in search of a method?’, *Progress in Human Geography*, 21(1): 51-74; Arango, J. (2000), ‘Explaining migration: a critical view’, *International Social Science Journal*, 52(165): 283-96. Pratt, A.C. (1995), ‘Putting critical realism to work: the practical implications for geographical research’, *Progress in Human Geography*, 19(1): 61-74.

policies put forth a uni-directional causality for explaining social facts. ¹²For example, discussions on the relationship that Afro-Americans should establish with the white public also guide discussions on the relationship that should be established between Syrian immigrants and the dominant Turkish public. According to this understanding, the groups that represent the minority have two options: their unique experiences, cultural patterns will gray out as they try to fit the majority (assimilation) or they will be able to continue their cultural patterns in autonomous areas (marginalization). However, an *interaction*¹³ based integration policy can be developed within the context of the methodologic understanding of historical sociology. Because each social fact is historical subject to the principle of dialectical holism and is interactive within social-cultural contexts subject to space. As put forth by Fay (1996: 321);

“Interactionism as history and opinion of humanity focuses on the contact between different groups and individuals and the direct mutations resulting from this contact. It indicates that one of the primary duties of social sciences is to put forth how networks of

¹²Similarly, Dirlik tries to put forth in a critical context the general opinion of “overcoming the philosophical literature based on European colonialism” that emerged with the recent popularization of post-colonialism. It is especially indicated that the post-colonial theory is structured based on the ideologies of Marxism and nationalism and hence the development of a European centralism criticism based on this results in a conflict. Historicity indicates that a factual state such as passivation develops in the hegemony of secondary theories developed as criticisms in Europe when alienation and hegemony are discussed. Therefore, it is indicated that the social scientists who defend post-colonialism transform into “rhetoric communities” that do not realize they are involved in the alienation process. For further details, see Dirlik, Arif (1997) *The Postcolonial Aura Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*, Westview press.

¹³Many defenders of multiculturalism in our day prefer to act as “critical multiculturalists” in the light of such criticism. According to this interpretation, the challenge put forth by multiculturalism consists of feeding the different relations that do not create a reference model in which no culture is granted privilege over others or in which differences can arrange and manage themselves. For further details, see Stuart, Hall (1996) “*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*”, Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies (edt.) Kuan-Hsing Chen and David Morley, London: Routledge.

thought and practice in history internalize what was once foreign or perhaps even stronger, how it adapted to and made use of them or how it reevaluated them. Interactionism as ethics encourages people to interact with each other differently to devise new ways of learning positive things from each other...this learning does not consist solely of learning something about themselves and others. New opportunities for themselves and others will emerge during this contact”.

In conclusion, studies with a focus on immigration and integration require the development of integration policies based on dialectics, the methodologic principles of historical sociology and interactionism. Of course, the present article does not assert that it is the only possible method. However, it is aimed to attract attention to the necessity to break through the ahistorical and asociological aspects of the studies with a focus on central European based multiculturalist integration. It is only in this context that we can carry out studies in which integration policies can be developed with which the “unity in diversity and in peace ideal” specific to nation-states.

REFERENCES

- Akyiğit, H. (2017) "Ethnic Identity in the Transition of the Nation-State in Turkey: Case of Sakarya Province", Unpublished PhD Thesis, Sakarya: Sakarya University.
- Arango, J. (2000) 'Explaining migration: a critical view', *International Social Science Journal*, 52(165): 283-96.
- Avineri, S., Avner de-Shalit (ed.) (1992) *Communitarianism and Individualism*, New York Oxford University Press.
- Baumann, G. (1999) *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic And Religious Identities*, Routledge: Taylor & Francis Books.
- Benhabib, S. (2013) "What is Culture?" Marjorie Garber (ed.) *The Work of Culture*, New York: Routledge.
- Bennett, T. (2015) "Kültürel ve Farklılık: Meydan Okuyan Çokkültürcülük", *Ulusal Kültürlerin Sonu mu?* (der.) Lluís Bonet-Emmanuel Negrier, (çev. Işık Ergüden), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bennett, S., Butler, J. (Ed.) (2000) *Locality, Regeneration & Divers[c]ities*, Intellect Books.
- Berger, P., Thomas L. (1967) *The Social Construction of reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*, England: Penguin Books.
- Bonet, L., Négrier E. (Ed.) (2015) *Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları*, (Çev.) Işık Ergüden, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Block, F. , Somers, Margeret R. (1999) "Ekonomist Yanılgının Ötesi: Karl Polanyi'nin Holistik Toplum Bilimi", *Tarihsel Sosyoloji*, (ed.) Theda Skocpol, (çev: Ahmet Fehmi), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Blommaert, J., Verschueren, J. (1998) *The Diversity Debate*, London: Routledge.
- Buzan, B., Little, R. (2002) "International Systems in World History: Remaking The Study Of International Relations", *Historical Sociology of*

- International Relations*, (edt.) Stephen Hobden and John M. Hobson, Cambridge University Press.
- Castells, M. (2006) *Kimliğin Gücü*, (çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınevi.
- Comaroff, John ve Comaroff J. (1992) *Ethnography and the Historical Imagination*, West Press.
- Curti, I. ve Pozzolo L. (2015) “Çokkültürlülük ve Kültür Politikaları”, *Ulusal Kültürlerin Sonu mu?*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dirlik, A. (1997) *The Postcolonial Aura Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*, Westview press.
- Edinsel, K. (2014) *Sosyolojik Düşünme ve Çözümleme*. Etkenler, *Oluşum Süreçleri ve Etkiler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eker, S. (2009) “Avrupa Birliği’nin Yeni Mottosu ‘Farklılıkta Birlik’ ve Türkçenin ‘Farklılıkta Birlik’teki Yeri”, *bilig*, 49 (1): 35-58.
- Fay, B. (1996) *Contemporary Philosophy of Social Science: A Multicultural Approach* MA: Blackwell Publishers.
- Fine, R. ve Cherlino, D. (2017) “Yakın Dönem Tarihsel Sosyolojide Sosyal Sınıflar ve Uluslar”, *Tarihsel sosyoloji*, (edt.) Gerard Delanty ve Engin F. Işın, (çev. Ümit Tatican), İstanbul: Isık Yayınları.
- Hall, S. (1996) “Cultural Studies and its Theoretical Legacies”, *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* (edt.) Kuan-Hsing Chen and David Morley, London: Routledge.
- Hall, S. (1991) “Old and New identities, Old and New Ethnicities”, *Culture, Globalization and the World-System*, (edt.) A.D. King, England: Macmillan.
- Hamilton, Gary G. (1999) “Tarihte Konfigürasyonlar: S. N. Eisenstadt’ın Tarihsel Sosyolojisi” *Tarihsel Sosyoloji*, (edt.) Theda Skocpol, (çev: Ahmet Fehmi), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Hage, G. (1998) *White Nation*, Sydney: Pluto Press.
- Hobson, J. M. (2002) "What's at Stake in 'Bringing Historical Sociology Back into International Relations?'," *Historical Sociology of International Relations*, (edt.) Stephen Hobden and John M. Hobson, Cambridge University Press.
- Hobson, J. M, Hobden, S. (2002) "On The Road Toward An Historicised World Sociology", *Historical Sociology of International Relations*, (edt.) Stephen Hobden and John M. Hobson, Cambridge University Press.
- Hopenhayn, M. (2015) "Sorun Önceleyen (Proaktif) Çokkültürcülük", *Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları*, (Çev.) Işık Ergüden, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kymlicka, W. (1989) *Liberalism, Community and Culture*, New York: Oxford York University Press.
- Leveau, R. (1988) "The Islamic Presence in France", *The Islamic Presence in Western Europe*, (ed.) T.Gerholm ve Y. Lithman, Londra: Mansell.
- Linklater, A. (2002) "Towards a Critical Historical Sociology Of Transnational Harm", *Historical Sociology of International Relations*, (edt.) Stephen Hobden and John M. Hobson, Cambridge University Press.
- Modood, T. (2007) *Multiculturalism: A Civic Idea*, Cambridge: Polity.
- Parekh, B. (2000) *Rethinking Multiculturalism Cultural Diversity and Political Theory*, Palgrave.
- Pratt, A. C. (1995) "Putting Critical Realism to Work: The Practical Implications For Geographical Research", *Progress in Human Geography*, 19(1): 61-74.
- Rasmussen, D. (edt.) (1990) *Universalism vs. Communitarianism: Contemporary Debates in Ethics*, Cambridge, Mass: MIT Press.

- Reus-Smith, C. (2002) "The Idea of History and History with Ideas", *Historical Sociology of International Relations*, (edt.) Stephen Hobden and John M. Hobson, Cambridge University Press.
- Rothschild, J. (1981) *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*, Newyork: Columbia University Press.
- Sandel, M. (ed.) (1984) *Liberalism and Its Critics*, New York: New York University Press.
- Schnapper, D. (2005) *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde "Öteki" ile İlişki*, (çev. Aşşegül Sönmezay), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Skocpol, T. (1999) "Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi", *Tarihsel Sosyoloji*, (edt.) Theda Skocpol, (çev: Ahmet Fehmi), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Skocpol, T. (1999) "Tarihsel Sosyolojide Yeni Gündemler ve Yinelenen Stratejiler", *Tarihsel Sosyoloji*, (edt.) Theda Skocpol, (çev: Ahmet Fehmi), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Smaje, C. (2017) "Kurumsal Tarih: Irk ve Kast Konusunda Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Tarihsel Sosyoloji*, (edt.) Gerard delanty ve Engin F. Işın, (çev. Ümit Tatıcan), İstanbul: Islık Yayınları.
- Taylor, C. (1994) "The Politics of Recognition", *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, (ed.) A. Gutmann, Princeton: Princeton Universty Press.
- Tok, Nafiz (2003) *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Turner, T. (1993) "Anthropology and Multiculturalism: What is Anthropology That Multiculturalist Should be Mindful of it?" *Cultural Anthropology*, 8 (4): 411-429.
- Wagner, P. (1994) *A Sociology of Modernity Liberty and Discipline*, Routledge.
- Yeung, H. Wai-Chung (1997) 'Critical realism and realist research in human geography: a method or a philosophy in search of a method?', *Progress in Human Geography*, Sage Journals, 21(1): 51-74.

GENİŞ ÖZET

1990'dan buyana günümüz dünya ülkelerinin yaşamakta olduğu en önemli değişim/çatışma noktalarını, etnik ve kültürel kimlik temelli talep ve bu taleplerin beslediği çatışmalar oluşturmaktadır. Etnik veya kültürel temelli kimlik taleplerinin artmasında 1980'lerde başlayan post-modernleşme süreci ile 1990'lı yıllardan itibaren sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda etkisini giderek arttıran küreselleşme süreci önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından eski Yugoslavya'da ve Kafkasya'da yaşanan etnik çatışmalar; Avrupa'da ve Ortadoğu'da büyük bir göç dalgasının yaşanması sonucunda göçmen nüfusunun hızla artması da kimlik taleplerinin görünür hale gelmesinde etkili olmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda ulus devletlerde yaşanmakta olan mevcut etnik, kültürel, dinsel vb. temelli hareketlenmelere ve taleplere kalıcı çözümler bulunması, özellikle sosyal bilim yazın alanının en önemli görevi olarak görülmektedir. Bu gelişmeler ışığında özellikle çokkültürcülük ve çokkültürcü kimlik politikaları en sık tartışılan konu başlıkları arasında yer almaya başladığı görülmektedir. Ancak bu kültürel ve toplumsal farklılığı anlama çabası kendi içerisinde farklı olanın "kutsanmasına" dayalı olarak bir yaklaşım sunmaktadır. Biraz daha dikkatli bir okumayla bu tür değerlendirmeler kültürel farklılıkları statik, cansız bir olgu olarak tanımlamaları beraberinde getirmektedir. Böylelikle kültürel farklılık tarihsel ve toplumsal bağlamından kopuk olarak ele alınan inceleme nesnesine dönüşmektedir. Oysaki çokkültürcülük anlayışını besleyen çokkültürlülük mevcut etno-kültürel grupların sayısında çoğalan bir farklılığı temsil etmemektedir. Çokkültürlülük kendi içinde çoğalan ve çoğulcu bir kültür anlayışını içerisinde barındırmaktadır. Kısaca değindiğimiz eleştirilerin ışığında bu çalışmada çokkültürcülüğün kendi içerisinde neden derin sorunlar barındırdığı, tarihdışılığı ve asosyolojikliği "kronofetişizm" ve "temposentrisizm" olarak adlandırılan iki temel bağımsız değişken üzerinden analiz edilmiştir. Son olarak çokkültürcülük tartışmaların

yaygın bir şekilde devam ettiği günümüz dünyasının ivediklerine tarihsel sosyoloji anlayışının göç ve entegrasyon çalışmalarını nasıl zenginleştirebileceğini ve yeniden şekillendirebileceğini gösteren uygun bir görüş sunulmuştur.

Bu kapsamda öncelikli olarak çokkültürcü politika ve pratiklerin ilk bakışta sundukları sorunları ele alabilmek; tarihdışılığı ve asosyolojik yönünü açığa çıkartabilmek için çokkültürcülüğün tanımını çerçeveleyen “bağlam değişkenleri” açığa çıkartılmıştır. Bu bağlamda günümüzde yaşanmakta olunan kimlik çatışmalarına çözüm önerisi olarak sunulan çokkültürcülüğün kategorilerinin Batı veya Avrupa merkezli bir tarih anlayışına dayanması; kendisini zamansız ve evrensel olarak sunması üzerinde durulmuştur. Çokkültürcülüğün kategorilerinin kendisini zamansız ve evrensel olarak sunması ulus-devletlerin kendi sosyolojik, tarihi, jeopolitik deneyimleri ve süreçleri dikkate alınmadan yapılan çokkültürlü toplum tanımlamalarını beraberinde getirdiğine yönelik kuramsal tespitler yapılmıştır. Tarihin göz ardı edildiği bir çokkültürlü toplum tasviri ve bu bağlamda ortaya koyulan çokkültürcülük ulus-devletlerin özgül tarihine haksızlık etmekle kalmayıp etno-kültürel grupların şimdiki zamanına dair problemleri bir bakış açısına sebep olduğuna yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Problemleri bakış açısının özellikle kültürel fetişizm beraberinde “kronofetişizm”i doğurduğundan bahsedilmiştir. Etno-kültürel farklılık tarihsel ve toplumsal bağlamından bağımsız olarak algılanarak içerisinde barındırdığı dinamik akışkan süreçlerin, özsel farklılıkların, çoğullukların göz ardı edilmesine, sadece ana odaklanarak içinde bulunan sürecin açıklanabileceği anlayışının yaygınlık kazanmasına neden olduğuna yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Ayrıca çokkültürcü entegrasyon politikalarının göçmenlerin yapısal bağlamlar ile eylemler arasındaki “değişkenlik gösteren” ilişkilerin sürekli gözetilmesini engellediği; bundan dolayı toplumsal yapılarıdaki var olan etno-kültürel çeşitliliğe sahip göçmenlerin ve bunların etkileşim süreçlerini etkileyen

özgün ve *değişken* koşulların öne çıkartılması göz ardı edildiği ifade edilmiştir. İkinci bir ana tema olarak “temposentrizm” konusuna odaklanılmıştır. Bu başlık altında göç sürecini tetikleyen unsurlar toplumsal bağlamından kopuk olarak ele alınarak göçmenlik deneyimini yaşayan bireylerin *öznel deneyimlerinin* göz ardı edilmesiyle *fail-yapı* arasındaki karşılıklı ilişkiyi silikleştirdiğine yönelik açıklamalarda bulunulmuştur. Dolayısıyla göç sürecini ve göçmenlik deneyimlerini tarihsel süreç içerisinde yaşanan süreksizliklerin benzeşmeyen yönleriyle birlikte temel faktörlerini ele almadan geliştirilmeye çalışılan entegrasyon politikaları söz konusu olduğu vurgulanmıştır. Buda beraberinde genel durumun göçmenlik deneyimini ve uyum sürecini belirleyen/etkileyen döngülerin her aşamasının aynı olduğu, değişenin sadece göçmenlik deneyimini yaşayan aktörler olduğu yönünde açıklamalar içeren çalışmaların doğmasını getirmektedir. Çokkültürcülüğün etno-kültürel farklılıklara yönelik temel bakış açısını besleyen *doğallaştırma*, *somutlaştırma* ve *değişmezlik* yanılsamasıyla birlikte *eş biçimlilik* yanılsaması aslında kendi içerisinde bazı ikiciliklerin doğmasına neden oluyor. Bu ikicilikler temelde göçmenlik pratikleriyle- yerli halkın pratiklerini birbirlerinin alternatifiyymiş gibi değerlendirilmesine zorluyor. Bunlar toplumsal yapıda fail konumda olan göçmen ve yerli halkı ben-öteki, bizim kültürümüz-onların kültürü, aynılık-farklılık, ötekileri kendi terimlerimizle anlamak-ötekileri onların kendi terimleriyle anlamak, içerideki-dışarıdaki, düzen sağlayan-tehdit eden gibi ikiliklerin temelinde ilerleyen bir takım kalıp yargıların tekrarını içeren kısmi-tek taraflı yaklaşımların doğmasına neden olmaktadır. Bu tür yaklaşımda tercih sonucu bir eylem pratiği çizilmesi esastır. Çokkültürcü yaklaşımda toplumsal tabanda ve devlet düzleminde *etkileşimsel* bir bağlamdan uzak okunan göçmen kutsanarak kendisine yalıtılmış bir alan yaratılacaktır ya da çoğunluğu oluşturan toplumun sosyo-kültürel, iktisadi ve politik yapılanmasına uygun bir birey olması için çaba sarf edilecektir. Tarihsel sosyolojinin yöntem ilkeleriyle birlikte diyalektik bütünsellik ilkesinin toplumsal olguların ayrışma

düzeyinde benzerlik ve farklılıklarını, ikinci olarak iç-bağımlılık ve karşıtların birliği düzeyinde özerklik ve bağımlılıklarını ortaya koyma çabası çokkültürcülüğün kültürel farklılıkların kutsanmasıyla birlikte somutlaştırıcı, doğallaştırıcı ve değişmezlik, eşbiçimlilik yanılısamlarından kurtulmanın imkanlarını sunmuş olacaktır. Sonuç olarak göç ve entegrasyon odaklı çalışmalarda diyalektik, tarihsel sosyolojinin yöntemsel ilkeleri ve etkileşimselciliğe dayalı bir entegrasyon politikaları geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Elbette bu makalede bunun tek bir yöntem olduğu iddia edilmemektedir. Ancak dikkat çekilmek istenilen konu Avrupa merkezci gelişen çokkültürcü entegrasyon odaklı çalışmaların tarihdışı ve asosyolojiklik yönünü kırmaya ihtiyaç duyulduğudur.

CİNSİYETLER ARASI İSTİHDAMIN BELİRLEYİCİLERİ: AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ

*Hasan Ejder TEMİZ **

*Fatma YEŞİLKAYA ***

Öz

Çalışmada, istihdama etki eden faktörlerin cinsiyetler açısından etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Avrupa Birliği (AB)'ne üye olan ve aday ülke olan ülkelerin 2006-2018 dönemine ilişkin verileri panel veri analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda erkek istihdam oranı ile çalışma süresi ve işsizlik oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki tespit edilirken, yoksulluk riski ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Erkek istihdam oranı ile eğitim oranı arasında ise anlamlı herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Kadın istihdam oranı ile çalışma süresi arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilirken, işsizlik oranı ile negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın kadın istihdam oranı ile yoksulluk ve eğitim oranı arasında ise anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: cinsiyet, eğitim, istihdam, yoksulluk, panel veri analizi.

* Doç. Dr. Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, hejdertemiz@mersin.edu.tr

** Arş. Gör. Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, fatmayesilkaya58@gmail.com

DETERMINANTS OF EMPLOYMENT FOR GENDERS: AN ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE EUROPEAN UNION AND TURKEY

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of factors affecting employment in terms of gender. For this purpose, the data of the member states of the European Union (EU) and candidate countries for the period of 2006-2018 were analyzed by panel data analysis method. As a result of the analysis, a statistically significant and negative relationship was found between male employment rate and working time and unemployment rate, while a significant and positive relationship was found with poverty risk. No significant relationship was found between male employment rate and education rate. While a significant and positive relationship was found between female employment rate and working time, a negative relationship was found between female employment rate and unemployment rate. However, there is no significant relationship between female employment and poverty and education rate.

Key Words: gender, education, employment, poverty, panel data analysis.

1. GİRİŞ

Kadınların ekonomik faaliyetlere katılımı günümüzün bir olgusu olmakla birlikte tarihsel süreç içerisinde belirli statülerde ekonomik yaşam içerisinde kendisine yer bulan kadınların özellikle ücretli kadın işgücü olarak adlandırılmaları sanayi devrimine dayanmaktadır. Fakat kadınların ekonomik yaşama girmesiyle birlikte cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık olgusu da ortaya çıkmaya başlamıştır (Parlaktuna, 2010). Özellikle son yıllarda pek çok Avrupa ülkesinde genç kadınların eğitime katılımlarının erkeklerinkinden daha fazla olduğu

gözlenmesine rağmen cinsiyet farklılaşmasına dayalı eğitim sistemi önemli ölçüde devam etmektedir (Smyth, 2005). Eğitim sistemindeki bu farklılaşmanın arka planında mesleklerde var olan farklılaşmanın yer aldığı söylenebilir. Bu anlamda pek çok ülkenin işgücü piyasalarında cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık bağlamında kadın ve erkeklerin yoğun olduğu işlerde büyük ve süregelen bir farklılık olduğu bilinmektedir. Bu farklılık özellikle işin niteliği ve sağlanan ücret düzeyi noktasında ortaya çıkmaktadır. Çoğu örnekte kadınların, sağlanan ücret düzeyi düşük olan işlerde çalıştırılmaya eğilimli oldukları görülmektedir (Fluchtmann vd., 2020). Esasen bu durum da kadınların ikincil işgücü piyasasında yedek işgücü olarak konumlandırılmalarının bir kanıtıdır.

İkili işgücü piyasası teorisi, cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı hususunda temel faktör olarak ele alınmaktadır (Klimczuk ve Klimczuk-Kochanska, 2016). 1970'li yıllardan sonra işgücü piyasalarının katmanlı yapısına ilişkin yapılan değerlendirmelerde birincil işgücü piyasasının, yüksek nitelik gerektiren işleri barındırdığı ve bu işgücü piyasasında daha ziyade yüksek ücretli, güvenceli ve sosyal korumanın etkin olduğu işler yer almaktadır. İkincil işgücü piyasasında ise yarı ve düşük nitelikli, güvencesiz ve düşük ücretli işler bulunmaktadır. Kadınların genellikle ikincil işgücü piyasasında kendilerine yer bulabildikleri bilinmekle beraber bazı çalışmalar kadınların toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle kendi tercihleri ile bu konumda yer aldıklarını ifade etmektedir. Çünkü bu çalışmalarda, ikincil işgücü piyasasında yer alan işlerin esnek çalışmaya daha müsait işler olduğu ve kadınların iş yaşam dengesini sağlayabilmek adına bu esnek çalışmayı istedikleri vurgulanmaktadır (Reich vd., 1973; Meyer ve Mukerjee, 2007).

Esnek çalışma - özellikle de gelecekte istisna olmaktan çıkacak olan - Singley ve Hynes (2005)'a göre; kadınlar için iş ve aile yaşamı dengesini sağlayacak olumlu bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Esnek çalışmayla beraber özellikle anne

olan kadınların, anne olduktan sonra işlerine devam edebilmelerini sağladığı çeşitli çalışmalarla desteklenmiştir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde esnek çalışmanın toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda faydalı olabileceği görülebilmekle beraber; esnek çalışma yoluyla erkeklerin gelirlerini artıracak yöntemler bulabilmesi açısından ödüllendirilmiş olmalarının yanında kadınların esnek çalışmayla kendilerine sağladıkları fayda aile içi sorumluluklarını artırmaktır (Chung ve Lippe, 2018). Bu durum da esnek çalışmanın aslında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama noktasında yeterli düzeyde etkili bir yöntem olamayacağı endişesini beraberinde getirmektedir.

Patriarkal sistem gereği belirlenen toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar üzerinde işgücü piyasası özelinde yarattığı baskının boyutunu ölçme sorunsalından hareket edilerek bu çalışmada işgücü piyasası parametrelerinden seçilen değişkenlerle istihdam arasındaki ilişki karşılaştırmalı bir analiz yapılabilmesi adına erkek ve kadınlar için ayrı ayrı ele alınabilmesi bağlamında iki farklı modelle incelenecektir. Çalışmanın temel amacı işgücü piyasası parametrelerinin her iki cinsiyetin istihdamını nasıl etkilediğinin ve bu etkilerde örtüşen ya da çelişen faktörlerin olup olmadığının tespit edilmesi ve varsa bu çelişkilerin nelerden kaynaklanabileceğinin belirlenmesidir.

Araştırmada, istihdam ile eğitim, işsizlik, yoksulluk riski ve haftalık çalışma süresi arasındaki ilişkinin cinsiyetler arasında ayrı ayrı incelenmesi ve seçilmiş AB üyesi ülkelerin yanı sıra Türkiye özelinde AB'ye aday ülkelerin de analiz kapsamında araştırılması açısından, çalışmanın alan yazınına katkı sağlayacağı ve özgünlük sunacağı öngörülmektedir. 2006 yılı öncesindeki verilere ulaşım güçlüğü doğrultusunda analiz dönemi 2006-2018 olarak belirlenebilmiştir. Araştırmaya 2019 yılının dâhil edilememesinin nedeni ise 2019 yılsonu verilerinin 2020 yılı içerisinde yayımlanacak olmasıdır. AB'ye üye olan 22 ve aday ülke konumunda olan 1 (Türkiye) ülke analiz kapsamına dâhil edilebilmiştir. 2019 yılı itibariyle,

AB'ye üye olan 28 ülke söz konusu iken, aday ülke konumunda ise 5 ülke bulunmaktadır. İncelenen dönemde verilerine eksiksiz erişilebilen 23 ülkeye ait veriler analiz edilebilmiştir. Araştırmada, 2006-2018 döneminde AB'ye üye olan ve aday ülke konumunda olan ülkelerin cinsiyetler arası istihdam oranlarına etki eden faktörleri tespit etmek hedeflenmektedir. Araştırma sonucunda elde edilecek bulguların başta AB ülkeleri olmak üzere diğer ülkelere de politika oluşturmaları açısından yol gösterici ve faydalı bilgiler sunması amaçlanmaktadır.

2. Literatür Taraması

Kumaş ve Çağlar (2011), 2009 yılı TÜİK verilerinden hareketle lojistik regresyon modeli kurarak, toplam, zamana göre ve yetersiz istihdamını belirleyen faktörleri cinsiyet temelli bir karşılaştırma çerçevesinde inceledikleri çalışmalarında; kadınlar ve erkekler için benzer sonuçlara ulaşımlardır. Analiz sonucuna göre, her iki cinsiyet için boşanmış olmak, kayıt dışı çalışıyor olmak, artan eğitim düzeyi ve kırsal alanlarda yaşıyor olmak eksik istihdamın artmasına yol açmaktadır.

Akgül ve Etc (2017) yaptıkları çalışmada kişilerin istihdam edilebilirliklerini belirleyen eğitim, yaş, medeni durum gibi faktörlerin cinsiyetler arasında farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için 2004 ve 2013 yıllarına ilişkin Hanehalkı İşgücü Anketi mikro veri setlerini probit modeli aracılığıyla incelemişlerdir. Analiz sonucunda; eğitim düzeyindeki artışın her iki cinsiyet için pozitif yönlü etkisi olduğu ancak 2004 ve 2013 verilerine ilişkin sonuçlar karşılaştırıldığında zamanla eğitimin etkisinin kadınlarda ve erkeklerde zayıfladığını tespit etmişlerdir. Bunun dışında medeni durum açısından, kadınlarda evliliğin istihdamı negatif erkeklerde ise pozitif etkilediği, kadınlarda boşanmayla birlikte negatif yönlü etkinin pozitive döndüğü sonucuna ulaşımlardır. Çocuk sahibi olma konusunda ise her iki cinsiyette de okul öncesi çağda çocuk sahibi olanların

istihdamının negatif yönde etkilendiği bulunmuştur. Son olarak yapılan analiz göre; daha önce başka bir işte çalışıyor olmanın hem kadınlarda hem de erkeklerde istihdam şansını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Demirtaş ve Yayla (2017) küresel karşılıklı bağımlılığın kadın istihdamı üzerine etkisini 1995-2012 yılları için OECD ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler olacak şekilde iki model oluşturdukları çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanarak incelemektedirler. Yapılan analiz sonucunda; OECD ülkelerinde küreselleşme değişkenlerinin tamamının kadın istihdamını pozitif yönde etkilediği; gelişmekte olan ülkelerde ise dışa açıklık oranı ile ithalatın kadın istihdamını pozitif etkilediği ancak ihracatın kadın istihdamı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ortaya koyulmuştur. Son olarak da doğrudan yabancı yatırımların OECD ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamını pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Aksoy vd. (2019) Türkiye’de kadın istihdamını belirleyen faktörleri 1988-2018 yılları için ARDL sınır testi yöntemi kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda uzun dönemde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaştıkları çalışmalarında, asgari ücret düzeyi ile kadın istihdamı arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşamamışlardır. Bunun yanında kadın nüfusu, işsizlik oranı, kişi başına gelir ve evli kadınların istihdamdaki oranı ile kadın istihdam oranı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna da ulaşmışlardır.

Tseloni, Tsoukis ve Emmanouilides (2011) küreselleşme ve sosyo-ekonomik kalkınmanın cinsiyet eşitsizliğinin belirleyicilerinden olan eğitim düzeyi, işsizlik ve işgücüne katılım arasındaki ilişkiyi 1981-2000 yılları için 68 ülke kapsamında inceledikleri çalışmalarında çoklu regresyon analizi yapmışlardır. Yaptıkları analizle, kadın işsizliğinin fazla olduğu ülkelerde kadınların eğitime katılımının

daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmanın diğer bir araştırma bulgusu eğitim, işsizlik ve işgücüne katılımdaki cinsiyet eşitsizliklerinin temelde ekonomik, demografik ve bölgesel özelliklerle bağlantılı olduğu, buradan hareketle işgücüne katılım ve eğitim arasındaki ilişkinin doğrudan bir ilişki değil ekonomik ve bölgesel anlamda etkileri bulunan dolaylı bir ilişki olmasıdır. Bunun yanında işgücüne katılım ve işgücü piyasasından dışlanma noktasında kısa vadede kadınların işgücüne katılma oranında yaşanan artıştan kadınların işsizlik riski konusunda daha fazla etkileneceği fakat uzun vadede işsizlik riski konusunda var olan bu cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkacağı öngörüsünde bulunmuşlardır.

Anyanwu ve Augustine (2013) 48 Afrika ülkesi kapsamında 1991-2009 verilerinden hareketle istihdamda cinsiyet eşitliğini araştırdıkları çalışmalarında Kuzey Afrika ülkeleri ve Kuzey Afrika hariç diğer tüm Afrika ülkeleri için sonuçlar elde etmişlerdir. Kuzey Afrika ülkeleri hariç diğer tüm Afrika ülkeleri için; artan demokrasi, GSYİH içinde yatırıma ayrılan pay, eğitimde ilköğretim mezunu düzeyi ve kentsel nüfusun istihdamda cinsiyet eşitliğini artıracakları sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanında artan kişi başına GSYİH, doğrudan yabancı yatırım, nüfusun cinsiyete göre dağılımı ve net petrol ihraç edilen ülke olma durumunun ise istihdamda cinsiyet eşitliğini azaltma eğiliminde olduğunu tespit etmişlerdir. Kuzey Afrika ülkeleri için ise, artan GSYİH içinde yatırıma ayrılan pay, kentsel nüfusun payı, eğitimde ortaöğretim mezunu düzeyi ve ülkenin petrol ihracatı istihdamda cinsiyet eşitliğini artırırken; artan kişi başına GSYİH, ilköğretim mezunu düzeyi ve nüfusun cinsiyete göre dağılımı bu eşitliği azaltma eğilimi göstermektedir.

Eastin ve Prakash (2013) 1980-2005 yılları için 146 gelişmekte olan ülke kapsamında ekonomik büyüme ve cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında ekonomik kalkınmanın ilk etapta kadınların işgücüne

katılımını artırdığı için cinsiyet eşitliğini olumlu yönde etkilediğini, sonrasında piyasada işgücünün tabakalaşması ve cinsiyet ayrımcılığından dolayı kalkınmanın cinsiyet eşitliğinde azalma yaşanmasına sebep olduğu, sonraki aşamada ise kadınların eğitime katılımında ve teknolojiye erişiminde artış meydana gelmesiyle beraber cinsiyet eşitliğinin tekrar artacağı sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla çalışmadan, cinsiyet eşitliğinin yıllar içerisinde aşamalı olarak artması yerine belirli dönemlerde zorunlu olarak azalacağı bilgisine ulaşılabilmektedir.

Baussola, Mussida, Jenkins ve Penfold (2015) İtalya ve Birleşik Krallık için 2004-2013 verileri kullanılarak logit model tahminlerine dayanarak cinsiyet ve işsizlik arasındaki ilişkiyi karşılaştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda İtalya'da kadınların erkeklere nazaran dezavantajlı konumda oldukları fakat Birleşik Krallık' ta böyle bir dezavantajın bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Alena (2016) AB üyesi 21 ülkenin 1990-2015 yıllarına ilişkin işgücü anketi verilerinden hareketle cinsiyete dayalı işsizlik uçurumunu regresyon analizi ile araştırdığı çalışmasında ülkelerdeki doğum sonrası uygulanan politikaların (ebeveyn izni gibi) kadınların işgücü piyasasındaki durumunu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada kadınların doğum sonrası piyasadaki durumunun yoğun olduğu ülkelerde cinsiyete dayalı işsizlik uçurumunun yüksek düzeyde gerçekleştiği vurgusu yapılmaktadır.

Lama ve Majumder (2018) 2011-2012 verilerinden hareketle Hindistan işgücü piyasasında cinsiyete dayalı ücret ve istihdam eşitsizliğini Oaxaca ayrıştırma tekniği yardımıyla inceledikleri çalışmalarında tüm sektörlerde cinsiyete dayalı ücret farklılığı olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak çalışmada ücret uçurumu olarak adlandırılacak genel eşitsizliğin çalışma biçimleri açısından ortaya çıktığı vurgusu yapılmaktadır. Yani düzenli-geçici işçiler ve piyasadaki kırsal-kentsel ayrımının cinsiyete dayalı ücret farklılıklarına esas katkıyı yaptığı

sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanında kadın ve erkek işçilerin istihdam biçimlerinde büyük farklılıklar olduğu kadınların kırsal alanda daha yoğun olarak ve geçici işçi statüsünde çalıştıkları bulgusuna ulaşmaları ücret farklılıklarının nereden kaynaklandığını da göstermektedir.

Passinhas ve Proença (2020) Portekiz’de ekonomik durgunluk dönemlerinde işsizlik dinamiklerini cinsiyet eşitsizliği bağlamında değerlendirmek için 2010-2013 verilerinden hareketle probit modeli tahmin ettikleri çalışmalarında erkeklerin önceki işsizlik dönemlerinden kaynaklanan olumsuz etkilere karşı daha dirençli olduğu ve kadınların bu durumda işsizlik riskinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3. Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde AB’ye üye olan ve aday ülke konumunda olan ülkelerde cinsiyetler arası istihdama etki eden faktörleri ortaya çıkarmak için gerçekleştirilen panel veri analizine ve ulaşılan bulguların yorumlanmasına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Değişkenleri

Araştırmada, cinsiyetler arası istihdama etki eden faktörleri belirleyebilmek amacıyla, AB’ye üye olan ve aday konumunda olan yirmi üç ülkenin 2006-2018 yılları arasındaki verileri araştırma kapsamında incelenmiştir. Ülkelere ilişkin kullanılan yıllık bazda veriler, OECD ve Eurostat veri tabanından elde edilmiştir. Araştırmaya konu olan AB ülkeleri Tablo 1 de gösterilmektedir.

Tablo 1. AB Üye ve Üyelğe Aday Ülkeler

No	Ülke	No	Ülke
1	Almanya	13	İtalya
2	Avusturya	14	Letonya
3	Belçika	15	Litvanya
4	Birleşik Krallık	16	Lüksemburg
5	Çek Cumhuriyeti	17	Macaristan
6	Danimarka	18	Polonya
7	Estonya	19	Portekiz
8	Fransa	20	Slovakya
9	Hollanda	21	Slovenya
10	İrlanda	22	Türkiye
11	İspanya	23	Yunanistan
12	İsveç		

Araştırmaya konu olan ülkeler, AB'ye üye ve aday ülke olan ülkelerin %84,8'ini oluşturmaktadır. Bu oran dikkate alındığında, grup bazında yapılan araştırmada ulaşılan bulguların, geneli temsil ettiğini söylemek mümkündür.

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin hesaplamalar ve kısaltmalar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Araştırma Kullanılan Değişkenler ve Hesaplamaları

Değişken	Kısaltma	Hesaplama
İstihdam Oranı	IST	Çalışan nüfus/Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus
Eğitim Oranı	EGI	Lise mezunu ve üstü
İşsizlik Oranı	ISZ	İşsizler/İşgücü
Yoksulluk Riski Oranı	YOK	Yoksullar/Toplam Nüfus (Kesme puanı: Sosyal transferlerden sonra medyan eşdeğer gelirin %60'ı)
Haftalık Çalışma Süresi	CSU	İstihdam edilenlerin haftalık çalışma saatleri

Araştırma kapsamında değerlendirilen ülkeler, araştırmada kullanılan değişkenler ve hesaplama şekilleri verildikten sonra diğer başlık altında analize ilişkin oluşturulan hipotezlere yer verilmiştir.

3.2. Araştırmada Oluşturulan Hipotezler

AB ülkelerinde istihdama etki eden faktörleri cinsiyetler açısından belirleyebilmek amacıyla, çalışmada kullanılan bağımlı ve açıklayıcı değişkenler kapsamında erkek istihdam oranı için oluşturulan Mode1 ve Kadın istihdam oranı için oluşturulmuş Model 2 kapsamında toplamda 8 ayrı hipotez oluşturulmuş ve sınanmıştır.

Hipotez 1

H₀: AB'ye üye ve aday üye ülkelerde erkek istihdam oranı ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 2

H₀: AB'ye üye ve aday üye ülkelerde erkek istihdam oranı ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 3

H₀: AB'ye üye ve aday üye ülkelerde erkek istihdam oranı ile yoksulluk riski arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 4

H₀: AB'ye üye ve aday üye ülkelerde erkek istihdam oranı ile çalışma süresi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 5

H₀: AB'ye üye ve aday üye ülkelerde kadın istihdam oranı ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 6

H₀: AB'ye üye ve aday üye ülkelerde kadın istihdam oranı ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 7

H₀: AB'ye üye ve aday üye ülkelerde kadın istihdam oranı ile yoksulluk riski arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 8

H₀: AB'ye üye ve aday üye ülkelerde kadın istihdam oranı ile çalışma süresi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

3.3. Araştırma Modelleri

Araştırmada kullanılan değişkenler ve grup bazında yapılan analizler doğrultusunda iki farklı panel regresyon modeli oluşturulmuştur. Bu modeller ülkeleri temsil eden yatay kesit verilerden ve zaman serisi verilerinden oluşmaktadır. Araştırmada oluşturulan modeller, Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Modeller

$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \epsilon_{it} + \lambda_t$	
No	Model
1 (Erkek)	$IST_{it} = \alpha_{it} + \beta_{2it} EGI_{it} + \beta_{3it} ISZ_{it} + \beta_{4it} YOK_{it} + \beta_{5it} CSU_{it} + \epsilon_{it} + \lambda_t$
2 (Kadın)	$IST_{it} = \alpha_{it} + \beta_{2it} EGI_{it} + \beta_{3it} ISZ_{it} + \beta_{4it} YOK_{it} + \beta_{5it} CSU_{it} + \epsilon_{it} + \lambda_t$

Araştırmada sınaması yapılacak olan modeller, araştırmanın bağımlı değişkeni olan istihdam oranı esas alınarak kurgulanmıştır. Tablo 3'te yer alan modellerde, Y her bir ülke (i) ve yıllık dönem (t) için X1: eğitim, X2: işsizlik oranı, X3: yoksulluk riski oranı ve X4: çalışma süresini ifade ederken, β açıklayıcı değişkenlerin eğitim katsayısını ve ϵ ise hata terimini ifade etmektedir.

3.4. Araştırmada Kullanılan Yöntem

Araştırmada, istihdam oranı ile eğitim, işsizlik, yoksulluk riski ve haftalık çalışma süresi arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için panel veri regresyon analiz yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada, panel veri analizi kapsamında; Spearman korelasyon analizi ve varyans şişirme testi (VIF) ile çoklu doğrusal bağlantı; yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan homojen yapıda olan seriler

için Levin, Lin ve Chu (LLC) ve heterojen yapıda olan seriler için ise Im, Pesaran ve Shin (IPS) birinci nesil birim kök testleri ile serilere ilişkin durağanlık süreci, F, LM ve Honda testleri ile tahmin modeli seçimi; Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM testi ile değişen varyans; Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'in Durbin-Watson testleri ile otokorelasyon varsayımları sınanmıştır. Son olarak model White tarafından geliştirilen panel standart hataları düzelten dirençli tahminci kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki durumları araştırılmıştır.

3.5. Araştırmada Ulaşılan Bulgular

Araştırmada, erkek ve kadın istihdam oranları doğrultusunda iki farklı regresyon modeli oluşturulmuş ve model tahmin edilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde her iki model için gerçekleştirilen analizler ve sonuçlar ayrı ayrı başlıklar halinde sunulmaktadır.

3.5.1. Model 1 için Analiz Sonuçları

Erkek istihdam oranının belirleyicilerini tespit edebilmek amacıyla için oluşturulan modelde kullanılan bağımlı ve açıklayıcı değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik verileri, Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

	IST	EGI	ISZ	YOK	CSU
Ortalama	71.082	70.855	8.902	15.668	3.681
Medyan	70.850	75.200	7.721	15.200	3.686
Maksimum	81.790	89.100	25.731	26.200	3.988
Minimum	56.492	25.300	1.832	7.500	3.510
Std. Sap.	5.599	14.356	4.616	3.807	0.075
Çarpıklık	-0.170	-1.312	1.466	0.202	1.096
Basıklık	2.322	4.103	4.969	2.569	8.031
Jarque-Bera	7.160	100.884	155.366	4.346	375.186
Olasılık	0.028	0.000	0.000	0.114	0.000
Gözlem	299	299	299	299	299

Tablo 4’te yer alan tanımlayıcı istatistik sonuçları incelendiğinde, açıklayıcı değişken konumunda olan EGI, ISZ, YOK ve CSU değişkenlerine ait ortalama değerlerin sırasıyla 71,082, 70,855, 8,902, 15,668 ve 3,681 olduğu hesaplanmıştır. Bu bağlamda, AB ülkelerinde istihdam oranının ve eğitim düzeyinin %70’in üzerinde olduğu söylenebilir. Diğer taraftan işsizlik oranı ve yoksulluk riskinin ise düşük düzeyde olduğu da ifade edilebilir. Çarpıklık, basıklık ve Jargue-Bera değerleri normal dağılım göstergeleridir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları normal dağılımda 0’dır. ISZ, YOK ve CSU değişkenleri için hesaplanan pozitif çarpıklık katsayıları sola çarpıklığa işaret ederken, IST ve EGI değişkenlerine ait negatif çarpıklık ise sağa çarpıklığa işaret etmektedir. Normal dağılım için basıklık ve çarpıklık katsayılarının -1 ile 1 arasında değer alması gerekliliği dikkate alındığında, tüm değişkenlerin normal dağılım göstermedikleri belirlenmiştir. JB olasılık değeri ise kritik değer olarak kabul edilen 0.05’ten küçüktür ve testin sıfır hipotezi “ H_0 : Seriler normal dağılmaktadır” reddedilmektedir ve serilerin normal dağılmadığı bu testte de ortaya çıkarılmıştır.

▪ Çoklu Doğrusal Bağlantı ve İçsellik (Endogeneity) Analiz Sonuçları

Modeli oluşturan değişkenlerin dışsal değişkenler olup olmadığı, açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı ve bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasında içsellik sorunu yaratabilecek düzeyde ilişki olup olmadığının araştırılması önem arz etmektedir. Modelde çoklu doğrusal bağlantı ve/veya içsellik sorununun olması modelin açıklama gücü olan R^2 değerinde ve değişkenlerin anlamlılık seviyelerinde sapmalara yol açabilmektedir. Çoklu doğrusal bağlantı sorunu, serpilme diyagramları ile gözlemlenebilmekte, korelasyon testi ve Varyans Şişirme Faktör (VIF) değerleri ile incelenebilmektedir. Açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişki düzeyinin %90’dan büyük olması ve sabit terimi içeren merkezi VIF değerlerinin ise 10’dan yüksek

olması halinde modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan korelasyon analizi ile tespit edilebilen bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki yüksek düzeyli ilişki de modelde içsellik sorununa işaret edebilmektedir. Dolayısıyla, panel veri analizlerinde, içsellik ve çoklu doğrusal bağlantı sorunları dikkate alınmadan yapılan analizlerde sonuçlar sapmalı ve tutarsız olabilmektedir. Bu bağlamda, çoklu doğrusal bağlantı ve içsellik sorunları için oluşturulan yapılan korelasyon analizi ve VIF testi sonuçları aşağıda Tablo 5 ve 6'da gösterilmektedir.

Tablo 5. Korelasyon Analiz Sonuçları

Korelasyon t-istatistik Olasılık	IST	CSU	EGI	ISZ	YOK
IST	1.0000				

CSU	-0.2102	1.0000			
	-3.7057	-----			
	0.0003	-----			
EGI	0.1951	0.1251	1.0000		
	3.4283	2.1731	-----		
	0.0007	0.0306	-----		
ISZ	-0.7830	0.0688	-0.2246	1.0000	
	-21.696	1.1881	-3.9720	-----	
	0.0000	0.2357	0.0001	-----	
YOK	-0.4328	0.2778	-0.4013	0.5062	1.0000
	-8.2742	4.9838	-7.5506	10.115	-----
	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	-----

Normal dağılım varsayımının geçerli olmadığı durumda değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesinde kullanılan Spearman korelasyon testinde elde edilen bulgulara göre açıklayıcı değişkenler arasındaki en yüksek ilişki YOK ile ISZ arasında %50,62 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı söylenebilir. Diğer taraftan bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişki düzeyine bakıldığında ISZ ile

%78,30 ilişkinin hesaplandığı görülmektedir. Bu bağlamda Model 1’de içsellik sorununa da rastlanılmadığı gibi kullanılan değişkenlerin dışsal değişkenler olmadığı da ifade edilebilir. Çoklu doğrusal bağlantı sorununun test edilmesinde kullanılan diğer bir test olan VIF analiz sonuçları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. Varyans Şişirme Faktör Değerleri

	Değişken	Varyans Katsayısı	Merkezi Olmayan VIF Değeri	Merkezi VIF Değeri
IST	CSU	8.9768	3337.041	1.3697
	EGI	0.0002	35.4071	1.3917
	ISZ	0.0025	6.8248	1.4423
	YOK	0.0056	39.6792	2.2054
	C	117.9067	3234.272	NA

Tablo 6’daki VIF analiz sonuçları incelendiğinde, IST için oluşturulan modelde sabit terimin yer aldığı merkezi VIF değerlerinin 2,2053 olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda modelde çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açabilecek bir durum olmadığı ortaya çıkarılmıştır. VIF test sonuçları, korelasyon analiz sonuçlarını destekler niteliktedir.

▪ **Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi**

Analize geçilmeden önce yatay kesit bağımlılığı ve birim kök analizlerinde gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Çalışmanın zaman boyutu dikkate alındığında yıllık veriler için gecikme uzunluğunun 1 ya da 2 olması önerilmektedir. Ancak bu durumun raporlanabilmesi için gecikme uzunluğu testi yapılmıştır. Gecikme uzunluğu analiz sonuçları, Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7. Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-889.3879	NA	65.7379	15.5372	15.6327	15.5759
1	48.9176	1795.0190	0.0000	-0.5029	-0.0255*	-0.3091
2	83.7959	64.2974	0.0000	-0.8312	0.0280	-0.4824*
3	95.7411	21.1898	0.0000	-0.7607	0.4805	-0.2569
4	111.1401	26.2452	0.0000	-0.7503	0.8728	-0.0915
5	121.6242	17.1392	0.0000	-0.6543	1.3507	0.1595
6	146.0791	38.2772	0.0000	-0.8014	1.5855	0.1674
7	181.6739	53.2374	0.0000	-1.1421	1.6266	-0.0183
8	202.9374	30.3237*	3.66e-06*	-1.2337*	1.9170	0.0452

Tablo 7'deki gecikme uzunluğu test sonuçları değerlendirildiğinde, serilerde uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesinde Schwarz bilgi kriteri esas alınabilmektedir. Bu doğrultuda Model 1 için uygun gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiş ve analizlerde esas alınmıştır.

▪ Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizi, zaman ve yatay kesit verilerden meydana gelmektedir. Araştırmanın yatay kesit boyutunu ülkeler oluşturmakta ve bu ülkelerin birinde ortaya çıkan bir çok analize konu olan diğer ülkelerde de etkili oluyorsa bu durumda yatay kesitler arasında bağımlılık söz konusudur. Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığı göz önünde bulundurulmadan gerçekleştirilen analizlerde elde edilen bulgular sahte ilişkiler içerebilmektedir. Araştırmanın zaman boyutunun yatay kesit boyutundan küçük olması doğrultusunda, yatay kesit bağımlılığı Pesaran (2004) CD testi kullanılarak sınanmıştır. Bu testin sıfır hipotezi " H_0 : Yatay kesitler arasında bağımlılık yoktur" şeklindedir. Araştırmada yatay kesit bağımlılığı, değişken bazında test edilmiş olup sonuçlar, Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	Değişken	İstatistik	Olasılık
CD (Pesaran 2004)	IST	-1.304	0.096
	CSU	-0.753	0.226
	EGI	-0.591	0.277
	ISZ	-1.310	0.095
	YOK	-1.568	0.058

H₀: Yatay kesitler arasında bağımlılık yoktur.
H₁: Yatay kesitler arasında bağımlılık vardır.

Tabloda gösterilen yatay kesit bağımlılığı sonuçları incelendiğinde, değişkenlerine ait hesaplanan CD test olasılık değerlerinin kritik değer olarak kabul edilen değerlerin üzerinde olduğu tespit edilmiş ve sıfır hipotezi reddedilememiştir. Bu bağlamda modellerde kullanılan tüm değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olmadığı belirlenmiştir.

▪ Homojenlik/Heterojenlik

Modellerdeki değişkenlerin durağanlık sınamalarında hangi birim kök testlerinin kullanılacağı, serilerin homojen ya da heterojen olup olmadıklarına göre karar verilebilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumda durağanlık, birinci nesil birim kök testleri ile sınanmaktadır. Birinci nesil birim kök testlerinden hangisinin kullanılacağına ise homojenlik durumuna göre karar verilebilmektedir. Çalışmada homojenlik, Pesaran ve Yamagata (2008) delta testleri ile incelenmiştir. Delta test sonuçları, Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Homojenlik Delta Test Sonuçları

IST			
$\tilde{\Delta}$	-0.527	$\tilde{\Delta}_{adj}$	-0.601
Olasılık	0.701	Olasılık	0.726
CSU			
$\tilde{\Delta}$	0.914	$\tilde{\Delta}_{adj}$	1.042
Olasılık	0.180	Olasılık	0.149
EGI			
$\tilde{\Delta}$	2.084	$\tilde{\Delta}_{adj}$	2.376
Olasılık	0.019	Olasılık	0.009
ISZ			
$\tilde{\Delta}$	-0.643	$\tilde{\Delta}_{adj}$	-0.733
Olasılık	0.740	Olasılık	0.768
YOK			
$\tilde{\Delta}$	2.530	$\tilde{\Delta}_{adj}$	2.885
Olasılık	0.006	Olasılık	0.002
H ₀ : Homojenlik vardır.			
H ₁ : Homojenlik yoktur.			

Tablo 9'daki delta homojenlik test sonuçları değerlendirildiğinde, IST, CSU ve ISZ değişkenlerin delta ve düzeltilmiş delta olasılık değerlerinin kritik değerlerden büyük olduğu hesaplanmış ve testin sıfır hipotezi "H₀: Homojenlik vardır" reddedilememiş ve bu değişkenlerin homojen oldukları belirlenmiştir. EGI ve YOK değişkenlerine ait hesaplanan olasılık değerleri ise kritik değer altındadır ve sıfır hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla, bu iki değişkenin de heterojen yapıda oldukları tespit edilmiştir.

▪ Durağanlık (Birim Kök)

Panel veri analizinde doğru, sapmasız ve tutarlı sonuçlara ulaşabilmek amacıyla değişkenlere ilişkin serilerin durağanlığının sağlanması gerekmektedir (Gujarati, 2003). Birim kök testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate alma durumlarına göre birinci nesil ve ikinci nesil testler olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda tercih edilen testler iken ikinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate aldıkları için

yatay kesit bağımlılığının söz konusu olduğu durumlarda tercih edilmektedir (Topaloğlu, 2018). Çalışmada değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı söz konusu olmadığı için ilişkin sınamasında, Levin, Lin ve Chu (2002) ve Im, Pesaran ve Shin (2003) birinci nesil birim kök testleri kullanılmıştır. LLC birim kök testi sonuçları, Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10. LLC Panel Birim Kök Test Sonuçları

	Değişken	İsta.	p-değer		Değişken	İsta.	p-değer
Sabit	IST	-3.953	0.000	Sabit + Trend	IST	-3.472	0.000
	CSU	-5.220	0.000		CSU	-5.853	0.000
	ISZ	-5.568	0.000		ISZ	-2.314	0.010
H ₀ : Birim kök vardır.							
H ₁ : Birim kök yoktur.							

LLC test sonuçlarına göre, IST, CSU ve ISZ değişkenlerine ait olasılık değerlerinin kritik değer olarak kabul edilen 0.05'ten küçük olduğu belirlenmiş ve serilerde birim kök vardır şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilmiş ve bu serilerin düzey değerlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının olmadığı ve heterojen yapıda olan değişkenlerin durağanlıkları ise IPS testi ile sınanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11. IPS Panel Birim Kök Test Sonuçları

	Değişken	İsta.	p-değer		Değişken	İsta.	p-değer
Sabit	EGI	2.836	0.997	Sabit + Trend	EGI	-3.792	0.000
	YOK	-6.778	0.000		YOK	-2.102	0.017
Birinci Fark							
	Değişken	İsta.	p-değer		Değişken	İsta.	p-değer
Sabit	EGI	-10.993	0.000	Sabit + Trend	EGI	-8.297	0.000
H ₀ : Birim kök vardır.							
H ₁ : Birim kök yoktur.							

IPS test sonuçları incelendiğinde, EGI değişkenine ait olasılık değerinin sabit terimde kritik değer olarak kabul edilen 0.05'ten büyük olduğu belirlenirken, sabit ve trendli terimde ise kritik değer altında olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, EGI değişkeninin düzeyde durağan olmadığı tespit edilmiş ve birinci dereceden fark alma işlemi yapılarak serinin I(1) olduğu tespit edilmiştir. YOK değişkeni için hesaplanan olasılık değerinin kritik değer altında olduğu belirlenmiş ve serinin düzeyde I(0) olduğu belirlenmiştir.

Serilerin durağanlıklarının sağlanması sonrasında panel veri analizi kapsamında tahminleme yapabilmek için model tahmin modelinin belirlenmesi gerekmektedir. Model tahminlemesi için havuzlanmış model, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli kullanılabilir. Araştırmada kullanılan veri setinin oluşturulmasında özellikle yatay kesit seçme aşaması sabit ya da rassal etkiler modellerini kullanmayı zorunlu kılabilir. Bu bağlamda, model tahminlemesinde havuzlanmış model ile sabit etkiler modeli arasında tercih yapabilmek için F testi kullanılabilir. Havuzlanmış model ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapabilmek için ise Breuch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri kullanılabilir. Herhangi bir araştırmada belirli bir dönemde spesifik grubun tüm verileri analiz kapsamında inceleniyorsa sabit etkiler modeli kullanılarak tahminleme yapılması, daha doğru ve tutarlı sonuçların alınabilmesi açısından önem arz etmektedir. Tahmin modeli belirleyebilmek için yapılan F, LM ve Honda test sonuçları, Tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 12. F, LM ve Honda Test Sonuçları

	Test	İstatistik	Olasılık Değeri
IST	F-grup	78.3740	0.0000
	F-zaman	1.6610	0.0831
	F-iki yönlü	53.0958	0.0000
	LM-grup	1086.057	0.0000
	LM-zaman	3.0252	0.0820
	LM-iki yönlü	1089.082	0.0000
	Honda-grup	32.9554	0.0000
	Honda-zaman	-1.7393	0.9590
	Honda-iki yönlü	22.0731	0.0000
	H ₀ : Havuzlanmış model		

Tablo 12’de yer alan analiz sonuçları değerlendirildiğinde, havuzlanmış model ile sabit etkiler modeli arasında seçim yapabilmek için gerçekleştirilen F testi sonuçlarına göre, grup bazında elde edilen olasılık değerinin kritik değerin altında olduğu belirlenmiş ve “H₀: Havuzlanmış model” sıfır hipotezi reddedilmiştir. Diğer taraftan zaman etkisi için hesaplanan olasılık değerinin ise kritik değerin üzerinde olduğu belirlenmiş ve sıfır hipotezi reddedilememiştir. Dolayısıyla, erkek istihdam oranı esas alınarak oluşturulmuş Model 1 için grup etkisinin olduğu tek yönlü sabit etkiler modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. LM ve Honda test sonuçları değerlendirildiğinde, grup bazında elde edilen olasılık değerlerinin kritik değerin altında olduğu tespit edilmiş ve rassal etkiler modeline karşı “H₀: Havuzlanmış model” sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu bağlamda, Honda ve LM test sonuçlarına göre Model 1 için grup etkisinin olduğu tek yönlü rassal etkiler modelinin geçerli olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın spesifik bir gruba ait verilerde oluştuğu, analizde incelenen ülkelerin tesadüfi olarak seçilmediği dikkate alındığında model tahmininin sabit etkiler modeli ile yapılması daha tutarlı ve etkin sonuçlara ulaşılabilmesi açısından önem arz

etmektedir. Model 1 için grup etkisinin olduğu tek yönlü sabit etkiler modeli ile tahmin edilecektir.

Bu modelde hata terimine ait otokorelasyon ve değişen varyans sınamalarının yapılması gerekmektedir. Otokorelasyon ve değişen varyans sınamaları yapılmadan tahmin edildiği takdirde sahte regresyon ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Araştırmada, sabit etkiler modeli doğrultusunda otokorelasyon için Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Durbin-Watson testleri kullanılırken, değişen varyans için ise Breusch-Pagan-Godfrey LM testi kullanılmıştır. Test sonuçları, Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13. Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

Sabit Etkiler Modeli İçin		
Değişen Varyans		
Breusch-Pagan-Godfrey LM	339.5037	0.0000
H ₀ : Değişen varyans yoktur. H ₁ : Değişen varyans vardır.		
Otokorelasyon		
Baltagi ve Li (1991) LMP	135.2339	0.0000
Born ve Bretuing (2016) LMP	175.0325	0.0000
Durbin-Watson	0.3070	
H ₀ : Otokorelasyon yoktur. H ₁ : Otokorelasyon vardır.		

Tablo 12'deki değişen varyans ve otokorelasyon test sonuçları incelendiğinde, Breusch-Pagan-Godfrey LM test olasılık değerinin kritik değerinin altında olduğu belirlenmiş ve sıfır hipotezi "H₀: Değişen varyans yoktur" reddedilmiştir. Dolayısıyla Model 1'de değişen varyans sorunu bulunmaktadır. Otokorelasyon için gerçekleştirilen testlerden ikisi konumunda olan Baltagi & Li ve Born & Bretuing test olasılık değerlerinin kritik değerinin altında olduğu tespit edilmiş ve "H₀: Otokorelasyon yoktur" reddedilmiştir. Durbin-Watson testi, zaman serisi analizlerinde sıklıkla kullanılan bir test olmakla birlikte panel veri regresyon

analizlerinde otokorelasyon sınamasında da kullanılabilir. DW değerinin 2'ye yakın olmaması, modelde otokorelasyon olduğuna dair bir işaret. Dolayısıyla, 3 test sonucu da modelde otokorelasyon olduğuna işaret etmektedir. Tek yönlü sabit etkiler modelinin geçerli olduğu Model 1'de değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarına rastlanılmıştır. Bu doğrultuda White period panel standart hataları düzelten dirençli tahminci kullanılarak Model 1 tahmin edilmiştir. Model 1 tahmin sonuçları, Tablo 14'te gösterilmektedir.

Tablo 14. Model 1 Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: IST				
Yöntem: Panel En Küçük Kareler				
Örneklem (düzeltilmiş): 2007-2018				
Periyot: 12				
Yatay Kesit: 23				
Toplam panel (dengeli) gözlem: 276				
White period standart hata & kovaryans (no d. f. correction)				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık Değeri
CSU	-35.0495	9.9161	-3.5346	0.0005
EGI	-0.0265	0.0707	-0.3744	0.7084
ISZ	-1.0266	0.0483	-21.2615	0.0000
YOK	0.2254	0.0935	2.4114	0.0166
C	205.7320	36.1716	5.6877	0.0000
R-kare				
	0.9578		Ort. Bağımlı Değ.	70.9902
Düzeltilmiş R-kare				
	0.9534		S.S. Bağımlı Değ.	5.6197
S.H. of regresyon				
	1.2135		Akaike Bilgi Kriteri	3.3176
Resid Kare Ort.				
	366.6587		Schwarz Bilgi Kriteri	3.6717
Log likelihood				
	-430.8232		Hannan-Quinn Bilgi Kriteri	3.4597
F-istatistik				
	217.2633		***,** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.	
Olasılık(F- istatistik)				
	0.0000			

Model 1 tahmin sonuçları incelendiğinde, modelin anlamlı ve geçerli olup olmadığının göstergesi konumunda olan F- istatistik olasılık değerinin kritik değerden küçük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Model 1, %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve geçerlidir. Modelin bir diğer önemli göstergesi olan modelin açıklayıcı gücü, R^2 'dir. Model 1'in açıklama gücü %95,7 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir deyişle, çalışma süresi, eğitim, işsizlik ve yoksulluk riski

açıklayıcı değişkenlerinin, bağımlı değişken olan istihdam oranında meydana gelen değişimlerin %95,7'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Model 1'de elde edilen sonuçlar incelendiğinde, CSU ile IST arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. CSU'daki %1'lik değişim, IST'da 35,049'luk azalışa yol açmaktadır. ISZ ile IST arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. ISZ'deki %1'lik değişim, IST'da 1,026'luk azalışa neden olmaktadır. YOK ile IST arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. YOK'daki %1'lik değişim, IST'da 0,225'lik artışa yol açmaktadır. Araştırma kapsamında oluşturulan Hipotez 1 reddedilemezken, Hipotez 2, 3 ve 4 ise reddedilmiştir.

3.5.2. Model 2 için Analiz Sonuçları

Cinsiyetler arası istihdama etki eden faktörlerin araştırıldığı çalışmanın ikinci modelinde kadın istihdam oranının belirleyicilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Panel veri analizinde gerçekleştirilen analizlere ilişkin ilgili süreçler Model 1'de anlatıldığı için Model 2'de tekrara düşmeme adına doğrudan test ve analiz sonuçlarına değinilmiştir. Model 2'de kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik verileri, Tablo 15'te gösterilmektedir.

Tablo 15. Tanımlayıcı İstatistikler

	IST	EGI	ISZ	YOK	CSU
Ortalama	59.381	71.279	9.394	17.022	3.551
Medyan	60.791	74.300	7.992	16.500	3.543
Maksimum	76.005	90.100	31.556	28.100	3.868
Minimum	22.707	22.600	2.844	9.400	3.178
Std. Sap.	10.065	14.553	4.973	4.113	0.128
Çarpıklık	-1.308	-1.565	1.964	0.336	-0.569
Basıklık	5.321	5.324	7.741	2.372	4.090
Jarque-Bera	152.43	189.39	472.31	10.54	30.92
Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.005	0.000
Gözlem	299	299	299	299	299

Tanımlayıcı istatistik sonuçlarına göre, EGI, ISZ, YOK ve CSU değişkenlerine ait ortalama değerlerin sırasıyla 59,381, 71,259, 9,394, 17,022 ve 3,551 olduğu hesaplanmıştır. AB ülkelerinde kadın istihdam oranının erkek istihdam oranına göre yaklaşık %20 daha düşük olduğu söylenebilirken, eğitim düzeyinin benzer düzeylerde olduğu söylenebilir. Diğer taraftan işsizlik oranı ve yoksulluk riskinin ise erkeklere göre kadınlarda daha yüksek düzeyde olduğu da ifade edilebilir. Çarpıklık, basıklık ve Jargue-Bera değerleri normal dağılım göstergelerine göre ise değişkenlere ait serilerin normal dağılım göstermedikleri belirlenmiştir.

Model 2'deki değişkenlere ilişkin çoklu doğrusal bağlantı ve içsellik sorunlarının olup olmadığı korelasyon ve VIF testleri ile araştırılmıştır. Analiz sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 16. Korelasyon Analiz Sonuçları

Korelasyon t-istatistik Olasılık	IST	CSU	EGI	ISZ	YOK
IST	1.0000				

CSU	-0.4267	1.0000			
	-8.1305	-----			
	0.0000	-----			
EGI	0.3913	0.2415	1.0000		
	7.3285	4.2885	-----		
	0.0000	0.0000	-----		
ISZ	-0.7031	0.3610	-0.2692	1.0000	
	-17.0401	6.6709	-4.8164	-----	
	0.0000	0.0000	0.0000	-----	
YOK	-0.2475	0.1942	-0.1612	0.3444	1.0000
	-4.4024	3.4113	-2.8141	6.3227	-----
	0.0000	0.0007	0.0052	0.0000	-----

Spearman korelasyon testi sonuçlarına göre açıklayıcı değişkenler arasındaki en yüksek ilişki CSU ile ISZ arasında %36,10 olarak belirlenmiştir. Buradan

hareketle, açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı söylenebilir. Diğer taraftan bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişki düzeyine bakıldığında ISZ ile %70,31 ilişkinin hesaplandığı görülmektedir. Bu bağlamda Model 2’de içsellik sorununa da rastlanılmamış ve kullanılan değişkenlerin dışsal değişkenler olmadığı da tespit edilmiştir. VIF testi sonuçları Tablo 17’de gösterilmektedir.

Tablo 17. Varyans Şişirme Faktör Değerleri

	Değişken	Varyans Katsayısı	Merkezi Olmayan VIF Değeri	Merkezi VIF Değeri
IST	CSU	8.4477	943.0329	1.2247
	EGI	0.0006	29.8074	1.1890
	ISZ	0.0058	5.7766	1.2614
	YOK	0.0093	25.2814	1.3904
	C	100.593	889.2159	NA

VIF analiz sonuçları incelendiğinde, Model 2’de sabit terimin yer aldığı merkezi VIF değerlerinin 1,3904 olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda modelde çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açabilecek bir durumun olmadığı ortaya çıkarılmıştır. VIF test sonuçları, korelasyon analiz sonuçlarını destekler niteliktedir. Gecikme uzunluğu analiz sonuçları, Tablo 18’de gösterilmektedir.

Tablo 18. Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1035.256	NA	830.9049	18.0740	18.1695	18.1128
1	45.4418	2067.422	7.55E-06	-0.4425	0.0349*	-0.2487
2	71.0253	47.1626	6.40e-06*	-0.6091*	0.2501	-0.2604*
3	83.4050	21.9604	6.83E-06	-0.5462	0.6950	-0.0424
4	94.7668	19.3646	7.44E-06	-0.4655	1.1576	0.1933
5	111.5726	27.4737	7.40E-06	-0.4795	1.5255	0.3343
6	125.9923	22.5700	7.69E-06	-0.4520	1.9349	0.5168
7	144.7481	28.0521*	7.45E-06	-0.4999	2.2688	0.6239
8	153.6401	12.6808	8.62E-06	-0.3763	2.7744	0.9025

Tablo 18’deki gecikme uzunluğu test sonuçları değerlendirildiğinde, Schwarz

bilgi kriterine göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiş ve analizlerde esas alınmıştır. Model 2’de yatay kesit bağımlılığı, değişken bazında test edilmiş olup sonuçlar, Tablo 19’da gösterilmektedir.

Tablo 19. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	Değişken	İstatistik	Olasılık
CD (Pesaran 2004)	IST	-1.411	0.079
	CSU	-1.933	0.027
	EGI	-0.413	0.340
	ISZ	-1.458	0.072
	YOK	-1.397	0.081
H ₀ : Yatay kesitler arasında bağımlılık yoktur.			
H ₁ : Yatay kesitler arasında bağımlılık vardır.			

Tablo 19’de yer alan yatay kesit bağımlılığı sonuçları incelendiğinde, CSU hariç diğer değişkenlere ait hesaplanan CD test olasılık değerlerinin kritik değer olarak kabul edilen değerlerin üzerinde olduğu tespit edilmiş ve sıfır hipotezi reddedilememiştir. Bu bağlamda IST, EGI, ISZ ve YOK değişkenlerinde yatay kesit bağımlılığının olmadığı belirlenirken, CSU değişkeninin de ise yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir. Homojenlik, Pesaran ve Yamagata (2008) delta testleri ile incelenmiştir. Delta test sonuçları, Tablo 20’de gösterilmektedir.

Tablo 20. Homojenlik Delta Test Sonuçları

IST			
$\tilde{\Delta}$	0.699	$\tilde{\Delta}_{adj}$	0.797
Olasılık	0.242	Olasılık	0.213
CSU			
$\tilde{\Delta}$	2.120	$\tilde{\Delta}_{adj}$	2.417
Olasılık	0.017	Olasılık	0.008
EGI			
$\tilde{\Delta}$	2.409	$\tilde{\Delta}_{adj}$	2.747
Olasılık	0.008	Olasılık	0.003
ISZ			
$\tilde{\Delta}$	0.405	$\tilde{\Delta}_{adj}$	0.462
Olasılık	0.343	Olasılık	0.322
YOK			
$\tilde{\Delta}$	1.642	$\tilde{\Delta}_{adj}$	1.872
Olasılık	0.050	Olasılık	0.031
H ₀ : Homojenlik vardır.			
H ₁ : Homojenlik yoktur.			

Delta homojenlik test sonuçları değerlendirildiğinde, IST ve ISZ değişkenlerinin homojen; CSU, EGI ve YOK değişkenlerinin ise heterojen yapıda oldukları tespit edilmiştir. Model 2’de yatay kesit bağımlılığının olduğu CSU değişkeni için ikinci nesil birim kök testi Bai ve Ng (2004) PANİC testi kullanılırken, yatay kesit bağımlılığının olmadığı ve homojen olan değişkenler için birinci nesil birim kök testi olan Levin, Lin ve Chu (2002) testi; heterojen olan değişkenler için ise ve Im, Pesaran ve Shin (2003) testleri kullanılmıştır. Birim kök test sonuçları aşağıda verilmektedir.

Tablo 21. PANIC Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Seviye	Sabit		Sabit ve Trend	
	İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri
<u>CSU</u>				
$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	-2.5126	0.9940	-1.4864	0.9314
$P_{\hat{\epsilon}}^c$	21.8999	0.9990	31.7425	0.9457
<u>Birinci Fark</u>				
<u>CSU</u>				
$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	3.0694	0.0011	2.9906	0.0014
$P_{\hat{\epsilon}}^c$	75.4407	0.0040	74.6845	0.0047

H_0 : Birim kök vardır.

H_1 : Birim kök yoktur.

Not 1: Maks. ortak faktör sayısı 1 olarak alınmış ve bunun yanında maks. gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Not 2: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

PANIC birim kök testi sonuçlarına göre düzey değerinde CSU değişkenine ait hesaplanan olasılık değerlerinin kritik değerinin üzerinde olduğu belirlenmiş ve “birim kök vardır” şeklinde olan sıfır hipotezi reddedilememiştir. CSU serisinin birinci dereceden farkları alınarak hesaplanan olasılık değerlerinin ise kritik değerlerin altında olduğu belirlenmiş ve sıfır hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla, CSU değişkeni düzeyde durağan değildir ve birinci dereceden farkı alınarak durağanlaştırılmıştır. Yatay kesit bağımlılığının olmadığı ve homojen yapıda olan değişkenlerin durağanlık sınamaları için gerçekleştirilen LLC testi sonuçları, Tablo 22’de gösterilmektedir.

Tablo 22. LLC Panel Birim Kök Test Sonuçları

	Değişken	İsta.	p-değer	Sabit	Değişken	İsta.	p-değer
Sabit	IST	-0.542	0.293	+	IST	-2.834	0.002
	ISZ	-5.971	0.000	Trend	ISZ	-3.569	0.000
Birinci Fark							
Sabit	Değişken	İsta.	p-değer	Sabit	Değişken	İsta.	p-değer
	IST	-5.208	0.000	+	IST	-9.360	0.000
				Trend			
H ₀ : Birim kök vardır.							
H ₁ : Birim kök yoktur.							

LLC test sonuçlarına göre, ISZ değişkeninin düzeyde I(0) durağan olduğu tespit edilirken, IST değişkeninin ise birinci dereceden farkı alınarak durağan hale geldiği I(1) olduğu tespit edilmiştir. IPS test sonuçları Tablo 23'te gösterilmektedir.

Tablo 23. IPS Panel Birim Kök Test Sonuçları

	Değişken	İsta.	p-değer	Sabit	Değişken	İsta.	p-değer
Sabit	EGI	2.532	0.994	+	EGI	-1.718	0.042
	YOK	-2.632	0.004	Trend	YOK	-0.732	0.231
Birinci Fark							
Sabit	Değişken	İsta.	p-değer	Sabit	Değişken	İsta.	p-değer
	EGI	-8.190	0.000	+	EGI	-6.607	0.000
				Trend	YOK	-8.557	0.000
H ₀ : Birim kök vardır.							
H ₁ : Birim kök yoktur.							

IPS test sonuçları incelendiğinde, EGI ve YOK değişkenlerinin düzey değerlerinde durağan olmadığı ve birinci dereceden fark alma işlemi yapılarak durağan hale geldiği belirlenmiştir. Model 2'de PANIC, LLC ve IPS birim kök testlerine göre ISZ haricindeki tüm değişkenlerin I(1) olduğu tespit edilmiştir. Serilerin durağanlığı sağlandıktan sonra model tahmin yöntemi belirleme ve diğer varsayımlara ilişkin

analizler gerçekleştirilmiştir. Tahmin modeli belirleyebilmek için yapılan F, LM ve Honda test sonuçları, Tablo 24'te gösterilmektedir.

Tablo 24. F, LM ve Honda Test Sonuçları

	Test	İstatistik	Olasılık Değeri
IST	F-grup	1.6271	0.0414
	F-zaman	8.5909	0.0000
	F-iki yönlü	4.3256	0.0000
	LM-grup	0.2867	0.5924
	LM-zaman	138.3024	0.0000
	LM-iki yönlü	138.5891	0.0000
	Honda-grup	0.5354	0.2962
	Honda-zaman	11.7602	0.0000
	Honda-iki yönlü	8.6943	0.0000
	H ₀ : Havuzlanmış model		

F testi sonuçlarına göre grup ve zaman etkilerinin olduğu çift yönlü sabit etkiler modelinin geçerli olduğu belirlenmiştir. Honda ve LM test sonuçlarına göre ise tek yönlü zaman etkisinin olduğu rassal etkiler modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın kapsamı dikkate alındığında F testi sonuçlarında elde edilen çift yönlü sabit etkiler modeli ile tahmin edilmiştir. Otokorelasyon ve değişen varyans test sonuçları, Tablo 25'te gösterilmektedir.

Tablo 25. Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

Sabit Etkiler Modeli İçin		
Değişen Varyans		
Breusch-Pagan-Godfrey LM	63.8654	0.0000
H ₀ : Değişen varyans yoktur. H ₁ : Değişen varyans vardır.		
Otokorelasyon		
Baltagi ve Li (1991) LMP	21.4372	0.0000
Born ve Bretuing (2016) LMP	37.7986	0.0000
Durbin-Watson	1.3650	
H ₀ : Otokorelasyon yoktur. H ₁ : Otokorelasyon vardır.		

Test sonuçları incelendiğinde, Breusch-Pagan-Godfrey LM testine göre modelde değişen varyans sorunun olduğu tespit edilmiştir. Baltagi & Li ve Born & Bretuing ve D-W testlerine göre de modelde otokorelasyon sorununun olduğu da belirlenmiştir. Model 2'de hata terimlerine ilişkin değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının varlığı ortaya çıkarılmıştır. Bu doğrultuda Beck ve Katz tarafından geliştirilen Period SUR (PCSE) panel standart hataları düzelten dirençli tahminci kullanılarak Model 2 tahmin edilmiştir. Model 2 tahmin sonuçları, Tablo 26'da gösterilmektedir.

Tablo 26. Model 2 Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: IST				
Yöntem: Panel En Küçük Kareler				
Örneklem (düzeltilmiş): 2007-2018				
Periyot: 12				
Yatay Kesit: 23				
Toplam panel (dengeli) gözlem: 276				
White period standart hata & kovaryans (no d. f. correction)				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık Değeri
CSU	22.6230	11.8642	1.9068	0.0577
EGI	0.0746	0.0730	1.0231	0.3073
ISZ	-0.0900	0.0358	-2.5111	0.0127
YOK	0.0495	0.0498	0.9957	0.3204
C	1.3388	0.3407	3.9300	0.0001

R-kare	0.4497	Ort. Bağımlı Değ.	0.5351
Düzeltilmiş R-kare	0.3642	S.S. Bağımlı Değ.	1.1348
S.H. of regresyon	0.9049	Akaike Bilgi Kriteri	2.7652
Resid Kare Ort.	194.8855	Schwarz Bilgi Kriteri	3.2637
Log likelihood	-343.6046	Hannan-Quinn Bilgi Kriteri	2.9653
F-istatistik	5.2569	***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.	
Olasılık(F- istatistik)	0.0000		

Model 2 tahmin sonuçları incelendiğinde, modelin anlamlı ve geçerli olup olmadığının göstergesi konumunda olan F- istatistik olasılık değerinin kritik değerden küçük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, kadın istihdam oranı esas alınarak oluşturulmuş Model 2, %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve geçerlidir. Modelin bir diğer önemli göstergesi olan modelin açıklayıcı gücü, R^2 'dir. Model 2'nin açıklama gücü %44,97 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir deyişle, çalışma süresi, eğitim, işsizlik ve yoksulluk riski açıklayıcı değişkenlerinin, bağımlı değişken olan istihdam oranında meydana gelen değişimlerin %44,97'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Model 2'de elde edilen sonuçlara göre, CSU ile IST arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. CSU'daki %1'lik değişim, IST'da 22,622'lik artışa yol açmaktadır. ISZ ile IST arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. ISZ'deki %1'lik değişim, IST'da 0,090'lık azalışa neden olmaktadır. Diğer taraftan YOK ve EGI ile IST arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan Hipotez 5 ve 7 reddedilemezken, Hipotez 6 ve 8 ise reddedilmiştir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Ülkelerin ekonomik gelişmelerinde önemli bir yere sahip olan istihdama etki eden faktörlerin belirlenmesi, ülkelerin gelişimi açısından araştırılması gerekli bir durumdur. Ülkelerin politika oluşturmalarına katkı sağlayabilecek ve yol gösterici nitelikte olduğu düşünülen çalışmada, erkek ve kadın istihdam oranları

ile eğitim, işsizlik, yoksulluk riski ve haftalık çalışma süresi arasındaki kısa dönemli ilişki incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, AB'ye üye olan ve aday ülke konumunda olan ülkelerin cinsiyetler arası istihdam oranlarına etki eden faktörleri 2006-2018 dönemi kapsamında ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmada, erkek ve kadın istihdam oranı kapsamında iki farklı panel regresyon modeli kurgulanırken, 8 ayrı hipotez oluşturulmuştur. İstihdam ile eğitim, işsizlik, yoksulluk riski ve haftalık çalışma süresi arasındaki ilişki panel veri analiz yöntemi ile araştırılmıştır. Panel veri analizi kapsamında Spearman korelasyon analizi ve varyans şişirme testi (VIF) ile çoklu doğrusal bağlantı ve içsellik; yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testi olan Bai ve Ng (2004) PANIC testi ve yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan homojen seriler için Levin, Lin ve Chu (2002), heterojen seriler için Im, Pesaran ve Shin (2003) testleri ile serilere ilişkin birim kök süreci, F, LM ve Honda testleri ile tahmin modeli seçimi; Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM testi ile değişen varyans; Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'in Durbin-Watson testleri ile otokorelasyon varsayımları sınanmıştır. Model 1 için White panel standart hataları düzelten dirençli tahminci ile tahmin edilirken, Model 2 için ise Period SUR (PCSE) panel standart hataları düzelten dirençli tahminci kullanılarak tahmin edilmiştir.

Erkek istihdam oranı doğrultusunda oluşturulan Model 1 analiz sonuçları incelendiğinde, CSU ve ISZ ile IST arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki söz konusu iken, YOK ile IST arasında ise anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Buna karşın EGI ile IST arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Model 2 sonuçlarına göre CSU ile IST arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiye, ISZ ile IST arasında ise anlamlı ve negatif yönlü ilişkiye rastlanmıştır. Öte yandan YOK ve EGI ile IST arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; erkeklerin çalışma yaşamına girişlerinin içinde buldukları yoksulluk tarafından belirlendiği, artan çalışma sürelerinin ve artan işsizliğin erkeklerin çalışma yaşamından çekilmelerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Erkekler çoğunlukla tam sürelerle çalışma yaşamında yer aldıkları için çalışma sürelerinde yaşanan bir artış erkeklerin çalışma hayatından çekilmesi yönünde eğilim göstermelerine neden olmaktadır. İşsizlik artışı ise bire birlik bir oran ile erkeklerin istihdamında azalmaya yol açmaktadır. Kadınlarda ise durum tamamen farklıdır. İşsizlik artışı kadınların istihdamında da azalmaya yol açmakla birlikte erkeklerde bire bir olan bu oran kadınlarda daha düşük gerçekleşmektedir. Bunun arka planında ise kadınların temelde daha düşük nitelikli ve daha düşük ücretlerle çalışmaları yer almaktadır, diyebiliriz. Bir başka farklılık ise, çalışma sürelerinde yaşanan artışın kadınların istihdama katılımını artırmasıdır. Kadınlarda esnek sürelerle çalışma erkeklere nazaran daha yüksek olduğu için kadınların tam sürelerle çalışmayı tercih ettiği yorumu yapılabilmektedir. Bir bakıma kadınlar zorunlu olarak kısmi sürelerle çalışmaktadır, denilebilir. Kadın istihdamı ile yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamaması ise, kadınların istihdama katılımını etkileyen temel faktörün özellikle son dönemlerde eğitim düzeylerinin artmasıyla beraber kendini gerçekleştirme güdüsü olduğu söylenebilir. Son olarak kadınlarda eğitim ile istihdam arasında anlamlı bir ilişki bulunamaması ise, Tseloni vd. araştırma bulgularında da desteklendiği üzere istihdam ve eğitim arasındaki ilişkinin doğrudan bir ilişki değil ekonomik ve bölgesel anlamda etkileri bulunan dolaylı bir ilişki olması ile ilişkilendirilebilir.

Cinsiyetler arası istihdam oranları ile eğitim, işsizlik, yoksulluk riski ve haftalık çalışma süresi arasındaki kısa dönemli ilişkinin araştırıldığı bu çalışma, incelenen dönem, ülke grubu ve farklı ekonometrik yöntemler kullanılmak suretiyle sonraki çalışmalar tarafından geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Akgül, T. ve Etcı, H. (2017), “İstihdam Olasılığını Belirleyen Faktörlerin Etkisi Kadın ve Erkeklerde Aynı mı? 2004 ve 2013 Hanehalkı İşgücü Anketleri Üzerinden Bir Analiz”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 116- 133.

Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N. Ve Çeviş, İ. (2019), “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 146-163.

Alena, B. (2016), “Gender Unemployment Gaps in the EU: Blame the Family”, *IZA Journal of European Labor Studies*, 5(22), 1-31.

Anyanwu, J. C. ve Augustine, D. (2013), “Gender Equality in Employment in Africa: Empirical Analysis and Policy Implications”, *African Development Review*, 25, 400-420.

Bai, J., Ng, S. (2004), “A PANIC Attack on Unit Roots and Cointegration”, *Econometrica*, 72(4), 1127–1177.

Baltagi, B., Li, Q. (1991), “A Joint Test for Serial Correlation and Random Individual Effects”, *Statistics and Probability Letters*(11), 277-280.

Baussola, M., Mussida, C., Jenkins, J. ve Penfold, M. (2015), “Determinants of the Gender Unemployment Gap in Italy and the United Kingdom: A Comparative Investigation”, *International Labour Review*, 154(4), 537-562.

Bhargava, A., Franzini, L., Narendranathan, W. (1982), "Serial Correlation and the Fixed Effects Model", *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533–549.

Born, B., Breitung, J. (2016), "Testing for Serial Correlation in Fixed-Effects Panel Data Models", *Econometric Reviews*, 35(7), 1290-1316.

Breusch, T., Pagan, A. (1979), "A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation", *Econometrica*(47), 1287–1294.

Chung, H., Lippe, T. (2018), "Flexible Working, Work-Life Balance, and Gender Equality: Introduction", *Social Indicators Research*, 1-17.

Demirtaş, G. ve Yayla, N. (2017), "Küresel Entegrasyonun Kadın İstihdamı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir İnceleme", *Journal of Yasar University*, 12(48), 339-349.

Eastin, J. ve Prakash, A. (2013), "Economic Development and Gender Equality: Is There a Gender Kuznets Curve?", *World Politics*, 65(1), 156-186.

Fluchtmann, J., Glenny, A. M., Harmon, N., Maibom, J. (2020), "The Gender Application Gap: Do Men and Women Apply for the Same Jobs?", https://www.researchgate.net/publication/339487294_The_Gender_Application_Gap_Do_men_and_women_apply_for_the_same_jobs, E. T.: 25.06.2020.

Gujarati, D. (2003), *Basic Econometrics*, New York: McGraw Hill Book Co.

Honda, Y. (1985), "Testing the Error Components Model with Non-Normal Disturbances", *Review of Economic Studies*(52), 681-690.

- Im, K., Pesaran, H., & Shin, Y. (2003), "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*(115), 53-74.
- Klimczuk, A., & Klimczuk-Kochańska, M. (2016). *Dual Labor Market*, içinde: Naples, N., Wong, A., Wickramasinghe, M., Hoogland, RC. (eds.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, Wiley-Blackwell, Hoboken, New Jersey, 2016, 1-3.
- Kumaş, H. ve Çağlar, A. (2011/2), "Türkiye'de Kadın İstihdamını Belirleyen Faktörler: TÜİK 2009 Hanehalkı İşgücü Anketi Ham Verileri İle Cinsiyete Dayalı Bir Karşılaştırma", *Çalışma ve Toplum*, 249-289.
- Lama, S. ve Majumder, R. (2018), "Gender Inequality in Wage and Employment in Indian Labour Market", *Journal of Academic Research in Economics*", 10(3), 482-500.
- Levin, A., Lin, C., Chu, C. S. J. (2002), "Unit Root Tests İn Panel Data: Asymptotic And Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*(108), 1–24.
- Meyer, C. S., Mukerjee, S. (2007), "Investigating Dual Labor Market Theory for Women", *Eastern Economic Journal* (33), 301-316.
- Parlaktuna, İ. (2010), "Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi", *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217-1230.
- Passinhas, J. ve Proença, I. (2020), "Measuring the Gender Disparities in Unemployment Dynamics during the Recession: Evidence from Portugal", *Applied Economics*, 52, 623-636.
- Pesaran, H. (2004), *General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence in Panels*, *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, 435.

Pesaran, H., Yamagata, T. (2008), "Testing Slope Homogeneity in Large Panels",
Journal of Econometrics(142), 50–93.

Reich, M., Gordon, D. M., Edwards, R. C. (1973), "Dual Labor Markets: A Theory
of Labor Market Segmentation", American Economic Review, 63(2),
359-365.

Singley, S. G., Hynes, K. (2005), "Transitions to Parenthood Work-Family
Policies, Gender, and the Couple Context", Gender & Society, 19(3),
376-397.

Smyth, E. (2005), "Gender Differentiation and Early Labour Market Integration
across Europe", European Societies, 7(3), 451-479.

Topaloğlu, E. E. (2018), "Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin
Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İİBF Dergisi, 13(1), 15-38.

Tseloni, A., Tsoukis, C. ve Emmanouilides, C. (2011), "Globalization,
Development, and Gender Inequality across the World: A Multivariate
Multilevel Approach", Quantitative and Qualitative Analysis in Social
Sciences (QASS), 5(1), 1-25.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In this study, the relationship between labor market parameters and employment will be analyzed in two different models in order to make a comparative analysis between the gender roles determined by the patriarchal system and the pressure of the labor market-specific in women. The main purpose of the study is to determine how labor market parameters affect the employment of both genders and whether there are overlapping or contradictory factors in these effects, and to determine if these contradictions may arise.

Methodology

In the study, the relationship between the determined variables will be determined by the panel data analysis method. In line with the variables used in the research and the analyzes made on a group basis, two different panel regression models were created. These models consist of horizontal section data and time series data representing countries. The models to be tested in the research were designed based on the employment rate, which is the dependent variable of the research. In line with the difficulty in accessing data before 2006, the analysis period could be determined as 2006-2018. The reason for not including 2019 in the research is that the end of 2019 data will be published in 2020. The 22 EU member and candidate country with one (Turkey) countries could be included in the scope of analysis. As of 2019, while there are 28 countries that are members of the EU, there are 5 countries as candidate countries. In the analyzed period, data of 23 countries whose data can be accessed were analyzed. In the study, it is aimed to determine the factors affecting the gender employment rates of the countries that are members of

the EU and are candidate countries in the period of 2006-2018. The findings to be obtained as a result of the research are intended to provide guidance and useful information to other countries, especially EU countries, in terms of policy formulation.

In the research, panel data regression analysis method was used to determine the relationship between employment rate and education, unemployment, poverty risk and weekly working time. In the research, within the scope of panel data analysis; Multiple linear connection with Spearman correlation analysis and variance inflation test (VIF); Levin, Lin and Chu (LLC) for homogenous series that do not take into account horizontal cross-section dependency, and Im, Pesaran and Shin (IPS) first-generation unit root tests for the heterogeneous series, and stationary process for series, F, LM and Honda tests Selection of prediction model with; Variance varying with Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM test; Autocorrelation assumptions were tested by the Durbin-Watson tests of Baltagi and Li (1991), Born and Bretuing (2016) and Bhargava, Franzini and Narendranathan (1982). Finally, the relationship between variables was investigated by using a resistant estimator that corrects the standard errors of the panel developed by model White.

Findings

For model 1 (men); A statistically significant and negative relationship was detected between CSU and IST. 1% change in CSU leads to a decrease of 35,049 in IST. A statistically significant and negative relationship was detected between ISZ and IST. 1% changes in ISZ causes a 1.026 decrease in IST. A statistically significant and positive correlation was found between YOK and IST. 1% changes in YOK causes an increase of 0.225 in IST. While the Hypothesis 1 created within

the scope of the research cannot be rejected, Hypotheses 2, 3 and 4 have been rejected.

For model 2 (women); A statistically significant and positive correlation was determined between CSU and IST. 1% change in CSU leads to 22,622 increases in IST. A statistically significant and negative relationship was detected between ISZ and IST. 1% changes in ISZ causes a decrease of 0.090 in IST. On the other hand, no statistically significant relationship was found between YOK and EGI and IST. While Hypothesis 5 and 7 cannot be rejected, Hypothesis 6 and 8 have been rejected.

Conclusion

When the findings obtained in the study are evaluated; It is concluded that the entry of men into working life is determined by the poverty they are in, increasing working times and increasing unemployment are effective in the withdrawal of men from working life. As men are mostly involved in working life for full periods, an increase in working time causes men to tend to withdraw from working life. The increase in unemployment leads to a decrease in the employment of men with a one-to-one ratio. In women, the situation is completely different. Although unemployment leads to a decrease in women's employment, this ratio, which is one-to-one in men, is lower in women. Against this background, we can say that women work mainly with lower quality and lower wages. Another difference; The increase in working time increases the participation of women in employment. Since working with flexible periods in women is higher than men, it can be interpreted that women prefer to work with full periods. In a sense, can be said that women work for an involuntary part-time. The absence of a meaningful relationship between women's employment and poverty can be said to be the main factor affecting women's participation in employment, especially with the increase in their education

level in the last period. Finally, the lack of a meaningful relationship between education and employment in women, Tseloni et al. As supported by the research findings, the relationship between employment and education is not a direct relationship but an indirect relationship with economic and regional effects.

KANITA-DAYALI KAMU POLİTİKASI: HAYVANCILIK POLİTİKALARINA UYGULANABİLİRLİĞİ

Haydar ALBAYRAK*

Öz

Son yıllarda birçok tarımsal ürünün ithal edilmek zorunda kalınması, tarım politikalarına yönelik eleştirileri artırmıştır. Tarımın bir alt sektörü olan hayvansal üretimde de benzer problemler yaşanmaktadır. Hayvan varlığındaki azalmaya bağlı olarak yurtiçi kırmızı et arzının ihtiyacı karşılamaması nedeniyle canlı hayvan ve et ithalatına başlanması, hayvancılık politikalarının başarısız olduğunu ve politikalarda ciddi değişikliklere gitmek gerektiğini göstermektedir. Mevcut politikalardaki başarısızlığın nedenlerin tespiti ve alternatif hayvancılık politikaların arayışı sürecinde tıpta önemli başarıların elde edilmesine vesile olan Kanıta-Dayalı Politika Yapımı yaklaşımının hayvancılık politikalarına uygulanabilirliğini araştırma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünce çerçevesinde yapmış olduğumuz çalışmada öncelikli olarak kanıta dayalı politika yapımı kavramı, bu konudaki akademik çalışmalar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından hayvancılık sektörünün kendine has özellikleri ve kanıta-dayalı politika yapımı yaklaşımının hayvancılık politikalarına uygulanabilirliği araştırılmıştır. Dolaylı ve alıntısız araştırma yönteminin kullanıldığı çalışma neticesinde kanıta-dayalı politika yaklaşımının, çeşitli zorluklarına rağmen, hayvancılık politikalarına uygulanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Politikası, Kanıta-Dayalı Kamu Politikası, Kanıta-Dayalı Hayvancılık Politikası.*

EVIDENCE-BASED PUBLIC POLICY: APPLICABILITY TO HUSBANDRY POLICIES

Abstract

The fact that many agricultural products have to be imported in recent years has increased criticism of agricultural policies. Similar problems are experienced in livestock production, which is a sub-sector of agriculture. Starting to the importation of the livestock and meat due to the lack of domestic red meat supply because of reduction in livestock presence demonstrates the failure of husbandry policies and serious changes in policies are required. In the process of identifying the reasons for the failure of existing policies and seeking alternative animal husbandry policies, the idea to investigate the applicability of the evidence-based policy-making approach, which has been instrumental in achieving significant achievements in medicine, to the husbandry policymaking process has emerged. In the study, the concept of evidence-based policy making has been tried to be explained primarily within the framework of academic studies on this subject. Then, the specific characteristics of the livestock sector and the applicability of evidence-based policymaking approach to the livestock policies were investigated. As a result of this study, it is concluded that evidence-based policy approach can be applied to husbandry policies despite various difficulties.

Keywords: Public Policy, Evidence-Based Public Policy, Evidence-Based Husbandry Policy.

1. GİRİŞ

Türkiye'nin tarım/hayvancılık politikalarına yönelik eleştiriler son yıllarda azami boyutları ulaşmıştır. Birçok tarımsal üründe kendi kendine yetmemesi ve ithalat yapmak zorunda olması nedeniyle uygulanan tarım politikalarının başarısı sorgulanmaya ve tarım politikalarına yönelik ciddi eleştiriler getirilmeye başlamıştır. Birçok üründe ithalatın bir zorunluluk haline gelmesi, politikalara yönelik eleştirilen çok da haksız olmadığını göstermekte, uygulanan politikalarda radikal değişikliklere gidilmesi ve yeni politik adımlar atılması gerektiği

iddialarını desteklemektedir. Bu nedenle tıp alanında oldukça başarılı sonuçlar elde edilmiş olan kanıta dayalı politika yapımı yaklaşımının hayvancılık alanına da uygulanabileceği ve uygulama neticesinde olumlu sonuçlar alınabileceği düşünülerek böyle bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Çalışmamış iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kamu politikası ve kanıta dayalı kamu politikası kavramları açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise kanıta dayalı hayvancılık politikasının uygulanabilirliği çeşitli boyutlarıyla ele alınmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kamu politikası, kanıta dayalı kamu politikası ve Türkiye'deki mevcut uygulamaları üzerinde durularak, bu kavramların içerikleri ve getirdiği yenilikler açıklanmaktadır.

2.1. Kamu Politikası

Örgütlenmiş her topluluk gibi devlet de amaçları doğrultusunda faaliyette bulunmak, hedeflerine ulaşmak ve kamu hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak amacıyla politika oluşturmaktadır. Devlet tarafından oluşturulan politikaları, devlet-dışı örgütlerin politikalarından ayırt edebilmek için kamu politikası terimi kullanılmaktadır (Biçer ve Yılmaz, 2009: 51). Kamu politikası, Bakanlar Kurulu Kararıyla gerçekleştirilen ve tüm vatandaşları etkileyen vergi indirimlerinden, küçük bir köydeki muhtar ve ihtiyar heyetinin köyün ortak mallarıyla ilgili aldıkları bir karara kadar birçok konu ve düzeyi kapsamaktadır. Ancak devlet memurlarının takdir yetkisini kullanarak verdikleri kararların kamu politikası kapsamına girmediği düşünülmektedir (Akdoğan, 2015: 77). Kamu politikası, sadece hükümet ve kamu kuruluşlarının yaptıklarını değil, aynı zamanda yapmamayı seçtikleri her türlü işlem ve faaliyeti de kapsamaktadır. Burada unutulmaması gereken, hükümet ya da kamu kuruluşları tarafından yapılan ya

da yapılmayan iş/işlemin, kamu adına olması, vatandaşları etkilemesi ve kamu yararını hedeflemesidir (Kaptı, 2013: 18).

Oldukça geniş bir yelpazeyi kapsaması nedeniyle kamu politikasının ne olduğuna ilişkin çok sayıda tanım bulunmaktadır. Örneğin Şaylan (2008: 12) kamu politikasını, “devlet otoritesinin somutlaşmış hali” olarak tanımlarken; Usta, (2013: 78) “yaşanan toplumsal sorunlarla ilişkili olarak hükümet tarafından alınan kararlara rehber niteliğindeki ölçüt, değer ve genel ilkeler”; Çevik ve Demirci (2018: 9-13) ise, “hükümetler ve kamu kuruluşları tarafından geliştirilen ve aniden olmayıp belli bir süreç içinde gerçekleştirilen hareketler serisinden oluşan faaliyetler” olarak tanımlamaktadır. Tanımlardan kamu politikasının belirgin üç özelliği olduğu anlaşılmaktadır: Birincisi kamu politikasının devlet ya da devlet otoritesini kullananlar tarafından geliştirileceği, ikinci istikrarlı ve uzun vadeli olacağı, son olaraksa kamu yararını amaç edinmesi gerektiğidir.

2.2. Kanıt Dayalı Kamu Politikası

Kanıt Dayalı Kamu Politikası (KDKP), toplumu ilgilendiren kararların rasyonel ve saydam biçimde alınmasını sağlamayı hedefleyen bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu politikaları yapım sürecinin kanıtlarla desteklenmesi politikaların başarı düzeyini artırmaktadır. Ayrıca kanıtlar, kamu politikalarındaki tutarlılığı ve eş güdümü artıran bir etkide de bulunmaktadır (Gülener, 2019). Bununla birlikte kanıt dayalı kamu politikası kendi içinde birtakım sorunlarda barındırmaktadır. Bu temel sorunlarından birisi, “kanıt” kavramına ilişkindir. Bu nedenle öncelikle kanıt kavramının açıklığa kavuşturulması ve neyin kanıt olarak kabul edileceği sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde kanıt, “bir şeyin doğruluğu, gerçekliği konusunda kanaat verici belge, delil, iz, argüman” (TDK, 2019) olarak tanımlanırken; Oxford sözlüğünde kanıt, “Bir inanç veya önermenin doğru veya geçerli olup olmadığını gösteren

mevcut gerçekler ve bilgiler topluluğu” olarak tanımlanmaktadır (Oxford Dictionaries Online, 2019). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere doğruluk ve geçerlilik kanıt olmanın en önemli koşuludur. Bu koşulu sağlamanın başlıca yolu ise, bilimsel çalışmalardan elde edilen verilerin kanıt olarak kabul edilmesidir. Ancak bazı düşünürler, kanıtın yalnızca bilimsel araştırmalar neticesinde elde edilen verilerden ibaret olmadığını, aynı zamanda deneyim, yönetim uygulamaları ve sosyal öğrenme süreçleriyle edinilen bilgileri de içermesi gerektiğini savunarak (Pawson, 2002 aktaran Whitfield, 2012: 250); sadece bilimsel araştırmalar sonucunda elde edilen bulguların kanıt olarak kabul edilmesi durumunda, politika yapımının teknokratik bir süreç haline gelerek demokratik ve katılımcı politika yapımını dışlama ihtimali bulunduğunu ileri sürmektedirler (Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 42). Bu kaygılar nedeniyle kanıt kavramını daha geniş bir çerçevede ele alan ikinci tanımın çalışmada esas alınmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Kanıtı Dayalı Kamu Politikası (KDKP), politika sorunlarının objektif olarak tespit edildiği ve en iyi çözümlerin bulunduğu bir mekanizma ve/veya ideoloji olarak görülebilir. KDKP'nin kamu politikası sektörleri arasındaki uluslararası yayılımı, risk değerlendirmesi ve yönetimi taleplerine cevap olarak teknik rasyonalizmin kurumsallaştırılmasına yardımcı olmuştur. Dolayısıyla, KDKP, iklim değişikliğinden gıda güvenliği ve sürdürülebilir kalkınmaya kadar pek çok alandaki tartışmalarda öne çıkmaya başlamıştır (Whitfield, 2012: 250). KDKP'nin çekiciliğinin temelinde, sorunları ve riskleri objektif olarak tanımlama ve neyin işe yaradığını tarafsız bir şekilde belirleme iddiası yatmaktadır. Bu iddiasıyla kamu politikalarının depolitize edilmesini vaat eden KDKP, “hangi koşullarda, kimin için, neyin işe yaradığını” belirlemeye çalışarak belirlenen politikalara meşruiyet kazandırmaktadır. Pawson ise (2006), KDKP'nin gerçeğin ortaya çıkarılabileceği ve politika seçeneklerini değerlendirmek için tarafsız, bağımsız, nesnel kanıtlar sağlamanın mümkün olduğu varsayımına dayandığını ve bu

varsayımı doğrulamak için “ne çalışıyor?” ve “burada da çalışacak mı?” sorularına cevap arandığını söylemektedir. Yani, politika uygulandığında istenilen sonuca ulaşma olasılığının ne olduğu araştırıldığını belirtmektedir. Diğer bir deyişle KDKP, önerilen bir politikanın uygulanması durumunda, hedeflenen sonuca ulaşılması konusunda ne kadar güvenilir olduğuna ilişkin kabaca bir tahminde bulunulmasına yardımcı olmaktadır (Cartwright & Hardie, 2012: 5).

Kanıt Dayılı Politika yapımı (KDP-EBP), politikanın nihai hedeflerini doğrudan etkilemek yerine, politika sürecini bilgilendirmeyi esas alan bir söylem veya yöntem setidir. Daha rasyonel, titiz ve sistematik bir yaklaşımı savunmaktadır. KDP, politika kararlarının mevcut kanıtlarla daha iyi bilgilendirilmesi ve rasyonel analiz içermesi gerektiği önermesine dayanmaktadır. Bunun nedeni, sistematik kanıtlara dayanan politikaların daha iyi sonuçlar üretmesidir. Karşılaşılması muhtemel bütün zorluklara rağmen KDKP yaklaşımının, politika yapımı ve uygulanması sürecine olumlu katkılar sunacağı konusunda doktrinde genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Devlet dairelerinde statükoyu KDKP'ye doğru değiştirmek için, politika yapımcıların kanıtların değerini anlamaları, hangi kanıtların mevcut olduğu konusunda daha fazla bilgi sahibi olmaları, buna nasıl erişebileceklerini bilmeleri ve eleştirel olarak değerlendirebilmeleri gereklidir. Bunun içinse tartışma forumları ve ortak eğitimler aracılığıyla araştırma ve politika dünyaları arasında iletişim ve etkileşim artırılmalıdır. Araştırmacılar ve politikacılar arasında kurumsal köprüler kurmak, politika ve kanıtların entegrasyonunu güçlendirecek ve bunun sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır (Sutcliffe & Court, 2005: iii-iv). KDKP konusundaki diğer önemli bir tespit, KDKP'nin gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla daha da önemli bir etkiye sahip olma potansiyeli olduğudur. Politika ve uygulamada kanıtların daha iyi kullanılmasının, gelişmekte olan ülkelerde hayat kurtarmaya, yoksulluğu azaltmaya ve kalkınma performansını iyileştirmeye yardımcı olabileceği

düşünülmektedir (Sutcliffe & Court, 2005: 2). Bu tespit, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde olan Türkiye için de KDKP'nin bir fırsat olabileceğini göstermektedir.

Sistematik olarak elde edilen bilgilerin (kanıtın) kamu politikası yapımında kullanılması, sosyal bilim araştırması ve araştırmacılarını siyasal karar verme süreçlerine yaklaştırmaktadır (Parsons, 2001 aktaran Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 36). Bu durum, sosyal araştırmalardan elde edilen kanıtları, politika oluşturma sürecinin temeline oturtarak insanların politikalar hakkında daha iyi bilgilenebilmesine yardımcı olmaktadır (Nutley vd., 2007: 12 aktaran Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 36). Kanıta dayalı politika yaklaşımı aracılığıyla politikaların yapımı ve uygulanması aşamalarında vatandaşların bilgilendirilerek kamuoyu denetiminin sağlanmasının, demokrasinin ön koşullarında biri olan insanların (vatandaşların) doğru ve yeterli bilgilendirilmesi açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

2.2.1. Kanıta Dayalı Kamu Politikasının Ortaya Çıkışı

Doğası gereği sürekli bir değişim ve gelişim gösteren kamu politikaları ile kamu müdahalesinin biçimi, yoğunluğu ve kapsamı, devlete yüklenen fonksiyonla yakından ilgilidir. Kamunun kullandığı kaynağın her geçen gün artması, toplumsal dönüşümler, kentleşme, ekonomik ve bölgesel entegrasyonlar, ekonomik istikrarsızlık ve sosyal problemler, yoksulluk gibi birçok faktör kamu politikalarının çok daha farklı şekillerde ve yoğunlukta olmasına yol açmaktadır (Biçer ve Yılmaz, 2009: 45-48). Kamu politikalarındaki sayı ve çeşit olarak artış, bu politikaların uygulanma sürecinin ve elde edilen sonuçların takibini de zorlaştırmaktadır. Bu zorluğu aşma arayışları sırasında gündeme gelen "Kanıta Dayalı Kamu Politikası Yaklaşımı, 1990'lı yılların sonunda Birleşik Krallıkta iktidara gelen İşçi Partisi tarafından uygulanmaya başlamış, daha sonra ABD, Kanada, Avustralya ve AB gibi ülkelere de yayılmıştır (Köktaş ve Köseoğlu, 2015:

32). Politika yapıcıları (karar vericileri) bilgilendirmek için kanıt kullanmak yeni bir fikir değildir. Antik Yunan'a kadar uzanır. Aristoteles, farklı türdeki bilgilerin yönetime bilgi vermesi gerektiği fikrini ortaya koymuştur. Yeni olansa bu konseptin, Blair hükümetinin gündeme getirmesiyle tekrar popülerite kazanmasıdır (Sutcliffe & Court, 2005: 1).

Kanıt dayalı politika yapımı, en etkin olarak tıp alanında kullanılmaktadır. 1990'lardan sonra Kanıt Dayalı Tıbbın gelişmesiyle birlikte tıp bilimi ileriye doğru büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. Kanıt Dayalı Tıpta sadece bilimsel bulgular kullanılmamakta, uygulayıcının klinik deneyiminin de hastaya uygulanan tedavi üzerinde geniş bir etkisi bulunmaktadır. Bilimsel bulguların tedavi sürecindeki tek belirleyici olmamasının başlıca nedeni, kanıtların kalitesi ve çeşitliliği ilişkin sorunlardır. Bu nedenle Kanıt Dayalı Tıp (KDT) fikrinin öncüleri, karar alma sürecinin merkezine kanıtın konulması ihtiyacını desteklemekle birlikte kanıtın tek başına yeterli olmadığı gerçeğini de göz ardı etmemişler ve KDT'yi "hastaların bireysel bakımı hakkında kararlar alırken mevcut en iyi delillerin vicdani, açık ve makul kullanımı" olarak tanımlamışlardır (Sackett vd., 1996: 71). KDT'den başarılı sonuçlar elde edilmesi, diğer alanlarda da Kanıt Dayalı Politika uygulamasını gündeme getirmiştir.

2.2.2. Kanıt Dayalı Kamu Politikası Yapımının Amacı ve Önemi

Kanıt dayalı kamu politikası, politika belirleyicilerin ve hizmet sağlayıcıların araştırma, değerlendirme ve diğer kaynaklardan elde edilen en iyi kanıtları kullanarak daha iyi kararlar almasına ve daha iyi sonuçlar elde etmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Politika yapım sürecinde dikkate alınan kanıtlar sayesinde, neyin işe yarayacağı, hangi sonuçların elde edileceği, hangi insan gruplarının, hangi şartlar altında, hangi zaman diliminde ve ne pahasına bu politikalardan etkileneceği oldukça yüksek bir kesinlik düzeyinde tahmin

edilebilmektedir (EBPM&I, 2014: 1). Bu nedenle KDKP karar alma kalitesini artırmak için hizmet programlarının ve politika seçeneklerinin sıkı analizini teşvik etmektedir. Güçlü araştırma bulgularının, politika geliştirme ve gözden geçirme sürecindeki değerlendirmeler sırasında politika yapıcılara faydalı ve gerekli girdiler sağladığı görülmektedir (Head, 2010: 77).

KDP yaklaşımında göze çarpan en önemli husus, bilimsel bilginin ön plana çıkmasıdır. Bu yaklaşım, ideolojik, pragmatist ve değere dayalı politika yapımından; bilimsel verilerin, diğer bir deyişle kanıtların, temel alındığı bir politika yapımı sürecine evrilmeyi öngörmektedir. Çünkü kamu politikası yapım sürecinin bilimsel araştırma verileri çerçevesinde yeniden yapılandırılması halinde sorunlara ilişkin tespitlerin daha doğru, politikaların formülasyon sürecinin daha nitelikli ve en nihayetinde kamusal hizmet sunumunun daha etkin bir biçimde gerçekleştirileceği varsayılmaktadır (Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 52-53). Politika yapımında bilimsel verileri kullanma düşüncesinin diğer bir nedeni, politikanın belirlenme amacı ile uygulama sonrasında ortaya çıkan sonuçlar arasındaki uyumsuzluğu en aza indirme düşüncesi yatmaktadır. Kanıta dayalı politika yapımı, tam da bunları gerçekleştirmeyi istemektedir (Howlett, 2009: 153). Özetle KDP yaklaşımının, iki temel amaca olduğu söylenebilir: Bu amaçlardan birincisi, ideolojik, tarafsız, baskı ve çatışmaya dayalı unsurların ağırlıklı olduğu politika yapım yönteminin yerine, bilimsel araştırmalara dayalı kanıtların şekillendirdiği bir politika yapım metodunu hâkim kılmaktır. İkincisi ise, politika yapım talebini doğuran kamusal sorunların dinamiklerini daha doğru tespit edip, bu yönde nitelikli politikalar geliştirmektir (Wyatt, 2002: 17).

Bilimsel verilerin kullanılabilirliğinin artması, titiz araştırmalara yapılan yeni yatırımlar ve sonuçlara yönelik artan kamuoyu ilgisi, politika-yapıcıların kamu politikalarının amaçlanan sonuçlara ulaşım ulaşımadığının tespitini, sosyal maliyetlerin ve faydaların değerlendirilmesine dayalı bilinçli seçimler yapma

yeteneklerini arttırmıştır. Kanıt dayalı kamu politikası yapımı ve uygulamasıyla kamu kaynaklarının daha verimli kullanılacağına inanılmaktadır. Ayrıca kanıt dayalı politika yapımının, kamu kaynaklarının kısıtlı olduğu çağımızda partizanca davranışları, dolayısıyla siyasi bölünmeleri azaltabilir. Politikaların ve programların amaçlarının açıkça belirtilmesi ve sonrasında elde edilen sonuçların bağımsız değerlendirilmesinin, şeffaflığı ve hesap verebilirliği artıracığı muhakkaktır. Kanıt dayalı politika oluşturma aynı zamanda nitelikli bir bilgi birikimi döngüsünü de teşvik etmektedir. Elde edilen bilgi birikimi, yeni programlar geliştirmek veya etkisiz olan programları sonlandırmak ve daha iyi yaklaşımlar bulmak için kullanılabilir (EBPC, 2016: 2-3). Böylece kamu politikası ve programlarında verimliliği ve kaliteyi artıran sürekli bir öğrenme ve gelişme döngüsü oluşturulmuş olur.

KDKP yaklaşımının amacı ve önemine ilişkin diğer bir bakış açısına göre ise; akademisyenlerle yöneticiler ve politika yapıcılar arasında bir kopukluk vardır. Bilimin bu iki alanı besleyemediği, güncel gelişmeleri aktaramadığı veya onların bulgularının yönetici ve kamu politikası yapıcılar tarafından ciddiye alınmadığı görüşü savunulmaktadır. Bu sorunun KDKP aracılığıyla çözülebileceği düşünülmektedir. Bunlara ilave olarak, KDKP'nin mevcut uygulamaların sorgulanması gerektiği gibi bir anlayışı içinde barındırdığı söylenebilir. Ayrıca kamu yönetimine ilişkin konu ve sorunların ideolojik, siyasi ve değer yüklü bir doğasının olması nedeniyle, kanıt temelli anlayışın yine de mevcudu sürdürmeye ve tahakküm ilişkilerinde avantajlı olanın konumunu korumasına yardımcı olma olasılığı da bulunmaktadır. Bu nedenle kanıt dayalı * yaklaşımın öncelikli amacı,

* Modelde kastedilen kanıt dayalı olma, yönetilenlerin aydınlatılması, bilgilendirilmesi ile ilgilidir. Sonuçta kamu yönetimi alanında değerler, ideolojiler ve inançlar insanların seçimlerinde ve eylemlerinde etkili olur. Dolayısıyla tamamen bu bilgi/kanıt çerçevesinde hareket edeceklerini beklemek gerçekçi değildir. Burada amaç, yönetilenlerin kendi menfaatlerinin farkına varabilecekleri bilgiyle aydınlatılmalarıdır. Diğer bir deyişle,

akademisyenler/bilim dünyası ile politika yapıcıları ve yöneticiler arasındaki kopukluğu gidermek değil, yönetilen ile akademisyen-bilim dünyası arasındaki kopukluğu gidermektir. Eğer toplum bilinçli ve bilgili olursa sorgulayabilir, hesap sorabilir ve kendisini yönetenleri kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlayabilir. Kanıt, sadece yönetici ve politika yapıcı için kullanılırsa, kaçınılmaz olarak managerialist bir bakış açısı ve kanıtın tahakküm ilişkilerini meşrulaştırması gibi bir durum söz konusu olacaktır. Bu nedenle KDKP yaklaşımının tek işlevinin, sadece politika yapıcılara ve yöneticilere bilgi sağlamak değil, aynı zamanda kamuoyuna da menfaatiyle ilgili gerekli bilgileri sunmak ve onları aydınlatmak olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla KDKP yaklaşımının temel amacının, kanıt temelli anlayışla vatandaşın ve yönetilenlerin aydınlatılması ve bilgilendirilmesi olduğu söylenebilir. Yönetilenlerin doğru olarak bilgilendirilmesi ile demokrasi ve katılımı retorikten öteye geçilerek bilgiyle aydınlatılmış bir kamuoyu katılımının sağlanması mümkün olacaktır. Özellikle dijital çağda medya ve sosyal medya aracılığıyla yanlış bilgilendirme ve manipülasyon riski nedeniyle bilimsel çalışmaların sonuçları üzerinden halkın doğru bilgilendirilmesi önemlidir (Eroğlu, 2017: 1871-1872).

2.2.3. Kanıta Dayalı Politika Yapımının İlkeleri

Bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi kanıta dayalı politika yapımını da matematiksel bir işlemiş gibi kurala bağlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak konuyu basitleştirmek ve kavramsallaştırılmasını kolaylaştırmak için politika kararlarının nasıl alındığını ve programların nasıl yönetildiğini araştıran farklı geçmişlerden gelen araştırmacı ve uygulayıcıların üzerinde fikir birliğine vardıkları ve kanıta dayalı politika yapımının temelini oluşturan ortak ilkelerden bahsedilebilir. Bu ilkeler, dört tanedir (EBPC, 2016: 3):

KDKP'dan beklenen yönetilenlerin seçim ve eylemlerinde bilgiyle aydınlanarak, farkında olarak hareket etmelerinin sağlanmasıdır.

- Maliyetler ve faydalar dâhil olmak üzere neyin işe yaradığına dair sağlam kanıtlar oluşturmak ve derlemek.
- Politikanın uygulanmasını izlemek ve etkinliğini ölçmek için etki değerlendirmesi yapmak.
- Politikaları iyileştirmek için neyin işe yaradığını ölçmek ve fonların boşa harcanmasını önlemek için sağlam kanıtlar kullanılarak etkisiz politikaları tespit etmek.
- Yeniliği teşvik etmek ve yeni yaklaşımları test etmek.

2.2.4. Kanıtı Dayalı Kamu Politikası Yapımının Aşamaları

Kanıtı dayalı kamu politikası, çeşitli aşamaları olan bir sürecin ürünü kabul edilmektedir. OECD'nin yayımladığı konuyla ilgili raporlar dikkate alındığında bunun dört aşamadan meydana geldiği söylenebilir (OECD, 2012a: 3). *Birinci aşamada*; güvenilir temel verilerin üretilmesi ve toplanması aşamasıdır. Veri oluşturmanın birçok yolu vardır. İstatistikler, idari kayıtlar, geniş kapsamlı anketler ve uzman görüşleri veri oluşturma yollarından bazılarıdır. Bütçeler de kamu sektöründe kullanılan çok yaygın bir veri kaynağıdır, ancak muhasebe kuralları ve sınıflandırmaları bu verilerin kalitesini belirler. Birey, hane halkı veya işletme anketleri genellikle istatistik büroları veya uzman kurumlar tarafından yapılır ve algıları, tutumları ve beklentileri tespit etmek için kullanılacak önemli bir araçtır. Politika yapıcılarının, uzmanların veya kamu politikalarının uygulayıcılarının anketleri, nitel bilgilerin farklı konular arasında karşılaştırılabilecek nicel verilere dönüştürülmesi açısından yararlıdır (OECD, 2012b: 24).

İkinci aşamada; ilk aşamada elde edilen veriler kullanılabilir kanıtlara dönüştürülür. Bu aşamada, "Veriler vatandaşların beklentileriyle ne ölçüde örtüşüyor? Fayda-maliyet analizleri nasıl?" gibi sorulara cevaplar aranır. Ancak,

etkinlik ve verimlilik ile ilgili temel sorulara verilecek cevaplar yetersiz olabilir. Bu nedenle, bir değerlendirme metoduna ihtiyaç duyulabilir. Etki değerlendirmesi, kıyaslama çalışmaları, karşılaştırmalı çalışmalar gibi farklı bakış açıları ve koşullar altında kullanılabilen pek çok değerlendirme metodu geliştirilmiştir. Bu alandaki OECD önerisi, bir program veya politikanın maliyet etkin olarak değerlendirilmesi gerektiği, ancak değerlendirmede sadece uygun maliyetin değil, aynı zamanda analiz edilen program veya politikanın açıkça tanımlanan amacını gerçekleştirme düzeyinin de dikkate alınmasıdır (OECD, 2012b: 25).

Şekil 1. Kanıta Dayalı Politika Piramidi

Üçüncü aşama; kanıtların karar alıcıların kararlarını destekleyici biçimde kullanılmaya başlandığı ve karar süreçlerine entegre edildiği aşamadır. Kanıtları politika karar alma sürecine dâhil etmek için uygun yapılar oluşturulmalıdır. Bu yapılar, bir yandan politika belirleyicilerin ve karar alma süreçlerinin bu tür kanıtları kullanmaya açık olmalarını, diğer yandan kanıtların sistematik bir şekilde üretilmesi ve analiz edilmesi için süreçlerin yeniden tasarlanmasını gerektirebilir. Ayrıca, daha iyi politika kararlar alabilmek için kanıtların güvenilir olmasının yanında zamanında temin edilmesi ve politika yapımcılar tarafından anlaşılabilir olması da gereklidir (OECD, 2012b: 25).

Son aşama olan dördüncü aşamada ise; elde edilen kanıtlar paydaş ve muhataplarla paylaşılır ve benimsenen politikalara verilen desteği artırmak için paydaşlar sürece dâhil edilir. Politikaların anlaşılabilirliği için sadece uzmanların değil, tüm paydaşlar kanıtları bilmesi gereklidir. Kanıtlar bilinmesi, paydaşları harekete geçirmeye ve yerleşik çıkarlarla yüzleşmelerine yardımcı olabilir. Özellikle toplumun ve kamuoyunun desteği politikaların uygulanmasında ve sürdürülmesinde oldukça önemlidir. Bu tür kanıtlar ayrıca halkın beklentilerini yönetmeye de yardımcı olabilir (OECD, 2012b: 25).

2.2.5. Kanıt Dayalı Kamu Politikası Yapımına Yönelik Eleştiriler

KDKP'ye yönelik en önemli eleştiri, siyasal karar verme sürecine, yani demokratik meşruiyete sahip siyasal iktidarların yönetsel yetkilerine müdahale edildiği ve bu yetkinin kısıtlandığı, teknokratik bir sürece vurgu yaptığı ve dolayısıyla bir nevi amaçtan sapma yönünde bir seyir izlediği iddiasıdır. Ancak politika yapımının neticede siyasal bir karar verme süreci olduğu, bu süreçte bilimsel kanıtların politika yapımcıların elindeki diğer bilgi kaynaklarından sadece birini oluşturduğu, kamu politikaları yapımında kanıtların yanı sıra birçok farklı unsurun etkili olduğu (Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 46) göz önüne alındığında, KDKP'nin demokratik bir toplumun gereği olan siyasal karar verme yetkisini sınırlandırdığı iddiasının çok da gerçekçi olmadığı düşünülmektedir.

Kanıt Dayalı Kamu Politikası yaklaşımına yönelik ikinci eleştiri, sosyal olguların karmaşık yapısı nedeniyle uygulanabilir ve güvenilir kanıtların elde edilmesinin zor olduğu (Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 48), güvenilir olmayan ya da güvenilirliği şüpheli olan kanıtlara dayanarak belirlenecek politikaların da başarısız olacağı, bu durumun zaman ve kaynak israfına neden olacağı düşüncesi temelinde yapılmaktadır. Bu kaygıların çok da yersiz olmaması nedeniyle KDKP, insanların inançları, düşünceleri ve değerlerini de dikkate almalı ve politikaların

nasıl geliştirileceği ve uygulanacağı konusunda en iyi kanıt sağlama yönünde çaba göstermelidir (EBPM&I, 2014: 1). Günümüzdeki teknolojik ve bilimsel gelişmeler dikkate alındığında kanıtların güvenilirliği ve doğruluğu konusundaki şüphelerin yersiz olduğu düşünülmektedir. Elbette ki, sosyal alanlarda güvenilir kanıt elde etmek diğer alanlara göre çok daha zordur. Ancak güvenilir kanıt elde edilmesi imkânsız da değildir. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere, kanıt politika yapımında kullanılan tek faktör değildir. Çok sayıda faktörün ortak etkisi neticesinde politikalar oluşturulmaktadır. KDKP’de temel vurgu güvenilir ve doğru kanıtların politika yapımında daha etkin kullanımınıdır.

KDPY’ye yönelik son eleştirisi ise, en iyi kanıtın ne olduğuna kimin, hangi kriterlere göre karar vereceği noktasındadır. Çünkü özellikle yönetim alanında ortaya konulan bilimsel kanıtların sosyal şartlardan azade olduğu yönünde bir eğilim vardır. Bu haliyle de sanki sunulan kanıt, herkesin yararınaymış ve sorgulanamazmış gibi bir ön kabulün oluşmasına neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. Böylesi bir durumda, mevcut güç ve tahakküm ilişkilerinin sorgulanmadan devam ettirilmesi ve kanıtın objektif olduğu anlayışının yarattığı meşrulaştırma etkisi sayesinde mevcut güç ilişkilerinin sürekli kılınması söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla belirli güç odaklarının elinde kanıt temelli yönetim bir silaha dönüşebilecektir. Fakat söz konusu kanıtların herkesin ulaşımına ve kullanımına açılırsa herkes bunları fikirlerinin savunmasında “politik mühimmat” olarak kullanabilecektir. Dolayısıyla asıl sorun belirli grupların söz konusu araştırma kanıtlarına erişiminin engellenmesi ve siyasa oluşturma sürecinden dışlanmasıyla ortaya çıkacaktır. Bu nedenle KDKP üzerinden politik, ideolojik, ahlaki ve metodolojik açılardan bir tekelin oluşmaması için kanıtın ne olduğuna ilişkin soruya geniş bir mutabakatla cevap verilmesi gerekmektedir (Eroğlu, 2017: 1864-1867).

2.3. Türkiye’de Kanıtı Dayalı Kamu Politikası Uygulamaları

Türkiye’de de son yıllarda sağlık, eğitim ve sosyal yardım alanlarında kullanılmaya başlanan kanıtı dayalı kamu politikası aracılığıyla bilimsel bilginin kamusal sorunların çözümünde kullanılması amaçlanmaktadır. AB, Dünya Bankası, OECD ve Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşların önerilerinin de etkisiyle kanıtı dayalı politika yapımını destekleyen etkinlik, etkililik, verimlilik, stratejik planlama, performans göstergeleri ve performans esaslı bütçeleme gibi ilkeler, Türkiye’de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile uygulama alanı bulmuştur (Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 33-38). Bu düzenlemeyle birlikte kanıtı dayalı politika yapımının yasal altyapısının oluşturulmuştur. Ayrıca kanıtı dayalı politika yapımının kalkınma planları ve hükümet programları gibi üst politika belgelerinde ve kamu kurumlarının stratejik planlarında yer bulduğu görülmektedir. 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında politika oluşturma sürecinin rasyonelleştirilmesi, politikaların veri ve bilgiye dayanması için nitel ve nicel veri yönetiminin geliştirilmesi, politika oluşturma ve maliyetlendirmede sayısal, kurgusal ve analitik yöntemlerden yararlanılması gibi doğrudan kanıtı dayalı politika yapımına yönelik hedefler belirlendiği görülmektedir. Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) da benzer hedefler belirlenmiştir. Söz konusu planda, politika oluşturma ve karar alma süreçlerini güçlendirmek için daha sistematik ve güvenilir veri, istatistik ve bilgi üretiminin sağlanması gibi genel hedeflerin yanı sıra; veri ve kanıtı dayalı politikalarla desteklenen sağlık hizmeti ve bu hizmete ilişkin nitelikli verilerin üretilmesi gibi sağlık politikalarına özel hedefler de tespit edilmiştir (Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 48).

Son yıllarda kanıta dayalı politika yapımına hükümet programlarında da yer verilmektedir. Örneğin 64. Hükümet Programında yer alan kamu kurum ve kuruluşları tarafından üretilen ve toplatılan verilen paylaşımının sağlanması, kamu veri merkezlerinin bütünleştirilmesi, güvenilir istatistiklerin kalite ve sayısının artırılması ve kamuda büyük veri uygulamalarının hayata geçirilmesi gibi hedefler, doğrudan kanıta dayalı politika yapımıyla ilişkilidir. Benzer şekilde 65. Hükümet Programında da kanıt temelli yaklaşıma yönelik unsurlara yer verilmesinden, kanıta dayalı kamu politikalarını destekleyen siyasal iradenin devam ettiği söylenebilir (Köktaş ve Köseoğlu, 2015: 49). Mevcut Cumhurbaşkanlığı Hükümetinin 2019 yılı programında da özelde sağlık sektöründe kanıta dayalı politika yapımı benimsenmiştir (SBB, 2019: 86, 90). Yine balıkçılıkta bilimsel verilere dayalı kaynak yönetimi (SBB, 2019: 230), milli eğitimde “veriye dayalı” planlama ve yönetim sistemine geçilmesi (SBB, 2019: 81) kanıta dayalı kamu politikalarına örnek verilebilir.

3. KANITA DAYALI HAYVANCILIK POLİTİKASI

Hayvancılık, hem hayvan varlığı, verimliliği, verim düzeyleri, üretim miktarları, hayvansal ürünleri olan talep miktarı gibi sayısal verilerle başarı düzeyinin ölçülebileceği bir alan, hem de toplumun ciddi bir kesiminin geçim kaynağı ve iş sahası, toplumun tamamının da gıda ihtiyacının karşılandığı bir üretim alanı olması nedeniyle sosyal boyutu da olan bir üretim sektörüdür. Bu bölümde hayvancılık sektörünün kendine has özellikleri üzerinde durularak kanıta dayalı politika yaklaşımını tarım politikalarına uygulanabilirliği tartışılmaktadır.

3.1. Kamu Politikalarının Yapım Süreci ve Etkileyen Temel Unsurlar

Kamu politikası oluşturma süreci, politikaların gündeme gelmesi, politikaları formüle etme, uygulama ve değerlendirme şeklinde başlıca dört aşamadan oluşur (Çevik, 2001: 111). Politika talebinin gündeme getirilmesi, sorundan

doğrudan etkilenenler tarafından ya da sorundan etkilenenlerin adına hareket edenlerce yapılır. Politika talebi, halkın gereksinmelerini ya da doyumsuzluklarını üreten bir koşul ya da durumda, bu koşul ya da durumun iyileştirilmesi ya da yeniden ele alınması yönünde ortaya çıkan beklentiler olarak tanımlanabilir (Ergun, 2004: 312). Diğer bir deyişle politika talepleri, yönetim-dışı özel ya da resmi başka aktörler tarafından gündeme getirilen ve siyasal dizge içinde bir eylemde bulunulması ya da bulunulmaması yönündeki beklenti ve isteklerdir (Biçer ve Yılmaz, 2009: 52). Bütün politika talepleri, politik kararlara dönüşmez. Politika yapıcılar gelen taleplerden bazılarını seçerek üzerine yoğunlaşırlar. Seçilen bu talepler politika gündemini oluştururlar. Politika gündemi içindeki sıralamayı ise siyasal öncelikler belirler (Ergun, 2004: 310). Buna göre, çeşitli aktörlerce dile getirilen talepler, siyasi erki elinde bulunduran iktidarın öncelikleri ile iç ve dış dinamikler çerçevesinde politika gündemini oluşturur. Politika gündemini oluşturan bütün talepler, politika kararına dönüşmez; dolayısıyla uygulanma imkânı bulmaz. Çünkü politika gündemini oluşturan talepler, ancak politika kararlarına dönüştüklerinde uygulanabilirler. Politika gündemleri, yasama organınca yasa çıkarılması, yürütme organının düzenleyici işlemlerle kurallar koyması, mahkemelerin yasalara ilişkin içtihatlarında bulunması yollarında biriyle politika kararına dönüşürler (Biçer ve Yılmaz, 2009: 55-56).

Kamu politikası yapım sürecine ve etkileyen faktörlere ilişkin genel değerlendirme, bir kamu politikası olan hayvancılık politikaları açısından da geçerlidir. Ancak tarım sektörünün kendine özgü nitelikleri nedeniyle hayvancılık politikaları, diğer kamu politikalarından bazı yönlerden ayrılmaktadır. Türkiye'nin genelde tarım, özelde ise hayvancılık politikaları ile ilgili en önemli tespitin, politikaların belirsiz, istikrarsız ve tutarsız olduğuna ilişkin değerlendirme olduğu görülmektedir. Tutarsızlık hem tarım/hayvancılık politikaları arasında, hem de genel kamu politikaları ile tarım politikaları

arasında mevcuttur. Ayrıca benimsenen politikaların amaçları ve öncelikleri net olarak ortaya konulmadığı gibi sık sık yapılan değişiklikler nedeniyle politikalar istikrarlı olarak uygulanamamaktadır. Önceliklerin ve amaçların net olarak ortaya konulmaması ve çok sayıda hedefin aynı dönem için ilan edilmesi, hedeflere ulaşılmasını güçleştirmektedir. Bu durumun temel nedeni, her dönem farklı düzeylerde hissedilse de siyasetin tarım politikaları üzerindeki ağırlığıdır. Türkiye’de kırsal kesimin önemli bir oy potansiyeline sahip olması, tarım/hayvancılık politikalarının çoğu zaman siyasi amaçlarla kullanılmasına yol açmaktadır. Neticede, benimsenen politikalarından beklenen sonuçların elde edilemediği gibi ekonominin genel dengesi de bozulmaktadır (Albayrak, 2017: 241-242).

Türkiye’nin etkin bir tarım/hayvancılık politikası olmamasının diğer bir nedeni, politikaların belirlenmesi ve yürütülmesi aşamalarında başta Tarım ve Orman Bakanlığı olmak üzere yaklaşık 20 kurumun görevli olmasıdır. Çok sayıda kamu kurumunun aynı konuda yetkili ve sorumlu olması, politika oluşturma, karar alma ve uygulama süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Buna bir de IMF, Dünya Bankası, DTÖ ve AB gibi uluslararası kuruluşların müdahaleleri eklenince durum iyice içinden çıkılmaz hale gelmektedir. 1980 askeri darbesinden sonra yapılan ve bilinçli bir etkisizleştirme operasyonu görüntüsü veren düzenlemelerle Tarım ve Orman Bakanlığının tarım sektöründeki yetkilerinin büyük ölçüde başka bakanlıklar ve kurumlara dağıtılması, aynı zamanda yetki paylaşımının açık ve net olarak yapılmaması, ciddi bir eşgüdüm eksikliğine neden olmaktadır. Yetkili kurumlar arasında sağlıklı bir koordinasyon sağlanamaması nedeniyle Türkiye’de iç içe geçmiş ve siyasi tercihlere bağlı olarak sık sık değişen bir tarım politikası uygulanır hale gelmiştir (Albayrak, 2017: 244). Ayrıca bu süreçte tarımsal destekleme politikalarını yürüten müdahale kuruluşları ya özelleştirildiği ya da tasfiye edildiği için destekleme politikalarında da istenen sonuçlar elde edilememektedir (Can, 2007: 9).

3.2. Hayvancılık Politikasında Kanıtın Önemi

Gıda güvenliği boyutu nedeniyle gelişmişlikten bağımsız olarak her ülke için hayati öneme bir sahip olan tarım sektörü, Türkiye’de de kamu politikasının önemli alanları arasında yer almaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında üreticilerin bilinç düzeyinin arttırılması tarım politikasının öncelikleri arasında ilk sırada yer alırken, 1950 sonrası yerli ırkların verimsizliğinin oluşturduğu handikabı aşmak için hayvan ırklarının ıslahı ön plana çıkmıştır. 1980 yılı sonrasında ise, tüm dünyayı etkileyen liberalleşme dalgasıyla birlikte hayvansal üretime verilen teşviklerde önemli rol oynayan Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), Et Balık Kurumu (EBK), Yem Sanayi (YEM-SAN) gibi Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmiştir. Tarımsal KİT’lerdeki özelleştirmelerin ardından özellikle et üretiminde ciddi azalmalar yaşanmıştır. Et arzındaki azalmanın temel nedeni, girdi fiyatlarındaki artışa bağlı olarak üretim maliyetleri artmasına karşın et fiyatlarının girdilerdeki artışa kıyasla düşük olmasıdır. Üreticinin kâr marjının düşmesi, hatta zarar etmesi nedeniyle çok sayıda işletme üretimi terk etmek zorunda kalmıştır. Et üretimindeki düşüşe bağlı olarak et arzının talebi karşılayamayacak düzeye gelmesi üzerine et ve kasaplık hayvan ithalatına başlanmış; ancak 1997 yılında büyükbaş hayvanlarda görülen deli dana hastalığı nedeniyle ithalat sadece hayvan popülasyonunun kültür ırklarına dönüşümüne yönelik damızlık hayvan ithalatı ile sınırlı tutulmuştur. 2010 yılına kadar sadece damızlık büyükbaş ithalatı yapılmışsa da bu yıldan itibaren kasaplık canlı hayvan ve karkas et ithalatına yeniden başlanmıştır. 2013 yılı Aralık ayı sonrasında kırmızı et ithalatının artan iç arzla birlikte kontrollü olarak düşürülmesi kırmızı et fiyatlarını tekrar arttırmıştır. Bu durum Türkiye kırmızı et piyasasında süreç

içerisinde ithalattan bağımsız olarak yeterli arz; diğer bir deyişle devlet müdahalesi olmaksızın etkin üretim düzeyi sağlayamadığını göstermektedir. Fiyat artışının önüne geçilememesi üzerine ithalatın azaltılmasından vazgeçilerek 2017 yılı itibariyle Et ve Süt Kurumu tarafından ithal edilen etin anlaşmalı marketler aracılığıyla iç piyasaya arzına başlanmıştır. Özetle; uygulanan ithalat politikasının et fiyatlarını düşürmediği, sadece fiyat artış hızını düşürdüğü (Sarısoy ve Akay, 2018: 112-117), et fiyatlarındaki yukarı yönlü dalgalanmanın ithalatla engellenemeyeceği, üretimin artırılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerektiği söylenebilir.

Benimsenen hatalı politikalardan dolayı, küçükbaş hayvanlarda canlı hayvan ihracatı sıfırlanırken, ithalatı %4581 oranında artmıştır. Büyükbaş hayvan ithalatı ise, %72 oranında artmıştır (Yıldırım, 2018b). Bir muhalefet milletvekilinin vermiş olduğu soru önermesine Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli'nin verdiği cevaba göre 2017-2018 yılları içinde 1 milyon 790 bin 223 adet büyükbaş hayvan ithal edilmiştir (Şimşek, 2018). İthalatın Türkiye'ye maliyetiyse 2010-2018 yılları arasında yaklaşık 7 milyar dolardır (Yıldırım, 2018c). Sıfır gümrükle canlı hayvan ve et ithalatı, bir yandan Türkiye'ye mali yük getirirken, diğer yandan yerli üretimi artırmak için hazırlanan projeleri boşa çıkarmaktadır. Örneğin 2011 yılında Et ve Süt Kurumu (ESK) tarafından başlatılan "Sözleşmeli Besicilik Projesi" ithalat nedeniyle ciddi manada sekteye uğramıştır. İthalatın neden olduğu sorunlar bir bütün haliyle değerlendirildiğinde, yapılan ithalatla yerli üreticiden ziyade yabancı üretici desteklendiği söylenebilir (Yıldırım, 2018a). Ayrıca aşırı ve kontrolsüz et ithalatı nedeniyle ihtiyaçtan fazla et ithalatı edildiği, bu nedenle ithal edilen fazla etin tekrar ihracı için çalışmalara başlandığı çeşitli yayın organlarınca iddia edilmiştir (Yıldırım, 2018c). Söz konusu yayınlara göre fazla ithal edilen ESK depolarındaki 20 bin ton kırmızı et ile besi süresini doldurduğu için ESK'dan kesim için sıra bekleyen yaklaşık 300 bin hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanlarla fazla ithal edilen etin ihraç edilmesi için Pazar

aranmaktadır (Sputniknews, 2018). Bu durum, Türkiye'nin hayvancılık politikasındaki plansızlığı ve tutarsızlığı ortaya koyan en önemli delillerden bir tanesidir. Yapılan politik hatalar hem devlet maliyesine ciddi bir yük getirmekte, hem yerli üretimi ortadan kaldırarak dışa bağımlılığı artırmakta, hem de tüketicinin yüksek fiyattan ürün almasına neden olmaktadır. Yani bir bütün halinde Türkiye'nin gıda güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Bütün bu olumsuzluklarına rağmen 2018 sonuna kadar olan sıfır gümrük vergili canlı hayvan ve et ithalatının 2019 yılı sonuna kadar uzatılmasının (CNNTURK, 2018) yerli üretici üzerindeki baskıyı katlayarak artıracığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak; uygulanan politikaların hayvancılık sektörünü son derece olumsuz etkilediği, artan mali riskler nedeniyle üretimde azalmalar ve çekilmeler olduğu, bu durumun üretim miktarında düşüşe ve et fiyatlarında istikrarsızlığa yol açtığı söylenebilir. Türkiye'de kırmızı et fiyatlarındaki istikrar, ithalatla değil, sektör paydaşlarının katılımıyla süratle alınacak rasyonel tedbirlerle orta ve uzun vadede sağlanabilecektir (Aydın vd., 2011: 3). Tarım politikalarının üretim miktarı, ihtiyaç miktarı ve üretim maliyetleri çerçevesinde belirlenmesi, politikalardan elde edilen sonuçlara göre gerekli değişikliklerin yapılması, politikalardan başarı elde edilmesinin en önemli kriterlerden birisidir. Özellikle elde edilen sonuçların takibinin, istenen amaçlara ulaşmada ve kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanımında önemli rol oynayacaktır (Albayrak, 2017: 423). Bu noktada kanıt devreye girmektedir. Politikaların yapımı, uygulanması ve sonuçlarının değerlendirilmesinde kanıtın kullanımı, rasyonel kararların verilmesi, başarı ölçütlerinin belirlenmesi ve politikaların sonuçlarının objektif olarak görülmesi açısından son derece önemlidir. Çünkü kanıt, başarılı karar vermede kritik bir unsurdur. Ne yazık ki, önemli politika kararları alındığında, genellikle kanıtlar ya mevcut değildir ya da yetersizdir. Bazen de yeterli kanıt olmasına rağmen, bu kararlar kanıtlar göz ardı edilerek verilebilir. Çalışmadaki amacımız, bütün politikalarda olduğu gibi hayvancılık politikalarının

tespitinde de merkezinde kanıt olan bir karar verme çerçevesinin önemini vurgulamaktır. Karar verme sürecinde kanıt önemli bir faktör olması, kanıt yokluğunda karar verilememesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Açıkçası böyle bir öneri gerçekçi de olmaz. Bunun yerine, kanıta dayalı tıp örneğinde olduğu gibi, kötü kararlar alma riskini en aza indirmek için karar vericinin deneyimi ile kanıtların birleştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Çünkü karar verme sürecinde kanıtın tek başına kullanımı olumlu sonuçlar vermeyebilir. Ayrıca zayıf kanıtların karar alma sürecinde kullanılması durumunda da yanlış kararlar alınmakta ve pek çok olumsuzlukla karşılaşmaktadır (Virgona & Daniel, 2011: 19). Kanıtın tamamen göz ardı edilmesi durumunda da hatalı kararlar verilebilmektedir. Bu nedenle hem kanıt hem de deneyimin birlikte kullanılması ile her ikisinin olumlu yönlerinden yararlanılmakta ve doğru karar verme olasılığı artırılmaya çalışılmaktadır. Terpend (2006) tarafından yapılan Batı Afrika ülkelerini kapsayan bir çalışmada, doğru bilginin (kanıt) gıda güvensizliğine karşı uygulanacak politikaların başarısı için hayati önem taşıdığını ortaya koymuştur.

3.3. Kanıta-Dayalı Kamu Politikası Yapımı Yaklaşımının Hayvancılık Politikalarına Uygulanabilirliği

Kanıta dayalı politika uygulamalarının en yaygın olarak kullanılanı ve bilineni Kanıta Dayalı Tıp (KDT) olduğu için bu yaklaşımın tarım ve onun alt bir kolu olan hayvancılık politikalarına uygulanabilirliği Kanıta Dayalı Tıp pratiği ve ilkeleri üzerinden tartışılacaktır. Kanıta dayalı tıp ilkelerinden tarım sektörüne uygulanıp uygulanamayacağı sorusuna verilecek olan cevap, “genel olarak uygulanabilir” şeklindedir. Ancak tarımla tıp arasındaki farklılıklardan dolayı, KDT ilkeleriyle ilgili bazı sınırlılıkların olabileceği unutulmamalıdır. Önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz (Virgona & Daniel, 2011: 20-21):

- KDT’de olduğu gibi, tarımda da karar alma sürecinin merkezinde kanıtlar olmalıdır.
- Literatürde KDT uygulamalarının tarıma doğrudan uygulanmasına izin verecek düzeyde genişlik ve derinlik yoktur. Bu nedenle, çeşitli iklimler, toprak tipleri, mera türleri, hayvan türleri ve hayvancılık üretimine dâhil olan üretim sistemleri için uygulama kılavuzları yazılması gereklidir.
- Tarım sektörü, tıbbı göre daha geniş bir alanı kapsadığı için iyi nitelikteki kanıtların yanında güvenilir olmayan kanıtlar elde edilmesi de mümkündür. Bu nedenle, Kanıt Dayalı Tarım Politika yapımında eğitilmiş tahmin, çalışmanın önemli bir unsuru olacaktır.
- KDT’nin tüm uygulamalarını ve metodolojisini doğrudan taklit edemesek de eldeki konunun niteliğine bağlı olarak, kanıtlar birçok biçimde karşımıza çıkabilecektir. Kanıt mümkün olan en yüksek kalitede olabileceği gibi gözleme de dayanabilir.
- Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, ticari kuruluşların şüpheli kanıtları teşvik etme eğiliminde olmalarıdır. Bu eğilim nedeniyle istatistiksel hataların/spekülasyonların tespit yeteneğinin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Başka bir deyişle, kanıt gerçek mi, yoksa yanıltıcı mı ayrımının yapılabilmesi zorunludur.

Tarım politikalarında neye öncelik verilmesi gerektiği konusunda görüş ayrılıkları olmasına rağmen, politika yapımcıların daha iyi bilgilendirilmesi ve daha tutarlı politikaların olması gerektiği konusunda genel bir uzlaşma vardır. Bu nedenle, 'kanıt dayalı politika' (EBP) yaklaşımı tarım politikası tartışmalarının merkezinde yer almaya başlamıştır. Tarım politikalarında belirlenmesinde kullanılacak başlıca kanıtın, ulusal düzeydeki tarım istatistikleri olduğu düşünülmektedir. Ancak tarım istatistiklerin güvenilirlikleri konusunda evrensel düzeyde ciddi şüpheler bulunmaktadır. Bu şüphelere rağmen tarım istatistikleri

hala en iyi nicel kanıt olarak kabul edilmektedir. Düşük kanıt kalitesinin göz ardı edildiği durumlarda, hatalı politikaların kanıta dayalı politika yaklaşımı çerçevesinde meşrulaştırılması söz konusu olacağından, bu durum kanıta dayalı politikanın meşruiyetini tartışmaya açacaktır. Bu riski ortadan kaldırmak için kanıt tabanlarındaki zayıflıkların göz önüne alındığından emin olunmalı, aynı zamanda kanıtların seçim sürecinde şeffaflık sağlanarak kanıtların güvenilirlikleri teminat altına alınmalıdır (Whitfield, 2012: 249-250).

Güven düzeyi yüksek (genellikle %95) istatistiksel tekniklerle elde edilen kanıtlar, modern tarımda önemli bir rol üstlenmektedir (Virgona & Daniel, 2011: 21). Bu nedenle istatistik bilimi aracılığıyla elde edilen sağlıklı ve doğru bilgilerin, hayvancılık politikalarının oluşturulması sürecinde politika yapıcılara ve karar verici konumda olanlara rehberlik edeceği düşünülmektedir. Rasyonel ve güvenilir bilgi, kamu politikası oluşturma sürecinde hayati öneme sahiptir. Bu açıdan istatistiğin tarım politikaların tespitinde ihtiyaç duyulan rasyonel ve güvenilir bilgi (kanıt) temininde hayati bir rol üstlenecektir. İstatistiği “devlet hayatının aynası” olarak tanımlamayan Gürsakal, bu tanımı ile istatistiğin devlet faaliyetlerinin ve elde edilen sonuçların izlenmesi açısından önemini vurgulamaktadır (Gürsakal, 1997; Yıldızbakan, 2001: 8). İstatistiğin sağlıklı ve güvenilir bilgi sağlamadaki rolü birçok ülke tarafından kabul edilmiş ve istatistik bilgi sağlamada etkin olarak kullanılmaya başlamıştır. Örneğin AB’de etkin bir istatistik sistemi kurulmuştur. Bu sistemin vizyonu, “... AB ve üye devletler için en önemli bilgi sağlayıcı...” olarak belirlenirken, misyonu, “...bağımsız ve yüksek kalitede bilgi sağlamak ve bu bilgiyi karar verme, araştırma ve müzakere amacıyla herkese uygun hale getirme...” olarak ifade edilmiştir. AB istatistik sistemi için benimsenen bu vizyon ve misyon, istatistiğin bilgi sağlamadaki öneminin AB tarafından da kabul edildiği ve istatistik yoluyla elde edilen bilginin politika tespitinde etkin olarak kullanıldığını göstermektedir (TÜİK, 2011: 1). İstatistiki bilginin politika oluşturmadaki önemi nedeniyle hemen her ülkede

istatistiki veri toplama ve değerlendirme işini yürütecek bir kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Ülkemizde de bu öneme binaen devlet hayatına ayna tutmak üzere Türkiye İstatistik Kurumu kurulmuştur. İstatistiksel bilgiler; genetik, biyoloji, tarım, tıp, ilaç yapımı, halk sağlığı, çevre bilimleri, ekonomi, finans, eğitim, psikoloji, sosyoloji, pazarlama, spor, mühendislik gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. İstatistik biliminin en yaygın ve başarılı kullanıldığı alanların başında tıp gelmektedir (ODTÜ, 2019). Nitekim KDT'nin bu kadar mesafe kat etmesinde istatistiki verilerin önemli katkısı olmuştur. Bu nedenle istatistiki verilerin kanıtı dayalı tarım politikaları yaklaşımı çerçevesinde tarım politikalarının tespitinde de etkin olarak kullanılabilceği düşünülmektedir.

3.4. Kanıtı-Dayalı Hayvancılık Politikası Yapımında Karşılaşılabilecek Sorunlar

Kanıtı dayalı politika yapımının olmazsa olmazı güvenilir ve sağlam verinin varlığıdır. Veriler, diğer bir deyişle kanıtlar, mevcut durumu tüm gerçekliği ile ortaya koymuyorsa bu kanıtlara dayanarak üretilecek politikaların başarılı olma şansı yok denecek kadar azdır. Diğer politika alanlarında olduğu gibi kanıtı dayalı hayvancılık politikası yapımında da başarılı sonuçlar elde edebilmek için öncelikle kanıtlar güvenilir ve doğru olmalıdır. Ancak Türkiye'deki tarım verileri, özellikle de hayvancılık verilerinin güvenilirliği tartışma konusudur. Kanıtı dayalı hayvancılık politikalarının temel taşı oluşturacak olan istatistiklerin güvenilir olmayışı, bu verilere esas alarak yapılacak hayvancılık politikalarının başarısı hakkında da kuşkulara neden olmaktadır. İstatistiki verilerin sağlıklı olmaması, sadece hayvancılık politikalarını değil, ülkenin makro politikalarını da olumsuz etki etkilemektedir (Saçlı, 2009: 1). Bu nedenle hayvancılık politikalarının başarı düzeyinin artırılması için istatistiki verilerin güvenilirliği artırılmalıdır. Verilerin güvenilirliğini artırmak için çeşitli çalışmalar yapılıyor olmakla birlikte (Acar ve Arslaner, 2006: 68) güvenilirlik düzeyi henüz istenen seviyede değildir. Ayrıca hayvancılık sektörü çok sayıda farklı faktörün etkisi altında olduğu için

hayvancılık politikalarının belirlenmesinde kanıtın temini ve kullanımı, KDT'den daha zor ve karmaşıktır (CABI, 2016). Ancak insan nüfusunun hızla arttığı, buna karşın doğal kaynakların ve tarım topraklarının azaldığı, iklim değişikliği nedeniyle tarımsal üretimin ciddi risk altında girdiği dünyamızda, kanıta dayalı politika yapımı, bütün zorluklarına rağmen üzerine ısrarla durulması gereken bir yaklaşımdır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsan yaşamının olmazsa olmazı olan gıda maddelerinin tek temin yolu tarımsal üretimdir. Bu vazgeçilmezliği nedeniyle gıda, insanları ve ulusları kontrol etmede ve denetim altına almada bir silah olarak kullanılmaya başlamıştır. “Gıda güçtür! Onu davranışları değiştirmek için kullanırız.” diyen eski ABD Tarım Bakanlığı Müsteşarı Catherine Bertini ya da “Petrolü kontrol edersen ulusları kontrol edersen, yiyeceği kontrol edersen, insanları kontrol edersin” diyen ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger tam da bu noktaya temas etmiştir. En az ülke güvenliği kadar önemli olan gıda güvenliği, tarımsal üretimde kendi kendine yeterlikle güvence altına alınabilir. Tarımsal üretimde kendine yeterlik ise, hiçbir dış etki altında kalmadan, ülke gerçekleri çerçevesinde kendi tarım politikalarımızı oluşturmak ve tarımsal üretimi ciddi bir biçimde desteklemekle sağlanacaktır.

Türkiye, 1950'lerden itibaren uygulanan yanlış ve dış güdümlü tarım/hayvancılık politikaları nedeniyle birçok tarımsal üründe kendi kendine yeterli olmaktan uzaklaşmış ve ithalata bağımlı hale gelmiştir. Türkiye'nin kendi ekolojisinde çok rahat yetiştirebileceği ve geçmişte yetiştirdiği birçok tarım/hayvancılık ürününü ithal etmek zorunda kalması, uygulanan politikaların hatalı olduğunun en büyük kanıtıdır (Aysu, 2006, 45). Hayvancılık politikalarının siyasi tercihlerden bağımsız olarak ülke gerçekleri ve ihtiyaçları temelinde belirlenmesi halinde, kamu kaynaklarının daha etkin, ekonomik ve verimli kullanılacağı ve kısa sürede önemli başarılar elde edileceği düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kanıta

Dayalı Kamu Politikası yaklaşımının, Türk Hayvancılık Politikaları için önemli fırsatlar sunduğu görülmektedir. Çünkü KDKP, kamu fonlarının etkin, ekonomik ve verimli kullanımını artırmaktadır. Bu nedenle Türkiye gibi kamu kaynaklarının sınırlı olduğu bir ülkede KDKP yaklaşımı, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Bu yaklaşım, politika-yapıcıların benimsenen politikaların işe yarayıp yaramadığını öğrenmesine yardımcı olacak bir araçtır. Elbette ki, kanıt, karar verme sürecinde göz önüne alınması gereken tek faktör değildir. Politika-yapıcıların deneyimlerinden uygulamanın içinden gelen bürokrasinin tecrübelerine, üretici ve tüketici taleplerinden çevresel faktörlere kadar pek çok etken politika yapımında etkili olmaktadır. Kanıt Dayalı Kamu Politikası yaklaşımına göre başarılı politikalar üretebilmek için bu etkenlerin katkıları da zorunludur. Burada amaç, benimsenen politikaların etkinliğini artırmak için kanıtın bir araç kullanılmasını teşvik etmektir. Sunulan ilkeler, bu süreçte temel yapı taşlarıdır. Kanıt dayalı kamu politikası yaklaşımı, yeni yaklaşımların test edilmesi, mevcut programların iyileştirilmesi, etkisiz programların belirlenmesi ve programların güçlü kanıtlarla ölçeklendirilmesi dâhil olmak üzere, hükümetin her düzeyinde ve politika oluşturma sürecinin çeşitli aşamalarında kullanılabilir. Kanıt dayalı politika oluşturma ilkelerini düzenli olarak karar vermeye dâhil etmek, hükümet programlarının etkinliğini artıracak ve ülkenin sosyal sorunlarının çözümüne yardımcı olacaktır.

Kanıt dayalı kamu politikası yaklaşımının benimsenmesi durumunda hayvancılık politikalarında daha az hata yapılacağı ve daha isabetli politikaların benimseneceği düşünülmektedir. Günümüzde, kanıt dayalı hayvancılık politikası için gerekli unsurlar mevcuttur. Hayvancılık sektörünün sorunların çözümünde niteliği itibarıyla kanıt dayalı tıp yaklaşımının taklit edilmesi zor olacak olsa da, ürün ve uygulamalarla ilgili bilgilerin üretimi ve tüketiminde yer

alan herkes, kanıtın verdikleri kararların temelini oluşturmasını sağlamalıdır. Hayvancılık politikalarının yapımı sürecinde kullanılacak pratik kanıt temelli rehberlerin oluşturulması için alana ilişkin kaliteli araştırmalar yapmak ve sağlam kanıtlar elde etmek amacıyla üretici topluluklarının, kırsal endüstri araştırma şirketlerinin ve bilim adamlarının birlikte çalışmasının önemlidir. Az sayıda olsa yapılan bu tür çalışmalar, kanıta dayalı politika yapımına doğru olumlu adımlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak KDKP yaklaşımının, politikalardan daha iyi performans elde etmek için çaba sarf etmeye devam etse de her zaman için topluluk değerleri, siyasi otorite ve paydaş çıkarları tarafından kısıtlanması olasıdır. Bu nedenle politika yapımı ile araştırma ve değerlendirme neticesinde elde edilen veriler arasında ilişki kurmak ve bu verilerin politika yapımında kullanımını sağlamak için daha fazla araştırmaya ve çabaya ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, M. ve F. Arslaner (2006). “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türk Tarım İstatistikleri: Sorunlar, Öneriler”. 15. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Akdoğan, A. A. (2015). “Türkiye’de Kamu Politikası Disiplininin Tarihsel İzleri”. *Türkiye’de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları*, (Editör: Filiz Kartal), Ankara: TODAİE Yayınları.

Albayrak, H. (2017). *AB Tarım Politikaları Açısından Türk Tarımında Katılımcı Bir Model Önerisi: TİGEM Örneği*. İstanbul: Hiperyayın.

Aydın, E., Aral, Y., Can, M. F., Cevger, Y., Sakarya, E. ve S. İşbilir (2011). “Türkiye’de Son 25 Yılda Kırmızı Et Fiyatlarındaki Değişimler ve İthalat Kararlarının Etkilerinin Analizi”. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 82(1): 3-13.

Aysu, A. (2006). *Avrupa Birliği ve Tarım*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Bıçer, M. ve H. Yılmaz (2009). “Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *Yasama Dergisi*, (13): 45-84.

CABI (2016), *Evidence-based Decision Making in Agricultural Development, Research Information*. 16.03.2019 tarihinde <https://www.researchinformation.info/viewpoint/evidence-based-decision-making-agricultural-development> veri tabanından alınmıştır.

Can, M. (2007). "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği". *Yüksek Lisans Tezi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Cartwright, N. ve J. Hardie (2012), *Evidence-Based Policy: A Practical Guide to Doing It Better*. United Kingdom: Oxford University Press. 15.03.2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/283416749_Evidence_based_policy_A_practical_guide_to_doing_it_better veri tabanından alınmıştır.

CNNTURK (2018), "Et İthalatında Süre Uzatıldı", CNNTURK Haber Sitesi. 14.02.2019 tarihinde <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/et-ithalatinda-sure-uzatildi> veri tabanından alınmıştır.

Çevik, H. H.ve S. Demirci (2018). *Kamu Politikası: Kavramları, Aktörler, Süreçler, Modeller, Analiz ve Karar Verme*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Çevik, H. H. (2001). *Türkiye'de Kamu Yönetiminin Sorunları*. Ankara: Seçkin Kitabevi.

EBPM&I (2014), *What is Evidence-Based Policy-Making and Implementation?*, Güney Afrika: University of Cape Down. 17.03.2019 tarihinde https://www.dpme.gov.za/keyfocusareas/evaluationsSite/Evaluations/What%20is%20EBPM%2014%2010%2013_mp.pdf veri tabanından alınmıştır.

Eroğlu, E. (2017). "Türk Kamu Yönetiminde Bağlılık Sorununu Aşmaya Yönelik Kanıt Temelli Anlayış ve Dijital Fırsatlar". Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 22: 1853-1878.

- EBPC (2016), *Principles of Evidence Based Policymaking*, Evidence Based Policymaking Collaborative. 23.02.2019 tarihinde <https://www.evidencecollaborative.org/principles-evidence-based-policymaking> veri tabanından alınmıştır.
- Gülener, S. (2019),. “Kanıt Dayalı Politika Yapımı, Büyük Veri ve Yerel Yönetimler”, *Kriter Dergisi*, 3(32).
- Gürsaka N. (1997). *Bilgisayar Uygulamalı İstatistik*. Bursa: Marmara Kitabevi Yayınları.
- Head, B. W. (2010). “Reconsidering Evidence-based Policy: Key Issues and Challenges”. *Policy and Society*, 29: 77-94.
- Howlett, M. (2009). “Policy Analytical Capacity and Evidence-Based Policy-Making: Lessons from Canada”. *Canadian Public Administration*, 52(2): 153-175.
- Kaptı, A. (2013). “Giriş: Kamu Politika Süreci”. *Kamu Politika Süreci: Teorik Perspektifler, Modeller ve Analiz Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Köktaş, Ö. F. ve Ö. Köseoğlu (2015). “Kanıt Dayalı Kamu Politikası Yapımı: Sosyal Bilimler Araştırması ve Kamu Politikası İlişisini Yeniden Dizayn Etmek İçin Bir Fırsat Mı?”. *Yasama Dergisi*, (29): 32-57.
- ODTÜ (2019), *İstatistik Nedir? İstatistikçiler Ne İş Yapar ?*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi. 21.01.2019 tarihinde <http://stat.metu.edu.tr/node/242> veri tabanından alınmıştır.
- OECD (2012a), “Strengthening the Evidence Base on Public Governance and Supporting Policy makers with Comparative Evidence: The Way

Forward”, *Issues for Discussion*. 31.03.2019 tarihinde [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC\(2012\)1&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC(2012)1&docLanguage=En) veri tabanından alınmıştır.

OECD (2012b), “Strengthening the Evidence-Based Policy Making on Security and Justice in Mexico”, *OECD in Partnership with IMCO (Mexico’s Institute for Competitiveness)*. 31.03.2019 tarihinde <https://www.oecd.org/centrodemexico/Strengthening%20Evidence-based%20Policy%20making%20Security%20and%20Justice.pdf> veri tabanından alınmıştır.

Oxford Dictionaries Online (2019), “Definition of Evidence in English”, *The Oxford Dictionary of English*. 18.03.2019 tarihinde <https://en.oxforddictionaries.com/definition/evidence> veri tabanından alınmıştır.

Pawson (2006). *Evidence-Based Policy: A Realist Perspective*, London: SAGE Publications.

Sackett D.L., Rosenberg W.M.C., Gray J. A. M., Haynes R. B. ve W.S. Richardson (1996). “Evidence-based Medicine: What It is and What It isn’t.”. *British Medical Journal*, 312: 71-72.

Saçlı, Y. (2009). *Türkiye’de Tarım İstatistikleri: Gelişimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Sarısoy, İ. ve F. Akay (2018). “Gıda Güvencesizliği ile Sonuçlanan Piyasa Başarısızlığı: 2008 ve Sonrasında Türkiye Kırmızı Et Piyasası ve Kamu Yönetiminin Rolü”. *Strategic Public Management Journal*, 4(8): 106-221.

SBB (2019), *2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçeleme Başkanlığı. 06.03.2019 tarihinde http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaşkanligi_Yillik_Programi.pdf veri tabanından alınmıştır.

Sputniknews (2018), “Et İthalat Şampiyonu Türkiye, 20 Bin Ton Karkas Et ve 300 Bin Canlı Hayvan İhraç Etmek İçin Pazar Arıyor”, Sputniknews. 14.02.2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201812031036449785-sigir-et-ihracat-turkiye/> veri tabanından alınmıştır.

Sutcliffe, S. ve J. Court (2005), *Evidence-Based Policymaking: What is it? How does it work? What relevance for developing countries?*, Overseas Development Institute. 01.04.2019 tarihinde <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/3683.pdf> veri tabanından alınmıştır.

Şaylan, G. (2008), *Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi*, Ankara: İmge Kitapevi.

Şimşek, Y. (2018), “2 Yılda 1 Milyon 790 Bin Büyükbaş Hayvan İthal Edildi”, Sputniknews. 14.02.2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201810261035846840-buyukbas-hayvan-ithalati/> veri tabanından alınmıştır.

TDK (2019), Genel Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Terpend, N. (2006), *An Assessment of Knowledge about Trade and Markets Related to Food Security in West Africa*, Roma: United Nations World

Food Program. 12.08.2018 tarihinde
http://fews.net/sites/default/files/documents/reports/FEWS%20NET_Assessment%20of%20Knowledge%20of%20Trade%20and%20Markets%20Relevant%20to%20Food%20Security%20in%20WA_May%202006_En.pdf veri tabanından alınmıştır.

TÜİK (2011), *Avrupa İstatistikleri Uygulama Esasları*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. 21.01.2019 tarihinde
http://www.tuik.gov.tr/arastirmaveprojeler/uluslararası/docs/abkd/CoP_TR.pdf veri tabanından alınmıştır.

Usta, A. (2013). "Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış". *Yasama Dergisi*, (24): 78-102.

Virgona, J. M. ve G. Daniel (2011). "Evidence-based Agriculture: Can We Get There?". *Agriculture Science*, 23(1): 19-25.

Whitfield, S. (2012). "Evidence-based Agricultural Policy in Africa". *Outlook on Agriculture*, 41(4): 249-256.

Wyatt, A. (2002), "Evidence Based Policy Making: The View from a Centre". *Public Policy and Administration*, 17(3): 12-28.

Yıldırım, A. E. (2018a), "Et ve Süt Kurumunun 2017 İthalat Faturası 3.1. Milyar Lira", *Dünya Gazetesi* (19 Haziran 2018). 14.02.2019 tarihinde
<https://www.dunya.com/kose-yazisi/et-ve-sut-kurumunun-2017-ithalat-faturasi-31-milyar-lira/419630> veri tabanından alınmıştır.

Yıldırım, A. E. (2018b), "Canlı Hayvan İhracatı Sıfırlanırken İthalatta % 4581 Artışla Rekor Kırıldı", *Dünya Gazetesi* (12 Haziran 2018), 14.02.2019 tarihinde
<https://www.dunya.com/kose-yazisi/canli-hayvan-ihracati->

sifirlanırken-ithalatta-yuzde-4581-artisla-rekor-kirildi/418983 veri tabanından alınmıştır.

Yıldırım, A. E. (2018c), “Üreterek Değil, İthalatla Canlı Hayvan ve Et İhracatçısı Olacağız”, Tarım Dünyası (5 Aralık 2018). 14.02.2019 tarihinde <http://www.tarimdunyasi.net/2018/12/05/ureterek-degilithalatlacanlı-hayvan-ve-et-ihracatçisi-olacagiz/> veri tabanından alınmıştır.

Yıldızbakan, A.K. (2001). “İstatistik ve Ormanlıktaki Önemi”. Doğu Akdeniz Ormanlık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü DOA Dergisi, (7): 113-125.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The criticism about Turkey's agricultural/husbandry policy has reached maximum size in recent years. The success of the implemented agricultural policies has started to be questioned and serious criticisms have been brought against agricultural policies due to the lack of self-sufficiency of Turkey and importation of many agricultural products. The fact that imports become a necessity in many products shows that the criticisms against the policies are not unfair and supports the claims that radical changes should be made in the implemented policies and new political steps should be taken. For this reason, it was decided to carry out such a study thinking the evidence-based policy making approach, which has achieved very successful result in medicine, can be applied to the field of husbandry and positive results can be obtained as a result of application.

Method

In this study, document analysis method, which is one of the qualitative research methods and techniques, was used. The data obtained using this method from the academic literature, public institutions' reports and documents, Turkey Statistics Institute's statistics and other written sources on the subject are given in the study.

Hypothesis

1- Turkey's livestock policies are not successful. Therefore, Turkey has been forced to import live animals and meat.

2- The Evidence-Based Policy Making approach, which is instrumental in achieving successful results in medicine, can also be used in the determination of livestock policies and successful results can be obtained by using this method.

Findings

1- The presence of Turkey's livestock and red meat production decreased over the years and has become unable to meet the needs of domestic meat. The most important reason for this is the failure of livestock policies.

2- Successful results have been achieved in Medicine with the Evidence Based Public Policy approach.

3- The Evidence Based Public Policy approach can be used effectively in determining and implementing husbandry policies and in determining the success level of post-implementation policies.

4- It is considered that successful results will be obtained if the Evidence Based Public Policy approach is applied to husbandry policies.

5- There is serious doubt about the accuracy of statistical information, which will be the main data in evidence-based animal husbandry policies. Evidence-based Public Policy Making approach requires full and accurate statistical data in order to obtain successful results from policies. Therefore, the reliability of husbandry statistics in Turkey must be stimulated. Otherwise, it is not possible to achieve successful results.

6- Collaboration between policy-makers, scientists, public institutions and farmer organizations is necessary for the implementation and implementation

of evidence-based livestock policies. It will be possible for the policies to succeed due to this cooperation.

Conclusion and Discussion

Turkey's having to import many products that can be raised very comfortably in their ecology, it is the biggest proof that the policies implemented incorrectly. Turkey has become self-sufficient in agricultural practices and imports, due to the wrong and foreign-driven husbandry policies implemented since the 1950s. If animal husbandry policies are determined on the basis of country realities and needs independent of political preferences, it is considered that public resources will be used more effectively, economically and efficiently and significant achievements will be achieved in a short time. From this perspective, it is seen that the Evidence Based Public Policy approach provides important opportunities for Turkish Husbandry Policies. Because, the Evidence-Based Public Policy (EBPP) increases the effective, economic and efficient use of public funds. Therefore, the EBPP approach is an issue which needs to be considered in a country, where there are limited public resources such as Turkey.

This approach is a tool to help policy-makers find out whether the policies implemented are working. Of course, evidence is not the only factor to be considered in the decision-making process. From the experience of policy-makers to the experience of the bureaucracy that comes from within the application, from producer and consumer demands to environmental factors, many factors are effective in policy making. In fact, according to the Evidence-Based Public Policy approach, the contribution of these factors is essential in order to produce successful policies. The aim is to promote the use of evidence as a tool to improve the effectiveness of policies implemented. The principles presented are fundamental building blocks in this process. The evidence-based public policy approach can be used at all levels of government and at various

stages of the policy making process, including testing new approaches, improving existing programs, identifying ineffective programs and scaling programs with strong evidence. Regularly incorporating evidence-based policy-making principles into decision-making will increase the effectiveness of government programs and help solve the country's social problems.

ÇAĞDAŞ SANAT VEYA ÖZNESİNİ YİTİREN SANAT: SANATÇININ ÖLÜMÜ

Hülya BİÇER OLGUN*
Cem Koray OLGUN**

Öz

Çağdaş görsel sanat eserleri özellikleri, nitelikleri ve temsil gücü bakımından klasik ile modern estetik ve sanat anlayışından farklı bir anlayışı temsil etmektedirler. Çağdaş görsel sanat eserleri sanat izleyicileri tarafından anlaşılacak için haklarında yazılan açıklayıcı metinlere gereksinim duymaktadırlar. Ancak çağdaş sanat eserlerinin anlamlarının inşa edilmesi sürecinde rol alan aktörlerin yazdıkları bu metinler, sanat eserinin ait olduğu sanatçı ile sanat eseri arasında anlamsal bir kopuş yaratmaktadır. Sanat eserine sanatçı dışındaki aktörler tarafından bağlam, yorum ve anlam atfedilmesi bir özne olarak sanatçıyı dışarıda bırakmaktadır. Bu durum Roland Barthes'ın yazarın ölümü olarak bahsettiği bağlamda sanatçının ölümü anlamına gelmektedir. Böylece bu çalışmanın amacı günümüz çağdaş görsel sanat alanında üretilen sanat çalışmalarına anlam, bağlam üretilmesi sürecinin bir özne olarak sanatçıdan uzaklaşması ve sanat eseri ile sanatçı arasında ortaya çıkardığı sonuçları incelemek ve tartışmaktır. Bu doğrultuda çalışmanın kuramsal dayanakları olarak Roland Barthes, Umberto Eco ve Jean Baudrillard'ın yaklaşımlarından faydalanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş görsel sanat, simülasyon, sanat eseri, sanatçının ölümü, sanat Komposu.

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı
Doktora Programı Mezunlu. e-posta: hlybcr@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
e-posta: simulacr@gmail.com

CONTEMPORARY ART OR ART THAT LOSE ITS SUBJECT: THE DEATH OF THE ARTIST

Abstract

Contemporary visual art works represent a different understanding from classical and modern aesthetics and art understanding in terms of their features, qualities and power of representation. Contemporary visual artworks need descriptive texts written about them in order to be understood by the art audience. However, these texts written by the actors involved in the process of constructing the meanings of contemporary artworks create a semantic break between the artist to which the artwork belongs and the work of art. The attribution of context, interpretation and meaning to the work of art by actors other than the artist excludes the artist as a subject. This situation means the death of the artist in the context that Roland Barthes refers to as the death of the author. Thus, the aim of this study is to examine and discuss the results of the process of creating meaning, context from the artist as a subject, and the consequences between the work of art and the artist. In this direction, the approaches of Roland Barthes, Umberto Eco and Jean Baudrillard are used as the theoretical basis of the study.

Keywords: *Contemporary Visual Art, simulation, artworks, death of artist, conspiracy of art.*

1. GİRİŞ

Günümüzde çağdaş sanat kendisinden önceki tüm sanat anlayışlarından farklı bir içerik, bağlam, nitelik ve özellikleriyle mevcut olan bir sanat anlayışını temsil etmektedir. Çağdaş sanatın neliği, özellikleri ve bugünkü çağdaş görsel sanat eserlerinin özelliklerini anlamak için başlangıç olarak önceki sanat anlayışlarından farkların ortaya konulması gerekmektedir. Bu doğrultuda, çağdaş görsel sanat eserlerinde sanatçının özneliğinin ve sanat eserlerine anlam, yorum, bağlam üretilmesi durumunun analiz edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada, öncelikle klasik, modern, postmodern sanat anlayışından bahsedilecek ve bugün üretilen sanatın (çağdaş sanat) dönüşümü ele alınacaktır.

Klasik dönem sanat eserleri daha belirgin ve üzerinde daha uzlaşılabilir kavramlar ve algılamalar üzerinden tartışılırken, modern sanat sonrası döneme gelince sanat alanında uygulamalar, anlamlar, kavramlar ve adlandırmalar giderek belirsiz ve tartışmalı hale gelirler. Çoğu zaman modern sanatın nerede bittiği, postmodern sanatın nerede başladığı belirsiz kalmaktadır. Literatüre bakıldığında 1960'lardan itibaren ortaya çıkan sanat akımları ve bu akımları yansıtan sanat eserleri bazen modern bazen postmodern sanat eserleri olarak değerlendirilir. Öte yandan Vincent van Gogh'un (1853-1890) sanat eserleri ile Andy Warhol'un (1928-1987), Piero Manzoni'nin (1933-1963) ya da Damien Hirst'ün (1965-) sanat çalışmalarının tümünü "modern sanat" olarak nitelendirmek veya tek bir dönem veya kavram ile tanımlamak oldukça hatalı bir kavrayışa sürükler. Elbette sanat eserleri yapıldığı tarihten ziyade, modern estetik anlayışıyla yapılmış olması ölçüsünde modern sanat eseri olarak nitelendirilmeye hak kazanır (Şaylan, 2009:79). Fakat van Gogh'un eserleri ve diğer sanatçıların eserleri arasındaki ayırım nasıl açıklanabilir? Ayrıca postmodern sanat, çağdaş sanat, güncel sanat gibi adlandırmalar kavramı tercih edenin bakış açısı ve dünya görüşüne göre kullanılır olmaktadır. Sosyolojik olarak incelendiğinde modern ile postmodern sanatı ayıran nedir ve postmodern sanat neyi anlatmaktadır? Bunun cevabının verilebilmesi için modern sanat ve postmodern sanat ayırımının düşünürlerin görüşleri üzerinden değerlendirilmesi gerekir.

Klasik sanat eserlerinde estetik ölçüt sanatçının evrensel ve nesnel olduğu varsayılan gerçekliği sanat eserine olduğu gibi yansıtması veya sanat eserinin bu gerçekliği temsil etmesi iken, modern sanat eserinde sanatçıdan beklenen gerçeği sanatçının kendi yorumu ve özneliği içerisinde kendi özgünlüğüyle sanat ürününe aktarmasıdır. Modern sanatın estetik anlayışının ölçüt ve özellikleri, özgürlük ve özgünlük, yansıma ve misyon (sanatçının eserinde yansıttığı konunun - anlatım/mesaj- sanatçı tarafından yorumu), sanat ürünlerinin metalaşması ve seçkinliği olmasıdır (Şaylan, 2009:83-108). Postmodernizm söz konusu olduğunda

ise sanat eserinin bu tür özellik ve ölçütlerinden bahsetmek mümkün olmamaktadır.

1960'lı yıllara gelindiğinde modern sanat ve estetik anlayışına tepki ve eleştiri olarak postmodern sanat anlayışı ortaya çıkmıştır. Postmodern estetik ve postmodern sanat, modern sanatın tüm estetik anlayışını reddederek işe başlamaktadır (Şaylan, 2009:79-114). Postmodern sanatın özellikleri, toplum yerine sanatçının kendi için bilincinin belirleyici olması, modern sanattaki sanatçının misyonu ve anlatının yadsınması ve yerine montaj konması, gerçeğin açık uçlu kavranması ve gerçekliği yansıtmaya yerine belirsizlik ve kararsızlığın esas alınması, hümanist değerlerden ve yapısal arındırılmış bütünsel bir kişiliği olmayan bireyin belirleyici olması, yüksek sanat ve kitle sanatı ayrımının ortadan kalkarak sanatsal üretimde taklit ve yapııştırmanın ön plana geçmesidir (Şaylan, 2009:131-132).

Fredric Jameson modern sanat ile postmodern sanat arasındaki ayrımı iki sanat eseri üzerinden değerlendirmektedir. Jameson, modern sanatı temsilen Vincent van Gogh'un "Bir Çift Ayakkabı" (A Pair of Shoes, 1886) eseri ve postmodern sanatı temsilen ise Andy Warhol'un "Elmas Tozlu Ayakkabılar" (Shoes with Diamond Dust, 1980) adlı çalışmasını karşılaştırmaktadır. Postmodernizmin yavanlık, derinlikten yoksunluk, yüzeysellik özellikleri Warhol'un çalışmasında karşılığını bulmaktadır. Warhol'un Elmas Tozlu Ayakkabı'sıyla somutlaşan postmodern kültürdeki yeni imge, duygulanımın silinmesi olgusunu gündeme getirmektedir (Jameson, 2011:38-39). Modern sanatı temsil eden van Gogh'un Bir Çift Ayakkabı'sının birey üzerinde bıraktığı etki ve derinlik postmodern sanat örneklerinde yoktur. Jameson'a göre çağdaş kuram tarafından reddedilen derinliğin yerini önemli ölçüde, söylemler ve metinsel oyunlar almıştır (Jameson, 2011:50).

Postmodernist sanatın estetik ölçütü ise kitle beğenisidir (Şaylan, 2009:122). Bu anlayış içerisinde kitle sanat eserini beğeniyorsa o eser sanatsal açıdan kıymetlidir. Ancak postmodern sanatın modern sanatın seçkinciliğine yaptığı eleştirilerden biri olan bu ölçüt sanatı kitlelerin anlayabileceği düzeye getirmek yerine onun anlamını daha da muğlak hale getirmiştir. Bu duruma örnek olarak verilebilecek en önemli postmodern sanatçılardan biri yukarıda da bahsedildiği üzere Andy Warhol'dur. Jean Baudrillard'ın Warhol'un sanat çalışmalarıyla ilgili değerlendirmelerine geçmeden önce, bu aşamada postmodern sanat tartışmalarının başladığı dönemden bugüne kadar ortaya konan birkaç çağdaş sanat eseri örneğini incelemek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2. ÇAĞDAŞ SANATTA ESTETİK, PRATİK VE ANLAMIN KURGUSU

Çağdaş sanat eserlerinden örnekler vermeden önce, kavram kargaşası yaratmamak adına çağdaş sanat kavramının kendisine odaklanılmalıdır. Postmodern sanat ve çağdaş sanat arasındaki bağlantı nasıl kurulabilir? Bu bağlam farklı araştırmacı ve düşünülürce başka biçimlerde tartışılmış ve yorumlanmıştır. Bu kavramlar için kimi zaman uzlaşmacı bir tavır görülmemiştir. Örneğin Arthur Danto (2014:33-34) modern ile çağdaş arasındaki ayrımın yetmişli yıllarla seksenli yılların ortalarına kadar netleşmediğinden bahseder.

Sanat eserleri buldukları dönemin toplumsal koşullarından etkilenecek ortaya çıkmaktadırlar. Klasik sanat, modern sanat, postmodern sanat, çağdaş sanat kavram ve dönemleştirmelerinin ardında birtakım ekonomik-politik ve toplumsal nedenlerden kaynaklanan yapılar yatmaktadır. Modern sanat eserlerinin anlaşılması sanat izleyicisinin o eserde bahsedilen "gerçekliği" anlaması için belirli bir düzeyde bilgili ve donanımlı olmasını gerektiriyordu. Postmodern sanat anlayışı içerisinde ise izleyicinin sanat eserlerinde bulabilecekleri bir "gerçeklik" veya temsil yoktu, postmodern sanatçılar örneğin Warhol'un çalışmalarında önemli olan kitlenin beğenişi yani izleyicinin haz duyması ve eğlenmesiydi.

Her ne kadar 1960'lardan itibaren postmodernizm tartışmaları gündemde olsa da 1980'lerden itibaren küreselleşen dünyada sanatın icra ediliş, temsil ve anlamlandırılma biçimleri değişmiştir. John Rajchman da çağdaş sanatın modern sanattan kopuşunu 1989 olarak tarihlendirir, aynı zamanda da çağdaş sanatın küreselliğine vurgu yapar (Rajchman, 2014:30). Bu sebeple postmodern sanat kavramının da ötesinde küreselleşen sanatın karmaşık hale gelen yapısı için daha genel ve küresel olarak "çağdaş sanat" kavramının kullanımı daha uygun görülmektedir. Daha da önemlisi çağdaş sanat kavramından farklı olarak postmodern sanat tartışması, yukarıda anlatıldığı üzere belirli bir kuramsal bir perspektifi ve anlayışı doğrultusundaki tartışmaları yansıtmaktadır. Çağdaş sanat ise daha kapsayıcıdır.

Cuauhtemoc Medina'ya göre elit eğlence ile kitle kültürü arasında kalan alanda var olan çağdaş sanat "aristokratik bir popülizm biçimidir; aşırı incelikle en üst düzeyde basitliğin birbirine girdiği diyalojik bir yapıdır; sınıfsal, etnik ve ideolojik yakınlıkları türlü türlü olduğundan başka şartlarda pekâlâ birbirinden ayrı da düşebilecek envai çeşit insanı sanatsal yapılarla birbirlerini "koklamaya" sevk eder." (Medina, 2014:9-11). Fakat bu sevk ediş herkesin kendine özgünlüğünün ve özgünlüğün algılanmasından ziyade, dünya konjonktürünün sanata yön veren küresel etkisiyle giderek aynılaşan sanat pratikleri ve çağdaş sanatın pratik, malzeme, içerik olarak her şeyi içerebilen, her şeyi sanat olarak sunabilen yapısını ortaya çıkarmıştır.

Çağdaş sanat kavramı, bugünün dünyasında çatı kavram haline gelmiştir. Bugün üretilen sanat ister modern sanatın ölçütünden ister postmodern anlayıştan etkilenmiş olsun bugünün sanat dünyası içinde yaratılır ve var olur. Dolayısıyla bugünün sanatsal üretimi Andy Warhol'un kitlenin beğenisini ön plana alan bir sanat çalışmasını da barındırabilir, bambaşka modernist idealleri de içerebilir, ya da politik bir içerime de sahip olabilir. Dolayısıyla çağdaş sanat kavramının "çatı kavram" olarak vurgulanmasındaki amacımız budur.

Bu aşamada içinde yaşadığımız çağın sanatı anlamında çağdaş sanat eserleri örneklerini incelemek çağdaş sanat eserlerinin özelliklerini anlamak açısından gerekli görünmektedir.

Henüz yirminci yüzyılın başında Marcel Duchamp'ın sanatta (pisuvar) hazır-nesne (*ready-made*) kullanımı, çağdaş sanat eserlerinin malzemelerinin her türlü şey - çikolata, sabun, kan, dışkı, hayvan, hatta Çinli sanatçı Xiao Yu'nun "Ruan" heykelinde kullandığı gibi gerçek olduğu söylenen bir "insan cenini kafası" (Morgan, 2009:244) bile vs.- olabildiği bir sanat pratiğinin önünü açmıştır. Piero Manzoni'nin 1960 yılındaki "Artist's Breath"¹ ile 1961'deki "Artist's Shit"² adını taşıyan çalışması, Damien Hirst'ün ölü köpek balığı ve koyun gibi hayvanlardan müteşekkil sanat çalışmaları ortaya çıkan bu anlayışın örneklerindedir. Bu tür çağdaş sanat eserlerinden bir diğeri olan Marc Quinn'in kendi kanından ürettiği sanat çalışması ise şöyle gerçekleşmiştir:

"...İngiliz sanatçı Marc Quinn, Kuzey Londra'daki Saatchi Koleksiyonu'nda sergilenen, *Self* [Kendi] adlı heykeli yapabilmek için beş aylık bir süreçte vücudundan dört buçuk litre kan aldırdı. İnsan vücudunda bulunan toplam kan miktarına eşit miktardaki bu kan, sanatçının başının dışı alçısından yapılmış kalıbına boşaltılarak donduruldu. Katı formunu formunu koruyabilmesi için kalıp, kanın sıcaklığını eksi altı derecede sabitleyen bir soğutucu kabine yerleştirildi" (Bolla, 2012:13).

¹ *Artist's Breath*, Piero Manzoni'nin kendi nefesiyle şişirdiği (daha sonra sönmüş olan) balonu da muhteva eden sanat çalışmasıdır.

<https://www.tate.org.uk/art/artworks/manzoni-artists-breath> Erişim tarihi: 22.04.2020.

² *Artist's Shit*, Piero Manzoni'nin konserve kutularının içerisine kendi dışkısını koyarak oluşturduğu bir çalışmadır. Bu konserve kutularının içerisinde gerçekten sanatçının dışkısının olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır fakat burada önemli olan sanatçının dışkısının bile bir anlatı (anlam ve değer atfetme) aracılığıyla yüksek fiyatlara satılabildiği durumdur. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/manzoni-artists-shit-t07667> Erişim Tarihi: 22.04.2020.

Marc Quinn³ *Self* adlı eserini ilk kez 1991 yılında yapmış, 1996, 2001, 2006, 2011 yıllarında yeniden üretmiştir.⁴ Burada görüldüğü gibi çağdaş sanatın malzemesi her şey olabilir.

Damien Hirst'ün ölü hayvanlarının yanında, 2017'da gerçekleştirilen 15. İstanbul Bienali'nde canlı hayvanların sanat çalışmalarının bir parçası olarak kullanımı, Pera Müzesi'nde sergilenen sanatçı Aude Pariset'in "*Toddler Promession, 2016*" adlı, strafordan yapılmış bir döşegen *Ikea* marka bir beşiğin içine yerleştirilen un kurtlarından⁵ müteşekkil enstalasyon çalışması ve yukarıda bahsedilen *Ruan* heykelini de yapan sanatçı Xiao Yu'nun "*Zemin, 2014*" adlı performansı İstanbul Modern'in eski binasının yan tarafındaki açık alanda sergilenen eşek ile somutlaşmıştı. Peki canlı hayvanların sanatta bir malzeme olarak kullanıldığı bu iki çalışma nasıl yorumlayabiliriz? Bu çalışmalarla yapılmak/anlatılmak isteneni modern ya da postmodern sanatın yukarıda açıklanan estetik ölçütleriyle mi anlamalıyız? Modern sanatın ve postmodern sanatın ölçütleriyle bu sanat çalışmalarını anlamlandırmak pek mümkün gözükmemektedir. Elbette her iki perspektifin de çağdaş sanatın sosyolojik bir analizini yapmak için yetersiz ve geçersiz olduğu söylenebilir. O halde çağdaş sanat eserinin anlaşılması ve yorumlanmasında izleyiciye yol ve yön verecek açıklayıcı bir metne, bir hikâyeye ihtiyaç duyulmaktadır. Çağdaş görsel sanat eserlerini sanatçının çalışmalarından, çalışmanın yaratıldığı bağlamdan habersiz, sadece sanat çalışmasına bakarak o anda anlamlandırmak imkânsız bir hale gelmiştir. Çağdaş sanat alanının aktörleri olarak sanatçı ve küratörler dahi bu durumu açıkça ifade etmektedirler (Biçer Olgun, 2019:98-106). Sanat eserini anlamlandırmak için hikâyelere/anlatılara olan bu gereksinim günümüzde çeşitli sansasyonel olaylardan da

³ Türkiye'de 2014 yılında sanatçının *Self* serisindeki çalışmalarından birini de içeren pek çok çalışması Arter'de sergilenmiştir. (Marc Quinn: Aklın Uykusu 8 Şubat-27 Nisan 2014. <https://www.arter.org.tr/marc-quinn> Erişim Tarihi: 22.04.2020.)

⁴ <http://marcquinn.com/artworks/self> Erişim Tarihi: 22.04.2020.

⁵ 15. İstanbul Bienali Sergi Kataloğu. s. 288.

beslenebilmektedir. Söz konusu olaylardan ilki, 2018 yılında Banksy'nin Londra'daki Sotheby's müzayedeye evinde satışa çıkan "Girl with Balloon"/ "Balonlu Kız" tablosunun satıldığı an tablonun içine önceden yerleştirilmiş kesme aparatı tarafından kesilerek bozulmasıdır. Sanatçının kendisi tarafından protest bir eylem olarak tasarlandığı iddia edilen bu olay, eserin değerini düşürmemiş aksine daha da arttırmıştır. Aslında eserin kesilerek bir kısmının parçalanması ona bir anlatı kazandırmıştır. Eserin adı "Love is in the Bin"/ "Çöpteki Aşk" olarak değişmiş ve ardından bir çok ilgisiz ürünün reklamı için kullanılmıştır. Dolayısıyla söz konusu esere yapılan bu hesaplı ya da hesapsız müdahale onu tüketim toplumunun bir metası, kitlesel tüketimin adeta sembolü haline getirmiştir.

İkinci olay ise Maurizio Cattelan'ın 2019 yılının sonunda Art Basel Miami Beach sanat fuarında koli bandıyla duvara yapıştırılan gerçek muzdan oluşan "Comedian/Komedi" enstalasyonudur. Burada da sanatçının eseri, absürtlüğüyle sansasyon yaratmayı başarmış ve kamuoyu tarafından uzun süre tartışılmıştır. Uluslararası sanat dünyasında büyük bir yankı uyandıran Komedi'ye özel instagram hesabı bile açılmıştır.⁶ 150 bin dolara satılan bu sanat çalışmasının Eylül 2020'de Solomon R. Guggenheim Müzesi'nin kalıcı koleksiyonuna bağışlandığı açıklanmıştır. Manhattan'daki bu önemli müzenin kalıcı koleksiyonuna dahil edilmesinin Komedi'nin estetik değerinin müze tarafından pekiştirilmesi anlamına geldiği vurgulanmaktadır.⁷ Cattelan'ın eseri de Banksy'nin eseri gibi kendisine sansasyondan bir anlatı oluşturmuştur. Görüldüğü gibi çağdaş sanat alanında sansasyonel sanat eserleri üretilmekte ve hemen ardından kitleler bu eserlerin aslında ne büyük mesajlar, göndermeler içerdiğine yönelik bir hikayeye,

⁶ 16 Eylül 2020 itibarıyla bu hesabın 18 binin üzerinde takipçi sayısı bulunmaktadır. <https://www.instagram.com/cattelanbanana/> Erişim Tarihi: 16.09.2020.

⁷ <https://www.nytimes.com/2020/09/18/arts/design/banana-art-guggenheim.html> Erişim Tarihi: 16.09.2020. (Çağdaş görsel sanat eserlerinin değerinin belirlenmesi süreci ile ilgili olarak Ayr. Bkz. Hülya Biçer Olgun, Çağdaş Sanatın Toplumsal İnşası: Sanat Eserinin Değerinin Sosyolojik Oluşumu, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.)

çağdaş sanat eserinin ne kadar anlamlı olduğuna ikna edilmektedir. Her zaman bu kadar sansasyonel ve şov içerikli olmasa da çağdaş sanat eserlerinin önceki dönemlerdeki sanat anlayışında çok uzak bir anlamlandırma süreci içerisinde bulunduğu açıktır. Bu duruma bu iki örnekteki gibi sansasyon veya şovun eşlik etmesi de şart değildir, çağdaş sanat eserleri her ne olursa olsun onlara anlam atfedecek, eseri bir bağlam içerisinde anlamlı kılacak bir hikâyeye gereksinim duyarlar. Peki sanat eserine yazılan bu hikâye nasıl ve kimler tarafından yazılır ve yorumlanır? Bu araştırmada üzerinde durulacak asıl önemli husus budur.

Bu doğrultuda bu çalışmada hem bu sorular eşliğinde çağdaş sanatta anlam, yorum, temsil sorunu hem de sanat eserine anlam inşa edilmesi sürecinde sanatçı ve diğer aktörlerin rolü ele alınacaktır. Bu çaba içerisinde öncelikle, çağdaş görsel sanat eserinin anlamlandırılması, anlatısının/hikayesinin kurgulanması sürecini incelerken faydalanacak olduğumuz kuramsal yaklaşımlar üzerinde duracağız.

3. SANAT ESERİNİN ANLAMLANDIRILMASI: ANLAM, YORUM, DURUM ÜZERİNE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırmanın kuramsal çerçevesini Roland Barthes'ın göstergebilimsel yaklaşımı, Umberto Eco'nun "Açık Yapıt" kavramı ve Jean Baudrillard'ın Sanat Komplosu yaklaşımı oluşturmaktadır.

3.1. Roland Barthes: Yazarın Ölümü

Edebiyat, sinema, görsel sanatlar vb. hangi alanda olursa olsun sanat eserinin anlamının ve bağlamının anlaşılması yoruma muhtaçtır. Yukarıdaki kısımda ele alındığı üzere çağdaş görsel sanat eserleri özellikleri gereği anlaşılmaları için bir anlatıya/hikâyeye ihtiyaç duyarlar. Sanat eserinin anlatısı veya hikayesini temsil eden metinler (eserin konusu, bağlamı ve yorumunu içeren yazılar, tanıtım yazıları vs.) o sanat eserinin göstergebilimsel açıdan anlaşılmasına katkıda bulunurlar.

Barthes'a göre göstergebilim anlam süreçlerinin ayrıntılı olarak incelenmesini içerir (Barthes, 2005:15). Barthes'ın *Yazarın Ölümü* adlı kısa ve öz metni, bir metin ile yazarı ve okuyucusu arasındaki ilişki hakkında oldukça önemli vurgulara sahiptir. Bu anlamda sanat eserinin üreticisi konumunda ve eseriyle özdeşleşen özne olarak sanatçının varlığı, çağdaş sanat alanında çağdaş görsel sanat eserlerinin anlamı, bağlamının inşası ve açıklanması hususunu değerlendirmek üzere Roland Barthes'in görüşleri faydalı olacaktır. Ancak öncelikle Barthes'ın yazar, metin ve yorum hakkındaki görüşlerinin anlaşılması gerekmektedir.

Barthes'a göre,

“...yazı her sesin ve her kökenin yıkılmasını içerir. Yazı, öznenin sürekliliğimizi elimizden kaçırdığı, tarafsız, karmaşık ve belirsiz bir alandır; yazı yazan beden kendisinden başlamak üzere her tür kimliğin yok olduğu bir bütündür. (...) Bir olay, gerçek üzerinde doğrudan varlık göstermek için değil, belli bir nesnesi olmayan amaçlara yönelik olarak, simgenin kendisinin uygulanması dışında hiçbir işlev taşımadan anlatıldığı an, bulunduğu yerden kopma eylemi gerçekleşir, ses kökenini kaybeder, yazar kendi ölümüyle karşılaşır, yazı başlar” (Barthes, 2013:61-62).

Görüldüğü gibi Barthes'a göre bir metnin anlaşılması yazarın ölümü olarak tabir ettiği durumdan sonra okuyucu tarafından tesis edilir. Ona göre yazar ölmelidir, aradan çıkmalıdır ki yazı doğsun. Barthes, okuyucunun yorum bakış açısı ve yorum zenginliğine atıfta bulunmaktadır. Bu doğrultuda Barthes, “Metin, farklı kültürlerden gelen, birbirleriyle diyalog kuran, kavga eden, birbirlerinin parodisini yapan çok sayıda yazıdan oluşur; ancak bu çokluğun bir araya gelip toplandığı bir nokta vardır ve bu nokta, şimdiye kadar söylendiği gibi yazarın kendisi değildir, okurun kendisidir.” (Barthes, 2013:67) ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla buradan Barthes'ın metnin anlam inşası hususunda “okur” vurgusunun öne çıktığı görülmektedir.

Ona göre, “Okurun doğumunun bedeli, yazarın ölümü olacaktır.” (Barthes, 2013:68). Barthes'ın metin için söyledikleri bir çağdaş görsel sanat eserinin

alınması, yorumlanması, temsil gücü bakımından nasıl anlaşılabilir? Yoksa bir çağdaş görsel sanat eserinin doğumu da sanatçının ölümü ile mi gerçekleşecektir? Sanat eseri sanatçıdan kurtulursa mı doğacaktır? Çağdaş sanatta sanatçının ölümü okur yerine sanat izleyicisini eserle baş başa mı bırakıyor yoksa eser ile izleyici arasına giren başka aktörler mi var? Çağdaş görsel sanat eseri ile izleyicinin eseri alması arasındaki ilişkiyi yönlendiren aktörler, sanat eserinin bağlamı, yorumlanması, algılanması ve temsil gücü hakkında neler söylüyor?

Barthes'ın (2013:62) ilkel toplumda örneklendirdiği anlatıyı sunma işini tek bir kişinin üstlenmediği durum, çağdaş sanat alanındaki sanat eserlerinin anlatılarının yaratıldığı bağlamlarda da ortaya çıkmaktadır. Anlatı kimliğindeki aracının performansının, anlatının kodunun ustalıklı sergileme becerisinin beğenilip beğenilmemesinin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Çağdaş sanat alanında da eserlerin bağlama oturtulması, eser hakkında sanatçı dışındaki aktörlerin katılımıyla yorum yaparak çağdaş sanat eserine anlam inşa etme süreci gerçekleşir. Barthes'ın "yazarın ölümü"nde en azından yazarın kendisinin direkt olarak ifade aracı olarak yazı vardır. Çağdaş sanat eserleri hakkında yazılan metinler ise çoğu zaman eseri üreten (veya sahibi olan) özne olarak sanatçının dışında aktörler tarafından oluştururlar. Göstergesel değeri ve anlamı okura bırakmak, yazarın ölümü sanat eserlerinin yorumlanması hususunun varacağı yeri ise Umberto Eco'nun görüşlerinden hareketle değerlendirmek mümkündür.

3.2. Umberto Eco: Açık Yapıt ve Aşırı Yorum

Çağdaş görsel sanat eserinin anlambilimsel/göstergibilimsel analizi Roland Barthes'ın görüşleri yanında Umberto Eco'nun "açık yapıt" kavramına da götürür. Açık yapıt kavramı yapıt ile okuyucu arasında yeni bir diyalektik ilişki kurmaktadır (Eco, 2019:65). Ancak bu meseleye geçmeden önce Eco'nun çağdaş sanatı nasıl tanımladığından kısaca söz etmek gerekir. Eco'ya göre (2019:37-38) çağdaş sanat, içinde yaşanan dünyanın düzensizliğine ve krizine çözüm bulmayı denemektedir:

“...hayal gücü çerçevesinde dünyaya dair, epistemolojik metaforlar olarak değer kazanan imgeler sunarak elindeki tek yöntemle bir çözüm buluyor; bu imgeler de geleneksel yapıların paramparça olduğu, büyük zorluklarla yeni ilişki olanaklarını belirledikleri bir evreni görmek, hissetmek, anlamak ve kabul etmek için yeni yöntemler oluşturuyor. Sanat bunu, psikolojik ve kültürel alışkanlıkların “doğal” kabul edilecek derecede kök salmış modellerini reddederek -bununla birlikte önceki kültürden aktarılanları ve bunların ortadan kaldırılamayacak gereklerini dışlamadan- başarıyor.” (Eco, 2019:37-38).

Anlaşılabileceği gibi Eco'nun çağdaş sanat tanımı modern bir tavrı yansıtıyor görünmektedir. Burada Eco, çağdaş sanatın yeni yöntemlerinden bahsederken sanatın köklerinden koştüğünü fakat önceki kültürden aktarılanları dışlamadığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Eco, çağdaş sanatın farklılığını kabul etmekte ancak düpedüz modern anlatıdan vazgeçildiğini düşünmemektedir. Bu bağlamda Eco'ya göre sanatçı ise somut işi karşısında onun biçimlendirici işlemlerinin kuramsal çerçevesinden genellikle habersizdir:

“...sanatçı “biçimlendirme yöntemi” geliştirir ve yalnızca onun bilincindedir, ama bu biçimlendirme yöntemi (biçim gelenekleri, dolaylı kültürel etkiler, ekolden kaynaklanan alışkanlıklar, bazı tekniklerin kaçınılmaz gerekleri aracılığıyla) bir uygarlığın ve bir dönemin tüm diğer unsurlarını da ortaya koyar.” (Eco, 2019:38).

Görüleceği gibi, Eco'ya göre çağdaş sanatın önceki kültürden aktarılanları dışlamaması doğal olarak çağdaş sanatı icra eden sanatçıyı da benzer bir konuma yerleştirir. Eco bu durumu açıklamak için dönemin tüm yapıtlarının ortak özellikleri sayesinde ortaya çıkan ve bu özelliklerde dönemin tüm kültürünün eğilimlerini yansıtan *Kunstwollen*, “sanatsal irade” kavramından yararlanır (Eco, 2019:38). Böylece Eco'nun açık yapıt kavramının temelleri açıklığa kavuşur. Şöyle ki;

“...sanatçı, yarattığı tarzda anlaşılması ve beğenilmesi amacıyla tamamlanmış bir yapıt üretir, bununla birlikte etki-tepki ve uyaran örüntülerinin anlaşılması sürecinde her bir muhatap, özgün yapıtın belirli kişisel bir bakış açısıyla algılanmasına neden olan kültürü, zevkleri, eğilimleri, kişisel önyargılarıyla şartlanmış somut varoluşsal bir durumdadır. Temel olarak biçim, özünü değiştirmeden çok sayıda izlenim

ve yankılanmaya neden olarak farklı bakış açılarından görülebildiği ve anlamlandırılabilirdiği ölçüde bir estetik değer kazanır.” (Eco, 2019:66).

Dolayısıyla Eco'nun çağdaş sanat ve çağdaş sanatçının konumunu sanatsal irade üzerinden açıklaması, açık yapıt kavramının önünü açar. Çünkü Eco'nun çağdaş sanat anlayışı postmodern bir anlatıya değil, modern bir anlatıya dayanır. Bu bağlamda Eco'ya göre “modern sanat yapıtının en belirgin özelliği, yorumcuya sunduğu çok sayıdaki bakış açısının olanak tanıdığı bilgi çoğalmasındır” (Rifat, 2019:167). Böylece sanat yapıtı üzerine yapılan çok farklı yorumlarla çapraz okumalara yahut referanslara olanak sağlayabilir.

Anlaşılabileceği gibi Eco'ya göre sanatçının ürettiği eser farklı yorumlanabildiği ölçüde açık yapıttır.

- “1) “Açık” yapıtlar hareket ettikleri ölçüde, yapıtı sanatçıyla birlikte yaratmaya davet eder;
- 2) daha geniş bir çerçevede (türler içinde bir alt tür olarak “hareketli yapıt” anlamında) fiziksel olarak tamamlanmış olmalarıyla birlikte yine de muhatabın keşfetmesi gereken ve tüm uyarıların algılanması sürecinde seçmesi gereken sürekli olarak yeni içsel ilişkilerin doğmasına “açık” yapıtlar vardır;
- 3) her sanat yapıtı, gerekliliğin poetikasına açık veya örtük bir biçimde uygun olarak yaratılmış olsa bile temelde her biri başka bir bakış açısıyla, farklı bir zevkle, farklı bir kişisel icrayla yapıta yeniden yaşam veren, sonsuz farklı biçimde okunmaya açıktır.” (Eco, 2019:93).

Ancak her sanat eseri açık yapıt değildir. Kapalı sanat eserleri tek bir anlama gelecek şekilde tasarlanan yapıtlardır. Bir sanat eserinin açık yapıt olması, sanat eserinin tek bir anlam içermemesi, kendisine bakan farklı izleyicilerce farklı yorumlanabilmesini içerir. Eco'ya göre sanatsal iletişim ve estetik etki bir eserin açık yapıt olmasıyla mümkündür (Eco, 2019:199). Eco aslında “açık yapıt” kavramıyla bu türdeki sanat eserlerini zengin ve çoğul iletişime izin veren yapıtlar olarak anlatmaktadır. Eco 1966 yılında, düzenleme ölçütleri geleneksel biçime uymayabilen o günün sanatının açık yapıtları hakkında yazdığı metinde, açık yapıt

kavramının görsel sanatlar alanındaki karşılığını daha çok enformel sanat⁸tan daha geniş bir anlam çerçevesinde açıklamaktadır, fakat analizlerinin post-enformel sanat⁹ için de geçerli olduğunu vurgulamaktadır (Eco, 2019:183).

Umberto Eco *Açık Yapıt* kitabında eser ile okuyucu veya izleyici arasındaki yeni diyalektiğe dair vurgularından yıllar sonra okuyucunun yorumunun çok fazla abartıldığını ifade etmiştir (Eco, 2003a:33). Okuyucu yorumu yazarın metinde kastettiği anlamı aşar ve bunun da ötesinde anlamı çarpıtır hale gelebilmektedir. Eco bu durumu “aşırı yorum” olarak nitelendirmiştir. Bu hususta Eco, yaratıcı bir metnin açık yapıt olduğunu, açık yapıtın da birçok anlamı olabileceğini ifade etmekle birlikte bu birçok anlamlılığın her anlamı içermek anlamına gelmediğini söylemektedir (Eco, 2003b:154-155). Dolayısıyla her sanat eseri açık yapıt değildir, bir sanat eseri farklı anlamlarda yorumlanabilir bir açık yapıt niteliğine sahip olsa dahi, sanat eserinin farklı anlamları içerebilecek yaratıcı bir nitelik taşıması onun her anlamı içerebilir şekilde yorumlanması anlamına gelmez. Bu tür bir yorum, Ecocu anlamda aşırı yorumdur.

Oysa bugünkü çağdaş görsel sanat alanında üretilen çalışmaların tamamı açık yapıt niteliğine sahipmiş gibi davranılmakta ve aşırı yoruma kaçan bir doğrultuda bağlama yerleştirilmektedir. Bir sanatçının x konusuyla ilgili ürettiği çalışması, y konulu bir sergide z bağlamına göre yorumlanarak izleyiciye sunulmaktadır. X konusunun y konusuna göre yorumlanıp z bağlamına yerleştirilebiliyor olması, tam da üretilen her sanat eserinin “açık yapıtmış” gibi düşünülmesinin verdiği güçle mümkün olmaktadır. Eğer burada söz konusu sanat eseri gerçekten farklı yoruma olanak verebilecek derinlik ve zenginlikte bir eserse elbette sanatçının eserini üretirken tasarladığı anlamı saptırmadan farklı bağlamlarda yorumlanması

⁸ Enformel (İnformel) sanat, “figür yaratmaya yönelik her tür arzu ve girişimden yoksun, bunun da ötesinde göstergesel ve anlambilimsel eğilimi olmayan soyutçu biçimler”i içermektedir (Dorfles’ten akt. Eco, 2019:183).

⁹ Eco enformel sanattan sonraki sanatı post-enformel sanat olarak nitelendirmiştir. (Eco, 2019:183).

mümkün olabilmektedir, fakat bir sanat eserinin açık mı kapalı mı olduğu hakkındaki yargı nasıl ve kimlerce belirleniyor? Buradaki tartışma alandaki kimin Bourdieücü anlamda sembolik sermayesinin yüksek olduğuyla da alakalıdır. Sembolik sermayesi yüksek bir alan aktörü, örneğin bir küratör, sanat eleştirmeni vs. olabilir. Sanat eserinin niteliğinden/neliğinden ziyade, alandaki ilişkilerin ve ağların (sosyal sermayenin) etkin ve belirleyici olduğu çağdaş sanat alanında, alandaki aktörlerin güçlerinin ya da sembolik sermayelerinin önem ve etkisi bir başka çalışmada (Biçer Olgun, 2019) ele alınmıştır. Buradaki mesele ise her sanat eserine açık yapıt muamelesi yapıp sanat eserini yorumlayan ve aşırı yorumlayanların sanatçının varlığını neredeyse ortadan kaldıran durumunun anlaşılması çabasıdır. Peki günümüzde sanattan bize kalan nedir? Bunun cevabı ilerleyen kısımlarda Baudrillard'ın görüşleri doğrultusunda analiz edilecektir.

Hem Barthes hem de Eco'daki sanat yapıtının göstergesel analizi daha çok edebi metinler üzerinden anlatılmaktadır (yukarıda ele alındığı üzere Eco'nun görsel sanatlar üzerine çalışması da mevcuttur.). Bu tür metinler direkt olarak o metinleri yazan yazara aittir, onun elinden çıkmadır. Oysa çağdaş görsel sanat eserlerinde sanat eserinin gösterge anlamı, yorumu sanatçıdan çok, sanat alanının başka aktörleri tarafından yorumlanır. Dolayısıyla çağdaş sanat eseri söz konusu olduğunda sanat eseri ile izleyici arasındaki ilişkisellik daha dolaylı bir yol izler. Diğer bir deyişle çağdaş görsel sanat eserinde izleyici sanat eserinin yorumunu (eserin yorumlanmış anlamını) yorumlar. Bu durum çağdaş görsel sanat eserinin anlamının/anlatısının sanatçısından bağımsız olarak konumlandırılabilirdiği bir duruma işaret eder ve sanat eseri ile izleyici arasında yeni bir ilişkisellik doğurmaktadır.

Günümüz çağdaş görsel sanat eserlerinin yorumu izleyiciden önce, sanat eserine anlam ve bağlam oluşturan aktörlerce gerçekleştirilmektedir. İzleyici zaten yönlendirilmiş ve algısı yönetilmiş olarak sanat eserine bakar.

Bugünün çağdaş sanat alanı içerisinde açık yapıt kavramı bir yönüyle sömürüye açık bir kavramdır. Eco'nun tartışmasında da görüldüğü üzere bir sanat eserinin açık veya kapalı olması bile tartışmalı bir konuyken, her sanat eserinin açık yapıtmış gibi değerlendirilmeye alındığı bir alanda, sanat adına üretilen ve sunulan her şeyde derin anlamlar ve bağlamlar inşa edilmeye çalışılır. Bazen anlaşılacak ya da inilecek bir derinlik yokken de sanat eserinin en başından açık yapıt olarak kabul edilip algılanması, bireyleri sanat eseri olarak sunulan her şeyde büyük anlamlılıklar görmeye koşullar. Gerçekten de bugünün çağdaş sanat alanında izleyici bir sanat sergisine gittiğinde gördüğü her şeyin anlamlılık ve mesaj içeren bir sanat eseri olduğuna en baştan koşullanmıştır. Öyle ki çağdaş sanat sergilerinde giderek çok daha sık deneyimlenmeye başlanan, sergide görünen her şeyin ve ayrıntının trajikomik bir biçimde sanat eseri sanılmasının ardındaki neden de budur. Öyle ki gittiğiniz bir sanat galerisi sergisinde duvarın kenarının kırık olmasının o sırada gerçekleşmiş bir kazadan arda kalan yıpranma mı, yoksa gerçekten sanat eserlerinden biri mi olduğu konusunda kafanız karışabilir. Hele ki sanatçının hangi konular ve bağlamlar üzerinde sanatsal üretim yaptığını bilmiyorsanız ve sanat eserini anlatan ya da açıklayan bir kişi ya da metin yoksa bunun ayırdına varmak hiç de kolay olmayacaktır. O halde izleyici ile sanat eserinin aracsız buluşmasının hiç de anlamlı ve anlaşılır ve pek mümkün olmadığı bugünün çağdaş sanat eserlerinde bize sanat olarak sunulan her şeyde büyük anlamlılıklar, örüntüler ve anlatılar mı görüyoruz? Bu aşamada Jean Baudrillard'ın sanat komplosu olarak nitelendirdiği olgu, buradaki meramımızı açıklamakla oldukça ilgili görünmektedir.

3.3. Jean Baudrillard: Sanat Komplosu

Çağdaş görsel sanat alanında sanat eserlerinin değerlendirilmesi ve yorumlanması konusundaki belirsizlik, karmaşıklık ve esnek tavır bugünün sanatının sosyolojik analizinde Jean Baudrillard'ın yaklaşımına götürür.

Baudrillard'ın analizinde simülasyon ve simülakr kavramları önemli bir yer tutarlar.

1983 yılında yayınlanan *Simülakrlar ve Simülasyon* metninden sonra Baudrillard sanat dünyası tarafından büyük bir ilgi görmüştür. Fakat sanat dünyası aktörlerinin bu ilgisi 1996 yılında Baudrillard'ın sanata karşı eleştirisi sonucunda tersine dönmüştür (Lotringer, 2010:9-10). Bu gelişmeye gelmeden önce Baudrillard'ın temel anlayışına yer verilmelidir. Baudrillard'a göre simülasyon gerçeğin gerçeğe benzemediğini gizler ve bu şekilde gerçeklik ilkesinin devamını sağlar (Baudrillard, 2010:29). Baudrillard'a göre simülasyon mantığı her şeyi egemenliği altına almıştır (Baudrillard, 2010:35). Dolayısıyla çağdaş sanat alanı da bu kapsamın dışında değildir. Lotringer'in belirttiği üzere (Lotringer, 2012:12) Baudrillard'ın *Simülakrlar ve Simülasyon*'da Disneyland'in Amerika'nın dev bir temalı park olduğu gerçeğini gizleme işlevi gibi sanat da,

“tüm toplumun trans-estetik evresine geçmiş olduğunu gizlemeye yarayan bir ön cepheye, vitrine, caydırma mekanizmasına dönüştü. Sanat sahip olduğu ayrıcalığı tümüyle yitirdi. Tam da bu nedenle onu her yerde bulabiliyoruz. Estetik ilkenin sonu, sanatın yok oluşunun değil, toplumsal bünyenin her yerine nüfuz edişinin işaretiydi” (Lotringer, 2012:12).

Dolayısıyla sanat simülasyona dönüşmüştür. Baudrillard simülasyonu (hipergerçek) “bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesi” olarak tanımlamaktadır (Baudrillard, 2010:14). Simülasyon düzeninde gerçeği simüle edenler söz konusudur. Çağdaş sanat alanındaki simülasyonu, simüle eden aktörleri Baudrillard'ın görüşleri doğrultusunda anlaşılır kılmak mümkündür.

Simülasyon kuramını ortaya koyan Jean Baudrillard, sanatın durumunu analiz eden yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Baudrillard içinde yaşadığı dönemde sanatı bir komplo olarak adlandırdığında çok fazla tepki ve ilgi çekmiştir. Şimdi

Baudrillard'ı sanatı komplo olarak nitelendirmeye götüren düşünceleri üzerinde durulacaktır.

Klasik ve modern dönem sonrasındaki sanatsal üretim biçimleri Baudrillard'ın ilgisini çekmiş ve sanatçı, sanat eseri, estetik gibi kavramlar üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Baudrillard'ın sanat alanında fikirlerin ön plana çıktığı dönemden itibaren "...bizler de artık sanata değil, (elbette kesinlikle estetik olmayan) sanat fikrine inanıyoruz. İşte, alttan alta bir fikirden başka hiçbir şey olmayan sanat bu yüzden fikirler üzerinde çalışmaya başladı." (Baudrillard, 2012:43). Fikirler üzerinden çalışmaya başlayan sanatta böylece fikrin kendisi ve fikri üreten ve yorumlayanlar önemli hale gelirler. Arthur Danto'nun (2014) sanatın sonundan bahsettiği veya sanatın ölümünün ilan edildiği dönemler geride kalmıştır, sanat yaşamaktadır fakat sanatın işleyiş, biçim, içeriği, anlamı dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümlerden birisi sanatçının sanatsal üretimin öznesi olarak konumundaki değişimdir.

Sanatçının özneliğinin tartışılması yine Andy Warhol'u gündeme getirmektedir. Postmodern sanatı ele aldığımız kısımda Andy Warhol'un sanat çalışmaları hakkındaki değerlendirmelere yer vermiştik. Bu kısımda ise Warhol'un çalışmalarının sanatın sosyolojik olarak analiz edilmesinde ne anlama geldiğini anlatmak için Baudrillard'ın görüşlerinden faydalanacağız. Diğer bir ifadeyle, Warhol'un sanat alanında neye yol açtığını Baudrillard'a başvurarak değerlendireceğiz. Baudrillard, Warhol'un sanat yaklaşımını şu şekilde değerlendirmektedir:

"Warhol bizi estetikten ve sanattan kurtarmıştır... Warhol, yaratıcı eylemden kendini çekerek, sanatın öznesini, sanatçıyı ortadan kaldırma yoluyla en uç noktaya gitmiştir. Bu mekanik züppeliğin arkasında, aslında nesnenin, göstergenin, imgenin, simülakrın, değerlin gücünün tırmanması, fiiliyata dönüşmesi yatmaktadır ki bugün bunun en iyi örneğini sanat piyasası oluşturmaktadır. Bu, şeylerin gerçek ölçütü olarak ücretin yarattığı yabancılaşmanın çok ötesine uzanır: Bizatihi piyasa kavramını parçalayan

ve aynı zamanda sanatın eseri olarak sanat eserini ortadan kaldıran bir değer fetişizmi yaşıyoruz.” (Baudrillard, 2012:58-59).

Yaratıcı olarak öznesini yitiren çağdaş sanat eserinin kendisi de başka bir durumu ifade etmektedir. Baudrillard’a göre sanat bir yanılsamadır, bir simülasyondur. Dolayısıyla bu sanat anlayışı içerisinde sanatta modernizm düşüncesinin idealleri doğrultusunda estetik veya toplumsal bir işlev beklemek ve derin anlamlar aramak boşunadır. Baudrillard, “Sanat, sosyolojik, toplumsal-tarihsel veya siyasî bir tanık haline gelebilir. O zaman bir işleve dönüşür, dünyanın ne hale geldiğini, sanal ilişkileri de dahil ne hale geleceğini yansıtan bir tür ayna olur. Dünyanın ve nesnenin hakikatini daha derinlemesine keşfetmiş olabiliriz. Gelgelelim, sanat asla bir hakikat meselesi olmamıştır, sanat yanılsama meselesidir.” (Baudrillard, 2012:70) şeklindeki ifadesiyle sanatın simülasyona dönüşümünü açıklamaktadır.

Sanatın sosyolojik, toplumsal-tarihsel ve siyasî tanıklığından ümidi kesen Baudrillard sanatın yanılsama olduğunun farkında olunması gerektiğine dikkat çeker:

“...sanatın ve resmin yanılsama olduğunu bilen illüzyonistlere ihtiyacımız var – başka deyişle, sanatın ve resmin dünyanın entelektüel eleştirisinden de, (güzel ile çirkin arasında düşünsel bir ayrımı gerektiren) bildiğimiz anlamda estetikten de alabildiğine uzak olduğunu bilen illüzyonistlere; her kuramın bir “anlam aldatması” olması gibi sanatın da her şeyden önce bir göz aldatması olduğunu, bir “yaşam aldatması” olduğunu bilen illüzyonistlere; ve her resmin, anlatımsal, dolayısıyla sözümona hakiki bir dünya versiyonu olmak şöyle dursun, dünyanın varsayılan gerçekliğinin, içine düşecek kadar naif olduğu kapanlar yaratmaktan oluştuğunu bilen illüzyonistlere. Tıpkı kuramın, fikir sahibi olmaktan (dolayısıyla hakikatle cilveleşmekten) değil, anlamın, içine düşecek kadar naif olduğu kapanlar ve tuzaklar kurmaktan oluşması gibi. Yanılsama yoluyla, temel bir ayartma formu bulmak” (Baudrillard, 2012:46).

Görüldüğü gibi yanılsamaya veya simülasyona dönüşen sanatta fikir ve anlamlar değer kazanırlar. Bu sebeple sanat eserlerine atfedilen anlam, bağlam, yorum aracılığıyla izleyiciler “ayartılmakta”dırlar.

Bildiğimiz anlamda özneyi, estetiği dışlayan, yeni iletişim, etkileşim ve sanatsal üretim biçimlerinin ortaya çıktığı yeni sanat düzeninde çağdaş sanat eserlerinde anlamın ve fikrin önemi çağdaş sanat eserinin neliğine etki etmiştir. Tüm bu değişimlerden hareketle Baudrillard'ın sanatın neliğine dair analizi oldukça çarpıcı görünmektedir.

Baudrillard 1996 yılında (Lotringer, 2012:9) nihayet çağdaş sanatı bir kompo olarak açıkça şöyle ilan etmektedir:

“Sanatın komposu ve esas sahnesi de budur; bütün o açılışlar, sergi kurmalar, teşhirler, restorasyonlar, koleksiyonlar, bağışlar ve spekülasyonlar – hepsi bu komployu yayar. Bildiğimiz herhangi bir evrende bu komployu bozmanın yolu yoktur, çünkü imgelerin aldatmacasının arkasına saklanarak düşünceden gizlenmiştir. Bu riyakârlığın öteki yüzü, hükümsüzlük blöfü yaparak, sanatın bu kadar hükümsüz olmasının mümkün olmadığı, muhakkak bir şeyler saklıyor olduğu mazeretiyle insanları ona bir nebze de olsa önem ve değer vermeye *a contrario* [tersinden] zorlamaktır. Çağdaş sanat bu belirsizlikten, estetik yargıları temellendirmenin imkânsızlığından yararlanır ve onu anlamayanların ya da ortada anlaşılacak bir şey olmadığını idrak edemeyenlerin suçluluk duyguları üzerinden spekülasyon yapar – içerden bilgi sızdıranların cürmüne başka bir örnek daha. Sonuçta, sanatın karşısında sus pus olan bu insanların, salt şaşkınlıkları bile sezgisel bir zekânın kanıtı olduğuna göre, gerçekten onu anladıkları da düşünülebilir: Kötüye kullanılan bir gücün kurbanı olmuşlar, oyunun kurallarına vâkıf olmaları engellenmiş, arkalarından iş çevrilmiştir. Başka deyişle, sanat (yalnızca sanat piyasasının finansal bakış açısından değil, bizatihi estetik değerlerin idaresinde de), bu genel sürece, içerden bilgi sızdıranların faaliyetlerine dahil olmuştur” (Baudrillard, 2012:53).

Bir kâğıt parçasını çöpte gördüyseniz çöptür, sanat sergisinde gördüyseniz sanat eseridir. Çünkü o kâğıt parçasının bir anlamı, bir hikayesi, bağlamı vardır. Ayrıca o kâğıdın sanat sergisinde sergilenene/izleyiciye sunulana kadar alanın çeşitli kurum ve aktörlerinden aldığı kabuller zaten o çalışmaya sanat statüsü kazandırmış, o kâğıdı sanat eseri haline getirmiştir (ayr. bkz. Biçer Olgun, 2019). Oradaki anlam ve bağlamdan bihaber olan izleyicinin eseri anlamlı bulmaması, izleyicinin problemi, eksikliği veya bir kusuru olarak görülmektedir. Bugünün sanat eserleri her ne kadar modern sanattaki estetik beklentiler ve tarihi atfın

kültürel düzeyi yüksek izleyici beklentisi değişime uğramış olsa da bugün için de izleyicinin sanat eserlerinin bağlam ve hikayelerine hâkim olmaları beklenir. Geçmişteki gibi tarihsel gerçekliğin nesnel olduğu düşünülen bilgisine hakimiyetin sanat eserini anlama ve estetik bulmanın ölçüt olmasının yerini estetik konusunu dışarıda bırakarak eserlerin bağlam ve hikayelerine hâkim olmak almıştır. Bu durum da çağdaş sanatta anlam, bağlam, yorum ve hikâye/anlatıların ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Baudrillard'ın vurguladığı gibi çağdaş sanatta estetik yargıları temellendirmenin imkansızlığı ve belirsizlik hali, yani çağdaş sanat düzeninin kendisi sanatı simüle etmektedir. Çağdaş sanat alanının tüm kurum ve aktörleri de bu simülasyon düzeninin parçaları haline gelmiştir. Sanat eserine hikâye inşa eden bireysel ve kurumsal aktörler sanatı simüle eden simülakrlardır.

Görüldüğü üzere Baudrillard'ın fikir ve anlamın önemli olduğu çağdaş sanat hakkındaki tespit ve analizleri oldukça açık ve nettir. Burada çağdaş sanat toplumsal-tarihsel tanıklık şöyle dursun, içerisinde bulunan aktörleriyle birlikte bir kompto olarak görülmektedir. Sanatçının özneliğini dışlayarak fikir ve anlamlar üzerinden inşa edilen sanat Baudrillard'a göre sanat komposundan başka bir şey değildir.

Baudrillard'ı çağdaş sanat hakkında bu denli sert, pesimist ve keskin analizlere götürülen süreçte bahsettiğimiz üzere Andy Warhol ve onun sanatı önemli rol oynamaktadır. Fakat bu analizleri değerli kılan nitelik Baudrillard'ın sanat alanındaki değişim, dönüşüm ve oyunu tüm gerçekliği, çarpıcılığı ve çıplaklığıyla herkesin yüzüne vurmuş olmasıdır. Bugünün çağdaş sanat alanındaki kavram ve aktörlerin anlaşılması ve analiz edilmesi hususunda Baudrillard'da yararlanacağımız önemli şifreler ve ayrıntılar bulunmaktadır.

Sanatçıyı özne olmaktan çıkaran çağdaş sanat düzeninde sanatın fikirlerle çalıştığına vurgu yapan Baudrillard'ın düşüncesinden hareketle bir sanat eseri için

anlam, yorum atfetmenin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu aşamadan itibaren Barthes, Eco ve Baudrillard'ın kuramsal perspektiflerinden yola çıkarak bugünün çağdaş sanat alanında sanat eserlerine anlam, bağlam, yorum, metin oluşturma ve sanatçı-sanat eseri-izleyici ekseninde ortaya çıkan dönüşüm analiz edilecektir.

4. SANATÇININ ÖLÜMÜ VE SİMÜLE EDEN ÖZNELER

Çağdaş sanat alanında eser hakkında anlam, anlatı, hikâye, yorum, bağlam vs. üreten aktörlerin rolü büyüdükçe sanatçının özne olarak varlığı tartışmalı ve akışkan bir hale gelmektedir. Çağdaş sanattaki özne kaybının yani sanatçının ölümünün Barthes'in söylediği anlamdaki bir zenginliği ifade edip etmediği üzerinde de ayrıca düşünülmelidir. Peki çağdaş sanatta sanatçı özneliğini yitirmişse, özne kimdir? Burada öznenen bahsedebilir miyiz? Bu soruların cevabına ulaşabilmek için Baudrillard'ın simülasyon ve simülakr yaklaşımından faydalanmak gerekmektedir. Öyle ki çağdaş görsel sanat eserinin yorumlanması ve bağlamaştırılması aşamasında karşımıza çıkan aktörleri tanımlamak Baudrillard'dan destek alarak gerçekleştirilebilir.

Bugünün sanatsal üretim ve sunum süreci sanatçıyı aşır başka aktörleri devreye sokmaktadır. Bu aktörlerin başında gelen figür küratördür. Çağdaş görsel sanat eserinin anlamlandırılmasında ve sunulması sürecinde yer alan aktörler (küratör vd.) bu alanın "simüle eden özne"leridirler. Baudrillard'ın düşüncesinde simülasyon, gerçeğin yerini almış modeldir (Baudrillard, 2010:35). Simülakrlar ise gerçeğin yerini alan model üreticilerini temsil eder, diğer bir deyişle gerçeği simüle edenlerdir. Simülakr bir görüntü, nesne ya da başka bir temsil olabilir. Bu araştırma içerisinde ifade ettiğimiz simülakrlar, simüle eden insan öznelerdir.

Eserin okunmasında/yorumlanması konusunda hep izleyiciyi de işin içine katılır, sürekli bir ilişkisellik vurgusu yapılır. Oysa aslında oradaki "simüle eden özne" sanat eseri hakkında fikir, düşünce ve yorum geliştiren aktördür. Dolayısıyla bu

araştırmada bir sanat eserinin anlamlandırılması, bağlama oturtulması ve yorumlanmasında rol alan aktörlere “simüle eden özne/simülakr” diyoruz.

Sanat eseri izleyicisinin eser hakkındaki algısı, yorumu, biliş ve anlayış düzeyi belirli sınırlarla algılanamayacak kadar görünmez, muğlak ve soyuttur. Fakat sanat eserinin algılanması, anlaşılması ve nasıl yorumlanacağı konusunda sanat eserleri hakkında yazılan tanıtıcı metinler, eser hakkında önemli aktörler (küratör/sanat eleştirmeni/sanat yazarı veya çağdaş sanat alanında sembolik sermayesi yüksek bir aktör) tarafından yazılan eleştiri metinleri, sanat eseri hakkında yönlendirici ve bağlamaştırıcıdır.

Çağdaş sanat çalışmalarının “sanat eseri” statüsü kazanması belirli bir bağlam içerisinde anlamlı bulunabilmelerinde yatmaktadır (Biçer Olgun, 2019:93-106). Sanatı estetik deneyimle ilişkilendiren Peter de Bolla da bunu şöyle ifade etmiştir: “...bir sandalye alıp onu sanatsal bir bağlama -diyelim bir müzeye- yerleştirdiğimde “sanat” unsuru, nesneyi böyle bir bağlama yerleştirme etkinliğinin içinde yatmaktadır.” (Bolla, 2012:128-129).

Dolayısıyla bir sanat eserinin bağlamının yaratılması; eserin sanatçı/sanatçılar veya sanatçı-küratör iletişimi içerisinde üretilmesi, üretildikten sonra sergileneceği veya dahil olacağı sergi, koleksiyondaki diğer eserlerle ilişkisi, anlamının inşa ve yeniden inşa edilmesi günümüz sanatının en önemli anlam ve değer inşa etme aşamasını teşkil etmektedir. Bu sebeple bir sanat eserinin ne anlattığının anlatılmasında rol alan tüm aktörler sanat eserinin sanat eseri statüsünü kazanmasında kilit bir öneme sahiptirler (Biçer Olgun, 2019).

Buraya kadar anlattığımız bağlam doğrultusunda Barthes’ın perspektifinden hareketle çağdaş görsel sanat alanındaki göstergebilimsel analiz şöyle formüle edilebilir:

1. Yazar: Sanat eserinin anlatısını inşa eden aktörler (Sanatçı ve eserin bağlamı hakkında anlatıyı kuranlar)
2. Metin/Gösteren/Anlatı: Sanat Eseri/Sanat eseri hakkındaki, sanat eserinin konusu, bağlamı, sanatçının hangi fikir ile sanat eserini ürettiği ve sanat eseriyle vermek istediği mesaj, yorum.
3. Okuyucu: İzleyici (Sanat izleyicisi/sanat eserini anlamaya güdülenmiş birey)

Çağdaş sanat eserleri, ne sadece modern sanattaki gibi donanımlı ve belirli bir bilgi düzeyine sahip izleyici kitlesinde ne de postmodern sanat anlayışında ön plana çıkan “kitle beğenisi”nde karşılık bulur. Çağdaş sanat eserleri, modern ve postmodern sanat tartışmalarından daha başka türlü bir alımlama, yorumlama, anlamlandırma, temsil ve ifade gücüne atıfta bulunmaktadır. Bugünün çağdaş görsel sanat alanında bir sanat eserinin anlamlandırılması, yorumlanması ve değer kazanması bambaşka toplumsal dinamiklerle bağlantılı görünmektedir (Biçer Olgun, 2019). Bugünün sanat dünyasında bir sanat eserine inşa edilen anlam o eser ile ilgili düşünen, yazan ve yorumlayan aktörlerin katkısı ve öncülüğünde gerçekleşmektedir.

Görsel 1. Simon Fujiwara'nın 16. İstanbul Bienali için ürettiği *Dünya Çok Küçük- It's a Small World, 2019* adlı çalışmasından bir bölüm (müze). (Fotoğraf yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Sanat eserine ya da çağdaş sanat alanı aktörlerinin tercih ettiği şekilde ifade edilirse “işlerine” yaratılan hikayelerden birisi, 16. İstanbul Bienali tarafından bienal için sipariş edilen eserlerden biri üzerinden somutlaştırılabilir. Sanatçı Simon Fujiwara 16. İstanbul Bienali'nde sergilenen “*Dünya Çok Küçük- It's a Small World, 2019*” isimli sanat çalışmasını şöyle anlatmaktadır:

“Küçük dünya fikri çocukken Disneyland’de katıldığım eğlence turlarından birinden esinlendi. Dans eden minyatür kuklaların olduğu, bir tekne üzerinde bütün ülkelerin ziyaret edildiği ve küreselleşmeye son derece olumlu bir bakışla yaklaşan bir dünya turuydu. Yakın bir zamanda bu tura tekrar katıldım ve küreselleşmeye farklı bir gözle baktığımız günümüz dünyasında bu turun güncellenmiş ve gerçekçi bir versiyonu nasıl olur diye düşündüm. Türkiye’de eğlence parkları sektöründe faaliyet gösteren şirketlere gittim ve iskartaya çıkartılmaya hazır bir sürü hasarlı eğlence parkı kahramanı buldum. Onları aldım ve etraflarına minyatür binalar inşa ettim. Bu 13 heykel okul, fabrika, kamu binası gibi son derece sıradan, kentsel yapılar. Ancak bu projedeki asıl fikir günümüzde her şeyin bir eğlenceye dönüşmüş olması ve piyasada kendine yer bulabilmesi için illa eğlendiren, şen şakrak bir şey olması zorunluluğu. Bu sıradan binaları seçmemin sebebi ise artık günümüzde bankaya gitmek gibi basit bir iş bile duyurucu bir tecrübe olmak zorunda. Eserlerin farklı mesajları var. Mesela okulu bir kale olarak düşünebilirsiniz. Ya da saraydaki kralın yerini Bart Simpson almış. Müze bir nevi tahrip olmuş Disneyland. Sanırım buradaki

fikir bütün bu nesneleri fantastik gibi görünen bir kolajda bir araya getirmek halbuki gerçek dünyada olan bitenle kıyasladığınızda hiç de fantastik değil.”¹⁰ (İstanbul Bienali’nin resmi *instagram* hesabında paylaştığı sanatçı röportajı videosundan alınmıştır.)

Görsel 2. Simon Fujiwara’nın 16. İstanbul Bienali için ürettiği *Dünya Çok Küçük- It’s a Small World*, 2019 adlı çalışmasından bir bölüm (müze). (Fotoğraf yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Yukarıdaki alıntıda sanatçının kendi sanat çalışmasındaki “fikir” ve “proje” sözcükleri dikkat çekmiş olmalıdır. Bu araştırmada vurguladığımız gibi sanat fikri ile çalışan çağdaş sanat alanında sanatçı belirli bir sanat fikrini projelendirerek bir çalışma ortaya çıkarmaktadır. Peki bu sanat çalışması sergi metninde izleyiciye nasıl anlatılmıştır, sanatçının sözüne ve anlatımına ne derece sadık kalınmıştır? Bienal mekânı olan İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim Heykel Müzesi’nde eserin bulunduğu salonda asılan esere ait tanıtıcı metinde ise şu ifadeler yer almıştır:

“Simon Fujiwara, İstanbul yakınındaki bir lunapark düzeneği imalatçısının çöp kutusunda kısmen yıpranmış halde çok sayıda pop ikonu figürünü keşfettiğinde, İstanbul Bienali için hazırladığı *Dünya Çok Küçük*’ün

¹⁰ <https://www.instagram.com/p/B26UER9hx74/> Erişim Tarihi: 27.09.2019.

tohumları atılmış oldu. Fujiwara bu figürleri kurtararak on üç mimari maketle bir araya getirdi. Bu heykelsi eserlerde gündelik sivil mimarının işlevleri kitlesel eğlence dünyasının simgeleriyle birbirine karışıyor. Fujiwara'nın minyatür şehri, fantezinin ve gerçeklerden kaçışın gündelik hayatımızın temel yapılarına nasıl sirayet ettiğine ve bu durumun küresel kapitalizmin vahşi faydacılığını sıklıkla nasıl maskeleydiğine dikkat çekiyor.”¹¹

Bu sanat çalışmasının izleyiciye anlatılırken çalışmanın araştırma ve gerçekleştirilme süreci sanatçının anlatımından farklı bir şekilde, “süslenerek”, hikayeleştirilerek ve metni yazan kişi/aktör tarafından yorumlanarak aktarılmıştır. Fujiwara belirli bir fikri projeleştirmek için araştırma sürecine girdiğini anlatmaktadır. Fakat eserin tanıtıcı metni ise sanki sanatçının tesadüfen çöp kutusunda bulunduğu popüler kültür ikonlarına ait lunapark figürlerinden yola çıkıp bir sanat çalışması ortaya koyduğu izlenimi yaratmaktadır. Metinde anlatılan hikâye sanatçının anlatımından uzaklaşmış, romantikleştirilmiştir. Başka bir deyişle, sanatçı zaten uzun süredir zihnini meşgul eden bir meseleyi daha planlayarak ve programlayarak o figürleri araştırmak için bir çaba içerisine girmiştir. Ama eserin tanıtıcı metni figürlerin sanatçı tarafından tesadüfen keşfedilip bundan sonra bir sanat fikrinin oluştuğuna, sanat çalışmasının bu figürleri bulduktan sonra ortaya çıktığına gönderme yapar hale gelmiştir. Dolayısıyla da bu bir açık yapıt yaklaşımının ürünü olmaktan ziyade, fikirler, projeler üzerine inşa edilmiş bir alan olan çağdaş sanat alanında sanat çalışmasının üretici öznesi olarak sanatçıdan uzaklaşması anlamına gelmektedir. Metni yazan aktör kelimelerle oynayarak anlamla oynamaktadır ve yoruma dayalı bir hikayeleştirme yapmaktadır. Söz konusu aktör “keşif”, “çöp kutusu”, “figürleri kurtarma” kelimelerini kullanarak eserin yaratılmasında bir doğal akış ve sürece gönderme yapmaktadır. Oysaki sanatçının ifadelerinden, sanatçının tamamen belirli bir sanat fikri (küreselleşme) ile planlı bir biçimde direkt olarak o popüler kültür ikonlarını aradığı ve bu doğrultuda direkt olarak eğlence parkları

¹¹ “Dünya Çok Küçük” çalışmasının sergilendiği 16. İstanbul Bienali’nde çalışmanın sergilendiği odada asılan esere ait tanıtım metninden alıntılanmaktadır.

sektöründeki şirketlere başvurduğu açıkça anlaşılmaktadır: Sanatçının yukarıdaki “küreselleşmeye farklı bir gözle baktığımız günümüz dünyasında bu turun güncellenmiş ve gerçekçi bir versiyonu nasıl olur diye düşündüm. Türkiye’de eğlence parkları sektöründe faaliyet gösteren şirketlere gittim ve iskartaya çıkartılmaya hazır bir sürü hasarlı eğlence parkı kahramanı buldum. Onları aldım ve etraflarına minyatür binalar inşa ettim.” ifadesi ile metni yazan aktörün sanatsal üretim sürecini ve bu çağdaş sanat üretimini ilgi çekici ve romantik bir şekilde hikayeleştirme/sunma tavrı arasındaki anlam kayması açıktır.

Bir kez daha vurgulanabileceği üzere çağdaş sanat eserleri fikir, anlam, bağlam, yorum ve hikayelere bağlıdır. Sanat çalışmalarının sanatçının ürettiği bağlam ya da anlam içeriğinden daha farklı yorumlanarak sunulması sürecinde sanatçı eserinin içine oturtulduğu hikâyenin bütününe hâkim olmayabilir. Özellikle bienal veya diğer karma sergilerde küratörün yarattığı bağlam ve anlam ön plana çıkar. Bu durumu bir başka örnekle somutlaştırmak yararlı olacaktır.

16. İstanbul Bienali’nin küratörü Nicholas Bourriaud bienalin kavramsal çerçevesi ve temasını teşkil eden Antroposen’in doğa-kültür ve özne-nesne ayrımının sonunu işaret etmesi konusunda bienal katılımcısı sanatçılara e-posta üzerinden yönelttiği “İşinizin¹² bu durumu nasıl yansıttığını düşünüyorsunuz?” (Yedinci Kita: Saha Raporu, 2019:70) sorusuna cevaben bir sanatçı şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Açıkçası, çalışmalarımın özne-nesne veya doğa-kültür ayrımına dair bu büyük soruyla nasıl ilişkili olduğunu değerlendirecek beceriye sahip olduğumu düşünmüyorum. Ancak, günümüzde, çevreye dair mefhumlar üzerine düşünürken başvurduğumuz parametrelerin biçim değiştirmesi karşısında algımızın nasıl değiştiğini ya da nasıl bir değişim sürecinde olduğunu sorgulamakla ilgilendiğimi söyleyebilirim.” (Yedinci Kita: Saha Raporu, 2019:78).

¹² Günümüz sanat alanındaki sanatsal üretimler için bilhassa alanın aktörleri tarafından (sanatçı, küratör vs.) “sanat eseri” yerine “iş” kavramı tercih edilmektedir.

Yukarıda sanatçının ifadesi, bu araştırmanın kuramsal kısmında yer verilmiş olan Umberto Eco'nun "sanatsal irade" (Eco, 2019:38) kavramını hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi bu kavram sanatçının ürettiği çalışmasının yorumu ve bağlamından ziyade, sadece sanatçının biçimsel üretimine atıfta bulunan bir kavramdır. Bienalin kavramsal çerçevesi ve ana teması hakkındaki bağlamı oluşturmak ve sanatçının çalışmasını bienalin kavramsal temasıyla ilişkilendirmek küratörün işi olmaktadır. Dolayısıyla yukarıda örneklenen sanatçının Antroposen ile kendi sanat çalışması arasındaki ilişkiyi kurma konusunda "yetersiz hissetmesi" bugünün çağdaş sanat alanında olabildiğince normaldir, zira alanın işleyişi zaten böyle bir tavrı gerektirir. Böylece sanat eserini üreten sanatçı, çalışmasının farklı bağlamlarda farklı anlamlar ve yorumlar içerecek hale geleceğini bilmektedir. Burada Eco'nun açık yapıt kavramı ile karşılanabilecek bir sanat eseri söz konusuysa, eserin farklı bağlamlarda da anlamlı ve yorumlanabilir olması esere estetik kıymet kazandırır. Fakat açık yapıt kavramı daha önceden de vurguladığımız gibi çağdaş sanat alanının belirsizliği ve karmaşıklığı, düzensizliği içerisinde sömürüye oldukça açık bir yaklaşım da olabilir. Açık yapıt kavramının sömürüsü ve yanlış kullanımı bizi Baudrillard'ın sanat komplosu dediği bir sanat yanılışmasına götürür.

Gelinen aşamada çağdaş sanatın tüm bu karmaşıklığı içerisinde Baudrillard'ın çağdaş sanat konusundaki perspektifi kendisini hatırlatmaktadır. Bugünün çağdaş sanat alanında Baudrillardçı anlamda sanatçı, sanat eseri ve sanat eserinin anlamlandırılması şöyle formüle edilebilir:

1. Sanat Eseri: Simülasyon
2. Sanat Eserine Anlam/Yorum/Anlatı/Hikâye İnşa Edenler: Simüle Eden Özneler/Simülakrlar

Görüldüğü gibi yukarıdaki şemada sanatçı yer almamaktadır. Çünkü çağdaş sanat yaratıcı öznesini yitirmiştir, çağdaş görsel sanat alanı içerisinde sanatçı ölmüştür.

Sanatçının ölümü ise Barthes'ın kullandığı anlamda sanat eserini doğurmanın ötesinde, sanat eserini doğuran ve sanat eserinin anlatısını inşa eden simülakr öznelerin iktidarını ifade etmektedir. Sanatçının ölümü sanat eserinin izleyicisi tarafından hayat bulması anlamına gelmemektedir. Çünkü sanatçıyı özne olarak öldüren süreçte, sanat eserine anlatı inşa eden aktörler, sanat eserinin yorumu hakkında manipülatif bir role sahiptirler. Bu aktörler sanat eserinin izleyicide bulması istenen karşılığı izleyicinin yorumuna bırakmazlar. Sanatçıyı öldüren simülakrlar, sanat eserinin anlatılması ve bağlamı hakkındaki yorum, yargı inşasını kurgulayarak izleyiciye yönlendirirler. Çağdaş sanat eserinin özelliklerinden kaynaklanan bu durum eserin anlatısını yaratanların iktidarını temsil eder. Çağdaş sanatın varlığı, çağdaş sanat eserlerinin anlam ifade eder görülebilmesiyle (ve bu şekilde piyasa içerisinde de var olabilmesiyle) mümkündür. Anlamın ve yorumun sanatçıdan uzaklaşarak başka bir yöne kayması sanatçının özne olarak varlığını sorgulatmaktadır. Dolayısıyla Baudrillard'ın dediği gibi çağdaş sanat bir simülasyondur. Çağdaş görsel sanat alanında simülakrların doğumu, sanatçının ölümünü getirmiştir. Bu ölümden sanat eseri ile izleyici arasında aracsız bir iletişim yoktur, aksine simülakrlar sanat eserinde ne anlatıldığı ve sanat eserinin hangi bağlamda anlaşılması gerektiği konusunda izleyiciyi yönlendirirler.

5. SONUÇ

Bu araştırmada “sanatçının ölümü” ifadesi ile çağdaş sanat eserinin üreticisi olarak düşünülen sanatçının kendi sanatsal üretimindeki öznellik statüsünü yitirdiğini iddia ediyoruz. Artık çağdaş görsel sanat eseri onu üreten sanatçısı ile değil, sanat eserini izleyiciye anlatan aktörlerin manipülatif aktarımlarıyla anlamlandırılmaktadırlar. Çağdaş sanat eserine anlam inşa edenler sanat eseri ile izleyici arasındaki ilişkiyi yönlendirmektedirler. Buradaki durumda “açık yapıt” statüsü, sanat eserinin farklı izleyicilerle farklı biçimlerde okunması, anlaşılması ve yorumlanmasındaki bir zenginliğe atıfta bulunmamaktadır. Zira sanat eserinin

nasıl, hangi bağlamda anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusunda sanat eseri ile izleyici baş başa değildir. Sanat eserinin anlaşılması ve yorumlanması hakkında küratör, sanat eleştirmeni, sanat yazarı vb. aktörler, eser hakkında sanatçıdan daha fazla söz sahibi haline gelmişlerdir. Dolayısıyla sanat eserinin anlaşılması ve yorumlanması sürecinde rol alan ve eserin anlamını biçimlendiren, eserin bağlamını inşa eden bu aktörler simülaklar ya da simüle eden öznelerdir.

Baudrillardcı anlamda sanat bir komploya dönüşmüştü, şimdi ise sanat eserinin kendisi de alanın aktörlerinin atfedeceği anlamlarla zincirlenmişlerdir. Bugünün sanat eserlerinin anlaşılması ve anlamlandırılması için uzun uzun yazılan metinlere ve açıklamalara ihtiyaç duyulmasının sebebi, çağdaş görsel sanat eseri ile aracısız baş başa kalan izleyicinin -eğer ki sanatçının sanatsal pratiği ve çalışmalarına, çalıştığı konulara hâkim değilse- anlayabileceği bir şey olmamasıdır. Çağdaş görsel sanat alanında eserlerin anlaşılması konusunda kimi zaman sanatçının dahi hâkim olmadığı anlatı/hikâyenin oluşturulması çağdaş sanatın doğası gereği varlığı için zorunluluktur. Modern sanat eserlerinde “gerçekliğin sanatçının yorumuyla aktarıldığı” bir tavır söz konusu olduğu için, eserin anlaşılması için bilgili ve donanımlı izleyiciye ihtiyaç duyuluyordu, postmodern sanatta zaten anlaşılacak bir şey yoktu, çünkü postmodern sanat izleyicinin daha çok haz alması ve anlık görüp geçmesinden ve unutulmasından, iz bırakmamasından ibaretti. Çağdaş sanat eserlerinde ise izleyicinin sanat eserlerini anlaması için eserin hangi bağlamda kurgulandığını anlatan bir hikâyeye ihtiyacı vardır. Günümüz çağdaş sanat alanında bu hikâyeyi anlatanların küratör, sanat eleştirmeni veya yazarı vb. olması, sanat eseri-izleyici-yorum sürecinde sanatçıyı dışarıda bırakmaktadır.

Bugünün çağdaş sanat alanında Eco'nun açık yapıt kavramı tehlikeli bir kavramdır. Bir sanat eserinin açık veya kapalı olduğu konusunda yargıda bulunmanın belirsizliği karşısında, sanat adına üretilen her şey açık yapıt muamelesine tabi tutulur. Çağdaş görsel sanat eserleri konusundaki esas büyük tuzak budur. Her

sanatsal üretim en başından açık yaratı olarak kabul edilmesi, sanatın statüsünü sorgulatır ve izleyiciyi sanatın yanılısama olduğu simülasyon dünyasına taşır. Bu anlamda "Sanat doğal bir dürtünün değil, hesaplı hilelerin ürünüdür. (...) Dolayısıyla sanatın statüsünü, hatta varlığını sorgulamak her zaman mümkündür." (Lotringer, 2012:20) ifadesi anlam bulur. Sonuç olarak simüle eden öznelerin ya da simlkarların ağdaş görsel sanat eserini anlam, yorum, bağlam erevesi içerisinde yeniden üretiyor olmaları ağdaş sanatın öznesi olan sanatçının ölümü anlamına gelse de bu lm Barthes'ın kastettiği anlamla eserin algılanması ve anlamlandırılmasını zenginleştiren ve izleyiciye bir başka gözle yorumlama imkânı veren bir ölüm olmayabilmektedir. Özne olan sanatçının ölümü, öznesiz kalan ağdaş sanat eserini, simülakrlar aracılığıyla kurgulanan bir manipülasyon aracı haline getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Barthes, Roland (2005). Göstergibilimsel Serüven. Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, Roland (2013). Yazarın Ölümü. Dilin Çalışma Sesi (iç). Çev. Ayşe Ece vd. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baudrillard, Jean (2010). Simülakrlar ve Simülasyon. Çev. Oğuz Adanır. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, Jean (2012). Sanat Komplosu: Yeni Sanat Düzeni ve Çağdaş Estetik 1. Çev. Elçin Gen ve Işık Ergüden. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Biçer Olgun, Hülya (2019). Çağdaş Sanatın Toplumsal İnşası: Sanat Eserinin Değerinin Sosyolojik Oluşumu, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Bolla, Peter (2012). Sanat ve Estetik. Çev. Kubilay Koş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Danto, Arthur (2014). Sanatın Sonundan Sonra: Çağdaş Sanat ve Tarihin Sınır Çizgisi. Çev. Zeynep Demirsü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eco, Umberto (2003a). Yorum ve Tarih. Yorum ve Aşırım Yorum (iç). Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Can Yayınları. 33-53.
- Eco, Umberto (2003b). Yanıt. Yorum ve Aşırım Yorum (iç). Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Can Yayınları. 153-165.
- Eco, Umberto (2019). Açık Yapıt. Çev. Tolga Esmer. İstanbul: Can Yayınları.
- Jameson, Fredric (2011). Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiğı. Çev. Nuri Plümer ve Abdülkadir Gölcü. Ankara: Nirengi Kitap.

Rajchman, John (2014). Çağdaş: Yeni Bir Fikir mi? Çağdaş Sanat Nedir? Modernlik Sonrası Sanat (iç). Ed. Ali Artun ve Nursu Öрге. İstanbul: İletişim Yayınları. 19-40.

Lotringer, Sylvère (2012). Sanat Korsanlığı. Sanat Komplosu: Yeni Sanat Düzeni ve Çağdaş Estetik 1 (iç). İstanbul: İletişim Yayınları, 7-24.

Medina, Cuauhtémoc (2014). Çağdaş Sanat: 11 Tez. Çağdaş Sanat Nedir?: Modernlik Sonrası Sanat (iç). Ed. Ali Artun ve Nursu Öрге. İstanbul: İletişim Yayınları. 7-18.

Morgan, Lynn M. (2009). Icons of Life: A Cultural History of Human Embryos. London: University of California Press.

Rifat, Mehmet (2019). XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları 1. Tarihe ve Eleştirel Düşünceler. 7. Baskı. İstanbul: YKY.

Şaylan, Gencay (2009). Postmodernizm. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

15. İstanbul Bienali Sergi Kataloğu (2017). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

16. İstanbul Bienali Sergi Kataloğu. Yedinci Kita: Saha Raporu (2019), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bowley, Graham “It’s a Banana. It’s Art. And Now It’s the Guggenheim’s Problem” <https://www.nytimes.com/2020/09/18/arts/design/banana-art-guggenheim.html> Erişim Tarihi: 18.09.2020.

<https://www.artter.org.tr/marc-quinn> Erişim Tarihi: 22.04.2020.

<http://marcquinn.com/artworks/self> Erişim Tarihi: 22.04.2020.

Video: <https://www.instagram.com/p/B26UER9hx74/> Erişim Tarihi: 27.09.2019.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, contemporary art represents an understanding of art that exists with a content, context, quality and features different from all previous art conceptions. Often, it remains unclear where modern art ends and postmodern art begins. For example, understanding modern artworks requires the art audience to be knowledgeable and equipped at a certain level in order to understand the “reality” mentioned in that work, whereas within the postmodern understanding of art, there is no “reality” or representation that the audience can find in the artworks. The concept of contemporary art has become an inclusive concept in today's world. The art produced today, whether influenced by the criteria of modern art or the postmodern understanding, is created in today's art world. In this context, the aim of this study is to examine and discuss the issue of moving away from the artist as a subject of the process of producing meaning and context in contemporary art works produced in the field of contemporary visual art, based on the approaches of Roland Barthes, Umberto Eco and Jean Baudrillard.

Theoretical Framework

As the role of the actors who produce meaning, narrative, story, interpretation, and context about the work in the field of contemporary art grows, the existence of the artist as a subject becomes controversial and fluid. In this sense, according to Barthes, the understanding of a text is established by the reader after what he describes as the death of the author. According to him, the writer must die. In this sense, according to Barthes, in the "death of the author" at least the writer himself has writing as a means of expression. Texts written about contemporary

artworks are mostly created by actors other than the artist as the subject that produces the work. A similar context to this situation can be derived from Umberto Eco's concept of "open work". According to Eco, open works invite to create the work with the artist as long as they move. Thus, many different interpretations made on the work of art also increase the knowledge. However, not all works of art are open works. A work of art can be interpreted in different meanings, but the fact that the work of art has a creative quality that can include different meanings does not mean that it can be interpreted in a way that includes all meanings.

In the face of this uncertainty about the evaluation and interpretation of works of art in the field of contemporary visual art, Jean Baudrillard's approach is extremely critical. According to Baudrillard, contemporary art takes advantage of this uncertainty and speculates on the guilt of those who do not understand it but do not understand that it is not something to be understood. According to Baudrillard, art, which is built on ideas and meanings by excluding the subject of the artist, is nothing more than an art conspiracy.

The actors (curators etc.) involved in the interpretation and presentation of the contemporary visual artwork are the "simulating subjects" of this field. The perception, interpretation, level of cognition and understanding of the viewer of the work of art is invisible, ambiguous, and abstract so that it cannot be perceived with certain limits. However, the introductory texts written about the works of art about the perception, understanding and how to interpret the work of art, the criticism texts written about the work by important actors are directive about the work of art and create new contexts.

This situation can be analysed through Simon Fujiwara's work titled *The World Is Too Small - It's a Small World*, 2019, produced for the 16th Istanbul Biennial. While this work of art was being explained to the art audience, the research and realization process of the work was transformed into a story different from the artist's narration and interpreted by the person / actor who wrote the text, other than the artist. Fujiwara explains that he entered the research process to turn a particular idea into a project. However, in the introductory text of the work, it creates the impression that the artist created an artwork from the funfair figures of popular culture icons that he accidentally found in the trash can. The story told in the text has moved away from the narration of the artist.

Results

As a result, contemporary artworks are dependent on ideas, meanings, contexts, interpretations, and stories. In the process of presenting works of art with a different interpretation than the context or meaning content produced by the artist, the artist may not be able to dominate the whole story in which the work is placed. Especially in biennials or other group exhibitions, the context and meaning created by the curator come to the fore.

In this study, we claim that with the phrase "death of the artist", the artist, who is considered to be the producer of contemporary artworks, lost his subject status in his own artistic production. Nowadays, the contemporary visual artwork is not made meaningful by the artist who produced it, but by the manipulative transference of the actors who explain the work of art to the audience. Those who construct meaning in contemporary artwork direct the relationship between the work of art and the audience. In this case, the status of "open work" does not refer to a richness in the reading, understanding and interpretation of the work

of art with different audiences in different ways. Because the work of art and the viewer are not alone in terms of how and in what context the work of art should be understood and interpreted. Curator, art critic, art writer, etc. about understanding and interpreting the work of art. actors have more say about the work than the artist. Therefore, these actors, who play a role in the understanding and interpretation of the work of art, shape the meaning of the work, and construct the context of the work, are simulacrs.

TÜRKİYE’NİN SAĞLIK HİZMETLERİ KAPASİTESİNİN ÇOK BOYUTLU ÖLÇEKLEME TEKNİĞİ İLE ANALİZİ

Hüseyin ATAŞ*
Selim GÜNDÜZ**

Öz

Bu çalışmada Türkiye’nin sağlık hizmetleri kapasitesi 13 farklı nicel değişken kullanılarak ‘Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği’ ile analiz edilmiştir. Analizlerde il bazında toplam; uzman hekim, pratisyen hekim, asistan hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire, ebe, diğer sağlık personellerinin sayısı ile aile hekimliği birim sayısı, 112 istasyon sayısı, 112 ambulans sayısı, hastane sayısı, yatak sayısı, nitelikli yatak sayısı ve yoğun bakım yatak sayıları kullanılmıştır. Çalışmada illerin sağlık altyapılarının yeterli olup olmadığı, illere göre dağılımının adil olup olmadığı kanıta dayalı analizler ile incelenmiştir. Bulgular, Türkiye’deki 81 ilin sağlık hizmetleri kapasiteleri bakımından 7 gruba ayrıştığını göstermektedir. İstanbul, İzmir ve Ankara pozitif anlamda diğer illerden ayrışarak birinci grup iller arasında yer almıştır. Türkiye’deki toplam hekim sayısının yaklaşık %40’ı, toplam yoğun bakım yatak sayısının yaklaşık %30’u bu üç ilde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: covid-19, sağlık kapasitesi, yoğun bakım yatak sayısı, çok boyutlu ölçekleme

* Doktora Öğrencisi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü-Sayısal Yöntemler ABD. Çarkıpare Mahallesi-Sarıçam/Adana/Türkiye. hatasphd@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İşletme Bölümü. Çarkıpare Mahallesi-Sarıçam/Adana/Türkiye.sgunduz@atu.edu.tr

MULTIDIMENSIONAL SCALING TECHNIQUE ANALYSIS OF TURKEY'S HEALTH SERVICES CAPACITY

Abstract

In this study, Turkey's health services capacity, using 13 different quantitative variables, by 'Multidimensional Scaling Technique' was analyzed. In the analyzes, the total number of specialist physicians, general practitioners, assistant physicians, dentists, pharmacists, nurses, midwives, other health personnel and the number of family medicine units, 112 stations, 112 ambulances, number of hospitals, number of beds, qualified beds and intensive care bed numbers were used. In the study, whether the health infrastructures of the provinces are sufficient and whether their distribution by provinces is fair or not has been examined through evidence-based analyzes. Results, health services in 81 provinces in Turkey shows that decomposes into 7 groups in terms of capacity. Istanbul, Izmir and Ankara are positively differentiated from other provinces and placed among the first group provinces. Approximately 40% of the total number of physicians in Turkey, approximately 30% of the total number of intensive care beds are located in these three provinces.

Keywords: covid-19, health capacity, number of intensive care beds, multidimensional scaling

1. GİRİŞ

Covid-19, şiddetli akut solunum sendromu (SARS) ve Orta Doğu solunum sendromu (MERS)'ten sonra Asya'da son yirmi yıl içerisinde tanımlanan üçüncü koronavirüs enfeksiyonudur (Morens vd., 2020: 1296). Covid-19 pandemi tedavisinde; hızlı teşhis, izolasyon ve klinik yönetimi enfeksiyonun önlenmesi için büyük önem arz etmektedir. Sağlık hizmetleri altyapısı güçlü olan ülkeler bu süreçte vatandaşlarına salgınla mücadelede daha fazla güven vermiştir. Teşhis ve tedavi süreçlerinin başarısı için dünyada yoğun bakım yatak sayısının önemi

Türkiye'nin Sağlık Hizmetleri Kapasitesinin Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği İle Analizi vurgulanmakta ve karar alıcıların bu kapasiteyi arttırması gerektiği savunulmaktadır (Phua vd., 2020: 1).

Küresel pandemi ile mücadelede ülkelerin sağlık altyapısını gösteren tek değişken yoğun bakım kapasiteleri olmamaktadır. Hekim, hemşire, 112 istasyon, 112 acil ambulans, hastane yatak, nitelikli yatak, yoğun bakım yatak sayıları ile diş hekimi, eczacı, ebe sayılarının yeterli olup olmadığı, illere göre dağılımının adil olup olmadığı da önem arz etmektedir. Virüsle mücadele kapsamında yapılan hazırlıklarda altyapı ve malzemelerin yanı sıra personele de ayrıca odaklanılmalıdır. Zira sağlık personelinin hem fiziki hem de mental sağlığı bu mücadelede oldukça önemli bir faktördür.

Bu çalışmada, Türkiye'nin sağlık altyapısı analizi için hemşire, ebe, diş hekimi, eczacı ve diğer sağlık personeli sayısı da analizlere dâhil edilmiştir. Yoğun bakım ünitesi yatak sayısını arttırmak iş yükünü arttıracığı için çalışan sayısı ile birlikte artış planlanmaz ise ölüm oranlarının artabileceği değerlendirilmektedir (Phua vd., 2020: 3). Ayrıca görevli sağlık personellerinin hastalık kaynaklı ölümleri diğer çalışanların morali üzerinde çok büyük olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Bu sebepten öncelikle çalışanların sağlığının korunması önemlidir.

1.1. Covid-19 Tedavisinde İhtiyaç Duyulan En Önemli Araçlardan Birisi: Yoğun Bakım Yatağı

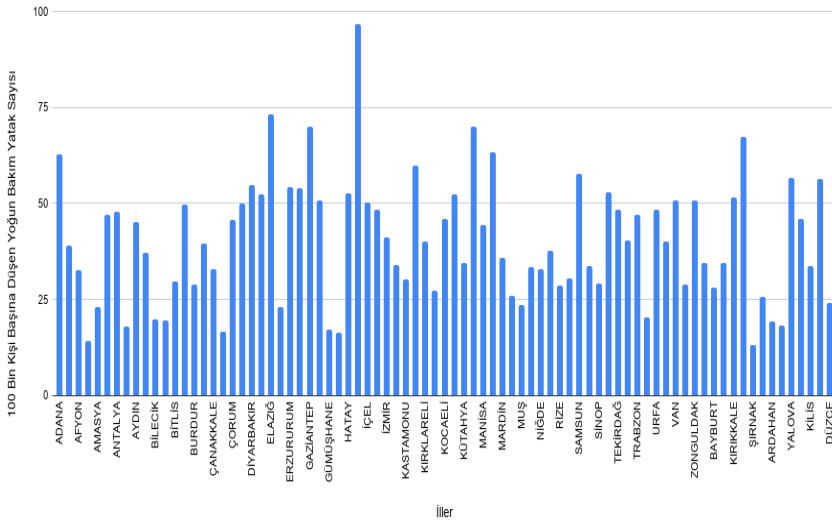
Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından "küresel pandemi" olarak ilan edilen covid-19 salgını ile Türkiye Mart 2020 itibarıyla karşılaşmıştır. Salgının ilk baş gösterdiği ülkelerde yaşanan kaygılardan birisi de sağlık altyapılarının yeterli olup olmadığıdır. Özellikle covid-19 virüsüne yakalanan hastaların tedavisinde ihtiyaç duyulan yoğun bakım ünitelerinin kapasiteleri, yoğun bakım yatak sayıları ve solunum cihazlarının yeterliliği ilk olarak sorgulanan ekipmanlardan

birisi olmuştur. Yoğun bakım birimleri, fizyolojik bakımdan dengesini yitiren hastalara yoğun izlem, monitörizasyon ve organ destek tedavileri uygulanabilen, 7gün 24 saat sürekli ve aynı standartta hasta bakımı veren özel ünitelerdir (İskit, 2005: 3). Modern yoğun bakım ünitelerinin kökeni Florence Nightingale'nin 1850'lerin başında Kırım Savaşı sebebiyle İstanbul'da çalıştığı dönemde oluşturduğu "izleme birimlerine" dayanmaktadır (Ersoy ve Akpınar, 2010: 87).

Yoğun bakım ünitelerindeki en önemli donanımlardan birisi yoğun bakım yataklarıdır. Yoğun bakım yataklarının sayısı ihtiyaca göre belirlense de ideal olanı bu sayının hastane yatak sayısının %5 ile %10'u arasında olmasıdır (İskit, 2005: 4). Koronavirüs tedavi sürecinde tüm kritik vakalar yoğun bakım ünitesine (YBÜ) kabul edilmemektedir. YBÜ'ye kabuller, hastalığın şiddetine ve sağlık bakım sisteminin YBÜ kapasitesine bağlıdır. Örneğin İtalya'da, 29 Mart 2020'ye kadar Covid-19'u olan hastaların %12'si YBÜ'ye yatış gerektirmiştir (Phua vd., 2020: 1). Covid-19 salgını ile birlikte YBÜ ağının misyonu, salgının kritik bakım müdahalesini koordine etmek olmuştur. Belirlenen en önemli iki öncelikten birisi YBÜ kapasitesinin artırılması olmuştur (Grasselli vd., 2020: 1545).

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nde (Eurostat) ülkelerdeki yoğun bakım yatak sayıları ile ilgili bir veri bulunmamaktadır. Avrupa ülkeleri ile ilgili bu konudaki en yakın tarihli veri (Rhodes vd., 2012: 1650)'ye aittir. Türkiye'nin yer almadığı bu çalışmada, 2009 verilerine göre 100.000 kişiye düşen yoğun bakım yatak sayısı en yüksek olan Avrupa ülkesi 29,2 ile Almanya'dır. Avrupa verilerine Türkiye'nin 2012 verileri eklendiğinde 29 Avrupa ülkesi içinde Türkiye 20,1 ile dördüncü sırada yer almıştır. Avrupa ortalaması ise 11,5 olarak gerçekleşmiştir (Euronews, 2020).

Türkiye'nin Sağlık Hizmetleri Kapasitesinin Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği İle Analizi

Şekil 1. Türkiye’de illere göre 100 Bin Kişi Başına Düşen Yoğun Bakım Yatak Sayısı

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2018) ve TÜİK (2018) verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Türkiye’de illere göre 100 bin kişi başına düşen yoğun bakım yatak sayısı Şekil 1’de verilmiştir. Şekilde il plaka kodu tek olan iller paylaşılmıştır. Şekle göre, Isparta 96 ile bu bakımdan kapasitesi en yüksek il olarak öne çıkmaktadır. Tüm değişken türlerinde pozitif olarak ayrışan ve aykırı grup iller arasında belirtilen Elazığ yaklaşık 73,2 yatak ile bu alanda en yüksek kapasiteye sahip ikinci il durumundadır. Malatya 70,1, Gaziantep 70, Batman 67,3 ile bu illeri takip etmektedir. 100 bin kişiye düşen yoğun bakım yatak kapasitesi en düşük olan iller ise; 13 Şırnak, 14,3 Ağrı, 16,4 Hakkâri, 16,6 Çankırı, 17,2 Gümüşhane ve 17,8 Artvin’dir.

Türkiye’nin komşularından İran’da, 100.000 kişiye 1,2 hastane ve 1000 kişiye 1,5 hastane yatağı düşmektedir. İran’da özellikle yatak sayısının illere göre dağılımı adaletli dağılmamakta, büyük nüfuslu illerde yoğunlaşmaktadır (Farrokhyar vd.,

2019: 12). İtalya Lombardiya'da da YBÜ yatak kapasitesinin toplam yatak kapasite oranı %2,9 olmuştur.

Türkiye'nin yoğun bakım yatak sayısı bakımından verilerinin kıyaslanabileceği, güncel verilere sahip Asya ülkeleri bulunmaktadır. Tablo 1'de 2017 verilerine göre, Asya'da bulunan düşük, orta ve yüksek gelir grubu ülkelerin yoğun bakım yatak sayıları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Asya ülkeleri arasında 100.000 kişiye düşen yoğun bakım yatak sayısı bakımından en yüksek kapasiteye sahip ülke 28,5 ile Tayvan olurken bu ülkeyi 22,8 ile Suudi Arabistan, 21,3 ile Kazakistan takip etmektedir (Phua vd., 2020: 1659). Türkiye'nin 2017 verileri temin edilemediği için tabloda Türkiye'nin 2018 verisi paylaşılmıştır.

Tablo 1. Türkiye ve Asya Ülkelerinin Yoğun Bakım Yatak Kapasiteleri (2017)

Gelir Grubu	Ülke	Yoğun Bakım Yatak Sayısı (YBYS)	100.000 / YBYS
	ABD	96500	29,4
	Türkiye	38098	45,9
Düşük Gelir Grubu	Bangladeş	1174	0,7
	Hindistan	29997	2,3
	Nepal	586	1,1
	Pakistan	3142	1,5
	Filipinler	2335	2,2
	Orta Gelir Grubu	Çin	49453
İran		3790	4,6
Kazakistan		3948	21,3
Malezya		1060	3,4
Tayland		7100	10,4
Yüksek Gelir Grubu		Brunei	58
	Japonya	9241	7,3
	Suudi Arabistan	6515	22,8
	Güney Kore	5402	10,6
	Tayvan	6701	28,5

Kaynak: Phu vd. (2020), *Emanuel vd. (2020), **T.C. Sağlık Bakanlığı (2018)

*ABD verisi 2019'a aittir.

** Türkiye verisi 2018'e aittir.

Türkiye'nin Sağlık Hizmetleri Kapasitesinin Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği İle Analizi
Avrupa'da covid-19 bulaşan hasta sayısının artması ile kıt kaynak durumundaki sağlık ekipmanlarının hayatta kalma olasılığı daha yüksek olan hastalar için kullanılması gerektiği şeklinde tartışmalar yaşanmıştır. "Eşitlere eşit muamele" edilmesi ilkesine aykırı görülen bu durum sağlık altyapısı geri kalmış ülkelerde de gündeme gelmiştir. Ancak yoğun bakım ünitelerinin kaynakları sınırlı olduğundan hâkim etik yaklaşım bu birimlerde adalet ilkesinin gözetilmesidir (Ersoy ve Akpınar, 2010: 87). Etik açıdan sakıncalı görülen bu durum Avrupa kamuoyunu meşgul etmiş, sağlık hizmetleri altyapısının güçlendirilmesi gerektiği kanısı oluşmuştur (Mannelli ve Mannelli, 2020: 364).

Türkiye'de hasta sayılarına göre yoğun bakım yatak sayısı ve solunum cihazlarına olan ihtiyaç çeşitli modeller yardımıyla da tahmin edilmeye çalışılmıştır (Ankaralı ve Ankaralı, 2020: 61). Kılıç ve Konan (2007: 233), Türkiye'nin olası viral pandemilere karşı sağlık altyapısını güçlendirmesi gerektiğini hastanelerde yoğun bakım yatağı, deneyimli yoğun bakım personeli, monitörüzasyon ve yaşam desteği araçlarının sayısının arttırılması gerektiğini belirtmiştir. 2000'li yıllardan sonra sağlık altyapısını güçlendiren Türkiye belirtilen benzer uzman görüşlerini dikkate alarak, 2012'de 20,1 olan 100 bin kişi başına düşen erişkin yoğun bakım yatak sayısını 2018'de 29,4'e çıkarmıştır (Euronews, 2020). Tedavi araç gereç kapasitesini ciddi şekilde arttıran Türkiye için yoğun bakım hemşire sayısı bakımından yeterli düzeyde olmadığı belirtilmektedir (Ersoy vd., 2017: 4). Eylül 2016'da terapötik girişim skora göre Türkiye'deki yoğun bakım hemşirelerinin iş yükleri objektif olarak ölçülmeye çalışılmıştır. Ersoy vd. (2017: 4) çalışmasında Türkiye'deki vardiya başına çalışan yoğun bakım hemşirelerinin sayısının olması gerekenden az olduğunu tespit etmiştir. ABD'de ise 2018 verilerine göre, sadece yoğun bakım ünitelerinde çalışan 512.000 hemşire bulunmaktadır. Ayrıca sadece solunum cihazlarında görev yapan 76.000 "solunum cihazı terapisti" bulunmaktadır. California yasalarına göre her dört

solunum cihazı hastası başına bir terapist bulundurulması hukuki bir zorunluluktur (Emanuel vd., 2020: 3).

Uluslararası literatürde sağlık kapasitesi ile ilgili çalışmalar genellikle ülkeler arası kıyas içermekte ve sağlık harcamaları yahut büyüme verileri de dâhil edilmektedir. Verelst vd. (2020:2) tarafından Avrupa ülkelerinin sağlık kapasitelerinin ölçülmeye çalışıldığı çalışmada, hekim sayısı, pratisyen hekim sayısı, hemşire sayısı ve hastane yatakları –yoğun bakım yataklarını da içeren- değişkenleri kullanılmıştır. Bu çalışma, Verelst vd. (2020)'de yer alan değişkenleri de içermektedir. Hindistan'da covid-19 ile mücadelede sağlık kapasitesini değerlendirmek için hastane yatak sayısı, yoğun bakım yatak sayısı ve solunum cihazı sayısı analizlere dâhil edilmiştir (Kapoor vd., 2020: 2).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye'nin sağlık kapasitesi verileri sınıflandırma ve gruplandırma amacıyla çok değişkenli istatistiksel tekniklerden birisi olan ÇBÖ analizi tekniği ile ele alınmıştır. Analizlerde il bazında toplam uzman hekim, pratisyen hekim, asistan hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire, ebe, diğer sağlık personellerinin sayısı ile aile hekimliği birim sayısı, 112 istasyon sayısı, 112 ambulans sayısı, hastane sayısı, yatak sayısı, nitelikli yatak sayısı ve yoğun bakım yatak sayıları kullanılmıştır. Veriler T.C. Sağlık Bakanlığı 2018 Yıllığı'ndan temin edilmiştir. 100 bin kişi başına yoğun bakım yatak sayısı TÜİK'in 2018 yılına ilişkin illere göre nüfus verileri kullanarak hesaplanmıştır. Veriler uygun istatistiksel paket programları ile test edilmiştir.

Tablo 2. Veri Seti İçerisinde Yer Alan Değişkenler (İl Bazında Toplam Sayı)

Analizlerde Kullanılan Değişkenler
Uzman Hekim
PR. Hekim
Asis. Hekim
Diş Hekimi
Eczacı
Hemşire
Ebe
Diğer Sağlık Personeli
Aile Hekimliği Birim Sayısı
112 İstasyon Sayısı
112 Ambulans Sayısı
Hastane Sayısı
Yatak Sayısı
Nitelikli Yatak Sayısı
Yoğun Bakım Yatak Sayısı

2.1. Çok Boyutlu Ölçekleme (ÇBÖ) Analizi

ÇBÖ tekniği, çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biridir. İstatistik literatüründe ÇBÖ genellikle verilerin geometrik bir alanda, iki veya daha yüksek boyutlu uzayda birbirlerine uzaklıklarını göstermeye olanak tanıyan bir teknik olarak anılmaktadır. ÇBÖ verilerin yapısını mekânsal biçimde tasvir eden istatistiksel yöntemler ve modeller ailesinin bir üyesidir. Bu tür yöntemler verilerin ne ifade ettiğinin kolayca anlaşılmasını sağlamaktadır. ÇBÖ bu sebepten Türkiye'de de en kısa tanımı ile "veri görselleştirme tekniği" olarak bilinmektedir (Ding, 2018: 10). ÇBÖ analizi, yüksek boyutlu veri setlerinde birimlerin (veya değişkenlerin) birbirlerine göre konumlarını daha az boyutlu

düzlemde grafiksel olarak göstermeyi amaçlar (Borg ve Groenen, 2005; Gündüz, 2011: 7).

ÇBÖ tekniği bireylere, öznelere, nesnelere, değişkenlere veya birbirlerini uyarıcı etkisi olan verilere uygulanabilmektedir. ÇBÖ modelleri belirtilen bu beş terime ait mesafeleri göz önüne alarak genel olarak iki veya üç boyutlu uzayda, bu terimlere ait verileri temsil eden nokta desenlerini gösteren bir çözüm üretmektedir. Bu sebeple ÇBÖ tekniği yabancı literatürde “küçük alan analizi” olarak da anılmaktadır (Davison, 1985; Ding, 2018: 7).

ÇBÖ analizinde, $n \times n$ boyutlu uzaklık matrisindeki δ_{ij} değerlerini temsil edecek d_{ij} konfigürasyon uzaklıklarının elde edileceği indirgenmiş yeni koordinat düzlemi elde edilmektedir (Cox ve Cox, 2001; Gündüz, 2011: 1). ÇBÖ analizinde kullanılan çok sayıda algoritma mevcuttur. Bu algoritmalar genel olarak metrik ve metrik olmayan algoritmalar olmak üzere iki ayrı sınıfta değerlendirilmektedir. İster metrik ister metrik olmayan olsun ÇBÖ algoritmalarındaki temel amaç orijinal uzaklıklar ile konfigürasyon uzaklıkları arasındaki uyumsuzluğun bir göstergesi olan stress değerini en küçükmeye çalışmaktır.

ÇBÖ yöntemi kendi içinde stress fonksiyonları denilen hesap kriterleriyle sonuçlarını değerlendirmektedir. Burada esas olan giriş matrisindeki benzemezlik değerleri ile bulunan konfigürasyon uzaklığı arasındaki pozitif farkların minimum olmasıdır. Bunun için türetilen fonksiyonların değerleri minimize edilerek daha iyi sonuçlar elde edilir. Kruskal'ın bu amaçla tanımladığı Stress-1 ve Stress-2 ölçüm formülleri

$$\mathbf{stress} - \mathbf{1} = \left(\frac{\sum_{i < j} (d_{ij} - \hat{d}_{ij})^2}{\sum_{i < j} d_{ij}^2} \right)^{\frac{1}{2}}$$

$$stress - 2 = \left(\frac{\sum_{i<j} (d_{ij} - \bar{d})^2}{\sum_{i<j} (d_{ij} - \bar{d})^2} \right)^{\frac{1}{2}}$$

şeklindedir (Hardle ve Simar, 2007, s. 15).

Stress ölçüsünün yorumlanmasında Kruskal-Shepard (1962) tarafından geliştirilen tolerans oranlarından yararlanılmaktadır. Bu oranlar şu şekildedir;

$stress \geq 0.20$	Kötü uyum
$0.10 \leq stress < 0.20$	Orta uyum
$0.05 \leq stress < 0.10$	İyi uyum
$0.025 \leq stress < 0.05$	Mükemmel uyum
$0 < stress < 0.025$	Tam uyum

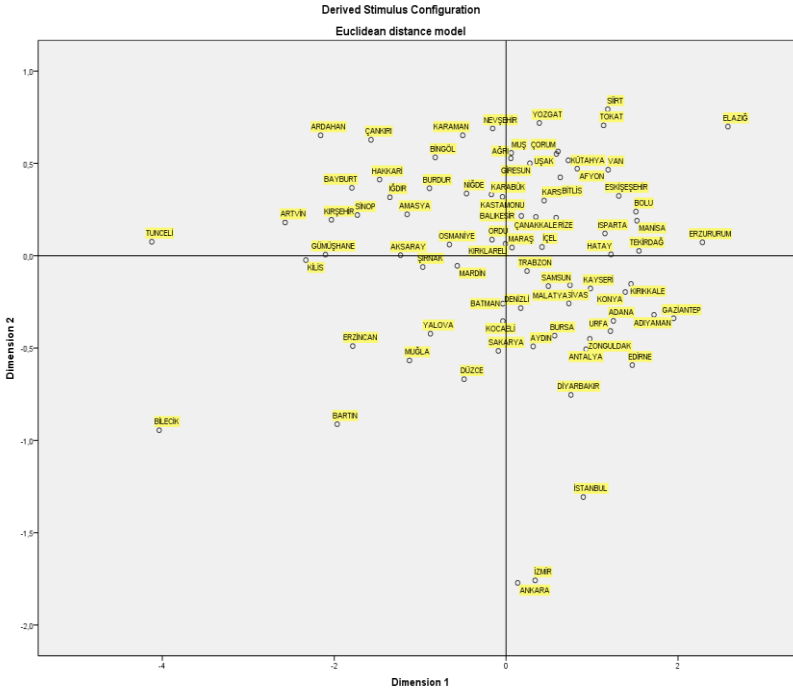
3. BULGULAR

Analiz safhasında 81 ile ait veriler uygun istatistik paket programı kullanılarak ÇBÖ Tekniği ile hesaplanmıştır. ÇBÖ tekniğinin analizinde $k = 2$ değeri için (Kruskal) stress istatistiğinin 0,001 den küçük olduğu değere kadar iterasyon devam ettirilmiştir. 3. iterasyonda 0,00074 sonucuna ulaşılmış ve iterasyon durdurulmuştur. ÇBÖ çözümlerinde 0'a yakın olan stress değerini veren boyut çözümleri arzulan ya da uygun olarak nitelenebilecek bir çözümdür. Stress değeri Kruskal'ın formülüne göre hesaplanarak 0,05791 bulunmuştur. Bulunan sonuca göre 0.06010 değerinin 0.05-<0.10 sınırları arasında olduğu görülmüştür. Bu analizin doğruluk oranının iyi olduğu ve değerlerin iyi uyum içinde olduğunu göstermektedir

Analizler kapsamında ilk olarak illerin iki boyutlu uzaydaki koordinat noktaları hesaplanmıştır. Koordinatların elde edilmesinden sonra farklılık matrisi hesaplanmıştır. Farklılık matrisi hangi illerin birbirlerine yakın veya farklı

düzeylede sağlık kapasitesine sahip olduklarını göstermektedir. 81 ile ait uzaklıkların hesaplandığı farklılık matrisi çalışmaya eklenmemiştir.

Analizlerin devamında ÇBÖ tekniği ile elde edilen iki boyutlu uzay koordinatlarının grafiksel gösterimi ortaya konmuştur. Verilerin analizinde Öklid uzaklık fonksiyonu kullanılmıştır.

Şekil 2. Öklid Uzaklık Fonksiyonuna Göre Elde Edilmiş Grafiksel Gösterim

Analiz sonucu Öklid uzaklık fonksiyonuna göre belirlenmiş grafiksel gösterim elde edilmiştir. Şekil 2'deki gösterime göre iller yedi gruba ayrılmıştır. 1. ve 2. grup iller sağlık hizmetleri kapasitesi en yüksek grubu olarak tanımlanmıştır.

1. Grup İller: Sağlık Hizmetleri Altyapısı En Güçlü İller

Birinci grup kentlerinin;

- toplam hekim sayısı ortalaması 20.269
- hastane sayısı ortalaması 127,3
- yoğun bakım yatak sayısı ortalaması 3.883,6
- toplam yatak sayısı ortalaması 39.484,3'tür.

Tablo 3. Sağlık Hizmetleri Altyapısı En Güçlü İller

İstanbul
Ankara
İzmir

Türkiye'de sağlık hizmetleri altyapısı nicel olarak en güçlü iller bu grupta yer alan illerdir. Türkiye'deki toplam hekim sayısının yaklaşık %40'ı, toplam yoğun bakım yatak sayısının yaklaşık %30'u, toplam yatak sayısının yaklaşık %29'u ve hemşire-ebe-diğer sağlık personeli toplamının da yaklaşık %29'u bu üç ilde görev yapmaktadır. Türkiye'nin toplam nüfusunun yaklaşık %30'u bu üç ilde ikamet etmektedir. Bu bakımdan nüfus ve sağlık hizmetleri altyapısının dağılım oranının paralel olduğu söylenebilir.

2. Grup İller:

İkinci grup kentlerinin;

- toplam hekim sayısı ortalaması 2105,4

- hastane sayısı ortalaması 22,4
- yoğun bakım yatak sayısı ortalaması 620,5
- toplam yatak sayısı ortalaması 6386,7'dir.

Tablo 4. Sağlık Hizmetleri Altyapısı Güçlü İller

Bursa	Batman
Antalya	Adıyaman
Konya	Kırıkkale
Adana	Kayseri
Kocaeli	Diyarbakır
Samsun	İçel
Gaziantep	Balıkesir
Urfa	Maraş
Denizli	Çanakkale
Trabzon	Rize
Aydın	Manisa
Malatya	Hatay
Sivas	Eskişehir
Sakarya	Erzurum
Zonguldak	Tekirdağ
Edirne	Ordu
Mardin	

Bu grupta yer alan iller, sağlık hizmetleri altyapısı güçlü iller olarak tanımlanabilir. Zira analizlerde kullanılan 13 değişkenin tamamında da bu gruptaki iller benzer şekilde çok iyi bir altyapıya sahiptirler. Bu grupta olmasına karşın bu grubun kendi içerisindeki aykırı değerlerine sahip beş il bulunmaktadır. Bunlar; Adıyaman, Batman, Rize, Bolu ve Kırıkkale'dir. Bu beş il aile hekimliği birim sayısı, 112 istasyon sayısı ve 112 ambulans verileri bakımından bu grubun genel profiline uymaktadır. Adıyaman, Batman, Rize, Bolu ve Kırıkkale sağlık altyapısı verileri bakımından bu grup içerisinde diğer illere nazaran zayıf durumda olmakla birlikte birbirlerine benzeşmektedirler. Batman özellikle yoğun bakım yatak sayısı bakımından bu grupta yer almıştır.

Türkiye'nin Sağlık Hizmetleri Kapasitesinin Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği İle Analizi
 Bu grupta yer alan iller toplam hekim sayısının yaklaşık %47'sine, toplam hastane sayısının yaklaşık %48'ine, toplam yatak sayısının yaklaşık %51'ine, toplam ebe-hemşire-diğer sağlık personellerinin yaklaşık %49'una sahiptir.

3. Grup İller:

Üçüncü grup kentlerin;

- toplam hekim sayısı ortalaması 680,6
- hastane sayısı ortalaması 12,4
- yoğun bakım yatak sayısı ortalaması 191,3
- toplam yatak sayısı ortalaması 2720,2'dir.

Tablo 5: Sağlık Hizmetleri Kapasitesi Bakımından 3. Grupta Yer Alan İller

Van	Uşak
Afyon	Ağrı
Tokat	Bitlis
Kütahya	Muş
Çorum	Siirt
Giresun	Kars
Yozgat	

Bu grupta yer alan iller kendi arasında iki farklı şekilde değerlendirilebilir. Van, Afyon, Tokat, Kütahya, Çorum, Giresun ve Yozgat illeri hekim sayısı, toplam yatak sayısı, hastane sayısı ve hemşire-ebe-diğer sağlık çalışanları bakımından birbirlerine benzemektedirler. Özellikle bu grupta Van pozitif anlamda diğerlerinden oldukça uzakta yer almakta, 2. Grup illerine benzer bir yapı göstermektedir. Uşak, Ağrı, Bitlis, Muş, Siirt, Kars illeri tüm değişken türlerinde

birbirlerine yakın değerlere sahiptirler. Bu iller hastane sayısı bakımından 2. Grup illerden oldukça geridedir.

4. Grup İller

Dördüncü grup kentlerin;

- toplam hekim sayısı ortalaması 778
- hastane sayısı ortalaması 11,8
- yoğun bakım yatak sayısı ortalaması 137
- toplam yatak sayısı ortalaması 1766,2'dir.

Tablo 6: Sağlık Hizmetleri Kapasitesi Bakımından 4. Grupta Yer Alan İller

Muğla
Düzce
Erzincan
Yalova

Muğla bu grup içerisinde hekim sayısı, yatak sayısı ve sağlık personeli çalışan sayısı bakımından ayrılmakla birlikte, yoğun bakım yatak sayısı bakımından bu gruba benzeşmektedir. Muğla birkaç değişken hariç tutulduğunda 2. Grup illere yakın bir değere sahiptir. Düzce 3 değişken dışında Yalova ve Erzincan'dan pozitif anlamda ayrılmaktadır.

5. Grup İller:

Beşinci grup kentlerin;

- toplam hekim sayısı ortalaması 445,2
- hastane sayısı ortalaması 8,9
- yoğun bakım yatak sayısı ortalaması 117
- toplam yatak sayısı ortalaması 1504,8'dir.

Tablo 7: Sağlık Hizmetleri Kapasitesi Bakımından 5. Grupta Yer Alan İller

Osmaniye	Burdur
Kastamonu	Karabük
Amasya	Nevşehir
Aksaray	Bingöl
Niğde	Şırnak
Kırklareli	Karaman

Bu grup içerisinde yer alan iller sağlık hizmetleri altyapısı hekim sayısı, eczacı sayısı, nitelikli yatak sayısı, ebe-hemşire-diğer sağlık personelleri bakımından benzeşmektedir. Bu grup, rakamsal olarak 1 ve 2. Gruplardan sonra en iyi değerlere sahip il grubudur.

6. Grup İller:

Altıncı grup kentlerin;

- toplam hekim sayısı ortalaması 233,7
- hastane sayısı ortalaması 4,9

- yoğun bakım yatak sayısı ortalaması 39,8
- toplam yatak sayısı ortalaması 667,6'dır.

Tablo 8: Sağlık Hizmetleri Kapasitesi Bakımından 6. Grupta Yer Alan İller

Kırşehir	Kilis
Sinop	Gümüşhane
Çankırı	Iğdır
Artvin	Ardahan
Hakkari	Bayburt

Nicel ve diğerlerine kıyas olarak bu grupta yer alan iller sağlık hizmetleri altyapısı en dengesiz ve zayıf olan iller olarak tanımlanabilir. Bu iller hekim sayısı, diş hekimi sayısı, eczacı sayısı, aile hekimliği birim sayısı, 112 istasyon sayısı, 112 ambulans sayısı ve yoğun bakım yatak sayısı bakımından oldukça düşük değerlere sahiptirler.

7. Grup İller:

Tablo 9: Sağlık Hizmetleri Kapasitesi Bakımından 7. Grupta Yer Alan İller

Elazığ
Bilecik
Bartın
Tunceli

Bu grup içerisinde yer alan Elâzığ Bilecik, Bartın, Tunceli illeri analizler içerisinde aykırı iller olarak tanımlanabilir. Bu illerin aynı grup içerisinde verilmesi benzer özelliklerinden değil aksine hiçbir il ile benzer bir yapıya sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Bu grup içerisinde yer alan Elazığ hekim sayısı, yatak sayısı, toplam yatak sayısı ve ebe-hemşire-diğer sağlık personelleri verileri bakımından

Türkiye'nin Sağlık Hizmetleri Kapasitesinin Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği İle Analizi
2. grup illerine benzemekteyse de diğer verileri bu gruba göre oldukça geride kalmıştır. Elazığ'ın hekim sayısı, yatak sayısı ve sağlık personeli bakımından oldukça iyi bir skora sahip olduğu gözükmemektedir. Bartın hastane sayısı, Tunceli toplam yatak sayısı, Bilecik ise toplam yoğun bakım yatak sayısı bakımından en düşük değerlere sahip olan illerdendir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Türkiye'de sağlık hizmetleri kapasitesi nicel olarak en yüksek olan iller; İstanbul, Ankara ve İzmir olmuştur. Elde edilen bulgular Kırşehir, Kilis, Sinop, Gümüşhane, Çankırı, Iğdır, Artvin, Ardahan, Hakkâri ve Bayburt'un sağlık hizmetleri kapasitesinin nicel olarak en düşük olduğunu göstermiştir. Covid-19 ile mücadelede yoğun bakım üniteleri ve donanımları büyük önem arz ettiğinden bu çalışmada yoğun bakım yatak sayısının önemi ve kapasitesi üzerinde daha fazla durulmuştur. 100 bin kişi başına düşen yoğun bakım yatak sayısı bakımından Türkiye, Asya ülkelerine kıyasla oldukça iyi bir durumdadır. Avrupa ülkelerine ait güncel veriler bulunmadığından Avrupa ülkeleri ile baz yıla ait kıyaslamada bulunamamıştır.

Her ne kadar covid-19 salgını ile mücadelede yoğun bakım ünitelerinin kapasitesi ve donanımı önem arz etse de yoğun bakım ünitelerinde çalışan hemşire ve hekimlerin nicelik ve nitelikleri de kritik önemdedir. Yoğun bakım yatak kapasitesi artışı çalışan hemşire sayısı ve diğer ilgili personel sayısı ile birlikte planlanmalıdır. Aksi takdirde başta yoğun bakım hemşireleri olmak üzere görevli personelin iş yükünün artmasına, motivasyonun azalmasına ve hastalarla ilgilenmesi gereken sürenin azalmasına sebep olmaktadır. Yoğun bakım hemşire sayısı yahut diğer kritik pozisyonlara göre il bazında benzer çalışmalar yapılabilir. ÇBÖ tekniği 81 ilin birbirlerine göre olan pozisyonunu tek bir karede göstermesi bakımından avantaj sağlayan bir teknik olarak öne çıkmaktadır.

81 il bazında bakıldığında Türkiye'deki toplam hastane yatağı içerisinde yoğun bakım yatak sayısı oranının %9'dan fazla olduğu görülmektedir. Literatürde bu oranın %5 ile %10 arasında olması gerektiği belirtilmektedir. Türkiye gerek 100 bin kişi başına düşen yoğun bakım yatak sayısı gerekse de toplam yatak sayısı içerisindeki yoğun bakım yatağı sayısı bakımından literatürde belirtilen üst sınıra çok yakın skorlara sahiptir.

Sağlık hizmetleri kapasitesi bakımından her bir değişken türünde diğerlerine göre daha geri durumda yer alan illerin kapasitelerinin geliştirilmesi Türkiye'nin gerek covid-19 gerekse de olası başka salgınlara karşı olan gücünü daha da arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Akacan, P. (2001). "Pazarlama Araştırmalarında Conjoint Analiz ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi: Kozmetik Sektöründe Bir Uygulama". Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü.
- Ankaralı, H. ve Ankaralı, S. (2020). COVID-19 Salgını için Türkiye'de Nisan Ayı Sonuna Kadar İhtiyaç Duyulan Yoğun Bakım Yatak Sayısı ve Hastane Kapasitesinin Dolaylı Tahmini. *Turkish Journal of Intensive Care*, 1–10. doi:10.4274/tybd.galenos.2020.68077
- Borg, I. ve Groenen, P. J. F. (2005). *Modern Multidimensional Scaling: Theory and Applications*. *Journal of the American Statistical Association* (2. bs., C. 94). Springer Netherlands. doi:10.2307/2669710
- Cox, T. F. ve Cox, M. A. A. (2001). *Multidimensional Scaling* (2. bs.). USA: Chapman&Hall/CRC.
- Davison, M. L. (1985). Multidimensional scaling versus components analysis of test intercorrelations. *Psychological Bulletin*, 97(1), 94–105.
- Ding, C. S. (2018). *Fundamentals of Applied Multidimensional Scaling for Educational and Psychological Research*. *Fundamentals of Applied Multidimensional Scaling for Educational and Psychological Research* (1. bs.). Springer US. doi:10.1007/978-3-319-78172-3
- Emanuel, E. J., Persad, G., Upshur, R., Thome, B., Parker, M., Glickman, A., ... Phillips, J. P. (2020). Fair allocation of scarce medical resources in the time of covid-19. *New England Journal of Medicine*, 382(21), 2049–2055. doi:10.1056/NEJMs2005114
- Ersoy, N. ve Akpınar, A. (2010). Turkish nurses' decision making in the distribution of intensive care beds. *Nursing Ethics*, 17(1), 87–98. doi:10.1177/0969733009349992
- Euronews. (2020). Türkiye: Kişi başına düşen yoğun bakım yatağı 2012-2018 arasında yüzde 46 arttı; Avrupa'da durum ne?

<https://tr.euronews.com/2020/03/24/koronavirus-turkiye-de-kisi-bas-na-kac-yogun-bak-m-yatag-dusuyor-avrupa-da-durum-ne> Erişim tarihi: 24.08.2020

Farrokhyar, N., Alimohammadzadeh, K., Maher, A., Hosseini, S. ve Bahadori, M. (2019). Designing a Model for Distribution of Intensive Care Beds in Iranian Hospitals. *Sadra Med Sci J*, 7(3), 12–19. doi:10.30476/smsj.2019.82379.1025

Grasselli, G., Pesenti, A. ve Cecconi, M. (2020). Critical Care Utilization for the COVID-19 Outbreak in Lombardy, Italy. *American Medical Association*, 323(16), 1545–1548. doi:10.1056/NEJMoa2002032

Gündüz, S. (2011). *Uzaklık Fonksiyonlarının Çok Boyutlu Ölçekleme Algoritmalarındaki Etkinliğinin İncelenmesi ve Uygulamalar*. Çukurova Üniversitesi, Adana.

Hardle, W. ve Simar, L. (2007). *Applied Multivariate Statistical Analysis* (E-kitap.). Springer. <http://www.xplore-stat.de/ebooks/ebooks.html> Erişim tarihi: 24.08.2020

Kapoor, G., Hauck, S., Sriram, A., Joshi, J., Schueller, E., Frost, I., ... Nandi, A. (2020). State-wise estimates of current hospital beds, intensive care unit (ICU) beds and ventilators in India: Are we prepared for a surge in COVID-19 hospitalizations? *CDDEP The Center for Disease Dynamics, Economics & Policy*, 1–19.

Kılıç, Y. A. ve Konan, A. (2007). Türkiye’de Yoğun Bakım Açısından Olası Viral Pandemilere Hazırlık. *Yoğun Bakım Dergisi*, 7(2), 233–239.

Mannelli, C. ve Mannelli, C. (2020). Whose life to save? Scarce resources allocation in the COVID-19 outbreak. *Journal of Medical Ethics*, 46(6), 364–366. doi:10.1136/medethics-2020-106227

Martinez, W. L. ve Martinez, A. R. (2005). *Exploratory Data Analysis with Matlab*. USA: Chapman&Hall/CRC.

- Türkiye'nin Sağlık Hizmetleri Kapasitesinin Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği İle Analizi
 Morens, D. M., Daszak, P. ve Taubenberger, J. K. (2020). Escaping Pandora's Box — Another Novel Coronavirus. *New England Journal of Medicine*, 382(14), 1293–1295. doi:10.1056/NEJMp2002106
- Ortaç Ersoy, E., Abdülkerim, Ş., Öz, A., Aslan, G., Bozkurt Kavak, P., Fakılı, D. ve Topeli, A. (2017). Yoğun bakım ünitelerinde hemşire iş yükünün değerlendirilmesi. *Journal of Medical and Surgical Intensive Care Medicine*, 8(1), 1–5. doi:10.5152/dcbybd.2017.1353
- Özdamar, K. (2004). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2 (Çok Değişkenli Analizler)*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Phua, J., Faruq, M. O., Kulkarni, A. P., Redjeki, I. S., Detleuxay, K., Mendsaikhan, N., ... Fang, W.-F. (2020). Critical Care Bed Capacity in Asian Countries and Regions. *Critical Care Medicine*, 48(5), 654–662. doi:10.1097/CCM.0000000000004222
- Phua, J., Weng, L., Ling, L., Egi, M., Lim, C. M., Divatia, J. V., ... Du, B. (2020). Intensive care management of coronavirus disease 2019 (COVID-19): challenges and recommendations. *The Lancet Respiratory Medicine*, 8(5), 506–517. doi:10.1016/S2213-2600(20)30161-2
- Rhodes, A., Ferdinande, P., Flaatten, H., Guidet, B., Metnitz, P. G. ve Moreno, R. P. (2012). The variability of critical care bed numbers in Europe. *Intensive Care Medicine*, 38(10), 1647–1653. doi:10.1007/s00134-012-2627-8
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2018). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2018*. Ankara.
- Topeli İskit, A. (2005). Yoğun Bakım Ünitelerinin Yapılanması. 4. *Ulusal Sterilizasyon Dezenfeksiyon Kongresi*, 3–4. www.sccm.org
- TÜİK. (2018). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 Erişim tarihi: 26.08.2020

Verelst, F., Kuylen, E. ve Beutels, P. (2020). Indications for healthcare surge capacity in European countries facing an exponential increase in coronavirus disease (COVID-19) cases, March 2020. *Eurosurveillance*, 25(13), 1–4. doi:10.2807/1560-7917.ES.2020.25.13.2000323

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The World Health Organization (WHO) "global pandemic" with the Covidien-19 outbreak in Turkey has faced as announced in March 2020. One of the concerns in countries where the epidemic first started is whether the health infrastructures are sufficient. In particular, the capacities of intensive care units, the number of intensive care beds and the adequacy of respiratory devices, which are needed in the treatment of patients with the covid-19 virus, were one of the first equipment to be questioned. The origins of modern intensive care units are based on the "monitoring units" that Florence Nightingale created in the early 1850s when she was working in Istanbul due to the Crimean War (Ersoy & Akpınar, 2010:87).

One of the most important equipment in intensive care units is intensive care beds. Although the number of intensive care beds is determined according to need, ideally, this number is between 5% and 10% of the number of hospital beds (İskit, 2005: 4). In the coronavirus treatment process, all critical cases are not admitted to the intensive care unit (ICU). Admissions to the ICU depend on the severity of the disease and the ICU capacity of the health care system. For example, in Italy, 12% of patients with Covid-19 until March 29, 2020 required ICU admission (Phua et al., 2020:1). With the Covid-19 outbreak, the mission of the ICU network has been to coordinate the critical care response of the outbreak. One of the two most important priorities determined has been to increase ICU capacity (Grasselli et al., 2020:1545).

Method

Multidimensional Scaling Technique (MDS) is one of the multivariate statistical methods. In statistical literature, MDS is often referred to as a technique that allows data to show the distances of each other in a geometric space, in two or more dimensional space. MDS is a member of the family of statistical methods and models that describe the structure of the data spatially. Such methods provide easy understanding of what the data means at a glance. MDS in Turkey with minimal description therefore "data visualization techniques are known as" (Ding, 2018: 10). In the MDS analysis, a reduced new coordinate plane is obtained from which δ_{ij} configuration distances to represent d_{ij} values in $n \times n$ dimensional distance matrix are obtained (Cox & Cox, 2001; Gündüz, 2011; p.1). There are many algorithms used in MDS analysis. These algorithms are generally evaluated in two separate classes as metric and non-metric algorithms. Whether metric or non-metric, the main purpose of MDS algorithms is to try to minimize the stress value, which is an indicator of the mismatch between original distances and configuration distances.

Findings (Results)

In the analysis phase, the data of 81 were calculated by using the appropriate statistical package program with the MDS Technique. In the analysis of the MDS technique, the iteration was continued until the value of $k = 2$ (Kruskal) stress statistic is less than 0.001. In the 3rd iteration, the result was 0.00074 and the iteration was stopped. Dimensional solutions that give a stress value close to 0 in MDS solutions are a desired or suitable solution. The stress value was calculated according to Kruskal's formula and was found to be 0.05791. According to the result, it was seen that the value 0.06010 was between the

Türkiye'nin Sağlık Hizmetleri Kapasitesinin Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği İle Analizi
limits of 0.05 - 0.10. This shows that the accuracy of the analysis is good and the values are in good agreement.

As a result of the analysis, a graphical representation determined according to the Euclidean distance function was obtained. Provinces are divided into seven groups according to the representation in Figure 2. 1st and 2nd group provinces are defined as the provinces with the highest health services capacity.

Istanbul, Ankara and Izmir were included in the group of provinces with the strongest health infrastructure. The most powerful provinces quantitatively infrastructure of health services in Turkey are the provinces in this group. Approximately 40% of the total number of physicians in Turkey, approximately 30% of the total number of intensive care beds, the total bed capacity of about 29%, and nurse-midwives and other health personnel a total of approximately 29% in the three provinces in the task makes. Approximately 30% of Turkey's total population lives in these three provinces. In this respect, it can be said that the distribution rate of the population and health services infrastructure is parallel.

The findings obtained showed that the health services capacity of Kırşehir, Kilis, Sinop, Gümüşhane, Çankırı, Iğdır, Artvin, Ardahan, Hakkari and Bayburt was the lowest quantitatively.

Conculusion and Discussion

Since intensive care units and equipment are of great importance in the fight against Covid-19, the importance and capacity of the number of intensive care beds are emphasized more in this study. 100 fall in the number of intensive care

beds per thousand people in Turkey is fairly good condition compared to Asian countries. Due to the lack of up-to-date data for European countries, a comparison with European countries for the base year could not be found.

Although the capacity and equipment of intensive care units are important in combating the covid-19 outbreak, the quantity and quality of nurses and physicians working in intensive care units are also critical. Intensive care bed capacity increase should be planned together with the number of working nurses and other relevant personnel.

When viewed in some 81 provinces shows that the ratio of the number of intensive care beds in total hospital beds in Turkey is more than 9%. It is stated in the literature that this rate should be between 5 and 10%. Turkey 100 required intensive care beds per thousand people falling both in terms of the number of intensive care beds in the total number of beds has very good value.

Health services will also further increase the force against the possible outbreak of developing the capacities of other provinces in more backward than others in each type of variable Turkey should Covidien-19 both in terms of capacity.

TERAPİDE PARADOKSAL MÜDAHALELER

İlhan ÇİÇEK Ahmet TANHAN***

Öz

Terapide müdahale teknikleri gün geçtikçe çeşitlilik arz etmektedir. Herhangi bir terapi kuramında hangi tekniklerin kullanıldığı ve nasıl kullanıldığıнын iyi bilinmesinin alanda çalışan uzmanların işini kolaylaştırıcı bir rolü olacağı varsayılmaktadır. Bu perspektiften yola çıkılarak, söz konusu bu çalışmada hem bireysel hem de çift terapilerinde kullanılan paradoksal müdahale teknikleri irdelenmiştir. Çalışmanın temel amaçlarından birisi, ruh sağlığı uzmanlarının terapide paradoksal müdahale tekniklerinin arka planı hakkında detaylı bilgi edinmelerini sağlamaktır. Bir diğer önemli amaç ise paradoksal müdahale tekniklerinin nasıl kullanıldığı, hangi istenmeyen davranışlar üzerinde daha etkili olduğunu sistematik bir şekilde ele alarak, ruh sağlığı uzmanlarının bu müdahalelerden faydalanmasını sağlamaktır. Paradoksal müdahale teknikleri, danışanların yaşadıkları problemlere farklı (mizah, abartma, umutsuzca bakma, yaratıcı umutsuzluk gibi) bakış açılarından yaklaşarak problemle ilgili farkındalık kazanarak ben soruna hakimim duygusunu yaşamalarına katkı sağlamaktadır. Postmodern terapilerde daha sık kullanılmaya başlanan paradoksal müdahale tekniklerinin danışanın yaşadığı biyopsikososyal manevi zorlukları ele almada etkili olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Paradoksal müdahale, postmodern terapiler, psikolojik danışmanlık, ruh sağlığı

* Dr. Öğretim Üyesi, Batman Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, cicekilhan7272@gmail.com, Batman, Türkiye.

** Dr. Öğretim Üyesi, Adiyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, tanhanahmet3@gmail.com, Adiyaman/ Türkiye.

PARADOXICAL INTERVENTIONS IN THERAPY

Abstract

Intervention techniques in therapy are diverse day by day. Being familiar and utilizing different interventions enable mental health providers to provide more effective services. Based on this perspective in this study we have examined paradoxical techniques used in both individual and couple therapies are examined. The main purposes of the study are to inform mental health providers (a) about the background of these techniques and (b) how these techniques are utilized effectively with unwanted situations to facilitate a more productive counseling process. These paradoxical intervention techniques are more likely to enable clients or counselees to look at their issues from a different (e.g., creative hopelessness, exaggeration, humor) perspectives and gain an insight about their issues. In this way the client gains a sense of self-control over the issue and becomes more functional. These techniques are used more in postmodern therapies effectively to address clients' biopsychosocial spiritual issues.

Keywords: Paradoxical interventions, postmodern therapies, counseling, mental health.

1. GİRİŞ

Paradoksal müdahaleler yüzyıla aşkın bir süreden beri birçok problemleri davranışın tedavisinde etkili bir şekilde kullanılmıştır. Paradoksal müdahalede, terapist, terapötik bir teknik olarak, davranışın ortadan kaldırmasından çok, problemin daha fazla yapılmasını ve kötüleştirilmesini amaçlamaktadır. Burada terapist, danışanın farkındalık kazanarak yaptığı davranışın ne kadar kötü/saçma bir şey olduğunu bilmesini sağlayarak, yaptığı davranışı bırakmasını hedeflemektedir. Paradoksal müdahale tekniği, her ne kadar davranışçı bir teknik olarak sınıflandırılrsa da birçok farklı terapide kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları kabul ve kararlılık terapisi (Tanhan, 2019: 201-202), diyalektik davranışçı terapi, stratejik aile terapisi, bilişsel terapi, psikodinamik terapi, logoterapi diğer

postmodern kısa süreli terapiler (Frankl, 2013:137; Mills, 2000: 5) ve sorun odaklı terapi (Rohrbaugh vd., 1981: 454) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada sırasıyla paradoksal müdahale tekniklerin gelişimi, bu tekniklerin geliştirilmesinde katkısı olanlar, temel paradoksal müdahale teknikleri, kullanım alanları ve son olarak sonuç ve tartışma bölümleri şeklinde ele alınmıştır. Alışlagelmişin dışına çıkarak paradoksal yöntemler kullanan teori ya da kuramlar geçmişten günümüze dikkat çekmiş ve terapide yeni bir alternatif oluşturmuşlardır (Rohrbaugh vd.,1981:455; Shoham-Salomon ve Rosenthal, 1987: 25; Tanhan, 2019: 201-202).

Paradoksal Müdahalenin Gelişimi

Doğrudan öğrenme kuramından türeyen davranışçı tekniklerin aksine, paradoksal müdahaleler bağımsız bir şekilde Knight Dunlap, Alfred Adler, Victor Frankl ve stratejik aile terapisini geliştirenlerin içinde olduğu araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Paradoksal müdahalenin gelişim süreci Knight Dunlap'tan başlayıp, Alfred Adler, Viktor Frankl, Stratejik aile terapistlerin katkılarıyla olgunlaşmıştır. Son olarak post modern terapiler içerisinde yer alan kabul ve karalılık terapisinin içerisinde, paradoksal müdahale teknikleri kendilerine yer bulmuşlardır. Paradoksal müdahalelerin birçok problemlili davranışın tedavisinde etkili olduğu özellikle de geleneksel yaklaşımların etkisiz kaldığı problemlerde olumlu sonuçların elde edildiği görülmektedir (Mills, 2000: 6). Paradoksal müdahale tekniklerin gelişimine ilişkin detaylı bilgiler bulgular kısmında yer verilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma bir derleme çalışması olup paradoksal müdahaleleri konu alan makale, tez veya kitap gibi basılı kaynaklardan faydalanılmıştır. Paradoksal müdahaleleri ele alan çalışmaların azlığı nedeniyle sistematik bir literatür

taraması yerine Türkiye'deki bir üniversitenin veri tabanı ve Google Scholar kullanılmıştır. Arama motoruna anahtar kelime olarak "paradoksal müdahaleler" ve "terapide paradoksal müdahale" ayrı ayrı Türkçe ve İngilizce yazılarak bunlardan birisini ya da ikisini içeren kaynaklar gözden geçirilmiştir. Bulunan kaynak sayısı fazla olmadığından sistematik bir süreç ya da sayı süreci izlenmemiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde öncelikle araştırma sonucunda elde edilen paradoksal müdahalelerin gelişiminde katkısı olan başlıca kişi ve terapi kuramlarına yer verilmiştir. Daha sonra paradoksal müdahale tekniklerinin uygulama alanlarının ne olduğuna değinilmiştir. Son olarak paradoksal müdahale tekniklerinin nasıl kullanıldığına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Knight Dunlap: 1920'li yıllarda danışanlara uyguladığı "negatif uygulama" prosedürü ile tırnak yeme, altını islatma, tik ve kekemelik gibi birçok davranış problemin tedavisinde başarılı sonuçlar elde etmiştir. Dunlap'a göre istemli bir şekilde yapılan bir davranışın, istenmeyen davranışın oluşumunu engeller ve zamanla istenmeyen davranışı ortadan kaldırır. Dunlap, bu durumu paradoksal niyet tekniği biçiminde ele almıştır (Riebel, 1981: 22).

Alfred Adler: Adler, paradoksal müdahale tekniğini semptomunu reçeteleme olarak tanımlamıştır (Sharf, 2014: 128). Adler'in psikoterapideki amacı danışanın davranışının değişiminden öte, problem olarak getirilen davranışın devam etmesini ve danışanın davranış üzerinde daha geniş bir hakimiyet alanının oluşmasına olanak sağlamasına dönük müdahalelerde bulunur. Uygulama esnasında, danışanların semptomlarını daha da geliştirmeleri için danışman tarafından cesaretlendirilirler. Ayrıca Adler, davranış problemlerin tedavisinde

paradoksal müdahale ile birlikte mizah unsurunu da etkili bir şekilde kullanmıştır (Mills, 2000: 8; Sharf, 2014: 128).

Viktor Frankl: Paradoksal müdahale tekniklerini kullananlardan biri de Viktor Frankl'dır. Logoterapinin kurucusu olan Viktor Frankl, logoterapinin asıl amacının bireyin kendi yaşamında anlam bulmasını sağlamak olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda hayatın anlamını bulmak ya da inşa etmek insanın en önemli motivasyonudur. Post-modern bir terapi olarak da bilinen logoterapide paradoksal müdahaleler sıkça kullanılmaktadır (Murdock, 2013: 180). Frankl, Adler'den sonra paradoksal müdahaleleri ayrı bir terapötik teknik olarak kullanan ve sistematik hale getiren kişi olarak bilinmektedir. Felsefi bir bağlam olarak, logoterapinin bir parçası olan paradoksal niyeti geliştirmiştir. Paradoksal niyet tekniği, kişinin kaygı yaratan ortamları ve durumları hayalinde tekrar tekrar canlandırması ve bu sırada kaygıyı olabildiğince yoğun yaşaması şeklinde formüle edilen davranışçı bir terapi tekniğidir. Paradoksal niyet tekniğine, taşıma terapisi veya çöktürme terapisi (implosive therapy) de denir (Mills, 2000: 9; Altıntaş ve Gültekin, 2005: 124). Paradoksal müdahale tekniklerinin en belirgin şekilde kullanıldığı terapinin logoterapi olduğu söylenebilir (Weeks, 2013: 73).

Stratejik Aile Terapisi: Stratejik aile terapisi kurucuları arasında sayılan ve Milan grubunun içinden çıkan Milton Erickson'ın paradoksal tekniklerin kullanılmasında önemli katkıları olmuştur (Mills, 2000: 34). Stratejik aile terapistlerinin, aile terapisinde odak noktası paradoks kuramı ve paradoksal tekniklerdir. Stratejik aile terapistleri, direncin ailenin bir semptom altında, dengesini sürdürme çabası içerisinde olduğu durumlarda ortaya çıktığını belirtmektedirler. Sonuç olarak, semptomun ortadan kaldırılması (yani terapinin amacı) ailenin denge sistemine zarar vereceği için reddedilecektir. Bu yüzden terapistler, aile üyelerinden işbirliği yerine reddedici davranışlar beklemelidirler.

Burada danışanların potansiyel direnç mekanizmalarından yararlanılır. Aile üyelerine terapist tarafından paradoksal yani çelişkili yönergeler verildiği zaman, aile üyeleri, terapistin önerisini ya kabul ederek problemin üzerinde hakimiyet kurarlar ya da reddederek problemin üstesinden gelerek değişirler (Dallos ve Draper, 2012: 54; Worden, 2013: 182).

Kabul ve Kararlılık Terapisi: Davranışçı terapilerde üçüncü dalga altında yer alan kabul ve kararlılık terapisi seçkisiz atama ve kontrollü deneysel çalışmalar sonucu itibarıyla en etkili terapilerden birisidir (Tanhan, 2019: 200). Terapi insan doğasının iyilik (normal, pozitif) halini açıklamak için psikolojik esneklik modelini kullanmakta ve model altı temel süreçten oluşmaktadır (an'a esnek bir şekilde odaklanma, değerler, kararlı davranış, bağlam içinde benlik, ayrışma, kabul) (Tanhan, 2019: 202). Diğer taraftan terapi insanın psikopatolojik durumunu açıklamak için de psikolojik esneklik modeli üstüne kurulu olup bu model de altı temel kavramın üstüne inşa edilmiştir (ana esnek bir şekilde odaklanamama, değerlerin yokluğu ve zayıf ya da çarpıtılmış olması, dürtüsellik ya da eylemsizlik, içerik olarak kavramsallaştırılmış benlik, bilişsel birleşme ya da kaynaşma, (yaşantısal kaçınma). Tanhan (2019: 201-202) bu iki modelin bir düzlemin iki uç noktasını temsil ettiği üzerinde düşünülebileceğini ifade etmiştir. Terapi genel olarak insanın psikolojik esneklik modelinin bir veya birkaç sürecini (örn., ana esnek odaklanmama, yaşantısal kaçınma) yaşayan danışanı terapistin sürecine uygun bir şekilde psikolojik esneklik modelinin gereken sürecine (örn., ana esnek şekilde odaklanma, kabul) doğru yol aldırma çalışır. Bu süreçte terapist bazen paradoksal müdahaleler kullanır ama özellikle danışan normal psikolojik danışma sürecinde ilerlemiyorsa ve tıkanmış ya da işlevsel olmayan durum devam ediyorsa o zaman terapist kabul ve kararlılık terapisi bağlamında paradoksal müdahaleler kullanmaktadır (örn., yaratıcı umutsuzluk, kaynaşmış ya da birleşmiş düşünce). Örneğin bir danışan üniversitede okuduğu bölümden umutsuz olduğunu, bölümün hiçbir avantajının olmadığını, terapistin tüm

çabalarına rağmen bölümün hiçbir avantajını dile getirmediğinde terapist danışanla oluşturduğu terapötik ilişkiyi de göz önüne alarak paradoksal bir şekilde danışana bu bölüme gitmesinin dünyanın en büyük hatası olduğunu ve bu bölümün kesinlikle okunmaması gerektiği şeklinde geri bildirim vermeye çalışabilir. Terapist danışanla terapötik (empatik, koşulsuz kabul, tutarlı) ve güvenli bir ilişkisi kurmuşsa danışan terapistin bu paradoksal yaklaşımını büyük bir ihtimalle kavrayacak ve olaya farklı bir perspektiften daha işlevsel ve esnek bakma ihtimali artacaktır. Kabul ve kararlılık terapisinde bu gibi paradoksal müdahaleler ele alınan altı sürece göre daha çok bilişsel, duygusal, davranışsal ya da bunların karışımı olabilir.

3.1.Terapi Uygulamalarında Paradoksal Müdahaleler

Terapi uygulamalarında paradoksal müdahaleler iki şekilde karşımıza çıkmaktadır: Paradoksal niyet ve paradoksal müdahale.

3.1.1.Paradoksal niyet

Paradoksal niyet tekniği ilk defa Adler tarafından semptomu reçeteleme ismiyle terapide kullanılmasına rağmen, Viktor Frankl tarafından geliştirilip sistemleştirilmiştir (Altıntaş & Gültekin, 2005: 124; Sharf, 2014: 128). Paradoksal niyet tekniği psikolojik danışmanlık uygulamalarında kullanılmaktadır. Paradoksal niyet tekniği, korkunun, korkulan durumu yarattığı ve aşırı isteğin, arzulanan şeyi imkânsız kıldığı gerçeğine dayanmaktadır (Frankl, 2013: 138; Sharf, 2014: 128). Frankl (2013: 138-139) paradoksal niyetin nasıl çalıştığını beklenti kaygısı denen mekanizmayla açıklar. Bu mekanizma şu şekilde uygulanmaktadır; önce belli bir semptom, danışanda tekrar ortaya çıkabileceği konusunda korkulu bir beklenti yaratır. Korku, her zaman için tam da korkulan şeyi yaratma eğilimi gösterir. Bu nedenle beklenti kaygısı, danışanda meydana gelmesinde korktuğu şeyi tetikleme eğilimi gösterir. Burada bireyin korktuğu

durumdan kaçınması yerine, bu durumun üstüne daha fazla giderek hatta abartılı bir biçimde yüzleşmesini sağlayarak, oluşmuş olan kısır döngüyü ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Paradoksal niyet tekniğinin amacı, danışanın korkudan kaçma niyetini tamamen tersine çevirerek kaçınmayı ortadan kaldırmak ya da etkisini zayıflatmaktır (Carlson vd., 2006: 112; Frankl, 2013: 138-139).

Adler'e göre, paradoksal niyet tekniği terapide güçlü bir değişiklik yaratır. Bu teknikte, danışanın rahatsız olduğu konuyu düşünmesi ve gerekiyorsa korktuğu davranışı yapması istenir. Aynı zamanda danışanın duyguları ile temas kurması ve korktuğu durum karşısında duyarsızlaşması sağlanır (Prinz ve Arkin, 1994: 352). Adler, terapide danışanlarından kendilerini rahatsız eden belirtileri daha yoğun olarak yaşamalarını ister. Paradoksal niyet tekniğinin ardındaki temel düşünce, danışanın semptomlarının farkına varmasını sağlamak ve semptomlar üzerinde bir hâkimiyet kurmasını mümkün kılmaya çalışmaktır. Ayrıca danışanın yaşadığı paradoks ona saçma gelmeye başladığı zaman, danışan semptomlarından vazgeçmeye başlar (Carlson vd., 2006: 112). Altıntaş ve Gültekin (2005: 125) paradoksal niyet tekniğinde kişi fobi belirtileri sergiliyor ise korktuğu şeyin olmasını arzulamaya yönlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Böylece kişinin korkularından kaçmasına ya da korkularıyla mücadele etmesine son verilmiş olur. Böylelikle sıkıntı yaratan korkunun yerini paradoksal bir niyet alır, sonuç olarak da beklentisel kaygı durumunun kısır döngüsü kırılmış olur. Örneğin, evde yalnız başına kaldığında bayılmaktan korkan bir kişiden, evde yalnız kalarak bayılmak için çaba göstermesi istenebilir. Kişi bunu yapmadığını anlar ve bu fobi durumuyla başa çıkabilecek düzeye gelebilir. Cooper (2016: 67) paradoksal niyette, danışana sıkıntı veren bir semptom veya yaşantıyı bilerek sonuna kadar yaşaması için onu cesaretlendirme yani semptomu arttırma olduğunu açıklamıştır. Bu durum

kişinin korkulan şey ile yüzleşmesi sonucunda yaşadığı korkuyu yenmesinde etkili olmaktadır.

Paradoksal niyet tekniğinde her şey bilişsel ve duyuşsal düzeyde olup bittiği için, fiziki bir tehlike söz konusu değildir ve kaygı tepkisi pekiştirilmediği için korku yavaş yavaş azalır. Bu teknikte genelde birey korktuğu durumdan ne kadar kaçınırsa o kadar korkunun etkisinde kalacaktır ve olumsuz etkileri de o derece artacaktır. Öte yandan kişi kaçınmak istediği şeyi ne kadar arzularsa, o oranda o durumdan uzaklaşma ihtimali artmaktadır. Daha açık bir ifadeyle örneğin, sunum yapmaktan korkan bir öğrenciye “elin ayağın birbirine dolasin”, “daha önce titremediğin kadar titre” şeklinde yönergelerin verilmesi öğrencinin daha fazla rahatlamasını ve sunum yaparken titrememesini sağlayabilir ya da sonucunu düşündüğü kadar olumsuz olmadığını deneyimler. Adler, danışanın davranışını olduğu gibi kabul ederek, danışanın sergilediği istenmeyen duygu, düşünce ve hislere yer açma ile danışanı rahatsız eden şeyin daha az çekici geleceğine inancı taşıyacağını ve davranış üzerinde kontrolünün daha kolay olacağını dile getirmektedir. Burada, danışanın kendi durumuna gülebilmesini gösterecek yeni bir bakış açısı geliştirebileceği sağlam bir mizah duygusundan yararlanılması tekniğin daha etkili bir şekilde uygulanmasına katkı sağlayamaktadır (Frankl, 2013: 140 Sharf, 2014: 128-129; Seligman, 2001:83).

Paradoksal niyette mizah unsuru önemli bir rol oynamaktadır (Carlson vd., 2006: 110; Cooper, 2016: 68). Mizah duygusunu bilinçli olarak uygulamak, Frankl’in paradoksal niyet yönteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Örneğin, terlemekten korkan bir danışan, izleyenlere terlemenin gerçekten neye benzediğini gösterdiğini, çevredeki her şeyi ıslatacak kadar ter döktüğünü düşünmesi ve bu durumda eğlenmesi istenebilir. Logoterapide mizah, kendini aşma olarak adlandırılan insana özgü yetinin bir dışavurumu olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanır. Kendini aşan birey, aynı zamanda yaşadığı problemin de üstesinden

gelebilir şekilde yorumlanabilir. Bireyin korktuğu şey her ne olursa olsun, korkusunu sonuna kadar yaşaması, son derece büyük olan bu korku ile kişinin bir birey olarak kendine olan gülme kapasitesi ile bağlantı kurması ve böylece kendi yaşamının bir parçası olan rahatsız olduğu semptomlarından uzaklaşması sağlanır (Frankl, 2013:132; Murdock, 2013: 192). Frankl (2009: 56), birey, kendinden uzaklaşma yani deneyimlediği şeylerin ötesinde kendini görmesi yetisi sayesinde kendisiyle eğlenme, kendine gülme, kendi korkularıyla dalga geçme kabiliyetine sahip olduğunu ifade etmiştir. İnsan, kendini aşma kapasitesi sayesinde, kendini unutmamakta ve varoluşuna bir anlam verme arayışına girebilmektedir (Frankl, 2013: 133). Birey obsesyonları veya anksiyetesi ile baş edebilmek için mizah unsurlarını içeren abartılı bir imajınasyon (hayal etme) ile deneyimlediği rahatsız edici belirtilere veya konuyla kendisi arasında bir mesafe oluşturur. Bireyin geliştirdiği korkuların tam da korkulan şeyin gerçekleşmesine yol açtığı düşünülür. Kaçınma yolu ile kaygıyı azaltma mekanizması bireye uzun vadede yarar sağlamayacağından birey, davranışının korkulan sonuçlarını bilinçli olarak arzulamaya yönlendirilir. Kendi korkuları ile eğlenebilen, içinde bulunduğu durumu mizahi bir dille eleştirebilen birey, zamanla korkularından uzaklaşabilecektir. Bu yöntemle kişinin içine girdiği kısır döngüyü kırması ve semptomlarının zayıflanması sağlanır (Altıntaş ve Gültekin, 2005: 126). Birey semptomlarıyla mücadele etmekten vazgeçtiği ve bunun yerine semptomlarını mizahi bir şekilde ele aldığı, espri konusu yaptığı zaman, yaşadığı kısır döngü derece derece kişi üzerindeki etkisi zayıflamakta ve zamanla son bulabilmektedir. Sonuç olarak birey korkularını görmemeye başlar. Paradoksal niyet tekniğinin kullanılmasından amaçlanan, danışandaki semptomların azalması, danışanın işlevselliğinin artışı, espri yeteneğinin artışı ve bakış açısının değişmesidir. Victor Frankl, paradoksal niyette metaforları da kullanır. Başlıca kullanılan metaforlar, iki gözle görme, derinliği olmama ve birbiriyle çelişkili

resimler bunlara örnek olarak gösterilebilir (Budak, 2005: 25; Carlson vd., 2006: 111; DiTomasso ve Greenberg, 1989:2268; Sparrer, 2012: 90).

Davranışçılık yönelimli araştırmalar, logoterapinin paradoksal niyet tekniğinin uygulamasının işe yararlılık konusunda destekleyici sonuçların elde edildiği sonucuna varılmıştır. Davranışçı yönelimli yaklaşımlar için geçerli olan, psikodinamik yönelimli yaklaşımlar için de geçerlidir. Bazı psikanalistler, paradoksal niyeti kullanmanın yanı sıra, bu yolla sağlanan başarıyı Freudçu terimlerle açıklamaya çalışmaktadır (Mills, 2000: 38; Riebel, 1981: 32). Psikanalitik bir modelde paradoksal niyet -fobik veya saplantılı-zorlanmalı semptomun kendisinden daha az ruhsal enerji harcaması gerektiren savunmaları kullanmak yoluyla semptomların hafifletilmesi olarak ele alınmaktadır. Paradoksal niyetin her başarılı uygulandığında, ilkel benliğin dürtüleri doyurulur (insanın içinden geldiği gibi davranması istenir), süper egonun bir ittifakı olur (kişi ben ne yapıyorum duygusunu yönetir), egonun kendisi de güç kazanır (kişinin bilinçlilik yönü güçlü olur) ve daha az kısıtlanır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, kaygının yavaşlaması ve semptom oluşumunun azalması sağlanmış olur (Frankl, 2013: 140). Terapide kullanılan bir diğer paradoksal teknik, paradoksal müdahaledir (Brown ve Christensen, 1999: 66).

3.1.2. Paradoksal müdahale

Paradoksal müdahale, aile terapisine özgü bir kavramdır. Genel olarak, ailenin terapistin sunduğu yönergelere uymada problem yaşadığında kullanılmaktadır. Terapist aile üyelerine problemleri davranışları için açık bir şekilde onları teşvik eder. Bir yönüyle aile üyelerinin kendi dengelerini korumalarını sağlamaya dönük bir tekniktir. Paradoksal müdahale, stratejik aile danışmasında en tartışmalı ve güçlü tekniklerden biridir (Gladding, 2012: 376; Özburun, 2018: 181). Pozitif çağrışım yoluyla aslında ailede problem yaratan problemleri davranış,

danışman tarafından ailenin dengesini sürdürmeye yönelik olumlu bir davranış olarak yeniden şekillendirilir. Bu davranışı yeniden tanımlama süreci, ailede paradoksun oluşmasına neden olur. Çünkü aile üyelerinin problem olarak nitelendirdiği davranış aslında ailenin dengesini korumaya yönelik bir çaba olarak danışman tarafından yeniden adlandırılır. Danışman paradoksal bir müdahale ile aile bireylerinin problem olarak gördüğünü değiştirmemelerini talep eder. Bu da ailenin bu problem üzerinde düşünmesine ve değişim için harekete geçmesine imkân sağlayabilir. Aile soruna alternatif bir çözüm yolu buluncaya kadar danışmanın oluşturduğu çifte çıkmazı devam ettirilir (Kesici vd., 2013: 130-131). Aile terapisinde uygulanan paradokslar, ilk başta terapinin hedefleriyle çelişir gibi görünen, ama aslında amaçları gerçekleştirmek için organize edilen taktikler ve manevralardır. Paradokslar bu bağlamda semptomları saptamak, semptomlara pozitif değerler biçmek, semptomlara pozitif anlamlar vermek, semptomları desteklemek, belirli semptomların hızlı bir şekilde kaybolacağı korkuları ifade etmek için uygulanan stratejileridir (Palazzoli, Cirillo ve Sorrentino 1989: 187). Söz konusu terapi sırasında aile hem istikrar için hem de değişim için paradoksal bir talepte bulunur (Becvar ve Becvar, 1998: 56). Stratejik aile terapisinde paradoksal müdahaleler, aile üyelerinin verilen yönergelere uymakta zorluk çektiklerinde kullanılır. Burada danışma sürecindeki amaç, aile üyelerinin yaşadıkları durumun bir problem olduğu ve bu problemi fark etmeleri son olarak ailenin yaşadığı problem üzerinde hâkimiyet kurmalarını sağlamaktır (Ünal, 2013: 34).

Stratejik aile terapisinde paradokslar iki şekilde uygulanmaktadır. Bunlar: Tavsiye verici (prescriptive) ve betimsel (descriptive) paradokslardır. Tavsiye verici paradokslarda danışana bir şey yapması söylenir. Tavsiye verici paradokslar olumlu bir anlam vererek bir şeyleri yeniden nitelendirir. Örneğin işlerini zamanında tamamlayamayan, işini ağırdan alan ve bu nedenle yardım arayan bir danışana bir sonraki oturuma kadar işlerini tamamlaması istenmez.

Tam tersine danışana boşa harcadığı zamanları ve bunların ne kadar sürdüğünü kaydetmesi istenir. Bu nahoş görev genellikle danışanların işini ağırdan alma davranışlarını azaltır. Ya da danışan ilerleyen oturumlarda, kaydedecek bir şey bulunmadığın, çünkü bütün işlerini zamanında yaptığını bildirebilir. Her iki durumda da danışan, davranışları hakkında daha çok farkındalık kazanır veya kendisinin şikâyetçi olduğu kadar işini ağırdan alan bir kişi olmadığını öğrenebilir. Betimsel (descriptive) paradoksta ise semptomun yeniden tanımlanması, ifade edilmesi süreci vardır (Nazlı, 2014: 87). Danışanın yaptığı istenmeyen davranışın, danışanı rahatsız etmeyecek şekilde tekrar tanımlanmasıdır.

Stratejik aile terapisinde terapist, ailenin doğrudan müdahaleye direnç gösterebileceğini kanaat getirdiğinde paradoksal yönergeler verir. İki genel paradoksal tür vardır: Kısıtlayıcı emir (danışana değişmemesinin söylenmesi) ve semptom reçetesi. Bu müdahaleler, danışanı kazananın olmadığı bir duruma sokmak için kullanılır. Örneğin, kusma konusunda obsesyonu olan bir çocuğa, günde bir saat evin mutfağında oturması ve orada sadece kusmayı düşünmesi söylenir. Eğer çocuk bu yönergeye uyarsa, o zaman bu semptomu üzerinde kontrol sahibi olabilir. Eğer uymazsa da, semptom ortadan kalkmış ya da etkisi zayıflamış olur (Haley ve Richepory-Haley, 2003: 128). Paradoksal yönergelerin özel bir şekli, eza çekmektir. Eza çekmenin amacı, yaşanan semptomun yarattığı sıkıntıyı olağan olarak olduğundan daha fazlasıyla yaşamaktır, özellikle de başkalarıyla olan ilişkileri kontrol etmek bakımından önemlidir. Sonuç olarak, danışan kendi isteğiyle semptomundan vazgeçecektir. Bu yaklaşımın arkasındaki varsayım, semptomunu bırakan bireyin daha sonra başkalarıyla ilişki kurmak için daha uyumlu olan yeni yollar bulacak olması düşüncesidir (Brown ve Christensen, 1999: 67; Murdock, 2013: 440).

Paradoksal müdahaleler bir bireyin ya da ailenin fonksiyonelsiz davranışlarını bırakması için oldukça elverişli bir yoldur. Stratejik aile danışmanı, semptom ortaya çıktığında (örneğin sürekli ellerin terlemesi) danışana zor ve zevksiz bir iş yapması için direktif verir (örneğin gecenin bir yarısı mutfak tabanlarını cilalamak gibi). Böylece semptomun yapacağı sıkıntıdan daha büyük bir sıkıntı yaşanması sağlanır. Danışanın semptomlarına uygun zor bir görev seçilerek uygulanılır (Nazlı, 2014: 89).

3.1.3. Paradoksal müdahalenin uygulanması

Paradoksal müdahale tekniğinde terapist, ailelere ve aile üyelerine zaten yapmakta oldukları şeyi yapma izni verir ve böylelikle direnci azaltma veya elimine etme amacı taşır. Paradoksal müdahale tekniğinde, yönerge verme gibi daha basit tekniklerin kullanılabilceği durumlarda özellikle de psikolojik danışmanlık eğitimini hala alan ya da yeni bitiren danışmanlar tarafından paradoksun kullanılmaması gerekliliği akıldan çıkarılmamalıdır (Gladding, 2012: 377). Paradoksun deneyimsiz psikolojik danışmanlar tarafından kullanılması, süpervizyon eşliğinde ve iyi planlanmış bir şekilde olmalıdır. Paradoksal müdahaleler, danışma sürecinde danışan birbiriyle tutarsız iki yönerge şeklinde verilir. Verilen yönergede, yönergeye uyulmamasına dair yönerge verilirse bu paradoksal bir iletişim olur. Örneğin “içinden geldiği gibi davranmanı istiyorum”. Kişi hem bu yönergeye uyup, hem de içinden geldiği gibi davranamaz. Sonuç olarak, danışanın problem üzerindeki etki alanının perçinlenmesi sağlanmış olur. Danışman, aile üyelerinden işbirliği yerine, reddedici davranışlar beklemektedir. Aile üyelerine danışman tarafından çelişkili yönergeler verildiği zaman, aile üyeleri danışman önerisini, ya kabul ederek ya da reddederek değiştirirler (Worden, 2013: 182-183). Danışma sürecinde aile üyelerine, yakındıkları problem davranışı sürdürmeleri ve abartmaları istenir. Burada danışman, ailelerin özelliklerine göre önerilerinde değişikliğe gidebilir (Nichols, 2013: 223).

Bireysel ve aile terapilerinde paradoksal müdahale tekniklerinin uygulanması değişik şekillerde olmaktadır. Aile ve bireysel terapileri incelendiğinde paradoksal müdahale basamakları; yeniden tanımlamak, yönerge vermek ve sınırlandırma biçiminde olduğu görülmektedir (Worden, 2013: 183).

Yeniden tanımlama (Redefining): Terapistin semptomu yeniden tanımlaması, danışanın davranışı daha sık bir şekilde yapmasını ve devam etmesini sağlar. Yeniden tanımlama aşaması yeniden yapılandırma kavramına benzer. Örneğin uyku problemi yaşayan birine normal zamanda yatağına girmesi, ancak olabildiğince yatakta uyanık kalması gerektiğinin söylenmesi şeklinde izah edilebilir (Worden, 2013: 183-183). Buradaki amaç, kavramsal/duygusal durumları ya da yaşanmış olaylarla ilgili danışanın bakış açısını değiştirmek ve bunun yerine benzer gerçekler yerleştirmektir (Watzlawick vd., 1994: 96). Danışanın istemediği bir şekilde davranışının yeniden tanımlanması veya yeni bir çerçeveye yerleştirilmesi, danışan için hoş olmayan bir yaşantıdır. Örneğin danışma sürecinde, danışanın kızgınlık problemi, danışman tarafından birisine karşı özen göstermenin bir yolu olarak yeniden tanımlanabilir. Bu durum danışanın zihninde problem ile ilgili yeni pencereler açmasına fırsat sağlayabilir. Bir diğer tanımla, eğer danışan belli bir işi yapmaktan kaçınıyorsa, psikolojik danışman bu davranışı danışanın kendisini veya başkalarını koruması şeklinde tanımlayabilir. Bu gibi bir yeniden tanımlama, danışanın davranışının kontrolünü ele geçirmesine imkan sağlar (Murdock, 2013: 441). Yeniden tanımlamada değişmeyen gerçeğe ilişkin, danışanın gerçeğe yönelik bakış açısının farklılaşmasına olanak tanınır (Özabacı ve Erkan, 2013: 62). Ruh sağlığı uzmanı, danışanla işbirliği içinde etkili bir yeniden tanımlama ile rahatsız edici duygu, düşünce veya davranışı iyi tasarlanmış bir biçimde yeniden adlandırarak söz konusu davranışı kişisel veya sosyal bakımından danışan tarafından daha kabul edilebilir kılar (Hackney ve Cormier, 2008: 195). Murdock (2013: 441), problemi yeni bir çerçeveye yerleştirmenin, danışan için anlaşılabilir ve çözülemez bir

sorunun çözülebilir olduğu hususunda düşünmesini sağlayıcı bir rolü olduğunu ifade etmektedir. Yeniden tanımlama sürecinde, öfke sevgi olarak, acı çekme özveri ve uzaklaşma ise yakınlığı güçlendirmenin bir yolu olarak tekrar tanımlanabilir (Goldenberg ve Goldenberg, 2008: 227).

Yönerge vermek (Prescribing): Terapist aile üyelerine yönerge vererek aynı davranışı daha sık göstermelerini isteme amacı taşımaktadır. Terapistin göre, eğer aileler istedikleri zaman tartışmalarını, problemlerini başlatırlarsa bunlar üstünde zamanla başlangıçta olduğundan daha fazla kontrol sahibi olacaklardır (Worden, 2013: 184). Paradoksal ezalar, semptomun yaşanması gerektiren yönergelerdir. Başka bir açıdan, sadece semptomu yaşamak da bir eza olarak düşünülebilir. Aile üyelerinin şikâyet ettikleri problemde daha yoğun ve sıkıntılı bir yönergenin verilmesi amaçlanır. Danışandan sorunlu davranışı özellikle ve hatta abartarak yinelemesi istenir, örneğin kaygılı bir bireyden sorunlu durumdaki gibi bilerek olabildiğince gergin davranması beklenir. Gerçekte danışan yönergeyi takip ederse, gittikçe daha gerginleşir; sonuç olarak danışanın yönergeye uyması, gerginliğin danışanın kontrolü altında olduğunu fark etmesini sağlar ve gerginliğin kontrol edilebilir olduğunu öğrenmiş olur. Belli bir süre sonra problem olan davranışın, danışanın dünyasından yok olmasına imkan sağlayabilir (Dowd ve Milne, 1986: 263; Hackney ve Cormier, 2008: 197; Murdock, 2013: 442). Örneğin sınırlı bir fiziksel semptomdan-baş ağrısı, uykusuzluk, sinirlilik hali-şikâyet eden bir danışana, gelecek hafta boyunca, genellikle belirli zamanlarda, o semptomu artırmak için elinden geleni yapması gerektiği söylenebilir. Danışanın bu direktif doğrultusunda hareket etmesi, genelde semptomun azalmasıyla sonuçlanır ki bu istenilen bir durumdur. Ancak danışan semptomu arttırsa bile, bu durum danışan için daha da iyidir. Zira danışan, danışmanın talimatına uymuştur ve problemin değişebileceğini göstermiştir (Weakland vd., 1974: 95). Sonuç olarak, danışanın değişim tünelinin içine girdiği ve değişmek için güçlü bir irade gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

Sınırlamak (Restraining): Aile değişim işaretleri gösterdiğinde terapistin davranışı nasıl ve ne kadar yapması gerektiği konusunda aileye belirtmesi ve o davranışı çerçevelemesidir. Sınırlamada aktif bir şekilde terapistin danışanların cesaretlerini kırması ya da değişimi yasaklamasıdır. Terapist aile üyelerine çok hızlı gidiyorsunuz, yavaşlayın şeklinde direktifler vererek, onları sınırlandırmaya çalışır. Aile üyelerinin sınırlandırılması, probleme ilişkin farkındalık edinmelerini ve yaşadıkları durumu daha açık bir şekilde görmelerini beraberinde getirir (Murdock, 2013: 442). Danışman, aile üyelerinde değişme belirtileri gördüğünde onları sınırlandırır ve hızlı gitmemeleri gerektiği şeklinde uyarılarda bulunur (Nazlı, 2014: 92). Eğer müdahalelerin zamanlaması iyi ayarlanırsa ve aile üyeleri yeniden yapılandırmayı kabul ederlerse, davranışlar değişir ve problemin üzerinde hâkimiyet kurarlar (Worden, 2013: 184).

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Paradoksal teknikler, sabit, katı ve tekrar eden davranış yapıları gösteren birey ve ailelerle kullanmak etkili olabilmektedir. Terapist ile arasında güçlü bir ilişki ve güvene dayalı bir iletişim olduğunda bu tekniklerin kullanılması uygundur. Terapist ile aile arasında bu uyum gerçekleşmediğinde, aile paradoksal müdahale tekniklerini garip karşılayabilir ve terapide istenilen randıman sağlanmamış olur (Worden, 2013: 176-178). Öte yandan kontrole ihtiyaç duyan, kargaşa ortamın olduğu düzensiz ailelerde, paradoksal müdahaleler pek fayda sağlamazlar (Ascher vd., 1986: 125). Bu açıklamalar ışığında paradoksal tekniklerin kullanımında öncelikle danışman ile aile arasında güven ilişkisinin tam sağlanmış olması ve ailenin özelliklerinin bu tekniklerin kullanılmasına uygun olup olmadığı tespit edilmesi gerekliliği zorunluluk arz etmektedir. Zira bu tekniklerle ilgili araştırmacıların ulaşabildikleri araştırmaların çok sınırlı olduğu ve araştırmaların çoğunun güncel olmadığı görülmüştür.

Paradoksal niyet tekniği, uyku bozukluğu, fobi içeren rahatsızlıklar, anksiyete ve depresyon üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu teknik, bireysel, çift ve grupla psikolojik danışmada kullanılmaktadır (Baltacı, 2016: 7; Frankl, 2013: 141). Herhangi bir travmatik olay yaşamış ya da patolojik bir rahatsızlığı olan bireylerde, paradoksal niyet tekniğini uygulamak ve diğer terapötik tekniklerle birleştirerek çalışmalar yürütmek, paradoksal tekniklerin daha sistematik bir şekilde uygulanmasını sağlar ve daha verimli olur (Ascher vd., 1986: 126; Nietzel vd., 2003: 46). Öte yandan paradoksal niyet tekniği bütün problemlerde kullanılmadığından danışman için sınırlayıcı bir nitelik taşımaktadır (Ascher ve Schotte, 1999: 72). Bu yüzden sadece paradoksal müdahale tekniklerini bilmek, etkili bir psikolojik danışmanlık için yeterli değildir. Zira bu sınırlılıktan dolayı danışanın getireceği farklı problem alanlarında, danışman güçlü bir şekilde cevap veremeyebilir.

Sonuç olarak paradoksal tekniklerin kullanıldığı aile, çift ve bireysel terapilerde etkili çıktılar elde edildiği anlaşılmaktadır. Terapist ve danışan arasında güçlü bir ilişki ve uyum olmadan paradoksal teknikler uygulanmamalıdır. Bu uyum olmadan paradoksal teknikler uygulanırsa, aile bu paradoksal müdahaleleri tuhaf bakışlarla karşılayabilir. Erken uygulanmış bir paradoksal teknik ailenin bir sonraki oturuma gelmemesine neden olabilir. Bu bağlamda paradoksal müdahaleleri kullanmak için terapistin deneyimli olması önemlidir. Paradoksal müdahaleler, birçok davranış problemin tedavisinde etkili ve olumlu sonuçlar elde etmesi yönüyle öne çıkmaktadır. Sınav kaygısı, uykusuzluk, anoreksiya nervoza, kekemelik, tırnak yeme, sosyal fobi, sahne fobisi vb. zorlayıcı durumlarda paradoksal müdahaleleri etkili olduğu konusunda hem davranışçı kuramcılar hem de psikanalitik kuramcılar tarafından yapılan araştırmalar güçlü kanıtlar ortaya koymuştur (Ascher ve Turner, 1980: 122; Fabry, 1982: 27; Worden, 2013: 182). Günümüzde bu tekniklerin etkililiğine ilişkin yeni deneysel

çalışmalara ihtiyaç duyulduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevcut çalışmanın bir takım sınırlılıkları mevcut olup bir sonraki kısımda ele alınan öneriler bu kapsamda düşünülmelidir. İlk ve en önemli sınırlılık, araştırma yöntem açısından sadece alan yazına dayanmakta ve Türkiye'deki bir üniversitenin veri tabanı ve Google Scholar'da bulunan Türkçe ve/ya İngilizce makalelerle sınırlıdır. İkinci bir sınırlılık ise alanyazın taramasını sadece yazar olan iki kişi yapmıştır. Bu sınırlılıkların yanında başka sınırlılıkların da olması da olasıdır.

Bu araştırmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak elde edilen bulguların (1) ruh sağlığı alanında araştırma, (2) aktif bir şekilde verilen hizmetlerde ve (3) ruh sağlığı eğitimi ve süpervizyonu olmak üzere üç temel alanda aşağıda uygulama önerileri düşünülebilir.

Araştırma alanındaki öneriler; paradoksal müdahalelerin bireysel danışmanlıkta kullanılmasının yaygınlaşması için Victor Frankl'ın kuramının sistemleştirilmesine dönük yeni çalışmaların yapılması, paradoksal niyet tekniğinin daha ciddi bir şekilde kullanılması yolunda projektör görevi üstleneceği düşünülmektedir. Paradoksal müdahale tekniklerinin kültüre özgü bir şekilde yeniden yapılandırılması için yeni çalışmaların yapılması yerinde olacaktır. Paradoksal müdahale tekniğinin aile terapisinin dışında, bireysel terapiye uygulanan uygulamaları ile ilgili çalışmaların yapılması yeni çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Yeni araştırmalar için veya ileride yapılacak benzer araştırmalarda ERIC, PsycInfo, Education Full Text, and Web of Science, Scopus gibi farklı veri tabanları da kullanılabilir. Ayrıca sadece iki araştırmacı yerine daha fazla araştırmacı ile daha sistematik alan yazın taraması yapılabilir. Başka araştırmacıların da önerdiği gibi Türkiye'de ruh sağlığı alanında yarı-deneysel

veya deneysel çalışmalar eksik olduğundan (Tanhan, 2018: 50; 2019: 61; Tanhan vd., 2020: 5) ileriki araştırmalarda paradoksal müdahaleler yarı-deneysel ya da deneysel çalışmalarda kullanılıp etkisi incelenebilir. Son bir uygulama önerisi ise paradoksal perspektifler içeren daha genel araştırma yöntemleri ruh sağlığı alanında geliştirmek olabilir. Örneğin, bazı araştırmacılar paradoksal bir perspektiften hareketle ruh sağlığı alanında kişilere hayatlarını kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörleri birbiri ardı sıra sorarak daha anlamlı ve zengin sonuçlar almıştır (Tanhan, 2020: 8; Tanhan ve Strack, 2020: 4). Bu araştırmacılar paradoksal bir müdahale içeren Online Seslifoto (OSF) tekniğini geliştirmiş ve OSF'yi pandemi, endemi ya da güvenlik sorunlarının olduğu ve insanların yüz yüze buluşmasının zor olduğu zamanlarda bile çok etkili bir şekilde kullanmışlardır.

Ruh sağlığı alanı için öneriler; ruh sağlığı uzmanları hizmet verirken mevcut makalenin sonuçlarından faydalanabilir. İlk uygulama önerisi, ruh sağlığı uzmanları bu makalede ele alınan paradoksal müdahalelerden danışanın bağlamına da uygun bulduklarını kullanabilir. İkinci uygulama, bu konudaki özellikle de Türkçe alan yazındaki çalışma eksiklikleri de düşünülerek aktif hizmet sağlayanlar araştırmacılarla işbirliği yapılarak hem araştırma hem de aktif ruh sağlığı hizmetlerinin etkisi artırılabilir. Üçüncü öneri ise, özellikle deneysel çalışmalarda elde edilen sonuçlarıyla gittikçe önem kazanan Kabul ve Kararlılık Terapisinin (KAT) paradoksal müdahaleleri kullanılabilir ve araştırmacılarla işbirliği içinde ampirik bir şekilde bu müdahalelerin çeşitliliği artırılabilir.

Ruh sağlığı eğitimi ve süpervizyonu için öneriler; Türkiye’de ve dünyada ruh sağlığı eğitimi ve süpervizyonu hem de araştırmalarda hakettiği yeri bulmamıştır halbu ki ruh sağlığı eğitiminde geleceğin ruh sağlığı uzmanları insanı biyopsikososyal manevi ve ekonomik olarak bütüncül bir şekilde tanımalı (Tanhan, 2019:63; 2020:14; Tanhan vd., 2020:7). Bunun için de uygulamalar ve

bu uygulamaların sağlıklı bir şekilde yürümesi için süpervizyon gerekmektedir (Tanhan, 2018: 50). Bu konuda ilk uygulama önerisi ruh sağlığı eğitimcilerinin öğrencilere paradoksal müdahaleler hakkında bilgi ve okuma verdikten sonra onlarla sınıf içinde güvenli bir şekilde uygulamalar yapabilir. İkinci bir öneri ise danışan görmeye başlayan ruh sağlığı adayları süpervizyon eşliğinde ve danışanla terapötik ilişki kurulduktan sonra danışanın bağlamına uyması durumunda paradoksal müdahale kullanmaya teşvik edilmesi. Ancak bu daha çok mevsim görmüş ruh sağlığı uzmanları ve en az yüksek lisans derecesi almış ruh sağlığı uzman adayı ile kullanılması daha güvenli ve etkili olabilir. Son bir uygulama ise ruh sağlığı eğitimi ve özellikle de süpervizyonda paradoksal yöntemleri daha iyi anlamaları ve hissetmeleri için bu yöntemlerin ders ve özellikle de süpervizyon süpervizör tarafından aday için kullanılması olabilir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, E., & Gültekin, M. (2005). *Psikolojik danışma kuramları*. İstanbul: Aktüel Yayıncılık.
- Ascher, L. M., & Schotte, D. E. (1999). Paradoxical intention and recursive anxiety. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 30, 71–79.
- Ascher, L. M., Schotte, D. E., ve Grayson, J. B. (1986). Enhancing Effectiveness of Paradoxical Intention in Treating Travel Restriction in Agoraphobia. *Behaviour Therapy*, 17(2), 124-130.
- Ascher, L. M., ve Turner, R. M. (1980). A comparison of two Methods for the Administration of Paradoxical Intention. *Behaviour Research and Therapy*, 18(2), 121-126.
- Baltacı, Ö. (2016). Paradoksal psnikoterapi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 5 (2), 1-8.
- Becvar, D.S., & Becvar, R. J. (1998). *Family therapy: A systemic integration*. Boston: Allyn and Bacon.
- Brown, J. H., & Christensen, D. N. (1999). *Family therapy: Theory and practice*. Pacific Grove: Book/Cole.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji terimler sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Carlson, J., Watts, R. E., & Maniaci, M. (2006). *Adlerian therapy*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Cooper, M. (2016). *Existential therapies*. London: Sage.
- Dallos, R., & Draper, R. (2012). *Aile terapisine giriş sistemik teori ve uygulamalar*. Çev. Ed. Şahin Kesici. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- DiTomasso, R. A., & Greenberg, R. L. (1989). Paradoxical intention: The case of the case study. In L. M. Ascher (Ed.), *Therapeutic paradox*. New York: Guilford Press.

- Dowd, E. T., & Milne, C. R. (1986). Paradoxical interventions in counseling psychology. *The Counseling Psychologist*, 14, 237-282.
- Fabry, J. (1982). Some Practical Hints About Paradoxical Intention. *International Forum for Logotherapy*, 1(5), 25-29.
- Frankl, V. E. (2009). Duyulmayan anlam ığlığı: Psikoterapi ve humanizm.ev., Selçuk Budak. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Frankl, V. E. (2013). İnsanın anlam arayışı. ev., Selçuk Budak.İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Gladding, S.T. (2012). *Aile Terapisi Tarihi Kuram ve Uygulamaları*. ev. Ed. İbrahim Keklik ve İbrahim Yıldırım. Ankara: PDR Derneği Yayınları.
- Goldenberg, I. ve Goldenberg, H. (2008). Family therapy: An overview. Belmont, CA: Books/Cole.
- Hackney, H., ve Cormier, S. (2008). Psikolojik danışma ilke ve teknikleri: Psikolojik yardım sureci el kitabı. ev., Tuncay Ergene ve Seher Aydemir-Sevim. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Haley, J., & Richeport-Haley, M. (2003). The art of strategic therapy. New York: Brunner-Rootledge.
- Kesici, ř., İlgn, E., Mert, A., ve Bykbayraktar-Girgin, . (2013). *Aile terapisinde kullanılan teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Mills, M. A. (2000). Paradoxical intervention with severe conduct-disorder in adolosecents: Research of treatment effectiveness. (Unpublished doktoral thesis), Wets Virginia University, Morgantown.
- Murdock, N.L. (2013). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla*. ev.Ed., Füsun Akkoyun . Ankara: Nobel Yayınevi.
- Nazlı, S. (2014). *Aile Danışmanlığı* (11. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Nichols, M. P. (2013). Aile Terapisi: Kavramlar ve Yöntemler. ev., Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Nietzel, M.T., Bernstein, A.D., Kramer, G.P., & Milich, R. (2003). Introduction to Clinical Psychology. New Jersey: Pearson.
- Ünal, S. (2013). Sistemik aile terapilerinde temel kavramlar. *Türkiye Klinikleri Psychiatry-Special Topics*, 6(1), 32-37.
- Özabacı, N., & Erkan, Z. (2013). Aile danışmanlığı : Kuram ve uygulamalara genel bir bakış. Ankara: Pegem Akademi.
- Özburun, N. (2018). Derleme: Genel sistem teorisinden etkilenen aile terapisi modellerinin karşılaştırılması. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(2), 172-188.
- Palazzoli, M., Cirillo, S., Sorrentino, A. M. (1989). Family games: General model of psychotic processes in the family. New York: W W Norton & Company.
- Prinz, J., & Arkin, S. (1994). Adlerian group therapy with substance abusers. Individual Psychology. *The Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*, 50(3), 349-358.
- Riebel, L.K. (1981). *The concept of paradox as a construct in psychotherapy*. (Unpublished Doctoral Thesis), Saybrook Universtiy, Oakland.
- Rohrbaugh, M., Tennen, H., Press, S., & White, L. (1981). Compliance, defiance, and therapeutic paradox: Guidelines for strategic use of paradoxical interventions. *American Journal of Orthopsychiatry*, 51(3), 454-467.
- Seligman, L. (2001). Systems, strategies, and skills of counseling and psychotherapy. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Sharf, R. S. (2014). Theories of psychotherapy and counseling concepts and cases. Belmont: Brooks/Cole Cengage Learning.
- Shoham-Salomon, V., Rosenthal, R. (1987). Paradoxical interventions: A meta-analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55(1), 22-28.
- Sparrer, I. (2011). *Çözüm odaklı yaklaşıma ve sistemik yapısal dizime giriş*. Çev., Esin Suvarierol. İstanbul: Pan Yayıncılık.

- Tanhan, A. (2018). Beginning counselors' supervision in counseling and challenges and supports they experience: Based on developmental models. *Adiyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 49-71.
- Tanhan, A. (2019). Acceptance and commitment therapy with ecological systems theory: Addressing they experience: Based on developmental models. *Adiyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 49-71. doi:10.17984/adyuebd.336222.
- Tanhan, A. (2020). COVID-19 Sürecinde online seslifoto ile biyopsikososyal manevi ve ekonomik meseleleri ve genel iyi oluş düzeyini ele almak. Manuscript under review.
- Tanhan, A., Yavuz K. F., Young, J. S., Nalbant, A., Arslan, G., Yıldırım, M., Ulusoy, S., Genç, E., Uğur, E., & Çiçek, İ. (2020). A proposed framework based on literature review of online contextual mental health services to enhance wellbeing and address psychopathology during COVID-19. *Electronic Journal of General Medicine*, 17(6), em254. <https://doi.org/10.29333/ejgm/8316>.
- Tanhan, A., & Strack, R. W. (2020). Online photovoice to explore and advocate for Muslim biopsychosocial spiritual wellbeing and issues: Ecological systems theory and ally development. *Current Psychology*, 1-16. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00692-6>.
- Watzlawick, P., Weakland, J., & Fisch, R. (1974). Change: Principles of problem formation and problem resolution. New York: W.W. Norton.
- Weeks, G. R. (2013). Promoting change through paradoxical therapy. New York: Routledge.
- Worden, M. (2013). *Aile terapisi temelleri*. Çev. Ed. Turan Akbaş. Adana: Adana Nobel Kitabevi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Mental health professionals', as researchers or practitioners, familiarity and use of different interventions is crucial to serve their clients to address their biopsychosocial spiritual issues or enhance their wellbeing (Tanhan, 2018: 49; 2019: 200). Therefore, in this study we examined paradoxical techniques used in therapy to inform readers (a) about the background of these techniques and (b) how these techniques could be utilized effectively for a more productive counseling process. Paradoxical intervention techniques are more likely to enable clients or consultees to look at their issues from a different (e.g., creative hopelessness, exaggeration, humor) perspectives and gain a sense of self-control over the issue. Practitioners used the techniques to bring a different perspective to address clients' issues when other normal interventions (e.g., empathy, reflection of feelings, reflection of content, confrontation) do not work. Practitioners applied these techniques as a last option and found them helpful (Mills, 2000: 8). The practitioners implement paradoxical techniques to make the client conduct the unwanted behavioral, emotional, or cognitive patterns more and intensive for a period of time to bring a different perspective that the client is not able to recognize. In general, the techniques are classified under behaviorism, and yet many therapies apply them including acceptance and commitment therapy (Tanhan, 2019: 201-202), brief, problem focused therapy (Rohrbaugh et al., 1981: 454), dialectical behavioral therapy, strategic family therapy, logotherapy, cognitive therapy, psychodynamic therapy and other postmodern therapies (Frankl, 2013: 140; Mills, 2000: 9). Paradoxical interventions have been criticized for different reasons (Özburun, 2018: 184) yet they have been utilized as alternatives for years owing to being effective as much as normal interventions (Rohrbaugh et al., 1981: 454; Shoham-Salomon & Rosenthal, 1987: 24; Tanhan, 2019: 201-202).

Method

This study is a literature review and yet we did not follow a systematical approach due to lack of studies including paradoxical interventions. We have included any printed work including books, dissertations, and manuscripts. We entered “paradoxical intervention” and “paradoxical interventions in therapy” in Turkish and English in a database of a university in Turkey and Google Scholar. We included any studies included one or both of the keywords.

Findings (Results)

Based on the results, there are some main person and therapies stressing paradoxical interventions. As the main persons we came across Knight Dunlap who conducted studies in 1920s utilizing “negative application” procedures for different issues including eating nails, enuresis, tics, stuttering (Riebel, 1981: 22). Alfred Adler is also another person who defined paradoxical intervention as prescribing symptoms (Sharf, 2014: 128). He also used humor with paradoxical techniques (Mills, 2000: 8; Sharf, 2014: 128). The next person is Viktor Frankl who is known for using paradoxical techniques as a therapeutic technique, like Adler, and systematized the paradoxical techniques. Viktor developed paradoxical intention as a concept as a part of his logotherapy, which is one of the therapies applying paradoxical techniques at most (Weeks, 2013: 73).

In terms of therapies, Milton Erickson’s strategic family therapies contributed to the use of paradoxical techniques (Mills, 2000: 34). In this approach, the therapist suggests a paradoxical, meaning a controversial, suggestion to the family so that the family can accept it and gain control over the problem or reject it and can get over the issue (Dallos ve Draper, 2012: 54; Worden, 2013: 182). Another therapy in which paradoxical techniques could be used is Acceptance and Commitment Therapy (ACT) because one of the main columns of ACT is its two models: psychological flexibility and inflexibility model (Tanhan, 2019: 201-202). He explained how these two models could be considered as

two poles of a spectrum. Psychological flexibility model explains normal (or positive) human psychology and the model comprises six main processes (e.g., flexible attention to the present moment, self-as-content) and psychological inflexibility model explains human psychopathology and comprises six processes (e.g., inflexible attention to the present moment, self-as-context) (Tanhan, 2019: 201). Based on these processes, an ACT therapist can utilize the psychological inflexibility processes as paradoxical techniques (e.g., creative hopelessness, fused on ideas, self-as-content) when all other ways are not effective. Based on the results, it seems there are two main ways to use of paradoxical techniques: paradoxical intention and paradoxical application (intervention). There are some specific and common paradoxical techniques including different versions of redefining (Murdock, 2013: 441; Özabacı & Erkan, 2013: 62; Goldenberg & Goldenberg, 2008: 227; Hackney & Cormier, 2008: 195; Watzlawic et al., 1994; Worden, 2013: 183-184), prescribing (Dowd & Milne, 1986: 263; Hackney & Cormier, 2008: 197; Murdock, 2013: 442; Weakland et al., 1974; Worden, 2013: 184), and restraining (Murdock, 2013: 442; Worden, 2013: 184). An important point is novice counselors should stay away from attempts use paradoxical techniques. They may use such techniques as long as they receive a well-structured supervision process (Gladding, 2012: 377).

Conclusion and Discussion

Paradoxical techniques have been discussed and utilized for many years, and mental health providers could utilize them especially when all other traditional therapeutic interventions do not function. The use of the techniques may be more effective when the clients show fixed, rigid, and repetitive patterns and are far away from looking at the issues from a different perspective. Counsellors need to be careful when they apply paradoxical techniques and need to have a strong therapeutic alliance and a sense of how the clients are functioning (Worden, 2013: 176-178) or they could use them under well-structured

supervision (Gladding, 2012: 377), which is one of the most elements of training to train mental health providers in-training (Tanhan, 2018: 49). The use of the techniques is as effective as the other traditional techniques (Baltacı, 2016: 7), which is supported by some main counseling approaches (e.g., ACT, cognitive therapy) to address diverse issues (Ascher & Turner, 1980: 122; Fabry, 1982: 27; Riebel, 1981: 32; Worden, 2013: 182). Paradoxical techniques also could be utilized in accordance with other commonly used techniques to address the issues and enhance wellbeing (Ascher et al., 1986: 126; Nietzel et al., 2003: 46). The mental health trainers as gatekeepers for novice counselors, researchers, and practitioners can pay more attention to the use of such techniques and use different models (Tanhan, 2018: 68) to enable future counselors use paradoxical interventions and related specific techniques.

LOJİSTİK FİRMA ÖZELLİKLERİ SARMALINDA LOJİSTİK YETENEK VE LOJİSTİK PERFORMANS ALGILARI: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

İsmail BAKAN*

Burcu ERŞAHAN**

Ebray KİRAZ***

Öz

Yetenek ve performans kavramları, lojistik firmaların güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesi ve temel faaliyetlerine odaklanması açısından önem arz etmektedir. Lojistik yetenek kavramı, firmanın nitelikleri ve bilgileri dahil olmak üzere tüm kaynaklarının bir parçasıdır. Lojistik performans kavramı ise lojistik yetenek kavramı ile bağlantılı olup lojistik faaliyetlerin firmalara sağladığı fayda olarak tanımlanabilir. Araştırmanın amacı lojistik firma özelliklerine bağlı olarak, lojistik firma çalışanlarının lojistik yetenek ve lojistik performans algılarında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya koymaktır. Araştırma İstanbul'da faaliyet gösteren lojistik firma çalışanları üzerinde anket tekniği kullanılarak yapılmıştır. İşgörenlerden elde edilen veriler SPSS programı ile değerlendirilmiş ve ANOVA analizi yapılmıştır. İşgörenlerin yanıtları ele alındığında, hizmet süresinin artması ile lojistik inovasyon, lojistik hizmet farklılıkları ve lojistik performans algılarında olumlu bir artış görülmektedir. Lojistik yeteneğin alt boyutu olan lojistik inovasyon ve lojistik hizmet farklılığı taşıma modu ve coğrafi bölge açısından değerlendirildiğinde ise herhangi bir algı farklılığı oluşmamakla birlikte, lojistik performans açısından değerlendirme yapıldığında ise anlamlı farklılık oluşturduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Firma, Lojistik Yetenek, Lojistik Performans

* Prof. Dr. KSÜ İİBF İşletme Bölümü. ismailbakan@ksu.edu.tr

** Prof. Dr. KSÜ İİBF Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü. bersahan@ksu.edu.tr

*** Yüksek Lisans Öğrencisi. KSÜ İİBF Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü ebraykiraz@gmail.com

LOGISTICS CAPABILITY AND LOGISTICS PERFORMANCE PERCEPTIONS IN LOGISTICS FIRM SPIRAL: A FIELD RESEARCH

Abstract

The concept of logistics capability is part of the firm's all resources, including qualifications and knowledge. The concept of logistics performance is linked to the concept of logistics capability and can be defined as the benefit of logistics activities to companies. The aim of the research is to reveal whether there is a significant difference in logistics ability and logistics performance perceptions of logistics company employees depending on the logistics company characteristics. The research was carried out with the survey technique on the logistics company employees operating in Istanbul, evaluated with the SPSS program and ANOVA was performed. Considering the responses of the employees, there is a positive increase in logistics innovation, logistics service differences and logistics performance perceptions with the increase in service time. When the logistics innovation and logistics service difference, which are the sub-dimensions of logistics capability, are evaluated in terms of transportation mode and geographical region, it can be said that there is no difference in perception, but a significant difference is made in terms of logistics performance.

Keywords: Logistics Firm, Logistics Capability, Logistics Performance

1. GİRİŞ

Günümüzde lojistik firmalar, sadece taşımacılık alanında değil firmaların faaliyet gösterdiği bütün alanlarda önemli bir halka olarak ortaya çıkmaktadır. Hem ülke hem de firma ekonomisine olan katkıları nedeni ile lojistik her geçen gün büyüyen ve gelişim gösteren bir sektör haline gelmiştir. Bu kapsamda, yürütülen lojistik faaliyetlerden verim alınması, tedarik süresinin kısaltılması ve firmalar arası rekabet avantajının sağlanması, lojistik yetenek ve lojistik performans kavramlarının lojistik firmalar açısından önem kazanmasına neden olmuştur. Lojistik performans ve yetenek kavramlarının etkin kullanımı lojistik firma özellikleri ile doğru orantılıdır. Lojistik firma özellikleri, kurumsal ve yönetsel

özellikler olarak ikiye ayrılmaktadır. Firmanın kurumsal özellikleri başta firmanın öz sermayesi ve tarihi, çalışan sayısı ve bu çalışanların kıdem yaşı, insan kaynakları ve firmanın şirket yapısı olarak ifade edilirken, yönetsel özellikleri ise firma çalışanlarının hiyerarşik seviyeleri ve merkezilik, yönetsel yoğunluğu, standardizasyon ve formalizasyon özellikleri olarak tanımlanır (Ağdelen ve Erkut, 2008:45).

Firmaların lojistik yeteneği; yönetim yeteneği, stratejik yetenekler gibi birçok yeteneği bünyesinde barındıran ve faaliyetlerini maksimum fayda sağlayarak sürdürebilmesi için en başta sahip olması gereken yeteneklerden birisidir (Bakan ve Şekkeli, 2017:207). Firmalar açısından müşteri beklentilerinin de ötesinde, ekonomik performansı yükseltecek olan lojistik yeteneklerdir (Hayes ve Pisano, 1994:79). Lojistik yetenekler, rekabetçi stratejilerin uygulanabilmesi ve firmaların başarı kazanabilmesi için kilit rol oynayan faaliyetlerdir (Daugherty ve Pittman, 1995:56). Bu çalışma kapsamında ele alınan lojistik yetenekler; lojistik inovasyon ve lojistik hizmet farklılığı yetenekleridir. Lojistik inovasyon, lojistik çalışanlarının yeni fikir veya süreçler arama ve uygulama faaliyetleridir. Lojistik hizmet farklılaşması, müşterilerin değerli bulunduğu benzersiz lojistik çözümleri sunma sürecidir (Kemppainen ve Vespalainen, 2007; van der Veeken ve Rutten, 1998). İnovasyon ve hizmet farklılaşması yapılarını özellikle lojistik sektörü için uyarlamak, lojistik alan yazınındaki teorik bilgi altyapısına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır (Akt. Ralston vd., 2013:137).

Son zamanlarda lojistik yetenek kavramı, firmanın varlıkları, süreçleri, yetkinlikleri, nitelikleri ve bilgileri de dâhil olmak üzere tüm kaynaklarının bir parçası olması nedeni ile yöneticilerin ve bu konuda araştırma yürütenlerin dikkatlerini çekmeye devam etmektedir. Firma kaynaklarının etkin kullanımı açısından lojistik yetenek kavramı ile lojistik performans kavramları birbirleri ile ilişkilidir (Acar, 2010:4). Green ve arkadaşları (2008:324), lojistik performans ile

başta tedarik zinciri olmak üzere firmaların tüm lojistik faaliyetleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lojistik performans, firmalar tarafından daha önceden planlanmış lojistik faaliyetlerin sonuçlarının nitel ve nicel olarak ortaya konulmasıdır (Bakan ve Şekkeli, 2015:157). Lojistik performans, başka bir ifadeyle taşınan yükün mesafesi olarak tanımlanabilir. Ancak, taşınan yükü sadece mesafe olarak ele almak yerine birim sayısı da göz önüne alınmalıdır (Lottersberger vd., 2013:202). Ticaret hacminin ve ekonomik büyüme hızının artması ile birlikte rekabet avantajı da kazandırması nedeni ile firmalar, günümüzde lojistik performansın etkisini önemsemektedir. Hausman ve arkadaşları (2005), küresel lojistik istatistik verilerine göre, uluslararası ticarete başarısı düşük olan ülkelerin lojistik performansının da zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Bakan ve Şekkeli (2016:59), lojistik yetenekler ve lojistik performans arasında anlamlı bir ilişki olduğunu vurgulamışlardır. Karagöz ve Akgün (2015:39) ise lojistik yeteneklerin, lojistik performansı doğrudan ve eşzamanlı olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Yine, Acar (2010:16) çalışmasında, lojistik yeteneklerin, firma performansını etkilediğini ve rekabet stratejilerinin performansa etkisinde ise değişken bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Acar ve Zehir (2009:28), lojistik yeteneklerin, lojistik performans üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Ellinger ve arkadaşları (2000:20), lojistik performans ve lojistik yetenekler arasındaki ilişkinin, firmaların diğer faaliyet alanlarına katkıda bulunduğunu vurgulamışlardır. Fawcett ve arkadaşları (1997:35) ise yüksek lojistik yeteneğine sahip firmaların diğer firmalara göre daha yüksek lojistik performans elde ettiğini belirtmişlerdir. Literatür çalışmaları dikkate alındığında, lojistik yeteneklerin firmanın hem faaliyetlerini hem de lojistik performansını doğrudan etkilediği söylenebilir.

Bu çalışma kapsamında lojistik firma özellikleri sarmalında, lojistik firmaların lojistik yetenek ve lojistik performans algıları araştırılmıştır. Bu bağlamda lojistik yeteneğin alt boyutları olan lojistik inovasyon yeteneği ve lojistik hizmet farklılıkları yeteneği ile lojistik performans konularının kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Çalışmanın araştırma bölümünde ise İstanbul ilinde faaliyet gösteren lojistik firmalarda çalışan işgörenler ile anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve anket sonuçları SPSS programı aracılığıyla değerlendirilerek ANOVA analizi yapılmıştır. Araştırmanın, lojistik yetenek ve lojistik performans değişkenlerini birlikte ele alması, firma özelliklerine bağlı olarak çalışanların lojistik yetenek ve lojistik performans algılarında anlamlı farklılık oluşup oluşmadığının irdelenmesi ve bu konuda literatürde sınırlı sayıda çalışmanın yapılmış olması bu çalışmanın literatüre katkı sağlayabileceği şeklinde değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Lojistik Yetenekler

Yetenek, görev ve faaliyetleri yerine getirme yetileri olarak ifade edilebilir (Barney, 1991:101). Day (1994:38), yetenek kavramını firmanın süreçlerini kullanarak birden fazla beceri ve fonksiyonel faaliyetin koordinasyonunu sağlama olarak tanımlamaktadır. Daugherty ve arkadaşlarına (2009:2) göre yetenek ise firmalar için, firmanın özvarlığı ile yaptıkları ve ortaya çıkan sonucu nasıl değerlendirdiğidir. Yetenekler, firmaların performansı etkilemek için kullandıkları yöntemleri temsil eder. Üstün yetenekler kazanmak, bir firma için üstün performans sağlayabilir (Bharadwaj, 2000:171).

Lojistik yetenekler, firmaların iç çevresine odaklanarak kendi içinde tüm yeteneklerini (finansal, teknolojik, stratejik) bütünleştirmesini sağlayan ve bu şekilde, yürüttüğü faaliyetleri rakiplerine göre daha iyi gerçekleştirme,

kaynaklarını daha verimli kullanma ve dış çevreye karşı rekabet avantajı elde etme olarak tanımlanmaktadır (Ağraş ve Kılınc, 2014:3). Lojistik yetenekler, firmaların sahip olduğu tüm kaynakları koordinasyon ile kullanabilmesi ve firma amaçlarına uygun olarak faaliyetlerini gerçekleştirebilmesidir (Ülgen ve Mirze, 2010:118). Lojistik firma yetenekleri, bir firmanın kaynaklarını birleştirme, entegre etme ve dağıtma biçiminden kaynaklanan yetiler olarak da ifade edilebilir (Defee ve Fugate, 2010:182). Firmalar arasındaki farklı lojistik yetenekler, kaynak tahsisi, kurumsal odak ve kaynak akışındaki farklılıkları yansıtır (Closs ve Xu, 2000:871).

Li ve Dingti (2010), lojistik sektörde firmaların üstün başarı sağlamaları ve rakiplerine karşı rekabet avantajı kazanmaları için lojistik yeteneğin büyük ölçüde önem taşıdığını belirtmişlerdir. Lojistik sektörde yeteneklerin tam olarak kullanılması ve firma açısından en fazla değeri yaratmasını sağlamak için firma işlevlerinin ve yeteneklerinin tanınması ve güçlendirilmesi gerekir (Williams vd., 2009:245). Lojistik yeteneklere sahip olan ve bu yetenekleri sürekli geliştiren firmalar, stratejik olarak diğer firmalara göre daha öne çıkarlar (Day, 1994:38). Firmaların gelişen ve değişen şartlar karşısında başarılı olabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi doğrudan lojistik yetenekleri ile ilişkilidir (Yorulmaz ve Birgün, 2016:313). Araştırmacılar günümüz küresel şartlarında başarı elde etmek ve sürdürülebilir rekabet avantajı kazanmak için lojistik yetenek kavramının geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Karagöz ve Akgün, 2015:2). Lojistik yeteneğin birden çok alt boyutu olmakla birlikte araştırma kapsamında lojistik inovasyon yeteneği ile lojistik hizmet farklılıkları yeteneği değişken olarak ele alınmıştır.

2.1.1. Lojistik İnovasyon

Araştırmada iki lojistik yetenek türü incelenmiştir. Birincisi, lojistik inovasyondur. İnovasyon, yeniliği desteklemek için bir süreç veya yetenek olarak düşünülmektedir (West, 1990). İnovasyon, yeniliğe izin veren ve onu teşvik eden temel süreçtir. Başka bir deyişle, inovasyon, örgütsel değişimi teşvik eden faaliyetler bütünüdür. Lojistik inovasyon, endüstri bilgisi, teknik uzmanlık veya mevcut süreçler gibi çeşitli firma kaynaklarından elde edilen bir yetenektir (Das ve Joshi, 2007:646). Lojistik açıdan inovasyon, lojistik departmanlarının iş sorunlarına ve zorluklarına yeni çözümler geliştirmesine olanak tanıyan bir süreci ifade eder (Hult vd., 2004). İnovasyon, firmaların diğer firmalar arasında öne geçebilmesi, sektörde kendine yer edinebilmesi için yeni veya geliştirilmiş araçların (bilgi, hizmet ve teknoloji) düzeltilmesi ve iyileştirilmesidir (Bakan ve Yıldız, 2009:177).

Günümüzde inovasyon kavramı, teşvik edildiğinde ve desteklendiğinde lojistik firmalar için yeni araçlar sunmaktadır (Ralston vd., 2013:139). Bu araçlar firma performansının artmasına, müşteri taleplerini karşılama hızının yükselmesine, maliyet iyileştirmelerinin kolaylaşmasına ve gelişen şartlara uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır (Anderson ve West, 1998:239). Teknolojik gelişmelerle birlikte üretimin her aşamasının etkilendiği ve değiştiği gibi lojistik süreçlerin de tüm aşamaları etkilenmiş ve değişmiştir. Ortaya çıkan bu dönüşümle birlikte lojistik sektöründe lojistik inovasyon kavramı da gelişim göstermiştir (Şekkeli ve Bakan, 2018:18). Lojistik inovasyon, temelden en karmaşık aşamaya kadar kaynakları verimli kullanarak yeni ve belirleyici hizmet sunma yeteneği olarak tanımlanabilir. Lojistik inovasyon, lojistik alanında ki tüm yenilikleri içerir. Bu yenilikleri teknolojik, hizmet, ürün ve düşünce yenilikleri olarak sınıflandırmak mümkündür. Yenilikler, firmaların yönetimi, bilgileri, stratejileri gibi tüm faaliyet ve kaynaklarında etkili olmakla birlikte süreçlerin tamamını kapsamaktadır (Chiu, vd., 2012:115).

Lojistik inovasyon yeteneği; yenilenmesi gereken tüm faktörlerin (araç, hizmet, plan) yenilenmesi, uygulanması ve teknolojiye uyarlanması, firma kaynaklarının entegrasyonunun sağlanması ve firmaya dışarıdan gelen bilginin adapte edilerek pratiğe geçirilmesi olarak açıklanabilir (Lawson vd., 2001; Fuchs, vd., 2000; Lin vd., 2009). Firmalar açısından oldukça kritik bir yetenek olarak kabul gören inovasyon, lojistik faaliyetler ile bütünleştiğinde rakiplerin taklit etmesinin oldukça zor olduğu bir yetenek olarak ortaya çıkmaktadır (Yang, vd. 2009:4-5). Aynı zamanda lojistik inovasyon yetisinin, firmalara tüm lojistik süreçlerde rekabet avantajı sağladığı araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır (Ralston vd., 2013:147). Çeşitli firma kaynaklarından ve özelliklerinden kazanılan lojistik inovasyon yetisi, kapsamı ve pratiği ile firmanın tüm süreçlerini kapsayan bir yetidir. Bu nedenle de lojistik performans ile doğrudan ilişkilidir (Das ve Joshi, 2007:647).

2.1.2. Lojistik Hizmet Farklılıkları

Araştırmada ele alınan ikinci lojistik yetenek türü ise lojistik hizmet farklılığıdır. Hizmet farklılığı, hizmetlerin bireysel müşterilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılamak için özelleştirilmesi olarak açıklanabilir (Das ve Joshi, 2007:647). Lojistik yeteneğin alt boyutlarından olan lojistik hizmet farklılıklarını Langley ve Holcomb (1992:24), lojistik faaliyetlerden elde edilen sonuçları, rakiplerin sonuçları ile karşılaştırma boyutu olarak tanımlamışlardır. Lojistik hizmet farklılıkları, lojistik yeteneklerden elde edilen değerlerin lojistik performansa olan etkilerinin ortaya konulmasıdır. Gelişen ticaret hacmi ve ekonomik ilişkiler ile hizmet farklılıklarının ön plana çıktığı söylenebilir. Farklı hizmetler geliştirmek ve sunmak firmalara rekabet avantajı kazandırmakta ve bu sayede firmaların lojistik performanslarında artış meydana gelmektedir (Bakan ve Şekkeli, 2015:207). Bu noktada araştırmacılar, lojistik hizmet farklılıkları başta olmak üzere lojistik yetenekler ile lojistik performansı, firmaların kaynak temelli bakış

açısı olarak adlandırmaktadır (Song ve Parry, 1997; Akt. Lynch vd., 2000). Lojistik hizmet farklılıklarının ölçütlerini ise, verilen hizmetin başarı seviyesi ve kalitesi, firma maliyetlerinin azaltılması ve yüksek performans sergilenmesi olarak ifade etmektedirler (Parry ve Song, 1994:2).

Lojistik hizmet farklılıkları, müşterilerin değerli bulacağı benzersiz lojistik çözümler sunma sürecidir (Kempainen vd., 2007.; Veeken vd., 1998.; Akt. Ralston vd., 2013:2). Lojistik hizmetler aracılığıyla farklılaşma, müşterilerin firmaları fiziksel ürünün ötesindeki faktörlere göre değerlendirmesine olanak oluşturur. Diğer bir deyişle, hizmet farklılaştırma anlayışında ürünü sağlama değil ürünün nasıl sağlandığı ya da sağlanması gerektiği değer kazanmaktadır (Bowersox vd., 1995:6-7).

Lojistik hizmet farklılıkları, mevcut iş ortamında bir müşteri görevi gibi görünmektedir (Fugate vd., 2010). Örneğin, lojistik hizmet farklılıkları, müşterilere rekabette üstünlük sağlayan özelleştirilmiş lojistik hizmeti sunmaktadır (Wang ve Lalwani, 2007; Daugherty vd., 2011). Bu nedenle, lojistik hizmet farklılıkları değerli bir firma kabiliyetini temsil eder.

Lojistik inovasyon ve lojistik hizmet farklılıkları birbiriyle bağlantılı yapılarıdır, ancak ikisi arasındaki farkı da vurgulamak önemlidir. Lojistik inovasyon, yeni süreçler ve hizmetler arama istekliliğini ve arzusunu temsil ederken, lojistik hizmet farklılıkları yeni tekliflerin fiilen oluşturulması ve sunulması anlamına gelir. Dinamik bir iş ortamında, bu iki yetenek müşterilerin değişen ihtiyaçlarına ve özel isteklerine yanıt verme yollarını temsil eder (Teece vd., 1997; Akt. Ralston vd., 2013:140).

2.2. Lojistik Performans

Performans; etkinlik, verim ve çıktı kavramları ile açıklanabileceği gibi belirli bir zamanda üretilen mal veya hizmet olarak da tanımlanabilir. Firmaların, motivasyon arttırıcı faaliyetleri ile çalışanlarının yetenekleri sonucu kazanımları performans olarak açıklanabilir (Torrington ve Hall, 1995:316; Kalkandelen, 1997:154). Bir başka ifade ile firmanın, sorumluluk çerçevesinde daha önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayarak, görevlerin tamamlanması ve hedeflere ulaşılması ile ortaya çıkan düşünce, ürün veya hizmet, performansı ortaya koymaktadır (Pugh, 1991:7-8). Küreselleşme ile birlikte firma performansının ölçüm aracı olarak bilgi teknolojileri kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle bilgi odaklı yetenekler firma performansının belirleyicileri haline gelmiştir (Zhao, vd., 2001:91). Araştırmacılara göre, firma performansı ile bilgi teknolojileri arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır (Parsons, 1983; McFarland, 1984; Wiseman, 1985). Bu bağlamda, bilgi teknolojilerinin firma performansı üzerindeki etkisinin yanı sıra lojistik performans üzerindeki etkisi de lojistik alanında oldukça dikkat çekmekte ve vurgulanmaktadır (Gustin, vd., 1995; Fawcett, vd., 1996; GLRT Michigan State University, 1996; Williams, vd., 1997; Bowersox, vd., 1999; Akt. Zhao, vd., 2001:93).

Lojistik performans, daha önceden planlanmış lojistik faaliyetlerin sonuçlarının nitel ve nicel olarak ortaya konulmasıdır (Bakan ve Şekkeli, 2015:207). Aynı zamanda firma performansının da bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Güvenilirlik, esneklik, maliyet etkinliği gibi birden çok bileşeni olan lojistik performans kavramı, tedarik zincirinin tüm paydaşlarını kapsamaktadır (Chow, vd., 1994:19; Deepen, 2007:122). Lojistik performans, lojistik firma faaliyetlerinin verimliliğine vurgu yapar ve sürecin tüm prensiplere uygun bir şekilde sürdürülerek, alıcıya yüksek memnuniyet düzeyinde hizmetin ulaştırılmasını ve geribildirim alınmasını ifade eder. Lojistik performans ve

verimliliği artırma çabaları, firma faaliyetlerinin tümünü kapsadığı için bütüncül olarak yapılandırılmalıdır (Erturgut, 2019:155-157).

Firmalarda lojistik performansın amacı ise tüm paydaşların ve tedarik zincirinin lojistik faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesidir. Özellikle lojistik firmaların sektörde yerini belirlemesi, faaliyetlerini maksimum fayda ile yürütmesi ve olumlu geribildirimler alması için lojistik performans oldukça önemlidir. Firmalar açısından lojistik performans önemli bir yönetsel fonksiyon olarak kabul edilmekte olup, firma performansının değerlendirilmesi açısından çoğu zaman kullanılan ölçütlerden birisidir (Helvacı, 2002:156; Bakan, vd., 2014; Kayabaşı ve Özdemir, 2008:199).

Lojistik hizmet veren firmalarda lojistik performansın maksimum seviyede fayda sağlaması gerekmektedir. Ekonomik yapı başta olmak üzere tüm firmalar küreselleşme süreci ile birlikte başlayan bir değişim içerisinde ve bu nedenle lojistik firmaların, rakiplerine karşı avantaj sağlayabilmesi açısından performans kavramını etkin bir şekilde yönetmesi ve uygulaması gerekmektedir. Lojistik yeteneklerin (lojistik inovasyon ve lojistik hizmet farklılaşması), lojistik performansı geliştirme potansiyeline sahipken, her bir yeteneğin kendi avantajlarına göre analiz edilmesi gerekmektedir (Knight ve Cavusgil, 2004). İç ya da dış müşteriler için özelleştirilmiş çözümler geliştirmek adına yetenekler kullanıldığından, firmalara maksimum fayda sağladığından emin olmak için yetenekler gözden geçirilmelidir. Lojistik inovasyonun ve lojistik hizmet farklılaşmasının günümüz iş ortamında lojistik performansı olumlu yönde etkilediğini düşünülmektedir (Akt. Ralston vd., 2013:141). Stank ve arkadaşları (2001:37), firmanın başarı seviyesinin lojistik performansı etkilediğini ancak firmanın özelliklerinin doğrudan lojistik performans üzerinde etkisi olmadığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca firma performansının daha başarılı olabilmesi adına iyileştirilmiş tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerinin öneminden söz etmişlerdir.

Demirci (2018:1041), lojistik performans ile ilgili sistemlerin uygulanmasının başlangıç aşamasında oldukça maliyetli olsa da, zamanla firmalara önemli tasarruflar sağlayacağını belirtmiştir. Lojistik performansın saptanması, şüphesiz ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile doğru orantılıdır. Kısa ve Ayçin (2019:318) ülkeleri, lojistik performans puanları açısından değerlendirdiklerinde performans puanı arttıkça verilen lojistik hizmetinin kalitesinin de arttığını vurgulamışlardır.

2.3. Lojistik Firma Özellikleri

Araştırma kapsamında ele alınan lojistik firma özellikleri hizmet süresi, coğrafi bölge ve taşıma modu olarak sıralanmaktadır. Firma hizmet süresi, lojistik firmaların kuruluş anından itibaren faaliyet sürelerini ifade eden bir kavramdır. Coğrafi bölge, lojistik perspektif açısından incelendiğinde hem ulaşım coğrafyası hem de ticaret coğrafyası ile ilgili bir tanımdır. Kısaca, “hangi bölge veya şehirden hangi şehirlere ya da ülkelere, ticari olarak hangi mallar nakledilmekte, bunlar için hangi ulaşım türlerinden yararlanılmakta ve tüketicilere nasıl ulaştırılmaktadır?” sorularının cevabı lojistik coğrafyanın bağlamını açıklamaktadır (Şahin, 2014:346).

Taşımacılık, ürünlerin veya hizmetin çıkış noktasından varış noktasına çeşitli yükleme birimleri kullanarak taşındığı, taşıma sırasında oluşabilecek teknik kısıtları göz önüne alarak hareketleri tasarlayan, planlayan ve düzenleyen faaliyetler bütünüdür (Khooban vd., 2011:109). Taşıma sistemi ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte kara yolu, demir yolu, hava yolu olarak ve ülkenin coğrafi konumuna bağlı deniz yolu, nehir yolu ve boru taşımacılığından meydana gelen ulaşım alt sistemlerinden oluşmaktadır (Ay, 2015:2).

Kara yolu taşımacılığı, ürünün kara yolu üzerinde kamyon ve tırlar ile taşıma işlemi olarak ifade edilmektedir. Dünyada en çok kullanılan taşıma

yöntemlerinden biridir. Aktarmasız, vaktinde ve güvenli bir şekilde taşıma sağlandığı için ithalatçı ve ihracatçı firmalar tarafından oldukça fazla tercih edilmektedir (Karacan ve Kaya, 2011:19).

Hava yolu taşımacılığı, terminaller arasında yapılan en yeni taşımacılık yöntemidir. Hız ve zaman açısından fazlaca avantaja sahip olmasına rağmen taşımacılıkta en az yararlanılan yöntemdir. Hava yolu taşımacılığının tercih edilmesinin ana nedeni hız faktörü olmaktadır. Ancak tüm taşıma modları ile karşılaştırıldığında birim taşıma maliyetleri daha yüksektir (Lambert ve Stock, 1999:93).

Demir yolu taşımacılığı, uzun mesafeli ve yük olarak ağır taşımalarda özellikle deniz yolu ile en etkili taşıma alternatifidir. Demir yolu taşımacılığı, maliyet avantajı sağlayarak, ağır ve hacimli yüklerin taşınmasında kullanılan bir taşıma türüdür. Demir yolları üzerindeki merkezlere bağlı olarak verilen hizmetin sınırlı olduğu belirtilmektedir (Karacan ve Kaya, 2011:21).

Deniz yolu taşımacılığı, uluslararası ticarete konu olan ürünün gemi ile konteynır olarak adlandırılan kutular içinde bir ülkeden, başka bir ülkeye taşıma faaliyetidir. Hacim, tonaj ve mesafe arttıkça kullanılabilir en az maliyetli taşımacılık türü olan deniz taşımacılığı dünya ticaretinde de önemli bir yere sahiptir (Baird, 2001:103).

Boru hattı taşımacılığı, özellikle yüklerin döküm halinde sıvı olarak, ham petrol, doğal gaz, su, bio-yakıtlar şeklinde yer altına döşenen borular tarafından bağlantılı olan merkezlere yapılan taşımacılık olarak belirtilmektedir. Boru hattı vasıtasıyla taşınabilen ürün ve hizmetler çok sınırlıdır. Boru hattı taşımacılığı petrol ve doğal gaz taşınmasının en ekonomik yolu olarak açıklanmaktadır (Keskin, 2011:406-407).

Nehir yolu taşımacılığı, bir su yolu taşımacılık türüdür. Bazı kaynaklarda iç su yolu taşımacılığı olarak ifade edilmektedir. Nehir yolu taşımacılığını, diğer taşımacılık türlerinden ayıran özelliği ise, taşımacılığın nehrin geçtiği bölgelerle sınırlı kalmasıdır (Çancı ve Erdal, 2003:27). Özellikle Avrupa’da bu taşımacılık doğal gaz ve petrol ürünleri için yaygın olarak tercih edilmektedir (Langford, 1995:349). Nehir yolu taşımacılığı, özellikle kitle nakliyatında son derece elverişlidir. Doğal koşullara bağlı olması nedeniyle ulaşım ağı kurma çok kısıtlı, hız çok düşüktür (Ergün, 1985:52).

Son zamanlarda ise değişen ve gelişen şartlar ile birlikte oldukça sık kullanılan taşıma türlerinden biri ise multimodal taşımacılıktır. Ürünün veya hizmetin taşıma yollarından birden fazlasının kullanılarak, bir taşıma sözleşmesine bağlı olarak taşınması hali ise multimodal taşımacılık olarak tanımlanmaktadır (Cumali, 2011:152). Küresel ticaretin artmasıyla multimodal taşımacılık sistemi günden güne gelişmektedir (Barbanova, 2016:2). Tüm bu taşıma türlerinin firma bazında belirlenmesi firmadan firmaya farklılık göstermektedir. Lojistik firmalarda taşıma yöntemi belirlenirken başta maliyet ve hız olmak üzere, güvenilirlik, takip edilebilirlik, emniyet, kapasite, yönetmelik ve mevzuat, etki, imaj, stratejik unsurlar ve esneklik kriterleri göz önünde bulundurulmaktadır (Erkayman, 2007:38).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, lojistik firma özellikleri sarmalında, lojistik firma çalışanlarının, lojistik yetenek ve lojistik performans algılarının incelenmesidir. Araştırmanın evren ve örneklemini Ulusal Nakliyeciler Derneğinin verilerine göre belirlenmiştir. Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND) verilerine göre en çok firmaların bulunduğu iller, İstanbul (307), İzmit (23), Samsun (7) ve Mersin

(171)'dir (Uluslararası Nakliyeciler Derneği, 2018). İstanbul ili faaliyette bulunan 307 lojistik firması ile araştırma verilerinin toplanacağı en uygun il olarak belirlenmiştir. Sektörde toplam çalışan sayısı bilgilerine net bir şekilde ulaşamadığı için ve %95 güvenirlilik düzeyinde 100.000 evren için gerekli örneklem sayısınının 383 olması gerektiği (Gürbüz ve Şahin, 2016:132) bilgisinden hareketle anket, firmalarda araştırma konusunda bilgi sahibi olan çalışanlara tesadüfi seçim ile uygulanması esas alınarak toplamda 400 anket verisi elde etmek planlanmıştır. Her firmada 1 anket uygulanmış ancak bazı büyük firmalarda anket sayısı 2'ye çıkarılmıştır, uygulanan anketler elden dağıtılmış olup çalışma sonunda kullanılabilir anket sayısı 301 olarak gerçekleşmiştir.

İlgili literatürden türetilen, çevirisi yapılan ve kontrolü sağlanan anket soruları içinde açık uçlu soruların yanında likert tarzı önermelere de yer verilmiştir. Lojistik yeteneklerin ilk alt boyutu olan lojistik inovasyon önermelerine 'Lojistik çalışanlarımız açık ve değişime duyarlıdır', 'Lojistik çalışanlarımız, yeni fikirlerin geliştirilmesi ve uygulanmasına yardımcı olmak için işbirliği yapmaktadırlar' ve 'Lojistik çalışanlarımız yeni fikirlerin uygulanmasında yardımcı olacak kaynakları sağlamakta ve paylaşmaktadırlar' örnek verilebilir. Lojistik yeteneklerin bir diğer alt boyutu olan lojistik hizmet farklılıklarına 'Lojistik hizmetlerimiz, iş ortaklarımızın ihtiyaçlarını karşılamak üzere özelleştirilmiştir' ve 'Lojistik hizmetlerimiz, iş ortaklarımıza diğer firmalarla yapamayacakları bir şeyleri yapmalarını sağlar' önermeleri ile değerlendirilmiştir. Son olarak lojistik performans önermeleri için sehven önermeler yer almış olup bu önermeler; 'Etkin operasyonlarla teknoloji ve / veya ölçek ekonomileri yoluyla mümkün olan en düşük lojistik maliyetini elde etme yeteneği vardır', 'Sipariş alma ve müşteri teslimatı arasındaki süreyi mümkün olduğunca sifıra indirgeme yeteneği vardır', 'Alınan veya öngörülen teslim tarihlerini ve miktarlarını tutarlı bir şekilde karşılama olanağına sahiptir', 'İstenen miktarları tutarlı bir şekilde sunma

yeteneğine sahiptir' ve 'Algılanan lojistik performansının müşteri beklentilerine ne ölçüde uyduğunu ölçerler' önermeleri olmak üzere beş adettir.

Araştırmanın 3 temel değişkeni olan lojistik inovasyon, lojistik hizmet farklılığı ve lojistik performans değişkenleri Ralston ve arkadaşlarının (2013) geliştirdiği ve araştırmalarında kullandıkları ölçekler kullanılarak ölçümlenmiştir.

Ölçekler, '1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum ve 5: Kesinlikle katılıyorum' şeklinde beşli Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında, lojistik yeteneklerin alt boyutları olan lojistik inovasyon ve lojistik hizmet farklılıkları ile lojistik performans arasında değişkenler bazında anlamlı ve olumlu yönde bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir. Çalışmada belirlenen amaç doğrultusunda aşağıda sıralanan hipotezler geliştirilmiştir:

'H1: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik inovasyon algılarında, firmaların hizmet sürelerine bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'

'H2: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik hizmet farklılıkları algılarında, firmaların hizmet sürelerine bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'

'H3: Lojistik performans algılarında, firmaların hizmet sürelerine bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'

'H4: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik inovasyon algılarında, firmaların kullandığı taşıma moduna bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'

'H5: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik hizmet farklılıkları algılarında, firmaların kullandığı taşıma moduna bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'

'H6: Lojistik performans algılarında, firmaların kullandığı taşıma moduna bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'

'H7: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik inovasyon algılarında, firmaların lojistik hizmet sundukları coğrafik bölgeye bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'

'H8: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik hizmet farklılıkları algılarında, firmaların lojistik hizmet sundukları coğrafik bölgeye bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'

'H9: Lojistik performans algılarında, firmaların lojistik hizmet sundukları coğrafik bölgeye bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır'.

3.2.Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde öncelikle araştırmaya anketi yanıtlayarak katılım gösteren katılımcıların demografik özelliklerini ifade eden istatistiki verilere yer verilmiştir. Verilerin normal dağılım sergileyip sergilemediğini açığa çıkartmak için normallik testi uygulanmıştır. Araştırma değişkenlerinin ölçümlendiği ölçeklerin yapı geçerliliğini tespit etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Lojistik firma çalışanlarının, lojistik yetenek (iki boyutlu olarak; lojistik inovasyon ve lojistik hizmet farklılıkları) ve lojistik performans algılarında lojistik firma özelliklerine bağlı olarak anlamlı bir farklılık oluşup oluşmadığını ölçümlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS ve SPSS AMOS programı kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

3.3.1. Katılımcılara Yönelik Demografik Bulgular

Çalışma kapsamında seçilen lojistik firmalarındaki işgörenlerin demografik değişkenlerine ait veriler Tablo 1'de verilmiştir. Bu değişkenler incelediğinde, araştırmaya katılanlardan 192 kişinin 26-35 yaş arasında olduğu, katılımcıların

medeni durumlarına göre %57,5'inin evli olduğu görülmüştür. Katılımcıların %78,1'inin üniversite ve lisansüstü mezunu olduğu, ankete katılan işgörenlerin departmanlara göre dağılımının birbirine oldukça yakın olduğu görülmüştür. Yönetici pozisyonunda yer alan çalışanlar incelendiğinde ise üst veya orta kademe yönetici olarak çalışanların %29,6 oranı ile diğer pozisyonda çalışanlardan daha düşük düzeyde olduğu, bulunmuştur. Firmada çalışma sürelerinin ise %46,5 oranı ile ağırlıklı olarak 1-5 yıl arasında yer aldığı görülmüştür.

Tablo 1. Demografik Değişkenler

Değişkenler	Gruplar	N	%
Yaş	20-25	31	10,3
	26-30	95	31,56
	31-35	97	32,23
	36-40	46	15,28
	41 ve üzeri	32	10,63
Medeni Durum	Evli	173	57,48
	Bekar	128	42,52
Eğitim Durumu	Lise ve Öncesi	22	7,31
	Meslek Yüksekokulu	44	14,62
	Üniversite	169	56,15
	Yüksek Lisans ve Üstü	66	21,93
Departman	İthalat-İhracat	73	24,25
	Satış- Pazarlama	57	18,94
	Lojistik	59	19,6
	Saha Çalışanı	62	20,6
	Operasyon	50	16,61
Yönetici Pozisyonunda Yer Alan Çalışanlar	Üst Kademe Yönetici	25	8,31
	Orta Kademe Yönetici	64	21,26
	Alt Kademe Yönetici	99	32,89
	Yoktur	113	37,54
Firma Hizmet Süresi	1 Yıldan Az	47	15,61
	1-5 Yıl	140	46,51
	6-10 Yıl	82	27,24
	11 Yıl ve Üzeri	32	10,64
Toplam		301	100

3.3.2.Araştırma Değişkenlerine Yönelik Ölçüm İstatistikleri

Araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek amacıyla yapılan normallik testinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Lojistik inovasyon değişkeni için mean değeri 3,46 ve median değeri 3,60 bulunmuş olup mean ve median değerlerinin bir birlerine yakın olduğu görülmektedir. Skewness değeri -.585 ve Kurtosis değeri ise -.505 olarak elde edilmiştir. Lojistik hizmet farklılığı ölçeğinin mean değeri 3.60, median değeri 3,75, Skewness değeri -.619 ve Kurtosis değeri ise -.511 olarak elde edilmiştir. Lojistik performans ölçeğinin mean değeri 3.64, median değeri 4,00, Skewness değeri -.608 ve Kurtosis değeri ise -.672 olarak elde edilmiştir. Normal Q-Q Plot grafikleri de her üç araştırma değişkeni için verinin normal dağılım gösterdiği yönünde oluşmuştur. Dolayısıyla, normallik değerlerinden Skewness ve Kurtosis değerleri +1,500 ile -1,500 aralığından gerçekleşmiş olmasından hareketle (Tabachnick ve Fidell, 2013), araştırma verilerinin normal dağılım sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma değişkenlerini ölçümleyen ölçekler daha önce geliştirilmiş, literatürde kullanılmış ölçekler olmasından ve ankette yer alan önermelerin hangi değişkeni ölçümlendiği bilindiğinden dolayı doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi yapılmasının nedeni araştırma ölçeklerinin yapı ve ayrışım geçerliliğini doğrulamaktır (Yaşlıoğlu, 2017:78). Bu doğrultuda gerçekleştirilen analiz sonucunda lojistik inovasyon ölçeği için; RMSEA= 0.078, GFI= 0.989, AGFI= 0.945, CFI= 0.996 ve CMIN (Ki-kare)= / df= 2.812 bulunmuştur. Lojistik hizmet farklılığı ölçeği için; RMSEA= 0.039, GFI= 0.998, AGFI= 0.976, CFI= 0.998 ve CMIN (Ki-kare)= / df= 1.445 bulunmuştur. Lojistik performans ölçeği için; RMSEA= 0.025, GFI= 0.997, AGFI= 0.977, CFI= 0.998 ve CMIN (Ki-kare)= / df= 1.189 bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar esas

alındığında, araştırmada kullanılan üç değişkeni ölçümleyen ölçeklerin yapı ve ayrışım geçerliliği sağladığı anlaşılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016:337).

Ankette yer alan araştırma değişkenlerinin güvenilirliği, literatürde yaygın olarak kullanılan Cronbach Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Cronbach Alfa değerleri Tablo 2’de görüldüğü gibi 0,931 ile 0,945 arasındadır. Değişkenlerin tamamının değeri genel kabul düzeyi olan $>0,7$ nin üzerindedir. Araştırmanın Cronbach Alfa değerlerinin $>0,9$ ve üzeri olmasından dolayı güvenilirlik düzeyi oldukça yüksektir (Kılıç, 2016:47).

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerinin Güvenilirliği

Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri	Önerme Sayıları
Lojistik İnovasyon	,945	5
Lojistik Hizmet Farklılıkları	,931	4
Lojistik Performans	,933	5

3.3.3. ANOVA Analizi Bulguları

Tablo 3’de lojistik firmalarda çalışan işgörenlerin lojistik yetenek ve lojistik performans algılarının belirlenmesinde baz alınan değişkenlerden biri olan firma hizmet süresi değişkenine bağlı olarak ANOVA analizi sonucunda tüm değişkenlerin $p<0,000$ ve $p<0,003$ değerleri arasında olduğu için $p<0,05$ düzeyinde anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu analizin sonucunda; ‘H1: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik inovasyon algılarında, firmaların hizmet sürelerine bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır’, ‘H2: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik hizmet farklılıkları algılarında, firmaların hizmet

sürelerine bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır’ ve ‘H3: Lojistik performans algılarında, firmaların hizmet sürelerine bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır’ hipotezleri kabul edilmiştir.

Firmalarda çalışan işgörenlerin vermiş oldukları yanıtlar ele alındığında, hizmet süresinin artması ile birlikte lojistik inovasyon (F;4,862) ve lojistik hizmet farklılıkları (F;6,367) ile ilgili katılımcıların algılarının oldukça yüksek ve olumlu yönde gelişmekte olduğu ve lojistik performans (F;4,035) algılarında da olumlu yönde bir artış görüldüğü söylenebilir.

Tablo 3. Lojistik Yetenekler ve Lojistik Performansın Firma Hizmet Süresine Göre Analizi

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Lojistik İnovasyon					
0-3 yıl	3	3,2000	1,21655	4,862	,001
4-7 yıl	11	2,9455	1,21685		
8-11 yıl	69	3,1333	1,05923		
12-15 yıl	97	3,5052	,79535		
15 yıl ve daha fazla	121	3,6628	,83388		
Toplam	301	3,4598	,91993		
Lojistik Hizmet Farklılıkları					
0-3 yıl	3	3,0833	1,01036	6,367	,000
4-7 yıl	11	2,9545	1,11702		
8-11 yıl	69	3,1993	1,12914		
12-15 yıl	97	3,6469	1,00762		
15 yıl ve daha fazlası	121	3,8533	,84328		
Toplam	301	3,5963	1,01400		

Lojistik Performans					
0-3 yıl	3	3,2000	,91652		
4-7 yıl	11	3,0909	1,15018		
8-11 yıl	69	3,3420	1,18376	4,035	,003
12-15 yıl	97	3,6515	,92749		
15 yıl ve daha fazlası	121	3,8496	,85957		
Toplam	301	3,6352	,99463		

($p < 0,05$)

Lojistik yetenekler ve lojistik performans algısının değerlendirilmesinde kullanılan taşıma modu değişkenine göre ANOVA analizi yapıldığında kurgulanan 3 adet hipotezden (H4, H5 ve H6) biri (H4) reddedilirken diğer iki hipotez (H5 ve H6) kabul edilmiştir. Çalışanların lojistik inovasyon algılarında firmaların kullandığı taşıma moduna bağlı olarak anlamlı bir farklılık ($p < 0,088$ yani $p > 0,05$) oluşmadığı tespit edilmiş ve araştırmanın dördüncü hipotezi olan 'H4: Lojistik yeteneğin bir alt boyutu olan lojistik inovasyon algılarında, firmaların kullandığı taşıma moduna bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluşmaktadır' hipotezi doğrulanmamış ve reddedilmiştir. Buna karşın, çalışanların lojistik hizmet farklılıkları ($p < 0,012$) ve lojistik performans ($p < 0,005$) algılarında firmalarının kullandığı taşıma moduna göre $p < 0,5$ düzeyinde anlamlı farklılıklar olduğu tespit edildiğinden, araştırmanın H5 ve H6 hipotezleri kabul edilmiştir. Karayolu taşıma modunu kullanan firma çalışanlarının lojistik hizmet farklılıkları ve lojistik performans algıları diğer taşıma modlarını kullanan firma çalışanlarına göre daha düşük çıkmıştır. Kuyzu ve Tekin (2013:15) ise, kullanılan taşıma modunun özellikle maliyet değişkenine göre firmaların ve ülkelerin lojistik performansını etkilediğini vurgulamışlardır.

Tablo 4. Lojistik Yetenekler ve Lojistik Performansın Kullanılan Taşıma Moduna Göre Analizi

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Lojistik İnovasyon					
Denizyolu	43	3,3721	1,03885		
Karayolu	62	3,2290	1,10013		
Demiryolu,	25	3,4640	,78892	2,201	,088
Havayolu, Kargo,	171	3,5649	,81986		
Multimodal					
Taşımacılık					
Toplam	301	3,4598	,91993		
Lojistik Hizmet Farklılıkları					
Denizyolu	43	3,5349	1,20339		
Karayolu	62	3,2460	1,14026	3,691	,012
Demiryolu,	25	3,8200	,95339		
Havayolu, Kargo,	171	3,7061	,89252		
Multimodal					
Toplam	301	3,5963	1,01400		
Lojistik Performans					
Denizyolu	43	3,5209	1,16630		
Karayolu	62	3,2742	1,13902		
Demiryolu,	25	3,8720	,89978	4,432	,005
Havayolu, Kargo,	171	3,7602	,86897		
Multimodal					
Toplam	301	3,6352	,99463		

($p < 0,05$)

Firmanın lojistik hizmet sunduğu coğrafi bölge esas alındığında çalışanların, lojistik yetenek ve lojistik performans algılarında anlamlı bir farklılık oluşup oluşmadığını konu edinen araştırmanın yedinci, sekizinci ve dokuzuncu hipotezlerini test etmek için ANOVA analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda firmanın hizmet sunduğu coğrafi bölgeye bağlı olarak çalışanların lojistik inovasyon ($p<,036$), lojistik hizmet farklılıkları ($p<,013$) ve lojistik performans ($p<,004$) algılarında $p<,05$ düzeyinde anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5). Bu verilerden hareketle araştırmanın H7, H8 ve H9 hipotezleri kabul edilmiştir. Coğrafi bölge olarak Amerika ve Avrupa'ya lojistik hizmet sunan firmalarda çalışan personelin algılarının diğer coğrafi bölgelere (Afrika, Asya ve Orta Doğu) hizmet sunan firma personeline göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bayraktutan ve Özbilgin (2016:102) tarafından yapılan çalışmada, lojistik performansın firma faaliyetlerinden ve lojistik unsurlardan etkilendiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda firma özellikleri ile birlikte lojistik performansın ölçüm aracı olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada ise firma hizmet süresi, taşıma modu ve coğrafi bölge bazında lojistik performans değerlendirildiğinde, Bayraktutan ve Özbilgin (2016:102)'in çalışmasında olduğu gibi firma özelliklerinin lojistik performansın üzerinde anlamlı algı farklılığı oluşturduğu elde edilen bulgular arasındadır.

Tablo 5. Lojistik Yetenekler ve Lojistik Performansın Coğrafi Bölgelere Göre Analizi

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Lojistik İnovasyon					
Afrika	88	3,5091	,93608	2,605	,036
Amerika	16	3,7750	1,05040		
Asya	43	3,4140	,81696		
Avrupa	80	3,6075	,75469		
Orta Doğu	74	3,2000	1,04318		
Toplam	301	3,4598	,91993		
Lojistik Hizmet Farklılıkları					
Afrika	88	3,6705	,98008	3,235	,013
Amerika	16	4,0000	,88506		
Asya	43	3,6570	,94021		
Avrupa	80	3,7156	,89720		
Orta Doğu	74	3,2568	1,16746		
Toplam	301	3,5963	1,01400		
Lojistik Performans					
Afrika	88	3,6773	,96772	3,861	,004
Amerika	16	4,1250	,86679		
Asya	43	3,6093	,94914		
Avrupa	80	3,8125	,81898		
Orta Doğu	74	3,3027	1,16160		
Toplam	301	3,6352	,99463		

(p<0,05)

Ellinger ve arkadaşları (2000:20), lojistik performans ve lojistik yetenekler arasındaki ilişkinin, firma değişkenleri ile doğrudan ilişki içerisinde olduğunu ve değişkenlerin lojistik yeteneklerin ve lojistik performansın olumlu yönde ilerlemesine katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir. Yapılan bu çalışmada da firma değişkenleri olarak alınan coğrafi bölge ve taşıma modu ve firmanın hizmet süresine bağlı olarak lojistik yetenek (lojistik inovasyon ve lojistik hizmet farklılığı) lojistik performans algılarında anlamlı farklılık olduğu yönündedir. Bu bağlamda, yürütülen bu çalışma Ellinger ve arkadaşları (2000:20), tarafından yürütülen çalışma ile benzer sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma kapsamında ayrıca yapılan korelasyon analizi, değişkenler arasında anlamlı ve pozitif korelasyon olduğu bulgusunu açığa çıkartmış ve bu bulgu Ralston ve arkadaşlarının (2013:2) yaptıkları çalışma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Ralston ve arkadaşları (2013:2), bu çalışma ile benzer olarak lojistik yeteneklerin lojistik performansı olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Yine bu alanda Bakan ve Şekkeli (2016:59) tarafından yapılan bir çalışmada da, lojistik yetenekler ve lojistik performans arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu vurgulanmıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Lojistik firmalarda, süreçlerin maksimum fayda ile sürdürülebilmesi için dikkat edilen lojistik yetenek ve lojistik performans kavramları firmalar açısından değerlendirildiğinde müşteri beklentilerini aşarak, ekonomik performansı optimum seviyeye getirecek ve yükseltecek tek yol olarak gösterilmektedir. Bu nedenle özellikle lojistik sektöründe hizmet veren firmalar başta olmak üzere hizmet alan firmalar açısından da bu kavramlar oldukça önemlidir (Hayes ve Pisano, 1994:79). Lojistik yetenek kavramı, firmanın varlıkları, süreçleri, yetkinlikleri, nitelikleri ve bilgileri de dahil olmak üzere tüm kaynaklarının bir

parçası olması nedeni ile günümüzde yöneticilerin ve bu konuda araştırma yapanların dikkatlerini çekmeye devam etmektedir. Lojistik performans ve verimliliği artırma çabaları sadece lojistik faaliyetleri değil firma faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır (Erturgut, 2019:155-157).

Bu çalışma kapsamında, İstanbul'da bulunan lojistik firmalarda çalışan işgörenlerin, firma hizmet süresi, taşıma modu ve hizmet verilen coğrafi bölge değişkenleri sarmalında, lojistik yetenek ve lojistik performans algılarında anlamlı farklılıklar oluşup oluşmadığı incelenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda yapılan ANOVA analizi sonucunda ise lojistik firma çalışanlarının lojistik firma özellikleri bazında, lojistik yeteneğin alt boyutları olan lojistik inovasyon ve lojistik hizmet farklılıkları ile lojistik performans arasında anlamlı algı farklılıklarının olduğu saptanmıştır.

Lojistik firmalarda çalışan işgörenlerin vermiş oldukları yanıtlar firma hizmet süresi değişkeni açısından ele alındığında ise tüm değişkenler arasında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı algı farklılıkları bulgular elde edilmiştir. Firma hizmet süresinin artması ile birlikte lojistik inovasyon yeteneği hariç, lojistik hizmet farklılıkları ve lojistik performans algısı olumlu yönde artış göstermektedir. Bu doğrultuda geliştirilen hipotezlerden biri (H4) reddedilirken, diğer hipotezler kabul edilmiştir. Tecrübe kazandırması, kaynakların daha yeterli düzeye ulaşması ve niteliklerin yıllar içerisinde gelişmesi gibi doğal sonuçları açısından değerlendirildiğinde firma hizmet süresinin çalışanın lojistik yetenek ve lojistik performans algısını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Lojistik yetenek ve lojistik performans algısının değerlendirilmesinde, taşıma modu değişkenleri esas alındığında ise algılarda anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma, araştırma kapsamındaki lojistik firmalardan elde edilen verilerle ve kullanılan yöntemlerle sınırlıdır. Bu kapsamda elde edilen bulguların genelleştirilebilmesi için farklı illerde ve farklı firmalarda da uygulanması ve

örneklem büyüklüğünün geliştirilmesi önerilebilir. Firma hizmet süresi, hizmet sunulan coğrafik bölge ve kullanılan taşıma modu dışında başka firma özelliklerinin de algı farklılığına yol açıp açmayacağı araştırılabilir. Oluşan algı farklılıklarının firma amaçları doğrultusunda yönetilebilmesi için neler yapılabileceği konusu irdelenebilir. Reddedilen hipotez doğrultusunda sonraki çalışmalarda, firma çalışanlarının taşıma modu ve coğrafi bölge değişkenleri açısından lojistik yeteneklerde algı farklılıklarının neden olumsuz yönde oluştuğu araştırılabilir. Daha sonra ise oluşan bu algı farklılığının lojistik performans üzerindeki etkileri incelenebilir.

KAYNAKÇA

Acar, A. Z. ve Zehir, C. (2009). "Rekabet Avantajı Yaratmada Lojistik Yeteneklerin Rolü ve İşletme Performansına Etkileri." 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 21-23 Mayıs, Eskişehir.

Acar, A. Z. (2010). "Lojistik Yeteneklerin, Strateji-Performans İlişkisi Üzerindeki Rolü: Kobi'ler Üzerinde Bir Saha Araştırması." Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(4):1-21.

Ağdelen, Z. ve Erkut, H. (2008). "Firma Kurumsal ve Yönetimsel Özelliklerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerindeki Etkisinin Analizi." GAU Journal of Social & Applied Sciences, 3(6):37-55.

Ağraş, Ş. ve Kılınc, I. (2014). "Örgütsel Yeteneklerin Türkiye'deki Otel İşletmeleri Bağlamında Analizi." Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(4):1-35.

Anderson, N. R. ve West, M. A. (1998). "Measuring Climate for Work Group Innovation: Development and Validation of the Team Climate Inventory." Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior, 19(3):235-258.

Ay,S. (2015). Ulaştırma Sistemlerinin Çevresel Etkileri. [Http://Cevre.Club.Fatih.Edu.Tr/Webyeni/Konfreweb/2008_Pdf/Sayfa255.Pdf](http://Cevre.Club.Fatih.Edu.Tr/Webyeni/Konfreweb/2008_Pdf/Sayfa255.Pdf). 25.05.2020 Tarihinde Çevre Club veritabanından alınmıştır.

Baird, A. J. (2001). Trends in Port Privatisation in The World's Top-100 Container Ports. 9th Wctr: Seul.

Bakan, İ. ve Yıldız, B. (2009). "Innovation Strategies and Innovation Problems in Small and Medium-Sized Enterprises: An Empirical Study." In Innovation Policies, Business Creation and Economic Development, New York, 177-211.

Bakan, İ. Erşahan, B. Büyükbeşe, T. ve Şekkeli, Z.H. (2014). "Lojistik Esnekliğinin Rekabetçilik Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması." 22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 22-24 Mayıs, Konya.

Bakan, İ. Buyukbese, T. Ersahan, B. ve Sezer, B. (2014). "Effects of Job Satisfaction on Job Performance and Occupational Commitment." International Journal of Management & Information Technology, 9(1):1472-1480.

Bakan, İ. ve Şekkeli, Z. H. (2015). "Lojistik Stratejilerinin Lojistik Yetenekler Üzerine Etkilerine İlişkin Bir Alan Araştırması." Sosyal Bilimler Dergisi, 2(5):206-217.

Bakan, İ. ve Şekkeli, Z. (2016). "Lojistik Koordinasyon Yeteneği, Lojistik İnovasyon Yeteneği ve Müşteri İlişkileri (MİY) Yeteneği ile Rekabet Avantajı ve Lojistik Performans Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması." Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2):39-68.

Bakan, İ. ve Şekkeli, Z. H. (2017). "Lojistik Yönetimi." Beta Yayınları.

Barbanova, K. (2016). Türkiye İhracatında Multimodal Taşımacılık. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, (41):1-12 .

Barney, J.B. (1991). "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage." Journal of Management, 17(1):99-120.

Bayraktutan, Y. ve Özbilgin, M. (2016). "Lojistik Maliyetler ve Lojistik Performans Ölçütleri." Maliye Araştırmaları Dergisi, 1(2):95-112.

Bharadwaj, A. S. (2000). "A Resource-Based Perspective on Information Technology Capability and Firm Performance: An Empirical Investigation." *MIS Quarterly*, 24(1):169-196.

Bowersox, Donald J., David J. Closs, ve Theodore P. Stank (1999). *21st Century Logistics: Making Supply Chain Integration a Reality*, Oak Brook, IL: Council of Logistics Management.

Bowersox, D. J. Closs, D. J. ve Stank, T. P. (2000). "Ten-Mega Trends That Will Revolutionize Supply Chain Logistics." *Journal of Business Logistics*, 21(2):1-15.

Chow, G. Heaver, T. D. ve Henriksson, L. E. (1994). "Logistics Performance." *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*.

Closs, D. J. ve Xu, K. (2000). "Logistics Information Technology Practice in Manufacturing and Merchandising Firms—An International Benchmarking Study Versus World Class Logistics Firms." *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 30(10):869-886.

Conant, J. S. M. P. Mokwa. ve P. R. Varadarajan (1990). "Strategic Types, Distinctive Marketing Competencies and Organizational Performance: A Multiple Measures-based Study." *Strategic Management Journal*, 11(5):365-383.

Cumalı, E. (2011). *Kırkambar Sözleşmesi*. Ankara:Turhan Kitabevi Yayınları.

Çancı, M. ve Erdal, M. (2003). *Lojistik Yönetimi. Freight Forwarder El Kitabı I. Utikad (Uluslararası Taşımacılık Ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği) (2. Baskı)*. İstanbul.

Daugherty, P. ve Pittman, P. (1995). "Utilization Of Time-Based Strategies: Creating Distribution Flexibility/Responsiveness." *International Journal of Operations & Production Management*, 15(2):54-60.

Daugherty, P.J. Chen, H. Mattioda, D.D. ve Grawe, S.J. (2009). "Marketing/Logistics Relationships: Influence On Capabilities and Performance." *Journal of Business Logistics*, 30(1):1-18.

Daugherty, P.J., Chen, H. ve Ferrin, B.G. (2011). "Organizational structure and logistics service innovation", *International Journal of Logistics Management*, Vol. 22 No. 1, pp. 26-51.

Das, S.R. ve Joshi, M.P. (2007). "Process Innovativeness in Technology Services Organizations: Roles of Differentiation Strategy, Operational Autonomy and Risk-Taking Propensity." *Journal of Operations Management*, 25(3):643-660.

Day, G.S. (1994). "The Capabilities Of Market-Driven Organizations." *Journal Of Marketing* 58:37-52.

Deepen, J. M. (2007). "Logistics Outsourcing Relationships: Measurement, Antecedents, and Effects of Logistics Outsourcing Performance." *Springer Science & Business Media*.

Defee, C. C. ve Fugate, B. (2010). "Changing Perspective of Capabilities in the Dynamic Supply Chain Era." *International Journal of Logistics Management*, 21(2):180-206.

Dehler, M. (2001). "Entwicklungsstand der Logistik." *Messung Determinanten, Erfolgs Wirkungen*. Wiesbaden: Springer.

Demirci, Ö. Ü. A. (2018). "Performansa Dayalı Lojistik." IV. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, 7-8 Eylül, Aydın.

Ellinger A. E. Daugherty P. J. ve Keller S. B. (2000). "The Relationship Between Marketing /Logistics Interdepartmental Integration and Performance In US Manufacturing Firms: An Empirical Study." *Journal of Business Logistics*, 20(1):10-22.

Ergün, İ. (1985). Türkiye'nin Ekonomik Kalkınmasında Ulaştırma Sektörü. Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Erkayman, B. (2007). Lojistikte Taşıma Şekillerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erturgut, R. (2019). "Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi." Nobel Yayınları.

Fawcett, Stanley E., Roger Calantone, ve Sheldon R. Smith (1996). "An Investigation of the Impact of Flexibility on Global Reach and Firm Performance," *Journal of Business Logistics*, Vol. 17, No. 2, pp. 167-196.

Fawcett, S. E. Stanley, L. L. ve Smith, S. R. (1997). "Developing Logistics Capability to Improve The Performance of International Operations." *Journal of Business Logistics*, 18(2):101-127.

Fuchs, P.H. Mifflin, K.E. Miller, D. ve Whitney, J.O. (2000). "Strategic Integration." *California Management Review*, 42 (3):118-129.

Fugate, B.S., Mentzer, J.T. ve Stank, T.P. (2010). "Logistics performance: efficiency, effectiveness, and differentiation", *Journal of Business Logistics*, Vol. 31 No. 1, pp. 43-62.

GLRT at Michigan State University (1995). *World Class Logistics: The Challenge of Managing Continuous Change*, Council of Logistics Management, Oak Brook, IL.

Green, K. W., Whitten, D., ve Inman, R. A. (2008). "The impact of logistics performance on organizational performance in a supply chain context." *Supply Chain Management: An International Journal*.

Gustin, Craig M., Patricia J. Daugherty, ve Theodore P. Stank (1995). "The Effects of Information Availability on Logistics Integration," *Journal of Business Logistics*, Vol. 16, No. 1, pp. 1-21.

Gürbüz S., Şahin F. (2016). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem Analiz", Seçkin Yayıncılık.

Hausman, W. H. Lee, H. L. ve Subramanian, U. (2005). "Global Logistics Indicators, Supply Chain Metrics, and Bilateral Trade Patterns." Washington/ABD: World Bank.

Hayes, R. ve Pisano, G.P. (1994). "Beyond Worldclass: The New Manufacturing Strategy." *Harvard Business Review*, 72(1):77-86.

Helvacı, M. A. (2002). "Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi:The Importance of Performance Appraisal in Performance Management Process." *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1):155-169.

Hult, G.T.M., Hurley, R.F. ve Knight, G.A. (2004). "Innovativeness: its antecedents and impact on business performance", *Industrial Marketing Management*, Vol. 33 No. 5, pp. 429-438.

Kalkandelen, H.(1997). “Örgütlerde Yeniden Yapılanma ve Norm Kadro.” Anı Yayınları. Ankara.

Karacan, S. ve Kaya, M. (2011). Lojistik Faaliyetlerde Maliyetleme. Ankara: Umuttepe Yayınları.

Karagöz İ. B. ve Akgün A. E. (2015). “The Roles of it Capability and Organizational Culture on Logistics Capability and Firm Performance.” Journal of Business Studies, 7(2):23-45.

Kayabaşı, A. ve Özdemir, A. (2008). “Üretim İşletmelerinde Lojistik Yönetimi Faaliyetlerinde Performans Yönetimine Bakış: Beklenti-Fayda Farkı Analizi Uygulaması.” Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(1):195-209.

Kemppainen, K. ve Vespalainen, A.P.J. (2007). “Logistical and technological differentiation as a precondition of supply networking”, International Journal of Logistics Management, Vol. 18 No. 1, pp. 81-101.

Keskin, M H. (2011). Lojistik El Kitabı. Ankara: Gazi Yayınları.

Khooban, Z., Farahani, R. Z., Rezapour, S. ve Kardar, L. (2011). Logistics Operations and Management: Concepts and Models. London: Elsevier.

Kılıç, S. (2016). “Cronbach’ın Alfa Güvenirlik Katsayısı.” Journal of Mood Disorders, 6 (1): 47-48.

Kısa, A. C. G. ve Ayçin, E. (2019). “OECD Ülkelerinin Lojistik Performanslarının SWARA Tabanlı EDAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi.” Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 9(1):301-325.

Knight, G.A. ve Cavusgil, S.T. (2004). "Innovation, organizational capabilities, and the born-global firm", *Journal of International Business Studies*, Vol. 35 No. 2, pp. 124-141.

Lambert, D. M. ve Stock, J. R. (1999). *Strategic Logistics Management*. Boston: Irwin\Mcgraw-Hill.

Langford, John W. (1995). *Logistics Principles and Applications*. USA: Mcgraw-Hill Company.

Langley, C. John, Jr. ve Mary C. H. (1992). "Creating Logistics Customer Value," *Journal of Business Logistics*, 13 (2):1-27.

Lawson, B. ve Samson, D. (2001). "Developing Innovation Capability in Organizations: A Dynamic Capabilities Appr" *International Journal of Innovation Management*, 5(3):377-400.

Li, L. ve Dingti, L. (2010). "Effects of Logistics Capabilities on Performance in Manufacturing Firms." *Proceedings Of The 3rd International Conference On Logistics And Supply Chain Management*, Hunan, China.

Lianguang, Chiu. Shong-lee, Ivan, Su. ve Susanne, Hertz. (2012). "Logistics Innovation in China." *Transportation Journal*, 51(1):98.

Lin, R.J. Chen, R.H. ve Chiu, K.K. (2009). "Customer Relationship Management and Innovation Capability: an Empirical Study." *Industrial Management & Data Systems*, 110 (1):111-133.

Lottersberger, F. Hafner, N. ve Jodin, D. (2013). "Efficiency Indicators for Benchmark and Improvement of Energy Efficiency on Automated Material Flow Systems." *Proceedings in Manufacturing Systems*, 8(4):199-204.

Lynch, D.F., Keller, S.B. ve Ozment, J. (2000). "The effects of logistics capabilities and strategy on firm performance", *Journal of Business Logistics*, Vol. 21 No. 2, pp. 47-67.

McFarland, F. Warren (1984). "Information Technology Changes the Way You Compete," *Harvard Business Review*, Vol. 62, No. 3, pp. 98-103.

Parsons, Gregory L. (1983). "Information Technology: A New Competitive Weapon," *Sloan Management Review*, Vol. 25, No. 1, pp. 3-12.

Parry, M. E., ve Song, X. M. (1994). Identifying new product successes in China. *Journal of Product Innovation Management*, 11(1), 15-30.

Pugh, D. (1991). "Organizational Behaviour." Prentice Hall International (UK).

Ralston, P.M. Grawe, S.J. ve Daugherty, P.J. (2013). "Logistics Saliense Impact on Logistics Capabilities and Performance." *The International Journal of Logistics Management*, 24(2):136-152.

Song, X. M. ve Parry, M. E. (1997). "A Cross-National Comparative Study of New Product Development Processes: Japan and The United States." *Journal of Marketing*, 61(2):1-18.

Stank, T. P. Keller, S. B. ve Closs, D. J. (2001). "Performance Benefits of Supply Chain Logistical İntegration." *Transportation Journal*, 32-46.

Şahin, V. (2014). Lojistik Coğrafyası Üzerine Bir Değerlendirme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(29).

Şekkeli, Z. H. ve Bakan, İ. (2018). "Endüstri 4.0'ın Etkisiyle Lojistik 4.0." *Journal of Life Economics*, 5(2):17-36.

Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics: International edition. Pearson2012.

Teece, D.J. Pisano, G. ve Shuen, A. (1997). "Dynamic Capabilities and Strategic Management." Strategic Management Journal, 18(7):509-533.

Torrington, D. ve Hall, L. (1995). "Personel Management." HRM in Action.

Uluslararası Nakliyeciler Derneği, 2018 İstatistik Verileri. 15 Şubat 2020 tarihinde UND veritabanından alınmıştır.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). "Bilimsel Araştırma Süreci ve Spss ile Veri Analizi" Ankara: Detay Yayıncılık.

Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2010). "İşletmelerde Stratejik Yönetim." İstanbul: Beta.

Van der Veeken, D. J. M. ve Rutten, W. G. M. M. (1998). "Logistics Service Management: Opportunities for Differentiation." International Journal of Logistics Management, 9(2):91-98.

Yang, C. C. Marlow, P. B. ve Lu, C. S. (2009). "Assessing Resources, Logistics Service Capabilities, Innovation Capabilities and The Performance of Container Shipping Services in Taiwan." International Journal of Production Economics, 122(1):4-20.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46, 74-85.

Yorulmaz, M. ve Birgün, S. (2016). "Lojistik Yetenekler Üzerine Literatür Araştırması ve Deniz Ulaştırma Lojistiği Hizmet Yeteneklerinin Belirlenmesi." Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(25):313-331.

Wang, Y. ve Lalwani, C.S. (2007). "Using E-business to enable customised logistics sustainability", International Journal of Logistics Management, Vol. 18 No. 3, pp. 402-419.

West, M.A. (1990). "The social psychology of innovation in groups", in Farr, J.L. (Ed.), Innovation and Creativity at Work: Psychological and Organizational Strategies, John Wiley & Sons, Oxford, pp. 309-333.

Williams, L. R., Avril Nibbs, Dimples Irby, ve Terence Finley (1997). "Logistics Integration: The Effect of Information Technology, Team Composition, and Corporate Competitive Positioning," Journal of Business Logistics, Vol. 18, No. 2, pp. 31-41.

Williams, Z. Ponder, N. ve Autry, C. W. (2009). "Supply Chain Security Culture: Measure Development and Validation." International Journal of Logistics Management, 20(2):243-260.

Wiseman, C. (1985). "Strategic Vision," Computerworld, May 20, pp. 1-17.

Zhao, M., Dröge, C., ve Stank, T. P. (2001). The Effects of Logistics Capabilities on Firm Performance: Customer-Focused Versus Information-Focused Capabilities. Journal Of Business Logistics, 22(2), 91-107.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Talent and performance concepts are important in terms of logistics companies' self-knowledge, discovering their strengths and weaknesses, gaining competitive advantage and focusing on their core activities. Especially in developing and changing conditions, companies should pay more attention to the concepts of talent and performance. One of the areas where these concepts are most effectively applied is the logistics sector, which is developing very rapidly. Logistics, which is an important link in the supply chain, continues to grow and develop day by day due to its economic contributions to the country's economy and companies. The concept of logistics capability is part of all resources of the firm, including its assets, organizational processes, competencies, qualifications and knowledge. With globalization, logistics capability plays an important role in companies' success due to the increase in international trade and the area volume of logistics services. The concept of logistics performance is linked to the concept of logistics capability and can be defined as the benefit and effectiveness of logistics activities for companies. With its multiple dimensions, logistics performance has recently taken its place among the concepts that companies attach importance to increase efficiency for companies and countries, to expand both national and international trade and to increase the economic growth rate. The effective use of logistics performance and talent concepts is directly proportional to the features of the logistics company. The general characteristics of logistics companies can be listed as companies that use communication channels well, respond to customer needs, follow technology, make delivery on time and completely,

have a strong human resources team and have experience. Considering all these features, the concepts of logistics performance and logistics capability become almost imperative for companies to use their resources efficiently and provide maximum benefit in their activities.

Method

The aim of this research is to examine logistics firm employees' logistics ability and logistics performance perceptions in the spiral of logistics firm characteristics. The population and sample of the research were determined according to the data of the National Transporters Association. According to the data of the International Transporters Association (UND), the provinces with the highest number of companies are Istanbul (307), Izmit (23), Samsun (7) and Mersin (171) (International Transporters Association, 2018). The province of Istanbul has been determined as the most suitable city to collect research data with 307 logistics companies operating. Based on the knowledge that the total number of employees in the sector cannot be reached clearly and the required sample number should be 383 for 100,000 universe at 95% reliability level (Gürbüz and Şahin, 2016: 132), the questionnaire is applied by random selection to employees who have knowledge about research in companies. It is planned to obtain 400 survey data in total. One questionnaire was applied in each company, but the number of questionnaires was increased to 2 in some large companies, the applied questionnaires were distributed by hand and the number of usable questionnaires was realized as 301 at the end of the study.

Findings (Results)

The reliability of the research variables in the questionnaire was measured with the Cronbach Alpha values commonly used in the literature. Cronbach Alpha values are between 0,931 and 0,945 as seen in Table 1. The value of all variables

is above the general acceptance level of > 0.7 . It can be said that the correlation between the variables is very high and positive, since the correlation values are between 0,805 and 0,956. The strongest relationship emerged between logistics innovation and logistics capability (0,956), followed by logistics service diversity (0,943) and logistics performance (0,843).

Conculusion and Discussion

Within the scope of this study, it has been investigated whether there are significant differences in logistic capability and logistics performance perceptions of the employees working in logistics companies in Istanbul, in the spiral of company service period, transportation mode and geographical region variables. As a result of the ANOVA analysis made in line with the data obtained in the study, it was determined that there were significant perception differences between logistics company employees' logistics firm characteristics, logistics innovation and logistics service differences, which are the sub-dimensions of logistics capability, and logistics performance.

When the responses of the employees working in logistics companies were considered in terms of the firm service time variable, significant findings were obtained at the level of $p < 0.05$ among all variables. With the increase in service life of the company, apart from the logistics innovation capability, the capability of logistic service differences and the perception of logistics performance increase positively. While one of the hypotheses (H4) developed in this direction was rejected, the other hypotheses were accepted. When it is evaluated in terms of experience, resources and qualifications, it is thought that the service period of the company affects the logistics ability and logistics performance perception of the employee. In the evaluation of logistic capability and logistics performance perception, when the variables of transport mode

were analyzed, the level of significance was found to be positive and all the hypotheses developed were accepted.

This study is limited to the data obtained from the logistics companies within the scope of the research and the methods used. In order to generalize the findings obtained in this context, it may be suggested to apply them in different provinces and different companies and to improve the sample size. In these companies, motivation and motivation activities can be focused on in order not to adversely affect the logistics ability and performance of the employees.

RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME (MUŞ İLİ ÖRNEĞİ)

İsmail DÖNMEZ*

Hüseyin DOĞAN**

Öz

Bu araştırmanın amacı Doğu Anadolu Bölgesi genelinde ve Muş ili özelinde risk altındaki çocuklara yönelik risk faktörlerinin belirlenmesidir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Muş il ve ilçe merkezinde ortaöğretim kademesine devam etmekte olan 584 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmaya 463 (%79,3) kız, 121 (%20,7) erkek öğrenci katılmıştır. Ölçme araçlarını risk faktörleri formu ve sanal risk faktörleri ölçeği oluşturmaktadır. Elde edilen verilerinin çözümlenmesinde frekans, yüzde tabloları, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, araştırma kapsamına alınan ihmal/istismar mağduru çocuklar, özel gereksinimi olan çocuklar, sağlık sorunları olan çocuklar ve çalışan/çalıştırılan çocukların riskli bir konumda oldukları saptanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamındaki kız öğrencilerin sanal olanaklardan uzak olduğu ve sanal ortamda karşılaşabilecekleri risklerin erkeklere göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu risk faktörlerinin bölgenin sosyo-ekonomik düzeyinin düşük olması ile ilişki olduğu görülmektedir. Bu nedenle belirlenen sorunlar çerçevesinde sorunların çözümüne yönelik sosyo-ekonomik desteğin oluşturulması önerilmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi - Bulanık MYO – Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, E-mail: i.donmez@alparslan.edu.tr.

** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi - Bulanık MYO – Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, E-mail: shuhuseyindgn@gmail.com.

Anahtar Kelimeler: Risk altındaki çocuklar, risk, sanal risk, Muş

AN INVESTIGATION ON CHILDREN AT RISK (EXAMPLE OF MUŞ)

Abstract

The aim of this research is to determine risk factors for children at risk throughout Eastern Anatolia Region and in the province of Muş. In the research, scanning model, one of the quantitative research methods, was used. The sample of the study consists of 584 students who continue their secondary education in the city center and district center of Muş. 463 (79.3%) female students and 121 (20.7%) male students participated in the study. The measurement tools were the risk factors form and the virtual risk factors scale. Frequency, percentage tables, independent sample t test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to analyze the data obtained. According to the findings of the research, it has been determined that children who are victims of neglect / abuse, children with special needs, children with health problems and working / employed children are in a risky position. In addition, it was determined that female students within the scope of the study are far from virtual opportunities and the risks they may encounter in the virtual environment are lower than those of men. These risk factors seem to be related to the low socio-economic level of the region. For this reason, it is thought that economic improvements that will provide social development for the solution of problems.

Keywords: Children at risk, risk, virtual risk, Muş

1. GİRİŞ

Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) (2019)' ne göre küresel nüfusun yaklaşık %76'sı, sağlık, eğitim ve yaşam standardındaki ağırlıklandırılmış göstergelerin en az üçte birinde yoksunluk yaşamaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) (2018) ülkelerinde yaşayan her 10 kişiden 9'u Dünya gelir

dağılımında ilk yüzde 20'lik dilimdedir. Avrupa ve Asya'daki OECD ülkeleri içinde en kötü gelir dağılımına sahip ülke Türkiye'dir (OECD, 2018). Dengesiz gelir dağılımı, yoksul ve az gelişmiş olan bölgelerde mevcut sosyal sorunların daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Yolcuoğlu, 2010: 74).

Özellikle kırsal alanda yaşanan bireyler açısından diğer yaşam alanlarına göre ekonomik ve sosyal alanlarda birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Eğitim, gelir, sağlık hizmetlerine erişim gibi temel alanlarda meydana gelen farklılaşmalar ülke içerisinde bireyler arasında refah seviyesi eşitsizlikleri için de gösterge niteliği taşımaktadır (Şengür ve Şengür, 2020). PISA (2015) raporundaki sosyo-ekonomik ve kültürel durum indeksi (EKSD) hesaplamasında "anne-babanın mesleği ve eğitim düzeyi, öğrencinin evde sahip olduğu eğitim ile ilgili kaynaklar ve ailenin evindeki bir takım araç gereçler değişkenleri dikkate alınarak hesaplanmaktadır" (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2016) ve bu indekse göre -1 ve altındaki öğrenciler sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizdeki "ESKD indeksi -1'in altında olan öğrenci oranı yaklaşık %64'tür" (MEB, 2016). Bu orana göre öğrencilerin yarısından fazlası sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olarak tanımlanmaktadır. Dezavantajlı öğrenciler geniş bir yelpazede risk altındaki çocuklar olarak tanımlanabilir. Seçer vd. (2018), çocukları risk grupları açısından değerlendirilen on bir kategori şu şekildedir;

Çalışan/Çalıştırılan Çocuklar (1): Çalışan çocuk gerçeği günümüzün temel problemleri içerisindeki yerini korumaktadır ve birçok yönü ile de toplumun gelişmişlik düzeyi üzerinde etkiye sahiptir (Tepe, 2018: 332). Çocukların yaşının gereklerine uygun olarak öğrenme süreci içerisinde aktif olarak yer alması gerekirken kısmi zamanlı işlerde (mevsimlik tarım işçisi vb.) çalışmaları/çalıştırılmaları bireysel gelişimlerini doğrudan etkilemektedir. Özellikle fiziksel ve ruhsal gelişimleri bu noktada olumsuz yönde etkilenir ve sağlıklı bir gelişim gösteremezler.

İhmal/İstismar Mağduru Çocuklar (2): Türkiye’de çocuk ihmal ve istismarı önemli bir toplumsal sorundur. İhmal ve istismar; fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel olarak farklı boyutlarda incelenmektedir (Pelendecioğlu ve Bulut, 2009). Adalet Bakanlığı’nın yayınlamış olduğu verilere göre, Türkiye’de çocuk istismarı ile ilgili dava sayısı son on yılda yaklaşık 3 kat artmıştır (Yalçıntaş-Sezgin, 2018: 98). Bu rakam göz önünde bulundurulduğunda sağlıklı bir toplumun inşasında toplumun bilinçlendirilmesinin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Özellikle yoksulluk sınırının altında yer alan ailelerin bilinçlendirilmesi ve toplumsal farkındalık oluşturulacak çalışmaların yapılması yararlı olacaktır. Fiziksel ve ruhsal yönden gelişimlerini henüz tamamlamayan çocukların maruz kaldığı ihmal ve istismarın ilerleyen dönemde çocuklar üzerinde birtakım kişisel bozukluklara sebep olacağı da göz önünde bulundurulduğunda ihmal ve istismar ile ilgili acil eylem planlarının hayata geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tek Ebeveyne Sahip Çocuklar (3): Aile kurumunun değişimi, yeni aile formlarının ortaya çıkışı, toplumsal yapının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu değişikliklere bakıldığında ise tek ebeveynli ailelerin sayılarında artışlar gözlemlenmektedir (Atilla-Demir ve Genç-Çelebi, 2017: 113). Bunun altında yatan faktörlere bakıldığında, ölüm, tercih ve özellikle son dönemlerde boşanma sayılarındaki hızlı artış gibi birtakım sebeplerden ötürü bu sayıda büyük artış meydana gelmiştir (Kalaycı, 2011: 17-18). Özellikle aile içerisinde bir ebeveynin olmamasından kaynaklı olarak diğer ebeveyn her iki sorumluluğu üstlenmekte ve bu aile içerisindeki sorumluluklar katlanmaktadır. Bu da çocuğa fazla vakit ayrılmamasına ya da çocuğun bu noktada eksiklik yaşamasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Mülteci/Sığınmacı Çocuklar (4): Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) (1989) 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayılacağını belirtmekte ve çocukların her koşulda korunması gerektiğinin altını çizmektedir. Tanımdan da

anlaşılacağı üzere kendi kendilerine yetersiz durumda olan çocukların çevrelerindeki risklere karşı savunmasız oldukları açık olup bunlara karşı korunmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle savaş, doğal afet gibi sebeplerden ötürü ülkesinden ayrılan mülteci çocukların maruz kalacakları risklerin çok daha fazla olduğu açıktır. Bu risklere karşı savunmasız durumda olan çocukların eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının sağlanması sağlıklı bir gelişim göstermeleri için gereklidir.

Madde Bağımlısı Çocuklar (5): İnsanların bedensel ve ruhsal açıdan sağlığına zarar veren alkol, tütün, eroin, kokain gibi bağımlılık yapıcı maddelerdir (Taylan ve Genç, 2017). Yapılan araştırmalarda ilköğretim, ortaokul ve lise öğrencilerinin madde kullanımı açısından en riskli grubu oluşturduğu tespit edilmiştir (Haki-Sucaklı, Keten, Çelik, Ölmez ve Yılmaz, 2015: 24). Çocukların kendi kendilerine muhakeme yeteneklerinin bir yetişkine kıyasla daha düşük olması sebebiyle maddeye yönelme ihtimalleri çok daha yüksektir. Bu da bu tür çocukları maddeye yönelme noktasında riskli bir konuma yerleştirmektedir.

Suçta Sürüklenen/Yönlendirilen Çocuklar (6): Balcı (2011)'e göre çocuk suçluluğuna sebep olan birçok faktör bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemin olumsuz etkileri, göç, düzensiz kentleşme, gecekondulaşma, medya gibi birtakım sebeplerden ötürü çocuklar suça sürüklenebilmektedir. Çocukların kendi gelişimlerini henüz tamamlayamadıkları ve bilinç düzeyleri bir yetişkininki kadar olmadığı göz önünde bulundurulduğunda çocukların suçu işleyen değil suça sürüklenen olarak karşılık görmesi ise toplumca kabul gören bir gerçektir.

Duygusal ve Davranışsal Bozukluğu Olan Çocuklar (7): Duygusal veya davranışsal bozukluğu olan çocuklar çevresindeki bireylerle uyumsuz davranış problemleri gösterebilmektedir. Ayrıca Özdemir (2011)'e göre küçük yaşta bu tür davranış problemleri gösteren çocukların yetişkinlik döneminde birtakım antisosyal davranış bozukluklarının habercisi olabileceğini ve erken dönemde (özellikle de

okul döneminde) yapılacak müdahalelerle bunun önüne geçilebileceğini vurgulamaktadır. Çocukların sağlıklı gelişimleri açısından erken müdahale büyük önem taşımaktadır. Fakat duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklara yönelik yapılan çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir (Coşgun-Başar ve Özdemir, 2015: 191).

Sağlık Sorunları Olan Çocuklar (8): Ayyıldız (2018)'e göre, çocukluk döneminde sağlık sorunu yaşayan çocukların eğitimlerinin aksamamasının da olası bir durum olduğu vurgulanmaktadır. Sağlık sorunları olan çocukların sosyal-davranışlar olarak yaşatlarından farklılık göstermeleri söz konusudur. Bu çocukların yaşamlarını güçleştirecek ve okul başarılarının olumsuz yönde etkileyecek faktörler arasında çocuğun halihazırdaki sağlık sorununun ciddiyeti, durumuna eşlik eden başka bir veya daha fazla yetersizlik veya tıbbi sorunun olup olmadığı, ailenin sosyo-ekonomik durumunun, çocuğun yaşı, tedavisindeki süreklilik, sıkça hastaneye yatış veya uzun sürede hastanede kalma nedeniyle okula devam etmedeki sorunlar ve eğitime erişim olanakları sayılabilir (Heward, 2009).

Özel Gereksinimi Olan Çocuklar (9): Bütün çocuklar fiziksel özellikleri ve öğrenme yetenekleri açısından birbirinden farklıdır. İstisna çocukların fiziksel ve/veya öğrenme özellikleri ihtiyaç duydukları ölçüde de birbirinden farklılık gösterir (Yaman, 2018: 250). Özel eğitimle ve özel eğitime gereksinimi olan çocuklarla ilgili tanımlarda zedelenme, yetersizlik, engellilik ve risk taşıma gibi kavramlar yer almaktadır (Yaman, 2018:251).

Sokakta Yaşayan Çocuklar (10): Günümüzde “sokak çocukları” kavramı sık bir şekilde kullanılsa da tam olarak doğru bir tanımlama yapmak zordur. Daha çok evsiz olan, aileden yoksun, ailesi olup sokağa terk edilen, vaktinin büyük çoğunluğunu dışarda geçiren çocuklar için kullanılan bu kavram, eğitimden yoksun kalmış ve bireysel gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlamakta güçlük

çeken çocuklar için kullanılır. Çocuğu sokağa iten nedenlere bakıldığında ise aile içi şiddet, istismar durumu, ebeveynlerin çocuklara yönelik davranışları, aile tipi gibi olguların ön plana çıktığı görülmektedir. (Alabay, 2018: 186-190).

Sanal Bağımlılığı Olan Çocuklar (11) (İnternet, televizyon vb.): Teknolojideki hızlı değişimler insanoğlunun hayatı üzerinde çok önemli değişikliklere sebep olmuştur. Dijital teknolojinin takıntılı kullanımı birçok çocuk ve ergen için ebeveynler ve eğitimciler için gerçek bir sorundur (Ulus, 2018: 2). İnternet bağımlılığı ve sanal risk algısı teknolojinin yaygınlaşması ve kullanım yaşının daha da düşmesine bağlı olarak toplumsal süreçlerimizde incelenmesi gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. İnternetin bu denli yaygınlaşmasının gençler üzerinde önemli etkilerinin olmasının yanı sıra kontrol altında tutulmaması durumunda internete bağımlı bir yaşam sürmek gibi tehlikelerinin olduğu da açıktır. Özellikle sanal risk algısı internetin hayatımıza bu denli girmesiyle, günlük hayattaki psikolojik baskıyı hayatımızda sanal yollarla yaygınlaştırmıştır (Arslankara, 2017).

Ülkemiz özelinde risk altındaki çocuklara yönelik bölgesel ve il bazında yapılan çeşitli çalışmalara rastlamak mümkündür. Güngör (2013), Mersin ilinde yapmış olduğu çalışmasında sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ailelerde çocukların daha fazla riskle karşı karşıya olduğunu ve bu çocukların madde kullanımı, suç işleme gibi davranışlarının kendi akranlarına göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Nalbant ve Babaoğlan (2016) ise Yozgat ilinde öğrencilerin başarı durumuyla ilgili sorun olduğu, okulda arkadaş, öğretmen ve idare ile sorun yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerin yarısının gün içinde en çok bilgisayar ve telefonla vakit geçirdikleri, önemli bir kısmının iki-üç saatten fazla internet ve telefonla ilgilendiğini ifade ederek sanal risklere işaret etmektedir. Bilgin (2012) ise sokakta çalışan çocukların madde kullanımının yüksek olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla risk altındaki çocukların çok boyutlu sorunlarla karşılaştıkları

görülmektedir. Çocukların fiziksel ve ruhsal gelişiminin il ve bölgesel olarak değişkenlik gösterdiği anlaşılmıştır. Yapılan literatür taramasında Doğu Anadolu Bölgesi'nde risk altındaki çocuklara yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma Muş ilinde eğitim-öğretim görmekte olan öğrencilerin risk durumlarının inceleyerek Doğu Anadolu Bölgesi genelinde sınırlı da olsa bir bakış açısı sağlanmasına yardımcı olmayı planlamaktadır. MEB (2019) verilerine göre; akademik başarıyı ölçen liselere giriş sınavı ve üniversiteye giriş sınavına yerleşme oranları incelendiğinde son basamaklarda Ağrı, Van, Muş, Kars, Iğdır gibi Doğu Anadolu bölgesi illerinin sıralandığı görülmektedir. Muş ilinin başarı sıralamasınının 81 il içinde 72'nci sırada olduğu görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde eğitim uygulamalarında öğretim uygulamalarını etkileyen birçok bireysel ve toplumsal sorun olduğu görülmektedir (Dönmez, 2020). Gerek eğitim çıktıları gerek toplumsal özelliklerden yola çıkarak çalışmada bölgesel ve özellikler Muş il genelinde ergenlerin risk altında olma durumları araştırılarak çocukların aile, eğitim, başarı, devam durumları incelenmiştir. Elde edilecek araştırma bulguları ile çocukların içinde buldukları risklerin belirlenmesine ve alınacak önlemlere katkı sağlanmasına yardımcı olacaktır. Bu doğrultuda şu alt problemlere yanıt aranmaya çalışılmıştır;

- a) Muş il ve ilçe merkezinde eğitim-öğretime devam eden çocukların, risk faktörleri nelerdir?
- b) Risk faktörleri yaş, cinsiyet, aile-gelir durumu ve ders başarısına göre farklılaşmakta mıdır?
- c) Muş il ve ilçe merkezinde eğitim-öğretime devam eden çocuklara yönelik sanal risk faktörleri nelerdir?
- d) Sanal risk faktörleri yaş, cinsiyet, aile-gelir durumu ve ders başarısına göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın nicel verilerinin yorumlanmasında betimsel tarama ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2012)'a göre, tarama modelleri, "geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. İlişkisel tarama modeli ise, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığı ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir" (Karasar, 2015: 79).

2.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Muş il ve ilçe merkezlerine bağlı liseler oluşturmaktadır. Bu kapsamda tesadüfi yöntemle belirlenen il merkezinde üç, ilçe merkezinde ise bir okulda araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma bir Anadolu lisesi, bir imam hatip kız lisesi, bir kız meslek lisesi, bir erkek teknik meslek lisesi ile yürütülmüştür. Araştırmaya 463 (%79,3) kız, 121 (20.7) erkek öğrenci katılmıştır. Tesadüfi yöntemle seçilen okulların ikisinin kız öğrencilere yönelik eğitim vermesi nedeniyle, kız öğrencilerin sayısının fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları 14 ile 19 arasında değişmektedir katılımcıların %10,3'ü 14 yaş, %39,7'si 15 yaş, %19,7'si 16 yaş, %18,7'si 17 yaş, %9,6'sı 18 yaş, %2,1'i 19 yaşındadır.

2.2. Ölçme Aracı

Ölçme aracı üç bölümden oluşmaktadır birinci bölümde sosyo-demografik bilgiler, ikinci bölümde araştırmacılar tarafından oluşturulan risk faktörleri formu, üçüncü bölümde sanal risk faktörlerinden oluşmaktadır. Demografik bilgilerde cinsiyet, okul not durumu, aile gelir durumu gibi sorular yöneltilmiştir. Risk faktörleri formu Seçer vd. (2018)'e göre 11 bölüme ayrılmıştır. Sanal dünya risk algısı ölçeği, Arslankara ve Usta (2018) tarafından oluşturulmuştur. 26 maddelik ölçeğin yapısı (sanal risk algısı) ve uzmanlar tarafından isimlendirilen beş alt

boyutu (sanal yozlaşma, sanal yıpranma (çöküntü), sanal olanak, sanal fırsat ve sanal farkındalık) olarak beş boyuttan oluşmaktadır. Ayrıca belirlenen bu faktörler üzerinden toplam puan analizi hesaplaması yapılmıştır. Madde toplam puan analizi güvenilirlikle ilişkilendirilebileceği gibi geçerlilik (iç tutarlılık) göstergesi olarak da kabul edilmektedir (Tavşancıl, 2002). Nihai değerlendirmede araştırmacılar tarafından güvenilirlik katsayısı 0,88 olarak tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırma evreni kapsamındaki çocuklara ulaşmak için yapılandırılmış görüşme formu, Arslankara ve Usta (2018)'nin geliştirmiş olduğu sanal dünya risk algısı ölçeği (SDRAÖ) kullanılmıştır. Çalışmaya başlanmadan önce etik kurul onayı için Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvuruda bulunulmuş ve onay alınmıştır. Ayrıca, Muş ili ve ilçelerindeki okullarda da ölçme araçlarının uygulanabilmesi için Muş İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. İzin süreci tamamladıktan sonra veri toplanması amacıyla araştırmanın yapıldığı okullarda ön bilgilendirmeler yapılarak öğrencilerin formları doldurması istenmiştir. Formlar doldurulurken gönüllülük esası gözetilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Sanal dünya risk algısı ölçeğinde verilerin dağılımı için normallik testi yapılmıştır. Normallik testinde kolmogorov-smirnova ve shapiro-wilk $p=0,000$ olduğu görülmüştür. Çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş, çarpıklık değerinin $-0,667$ ve basıklık değerinin $0,160$ olduğu tespit edilmiştir. Bu değer $+1,0 -1,0$ arasında olması verilerin normal dağılımı için yeterli olduğu ifade edilmektedir (Hair, Black, Babin, Anderson, & Tatham, 2013). Bu nedenle parametrik testler tercih edilmiştir. Bu kapsamda risk faktörlerini belirlemek için, frekans ve standart sapma, cinsiyet değişkeni için t testi, gelir dağılımları ve başarı değişkenleri test etmek için ANOVA kullanılmıştır. Sanal risk algısı ölçeği için ortalama, frekans ve

t testi kullanılmıştır. Sanal risk algısı ölçeği cronbach alpha güvenirlik katsayısı 0.941 olarak hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemleri doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Muş İl ve İlçe Merkezinde Eğitim-Öğretime Devam Eden Çocukların Risk Faktörleri Nelerdir? Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Öğrencilerin Risk Faktörleri

	Risk Faktörleri	Risk Durumu	f	%
1	Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Mevsimlik tarım işçisi)	Mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştım	87	15.2
		Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadım	484	84.8
	Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Sokakta çalışan çocuklar)	Daha önce sokakta çalıştım	22	3.8
		Daha önce sokakta çalışmadım	560	96.2
	Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Aktif olarak çalışan çocuklar)	Evet, çalışıyorum	17	2.9
		Hayır, çalışmıyorum	565	97.1
2	İhmal/İstismar mağduru çocuklar (Aile gelir durumu)	Hane geliri asgari ücret altında olan çocuklar	152	44
		Hane geliri asgari ücret üstünde olan çocuklar	193	56
3	Tek ebeveyne sahip çocuklar	Tek ebeveyne sahip çocuklar	32	5.5

		Anne-baba birlikte olan çocuklar	550	94.5
4	Mülteci/sığınmacı çocuklar	Hayır	-	-
5	Madde bağımlısı çocuklar*	Sigara	43	7.4
		Alkol	2	3
		Hayır	539	92.3
6	Suça Sürüklenen/yönlendirilen Çocuklar	Daha önce suç işledim	7	1
		Daha önce suç işlemedim	577	99
7	Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklar	Yoktur	-	-
8	Sağlık sorunları olan çocuklar	Sağlık sorunun var	103	18
		Bir sağlık sorunu yok	481	82
9	Özel gereksinimi olan çocuklar	Özel gereksinimlerim var	158	28
		Herhangi bir özel gereksinimim yok	426	72
10	Sokakta yaşayan çocuklar	Hayır	-	-
11	Sanal bağımlılığı olan çocuklar (İnternet)	Günde 1 saat kullanıyorum	358	61.3
		Günde 2-3 saat kullanıyorum	113	19.3
		Günde 3-4 saat kullanıyorum	60	10.3
		Günde 5 saat veya üzerinde kullanıyorum	53	9.1

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Muş il ve ilçe merkezinde eğitim-öğretimine devam eden çocukların, risk faktörlerine ilişkin bulgular Tablo 1'de görülmektedir. (1) Çalışan/çalıştırılan çocuklar (mevsimlik tarım işçisi) incelendiğinde, katılımcıların %15.2'sinin (f=87) mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştığı; sokakta çalışma durumları incelendiğinde, %3.8'inin daha önce sokakta çalıştığı (f=22); aktif olarak çalışma durumları

incelendiğinde, katılımcıların %2.9'unun aktif olarak çalıştıkları (f=17) görülmektedir. (2) İhmal/istismar mağduru çocuklar (Aile gelir durumu) incelendiğinde, hane geliri asgari ücret altında olan çocukların (f=152) %44 oranında olduğu görülmektedir. (3) Çalışmaya katılan çocukların %5.5'inin (f=32) ebeveynlerinden birisini kaybettiği ya da ayrı yaşadığı görülmektedir (Tez ebeveynli çocuklar). (4) Mülteci/sığınmacı çocuklar boyutunda hiçbir katılımcı olmadığı görülmektedir. (5) Madde bağımlısı çocuklar incelendiğinde %7.4 sigara (f=43), %3 alkol (f=2) kullandığı görülmektedir. (6) Suça sürüklenen/yönlendirilen çocuklar incelendiğinde %1'in daha önce suç işlediği (f=7) görülmektedir. (8) Sağlık sorunları olan çocuklar incelendiğinde %18'inin herhangi bir hastalığı olduğu (f=103) görülmektedir. Sağlık sorunları olan çocuklar incelendiğinde %12.7'sinin dikkat eksikliği (f=74), %11.1'inin görme (f=65) problemi olduğu, %1.4'ünün dil ve konuşma güçlüğü (f=8), %1'nin işitme (f=6) sorunu, %1'inin ortopedik engeli (f=5) olduğu görülmektedir. (9) Özel gereksinimi olan çocuklar incelendiğinde %28'inin özel gereksinimi (f=158) olduğu; bu öğrencilerin epilepsi, şeker hastalığı, obezite, astım, lösemi gibi hastalıkları olduğu belirlenmiştir. (10) Araştırmaya katılan sokakta yaşayan çocuklar olmadığı görülmektedir. (11) Sanal bağımlılığı olan çocukların sanal bağımlılık düzeyleri (internet) incelendiğinde, çalışmaya katılanların %9,1'inin günde 5 saat veya üzerinde internet üzerinde vakit geçirdiğini belirtmiştir.

3.2. Risk Faktörleri Yaş, Cinsiyet, Aile-Gelir Durumu ve Ders Başarısına Göre Farklılaşmakta Mıdır? Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Risk Faktörlerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu

Risk faktörü	Risk Durumu	Cinsiyet	f	%
Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Mevsimlik tarım işçisi) (p<0.05)	Mevsimlik tarım	Kız	31	6.8
	işçisi olarak çalıştım	Erkek	56	47.5
		Mevsimlik tarım	Kız	422
	işçisi olarak çalışmadım	Erkek	62	52.5
Daha önce sokakta çalıştım		Kız	2	0.4
1 Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Sokakta çalışan çocuklar) (p<0.05)	Daha önce sokakta çalıştım	Erkek	20	16.5
		Daha önce sokakta çalışmadım	Kız	459
	çalışmadım	Erkek	101	83.5
		Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Aktif olarak çalışan çocuklar) (p<0.05)	Kız	5
Evet, çalışıyorum	Erkek		12	9.9
Hayır, çalışmıyorum	Kız	456	98.9	
	Erkek	109	90.1	
2 İhmal/istismar mağduru çocuklar (Aile gelir durumu) (p<0.05)	Hane geliri asgari ücret altında olan çocuklar	Kız	107	41
		Erkek	45	53.6
	Hane geliri asgari ücret üstünde olan çocuklar	Kız	154	59
		Erkek	39	46.4
3 Suça sürüklenen/yönlendirilen çocuklar (p<0.05)	Daha önce suç işledim	Kız	3	0.6
		Erkek	4	3.3
	Daha önce suç işlemedim	Kız	460	99.4
		Erkek	117	96.7

Risk faktörlerinin yaş, cinsiyet, aile-gelir durumu ve ders başarısına göre farklılaşım farklılaşmadığının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular Tablo 2’de görülmektedir. Çalışan/çalıştırılan çocuklar (mevsimlik tarım işçisi) cinsiyet grupları açısından incelendiğinde kız çocuklarının %93.2’sinin (f=422) şu ana kadar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadığı, erkeklerin de %52.5’inin (f=62) şu ana kadar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadıkları belirlenmiştir. Cinsiyet grupları açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu bunun da erkeklerden kaynaklandığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocukların sokakta çalışma durumları incelendiğinde, kız çocuklarının %99.6’sının (f=459) daha önce sokakta çalışmadığı, erkeklerin ise %83.5’inin (f=101) daha önce sokakta çalışmadıkları belirlenmiştir. Cinsiyet grupları açısından değerlendirildiğinde anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın erkeklerden kaynaklandığı belirlenmiştir ($p<0.05$). Aktif çalışma durumları incelendiğinde ise kız çocuklarının %98.9’unun (f=456) aktif olarak herhangi bir yerde çalışmadıkları, erkeklerin ise %90.1’inin (f=109) aktif olarak çalışmadıkları belirlenmiştir ($p<0.05$). Ayrıca bu farkın da erkeklerden kaynaklandığı görülmektedir. İhmal/istismar mağduru çocukların ailelerinin maddi durumları incelendiğinde, kız çocuklarının %59’unun (f=154) asgari ücret veya üstünde aylık bir gelire sahip oldukları, erkeklerin ise %53.6’sının (f=45) aylık hane gelirin asgari ücretin altında olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde iki grup arasında anlamlı bir farkın olduğu ve bunun da erkeklerden kaynaklandığı belirlenmiştir ($p<0.05$). Suça sürüklenen çocuklara ilişkin bulgular incelendiğinde, kız çocukların %99.4’ünün (f=460) daha önce herhangi bir suç işlemediği ve suç kaydının olmadığı, erkeklerin ise %96.7’sinin (f=121) daha önce herhangi bir suç işlemediği ve suç kaydının olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca yapılan analiz sonucunda gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu ve bunun erkeklerden kaynaklandığı belirlenmiştir ($p<0.05$).

Tablo 3. Risk Faktörlerinin Gelir Durumuna Göre Farklılaşmasının İncelenmesi

Risk Grubu	Risk Faktörü	Gelir Grupları	f	%
Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Mevsimlik tarım işçisi) (p=0.012<0.05)	Mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştım	0-1000 TL	21	31.3
		1001-2000 TL	20	24.7
		2001-3000 TL	14	14.4
		3001-4000 TL	5	14.7
		4001 veya üstü	6	10
	Toplam		66	19.5
	Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadım	0-1000 TL	46	68.7
		1001-2000 TL	61	75.3
		2001-3000 TL	83	85.6
		3001-4000 TL	29	85.3
4001 veya üstü		54	90	
Toplam		273	80.5	

Risk faktörlerinin yaş, cinsiyet, aile-gelir durumu ve ders başarısına göre farklılaşım farklılaşmadığının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular Tablo 3'te görülmektedir. Çalışan/çalıştırılan çocukların -mevsimlik tarım işçisi- aile aylık hane gelir grupları açısından incelendiğinde, aylık hane geliri 0-1000 TL olan ailelerin çocuklarının %68.7'sinin (f=46) şu ana kadar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadığı belirlenmiştir. Aylık hane geliri 1001-2000 TL olan ailelerin çocuklarının %75.3'ünün (f=61) şu ana kadar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadığı, aylık hane geliri 2001-3000 TL olan ailelerin çocuklarının %85.6'sının (f=83) şu ana kadar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadığı, aylık hane geliri 3001-4000 TL olan ailelerin çocuklarının %85.3'ünün (f=29) şu ana kadar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadığı belirlenmiştir. Ayrıca aylık hane geliri 4001+ TL olan ailelerin çocuklarının da %90'ının (f=54) şu ana kadar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadığı elde edilen bulgulardan tespit edilmiştir. Aylık hane

geliri açısından risk grupları değerlendirildiğinde, gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu bulgusu elde edilmiştir ($p<0.05$). Ayrıca bu farkın aylık hane geliri arttıkça mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların sayısının azalmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 4. Risk Faktörlerinin Okul Ortalamasına Göre Farklılaşmasının İncelenmesi

Risk Grubu	Risk Faktörü	Okul Ortalaması	f	%	
Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Mevsimlik tarım işçisi) ($p<0.05$)	Mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştım	0-44	1	12.5	
		45-54	5	27.8	
		55-69	32	27.1	
		70-84	23	11.8	
		85-100	2	2.4	
	Toplam		63	14.9	
	Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Sokakta çalışan çocuklar) ($p<0.05$)	Daha önce sokakta çalıştım	0-44	7	87.5
			45-54	13	72.2
			55-69	86	72.9
			70-84	172	88.2
85-100			81	97.6	
Toplam		359	85.1		
Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Sokakta çalışan çocuklar) ($p<0.05$)	Daha önce sokakta çalışmadım	0-44	0	0	
		45-54	0	0	
		55-69	10	8.3	
		70-84	4	2.0	
		85-100	1	1.2	
	Toplam		15	3.5	
Çalışan/çalıştırılan çocuklar (Sokakta çalışan çocuklar) ($p<0.05$)	Daha önce sokakta çalışmadım	0-44	8	100	
		45-54	19	100	
		55-69	111	91.7	

70-84	196	98
85-100	83	98.8
Toplam	417	96.5

Risk faktörlerinin yaş, cinsiyet, aile-gelir durumu ve ders başarısına göre farklılaşım farklılaşmadığının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular Tablo 4'te görülmektedir. Çalışan/çalıştırılan çocukların -mevsimlik tarım işçisi- okul ortalaması grupları açısından incelendiğinde, okul ortalaması 0-44 arasında olan çocukların %87.5'inin (f=7), okul ortalaması 45-54 arasında olanların %72.2'sinin (f=13), okul ortalaması 55-69 arasında olanların %72.9'unun (f=86), okul ortalaması 70-84 arasında olanların %88.2'sinin (f=172) ve okul ortalaması 85-100 arasında olanların %97.6'sının (f=81) şu ana kadar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadıkları belirlenmiştir. Risk grupları açısından okul ortalamaları değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Ayrıca bu farkın okul ortalaması yüksek öğrencilerden kaynaklandığı görülmektedir. Çalışan/çalıştırılan çocukların -sokakta çalışan çocuklar- okul ortalaması grupları açısından incelendiğinde, okul ortalaması 0-44 arasında olan çocukların %100'ünün (f=8), okul ortalaması 45-54 arasında olanların %100'ünün (f=19), okul ortalaması 55-69 arasında olanların %91.7'sinin (f=111), okul ortalaması 70-84 arasında olanların %98'inin (f=196) ve okul ortalaması 85-100 arasında olanların %98.8'inin (f=83) sokakta hiç çalışmadıkları belirlenmiştir. Risk grupları açısından okul ortalamaları değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Ayrıca bu farkın okul ortalaması düşük öğrencilerden kaynaklandığı görülmektedir.

3.3. Muş İl ve İlçe Merkezinde Eğitim-Öğretimine Devam Eden Çocuklara Yönelik Sanal Risk Faktörleri Nelerdir? Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 5. Sanal Risk Faktörleri Ölçeği Boyutları Ortama ve Standart Sapma Değerleri

Boyutlar	N	X	SS
Sanal Yozlaşma (SY)	561	2.43	.55
Sanal Yıpranma (SYI)	556	2.46	.71
Sanal Olanak (SO)	552	2.2659	1.02
Sanal Fırsat (SF)	553	2.3314	1.12
Sanal Farkındalık (SFA)	553	2.0223	.99
Sanal Risk Faktörleri (SDRAÖ)	562	2.3417	.67

Tablo 5'te Sanal risk faktörleri ölçeğine ait beş boyutun (SY, SYI, SO, SF, SFA) ve genel risk faktörleri (SDRAÖ) ölçeğinin ortalama değerleri ve standart sapma değerleri görülmektedir. SAORT ortalama değeri 2.34, standart sapma değeri 0,67 olduğu görülmektedir. Sanal yozlaşma ($X=2.43$; $ss=0.55$), Sanal yıpranma ($X=2,46$; $ss=0,71$) değerinin SAORT değerinden yüksek olması, ölçek bağlamında daha olumlu sonuç verdiğini göstermektedir. Sanal Fırsat (SF) boyunda ortalamaya yakın sonuç verdiği görülmektedir. SDRAÖ bağlamında sosyal olanak ($X=2.26$; $ss=1.02$), SFA ($X=2,02$; $ss=0.99$) değerlerinin ise ölçek bağlamında olumsuz anlamda değerlendirileceğini göstermektedir. Katılımcılara göre, sanal risk faktörlerinin en olumsuz yönleri sanal olanak kısıtlılıkları ve sanal farkındalık boyutundadır.

Tablo 6. Sanal Risk Faktörleri

M. No	Boyut	Maddeler	N	X	Ss
1	SY	Sanal ortamlarda karşılaştığım bireyleri olduğundan farklı tanıyarak onlar tarafından kandırılabilirim	544	2.07	1.35
2	SY	Sanal ortamlara olan bağlılığım artarsa gerçek yaşamda samimi sohbetlerden kendimi soyutlayıp uzaklaşabilirim.	550	1.72	1.17

3	SY	Yaşadığım sorun ve sıkıntıları istemeden de olsa, tanımadığım insanlarla paylaşmak durumunda kalabilirim.	549	4.23	1.20
4	SY	Hiç tanımadığım insanlarla sohbet ederken kendimi rahat hissederim.	541	3.96	1.30
5	SY	Sanal ortamlardayken gerçek hayat sorunlarından uzaklaşabilirim.	541	1.67	1.18
6	SY	Sanal ortamlara olan bağlılığım artarsa kendini olduğumdan farklı bir karakterle yansıtabileceğimden dolayı kimlik çatışması yaşayacağım hissine kapılabılırım.	547	1.75	1.18
7	SY	Uzun süre sanal ortamlarla iç içe olduğum takdirde psikolojik rahatsızlıklar yaşayabilirim.	539	1.69	1.12
8	SYI	Yaptığım sanal sohbetlerde, özümde var olan evrensel kurallar (doğruluk, dürüstlük gibi) önemini kaybedebilir.	545	4.09	1.21
9	SYI	Sanal ortamlardaki kişiler bana yakın gelebilir	542	2.14	1.40
10	SYI	Sanal ortamlarda paylaştığım düşünce ve fikirlerimi birilerinin mutlaka göreceğini bilmek beni psikolojik açıdan rahatlatılabilir.	533	2.35	1.42
11	SYI	Sanal dünyada çok fazla vakit kaybetmem neticesinde derslerimde başarısız sonuçlarla karşılaşabilirim	532	2.61	1.51
12	SYI	Sanal ortamlarda bilgiye erişim kolay olduğu için zamandan tasarruf edebilirim.	537	1.80	1.27
13	SYI	Sanal âlemde sürekli yayınlanan reklamların bilinçaltıma yer etmesi ile marka bağımlısı bir birey haline dönüşebilirim	539	2.73	1.55
14	SO	Sanal ortamlar sayesinde eski arkadaşlarımı bulabilirim	534	1.72	1.20
15	SO	Yapılacak sınırsız sohbetler neticesinde mahremiyet, gizlilik, utanma gibi duygularımı yitirebilirim.	531	1.91	1.24
16	SO	Sanal ortamlarda her şeye kolayca erişebilmem neticesinde gerçek hayattaki engellere karşı mücadelede uzak bir hale gelebilirim.	536	2.61	1.52
17	SO	Sanal ortamlara ayıracağım süreyi iyi planlayabildiğim takdirde kontrol açısından bireysel gelişim katkı sağlayabilirim.	536	1.98	1.38
18	SF	Sanal ortamlarda tartışmak beni rahatlatır	530	2.58	1.52
19	SF	Sanal medyayı aktif kullanarak yardımlaşma-dayanışma kültürümü geliştirebilirim.	534	2.59	1.55
20	SF	Sosyal medya sayesinde araştırma kapasitemi kullanarak eleştirel düşünme becerimi geliştirebilirim	536	1.94	1.33
21	SF	Sosyal medya yüzünden dedikodu kültürüne kapılabılırım.	533	2.50	1.56
22	SF	Kuracağım sanal arkadaşlıklar sayesinde yeni kültürler tanıyabilirim	542	2.29	1.53
23	SFA	Sosyal medya aracılığı ile yeni dostluklar edinebilirim.	546	1.76	1.22
24	SFA	Sanal ortamların olumsuz yönleri neticesinde sorumsuz bir kişilik haline dönüşebilirim	546	1.67	1.13

25	SFA	Sosyal medyada bilinçsizce sörf eden insanlar yüzünden manevi yıpranmalar yaşayabilirim.	551	2.32	1.45
26	SFA	Sanal ortamlar aracılığı ile problem çözme becerisi kazanabilirim	544	2.07	1.35

Katılımcıların sanal risk faktörlerinden sanal yozlaşma boyutunda verdikleri cevapların, madde boyutunda karşılaştırıldığında 1.2.5.6 ve 7. Maddelerin ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bu maddeler sanal yozlaşma boyutunda olumsuz ifadeler olarak görülmektedir. Yani katılımcılar, sanal ortamlarda kişilerin olduğundan farklı karakterlerle kendilerinin kandırılmayacaklarını düşünmektedir. Katılımcılar sanal ortamda bağımlılıkları artarsa, sosyal ortamdan uzaklaşmayacaklarını düşünmektedir. Sanal ortamda; gerçek hayattan uzaklaşmayacaklarını, kimlik çatışması yaşamayacaklarını düşünmektedir. Uzun süre sanal ortamda olmaları durumunda psikolojik sorunlar yaşamayacaklarını ifade etmektedirler.

Katılımcıların sanal risk faktörlerinden sanal yıpranma boyutunda verdikleri cevapların, madde boyutunda karşılaştırıldığında 9.,10. ve 12. maddelerin ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcılar sanal ortamdaki kişilerin kendilerine yakın gelmeyeceğini düşünmektedir. Sanal ortamlarda bilgiye erişim kolay olduğu için zamandan tasarruf edemeyeceğini düşünmektedir. Katılımcıların sanal risk faktörlerinden sanal olanak boyutunda verdikleri cevapların, madde boyutunda karşılaştırıldığında 20. ve 22. maddelerin ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların yapılacak sınırsız sohbetler neticesinde mahremiyet, gizlilik, utanma gibi duygularını yitirmeyeceğini düşünmektedir. Katılımcıların “sanal ortamlara ayıracağım süreyi iyi planlayabildiğim takdirde bireysel gelişim katkı sağlar” düşüncesinde oldukları saptanmıştır. Katılımcıların sanal risk faktörlerinden sanal fırsat boyutunda verdikleri cevapların, madde boyutunda karşılaştırıldığında 15. ve 17. maddelerin ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların sosyal medya

sayesinde araştırma kapasitesini kullanarak eleştirel düşünme becerimi geliştiremeyeceğini ve kuracağı sanal arkadaşlıklar sayesinde yeni kültürler tanıyamayacağını düşünmektedir. Katılımcıların sanal risk faktörlerinden sanal fırsat boyutunda verdikleri cevapların, madde boyutunda karşılaştırıldığında 23. ve 24. maddelerin ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların sosyal medya aracılığı ile yeni dostluklar edinmeyi tercih etmediğini ve sanal ortamların olumsuz yönleri neticesinde sorumsuz bir kişilik haline dönüşmeyeceğini düşünmektedir.

3.4. Sanal Risk Faktörleri Yaş, Cinsiyet, Aile-Gelir Durumu ve Ders Başarısına Göre Farklılaşmakta Mıdır? Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 7. Sanal Risk Faktörleri Boyutlarının Cinsiyet İlişkisi

	Gruplar	N	X	Ss	t	Sd	p																																																								
Sanal Yozlaşma (SY)	Kız	452	2.42	0.53	-1.100	.05969	0.27																																																								
	Erkek	109	2.49	0.65				Sanal Yıpranma (SYI)	Kız	447	2.44	0.70	-1.485	.07609	0.13	Erkek	109	2.55	0.75	Sanal Olanak (SO)	Kız	443	2.21	0.99	-2.282	.10908	0.02	Erkek	109	2.46	1.11	Sanal Fırsat (SF)	Kız	444	2.30	1.12	-1.026	.12001	0.30	Erkek	109	2.43	1.11	Sanal Farkındalık (SFA)	Kız	444	1.96	0.94	-2.622	.10560	0.10	Erkek	109	2.24	1.14	Sanal Risk Faktörleri (SDRAÖ)	Kız	453	2.31	0.65	-1.88	0.071	0.06
Sanal Yıpranma (SYI)	Kız	447	2.44	0.70	-1.485	.07609	0.13																																																								
	Erkek	109	2.55	0.75				Sanal Olanak (SO)	Kız	443	2.21	0.99	-2.282	.10908	0.02	Erkek	109	2.46	1.11	Sanal Fırsat (SF)	Kız	444	2.30	1.12	-1.026	.12001	0.30	Erkek	109	2.43	1.11	Sanal Farkındalık (SFA)	Kız	444	1.96	0.94	-2.622	.10560	0.10	Erkek	109	2.24	1.14	Sanal Risk Faktörleri (SDRAÖ)	Kız	453	2.31	0.65	-1.88	0.071	0.06	Erkek	109	2.45	0.74								
Sanal Olanak (SO)	Kız	443	2.21	0.99	-2.282	.10908	0.02																																																								
	Erkek	109	2.46	1.11				Sanal Fırsat (SF)	Kız	444	2.30	1.12	-1.026	.12001	0.30	Erkek	109	2.43	1.11	Sanal Farkındalık (SFA)	Kız	444	1.96	0.94	-2.622	.10560	0.10	Erkek	109	2.24	1.14	Sanal Risk Faktörleri (SDRAÖ)	Kız	453	2.31	0.65	-1.88	0.071	0.06	Erkek	109	2.45	0.74																				
Sanal Fırsat (SF)	Kız	444	2.30	1.12	-1.026	.12001	0.30																																																								
	Erkek	109	2.43	1.11				Sanal Farkındalık (SFA)	Kız	444	1.96	0.94	-2.622	.10560	0.10	Erkek	109	2.24	1.14	Sanal Risk Faktörleri (SDRAÖ)	Kız	453	2.31	0.65	-1.88	0.071	0.06	Erkek	109	2.45	0.74																																
Sanal Farkındalık (SFA)	Kız	444	1.96	0.94	-2.622	.10560	0.10																																																								
	Erkek	109	2.24	1.14				Sanal Risk Faktörleri (SDRAÖ)	Kız	453	2.31	0.65	-1.88	0.071	0.06	Erkek	109	2.45	0.74																																												
Sanal Risk Faktörleri (SDRAÖ)	Kız	453	2.31	0.65	-1.88	0.071	0.06																																																								
	Erkek	109	2.45	0.74																																																											

Tablo 7’de sanal risk faktörleri boyutlarının cinsiyet ilişkisi görülmektedir. Buna göre cinsiyet ile Sanal Yozlaşma ($p>0.05$), Sanal Yıpranma ($p>0,05$), Sanal Fırsat ($p>0.05$), Sanal Farkındalık ($p>0.05$) boyutlarında anlamlı bir ilişki yoktur. Cinsiyet açısından sanal olanak ($p<0.05$) boyutu arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu farklılık erkekler lehinedir. Tüm alanlara bakıldığında Sanal Risk Faktörlerinin ($p>0.05$) cinsiyet ile ilişkili olmadığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada Muş ilinde lise seviyesinde eğitim öğretime devam eden öğrencilerin risk faktörleri sosyo-ekonomik durumu ve çocuğun sosyal çevresi kapsamında incelenmeye çalışılmıştır. Seçer vd. (2018)’e göre çocukları risk grupları açısından belirttiği kategorilerden on biri incelenmiştir. Bunlar çalışan/çalıştırılan çocuklar, ihmal/istismar mağduru çocuklar, tek ebeveyne sahip çocuklar, mülteci/sığınmacı çocuklar, madde bağımlısı çocuklar, suça sürüklenen/yönlendirilen çocuklar, duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklar, sağlık sorunları olan çocuklar, özel gereksinimi olan çocuklar, sokakta yaşayan çocuklar, sanal bağımlılığı olan çocuklardır. Lise öğrencilerinin ilgi ve gereksinimleri dikkate alınarak sanal risk algıları ölçülmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda dört risk faktörü belirlenmiştir. Bunlar; ihmal/istismar mağduru çocuklar, özel gereksinimi olan çocuklar, sağlık sorunları olan çocuklar ve çalışan/çalıştırılan çocuklardır. Bu dört grubun niceliksel olarak diğer gruplardan daha fazla olduğu görülmektedir. İhmal/istismar mağduru çocuklar; fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel kategorisi altında dört başlıkta incelenmektedir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekte duygusal ve fiziksel yönden maddeler bulunmadığından sadece ekonomik yönden inceleme yapılmıştır. Risk grupları ekonomik yönden incelendiğinde, ailelerin ekonomik sıkıntı yaşamasının bu tür ailelerde çocukların ihmal boyutunda etkilidir (Türkiye’de Çocuk İstismarı, 2010: 22). Nitekim bu çalışmada da hane geliri asgari ücret altında olan çocukların

olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, Muş ilinin göreceli olarak sosyo-kültürel seviyesinin düşük olmasının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oral ve McGivney (2014), ülkemizdeki sosyo-ekonomik şartların öğrencilerin akademik başarısını etkilediğini ve genel olarak bu öğrencilerin akademik başarılarının düşük olduğunu belirtmektedir. Kurnaz (2007)'a göre maddi güçlük çeken ailede yetişen çocuklar için eğitim en son düşünülen olgu olmakla birlikte erken yaşlarda ekonomik zorluklar yaşadıkları için çalıştırılabilmektedir. Kişisel gelişimini sağlayamayan çocuk niteliksiz bir vasıf kazanmakta ve sağlıklı bir gelişim gösterememektedir. PISA ve TIMSS gibi uluslararası sınavlar incelendiğinde sosyo-ekonomik düzeyin düşük olması öğrencilerin başarısında etkili olduğu görülmektedir (Yolsal, 2016). Dolayısıyla sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ailelerin, ekonomik yönden güçlendirilmesi öğrenci başarısını etkileyecek ve risk faktörlerinin azaltılmasında yardımcı olacağı düşünülmektedir. İkinci risk faktörü olarak sağlık sorunları olan çocuklar incelendiğinde; öğrencilerin dikkat eksikliği ve görme sorunu olan öğrenciler olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Ayyıldız (2018)'e göre bu tür çocukların eğitimlerinde çeşitli yaklaşımların (vücut aletleri, ilaçların düzenli alınımının sağlanması gibi) kullanıldığı ifade edilmektedir. Bunlar çocukların kronik/süreğen hastalığın ciddiyetine ve etkisine göre de değişebilmektedir. Ayrıca çocukların bağımsız yaşam becerilerinin artırılması noktasında da büyük önem taşımaktadır. Üçüncü olarak özel gereksinimi olan çocuklar incelendiğinde katılımcı öğrenciler, epilepsi, şeker hastalığı, obezite, astım, lösemi gibi hastalıkları olduğunu görülmüştür. Yaman (2018)'e göre bu tür çocukların sağlık ve refah, ekonomik ve sosyal güvence, kendilerini yetiştirmek ve becerilerini geliştirmek gibi sıradan ihtiyaçlarının olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu ihtiyaçların bu tür bireyler için ayrıştırılmadan bütün toplumun kullandığı hizmetler ve programlar tarafından karşılanması gerektiği belirtilmektedir. Dördüncü risk faktörü olarak çalışan/çalıştırılan çocuklar incelendiğinde, mevsimlik tarım işçileri, sokakta çalışan çocuklar ve aktif olarak çalışan çocuklar

olarak alt gruplara ayrılmıştır. Tepe (2018), çalışan/çalıştırılan çocukların çocukluk dönemindeki gelişimlerinin olumsuz etkilenmesinin yanı sıra bunun yetişkinlik dönemine de olumsuz etkisinin olduğu ifade etmektedir. Nitekim sağlıklı gelişimini henüz tamamlayamayan birey karşılaşmış olduğu olağandışı durumlarda ne yapacağını bilememekte ve birçok risk faktörüyle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu yüzden toplumun inşası noktasında çalışan/çalıştırılan çocuklara yönelik oluşturulacak sosyal politikalarla bu olumsuz durumun önüne geçilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çocuk işçiliği hem mikro hem de makro seviyede, gelecekte oluşabilecek farklı sorunların potansiyel kaynağıdır (Çöpoğlu, 2018). Bu çalışmada çalışan/çalıştırılan çocuklarda cinsiyet yönünde bir farklılık olduğu, bu farklılığın da erkekler lehine olduğu görülmektedir. Bu sonuç Doğu Anadolu Bölgesi'nde erkeklerin çalışma hayatında daha aktif yer almasının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocukların çalışma hayatına girmek zorunda kalmalarının en önemli nedenlerinin başında ailelerin yoksulluğu olduğu ifade edilmektedir (Dursun ve Aksakal, 2018). Bu araştırmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır, çalışan/çalıştırılan çocukların aile gelir düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır. Bu nedenle gelir düzeyi düşük olan ailelerin tespiti ve bunlara yönelik sosyal hizmetlerin sağlanması, çocukların bireysel gelişimlerine olumlu katkı sunacaktır. Çalışan/çalıştırılan çocuklarla okul ortalaması incelendiğinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmayanların çalışanlara göre daha başarılı olduğu görülmüştür. Sokakta çalışmayan çocukların sokakta çalışan çocuklara göre daha başarılı olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, öğrencilerin sokakta ya da dış ortamda çalıştıklarından dolayı başarı düzeylerinin düşmesine sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuk işçiliği, önemli sonuçlarının uzun vadede ortaya çıktığı bir problemdir. Bu nedenle hem öğrencilerin eğitimsel başarısı hem de toplumsal dinamikler göz önünde bulundurularak, çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden olan yoksulluğu

ortadan kaldıracı ve toplum refahını artırıcı politikalar oluşturulmalı ve uygulanmalıdır (Çöpoğlu, 2018).

Eğitim-öğretimine devam eden çocuklara yönelik sanal risk faktörleri incelendiğinde, sosyal olanak ve sosyal farklılık boyutunda yetersizlik olduğu görülmüştür. Boyutlar arasında maddeler incelendiğinde katılımcılar, kişilerin kendilerini farklı bir şekilde tanıtan kişiler tarafından kandırılmayacaklarını düşünmektedir. Oysa günümüzde kişiler kendilerini farklı şekilde tanıtarak dolandırıcılık ya da sanal şiddet uygulamaktadır. Bu nedenle eğitimcilerin ya da uzmanların siber güvenlik konuları hakkında öğrencilere bilgilendirme yapmaları gerekmektedir. Bir diğer dikkat çeken sonuç çocukların uzun süre sanal ortamda olmaları durumunda psikolojik sorunlar yaşamayacaklarını düşündüklerini göstermektedir. Oysa sanal ortamda geçen sürenin psikolojik sorunlara neden olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Özen ve Korukçu-Sarıcı (2010)'a göre sanal âlemin fiziksel varlığının olmaması, kişileri internette gizlice dolaşabilmelerinin sağlanma imkânının verilmesi, kullanıcılara iletişim kurabilecekleri ya da vakit geçirebilecekleri ve istedikleri herhangi birisini seçme olanağı tanınması sanala olan cazibeyi artırmaktadır. Fakat sanal âlemde çok fazla vakit geçirmek insanı yalnızlığa sürükleyebilmekte, bireyleri ait olduğu sosyal çevreden kopartabildiği ve akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin de zayıflatabildiği de bilinmektedir (Özen ve Korukçu-Sarıcı, 2010). Katılımcıların sanal ortamlarda bilgiye erişim kolay olduğu için zamandan tasarruf edemeyeceğini düşünmektedir. Oysa günümüzde basılı bilgi kaynaklarının yerine sanal bilgiye erişim kaynağı olarak ulaşılması öğrenciler için zamandan tasarruf sağlayacaktır.

Katılımcıların “sanal ortamlara ayıracağım süreyi iyi planlayabildiğim takdirde bireysel gelişim katkı sağlar” düşüncesinde oldukları saptanmıştır. Oysa zamanı iyi planlayabilen kullanıcı, bireysel gelişimini güçlendirmek için internet ortamında kitap, video, belgesel ve bilgiye ulaşım amaçlı kullanılabilirler. Sanal

risk faktörleri boyutlarının cinsiyet ilişkisi incelendiğinde sadece sanal olanak boyutunda erkekler lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu sonuç erkek öğrencilerin sanal olanaklara daha rahat ulaşabildiğini göstermektedir. Ayrıca erkeklerin rahat hareket serbestisi, internet kafe gibi olanaklara daha kolay ulaşabilmesi de bir gösterge olarak görülebilir.

Doğu Anadolu bölgesi genelinde ve Muş ili özelinde düşünüldüğünde göreceli olarak sosyo-ekonomik göstergelerinin düşük olması öğrencileri başarı açısından riskli bir konuma yerleştirmektedir. Yani toplumsal gelir düzeyinin düşük olması, öğrencilerin eğitiminde de olumsuzluklara yol açmaktadır. Bu nedenle sosyo-ekonomik düzeyin düşüklüğü, öğrencilerin çalışmasına/çalıştırılmasına yol açmaktadır. Belirlenen sorunlar çerçevesinde sorunların çözümüne yönelik toplumsal kalkınmayı sağlayacak ekonomik iyileştirmeler, yeni iş alanlarının açılması, hane halkının gelir düzeyinin artırılması gerekmektedir. Nalbant (2010)'a göre çocuğun aileden ve toplumdan gelen risk faktörleri ile okulda karşılaştığı güçlükler, okul başarısızlığı ve davranış problemleri olarak kendini göstermektedir. Bu duruma zamanında müdahale edilemez ise süreç, çocuğun okuldan ayrılması ile sonuçlanabilmektedir. Okulun erken terki, suç işleme riskleri ile depresyon ve kaygı gibi psikolojik sorunlar yaşama şansını arttıracaktır (Özkan ve Selcik, 2016). Dolayısıyla risk gruplarının önceden belirlenip gerekli önlemlerin alınması ortaya çıkabilecek sosyolojik olguların da önüne geçecektir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda risk gruplarına yönelik ayrı ayrı derinlemesine çalışmaların yapılmasının risk gruplarının karşılaştıkları sorunların ve bu sorunların çözümlerinin belirlenmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alabay, E. (2018). Sokak Çocukları ve Eğitimleri. *Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri* (185-200). Ankara: Eğiten Kitap.
- Arslankara, V. B. & Usta, E. (2018). "Sanal Dünya Risk Algısı Ölçeği (SDRAÖ)'nin geliştirilmesi." *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1): 111-131.
- Arslankara, V. B. (2017). *Lise Öğrencilerinin Sanal Risk Algılarının İnternet Kullanım Durumlarına Göre İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Atilla-Demir, S. & Genç-Çelebi, Ş. (2017). "Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma." *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(13): 111-125.
- Ayyıldız, E. (2018). Sağlık Sorunu Olan Çocuklar ve Eğitimleri. *Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri* (313-326). Ankara: Eğiten Kitap.
- Balci, H. (2011). *Çocuk suçluluğu ve toplumsal nedenleri*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Bilgin, R. (2012). "Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Risk ve Tehlikeler: Diyarbakır Örneği." *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8)15: 79-96
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1989). *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu*. 08.03.2020 tarihinde <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden alınmıştır.
- Coşgun-Başar, M. & Özdemir, S. (2015). "Duygusal ve Davranışsal Bozukluğu olan Çocuklar için Başarıya İlk Adım Erken Müdahale Programı Uygulamalarının Gözden Geçirilmesi." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1): 176-197
- Çöpoğlu, M. (2018). "Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik." *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5): 671-685.

- Dönmez, İ. (2020). "Fen Bilimleri Dersi Öğretmenlerinin Doğu Anadolu Bölgesinde Yaşadıkları Sorunlar Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma." *Turkish Studies - Education*, 15(1): 91-111.
- Dursun, S., & Aksakal, E. (2018). "Çalışan Çocukların Sorunları Üzerine Bir Araştırma." *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15):41-56.
- Güngör, M. (2013). "Risk Altındaki Çocukların Aile Yapıları ve Suça Yönelimleri (Mersin İli Örneği)." *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2): 421-434.
- Haki-Sucaklı, M., Keten, H.S., Çelik, M., Ölmez, S. & Yılmaz, A. (2015). "Yetiştirme Yurdunda Kalan Çocuk ve Ergenlerde Sigara, Alkol ve Madde Kullanımı." *Konuralp Tıp Dergisi*, 7(1): 23-26.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis*: Pearson Education Limited.
- Heward, W. L. (2009). *Exceptional Children: An introduction to Special Education*, Pearson Education, Inc., USA.
- Kalaycı, A. R. (2011), *Tek ebeveynli aileler*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kurnaz, Ş. (2007). "Çocuk Yoksulluğu". *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(12), 47-55.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2016). PISA 2015 Ulusal raporu. 08.03.2020 tarihinde http://odsgm.meb.gov.tr/test/analizler/docs/PISA/PISA2015_Ulusal_Rapor.pdf adresinden alındı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav. 08.03.2020 tarihinde

https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_06/24094730_2019_Ortaogretim_Kurumlarina_Iliskin_Merkezi_Sinav.pdf adresinden alındı.

Nalbant, A. (2010). *Çocuklarla çalışan infaz ve koruma memurlarına yönelik hazırlanan kişilerarası ilişkiler psiko eğitim programının etkililiği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Nalbant, A. & Babaoğlu, E. (2016). "Risk Altındaki Öğrenciler: Yozgat Örneği." E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7(3): 11-30.

OECD, O. (2018). *Stat*. Acesso em, 31

Oral, I. & McGivney, E. J. (2014). Türkiye eğitim sisteminde eşitlik ve akademik başarı. *Eğitim reformu girişimi raporu*. 09.03.2020 tarihinde <http://www.egitimreformugirisimi.org/turkiye-egitim-sisteminde-esitlik-ve-akademik-basari/> adresinden alındı.

Özdemir, S. (2011). "The Effects of The First Step to Success Program on Academic Engagement Behaviors of Turkish Students With Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder." *Journal of Positive Behavior Interventions*, 13 (3): 168–177.

Özen, Ü. & Korukçu-Sarıcı, M. B. (2010). "Yalnızlık Olgusu ve Sanal Sohbetin Yalnızlığın Paylaşımına Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Çalışma." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1): 149-159.

Özkan Y. & Selcik, O. (2016). "Okul Sosyal Hizmetinin Okul Erken Terki Üzerine Potansiyel Etkisi." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43): 1275-1281.

Pelendecioğlu, B. & Bulut, S. (2016). "Çocuğa Yönelik Aile İçi Fiziksel İstismar." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1):49-62.

- Poverty, O., & Human Development Initiative. (2019). Global multidimensional poverty index 2019 [Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE)]: illuminating inequalities.
- Seçer, Z., Salı, G., Ceylan, R., Ummanel, A., Özkan, B., Ayyıldız, E., . . . Tepe, B. (2018). *Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Şengür, M., & Şengür, S. (2020). "Effects of Income and Rural Area on Education". *Ekinoks Ekonomi İşletme ve Siyasal Çalışmalar Dergisi*, 7(1), 10-23.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Atlas Yayınları.
- Taylan, H. H. & Genç, Y. (2017). "Liselerde Sigara, Alkol ve Uyuşturucu/Uçucu/Uyarıcı Madde Kullanım Eğilimleri: Kocaeli Örneği." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47):180-199.
- Tepe, B. (2018). Çalışan Çocuklar ve Eğitimleri. *Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri* (332-351). Ankara: Eğiten Kitap.
- Türkiye'de Çocuk İstismarı, (2010), *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor*. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. Ankara.
- Ulus, L. (2018). Ekran Bağımlılığı Olan Çocuklar. *Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri* (1-31). Ankara: Eğiten Kitap.
- Yalçıntaş-Sezgin, E. (2018). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri. *Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri* (97-140). Ankara: Eğiten Kitap.
- Yaman, Y. (2018). İstismar ve İhmal Uğrayan Çocuklar ve Eğitimleri. *Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri* (249-277). Ankara: Eğiten Kitap.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2010). "Çocukların İhmal ve İstismara Uğramasında Aile ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri ve Sosyal Hizmet Müdahalesi." *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1): 74.

Yolsal, H. (2016). "Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Statülerinin PISA 2012 Başarıları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi." *Social Sciences Research Journal*, 5(3): 7-27.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

According to the Global Multidimensional Poverty Index (MPI) (2019), about 76% of the global population is experiencing at least one-third of the weighted indicators in health, education and living standards. In addition, the poorest 40 percent slice receives only 5 percent of the total income. 9 out of 10 people living in OECD (2018) countries are in the first 20 percent of the world income distribution. OECD (2018) report has the worst income distribution in OECD countries in Europe and Asia countries is Turkey. Unbalanced income distribution causes the existing social problems to deepen in poor and underdeveloped regions (Yolcuoğlu, 2010: 74).

There are some differences in economic and social areas compared to other living areas especially for rural people. Differences occurring in basic areas such as education, income, and access to health services are also indicative for welfare inequalities among individuals within the country (Şengür and Şengür, 2020). The calculation of the socio-economic and cultural situation index (EKSD) in the PISA (2015) report is important.

According to Ministry Of National Education (MEB) (2019) data; When the rates of entrance to the high schools that measure academic success and the entrance to the university entrance exam are examined, it is seen that the provinces of Eastern Anatolia such as Ağrı, Van, Muş, Kars and Iğdır are listed in the last steps. It is seen that the success ranking of Muş province is 72th among 81 provinces. It

is seen that there are many individual and social problems affecting teaching practices in educational practices in the Eastern Anatolia Region (Dönmez, 2020). Based on both educational outcomes and social characteristics, regional and characteristics of adolescents in Muş province were examined. Student's family, education level, student's success and attendance status of the children were examined. With the research findings to be obtained, it will help identify the risks that children are in and contribute to the measures to be taken. Accordingly, an attempt was made to search for answers to the following sub-problems;

- a) What are the risk factors of children who continue their education?
- b) Do risk factors differ according to age, gender, family-income status and course success?
- c) What are the virtual risk factors for children who continue their education?
- d) Do virtual risk factors differ according to age, gender, family-income status and course success?

Method

Descriptive scanning and relational scanning model were used to interpret the quantitative data of the research. According to Karasar (2012), screening models are research approaches that aim to describe a situation that exists in the past or still as it exists. Relational screening model, on the other hand, is research models that aim to determine the presence and / or degree of change between two and more variables" (Karasar, 2015: 79). The population of this research is high schools consist in Muş province.

The measurement tool consists of three parts: socio-demographic information in the first part, risk factors form created by researchers in the second part, and

virtual risk factors in the third part. In demographic information, questions such as gender, school grade status, family income status were asked. Risk factors form Seçer et al. (2018), it is divided into 11 sections. The virtual world risk perception scale was created by Arslankara and Usta (2018).

To analyze the data, ANOVA was used to determine risk factors, frequency and standard deviation, t test for gender variable, income distribution and success variables. Average, frequency and t test were used for the virtual risk perception scale. The cronbach alpha reliability coefficient of the virtual risk perception scale was calculated as 0.941.

Findings (Results)

In this research, in which we seek answers to the question of what the risk factors of children are who continue their education in high school level. Four risk factors were determined. These factors are; Children who are victims of neglect / abuse, children with special needs, children with health problems and children who work / are employed. It is seen that these four groups are quantitatively more than the other groups. When the virtual risk factors for children continuing their education are examined, it is seen that there is a lack of social opportunity and social difference.

Conculusion and Discussion

Considering the province of Muş in general and in the region of Eastern Anatolia, in an environment with relatively low socio-economic indicators, factors indicate that the socio-economic factors negatively affect the factors of region, province and family. In other hands, the low social income causes negativities in education. For this reason, the socio-economic level leads students to work or to be employed. And this situation appears to be a vicious circle. Therefore, within the

framework of the determined problems, economic improvements that will provide social development for the solution of the problems, opening new business areas, and increasing the income level of the households should be increased. According to Nalbant (2010), the risk factors of the child from the family and the society and the difficulties faced by the school manifest themselves as school failure and behavioral problems. If this situation cannot be intervened in time, the process may result early school drop-out. The school's early dropout will increase crime risks and psychological problems such as depression and anxiety (Özkan ve Selcik, 2016). Therefore, it will prevent the risk groups from being identified in advance and taking necessary precautions in sociological cases. In future researches, it is thought that performing separate studies for risk groups will contribute to determining the problems and solutions faced by risk groups.

19. YÜZYILIN ORTALARINDA VERGİ KAYITLARINA GÖRE NEVREKOP VE RAZLIK KIPTİLERİ

Kazım KARTAL*

Aziz ALTI**

Öz

Osmanlı Devleti, kuruluşundan yıkılışına kadar sınırları içerisinde farklı aidiyetlere mensup olan toplulukları bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı toplum düzeni çeşitlilikler üzerine inşa edilen bir düzen olup, bu mozaik toplum modeli inanç farklılıklarına göre şekillenmiş ve kanun yoluyla güvence altına alınmıştır. Bu model sosyo-kültürel ve dinî plânda çoğulcu bir nitelik taşımaktadır. Osmanlı devletindeki bu çoğulculuk, farklılıkları güvence altına alma ve sürdürme şeklinde anlaşılabilir ve uygulamaya konulmuştur. Buna göre Osmanlı Devleti'nde toplumun farklı dinî ve kültürel kesimleri bir araya gelebilir, ancak kendileri olmaktan çıkmazlar, her grup veya cemaat kendi dini özelliklerini, dilini, kültürünü, fikirlerini ve yaşama şeklini korur ve sürdürürlerdi. Osmanlı Devleti'ndeki bu çok kültürlülük, Osmanlı millet sisteminin de yapı taşı oluşturmuştur. Kiptiler de Osmanlı toplumu içerisinde yer alan bir topluluktur. Ortaya konulan bu çalışma da Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan vergi defterlerinden/kayıtlarından yola çıkılarak 19. Yüzyıldaki Nevrekop ve Razlık kazasında yaşayan Müslüman/Hirisiyian Kiptiler hakkında çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kipti (Çingene), Razlık, Nevrekop, Vergi, Sosyo-ekonomik.

* Dr. Öğretim Üyesi, Adiyaman Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Türkçe Sosyal Bilimler Bölümü

** Dr. Öğretim Üyesi, Munzur Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü

THE COPTS IN NEVREKOP AND RAZLIK ACCORDING TO THE TAX RECORDS IN THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY

Abstract

The Ottoman State accommodated communities belonging to different belongings within its borders from its establishment to its collapse. The Ottoman social order is a structure built on diversity, and this mosaic society model is shaped according to differences in belief and is secured by law. This model has a pluralistic character in socio-cultural and religious plan. This pluralism in the Ottoman state was understood and implemented in the form of securing and sustaining differences. Accordingly, different religious and cultural sections of the society could come together in the Ottoman Empire, but they would not cease to be themselves. Each group or congregation maintained and continued its own religious characteristics, language, culture, ideas, and way of living. This multiculturalism in the Ottoman State was the building block of the Ottoman nation system. Copts are also a community within the Ottoman society. In this study, it was tried to make an inference about Muslim / Christian Copts who lived in 19th century in Nevrekop and Razlık districts based on the tax books / records in the Ottoman Archives of the Presidential State Archives Directorate.

Key Words: *Copt (Gypsy), Razlık, Nevrekop, Tax, Socio-economic.*

1. Kıptiler

Kıpti kelimesi Lûgat-ı Naci'de Çingene taifesine mensup olan kişiye verilen ad olarak tanımlanmıştır (Muallim Naci, 2006: 584). Osmanlı Devleti'nde Çingeneleri tanımlamak için çingene kelimesi ve türevleri ya da kıbt ifadesi kullanılmıştır (Çelik, 2018: 250). Çingenelerin kabilelerine "katuna", reislerine de "katuna başı" adı verilirdi. Osmanlı Devleti'nde Çingenelerle alakalı ilk hukukî düzenlemelerin Fâtiş döneminde yapıldığı bilinmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında ise Rumeli coğrafyasında Çingene sancağının*

*Altınöz her ne kadar Çingene Sancağının Kanuni Sultan Süleyman döneminde kurulduğunu ifade etse de Akgündüz yayımladığı kanunnamelerde II. Bayezit döneminde

kurulmasıyla yeni idarî bir düzenlemeye gidilmiştir. Teşekkül edilen bu sancağın beyine Çingene beyi ya da “mîr-i Kıbtîyan” deniliyordu. Sancak çingeneleri Müslüman ve Gayrimüslim olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Müslüman Çingene hâne başına yılda 22 akçe vergi verirdi[†](Altınöz, 2016: 293-296).

Esas itibarıyla Kıptiler Rumeli’de çok geniş bir sahada varlıklarını gösterecekler de[‡] Çingene sancağının kapsadığı alan daha dar bir bölgeyi içeriyordu. Sancağın merkezi Kırkkilise (Kırklareli) olmak üzere Çorlu, Hayrabolu, Keşan, Pınarhisar, Malkara, Ferecik, İpsala, Prevadi, Dimetoka, Gümölcüne, Yanbolu, İncegöz, Düğüncü İli ve Eskihisar-ı Zağra bölgelerini kapsıyordu. Çingene sancağındaki Çingene de müsellemler sınıfından sayılmışlardır. Bunların başında çeribaşı olarak adlandırılan bir idareci yer alıyordu (Şanlıer, 2013: 14-15, 40). 1531 yılında Rumeli’de Çingene müsellemleri 3-4 müsellemler ile 9-12 yamaktan oluşan ocaklar şeklinde tahrir edilmiştir. Müsellemleri, seferlerde yamaklarından avâız-ı divaniye karşılığı olarak, 50’şer akçe harçlık alıp, nöbetle sefere giderlerdi. Sefer olmadığı zaman ise hiçbir şey almazlar ve hizmete alınan nöbetli müsellemler de o senenin ağnam vergisini vermezdi. Çingene müsellemlerin seferdeki görevlerine bakılacak olunursa bunlar; top çekmek, erzak getirmek ve yol yapmak gibi geri hizmet işleriyle vazifelendirilmişlerdi. Müsellemlerin başında ise çeribaşı adıyla anılan tımarlı sipahiler bulunuyordu. III. Murat döneminden itibaren Çingene teşkilatı bozulmaya başlamıştır. 17. Yüzyılın başında yaya ve müsellemler gibi Çingene müsellemleri de kaldırılmış ve mukataaya bağlanılmıştır (Gökbilgin, 1993: 423-426).

“Cingâne Sancağı Beği” ifadesinden bahsetmiş ve böylece Çingene sancağının aslında II. Bayezit dönemine kadar geriye götürülebileceği anlaşılmıştır (Altınöz, 2016: 293-296; Akgündüz, 1990: 384).

[†] Altınöz’ün aksine Ancak Şanlıer Müslüman Kıptilerden alınan verginin 20 akçe olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra Gayrimüslim Kıptilerden ise 25 akçe alınmaktaydı. Ayrıca bunların karışık bir şekilde yaşamalarına müsaade edilmemekteydi. Kıptiler hangi tarafı tercih ediyorlarsa o tarafın kurallarına tabi idiler(Şanlıer, 2013: 40).

[‡] Çingene Rumeli’deki yerleşim yerlerini incelemek için bkz. Dingaç, 2009: 35-36.

1773 yılına ait vesikada Kıptilere ait önemli bilgiler yer almaktadır. Kıpti taifesinin her 50 kişisine 1 çeribaşının tayin edildiği ve çeribaşların da birbirlerine kefil oldukları belirtilmiştir. Ayrıca tahsil esnasında firar eden Kıptilerin cizyeleri, çeribaşlarından ya da akrabalarından talep edilmekteydi. Yurtlarını terk eden Çingeneler eğer ki yolda yakalanırsa kendilerinden cizyeleri tahsil edildiği gibi ayrıca 300 akçe de “ceraim” adı altında ceza akçesi ödemesi gerekmektedir. Kıptilerin cizyelerini kadimden beri çeribaşlar toplamakta olup, vezir, beylerbeyi, subaşı, voyvoda, vakıf mütevellisi, zaim, tımarlı sipahi, çavuş, yeniçeri ve cebeci gibi askeri taife ile ehl-i örf’ün bunlara müdahalesi kesinlikle yasaklanmıştı (C.ML. 477/19401).

İnceleme konumuz olan 19. yüzyılın ortalarına doğru tarihlendirilen vergi defterlerinde Hıristiyan Kıptilerden alınan verginin cizye, Müslüman Kıptilerden alınan verginin ise Mal-ı Maktu’u adıyla anıldığını görmekteyiz. Mal-ı Maktu’u olarak adlandırılan verginin aynı ya da nakdi olarak mükellef ya da mükellef topluluğundan alınan mutad bir resim olduğu ifade edilmiş olup, ileriki yıllarda temettuat vergisine dönüştüğü vurgulanmıştır (Tağ, 2015: 71). 19. Yüzyılın ikinci yarısında Kıptilerin vergi meselesi hukuki düzenleme ile bir nizama bağlanmıştır. Düzenlemenin birinci maddesinde Kıptilerin kaza ve köylerdeki emlaklarından alınacak vergi haricinde bir “Kıptilik” vergisinin alınması kararlaştırılmıştır. İkinci madde de ise Müslim ve Gayrimüslim Kıpti erkekler 4 sınıfa ayrılarak vergi tahsilatlarının bu kategoride yapılacağı ve vergi toplama işinin ise Mart ayının başında başlayarak Mayıs ayının sonunda sona ereceği belirtilmiştir. Üçüncü maddede kişilerin hangi kriterler esas alınarak kategorize edildiği vurgulanmıştır. Buna göre birinci sınıf olarak kabul gören kişiler kasaba ve köylerde önemli miktarda sermayeyi elinde bulunduranlar ve sanat sahibi olan kişilerdir. İkinci ve üçüncü sınıf ise birinci sınıftakilerin mali olarak biraz daha altında olan kişilerdir. Dördüncü sınıf ise işçi ve yaşı genç olan gruptur. Onuncu madde de vergilerini yukarıda belirtilen zaman dilimi içerisinde ödemeyenler

sancak merkezine çağrılarak Mart 1864/65 tarihinden sonraki vergi hukukuna tabii olacakları belirtilmiştir (Şanlıer, 2013: 101-103, 109). 1873 yılında ise Müslüman Kıptilerden asker alınmaya başlanılmış ve özel Kıpti vergisi de kaldırılmıştır (Yılgür, 2018: 267, 269).

2. Nevrekep Kazası Kıptileri

Günümüzde Goce Delcev adıyla anılmakta olan Nevrekep, Rodoplar ve Pirin dağları arasında geniş bir düzlük üzerinde ve Yunan-Bulgar hududunun 20 kilometre kadar kuzeyinde kurulmuştur. Bir Hıristiyan köyü olan Nevrekep, Gazi Evrenos Bey'in Siroz ve Drama yakınlarındaki önemli kaleleri ele geçirmesi sırasında (1374-1383) yılları arasında Osmanlı idaresi altına girmiş olmalıdır. Osmanlı idaresinde Serez sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Nevrekep'la ilgili ilk kayıtlara 1445 tarihli defterde rastlanılır. Başlangıçta tamamen Hıristiyan olan Nevrekep'ta zamanla yoğun bir İslâmlaşma süreci yaşanmıştır. 1529 yılında Nevrekep'un kırsal nüfusun % 13'ünü, 1570'te ise % 28'ini Müslümanlar meydana getiriyordu (Kiel, 2007: 54-55). 1691 senesinde Nevrekep kadısına gönderilen hüküm de Nevrekep ve buraya bağlı olan Kıptiler ve Kıptilerin "Mîr"i olan Ahmet ile alakadar bilgiler mevcuttur. Bu tarihte Ahmet adlı şahıs Nevrekep ve bu kazaya bağlı Kıptilerin cizye ve ispenç vergilerini toplama görevinin kendisine verilmesi için merkezden talepte bulunur. Padişah mukataa defterlerine bakılarak talep hakkında nihai bir sonuca varmayı arzular. Defterler üzerinde yapılan incelemede Kıptilerin geçmişte serbest bir düzene sahip oldukları ancak bunların kontrol altına alınmasından sonra vezir, emir, beylerbeyi, voyvoda, subaşı, selatin evkafı mütevellileri, emlak zabıtları gibi görevlilerin Çingene işlerine müdahale etmelerinin kati suretle yasaklandığı bilgisi ortaya çıkmıştır. Avarız ve diğer vergiler için Müslüman Kıptilerden kişi[§]

[§] Buradaki kişiden kasıt erkek ve vergi ödeyebilecek kriterlere haiz olan şahsı işaret etmektedir.

başına 655 akçe ile buna ilaveten 5 akçe de cülus-u hümayun için olmak üzere toplamda 660 akçe, Hıristiyan Kıptiler içinse yine her birey için 725 akçe ile ilave olarak 5 akçe de cülus-u hümayun için alınarak toplamda 730 akçenin Devlet namına alınmasına karar kılınmıştır. Alınan bu paralar cizye, ispenç ve diğer vergiler için tahsil edilmiştir. Çingenelerin cürm ü cinayet, sülb-i siyaset , yava, kaçgun, mâl-ı gaib ve mâl-ı mefkud, resm-i arûsâne ve bâd-ı hevâ gibi adlarla anılan vergileri, miriye aittir. Bundan dolayıdır ki Çingenelerin kimseye raiyyet olarak kaydedilmesinin önüne geçilmiştir. Netice itibari ile Ahmed adlı şahıs, Nevrekop'taki Kıptilerin vergi tahsilini yapmak için görevlendirilmiştir (İ.EV. 11/1109). 1773 yılında Siroz ve Nevrekop'ta 1.144 Müslüman Kıpti ile 696 Hıristiyan Kıpti vardır. Müslüman Kıptilerden 660 akçe, Hıristiyan Kıptilerden ise 730 akçe cizye vergisi olarak tahsil edilmekteydi. Maaş masrafı çıktıktan sonra yıllık 10.066 kuruş olan Siroz ve Nevrekop cizye meblağı, malikane usulü ile idare edilmekte olup 1773 yılında bunun yarı hissesini tasarruf eden Ahmet adlı şahıs kendi rızası ile elindeki cizye tasarrufunu oğlu Ali'ye devretmiştir (C.ML. 477/19401). Karpat, 1831 sayımında Nevrekop'ta 8.539 Müslüman, 8.620 reaya ve 739 Çingene olmak üzere toplamda 17.898 kişinin olduğunu belirtmiştir (Karpat, 2003: 149). 1847'de Nevrekop'a uğrayan Fransız gezgin Auguste Viquesnel ise burada 1.000 evin varlığından bahsetmiştir (Öztunç, 2019: 337). 1912'de Birinci Balkan Savaşı sırasında Nevrekop'un Bulgarlar tarafından ele geçirilmesi Müslümanların toplu bir şekilde buradan göç etmesine sebebiyet vermişti (Kiel, 2007: 54-55).

Ele aldığımız zaman dilimi çerçevesinde Nevrekop kazasının Müslüman Kıptilerine ait** ilk defter 1842/43 senesine aittir. Bu seneye ait vergi tahsilatına

** *"Nevrekop kazası İslam kıptiyanlarından tahsil olunan mal-ı maktu'ları defteridir... Siroz sancağı kazalarından Nevrekob kazasında mutavattın taife-i kıptiyanın müslümanım diyenlerden mal tahvil ve temettu'alarına göre tarh olunan mal-ı maktu'aların defteridir sene 258"* ML.VRD.d. 807/1-2.

bakıldığında 305 kişiden toplamda 8.840,5 kuruş tahsil edilmiştir. Vergi miktarlarından anlaşılacağı üzere kişilerin gelir seviyesine göre şahıslardan 48, 42, 35, 24,5, 20,5, 18, 12 kuruş 18 para tutarında vergiler toplanmıştır. Böylece vergilerin 7 farklı meblağda ödendiği görülmüştür. Nevrekep kazasının 8 yerleşim biriminde Müslüman Kıptiler yaşamaktadır. Bazı yerleşim birimlerinin ilk sıralarına “çeribaşı”lar kayıt edilmiştir. Bazı kişiler fiziksel özelliklerini yansıtabilecek ayrıntılarıyla yazılmıştır. Örneğin “köse”, “bıyıklı”, “pala sakallı”, “kör”, “topal” gibi ifadeler vardır. Ayrıca büyük ihtimalle kişilerin karakterini ya da fiziksel özelliğine yönelik ifadelere de yer verilmiştir. Örneğin İbrahim adlı şahıs “testere” lakabıyla yazılmıştır(ML.VRD.d. 807/2-4). Müslüman Kıptilerin Nevrekep kazasında yaşadıkları yerler Varoş Mahallesi, Kaşıtce Mahallesi, Sengirti Mahallesi, Derbendkulu Mahallesi, Satukça^{††} Mahallesi, Rakiştani Mahallesi, İstoviçe-i Bala Mahallesi ve Golom Mahallesi idi (ML.VRD.d. 807/2-7). Kaşıtce Mahallesindeki Tahir’de olduğu gibi bazı şahısların isimlerinin arkasına “Kıpti” kelimesi de getirilmiştir. Sengirti Mahallesinde kaydedilen “Lalovalı Ali” gibi bazı kişilerin nereli oldukları da isimlerinin önüne yazılmıştır (ML.VRD.d. 807/2). Varoş Mahallesinde 61 kişi vergi vermekle mükellef iken Satukça Mahallesinde 82 kişi, Derbendkulu’nda 8 kişi kaydedilmiştir(ML.VRD.d. 807/4-5).

24 Ekim 1843 tarihinde Nevrekep kazasında ikamet eden Müslüman Kıptilerden^{††} 8.902 kuruş tahsil edilmiştir. Bu kayıtlarda da ilk sıraya çeribaşılar yazılmıştır. Burada da kör, pala sakallı, kara sakallı, kara, çolak, kaba, canbaz, mandacı, yörük ve öksüz gibi hem fiziki özellikleri çağrıştıracak hem de

^{††} Bu köy Demirel tarafından Satukçe olarak okunmuşken, Ristemov tarafından Satovça olarak okunmuştur. Bkz. Demirel, 2016; 63; Ristemov, 2012: 22).

^{††} “259 senesine mahsuben Siroz sancağı kazalarından Nevrekep kazasında mütevatın taife’i kıptinin müslümanım diyenlerinden hâl tahmil ve temettu’larına göre tarh olunan mal-ı maktu’alarının defteridir” ML.VRD.d. 900/2.

mesleklere ve sosyal yaşama yönelik bilgiler yer almaktadır⁵⁵. Bu deftere göre Nevrekop kazasında toplam vergi veren 305 Müslüman Kıpti bulunmaktadır. 305 Müslüman Kıpti, Nevrekop kazasının 8 yerleşim yerinde ikamet etmişlerdir. Bu yerler; Mahalle-i Nefs-i Kasaba, Mahalle-i Kaşıkçıyan^{***}, Mahalle-i Sengirti, Mahalle-i Derbend, Mahalle-i Satukça, Mahalle-i Rakiştani, Mahalle-i Likovice-i Bala ve Mahalle-i Golom'dur. Nefs-i Kasaba Mahallesinde 61, Kaşıkçıyan Mahallesinde 9, Sengirti Mahallesinde 48, Derbend Mahallesinde 8, Satukça Mahallesinde 87, Rakiştani Mahallesinde 36, Likovice-i Bala Mahallesinde 27 ve Golom Mahallesinde ise 29 kişi vergi mükellefi olarak yazılmışlardır. Vergi veren kişi sayılarına bakıldığında en çok sayının Satukça Mahallesinde olduğu görünse de mahalle bazlı toplanan meblağa bakıldığında en çok vergi 2920,5 kuruş ile Nefs-i Kasaba Mahallesinden toplanmıştır. Kişi sayıları belli olduğu için mahallelerden toplanan vergi miktarlarına bakılacak olunursa hangi mahallenin mali yapısının daha üst seviyede olduğu da anlaşılabilir. En az vergiyi ise 182 kuruş ile Kaşıkçıyan Mahallesinin sakinleri vermişlerdir. Şahıslar, ödedikleri vergi miktarlarına göre kategorize edilmişlerdir. Buna göre Nevrekop Müslüman Kıptiler, 48, 42, 35, 24,5, 20,5, 18'er kuruş ile 12 kuruş 18 para verenler olarak yazılmışlardır. Böylece vergi dilimlerinin miktara göre yedi sınıfa ayrıldığı görülmektedir. Defterde yazılan Müslüman Kıptiler'in isimlerine bakıldığında karşımıza İsmail, Hasan, Ali, Mustafa, Bayram, Halil ve Ahmet gibi yaygın isimlerin çıkmasının yanı sıra Dana, Pozan ve Batolaz gibi adlar da kullanılmıştır. Yine bu defterde de bazı kişilerin isimlerinin yanına ayrıca "Kıpti" ibaresi eklenmiştir. Yine şahısların isimlerinin önüne memleketlerinin belirtildiği de olmuştur. Bu doğrultuda Sanofcalı, Pazarcıklı, Lalyovalı ve Zirnovalı gibi tabirlerde mevcuttur (ML.VRD.d. 900/2-7).

⁵⁵ Bu doğrultuda isimlere bakıldığında Canbaz Osman, Mandacı Ali, Kör Mustafa, Pala Sakallı Hasan, Yörük Bekir, Kaba Ahmed, Kara Hüseyin, Kara Sakallı Timur, Çolak Mustafa ve Öksüz Ahmed gibi kişiler vardır. ML.VRD.d. 900/2-3.

^{***} Muhtemelen yukarıdaki Kaşitce mahallesi olmalıdır.

1846/47 senesinde Nevrekop kazasının Müslüman Kıptilerin vergi kayıtlarına⁺⁺⁺ bakıldığında defterin ilk başında Kalburciyan Mahallesinde oturanlar ve bu mahalledeki Çingenelerin çeribaşısı olan Bekir yazılmıştır (ML.VRD. CMH. d. 818/2). Temurciyan (Demirciyan) Mahallesinin ilk sırasına ise “Sürücü⁺⁺⁺” unvanıyla Hasan yazılmıştır. Bu defterde Nevrekop kazasının 67 yerleşim biriminde (Köy/Mahalle/Çiftlik) Müslüman Çingeneler yaşamaktadır. Bu yerler mahalle-i Kalburciyan, mahalle-i Demirciyan, mahalle-i Varoş Mandacıyani, karye-i Koprılan (Koprilyani), karye-i Bala Sengirtlan (Sengirtlen), karye-i Lalova, karye-i Lika, karye-i Taşova, karye-i Revendi, karye-i Zirnova, karye-i Vezme, karye-i Periçe, karye-i Teblani, karye-i Gostrak, karye-i Rakiştani, karye-i Butim ma’a Lovadişte, karye-i Blaçani, karye-i Koçani, karye-i Satukça, karye-i Usina, karye-i Lozne, karye-i Lekoviçe-i Bala, karye-i Burova(Borova), karye-i Lekoviçe-i Bala, karye-i Beruh, karye-i Uşence, çiftlik-i Komanıç, karye-i Mejden, karye-i Kosta, karye-i Deblani, karye-i Kolarbe, karye-i Oseniçe, karye-i Lofneşte, karye-i Burhova, karye-i Ladikoz, karye-i ?, karye-i Koloş, karye-i Loban, karye-i Priboyne, karye-i Golom, karye-i Rosikova, karye-i Raşova, karye-i Kalçova, karye-i Debrenişte, karye-i Debrejan, karye-i Kaşçe(Kaşıce), karye-i Tisova, karye-i Şordilova, karye-i Boçan, karye-i Bedeştani, karye-i Tuhovişte-i Derkolorta, karye-i Gudoşeva, karye-i İzbişte, karye-i İslaştani, karye-i Valkosel, karye-i Rabjova/Jijeve?, karye-i Vistova, karye-i Ablaniçe, karye-i Karabuk?, karye-i Harçani, karye-i Lubçe, karye-i Dolyan, karye-i Oreş, karye-i Beleşne, karye-i Debrejova-i Zir, karye-i Deyran, karye-i Kuruşova, karye-i Festane, karye-i Blaska, karye-i Dobniçe, çiftlik-i Hisarlık, karye-i Debrenova-i Bala, karye-i

⁺⁺⁺ “263 senesine mahsuben selanik eyaleti dahilinde vaki ‘ Siroz muhassallığı kazalarından Nevrekop kazasında ka’in mahallat ve kuralarında sakin ve mütemekkin bi’l-cümle yerli müslim kıptiyanın mal-ı maktu ‘alarını mübeyyin defteridir ki ber vech-i ati zikru beyan olunur sene 63” ML.VRD. CMH. d. 818/2.

⁺⁺⁺ Yeniçeri ocağının kaldırılmasından önce devşirilen çocukları merkeze getirmekle görevli olan kişilere verilen addır. Ancak buradaki manasının ikinci anlamına uygun olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu manada meznilhânelerde ulaklarla birlikte giderek bağlı buldukları menzilhâneye ait olan beygirleri geri getiren kişilerdir(Ünal, 2011: 631).

İskrepotna, Karye-i Kovaçevice, karye-i Ribne/Rebne, karye-i Osikova, karye-i Bukova ve karye-i Debrancik (Debrencik)'tir (ML.VRD. CMH. d. 818/2-6). Toplamda deftere 319 kişi yazılsa da 6 kişi çeribaşılık hizmetleri karşılığında vergiden muaf tutulmuşlar ve onlardan gelecek olan 178 kuruşluk meblağ hesaba dâhil edilmemiştir. Böylece 313 kişiden 9293,5 kuruşluk vergi tahsilatı yapılmıştır. 6 kişilik muaf grubu da dahil edecek olursak 64 kişi 19,5 kuruş, 16 kişi 28,5 kuruş 239 kişi ise 32,5 kuruşluk vergi mükellefiyetiyle sorumlu tutulmuştur(ML.VRD. CMH. d. 818/6).

Nevrekop kazasındaki Hıristiyan Kıptilere bakılacak olduğunda ele aldığımız ilk defter 1846/47 senesine aittir. Hıristiyan Kıptiler 24 yerleşim biriminde kaydedilmişlerdir. Hıristiyan Kıptilerin vergi kayıtlarını cizye defterleri oluşturmaktadır. Nevrekopta'ki Hıristiyan Kıptilerden 188'i evsat kategorisinde 44'ü ise ednâ grubunda olmak üzere toplamda 232 kişi vergi mükellefi olarak kaydedilmiştir. Ancak 4 kişinin çeribaşılık hizmeti karşılığında cizye vergisinden muaf tutulması neticesinde vergi veren 228 kişi kalmıştır. 232 kişi üzerinden hesaplandığında toplam vergi tutarı 6.300 kuruş iken 4 çeribaşının toplamda 120 kuruştan muaf tutulması neticesinde nihai gelir 6.180 kuruş olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere 232 kişiden 188'i evsat, 44'ü ise ednâ ölçütünde vergi vermiştir. 188 kişinin evsat kategorisinde ödediği toplam rakam 5.640 kuruştur (ML.VRD. CMH. d. 818/10). Böylece evsat kategorisinde bir kişinin ödemekle yükümlü olduğu vergi miktarının 30 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Ednâ kategorisindeki 44 kişiden toplamda 660 kuruş alındığı bilinmekle birlikte 1 kişiden alınacak ednâ vergisinin 15 kuruş olduğu ortaya çıkmaktadır. Vergi sınıflandırmalarından anlaşılacağı üzere bu bölgede "âlâ" kategorisinde vergi tahsil edilmemiştir. Bu da Nevrekop kazasındaki Hıristiyan Kıptilerin üst düzeyde bir gelirlerinin olmadığını göstermektedir. Defterin sonundaki hesaplama bakıldığında Müslüman Kıptilerden alınan vergi miktarı 9.293,5 kuruş iken

Hıristiyan Kıptilerden 6.180 kuruş alınmıştır. Totalde tüm Kıptilerden alınan vergi miktarı ise 15.473,5 kuruş olmuştur (ML.VRD. CMH. d. 818/11).

Nevrekop Hıristiyan Kıptilere ait ikinci defter ise 1847/48 yılına aittir.^{§§§} Bu deftere göre Nevrekop kazasında bulunan Hristiyan Kıptilerden cizye vergisi olarak toplamda 6.585 kuruş tahsil edilmiştir. Kayıtlara bakıldığında Nevrekop kazasının 25 yerleşim biriminde Hristiyan Çingenelerin yaşadığını görmekteyiz. Osmanlı vergi sisteminde Hıristiyanlardan alınan cizye vergileri âlâ, evsat ve ednâ olarak 3 guruba ayrılmasına rağmen bu defterde âlâ ölçeğinde vergi veren bulunmamaktadır. Bununla birlikte deftere kaydedilen vergi mükelleflerinin yaşları da isimlerinin altına yazılmıştır. Cizye ödemekle yükümlü olan en küçük Hristiyan Kıpti 12, en yaşlı olanı ise 68 yaşındadır. Ayrıca şahısların isimlerinin üzerine hane ve sıra numaraları da yazılmıştır (ML.VRD. CMH. d. 1007/2-9).

Tablo 1- Nevrekop Kazasında Cizye Vergisi Veren Hristiyan Kıptilerin Dağılımı (ML.VRD. CMH. d. 1007/2-9)

Yerleşim Yerini Adı	Âlâ	Evsat	Ednâ
Mahalle-i Varoş		10	5
Mahalle-i Koprılan		7	
Karye-i Tarlis (Terlis)		5	
Karye'i İstarçeşte		10	

§§§ “264 senesine mahsuben Siroz muhassallığı dahilinde vâki’ Nevrekob kazasında mütemekkin hristiyan Kıptiyanların cibayet ve istihsâl kılınan mal cizyesinin miktarı ve kemiyetini mübeyyin ale’l esâmi mütezemmin kılınan defteridir sene 64” ML.VRD. CMH. d. 1007/2.

Karye'i Lesne		4	1
Karye'i Zirnova (Zernova)		21	5
Karye'i Valkova (Vilkova)		21	6
Karye'i Vezme		25	5
Karye'i Belotince		24	12
Karye'i Libahova (Liyahova)		14	3
Karye-i Hatovişte		15	3
Karye'i Siripol		1	
Çiftlik-i Baldova		1	1
Karye'i Leştani		1	
Karye'i Kovaçeviçe			1
Karye'i Osenava		2	2
Karye'i Gostun		1	1
Karye'i Leşnice		9	
Karye'i Dobronişte		4	2
Karye'i Kremen		2	

Karye'i Obidim		4	1
Karye-i Brezniçe		4	1
Karye'i Korniče		3	2
Karye'i Lozniçe		4	
Çiftlik-i Musomište		3	

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 194 kişi evsat gurubunda, 51 kişi ise ednâ kategorisinde olmak üzere toplamda 245 kişi bulunmaktadır. 194 kişiden evsat ölçüğünde toplanan total para 5.820 kuruş iken ednâ olarak 51 kişiden tahsil edilen meblağ ise 765 kuruştur. Toplamdaki para 6.585 kuruşa denk gelmektedir (ML.VRD. CMH. d. 1007/9). Kişi ve toplanan vergi miktarı belli olduğu için 1 kişiden alınan evsat vergisinin 30, ednâ vergisinin ise 15 kuruş olduğu tespit edilebilmektedir. Âlâ başlığı altında herhangi birisinin vergiye bağlı olmaması buradaki Hıristiyan Kıptilerin mali yapılarının çokta üst seviyede olmadığı kanısını ortaya çıkartabilir. Nicelik olarak bakıldığında en çok vergi veren kişiyi Belotince karyesi bünyesinde barındırmaktadır. Kovaçeviçe ve Siripol karyelerinde ise vergi veren 1'er kişi vardır. En çok vergi geliri Belotince karyesinden toplanırken en az tutar ise Kovaçeviçe karyesinden tahsil edilmiştir.

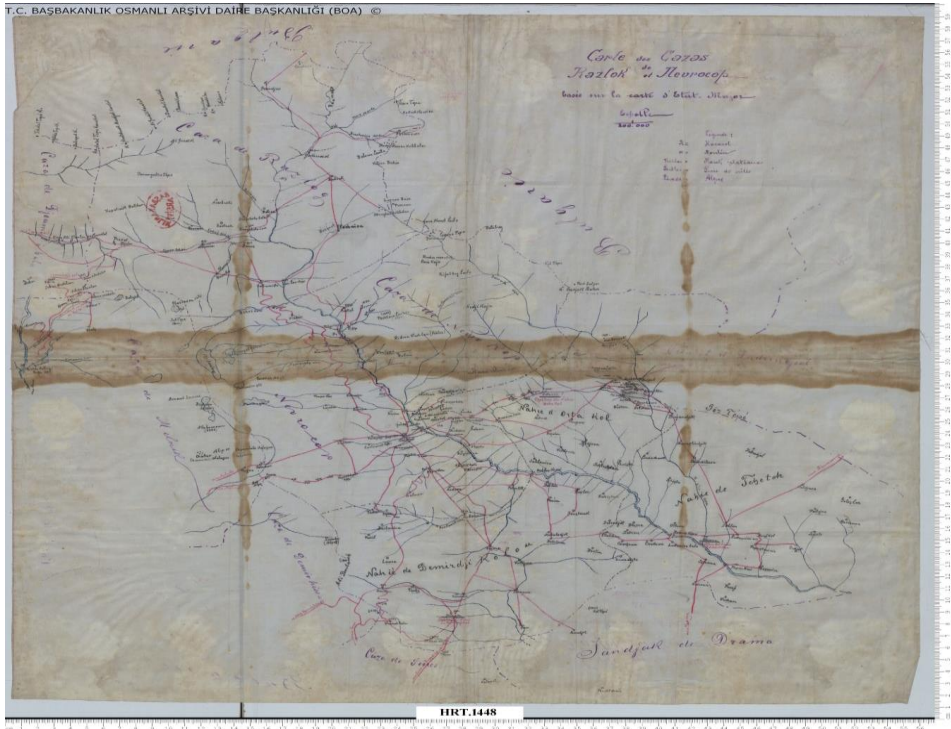
Verilerin analiz ve değerlendirmesi ele alındığında şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Nevrekop kazasında hem Müslüman hem de Hıristiyan Kıptilerin varlıkları gözükmemektedir. Nevrekop kazasındaki Müslüman Kıptilerin incelendiği ilk iki defterde Çingenelerin 8 yerleşim yerinde yaşadıkları görülmüş ve iki defterde de birbirine çok yakın meblağlarda tahsilatların yapıldığı anlaşılmıştır. Fakat üçüncü deftere geçildiğinde Müslüman Kıptilerin yerleşim

yeri sayısı 67'ye yükselmiştir. Nevrekep'taki Müslüman Kıpti yerleşim yerlerinin bu denli artış göstermesi birden fazla olasılığın düşünülmesi gerekliliğini öne çıkartmaktadır. Bunlardan ilki önceki sayımlarda sadece kaza merkezindeki yerleşim birimlerinin dikkate alınarak kırsalın kayıtlara yansımaması durumudur. İkincisi Kıptilerin vergi mükellefi olmamak üzere kendilerini yazdırmamak için kamufle olmaları durumudur. Üçüncüsü ise ilk defterlere nazaran yaklaşık üç yıl sonra tutulan bu yıllarda (1845/46) Nevrekep ve havalisinin dört bir tarafına Kıptilerin göç etmesidir. Aslında bunların hepsi bir ihtimal olduğu için kesin bir yargıya varmamızı maalesef imkansız kılmaktadır. Üçüncü defterde yerleşim yerinin bu denli artmasına rağmen toplanan para miktarında ve vergi veren kişi sayısında ciddi bir artış söz konusu değildir. Aslında bu ifade dördüncü olasılığı düşünmemize sebebiyet vermektedir. O da dağınık bir şekilde yaşayan Kıptilerin, farklı yerleşim birimi yerine aynı ikametgah birimine kayıt edilmesi durumudur. Yerleşim yeri sayısı artmasına rağmen kişi sayısındaki artışın çok az olması bu tarz bir düşünceye kapılmamıza yol açmaktadır. Vergi veren kişi sayıları dikkate alınarak Nevrekep kazasının hangi köy ve mahallesinde Müslüman Kıptilerin yoğun olarak yaşadıkları olgusuna varılmaktadır. Bazı defterlerin vergi miktarlarının yanı sıra kişilerin farklı özelliklerini de ifade etmesi ve mesleklere yönelik belirtilere yer vermesi Kıptilerin sadece ekonomik boyutta değil aynı zamanda sosyal tarihçilik açısından da yorum yapmamıza olanak vermektedir. Nitekim ML.VRD.CMH 818 defter esas alınarak Müslüman Kıptilerin mesleklerine bakıldığında 3 canbaz, 3 kalaycı, 4 kalburcu, 2 börekçi, 3 mandacı ve 1 demircinin olduğu anlaşılmaktadır (ML.VRD.CMH 818/2, 7). Bu durum hem Kıptilerin iş kollarının tespitinde hem de Nevrekep kazasının şehir tarihine mikro anlamda da olsa katkı sunmaktadır.

Nevrekep Hıristiyan Kıptilerine yönelik bilgilere bakıldığında ele alınan iki defterdeki yerleşim yeri sayısı birbirine yakındır. İlk kayıtlarda 24 Hıristiyan Kıpti yerleşim yeri varken bu sayı ikinci sayımda 25'e yükselmiştir. İkinci yapılan

tahsilatta Hıristiyan Kıptilerden toplanan meblağının artış gösterdiği gözükmektedir. Cizye vergilerinin kategorilerine bakıldığında Nevrekop'taki Hıristiyan Kıptilerin evsat ve ednâ ölçüğünde vergilerini verdikleri görülmüştür. Bu da aslında "âlâ" olarak ifade edilen en üst derecede vergi tahsilatının Nevrekop'ta yapılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Nevrekop'taki Hıristiyan Kıptilerin mali durumlarının çokta iyi seviyede olmadığı anlaşılmaktadır. Vergi mükelleflerinin yaş hususuna değinilecek olunursa cizye vergisinin hangi yaş aralığında tahsil edildiği görülmüştür. Buna ilaveten 19. yüzyılda evsat ve ednâ vergilerinin ne miktarda olduğunun da tespiti yapılmıştır.

Harita 1- Razlık ve Nevrekop Kazalarını Gösteren Bir Harita (HRT.h. 1448)

3. Razlık Kazası Kıptileri

Razlık (Razlog), Nevrekopla birlikte 1374-1383 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir(Kiel, 2007: 54). 1855-68 yılları arasında Siroz'a kaza statüsünde bağlı olan Razlık, 1878-1887 yılları arasında nahiye konumuna düşerek Nevrekop'a bağlanır. 1888 yılında yeniden kaza olan Razlık önce Drama'ya ardından tekrar Siroz'a bağlanarak 1913'e kadar bu durumunu sürdürür. 1913 itibariyle Bulgaristan'a dâhil olan Razlık (Sezen, 2017: 637), günümüzde hâlâ Bulgaristan Devlet'i sınırları içinde yer almaktadır.

1842/43 senesine ait ve ek olarak tutulan defterde Razlık kazasında bulunan Müslüman Kıptiler yer almaktadır. Bu deftere göre 55 Müslüman Kıptiden toplamda 2.160 kuruş vergi alınmıştır****. Müslüman Kıptiler Razlık kazasının 6 köyünde yaşamlarını sürdürmektedir. Müslüman Kıptilerin kazada yaşadıkları yerler ise Mehmûmiye, Yakorit, Babyak, Dragališta-i Bala, Godlova ve Nedobriska 'dır. 6 yerleşim birimi arasında en çok vergi veren Müslüman Kıpti Mehmûmiye köyünde yaşamaktadır. 29 kişi bu köyde vergi mükellefi olarak kaydedilmiştir. Babyak'da 11, Yakorit'de 7, Dragališta-i Bala'da 2, Nedobriska'da 2, Godlova'da ise 4 kişi vergi vermektedir. Razlık kazası genelinde kişilerin ne miktar vergi ile yükümlü tutulduklarına bakıldığında en yüksek meblağının 47,5 kuruş, en düşüğü ise 19,5 kuruş olarak belirlenmiştir. Diğer vergi miktarları ise 45, 40, 32, 30, 25, 24,5 ve 22,5 kuruştur (ML.VRD.d. 791/2-3). Kişi sayısının fazla olduğu Mehmûmiye karyesi aynı zamanda toplamda en çok vergi veren köy olarak görünmektedir. Bunda kişi sayısının fazla olması etkili olduğu gibi ayrıca köy ahalisinin çoğunluğunun 47,5 ve 45 akçe gibi en üst seviyeden vergilerini vermesi de rol oynamıştır (ML.VRD.d. 791/2).

**** “*Sene-i merkûma mahsuben kazâ'i mezkurada kâ'in Müslim kabtilerin hâl ve tahmillerine göre tarh olunan mal-ı maktu'ları ceman 2160 kuruşa reside olmuş olmakla iş bu zeyli defter kayıt ve temhir olundu*” ML.VRD.d. 791/3.

24 Ekim 1843 tarihinde tutulan bu deftere göre Razlık kazasında yaşayan Müslüman Kıptilerden^{††††} toplamda 2127 kuruş vergi alınmıştır. Vergi mükellefi olarak 59 Müslüman Kıpti yazılmıştır (ML.VRD.d. 892/3). Bu defterdeki kayıtları diğer kayıtlardan ayıran özellik ise kişilerin yaşlarının da belirtilmesiydi. Müslümanlara ait diğer deflerde sadece verecekleri vergi miktarı yer alırken bu defterde ayrıca kişilerin yaşları da yazılmıştır. Vergi mükellefleri arasında en genç kişi 12 yaşındaki Mehmûmiye karyeli Arslan iken en yaşlı ise Babyaka köyünden 70 yaşındaki Ali'dir. Müslüman Kıptiler Razlık kazasının Mehmûmiye karyesi, Babyaka karyesi, Yakorit karyesi, Godlevada (Godleva-Godlova) karyesi, Dragališta-i Bala karyesinde, Nedobriska karyesinde yaşamaktadırlar. 20 kişi 40 kuruş, 20 kişi 35 kuruş ve 19 kişi 33 kuruş miktarında vergilerini ödemişlerdir. Görüldüğü üzere Müslüman Kıptiler, 3 kategoride vergilerini takdim etmişlerdir (ML.VRD.d. 892/2-3).

1844 yılına ait defterde Razlık kazasında yaşayan Müslüman kıptiler, 6 yerleşim biriminde bulunuyorlardı. Bunlar; Mehmûmiye, Babyaka, Yakorit, Godlova (Godleva), Dragališta-i Bala ve Nedobriska karyeleri idi. Bu karyelerden 59 kişi vergi mükellefi olarak kaydedilmiş olup toplamda 2.127 kuruş tahsil edilmiştir. 1844 yılına ait veriler bir önceki seneye benzer özellikler taşımaktadır. Vergi miktarları ve kişi sayıları aynıdır. Ayrıca burada yine kişilerin vergi verecekleri meblağının yanında yaşları da belirtilmiştir. Benzer şekilde yine Vergi mükellefleri arasında en genç kişi 13 yaşındaki Mehmûmiye karyeli Arslan iken en yaşlı ise Babyaka köyünden 71 yaşındaki Ali'dir (KK.d. 3923/2). Bir önceki paragraf dikkate alındığında Arslan ve Ali'nin yaşlarının 1843 yılındaki defterde yaşlarının da bir eksik olduğu görülmüştür. Böylece defterlerdeki bilgilerin güvenilirliği daha da belirginleşmiştir.

†††† “59 senesi Siroz sancağı kazalarından Razlık kazasında mütevattın taifei Kıptiyanın müslümanım diyenlerinden hâl ve tahmil ve temettu'alarına göre tarh olunara tahsil olunan mal-ı maktu'aları defteridir ki vech-i ati zikri beyan olunur” ML.VRD.d. 892/2.

27 Kasım 1845 tarihine ait bu defterde Müslüman kıptiler Razlık kazasının 7 karyesinde yaşamaktadırlar. Bunlar Mehmumiye, Babyaka, Yakorit, Godlova, Dragališta-i Bala, Nedobriska ve Baçova'dır. Bu defterde kişilerin isimlerinin altına vereceği vergi miktarının yazılmasının yanı sıra ayrıca her köyden ne miktarda vergi tahsilinin yapılacağı da kayıt altına alınmıştır. Mehmumiye'den 1240,5, Babyaka 'dan 352, Yakorit'ten 273, Dragališta-i Bala ve Nedobriska'dan 140, Godlova'dan 65, Baçova'dan ise 32,5 olmak üzere 1845 yılında Razlık kazasındaki Müslüman Kıptilerden 2.103 kuruş vergi tahsil edilmiştir. Toplamda 56 kişinin vergi mükellefi olarak kaydedildiği kişiler arasında kişi başlı tahsil edilen en yüksek vergi miktarı 47,5 kuruş iken en düşük ise 21,5 kuruştur. Diğer miktarlar ise şöyledir. 47,5, 45, 40, 37,5, 35,5, 35, 33, 32,5, 30, 27,5, 25 ve 22,5 kuruştur. Görüldüğü üzere kişilerden zenginlik ölçütlerine göre vergiler tahsil edilmiştir. Mehmumiye karyesinde 30, Bakyaka'da 11, Yakorit'te 8, Dragališta-i Bala'da 2, Nedobriska'da 2, Godlova'da 2 ve Baçova'da 1 kişi vergi mükellefi olarak kaydedilmişlerdir(ML.VRD.CMH.d. 487/2-3). Bu defterde öncekilere nazaran Müslüman Kıptilerin yaşadığı köy sayısı bir artsa da vergi mükellefi sayısı 59'dan 56'ya gerilemiş ve toplanan meblağda da azda olsa bir düşüş gözlemlenmiştir.

1844 yılına ait KK.d. 3923 tasnif numaralı defterin devamında Razlık kazasında Hırsitiyan Kıptilerin vergi kayıtları yer almaktadır. Kayıtlara göre Hırsitiyan Kıptiler Mehmumiye, Baniska, Bane, Yakorit, Belice, Dragališta-i Zir, Godlova ve Baçova karyeleridir. Razlık kazasında Hırsitiyan Kıptiler görüldüğü üzere 8 yerleşim biriminde ikamet etmektedirler. Hırsitiyan Kıptilerden 16 kişi âlâ kategorisinde olup toplamda 960 kuruş, 28 kişi evsat kategorisinde olup toplamda 840 kuruş, 4 kişi ise ednâ kategorisinde olup 60 kuruş tahsil edilmiştir. Böylece âlâ sınıfındaki kişiler 60, evsat sınıfındakiler 30, ednâ sınıfındakiler ise 15 kuruş vergi vermişlerdir. Böylece vergi talep edilen 48 kişiden totalde 1.860 kuruş tahsil edilmesi gerekirken 1 kişinin kaza dışına çıkıp gittiği yerde vergisini

ödemesi üzerine 30 kuruş düşülerek 1.830 kuruş tahsil edilmiştir. Böylece Müslüman Kiptilerden 2.127, Hıristiyan Kiptilerden ise 1.830 kuruş alınarak toplamda 3.957 kuruşun olması gerekmektedir. Ancak 3 kişinin çeribaşılık hizmetine karşılık vergiden muaf olması ve 125 kuruşun düşürülmesi buna ilaveten cizye memuru olan Razlıklı İbrahim Ağa'ya ifa ettiği görevi karşılığında 8 aylık ücreti olarak 480 kuruşun çıkartılmasıyla geriye kalan 3.352 akçe Siroz emval sandığına teslim edilmiştir(KK.d. 3923/3).

ML.VRD.CMH.d. 487 tasnif numaralı defterin ikinci kısmında Razlık kazasındaki Hıristiyan Kiptiler yer almaktadır. Hıristiyan Kiptilerin cizye vergilerinin bulunduğu bu bölümde kişilerin ödeyeceği vergi miktarları isimlerinin altına yazılmakla birlikte adlarının üzerinde ise âlâ, evsat ve ednâ yazılarak mali açıdan kategorize edilmişlerdir. Hıristiyan Kiptiler, Razlık kazasının 7 yerleşim biriminde ikamet etmektedirler. Bu yerler; Mehmûmiye, Baniska, Bane, Yakorit, Belice, Dragalıšta-i Zir ve Baçova karyeleridir. Mehmûmiye karyesinde 5 evsat 2 âlâ, Baniska karyesinde 3 evsat 3 âlâ, Bane karyesinde 11 evsat 5 âlâ, Yakorit karyesinde 2 âlâ, 2 evsat 1 ednâ, Belice karyesinde 2 âlâ 9 evsat, Dragalıšta-i Zir karyesinde 1 âlâ 2 evsat ve Baçova karyesinde ise 1 kişi evsat kategorisinde yazılmıştır. Razlık kazasında 16 kişi âlâ, 33 kişi evsat, 1 kişi ise ednâ kategorisinde kayıt altına alınmıştır. Âlâ olarak kaydedilen kişilerden 60, evsat olarak yazılanlardan 30, ednâdan ise 15 kuruş alınmıştır. Deftere yazılan 50 Hıristiyan Kiptinin toplamda 1.965 kuruş vermesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak evsat sınıfından 5 kişinin başka kazada olmasından dolayı onların vereceği 150 kuruş toplam meblağdan çıkartılmıştır. 3 kişinin çeribaşılık hizmeti karşılığında 120 kuruş da toplam meblağdan düşülmüştür. Yine gerek Müslüman gerekse Hıristiyan Kiptilerin vergi memuru olan Razlıklı İbrahim Ağa'ya 9 aylık bedel olarak ödenen 540 kuruş da toplam rakamdan çıkartılmıştır. Netice itibariyle Razlık'taki Hıristiyan Kiptilerden alınan vergi miktarı 1.155 kuruş olarak kalmıştır.

Toplanan paralar 1845 senesinde Siroz Mal sandığına teslim edilmiştir(ML.VRD.CMH.d. 487).

Kayıtlara bakıldığında birer sene arayla tutulan defterlerde Hıristiyan Kıptilerin Razlık kazasının 7-8 yerleşim biriminde ikamet ettikleri görülmüştür. Ancak tahsil edilen toplam paraya bakıldığında 1844 yılına göre 1845'te ciddi bir düşüş söz konusudur. Razlık kazasında bulunan Hıristiyan Kıptilerinden bazılarının en üst seviyeden yani "âlâ" kategorisinden vergilerini ödemeleri, buradaki Hıristiyan Kıptilerin mali açıdan refah bir durumda olduğu mesajını vermektedir.

Sonuç

19. yüzyılda vergi kayıtları esas alınarak oluşturulan bu çalışma da Razlık ve Nevrekop Kıptileri incelenmiştir. Gerek Müslüman gerekse Hıristiyan Kıptileri kayıt altına alan Osmanlı Devleti, bünyesindeki diğer topluluklar gibi bunları da vergiye tabi tutmuştur. Temelde "Kıpti" kimliği ile üst çatıda buluşan bu zümre, Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu millet sistemi neticesinde Müslüman ve Gayrimüslim olarak iki kategoriye ayrılmış ve bu durum vergi kayıtlarına da yansımıştır.

İncelenen defterlerdeki veriler değerlendirmeye alındığında bölgesel anlamda yerel tarihe, topluluk boyutuyla bakıldığında ise Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik tarihine katkı sunacak çıktılar zuhur etmiştir. Ortaya çıkan sonuç rakamsal ifadelerle temelde istatistiki bir tablo olarak gözükse de esasında hem Kıptilerin ekonomik yapısının ipuçları hem de Devlet'in gelir kaynaklarını ve bunların miktarları tespit edilebilmektedir. Müslüman Kıptilerden alınan vergilerden yola çıkıldığında mali durumlarına göre çeşitli miktarlarda vergi vermişlerdir. Aynı şekilde Hıristiyanlardan tahsil edilen cizye vergisi de 3 kategoride (âlâ-evsat-ednâ) toplanmıştır. Bu iki durum da Kıptilerin ödedikleri vergi miktarları göz önüne alındığında onların mali yapıları tespit

edilebilmektedir. Vergi kayıtlarına bakıldığında ulaşılan diğer bir sonuç ise Kıptilerin Razlık ve Nevrekop kazalarındaki dağılım haritasının ortaya çıkmasıdır. Çocuk ve kadın nüfus bu kayıtlara yansımaya da kişi sayısının fazla olduğu yerleşim birimleri Kıptilerin yoğun olarak yaşadıkları köy ve mahalleleri oluşturmaktadır. Köy ve mahalle adlarının tespit edilerek çalışmada bunlara bütünüyle, kişi adlarına ise kısmen yer verilmesi bölge üzerine yapılacak olan toponomi ve onomastik araştırmalarına katkı sunacaktır. Bazı defterlerin içeriğinde kişilerin yaşları hususuna da değinilmesi bizlere Kıptiler hakkında kısmen demografik bir değerlendirme yapma şansı sunmuştur. Müslüman Kıptilerin yazıldığı defterlerde bazı Kıptilerin meslekleriyle birlikte yazılmaları Kıptilerin icra ettikleri iş kollarının bir kısmını ortaya çıkarmıştır. Netice itibarıyla bu çalışma ile Osmanlı sosyo-ekonomik tarihine Kıptiler penceresinden katkı yapılmıştır.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)**

C.ML. 477/19401.

İ.EV. 11/1109.

HRT.h. 1448.

KK.d. 3923.

ML.VRD.d. 791.

ML.VRD.d. 807.

ML.VRD.d. 892.

ML.VRD.d. 900.

ML.VRD. CMH. d. 487.

ML.VRD. CMH. d. 818.

ML.VRD. CMH. d. 1007.

Diğer Kaynaklar

Akgündüz, A. (1990). Osmanlı *Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*. II. Bayezid Devri Kanunnameleri. 2. Kitap., İstanbul: Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay.

Altınöz, İ. (2016). "Çingeneler", DİA, C. Ek-1: 293-296.

Asan R. (2012). *Bir Osmanlı Kazası Nevrokop (1839-1913)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Çelik, F. (2018). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneri/Romanları Çalışmak Ya da İğneyle Kuyu Kazmak", MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 18(2): 249-266.

Demirel, D. (2016). *Siroz Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1912)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Dingeç, E. (2009). "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingenerler ", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20: 33-46.

Gökbilgin, M. T. (1993). "Çingenerler", İA, MEB, C. 3: 423-426.

Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. Çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kiel, M. (2007). "Nevrekop", DİA, C. 33: 54-55.

Muallim Naci. (2006). *Lûgat-ı Nâci*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Öztunç, H. B. (2019). "Rumeli'de Bir Türk Şehri Nevrokop Ve Nevrokop Panayırı", Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.

Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Şanlıer, S. (2013). *Hukuki Düzenlemeler Işığında Osmanlı Çingenerleri*. İstanbul: Milletlerarası Neşriyat.

Tağ, M. (2015). *Temettuât Defterlerine Göre Edirne'de Romanlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Paradigman Yayınları.

Yılgür, E. (2018). "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Çingeneler: Vergi, Askerlik ve Adlandırma Meseleleri". *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2): 267-302.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The Ottoman State accommodated communities belonging to different societies within its borders from its establishment to its collapse. Ottoman social order is a structure built on diversity, this mosaic society model is shaped according to differences in belief and is secured by law. This model has a pluralistic character in socio-cultural and religious plan. This pluralism in the Ottoman state was understood and implemented in the form of safeguarding and sustaining differences. Accordingly, different religious and cultural segments of the society could come together in the Ottoman Empire, but they would not cease to be themselves, and every group or community would maintain and continue their own religious characteristics, language, culture, ideas and way of living. This multiculturalism in the Ottoman State was the building block of the Ottoman nation system. After the transition to Rumelia in 1352, the Ottomans were accustomed to living in Rumelia end regions without any distinction between Muslim and non-Muslim. Conquests continued in three branches in Rumelia. The conquering arms had turned into extremes. The left arm was Tekirdağ, Komotini, Thessaloniki, Mora and Skopje; the middle arm was Edirne, Plovdiv, Sofia, Belgrade; and the right arm was Kırklareli, Babadağ, Akkerman, Özi, Crimea. Ottoman conquests continued in Rumeli in the outer regions. In the Balkans, this new conquest region, Greeks, Bulgarians, Serbs and Croats (a significant number of Croats were Catholics) and few Jews were living. Another community living in the territory of Rumelia was Copts. Copts also took part in the Ottoman society and they sustained their lives under the rule of the Ottoman state not only in Rumelia but in many geographies of the Ottoman state.

In this study which is our subject of review, the tax received from Christian Copts was called *jizya* and the tax collected from Muslim Copts was called *Mal-ı*

Maktu in the tax books dated to the middle of the 19th century . In our study, information is given about the Nevrekop region, which is known today as Goce Delčev, which is 540 m from the sea high, on a wide plain between the Rhodopes and Pirin mountains (Nevrekop plain) and 20 km north of the Greek-Bulgarian border. When the Ottoman Empire took Edirne and Plovdiv after passing to Rumelia, Bulgaria was contacted for the first time. The first raids to Bulgaria started during the reign of Murad I. After Çirmen, Yanbolu and Zagora were conquered in order to keep Meric valley and Edirne under control. Conquests in Rumelia were not limited to these regions. During the period from 1371 to the Kosovo War, the period of forming and spreading the line of defense in Rumelia was the new policy of the Ottoman State. Nevrekop, which is the subject of our article, joined the Ottoman territory in the period when this policy was followed. Nevrekop hosted the voices of İstabl-ı Âmire, which had an important place in the "Voynuk Organization" that emerged with the conquests of Rumelia. It ceased to be a Christian village during the Ottoman era and became a Turkish-Islamic city and an important religious city in the region. It must have been under Ottoman rule between 776-785 (1374-1383) during Gazi Evrenos Bey's capture of important castles near Cirrhosis and Drama. With the capture of the Nevrekop plain and the Razlog / Razlık valley to its north, the Ottomans had the opportunity to communicate between the Thrace plain through Plovdiv and Pepino valley. Another region in our study is Razlık region and Razlık (Razlog), together with Nevrekop, fell under Ottoman rule between 1374-1383. Razlık, which was affiliated to Cirrhosis between 1855-68, became a sub-district between 1878-1887 and was connected to Nevrekop. Razlık, which became a township again in 1888, maintained this situation until 1913 by first connecting to Drama and then to Cirrhosis. Razlık, which was included in Bulgaria as of 1913, is still within the borders of the Bulgarian State today.

In our study, a general information about Copts living within the borders of the Ottoman state was given. There is different information about the origin of the word Coptic. It comes from the Greek words "Aiguptios", "Aigiptioi", "Aigyptos". It should be noted that the "gypt" form of this word also forms the roots of the modern words "Egypt" and "copt" used in all European languages. The word Coptic was described as the name given to the person of Gypsy origin. In the Ottoman State, the word gypsy and its derivatives or the word qiblah were used to denote Gypsies. Although Copts showed their presence in a very large area in Rumelia, the area covered by the Gypsy banner included a narrower area. The center of the sanjak included the areas of Kırkkilise (Kırklareli), Çorlu, Hayrabolu, Keşan, Pınarhisar, Malkara, Ferecik, İpsala, Prevadi, Dimetoka, Gümülcesine, Yanbolu, İncegöz, Düğüncü Province and Eskihisar-ı Zağra regions.

In this study, based on the tax books / records in the Ottoman Archives of the Presidential State Archives Presidency, it was tried to make inferences about the Muslim / Christian Copts living in the 19th century in Nevrekop and Razlık townships.

SENDİKALARDA ÖRGÜT GELİŞTİRME STRATEJİLERİNİN UYGULANMASINA DAİR KURAMSAL BİR ARAŞTIRMA

Mehmet Akif KARA*
Gülşah KARAVARDAR**

Öz

Küreselleşme çağı olarak adlandırılan günümüzde yaşanan hızlı değişim örgütlerde çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Dolayısı ile örgütlerin bu değişime ayak uydurabilmesi için kendilerini sürekli olarak geliştirmesi ve dış çevreye uyum gösterecek bir yapıya kavuşmaları gerekmektedir. Varlığını korumak ve gerek niceliksel gerekse de niteliksel olarak değişmek ve geliştirmek için örgüt geliştirme stratejilerine sahip olmaları elzemdir.

Demokratik yaşamın olmazsa olmaz kurumları arasında yer alan sendikalar da birer örgüt olarak alan yazında çoğunlukla işletmeler için kullanılan bu stratejileri farklılaştırarak uygulamaktadır. Bu çalışma da literatür tarama yöntemi kullanılarak sendikaların uygulaması elzem olan örgüt geliştirme stratejileri ele alınmış ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sendikalar, Örgüt Geliştirme, Örgütsel Strateji.

* Öğr. Gör. Giresun Üniversitesi Eynesil Kamil Nalbant MYO, Bankacılık Finans ve Sigortacılık Bölümü mehmetakif.kara@giresun.edu.tr

** Doç. Dr. Giresun Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, gkaravardar@yahoo.com

A THEORETICAL RESEARCH ON THE APPLICATION OF ORGANIZATION DEVELOPMENT STRATEGIES IN UNIONS

Abstract

The rapid change which is experienced today, called the age of globalization, causes various problems in organizations. Therefore, in order to keep up with this change organizations need to constantly develop themselves and have a structure that will be adapted to the external environment. It is essential to have development strategies to maintain their existence and to change both quantitatively and qualitatively.

As an organization in trade unions, which are among the indispensable institutions of democratic life, these strategies are mostly used for businesses in the literature. In this study, organizational development strategies, which are important for trade unions, were dealt with by using literature review method and various suggestions were made.

Keywords: *Trade Unions, Organizational Development, Organizational Strategy.*

1. GİRİŞ

Modern toplumların önemli özelliklerinden biri de toplumsal ilişkilerin örgütler aracılığı ile yürütülmesidir. Kişilerin sosyalleşmelerinin, toplumun değer ve kültürlerinin pratik anlamıyla bireyler tarafından öğrenilmesinde örgütler önemli rollere sahiptir. Örgütler ortaya çıktıklarından itibaren belirledikleri amaçlar doğrultusunda hareket ederler ve bu amaçlara ulaşmaya çalışırlar. Varlıkları da esas itibarıyla bu amaçlara ulaşılması ile birlikte sürdürülür. Belirlenen bu amaçları gerçekleştirmek için örgütün hem iç hem de dış çevresinde yaşanan gelişmeleri, tehditleri ve fırsatları değerlendirmesi ve bu değişimlere göre hareket etmesi onun varlığı ve sürdürülebilirliği açısından elzemdir. İçinde bulunduğu koşullara adapte olma zorunluluğu söz konusudur. İşte bu noktada örgütlerin yoğun gelişmeler karşısında dengeyi ve istikrarı

koruyacak, geliştirecek ve değişimlere uyum göstermesini sağlayacak tarzda yapılar haline gelmesi gerekmektedir. Bu yapılar örgütleri “geliştirme” çabalarına yönlendirmekte ve “örgüt geliştirme” kavramı ile birlikte değişim ortaya konulmaktadır. Değişime cevap verme, değişimi yakalama ve yönetmeye çalışan örgüt geliştirmenin bu faaliyetlerinde başarılı olabilmesi için bazı kriterlere sahip olması gerekmektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın kavramsal ve kuramsal bölümünde sendika kavramı ve sendikaların çalışma yaşamındaki yeri ele alınacaktır. Ardından, örgüt geliştirme kavramı ve stratejileri literatür taraması yöntemi ile değerlendirilecektir.

Bu çalışmanın “alan araştırması” esas itibarıyla sendikal yapılardır. Sendikal örgütlerin, içinde buldukları çevrenin küreselleşme, üretim biçimlerindeki değişim, bilgi teknolojisine geçiş vb. nedenlerden dolayı sürekli bir “kriz” halinde olduklarını ifade etmek mümkündür. Sendikalar, demokratik toplumların da temel unsurlarından biridir. Tarihsel gelişimleri dâhilinde çalışanların yaşam standartlarının korunması ve geliştirilmesi, çalışma yaşamında adalet ve eşitliğin hukuki olarak sağlanması, dahası çalışma koşullarının iş görenler lehine iyileştirilmesi ve ekonomik işleyiş içerisinde ekonomik ve sosyal hakların varlığının korunmasında önemli işlevlere sahiptir. Bütün bu öneme karşın, sendikal hareket günümüzde ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal olarak yaşanan hızlı değişimden negatif olarak etkilenmiş ve etkilenmeye de devam etmektedir.

Dolayısı ile sendikal örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri “çevreye” uyum sağlamaları ile mümkündür. Bu çalışmada da bu “çabayı” gösteren sendikal örgütlerin “örgüt geliştirme stratejilerini” nasıl değerlendirdikleri ve nasıl uyguladıkları ele alınacaktır. Literatürden elde edilen veri seti ile çeşitli öneriler sunulacaktır.

2. KAVRAMSAL - KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilecektir. Çalışmada sendika kavramı ile örgüt geliştirme stratejileri çeşitli boyutları ile ele alınacaktır. Sosyal bilimlerin disiplinler arası bir nitelik taşıması ve “işletme” alanının tabiri caizse “dört yol ağzı” olması nedeniyle işletme disiplini ile sosyal politika ve kapsayıcı olarak örgüt sosyolojisi bir arada değerlendirilerek bir kavramsal çerçeve çizme gerekliliği söz konusudur.

2.1. Sendika Kavramına Tarihsel Bir Bakış

İlk defa İngiltere’de ortaya çıkan sendika kavramı, işçilerin genel çıkarlarını korumak için kalfalar arasında kurulup geliştirilen dostluk örgütlenmesidir. Günümüzdeki anlamını kazandığı 1839 yılına kadar mesleki dostluk örgütlerine “sendika odaları” adı verilmiştir.*

Sendikacılığın ilk olarak İngiltere’de görülmesi, sendikacılığa yol açan iktisadi ve toplumsal olayların ilk kez İngiltere’de yaşanması ile ilgilidir. Sanayi devriminin akabinde yaşanan değişimler “işçi sınıfının” doğuşuna yol açmış ya da Marx’ın ifadeleriyle “modern sanayi yaratıklarının” ortaya çıkmasına neden olmuştur (Işıklı, 2005: 128). Önceleri kendi emekleri üzerinde kontrole sahip olan köylü ya da şehirli esnaf vb. toplumsal yapıda yaşanan köklü değişimle birlikte “işçiye” dönüşmüştür. Dolayısı ile bu dönemde “işçileşen” bu kesim emeklerine sahip çıkabilmek amacıyla “bir araya” gelmiş ve ilk örgütlenmelerini gerçekleştirmiştir.

Sendikal hareketin gelişmesi için gerekli olan iki koşuldan biri sanayileşme diğeri ise demokrasidir (Özkiraz ve Talu, 2008: 109). Bu iki koşulun gerçekleştiği ilk ülke İngiltere’dir. Sanayi devrimine kadar olan süreçte özellikle dezavantajlı grup

* 18.yy.da çalışanlar “association” ya da “combination” adıyla ilk işçi örgütlenmelerini kurmuşlardır.

olarak çocuk ve kadınlar zor ve ağır çalışma koşulları altında istihdam edilmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte kapitalist sistemin üretim biçimlerini değiştirmesi büyük fabrikaların kurulmasını beraberinde getirmiş ve yeni bir sınıfın doğuşuna neden olmuştur. Sendikaların varlığı ile birlikte hak arama mücadelesi büyümüş ve nihayetinde daha demokratik çalışma koşulları oluşturulmaya başlanmıştır.

İnsanlık tarihi son tahlilde iki sınıfın mücadelesidir. Marx'ın "sınıflar savaşı" olarak tarif ettiği bu tarihsel süreçte sendikalar da bu savaşın önemli araçları arasında yer almıştır (Marx, 2018: 11). Sermayeye karşı bir araya gelen ve hakları için mücadele eden işçi sınıfının sahip olduğu en önemli araçlardan biri olarak gündeme gelen ve tarihsel olarak çalışma yaşamında "sermayenin" karşısında konumlanan sendikalar çalışma yaşamının önemli bileşenlerindedir. Devlet, işveren ve sendikalar arasında kurulan "endüstri ilişkilerinin" çalışma alanı olarak karşımıza çıkan sendikalar aynı zamanda "örgüt" üzerine çalışan yönetim bilimlerinin de araştırma konusu olmaktadır.

Sendikal hareket kendi içerisinde farklı kollara ayrılmaktadır. Özellikle örgüt geliştirme stratejileri açısından değerlendirdiğimizde üç farklı tip sendikacılığın geliştiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, özellikle Özdemir'in, sendikalar ve bilgi teknolojisi kullanımına ilişkin yapmış olduğu araştırmasında, ortaya çıkan bu farklı sendikacılık şunlardan oluşmaktadır: (1) Etkin ve verimli sendikacılık, (2) muhafazakâr sendikacılık, (3) katılımcı ve mücadelecilik sendikacılık (Özdemir,2010). Bu tür sendikacılık sınıflandırmasını esas itibariyle örgüt geliştirme stratejileri bağlamında da kullanmak mümkündür.

Kısaca bu modelleri incelemek gerekirse; etkin ve verimli sendikacılık yaklaşımı tamamıyla "işletmecilik" paradigmasına dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle; sendikalar "şirket" olarak değerlendirilmektedir (Özdemir, 2010). Bu yaklaşım, ülkemizde de birçok sendika tarafından kullanılmaktadır. Özellikle, postmodernizmin esintilerini barındıran bu yeni tip sendikacılık anlayışı sosyal,

siyasal ve ideolojik tüm değişim rüzgârları ile uyum içerisinde. Üyelerinin “müşteri” olarak görüldüğü bu tip sendikal yaklaşımlar dolayısı ile sendikaların “etkinliği, verimliliği” meselelerini de “kar süreci” ile birlikte değerlendirmektedir. Sendikaların kuruluş ve varlık misyonlarına uygun olmayan örgütlenme, çalışma tarzları geliştirmektedir.

Muhafazakâr sendikacılık ise daha geleneksel yöntemleri uygulayan, örgütsel değişime izin vermeyen ve bu değişimleri tehlikeli bulan örgütlenmelerdir. Bu tür sendikalar, Soğuk savaş yıllarına göre şekillenmiş düşünce ve mücadele tarzlarını uygulamaya devam eden ve çevrenin değişen koşullarına ayak uyduramayan sendikalardır. Katılımcı ve mücadeleciler sendikalar ise, örgüt geliştirmeyi “liderlik” anlayışı ile sürekli kılan ve değişimi pratik alanda da yansıtmaya çabası içerisinde olan sendikal yapılardır.

2.2. Örgüt Geliştirme Kavramı ve Süreci

Örgütsel geliştirme insanlarda (değer, beceri vb.), teknolojide (daha basitlik, karmaşıklık vs.) ile yapı ve süreçlerde (ilişki ve roller) değişmeyi kolaylaştıran bir yöntem olarak görülebilir. Alan yazında örgüt geliştirme kavramına dair çok sayıda farklı tanım ve yaklaşım söz konusudur. Bu tanımların bazıları aşağıda belirtilmektedir.

Örgüt geliştirme, örgütteki sadece bireyin, teknolojinin ya da sadece yapı ve stratejilerin değil, aksine bunların hepsinin bir bütün olarak değişmesini öngörür. Philpin ve Mikush’a göre örgüt geliştirme, bir örgütün uzun süre varlığını devam ettirmesi ve misyonunu gerçekleştirmesinde etkili olan iç kapasitesini geliştirme sürecidir (Philpin ve Sandra, 2000: 6). Sonuç olarak, değişim/gelişim esas itibarıyla bir “çözüm ve kurulma” sürecidir. Yani “örgüt” önce farklı etkenlere bağlı olarak devinim geçirdiğinde önceki yapı çözülmekte ve sonra yeniden kurulup yapılanmaktadır.

Örgüt geliştirme; planlanmış, yönlendirilmiş ve sistematik olan bir süreç olarak ele alınmaktadır. Türkmen, bu sürecin amacını *“etkililiği artırmak amacı ile örgütün sistemlerini, kültürünü ve davranışını değiştirme”* olarak tarif etmektedir(1996: 68). Örgüt geliştirme esas itibarıyla örgütün değişimine yönelik bir araçtır. Bu değişim örgüt kültürünü değiştirmeyi hedeflemektedir. Bütün bu süreç örgütün verimliliğini arttırmaya ve sürdürülebilir hale getirmeye çalışmaktadır.

Bu konuya dair araştırmalar yapan Dinçer'e göre (2008: 16);

“örgüt geliştirme, tüm örgüt sisteminin etkinlik ve sağlığını artırmak için davranış bilimlerine ait bilgi ve teknikleri kullanan bir değişim uzmanının yardımıyla örgüt üyelerinin inanç-tutum ve davranışlarının değiştirmeye, dolayısıyla kültür, yapı, süreç ve teknoloji arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik planlı bir değişikliği başlatma ve gerçekleştirme çabasıdır.”

Bennis örgüt geliştirmeyi; *“değişime uygun bir cevap vermek”* olarak tanımlamaktadır (Yeniçeri, 2002: 151). Bu tanımlama örgüt geliştirmeyi eğitimsel bir strateji olarak ele almaktadır.

Alan yazında, örgüt geliştirmeye ilişkin çeşitli tanımlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Örgüt Geliştirmeye İlişkin bazı tanımlamalar

Örgüt geliştirme, bir kurumun kültüründe davranış bilimi teknolojisini, araştırma ve teoriyi kullanarak yaşanan planlı bir değişim sürecidir. (Burke, 1982; Akt. Yeniçeri: 2002: 157)
Örgüt geliştirme, bir kurumun problem çözme yeteneklerini ve dış çevresinde yaşanan değişikliklerle başa çıkma yeteneğini geliştirmek için uzun vadeli bir çaba anlamına gelmektedir. (French, 1969: 23-24)

Örgüt geliştirme, (1) örgütsel yapı, süreç, strateji, bireyler ve kültür arasındaki uyumu arttırmayı amaçlayan, sistem çapında veri toplama, teşhis, eylem, planlama, müdahale ve değerlendirme sürecidir. Aynı zamanda (2) yeni ve yaratıcı örgütsel çözümler gerçekleştirmek; (3) kurumun kendi kendini yenileme kapasitesini geliştirmek olarak açıklanmaktadır. (Beer, 1980; Akt. Yeniçeri: 2002; 158)

Örgüt geliştirme, (1) büyük ölçüde insancıl değerlere dayanarak; (2) davranış bilimlerinin uygulandığı ve (3) açık sistemler teorisi, organizasyon geliştirme, dış çevre, görev, strateji, liderlik, kültür, yapı, bilgi gibi örgütsel gelişimin anahtar boyutlarının uyumlu hale getirilmesi ve bu yolla organizasyonun etkinliğinin artırılmasını amaçlayan, sistem genelinde planlanan, bütünlüklü bir değişim sürecidir. (Burke ve Bradford, 2005: 12)

2.2.1. Örgüt Geliştirme Süreci

Örgüt geliştirme süreci, örgütün stratejik hedeflerini ve amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik uzun süreli, çeşitli basamaklardan oluşan ve kendisini sürekli yenileyen bir süreç olarak ele alınmaktadır. Alan yazında 5 temel başlık altında bu aşamalar ele alınmaktadır (Ünüvar ve Bektaş, 2017: 70).

Bu başlıklar; problemi tanıma, harekete geçme, faaliyet planı ve müdahale, sonuçları değerlendirme ve örgüt geliştirme programının sona ermesi şeklinde ele alınmaktadır.

Tablo 2. Örgüt Geliştirme süreci ve Tanımları

Örgüt Geliştirme Süreci Basamakları	Tanımları
Problemi Tanıma	Öncelikle, örgütün yaşadığı sorunun tespit edilmesi
Harekete Geçme	Tespit edilen sorunun çözümüne yönelik faaliyetlerin başlatılması
Faaliyet planı ve müdahale	Planlama ve sürece müdahale edilmesi
Sonuçları değerlendirme	Süreç sonrası oluşturulan verilerin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi
Örgüt Geliştirme Programının Sona Ermesi	Programın sona ermesi ve geri besleme süreci ile kontrol edilmesi

Kaynak: (Ünüvar ve Bektaş, 2017: 70-71)

Alan yazında örgüt geliştirmenin özelliklerine dair yapılan çalışmalarda şu özellikler öne çıkmaktadır (Dinçer, 1994: 113):

- Örgüt geliştirme, örgütlere planlı değişimi getiren bir uygulama olmaktadır. Bu planlı değişimler örgütsel bir sorunu tespit etmek, iletmek ve örgütü gelecek sürece hazırlamak için yardım etmeyi planlamaktadır.

- Örgüt geliştirme, örgütsel değişimi getiren planlı bir stratejidir. Özellikle insan kaynağından verimli bir şekilde yararlanmak için önüne çıkan fırsatları değerlendirerek örgütün etkinliğinin artırılmasına ve insancıl değerlerin kurulmasına önem verilir.

- Örgüt geliştirme, soruna yöneliktir. Burada sorunun kaynağı bilimsel olarak tespit edilir ve bütünlüklü olarak diğer disiplinlerin araştırmalarından yararlanır.

- Örgüt geliştirme, eyleme yöneliktir. Böylelikle, sürecin sonuç ve başarı üzerine yoğunlaştırılması sağlanmaktadır.

- Örgüt geliştirme sisteme yöneliktir. Örgüt içerisinde faaliyet içinde olan çeşitli kısımların, takımların, bölümlerin birbirleri ile olan karşılıklı etkileşimini vurgulamaktadır.

- Örgüt geliştirme, örgüt kültürünü değiştirmeye yöneliktir. Elbette ki, mevcut değer kurallarının tamamen yok sayılarak yeni kuralların açığa çıkartılması anlamını da taşımamaktadır.

2.2.2. Örgüt Geliştirmenin Amaçları

Örgüt geliştirme, işletmelerde bir bütün olarak örgütün performansını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Koçel, 2018: 681). İşletme açısından bakıldığında,

iş görenlerin bireysel gelişimlerinin sağlanmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmesi aynı zamanda örgütün verimliliğinin ve etkinliğinin arttırılmasına yöneliktir. Bu bağlamda “kar amacı” gütmeyen ve toplumsal olarak hizmet gören örgütlenmeler olan sendikaların da gerek yönetim kadrosu, gerekse profesyonel çalışanları ve üyelerinin de bireysel gelişimlerini sürekli kılmaları örgütsel gelişim açısından elzem olmaktadır.[†] Örgüt geliştirme sadece örgütün performansını geliştirmek amacı taşımamaktadır. Özellikle sendikalar açısından bakıldığında insan gereksinimlerini, mutluluğu/refahı arttıran ve üyeleri vasıtasıyla gruplar arası ilişkileri de iyileştiren bir hizmet sürecidir.

Örgüt geliştirmenin alan yazında öne çıkan başlıca amaçları şunlardır:

- Bireylerin örgüt içinde hem kendilerini hem de ilişkide buldukları diğer üyeleri tanıyarak, karşılıklı dayanışma ve güven duygularını geliştirmek. Bu aynı zamanda bireyin kendisinde oluşan endişeleri ve çekingenliği ortadan kaldırmaktadır. Böylelikle örgütsel bağlılık süreci artmakta ve bireyin örgüt çalışmalarına daha aktif bir biçimde katılması sağlanmaktadır.
- Örgüt içi iletişim sorunlarını ortadan kaldırmak ve dikey, yatay, çapraz iletişimi arttıracak bir örgütsel ortamı gerçekleştirmek.
- Örgütte kişisel istek ve doyum düzeyini arttırmak, planlama ve uygulamada birey ve grup sorumluluğunu düzeyini arttırmak.

[†] Burada okuyucu açısından şu farklılığa değinmek gerekir. Sendikalar ve işletmeler aynı dünyanın farklı oyuncularındır. Sendikaların kâr amacı gütmeyen örgütler olması bir yana bir tarafıyla kendi bütçelerini oluşturabilmek amacıyla “kâr amacı güden” çeşitli “işler” yürüttükleri de bilinmektedir. Bu noktada, özellikle otelcilik hizmetleri yapan ve çeşitli tatil yörelerinde otelleri olan sendikal yapıların varlığı da söz konusudur. Buna karşın sendikaların birer “örgüt” olarak performanslarını, verimliliklerini geliştirmeleri yaşam evrelerini uzatmaları ve nihayetinde en önemli performans değerlendirme kriterleri olarak “sendikal başarılarını” arttırmaları örgüt geliştirme süreci ile doğrudan ilişkilidir.

- Örgütsel yapıyı görev ve amaçlara göre yenileyerek, sürekli, organik bir sistem oluşturmak.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ÖNEMİ

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda ikincil veri toplama tekniği ile çeşitli veriler elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler, yorumlayıcı araştırma tekniği ile analiz edilip, yorumlanmıştır. Yorumlanan bu verilerin ışığında çalışmaya ilişkin değerlendirme ve öneriler gerçekleştirilmiştir.

İkincil veriler başta SSCI, Sage Journals, Scopus, Ulakbim gibi veri tabanlarının yanı sıra literatüre ilişkin kitap, makale, söyleşi, internet siteleri gibi araçlar taranarak elde edilmiştir. Yapılan literatür taramasında bu konuda yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda çalışma literatürdeki bir boşluğu doldurmasının yanı sıra daha sonraki çalışmalar açısından da öncül bir nitelik taşımaktadır. Araştırmada, sendikaların yaşadığı örgütsel kriz süreçleri ve bu krizi aşmak üzere uyguladıkları stratejiler araştırılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Sendikaların Yaşadığı Örgütsel Kriz Süreci

Sendikaların 1990'lı yıllardan itibaren özellikle “yönetsel bir kriz” içinde oldukları görülmektedir. Bu noktada çalışan kesimlerin sendikaya olan bakış açıları, sendikaların etkinliğinin azalması, parçalanmış üretim ve çalışma alanına ilişkin yeni örgütlenme modellerini gerekli kılmaktadır.

Sendikaların yaşadığı “yönetsel krize” ilişkin Kuvvet Lordoğlu tarafından yazılan bir makalede şu ifadeler kullanılmaktadır (Lordoğlu, 2004: 84):

“Bir örgüt içindeki Yönetim ve Yönetilen ilişkisi bağlamında sendikaların bu işlevi yerine getirmesi açısından ve asgari biçimsel ölçüler alındığı zaman diğer örgütlerden farklı bir yapı ortaya konmamaktadır. Çeşitli işyerlerindeki yönetim ilişkisi yöneticilerin iktidarları ile görevleri arasında oldukça ince bir ayırımı sunmaktadır. Sendikalarda ise İktidar ilişkisi gücün ve sosyal prestijin ortak bir bileşkesini oluşturmaktadır. Bu güç önemli ölçüde örgütün (sendikanın) büyüklüğü ile eş anlamlı olarak artacaktır. Bu nedenle yönetimde bulunanların kendi arzuları ile sendika yönetimini bırakmaları aynı zamanda iktidarlarını da terk etmeleri anlamına gelmektedir.”

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından hazırlanan aşağıdaki tabloda sendikaların hem Türkiye sınırları dâhilinde hem de dünyada üye sayılarının özellikle oran olarak giderek azaldığı görülmektedir:

Tablo 3: ÇSGB'ye Göre Sendikalaşma

Yıl	Toplam İşçi	Sendikalı İşçi	Sendikalaşma Oranı
1984	2.553.384	1.427.271	55,9%
1985	2.819.517	1.828.471	64,9%
1986	3.075.343	1.953.892	63,5%
1987	3.268.030	2.044.797	62,6%
1988	3.483.212	2.227.029	63,9%
1989	3.564.214	1.834.969	51,5%
1990	3.563.527	1.997.564	56,1%
1991	3.513.064	2.130.811	60,7%
1992	3.596.469	2.254.271	62,7%
1993	3.742.380	2.485.681	66,4%
1994	3.815.261	2.644.417	69,3%
1995	3.905.118	2.667.014	68,3%
1996	4.051.295	2.708.784	66,9%
1997	4.215.375	2.774.622	65,8%
1998	4.327.156	2.923.546	67,6%
1999	4.381.039	3.037.172	69,3%
2000	4.521.081	2.468.591	54,6%
2001	4.562.454	2.609.672	57,2%

Kaynak: ÇSGB İşkolu İstatistikleri, 2002 Temmuz ayı istatistikleri esas alınmıştır.

Sendikaların özellikle üye sayısının ve sendikalaşma oranının azalması ile birlikte yaşadığı güç kaybı, 1980'li yıllardan bu yana sosyal bilimlerde "sendikaların geleceği" konusunu önemli tartışmalardan biri haline getirmiştir (Çelik, 2004). Fordizmin 1970'lerde çökmesi ve buna bağlı olarak sosyal refah devleti politikalarının yerine neoliberal iktisat politikalarının artan egemenliği, esnekleşme, kuralsızlaşma (deregulation) ve güvencesizleştirme yaklaşımlarının çalışma hayatında yaygınlaşması, ekonomide devletin rolünün zayıflatılması ve işgücünün bileşiminin değişmesi gibi faktörler nedeniyle sendikalar 1980'li yıllarla birlikte ciddi bir üye kaybına uğramaya başladılar (World Bank, 2002: 82). Bunun yanı sıra 1980 sonrası sendikacılıkta yaşanan değişim/dönüşüm aşağıdaki gibi formüle edilebilir (Mahiroğulları, 2012: 13):

Tablo 4. Sendikacılıkta Yaşanan Dönüşüm

Üye sayısı yüksek sendikacılık	→	Üye sayısı düşük sendikacılık
Mali bakımdan güçlü sendikacılık	→	Mali bakımdan güçsüz sendikacılık
Doktriner/ihtilalci sendikacılık	→	Faydacı/yalın sendikacılık
Hak arayıcı/mücadeleci sendikacılık	→	Uzlaşmacı/işbirlikçi sendikacılık
Ücret sendikacılığı	→	Hizmet sendikacılığı
Ulusal/işkolu sendikacılığı	→	Yerel/işyeri-işletme sendikacılığı

Kaynak: (Mahiroğulları, 2012: 13)

Yine, OECD ülkelerindeki sendikalaşma oranlarında da yıllara bağlı olarak bir düşüş söz konusudur.

Tablo 5. OECD Ülkelerinde Sendikalaşma ve Toplu Sözleşme Kapsamı

Ülke	Sendikalaşma Oranı %	TİS Kapsamındaki İşçi %
Avusturya	42	98
Fransa	9	95
Almanya	29	92
İtalya	39	82
Hollanda	26	81
İsveç	91	89
İsviçre	27	50
Avustralya	35	80
İngiltere	34	47
Kanada	38	36
Japonya	24	21
ABD	16	18

Kaynak: OECD, Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi İstatistikleri, 2018.

Görüldüğü üzere sendikalaşma oranının toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi oranına nazaran çok düşüktür, ayrıca düzensiz çalışma koşullarının yaygınlaşması ile birlikte TİS kapsamındaki işçi sayısının da gitgide düşmesi sürecin vahameti açısından tartışılabilir olmaktadır. Sendikal yapıların, bu yeni düzene ilişkin stratejik örgütlenme çabalarının geliştirilmesi de aynı zamanda örgütsel yapının yenilenmesi ile doğrudan ilişki halindedir.

Yine hukuki açıdan incelediğimizde iş hukukunda değişen yönetmelikler ve yasalar nedeniyle sendikaların ellerinde bulunan en önemli silah olan grev kanunu, çıkartılan çeşitli Kanun Hükmünde Kararnameler ile birlikte sendikaların geleceğini zorlaştırmaktadır.

Bu konuya dair çalışan Mahiroğulları, ülkemizdeki sendikalaşma oranlarının aynı zamanda hukuki süreçle de yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Mahiroğulları, 2001: 162).

Yine ülkelerin uyguladıkları iktisadi programlar da sendikalaşma ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada, özellikle, 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalar ve bu politikalara bağlı olarak yaygınlaşan özelleştirmeler, post fordist üretim tarzı,

esnek çalışma ilişkileri, taşeronlaşma gibi uygulamalar nedeniyle sendikalar önemli bir kriz sürecinin içindedir. Eğer sendikalar yeni çalışma, örgütlenme stratejileri geliştiremezler ve üyelere sunulan hizmetleri çeşitlendiremezse bu kriz sürecinin atlattılması mümkün görünmemektedir.

Tablo. 6 Sendika Sayıları (Ocak 2013- Ocak 2019)

	Ocak 2013	Ocak 2019
Toplam Sendika Sayısı	92	172

Kaynak: DİSK AR, 2019.

Tablodan da gördüğümüz üzere sendika sayıları artarken, sendikalı işçi sayıları bu artış ile doğru orantılı olmamaktadır. Aynı zamanda, sendikaların sayılarının artması “yönetimsel” bir değişikliğe yol açmamakta, sendikal örgütlenme, yönetim formları eskisi gibi devam etmektedir. Bu da kriz sürecinin aşılmasına neden olmaktadır.

Sendikaların yaşadığı krizler bazı durumlarda kendi içsel nedenlerinden de kaynaklanabilmektedir. Sendikaların süreç içerisinde hiyerarşik, merkezi ve bürokratik mekanizmalar haline gelmeleri bu nedenlerin başında gelmektedir. Bu aynı zamanda sendika-üye-kamuoyu arasında iletişim sorununu da yaratmaktadır (Başaran, 2011). Bunun yanı sıra sendikacılığın yeni örgütlenme stratejilerine yönelmesi kaçınılmazdır. Geniş anlamda değişen toplumsal yapıya paralel olarak kendi örgütsel yapısını da yenilemelidir. Bu bağlamda liderlik anlayışını, örgüt yapısını, demokratik katılım süreçlerini ve sahip olduğu üye kitlesi ile değişen üye potansiyelini değerlendirmelidir (Selamoğlu, 2003: 71).

4.2. Sendikaların Uyguladığı Örgüt Geliştirme Stratejileri

Türkiye’de işçi örgütlenmesi yürüten ve en çok üyeye sahip olan Hak İş Konfederasyonu’nun web siteleri, yönetici açıklamaları ve çeşitli yayınlarının taranması yöntemi ile bu konfederasyonların uyguladıkları çeşitli örgüt

geliştirme stratejileri tespit edilmiştir. Bu sendikanın “etkin ve verimli sendikacılık” yaklaşımını ağırlıklı olarak kurguladığı ve “hizmet, sosyal diyalog, uzlaşma” gibi kavramlara sıkça vurgu yapıldığı söylenebilir. Üyelerine dönük “hizmet” içeren bu stratejilerinden bazıları şunlardır:

- Hak İş Konfederasyonu tarafından gerçekleştirilen çeşitli projelerle birlikte Mesleki Yetiştirme Belgesi vermektedir. Bu belgelendirme kapsamında çelik kaynakçısı, makine bakımcı, refrakterci, köprülü vinç operatörü gibi çeşitli mesleklerde çalışan işçiler zorunlu hale gelen bu belgeyi alabilmektedir (www.hakis.org.tr, 2019). Böylelikle sendika üyesi işçilerin meslek yaşamlarına ilişkin eğitim de bu sendika tarafından sağlanmaktadır.

- Hak İş tarafından üyelerine yönelik çeşitli “hizmetler” de verilmektedir. Bu noktada kurulan Sosyal Yapı Konut kooperatifi aracılığı ile üye işçilerin konut sahibi olma imkânları sağlanırken, aynı zamanda eğitim, sağlık, tatil gibi alanlarda çeşitli indirim anlaşmaları yapılmaktadır (www.hakis.org.tr, 2019).

- Hak İş tarafından üyelerine dönük sık sık sendikal eğitim verilmekte, kadrolar bu biçimiyle sendikal görevlere hazırlanmaktadır.

5. DEĞERLENDİRME

Sendikalar uzunca bir süredir yoğunluklu olarak “dış çevrelerinden” gelişen değişimler nedeniyle bir “kriz” halindedir. Bu noktada çeşitli “örgüt geliştirme stratejileri” ile ya da buna uygun geliştirilen uygulamalarla bu “kriz” sürecini atlarmaya ve “yeni düzene” ayak uydurmaya çalışmaktadır.

Sendikaları değişime zorlayan çeşitli etkenler vardır. Bunlar; küresel rekabetin artması, bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler, üretim yapısının parçalı hale gelmesi, sendikaların bürokratik bir hal almasıdır.

(1) Sendikaların, işletmelerden farklı olarak “yasal-hukuki” birtakım çerçevelere “uyuma” zorunluluğu nedeniyle örgütsel değişimi/gelişimi uygulamadan krizi aşmaları mümkün görünmemektedir. Bu noktada, sendikaların etkin bir örgütsel yapıya ulaşmaları gerekmektedir. Bu süreci örgüt geliştirme stratejileri bağlamında ele alırsak öncelikli olarak “etkin liderlik” anlayışı uygulamalıdır. Etkin liderlik; aktivistlerin ve sendika örgütlenmesinden sorumlu kişilerin eğitilmesi, bilgi toplama, dağıtma ve iletişim kanallarının geliştirilmesi, üyelere ve potansiyel üyelere yönelik bir tarzın uygulanması anlamı da taşımaktadır.

(2)Eğitim programlarının geliştirilmesi ve bu bağlamda başta sendika temsilcileri olmak üzere profesyonel uzmanların eğitimi, örgütlenme yöntemleri, kampanya taktik ve becerileri konusunda eğitim, sendika üyelerinin sendikal bilince erişebilmesi için sendikal yönetim eğitimleri ve nihayetinde bu süreci diyalektik hale getirmek amacıyla sendikal yönetim analizi yapılması elzemdir.

(3)Sendikalarda çeşitli “takımların” etkililiğinin geliştirilmesi ve öncelik sırasına konulması, sendika üyelerinin rol beklentilerinin ve sorumluluklarının açığa kavuşturulması, üst-ast ya da aynı düzeydekiler arası ilişkilerin geliştirilmesi, problem çözme, karar alma, kaynak kullanımı ya da planlama etkinliklerinin kullanımında etkililik, çatışmanın azaltılması, örgüt ikliminin geliştirilmesi, takımın özelliğinin, örgütün toplam fonksiyonu içindeki rolünün daha iyi anlaşılması, grup üyeleri arasında karşılıklı destek duygusunun geliştirilmesi gibi amaçlara ulaşılması beklenmektedir (Balci.2000: 101).

İşletmelerin en önemli paydaşlarından birisi de sendikalardır. Sendikalar hem örgüt yapısı hem de üstlendikleri toplumsal roller itibarıyla “yönetim ve organizasyon” alanında önemli araştırma konuları arasında yer almaktadır. Sendikaların küresel kapitalizmin yaşadığı krizlere bağlı olarak geçirdiği değişimlerden etkilenmelerine karşın örgüt/yönetim yapıları ve süreçlerinde herhangi bir değişme ve gelişmenin olmaması bir “krize” neden olmaktadır.

Ülkemizde de bir dönem görece uygulanan sosyal refah devleti politikaları doğrultusunda örgütlenen ve niceliksel olarak artış gösteren sendikal yapılar neoliberal ekonomi politikalarının uygulandığı 1980 sonrası dönem de ise yaşadığı krizleri aşamamış ve buna bağlı olarak niceliksel azalışa yol açmıştır.

Örgütlerin öğrenme ihtiyacı, çevredeki sürekli ve hızlı değişimlerden kaynaklanmaktadır. Sürekli değişen ve gelişen bir çevre içinde yaşayan örgütler, bir taraftan stratejik amaçlarını belirlemekte iken diğer taraftan teknolojik ve yapısal olarak bu değişikliklere uyum sağlamak zorundadırlar. Sendikaların da, üretim yapılarında yaşanan değişim ve çevresel etmenler göz önüne alındığında yapısal bu değişikliklere cevap vermek ve bünyesinde bu değişikliklere uygun değişimleri gerçekleştirmesi gerekmektedir. Örgüt geliştirme stratejilerinde örgütün kültürünün birlikte çalışarak yönetilmesi yatar (Zencirkıran, 2018:30). Örgüt kültürünün bu biçimde ele alınması hem örgütsel hem de bireysel amaç ve değerlerin geliştirilmesine yol açar.

Bir örgütte değişimin iyi yönetilmesi başka süreçlerin de iyi yönetilmesi ile ilintilidir. Sendikal hareketin gelişmesi açısından “değişerek devam etmek ya da devam ederek değişmek” önemlidir. Özellikle, bireyselleşen iş ilişkilerinin ve sendikaların örgütlenme tarzlarının bu “değişim” için başlanması gereken noktalar olduğu aşikârdır.

KAYNAKÇA

- Balcı, A. (2000). *Örgütsel Gelişme*, Ankara: Pegem Yayınları.
- Başaran, F. (2010). Sendikalar ve Yeni İletişim Teknolojileri: Faustian Bir Anlaşma mı?, *Bianet*, <https://bianet.org/biamag/emek/131337-sendikalar-ve-yeni-iletisim-teknolojileri-faustian-bir-anlasma-mi>.
- Beer, M. (1980). *Organization Change and Development: A Systems View*, Santa Monica: Goodyear Publishing.
- Burke W. (1982). *Organizational Development: Principles and Practices*, Boston: Little, Brown.
- Burke W. and D.Bradford (2005). The Crisis in OD, *in Reinventing Organization Development*, eds. D.Bradford and W.Burke, San Francisco: John Wiley and Sons, 1-14.
- Dikmen, A. A. (2011). *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*, Ankara: Tan Yayınları.
- Dinçer Ö. (2008). *Örgüt Geliştirme: Teori, Uygulama ve Teknikleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- French, W. (1969). Organizational Development: Objectives, Assumption, and Strategies, *California Management Review*, 2, 23-24.
- http://www.hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=1578 (ET. 06.07.2019)
- <http://www.hakis.org.tr/icerik.php?sayfa=11> (ET. 06.07.2019)
- Işıklı, A. (2005). *Sendikacılık ve Siyaset*, İstanbul: İmge Yayınları.

- Keçecioglu, T.(2001). *Bir Değişimin Anatomisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Koçel, T. (2018), *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Mahiroğulları, A. (2001). Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/1, 161-190.
- Mahiroğulları, A. (2012). Xxi. Yüzyıla Girerken Sendikacılık: Günümüzdeki Değişim, Dönüşüm Ve Gelecek İçin Arayışlar, Emek ve Toplum, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 1, 9-33.
- Mahiroğulları, A. (2017). *Türk Sendikacılık Tarihi*, Sivas: Özlem Kitapevi.
- Marx, K. (2018). *Komünist Manifesto*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkiraz, A. ve Talu, N. (2008). Sendikaların Doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 108-126.
- Philbin, A. ve Sandra, M. (2000). *A Framework for Organizational Development: The Why, What and How of OD Work*, Winston-Salem, NC: Mary Reynolds Babcock Foundation.
- Selamoğlu, A. (2013). İşçi Sendikacılığında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/2, 63-98.
- Tokol, A. ve Alper, Y. (2018). *Sosyal Politika*, Bursa: Dora Yayınları.
- Ünüvar, H. ve Bektaş, Ç. (2017). “Örgüt Geliştirmede Kritik Başarı Faktörleri”. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(3): 67-76.
- World Bank (2012). *Unions and Collective Bargaining*, Washington, D.C.
- Yeniçeri, Ö. (2002). *Örgütsel Değişimin Yönetimi*, Nobel Yayınları.

Yücesan Özdemir, G. (2010), Türkiye’de Sendikal Hareketin Teknoloji ile İmtihani: Üç Farklı Sendikacılık, <https://sendika.org/2010/03/turkiyede-sendikal-hareketin-teknoloji-ile-imtihani-uc-farkli-sendikacilik-gamze-yucesan-ozdemir-41955/> (ET. 17.06.2019).

Zencirkıran, M. (2018). *Örgüt Sosyolojisi*, Bursa: Dora Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

One of the important features of modern societies is that social relations are carried out through organizations. Organizations have an important role in learning the socialization of people and the values and cultures of society by individuals in a practical sense.

Organizations act in accordance with the specified objectives from the moment they emerge and try to reach these objectives. Their assets are also maintained with the achievement of these objectives. In order to achieve these goals, it is essential for the organization to evaluate the developments, threats and opportunities experienced both in the internal and external environment and to act in accordance with these changes in terms of its existence and sustainability.

Therefore, it is possible for union organizations to survive by adapting to the "environment". In this study, how trade union organizations that make this effort evaluate and implement "organizational development strategies will be discussed. Various recommendations will be made with the data set obtained from the literature.

Method

In the conceptual and theoretical section, the concept of trade union and the place of trade unions in working life will be discussed. Then, the concept and strategies of organization development and criteria will be evaluated with literature review method

Qualitative research method was used in this study. In this context, various data were obtained depending on the secondary data collection technique. These

data were analyzed and interpreted with descriptive research technique. In the light of these interpreted data, evaluations and suggestions were made. Secondary data were obtained by scanning databases such as SSCI, Sage Journals, Scopus, Ulakbim, as well as books, articles, interviews and web sites related to the literature.

In particular, a quantitative research on the organizational development strategies of trade unions should not be done before and this study should be considered as an “entry” study since it is one of the first studies in this sense. In this research, the organizational crisis processes experienced by unions and the strategies they applied to overcome this crisis were investigated.

Findings (Results)

Unions have been in a specially managerial crisis for a long time. At this point, the perspectives of the working groups towards the union, the decrease in the efficiency of the unions, necessitate new organizational models related to fragmented production and working area.

In the 1980s, trade unions began to lose due to factors such as the collapse of the Fordist reconciliation in the 1970s, the increasing sovereignty of neoliberal economic policies, the spread of deregulation approaches in working life, the weakening of the role of the state in the economy and the change in the composition of the labor force.

As can be seen, it is arguable that the unionization rate is very low compared to the rate of workers covered by collective bargaining, and the gradual decline in the number of workers under the collective bargaining agreement with the spread of irregular working conditions is debatable in terms of the gravity of the process. The development of the strategic organization efforts of the trade

union structures in relation to this new order is also in direct relation with the renewal of the organizational structure.

Conclusion and Discussion

There are various factors that force trade unions to change. These; the increase in global competition, the rapid developments in information and communication technology, the fragmentation of the production structure and the unions become bureaucratic.

1) Unions do not seem to be able to overcome the crisis without implementing organizational change / development due to the obligation to “comply” with a number of “legal-legal frameworks, unlike businesses. At this point, unions need to reach an effective organizational structure. If we consider this process in the context of organizational development strategies, they should first apply an effective leadership” approach. Effective leadership; training of activists and persons responsible for union organization, development of information gathering, dissemination and communication channels and the implementation of a style towards members and potential members.

(2) Development of training programs and training of professional experts, especially trade union representatives, organization methods, campaign tactics and skills, trade union management trainings for union members to reach trade union consciousness, and finally, trade union management analysis to make this process dialectic is essential.

(3) Developing and prioritizing the effectiveness of various “teams in trade unions, clarifying the role expectations and responsibilities of trade union members, developing relations between top-level or subordinates, problem-solving, decision-making, resource use or use of planning activities, It is

expected to achieve the objectives such as reducing the conflict, improving the organizational climate, better understanding the role of the team in the total function of the organization, and developing a sense of mutual support among the group members.

E7 ÜLKELERİNDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI: PANEL VERİ ANALİZİ

Mehmet ÖZCAN *

Gökhan AKAR **

Öz

Doğrudan yabancı yatırımların (DYY) ekonomik büyümeye olumlu katkısına literatürde vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda diğer makro ekonomik değişkenler üzerinde beklenen pozitif dışsallıkları nedeniyle DYY önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomilere daha fazla giriş yapmasını sağlayacak belirleyiciler bulunmaktadır. Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin bu belirleyicilerden biri olabileceği varsayılmaktadır. Bu çalışmanın amacı E7 ülkeleri olarak ifade edilen Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika ve Türkiye örneğinde ekonomik özgürlükler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada değişkenler için 1996-2018 dönemine ait veriler kullanılarak, panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Panel veri setinde yer alan değişkenler arasındaki yatay kesit bağımlılığı Pesaran (2004) testi ile sınanmıştır. Çalışmada elde edilen Dumitrescu ve Hurlin (2012) Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik özgürlüklerden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik özgürlük, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, panel veri analizi

* Arş. Gör. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi mehmetozcan@kmu.edu.tr

** Doktor Öğretim Üyesi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi gakar@kmu.edu.tr

ECONOMIC FREEDOM AND FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN E7 COUNTRIES: A PANEL DATA ANALYSIS

Abstract

The positive contribution of Foreign Direct Investment (FDI) to economic growth is emphasized in the literature. In this context, FDI is regarded as an important factor due to the expected positive externalities on other macro-economic factors. Therefore, there are determinants that will enable FDI to gain greater access to the economies. It is assumed that the economic freedom index could be one of these determinants. The aim of this study is to examine the relationship between economic freedoms and FDI in the sample of E7 countries, which are China, India, Brazil, Russia, Indonesia, Mexico and Turkey. In the study, the variables analyzed using the panel data method using data from 1996-2018 period. The cross-section dependency between the variables is tested with Pesaran (2004) test. According to the results of the Dumitrescu and Hurlin (2012) Granger causality test, causality relationship from economic freedoms to direct foreign capital investments could not be determined.

Keywords: Economic freedom, foreign direct investment, panel data analysis.

1. GİRİŞ

Kalkınma ekonomisi literatüründe ülkelerin büyüme dinamikleri üzerinde doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişlerinin önemli bir rol oynayabileceği konusunda önemli bir fikir birliği bulunmaktadır (Herzer, 2010; Akkaya, 2019; De Mello, 1999). Çünkü DYY'nin özellikle gelişmekte olan ülkelerde en az üç faktör açısından ülke ekonomisini pozitif olarak etkilemesi beklenmektedir. İlk olarak üretim için gerekli olan sermayeyi sağlayarak yatırım açığını kapatması mümkündür. İkinci olarak üretim sonucunda ürünlerin ihracatıyla birlikte döviz girişi sağlayarak döviz darboğazını azaltabilmektedir (Quazi,2007:329). Son

olarak da ev sahibi ülke doğrudan yabancı yatırım girişinden kaynaklanan ekonomik faaliyetlerinin artması sonucunda ülke ekonomisine vergi geliri oluşturabilmektedir (Pearson vd.2012:141). Bununla birlikte DYY'ler ekonomik büyümeyi de pozitif yönde de etkileyebilmektedir. Bu kapsamda DYY'ler gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere ileri teknolojinin ana aktarma araçlarından biri olarak düşünülebilmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkeler yeni bir ürünün gelişimi ya da tasarımı açısından gerekli olan nitelikli emek, altyapı, ekonomik ve sosyal istikrar gibi faktörlere yeterli düzeyde sahip değillerdir (Bengoa ve Sanchez-Robles, 2003:531). Bu şekilde gerçekleşen DYY'lerin ev sahibi ülke ekonomisinde yatırımın yapılmadığı diğer sektörler üzerinde de pozitif bir dışsalılık oluşturması beklenmektedir.

DYY'nin özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında sahip olduğu önemli rol dikkate alındığında DYY'nin belirleyicileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunda DYY'nin belirleyicileri olarak ekonomik özgürlük derecesi, ekonomik büyüme oranı, kişi başına gelir (ya da pazar büyüklüğü) işsizlik oranı gibi değişkenler kullanılmıştır (Balasubramanyam vd.,1996; Alfora vd.,2004; Choe,2003; Herzer vd.,2008; Pearson vd.2012). Örneğin pazar büyüklüğü önemli bir belirleyicidir. Çünkü çok uluslu şirketler ölçek ekonomilerinden yararlanabilmek için daha büyük ülkelere yatırım yapma eğilimindedirler (Bengoa ve Sanchez-Robles, 2003:532). Ancak bu eğilime rağmen DYY girişleri mutlaka en çok ihtiyaç duyulan yere doğru yönelmeyecektir. Çünkü en elverişli iş ortamlarına sahip ekonomilere doğru olacaktır (Pearson vd., 2012:141). Bu nedenle ekonomik özgürlük derecesinin düzeyi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda daha yüksek ekonomik özgürlük düzeyleri özendirici ekonomik önlemlerin artması sayesinde bireyleri ve firmaları motive ederek kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesine yol açmaktadır (Ghazalian ve Amponsem, 2019).

Ekonomik özgürlüğün temel yapı taşları kişisel seçim, gönüllü değişim, açık pazarlar ve açıkça tanımlanmış ve uygulanmış mülkiyet hakları şeklinde ifade edilmektedir. Bireyler, kendileri için seçim ve gönüllü işlem yapmalarına izin verildiğinde, ancak bu süreçte başka kişilere veya onların mallarına da zarar vermedikleri sürece ekonomik olarak özgürdürler. Bununla birlikte ekonomik özgürlük mevcut olduğunda bireylerin seçimleri, malların ve hizmetlerin hangisinin ve nasıl üretileceğinin kararını verecektir (Gwartney vd.,2019:2). Bu kapsamda ekonomik özgürlük, merkezi bileşenlerin gönüllü değişimi, serbest rekabet ve mülklerin korunmasının gerçekleştiği bir piyasa ekonomisinin mevcut olma derecesi anlamına gelmektedir (Caetano ve Caleiro, 2009:2). Bu doğrultuda ekonomik özgürlük endeksinin kişi başına gelir, ekonomik büyüme, Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi ve uzun ömür ile pozitif ilişki gösterdiği belirtilmektedir. Yolsuzluk ve yoksulluk endeksleri ile negatif ilişki göstermektedir. (Gwartney ve Lawson, 2001:3). Bu nedenle yüksek ekonomik özgürlüğe sahip ülkeler daha büyük verimliliğe ve büyüme oranlarına sahiptirler (Bengoa ve Sanchez-Robles, 2003:531).

Bu çalışmanın amacı ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımların girişinde önemli bir belirleyici olup olmadığını incelemektir. Bu kapsamda çalışmanın örneklemini E7 ülkeleri olarak ifade edilen Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika ve Türkiye ülkelerinden meydana gelmektedir. Bu bağlamda incelenen örneklemin daha önceki çalışmalardan farklı olmasından dolayı ve son yıllarda DYY'nin yapıldığı ülkeler içerisinde önemli bir payı teşkil eden ve hızlı ekonomik gelişimleriyle de dikkat çeken E7 ülkeleri için değişkenlerin analiz edilmesi nedeniyle sonucun literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmını takip eden bölümleri şu şekilde düzenlenmiştir. İkinci bölümde konuyla ilgili literatürdeki çalışmalar ele alınırken üçüncü bölümde

yöntem ve veri setine yer verilmiştir. Son bölümde analiz bulguları ve sonuçların değerlendirilmesi şeklinde olmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomik özgürlük ve DYY arasındaki ilişkiyi ele alan daha önceki çalışmalar incelendiğinde sadece değişkenlerle ilgili çalışmalara yer verilmeye çalışılarak daha etkin bir literatür oluşturulması amaçlanmıştır.

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003) tarafından yapılan çalışmada 1970-1999 yılları için 18 Latin Amerika ülkesinden oluşan örneklem için panel veri yöntemiyle ekonomik özgürlük, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ekonomik özgürlüğün DYY'nin pozitif belirleyicisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki bulmuşlardır.

Quazi (2007) tarafından yapılan çalışmada 1995-2000 dönemine ait verileri kullanarak yedi tane Doğu Asya ülkesi için doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi panel regresyon yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüğün DYY'nin önemli ve güçlü bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kapuria-Foreman (2007) tarafından yapılan çalışmada gelişmekte olan ülkelere yönelik 1990-1998 dönemi için ekonomik özgürlüğün belirli bileşenlerinde meydana gelen yükselişin DYY girişlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Beheshtitabar ve Irgaliyev (2008) 12 tane Ortadoğu ülkesi ve 43 tane gelişmekte olan ülke için 1995-2006 dönemi ait verileri kullanarak ekonomik özgürlüğün alt bileşenleri olan yolsuzluk, ticaret özgürlüğü, kamu büyüklüğü ve yatırım özgürlüğü ile DYY arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara

göre ticaret özgürlüğü ve yatırım özgürlüğünün Ortadoğu ve gelişmekte olan ülkeler için önemli olduğu ve bu ekonomik özgürlüklerin DYY girişlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Azman-Saini vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada 1976-2004 dönemini ait verileri kullanarak 85 ülke için DYY, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada ekonomik özgürlüğün uzun dönemde büyüme için önemli bir faktör olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ekonomik özgürlük düzeyine bağlı olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Herzer (2010), 44 tane gelişmekte olan ülkeye ait veriler yardımıyla 1970-2005 yıllarını kapsayan dönem için panel veri yöntemiyle yaptığı çalışmada DYY girişleri ve özgürlüklerin artmasındaki gelişme arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Subasat ve Bellos (2011) tarafından yapılan çalışmada 1990-2005 dönemi için panel veri yöntemiyle DYY ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkiyi seçilmiş ülkeler için incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüğün DYY üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ancak birçok önemsiz katsayının bulunmasından dolayı bu durumun genelleştirilemeyeceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Pearson vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada 1984-2007 yıllarını kapsayan döneme yönelik olarak ABD'deki 50 eyalet için panel veri yöntemiyle yaptıkları çalışmada her eyalet için ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme oranının DYY girişleri için pozitif belirleyiciler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ajide ve Eregha (2015) 19 tane Sahra Altı Afrika ülkesinin 1995-2010 dönemine ait verilerini kullanarak panel veri yöntemiyle DYY girişinin ekonomik performans üzerindeki etkisini ekonomik özgürlük değişkenini de dahil ederek incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüğün ekonomik performansı etkilemede önemli olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca bölgede ekonomik özgürlüğe önem verilerek DYY'nin birincil sektörler dışındaki diğer sektörlerle çekilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Kızılkaya vd (2016) tarafından yapılan çalışmada 2000-2013 dönemi için 39 ülke örnekleminde beşeri sermaye, ekonomik özgürlük, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğunu ve ayrıca analiz sonuçlarının değişkenler arasındaki ilişkiyi kısa ve uzun dönem için desteklediğini tespit etmişlerdir.

Hossain (2016) tarafından yapılan çalışmada 1998-2014 yılları arasındaki döneme ait verileri kullanarak 79 gelişmekte olan ülke için DYY, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi incelemiştir. Ekonomik özgürlük endeksinin alt bileşenlerindeki gelişmenin DYY girişlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Imtiaz ve Bashir (2017), Güney Asya ülkelerinde ekonomik özgürlük ve DYY arasındaki ilişkiyi 1995-2014 dönemine ait verileri kullanarak panel veri yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüklerin DYY'nin önemli bir belirleyicisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Şahin (2018), BIRCS-T ülkeleri için 1995-2014 dönemine ait verilerini kullanarak Bootstrap panel nedensellik analizi yöntemiyle ekonomik özgürlük, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda sadece

Türkiye için ekonomik özgürlükten DYY doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Akkaya (2019) tarafından yapılan çalışmada 1995-2016 yıllarını kapsayan döneme ait verileri kullanarak 12 gelişmekte olan ülke için DYY, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisini dinamik panel veri yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda DYY ve ekonomik özgürlük arasında bir ilişki tespit edememiştir.

Sofuoğlu vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada 1995-2015 dönemine ait verileri kullanarak ABD, Hong Kong, Çin, İrlanda, Hollanda, İsviçre, Singapur, Brezilya, Kanada ve Hindistan örneğinde DYY ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme analiz yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüklerde yaşanan gelişmenin DYY girişlerini arttırdığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Ghazalian ve Amponsem (2019) yaptıkları çalışmada ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerine ait endeksleri kullanarak DYY girişleri üzerindeki etkisini panel veri yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada Fraser Enstitüsü'ne ait verileri kullanarak 1970-2015 dönemi için 120 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke açısından analiz yapılmıştır. Heritage Vakfı'na ait verileri kullanarak 146 ülke için 1995-2016 dönemini incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre ekonomik özgürlüğün DYY girişlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Literatürdeki çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde incelenen veri seti ve ülkeler açısından sonuçlar farklılık arz etmektedir. Bu çerçevede E7 ülkelerinde ekonomik özgürlüklerin DYY'nin bir belirleyicisi olup olmadığının belirlenmesine yönelik olarak çalışmada elde edilecek sonuçların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

3.1. Yöntem

Panel veri çalışmalarında öncelikle yatay kesit bağımlılık kavramının irdelenmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığı panel veri ile oluşturulan modellerin birimler için elde edilen hata terimleri arasında korelasyon olması durumudur. Birimlerin tesadüfi olarak belirlendiği durumlarda bu korelasyon göz ardı edilebilir. Ancak birimler rassal olarak değil, belli bir kritere göre seçilmişler ise (Örneğin bir ülkenin şehirleri, OECD veya Avrupa Birliği ülkeleri gibi) yatay kesit bağımlılığın varlığı test edilmeli ve birimler arası korelasyonu dikkate alan tahmin yöntemlerinden faydalanılmalıdır (Tatoğlu, 2018:9). Bu nedenle yatay kesit bağımlılık konusu ve oluşturduğu etkilere değinilmesi önemlidir. Genel olarak panel veri modellerinde kalıntılar yatay kesit olarak bağımsızdır. Bu durum özellikle çok sayıda birime (N) sahip panel verilerde gözlemlenmektedir. Ancak 10'dan küçük birim boyutuna ve daha büyük zaman boyutuna sahip panel modeller için kalıntıların ikili korelasyonlarının kare kökünü temel alan Breuschve Pagan (1980) Lagrange Çarpanı(LM) testi yatay kesit bağımlılığın tespiti için kullanılabilir (Pesaran, 2004:1):

$$BP_{LM} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (1)$$

$$\hat{\rho}_{ij} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{\left(\sum_{t=1}^T e_{it}^2 \right)^{1/2} \left(\sum_{t=1}^T e_{jt}^2 \right)^{1/2}} \quad (2)$$

Burada e_{it} her bir birim için ($i=1, \dots, N$) T gözleme dayalı En küçük kareler kalıntılarıdır. Gerçekleştirilen Monte-Carlo simülasyon çalışmalarına göre Breuschve Pagan LM testi $N > T$ özelliğine sahip panel verilerde oldukça kötü performans vermektedir (Baltagi, 2005: 247). Bu çalışmada kullanılacak panel veri setinde birim sayısı, yani ülke sayısı 7, zaman boyutunda gözlem sayısı ise

23'tür. Dolayısıyla $N < T$ özelliğinde bir panel veri ile analizler gerçekleştirilecektir. Bu sebeple Eşitlik (1) ile ifade edilen Breuschve Pagan LM testi çalışmada kullanılacak veri seti için uygun bir test olarak değerlendirilebilir. Ancak Pesaran (2004) çalışmasında raporlanan, Breuschve Pagan (1980) ve Pesaran (2004) testlerinin karşılaştırmalı birinci tip hata olasılığı değerlerine göre, çalışmada kullanılacak veri seti için ($N=7$ ve $T=23$ için) Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testinin daha uygun olduğu, referans alınan %5 değere daha yakın birinci tip hata olasılık değeri sunmasından anlaşılmaktadır. Pesaran (2004) test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$P_{LM} = \sqrt{2T/N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \quad (3)$$

Eşitlik (3)'de yer alan $\hat{\rho}_{ij}$ değerleri Eşitlik (2)'deki gibi tanımlanmıştır (Pesaran, 2004:5-6). Yatay kesit bağımlılık panel veri için geliştirilen birim kök testlerinin de güncellenmesine vesile olmuştur. Hatta yatay kesit bağımlılığı dikkate alan birim kök testleri ikinci nesil birim kök testleri olarak adlandırılmıştır. Phillips ve Sul (2003), Bai ve Ng (2004), Moon ve Perron (2004), Choi (2006) ve Pesaran (2007) çalışmaları literatürde en bilinen ikinci nesil birim kök testleridir. Ancak bu çalışmada kullanılan panel veri setindeki değişkenler arasında bir yatay kesit bağımlılık ilişkisi beklenmediğinden incelemede birinci nesil birim kök testlerinden olan Maddala ve Wu (1999) birim kök testinden faydalanılacaktır. Literatürdeki diğer birinci nesil birim kök testleri ise Levin ve Lin (1993), Harris ve Tzavalis (1999), Hadri (2000), Choi (2001), Levin, Lin ve Chu (2002) ve Im, vd. (2003) olarak sıralanabilir. Maddala ve Wu (1999) aşağıdaki birim kök hipotezlerini sınar:

$$H_0 : \rho_i = 0 \quad \forall i \quad (4)$$

$$H_1 : \rho_i < 0 \quad \forall i=1, \dots, N_1 \quad \rho_i = 0 \quad \forall i=N_1 + 1, \dots, N \quad (5)$$

Burada $0 < N_1 \leq N$ şeklinde ifade edilmektedir. Maddala ve Wu (1999) Eşitlik (4) ve (5)'i sınyacak birim kök test istatistiğinin hesaplanması için panel veri için uyarlanmış Dickey ve Fuller modelinden faydalanmıştır:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \rho_i y_{it-1} + \sum_{j=1}^{z_i} \gamma_{ij} \Delta y_{ij-1} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

Maddala ve Wu (1999), birimler için hesaplanan test istatistiklerinin olasılık değerlerine (p değerlerine) dayanan bir yöntem olan Fisher (1932) yönteminden faydalandığı için Fisher tipi birim kök testi olarak da anılır. Eşitlik (6)'nın her bir birim için tahmin edilmesi sonucu elde edilen Dickey ve Fuller test istatistiğinin olasılık değeri p_i ile ifade edilirse, Maddala ve Wu (1999) birim kök test istatistiği aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$P_{MW} = -2 \sum_{i=1}^N \log(p_i) \quad (7)$$

Eşitlik (7) ile ifade edilen birim kök test istatistiği $2N$ serbestlik derecesinde χ^2 dağılımına uymaktadır. Test istatistiği için kritik değerler ve performans simülasyonlarının sonuçları Maddala ve Wu (1999) çalışmasında bulunabilir. Çalışmada faydalanılacak bir diğer yöntem ise Dumitrescu and Hurlin (2012) panel nedensellik testidir. Dumitrescu and Hurlin (2012) çalışması Granger Nedensellik tanımını panel veri setlerini dikkate alarak sınyanabilir kılmıştır. Bu yöntemi izah etmeden önce Granger'ın nedensellik tanımına değinilmelidir. Ekonometri çerçevesinde sınyanabilir bir nedensellik tanımı Granger'a göre şu şekilde ifade edilebilir: “*Kullanılan bilgi kümesinin x'i içermediği duruma nazaran (x'in de yer aldığı) daha fazla mevcut tüm bilgileri kullanarak y'yi daha iyi*

öngörebiliyorsa, x değişkeninin y 'ye neden olduğunu söylüyoruz” (Granger, 1969:428). Dumitrescu ve Hurlin (2012) çalışması aşağıdaki modeli temel alarak nedensellik testini geliştirmişlerdir:

$$y_{it} = c_i + \sum_{p=1}^P \phi_{ip} y_{it-p} + \sum_{p=1}^P \theta_{ip} x_{it-p} + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

Burada x_{it} ve y_{it} i. birim ve t. zaman için iki durağan değişkeni ifade etmektedir. Gecikme sayısı P her iki değişken için de aynıdır ve bilgi kriterleri tarafından belirlenebilir. ε_{it} ise standart varsayımları sağlayan hata terimidir. Ayrıca Eşitlik (8) ile gösterilen modelin tahmin edilebilmesi için uygulanacak panel veri setinin dengeli olması gerekmektedir. Granger (1969) çalışmasında vurgulandığı gibi burada da nedensellik testinin yokluk hipotezi x_{it} 'nin geçmiş değerlerinin parametrelerine sıfır kısıtı getirilmesi ile oluşturulur:

$$H_0 : \theta_{i1} = \dots = \theta_{ip} = 0 \quad \forall i = 1, \dots, N \quad (9)$$

Eşitlik (9) ile ifade edilen yokluk hipotezi incelenen panel verideki tüm birimler için Granger nedensellik tanımını sınamaktadır. Yokluk hipotezine karşı önerilen alternatif hipotez ise aşağıdaki gibidir:

$$H_1 : \begin{aligned} \theta_{i1} = \dots = \theta_{ip} = 0 & \quad \forall i = 1, \dots, N_1 \\ \theta_{i1} \neq \dots = \theta_{ip} \neq 0 & \quad \forall i = N_1 + 1, \dots, N \end{aligned} \quad (10)$$

Burada $N_1 \in [0, N-1]$ şeklinde tanımlanmaktadır. Eğer $N_1 = 0$ ise tüm birimler için Granger nedensellik test edilir. Ayrıca N_1 mutlaka N 'den küçük olmalıdır. Aksi halde alternatif hipotez yokluk hipotezine dönüşmüş olur (Lopez ve Weber, 2017: 973). Test istatistiğinin hesaplanabilmesi için önce Eşitlik (8) ile gösterilen model her bir birim için tahmin edilir ve Eşitlik (9)'da verilen yokluk hipotezinin

birim boyutunda sınanabilmesi için gerekli olan F istatistiği hesaplanır. Hesaplanan test istatistikleri W_i ile ifade edilirse panel veri seti için Dumitrescu ve Hurlin (2012) test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanır (Dumitrescu ve Hurlin,2012:7):

$$\bar{W} = (1/N) \sum_{i=1}^N W_i \quad (11)$$

Eşitlik (11) ile gösterilen test istatistiği ile ilgili kritik değerleri çalışmada raporlanmış ve test istatistiğinin asimptotik ve küçük örnek özellikleri ilgili çalışmada incelenmiştir. Buna ek olarak eğer W_i istatistiğinin birimler arasında birbirinden bağımsız ve özdeş dağıldığı varsayımı altında;

$$\bar{Z} = \sqrt{N/2K} \cdot (\bar{W} - K) \xrightarrow[T, N \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \quad (12)$$

T ve N sonsuza giderken oluşturulan \bar{Z} istatistiği standart normal dağılıma uyar. Bu özelliğinden ötürü nedensellik test istatistiğinde p değerleri \bar{Z} istatistiğine göre hesaplanır.

3.2. Veri Seti

Çalışmada E7 ülkeleri olarak ifade edilen Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika ve Türkiye'ye ait verileri kullanılmıştır. Kullanılan değişkenler içerisinde odaklanılan iki değişken ekonomik özgürlük endeksi ($\ln ef_{it}$) ve net doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır (Gayri safi yurtiçi hasılaya oran, dfi_{it}). Ancak literatürde ekonomik özgürlük ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda sıklıkla kişi başına düşen GSYİH (2010 =100) sabit fiyatlarla ($\ln kg_{it}$) ve nüfus ($\ln pop_{it}$) değişkenlerinin de araştırmalara dahil edildiği gözlenmiştir. Örneğin, Kızılkaya,

vd. (2016) ve Şahin (2018) reel kişi başına düşen geliri, Tunçsiper ve Biçen (2014) reel GSYİH serisini, Norton (2002), Khawar (2005) ve Aziz ve Makkawi (2012) çalışmaları ise ülkelerin nüfus verilerini çalışmalarında kullanmışlardır. Literatürdeki bu eğilim sebebiyle, çalışmada kişi başına düşen GSYİH ve nüfus değişkenleri de analizlere dahil edilmişlerdir. Değişkenler 1996 ile 2018 yılları arasında gözlenmiş olup, ekonomik özgürlük endeksi serileri Heritage Vakfı olarak bilinen heritage.org adresinden, diğer seriler Dünya Bankası World Development Indicator veri tabanından elde edilmiştir. Net yabancı sermaye yatırımı girişler hariç diğer tüm serilerin doğal logaritmaları kullanılmıştır.

4.BULGULAR

Çalışmada kullanılan panel veri seti için tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: İncelenen Panel Veri Seti için Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Örneklem	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum	
Inef _{it}	Tüm	4.030477	0.091768	3.858622	4.22391	N=161
	Gruplar Arası		0.077397	3.94547	4.157587	n=7
	Grup İçi		0.057049	3.85802	4.152521	T=23
dfi _{it}	Tüm	2.194066	1.334107	-2.75744	5.034129	N=161
	Gruplar Arası		0.910683	1.15453	3.377275	n=7
	Grup İçi		1.031762	-1.7179	4.660161	T=23
Inkg _{it}	Tüm	8.545712	0.844611	6.567978	9.620394	N=161
	Gruplar Arası		0.850309	7.062429	9.238959	n=7
	Grup İçi		0.299598	7.635754	9.396783	T=23
Inpop _{it}	Tüm	19.36455	1.063958	17.9002	21.05453	N=161
	Gruplar Arası		1.142589	18.06091	20.99532	n=7
	Grup İçi		0.077497	19.18834	19.52977	T=23

Tablo 1'e göre ülkeler arası en büyük farklılığın gözleendiği değişken, gruplar arası standart sapma dikkate alındığında nüfus değişkenidir. Benzer şekilde değerlendirildiğinde ekonomik özgürlük endeksi ülkeler arası en az değişim gösteren değişkendir. Buradan hareketle ekonomik özgürlükler çerçevesinde E7 ülkelerinden oluşan örneklemin tutarlı bir örneklem olduğu görülebilir. Ortalama her ülke için zamana göre en çok farklılığın gözleendiği değişken ise grup içi standart sapmanın işaret ettiği net doğrudan yabancı sermaye yatırıdır. Daha da önemlisi, grup içi standart sapma değerlerine göre her bir ülke için zamana göre en az değişim gösteren değişkenin de ekonomik özgürlükler olmasıdır. Bu istatistik de oluşturulan panel veri setinin ekonomik özgürlükler çerçevesinde sağlık sonuçlar elde etmeye elverişli olduğunu göstermektedir.

İncelenen panel veri setinde yer alan değişken arasındaki yatay kesit bağımlılık Pesaran (2004) testi ile sınıamış, test istatistiği 0.989 ve test istatistiğinin olasılık değeri (p-değeri) 0.3229 olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir yatay kesit bağımlılık ilişkisinden bahsedilemez. Anlamlı bir yatay kesit bağımlılık bulunamadığı için değişkenlerin durağanlık durumlarını incelemek için birinci nesil birim kök testi olan Maddala ve Wu (1999) testi 5 gecikme için uygulanmış sonuçlar Tablo 2'de raporlanmıştır:

Tablo 2: Maddala ve Wu (1999) Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Gecikme	Sabit		Sabit ve Trend	
		Test İstatistiği	p Değeri	Test İstatistiği	p Değeri
dfi _{it}	0	30.387	0.007	20.418	0.118
	1	20.814	0.106	15.766	0.328
	2	14.026	0.448	8.316	0.872
	3	16.954	0.259	12.980	0.528
	4	19.436	0.149	9.331	0.809
	5	11.177	0.672	5.518	0.977
Inef _{it}	0	13.966	0.452	12.325	0.580
	1	14.927	0.383	6.384	0.956
	2	11.612	0.637	16.714	0.272
	3	13.744	0.469	10.426	0.730
	4	11.942	0.611	17.930	0.210
	5	25.347	0.031	16.280	0.297
Inkg _{it}	0	5.005	0.986	13.412	0.494
	1	3.534	0.998	9.332	0.809
	2	11.370	0.657	17.713	0.220
	3	10.721	0.708	13.888	0.458
	4	7.596	0.909	22.311	0.072
	5	8.532	0.860	5.052	0.985
Inpop _{it}	0	137.287	0.000	180.877	0.000
	1	32.061	0.004	151.139	0.000
	2	79.202	0.000	16.115	0.306
	3	17.649	0.223	45.652	0.000
	4	28.033	0.014	12.371	0.577
	5	20.061	0.128	28.379	0.013

Tabloda koyu punto ile gösterilen test istatistikleri ve p değerleri birim kök yokluk hipotezinin %10 ve daha düşük anlamlılık düzeylerinde reddedilebildiği testleri işaret etmektedir.

Birim kök test sonuçlarına göre incelenen panel veri setinde yer alan tüm değişkenler için birim kök yokluk hipotezi reddedilebilmiştir. Değişkenlerin durağan olduğu tespit edildiği için doğrudan Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik analizinin uygulanmasına geçilebilir. Yöntem bölümünde değinilen Granger nedensellik tanımının, incelenen E7 ülkeleri panel verisi için hesaplanan test istatistikleri ve p-değerleri Tablo 3'de verilmiştir:

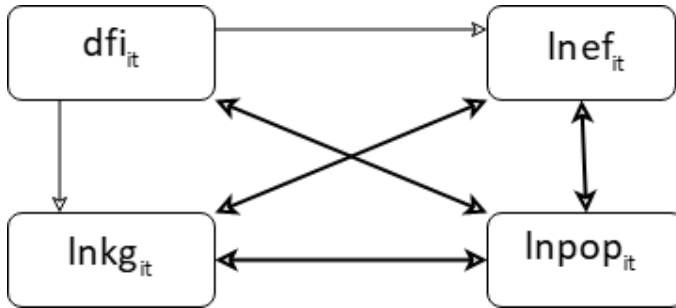
Tablo 3: Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Yokluk Hipotezi	Gecikme	\bar{W} İstatistiği	\bar{Z} İstatistiği	\bar{Z} p-Değeri
$dfi_{it} \neq \Rightarrow Inef_{it}$	5	10.3146	4.4465	0.0000
$Inef_{it} \neq \Rightarrow dfi_{it}$	1	1.4001	0.7485	0.4542
$dfi_{it} \neq \Rightarrow Inkg_{it}$	5	11.8713	5.7489	0.0000
$Inkg_{it} \neq \Rightarrow dfi_{it}$	1	1.5499	1.0288	0.3036
$dfi_{it} \neq \Rightarrow Inpop_{it}$	5	16.6862	9.7774	0.0000
$Inpop_{it} \neq \Rightarrow dfi_{it}$	5	8.8881	3.2530	0.0011
$Inef_{it} \neq \Rightarrow Inkg_{it}$	1	3.2642	4.2360	0.0000
$Inkg_{it} \neq \Rightarrow Inef_{it}$	1	2.2673	2.3709	0.0177
$Inef_{it} \neq \Rightarrow Inpop_{it}$	5	43.7696	32.4370	0.0000
$Inpop_{it} \neq \Rightarrow Inef_{it}$	5	20.0243	12.5702	0.0000
$Inkg_{it} \neq \Rightarrow Inpop_{it}$	5	28.2933	19.4886	0.0000
$Inpop_{it} \neq \Rightarrow Inkg_{it}$	5	13.6739	7.2571	0.0000

" $\neq \Rightarrow$ " işareti "*Granger nedeni değildir*" anlamında kullanılmıştır.

Tüm gecikme değerleri Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 3'de raporlanan Dumitrescu ve Hurlin (2012) testi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki Granger nedensellik ilişkisi Şekil 1 ile ifade edilen nedensellik şeması ile gösterilebilir:

Şekil 1: İncelenen E7 Ülkelerinin Değişkenleri için Granger Nedensellik Şeması

Tablo 3'deki test sonuçlarına göre tespit edilen nedensellik ilişkileri Şekil 1'de gösterilmiştir. Buna göre net doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişleri ile ekonomik özgürlük endeksi ve kişi başı GSYİH değişkenleri arasında net doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından diğer iki değişkene doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Granger nedensellik tanımına göre E7 ekonomileri için net doğrudan sermaye yatırımları ekonomik özgürlük endeksi ve kişi başına düşen GSYİH değişkenlerinin öngörüsü üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir olumlu etkisi mevcuttur. Ancak tersi yönde bir nedensellik ilişkisinden bahsedilemez. İncelenen panel veri sisteminde yer alan diğer değişkenler incelendiğinde anlamlı çift yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Net doğrudan yabancı sermaye yatırımları için anlamlı çift yönlü nedensellik ilişkisi doğrudan nüfus değişkeni ile kurulabilmektedir. E7 ekonomileri için ekonomik özgürlük endeksi değerlendirilecek olursa, kişi başına düşen GSYİH ve nüfusun öngörü performansına istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olan ekonomik özgürlük endeksinin net doğrudan yabancı sermaye yatırımının değişimi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmada E7 olarak ifade edilen Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika ve Türkiye ülkelerinin oluşturduğu ülke gurubu için 1996-2018 dönemine ait veriler kullanılarak ekonomik özgürlükler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişleri arasındaki ilişki panel veri analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada uygulanan Dumitrescu ve Hurlin (2012) Granger nedensellik testi sonuçlarına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından kişi başı gsyih ve ekonomik özgürlük endeksine doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve nüfus arasında anlamlı çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu ülkelerde nüfusun fazla olması ve bu bağlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımını

gerçekleştirecek çok uluslu şirketlerin üretim maliyetleri açısından emek maliyetinin düşük olması durumunu tercih edebileceği varsayımı bu sonucu açıklayabilmektedir. Çünkü lokasyon teorisine göre DYY gerçekleştiren çok uluslu şirketler maliyetleri dikkate alarak karlılık beklentilerine uygun bölgelere yatırım yapmayı tercih edebilmektedirler (Mucuk, 2011:27). Çalışmada elde edilen bulgulara göre E7 ülkeleri için ekonomik özgürlüklerden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu kapsamda E7 ülkeleri için DYY girişlerinde ekonomik özgürlüklerin önemli bir belirleyici olmadığı varsayılabilir. Bu doğrultuda örneğin Çin, Rusya ve Hindistan için 0-100 aralığında değer alan ekonomik özgürlük endeksinin ekonomik özgürlüklerin alt bileşenleri olan yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük derecelerinin 37 bandının altında yer alması ve Endonezya'nın yatırım özgürlükleri ve mülkiyet hakları özgürlük endeksinin 40 gibi düşük bir derecenin altında bir değere sahip olmasının bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir (Heritage, 2020). Ayrıca E7 ülkeleri genel olarak değerlendirildiğinde ekonomik özgürlükler derecesinin görece olarak yüksek olmaması bu ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasında farklı belirleyicilerin daha etkin rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü E7 ülkeleri doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından önemli olarak değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte ekonomik özgürlükler derecesinin bu ülkelerde artması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştirecek çok uluslu şirketler için bu ülkelerin daha cazip hale gelmesine neden olacaktır. Bu doğrultuda E7 ülkelerinde ekonomik özgürlüklerin özellikle mülkiyet hakları, yatırım ve finansal özgürlüklerin artmasına yönelik gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının DYY için teşvik edici bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda yapılacak reformların E7 ülkelerinde yatırım yapma seçiminde bulunmuş çok uluslu şirketlerin yatırım tercihlerinde önem arz eden faktörleri de göz ardı etmeyecek şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu

doğrultuda politika yapıcıların E7 ülkelerine daha fazla DYY çekebilmek için politika stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda bütün gelişmekte olan ülkeler için geçerli olmakla birlikte ekonomik kalkınmayı teşvik etmeye yönelik stratejiler için önemlidir. Bu kapsamda sonraki çalışmalarda modele farklı değişkenlerin eklenmesiyle yapılacak analizlerin, literatürün gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S. ve Sayek, S. (2004). "FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets." *Journal of International Economics* 64 (1): 89–112.
- Ajide, K. B. ve Eregba, P. B. (2015). "Foreign direct investment, economic freedom and economic performance in Sub-Saharan Africa." *Managing Global Transitions*, 13(1): 43–57.
- Akkaya, M (2019)."Gelişen Piyasalarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(1): 1-10.
- Aziz, A ve Makkawi, B. (2012). "Relationship Between Foreign Direct Investment and Country Population." *International Journal of Business and Management*, 7(8):63-70.
- Azman-Saini, W. N. W., Baharumshah, A. Z., & Law, S. H. (2010). "Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: International evidence." *Economic Modelling*, 27(5): 1079-1089.
- Bai, J. ve Ng, S. (2004). "A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration". *Econometrica*, 72(4):1127-1177.
- Balasubramanyam, V., Salisu, N. ve Sapsford, D. (1996). "Foreign direct investment and growth in EP and IS countries". *The Economic Journal* 106, 92–105.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. 3rd ed. New York: Wiley.
- Beheshtitabar, E. ve Irgaliyev, A. (2008). *The Impact of Economic Freedom on FDI Inflows to Developing Countries: The case of The Middle East*. Jönköping International Business School, Bachelor Thesis, 1-25.

- Bengoa, M. and Sanchez-Robles, B. (2003). "Foreign direct investment, economic freedom and growth: New Evidence from Latin America." *European Journal of Political Economy*, 19: 529-545.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics." *The Review of Economic Studies*, 47(1): 239-253.
- Caetano, Jose, ve Caleiro, Antonio. (2009). "Economic Freedom and Foreign Direct Investment: How Different Are The MENA Countries from the EU". *iBusiness*, 1: 65-74.
- Choe, J. I. (2003). "Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth?" *Review of Development Economics*, 7 (1): 44-57.
- Choi, I. (2001). "Unit Root Tests for Panel Data." *Journal of International Money and Finance*, 20(2): 249-272.
- Choi, I. (2006). "Combination Unit Root Tests for Cross-Sectionally Correlated Panels." *Econometric Theory and Practice: Frontiers of Analysis and Applied Research: Essays in Honor of Peter CB Phillips*. Cambridge University Press, 11: 311-333.
- De Mello, L.R. (1999). "Foreign direct investment in developing countries and growth: a selected survey". *Journal of Development Studies* 34 (1) :1-34.
- Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C. (2012). "Testing for Granger non-causality in Heterogeneous Panels." *Economic Modelling*, 29(4): 1450-1460.
- Fisher, R.A. (1932). *Statistical Methods for Research Workers*, Edinburgh: Oliver and Boyd.
- Ghazalian, P.L. ve Amponsem, F.(2019)."The Effects of Economic Freedom on FDI Inflows: An Empirical Analysis." *Applied Economics*, 51(11): 1111-1132.

- Granger, C. W. (1969). "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods." *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 37(3): 424-438.
- Gwartney, J. ve Lawson, R. (2001). *Economic freedom of the world: 2001 Annual Report*. Fraser Institute.
- Gwartney, J., Lawson, R. ve Hall, J. (2019). *Economic Freedom of the World: 2019 Annual Report*. Fraser Institute.
- Hadri, K. (2000). "Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data." *The Econometrics Journal*, 3(2): 148-161.
- Harris, R. D. ve Tzavalis, E. (1999). "Inference For Unit Roots in Dynamic Panels Where The Time Dimension is Fixed." *Journal of Econometrics*, 91(2): 201-226.
- Heritage, (2020). Online Veritabanı, www.heritage.org.
- Herzer, D. (2010). "How Does Foreign Direct Investment Really Affect Developing Countries." Ibero-America Institute For Economic Research, Discussion Paper: 207.
- Herzer, D., Klasen, S. ve Nowak-Lahman, D. (2008). "In search of FDI-led growth in developing countries". *Economic Modelling*, 25, 793–810.
- Hossain, M. S. (2016). "Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: Evidence From Developing Countries." *International Journal of Economics and Finance*, 8(11): 200-214.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003). "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels." *Journal of Econometrics*, 115(1): 53-74.
- Imtiaz, S. ve Bashir, M. (2017). "Economic Freedom and Foreign Direct Investment in South Asian Countries". *Theoretical and Applied Economics*, 14(2): 281-294.

- Kapuria-Foreman, V. (2007). "Economic Freedom and Foreign Direct Investment in Developing Countries." *The Journal of Developing Areas*, 41(1): 143-154.
- Khawar, M. (2005). "Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Cross-Country Analysis." *Global Economy Journal*, 5(1): 1-12.
- Kızılkaya, O., Ay, A.ve Akar, G. (2016). "Dynamic Relationship Among Foreign Direct Investments, Human Capital, Economic Freedom And Economic Growth: Evidence From Panel Cointegration and Panel Causality Analysis." *Theoretical & Applied Economics*, 23(3): 127-140.
- Levin, A. ve C.F. Lin (1993)."Unit Root Test in Panel Data: New Results." Discussion Paper, Department of Economics, University of California at San Diego: 93-56.
- Levin, A., Lin, C. F. ve Chu, C. S. J. (2002). "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties." *Journal of Econometrics*, 108(1): 1-24.
- Lopez, L., ve Weber, S. (2017). "Testing for Granger Causality in Panel Data." *The Stata Journal*, 17(4), 972-984.
- Maddala, G. S., ve Wu, S. (1999). "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data anda New Simple Test." *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1): 631-652.
- Moon, H. R. ve Perron, B. (2004). "Testing for a Unit Root in Panels with Dynamic Factors." *Journal of Econometrics*, 122(1): 81-126.
- Mucuk, M. (2011). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları: Teori ve Türkiye uygulaması*. Konya:Çizgi Kitabevi
- Norton, S. (2002). "Population Growth, Economic Freedom, and The Rule of Law." PERC Policy Series, PS-24. Bozeman: 143-172.

- Pearson, D., Nyonna, D. ve Kim, K. J. (2012). "The Relationship Between Economic Freedom, State Growth and Foreign Direct Investment in US States." *International Journal of Economics and Finance*, 4(10): 140-147.
- Pesaran M.H. (2004). "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels." *Cambridge Working Papers in Economics No. 435*, University of Cambridge, and CESifo Working Paper Series: 1229.
- Pesaran, M.H. (2007). "A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence." *Journal of Applied Econometrics*, 22(2): 265-312.
- Phillips, P. C. ve Sul, D. (2003). "Dynamic Panel Estimation and Homogeneity Testing Under Cross Section Dependence." *The Econometrics Journal*, 6(1): 217-259.
- Quazi, R. (2007). "Economic Freedom and Foreign Direct Investment in East Asia." *Journal of The Asia Pacific Economy*, 12(3): 329-344.
- Sofuoglu, E., Kizilkaya, O. ve Uysal, D. (2019). "Ekonomik Özgürlükler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme Analizi." *Business and Economics Research Journal*, 10(2): 341-355.
- Subasat, T. ve Bellos, S. (2011). "Economic Freedom and Foreign Direct Investment: A Panel Gravity Model Approach." *The Empirical Economics Letters*, 10(7): 697-704.
- Şahin, D. (2018). "BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Özgürlükler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Nedensellik Testi." *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 8(16): 285-294.
- Tatoğlu, Y. F. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. 4. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Tunçsiper, B., ve Biçen, Ö. F. (2014). “Balkan Ülkelerine ve Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinde Ekonomik Özgürlüklerin Belirleyiciliği”, International Conference on Eurasian Economies, 1-3 Temmuz, Skopje Makedonya.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

There is a consensus in the literature on the importance of Foreign Direct Investment (FDI) inflows on the growth dynamics of countries. FDI is expected to have a positive impact on the country's economy in terms of at least three factors. First, the country's investment gap can be closed by providing the necessary capital for production. Second, the foreign exchange bottleneck can be reduced by providing foreign currency input along with the export of products as a result of production. Third, as a result of the increase in economic activities resulting from the introduction of foreign direct investment in the host country, tax revenue increases are achieved in the country's economy. In addition, FDI has a positive effect on economic growth. In this context, FDI is considered as one of the main tools of transfer of advanced technology from developed countries to developing countries. Individuals are economically free when they are allowed to make free selections and voluntary transactions, and in this process do not harm other persons or their property. In other words, economic freedom means the degree to which a market economy exists, where there is voluntary exchange, free competition and security of property. Accordingly, it is stated that the index of Economic Freedom shows a positive relationship with per capita income, economic growth and the United Nations Human Development Index. The aim of this study is to examine whether economic freedoms are an important determinant in the inflow of foreign direct

investments. In this context, the sample of the study expressed E7 countries as China, India, Brazil, Russia, Indonesia, Mexico and Turkey consists of the country. Also, it is thought that the result will contribute to the literature due to the fact that the sample examined is different from the previous studies.

Method

It is essential to examine the existence of cross-section dependence in Panel data studies. Cross-section dependency is the case where there is correlation between the error terms obtained from model of each units of the panel data. In cases where the units are determined to be incidental, this correlation can be ignored. However, if units are not randomly selected but according to a certain criteria (such as OECD or European Union countries), the existence of cross-sectional dependence should be tested and estimation methods that take into account the correlation between units should be used. The characteristics of the data set used in the study indicated that it would be better to use the Pesaran (2004) Test. However, the first generation unit root tests, Maddala and Wu (1999), is used in the study because cross-section dependency relationship is not expected between the variables in the panel data set. After application of the two test statistics, Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test is applied to test Granger causality between variables. In Granger's definition of causality, a testable causality in Econometrics can be expressed as follows: If we can better forecast y by using all available information (including x) than when the set of information used does not contain x , then the variable x is the cause of y .

Findings (Results)

Data from Brazil, Russia, India, China, Indonesia, Mexico and Turkey, which are referred to as E7 countries, are used in the study. The two variables focused on

are the Economic Freedom Index and net foreign direct investment (in the form of a ratio of gross domestic product). In addition, GDP per capita (2010 =100) at constant prices and population variables are also included in the empirical study. As reported by Pesaran (2004) test results, a statistically significant cross-section dependency relationship cannot be existed between variables. The unit root test results indicate that, unit root null hypothesis is rejected for all variables in the panel data set. Conforming to Dumitrescu and Hurlin (2012) test results, there is a one-way causality relationship from net foreign direct investment inflows to economic freedom index and GDP per capita variables. According to Granger's definition of causality, net foreign direct investments for E7 economies have a statistically significant impact on the forecasts of Economic Freedom Index and GDP per capita. However, there can be no mention of a causality relationship in the opposite direction.

Conclusion and Discussion

According to the results of the Dumitrescu and Hurlin (2012) Granger causality test applied in the study, a one-way relationship was determined from foreign direct investment towards GDP per capita and Economic Freedom Index. Nonetheless, a significant two-way causality relationship between foreign direct investment and population has been determined. This relationship can be explained by the fact that the population in these countries is high and, in this context, the multinational companies that will invest in foreign direct capital may prefer the low cost of labor in terms of production costs. As stated in the findings of the study, no causal relationship could be determined for E7 countries from economic freedoms to direct foreign capital investments. In this context, it can be assumed that economic freedoms are not an important determinant in FDI inflows for E7 countries. In this respect, it is thought that in countries such as China, Russia and India, the degrees of investment freedom

and financial freedom, which are sub-components of economic freedoms, are very low compared to other index components. In addition, the relatively high degree of economic freedoms in E7 countries indicates that different determinants can play a more effective role for foreign direct investment in these countries. However, increasing the degree of economic freedom in these countries will make these countries more attractive to multinational companies that will invest in foreign direct investment.

TEKSTİL SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN ANALİZİ: KAHRAMANMARAŞ'TA FAALİYET GÖSTEREN BİR TEKSTİL İŞLETMESİNDE DEMATEL UYGULAMASI*

Mehri Banu ERDEM Nuri Özgür DOĞAN****

Öz

Sürdürülebilirlik, bugünün ihtiyaçlarını; gelecek nesillerin ihtiyaçlarına zarar vermeden karşılayabilmektir. İnsanoğlunun günümüzde ihtiyaçtan çok keyfi olarak tüketime yönelmesiyle birlikte tüketim hızı da giderek artmaktadır. Özellikle moda anlayışının da tekstil sektörüne getirmiş olduğu keyfi tüketim, bu sektörün ekosistemi bozan sektörler arasında önemli bir yer edinmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, tekstil ve konfeksiyon sektöründe Türkiye'nin önde gelen illerinden biri olan Kahramanmaraş'ın sürdürülebilirlikte karşılaştığı zorlukların belirlenerek modellenmesi amaçlanmıştır. Araştırma 10 adet kriter belirlenerek yürütülmüştür. Çalışmada çok kriterli karar verme tekniklerinden DEMATEL yöntemi kullanılmış, veriler ilgili sektörden uzmanlarla yüz yüze görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Bulguların yorumlanması neticesinde genel olarak sistemde en baskın kriter karmaşık tedarik zincirleri olarak ortaya çıkmıştır. Sistem içerisindeki etkisi en az olan kriterin ise hükümet politikalarının eksikliği olduğu belirlenmiştir. Son olarak çalışmanın kısıtlarından ve gelecekte yapılacak araştırmalar için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: DEMATEL, Sürdürülebilirlik, Tedarik Zinciri, Tekstil.

* Bu çalışma, 25-27 Nisan 2019 Tarihinde 8. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitabında yayınlanmış olan "Tekstil Sektöründe Sürdürülebilirlikteki Zorlukların Modellenmesi: Kahramanmaraş İlinde Bir Araştırma" başlıklı bildirinin, gelen eleştiri ve öneriler doğrultusunda genişletilerek türetilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Bölümü, mbsunbul@ksu.edu.tr

** Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, nodogan@nevsehir.edu.tr

ANALYSIS OF SUSTAINABILITY IN THE TEXTILE SECTOR: A DEMATEL CASE STUDY IN A TEXTILE COMPANY IN KAHRAMANMARAŞ

Abstract

Sustainability is meeting today's needs without harming the needs of future generations. Currently, as people show tendency to arbitrary-based consumption rather than the need-based one, the consumption rate continually increases. Particularly, the fashion manner which brings arbitrary-based consumption to the textile sector, has caused this industry to take place among the sectors that disrupt ecosystems. In this study, it is aimed to determine and model the sustainability challenges encountered by Kahramanmaraş that is one of the leading provinces of textile industry in Turkey. This research was carried out by determining 10 criteria. DEMATEL, one of the multi-criteria decision making techniques, was used in this study and the data were obtained by conducting face-to-face interviews with the experts of the industry. By interpreting the findings, it was found that the most dominant criterion was the complex supply chains. The least effective criterion in the system was determined as the lack of government policies. Finally, limitations of this study and future research directions are discussed.

Keywords: DEMATEL, Sustainability, Supply Chain, Textile.

1. GİRİŞ

Artan dünya nüfusu ile birlikte azalan kıt kaynaklar ve bu nedenle gelecek nesillerin yaşamının tehdit altında olması bilim insanlarını çözüm arayışına itmiştir. Sanayileşmenin de artmasıyla birlikte kaynaklar giderek daha hızlı tüketilmeye başlamış ve bu durum eko sistemdeki tüm canlıları etkilemiştir. İnsanoğlu, yaşam döngüsünü, sorunsuz olarak sürdürebilmek için karşılaşılan problemlere yönelik yeni yaklaşımlar oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle bu sorunlara bir yanıt olarak sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır (Koca vd., 2016: 221). Sürdürülebilirlik, doğadaki tüm çeşitliliğin ve yenilenemez kaynakların gelecek nesillerin ihtiyaçlarına yetebilmesi için, bugünkü neslin

kaynak kullanımını kısıtlaması ve insanların ekosisteme verdikleri zararların minimal seviyede tutulmasıdır (Ercoşkun, 2007: 9).

İnsanlar ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında ekolojiye verdikleri zararları farketmeye başlamışlardır. Bu tarihten sonra, sanayileşmenin göz ardı ederek hızla ve kontrolsüz bir şekilde gelişmesi; nüfusun hızlı artışı ve kentleşmenin yoğunlaşması gibi durumlarla birleşince gelişmişlik düzeyi dikkate alınmaksızın tüm ülkelerde ekolojik sorunlar en önemli konular arasında yer almıştır. Tüm dünya ülkelerinde “ekolojik bunalım”ın varlığı kabul edilmiş ve “ekolojik toplum”a geçişin nasıl olması gerektiği ve bu geçişte sanayinin nasıl bir yol izlemesi gerektiğinin tartışıldığı bir sürece girilmiştir (Keleş vd., 2009).

Bruntland Raporu, sanayinin çevreyi iyileştirme ve bozma gücünün olduğunu ifade etmektedir. Ekoloji-sanayi dengesini oluşturarak ekolojiye zarar vermeyen sanayileşmenin oluşmasını sağlamak önemlidir. Böyle bir anlayış 1950’lerden itibaren dünya genelinde yaygınlaşmaktadır. Bu dönemden itibaren bilinçlenmenin artması, ülkelerde hükümetleri ve sanayi kesimini somut adımlar atmaya yöneltmiştir (WCED, 1991). Sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik, gelecek nesillere dünyayı daha yaşanabilir bırakmak için çevrenin ve doğanın korunmasına yönelik faaliyetleri içermektedir. Ekonomik açıdan sürdürülebilirlik, hammadde, enerji gibi ihtiyaç duyulan kıt kaynakların tasarruflu bir şekilde kullanılması ve gelecek nesillere aktarılması için tüketiminin dikkatli yapılmasına yönelik faaliyetlerdir. Sosyal sürdürülebilirlik ise, bireylerin ihtiyaçlarının insan hakları dikkate alınarak karşılanmasına yönelik faaliyetleri içermektedir.

Sürdürülebilirlik, günümüzde üretim şirketleri için bazı yerleşik veya zamanla ortaya çıkan nedenlerden dolayı giderek daha önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Sürdürülebilirliğe olan ilginin artma nedenleri; çevresel kaygılar, yenilenemeyen

kaynakların azaltılması, daha katı yasalar, şişirilmiş enerji maliyetleri ve çevre dostu ürünler için tüketici tercihini artırmak vb.dir (Giret vd., 2015: 126). İnsanoğlunun günümüzde ihtiyaçtan çok keyfi olarak tüketime yönelmesiyle birlikte tüketim hızı da giderek artmaktadır. Özellikle moda anlayışının tekstil sektörüne getirmiş olduğu keyfi tüketim, bu sektörün ekosistemi bozan sektörler arasında önemli bir yer edinmesine sebep olmuştur.

Birbirinden ayıramayacak kadar güçlü bağlantıları olan tekstil ve moda sektörü, hammaddenin temin edilmesinden üretim sürecine, dağıtım ve satıştan giysi kullanım ömrüne kadar tüm süreçte sürdürülebilir faaliyetlerin yer almasını gerekli kılmaktadır. Giysinin iplikten bitim işlemlerine kadar tüm tekstil zinciri göz önüne alındığında, kimyasal maddelerin kullanımının alerjiden doğurganlığa kadar olumsuz etkilerinin olabileceği gibi kanserojen ve nörolojik etkileri de göz ardı edilemez. Bu sürecin başından sonuna kadar büyük miktarda enerji ve su kullanılmakta ve organik olmayan atıklar meydana gelmektedir (Koca vd., 2016: 221). Tekstil sektöründe, tüketiciler tüketim seçimlerini iyileştirmeye yeterince yönlendirilememiş ve bu konuda diğer sektörlerin gerisinde kalmıştır. Genel olarak sektör, insan haklarıyla ilgili sorunların yanı sıra, çevresel açıdan sürdürülebilir bir etkiye sahiptir. Örneğin, kimyasalların kullanımı, nehirlerin ve diğer ekosistemlerin kirlenmesi, arazi ve su kullanımı (örneğin pamuk için) gibi faaliyetlerdir (Boström ve Micheletti, 2016: 369). “Hızlı moda” olan yoğun bağımlılık önemli bir konudur. Çünkü bu endüstri düşük kalite, kısa süreli kullanım, sık kıyafet değiştirme ve artan tekstil atıkları ile karakterizedir ve bunların hepsi önemli sürdürülebilirlik etkilerine sahiptir (Ninimaki ve Hassi, 2011; Boström ve Micheletti, 2016: 368).

Diğer birçok iş sektörüyle karşılaştırıldığında, tekstil sektörünün sürdürülebilirlik etkisi önemli derecede yüksektir ve tekstil zincirlerinin küresel kapsamı hem arz hem de talep tarafında ekstra zorluklar yaratmaktadır. Arz tarafında, çok çeşitli

aktörler ve ulusal içerikler dahil olduğu için önemli yönetim zorlukları vardır. Talep tarafında ise, tüketiciler tekstil ve hazır giyim eşyası içeriklerinden giderek daha kopuk hale gelmiştir. Bu durum da halkı, tüketim uygulamalarının sürdürülebilirlik etkileri hakkında bilgilendirmek için daha fazla iletişim çabalarının gerektiği anlamına gelmektedir (Boström ve Micheletti, 2016: 369).

Tekstil ve konfeksiyon endüstrisindeki mevcut üretim ve tüketim modeli, moda trendleri ile giderek daha hızlı değişim gösteren bir pazara sürekli ürün tedarikine dayanmaktadır. Bhardwaj ve Fairhurst'e (2010) göre; moda endüstrisi, gittikçe azalan tedarik süresi ile daha küçük partilerde moda kıyafetlerini geliştirmek ve teslim etmek için baskı yapmakta ve neredeyse üç ile beş sezon arasında moda açılışlarına tanık olmaktadır. Özellikle kimyasal ürünlerin ve doğal kaynakların yoğun kullanımıyla önemli bir çevresel etkiye sahip olan bu sektördeki ürünlerin yaşam döngüsü giderek daha da kısalmaktadır. Ülkelerin bu sektördeki rekabetçi anlayışı da bu değişim hızına uyum sağlamaktadır.

Dünyada tekstil sektöründe önde gelen ülkelerden biri olan Türkiye'nin bu sektörde rekabet gücü oldukça fazladır. 2017 yılı sonu itibariyle Türkiye dünyanın 7. en büyük tekstil ihracatçı ülkesi, 7. en büyük hazır giyim ihracatçısı, 4. büyük mekân tekstili ihracatçısı, 3. büyük denim kumaş ihracatçısı ve Avrupa'nın 3. büyük hazır giyim tedarikçisi konumundadır. (www.uib.org.tr, 2018: 6). Türkiye'nin tekstil sanayisinde önde gelen birçok ili vardır. Bunlardan biri de Kahramanmaraş'tır. Akdeniz Bölgesinin doğusunda, verimli topraklar üzerinde yer alan Kahramanmaraş, Türkiye iplik üretiminin %27'sini, dokuma kumaş üretiminin ise %8'ini gerçekleştirmektedir (www.ktmfair.com.tr, 2019).

İhracatını son yıllarda yaklaşık 800 milyon dolara çıkararak Kahramanmaraş'ta, tekstil sektörü ihracatın yaklaşık %86'sını oluşturmaktadır. Kentte tekstil ve konfeksiyon alanında yaklaşık 270 firma hizmet vermektedir. Yapılan

araştırmalar, Kahramanmaraş'ta tekstil ve konfeksiyon sektöründe faaliyet gösteren firmaların % 55'inin küçük ve orta ölçekli, % 45'inin ise büyük ölçekli firmalar olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu firmaların % 72 gibi büyük bir kısmı üretim teknoloji düzeyleri yüksek firmalar olarak yer almaktadır (www.ktmfair.com.tr, 2019). Kent, ülkenin tekstil sektörünün ihracatında büyük pay sahibidir.

Bu çalışmada Kahramanmaraş ilinin tekstil ve konfeksiyon sektöründe karşılaştığı zorlukların analizi amaçlanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde çok kriterli karar verme tekniklerinden DEMATEL tekniği kullanılmış ve çalışmanın bulgularının yorumuna ikinci bölümde yer verilmiştir. Yapılan analizler neticesinde belirlenen kriterler arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılmış ve önem derecesi açısından sıralama yapılmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Sürdürülebilirlik mücadelesi birçok, birbiriyle ilişkili ve karmaşık sorunları içermektedir. Tekstil ve giyim artık küresel halkın iklim değişikliği, kimya toplumu, su kıtlığı ve insan hakları konusundaki söyleminde önemli bir rol oynamaktadır. Üretimler ve tüketimler, insanların politik, sosyal ve ekonomik yaşamlarını nasıl yaşadıklarına dair zorluklar yaratan birçok soru ve endişeye neden olmaktadır. Zorlukların çoğu ortak toplumsal ve özel uygulamaların yanı sıra, üretim ve tüketim ile ilgili çeşitli ve çoğu zaman çelişen değerlerin rolüyle ilgilidir.

Literatürde yer alan, tekstil ve hazır giyim sektöründe sürdürülebilirlik konusu üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları şu şekildedir. De Brito vd. (2008) sürdürülebilir moda tedarik zincirini görüşme yöntemiyle organizasyon ve performans açısından incelemişken, Acar vd. (2014) sürdürülebilirlik performansı ölçümünü çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS yöntemini

kullanarak ele almıştır. Chi (2011) ve Caniato vd. (2012) de sürdürülebilirliği tedarik zinciri açısından ele alarak sosyal sorumluluk açısından incelemişlerdir. Bu çalışmalara ilave olarak da Eser vd. (2016), Üner ve Başaran (2016), Boström ve Micheletti (2016), Can ve Ayvaz (2017), Koca vd. (2016) ve Gardas vd. (2018) de tekstil sektöründe sürdürülebilirliği değerlendirme çalışmaları yapmışlardır. Dos Santos vd. (2015), giyim sektöründe çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için genel stratejileri ele almışlar ve bu sektör için programların ve politikaların geliştirilmesine katılan karar vericilere genel bir çerçeve sunmaya çalışmışlardır. Eser vd. (2016), tekstil ve hazır giyim sektörünün sürdürülebilirliğine yönelik değerlendirmelerle beraber, yaygın olarak kullanılan liflerin çevresel etkilerini ele alan çalışmalara yer vermişlerdir. Literatürdeki çalışmalara ilave olarak bu çalışmada tekstil ve konfeksiyon sektöründeki sürdürülebilirlikte karşılaşılan zorluklar ele alınarak literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde yapılan araştırmayla ilgili bilgilere, analizlere, yorumlara ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

3.1. Veri Seti

Sürdürülebilirlik, yaygın olarak kullanılan ve farklı alanlardan araştırmacılar için trend olan çok disiplinli bir kavramdır. Toplumun sosyal, kültürel, bilimsel, doğal ve insan kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmasını sağlayan bir süreç olarak düşünülebilir (Acar vd., 2014: 8). Bu bağlamda farklı sektörlerden birçok araştırmacı konuyla ilgili çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmada tekstil ve konfeksiyon sektöründe önemli bir yeri olan Kahramanmaraş ilinin ilgili sektörde sürdürülebilirlikte karşılaştığı zorlukların modellenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak kriterler arasındaki etkileşimi elde etmek amacıyla DEMATEL tekniği kullanılmış olup veriler Kahramanmaraş ilinde faaliyet

gösteren 6 firmadan toplamda 15 uzmanla yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Elde edilen veriler Microsoft Office programlarından Excel programında oluşturulan matrislerle analiz edilmiş ve daha sonra elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

3.2. Metodoloji

DEMATEL tekniği ilk kez 1973 yılında Battelle Memorial Enstitüsü tarafından Cenevre Araştırma Merkezi aracılığıyla kullanılmıştır. DEMATEL, karmaşık kriterler arasındaki etki ve ilişkiyi analiz etmek ve yapısal bir model oluşturmak için geliştirilmiş bir yöntemdir (Chang vd., 2011: 1851). DEMATEL grafik teori temelli bir yöntemdir. Karar vericilerin problemleri hem çözümlenmelerini hem de analiz etmelerini izin sağlamaktadır. Bunu yaparken karar alıcılar, nedensel ilişkileri daha iyi ifade etmek amacıyla birden fazla ölçüm kriterlerini neden ve sonuç grubuna ayırabilmektedir (Huang vd., 2007: 749). Diğer bir deyişle, diğer kriterleri etkileyen veya diğer kriterlerden etkilenen kriterler olarak kategoriler oluşturulmaktadır. Aşağıda yöntemin uygulama adımları özetle verilmiştir.

1. Adım: Direkt İlişki Matrisinin Oluşturulması: Bir grup uzmandan etki bakımından kriterler arası ikili karşılaştırma yapmaları istenmektedir. Karşılaştırma için Tablo 1’de görüldüğü gibi, sırasıyla “etki yok”, “düşük etki”, “orta etki”, “yüksek etki”, “çok yüksek etki” ifadelerine karşılık gelen 0, 1, 2, 3, 4 değerlerinden oluşan bir ölçek kullanılmaktadır (Uygun vd., 2015: 139). Kriterlerin ilişkilerini yansıtan ikili karşılaştırma matrisi a , ikili karşılaştırma ölçeğine göre oluşturulmaktadır. $a=[A_{ij}]_{n \times n}$, $n \times n$ boyutundaki bir matriste i . kriterin j . kriter üzerindeki etkisinin derecesini ifade etmektedir (Chang vd., 2011: 1852).

$$A = \begin{bmatrix} 0 & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \cdots & 0 \end{bmatrix}$$

Tablo 1. DEMATEL İkili Karşılaştırma Ölçeği

Değerler	0	1	2	3	4
Anlamı	Etkisiz	Düşük etki	Orta etki	Yüksek etki	Çok yüksek etki

2. Adım: Direkt İlişki Matrisinin Normalize edilmesi: İlişkileri gösteren direk ilişki matrisi (başlangıç karşılaştırma matrisi) A, eşitlik (4.1) ile normalleştirilmektedir.

$$X = \lambda \cdot A \quad (4.1)$$

λ eşitlik (4.2)'de gösterildiği gibi satır ve sütunların maksimum değerlerinden yararlanılarak hesaplanmaktadır. Bazı çalışmalarda ise eşitlik (4.3) ile hesaplanarak normalleştirme yapılmaktadır.

$$\lambda = \min \left\{ \frac{1}{\max \sum_{j=1}^n |a_{ij}|}, \frac{1}{\max \sum_{j=1}^n |a_{ij}|} \right\} \quad (4.2)$$

$$\lambda = \frac{1}{\max_{1 \leq i \leq n} \sum_{j=1}^n a_{ij}} \quad (4.3)$$

3. Adım: Toplam İlişki Matrisinin Oluşturulması: Toplam ilişki matrisi T aşağıda belirtilen eşitlik (4.4) ile hesaplanmaktadır (Wu ve Lee, 2007: 501). Matrisin t_{ij} elemanı; i kriterinin j kriterini ne kadar etkilediğini (etkileme derecesini) ifade etmektedir.

$$T = X(I-X)^{-1} \quad I: \text{Birim Matris} \quad (4.4)$$

4. Adım: Kriterlerin Etki ve Etkilenme Derecelerinin (Gönderici Ve Alıcı Grubunun) Belirlenmesi: Toplam ilişki matrisini ifade eden T matrisinin satır toplamları D_i ve sütun toplamları R_j olmak üzere, D_i i . kriterin diğer kriterler üzerindeki etkisinin toplam derecesini ifade etmektedir. R_j değeri ise, j . Kriterin diğer kriterler tarafından etkilenme derecesini ifade etmektedir (Chen ve Chen, 2010: 1983).

D_i ve R_i elde edildikten sonra D_i+R_i ve D_i-R_i değerleri hesaplanır. Bu hesaplamalara göre D_i+R_i değeri alınan ve gönderilen etkilerin toplamını ifade etmekte ve i kriterinin sistem içindeki etkisinin derecesini belirtmektedir (Gök ve Perçin, 2016: 135).

Kriterler arasındaki ilişki yönüyle ilgili bilgi D_i-R_i göstergesinden yararlanılarak elde edilmektedir. (Liou vd., 2007: 245; Tzeng vd., 2007: 1032; Chen ve Chen, 2010: 1983; Paksoy, 2017: 66).

D_i-R_i göstergesi, i kriterinin diğer kriterler ile arasındaki ilişkiyi yani ilişki yönünü göstermektedir. $D_i-R_i > 0$ ise i . kriterin diğer kriterleri etkileme derecesi, diğer kriterlerden etkilenme derecesinden fazla olduğunu ifade etmektedir. $D_i-R_i < 0$ ise i . kriterin diğer kriterleri etkileme derecesi, diğer kriterlerden etkilenme derecesinden azdır. Yani D_i-R_i değeri negatif ise, i kriterinin diğer kriterlerden daha fazla etkilendiği anlaşılmakta ve bu kriter alıcı grupta yer almaktadır. $D_i-R_i = 0$ ise i . kriterin sistem içindeki etkileme ve etkilenme dereceleri birbirine eşittir (Liou vd., 2007: 245; Tzeng vd., 2007: 1032; Chen ve Chen, 2010: 1983; Paksoy, 2017: 66). Buradan da anlaşılacağı gibi, D_i-R_i değeri pozitif olan en büyük değere sahip kriter sistemde diğer kriter/kriterler üzerinde en baskın olan ve dolayısı ile diğer kriterlere kıyasla en fazla etkileyen kriterdir (Paksoy, 2017: 67).

4. Uygulama Sonucu Elde Edilen Bulguların Yorumlanması

1. Adım Kriterlerin Belirlenmesi: Çalışmada kriterler Gardas vd., (2018) tarafından daha önce kullanılmış olan kriterlerden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu kriterler sürdürülebilirliğin üç boyutu olan ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan ele alınarak ve gruplandırmaya tabi tutulmadan genel olarak belirlenmiştir. Kriterler belirlenirken ilgili uzmanlarla önceden görüşülmüş ve kriterler arasından eleme yapılmıştır. Belirlenen kriterler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Sürdürülebilirlik Kriterleri (Gardas vd., 2018)

<i>Kodu</i>	<i>Kriter</i>	<i>Tanımı</i>
<i>K₁</i>	<i>Kötü altyapı</i>	<i>Bilgi Teknolojisinin (BT) pratik kullanımı, organizasyonların giysi tasarlama ve uluslararası standartlarda kaliteli ürünler üretme konusunda daha önemli bir esneklik seviyesine ulaşmalarını sağlamaktadır. Ayrıca, güç kaynağı ve yüksek enerji fiyatları ile ilgili zorluklar üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.</i>
<i>K₂</i>	<i>Karmaşık tedarik zincirleri</i>	<i>Kumaş satın alımından ürünün sevkiyatına kadar olan ortalama teslimat süresi 45-80 gün arasında olmaktadır. Bu nedenle, tekstil tedarik zincirinde Just In Time (JIT), bilgi teknolojisi entegrasyonu, hücresel üretim ve istatistiksel süreç kontrol tekniklerine odaklanmaya büyük ihtiyaç vardır.</i>
<i>K₃</i>	<i>Hükümet politikalarının eksikliği</i>	<i>Tekstil sektöründe önemli bir yetenek sıkıntısı olduğundan, işgücüne bilgi ve eğitim vermek için katı normlar geliştirilmelidir. Ayrıca, sıkı çevre politikaları ve atık işleme metodolojilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte ilgili sektöre olumlu bir destek vermek için vergi yumuşatma planları önerilmeli ve altyapının güçlendirilmesi gerekmektedir.</i>
<i>K₄</i>	<i>Düşük entegrasyon</i>	<i>İlgili sektörünün rekabetçiliğini arttırmak için, konsolide tedarik zincirlerine ve çeşitli aşamalardaki</i>

	<i>seviyesi</i>	<i>faaliyetlerin önemli bir entegrasyonuna büyük ihtiyaç vardır. Merkezi olmayan etki alanı, eski teknolojinin kullanımı ve düşük verimlilik entegrasyon seviyesinin düşük olmasına neden olmaktadır.</i>
<i>K₅</i>	<i>Yetenek sıkıntısı</i>	<i>Yetenek sıkıntısı, nihai ürünün düşük verimliliğinin ve düşük kalitesinin temel nedenidir. Yetenek geliştirme çalışmaları tüm işgücü için yapılmalıdır.</i>
<i>K₆</i>	<i>Hammaddelerin kalitesinin düşük olması</i>	<i>Kirliliği azaltmak ve pamuğun kalitesini arttırmak için çirçir ve baskı tekniklerini geliştirilmeye ihtiyacı vardır. Arz ve maliyet kısıtlamasının etkili bir şekilde ortadan kaldırılması için üretimin artırılması ve maliyet azaltma politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir.</i>
<i>K₇</i>	<i>Ürünlerin kalite kontrolünün olmaması</i>	<i>Düşük kaliteli ürünlerin küresel pazarlarda değeri yoktur veya çok azdır. Etkili kalite kontrol programlarının uygulanmasının olumlu marka imajı, kar, rekabet gücü ve daha iyi atık yönetimi sağladığı ifade edilebilir.</i>
<i>K₈</i>	<i>Yüksek üretim maliyeti</i>	<i>Düşük işçilik ücretlerine rağmen, Tekstil ürünlerinin üretim maliyeti yüksektir. Üretim maliyeti şunları içermektedir; hammadde maliyeti, yıpranma maliyeti, yapısal anormallikler ve enerji maliyetleridir. Hammadde maliyetinin toplam maliyete önemli etkisi olduğu ve üretim maliyetinin de üretimin nicelik ve kalitesinden, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan ve piyasadaki ürünlerin talebinden etkilendiği belirtilebilir.</i>
<i>K₉</i>	<i>Olumlu marka imajı eksikliği</i>	<i>Marka imajını ve rekabetçiliği artırmak için, tekstil sektörünün atık yönetimine, iş gücünün güvenliğini arttırmaya ve kalitenin iyileştirilmesine yönelik önlemlere odaklanması gerekmektedir.</i>
<i>K₁₀</i>	<i>Çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etki</i>	<i>Tekstil sektörünün, toprağı, havayı ve suyu kirleterek ciddi çevresel bozulmaya neden olması endişe vericidir. Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminin uygulanması için finansal güçlerinin daha az olması nedeniyle küçük işletmeler ciddi ekolojik zararlara neden olmaktadır. Kırsal kesimdeki bilgi ve farkındalık eksikliği nedeniyle doğrudan tehlikeli / zararlı kimyasalların drenaj veya suya akıtılması söz konusu olabilmektedir.</i>

2. Adım Analiz ve Bulguların Yorumlanması: Kriterlerin birbirleri üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla kriterler için oluşturulan karar matrisi anket formu haline getirilmiştir. Daha sonra anket formu bir grup uzmanla yüz yüze görüşülerek doldurulmuş ve ilgili veriler elde edilmiştir. Verilerin analiz ve yorumları aşağıdaki gibidir.

3. Adım Direkt İlişki Matrisinin Oluşturulması ve Normalize Matrisin Elde Edilmesi: Uzmanlardan alınan dilsel ifadelerle karşılık gelen sayı değerleri düzenlenerek direkt ilişki matrisi elde edilmiştir. Daha sonra direkt ilişki matrisi normalize edilerek aşağıda yer alan Tablo 3'e ulaşılmıştır.

Tablo 3. Normalize Edilmiş Direkt İlişki Matrisi

Kriter	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈	K ₉	K ₁₀
K ₁	0,000	0,138	0,034	0,138	0,129	0,034	0,026	0,138	0,138	0,103
K ₂	0,026	0,000	0,026	0,138	0,138	0,129	0,129	0,138	0,138	0,138
K ₃	0,138	0,034	0,000	0,060	0,026	0,017	0,000	0,052	0,000	0,095
K ₄	0,000	0,121	0,009	0,000	0,060	0,009	0,112	0,138	0,103	0,121
K ₅	0,069	0,138	0,000	0,138	0,000	0,034	0,069	0,103	0,129	0,026
K ₆	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,009	0,000	0,138	0,138
K ₇	0,000	0,009	0,000	0,000	0,000	0,026	0,000	0,138	0,138	0,138
K ₈	0,000	0,052	0,000	0,000	0,000	0,103	0,069	0,000	0,069	0,069
K ₉	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,043	0,034	0,000	0,121
K ₁₀	0,000	0,060	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,138	0,000

Kriterler için normalize edilmiş direkt ilişki matrisi eşitlik 4.1 ve 4.2'nin kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

4. Adım Toplam İlişki Matrisinin Oluşturulması: Toplam ilişki matrisi, eşitlik 4.4'ten yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu veriler, Tablo 4'de gösterilmiştir. Elde edilen bulguların yorumlanabilmesi için eşik değeri, 0,10 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla 0,10'un üzerindeki değerler önemli kabul edilirken, altında kalan değerler önemsiz kabul edilmiştir. Bu değer in altında kalan kriterlerin etkilerinin önemli seviyede olmadığı varsayılmıştır. Böylece bulgularda eleme yapılarak sonuçlar daha anlamlı hale getirilmiştir.

Tablo 4. Toplam İlişki Matrisi

Kriter	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈	K ₉	K ₁₀
K ₁	0,02	0,22	0,04	0,20	0,18	0,10	0,12	0,25	0,30	0,25
K ₂	0,04	0,08	0,03	0,18	0,17	0,18	0,20	0,24	0,30	0,29
K ₃	0,15	0,09	0,01	0,10	0,06	0,05	0,04	0,12	0,10	0,17
K ₄	0,01	0,17	0,01	0,04	0,09	0,06	0,17	0,21	0,22	0,23
K ₅	0,08	0,20	0,01	0,18	0,05	0,09	0,15	0,20	0,26	0,16
K ₆	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,17	0,16
K ₇	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,05	0,02	0,15	0,19	0,19
K ₈	0,00	0,06	0,00	0,01	0,01	0,12	0,09	0,03	0,13	0,13
K ₉	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,05	0,04	0,03	0,14
K ₁₀	0,00	0,07	0,00	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,16	0,04

Tablo 4 değerlendirildiğinde, diğer kriterler üzerinde en yüksek etkiye sahip kriterin K₁ alt yapının kötü olması ve K₂ karmaşık tedarik zinciri olduğu görülmektedir. Bu kriterlerin en çok etkilediği kriterler ise sırasıyla; K₉ olumlu marka imajının eksikliği (K₁: 0,30; K₂:0,30), K₁₀ çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etki (K₁: 0,25; K₂:0,29) ve K₈ yüksek üretim maliyeti (K₁: 0,25; K₂:0,24)'dir. Diğer kriterler üzerinde en çok etkiye sahip üçüncü kriter ise K₅ yetenek sıkıntısıdır. K₅ yetenek sıkıntısı (K₅:0,26) kriterinin de en çok K₉ olumlu marka imajı eksikliğini etkilediği belirlenmiştir.

Tablo 4'e göre (sütun olarak bakıldığında) diğerlerinden en çok etkilenen kriterler K_9 olumlu marka imajı ve K_{10} çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etki olduğu tespit edilmiştir. Her iki kriterin en çok etkilendiği kriter K_2 karmaşık tedarik zinciridir (K_9 olumlu marka imajı:0,30 ve K_{10} çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etki:0,29). Bu iki kriterin diğer bütün kriterlerden önemli derecede etkilendikleri tespit edilmiştir.

Diğer kriterlerden önemli derecede etkilenen ancak birbirleri hariç, diğer hiçbir kriter üzerinde önemli bir etkisi olmayan kriterler yine K_9 olumlu marka imajı ve K_{10} çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etkidir. Hiçbir kriterden etkilenmeyen kriter ise sadece K_3 hükümet politikalarının eksikliği kriteridir. Bu kriter diğerlerinden önemli seviyede etkilenmemesine rağmen etkilendiği dört adet kriter vardır. Bunlar sırasıyla; K_{10} çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etki (0,17), K_1 alt yapının kötü olması (0,15), K_8 üretim maliyetinin yüksek olması (0,12) ve K_9 olumlu marka imajı eksikliği (0,10) kriterleridir.

5. Adım Kriterlerin Etki ve Etkilenme Derecelerinin Belirlenmesi: Toplam ilişki matrisinin satır toplamları olan D değerleri diğer kriterleri etkileme derecelerini ifade ederken, sütun toplamları olan R değerleri diğer kriterler tarafından etkilenme derecelerini ifade etmektedir. Bu değerleri elde ettikten sonra D_i+R_i ve D_i-R_i değerleri hesaplanmıştır. D_i+R_i değerleri i kriterinin etkileme ve etkilenme derecelerinin toplamıdır. Bu yüzden kriterler arasındaki ilişkinin yoğunluğunu ifade etmektedir. D_i-R_i göstergesi, i kriterinin diğer kriterler ile arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

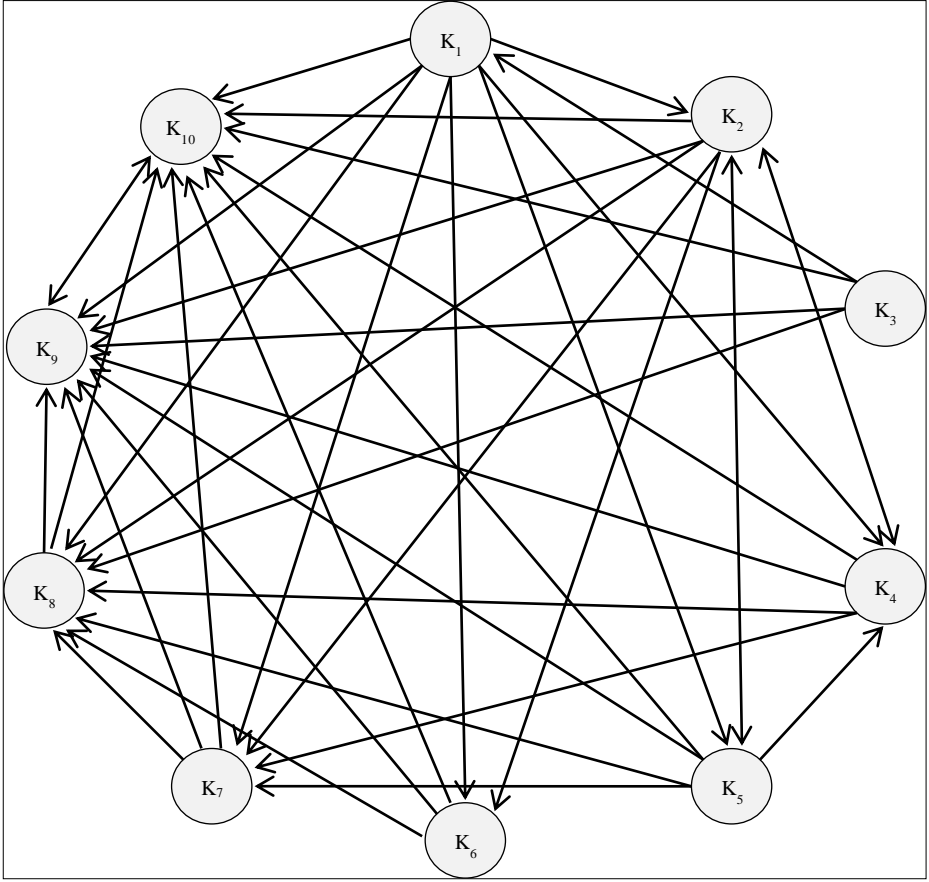
Tablo 5. Kriterlerin Etkileme ve Etkilenme Dereceleri

Kriter	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9	K_{10}
<i>D+R</i>	1,99	2,67	1,00	1,93	1,96	1,04	1,52	1,84	2,14	2,09
<i>D-R</i>	1,36	0,78	0,78	0,46	0,82	-0,29	-0,24	-0,69	-1,57	-1,41

Yukarıdaki Tablo 5'te kriterlerin etkileme ve etkilenme dereceleri verilmiştir. Buna göre, diğer kriterlerle en fazla ilişkili olan ve sistemde etkinliği en yüksek olan kriter 2,67 değeri ile K_2 karmaşık tedarik zinciridir. Karmaşık tedarik zincirini takip eden diğer kriterler ise sırasıyla, 2,14 değeri ile K_9 olumlu marka imajı eksikliği ve 2,09 değeri ile K_{10} çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etkidir. Bununla birlikte diğer kriterlerle ilişki yoğunluğu en az olan ve sistemdeki etkinliği en düşük olan kriter 1,00 değeri ile K_3 hükümet politikalarının eksikliğidir.

Tablo 5'e göre D-R değerine bakıldığında kriterlerin ilişki yönü elde edilmektedir. D-R değeri pozitif olan kriterlerin diğer kriterleri etkileme derecesinin etkilenme derecesinden fazla olduğu görülmektedir. Buna göre etkileme derecesi etkilenme derecesinden fazla olan kriterler sırasıyla; K_1 alt yapının kötü olması ($1,36 > 0$), K_5 yetenek sıkıntısı ($0,82 > 0$), K_2 karmaşık tedarik zinciri ($0,78 > 0$), K_3 hükümet politikalarının eksikliği ($0,78 > 0$) ve K_4 düşük entegrasyon seviyesi ($0,46 > 0$)'dır. Bunlar arasında en yüksek değere sahip kriter ise 1,36 değeri ile büyük bir farkla K_1 alt yapının kötü olması kriteridir.

D-R negatif değerine sahip diğer kriterlerin ise etkilenme derecesi etkileme derecesinden fazladır. Bunlar arasında etkilenme derecesi en fazla olan kriterler sırasıyla -1,57 değeri ile K_9 olumlu marka imajı eksikliği, -1,41 değeri ile K_{10} çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etki ve -0,69 değeri ile K_8 üretim maliyetinin yüksek olmasıdır.

Şekil 1. Kriterlerin Etki ve Etkilenme Dereceleri

Sistem üzerinde en baskın olan kriter K_1 alt yapının kötü olması olarak ortaya çıkmıştır. İlgili etkileşim modeli Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1'de ok sayısına ve yönlerine bakıldığında diğer kriterlerden en çok etkilenen kriterler K_9 olumlu marka imajı eksikliği ve K_{10} çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etki iken, diğer kriterleri en çok etkileyen kriterin K_1 alt yapının kötü olması olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca genel olarak bakıldığında, sistem içerisinde en çok etkileyen kriterlerin aynı zamanda en az etkilenen kriterler olduğu ve en çok

etkilenen kriterlerin de en az etkileyen kriterler olduğuna dair ilginç bir sonuç ortaya çıkmıştır. Tüm bunların yanı sıra sistem içerisinde ilişki yoğunluğu hem etkileme bakımından hem de etkilenme bakımından en fazla olan kriterler K₂ karmaşık tedarik zinciri ve K₇ ürünlerin kalite kontrolünün olmamasıdır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Giyim ve tekstil üretimi dünyadaki en kirlenici endüstrilerden biri olarak anılmaktadır. Sürdürülebilirlik birçok birbiriyle ilişkili ve karmaşık sorunları içermektedir. Tekstil ve giyim artık insanların iklim değişikliği, kimya toplumu, su kıtlığı ve insan hakları konusundaki söylemlerinde de önemli bir rol oynamaktadır (Boström ve Micheletti, 2016). Genel olarak dünya genelinde giyim sektörü, farklı ülkelerde ve bazen de farklı kıtalarda üretim ve tüketimin gerçekleştiği, küreselleşmiş bir tedarikçi ağına sahip, çok dağınık ve heterojen bir sektördür (Dos Santos, 2015: 3). Ağırlıklı olarak daha düşük üretim maliyetleri arayışından yola çıkarak, sektördeki birçok şirket, ürünlerini üretmek veya üretim sürecinin aşamalarını gerçekleştirmek için dünyanın diğer bölgelerindeki tedarikçilere giderek daha fazla güvenmektedir (Jacobs, 2006: 88). Tekstil ve moda sektörü açısından sürdürülebilirlik tüm tedarik sürecini kapsamakta ve hammadde, dokuma, tekstil yan malzemesi, tasarım, üretim, kullanım, atık olmak üzere değerlendirilmektedir (Koca vd., 2016: 221).

Bu çalışmada tekstil ve konfeksiyon sektöründe sürdürülebilirlikteki zorlukların değerlendirilmesi çok kriterli karar verme tekniklerinden olan DEMATEL tekniği kullanılarak yapılmıştır. Araştırma tekstil sektöründe Türkiye'nin önde gelen illerinden biri olan Kahramanmaraş'ta yapılmıştır. Literatür incelemesiyle elde edilen ve uzmanlarla yüz yüze görüşme yöntemiyle belirlenen 10 adet kriter değerlendirmede kullanılmıştır. Belirlenen kriterler anket haline dönüştürülerek ölçek haline getirilmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucu bulgular yorumlanmıştır.

Araştırma sonucunda belirlenen kriterler arasında diğerleri üzerinde en çok etkisi olan kriterlerin alt yapının kötü olması ve karmaşık tedarik zinciri olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun tam tersi olarak da diğer kriterler üzerinde pek fazla etkisi olmamasına rağmen diğerlerinden en fazla etkilenen kriterler olarak ise olumlu marka imajı eksikliği ve çevre ve toplum üzerindeki olumsuz etki kriterleridir. Genel olarak sistemde en baskın kriter karmaşık tedarik zincirleri olarak çıkmıştır. Sistem içerisindeki etkisi en az olan kriter ise hükümet politikalarının eksikliği kriteridir.

Elde edilen bu sonuçlardan yola çıkılarak ilgili sektörde faaliyet gösteren firmalara şu öneriler sunulmuştur; sürdürülebilirlikte sistem içerisinde en baskın kriter karmaşık tedarik zinciri kriteri çıktığı için, tedarikçilerin değerlendirmeye tabi tutulmaları ve ortaya çıkan durumun şeffaf bir şekilde paylaşılması gerekmektedir. Gerekli kısımlarda iyileştirmeye gidilmeli ve tedarikçilerle uzun vadeli ilişkiler kurulmalıdır. Kötü alt yapı karmaşık tedarik zinciri kriterini önemli seviyede etkilerken karmaşık tedarik zinciri kötü alt yapıyı önemli derecede etkilememektedir. Bu nedenle tedarik zincirleri denetime tabi tutulmalı bunun sağlanması için de ihtiyaç olan alt yapının en iyi şekilde oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca karmaşıklığı gidermek için tedarik zincirinde entegrasyonu sağlamaya yönelik stratejiler geliştirmeli ve uygulamalıdır.

Belirlenen bütün kriterler marka imajıyla çevreyi ve toplumu olumsuz yönde etkilediği için buna yönelik iyileştirmeler yapılmalıdır. Çevre dikkate alınarak sosyal sorumluluk projeleri hayata geçirilmeli ve toplumun tamamı için değer yaratmaya odaklanılmalıdır. Vizyon, misyon ve hedefler sürdürülebilirlik dikkate alınarak belirlenmeli ve tedarikçiden tüketiciye kadar bütün iş süreçleri bu açıdan gözden geçirilmelidir. İşletme ürün ve hizmetlerinin çevresel etkilerinin hangi faaliyet noktalarında nasıl meydana geldiğini tespit etmeli ve işletme, politikalarını olumsuz çevresel ve sosyal etkilerini azaltmaya yönelik olarak

belirlemelidir. Ayrıca denetim mekanizması oluşturarak bu mekanizmaya sürdürülebilirlik kriterlerini dahil etmelidir.

Literatürde benzer çalışma olarak yer alan Gardas vd. (2018)'in yaptığı çalışmada sistem üzerinde en baskın kriter olarak çevre ve toplum üzerindeki etki çıkmışken bu çalışmada en baskın kriter karmaşık tedarik zincirleri olarak çıkmıştır. Bu çalışmada sistem üzerinde etkinliği ve ilişki yoğunluğu en önemsiz olan kriter hükümet politikalarının eksikliği çıkmışken Gardas vd. (2018)'in yapmış oldukları çalışmada aynı kriterin etkileme derecesi yüksek olan kriterler arasında yer aldığı görülmüştür. Dolayısıyla uygulama farklı yerlerde farklı sonuçlar verecektir.

Bu araştırmanın sadece Kahramanmaraş ili bazında tekstil sektöründe yapılmış olması araştırmanın kısıtlarındandır. Bu nedenle ortaya çıkan sonuçlar genel olarak değerlendirilemez. Ancak genel değerlendirmelerde bu çalışmadan bir kaynak olarak yararlanılabilir. Araştırmanın diğer bir kısıtı ise sektörden 6 firmadan 15 uzmanla görüşülerek verilerin alınmasındaki firma sayısının az olmasıdır. Bununla birlikte çalışmanın belirli bir sektörde yapılmış olmasına rağmen diğer sektörlerde de kısmen de olsa yardımcı olacağı düşünülmektedir. Konuyla ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara farklı olarak çok kriterli karar verme tekniklerini entegre ederek veya farklı yöntemleri kıyaslama yaparak kullanmaları önerilebilir. Ayrıca aynı konuyu farklı kriterlerle farklı sektörlerde çalışmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acar, E., Kılıç, M., ve Güner, M. (2015). "Measurement of Sustainability Performance in Textile Industry By Using A Multi-Criteria Decision Making Method". *Journal of Textile & Apparel/Tekstil ve Konfeksiyon*, 25(1): 3-9.
- Bhardwaj, V., ve Fairhurst, A. (2010). "Fast Fashion: Response to Changes in The Fashion Industry. *The International Review of Retail", Distribution and Consumer Research*, 20(1): 165-173.
- Bostrom, M., ve Micheletti, M. (2016). "Introducing The Sustainability Challenge Of Textiles And Clothing". *Journal of Consumer Policy*, 39(4): 367-375.
- Can, Ö., ve Ayzaz, K. M. (2017). "Tekstil ve Modada Sürdürülebilirlik". *Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3): 110-119.
- Caniato, F., Caridi, M., Crippa, L., ve Moretto, A. (2012). "Environmental Sustainability in Fashion Supply Chains: An Exploratory Case Based Research". *International Journal of Production Economics*, 135(2): 659-670.
- Chang, B., Chang, C.W. ve Wu, C.H., (2011). "Fuzzy DEMATEL Method For Developing Supplier Selection Criteria", *Expert Systems With Applications*, 38(3): 1850-1858.
- Chen, J.K. ve Chen, S., (2010). "Using A Novel Conjunctive MCDM Approach Based On DEMATEL, Fuzzy ANP, And TOPSIS as An Innovation Support System For Taiwanese Higher Education", *Expert Systems with Applications*, 37: 1981-1990.
- Chi, T. (2011). "Building A Sustainable Supply Chain: An Analysis of Corporate Social Responsibility (CSR) Practices in The Chinese Textile and Apparel Industry". *Journal of the Textile Institute*, 102(10): 837-848.

- De Brito, M. P., Carbone, V., ve Blanquart, C. M. (2008). "Towards A Sustainable Fashion Retail Supply Chain in Europe: Organisation and Performance". *International Journal of Production Economics*, 114(2): 534-553.
- Dos Santos, A., Ceschin, F., Barreto, S., ve Vezzoli, C. (2015). "A Design Framework For Enabling Sustainability in The Clothing Sector".
- Ercoşkun, Ö.Y., (2007). *Sürdürülebilir Kent İçin Ekolojik-Teknolojik (EKO-TEK) Tasarım: Ankara-Güdül Örneği*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eser, B., Çelik, P., Çay, A. ve Akgümüş, D., (2016). *Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Sürdürülebilirlik ve Geri Dönüşüm Olanakları*, *Journal of Textiles and Engineer*, 23(101): 43-60.
- Gardas, B. B., Raut, R. D., ve Narkhede, B. (2018). "Modelling the challenges to sustainability in the textile and apparel (T&A) sector: A Delphi-DEMATEL approach". *Sustainable Production and Consumption*, 15: 96-108.
- Giret, A., Trentesaux, D. ve Prabhu, V. (2015). "Sustainability in Manufacturing Operations Scheduling: A State of The Art Review". *Journal of Manufacturing Systems*, 37: 126-140.
- Gök, A. C. ve Perçin, S., (2016). "Elektronik Alışveriş (E-alışveriş) Sitelerinin E-hizmet Kalitesi Açısından Değerlendirilmesinde DEMATEL-AAS-VIKOR Yaklaşımı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2): 131-144.
- Huang, C. Y., Shyu, J. Z. ve Tzeng, G. H., (2007). "Reconfiguring The Innovation Policy Portfolios for Taiwan's SIP Mall Industry", *Technovation*, 27(12): 744-765.
- Jacobs, D. (2006). "The Promise of Demand Chain Management in Fashion". *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 10(1): 84-96.

- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2009). Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koca, E., Öz, C., ve Artaç, B. Y. (2016). "Hazır Giyim Sektöründe Sürdürülebilirliğin Yöneticiler Açısından Değerlendirilmesi". Journal of Textiles & Engineers/Tekstil ve Mühendis, 23(103): 220-230.
- Liou, J. H., Tzeng, G. H., ve Chang, H. C., (2007). "Airline Safety Measurement Using A Hybrid Model", Journal of Air Transport Management, 13: 243-249.
- Niinimäki, K., ve Hassi, L. (2011). "Emerging Design Strategies in Sustainable Production and Consumption of Textiles and Clothing". Journal of Cleaner Production, 19: 1876-1883.
- Paksoy, S., (2017). Çok Kriterli Karar Vermede Güncel Yaklaşımlar, Karahan Kitabevi, 1. Baskı, Adana.
- Tzeng, G. H. ve Huang, C. Y., (2012). "Combined DEMATEL Technique With Hybrid MCDM Methods For Creating The Aspired Intelligent Global Manufacturing & Logistics Systems", Annals of Operations Research, 197(1): 159-190.
- Uygun, Ö., Kaçamak, H. ve Kahraman Ü. A., (2015). "An Integrated DEMATEL and Fuzzy ANP Techniques for Evaluation and Selection of Outsourcing Provider for A Telecommunication Company", Computers and Industrial Engineering, 86: 137-146.
- Üner, İ., ve Başaran, F. N. (2016). "Tekstilde Sürdürülebilirlik İçin Yöresel Ürünlerin Yaşam Döngüsü Değerlendirmesindeki Rolü: Çaput Dokumacılığı Örneği". Akdeniz Üniversitesi, IV. Yöresel Ürünler Sempozyumu ve Uluslararası Kültür/Sanat Etkinlikleri, Antalya.
- Wu, W. W. Ve Lee, Y. T., (2007). "Developing Global Managers' Competencies Using The Fuzzy DEMATEL Method", Expert Systems With Applications, 32(2): 499-507.

KTM, <http://ktmfair.com/TR/page/3/kahramanmaras>, (2019).

UİB, <http://www.uib.org.tr/tr/kbfile/turkiye-tekstil-sektoru-ve-bursa>, (2019).

WCED (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu), (1991). Ortak Geleceğimiz (Bruntland Raporu), Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Sustainability is the limitation of resource use of the present generation and the minimization of the negative effects of human beings on the ecosystem in order to transfer all diversity and non-renewable resources in the ecosystem to future generations (Ercoşkun, 2007: 9). Sustainability has become an increasingly important necessity for manufacturing companies for some established or emerging reasons. Reasons for increasing interest in sustainability are environmental concerns, reducing non-renewable resources, stricter laws, inflated energy costs, and increasing consumer choice for environmentally friendly products and etc. (Giret et al., 2015: 126). Compared to many other business sectors, the sustainability impact of the textile sector is significantly higher. The fact that the textile and fashion sectors have intertwined connections that are inseparable from each other necessitates sustainability in the whole process from raw material to production process and product to sales and garment life. Considering the entire textile chain from yarn to finishing processes, it cannot be ruled out that chemical use can have effects from allergy to fertility, as well as carcinogenic and neurological effects (Koca et al., 2016: 221).

Turkey, which is one of the leading countries in the world textile sector, has strong competition power in textile industry if we compared with other countries. Turkey's textile industry are leading many provinces. One of them is Kahramanmaraş. Kahramanmaraş; 27% of the yarn production in Turkey, while the woven fabric production as well as 8%. (www.ktmfair.com.tr, 2019). In this study, it is aimed to model the difficulties faced by Kahramanmaraş, which has an important place in textile, in sustainability. In this study, DEMATEL technique was used to obtain the interaction between the criteria as a method and the

data were obtained from face to face interviews with a total of 15 experts from 6 firms operating in Kahramanmaraş.

Method

In the study, the criteria were established based on the criteria previously used by Gardas et al., (2018). These criteria have been determined by considering the three dimensions of sustainability, economic, environmental and social aspects and without being grouped. While determining the criteria, the relevant experts were interviewed in advance and 10 criteria were determined by qualifying from the criteria. These criteria are; poor infrastructure, complex supply chains, lack of government policies, low integration level, talent shortage, low quality of raw materials, lack of quality control of products, high production cost, lack of positive brand image and negative impact on environment and society.

DEMATEL is a method developed to analyze the effect and relationship between complex criteria and to form a structural model (Chang et al., 2011: 1851). The basis of DEMATEL method is graphic theory. It allows decision-makers to analyze as well as analyze visible problems. In doing so, decision-makers can divide multiple measurement criteria into cause and effect groups in order to better express causal relationships (Huang et al., 2007: 749).

Findings (Results)

The obtained data were analyzed by means of matrices created in Microsoft Excel and the findings were interpreted. Accordingly, it was determined that the criterion having the highest impact on other criteria was poor infrastructure (K1) and was a complex supply chain (K2). The most be affected criteria were the positive brand image (K9) and the negative impact on the environment and society (K10). Criteria that are significantly influenced by other criteria but have

no significant impact on any other criteria except; is a positive brand image (K9) and negative impact on the environment and society (K10). The criterion that is not influenced by any criteria is the lack of government policies (K3) only.

When the relationship between the criteria is considered, the most relevant criterion is complex supply chain (K2) which has the highest effectiveness in the system. However, the criterion that has the lowest intensity of relationship with other criteria and has the lowest effectiveness in the system is the lack of government policies (K3).

Conclusion and Discussion

As a result of the research, the criteria which had the most impact on the others were poor infrastructure and complex supply chain. On the contrary, although there is not much effect on other criteria, the most affected criteria are lack of positive brand image and negative impact on environment and society. In general, the most dominant criterion in the system has emerged as complex supply chains. The least effective criterion in the system is the lack of government policies.

Based on these results, the following suggestions are presented to the companies operating in the related sector. Since the most dominant criterion in the system in terms of sustainability is the complex supply chain criterion, suppliers should be evaluated and the situation should be shared transparently. Improvements should be made in the necessary parts and long-term relations with suppliers should be established. While poor infrastructure significantly affects the complex supply chain criterion, complex supply chain does not significantly affect poor infrastructure. For this reason, supply chains should be inspected and the necessary infrastructure should be established in order to

achieve this. In addition, for eliminating complexity and establishing integration in the supply chain, some strategies should be developed and implemented.

Since all the identified criteria affect the environment and society negatively with the brand image, improvements should be made focusing on this point. Social responsibility projects should be implemented by considering the environment and focused on creating value for the whole society. The enterprise should identify how the environmental impacts of its products and services occur and at which point the enterprise should determine its policies to mitigate its negative environmental and social impacts.

ÇAĞDAŞ SANATTA BİR İFADE UNSURU OLARAK

KOLAJ ÜZERİNE BİREYSEL SÖYLEMLER

Mehtap PAZARLIOĞLU BİNGÖL* Naile ÇEVİK**

Öz

20. yüzyıldan başlayarak özellikle 21. yüzyılda sanat alanında yoğun bir şekilde karşılaşılan kolaj, asamblaj ve fotomontaj uygulamaları, görsel mesajların kolaylıkla okunabilmesi anlamında oldukça etkili sanat dinamikleridir. Sentetik kübizm ile başlayan kolaj çalışmaları, yine kübizmde asamblaj ve sonrasında Dada kolajları, Pop kolajlar, Fotomontaj, Dijital kolajlar olarak günümüze değin gelmekte ve çağdaş sanatta yeni uygulama olanaklarını çeşitlendirmektedir. Disiplinlerarası bir yaklaşımda geleneksel sanat biçimlerinin ötesinde kolaj sadece bir uygulama/deneme olmasının ötesinde bir düşünme, duyma ve anlama biçimi olarak varlık göstermektedir. Bu kapsamda araştırmada, çağdaş sanatta öncelikle kolaj üretimleri, asamblaj ve montaj kavramlarına değinilmekte ve bu bağlamda çalışan sanatçıların eserleri üzerinden okumalar gerçekleştirilmektedir. Çalışma aynı zamanda akademisyen/sanatçılar Mehtap Bingöl ve Naile Çevik'in özgün bireysel söylemleri/çalışmaları üzerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat, Kolaj, Asamblaj, Montaj

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Sanat Bilimleri Bölümü, mehtap.bingol@hbv.edu.tr, Ankara/Türkiye.

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, naile.cevik@hbv.edu.tr, Ankara/Türkiye.

INDIVIDUAL DISCOURSES ON COLLAGE AS AN EXPRESSION ELEMENT IN CONTEMPORARY ART

Abstract

Starting from the 20th century, especially in the 21st century, collage, assembly and photomontage applications are very effective art Dynamics in terms of easy reading of visual messages. The collage Works that started with synthetic cubism, as well as the assemblage in cubism and then Dada collages, Pop collages, Photomontage, Digital collages, continue to date and diversify the new application possibilities in contemporary art. In an interdisciplinary approach, collage beyond traditional forms of art exists as a way of thinking, hearing and understanding beyond being just an application/experiment. In this context, in the research, firstly, the concepts of collage productions, assembly and montage are mentioned in the contemporary art and readings are made on the works of the artists working in this context. The study also focuses on the original individual discourses / works of academician / artists Mehtap Bingöl and Naile Çevik.

Keywords: Contemporary Art, Collage, Assembly, Montage.

1. GİRİŞ

1912 yılında Picasso ve Braque'nin çalışmalarına gazete parçaları, atık malzemeler ve değişik materyaller eklemeleri ile resimdeki temsil anlayışı değişmiş, gündelik nesnelere sonrasında Duchamp ile birlikte onaylanan sanat eseri olma özelliği yüklenmiştir. Dolayısıyla 20. yüzyıldan günümüze kolajın serüveni değişerek/dönüşerek bugün sayısız üretim biçimlerine dönüşmüştür. Sanat eseri artık boya, tuval, kil, seramik gibi geleneksel sanat formları dışında yeni bir görünüme bürünmüş, yapıtı oluşturan elemanlar renk, doku, çizgi ve benzerleri dışında mukavva, gazete sayfaları, kumaş, hasır sepet ve daha birçok hazır nesne olabilmıştır.

Kurt Schwitters (1887-1948) 1920'lerde Almanya'da sayısız Dada Hareketi ile ilişkilendirilen bir sanatçıdır. Çalışmalarında kullanılıp atılan otobüs biletleri ve etiketler gibi kısa ömürlü malzemeleri ekleyerek yeni bir kolaj (Merz Resimleri) biçimi geliştirmiştir (Url 1). Schwitters, kolajı üç boyuta taşıyarak önemli asamblaj örnekleri vermiştir. Sanatçı tahta, tel gibi buluntu nesnelere alçı gibi malzemelerle şekillendirmiş ve yaratıcı biçimlere ulaşabilmiştir (Url 2).

Görsel 1: Kurt Schwitters, "Relief in Relief", Oil Paint On Wood and Plaster, Object: 495 × 413 × 102 mm, Tate Collection, C.1942–5 (Url 3).

Görsel 2: Kurt Schwitters, "Red Wire Sculpture", Metal, plaster and stone, Object: 250 × 130 × 130 mm, Tate Collection, 1944 (Url 4).

Teknolojinin hızla yayıldığı günümüz dünyasında ise eserlere hazır nesne eklenmesinin yanı sıra gelişen bilgisayar programları aracılığıyla neredeyse yeni zaman-mekân alanları oluşturulmakta ve yapıt artık yenilenen görünümü ile zaman kolajları haline gelebilmektedir. Dijital sanat, yapay zekâ uygulamaları ile fotoğrafları ya da sayıları kullanarak insanları hayrete düşürecek biçimde görsellere dönüştürebilmekte ve biyoloji, sosyoloji, psikoloji, bilgisayar, matematik, tıp gibi daha birçok disiplinin bir arada kullanıldığı geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, görsel sanatlarda dijital teknoloji, hazır nesne, boya gibi eski ve yeni birlikteliklerinin özgün ilişkilerine

odaklanmaktadır. Bu ilişkiler sonucu ortaya çıkan çalışmalar ekleme, birleşme kavramları ışığında değerlendirilmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma, betimleme yöntemi ve tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. “Çağdaş Sanatta Bir İfade Unsuru olarak Kolaj Üzerine Bireysel Söylemler” üzerine ilgili yerli ve yabancı literatür taraması gerçekleştirilerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada önemli görülen sanatçıların eserleri ve akımlarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda kolaj, asamblaj ve fotomontaj tekniklerinin çağdaş sanatta kullanım biçimleri ve özelde iki akademisyen, sanatçının çalışmaları incelenmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, çağdaş sanatta kolaj, asamblaj ve fotomontaj tekniklerinin kullanım biçimlerini incelemek ve günümüzde bu tekniklerle özgün üretimlerde bulunan sanatçıların eserleri üzerinden okumalar gerçekleştirmektir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

3.1. ÇAĞDAŞ SANATTA BİR ARAYA GETİRME TEKNİKLERİ; KOLAJ, ASAMBLAJ, MONTAJ

3.1.1. Kolaj

1908’den itibaren İspanyol ressam Pablo Picasso ve Fransız ressam Georges Braque öncülüğünde gelişen Kübizm biçimsel bir devrim olmakla birlikte içinde eklemeleri de barındıran yeni bir resimsel dil niteliği kazanır. 20. yüzyılın en radikal sanat hareketlerinden biri olan Kübizm, resim yüzeyindeki üç boyutluluk yanılımasını bir yana bırakarak iki boyutu vurgulamış ve sonrasında gazete

kâğıtları, afişler vb. materyalleri bu yüzeye ekleyerek yeni bir görme biçimi yaratmıştır. 1912 ve 1914 yılları “Sentetik Kübizm” olarak adlandırılan yeni bir evredir. Picasso bu yıllarda resimlerine baskılı kumaşlar ve kağıtlar yapıştırılmış ayrıca atık malzemeler kullanarak kolaj tekniğini üçüncü boyuta taşımıştır. Bu çalışmalar asamblaj tekniğinin ilk örnekleri olarak da yorumlanabilir (Antmen, 2017: 45-48).

Analitik Kübizm’de Picasso ve Braque, çizgisel perspektifi resimlerinden çıkartmışlar ve Cezanne’dan esinlenerek nesnelerin hacimsel ve yapısal sorunlarıyla ilgilenmişlerdir. Bu dönemde onlar için önemli olan renkler ya da nesnelerin temsili değil, nesnelerin yapısal özelliklerinin hacimsel kavramalarına odaklanmaktır. Kübist sanatçılar için renk kullanımı, nesnelerin hacimsel ve mekânsal özelliklerini azaltan bir unsur olarak görülmüştür (Bitmez, 2008: 24). Cambridge Dictionary’e göre Fransızca “collage” sözcüğünden gelen kolaj, kağıt, fotoğraf ya da bez gibi çeşitli malzemelerin, nesnelerin bir yüzeye yapıştırıldığı resim olarak tanımlanmaktadır (Çağlayan, 2018: 2). Parçaları yapıştırma olarak bilinen kolaj kelimesi, her türlü basılı malzeme ve farklı materyallerin belirlenmiş bir yüzey üzerine yapıştırılması ile gerçekleştirilmektedir. “Farklı bir tanımda ise kolaj; gazete kupürleri, kâğıt parçaları, ip, vb. konu ile ilgili olmayan nesnelerin ve malzemelerin iki boyutlu bir yüzeye yapıştırıldığı bir sanat çalışması olarak tanımlanır” (Weisstein,1978:130; Akt: Çağlayan, 2018: 2).

Kolaj, insanın hatıralarının parçaları olabileceği gibi, tüketim toplumunun bir çığılığı niteliğini de taşıyabilir. Sanatçı, kullandığı imgelerle geçmişini, inancını, hayata bakışını anlatabilir. Kolaj, sanatçının parmak izi, dünya görüşü, kırılganlığı, isyanı, yaşamının parçaları, seçimleri, seçmedikleridir. Kolaj biraz da hayat gibidir. Sabır, dikkat, düşünce, duygu gerektirir. İzleyicinin tanık olduğu bir gösteriye dönüşen kolaj uygulamaları, sanatçının elinden çıktıktan sonra

izleyicilerin duygu ve düşünceleri ile başkalaşıma da uğrayabilen bir yapıya sahiptir.

Her türlü organik ya da inorganik materyalin, basılı ve fotografik malzemenin kendi anlamlarından koparılarak, yeni bir bağlam oluşturacak biçimde yeni bir düzenleme ile kurgulanarak bir yüzey üzerine eklenmesi, yapıştırılması ise elde edilen kolaj çalışmalarında tek başına sanatsal bir nitelik ve anlam oluşturmayan malzemeler sanat yapıtını oluşturan birer elemana dönüşmektedirler. Bu noktada önem kazanan durum kullanılan bu malzemelerin üretim amaçların sanat amaçlı olmamasıdır. Sonrasında sanatçı tarafından seçilen bu malzemeler, biçimsel bir kurgulamanın dışında sezgisel bir yaklaşımla deneyselliğe açılmakta ve düşünsel süreçler sonucunda yaratıcı sanatsal eylemde varoluşsal bir inandırıcılık kazanmaktadır (Ergün, 2012: 5; Çağlayan, 2018: 2).

Plastik sanatlar alanında kolaj ilk olarak Kübistler tarafından uygulanmış ve sonrasında ise Dadaistler tarafından geliştirilmiştir. Ülkelerin içinde buldukları sosyo-kültürel pozisyonları sanatında biçimlerini değiştirmekte ve her dönem yeni sanat anlayışları ya da olayları ile karşılaşmaktadır. Bu anlamda her dönemde farklı sanat biçimlerinin varlığından söz etmek mümkündür. 20. yüzyılın en iyi ifade biçimlerinden olan kolaj, asamblaj ve montaj teknikleri aslında yaşamın birebir içinde ve hatta hayatın bir karşılığı olarak algılanabilir. Kolaj, her türlü hazır materyalin, basılı ve fotografik malzemenin, yeni bir algı ve düzenleme ile bir zeminde yapıştırılarak elde edilen imajların yeni bir içerik kazanıp sanat yapıtı halini almasıdır (Bitmez, 2008: 27; Ergün, 2012: 5).

1912 yılında öncelikle Picasso ve ardından Braque'ın kumaş parçaları, hasır sepet, eski gazeteler, tel, mukavva vb. sıradan nesnelere çalışmalarına katmasıyla başlayan kolaj, değişken yapısı ve sınırsız olasılıkları ile modern yaşamın bir ifade biçimine dönüşmüştür. Picasso'nun çalışmalarına entegre ettiği nesnelere sayesinde temsil sorgulanmaya başlanmış ve sanatsal gerçekliğin

değişen yüzü geleneksel yanılısama anlayışını değiştirmiştir. Kolaj ile birlikte, tuval yüzeyinde ya da herhangi bir zeminde fotogerçekçi bir biçimde sunulan görüntüler yerini resmedilen nesnelerin birebir kendisine bırakmaktadır. Böylelikle sıradan, gündelik nesnelerin kendileri sanat eseri niteliği kazanmaya başlamıştır. Bir gazete parçası, sanat zemininde sanatsal bir öge olarak eklendiğinde, yeni bir anlam kazanarak estetik bir obje olarak algılanmaktadır. Picasso'nun 1912 tarihli 'Bambu Sandalyeli Natürmort' eserinde bir sandalyenin parçası görülmektedir. Oturma yeri Hint kamışından döşenmiştir. Picasso, sandalyenin bu alt kısmındaki dokumayı kullanmıştır. Tabloda kullanılan malzeme sandalyenin gerçek dokuması olmamakla birlikte endüstriyel bir baskı malzemesidir. Arka planda bir muşamba kullanılmış ve tipografik unsurlara yer vermiştir ve organ resmi sararak muşambayı tutmaktadır. Böylelikle kübist kolajda endüstriyel ve önceden üretilmiş malzemeler sanat eserlerinin içerisinde değerlendirilmiş, kompozisyonun sanatsal bir elemanı olarak bütünün oluşmasına katkı sağlamaya başlamıştır. Akademik anlamda kurallar adeta kırılmaya ve çoklu bakış açıları oluşturulmaya başlanmıştır (Ergün, 2012: 5; Bitmez, 2008: 27; Öznülüer, 2019: 706; Url 5).

Görsel 3: Pablo Picasso, Bambu Sandalyeli Natürmort, 1912, 29x37 cm. Urganla Çerçevesiz Tuval Üzerine Yağlıboya, Muşamba. Picasso Müzesi, Paris (Url 6).

Georges Braque kolajlarına yönelik gerçeklik algısını şu şekilde ifade etmiştir: “Resimlerimde kullandığım yapıştırma kağıtlar, ahşap taklitleri- ve benzeri başka öğeler-bu öğelerin anlaşılabilirliğinden dolayı başarılı olmuş, onların trompe l’oeil gibi algılanmasına yol açmıştır, oysa durum tam tersidir. Bu basit öğeler aklın ürünü olarak espasta yeni bir biçimin meşru kılınmasına yardımcı olur” (Antmen, 2017: 54). Kübist kolaj ilk kez kitle kültürüne ait gündelik, sıradan malzemelerin sanat yapısının bir elemanı olarak değerlendirilmesine öncülük etmiştir. Sanatçıya oldukça geniş bir perspektif sunan bu yaklaşım asamblaj, Dada kolajlarına ve fotomontajlara, Pop kolajlarına, video kolajlara ve dijital kolajlara temel oluşturmuştur (Antmen, 2017:48-49; Çağlayan, 2018: 3).

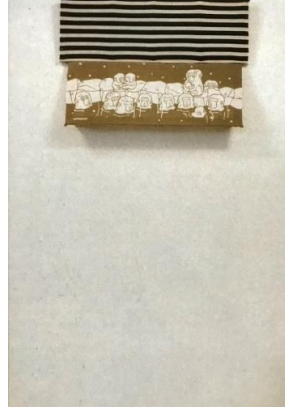
Gözümüzün gördüğü gerçeklik, sadece bir senaryodan mı ibaret yoksa düşüncelerimizin ya da algımızın bir parçası mıdır? Gerçekçi senaryoların anlatıldığı bir belgeseldeki her bir karenin ufak detayları vardır. Göz, bu detaylardan ne kadarını fark edebilir. Algılananlar gerçekleri tamamıyla ortaya koyabilir mi? Belgeselin gerçek zamanlı yaşantıdaki yaşanmışlığı yine de çok bireyseldir. O gerçeği yaşayan her bir insanın ayrı bir duygusu, ayrı bir ifadesi, ayrı detayları vardır. Tıpkı parmak izlerimiz gibi tek tek insanların olaylara bakışları, gerçeği algılamaları ve duyguları da birbirlerinden çok farklıdır. Kolaj, aslında tam da bu noktada kavramsal olarak anlaşılabilirliği en belirgin tekniktir. Kolaj, öznel, kişiye özgüdür. Kimine göre iğneleyici bir eleştiri, kimine göre alaycı bir bakış açısı, kimisi içinse hayatın ta kendisi olabilmektedir. Kolaj, bir meydan okuma, kışkırtıcı bir eylem, karşılaşma anı, parça-bütün dinamiği, doğaçlama ve sanatsal bir tavidir. Her bir öğenin ayrı bir yapısı olmakla birlikte, bütün bu öğelerden bağımsız tek başına tanımlanan özgün bir çözümlemedir. Kolaj, karşıt görüşlerin uzlaştırılabilirlik olasılıklarını yorumlar. Geçmiş, şimdiki zamanı, geleceği birleştiren bütünsel bir bakış açısı sunar. Öznel doğasının içerisinde oldukça geniş bir yelpaze sunarak kolektif bir sunum sergiler. Sınırlı bir alanda oluşturulan kolaj, sınırsız bir yaşam alanı sunmaktadır. Yan yana getirilen,

seçilmiş her bir parça, hayal gücünü harekete geçiren, anıları, duyguları açığa çıkaran bir betimlemeye dönüşebilmektedir.

Dada sanatçısı Max Ernst sonrasında sürrealistler arasında yer almış ve kolaj tekniğini kullanan sanatçılardandır. Ernst, “Eserlerinin büyük çoğunluğunda kolajın yanı sıra çeşitli yüzeyler üzerine kâğıt koyup ovalayarak yüzeyin dokusunu kâğıda aktardığı frotaj tekniğini de kullanmıştır. Sanatçının bu bağlamda; boyama, kolaj ve frotaj tekniklerini bir arada kullanarak yapmış olduğu Loplop adlı dizisi en önemli eserleri arasında sayılmaktadır (...) Sanatçı bir süre kâğıt üzerine kartpostallar yapıştırarak Çizim-Kolajlar adını verdiği son derece naif kolajlar yapmıştır. Bu kolajlarında; beyaz, koyu kahverengi ya da yeşil kâğıt üzerine kartpostallar, reklam afişlerinden kesilmiş resimler, zımpara kâğıdı, oyulmuş taş baskı ve gravür parçalarını yapıştırarak aynı düzlem üzerinde birleştiren sanatçı, karakaleminden faydalanarak da Sürrealistlerin kullandığı otomatik yazıyı andıran çizgiler çizerek resimler arasında bağlantı kurmuştur” (Güneş, 2013: 47-49).

1975, ABD’nin Virginia eyaletindeki Hampton kentinde doğan Richard Aldrich’in 2010 yapımlı “Ruh Hayvanı” adlı çalışması kumaş, tahta, keten üstüne raptiye ve ayna malzemelerinin bir arada sunulması ile gerçekleştirilmiştir. Richard Aldrich’in “gevşek bileşenli” resimlerinde çalışma yarım kalmış ya da her an parçalara ayrılacakmış gibi görünmektedir. Aldrich, bu çalışmalarını içerisinde üzücü gerçekler ve bazen estetik şeylerinde bulunduğu kütesel bir bütün olarak tanımlamaktadır. Çalışmalarda tesadüf ögesi bulunmakla beraber bilinçli düzenlemeler dikkat çeker. *Ruh Hayvanı* isimli tuval çalışması boya olmaksızın, tahta, ayna parçaları ve desenli kumaş gibi farklı nesnelerin bir araya getirildiği bilinçli bir düzenleme olmakla birlikte sanatçının pek çok çalışmasında tesadüf ögesine de yer verdiği anlaşılmaktadır. Sanatçının çalışmaları özgün fikirler ve farklı sanatçıların etkileriyle yüklüdür. Tuvali “yapıbozuma” uğratan tavrı ile

Robert Rauschenberg'i, zerafet ve kabalığın birlikte sunumu ile de Georg Herold'u anımsatmaktadır (Wilson, 2015: 28).

Görsel 4: Richard Aldrich, Ruh Hayvanı, 2010. Kumaş, tahta, keten üstüne raptiye ve ayna. 213,4x147,3 cm. (Wilson, 2015: 28).

Richard Aldrich 2009'da New York'ta Bortolami'de açılan sergisinde bir hikâye anlatır; Bu hikâyede, “Bir gezgin kırık porselen parçaları bulur. Yapıştırıcıyla işe girişir ve bu parçaların bir çay tabağı şekli aldığını görür. Bu porselenin eski sahibi, kırılmadan önce bunun aslında bir çay fincanı olduğunu söyler. Ondan önceki sahibi ise çay fincanından da önce aslında bir Adonis heykelciği olduğunu anlatır. Bu hikâyenin özü şu; Her parça aslında bulunmuş ve sonra bir araya getirilmiştir” (Wilson, 2015: 28). Sanatçılar çeşitli nesnelere bulurlar, bir araya getirirler. Her bir bütünleme, sanatçıya ait bir iz, bir düşünce biçimi ve bir duygu aktarımıdır. Aynı nesne, farklı sanatçıların elinde yeni, özgün anlamlara ulaşır, kendine ait anlamını değiştirir, yenilenir, artar. Sanat eserine dönüşen buluntu nesnelere yeni bir varlık kazanmaktadır.

3.1.2. Asamblaj

“Asamblaj: Çeşitli malzemelerin veya ayrı cinsten nesnelerin bir araya getirildiği üç boyutlu yapıt” tır (Güneş, 2013: 4). Asamblajda hazır nesnelere değiştirilmeden kompozisyona eklenmektedirler. Heykel sanatına yönelik algıyı da değişikliğe uğratan asamblaj tekniği ile geleneksel olan ile geleneksel olmayan bütünleşmiş ve endüstriyel malzemeler doğrudan üç boyutlu çalışmasının bünyesinde değerlendirilmiştir. Yüzyıllardır yontulup, modle edilerek gerçekleştirilen heykel çalışmaları artık parçaların monte edilmesi ile yeni bir görsele ve anlama dönüşmeye başlamıştır (Bitmez, 2008: 33). Asamblaj, bir anlamda üç boyutlu kolaj olarak tanımlanabilir.

1920’lerde gelişen Rus Konstrüktivizmi, Maleviç’in biçimsel sadelik anlayışı ve Picasso’nun kolaj, asamblajlarından beslenmiş ve 1917 Devrimiyle kurulacak yeni topluma inananlar için ‘biçimi belirleyen işlemdir’ anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Dönemin teknolojisi ve endüstriyel malzemeler kullanılarak üç boyutlu düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 1913-14 yıllarında Vladimir Tatlin, ahşap, metal, tel, kağıt, karton, tutkal gibi malzemeler kullanarak geleneksel resim, heykel tekniklerini terk etmiş ve Picasso’nun atık malzemelerle oluşturduğu asamblajlarına bağlanabilecek konstrüktif yapıtlar üretmiştir. Kütsel heykelden uzaklaşarak bu anlamda izleyiciyi gerçek mekân ve gerçek malzeme ile buluşturmuştur (Antmen, 2017: 104,106).

1916 yılına gelindiğinde İsviçre’de Birinci Dünya Savaşı’na muhalif insanların sığınabilecekleri bir yer olarak belirlenen Alman şair ve düşünür Hugo Ball tarafından Zürih’te Cabaret Voltaire adında bir mekân açılmıştır. Çokça sanatsal eğlencenin gerçekleştiği bu yerde savaşı anlamsız bulan sanatçılar bir araya gelerek Dada manifestosunu oluşturmuşlardır. Dadacıların en önemli özelliği, sanat ile yaşam arasındaki sınırları eriterek, ifadede rastlantısallığı vurgulamak adına kolaj ve asamblaj tekniklerine ağırlık vermeleridir (Antmen, 2017: 120-

124). Berlin Dada grubundan Raoul Hausmann'ın asamblajları savaşa ve tüm saldırganlık duygularına yönelik bir tepki niteliği taşımaktadır. Haousman'ın en bilinen çalışmalarından “Mekanik Kafa (Zamanımızın Ruhı)” bu tepkilerin ayrı ayrı okunuşu olarak görsele dönüşmektedir. Bu eseri, Dadacıların rasyonel aklın iflası olarak gördükleri savaş ve saldırganlık ruhunun bir simgesidir. Asamblajda insanların savaşta akıllarını yönetemedikleri ve insanca yaşamaktan uzaklaştıkları farklı parçalarla anlatılmaktadır. Berberlerin peruk takmak için kullandıkları ahşap bir kafa üzerinde bir mezura insan aklına gönderme yapmakta, askerlerin kullandığı metal bardak savaşın anlamsızlığını simgelemekte, monte edilmiş kamera video parçaları ise mekanikleşen dünya ve insanı anlatmaktadır (Ergün, 2012: 10; Antmen, 2017: 120).

Görsel 5: Raoul Hausmann, “Mekanik Kfa (Zamanımızın Ruhı), buluntu nesnelere asamblaj, 32,5x21x20 cm. Musee National d’Art Moderne, Centre Pompidou, Paris. (Url 7).

Dada akımında da sıklıkla yer alan kolaj tekniği düşünsel bir süreci ifade etmektedir. Marcel Duchamp'ın hazır yapımları (Ready-Made) sanat eserinin oluşum evresinde sanatçısının etkinliğine en aza indirgemek amaçlı ve günümüzün asamblaj çalışmalarının da hazırlıyıcısı olmuştur. Picasso atık malzemeleri resme dahil ederken, onları değiştirmiş, belli kısımlarına eserin içerisinde yer vermiştir. Duchamp'ın tavrı ise daha başka şekilde yönelmiş,

nesneleri olduğu gibi, hiçbir değişikliğe uğratmadan olduğu gibi kullanmıştır. Duchamp'ın yapıtlarındaki nesne kendi üretilme sebeplerinin dışında bambaşka bir amaca hizmet etmektedirler. Artık onlar endüstriyel malzeme değil, bir sanat eseridirler. Dadaizm akımında atık malzemeler bir başkaldırı niteliği taşıırken sürrealizm akımında ise bu malzemeler farklı yorumlara uğramış fantastik kurgular içinde yerlerini almışlardır. Kolaj tekniğinde atık malzemelere yer verilmiş, hazır nesnelerin bir kısımları yüze eklenmiş ve böylelikle rölyef etkisi oluşturmuştur. Asamblaj tekniğinde ise hazır nesnelerin ya da atık malzemelerin bir araya gelmeleri ile üç boyutlu yeni bir heykel dili yaratılmıştır. Asamblaj tekniği, Schwitters'ın resim ve heykel arasındaki sınırları eriten 'Merz' yapılarında atık nesnelerin montajıyla gerçekleştirilen görüntüler, sanatçının nesneleri algılama biçimini yansıtan yaratım süreçlerinin ürünleridir (Doğruer, 2008: 155-156).

Bu süreçte dünya artık yeni bir sanat algısı ile karşı karşıya kalmıştır. Sanat eserinin biçiminden çok düşünceyi ve altında yatan kavramı önemseyen yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Sanatçılar yeni bir eser üretmek yerine var olan nesneleri kullanarak temsil kavramını değişime uğratmışlar, nesnelerin kendi niteliklerinden yararlanıp, doğrudan nesneyi sanatın temsiline aktarmış ve nesneleri sanat statüsüne çıkarmışlardır. Sanatçının seçimiyle bir başka amaç için üretilmiş nesnelere artık 'hazır nesne' olarak sanat eseri kimliği kazanmıştır. Bu aşamada nesne, bir amaç üzerine imal edilmiş bir malzeme iken hazır nesne sanatçının sanat eseri olması adına seçtiği nesnedir (Çimen, 2017: 14; Baran, 2013: 103-104). Asamblaj "20. yüzyıl sanatında görülen bir davranış ve sanatsal üretim biçimidir. Sanat yapıtını boyama, çizme, resmetme ve yontma gibi eylemler oluşturmayı yadsıyarak onu sanatsal araçlarla ortaya konmamış doğal ya da endüstriyel nesnelerin veya parçaların yeni bir düzen içinde bir araya getirilişiyle üretmeyi öngörür. Yapıt zaten önceden de var olan öğelerin yeni bir dizge içine yerleştirilişiyle yaratılmaktadır. Fotomontaj ve kolaj, aslında birer

asamblaj türüdür. Fakat asamblaj çeşitli malzemenin ya da ayrı cinsten nesnelere bir araya getirildiği üç boyutlu yapıt olarak da tanımlanmaktadır” (Noyan, 2001:15; Akt: Bitmez, 2008: 33).

Kolaj çalışmalarında düşünce, hatıra, nesne, renk, doku birlikteliklerinin yanı sıra anlık deneyimler çalışmaya dinamizm kazandırarak sonucu etkileyen bir süreci tanımlar. Çalışmalarda tanınabilir görüntüler ya da nesnelere farklı birleşmeler eşliğinde düşündürüp, sorgulatan bir bakış açısını sunmaktadır. Yüzeğe eklenen her bir parça sanatçının öznel varlığını yansıtmakta, parçaların bileşimleri ise farklı alanlara dair ortaklıklar kurmaktadır. Sanatçı, seçicidir. Seçimlerinde düşünsel ortaklıklar kurmakta ve bilinçli bir şekilde tüm parçaları anlamlı bir bütüne dönüştürmektedir. Sanatçının bu anlamda bütünsel algısına konu olacak elemanlar çeşitli fotoğraf kareleri, kumaşlar, kâğıtlar, atık malzemeler, çeşitli hazırlı nesnelere, özneye ait eşyalar olabileceği gibi sanatçının saç teline kadar kimliğinin detaylarını ve izlerini taşıyan geniş kapsamda ve sonsuz sayıda çeşitlenebilen elemanlardır. Güncel sanat düşünceye odaklandığı kadar sanatçının herhangi bir eylem biçimine de odaklanabilmektedir. Bu noktada asamblajlar dikkat çekmektedir. Sanatçı lastik tekerlek, kitap, ampul, merdiven, her türlü araç-gereci üç boyutlu düzenlemeleri için kullanabilmektedir. Çeşitli eylemlerini gerçekleştirirken topladığı nesnelere ya da eylemleri sırasında çekilen fotoğrafları düzenlemesine ekleyerek çoğaltabilmektedir.

3.1.3. Montaj-Fotomontaj

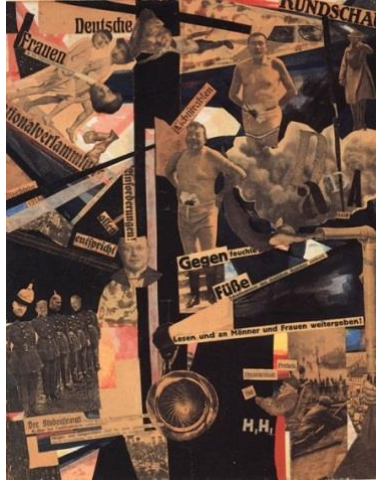
TDK'ya göre montaj'ın sinema ve televizyondaki anlamı kurgu, isim olarak anlamı ise bir makine, cihaz veya mobilyanın parçalarını yerli yerine takma, monte'dir. Kurma, takma anlamlarına gelen montaj sözcüğü hem endüstride hem de sanatta kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirinden farklı parçaları birbirine ekleyen, işlevi biten parçaların yenilenerek yeniden takılması ile yinelenen durum endüstride oldukça sık görülmektedir. Medya

yoluyla yığınca görüntü ve düşünce bombardımanına maruz kalan birey, montaj yöntemiyle bu kargaşayı yok etmeye çalışmıştır. Sanatta da ilişkisiz parçaların birlikte ilişkilendirilmesi ile şekillenen yeni bir anlam üretimi söz konusudur. Böylelikle montaj tekniğiyle yeni bir gerçeklik olgusu yaratılmaktadır (Bitmez, 2008: 35).

Kolaj ve fotomontaj tekniği, Birinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan Dada ruhuna en uygun yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Fotoğrafın bulunması ile birlikte imajların kolaylıkla çoğaltılabilme özelliği sayesinde kolay ve fotomontaj için çok seçenekli bir hal almıştır. Berlin Dada grubu içerisinde yer alan Raoul Hausmann, Hannah Höch, Richard Huelsenbeck, George Grosz gibi sanatçılar fotomontaj tekniğini kullanarak çok sayıda çalışma üretmişlerdir (Ergün, 2012: 8-9). TDK'ye göre, "Fotomontaj, bir konu üzerindeki eksik bölümleri tamamlamak veya daha çok konuyu bir araya toplamak için birkaç fotoğrafın birleştirilmesi" olarak tanımlanmaktadır (Url 8). Dada, asamblajlar ile dikkat çektiği kadar fotomontajları ile de oldukça ses getirmeyi başarmış bir akımdır. 1919 yılında Dadaist kadın sanatçılardan Hannah Höch "*Dada Panorama*" adlı fotomontaj çalışmasını gerçekleştirmiştir. Çalışmada Höch, feminist bir tepki oluşturabilmek ve erkek egemenliğindeki zihniyete dair bir sorgulama oluşturabilmek için bu kolajları üretmiştir (Ergün, 2012: 9). Hannah Höch, 1934 yılında fotomontaj üzerine şu sözleri dile getirmiştir:

"Fotomontajların temelinde fotoğraf vardır, fotomontaj fotoğraftan gelişmiştir. Fotoğrafın aşağı yukarı yüz yıllık bir geçmişi vardır. Fotomontaj o kadar eski olmasa bile, sanıldığı gibi, savaş sonrasının ürünü değildir. Fotoğrafın bir bölümünü kesmek ve yapıştırmak şeklinde tanımlanabilecek bu tekniğin ilk örnekleri, bazen büyükannelerimizin sandıklarında, şu ya da bu amcağı askeri üniformayla gösteren bir fotoğrafın baş kısmına yapıştırılmış bir kafa gördüğümüzde de karşımıza çıkar. O günlerde önceden basılmış kartpostallar

üzerine başka bir insan başını yapıştırmak adettenmiş. Hazır bir manzara içinde, örneğin ay ışığında bir tekneyi gösteren pitoresk bir görüntüye bir aile görüntüsünün topluca yapıştırıldığına tanık olmak da mümkündür. Resimli kartpostallar için seçilen esprili imgeler de kesilip birleştirilen fotoğraflardan oluşmaktaydı... Dadacılar 1919 yılında fotoğraf aracılığıyla yeni biçimler yaratabilme olanağını keşfederek o saldırgan fotomontajlarını yapmaya başladıklarında, ilginçtir, aynı teknik aynı anda, eş zamanlı olarak Fransa, Almanya, Rusya ve İsviçre gibi çok çeşitli ülkelerde ortaya çıktı. Bu ülkelerdeki sanat ortamları büyük oranda birbirlerinden kokuştuktu. Savaşı yeni sona ermiş, ilişkiler de diplomatik adımlarla yeni yeni gelişmekteydi. Bu yüzden bunu ilginç ve garip bulmuşumdur, yani bu bir kişinin ya da bir grubun ortaya attığı yeni bir fikir değil, tam da o dönemde fotoğrafın bir tür olarak canlanmış olmasıdır” (Antmen, 2017: 130).

Görsel 6: Hannah Höch, Dada Panorama (Url 9).

20. yüzyılda nesne sanatının temel elemanı olarak yerini almıştır. Sanat için atık malzemeler dahil olmak üzere her türlü araç gereç kullanır hale gelmiştir.

Gerçekte hiçbir estetik değere sahip olmayabilen nesnelere, mekânsal bir nitelik kazanarak heykelin gösterişli yapısına karşı eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Parçalar bir araya getirilerek kompozisyona dönüştürülmekte ve bir anlamda nesne sanatına dönüşen bu dönemde kavramlar önem kazanmaktadır. Kavramsal sanatın da başlangıcı olarak görülebilecek bu dönemde anlık olaylara odaklanan ya da kavram üzerinde geliştirilen çalışmalar dikkat çekmektedir. Özellikle Duchamp ve onun çağdaşı birçok sanatçı hazır nesneyi önemseyerek sanat kurumlarını dışlamışlar ve montaj mantığını benimsemişlerdir. Endüstriyel bir malzeme olan Pisuarı bir sanat galerisinde sergilenmek üzere gönderen Duchamp, sanat kurumlarının burjuvanın tekelindeki yapısına yönelik bir eleştiri gerçekleştirmiş ve aslında sanat eserinin ne olduğuna dair soruları da gündeme getirmiştir. Sanat eserini değişime uğratan bu anlayış Kübistlerle başlayarak, Dada, Konstrüktivistlerle gelişmiş ve farklı nesnelere bir araya getirme, çoğaltma teknikleri ile Pop Art'a kadar devam etmiştir (Bitmez, 2008: 36; Tokat, 2010: 28).

Kübist sanatçılar kolaj ya da asamblaj çalışmaları ile gerçek nesnelere sanata dahil etmişlerdir. Bu nesnelere geleneksel sanatın biçim ve malzeme anlayışının sınırlarını genişletmiş ve sanatçının düşüncelerini özgürce görselleştirebilmelerine olanak tanımıştır. Bu noktada sanata katılan atık malzemeler ve hazır nesnelere 1960 yıllarından itibaren Pop Art'ta kullanılmak üzere ardından Fluxus, Happenings, Kavramsal Sanat gibi daha birçok avangard sanat hareketi bünyesinde gelişerek, değişerek varlığını göstermiştir (Sağlam, 2017: 37; Zırhlı, 2009: 2). 20. yüzyıl ve özellikle 21. yüzyıla damgasını vuran en önemli gelişmelerden biri de bilgisayar teknolojisidir. Yeni Medya alanında oluşturulan eserler, izleyicinin zaman-mekân algısını şaşırtmakta ve sayılarla oluşturulan sınırsız alanlar yaratmaktadır. Bu oluşumlar, bilim-sanat işbirliğini gündeme getirmekte ve bu anlamda sanatçının seçtiği nesnelere, buluntu nesnelere yanı sıra dijital kolajlara dönüşmektedir. Bilgisayar ortamında çeşitli programlar ya da yazılımlar doğrultusunda esere dönüşen bilimsel veriler,

sanatçının düşüncesini, anılarını, yaşamından kareleri gibi sınırsız olasılıklarda karışımıza çıkarılmaktadır. Sanatçının kolaja, montaja yerleşecek seçimleri, dijital platformda gerçekleşmekte, seçme, ekleme süreci değişime, dönüşüme uğramakta, sanal ortamda gerçekler yapıbozuma uğratarak değişen temsil göstergeleri izleyiciye sunulmaktadır.

Dadaistlerle başlayan gündelik nesnelerin sanata dahil edilmesi gelişen teknolojilerle birlikte görüntüsünü de değiştirerek güncellenmiştir. Dada sonrası 1950'lerde İngiltere'de ortaya çıkan Pop Art'ta gündelik nesnelere çoğaltılarak ve dijital teknolojiler ve baskı teknikleri ile farklı kompozisyonlarda sanat eseri niteliğinde sunulmuşlardır. Pop Art sanatçıları popüler kültüre ait nesnelere ele alarak o nesnelere kullanarak sanatı yaşamın içine dahil etmişlerdir. Pop Art sanatçılarından Andy Warhol, dönemin ünlü isimlerini, haber fotoğraflarını, çizgi romanları, Campbell'in çorba konservelerini tüketici kültürüne ait daha birçok öğeyi ve kitle iletişim araçlarından görüntüleri yeniden düzenleyerek yeniden meşhur etmiştir. Warhol'un çorba kutuları, seri olarak üretilen basılı reklamlara benzese de aslında hepsi elle boyanmış çalışmalardır. Her bir tuvalinde aynı görüntüyü dikkatli bir biçimde üreten Warhol, reklamın tekrarına ve tekdüzeliğine bir göndermede bulunmaktadır. Sadece kutuların önündeki etiketleri çeşitliliklerine göre değiştirmiştir. Bu sürecin ardından 1962'lerde Warhol fotoğraf serigrafisi çalışmalarına dönmüş ve ticari kullanım için icat edilen baskı tekniğini sanat çalışmalarını üreten bir yapı olarak değerlendirerek, böylelikle reklamların yöntemi ile sanatsal çalışmalarını ilişkilendirmiştir. Bu yaklaşımı ile sanatın sadece seçkin birkaç kişi için yapılmış olmasına karşı çıkarak Amerikan halkının kitlesi için yapılma gerekliliğini vurgulamıştır (Zırhlı, 2009: 9; Url 10).

Görsel 7: Andy Warhol, Campbell's Soup Cans. 1962. Synthetic polymer paint on thirty-two canvases, Each canvas 20 x 16" (50.8 x 40.6 cm). Overall installation with 3" between each panel is 97" high x 163" wide. MoMA Online Collection (Url 10).

Sanatta atık ve hazır nesnelere kullanım belli tarihsel koşulların ve tüketim toplumunun yaratmış olduğu endişe çerçevesinde gelişen bir durumdur. Tüketim kültürü ve kitlesel algı biçimlenişlerinin tekdüzeliğine ilişkin sorgulama biçimleri Duchamp'ın ardından Andy Warhol, Richard Hamilton, Tom Wesselman, Robert Rauschenberg, Joseph Beuys gibi sanatçıları da harekete geçirmiş ve böylelikle pek çok yeni akım ve sanat hareketi biçimlenmiştir. Günümüzün sanat biçimlerinde atık nesnelere endüstriyel malzemelere kadar kolaj, fotomontaj, dijital baskı teknikleri ile yeni imgelerin üretildiği görülmektedir. İletişim teknolojilerinin son derece etkin alanı karşısında sanatçılarda bu üretilmiş yeni gerçekliklerden kendilerine dair yeni gerçeklikler üretmekte ve gerçeklik algısı sürekli değiştirilmektedir (Zirhlı, 2009: 9-10, 63).

“Çağın ilerleyen teknolojik gelişmelerinin yadsınamaz bir gerçeği ve sonucu olarak fotoğraf ve sinema, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu durum sanatçılar için de var olan ya da yeniden oluşturulan değişken imgelerinin kurgulanması anlamına geliyordu. Üretim bağlamında sınırsız biçimde imgelerin çoğaltılabilmesi ve yeniden üretilebilmesi durumu ile Kübist sanatçıların ortaya koyduğu kolaj, asamblaj gibi tekniklerin ötesine

geçilmiştir. Dönemin değişen sanat dinamikleri açısından ele alındığında nesneye yüklenen anlamsallık ve nesne kavramı artan bir ivme ile öne çıkmaktadır. Bu durumun bir yansıması hatta bir sonucu olarak da Kübizmin ilk olarak başlattığı/anlamsallaştırdığı ve zamanla Dada'nın zirveye taşıdığı kolajı Pop-Art sanatçıları da büyük ölçüde kullanmıştır" (Kayahan, 2019 a: 624).

Pop Art çalışmalarında yerini alan nesnelere, kitle kültürünün oldukça aşına olduğu, bilindik imgelerdir. Pop Art, genellikle reklam dünyasının dünya üzerinde kurmuş olduğu egemenlik ve insanlar üzerinde etkisi, magazin dergileri, sosyal medyanın sanatın ve sanat eserinin önüne geçmesini eleştiren bir anlayışı açıklamaktadır. İstemedi de olsa tüketim kültürü ile bir rekabete giren sanatçılar bu durum karşısında tepkilerini bu görsel düzenin imgelerini kullanarak, eserlerinde onlara yer vererek göstermeyi seçmişlerdir. Bu doğrultuda iş üreten sanatçılardan Richard Hamilton kadın, popüler tüketim malzemeleri, otomobiller gibi konulara çalışmalarında yer vererek kolaj ve fotomontaj teknikleri ile kendi gerçeğini yansıtmıştır. Yarın adlı sergisinin afişi için hazırlamış olduğu *'Bugünün Evlerini Bu Denli Farklı, Bu Denli Cazip Kılan Nedir?'* isimli kolajı sanatçının iç mekânda göstermek istediği kitle kültürüne ve tüketim kültürüne ait televizyon, süpürge, kasetçalar, film afişi gibi ürünlerin bir arada yerleştirilmesi ile oluşturulmuş aynı zamanda gençlik ve cinsellik konularına da vurgulayan bir düzenlemedir (Bülbül, 2014:116; Güneş, 2013: 55-56).

Görsel 8: Richard Hamilton, Günümüz Evlerini Böyle Farklı ve Çekici Hale Getiren Nedir?, 1956, Kolaj, 41 x 29 cm. (Url 11).

Günümüzde kolaj, fotomontaj teknikleri daha farklı tekniklerle birlikte kullanılmakta ve oldukça çeşitli üretimler gerçekleştirilmektedir. Baskiresim, yine bu uygulamaların sınırsız tasarım olanakları ile şekillenebildiği alanlardan birisidir. Sanatçılar, kendi kolaj ya da fotomontaj çalışmalarını bireysel seçimleri ile çeşitli tekniklerde gerçekleştirebilmektedirler (Kayahan, 2019 b: 1138). Sanatın sınır tanımaz dünyasında sanatçı hazır nesneyi seçer, hatıralarının fotoğrafa dönüşen kâğıtlarını ayıklar, dijital platformda sayısız parçayı birleştirir, düşüncelerine deneysel bir boyut kazandırarak mekânlar, yapılar, arşivler oluşturur. Tam da bu noktada hiçbir kısıtlama olmaksızın, seçer, parçalar, keser, birleştirir. Bu süreci kimi zaman boya, kimi zaman kâğıt, tuval, hazır nesne ile kimi zaman ise dijital ortamda gerçekleştirilmektedir. Sonuçta elde edilen çıktı, öfke, kızgınlık, sevgi, şefkat, merhamet, geçmiş, şimdi, gelecek ve daha pek çok kavramın bireysel söylemleridir. Kolaj, montaj ya da asamblajlarda açığa çıkan, anlaşılmayı bekleyen her bir parça, bilinen görüntülerin ardında yatan bir diğer gerçeği ya da o parçaya bakan her bir gözün farklı düşünce sistematiğini ortaya çıkarmak adına izleyicinin algı sınırlarını zorlamakta ve yeni bir özgürlük alanı sunmaktadır.

3.2. Mehtap Bingöl Bireysel Söylemler

Sanat yoluyla anılarımıza sığınır, yeni yaşam mekanları oluşturur. Bingöl'ün çalışmaları geçmişine dair hatıralarını saklı tutarken, onları geleceğe taşıma arzusu ile şekil almaktadır. Yaşamına dokunan izleri bulup, açığa çıkarmaya, benliğine ait tüm iyi, kötü detayları yakalayıp, onlarla barış yapmaya niyetlenen Bingöl, parçaları bütüne dönüştürerek adeta varlığına dair olumlu ya da olumsuz her şeyi kabullenerek benliğini ortaya koyar. Tekrar tekrar bütüne dönüşen parçalar, kendi yaşamından parçalar bazen de dünyanın bir diğer köşesinde gerçekleşen bir olayın yine onun ruhuna dokunan yapıtaşlarıdır.

Görsel 9-10-11: Mehtap Bingöl, “Çağrışım Serisinden”, A3 Schoeller Kağıt Üzerine Yağlı Boya, Kolaj ve Dijital Kolaj, 2019.

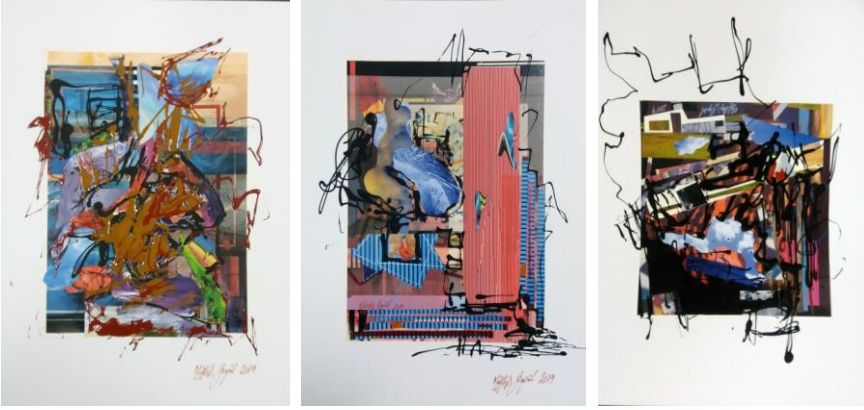
Onun kolajları geçmişinden şimdiye sonrasında geleceğe dokunan geçişlerdir. Bu zaman geçişleri farklı elemanların birleşerek yeni algı biçimlerine dönüşmesi ile sürekli yinelenerek devam etmektedir. Kolajları, bütünsel bir yapıda müziği, geometriyi, tesadüf ögesini, bilinçli düzenlemeleri, rengi, dokuyu, tekrar, denge, ritim, aralık, hareket gibi pek çok öge ve ilkeyi barındırmaktadır. Fazlasıyla öge, ilke ve kavramla ilişkili olan görsellerde, düşüncelerinin çeşitlemeleri vardır.

Kolaj, boya ve dijital kolaj ile gerçekleştirilen çalışmalarda çıkış noktası hatıralar, zaman ve zihin kavramlarıdır. Zihin bir mekandır. Sanatçının sınırsız, sonsuz mekanı olarak karşımıza çıkan zihninde anıları, farklı zaman dilimleri içerisinde değişik zeminlerde dolaşmakta, nerede konumlanmak isterse, oraya yerleştirilmektedir. Böylesine özgür bir alanda gezinen çağrışımlar, sınırlı bir yüzeyde belirmesine karşın, her bir detayıyla sınırsız bir anlatımı temsil etmektedir.

Görsel 12-13-14: Mehtap Bingöl, “Çağrışım Serisinden”, A3 Schoeller Kağıt Üzerine Yağlı Boya, Kolaj ve Dijital Kolaj, 2019.

Bingöl, karışık teknikle gerçekleştirdiği çalışmalarında bilgisayar teknolojisinden faydalanmaktadır. Photoshop programı ile fotoğrafa dönüşen anılarını keser, birleştirir, silikleştirir ya da canlı kılar. Düşünsel sürecinin grafik programları ile seçilip dönüştürülmesi ardından elde ettiği dijital kolajların çıktıları üzerine yeni kolaj girişimlerinde bulunur. Dijital kolaj üzerine kolaj. Bu süreçte dijital kolajlarına eklenenler dergilerden parçalar, çeşitli fotoğraf kareleri, kumaş parçaları, farklı atık malzemeler ve bunlar gibi daha pek çok materyal olabilmektedir.

Görsel 15-16-17: Mehtap Bingöl, “Çağrışım Serisinden”, A3 Schoeller Kağıt Üzerine Yağlı Boya, Kolaj ve Dijital Kolaj, 2019.

Bingöl, çalışmasına katkı sağlayacak ve eseri bütüne kavuşturacak her bir ögeyi dikkatle, heyecanla, sabırla ve gereklilikle seçerek kolaja dönüştürmektedir. Çalışmalarının bileşenleri çoğu zaman onu oluşturan ailesi, arkadaşları ve dünya olaylarıdır. Yaşadığı kötü anları, karşılaştığı negatif kişileri ve savaş, yoksulluk gibi tüm olumsuzlukları görmezden gelircesine onlara dair hiçbir izi eklemeyerek, seçmeyerek, ayıklayarak iyiye, güzele, doğruya ulaşmaya çalışmaktadır. Kolajları, bir yolculuktur. Geçmişten başlayan ve nereye ulaşılacağı pek de kestirilemeyen, her durakta yeni bir görsele dönüşen, uçsuz bucaksız bir yolculuktur. Bu devinim yüklü yolculukta geçmişin izlerini taşıyan boya yine onun yanında yer almaktadır. Kolajın tamamlanma aşamasında devreye giren, akıtma yoluyla gerçekleştirilen dinamik boya değerleri çalışmaya son olarak enerjisini katmaktadır. Bingöl’ün düşüncesinin, duyu ve bedeninin enerjisi ile birbirine bağlanan kolajlar, onun gerçeğini oluşturan bir ifade biçimidir. İlk bakışta soyut olarak algılanan bütünsel yapı, bireyin kişisel alanıyla sınırlanan, onun yaşamından oldukça gerçek görüntüler sunan figürle, soyutun kaynaştığı bir yapıda düzenlenmiş sanatçıya ait bir okumadır.

Görsel 18-19-20: Mehtap Bingöl, Evde Sanat Serisinden, Kağıt Üzerine Akrilik Boya ve Dijital Kolaj, Değişebilir Boyutlarda, 2020.

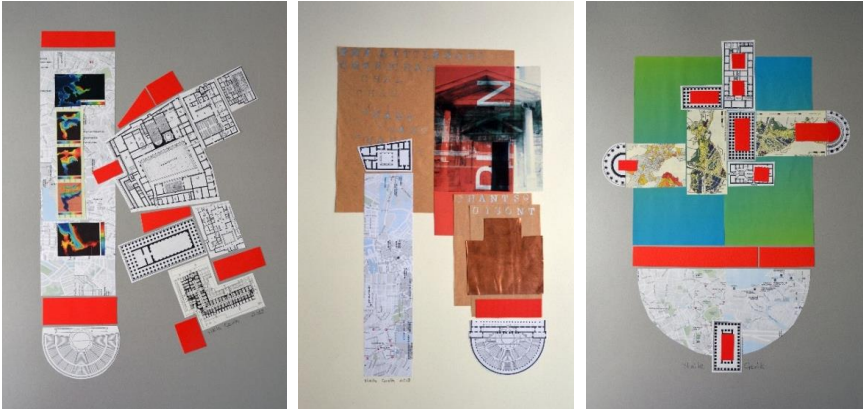
Aynı zamanda Bingöl, kağıt üzerine ya da tuval üzerine akrilik boya ile çalıştıktan sonra “sanat eserinden sanat eserine dönüştürme” yaklaşımı ile eski eserlerinden grafik programı aracılığıyla parçalar alır ve bu parçaları yeni çalışması üzerinde kullanarak bambaşka bir dünya sunan yeni bir çalışmaya dönüştürür. Hayat bir akış içerisinde. Hiçbir şey olduğu yerde durmaz. Hiçbir şey mutlak kalmaz. Bingöl’ün çalışmaları devinim içinde değişen hayatın görüntülerinden tarihe iz bırakmak istercesine, yaşanmışlıkların kaybolup gitmesine izin vermemek adına, sevgileri, mutlulukları, gözyaşlarını, kahkahaları saklayabilme çabasıdır. Yaşanmış mekanlarda ve zamanlarda kalabilme uğraşdır. Fotoğraf makinesi öylesine kuvvetli bir icattır ki anlık izlenimleri geleceğe taşır. Rüzgar, bir ağaca dokundu, ufak yaprakları sessizce ve ahenkle yere savurdu. Bir saniyede gerçekleşen bu ahenkli yönelimi kalıcı kılan fotoğraf karesi ve bu görüntünün kolajdaki varlığı, o anı gören gözün duygularını da aktarır mı kağıda? Belki de. Belki de ki evet’e ulaşabilme çabasıdır kolaj. Kolaj, onun için çoksesli bir müziktir.

Wassily Kandinsky (1914) Köln Konferansında sanat anlayışı ile ilgili şu sözleri dile getirmiştir: “Ben müzik resmetmek istemiyorum. Ben ruh halleri resimlemek istemiyorum. Renksel olarak ya da renklerden soyutlanarak resim yapmak istemiyorum. Geçmişin başyapıtlarındaki armoninin herhangi bir özelliğini yıkmak, değiştirmek ya da onlarla yarışmak istemiyorum. Geleceğe doğru yolu göstermek istemiyorum. Bugüne kadar nesnel ve bilimsel açıdan ele

aldığım ama daha pek çok eksiği bulunan kuramsal yapıtlarımdan ayrı olarak en azından birkaç izleyici tarafından doğru biçimde deneyimlenebilen iyi, gerekli, yaşayan resimler yapabilmek istiyorum” (Antmen, 89). Kandinsky'nin anlatısındaki gibi Bingöl'de belki sadece kendi için belki de birkaç izleyici tarafından doğru bir biçimde algılanabilecek, iyiye ulaştıran bir yolu tarif ederken zaman kavramını yok ederek yaşayan resimler yapmayı amaçlamaktadır.

3.3. Naile Çevik Bireysel Söylemler

Günümüz sanatı, çok katmanlı çağrışımlarla dolu özgün bir tasarım süreci olarak değerlendirilebilir. Bu durum, sanatsal üretimin her alanını kendi içinde öznel bir yapıya sahip kılarken sanatın kendine özgü ifade olanaklarını da izleyicinin dikkatine sunmaktadır. Kendi içinde dinamik bir sürece ve yapıya sahip olan sanatsal üretim süreci bağlamında akademisyen/sanatçı Naile Çevik'in ev ve yuva kavramı özelinde hayal edilen, özlemi çekilen olumlu anlamda yeri/yurdu belli olmayan ve bir anlamda her yere ait olan *Kurgusal Mekânlar Serisi*, Çevik'in son beş yıllık sanatsal üretimlerini kapsamasının yanı sıra bu makale 2019 yılı kolaj temelli üretimlerinin bir kısmını içermektedir.

Görsel 21: Naile Çevik, Kurgusal I, 2019, Kağıt Üzerine Kolaj (Harita, Fotoğraf, Linol Baskı, Mimari Planlar), 35x 50 cm.

Görsel 22: Naile Çevik, Kurgusal II, 2019, Kağıt Üzerine Kolaj (Bakır Plaka, Harita, Fotoğraf, Linol Baskı, Gravür Baskı, Asetat, Elle Müdahale, Mimari Planlar), 35x 50 cm.

Görsel 23: Naile Çevik, Kurgusal III, 2019, Kağıt Üzerine Kolaj (Harita, Fotoğraf, Mimari Planlar), 35x 50 cm.

Uluslararası alanda hızla yaygınlaşan kavramsal sanat, 1960 sonrasında gelişen tüm akımların yolunu açmıştır (Antmen, 2008: 196). Çağdaş sanat anlayışında ortaya çıkan yaklaşımlar ise sanat disiplinlerinin birbirini etkilediğini, önemli olanın estetik duyarlılık olduğunu ve ortaya çıkan sanat nesnelerinde kullanılan malzemenin ne olduğundan çok, içeriğin önem kazandığını göstermiştir. Günümüzde plastik sanatların değişik alanlarında görülen pek çok eser ya da etkinliğin algılanmasında, artık geleneksel anlamda bir görüntü algılaması yetmemekte, bunlar dayandıkları düşünce ve yorumlarla değer kazanabilmektedir (Akdeniz, 1995: 9-10). Plastik sanatların değişen bu algısının bir sonucu olarak değişken kurgular mekânsal boyutta bir görünürlük kazanmıştır. Özellikle ev ve yuva kavramları üzerine üretilen bu çalışmalar avcı-toplayıcı insanlardan yerleşik yaşama geçen ilk Neolitik Dönem insanları için bile hayati önem taşıyan barınma içgüdüsünün günümüz toplumlarında ev kavramın geçmişte olduğu gibi gelecekte de birçok sanatçının ilham kaynağı olacaktır.

Bireysel ve toplumsal olarak birçok fiziksel ve duygusal süreci etkileyen ev ve yuva kavramları günümüzde kimlik, aidiyet, sahip olma/olamama vb. birçok yeni algıyı ortaya çıkarmıştır. Bu çok tanımlı kavramlar bütününe ev-yuva açısından bakıldığında Görsel 21-22 ve 23'de kağıt üzerine kolaj uygulaması yapılmıştır. Özellikle disiplinlerarası süreçte farklı disiplinlerin birlikteliği ve değişken malzeme arayışlarının bir yansıması veya sonucu olarak bu üretimlerde, baskı resim, kolaj, elle müdahale vb. gibi farklı teknikleri kullanarak yorumlanmıştır.

Tasarım, üretim süreci ve teknik açısından değerlendirildiği zaman Kurgusal I,II ve III isimli çalışmaların hepsinde katmanlı bir yapının ön plana çıktığı gözlenmektedir. Bu katmanlı yapı hem anlamsal boyutta hem de teknik olarak kolaj'ın ön gördüğü duruma gönderme yapmaktadır. Kültürel çeşitliliğin bir sembolü olarak da değerlendirilebilecek olan ev/yuva kavramına dair göndermeler dünyanın herhangi bir yerine ait olduğu düşünülen haritalar aracılığı ile geniş bir coğrafya için bu kavramın değerini genişletmektedir. Her üç çalışmada da mimari planların haritaların öznelleşmesi bakımından bir uzantısı olma hali dikkat çekicidir. Kompozisyonda renk unsurunun dinamik bir biçimde kullanılmasının yanı sıra özellikle parçalı kullanılan kırmızı renk vurgusu ile mimari planlara dikkat çekilmek istenmiştir. Bu mimari planlar tarihsel süreç açısından değerlendirildiğinde birilerine ait evleri/yuvaları temsil etmektedir.

Görsel 24-25-26: Naile Çevik, Kurgusal Söylemler I-II ve III, 2019, Kağıt Üzerine Kolaj ve Linol Baskı, 35x 50 cm.

Kurgusal Söylemler I-II ve III isimli çalışmalarda kompozisyonun merkezinde dikey bir leke olarak kullanılan ve baskiresim (linol baskı) aracılığı ile oluşturulan okunaklı olmayan yazı formatı ev'lerimizde yaşadığımız geçmiş-şimdi ve gelecek bağlamında bir açıklama/bilgilendirme sunmaktadır. Ancak bu bilgilendirme kişiden kişiye farklı anlamlar kazanmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğinde

Yalçın ve Fırıncı'ya göre baskiresim bugünkü anlamıyla çağa uygun ve toplumun modernizm ile birlikte ulaştığı noktada sanat eserlerine yeni bir görünüm sağlamayı başarmıştır (Yalçın, 2012: 58).

Çağdaş sanatta baskiresmin yerinin ve öneminin, teknolojik gelişmelere verilen cevapla, geleneksel ve çağdaşla birlikte kurulan ve değişken benzersiz bir hareketlilik ile ortaya koymaktadır (Fırıncı, 2013: 13). Bu çalışmalarda, linol baskı aracılığı ile koyu renklerin geri planda ve merkezde olmasının yanı sıra canlı renklerden oluşan dünya kavramına da gönderme yapılmak istenmiştir. En geniş anlamıyla dünya doğduğumuz günden beri hepimizin evi-yuvasıdır. Parçadan bütüne katmanlanan Görsel 24-25-26'da kare ve dikdörtgen biçimlerle Neolitik dönemden günümüze yansıyan ev kavramının birincil anlamı açısından barınak kavramından ayrılarak kişinin kendi bireysel ihtiyaçlarına yönelik oluşturduğu ev'leri tanımlamaktadır.

Görsel 27-28: Naile Çevik, Kurgusal Söylemler IV-V, 2019, Kağıt Üzerine Kolaj (Linol Baskı ve Mimari Planlar), 35x 50 cm.

Görsel 27-28'de özellikle yarım daire formu aracılığı ile geometrik yapısı gereği ve kompozisyonun merkezinde yer alması bakımından üzerinde yaşadığımız

dünyaya vurgu yapmasına odaklanılmıştır. Kompozisyonun en alt tarafına eklenen kare parçalar ve mimari planlar aracılığı ile çalışmaya ritimsel bir unsur kazandırmış ve içinde yaşanan an'a bir akış sağlanmıştır. Kompozisyonun genelinde geçmişin bugüne, bugünün de geleceğe bağlanmasını sağlayan büyük bir çekirdek, kor, yuva vb. biçimlerde tanımlanabilecek olan dünyanın hem şekil-zemin bakımından hem de bireyin duygusal durumunda bir denge sağlaması durumuna odaklanılmıştır.

3.4. Sonuç

Sentetik kübizm ile başlayan sanat eserine ekleme, birleştirme, yapıştırma tekniği Dada, Konstrüktivizm, Sürrealizm, Pop Art ve Kavramsal Sanatta değişerek ve dönüşerek yeni ifade biçimlerine ulaşmıştır. Bu süreç, kitle kültürünün tüketim kavramı ile belirginleşmekte ve artan üretim-tüketim ilişkisinde bu tüketim kültürüne yönelik malzemeler sanatçının ilgi odağı haline gelmeye başlamıştır. Bu anlamda sanatta disiplinlerarası bir şekilde yol alan sanat formları, çeşitli atık malzeme ve hazır nesnelerin katılımıyla yeni anlamsal boyutlar kazanmıştır. Bu boyutta dikkat çeken nokta, malzemenin karakteristik özelliklerini tanımlayan birincil anlamlarının ötesine geçilmesi ve ona yeni bir sanatsal görünüm/durum kazandırılmasıdır. Kronolojik olarak Kübizm ile başlayan kolaj, asamblaj teknikleri temelde ekleme-çıkarma eylemine odaklanır. Ancak bu durum özellikle çağdaş sanatta uygulamaları ve günümüzün her daim değişken sanat anlayışları bakımından değerlendirilirse sanatçı üretimlerinin yeni ve farklı bir plastik çözümlenmeye kavuşması göz ardı edilemez.

Sıradan şeyler, yenilenir, yeni bir düzen ve kimlik kazanır. Kolaj, fotomontaj ya da asamblaj sanatçıya oldukça geniş bir özgürlük alanı sunmaktadır. Dokunma hissi uyandırabilecek parçalar, boyalar bütün içerisinde gizemli olabilmekte ve

bu gizemli yapının içinde yer alanlar sanatçının göstermek istediği ölçüde algılanabilmektedir. Çalışmalarda alternatif sınırlar çoğalmakta ve yeni alanları sınırlayan çerçeveler oluşturulabilmektedir. Her yeni çerçeve, bir yaşam alanını, bir ilişkiyi, bir zamanı görselleştirebilir. Çalışma, alımlayıcıyı bir şeylerin ötesine taşır. Sanatçının karakteristik özelliğinden izler taşıyan kolajlar, fotomontajlar ya da asamblajlar karmakarışık kurgular olabileceği gibi oldukça düzenli ya da sıralı dizilimler şeklinde de varlık gösterebilir. Bu çözümlemelerden hareketle günümüz sanatçıları da, sanat eserlerinde, endüstriyel atık malzemeleri kullanarak ve çözümleyerek, yeni bir sanatsal dil oluşturmuşlardır. Çağdaş sanatın odağında oluşturulan bu yeni sanatsal dil günümüz sanatçılarının da yeni, farklı ve özgün bakış açılarıyla alternatif arayışlarının değerlendirilmesi söz konusudur. Özellikle çağdaş sanatta bir düşünme, görme, anlama, anlamlandırma vb. biçimleri olarak her sanatçıya bireysel tarzı bağlamında tercih ettiği teknik ve uygulama olanakları ile özgün çalışmalar üretebilmesi için kolajın deneyimlendiği görülmektedir. Bu deneyim günümüz sanatçısına duygularını/düşüncelerini tercih ettiği malzemeyi, biçim, konu vb. kısıtlaması olmaksızın özgürce ortaya koyabileceği sınırsız bir alan sunmaktadır/sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, H. (1995). Plastik Sanatlarda Günümüz Sanat Eğilimlerinin Düşünsel Dayanakları ve Bunun Çağdaş Türk Sanatına Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme. *Anadolu Sanat*, 3, 9-34.
- Antmen, A. (2017). *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. 8. Baskı. Sel Yayıncılık: İstanbul.
- Antmen, A. (2008). *20.Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Baran, Derya. (2013). *Heykelde Hazır Nesne Algısı ve Dönüştürme Üstüne Uygulamalı Araştırmalar ve Bir Sergi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir
- Bitmez, Mehmet Hakan.(2008). *Modern Çağda Kolaj, Asamblaj, Montaj Gibi Teknik ve Anlayışların Heykel Sanatına Etkileri*, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay
- Bülbül, M. (2014). "Sanat Akımlarında Portrenin Yeri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Çağlayan, E. (2018). *Sanat Eğitiminde Kolaj Tekniği ve Öğrencilerin Kompozisyon Kurma Becerilerine Katkısı*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 43 (Ocak2018/1). s. 1-13.
- Çimen, Tayfun. (2017). *Endüstriyel Atıkların Plastik Çözümlemeleri*, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu, Ankara

- Doğruer, Tülin. (2008). Görsel Sanatlarda 1945 Sonrası Atık Nesne Kullanımı, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- Ergün, C. (2012). Temel Sanat Eğitiminde ve Çağdaş Sanatta Kolaj-Fotomontaj. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat-Tasarım Dergisi. Cilt 1, Sayı: 3, s. 5-19.
- Fırıncı, M. (2013). Dijital çağda geleneksel baskı resim ve teknikler arası geçiş (melezleşme). Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 4(4), 127-135.
- Güneş, N. (2013). “Resim Sanatında Kolaj, Asamblaj ve Türk Resmine Yansımaları”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne
- Kayahan, Zeliha. (2019 a). Resimsel Bir Unsur Olarak Kadın İmgesi ve Çok Katmanlı Kurgusal Dil Bağlamında Bireysel Söylemler, Atlas International Refereed Journal On Social Sciences Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed ISSN:2619-936X, Vol:5, Issue:21, pp.617-632
- Kayahan, Zeliha. (2019 b). Disiplinlerarası Süreçte Resim-Baskıresim Yakınlaşmaları Üzerine Bireysel Söylemler, İdil, 61 (Eylül):. Doi: 10.7816/İdil-08-61-07, s. 1133-1147
- Lynton, Norbert. (1991). Modern Sanatın Öyküsü, (Çeviri: Cevat Çapan ve Sadi Öziş), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Baskı.
- Noyan, Meltem (2001), “Kolaj, Asamblaj, Ready-Made”, Genç Sanat Dergisi, Sayı 86.

- Öznülür, H. (2019). Atık Nesnelerin Resim Sanatına Girişinde Picasso ve Braque'nin Etkisi. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 33, s. 698-708. ISSN: 2459-1149.
- Read, Herbert. (1994), Modern Sculpture: A Concise History, Thames and Hudson.
- Sağlam, Firdevs (2017). Çağdaş Sanat Uygulamaları ve Bu Uygulamalara Yönelik Öğretim Elemanlarının Görüşleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Tokat, Nurgül. (2010). Atık Nesne ve Doğa İlişkisi Üzerine Resimsel Çözümlemeler, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Yalçın, S. (2012). Sanayi Devriminden Günümüze Özgün Baskıresim Sanatının Önemi ve Yükseköğretimde Özgün Baskıresim Sanat Eğitiminin Sosyo-Kültürel Yansıma Açısından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul. YÖK Tez Veri Tabanından Erişildi (Tez No: 319505).
- Zırhlı, Koray. (2009). Atık ve Hazır Nesnelerin Sanat Objesine Dönüşümü Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin
- Wilson, M. (2015). Çağdaş Sanat Nasıl Okunur. Editör: Eren Koyunoğlu, Çeviri: Firdevs Candil Erdoğan. Nisan, Birinci Baskı. Hayalperest Yayınevi, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKÇA

Url 1: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/schwitters-relief-in-relief-t01259>

Erişim Tarihi: 17.05.2020

Url 2: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/schwitters-red-wire-sculpture-t05767>

Erişim Tarihi: 17.05.2020

Url 3: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/schwitters-relief-in-relief-t01259>

Erişim Tarihi: 17.05.2020

Url 4: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/schwitters-red-wire-sculpture-t05767>

Erişim Tarihi: 17.05.2020.

Url 5: <https://www.youtube.com/watch?v=9S6tI70Z5dY>

Erişim Tarihi: 17.05.2020.

Url 6: <https://zhrblc.wordpress.com/2013/05/09/yeni-bir-bicimkubizm/>

Erişim tarihi: 01.05.2020

Url 7: <https://alchetron.com/Raoul-Hausmann#raoul-hausmann-a0286197-8aba-404c-991d-f477cf3df85-resize-750.jpg>

Erişim Tarihi: 17.05.2020.

Url 8: <https://sozluk.gov.tr/>

Erişim Tarihi: 14.05.2020.

Url 9: <https://dadaportraits.wordpress.com/hannah-hoch/dadapamorama1919/>

Erişim Tarihi: 14.05.2020

Url 10: https://www.moma.org/learn/moma_learning/andy-warhol-campbells-soup-cans-1962/

Erişim Tarihi: 18.05.2020

Url 11: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/hamilton-just-what-was-it-that-made-yesterdays-homes-so-different-so-appealing-upgrade-p20271>

Erişim tarihi: 01.05.2020

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In 1912, Picasso and then Braque's work included newspaper pieces, waste materials, etc. Addition, joining techniques such as collage, assembly and photomontage have diversified after the Synthetic Cubism movement that started with the addition of different objects. In the article, works of art created by adding and joining techniques in contemporary art were examined in this context and evaluated through the readings of the artists' works. In particular, individual works of academican artist Mehtap Bingöl and Naile Çevik have been interpreted with the joining and splicing techniques.

Method

The research was carried out with the description method and scanning model. The study was carried out by conducting relevant local and foreign literature reviews on "Individual Discourses on Collage as an Expression in Contemporary Art". In the study, evaluations about the works and the movements of the artists considered important were made. Accordingly, the ways of using collage, assembly and photomontage techniques in contemporary art and the works of two academicians and artists in particular were examined.

Findings (Results)

In 1912, Picasso and then Braque changed the method of creating three-dimensional perception with illusion on two-dimensional surface in art. By sticking three-dimensional objects to the surface of the canvas, they created a true three-dimensional perception. Collage is an addition and joining technique created by sticking newspapers, fabric, pieces of paper and various materials on

a flat surface. This technique, which started with synthetic cubism, has been used frequently in art movements and movements by developing and changing.

In 1913, Vladimir Tatlin produced assemblies by combining various materials such as wood, wire, metal and cardboard. With the introduction of industrial materials in Russian Constructivism, three-dimensional arrangements began to be used rapidly in art. The place called Cabaret Voltaire, which was opened by Hugo Ball in Switzerland in 1916, was a place where the opposition group took refuge in the First World War. The artists gathered here prepared the Dada manifesto and produced a wide range of works with collage and assembly techniques. Especially Raoul Hausmann's work titled 'Mechanical Head' is an assembly that left its mark on the period. In this three-dimensional arrangement, Hausmann emphasizes the absurdity of war, the bankruptcy of rational mind, and uses symbolic ready-made objects to make these discourses readable.

Marcel Duchamp has introduced a very different approach to the use of the ready-made object in art. He sent an ordinary urinal to an exhibition in an art gallery as a work and brought a new meaning to the urinal except for its purpose of being produced. He attributed a work of art to a ready-made object. Thus, it is possible to present the ready-made object in art as a direct work. Computer technology is one of the most important developments that marked the 20th century and especially the 21st century. The works created in the field of New Media surprise the viewer's perception of time and space and create unlimited spaces created by numbers. These formations bring science-art collaboration on the agenda and in this sense, the objects chosen by the artist turn into digital collages in addition to the objects of the finds. The artist's choices that will be placed in collage, in the assembly, take place on the digital platform, the process of selecting, adding, is changing, transforming, and the

representation indicators that are changed in the virtual environment are presented to the audience. In the works of artist academician Mehtap Bingöl, the pieces that turn into a whole again, pieces from her own life are sometimes the building blocks of an event that took place in another corner of the world, again touching her soul. His collages are transitions that touch the future from past to present. These time transitions continue by repeatedly as different elements unite and turn into new forms of perception. It contains many elements and principles such as collages, music in a holistic structure, geometry, element of chance, conscious arrangements, color, texture, repeat, balance, rhythm, interval, movement. There are variations of thoughts in the images that are mostly related to the element, principle and concept. In the works carried out with collage, paint and digital collage, the starting point is the concepts of memories, time and mind. In the context of the artistic production process, which has a dynamic process and structure in itself, the Fictional Spaces Series, Agile, which has been dreamed about the concept of the home and home of the academician / artist Naile Çevik, which is dreamed, and in a sense, is not known. Besides the last five years of artistic productions, this article includes some of the collage-based productions of 2019. A large core, core, nest, etc. that allows the past to be connected to today and today to the future throughout the composition. It is focused on the world, which can be defined in forms, both in terms of shape-ground and the balance of the individual's emotional state.

Conculusion and Discussion

The technique of adding, joining, and sticking to the art work that started with synthetic cubism has reached new forms of expression by changing and transforming in Dada, Constructivism, Surrealism, Pop Art and Conceptual Art. This process becomes evident with the consumption concept of mass culture, and materials for this consumption culture have started to become the center

of attention in the increasing production-consumption relationship. In this sense, art forms, which travel in an interdisciplinary way in art, have gained new semantic dimensions with the participation of various waste materials and ready-made objects. Especially in contemporary art, thinking, seeing, understanding, interpretation etc. It is seen that the collage is experienced so that each artist can produce original works with the technique and application possibilities they prefer in the context of their individual style. This experience can be used to give the artist the feelings / thoughts of his / her preferred material, shape, subject etc. It offers / will offer an unlimited space that it can reveal freely without restrictions.

GERÇEKÇİ TÜRK SİNEMASINDAKİ KÖY GERÇEKLİĞİNİN KÖY BELGELERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI (1961-1971)

Menderes AKDAĞ*

Öz

Rus edebiyatında görülen realizmin Rus Devrimi'ne giden süreçte de etkili olduğu söylenebilir. Çünkü realizm insanları kendi gerçekliğiyle yüzleştirmektedir. Bu durumun insanları harekete sevk ettiği düşünülebilir. Rus devrimi sonrası aynı realist çizgiyi erken dönem Rus sinemacıları da göstermiştir. Türkiye'de realist eğilimler öncelikle edebiyatta başlamıştır. Bu durum 1961 anayasasının getirmiş olduğu nispi özgürlük ortamında Türk sinemasına da yansımıştır. Gerçekçi Türk sineması denilen bu dönemde önemli filmler çekilmiştir. Makalemizde bu sinema çerçevesinde çekilen köy filmlerinde sunulan gerçeklik o günkü köy belgeleriyle karşılaştırılmıştır. Yöntem olarak söz konusu sinemayla ilgili çalışmalar incelenmiştir. Ardından o döneme ait bir film seçkisi oluşturularak bu filmler izlenmiştir. Köy belgeleriyle dönemin kimi gazeteleri taranmış, buralardan elde edilen bilgilerle okuma ve film izleme sonucu elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak filmlerde sunulan gerçekliğin köy evraklarındaki gerçekliğe yakın olduğu görülmüştür. Bu filmlerin o dönemi anlamak için birer kaynak olarak kullanılabileceği düşüncesi oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk sineması, realizm, sosyal gerçekçilik, köy, köy filmleri

* Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, menderes.akdag@adu.edu.tr, Aydın/Türkiye.

COMPARISON OF VILLAGE REALITY IN REALISTIC TURKISH CINEMA WITH THE VILLAGE DOCUMENTS (1961-1971)

Abstract

Realism, which effective in Russian literature was effective in the process towards the Russian Revolution. Realism confronts people with their own reality. This prompts people to act. Early Russian filmmakers followed the same way. Realist tendencies in Turkey first began in literature. Realistic Turkish cinema started in the relative freedom environment of 1961 constitution. In this period, important films were shot. In our article, the reality presented in village films was compared with the village documents of that day. As a method, studies about the cinema in question were examined. Movies from that period were watched. The village documents and some newspapers scanned. The information obtained from these sites were compared with the findings obtained from reading and watching movies. In conclusion, the reality presented in the movies is close to the reality in the village documents. These films could be used as a source to understand the period.

Keywords: *Turkish cinema, realism, social realism, village, village films, history of Modern Turkey*

1. GİRİŞ

Tolstoy, Dostoyevski vb. realist edebiyatçılardır. Onlar, eserlerinde yoksulluğu, açlığı, esareti konu edinir. Rus toplumu kendi gerçeğiyle yüzleşmiştir. Bu yüzleşme, 1917 Rus Devrimi'nin nedenlerindedir. Rus sinemasında Eisenstein, Pudovkin vb. isimler önemlidir. Bu yönetmenler çektikleri realist filmlerle Rus Devrimi'ni pekiştirir (Akdağ 2019a: 2852-2874). Türk sineması uzun süre tiyatro etkisinden kurtulamamıştır. 1950'deki iktidar değişikliği sinemada da etkisini göstermiştir (Akad, 1952). Türk izleyicisi sinemada ilk kez İstanbul sokaklarını, Türk köyünü Akad filmlerinde görmüştür. Akad'ın bu çalışmaları 1961 sonrasında başlayacak olan Gerçekçi Türk Sineması'nı hazırlar. İlk dönem Rus

sinemasından etkilenen bu akım 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ortamında var olur. 12 Mart Muhtırasından sonra etkisini kaybeder. Bu sinemanın dünya ölçeğinde örnekleri de bulunmaktadır. 1960'larda solun yükselişi, anti-emperyalist gelişmeler Türkiye'yi etkiler. Bu akım, dünyadaki gelişmelerle şekillenirken Türkiye'deki bir takım siyasi oluşumların serpilmesini etkiler. Bu dönemde çekilen filmleri üçe ayırabiliriz. Bunlar, köy tabanlı filmler, göçü konu edinen filmler, kent tabanlı filmler şeklindedir. Filmlerin ortak özelliği dönemi gerçeğe oldukça yakın bir biçimde yansıtabilmesidir. Filmler, o günün gerçek mekânlarında çekilmiştir. Film oyuncularını o denli ünlü değildir. Kişiler, bu filmlerde kendilerinin temsillerini bulmuştur. Bu, kişilerin dünya görüşlerini etkilemiş olmalıdır.

Filmler, çekildikleri dönemin yaşam biçimlerini, adetlerini, ideolojisini, kültürel değerlerini, sosyal dokusunu, gündelik yaşamını genelde yansıtır. (Duruel 2002: 2). Sinema yönetmeni, yapımcısı aslında tarih yazıcılığı yapmaktadır. Gerçekçi sinema filmlerinin tarihe kaynaklık ettiği dahi söylenebilir (Robert: 1210-1227). Filmler o günkü yaşamdan izler taşımaktadır (Salman, 20.02.2018). Filmlerin adlarında dahi bu gerçeklik hissedilebilir. Yılanların Öcü'nde yılan bir mit kullanılsa da bir gerçekliği gösterir. O dönemde bit, pire, kene, yılan vb. köylüleri tehdit etmektedir. Susuz Yaz'da Bahar karakterini de yılan sokmaktadır (Akdağ 2016). Filmin adında Akdeniz iklimi vurgulanır. Bu iklim tipi kışları yağışlı, yazlarıysa kuraktır. Burada akarsu rejimleri düzensizdir. Nehirlerin çoğu yazın kurumaktadır (Doğrusöz 2016: 28). Suyu ulaşmak için 1960'lı yılların Türkiye'sinde taşrada oldukça fazla kuyu açılır. Bazen sağlıklı olup-olmadığını bakmaksızın köylüler bu kuyu sularını kullanmaktadır. Kuyu filminin ismi böyle değerlendirilebilir. Beyaz Mendil, bir aşk hikâyesini anlatmaktadır. Döneminde sözlenme sonrasında aday çiftlerin birbirine mendil vermesi gelenektir (Cerit, 20.03.2020).

Döneminde propaganda etkisi yapan filmler günümüzde o dönemin anlaşılması için birer materyaldir. Sinema filmleriyle tarih bilinci oluşturmak mümkündür (Aslan 2019: 86).Türkiye’de tarih bilgisinin somutlaştırılmasında ve tarih eğitiminde filmler yeni kullanılmaya başlanmıştır (Yakar 2013: 21-336). Bu akım temelinde çekilen filmler tarih, sosyoloji, sinema gibi disiplinler arası bir bakışla 1961-1971 arası Türkiye’nin anlaşılmasında kullanılabilir.

2. YÖNTEM

Çalışmamızda yöntem olarak köy tabanlı filmlerin sunduğu gerçeklik o günkü köy belgeleriyle karşılaştırılmış; Yılanların Öcü, Susuz Yaz, Kuyu, Başlık, Beyaz Mendil gibi filmler değerlendirilmiştir. 1961-1971 arasında oldukça fazla sayıda köy filmi çekilmiştir. Ancak pek çok film yok olduğu için beş film değerlendirilebilmiştir. Köy belgeleriye köy salma defterleri, köy muhtarlık karar defterleri, köy öğrenci kütükleri, köy bütçe cetvelleri gibi evraklardan oluşmaktadır. Yine çalışmamızda sözlü tarih kapsamında elde ettiğimiz bilgiler ve kimi gazete taramamız sonucu ulaştığımız bulgular değerlendirilmiştir.

3. GERÇEKÇİ TÜRK SİNEMASI KÖY FİMLERİNDEKİ GERÇEKLİK VE KÖY BELGELERİ

3.1 Filmlerdeki Genel Gerçeklik

Kostümler, mekânlar, filmlerde kullanılan dil açısından Gerçekçi Türk Sineması filmleri döneminin gerçekliğine uymaktadır (Akdağ, 2019b: 716-735). Köy filmlerindeki gerçekliğin ilki Anadolu köylerinde yaşanan yaygın yoksulluktur. Yılanların Öcü’nde ilk sahnelerde bu vurgulanmaktadır. Aile çocuğuna bir yıldır lastik pabuç alamamaktadır. 1980 öncesi köylüler yol, su, sağlık, aydınlatma gibi problemlerle boğuşmaktadır. Filmlerde evler gaz lambasıyla aydınlatılmaktadır. Bunu köy evrakları da doğrulanmaktadır. 1974’e kadar Akçeşme’de elektrik

yoktur. Muhtarlığın bakkaldan sürekli gazyağı, gaz lambası ve camı alışverişi yaptığı kayıtlara yansır (Akçeşme M. Sarf Dosyası, 1953).

Aydın-İzmir demiryoluyla karayoluna 3 km uzaklıktaki Akçeşme'ye 1974 yılında elektrik getirilmesi için köylüden toplanan 39.685 liranın 4.425 lirası beton direk ücreti; 1.200 lirası direklerinin taşınması için traktör ücreti olarak harcanmıştır. Elektrik işlerinin takibi için muhtara Ankara ve Aydın'a gidip gelebilmesi için 600 lira yolluk ödenmiştir. İlgili kuruma peşin 10.500 lira abonmanlık parası yatırılmıştır. Maliyeye ise 13.500 lira harç ödenmiştir. Elektrik trafosu için 4.890; trafosu İzmir'den alınıp gelmesi içinde 30 lira harcanmıştır. İlgindir elektrik için köye gidip gelen nahiye müdürüne 200 lira yolluk verilmiştir. Geri kalansa elektrik işçilerinin yevmiesi ve yemek masrafı şeklinde harcanmıştır. Ayrıca 1000 lira damga vergisi ödenmiştir. Bunca mali yük karşısında köy muhtarlığı, kurban derilerini dahi kendisi toplayıp onları satarak bu parayı da elektrik için harcamıştır (Akçeşme M. , Gider Dosyası, 1974). Elektrik için muhtarlığa ait kimi fidanlık, tarlalar muhtarlık tarafından satılmıştır. (Akçeşme M. , Muhtarlık Karar Defteri (MKD) Karar No (KN):7, 1972). Elektrik direklerinin dikimi sırasında her evden belli sayıdaki erkek imece (ücretsiz) usulü alanda çalıştırılmıştır (Ündar, 25.02.2020).

Filmlerdeki taş-kerpiç evlerin bakımsızlığı o günkü köy gerçeğine uymaktadır. Köylü sağlık hizmetlerinden de tam yararlanamamaktadır. Verem, sıtma gibi hastalıklar toplumda yaygındır. Köylüler kimi zaman bundan şikâyetçidirler (Anadolu, Parti Kogrelerindeki Vatandaş Taleplerini Söyledi, 1946). 1960'larda Türkiye'de bebek-çocuk ölüm oranları yüksektir (Akdağ 2018f). Yılanların Öcü'nde Haceli'nin, Bayram'ın karısının beline taş atmasıyla kadın çocuğunu düşürür. Hayati risk de yaşar. Köyden köye atla dolaşan, askerlikte iğne yapmayı öğrenmiş kişi bu kadının yardımına koşar.

1980 öncesinde köylere ulaşım, eşeklerle, öküz arabalarıyla sağlanmıştır. Filmlerde bu gerçeklik göze çarpmaktadır. Beyaz Mendil’deyse bir traktör ve bir otomobil düğün alayında görülür. Filmin çekildiği dönemde DP iktidardadır. Marshall yardımıyla köylü ilk kez traktörle tanışır. Bu, yaygın bir durummuş gibi algılanmamalıdır. Filmdeki damat bir toprak ağasıdır. Filmin genelinde köylüler eşeklerle, kağnıyla ulaşımını sağlamaktadır. Yılanların Öcü’nde kaymakamla jandarma komutanının köye atla gelmesi önemli bir detaydır. Kuyu, Beyaz Mendil ve Başlık’ta yaya kız kaçırılmaktadır. Jandarma bu kişileri yaya aramaktadır.

Köylü kendi karnı doyuracak kadar ürün yetiştirebilmektedir. Kimi zaman kıtlık olur. Köylü, her yıl artan salma parasını muhtarlığa ödemek zorundadır. Yol yapımı, kuyu açma, pınar yeri düzenlemesi gibi işlerde bizatihi köylüler ücretsiz çalışmaktadır. Köylü kimi teknik işlerin dışarıya gördürülmesi için imece parası ödemektedir. Salma ve imecelerin çok yüksek olması; her evden aynı miktarda salma alınması şikâyet konusu olmaktadır (Anadolu, 15.12.1948). Köyde oturmayan, köy sınırları içinde evi, tarlası bulunan kişilerden salma alınmaması ilginçtir. Sonraları bu tip kişilerden de salma alınır. (Akçeşme M. MKD KN:20, 1964). Muhtarlığa ait fidanlık, zeytinliklerin imar edilmesi, köydeki sığırların sun’i tohumlanabilmesi, okul yapılabilmesi, içme suyu pınarlarının tamiri ve bakımı, bit ve parazitlere karşı DDT’yle ilaçlama, köy mezarlığının bakımı, köy fakirlerine yardım yapılması, köy yolunun onarımı, köy konuk odası ve ambarı inşası veya bunların bakımı için imece parası toplanmaktadır. (Akçeşme M. Bütçe Defteri, 1954).

Muhtarlık bünyesinde çalışan sorumluluğu sınırlı bekçilerin maaşı genel bütçeden karşılanır. Maaşları koruma bekçilerine göre düşüktür. Koruma bekçileri, köyün merasının, hayvanlarının, tarım mahsulünün korunmasından sorumludur. 1971’de köylüden 1665; 1972’deyse 3600 lira koruma parası toplanır. Zeytinlik, pamuk tarlası, sebzelik vb. yerlerden dekar başına köylüden 2

lira koruma vergisi alınmıştır. Başiboş büyükbaş hayvanların her biri için her defasında 10'ar, küçükbaş hayvanlar için 5'er lira ceza kesilmektedir. Ceza paraları da koruma parasını ödemek için kullanılmaktadır (Akçeşme M. Gider Dosyası, 1972).

Köylüler kıymetli evrak (ikametgâh vb.) harcı ödemektedir. Kimi yıllarda kıymetli evrak harçlarının fahiş miktarda arttığı görülmektedir. Kesilecek deve için 2 lira, koyun için 50 kuruş ödemektedir. Satılan her bir koyun-keçinin satış bedelinin %1'i, her bir öküz, manda, at, dana, inek, deve ve katır için satış bedelinin %2'5'u harç olarak kesilmektedir (Akçeşme M. , Köy Bütçesi Evrakı, 1948). Bu harçları işçi yevmiyeleriyle karşılaştırabiliriz. 1948'de 2 lira civarında olan yevmiye 1950'de 2,5; 1952'de 4,75 liradır (Akçeşme M. MKD, KN:3, 1962).

Gelir Türü	Miktarı/Lira
Salma	500
İmece	650
Harç vb.	617
Bakaya	3612
Toplam	5380

Şekil 1. 1948'deki Akçeşme Köyünün Gelirleri
Kaynak: Akçeşme M. Köy Bütçesi Evrakı, 1948.

Gelir Türü / Lira	Yıllar	
	1953	1954
Salma	450	1081
İmece	1640	1250
Resmi Harçlar	1142	1727
Devreden	1357	1468
Toplam	4700	5415

Şekil 2. Akçeşme Köyünün Mukayeseli Bütçe Tutarı
Kaynak: Akçeşme M. Bütçe Defteri, 1954.

Bunların dışında muhtarlığa ait tarla, zeytinliklerden gelen mahsul gelirleri veya bu yerlerle muhtarlığa ait kahvehane gibi mekânların icar paraları muhtarlığın gelirlerini oluşturmaktadır.

Köy evraklarını belli bir ücret karşılığında belirlenen kişi getirip götürmektedir (Akçeşme M. , İlan Tutanağı, 1983). 1950’de Akçeşme’de muhtar 50, kâtip 25, postacıysa 7 lira (Akçeşme M. , Sarf Dosyası, 1950); 1954’teyse muhtar 60, kâtip 40, imam 5, bekçi 5, postacı 4 lira net maaş almaktadır (Akçeşme M. , Bütçe Defteri, 1954). Maaşlar artarak 1971’de muhtar 200, kâtip 80, imam 50 lira net maaşa sahiptir (Akçeşme, MKD, KN:19, 1971)¹. Köy muhtarları sosyal güvenlik primlerini yatıramadığından bazı imamlarla bekçiler emekliliği geldiğinde sorun yaşamaktadır. İmamlarının işlerini köylü karşılamaktadır (Cerit, 20.03.2020). Köylünün zekât ve fitresini imama vermesi gerektiği söylenmektedir. Köylünün kendisi yoksuldur. Cenaze yıkama, mevlit okuma gibi durumlarda imamlara köylü tarafından nispeti net belli olmayan ücret ödenmektedir. İmamların köylü nezdindeki itibarları çok güçlü değildir. (Akdağ 2019c: 156-175). Yılanların Öcü’nde tarladan evine dönen Bayram, yolda şükür çeken imamla karşılaşır. İmam hakkında eşine şöyle der: *“Şaşıyorum şu Beytullah Hoca’ya. Adımını atmaya derman bulamaz. Eli bolca bir para görmez. Oğlu sözünü tutmaz. Karısı yüzüne bakmaz. Gene de şükür çeker.”* Köy belgelerine göre Akçeşme’de cami olmadığı için imam görevinden azledilmiş, uzun süre imam görevlendirilmemiştir (Akçeşme M. , MKD, KN:8, 1966).

Yardıma muhtaç asker eşlerine köy bütçesinden maaş verilmiştir (Akçeşme M. , Sarf Dosyası., 1953). 1948’de Akçeşme’de asker ailelerine 300 liralık yardım yapılmıştır (Akçeşme M. , Köy Bütçesi Evrakı, 1948). 1966’daysa asker eşine ödenen maaş 35 liradır (Akçeşme M. , MKD,KN:12, 1966). Hem askerlik işlerinin takibi hem asker ailelerine yapılacak yardımların belgelendirilmesi için köy muhtarlıkları askerlik kayıtlarını titiz biçimde tutmaktadır (Akçeşme M. , Asker

¹ MKD, 18.11.1971, KN:20,

Kütük Defteri, 1930-1940). Bütçeden köydeki kimsesi olmayan hastalara, yaşlılara da yardım edilmektedir (Akçeşme M. , MKD, KN:4, 1972). Bu yardımlar pek istikrarlı değildir. 1976'da 65 yaş üzeri yoksul kimselere maaş bağlanması hem köy bütçelerini rahatlatmış, hem de yoksul yaşlılar devlet garantisi altında istikrarlı gelire kavuşmuştur (Tor, 2016). Aynı yıllarda köylere su getirilmesi, elektrik bağlanması gibi nedenlerle köy bütçelerinin yükünün iyice arttığı bir dönemde böylesine bir karar muhtarlıkları olumlu etkilemiştir (Akdağ 2018a: 454). Jandarma komutanı, nahiye müdürü, kaymakam, adli keşif memuru ve hâkimlerinin ağırlanması için muhtarlık bütçeden harcama yapmaktadır. Aksi durumunda tedarik masrafı adı altında köylüden para toplanmaktadır (Akçeşme M. , Gider Dosyası, 1974).² Muhtarlığın varsa mahkeme masrafları, borçlarından doğan faizler, muhtarlığa çıkarılan her türlü vergiler, istimlak bedelleri, sigorta primleri, matbu evrak bedelleri, damga pulu ücretleri, muhtarlığın kullanacağı her türlü kırtasiye malzemelerinin ücreti, köy bekçisiyle koruma bekçilerinin üniforma paraları, köy odasının ısıtma-mefruşat dâhil her türlü ihtiyacının giderilmesi, köy içinde haşereyle mücadele için harcanacak paranın tamamı, köy yoluyla köprülerinin yapımı ve onarımı, köy pınarların bakımı ve depo tesisi, köy bütçesinden karşılanmaktadır. (Akçeşme M. , Bütçe Defteri, 1954).³ Muhtarlık CHP iktidarında Anadolu gazetesine abone olur (Akçeşme M. , 5 Yıllık Plan, 1947-1951). Sonra bu yayımın yerine başkaları geçer (Akçeşme M. , Gider Dosyası, 1974). Muhtarlar azaların her türlü yollukları bütçeden ödenir (Akçeşme M. , MKD, KN:1 , 1962).

Köye okul yapılması, okulun her türlü masrafı bütçeden karşılanmaktadır (Akçeşme M. , Gider Dosyası, 1973). 1947-1951 arasında vilayet Akçeşme'den 5 yıllık plan ister. Muhtarlık Aydın Valiliğince kabul edilen planda 5 yıl içinde köy tarlasının imar edilmesini, okulun inşa edilmesini, köy içme sularının tamiratını, sağlık memuru odasının inşasını, bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyi, köyün

² Ökten Zeki (1986), Davalı, Sinema Filmi.

³ Akçeşme, 1948 Yılı Köy Bütçesi Evrakı.

temizlenmesini, köy yollarının bakımı ve yapımını taahhüt eder. Ancak muhtarlık ne okulu ne de sağlık memuru odasını yapabilir (Akçeşme M. , 5 Yıllık Plan, 1947-1951). İlkokula gitmek yasal zorunluluk olduğu halde kimi köylülerin neden okula gidemediği, köylere neden okul yapılamadığı daha iyi anlaşılmaktadır. Köy bütçeleri okul, yol, köprü yapımı için yetersizdir. Şöyle ki 1983'te Akçeşme muhtarlığının 316.219 liralık bütçeye sahip olduğu dönemde kilden yapıma Atatürk büstü 15.000 liradır (Akçeşme M. , MKD,KN:13, 1983).Yılanların Öcü'nde muhtarın köye Atatürk büstü yapılabilmesi için Hacı'ye köy meydanından yer satması burada önemlidir. Muhtarlık mülkiyetindeki kimi arazileri satmasına; köy merasını kimi zaman başka köylere kiralamasına, mezarlıktaki otu dahi satmasına rağmen sonuç değişmemektedir (Akçeşme M. , MKD, KN:26, 1964).⁴ Bazen devletin ilgili kurumlarından muhtarlığının yapamadığı işler için yardım istenmektedir. 1964'te yol için Karayolları köye yardım eder. Yolun ön temizliğini köy idaresi işçi tutarak yaptıracaktır. Karayollarının burada kullanacağı araçların yakıtını da köy idaresi karşılayacaktır (Akçeşme M. , MKD, KN:22, 1964).

1962'de muhtarlık, okul yapımı için bir kişinin arsasını istimlak eder. Davayı kaybeder. Muhtarlık, köy sandığından tüm dava masraflarını öder. İstimlak bedeli yüksek çıkınca köylüye yeni salma salınır (Akçeşme M. , MKD,KN:3, 1962). Öğretmen okul bahçesinin çevresinin duvarla örülmesini ister. Maliyetli olduğu için muhtarlık okul bahçesini dikenli telle çevirir (Akçeşme M. , MKD,KN:5, 1965). İki sınıflı okulun helası yoktur. 1964'te hela yapılması için bütçeye ödenek konur (Akçeşme M. , MKD, KN:19, 1963). Köye de bir hela yapılması gerekmektedir (Akçeşme M. , MKD, KN:6, 1964). Hela için ek bütçe yapılır (Akçeşme M. , MKD, KN:9, 1964). Bu tuvalet, bir kuyu kazılarak üzerine tahta konulması, çevresinin tahtalarla çevrilmesi şeklindedir (Akçeşme M. , MKD, KN:19, 1963). Köy helası yapımı için de muhtarlık zorlanır (Akçeşme M. , MKD,

⁴ MKD, 16.6.1966, KN:11.

KN:9, 1964). 1966'da 8.990 lira hesaplanan bütçe, 2.300 lira açık verince köylülere bu miktarda salma salınır (Akçeşme M. , MKD, KN:2, 1966). 1969'da 1.500 liralık ek salma alınır (Akçeşme M. , MKD, KN:3, 1969). Kâtipler vasıtasıyla salma ve imece yükümlülüklerinin kayıt altına alınarak borçların ödenip ödemediği kontrol edilmektedir (Akçeşme M. , Salma Defteri, 1942). 1950'den 1962'ye kadar pek-çok köylü salma, koruma paralarını ödeyemez (Akçeşme M. , MKD, KN:4, 1962). Bu borçların haczetme yöntemiyle tahsil edildiği olur (Akçeşme M. , MKD, KN:13, 1965).

Dönemin filmlerinde köylüler düşük eğitilmiş gösterilmiştir. Köy evrakları bu gerçeği doğrulamaktadır. Bazı azalar okuma-yazma bilmediklerinden mühür kullanmaktadır (Akçeşme M. , Koruma Defteri, 1942-1950). Okul yapımının köylülere bırakılması, ulaşımdaki zorluklar, yoksulluk, çocukların tarlalarda ailelerine yardım etmek zorunda olması, köylerdeki eğitim sorunlarının temel nedenlerindedir (Akdağ, 2019d: 1025-1040). 1948'de DP'yle iktidar partisi CHP arasında bu tartışılmaktadır. CHP, DP'yi köy okullarını ortadan kaldırmakla suçlar. DP'den Etem Menderes, Güzelköy'deki parti toplantısında bu iddiayı: *"İncirliova'da CHP müfettişi DP işbaşına geçerse köy okullarını yıktırıp enkazını köylüye dağıttıracaktarmış diye konuşmuş. Biz buna teessür ederiz. Biz sadece köylünün üzerindeki angaryaları kaldırmaya kararlıyız"* şeklinde cevaplandırır (Demokrat İzmir, 20.04.1948). Yılanların Öcü'nde Bayram, komşu köyde bulunan okula yaşı gelip de okula gidemeyen çocuğunu yazdırmayı hayal eder. Bu da mahsulün iyi olmasına bağlıdır. Belgelere göre kırsalda bahar aylarının sonunda bağa, yaylaya göç olmaktadır. Bu dönemde çocuklar okulu terk etmektedir. Bunu azaltmak için devlet taşra okullarını şehirdekilere göre daha erken tatile sokmaktadır (Erbeyli Köyü İlkokulu, 1933-1953). 1970'lerde Akçeşme'de kimi çocuklar 5 km uzaklıktaki ilçedeki ortaokula gitmek ister. Köylünün birisi ortaokulda okuyan öğrencileri getirsin götürsün diye köy muhtarlığına Opel

marka araba bağışlar. Aynı araba kısa bir süre sonra parasızlıktan tamir edilemeyerek hurdaya çıkartılır.

1961-1971 arasında köylülerde genel politik isteksizlik vardır. Bu durum 1961-1971 arasında çekilmiş pek çok filme yansımıştır. Yılanların Öcü'nde muhtarın onca hukuksuzluğuna rağmen tepkisiz kalan köylüler, kaymakamı belli bir onur ve vakarla karşılayamazlar. Muhtar, köylüden kaymakamı askeri nizamda karşılamalarını; kaymakama muhtarımız iyidir, çalışkandır demesini ister. Muhtar, hizmet etmekle yükümlü köylülerin eliyle manipülasyon yapmaktan çekinmez. Kaymakamı karşılamak üzere beklerken muhtar elbisesi daha temiz, yeni olanları ön sıraya alır; elbisesinde yırtık olanları arka sıralara gönderir. Köylü bunların hiçbirisine itiraz etmeden uygular. İrazca'nın kaymakamın önüne dikilmesi köylüleri harekete geçirmek isteyen sosyal gerçekçi yönetmen tarafından idealize edilmiş bir durumdur.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde köylerde siyasi hareketlenme yaşanmıştır. Menderes, Bayar gibi DP kurucularıyla üyeleri köylünün ayağına gider; onları onurlandırır. (Demokrat İzmir, 13.11.1946). Bu, CHP teşkilatlarını harekete geçirir (Anadolu, 12.05.1948).⁵ DP'yle CHP pek çok köyde teşkilatlanır (Demokrat İzmir, 30.04.1947).⁶ 1950 seçimlerine doğru tüm partilere radyodan propaganda yapma hakkının tanınması köylülerin siyasete ilgisini artırır. DP iktidarında radyodan siyasi propaganda yapmak yasaklanır. 1958 sonrası DP ile CHP arasında sürtüşme artar. Vatan Cephesi olayları, 27 Mayıs, Yassıada yargılamaları, Menderes'le iki bakanın idamı, pek çok DP'linin ceza alması, partilerin köy ocaklarının kapatılması köylülerin siyasete ilgilerini tekrar köreltir (Akdağ 2018b: 251-270).1950'lerde köylü işsizlik vb. nedenlerle köyünü terk eder. Kentlerin getirdiği kaotik ortamda görece ahlaki değerlerdeki aşınma, artan işsizlik köylerde farklı bir biçimde yankılanır. Çocuklarını şehirdeki okullara yollama konusunda köylülerin bir kısmı şüpheye düşer. Onların en büyük

⁵ Anadolu, 17.06.1949.

⁶ Demokrat İzmir, 27.11.1947.

korkusu şehirlerdeki oturak yerlerine (gazino) çocuklarının düşmesidir. Bu korku kız çocukları için daha fazladır (Refiğ, 1964).

Muhtarlıklarda iki tane yönetim kurulu bulunmaktadır. Köy İhtiyar Heyeti muhtar başkanlığındaki 5-6 kişilik üyeden oluşmaktadır. Seçimle işbaşına gelir. Köy genel kurulunsa 18 yaşını doldurmuş her köylü doğal üyesidir. Kurul, her kasımda muhtarın belirleyeceği gün, saat ve yerde toplanır. Kurulun toplanabilmesi için en az kurul üye sayısının bir fazlasının bulunması gerekir. Çoğunluk sağlanamadığı takdirde genel kurul köy muhtarı tarafından ikinci kez tekrar toplantıya çağrılır. Bu sefer çoğunluğa bakılmaz. Bu kurul; köy sandığından maaş alanların bir sonraki bütçe döneminde maaşlarının ne kadar olacağı ve bir sonraki dönem bütçesinin tartışılması ve onaylanması gibi görevler üslenir (Akçeşme M. , MKD,KN:18, 1972). Ek bütçe yapılması gerektiğinde de aynı yöntem izlenmektedir (Akçeşme M. , Ek Bütçe Kararı, KN:12, 1968). Köylüler, köy kurulu toplantılarına katılmakta isteksizdir. 1962-1983 arasındaki köy kurullarının hiçbirinde çoğunluk sağlanamaz. İkinci toplantılardaysa katılım oldukça düşüktür. Katılımcıların tamamı ise erkektir (Akçeşme M. , MKD, KN:12, 1962).⁷ 1964'teki kurulda 35 (Akçeşme M. , MKD, KN:29, 1964); 1967'dekindeyse 31 kişi bulunmuştur (Akçeşme M. , MKD, KN:17, 1966). 1968'de 250'den fazla seçmenin olduğu Akçeşme'de 21 kişi toplantıya katılmıştır. (Akçeşme M. , MKD, KN:16, 1968). 1974'teki toplantı aynı sayıyla gerçekleşmiştir. (Akçeşme M. , MKD, KN:19, 1973). 1975'te 220 seçmenin 26'sı

⁷ MKD, 26.11.1963, KN:11.

MKD, 23.11.1964, KN:28.

MKD, 26.11.1964, KN:29.

MKD, 4.03.1966, KN:4.

MKD, 16.11.1969, KN:9.

MKD, 11.08.1968, KN:9.

MKD, 19.11.1970, KN:22.

MKD, 26.11.1973, KN:19.

MKD, 11.11.1982, KN:11.

MKD, 29.11.1982, KN:12.

MKD, 18.11.1983, KN:25.

toplantıya katılmıştır (Akçeşme M. , MKD, KN:1, 1974). Bir yıl sonra sayı 27 olur (Akçeşme M. , MKD,KN:35, 1974). 12 Eylül 1980 darbesinden 2 ay sonra toplanan kurula 25 kişi (Akçeşme M. , MKD,KN:26, 1980); 1982’de 376 seçmenin olduğu yerde kurula 35 kişi gelmiştir (Akçeşme M. , MKD,KN:12, 1982). 1983’te toplantıya 28 kişi katılmıştır (Akçeşme M. , 1983).

Filmlerdeki iletişim araçlarıyla ilgili gerçekliğin döneme uyduğu görülmektedir. Susuz Yaz’da kocası hapse düşen Bahar, telgraf direğine sarılmaktadır. Elektrik akımının çıkardığı sese kulak vererek bu teller bana Osman’dan haber getirmektedir der. Dönemin telgraf çağı olduğu hatırlanmalıdır. Yılanların Öcü’nde köy kahvesinde köylülerle toplantı yapan muhtar çalmakta radyoyu kapattırır (Akdağ, 2018a). Köylere daha elektrik ulaşmadan 20 yıl önce transistörlü-bataryalı radyoların ulaştırıldığı bilinmektedir (Sezgin, 22.03.2016).

3.2 Filmler

Yılanların Öcü

Fakir Baykurt tarafından 1952’de yayımlanmış bir roman olan Yılanların Öcü 1962’de Metin Erksan tarafından filmleştirilmiştir. Film, sonraki yıllarda tekrar çekilmiştir (Gören, 1985). Realizm, rejimleri kimi zaman rahatsız ettiğinden film defalarca sansüre uğramıştır. Film, ilk kez televizyonda CHP iktidarı zamanında yayımlanmıştır (Yeni Asır, 30.07.1978).

Köy, Köylü, Bekçi, Muhtarlık

Yılanların Öcü’nün çekildiği 1960’larda Türkiye’de nüfusun çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. Filmin genel açlarına baktığımızda filmin konusunun geçtiği köydeki insan sayısı fazladır. Bu durum, Susuz Yaz, Kuyu, Başlık, Beyaz Mendil gibi filmler için de geçerlidir. Akçeşme, Aydın merkez’e 15 km, İncirliova’ya 5 km, Aydın-İzmir demiryolu Erbeyli durağına sadece 3 km uzaklıktadır. Aydın Dağları’nın, Aydın Ovası’na bakan yamacında kurulmuştur. 1948’de Akçeşme 95 hane, 450 nüfusludur (Akçeşme M. , 5 Yıllık Plan, 1947-1951). 1950 sonrası köyden kente göçün etkisini bu köyde de görmek mümkündür. Akçeşme’nin

nüfusu 1954'te 203 kadın, 170 erkek, toplam 373 kişidir (Akçeşme M. , Bütçe Defteri, 1954). 1980'lere kadar Türkiye'nin pek çok yerinde köy nüfusu kent nüfusundan fazladır. Partiler köylüye özgü politikalar ve söylemler geliştirmiştir (Akdağ 2019e: 82-110). Taşraya dönük propaganda yöntemleri uygulamaktadırlar. Yılanların Öcü'nde Hacı'nın sülalesine Deli Mehmetler denmektedir. O dönemde kişiler lakaplarıyla tanınmaktadır. O günkü pek çok siyasi liderin kendisine toplumda yer açmak için değişik lakaplar kullanması bununla açıklanabilir (Akdağ 2018d). 1980 öncesi köy muhtarları etkili kişilerdir. Muhtarlar geniş yetkilere sahiptir. Muhtarlık seçimleri aynı nedenlerle kıran kırana geçmektedir (Akdağ 2018e: 343-349). Muhtarın yetkileri:

- Bekçi, koruma bekçisi, kâtip, imamın belirlenmesi,
- Köy bütçesinin hazırlanması, yönetilmesi, köy mülklerin işletilmesi, okul, su, elektrik gibi büyük yatırımların finansının ayarlanması, mülklerin satışının ve açık artırma işlerinin yönetilmesi (Akçeşme M. , MKD,KN:16, 1983), satış işlerinin tamamlanması, muhtarlığın ihtiyacı olan her şeyin pazarlık yoluyla satın alınması (Akçeşme M. , MKD,KN:11, 1972),
- Bayram gibi resmi programlarda liderlik yapılması (Akçeşme M. , MKD,KN:22, 1972),
- Anlaşmazlıklarda köy içinden bilirkişi görevlendirilmesi, zarar varsa tazmini yoluna gidilmesi, uygunsuz davrananlara para cezası verilmesi, bu cezalarla uslanmayan köylülerin üs makamlara bildirilmesi, gerekirse dava açılması (Akçeşme M. , MKD,KN:8, 1963),
- Köy kurulu ile köy genel kurullarına başkanlık yapılması (Akçeşme M. , MKD,KN:6, 1972),
- Ankara'da gerektiğinde köy adına görüşmeler yapılması (Akçeşme M. , MKD,KN:5, 1968),
- Salmayla imece miktarlarının belirlenmesi, imar işlerinin yürütülmesi, resmi nikâh kıyabilmesi (Akçeşme M. , MKD,KN:15, 1964).

- Köye ait mali, askeri vb. tüm kayıtların tutulması ve bunların saklanması,
- Köy adına dava açılması veya açılan davalara karşı liderlik edilmesi.

Muhtar, gelir-gider kayıtlarının tutulması, harcamaların belgelendirilmesi, prim ve vergilerin hesaplanması ve köy tüzel kişiliği namına ilgili devlet dairelerine yatırılması için şehirden yüksek ücretle kâtip tutar. Kâtipin yapmış olduğu işlemler muhtarın hukuki ve siyasi sorumluluğunu ortadan kaldırmaz (Akçeşme M. , MKD,KN:18, 1964). Kimi zaman kâtiplerin yürüttüğü yanlış işlemlerden dolayı muhtarlığın adli ve idari ceza aldığı bilinmektedir. Kâtipler bazen azledilerek yerine yenileri atanmaktadır (Akçeşme M. , MKD,KN:19, 1964).

Yılanların Öcü'nde Bayram'ın ailesinin, Hacı'nın kerpiçlerini kırmasıyla köyün muhtarı zararın tazmin edilmesini kendilerinden ister. Daha sonra Hacı'nın Bayram'ın hamile karısını dövmesi sonucu kadın çocuğunu düşürür. Köye iğneci çağrılır. Bu sefer muhtar Bayram'a bütün bu masrafların Hacı'den alınacağını söyler. Filmdeki bu durum muhtarların yasal bir yetkisini vurgulamaktadır. Köy belgelerine göre muhtar, bir köylünün veya muhtarlığın bir malına zarar veren kişiyi köy odasına çağırır. Köyden bu konularda bilgili iki kişiyi ehl-i vukuf olarak görevlendirir. Bu kişiler, yapılan zararı hesaplar. Bu temelde muhtar, zarara yol açan kişi veya kişilerden bu zararın tazminini ister. Bu paranın üzerine ayrıca ehl-i vukufun ücreti de dâhil edilir. 1963'te zarara yol açan kişiler, köy bekçisi tarafından köy odasına çağrılır. Zarara yol açan köy odasına gelmediği gibi bekçinin yanından muhtarlığa küfreder. Ehli vukuf'un zarar tespitine ben ödemem diye cevap verir. İş üst makamlara havale edilir (Akçeşme M. , MKD,KN:13, 1963). İlgili kişi 25 liralık cezayı ödemediğinden evine muhtarlık haciz gönderir. Kişi muhtara küfürden dolayı ayrıca ceza alır (Akçeşme M. , MKD,KN:18, 1963). Kişilerin ılımlı davranmaları karşısında ödeme konusunda muhtarlık kolaylık sağlamaktadır. 1970'te bir köylünün atı ekili yere girer. Köylüye 68 lira zarar bedeli; 20 lira ehli vukuf ücreti toplam 88 lira ceza gelir. Muhtarlık, kişinin talebi üzerine bu borcu taksitlendirir (Akçeşme M. ,

MKD,KN:12, 1970). 1966'da hayvanlarını kontrollü bir biçimde meraya getirip götürmeyenden hayvan başına her defasında 10 lira ceza alınmasına karar verilir (Akçeşme M. , MKD,KN:6, 1966). Ayrıca hayvanlardan oluşacak zarar tespiti sonucu zarara yol açandan zararın tazmini yoluna gidilir. Bir kişi bundan dolayı 30 lira zarar bedeli ve vukufluk ücreti 10 lira olmak üzere 40 lira tazmin cezası kesilir. Zarar tazmini, ehl-i vukuf ücreti, ceza muhtarlığa yatırılmadığı takdirde mahkemeye gidilir. Bu sefer kişiden mahkeme masrafları da alınır (Akçeşme M. , Zarar-Zıyan Zaptı Evrakı, 1962).

Yılanların Öcü'nde bekçinin durumu dikkati çekmektedir. Bekçi muhtarın her dediğini yapmaktadır. Bayram ve ailesinin onların evinin önüne ev yapmak isteyen Hacı'ye direnmesi üzerine muhtar Bayram'ı bekçi vasıtasıyla köy odasına çağırır. Köy kahvesinde yapılacak köy genel kurulunun köylüye duyurulması için muhtar bekçiyi görevlendirir. Kaymakamın köy gelişini erkenden haber vermesi için köyün dışına bir gözcü dikilmesinden; asayişin sağlanmasından bekçi sorumludur. Hacı'nın Bayram'ın karısını dövmesi sonucu komşu köydeki iğneci kişinin köye çağırılması için de muhtar tarafından bekçi gönderilir. Köy defterlerine göre bekçi köy halkından birisidir. Onun görev icrası zordur. Bazı kişilerle dostluğu vardır. Bu kişilerle dahi zaman zaman karşı karşıya gelmektedir. Yılanların Öcü'nde İrazca'nın evine gelen ve muhtarın mesajını ileten bekçinin elçiye zeval olmaz diye söze başlaması bu açıdan anlamlıdır. Muhtarın Bayram'ı köy odasına davet etmesi, Bayram'ın oraya gitmek istememesi üzerine bekçinin beni buraya ikinci kez yordurma şeklinde ricada bulunması ilginçtir.

Yılanların Öcü'ndeki bekçi karakteri gerçeğe yakındır. Köy belgelerine göre bekçilik, köylünün likidite sıkıntısı çektiği yıllarda nakit para anlamına gelmektedir. Sigorta primlerinin ödeniyor olması onlar için köylüler arasında hiç de yaygın olmayan emeklilik anlamına gelmektedir (Akçeşme M. , MKD,KN:17., 1972). Bekçilik için talep fazladır. İş tanımının net yapılmamış olması, çalışma

saatlerinin olmayışı, bekçinin kendi köylüleri ve akrabalarıyla köy muhtarlığının kimi uygulamalarından dolayı karşı karşıya gelmesi bu işi güçleştirmektedir. Muhtarın, aşırı yetkili olması, bekçi üzerinde bazen aşırı baskı kurması yaşanan diğer problemlerden birisidir. Kimi zaman koruma bekçisi tutulmayarak, köy bekçisinden onun görevlerini de üstlenmesi istenmektedir (Akçeşme M. , MKD,KN:21, 1964). Köy dışında köylünün malını çalan hırsızla, köyün merasını izinsiz kullanan yabancılarla, zarar ziyana yol açan kendi köylüsüyle korumasız(silahsız) bir biçimde bekçi karşı karşıya gelmek istememektedir. Akçeşme muhtarlığına köy mallarının korunması için Kırıkkale marka silah alınması ilginç bir ayrıntıdır (Erbeyli, 1970). Muhtarlığının talimatı üzerine kahvehane en geç 23:00'te kapanacaktır. Muhtarlık, köyde içki içip bağırmaı, gece geç saatlere kadar zeytin alışverişini, hayvanların başıboş bırakılmasını; 00.00'dan sonra köy içinde dolaşmayı; kahvede gençliğin ahlakı bozulmasını diye poker oynamayı yasaklar (Akçeşme M. , MKD,KN:18, 1969).⁸ Köy bakkalında içki satılmayacaktır (Akçeşme M. , MKD,KN:39, 1978). Köy içine çamaşır sularıyla pis sular akıtılmayacaktır (Akçeşme M. , MKD,KN:26, 1973). Bütün bunların denetiminden köy bekçisi sorumludur. Köydeki başıboş gezen köpeklerin zehirlenmesi işini de bekçi yapar. Bekçi kendi işlerine vakit ayıramamaktadır. Köy evraklarına göre 1962-1983 arasındaki sıkça bekçi değişmiştir. Kimisi görevlerinden istifa ederken kimisi de muhtarlık tarafından görevinden azledilmektedir (Akçeşme M. , MKD,KN:5, 1963).⁹

⁸ MKD, 26.11.1963, KN:10.

MKD, 11.08.1968, KN:9.

MKD, 11.08.1968, KN:10.

⁹ MKD, 10.05.1962, KN:3.

MKD, 20.09.1963, KN:6,

MKD, 06.02.1972, KN:5,

MKD, 22.01.1964, KN:3.

MKD, 07.03.1964, KN:10.

MKD, 12.06.1964, KN:14.

MKD, 10.01.1965, KN:28.

MKD, 7.08.1965, KN:15.

Toprak Mülkiyeti, Kamusal Alan, Egemenlik

Erksan, Yılanların Öcü'nde klasik anlatıyı tercih etmiştir. Bu anlatı tarzında genelde iynin kazanmasıyla hikâye sonlandırılmaktadır. Filmde iyiyi Bayram'la ailesi temsil etmektedir. Kötüyse Haceli, onun akrabalarıyla muhtardır. Çatışma daha çok Haceli'yle Bayram arasında yaşanır. Çatışmaya yol açan muhtarın uygulamalarıdır. Bunu görmeyen iki aile kıyasıya kendi aralarında çatışır. Muhtar sonra duruma göre taraf değiştirir. Muhtarın seçilmiş kişi olması, başka soruları da beraberinde getirmektedir. Bu filmde dünyanın pek-çok yerinde yaşanan çatışmaların arkasında egemen güçlerin olduğu, çatışan tarafların ise bunun farkında dahi olmadığı şeklinde geniş bir yorum dahi çıkarılabilir. Filmde demokrasi mefhumu ayrıca tartışılmaktadır. Köylülerin, köy genel kurullarına katılımındaki isteksizlik bir sorundur. İş seçimle bitmemekte, katılımcı demokrasinin önündeki her türlü engelin kaldırılması gerekmektedir.

Yılanların Öcü'nde hikâye, muhtarlığa ait bir yerin köye Atatürk büstü yapılması için muhtarlıkça satılmasıyla başlar. 1990'larda Aydın Kardeşköy'de muhtarlık merayı parselleyip köylülere satarak muhtarlığa gelir irat eder. Köy merasının satılmasına kimse tepki koymaz. Bu yıllarda İkizdere çayı üzerinden köye aktarılan su kesilerek köydeki değirmeninin çalışması durur. Bu suyun meraya salınması işlemi de biter. Mera yaz aylarında tamamen kurur. Köyün Aydın merkeze 5 km uzaklıkta olması, ulaşım imkânlarının genişlemesi köyde yaşayan kişilerin algılarını değiştirir. Hayvancılık terkedilir. Pek çok kişi şehre çalışmaya gitmektedir (Akdeniz, 27.03.2020). Yılanların Öcü'nde muhtarlığın

MKD, 10.05.1965, KN:12.

MKD, 3.01.1966, KN:1.

MKD, 7.11.1966, KN:15.

MKD, 27.02.1969, KN:6.

MKD, 31.05.1969, KN:10.

MKD, 01.09.1970, KN:16.

MKD, 22.11.1970,KN:23.

MKD, 17.10.1973, KN:15.

MKD, 12.03.1982, KN:3.

Haceli'ye ev yapması için arsa satması şeklen doğrudur. Aile, muhtarlığın arsa satmasına karşı değildir, köyde içinde yıkık evlerin bulunduğu arsaların satılabileceğini söylemektedir. Muhtarlıkça Haceli'ye satılan arsa köy meydanındadır, Bayram'ın evinin hemen önündedir. Bayram'la Irazca'nın itiraz ettikleri nokta budur. Aile güneş haklarının ellerinden alınmasına karşı çıkmaktadır. Meydan, halkın ortak kullanım alanıdır. Buranın satış yoluyla daraltılması insanların vakit geçirebilecekleri alanların yok edilmesi anlamına gelmektedir. Köye gelen kaymakam da muhtarlıktan satışın durdurulmasını, diğer uygun yerlerden arsa satışının yapılmasını ister. Bu durum köy defterlerine bakıldığında daha net anlaşılmaktadır. Akçeşme muhtarlığının yolgeçen yerlerden tarla şeklinde kullanılmayacak çıkma alanları ev yapımı için köylüye satması bu anlamda doğru bir uygulamayı göstermektedir (Akçeşme M. , MKD,KN:22., 1980)

Susuz Yaz

Necati Cumalı tarafından 1962'de yayımlanmış bir roman olan Susuz Yaz, Erksan tarafından 1963'te filme alınır. Film Osman ile diğer köylüler arasında geçmektedir. Osman'ın yanında onun kardeşi Hasan da vardır. Sonra aynı eve Bahar, gelin gelir. Hasan zamanla ağabeyi Osman'ın karşısına geçecektir. Film, bu nedenle iki kardeş çatışmasından dolayı Hz. Âdem'in çocukları olan Habil ile Kabil hikâyesine benzetilmektedir. Film temelde su sorununu tartışmaktadır. Tarlanın iyisi suya; dağın iyisi eve yakın olandır şeklindeki atasözü bu sorunu vurgulamaktadır (Akad, 1973). Filmde kadın sorunu da işlenmektedir.

Su Sorunu

Susuz Yaz'da baştan sona su problemi işlenirken Yılanların Öcü'nde doğrudan su sorununa değinilmez. Filmin ilk sahnesinde tarlaya doğru kağnısıyla ilerleyen çocuklu çiftten kocası karısına eğer bu yıl iyi gelirse bir tosun daha alacağım der. Burada kuraklıktan söz edilmektedir. Bunun yanında bir de sel tehdidi vardır. Su

yine problemdir (Erksan, 1962).Filimde tarlada çapa yaparken kadın eşine bana basma alma, leğen al der. İnsanlar köyünden genelde askerlik nedeniyle çıkabilmektedir. Erkek karısına askerde gördüğü hamamı, duşu anlatır. Kadın duşa hayran olur. İki yıl daha bekleyelim. Sen git duş al gel der. Kadın ısrar edince erkek kazanı aldın peki onun suyunu nereden getireceksin diyerek bir gerçeği vurgular. Kadın suya olan özlemini leğen alalım, pınardan su getirir ısıtırim, yıkanırım, suyun içinde ölesim geliyor diyerek anlatır.

Demirel o dönemde sıklıkla su sorununu dile getirir. Bu sorunun çözümünü memleket meselesi addettiğini söyler. Seçimlerde AP'nin aldığı sonuçlar düşünüldüğünde Demirel'in halkın gerçek sorunlarına dokunduğu sonucunu çıkartabiliriz (Akdağ 2019f: 115). Demirel için Barajlar Kralı lakabının geliştirilmiş olması bu bağlamda anlamlıdır (Aydinoğlu, 28.02.2016). CHP lideri Ecevit de su sorununu çözeceğini dile getirir. Ecevit'in su kullananın, toprak işleyenin sloganı döneminde dağlara taşlara yazılır (Akdağ 2019g: 83-98). Susuz Yaz'daki su probleminin köy belgelerine baktığımızda gerçeğe yakın bir şekilde ele alındığını görürüz. Akçeşme'de dağların eteğinde bulunan pınardan köylüler suyunu temin etmektedir. Pınardan sızıntı şeklinde çıkan su önce iptidai bir depoda biriktirilmektedir. Deponun ağzındaki bir tıpa kaldırılarak buradan su alınmaktadır. Yazın bu pınar neredeyse kurumaktadır. Köyde hem susuzluk problemi hem de su üzerindeki mülkiyet problemine bağlı olarak ciddi sorunlar yaşanır. Muhtarlık pınarla deponun kendi uhdelerinde olduğunu söyler. Suyun yetersiz geldiği zamanlarda önce muhtarlığa ait incirliklerin sulanacağını duyurur. Deponun üzerindeki tıpayı açmaya çalışanlar hakkında yasal işlem yapılacağını bildirir (Akçeşme M. , MKD,KN:15, 1971). Kimi köy mülkiyetinde bulunan tarla, tütün ekim yeri veya incirliklerin icarı durumunda depoda su olduğu zaman buraları icarlayana öncelik tanınacağı, dört depo suyun ücretsiz verileceğini belirtir (Akçeşme M. , MKD,KN:1972/1, 1972). 1972'de köy suyunun tamamen kesilmesiyle muhtarlığa ait tütün fidanlığının sulanabilmesi için Aydın

DSİ'den 800 liraya bir tanker kiralanmasına ve bunun bir kısım ücretinin salma usulü köylü tarafından karşılanmasına karar verilir (Akçeşme M. , MKD,KN:8, 1972). Suyun kimi zaman fazla gelmesi durumundaysa suyun adil dağıtımından öte muhtarlıkça bir kişiye satıldığı görülmektedir (Akçeşme M. , MKD,KN:3, 1968).Köyün çok dışında kalan pınar yatağının bakımı, pınara giden yolun tesviyesi gerekmektedir. Bu durum köy bütçesini zorlamakta köylünün sırtına ilave yük bindirmektedir (Akçeşme M. , MKD,KN:11, 1972).

1970'lerde köylüler, su sorununu çözme konusunda harekete geçerler. Muhtara köye içme suyu getirilmesi için İzmir Yol Su Elektrik İşleri müdürlüğü nezdinde girişimlerde bulunması için yetki verilir. İlgili kişilerin yollukları köy bütçesinden karşılanacaktır (Akçeşme M. , MKD,KN:13, 1972). Muhtarlık yol girinti ve çıkıntılarının satışıyla elde edilecek geliri su için harcamayı planlanmaktadır (Akçeşme M. , MKD,KN:2, 1971). Köye elektrik-su getirmek için köy mülkü arazi 500 liraya satılır (Akçeşme M. , MKD,KN:7, 1972) Aşağıdaki köy bütçesinden yapılan harcamalara bakılacak olursa su getirmenin maliyeti yüksektir. Su meselesi köye elektrik getirilmesiyle paralellik göstermektedir. Pompalarının çalışabilmesi için elektriğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Gider Türü	Miktarı/Lira
İşçi yevmiye	30
İzmir'e vana almaya giden kişinin yolluğu	100
Vana masrafı ve nakliyesi	130
Maliyeye yatan işletme parası	4200
Toplam	4.460

Şekil 3. Akçeşme Köyü 1974 Yılı Su Giderleri

Kaynak: Akçeşme M. , Gider Dosyası, 1974

Devlet, Cumhuriyet'in ellinci yılı için pek çok kutlamaya hazırlanırken köylüler bu durumdan yararlanmayı düşünür. İlgili yerlere Cumhuriyet'in 50. yılında köyün suya kavuşması cumhuriyetin bir onurudur şeklinde ifadeyle gidilmesi gerektiği vurgulanır (Akçeşme M. , MKD,KN:8, 1973). Bunun için muhtar Ankara'ya köy

kasasından 250 lira yollukla yolların (Akçeşme M. , MKD,KN:10., 1973). Bunlar yaşanırken su yeterli olmadığından pınardaki depo kilitlenir. Testilerle gelen köylüye belli zaman dilimi içinde belli miktarda su verilir (Akçeşme M. , MKD,KN:13, 1973). Deponun anahtarı muhtarda kalmaktadır (Akçeşme M. , MKD,KN:13, 1974). Tamamen susuzluğa düşüldüğü zaman yakıtını köylünün ödediği belediye tankeriyle Aydın'dan köye su getirilir (Akçeşme M. , MKD,KN:15, 1974).

Su için bazı istimlaklerin yapılması gerekmektedir. Su kaynaklarının verimli kullanılabilmesi ve hane başına düşen maliyetin azaltılması için ortak isale hattı döşenebilecek köylerle işbirliği yapılır. Bir kez daha köylüden kurban derilerini bu iş için muhtarlığa bağışlaması istenir (Akçeşme M. , MKD,KN:3, 1974). Bir komisyon oluşturulur (Akçeşme M. , MKD,KN:10, 1974). Su ve elektrik yatırımının 1/3'ünü köylüler karşılayacaktır. Toplam 40.000 lira toplanıp ilgili kurullara verilir. Mevsim kurak geçince köylü zeytinden para kazanamaz. Muhtarlık borcu ödemek için köy arazilerinin bir kısmını satışa çıkarır (Akçeşme M. , MKD,KN:16, 1974). 1970'lerin başında başlanan köye su getirme çabaları, Cumhuriyet'in 50. yılına yetişmez. Su, 1974'ün sonunda getirilebilir. Köylüler, kullandıkları kadar su parasını muhtarlığa öder. Suyun pompalanması için ciddi elektrik parası gelmeye başlar. 1980'lerin başında aylık üç yüz elli bin liradan daha fazla elektrik parası gelir. Muhtarlığın bu borcu ödemek güçlük çektiği bilinmektedir. Muhtarlık köyün elektriğinin kesilmemesi için borcunu taksit bağlatarak öder (Akçeşme M. , MKD,KN:27, 1983). Çareyi hane başına elektriğe ve suya zam yapmakta bulur. (Akçeşme M. , MKD,KN:21, 1983). Borcunu ödemeyen köylünün elektrik ve suyunun kesileceği de bildirilir (Akçeşme M. , MKD,KN:10, 1984).

Beyaz Mendil, Başlık, Kuyu

Beyaz Mendil, yönetmenliğini Akad'ın üslendiği 1955 yapımı bir filmidir. Bu film Gerçekçi Türk Sineması köy filmlerinin hazırlayıcısı kabul edildiği için burada incelemeye alınmıştır. Başlık, 1965 yapımı, yönetmenliğini Kemal İnci'nin yaptığı filmidir. Kuyu ise 1968'de Erksan tarafından çekilmiştir. Bu üç filmde doğrudan kadın sorunu tartışılmaktadır. Erksan ve Akad zaten pek çok filmde kadın sorunu işlemiştir (Akad, 1973).

Kadın

1980'lere kadar Türkiye'de okuma-yazma oranı düşüktür. 1924 yılında 14 milyon nüfusa sahip Türkiye'de nüfusun %51,8'i kadınlardan; %48,2'si erkeklerden müteşekkildir. 7 yaş temel alındığında nüfusun %10,6'sı okuma yazma bilmektedir. Kadınlarda okuma-yazma oranıysa %4'tür (Tütengil 1977: 55-70). Gelişme oldukça yavaş seyretmiştir. Anadolu'daki ilk demiryolu güzergâhında bulunan Aydın'da 1945'te CHP üyesi 41.473 kişiden 157'si yüksekokul; 267 kişisiyse lise mezundur. 21.685 üye okuma-yazma bilmemektedir (Cumhuriyet Arşivleri-BCA). İlin ilk lisesi 1948'de açılacaktır. Aynı yıllarda Aydın'da 248 köyde okul bulunmamaktadır. Ankara'da tıp öğrencisi M. Kazım Küçükalp dağcılığa ilgi duyar. 1974'te Artvin-Yusufeli'nde dağdan düşerek hayatını kaybeder. Dilek Kaya, bu gencin belgeselini yapar. Olaydan 44 yıl sonra bölgeye gittiğinde oradaki pek çok köylü, hatta döneminde çocuk olan birçok kişi olayı hatırlar. Bunlardan birisi olan Mehmet Karahan, olayı nasıl unutturum, ben hayatımda üniversite okuyan bir kişiyi ilk kez o zaman görmüştüm der (2018). Bu, taşradaki eğitim açmazını göstermektedir.

Köylerde kimi yargılar kızların okula gitmesini engellemektedir. Okula giden kadın oranı düşüktür. Okulu terk oranı kızlar arasında yüksektir. Öğrenci kütüklerinde dahi kızların evlendirildiği yazılmaktadır (Erbeyli Köyü İlkokulu, 1933-1953). Cerit, 1940'larda ilkokulda okurken babasının kendisini okuldan

aldığını; kocaya vermek istediğini söyler. Buna itiraz edince maşayla kendisini dövdüğünü dillendirir. (Cerit, 03.20.2020). Kimi kızlar, evlenmeyi reddettikleri için katledilir (Akdağ, 2018f). Beyaz Mendil, Başlık, Kuyu gibi filmler bunları gerçeğe yakın yansıtır. Filmlerde köylü kadınlarının okuma-yazma bilmiyor şeklinde gösterilmesi mevcut durumun yansımasıdır.

Döneminde birbirini seven iki genç evlenmeleri için bir engel çıkınca birlikte kaçarlar. Kızı kaçırılan aile çoğu zaman kızı kaçırın erkeğin evini taş yağmuruna tutar. Ardından jandarmaya şikâyetçi olurdu (Gökmen, 01.12.2019). Normal şartlarda kız çocuklarını erken yaşta evlendiren aileler, husumet durumunda gençler birbirini seviyor olsa dahi kızlarının yaşlarının küçüklüğünü dile getirip erkeğin ağır bir ceza almasına neden olurlar. Bir kızın bazen zorla kaçırıldığı da olmaktadır. Kuyu böylesine bir kız kaçırma olayını aktarmaktadır. Bu, dönemindeki Türkiye gerçeğine uymaktadır. Mevcut yasalar kadını koruyor olsa da toplumsal tabanda ve taşrada değişim ağır ilerlemektedir. Kız kaçırın erkek hapse girer. En büyük ceza kadına kesilmektedir. Kadın köyünde izole edilerek yaşlı bir adamla evlendirilir. Kadın, dul hükmünde olduğu için ona duvak giydirilmez. Burada bakirelik söylemi altında kız aşağılanmaktadır. Yaşlı bir adamla kızın evlendirilmesindeki alt neden budur (Akdağ vd. 2012: 38-39) Kız düğün yerinden kaçarak intihara teşebbüs eder. Kız bu haldeyken yaşlı damadın yakınları damada köpeğin kokladığı et yenmez demektedir. Bu durum gerçek yaşamda o günlerde görülmektedir. Bakirelik üzerinden geliştirilmiş o günlerde cinsiyetçi pek-çok söylem vardır. Hapishaneden çıkan aynı saplantılı erkek kadını bir kez daha zorla kaçıtır. Sonunda kadın kuyuya inen erkeği taşla öldürür. Sonra kuyuyu taşla tamamen doldurur. Bir şeylerin üstünü örtüyor gibidir. Kadının öfkesi dinmek bilmez. Burada toplum içinde kadının harekete geçmesini isteyen yönetmenin ideolojik söylemi devreye girmektedir (Akdağ 2019h: 115-161). Sonra kadın intihar eder. Bu durum o günkü toplumsal baskı sonucu sıkıntıya

düşen ve intihar eden pek çok kadının temsilidir denebilir (Akdağ vd. 2012: 76-77).

Yılanların Öcü'nde kaymakamın köye gelişini kadınlar damlardan izler. Kuyu, Başlık, Beyaz Mendil adlı filmlerde düğünlerde gelin alayında hep erkekler görülür. Kadınlar uzaktan seyretmektedir. Kadın neredeyse her yerde pasiftir. Köy defterlerine bakıldığında 1963'le 1983 arasında yapılan Akçeşme Köy Genel Kurulu toplantılarının hiçbirine kadının katılmadığı görülmektedir. Kadına verilen siyasi ve sosyal haklar uzun süre sembolik kalmıştır. Gül Esin Türkiye'de seçilen ilk kadın muhtar olmasından dolayı değil aynı zamanda onun seçilmesi uzun süre sembol olarak kalması; örneklerin yaygın hale getirilememesi nedeniyle de önemlidir (Güneş 2010: 171-190).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sosyal Gerçekçi Türk Sineması 1961-1971 arasında etkili olur. Bu dönemde önemli filmler çekilmiş; yönetmenler yetişmiştir. Bu akımı temsil eden filmler üç türe ayrılmaktadır. Bunlar köyü anlatan filmler, köyden kente göçü anlatanlar, bir de kent soylu kişilerin hikâyelerinin anlatıldığı filmlerdir. Bu filmler, kendi dönmelerinin yaşamına ayna tuttıkları iddiası içerisindedir. Çalışmamızda köy tabanlı Sosyal Gerçekçi Türk Sinema filmlerinde sunulan gerçekliği döneminin köy evraklarıyla karşılaştırdık. Sözlü tarih yöntemiyle döneme tanıklık etmiş kimileriyle görüştük. Sonuç itibariyle bu filmlerde sunulan gerçekliğin büyük ölçüde doğru olduğu sonucuna ulaştık. Filmler, birer kurgu ürünü olduğu için belki bu filmleri tarihi birer belge olarak kabul etmek güç olacaktır. Ancak çekildikleri dönemin anlaşılmasında, somutlaştırılmasında işe yarayacağı sonucunu çıkartabiliriz.

KAYNAKÇA

- Akad, Ö. L. (Yöneten) (1952). Beyaz Mendil [Sinema Filmi].
_____ (Yöneten) (1973). Gelin [Sinema Filmi].
- Akçeşme, Muhtarlığı (1950-1965). Muhtarlık Karar Defteri(MKD). Aydın.
_____ (1966-1983). Muhtarlık Karar Defteri(MKD). Aydın.
_____ (1930-1940). Asker Kütük Defteri. Aydın.
_____ (1942). Salma Defteri. Aydın.
_____ (1942-1950). Koruma Defteri. Aydın.
_____ (1947-1951). 5 Yıllık Plan. Aydın.
_____ (1948). Köy Bütçesi Evrakı. Aydın.
_____ (1950). Sarf Dosyası. Aydın.
_____ (1953). Sarf Dosyası. Aydın.
_____ (1954). Bütçe Defteri. Aydın.
_____ (1962, 02 05). Zarar-Zıyan Zaptı Evrakı. Aydın.
_____ (1968, 09 20). Ek Bütçe Kararı. Aydın.
_____ (1972). Gider Dosyası. Aydın, Türkiye.
_____ (1973). Gider Dosyası. Aydın.
_____ (1974). Gider Dosyası. Aydın.
_____ (1983, 02 17). İlan Tutanağı. Aydın.
- Akdağ, M. (Yöneten) (2016). Yılan [Sinema Filmi].
- Akdağ, M. (Yöneten) (2018a). Komik Sözler ve Anlar [Sinema Filmi].
- Akdağ, M. (2018b). Adnan Menderes Propagandası ve Adnan Menderes Algisinin Yıkımına Dönük Darbe Propagandasının Karşılaştırılması. Uluslararası Darbe Sempozyumu II (s. 251-270). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Akdağ, M. (2018c). Tüm Yönleriyle Siyasi Algı ve Propaganda. Aydın: Başkar.
- Akdağ, M. (Yöneten) (2018d). Lakaplar ve Unvanlar Birer Propaganda Aracı mıdır? [Sinema Filmi].

- Akdağ M. (2018e). Bir Başbakanın Doğuşu ve Onu Doğuran Şehir. Aydın: Başkar.
- Akdağ, M. (Yöneten). (2018f). Türkiye'nin Acılar Tarihi [Sinema Filmi].
- Akdağ, M. (2019a). Realist Rus Edebiyatından Erken Dönem Sovyet Sinemasına Gerçekçi Mekân Kullanımı MANAS Dergisi, 2852-2874,.
- Akdağ, M. (2019b). Sosyal Gerçekçi Türk Sinemasında Sözlü Kültür (1961-1971). Yörük Ali Efe Uluslararası Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi. s. 716-735.
- Akdağ, M. (2019c). Sosyal Gerçekçi Türk Sinemasında Din ve Din Adamı Temsiline Tarihi Perspektiften Bir Bakış. M. Aslan içinde, Tarihi Aydınlatan Sinema. (s. 156-175). Konya: Atlas.
- Akdağ, M. (2019d). Cumhuriyet'in İl Yıllarından Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecine Türk Eğitimi ve Eğitim Uygulamalarının Bir Köye Yansıması. Turkish Studies Educational Sciences, 1025-1040.
- Akdağ, M. (2019e). Yakın Dönem Türk Siyaset Duayenlerinin Medya Kullanım Deneyimleri ve Propganda. Aksaray Üniv. İletişim, 82-110.
- Akdağ, M. (2019f). İletişim Sosyolojisi. Ankara: Dorlion.
- Akdağ, M. (2019g). Siyasetin Temelleri. Ankara: Dorlion.
- Akdağ, M. (2019h). Toplumsal Gerçekçi Sinemada İdeolojik Söylem. M. Aslan içinde, İnterdisipliner Bir Bakışla İletişim Üzerine İncelemeler s. 115-161. Konya: Litera-Türk
- Akdağ, M. vd. (2012). Oku-ma Kitabı. Aydın: Çağdaş.
- Akdeniz, T. (2020, 03 27). (M. Akdağ, Röportaj Yapan)
- Anadolu. (1946, 10 23). İzmir.
- _____ (1948, 05 12). İzmir.
- _____ (1948, 12 15). İzmir.
- Aslan, M. (2019). Türk Sinemasında Tarih Filmlerinin Genel Görünüşü: 2007-2017 Yılları Arasında Vizyona Giren Filmler Üzerine Bir İnceleme. M.

- Aslan, & S. Yetimova içinde, Tarihi Aydınlatan Sinema. s.86. Konya: Atlas.
- Aydinoğlu, M. (2016, 02 28). (M. Akdağ, Röportaj Yapan)
- Cerit, E. (2020, 03 20). (M. Akdağ, Röportaj Yapan)
- Cumhuriyet Arşivleri-BCA (tarih yok). 490.01/139.560.1.
- Demokrat İzmir (1946, 11 13). İzmir.
- _____ (1947, 04 30). İzmir.
- _____ (1948, 04 20). İzmir.
- Doğrusöz, K. (2016). Coğrafya 10 . Ankara: Palme Yayıncılık.
- Duruel, S. A. (2002). Sinema Tarih İlişkisi ve Türk Sinemasında Tarihe Bakış 2002, . (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Erbeyli Köyü İlkokulu (1933-1953). Öğrenci Kütükleri. Aydın.
- Erksan, M. (Yöneten) (1962). Yılanların Öcü [Sinema Filmi].
- Gökmen, G. (2019, 12 01). Eskiden Evlilikler. (M. Akdağ, Röportaj Yapan)
- Gören, Ş. (Yöneten) (1985). Yılanların Öcü [Sinema Filmi].
- Güneş, G. (2010). Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım). ÇTTAD, 171-190.
- Kaya, D. (Yöneten). (2018) Kazım [Sinema Filmi].
- Refiğ, H. (Yöneten) (1964). Gurbet Kuşları [Sinema Filmi].
- Robert, B. T. (tarih yok). The Filmmaker as Historian, The American Historical Review.
- Salman, İ. (2018, 02 20). Sinema, (Tuba Emlek'le İz Bırakanlar TV Program). (T. Emlek, Röportaj Yapan)
- Sezgin, İ. (2016, 03 22). (M. Akdağ, Röportaj Yapan)
- Tor, F. O. (2016, 04 07). 65 Yaş Üzeri Muhtaçlara Bağlanan Maaş Hakkındaki Kanunla İlgili Konuşma. Ankara, TBMM, Türkiye.

Tütengil, C. O. (1977). 1927 Yılında Türkiye. Atatürk'ün Söylevinin 50. Yılı (s. 55-70). Ankara: TTK.

Ündar, A. (2020, 02 25). İmece. (M. Akdağ, Röportaj Yapan)

Yakar, H. G. (2013). Sinema Filmlerinin Eğitim Amaçlı Kullanımı, Tarihsel Bir Değerlendirme. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 21-336.

Yeni Asır. (1978, 07 30). İzmir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In Russian cinema, names such as Eisenstein and Pudovkin are important. These directors reinforce the Russian Revolution with their realist films. Turkish cinema could not be saved from the theatrical effect for a long time. The change in power in 1950 had its effect on cinema as well. The Turkish audience has seen the streets of Istanbul and the Turkish village in Akad films for the first time in the cinema. These works of Akad prepare the Realistic Turkish Cinema, which will start after 1961. This movement, which was influenced by the first time Russian cinema, exists in the libertarian environment of the 1961 Constitution. It loses its effect after the March 12 Memorandum. There are examples of this cinema on a world scale. The rise of the left in the 1960s, anti-imperialist developments. The common feature of the films shot in this period is that they can reflect the period very close to reality. Movie actors are not so famous. People found their representations in these films. This must have influenced people's worldviews. The movies generally reflect the lifestyles, customs, ideology, cultural values, social fabric and daily life of the period they were shot. Movies have traces of life from that day. This reality can be felt even in the titles of the films. Although a snake myth is used in the *Yılanların Öcü* (Snakes Revenge), it shows a reality. At that time, lice, fleas, ticks, snakes, etc. threaten the villagers. *Susuz Yaz* (Dry Summer), The name of that film emphasizes the Mediterranean climate. This climate type is rainy in winters and dry in summers. Stream regimes are irregular here. Most rivers dry in the summer. To reach the water in the 1960s in upstate Turkey opens a lot of wells. Sometimes villagers use these well waters regardless of whether they are healthy or not. The name of the well(*Kuyu*) film can be evaluated like this. *Beyaz Mendil* (White Handkerchief) tells a love story. It is customary for the candidate couples to give a handkerchief to each other after the contract. Films that had a

propaganda effect during the period are now materials for understanding that period.

Method

In our study, the reality presented by village-based films was compared with the village documents of that day. Films such as Yılanların Öcü, Susuz Yaz (Dried Summer), Kuyu, Başlık, Beyaz Mendil were evaluated. A great number of village films were shot between 1961-1971. However, because of many films disappeared, five films evaluated. Village documents consist of: Village tax (money received by the Mukhtar Office) books, village mukhtar decision books, village student registers, village budget tables. Also, in our study, the information we obtained within the scope of oral history and the findings we reached as a result of our scanning of newspapers were evaluated. Sum up, it can be said that as a method, studies about the cinema in question were examined. Then, a selection of movies from that period was created and these films were watched. The village documents and some newspapers of the period were scanned, and the information obtained from these sites were compared with the findings obtained from reading and watching movies.

Findings (Results)

As a result, it is seen that the reality presented in the movies is close to the reality in the village documents. The shooting locations of the movies consist of real places. It can be said that costumes and decors were not used in the movies. Movie actors wear whatever villagers wear that day. Movie actors speak in the movies like the villagers of that day. When we compare it with the village documents, it is seen that the movie heroes were created in accordance with the village characters of that day. When looking at the village documents,

the problems faced by the villagers coincide with the issues and problems in the films.

Conculusion and Discussion

Social Realistic Turkish Cinema becomes effective between 1961-1971. During this period, important films were made; directors are existed. The films representing this trend are divided into three types. These are the films about the village, the ones about the migration from the village to the city, and the stories about the nobility of the city. These films claim to be mirroring the life of their own rotations. In our study, we compared the reality presented in the village-based Social Realistic Turkish Cinema films with the village documents of the period. We interviewed some of the witnesses who witnessed the period with the oral history method. As a result, we came to the conclusion that the reality presented in these films is largely true. Since the films are fictional products, perhaps it will be difficult to accept these films as historical documents. However, we can conclude that it can be used in understanding and concreting the period they were shooted. The films in question can be used in history studies and history education. Especially in high school and undergraduate level history education, these films can be useful in understanding a certain period.

6360 SAYILI KANUN İLE FAYDALANMA İLKESİ VE BELEDİYE GELİRLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ*

Neslihan YILMAZ*
Servet BERBER**

Öz

Yerel yönetimlerin mali kaynakları merkezi bütçe gelirlerinden aktarılan paylar ve yerel yönetimlerin öz gelirlerinden oluşmaktadır. Bir yerel yönetim birimi olarak belediyelerin öz gelirlerinin önemli bir kısmını faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Ancak belediyeler, öz kaynakları ile kamusal harcamalarını karşılamakta yetersiz kalmakta, bu nedenle merkezi yönetimden yerel yönetimlere pay aktarılmaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimlerin idari ve mali yapılanmalarına yönelik kanuni düzenlemelerin sonuncusu 6360 Sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”dur. Çalışmanın amacı; belediyelerin faydalanma ilkesi çerçevesindeki gelirlerinin 6360 Sayılı Kanun öncesi ve sonrası gelişimini, belediyelerin mali yapısında meydana getirdiği değişiklikler çerçevesinde değerlendirmektir. Bu kapsamda elde edilen veriler ışığında betimleyici analiz yönteminden faydalanılmıştır. Belediyelerin faydalanma ilkesi çerçevesinde elde ettikleri gelirlerde 6360 Sayılı Kanun sonrası, merkezi yönetim genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylar benzeri bir artış gözleendiği ancak yetersiz kalması nedeniyle merkezi yönetime bağımlılıklarının artarak devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belediye Gelirleri, 6360 Sayılı Kanun, Faydalanma İlkesi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü,
mail: neslihan.yilmaz@usak.edu.tr

** Maliye Yüksek Lisans Mezunu, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
harmadali77@gmail.com

EVALUATION OF MUNICIPALITY REVENUES AND BENEFIT PRINCIPLE WITH THE LAW NO. 6360

Abstract

Fiscal resource of local governments consists of once, transfers of central state budget tax revenues. Consist of secondly, self income taxes of local governments. Municipalities self income resource is optained within the framework of benefit principle for taxes. Municipalities fiscal resource is not enough for local expentiture items. Because of this central state tranfers fiscal resources to local governments. For this, Low. No. 6360 is the last. The law is important for municipalities fiscal resources. Because with this law aims to increase metropolitan municipality numbers and their fiscal resource. In this study, our aim is puting fort that; what happened to fiscal municipality resources before and after the law. In this context, descriptive analysis method was used in the light of the data obtained. At the and of this study we saw that resources within the framework of benefit principle for taxes is not enough for municipalities and because of this financial dependency between local governments and the central government is increases after Law. No. 6360.

Keywords: Municipality Revenues, Law. No. 6360, Benefit Principle

1. GİRİŞ

Yerel yönetimlerin gelir kaynakları, kendi öz gelirleri ve merkezi yönetim bütçe gelirlerinden yerel yönetimlere aktarılan paylar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ülkemizde yerel yönetimlerin vergi gelirlerinin, Emlak Vergisi ve faydalanma ilkesi kapsamında elde edilen diğer vergilerden oluştuğu görülmektedir. Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi gibi vergi gelirleri, merkezi yönetimin genel bütçe vergi gelirlerini oluşturmakta ve yerel yönetimlere idari yapısına göre bu vergi gelirden kendilerine pay aktarılmaktadır. 6360 Sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile büyükşehir belediyelerinin idari ve mali yapılarını güçlendirmeye yönelik düzenlemelerin

yapıldığı gözlenmektedir. Mali açıdan değerlendirildiğinde Kanun sonrası, büyükşehir belediyelerinde faydalanma ilkesi çerçevesinde tahsil edilen vergi tarifesi oranları arttırılarak uygulandığından bu vergi gelirlerinin belediye gelirleri içindeki payının artışı sağlamıştır. Diğer bir mali güçlendirme ise merkezi yönetimden belediyelere ve il özel idarelerine aktarılan genel bütçe vergi gelir paylarının oranlarında değişiklik yapılması ile sağlanmıştır.

Çalışmada öncelikle yönetimler arası etkin idari ve mali yapılanma ile faydalanma ilkesi arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda elde edilen veriler ışığında betimleyici analiz yöntemi ile faydalanma ilkesi ve 6360 Sayılı Kanun çerçevesinde belediye gelirlerinin değerlendirilmesine yer verilmektedir. Faydalanma ilkesi dahilinde elde edilen belediye gelirlerinin 6360 Sayılı Kanun öncesi ve sonrası değişimi, yapılan karşılaştırmalar ve 6360 Sayılı Kanun'un yol açabileceği olası sorunlar dikkate alınarak değerlendirilmektedir.

2. YÖNETİMLER ARASI ETKİN İDARİ- MALİ YAPILANMA İLE FAYDALANMA İLKESİ İLİŞKİSİ

Vergileme ilkeleri, vergiden veya vergi sisteminden beklenen ekonomik, sosyal ve mali fonksiyonların sağlanabilmesi için, vergileme tekniğinde ve uygulanmasında dikkat edilmesi gereken temel unsurlardır (Devrim, 1999: 181). Vergileme ilkeleri; vergi sistemiyle ulaşılmak istenen hedefleri gerçekleştirmek için uyulması gereken kurallar olarak da tanımlanmaktadır (Pehlivan, 2004: 155). Bu doğrultuda vergileme ilkeleri; bir vergi sisteminden beklenen ve kamusal harcamalara kaynak oluşturmak için toplanması gereken vergilerde, uyulması gereken temel prensipler olarak ifade edilmektedir.

Faydalanma ilkesi Adam Smith'in adalet ilkesine göre, vergi yükünün kamu hizmetlerinden faydalananlar arasında eşit olarak dağıtılmasını öngörmüştür (Akgül Yılmaz, 2009: 178). Faydalanma ilkesi belirli kamu hizmetlerinden

yararlanacak olanların yararlanma nispetinde vergi ödeyerek bu hizmetlerin finansmanına katılmaları olarak da ifade edilmektedir (Hines, 2000: 483).

Fayda teorisinin savunucuları vergiyi bir mübadele aracı olarak görmüşlerdir (Eker ve Bülbül, 2016: 145). Bu kapsamda faydalanma ilkesi, mükelleflerin kamusal mal ve hizmetlerden yararlanmaları karşılığında ve yararlandıkları ölçüde devlete vergi ödemeleri olarak ifade edilmektedir. Kamu mali yönetimi sisteminde merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında bulunan idari ve mali ilişkilerin etkin yapılanmasından söz edebilmek için yerel yönetimlerin yükledikleri hizmet sorumluluklarıyla orantılı kaynaklarının olması ve söz konusu paylaşımın dengeli düzenlenmesi gerekmektedir.

Hizmet yükü ile kaynaklar arasındaki dengeli düzenleme için dikkat edilmesi gereken ölçütün Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda kabul edilen "hizmette halka yakınlık ilkesi" olduğu ifade edilmektedir (Ulusoy ve Akdemir, 2012: 418). Bu ilkeye bağlı kalarak, etkin bir idari ve mali yapılanma için önemli bir diğer ölçütün de "yerel özerklik" olduğu söylenebilmektedir. Mali yazında yerel özerklik için üç şartın yerine getirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Tortop, 1991: 25-26). Bunlar;

- Yerel Yönetimlere serbestçe karar alabilme ve bu kararları uygulayabilme yetkisinin tanınmış olması,
- Karar alan organların seçimle iş başına gelmesi ve bu organların merkezi yönetim karşısında bağımsız ve merkezi yönetimin etkilerinden uzak olması,
- Yerel yönetimlerin merkezi hükümetin kendisine tanıdığı yetki ve görevleri gereği gibi yerine getirebilmeleri için yeterli mali kaynaklara sahip olması gerekmektedir.

Böylece yönetimler arası idari ve mali ilişkilerin koordinasyonu sağlanabildiği gibi hizmetlerin halka en yakın idarece sunulmasından dolayı kaynak kullanımı ve dağılımında etkinlik ölçütü de önemli ölçüde sağlanmış olmaktadır.

2.1. İdari Özerkliğin Sağlanmasında Faydalanma İlkesi

İdari özerklik kavram olarak, özerk yapıdaki bir kuruluşun, karar organlarının seçimle iş başına gelmeleri, kendi organları aracılığıyla serbestçe karar alabilmelerini, işlerini dışarıdan müdahale olmadan kendi organları eliyle yürütebilmeleri ve tüzel kişilik sahibi olmaları olarak tanımlanmaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 262). Yerel yönetimlerin mali yapısı içinde faydalanma vergilerinin sayıca çokluğu ya da azlığı mali özerklik açısından gösterge oluşturmaktadır. Mali açıdan özerk yerel yönetimlerde, merkezi yönetime bağımlılık daha az olacağından idari açıdan da özerkliğe aynı ölçüde ulaşılabilir.

6360 Sayılı Kanun ile yerel yönetimlerin artan yerel hizmet talebinin karşılanabilmesi ve yerel yönetimlerin daha özerk bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır. Günümüzde yerel yönetimler önemli ölçüde merkezi yönetim gelirlerine bağımlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasında etkin bir idari yapılanmanın gereği olarak, yerel halkın talep ettiği mal ve hizmetlerin maliyetlerine de istekli olarak katılmaları gerekmektedir. Yerel hizmetlerin maliyetlerine katılım faydalanma vergileri ile daha kolay sağlanabilmektedir. Bu açıdan fayda vergileri merkezi yönetimden gelir transferlerine bağımlılığı da azaltarak yerel yönetimleri mali açıdan güçlendirici nitelik taşımaktadır.

2.2. Mali Özerkliğin Sağlanmasında Faydalanma İlkesi

Vergilendirme yetkisi ile mali özerklik arasındaki ilişkiyi vergilendirme yetkisi yöntemlerine bakarak görmek mümkündür. Yerel yönetimlerle merkezi yönetim arasında vergilendirme yetkisi bölüşüm yöntemlerinin üçe ayrıldığı görülmektedir (Sakınç, 2012: 119-120). Bunlar; otonom vergilendirme yetkisinin kullanılması, vergi kaynaklarının paylaşılması ve merkezi vergilerden pay verilmesidir.

Vergi otonomisi mali özerklik değişkeni olarak ifade edilmektedir. Yerel yönetimler, merkezin vergi matrah ve oranları üzerindeki sınırlamalarına bağlı kalmaksızın, vergi matrah ve oranını belirleyebiliyorlarsa yerelin mali özerklik düzeyi yüksektir. Bu yöntemde yerel yönetimler hiçbir kısıtlama olmaksızın tam bir vergileme yetkisine sahiptirler. Yerel yönetim meclisleri uygulayacakları vergiyi belirler ve takdir ederler. Vergi oranları da bu meclislerce serbestçe belirlenir ve tahsili de yerel yönetimlerce yapılır (Bağlı, 2014: 36).

Vergi kaynaklarının paylaşılması ile vergi oranını merkezi hükümet belirlemede, verginin tahsili yerel yönetimlere bırakılmaktadır. Verimi düşük olan ve takibi ve tahsili yerel idarelerce daha kolay olan vergiler bu yöntemde yerel yönetimlere bırakılmaktadır. Verimi yüksek olan vergiler ise merkezi yönetim tarafından tahsis edilmektedir.

Merkezi vergilerden pay verilmesi yöntemi ile merkezi yönetim takdir ve tahsil yetkisine sahip olduğu vergilerden yerel yönetimlere pay vermektedir. Yöntemin sakıncası, yerel yönetimleri merkezi yönetimlere bağımlı hale getirmektedir. Yöntemin avantajlı yönü, vergi kapasitesi düşük olan yerel yönetimlerin bu yöntemle mali imkanları genişletilmektedir (Sakınç, 2012: 122).

Yerel yönetimlerde mali özerklik, idarelerin kendilerine kanunlar çerçevesinde yüklenen kamusal hizmetleri sunabilmek için yeterli gelir kaynağına sahip olması ve gelirlerini harcama yetkisini merkezi idarenin baskısı olmadan kullanabilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimlerde mali özerkliğin göstergesi olarak da faydalanma vergilerinden elde edilen gelirler ile merkezden sağlanan transferlerin oranına bakılmaktadır. Fayda vergileri yerel yönetimlerde öz gelir anlamına geldiğinden, fayda vergilerinin toplam gelirler içindeki payı ile mali özerklik arasında aynı yönlü bir ilişki olduğu gözlenmektedir.

2.3. Hizmette Yerindelik ve Faydalanma İlkesi

Hizmette yerindelik, hizmetin vatandaşa en yakın idari birim tarafından yerindelik kavramı, “hizmette yerellik” ve “subsidiarite” kavramları ile ifade edilmektedir. Bir başka ifade ile hizmette yerindelik, kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde en iyi konumda ve koşullarda olan yerel, bölgesel veya merkezi birimlerin hizmetin sunumunda sorumlu olması anlamına gelmektedir (Uçar, 2004: 9).

Kamu hizmetlerinin niteliğine göre halka en yakın yerel yönetim birimince sunulması, kamusal hizmetlerin kamu idareleri arasında ekonomik ve etkin olarak dağılımına yöneliktir. Faydası yerel düzeyde olan hizmetlerin yerel kaynaklarla finanse edilmesi halinde, yerel yönetimlerin merkezi yönetime olan mali bağımlılığının azalması sağlanacaktır.

3. 6360 SAYILI KANUN VE YEREL YÖNETİMLER ÜZERİNE MALİ ETKİLERİ

Büyükşehir belediyeleri ile ilgili ilk kanuni düzenleme 1984 yılında kanun hükmünde kararname olarak çıkarılan ve aynı yıl kanunlaşan 3030 Sayılı “Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun” ile yapılmıştır (Adıgüzel, 2012: 154).

Büyükşehir belediyeleri ile ilgili reform çalışmalarına 2004 yılında çıkarılan 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile başlandığı görülmektedir. 2004 yılında çıkarılan 2572 Sayılı Belediye Kanunu (24.12.2004 tarih ve 25680 Sayılı Resmi Gazete), 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (11.06.2005 tarih ve 25842 Sayılı Resmi Gazete), 2005 yılında çıkarılan 5393 Sayılı Belediye Kanunu (13.07.2005 tarih ve 25874 Sayılı Resmi Gazete), 2008 yılında çıkarılan 5779 Sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkındaki Kanun (15.07.2008 tarih ve 25874 Sayılı Resmi Gazete) ile devam edildiği görülmektedir.

3030 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinin görevleri, hukuki statüsü ve yönetim yapısı düzenlenmiş, bu kanun ile büyükşehir olan belediyelere ek mali kaynaklar sağlanmıştır (Ulusoy ve Akdemir, 2012: 299). Alt kademe ilçe belediyesi olmayan yerlerde de büyükşehir belediyelerinin kurulması ve ilçe belediyelerinin alt kademe belediyesi olarak bu büyükşehirlerle bağlanması hem kaynak israfına yol açmış hem de görev yetki karmaşmasına sebebiyet vererek hizmetlerin yerine getirilmesinde aksamalara yol açmıştır.

Aksamaları gidermek amacıyla 2004 yılında başlanan reform çalışmaları 2012 yılında resmi gazetede yayınlanan ve 2014 yerel seçimlerinden sonra yürürlüğe giren 6360 Sayılı Kanun ile devam etmiştir. 6360 Sayılı Kanun, 2014 yerel seçimlerinden sonra yürürlüğe girmiştir. 6360 Sayılı Kanun'da mali açıdan yerel yönetimlere genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylara ilişkin düzenlemeler ile büyükşehir belediyelerinde faydalanma vergileri oranlarının arttırılarak uygulanmasına ilişkin düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.

3.1. Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi

Yerel halkın müşterek ihtiyaçlarını yerel finansman kaynaklarıyla sağlayamayan yerel yönetimlere genel bütçe vergi gelirlerinden mevzuatta yer alan düzenlemeler doğrultusunda pay verilmektedir. Yerel yönetimlerin giderleri ile merkezi idarenin giderleri birbirine paralel bir artış gösterirken gelirleri için aynı durumun mümkün olmadığı ifade edilir. Bu yüzden merkezi yönetim bütçe gelirlerinden yerel yönetimlere verilen paylar, yerel yönetim gelirleri içinde önemli bir yere sahiptir (Şimdi, 1999: 72). Tablo 1’de yerel yönetimlere genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan payların tarihsel gelişimine yer verilmektedir.

Tablo 1. Yerel Yönetimlere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Ayrılan Paylar

Mevzuat	Pay Oranı
1948- 5237 Sayılı Kanun	Belediyeler için %5
1981-2380 Sayılı Kanun	Belediyeler için %5, İl Özel İdareleri için %1
1984-3004 Sayılı Kanun	Belediyeler için %10.30, İl özel İdareleri için %2,30
1985-3239 Sayılı Kanun	Belediyeler için %9.25, İl Özel İdareleri için %1,70
1994-3986 Sayılı Kanun	Belediyeler için %7.55, İl Özel İdareleri için bir değişiklik yapılmıyor.
2008-5779 Sayılı Kanun	Büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyeler için %2,85, Büyükşehir İlçe Belediyeleri için %2,50 ve il özel idareleri için %1,15.
2012-6360 Sayılı Kanun	Büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyeler için, %1,50, büyükşehir ilçe belediyeleri için, %4,50 ve il özel idareleri için %0,50.

Kaynak: Mevzuat taraması yapılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda da görüldüğü üzere, genel bütçe vergi gelirlerinden yerel yönetimlere verilen pay oranları, 1984 yılında en yüksek oranla belediyeler için %10 ve il özel idareleri için %2,30'dur. 2008 yılından itibaren yerel yönetimlere ayrılan oranının 6,50'ye düştüğü görülmektedir. Bu dönemde büyükşehir belediyelerine %2,50, büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyelere %2,85 ve il özel idarelerine %1,15 pay belirlenmiştir. 2008 yılında çıkarılan 5779 Sayılı Kanun ile yerel yönetimlere ayrılan paylarda oransal bir düşüş gözlenmektedir. 2008 yılından itibaren, yerel yönetimlere ayrılan payların büyükşehir belediyeleri için %2,50, diğer belediyeler için %2,85 ve il özel idareleri için, %1,15 olduğu görülmektedir. 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyelere verilen pay, %1,50'ye düşürülmekte, büyükşehir ilçe belediyelerine ayrılan pay, %4,50'ye çıkarılmakta ve il özelerine ayrılan pay da %50' ye düşürülmektedir.

3.2. Genel Bütçeden Belediyelere Ayrılan Paylara İlişkin Düzenlemeler

Genel bütçe vergi gelirlerinden belediyelere aktarılan payların belirlenme şekli, 2008 yılından önce, büyükşehir belediyelerine 5216 Sayılı Kanun, büyükşehir dışındaki belediyelere İLBANK kanalıyla 2380 Sayılı Kanun çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. 2008 yılında 5779 Sayılı Kanun yürürlüğe girmiş ve Kanun'un 2. ve 5. maddelerinde yapılan düzenlemelere büyükşehir belediyelerinin pay oranları yeniden düzenlenmiştir. 2012 yılında 6360 Sayılı Kanun çıkmış ve büyükşehir dışındaki belediyeler, büyükşehir ilçe belediyeleri ve büyükşehir belediyelerine genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmesine dair oranlar yeniden düzenlenmiştir. Tablo 2'de genel bütçe vergi gelirlerinin paylaşım oranına ilişkin değişiklikler yer almaktadır.

Tablo 2. Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin Paylaşım Oranına İlişkin Değişiklikler

Kanun	5216 ve 2380 Sayılı Kanun	5779 Sayılı Kanun	6360 Sayılı Kanun
Büyükşehir Belediyeleri	%5	%5	%6
Büyükşehir İlçe Belediyeleri		%2,5	%4,5
Diğer Belediyeler	%6	%2,85	%1,50
İl Özel İdareleri	%1,12	%1,15	%0,50

Kaynak: 2380 Sayılı Kanun, 5216 Sayılı Kanun ve 5779 Sayılı Kanun ve 6360 Sayılı Kanun çerçevesinde yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda genel bütçe vergi gelirlerinden belediyelere ayrılan payların dağılım oranındaki değişime yer verilmektedir. Buna göre; 2008 yılından önce, büyükşehir belediyelerine ve büyükşehir ilçe belediyelerine 5216 Sayılı Kanun'a göre toplam %5 oranında, büyükşehir olmayan belediyelere 2380 Sayılı Kanun'a göre %6 oranında, il özel idarelerine 2380 Sayılı Kanun'a göre %1,12 oranında pay verilmekteydi. 5779 Sayılı Kanun ile bu oranların, büyükşehir belediyeleri için %5, büyükşehir ilçe belediyeleri için %2,5 ve diğer belediyeler için %2,85 olduğu görülmektedir.

Büyükşehir belediyesi sınırları içinde toplanan genel bütçe vergi gelirleri toplamının %5 oranındaki pay Maliye Bakanlığı tarafından aylık olarak hesaplanıp, %70'i doğrudan ilgili büyükşehir belediyesi, kalan %30'luk kısmı büyükşehir belediyeleri arasında nüfus esasına göre dağıtılmakta idi. Ayrıca büyükşehir ilçe belediyeleri için ayrılan %2,85 oranındaki payın %30'u büyükşehir belediyesi payı olarak ayrılmakta, kalan %70'lik kısım ise nüfus esasına göre dağıtılmak üzere büyükşehir ilçe belediyeleri hesabına İLBANK tarafından aktarılmakta idi. 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerine genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan pay oranının %5'ten %6'ya çıkarıldığı

görülmektedir. 6360 Sayılı Kanun'un 26. Maddesi'nde yapılan düzenleme ile %6 oranındaki payın % 60'nın doğrudan büyükşehir belediyesi hesabına aktarıldığı, kalan %40 oranındaki payın %70 oranındaki payının nüfus esasına göre, %30'nun ise büyükşehir belediyesi yüz ölçümüne göre büyükşehir belediyeleri arasında dağıtılması hükme bağlanmıştır.

6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir ilçe belediye payı %2,50'den %4,50'ye çıkarılmıştır. Kanun'un 26. maddesinin 3. fıkrası ile %4,50 oranındaki payın %30'u büyükşehir belediye payı ayrıldıktan sonra kalan %70 oranındaki payın büyükşehir ilçe belediyeleri hesabına İLBANK kanalıyla aktarılacağı hüküm altına alınmıştır. Büyükşehir belediyesi dışındaki belediyelere genel bütçe vergi gelirlerinden verilen pay oranı 5779 Sayılı Kanun ile %2,85 iken, bu oran 6360 Sayılı Kanun ile %1,50'ye düşürülmüştür. Tablo 3'te 6360 Sayılı Kanun ile yerel yönetimlere aktarılan GBVG payına (2014-2017) yer verilmektedir.

Tablo 3: 6360 Sayılı Kanun Sonrası Genel Bütçe Vergi Gelirleri Üzerinden Aktarılan Paylar (2014-2017) "Bin TL"

GBVG Payı Dağılım Oranları	2014	2015	2016	2017
İller Bankası Toplamı	22.912.411	26.507.107	29.833.607	34.368.100
%6,5	%58	%56	%57	%57
Büyükşehir Dışındaki Belediyeler %1,50		6.117.025	6.884.680	7.931.099
		%13	%13	%13
İl Özel İdareleri		2.039.008	2.994.893	2.643.701
%0,50		%4	%5	%5
Büyükşehir İlçe Belediyeleri %4,5		18.351.074	20.654.034	23.793.300
		%39	%39	%39
Büyükşehir Belediyeleri Toplamı	16.518.060	20.057.996	22.766.041	26.259.130
%6	%42	%43	%43	%43
Toplam	39.430.471	46.565.103	52.599.648	60.627.230

Kaynak: Muhasebat verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloya göre, büyükşehir dışındaki belediyelerin pay miktarı içindeki vergi gelirleri payı 2014-2017 döneminde %13, İl özel idareleri payı %5, büyükşehir ilçe belediyeleri payı %39 ve büyükşehir belediyeleri payı %43 olarak gerçekleşmektedir. Kanun'dan sonraki dönemde, büyükşehir belediyelerinin payının %43 olduğu görülmektedir. İLBANK kanalıyla aktarılan pay, %57 olarak gerçekleşmektedir. 6360 Sayılı Kanun'la genel bütçe vergi gelirlerinden büyükşehirlere ayrılan paylar arttırılırken, büyükşehir dışındaki belediyeler ve il özel idarelerine yönelik payların azaltıldığı görülmektedir.

4. 6360 SAYILI KANUN SONRASI BELEDİYELERDE FAYDA VERGİLERİNİN GELİŞİMİ

Belediyelerin 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu kapsamında elde edilen öz gelirleri faydalanma ilkesi esasına dayanmaktadır. Öz gelirler içinde vergiler, harçlar, harcamalara katılma payları ile teşebbüs ve mülkiyet gelirleri faydalanma ilkesi kapsamında elde edilen öz gelirler olarak sıralanmaktadır. 6360 Sayılı Kanun ile belediye öz gelirlerinde gözlenen değişimler şöyledir:

- 6360 Sayılı Kanun'un 28. Maddesi ile *yol harcamalarına katılım payına* ilişkin yapılan değişiklik, yol harcamalarına katılım payının belediye meclisi kararı ile alınabileceği hüküm altına alınmaktadır. Yerel yönetimlerin kendi gelirlerini kendi seçilmiş organlarınca belirleyebilmeleri vergi otonomisinin dolayısıyla yerel özerkliğin gereklerinden biri olarak bilinmektedir. Söz konusu değişiklik yerel yönetimlerin mali özerklikleri desteklenmiş olmaktadır.
- Belediyelerin öz gelirlerinden olan, *teşebbüs ve mülkiyet gelirleri*, doğalgaz hizmetlerine ilişkin gelirler, su işletmesine ilişkin gelirler, otopark işletmesine ilişkin gelirler gibi sunulan hizmetlerin karşılığı alınan ücretlerden oluşmaktadır. 6360 Sayılı Kanun ile belediyelerin otoparkla ilgili olarak elde ettikleri gelirleri tahsil tarihinden itibaren kırk beş gün içinde büyükşehir belediyelerine aktarmaları, aktarılan otoparkla ilgili gelirlerin otopark tesisi için

gerekli arsa alımları ile bölge ve genel otoparkların inşasında kullanılması, bunun dışında herhangi bir amaçla otopark gelirlerinin kullanılmaması hüküm altına alınmaktadır. Otopark gelirlerinin büyükşehir belediyelerine bırakılması, büyükşehir belediyelerinde fayda ilkesi çerçevesinde elde edilen gelirleri artırmaya yönelik bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir.

- 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediyesi olan illerde, büyükşehir belediyesi sınırları il mülki sınırları olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu illere bağlı ilçelerin mülki sınırları içinde yer alan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalle olarak, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı buldukları ilçenin belediyesine katılmışlardır. Bu değişiklik ile büyükşehir belediyelerin sınırları genişletilerek mahalle sayıları arttırılmış olmaktadır. Diğer bir ifade ile belediye hizmetlerinden yararlanan nüfus da artış göstermektedir.

Belediyelerin hizmet alanlarının genişletilmesi, büyükşehir belediyelerinin mali yükünün artmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan fayda esasına dayalı alınan yerel vergilerinin büyükşehir belediyelerinde artırımlı olarak uygulanmasına ilişkin yapılan kanuni düzenlemelerle, fayda ilkesine dayalı belediye vergi gelirlerinde bir artış olduğu gözlenmektedir. Ancak, 6360 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile tüzel kişiliği kaldırılan köylerde, Kanun'un yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 2022 yılına kadar, Emlak Vergisi Kanunu ve 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu kapsamında alınması gereken vergi, harç ve katılım payları muafiyeti getirilmiştir. Muafiyetin sona ermesinden sonra fayda ilkesi çerçevesinde alınan belediye vergi ve gelirlerinin mevcut duruma göre artması beklenmektedir. Bu kapsamda yerel Yönetimlerde faydalanma ilkesi kapsamında elde edilen öz gelirler *Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler, Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri, Harçlar, Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirlerinden* oluşmaktadır.

4.1. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergilerin Gelişimi

Belediyelerin bütçe gelirlerine bakıldığında Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergilerin, Emlak Vergisi olduğu görülmektedir. Bina Vergisi, Arsa Vergisi, Arazi Vergisi ve Çevre Temizlik Vergisi (ÇTV) belediyelerin Mülkiyet üzerinden elde ettiği gelirlerdir. Bu vergilerden, ÇTV'nin faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edildiği görülmektedir. 51 Seri Nolu Belediye Gelirleri Genel Tebliği Madde 2.'de ÇTV'nin çevre ve temizlik hizmetlerinden yararlanan konut işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binaları kullananlardan su tüketim miktarı esas alınmak suretiyle hesaplanması hüküm altına alınmıştır. Tablo 4'te 6360 Sayılı Kanun öncesi ÇTV gelirlerinin durumuna yer verilmektedir.

**Tablo 4. 6360 Sayılı Kanun Öncesi Çevre ve Temizlik Vergisi Gelirleri
(2008-2012) "Bin TL"**

Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler		2008	2009	2010	2011	2012
Emlak Vergisi (Bina, Arsa ve Arazi)	Belediyeler	1717,383	1824,097	2667,53	3463,012	3528,028
	B.Ş.B.	240,00	5061,00	2453,00	872,00	667,00
	BŞDİB	180,972	181,603	175,904	219,942	229,255
	İB ve BB	1536,172	1637,433	2489,173	3242,198	3298,106
Çevre ve Temizlik Vergisi	Belediyeler	265,725	289,523	309,274	386,997	383,329
	B.Ş.B.	52,00	47,00	338,00	209,00	62,00
	BŞDİB	39,811	44,474	49,921	58,774	58,762
	İB ve BB	225,862	245,002	259,015	328,014	324,505
Toplam Mülkiyet Ü.A.V.		1983,108	2113,62	2976,804	3850,009	3911,357

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda, 6360 Sayılı Kanun öncesi belediyelerin faydalanma ilkesi kapsamında elde edilen teşebbüs ve mülkiyet vergileri gelir kalemi içinde yer alan ÇTV ile Emlak Vergisi gelirlerinin 2008-2012 dönemindeki durumu görülmektedir. Söz konusu dönemde, Emlak Vergisi ve ÇTV gelirlerinin 2008-2012 döneminde artarak devam ettiği görülmektedir. Büyükşehir belediye sayısındaki artışa bağlı olarak ÇTV gelirlerinin de artması beklenmektedir. 2464 Sayılı Kanun mükerrer madde 44'te "ÇTV'nin tüketilen su metreküp başına büyükşehirlerde, 15 kuruş, diğer yerlerde 12 kuruş olarak hesaplanacağı ve çevre temizlik vergisinin ilgili maddede belirtilen tarifesine göre büyükşehirlerde %25 artırımlı uygulanacağı" hüküm altına alınmaktadır. Tablo 5'te 6360 Sayılı Kanun sonrası ÇTV gelirlerine yer verilmektedir.

**Tablo 5. 6360 Sayılı Kanun Sonrası Çevre ve Temizlik Vergisi Gelirleri
(2013-2017) "Bin TL"**

Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler		2013	2014	2015	2016	2017
Emlak Vergisi (Bina, Arsa ve Arazi)	Belediyeler	3846,888	4992,223	5881,119	6728,241	6808,519
	B.Ş.B.	774,00	45.099	7651,00	9659,00	6970,00
	BŞDİB	251,514	197,967	221,520	254,209	260,383
	İB ve BB	3594,600	4749,157	5651,948	6464,373	6541,166
Çevre ve Temizlik Vergisi	Belediyeler	384,679	361,814	395,296	474,733	465,589
	B.Ş.B.	294,00	7277,00	1272,00	1658	998,00
	BŞDİB	62748,00	38,670	41,181	48,342	49,839
	İB ve BB	321,637	315,867	352,843	424,733	414,752
Toplam Mülkiyet Ü.A.V.		4231,567	5354,037	6276,415	7202,974	7274,108

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere ÇTV, faydalanma ilkesi çerçevesinde mülkiyet üzerinden alınan vergiler içerisinde tahsili yapılan bir vergidir. Bu yüzden Emlak Vergisi ile aynı tablo içinde değerlendirilmektedir. Kanun sonrası dönemde, Çevre Temizlik Vergi gelirlerinin artan bir seyir izlediği ve büyükşehir dışı il belediyelerinin en düşük ÇTV gelirlerine sahip olduğu görülmektedir.

6360 Sayılı Kanun 35. Maddesinin 15. Fıkrası gereğince Emlak Vergisi ve 2464 Sayılı Kanun'a göre alınan belediye vergilerine ilişkin muafiyetlere yer verilmiştir. Buna göre, nüfusun 2000'in altında olan belediyelerin kapatılarak köye dönüşen ve tüzel kişiliği sonlanarak mahalleye dönüşen köylerde 2020'ye kadar, 5216 Sayılı Kanun'a göre tüzel kişiliği kapatılarak mahalleye dönüşen köylerde 2022'ye kadar Emlak Vergisi ve 2464 Sayılı Kanuna göre alınan vergilerden muafiyet uygulanması söz konusudur (6360/madde35-15). 6360 Sayılı Kanun maddesi gereğince sağlanan muafıkların 2022 yılında sona ermesinden sonra belediyelerin ÇTV ve 2464 Sayılı Kanun çerçevesinde alınan diğer faydalanma ilkesi kapsamındaki vergi gelirlerinin daha da artması beklenmektedir. Bu kapsamda belediyelerin faydalanma ilkesi çerçevesinde elde ettiği diğer bir vergi geliri Dâhilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileridir.

4.2. Dâhilde Alınan Mal ve Hizmet Vergilerinin Gelişimi

Belediye bütçe gelir tabloları incelendiğinde, Dâhilde Alınan Mal ve Hizmet Vergilerinin, Özel Tüketim Vergisi ve Dahilde Alınan Diğer Mal ve Hizmet Vergilerinden oluştuğu görülmektedir. Özel Tüketim Vergisi Gelirleri içinde, Haberleşme Vergi Geliri ile Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergi gelirlerinin yer aldığı görülmektedir. Dahilde Alınan Diğer Mal ve Hizmet Vergi gelirlerinin içinde, Eğlence Vergisi, Yangın Sigortası Vergisi ve İlan ve Reklam Vergisi gelirlerinin yer aldığı görülmektedir. Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi'nde, tüketim yaparak bir yararlanma söz konusu olduğu için, faydalanma ilkesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. İlan ve Reklam Vergisi, belediye mücavir

alanları içinde ilan ve reklâmın asıldığı alan üzerinden tarifeye göre yararlanma karşılığı alınan bir vergi olduğu için faydalanma ilkesi kapsamında değerlendirilmektedir. Eğlence Vergisi, eğlence faaliyetleri üzerinden, yine tarifeye göre alınmaktadır. Eğlence Vergisi'nde eğlenceden yararlanma söz konusu olduğu için faydalanma ilkesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Tablo 6'da 6360 Sayılı Kanun öncesi Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri'nin durumuna yer verilmektedir.

**Tablo 6. 6360 Sayılı Kanun Öncesi Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri
(2008-2012) "Bin TL"**

Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri		2008	2009	2010	2011	2012
- Elektrik ve Havagazı Tüketim V.	Belediyeler	776,261	251,526	1043,846	1108,601	1320,679
	B.Ş.B.	97,174	136,334	113,426	147,102	157,638
-İlan ve Reklam V.	BŞDİB	82,833	27,274	120,180	133,341	160,875
- Eğlence V.	İB ve BB	596,252	129,876	810,460	831,938	1002,166

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin yıllar itibariyle artış göstermektedir. Ancak büyükşehir belediyelerinin dahilde alınan mal ve hizmet vergi gelirlerinin en düşük orana sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde ilçe ve belde belediyelerinin elde ettiği dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin tüm belediyelerin tahsilatı içinde en yüksek paya sahip olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 7'de 6360 Sayılı Kanun sonrası Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri'nin gelişimine yer verilmektedir.

**Tablo 7. 6360 Sayılı Kanun Sonrası Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri
(2013-2017) “Bin TL”**

Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri		2013	2014	2015	2016	2017
- Elektrik ve Havagazi Tüketim V.	Beledi-yeler	1552,455	1586,838	1840,484	1809,212	1955,493
	B.Ş.B.	200,194	219,825	255,482	319,685	357,814
-İlan ve Reklam V. - Eğlence V.	BŞDİB	190,867	115,951	134,188	127,969	141,382
	İB ve BB	1160,692	1251,062	1450,814	1361,558	1456,297

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda belediyelerde dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin 2008-2012 dönemine göre arttığı görülmektedir. Büyükşehir belediyelerinde de bu vergi gelirlerinin Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonraki dönemde arttığı gözlenmektedir. Ancak büyükşehir dışı il belediyelerinde Kanun’dan önceki 2012 yılında 160,875 Bin TL iken, Kanun’dan sonraki 2017 yılı sonunda, 141,382 olarak gerçekleştiği görülmektedir. İlçe ve belde belediyelerinde ise arttığı görülmektedir. Artışın sebebi olarak, büyükşehir belediye sayısının artması, büyükşehir belediye sınırları içindeki nüfusun artması; bu hizmetlerden yararlananların sayısının artması ve büyükşehir belediyesi mücavir alan sınırlarının il mülki sınırları olarak kabul edilmesi yani, büyükşehir belediyesi mücavir alanlarının genişlemesi gösterilmektedir. Bu kapsamda belediyelerin faydalanma ilkesi kapsamında elde ettiği vergilerden bir diğeri de harcamalara katılım payları olarak sayılmıştır.

4.3. Harcamalara Katılım Paylarının Gelişimi

Harcamalara katılım payı gelirleri; kanalizasyon harcamalarına katılma payı, su tesisi harcamalarına katılım payı, yol harcamalarına katılım payı ve diğer harcamalara katılım payı olarak belediye bütçe gelir kalemleri içinde yer almaktadır. 6360 Sayılı Kanun'un 28. maddesi ile 2464 Sayılı Kanun'un 90. maddesinde yapılan değişiklik ile bu hizmetlerden faydalanma şekillerine göre ilgili gayrimenkul sahiplerinden belediye meclisi kararı ile katılım payı alınabileceği hüküm altına alınmıştır. Harcamalara katılım payları, sıfırdan yapılan veya çalışma yapılan yol, kanalizasyon ve su tesisi hizmetlerinden yararlananlardan alınması nedeniyle faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen belediye gelirleri olarak değerlendirilmektedir. Harcamalara Katılım Payı'nın 6360 Sayılı Kanun öncesi durumu Tablo 8'de yer almaktadır.

**Tablo 8. 6360 Sayılı Kanun Öncesi Harcamalara Katılım Payı Gelirleri
(2008-2012) "Bin TL"**

Harcamalara Katılım Payı		2008	2009	2010	2011	2012
-Yol Har. Kat. Payı	Belediyeler	344,522	362,068	539,240	534,026	621,943
	B.Ş.B.	93,097	113,762	174,193	145,339	177,276
-Kanalizasyon Har.Kat.Payı	BŞDİB	30,648	39,480	60,066	53,511	62,862
-Su Tesisi Har.Katılım Payı	İB ve BB	219,967	208,826	304,981	335,176	381,805

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda söz konusu dönemde harcamalara katılım payı gelirin arttığı görülmektedir. Bu dönemde tüm belediyelerin harcamalara katılım payı gelirleri içinde büyükşehir dışı il belediyelerinin en düşük paya sahip olduğu, en yüksek paya ise ilçe ve belde belediyelerinin sahip olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 9'da 6360 Sayılı Kanun Sonrası Harcamalara Katılım Paylarının gelişimine yer verilmektedir.

**Tablo 9. 6360 Sayılı Kanun Sonrası Harcamalara Katılım Payları
(2013-2017) "Bin TL"**

Harcamalara Katılım Payı		2013	2014	2015	2016	2017
-Yol Har. Kat. Payı Kanalizasyon Har.Kat.Payı -Su Tesisi Har.Katılım Payı	Belediyeler	799,340	733,880	799,007	1054,075	1691,961
	B.Ş.B.	326,865	340,00	426,103	564,934	1056,765
	BŞDİB	69,837	39,008	52,629	65,798	97,691
	İB ve BB	402,638	354,872	320,275	423,343	537,505

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda Kanun öncesi belediyelerin Harcamalara Katılım Payının, 2012 yılında, 621,943 Bin TL iken, Kanun sonrası 2017 yılında belediyelerin harcamalara katılım payı gelirin 1691,961 Bin TL olduğuna yer verilmektedir. Söz konusu dönemde harcamalara katılım payı gelirlerinin en fazla büyükşehir belediyelerinde arttığı, en az artışın ise büyükşehir dışı il belediyelerinde olduğu görülmektedir. Kanun öncesi 2012 yılında büyükşehir dışı il belediyelerinde 62,862 Bin TL olan harcamalara katılım payının, Kanun sonrası 2017 döneminde 97,691 Bin TL olduğu dikkat çekmektedir.

4.4. Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirlerinin Gelişimi

Belediye bütçeleri incelendiğinde, teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edildiği görülmektedir. Otopark işletmesi gelirleri, ulaştırma hizmetlerine ilişkin gelirler, su işletmesine ilişkin gelirler, doğalgaz hizmetlerinden elde edilen gelirler, kurs, toplantı seminer eğitim vb. faaliyetlerden elde edilen gelirleri sosyal tesis işletme gelirleri vb. faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen teşebbüs ve mülkiyet gelirleri içinde yer almaktadır. Tablo 10’da Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirlerinin 6360 Sayılı Kanun öncesi durumuna yer verilmektedir.

**Tablo 10. 6360 Sayılı Kanun Öncesi Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri
(2008-2012) “Bin TL”**

Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	2008	2009	2010	2011	2012
Tüm Belediyeler	3751,749	4123,985	4824,058	5365,883	6505,295
B.Ş.B.	946,327	1348,917	1397,509	1302,592	1893,212
BŞDİB	836,947	853,257	1068,781	1232,736	1448,565
İB ve BB	1968,475	1921,811	2357,768	2825,555	3163,518

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin yıllar itibari ile arttığı görülmektedir. Bu dönem sonunda tüm belediyelerin bütçe gelirleri toplamı 2012 yılında 45.131,525 Bin TL olup, tüm belediyelerin 2012 yılı sonunda teşebbüs ve mülkiyet gelirleri toplamı 6505,295 Bin TL'dir. Bu dönemde, büyükşehir belediyelerinin teşebbüs ve mülkiyet gelirleri toplamı içindeki oranı, 2012 yılında %29 olarak gerçekleşmiştir. Büyükşehir dışındaki il belediyelerinin teşebbüs ve mülkiyet gelirleri toplamının tüm belediyelerin teşebbüs ve mülkiyet gelirleri oranı, %22 olduğu, ilçe ve belde belediyelerinin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin, tüm belediyelerin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerine oranının % 48 olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Tablo 11'de Teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin 6360 Sayılı Kanun sonrası gelişimine yer verilmektedir.

**Tablo 11. 6360 Sayılı Kanun Sonrası Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri
(2013-2017) "Bin TL"**

Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	2013	2014	2015	2016	2017
Tüm Belediyeler	7997,458	6739,057	7474,956	8426,757	11585,675
B.Ş.B.	2906,943	2913,070	3444,479	3530,230	5613,741
BŞDİB	1593,223	978,124	1132,689	1346,568	1514,379
İB ve BB	3497,292	2847,863	2897,788	3549,959	4457,555

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere büyükşehir belediyelerinin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin, tüm belediyelerin gelirlerine oranının 2017 yılında % 48'dir. Büyükşehir dışındaki il belediyelerinin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin tüm belediyelerin teşebbüs ve mülkiyet gelirleri içindeki oranının %13 olduğu ve ilçe ve belde belediyelerinin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin tüm belediyelerin teşebbüs ve mülkiyet gelirleri içindeki oranının %38 olduğu görülmektedir.

6360 Sayılı Kanun sonrasında tüm belediyelerin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin ilgili Kanun öncesi döneme göre arttığı gözlenmektedir. Ancak Kanun öncesi döneme göre Kanun sonrası dönemde, büyükşehir dışı il belediyeleri ile ilçe ve belde belediyelerinin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin tüm belediyelerin teşebbüs ve mülkiyet gelirleri içindeki oranın azaldığı dikkat çekmektedir.

Büyükşehir belediyelerinin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin ise Kanun öncesi döneme göre % 29'dan, % 48'e çıktığı ve toplamda tüm belediyelerin teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin arttığı görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisi, 6360 Sayılı Kanun'un 11. maddesi gereğince teşebbüs ve mülkiyet gelirleri içinde yer alan otopark işletmesi gelirlerinin büyükşehir belediyesine aktarılmasına ilişkin yapılan düzenlemedir.

Diğeri ise 6360 Sayılı Kanun'un 8. maddesi ile teşebbüs ve mülkiyet gelirleri içinde yer alan ulaştırma hizmetine ilişkin yapılan düzenlemedir. Buna göre, büyükşehir içindeki her türlü taşımacılık hizmetlerinin uyum içinde yürütülebilmesi için, büyükşehir belediye başkanı ya da görevlendireceği kişinin başkanlığında Ulaşım Koordinasyon Merkezi kurulmuştur. Tablo 12'de 6360 Sayılı Kanun öncesi belediyelerde faydalanma ilkesi kapsamında elde edilen öz gelirlerin 2008-2012 dönemindeki gelişimine yer verilmektedir.

**Tablo 12. Belediyelerde 6360 Sayılı Kanun Öncesi Öz Gelirler
(2008-2012) “Bin TL”**

Öz Gelirler	2008	2009	2010	2011	2012
Mülkiyet Üzerinden Alınan Ver.	1983,108	2113,62	2976,804	3850,009	3911,357
Dahilde Alınan Mal ve Hiz. Ver.	776,261	251,526	1043,846	1108,601	1320,679
Harcamalara Katılım Payı	344,522	362,068	539,240	534,026	621,943
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelir.	3751,749	4123,985	4824,058	5365,833	6505,295
Top. Öz Gelirler (%)	6855,64	6851,199	9383,948	10858,468	12359,274
GBVG'den Alınan Pay	12639,832	13511,415	17524,220	20958,133	26681,903
Toplam Bütçe Geliri	25736,012	26844,961	34233,863	40740,227	45131,525

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda tüm belediyelerin 2008 -2012 yılları arasında öz gelirlerinin ve genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan payların toplam gelirler içindeki gelişimine yer verilmektedir. Söz konusu dönemde yerel yönetimlerin toplam gelirleri içinde öz gelirlerinin yıllar itibari ile arttığı gözlenmektedir. Faydalama ilkesi çerçevesinde elde edilen öz gelirler içinde 2008-2012 döneminde en yüksek gelir oranına teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre, 2008-2012 döneminde tüm belediyelerin toplam geliri içinde genel bütçe vergi gelirinden alınan payın öz gelirlerden daha fazladır. 6360 Sayılı Kanun öncesinde belediyelerin genel bütçe vergi gelirlerinden aldığı payın, öz

gelirlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 13'te 6360 Sayılı Kanun sonrası belediyelerde faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen öz gelirlerin değişimine yer verilmektedir.

**Tablo 13. Belediyelerde 6360 Sayılı Kanun Sonrası Öz Gelirler
(2013-2017) "Bin TL"**

Öz Gelirler	2013	2014	2015	2016	2017
Mülkiyet Üzerinden Alınan Ver.	4231,567	5354,037	627,415	7202,974	7274,108
Dahilde Alınan Mal ve Hiz. Ver.	1552,455	1586,838	1840,484	1809,212	1955,493
Harcamalara Katılım Payı	799,340	733,880	799,007	1054,075	1691,961
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelir.	797,458	6739,057	7474,956	8426,757	11585,675
Top. Öz Gelirler (%)	14580,82	14413,812	10741,862	18493,018	22507,237
GBVG'den Alınan Pay	27843,779	34412,247	42663,334	47020,835	55621,393
Toplam Bütçe Geliri	53931,284	62544,796	72159,838	80994,408	97148,981

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloya göre belediyelerin 6360 Sayılı Kanun öncesi döneme göre öz gelirlerinde bir artış olduğu görülmektedir. 2012 yılında 12359,274 Bin TL olan faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen öz gelirlerin toplamı, 2017 yılında 22.507,237 Bin TL'ye ulaşarak artış göstermiştir. GBVG miktarı 2012 yılında 26681,903 Bin TL iken 2017 yılında 55.621,393 Bin TL olarak gerçekleşmiştir.

Toplam bütçe gelirleri 2012 yılında 45.131,525 Bin TL iken, 2017 yılında, 97.148,981 Bin TL olarak gerçekleşmiştir. 6360 Sayılı Kanun sonrasında belediyelerde öz gelirlerdeki artışın sebebi olarak, Kanun ile ulaşım hizmetlerine yönelik yapılan düzenlemeler, harcamalara katılım payına ilişkin düzenlemeler ve büyükşehir belediyelerinde ÇTV'nin tarifesine yönelik yapılan düzenlemeler gösterilebilir. Kanun ile büyükşehir belediye sınırlarının genişlemesi, büyükşehir belediye sayısının artması ve ÇTV'nin büyükşehirlerdeki tarifesinin yüksek oranlı uygulanması da gelirlerdeki artışın sebebi olarak gösterilebilir.

6360 Sayılı Kanun öncesi ve sonrasında tüm belediyelerin toplam bütçe geliri içinde genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan payın öz gelirlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Kanun sonrasında öz gelirlerde bir artış söz konusu olmakla birlikte GBVG payının toplam bütçe gelirleri içindeki miktarının öz gelirlerden daha fazla olması belediyelerin mali anlamda merkezi yönetime bağımlılığının devam ettiğini göstermektedir. Kanun ile yapılan mevzuat düzenlemelerinin belediyelerin öz gelirlerine yönelik olmasına karşın 2022 yılına kadar tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüşen köylerde ve belde belediyelerinde 2464 Sayılı Kanun çerçevesinde alınan vergilerin muafiyet kapsamına alınması sebebiyle öz gelirlerdeki artışın yeterli düzeyde olmadığı gözlenmektedir.

5. SONUÇ

6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinin sayısı artmış, büyükşehir belediye sınırlarının il mülki sınırları olduğu büyükşehir olan illerde köylerin ve beldelerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüşmüştür. Bu kapsamda faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen belediye gelirlerinin büyükşehirlerde uygulanan tarifesinin de büyükşehir olmayan illerdeki uygulamaya oranla daha yüksek olması ve büyükşehir sınırları içinde yaşayan nüfusun artışı ile de arttığı görülmektedir. Ancak kanunun ile tüzel kişiliği sonlanan köylerde, 2464 Sayılı

Kanun çerçevesinde alınan belediye gelirlerinin 2022 yılına kadar alınamamasına yönelik muafiyet getirildiği de görülmektedir. Dolayısıyla belediyelerin faydalanma ilkesi çerçevesinde elde ettiği gelirlerinin muafiyetler sebebi ile olması gerekenden daha düşük gerçekleştiği gözlenmektedir. İlgili düzenleme ile büyükşehir sınırları içine mahalle olarak bağlanan köylerde tahsil edilecek olan Emlak Vergisi'nin %100 artırımlı uygulanacak olması, bu sınırlarda ikamet eden hane halkının Kanun öncesine göre daha yüksek vergi ödemesine yol açacaktır. Emlak Vergisi için de tanınan muafiyetin 2022 yılına kadar geçerli olması ve süreklilik taşımaması hane halkının vergi yükünün de artacağına göstergesidir.

6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediyesi sınırları içinde tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüşen yerleşim birimlerinde, yapılacak alt yapı çalışmaları için yol harcamalarına katılım payı belediye meclisi kararı ile alınabilecektir. Belediye tarafından yapılan, onarılan ve genişletilen yolların iki tarafında bulunan gayrimenkul sahiplerinden yol harcamalarına katılma payı, kanalizasyon ve su tesisleri yapımında bundan faydalanan gayrimenkul sahiplerinden kanalizasyon harcamalarına katılma payı ve su tesisleri harcamalarına katılma payı alınacaktır.

Bu düzenleme, belediye meclisine faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen bir belediye gelirin tasarruf hakkını vermektedir. 6360 Sayılı Kanun idari yapıda yapılan değişiklik ile büyükşehir olan illerde il özel idaresi kapatılmıştır. Büyükşehir olan illere genel bütçeden aktarılan merkezi yönetim vergi geliri payı arttırılırken, büyükşehir olmayan illerdeki il özel idarelerin aldıkları pay oranları düşürülmüştür. Büyükşehir olmayan illerin nüfusu büyükşehirlere göre daha az olduğundan hizmetten faydalananların daha az olması, dolayısıyla hizmet maliyetlerinin daha az olması beklenebilir. Kamusal hizmetlerin merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından paylaşılarak sunulması, kamu gelirlerinin ve finansman kaynaklarının da paylaşılmasını beraberinde getirmektedir. Kamusal hizmetlerin hem yerel hem de merkezi idare tarafından ekonomik ve

etkin sunumu için kamu kaynaklarının da verimli kullanılması gerekmektedir. Yerel düzeydeki kamusal hizmetlerin yerel yönetimlerce sunulması ve finansmanının da yerel birimlerce karşılanabilmesi yerel yönetimler içinde belediyelerin önemini artırmaktadır.

Faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen belediye vergilerinin büyükşehirlerde büyükşehir olmayan belediyelere göre daha yüksek tarifeden uygulanması, 6360 Sayılı Kanun'dan sonra Belediye Gelirleri Kanunu genel tebliğlerinde hüküm altına alınmıştır. 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediye sayılarının artırılması, bazı faydalanma ilkesine bağlı elde edilen gelirlerin oranlarını belirleme ve alma yetkisinin belediye meclisine bırakılması, büyükşehir belediyesi yetkisinde yeni komisyonlar kurarak ve böylece gelir toplamada ve hizmet sunmada çok başlılığın önlenmesi öz gelirlerin arttırılmasına yönelik atılan adımlar olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada, öz gelir niteliği taşıyan faydalanma ilkesi çerçevesinde elde edilen belediye gelirleri ve merkezi yönetimden belediyelere aktarılan genel bütçe vergi gelirleri incelenerek, 6360 Sayılı Kanun ile meydana gelen değişiklikler değerlendirilmiştir. İlgili düzenlemeler sonrası belediyelerin hem öz gelirlerinde hem de merkezden alınan pay aktarımlarında önemli bir artış olduğu gözlenmiştir. Anacak öz gelirlerdeki artışın olması gerekenden daha az olduğu ve merkezi yönetimden aktarılan vergi payların daha yüksek oranda gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Günümüzde belediyelerin ve il özel idarelerinin mali açıdan kendi öz gelirleri ile kendi harcamalarını karşılamakta yetersiz kaldığı bu açığın merkezi yönetimden aktarılan vergi paylarıyla kapatılmaya çalışıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Ş. (2012). 6360 Sayılı Yasa'nın Türkiye'nin Yerel Yönetim Dizgisi Üzerine Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme, Toplum ve Demokrasi, Yıl:6, Sayı:13-14, Ocak-Aralık: 153-154.
- Akgül Yılmaz, G. (2009). Kamu Maliyesi, Türkmen Kitapevi, Yayın No: 339, İstanbul.
- Bağlı, M.S. (2011). Alman Yerel Yönetim Yapısı, Türk İdare Dergisi. Sayı. 473. Aralık.
- Devrim, F. (1999). Kamu Maliyesine Giriş, İzmir: Anadolu Matbaası.
- Eker, A. ve Bülbül, D. (2016). Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Hines Jr. James R., (2000). What is Benefit Taxation, Journal of Public Economics, Volume 75, Issue 3, March: 483-492.
- Pehlivan, O. (2004). Kamu Maliyesi, Trabzon: Derya Kitapevi.
- Sakınç, S. (2012). Yerel Yönetimler Maliyesi Teori-Politika-Uygulama, 3. Baskı, Ankara.
- Şimdi, M.T. (1999). Demokrasi Okulu, Belediye Nedir?, Ne İş Yapar, Nasıl Kaliteli Hizmet Üretir?, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Tortop, N. (1991), Mahalli İdareler, Yayın no: 237, 2. Baskı. Ankara: TODAİE.
- Uçar, A. (2004). Belediye Hizmetlerinin Etkinliği Açısından Hizmette Yerindelik (Subsidiarite) İlkesi ile Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine Bir İnceleme, Celal Bayar üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.2, Sayı.1: 97-107.
- Ulusoy A., Akdemir, T. (2009). Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:12, Sayı:21: 259-287.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikler>, (12.01.2019).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The local government is responsible for the provision of services by the central government, which is of local nature in the public sphere, which creates additional financial burden for the public. In this context, it is imperative that local governments have the resources to meet their financing needs. Before the Law No. 6360 which was put into effect at the end of the 2014 local elections in 2012; It is seen that the legal personality of the villages in the provinces where the metropolitan municipality is closed has been turned into a neighborhood. Local governments around the world are classified as states, districts, municipalities and villages according to the administrative and administrative differences of the countries.

Income sources of local governments are divided into two parts as their own revenues and shares transferred from local government budget revenues to local governments. In developed countries, it is seen that taxes constitute an important part of the financing of local governments. Among these taxes, real estate tax as well as income taxes and value added taxes on trade have a significant share. As a requirement of social justice, it is seen that federated states transfer to the municipalities and districts a large part of the tax revenues they derive from the taxes such as Corporate Tax and Income Tax and strengthen local governments financially. In Turkey, it is seen that the tax revenues of local governments consist of the taxes obtained within the scope of Real Estate Tax and benefiting principle. Tax revenues such as Corporate Tax, Taxes on Wealth and Value Added Tax constitute the central government's budget tax revenues and a share of this tax revenue is paid according to the administrative structure of local governments.

The sharing of public services by the central and local administrations brings with it the sharing of public revenues and funding sources. Local government units, metropolitan municipalities, non-metropolitan municipalities, district and town municipalities and special provincial administrations find application in our country. Efficient use of public resources is also required for the economic and efficient delivery of public services by both local and central authorities. The provision of public services at local level by local governments and the financing of these services by local units increases the importance of municipalities within local governments. Municipal taxes and revenues obtained within the scope of benefiting principle constitute own revenues. The more municipalities own revenues, the greater the administrative and financial independence of municipalities in providing services.

The application of municipal taxes obtained within the framework of the benefit principle at higher tariff rates in metropolitan municipalities than in non-metropolitan municipalities was enacted in the general communiqués of the Municipal Revenues Law after the Law No. 6360. With the Law No. 6360, the number of metropolitan municipalities was increased, and the authority to determine and receive the proportions of the revenues obtained based on some benefit principle was left to the municipal council, new commissions were established under the authority of the metropolitan municipality and thus preventing multiple titles in collecting income and providing services, steps were taken to increase own revenues. Another part of municipal revenues consists of general budget tax revenues transferred from central government.

Conclusion

In this study, the revenues obtained from municipalities within the framework of benefiting from the self-income principle and the general budget tax revenues transferred from the central government to the municipalities were

examined and the amendments arising from the Law No. 6360 were evaluated. After the related regulations, a significant increase was observed in both the own revenues of municipalities and share transfers received from the center. However, it is noteworthy that the increase in own revenues is less than it should be and the tax shares transferred from the central government are realized at a higher rate. Today, it is observed that municipalities and special provincial administrations are inadequate to meet their own revenues and own expenditures in financial terms and this deficit is tried to be covered by the tax shares transferred from the central government.

With the Law No. 6360, the number of metropolitan cities increased from 16 to 30. Due to the increase in the number of metropolitan cities, their financial responsibilities have increased due to the services they load. Within the scope of benefiting principle, metropolitan municipalities were supported to be strengthened financially by regulations on municipal revenues and by transferring more tax revenues from general budget tax revenues to municipalities. However, the support provided is not seen as sufficient. It is seen that local services also increase in metropolitan cities. The transfer of transportation services and infrastructure services to the towns and villages that joined the metropolitan municipality as a neighborhood increased the financial burden of the metropolitan municipalities. It is observed that the tax exemption, which will continue until 2022, cannot cover the cost of these services and the central government budget revenues transferred from the general budget. This situation is central in metropolitan municipalities. financial dependence on management.

After the year 2022, it is expected that in the neighborhoods participating in metropolitan municipalities by closing the legal personality of villages and districts, the revenues obtained by the municipalities within the framework of

benefiting from the principle of benefiting from municipalities after 2022 are expected to increase for the future of the municipal taxes under the Law No. 2464 and Real Estate Tax numbered 1319. Increasing the revenues obtained within the framework of the principle of benefiting from the municipalities can contribute positively to the tax awareness of the taxpayers living in this region and to the rational provision of local services. Taxation of municipal services, whose individual benefits can be calculated within the framework of the principle of utilization, supports the increase of tax revenues and the financial strengthening of municipalities. It is expected that municipal expenditures will increase the financial autonomy of the municipalities by providing tax revenues and financing.

ROL ÇATIŞMASININ DUYGUSAL İŞ GÜVENCESİZLİĞİNE ETKİSİNDE ÖZ KONTROLÜN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Saadet Ela PELENK*
Ali ACARAY**

Öz

Yoğun iş temposu içerisinde çalışanın hissettiği rol çatışması, iş ile ilgili birçok görev ve sorumluluğu yerine getiremeyip suçluluk duymasına neden olabilir. Çalışanın bu negatif duygu ve düşünceleri kontrol etmesi, motivasyon durumunu yükselterek iş performansını artırabilir. Bu araştırma, iş güvencesizliği kavramını “psikolojik bir tepki” olarak incelemiştir. Bu bağlamda, çalışanın algıladığı rol çatışması, iş güvencesizliği hissetmesine neden olabilir. Çalışanın rol çatışması algısı ile hissettiği iş güvencesizliği (duygusal), duygularını ve düşüncelerini kontrol edebilmesinden (öz kontrol) etkilenebilir. Çünkü bilişsel (zihinsel) bir yetenek ile ilgili olan rol çatışması, iyi yönetilmediğinde duygusal tepkilere neden olabilmektedir (duygusal iş güvencesizliği). Araştırmanın temel problemi, rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğine etkisinde öz kontrolün düzenleyici rolü olup olmadığıdır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğine etkisinde öz kontrolün düzenleyici rolünü incelemektir. Bu amaçla, İstanbul’da yer alan iki sigorta şirketinin merkez ve şubelerinde görevli 199 sigorta çalışanı ile anket yapılmıştır. Araştırma verileri, çoklu regresyon tekniği ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rol Çatışması, Duygusal İş Güvencesizliği, Öz Kontrol, Öz kontrol Yetenekleri, İş Güvencesizliği

* Dr. Öğretim Üyesi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, Fındıklı/ RİZE, saadetela.pelenk@erdogan.edu.tr.

** Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, Fındıklı/ RİZE, aliacaray@erdogan.edu.tr.

THE MODERATING ROLE OF SELF-CONTROL ON THE EFFECT OF ROLE CONFLICT ON AFFECTIVE JOB INSECURITY

Abstract

The role conflict that the employees feel in a busy schedule might cause them to feel guilty by not performing many duties and responsibilities related to the job. Employees' ability to control these negative emotions and thoughts can increase their performance by increasing their motivation. For this reason, this research examined the concept of job insecurity as a "psychological reaction". In this context, the role conflict perceived by the employees may cause them to feel job insecurity. The ability to control employees' emotions and thoughts (self-control) may be affected the job insecurity (affective) that they feel with the perception of role conflict because role conflict related to a cognitive (mental) ability can cause emotional responses (affective job insecurity) when not managed well. The main problem of the research is whether self-control has a moderating role on the effect of role conflict on affective job insecurity. Accordingly, this research aims to examine moderating role of self-control on the effect of role conflict on affective job insecurity.

Keywords: Role Conflict, Affective Job Insecurity, Self-Control, Self-Control Capabilities, Job Insecurity

1. GİRİŞ

İş yaşamının gerektirdiği hız ve dinamizm, işletmelerin ekonomik, sosyal ve teknolojik değişikliklere uyum göstermelerini gerektirmektedir. İşletmeleri âdeta bir atmosfer gibi çevreleyen değişimler, çalışanların daha nitelikli ve birçok işi yapabilecek beceriye sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır. Ancak bu durum çalışanın, rol çatışması hissetmesine neden olabilir ki; kişi, adanmış bir çalışan ise öz kontrol süreci, bilişsel yeteneğini daha fazla kullanmasıyla devam edecektir (Kanfer ve Ackerman, 1989). Birbiri ile çelişen iş istekleri (Boshoff ve Mels, 1995), diğer bir ifade ile çalışandan bilgi ve becerisine uygun olmayan

görevleri yapmasının beklenmesinin yol açtığı rol çatışması (Meyer ve Allen, 1997), kişinin içsel gerilim duymasına neden olur. İçsel gerilim, çalışanların iş güvencesizliği algılarını tetiklemektedir (Cooper, Philip ve Micheal, 2001; Boya vd., 2008). Rol çatışması, çalışanın rol beklentisi ve davranışları arasındaki mesafe ya da çalışan beklentisi ve iş standartları arasındaki uyumsuzluktur (Rizzo, House ve Lirtzman,1970). Bu noktada öz kontrol, çalışanın bu mesafe ile hissettiği psikolojik gerilimi azaltabilmektedir (Rehm, Fuchs, Roth, Kornblith ve Romano, 1979). Öz kontrol duyguyu, düşünceyi ve davranışı yönetme ile ilgili bir kavram olduğundan (Akbaba, 2012); davranış, öz kontrol ile yönetilebilir (Kanfer,1970; Rehm,1977). Öz kontrol, bu süreci duygular ile düzenler. Eğer kişinin öz kontrolü yüksekse, o kişinin iç dengesi vardır ve depresyon, endişe, öfke gibi olumsuz tepkileri azdır (Tangney, Baumeister ve Boone, 2004). Çünkü öz kontrol, çalışanın mevcut durumu değerlendirmesini ve bu durumdan sonuç çıkarmasını sağlamaktadır (Wulf, 2007). İşletmenin genel amaçlarından birinin kâr sağlamak olduğu dikkate alındığında çalışan verimliliğinin önemli bir faktör olduğu gerçektir (Mucuk, 2011). Ancak iş güvencesizliği arttıkça, çalışanların iş verimlilikleri ve üretkenlikleri düşmektedir (Aslan, 2011).

İş güvencesizliği, çalışan için bilişsel (nicel) şekilde başlamakta, sonrasında nitel (anlam yükleme) olarak devam etmektedir. Duygusal iş güvencesizliği, çalışanın iş kaybı olasılığına anlam yüklediği bir psikolojik süreçtir (Jacobson, 1995; İlkım ve Derin, 2018). Bu psikolojik süreç, birçok iş görende korku, stres, baskı gibi sonuçlar meydana getirmekte ve çalışanın davranışlarını negatif yönlü etkilemektedir (Chirumbolo ve Hellgren, 2003; Aytaç ve Keser, 2004). Bu noktada çalışanın, iş güvencesizliği sürecini bilişsel olarak yönetebilmesi, öz kontrol ile mümkün olabilir. Diğer taraftan rol çatışması, kişinin iş becerisi dışında ya da aynı anda birçok işi yapabilme durumu olup (Katz ve Kahn 1977), bireyin bilişsel yeteneği ile ilgilidir (Kanfer ve Ackerman, 1989). Çalışanın, iki ve daha fazla iş rolünü üstlenip, bu görevlerden bir kısmını tam olarak yerine

getirememesi sonucu hissettiği rol çatışması (Katz ve Kahn 1977), çalışanın iş rolünü öğrenmesi ile azalabilir (Snow, 1986). Bu noktada öz kontrol, hedef odaklı öğrenmeyi sağlamaktadır. Ayrıca kişinin öz kontrollü olması, rol-görev dağılımı ve toplam kaynak dağıtımını konusunda işletmeye yarar sağlamaktadır. Diğer taraftan öz kontrol, rol çatışmasının sonuçları olan ağır iş yükü, baskı, stres gibi faktörleri (Chirumbolo ve Hellgren, 2003) en aza indirilerek, iş gören verimliliği arttırılabilir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı; rol çatışmasının, duygusal iş güvencesizliğine etkisinde öz kontrolün düzenleyici rolünü incelemektir. Çalışanın, hissettiği rol çatışması ile algıladığı iş güvencesizliği ilişkisini öz kontrol ile düzenleyebilme yeteneği araştırmanın katkısını oluşturabilir. Yazında iş güvencesizliği ile çalışanların kaygı düzeyi (Dursun ve Bayram, 2013); işten ayrılma niyeti (Karacaoğlu, 2015); iş-aile çatışması (Atılğan, 2019) ilişkisi incelenmiştir. Ancak rol çatışması ve duygusal iş güvencesizliği arasında öz kontrolün düzenleyici etkisine ait bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bunun nedeni iş güvencesizliğinin, daha çok sözleşmeli, kısmi zamanlı ve mevsimlik çalışanlar için psikolojik ve sosyolojik bir sorun olarak görülmesi olabilir (Jacobson ve Hartley, 1991). Oysaki özellikle sigortacılık sektöründeki çalışanlar; potansiyel ve mevcut müşteri portföyünü oluşturmak, şube aylık satış kotasını tutturmak için, rol çatışması yaşayabilmekte ve işsizlik tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Sigorta, operasyon, satış ve pazarlama alanlarında çalışanların, hissettikleri rol çatışması ve satış yapamadıkları zaman ortaya çıkan iş kaybı algıları öz kontrollü olmaları ile dengelenebilir. Böylelikle çalışanın performansı ve verimliliği arttırılarak; iş gören devir hızı, tükenmişlik, iş tatminsizliği ve fiziksel-ruhsal sağlık problemleri en aza indirilebilir. Çalışmanın amacı doğrultusunda hayat, ferdi kaza, deprem sigortası, bireysel emeklilik ve finansal danışmanlık ürün ve hizmetlerin satışında görevli 199 çalışan ile anket çalışması yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Rol Çatışması

Rol, kişinin iş ve sosyal yaşamında kendisinden beklenen ve kalıplaşmış görev ve sorumluluklarıdır (Hançerlioğlu, 1988; Yıldırım, 1996). Kişi, belirli bir zaman diliminde beklentileri karşıladığında mutlu olup (Taşdelen, 2000); tersine beklentileri karşılayamadığında gerginlik hissetmekte ve çatışma yaşamaktadır (Schaubroeck vd., 1993; Fisher, 2001). Tunçay ve Çıraklar (2020), rol çatışmasının ve rol belirsizliğinin iş yeri mağduriyetine sebep olmasında olumsuz duyguların da düzenleyici olduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla rol belirsizliği ve rol çatışması çalışanların gerilim duymasını sağlayan ve verimliliklerini olumsuz etkileyen unsurlardır. Rol çatışması, yönetici ve astın rol beklentileri arasındaki mesafeden ya da asta verilen rollerin karmaşık yapısından kaynaklanabilir (Ceylan ve Ulutürk, 2006). Bireysel rol çatışması, bireyin beklediği rol ile üstlenilen rolün farklılığıdır. Örgütsel olarak rol çatışması, çalışanın görevi dışında başka görevler de üstlenerek, bu rollerin büyük bir kısmını tamamlamakta zorlanmasıdır (Yörükoğlu, 2008). Bir bakıma kişinin, yerine getirebileceğinden daha fazla sorumluluk üstlenmesidir (Tomey, 1996).

Örgütsel açıdan rol çatışmasının sonuçları olarak çalışan, bloke edildiğini düşünebilir. Bu durumda çalışan, farklı iş arayışları içine girebilir. Diğer taraftan yönetici, çalışan beklentisini karşılama yoluyla örgütte kalmasını talep edecektir. İkinci olarak rol çatışması algısı, çalışanın iş stresini artırabilir. Stres, hem fizyolojik hem de psikolojik tepkileri beraberinde getirecektir. Fizyolojik açıdan stres; çeşitli sağlık sorunlarına neden olurken; psikolojik açıdan ise kaygı, panik öfke gibi reaksiyonlara neden olabilir. Üçüncü olarak rol çatışması, çalışanın iş tatmini ve örgütsel güvenini azaltır. Rol çatışması, çalışanın beklentileri karşılayamamasına neden olur ve performansı düşürür. Nihayetinde rol

çatışması, kişiler ve gruplar arasındaki iletişim eksikliklerine neden olabilir. Böylece çalışan, sorunları gizleyerek ve kendini ifade etmeden çalışacaktır. Dolayısıyla bir süre sonra açıklanamayan düşünce ve duygular, mutsuzluğa neden olabilecektir (Kılınç, 1991).

2.2. Duygusal (Nitel) İş Güvencesizliği

İş güvencesizliği, her türlü yasal olan ya da yasal olmayan örgütsel bir neden sonucu ortaya çıkabilen ve çalışanın, işinin devamlılığı (Bakan ve Büyükmeşe, 2004) ile ilgili belirsizlik düşüncesine dayalı algıladığı iş kaybıdır (Çakır, 2007). Literatürde iş güvencesizliği, çalışanın mevcut işini devam ettirmesinde yaşadığı zorluk, iş belirsizliği ile çalışanın işini devam ettirebilmesi, işin devamının garanti olmaması ya da beklenen ve mevcut iş güvencesi arasındaki mesafe olarak ifade edilmiştir (Jacobson ve Hartley, 1991; Sweet, 2006).

Çalışanın işinin devamlılığı konusunda algıladığı belirsizlik olan iş güvencesizliği (Hartle, 1991; De Witte, 1999), zihinsel ve duygusal olarak ikiye ayrılmaktadır. Bilişsel-nitel iş güvencesizliği, kişinin mevcut işini kaybetme durumunu somut olarak değerlendirmesidir (Borg ve Elizur, 1992). Duygusal-nitel iş güvencesizliği, mevcut işin sürekliliğine engel her türlü yasal olan ya da yasal olmayan işletme kaynaklı değişimlerin tetiklediği algıdır (Klandermans ve Vuuren, 1999). Bilişsel iş güvencesizliği, iş kaybı sonuçları hakkında düşündürmektir. Duygusal iş güvencesizliği ise çalışanın iş kaybını algılayarak psikolojik tepki vermesidir. Dolayısıyla duygusal iş güvencesizliği, kişinin işini kaybetme olasılığından etkilenmesidir. Bu bağlamda nesnel ve durumsal faktörler, bilişsel iş güvencesizliğini; kişilik ve öznel faktörler duygusal iş güvencesizliğine işaret etmektedir (Sandıkçı, 2009). Ancak Kara ve Ceyhan (2017), bilinçli farkındalığın öz kontrol ile birlikte kişiyi olumsuz duygulara iten nedenleri azalttığını tespit etmişlerdir.

2.3. Öz Kontrol

Öz kontrol, kişinin dış ve iç çevreyi dengelemesi ve davranışlarını ortama uyum sağlayacak şekilde düzenlemesidir (Rothbaum, Weisz ve Snyder, 1982). Bu açıdan öz kontrol, insanın sistemde ve karmaşık gruplar içinde varlığını devam ettirmesini sağlar (Baumeister vd., 2007).

Öz kontrol sürecinin nasıl ilerleyeceği ya da öz kontrol yetenekleri, çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bu araştırmacıardan Kanfer (1970) ve Rehm (1977), bilişsel ve davranışsal kontrollü bir depresyon modeli önererek, öz kontrol yeteneklerini “*izleme-değerlendirme-destekleme*” olarak sıralamışlardır. Kanfer ve Karoly (1972) ve Mezo (2009), bu yetenekleri “*izleme, değerlendirme ve güçlendirme*” olarak incelemiştir. Öz kontrol alt boyutlarından öz izleme, çalışanın davranışı ve hedefi ile ilgili bireysel ve durumsal faktörleri tespit etmesidir. Bir bakıma çalışanın, durumunu ve hedef davranışını gözden geçirmesidir (Kanfer ve Karoly, 1972). Öz izleme, kişinin çevresi tarafından gözlemlenen ya da gözlemlenmeyen davranışlarının kendisi tarafından izlenmesidir. Kişi, davranışının kaynağını ve sürecini gözleyerek bir karar verir (Stark, Brookman ve Frazier, 1990). Bu değerlendirmede kişi, davranışı ve hedef davranışın uyumluluğunu gözden geçirir. Dolayısıyla öz izleme, davranışın gerçekleştirilmesi üzerinde durur (Mezo, 2009).

Öz kontrolün ikinci boyutu olan öz değerlendirme, kişinin gözden geçirdiği hedef davranışı, ilgili bir standart ile karşılaştırması sonucu eksik yönlerin ya da bir tutarsızlıkların tespit edilmesidir (Kanfer ve Karoly, 1972). Öz değerlendirme yapan kişi, davranışın olumlu ya da olumsuz sonuçları üzerinde durur (Mezo, 2009). Öz değerlendirme, aynı zamanda kişinin sosyal ve iş hayatındaki problem çözme becerisini göstermektedir (Baumgardner, Heppner ve Arkin, 1986). Reid ve Dixon’e göre (2000) kişinin, problem çözme becerisi geliştirmesi, negatif

olaylar karşısında daha esnek ve strese karşı daha dayanıklı olmasını sağlamaktadır. Benson'a göre (2001) öz değerlendirme, kişinin öğrenme sürecine katkıda bulunur ve onu, eleştirel düşünmeye yönlendirir. Böylece kişi, ihtiyaç duyduğu öğrenme sürecini değerlendirir ve farkındalık kazanır. Wei ve Chen (2004) öğrenciler ile yaptığı araştırmada öz değerlendirmenin, daha eleştirel ve analitik düşünmeye yönelttiğini gözlemlemiştir. Öz kontrolün üçüncü boyutu olan öz güçlendirme (öz reaksiyon), kişinin öz değerlendirme sonuçlarına bağlı olarak, bir davranışının devamlılığı durumuna karar vermesidir (Mezo, 2009). Bir bakıma öz güçlendirme, kişisel hedef ile içsel durum değişikliğini ifade etmektedir (Bandura, 1982). İş yerinde güçlendirme ile bir işletmede asta sorumlulukları oranında yetki, güç ve kontrol imkânı verilmektedir (Paul, 2000). Bu noktada bireylerin, başkalarına yardımcı olabilmeleri için öncelikle benliklerini güçlendirmeleri gerekmektedir. Benliğini güçlendirmiş bireyin problemleri öngörme ve çözme becerisi artmaktadır (Fleishman, 1984). Bu noktada Kabadayı (2018), öz-kontrol ve öz-yönetim becerilerinin kariyer araştırma öz-yeterliliğini pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

3. HİPOTEZ GELİŞTİRME

Rol çatışmasının, iş güvencesizliği algısı oluşturması, Katz ve Kahn'ın (1978) çalışmalarına kadar dayanmaktadır. İlgili çalışmada rol kümesi üyelerinin (çalışanlar); rol gereklilikleri, sorumluluklar vb. konular ile ilgili çakışan mesajlar göndermesi rol çatışmasına neden olmaktadır. Beklenen ve mevcut rollerin nicel olarak farklılığı vb. durumlar bireylerde anksiyete ve kaygı bozukluğuna neden olmakta ve duygusal olarak iş güvencesizliğini etkilemektedir (Ashford vd., 1989). Francis, Mezo ve Fung (2012), öz kontrol yeteneklerinin (öz izleme, öz değerlendirme ve öz-kontrol), çevresel herhangi bir etki olmadan kaygıyı azalttığını ifade etmiştir. Naswall vd. (2005), bu duruma destekleyici olarak

yüksek dış kontrol odağına sahip çalışanların, iş güvencesizliğinden daha fazla etkilendiğini ve yardıma ihtiyaç duyduklarını ileri sürmüştür.

Bir davranışın yoğunluğu, frekansı, zamanı, niceliği ve birleşimi o davranışın sorun kaynağının belirlenmesinde önemlidir (Garber, 1984). Rol çatışmasının kaynağı da görevi dışında çalışana ekstra bir sorumluluk verildiği zaman, çalışanın bu sorumluluğu üstlenmek konusunda baskı hissetmesidir (Bumin ve Şengül, 2000). Bu bağlamda rol çatışması hissedilmesi, iş güvencesizliği algısına kaynak teşkil ederek, stres ve gerginliğe neden olmaktadır (Ashford vd., 1989).

Karakoç (2011), Ege Bölgesi'nde çalışan yöneticiler ile yaptığı çalışmada; yöneticilerin rol çatışmasının arttıkça duygusal tükenmişliklerinin arttığını tespit etmiştir. Bu nedenle çalışanın rolleri arasındaki uyumsuzluk artarsa, rol gereklilerini yapamaz hale gelmektedir (Duxbury vd., 1998). Çünkü bireylerde rol çatışması gibi strese neden olabilecek olumsuz durumlar geliştikçe, psikolojik sorunlar da artmaktadır (Flouri ve Kallis,2011).

Duygusal iş güvencesizliği de bir psikolojik tepki türü olup, çalışanın işini kaybedeceğine yönelik bir algılamadır (Cooper, Philip ve Micheal, 2001; Boya vd., 2008). Rol çatışması ve belirsizliği, çalışanın iş güvencesizliğini algılamasına yol açmaktadır. Çalışanın, iş rolleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve iş rollerinin getirdiği sorumlulukların artması sonucu çalışanın kaygısı artmaktadır. Çalışanın kaygı düzeyinin artması, iş güvencesizliği algısını beraberinde getirmektedir. Bu durumda özellikle rol belirsizliği, öz kontrol duygusunu tehdit edebilmektedir (Ashford, Lee ve Bobko, 1989; Çakır, 2007). Rol çatışması, iş ortamında değersizlik duygusu, korku, stres ve kaygı durumunu arttırmaktadır. Böylece çalışanlar, gerçeklikten uzaklaşabilmekte ve iş ilişkilerinde zorlanmaktadırlar (Fisher ve Gitelson, 1983; Beauchamp, Bray, Fielding ve Eys,

2005). Literatürde yer alan araştırmalardan hareket edilerek H_1 hipotezi geliştirilmiştir:

H₁: Rol çatışması duygusal iş güvencesizliğini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

Duygusal iş güvencesizliği, çalışanın işsiz kalacağı algısından ve kaygısından oluşmaktadır (Liebert ve Morris, 1967). Ancak Buckner vd. (2003), öz kontrolün, yaşamdaki olumsuz etkileri azaltan önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla öz kontrol, iş yerindeki rol çatışması, rol belirsizliği gibi stres kaynaklarına (Schaubroeck vd., 1993) karşı çalışanın dayanıklılığını arttıran ve uyumlu tepkiler geliştirmesine olanak sağlayan önemli bir etkindir (Masten ve Coatsworth, 1998; Buckner vd., 2009). Metin (2013), düşük sosyo-ekonomik Şartlarda yaşayan ergenlerin duygusal-davranışsal uyum ilişkisini incelediği çalışmasında; olumsuz durumlar ve davranışlar arasında öz kontrolün kısmi aracı rolüne sahip olduğu tespit etmiştir. Bu noktada öz kontrolün, bireylerin duygusal-davranışsal problemlerini azaltan bir etken olabileceği de vurgulanmıştır. Powers vd. (2020), kaygıyı öngörmek için öz-kontrol ve duyguların düzenlenme stilleri konusunu içeren çalışmasında, sürekli öz-kontrollü olmanın kaygının önemli bir yordayıcısı olduğunu tespit etmiştir. Buna göre, yüksek öz-kontrollü kişinin kaygısı azalmakta ve bu kişi, uyumsuz başa çıkma stratejilerini (inkâr etme, kendini suçlama vb.) daha az kullanmaktadır. Diğer taraftan nöral-dinamik açıdan ödöl-değer temsili ile bağlantılı bireysel kararlarda, öz kontrol önemli bir etmendir. Jimura vd. (2013) katılımcıların, bir ödüle yönelik beyin aktivitelerini sürekli gözlemlemiştir. Araştırma sonucunda; davranışsal dürtüsellik ve öz kontrolün sadece seçim sırasında değil, seçim sonrasında da gelecekteki ödöl değerini temsil ettiğini gözlemlemiştir. Bu bağlamda öz kontrol, sadece seçim sırasında değil, seçim sonrası gecikme dönemlerinde de gelecekteki ödöl değerini temsil etmektedir.

İş güvencesizliği, çalışanın işin devamlılığının garanti olmaması ve belirsizlik altında çalışma unsurlarını içermektedir (Jacobson ve Hartley, 1991; Sweet, 2006). Wyk ve Pienaar (2008), Jacobson (1995) ve diğer bazı araştırmacılar; çalışanın iç kontrol geliştirmesi halinde iş güvencesizliği ile mücadelede daha etkin stratejiler geliştirdiğini tespit etmişlerdir. Bu bağlamda Mantler vd.'nin (2005), Kanada'da bir teknoloji işletmesinde işten çıkarılma durumu olan çalışanlar ile yaptığı çalışmada, bu durumdan kaçmanın çalışanlarda daha fazla gerginlik ve stres oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla iş güvencesizliği, çalışanlar tarafından farklı seviyelerde algılanabilir (Jacobson, 1995; Wyk ve Pienaar, 2008). Öz kontrolün, bireyin karar seviyelerinde önemli olduğu tespit edilmiştir (Jimura, 2013). Bu noktada öz kontrol, sadece rol çatışmasında değil, iş güvencesizliği gibi süreç sonundaki bireysel kararların yönünde etkili olabilir. Öz kontrol ile birey, deneyimlerinden yola çıkarak hedef davranışlar belirler ve öngörülerini sayesinde davranışların sonuçlarını kestirmeye çalışır. Böylece davranışlarını, düşüncesiyle düzenler. Öz düzenlemede davranışlar, kişinin seçimleri ile belirlenir. Kişi, kendini ve çevresini gözlemleyerek bir davranış geliştirir; olumlu sonuç alırsa davranış pekişir, olumsuz sonuç alırsa davranış düzenlenir. Bu noktada kişinin, öz düzenleme kapasitesi düşükse, zorlu şartlarda mücadele yeteneği azalacaktır. Bu bağlamda öz izleme, öz değerlendirme ve öz güçlendirme kişinin, davranışlarını analiz ederek, standartlar ile karşılaştırması ve karar vermesidir (Kanfer ve Karoly, 1972; Mezo, 2009).

Kara (2016), üniversite öğrencilerinde kaygının, bağlanma şekilleri ve bilinçli farkındalık ile ilişkisinde öz kontrolün aracı rolünü incelemiştir. Araştırma sonucunda öz kontrol, güvenli bağlanma ve bilinçli farkındalık ile depresyon ve kaygı durumunu azaltmıştır. Bu durum, iş hayatında güven temelli işveren-çalışan ilişkisini oluşturmada öz kontrolün önemli olmasına vurgu yapabilir. Çünkü kişiler arası güvenli bağlanmada, karşılıklı bağlılık ve taahhüt esas olmaktadır (Fraley ve Davis, 1997). Araştırmada ifade edilen bilinçli farkındalık,

çalışanın duygu ve düşüncelerini ne şekilde betimleyeceğini bilmesinden oluşmaktadır (Kabat-Zinn ve Hanh, 2009). Bu noktada çalışan, iş güvencesizliği algısını öz kontrol yeteneği ile azaltabilir (Wyk ve Pienaar, 2008; Jacobson,1995). Diğer taraftan rol çatışması, strese ve psikolojik sorunlara neden olduğundan psikolojik bir tepki şekli olan duygusal iş güvencesizliğini arttırabilir. Rol çatışması ve iş güvencesizliği algısının, çalışanda oluşturduğu psikolojik gerilim ve iş verimi kaybı, öz kontrol yetenekleri ile aşılabılır. Bu noktada Rosenbaum'a göre (1980) öz kontrol yetenekleri, istenmeyen bir durum ya da davranışta, olumsuz duygu ve düşüncelere ile baş edebilme gücü sağlamaktadır. Öz kontrolün düzenleyici etkisi, çeşitli çalışmalarda yer almıştır. Hofmann, Reinecke ve Meier (2016), medyanın iyi oluş hali üzerinde öz kontrolün düzenleyici etkisini incelemişlerdir. Öz kontrolün düzenleyici etkisi, bazı çalışmalarda da incelenmiştir (Diestel ve Schmidt, 2009; Tu ve Yang, 2016; Liu vd., 2018). Literatürde yer alan araştırmalardan hareket edilerek aşağıdaki H_2 , H_{2a} , H_{2b} ve H_{2c} hipotezleri geliştirilmiştir:

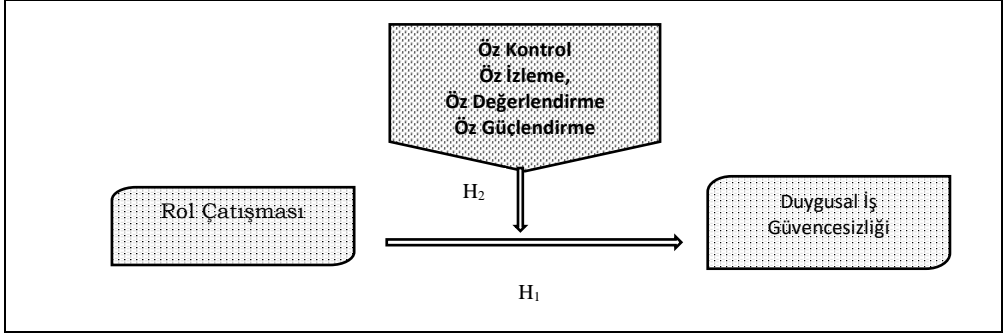
H_2 : Rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğine etkisinde öz kontrol düzenleyici roldedir.

H_{2a} : Rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğine etkisinde "öz izleme" düzenleyici roldedir.

H_{2b} : Rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğine etkisinde "öz değerlendirme" düzenleyici roldedir.

H_{2c} : Rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğine etkisinde "öz güçlendirme" düzenleyici roldedir.

Araştırmanın hipotezlerine yönelik Araştırma Modeli, Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu, ürün ve hizmet çeşitlendirmesi olan köklü kuruluşların satış ekibinde görev alan çalışanların, iş yükü ve stres nedeniyle yaşadıkları rol çatışmasının iş güvencesizliği algılarına etkisini incelemektir. Rol çatışması, iş güvencesizliği ile birlikte çalışanların kaygı seviyesini arttırabileceğinden, öz kontrolün düzenleyici etkisi ile söz konusu seviye azaltılabilir. Araştırmanın amacı, sigortacılık sektöründe çalışanlarda hissedilen rol çatışmasının, duygusal iş güvencesizliğine etkisini incelemektir. Ayrıca bu iki değişken arasındaki ilişkide öz kontrolün düzenleyici rolünü tespit etmektir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini, İstanbul’da genel merkezi bulunan iki sigorta şirketinin saha-satışı, çağrı merkezi ve operasyonda görevli 200 çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kütlesi, 300 kişiden oluşmaktadır. Sigorta çalışanlarına 200

adet anket formu dağıtılmış ve dağıtılan formların 199 adedinin eksiksiz doldurulduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla eksiksiz doldurulan 199 anket, araştırma örneklemini oluşturmuştur. Araştırma verilerinin bir kısmı, 1 Şubat ve 1 Mart 2019 Tarihlerinde ve diğer kısmı 1-30 Nisan 2020 Tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır.

Sigortacılık sektörünün araştırma alanı olarak seçilme nedeni, iş güvencesizliğinin en çok kısmi zamanlı, mevsimlik ve zaman baskısı olan mesleklerde görülmesidir (Jacobson ve Hartley, 1991). Sigortacılık işi de, mevcut ve potansiyel müşteriler ile yoğun iletişim süreci olan sosyal bir meslektir. Bir süre sonra çalışanların hissettiği yorgunluk ve duygusal tükenme işini yeteri kadar yapamamalarına ve iş kaygısı duymalarına neden olmaktadır (Maslach ve Jackson, 1986; Cordes ve Dougherty, 1993; Maslach ve Goldberg, 1998).

4.3. Araştırmada Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

Araştırma verilerinin toplanması için, iki bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formunun birinci bölümü, katılımcıların demografik bilgilerine yönelik sorulardan oluşmaktadır. Anket formunun ikinci bölümü; rol çatışması, öz kontrol ve duygusal iş güvencesizliği değişkenlerinin ölçülmesine yönelik 31 sorudan oluşmaktadır. Anket formunun ölçeklendirilmesinde 5'li likert ölçeğinden yararlanılmıştır (1: Kesinlikle katılmıyorum; 2: Katılmıyorum; 3: Kararsızım; 4: Katılıyorum; 5: Kesinlikle Katılıyorum).

Anket formunda kullanılan *rol çatışması değişkeni*, Rizzo vd. (1970) tarafından oluşturulan rol çatışması ölçeği ile ölçülmüştür. İlgili ölçek 8 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin bir ifadesi "İş yerimde işlerimi tamamlamak için gerekli meslektaşım olmasa bile görevlerimi yapıyorum" biçimindedir. Rizzo

vd.'nin (1970) çalışmasında ölçeğin güvenilirliği 0,80 olarak ölçülmüştür. Ölçeğin Türkçe çevirisini Kara (2010) yapmıştır.

Anket formunda kullanılan *öz kontrol değişkeni* Mezo (2009) tarafından oluşturulan öz kontrol ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçeğin Türkçe formu Akın, Demirci ve Çardak (2012) tarafından oluşturulmuştur. Ölçek 16 ifadeden ve “öz izleme, öz değerlendirme ve öz güçlendirme” olarak üç alt boyuttan oluşmuştur. Ölçekte, 5 madde ters kodlanmıştır (7, 8, 9, 10 ve 11). Ölçeğin bir ifadesi “İş yerimde bir görev üzerinde çalıştığım zaman, tüm dikkatimi o göreve veririm” biçimindedir. Mezo'nun (2009) çalışmasında ölçeğin güvenilirliği 0,81 ve alt boyutların güvenilirliği izleme için 0,74, değerlendirme için 0,75 ve güçlendirme için 0,78 olarak tespit edilmiştir. Anket formunda kullanılan *duygusal iş güvencesizliği değişkeni*, Borg ve Elizur (1992) tarafından oluşturulan duygusal iş güvencesizliği ölçeği ile ölçülmüştür. İlgili ölçek 7 ifade ve tek boyuttan oluşmuştur. Ölçeğin bir ifadesi “Keşke, iş yerimde, bir çalışan olarak daha fazla iş güvencesine sahip olsaydım” biçimindedir. Borg ve Elizur (1992), ölçeğin güvenilirliğini 0,72 olarak tespit etmişlerdir.

4.4. Örnekleme İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Araştırma örnekleme ile ilgili tanımlayıcı bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Örneklem ile İlgili Tanımlayıcı Bilgiler

Demografik Değişkenler	Yüzde (%)		
	Erkek		Kadın
Cinsiyet	%60		%40
Yaş	%71		18-29 Yaş
	%15		30-39 Yaş
	%5		40-49 Yaş
	%3		50-59 Yaş
	%6		60 Yaş ve üzeri
Medeni Hal	Evli		Bekâr
	%69		%31
Eğitim	Lisans	Yüksek lisans	Doktora
	%68	%20	%6
Birim	Saha Satış Elemanı	Çağrı Merkezi Elemanı	Operasyon Şube Görevlisi
	%60	%20	%20

Tablo 1'e göre ankete katılan çalışanların % 60' erkek (119 kişi) ve % 40' kadındır. Katılımcılar, sigorta yatırım uzmanı ve Genel Müdürlüğe bağlı çalışanlar olduklarından, katılımcıların % 68'i lisans (4 yıllık eğitim veren işletme, iktisat, bankacılık bölümleri), % 20'si yüksek lisans (40 kişi), %6'sı doktora (12 kişi) ve % 6'sı meslek yüksekokulu mezunudur. Katılımcıların % 71'i "18-29 yaş", % 15'i "30 -39 yaş", % 5'i "40-49 yaş", %3'ü "50-59 yaş" ve % 6'sı "60 yaş ve üstüdür". Katılımcıların % 69'u evli (137 kişi) ve % 31'i bekârdır. Katılımcıların % 60'ı saha satış elemanıdır (119 kişi). Katılımcıların % 20'si çağrı merkezi elemanı ve % 20'si operasyon şube görevlisidir. Katılımcıların % 88'i (175 kişi) e-Bias sertifikasına sahiptir. 175 çalışan, Bireysel Emeklilik Sisteminde aracı olarak hizmet veren acenteler ve satış temsilcileri olarak e-BEAS'tan (Bireysel Emeklilik Araçları Sınavı) geçmişlerdir.

5. BULGULAR

5.1. Ölçeğin Geçerlilik ve Güvenilirlik Bulguları

Araştırma ölçeklerinin geçerliliği için keşfedici faktör analizi yapılmış ve güvenilirlik tespiti için Cronbach Alfa değerleri hesaplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde Spss ve Process Makro eklentisi kullanılmıştır. Örneklem sayısının, faktör analizi için yeterli sayıda olup olmadığının tespiti için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Ölçeklerin KMO değerleri, kabul edilen (Field, 2000) eşik değerin (0,50) üstünde çıkmıştır. Faktörler incelenirken, özdeğerleri 1'den büyük olanlar esas alınmıştır. Cronbach Alfa değerlerinin, 0,70 ve üzerinde olması ölçeklerin güvenilirliğini göstermektedir (Kalaycı, 2008). Bu çalışmada Cronbach Alfa değerleri 0,70'in üzerinde tespit edilmiştir. Araştırma ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 2. Rol Çatışması Ölçeğinin Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Ölçek	Ölçek Maddeleri	Faktör Yüğü	Cronbach Alfa (α)
Rol Çatışması (RÇ)	RÇ 1	0,976	0,981
	RÇ 2	0,974	
	RÇ 3	0,939	
	RÇ 4	0,869	
	RÇ 5	0,922	
	RÇ 6	0,922	
	RÇ 7	0,963	
	RÇ 8	0,939	
	Öz değeri		7,048
	Açıklanan Toplam Varyans		% 88,10
KMO Değeri		0,917	
Barlett Küresellik Değeri		$X^2= 3040,957$; $p=0,000$	

Tablo 2’de rol çatışmasının faktör yükleri 0,869 ve 0,976 arasında değişmektedir. Rol çatışmasının öz değeri 7,048 olup, öz değer 1’den büyüktür. Rol çatışmasının açıkladığı toplam varyans % 88,10 olup, Cronbach Alfasi (α) 0,981’dir.

Tablo 3. Öz Kontrol Ölçeğinin Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Ölçek	Ölçek Maddeleri	Faktör Yükü	Cronbach Alfa (α)
Öz izleme (Öİ)	Öİ 1	0,843	0,945
	Öİ 2	0,820	
	Öİ 3	0,733	
	Öİ 4	0,794	
	Öİ 5	0,834	
	Öİ 6	0,819	
	Özdeğer		1,870
	Açıklanan Varyans		% 29,34
Öz Değerlendirme (ÖD)	ÖD 1	0,897	0,980
	ÖD 2	0,875	
	ÖD 3	0,818	
	ÖD 4	0,882	
	ÖD 5	0,897	
	Özdeğer		10,542
Açıklanan Varyans		% 29,55	
Öz Güçlendirme (ÖG)	ÖG 1	0,896	0,983
	ÖG 2	0,885	
	ÖG 3	0,853	
	ÖG 4	0,846	
	ÖG 5	0,885	
	Özdeğer		1,669
Açıklanan Varyans		% 29,11	
Açıklanan Toplam Varyans			% 88,00
KMO Değeri			0,936
Barlett Küresellik Değeri			$X^2= 5111,186$; $p=0,000$

Tablo 3’te öz kontrol ölçeğinin öz izleme-öz değerlendirme ve öz güçlendirme alt boyutlarına ait faktör yükleri, özdeğeri ve açıklanan toplam varyans sonuçları gösterilmiştir. Değişkenin alt boyutlarının en düşük faktör yükü 0,733 ve en

yüksek faktör yükü 0,897 olarak tespit edilmiştir. Öz izleme alt boyutunun özdeğeri 1,870 ve açıkladığı varyans % 29,34; öz değerlendirme alt boyutunun özdeğeri 10,542 ve açıkladığı varyans % 29,55 ve öz güçlendirme alt boyutunun ise özdeğeri 1,669 ve açıkladığı varyans % 29,11 olarak tespit edilmiştir. Öz izleme alt boyutunun Cronbach Alfasi (α) 0,945; öz değerlendirme alt boyutunun Cronbach Alfasi (α) 0,980 ve öz güçlendirme alt boyutunun ise Cronbach Alfasi (α) 0,983'tür.

Tablo 4. Duygusal İş Güvencesizliği Ölçeğinin Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Ölçek	Ölçek Maddeleri	Faktör Yüğü	Cronbach Alfa (α)
Duygusal İş Güvencesizliği (DIG)	DİG 1	0,975	0,981
	DİG 2	0,964	
	DİG 3	0,929	
	DİG 4	0,902	
	DİG 5	0,929	
	DİG 6	0,961	
	DİG 7	0,974	
	Özdeğer		6,292
	Açıklanan Toplam Varyans		% 89,88
	KMO Değeri		0,937
Barlett Küresellik Değeri		$X^2= 2449,807$; $p=0,000$	

Tablo 4'te duygusal iş güvencesizliği değişkeninin faktör yükleri, özdeğer ve açıklanan varyans değerleri gösterilmiştir. Duygusal iş güvencesizliği değişkeninin faktör yükleri en düşük 0,902 ile en yüksek 0,975; özdeğeri 6,292; açıkladığı toplam varyans değeri % 89,88 olup, Cronbach Alfasi (α) 0,981'dir.

5.2. Hipotez Testleri

Araştırma modelinde yer alan bağımlı değişken (duygusal iş güvencesizliği) ile bağımsız değişken (rol çatışması) ve düzenleyici değişken (öz kontrol: alt boyutları öz izleme, öz değerlendirme ve öz güçlendirme) arasındaki ilişkileri

test edebilmek için öncelikle korelasyon testi ve devamında çoklu regresyon testi yapılmıştır. Tüm değişkenler arası ilişkinin yönünü gösteren korelasyon, Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Korelasyon Tablosu

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Öz izleme	(1)	-			
ÖzDeğerlendirme	(2)	0,881**	-		
ÖzGüçlendirme	(3)	0,879**	0,851**	-	
Rol Çatışması	(4)	-0,881**	-0,819**	-0,912**	-
Duygusal İş Güvencesizliği	(5)	-0,898**	-0,867**	-0,929**	0,879**
Ortalama		3,581	3,656	3,678	2,310
Standart Sapma		1,279	1,283	1,298	1,345
					1,266

N=199, *p<0,05, **p<0,01

Tablo 5'de yer alan korelasyon tablosundaki verilere göre; rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği yüksek derecede pozitif yönlü ilişkili ($r=0,879^{**}$; $p<0,01$); duygusal iş güvencesizliği ile öz kontrol alt boyutlarından öz izleme ($r=-0,898^{**}$; $p<0,01$), öz değerlendirme ($r=-0,867^{**}$; $p<0,01$) ve öz güçlendirme ($r=-0,929^{**}$; $p<0,01$) yüksek derecede negatif yönlü ilişkili ve rol çatışması ile öz kontrol alt boyutlarından öz izleme ($r=-0,881^{**}$; $p<0,01$), öz değerlendirme ($r=-0,819^{**}$; $p<0,01$) ve öz güçlendirme ($r=-0,912^{**}$; $p<0,01$) yüksek derecede negatif yönlü ilişkili çıkmıştır.

Rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişki ve bu ilişkide öz kontrolün düzenleyicilik rolü Hayes'in (2013) SPSS programı için oluşturduğu Process Makrosu yardımıyla ortaya konulmuştur. Değişkenler arasında ortaya çıkabilecek çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorunundan dolayı bağımsız ve düzenleyici değişkenler öncelikle merkezleştirilmiştir (Cohen ve Cohen, 1983; Aiken ve West, 1991).

Tablo 6. Rol Çatışmasının Duygusal İş Güvencesizliğine Etkisinde Öz Kontrolün Düzenleyicilik Rolü

Bağımlı Değişken: Duygusal İş Güvencesizliği				
Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Regresyon Sabiti	0,436**	1,919**	2,205**	2,086**
Bağımsız Değişken				
Rol Çatışması	0,866**	0,071	0,419**	0,073
F	803,846			
R	0,895			
R ²	0,802			
Düzenleyici Değişkenler				
Öz İzleme		-0,536**		
Öz Değerlendirme			-0,413**	
Öz Güçlendirme				-0,653**
Etkileşim Değişkenleri				
Rol Çatışması x Öz İzleme		-0,259**		
Rol Çatışması x Öz Değerlendirme			0,075*	
Rol Çatışması x Öz Güçlendirme				-0,141**
F		418,691	344,341	456,923
R		0,930	0,917	0,935
R ²		0,865	0,841	0,875
Toplam Etkileşim Değeri				
R ² Değişimi		0,025	0,003	0,006
F		36,885	2,222	9,871
p		0,000	0,041	0,002

* p<0,05, ** p<0,01

Tablo 6'daki regresyon modeli-1 istatistiki olarak anlamlıdır (R²=0,802; F=803,846; p<0,01). Yapılan analiz sonuçları, rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğini pozitif ve anlamlı biçimde etkilediğini göstermiş (β=0,866; p<0,01) olup; H₁ hipotezi desteklenmiştir.

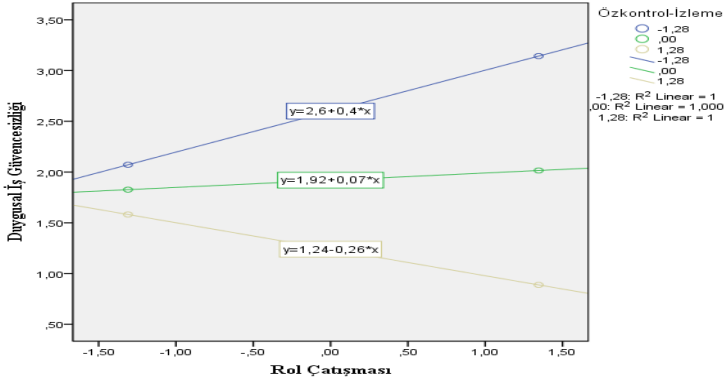
Öz izleme (Model-2: R²=0,865; F=418,691; p<0,01), öz değerlendirme (Model-3: R²=0,841; F=344,341; p<0,01) ve öz güçlendirme alt boyutunun (Model-4: R² =

0,875; $F=456,923$; $p<0,01$) düzenleyicilik etkisine yönelik kurulan regresyon modelleri istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 6 model-2’de etkileşim değişkeninin (rol çatışması x öz izleme) ($\beta= -0,259$; $p<0,01$) rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolünün istatistiki olarak anlamlılığı tespit edilmiş olup; H_{2a} hipotezi desteklenmiştir. Öz izleme alt boyutunun ulaşılan bu düzenleyicilik rolü, izleme seviyesi düşük ($\beta= 0,403$; $p<0,01$) ve yüksek olanlarda anlamlıdır ($\beta= -0,261$; $p<0,01$).

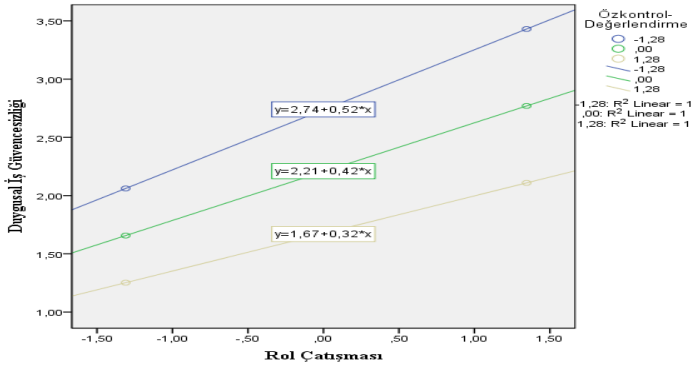
Tablo 6 model-3’te etkileşim değişkeninin (rol çatışması x öz değerlendirme) ($\beta=0,064$; $p<0,01$) rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolünün istatistiki olarak anlamlılığı tespit edilmiş olup; H_{2b} hipotezi desteklenmiştir. Öz değerlendirme alt boyutunun ulaşılan bu düzenleyicilik rolü, değerlendirme seviyesi düşük ($\beta= 0,515$; $p<0,01$), orta ($\beta= 0,419$; $p<0,01$) ve yüksek olanlarda anlamlıdır ($\beta= 0,322$; $p<0,01$).

Tablo 6 model-4’te etkileşim değişkeninin (rol çatışması x öz güçlendirme) ($\beta=-0,653$; $p<0,01$) rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolünün istatistiki olarak anlamlılığı tespit edilmiş olup; H_{2c} hipotezi desteklenmiştir. Öz güçlendirme alt boyutunun ulaşılan bu düzenleyicilik rolü, güçlendirme seviyesi sadece düşük ($\beta= 0,257$; $p<0,01$) olanlarda anlamlıdır.

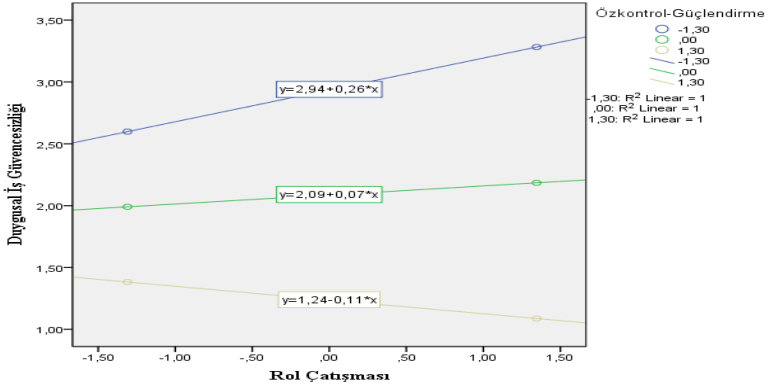
Şekil 2. Rol Çatışması ile Duygusal İş Güvencesizliği İlişkisinde Öz izlemenin Düzenleyicilik Etkisi

Şekil 2’de öz izlemenin farklı seviyelerinde rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişkinin yönü gösterilmiştir. Buna göre; öz izleme düzeyi arttıkça rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki pozitif ilişki azalmıştır.

Şekil 3. Rol Çatışması ile Duygusal İş Güvencesizliği İlişkisinde Öz Değerlendirmenin Düzenleyicilik Etkisi

Şekil 3'te öz değerlendirmenin farklı seviyelerinde rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişkinin yönü gösterilmiştir. Buna göre; öz değerlendirme düzeyi en düşük seviyede iken rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki pozitif ilişki artmıştır.

Şekil 4. Rol Çatışması ile Duygusal İş Güvencesizliği İlişkisinde Öz Güçlendirmenin Düzenleyici Etkisi

Şekil 4'te öz güçlendirmenin farklı seviyelerinde rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişkinin yönü gösterilmiştir. Şekil 4'e göre; öz güçlendirme düzeyi arttıkça rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki pozitif ilişki azalmıştır.

6. SONUÇ

Rol çatışması, çalışanın beklentileri karşılamakta yaşadığı zorluk ve rol gerekliliklerini algılamada yaşadığı uyumsuzluktur. Rol çatışması, iş güvencesizliği algısı yaratabilir (Katz ve Kahn, 1978), ancak öz kontrollü bir kişi, duygularını düzene sokabilmekte (Powers vd., 2020) ve duygu-davranış uyumunu geliştirebilmektedir (Masten ve Coatsworth, 1998; Buckner vd., 2009). Bu noktada öz kontrol, kişinin davranışlarını standart koşullara göre

uyumlaştırması ve dürtülerini kontrol edebilmesini sağlamaktadır (De Wall vd., 2012). Dolayısıyla öz kontrol yeteneklerinin sonuçları (öz *izleme*, öz *değerlendirme* ve öz *güçlendirme*), kişinin davranışları konusunda geri bildirim sağlamak ve hedef davranışın değişimi hakkında bilgi vermektedir. Bir bakıma bu yetenekler, kişinin hedefleri oranında davranışlarının nasıl değiştiği sorusuna yanıt aramaktadır (Kanfer ve Karoly, 1972).

Muraven ve Baumeister'a göre (2000) kişinin öz kontrol başarısı, öz kontrol derecesi ile doğru orantılı olarak gelişmektedir. Buna göre; öz kontrol düzeyinin düşük olması, birey davranışlarını önemli derecede etkileyebilir. Öz kontrolü düşük bir bireyde içe dönüklük, anksiyete, somatizasyon gibi içselleştirme problemleri ile saldırganlık, suç odaklı davranışlar gibi dışsallaştırma problemlerine rastlanmıştır (Krueger vd.,1996). Bu noktada iş ve sosyal çevredeki bu tip psikolojik problemlere karşı öz kontrol, koruyucu bir unsur olarak görülebilir (Masten ve Coatsworth, 1998). Holmes ve Rahe (1967), yeniden uyum ve değişim gerektiren her olumlu ve olumsuz olay miktarının, öz bildirim ile değerlendirilebileceğini tespit etmişlerdir (Paykel, 2001'den aktaran Metin, 2013). Bu şekilde duygu ve davranışların düzeni için yetenek ve motivasyon belirleyici olmakta (Vroom, 1964) ve sınırlı kaynak ya da enerjiyle kontrol altına alınan düşünce, duygu, dürtü ya da davranışsal eğilimin geçersizliği anlamına gelmektedir (Baumeister vd., 2006).

Çalışanın bir problem olarak algıladığı iş güvencesizliği, psikolojik bir temele dayanmaktadır ki; kişi, yakın bir zamanda işine son verileceğine dair bir algıya kapılmaktadır (Reisel vd., 2007). Ancak yüksek öz kontrole sahip kişiler, iş güvencesizliği algısının yarattığı stres faktörü (Jacobson, 1995; Chirumbolo ve Hellgren, 2003) ve etkenlerin sayısını azaltabilmektedir (Aspinwall ve Taylor, 1997).

Sigortacılık sektöründe rol çatışmasının, duygusal iş güvencesizliğine etkisinde öz kontrolün düzenleyici etkisinin incelendiği bu araştırmanın ilk sonucu olarak; rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğini pozitif ve anlamlı biçimde etkilemiş ve H_1 hipotezi desteklenmiştir. İkinci sonucu olarak; öz kontrolün alt boyutları olan, öz izleme-öz değerlendirme ve öz güçlendirmenin rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolü tespit edilmiş ve H_{2a} , H_{2b} ve H_{2c} hipotezleri desteklenmiştir. Bu araştırma sonucunda; öz kontrol alt boyutlarından öz izleme ve öz güçlendirme düzeyi arttıkça, çalışanın rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki pozitif ilişki azalmaktadır. Öz değerlendirmenin düşük seviyesinde rol çatışması ile duygusal iş güvencesizliği arasındaki pozitif ilişki artmıştır. Sverke ve Hellgren (2002), algılanan iş güvencesizliğini çalışan nitelikleri, öz kontrol düzeyi gibi faktörlerin etkilediğini ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçları, Krueger vd. (1996); Masten ve Coatsworth (1998); Tangney vd. (2004) ve Buckner vd. (2009) çalışmaları tarafından desteklenmiştir.

Bu çalışmanın literatüre önemli katkıları bulunmaktadır. Öncelikle işletmeler için varlıklarını devam ettirmek ve kârlılığın genel amaç olduğu düşünüldüğünde çalışan verimliliğinin sağlanmasında öncelikle içsel kontrole sahip olmak konusunda onları yönlendirmektir. Çünkü çalışanlar işsizlik rakamlarının yükseldiği, fabrikaların kapatıldığı, istihdam olanaklarının daraldığı ve belirsizliğin arttığı ekonomik ve sosyo-kültürel bir iş sahasında iş yükü ve rol çatışması ile fazlasıyla kaygıya kapılmaktadır. Çalışanlarda kaygının eşik noktasını aşması ise, psikolojik olarak iş kaybı algısına dönüşmektedir. Bu duygusal girdaptan bir çalışan ancak, duygularını ve davranışlarını yöneterek kısaca öz kontrole sahip olarak kurtulabilir. Dolayısıyla çalışanlar öz kontrollü olarak hem kendilerinin gelişimine hem de yöneticilerine yardımcı olurlar. İK yöneticilerine düşen görev, çalışanlarını iyi tanımak ve onların farkındalıklarını arttırarak, iş tehdidiyle verimliliklerini düşürmek yerine, kendilerine güven kazanmalarını

sağlamak olmalıdır. İkinci olarak rol çatışmasının getirdiği fiziksel yorgunluk çalışanlarda duygusal gerilimlere neden olabilmektedir (Chirumbolo ve Hellgren, 2003; Aytaç ve Keser, 2004). Oysaki duyguların, mantık ile (öz kontrol) düzenlenmesi rol çatışmasının negatif bir duygusal çıktısı olarak duygusal iş güvencesizliği algısını azaltacak (Cooper, Philip ve Micheal, 2001;Çakır, 2007; Boya vd., 2008) ve iş gören verimliliğini arttıracaktır (Aslan, 2011).

Araştırmanın tek bir sektörde (sigorta ve finans) yapılması ve kısıtlı bir zaman diliminde yapılması en önemli kısıtlarıdır. Diğer taraftan araştırma sektörü olarak baskı ve stres ve iş yükünün dolayısıyla rol çatışmasının yoğun yaşandığı finans ve sigorta alanı seçilmiştir. Bu şartlar altında tüm çalışanların, duygu ve tutumlarını tam ifade ettiği varsayılmaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı sektörlerdeki kaygı ve rol belirsizliği değişkenlerinin de araştırmaya eklenerek ve örneklem sayısı artırılarak genişletilmesi önerilir.

KAYNAKÇA

Aiken, L.S. ve West, S.G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. Newbury Park: Sage Publications.

Akın, A., Demirci, İ. ve Çardak, M. (2012). "The Validity and Reliability of the Turkish Version of the Self-Control and Self-Management Scale". International Interdisciplinary Social Inquiry Conference - IISIC, Bursa.

Aytaç, S. ve Keser, A. (2004). "İşsizliğin Çalışan Birey Üzerindeki Etkisi: İşsizlik Kaygısı". İş-Güç, Endüstri İlişkileri ve Kaynakları Dergisi, 6(2).

Aslan, K. (2011). *Çalışanlarda İş Güvencesizliği ve İşini Kaybetme Kaygısının İş Verimi Ve İş Üretkenliği Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Bilişim Sektöründe Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı Endüstri ve Örgüt Psikolojisi, İstanbul.

Ashford, S.J., Lee, C. ve Bobko, P. (1989). "Content, Causes, and Consequences of Job Insecurity: A Theory-Based Measure and Substantive Test". *Academy of Management Journal*, 32(4): 803-829.

Aspinwall L.G. ve Taylor S.E. (1997). "A Stitch in Time: Self-Regulation and Proactive Coping". *Psychological Bulletin*, 121(3): 417-436.

Atılğan, Ö. (2019). "İş Yaşamında Farklı Kuşaklardaki İş Güvencesizliği ve İş-Aile Çatışması Algısı". *İş ve İnsan Dergisi*, 6(1), 1-12.

Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2004). "Çalışanların İş Güvencesi ve Genel İş Davranışları İlişkisi: Bir Alan Çalışması". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (23): 35-59.

Bandura, A. (1982). "Self-Efficacy Mechanism in Human Agency". *American Psychologist*, 37(2): 122-147.

Baumgardner, A. H., Heppner P. P. ve Arkin, R M. (1986). "Role of Causal Attribution in Personal Problem Solving". *Journal of Behavioral Change. Psychological Review*, 84: 191-215.

Baumeister, R. F., Vohs, K. D. ve Tice, D. M. (2007). "The Strength Model of Self-Control". *Current Directions in Psychological Science*, 16(6): 351-355.

Beauchamp, M. R., Bray, S. R., Fielding, A. ve Eys, M.A. (2005). "A Multilevel Investigation of the Relationship between Role Ambiguity and Role Efficacy in Sport". *Psychology of Sport and Exercise*, 6(3), 289-302.

Benson, P. (2001). *Teaching and researching autonomy in language learning*. Harlow: Pearson Education Limited.

Borg, I. ve Elizur, D. (1992). "Job insecurity: Correlates, Moderators and Measurement". *International Journal of Manpower*, 13(2): 13–26.

Boya, F. Ö., Demiral, Y., Ergör, A., Akdavar, Y. ve Witte, H.D. (2008). "Effects of Perceived Job Insecurity on Perceived Anxiety and Depression in Nurses". *Industrial Health*, 46: 613–619.

Boshoff, C. ve Mels, G. (1995). "Role Stress and Job Satisfaction: Their Supervisory Antecedents and Their Influence on Organizational Commitment". *Journal of Industrial Psychology*, 21(1): 25-32.

Buckner, J.C., Mezzacappa, E. ve Beardslee, W. (2009). "Self-Regulation and its Relations to Adaptive Functioning in Low Income Youths". *American Journal of Orthopsychiatry*, 79(1): 19-30.

Bumin, B. ve Şengül, A. (2000). *İnsan kaynaklarının değeri ve organizasyonlarda role dayalı stres kaynakları üzerine bir araştırma*, 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri, Nevşehir.

Ceylan, A. ve Ulutürk, Y.H. (2006). "Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Tatmini Ve Performans Arasındaki İlişkiler". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1): 48- 58.

Chirumbolo, A. ve Hellgren, J. (2003). "Individual and Organizational Consequences of Job Insecurity: A European Study". *Economic and Industrial Democracy*, 24: 215-238.

Cohen, J. ve Cohen, P. (1983). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Cooper, C., Philip, D. ve Micheal, P. D. (2001). *Organizational stress: A review and critique of theory, research and applications*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Çakır, Ö. (2007). "İşini Kaybetme Kaygısı: İş Güvencesizliği". *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (7): 117-140.

De Wall, C.N., Gilman, R., Sharif, V., Carboni, I. ve Rice, K.G. (2012). "Left Out, Sluggary and Blue: Low Self-Control Mediates the Relationship between Ostracism and Depression". *Personality and Individual Differences*, 53: 832-837.

De Witte, H. (1999). "Job Insecurity and Psychological Well-Being: Review of the Literature and Exploration of Some Unresolved Issues". *European Journal of Organizational Psychology*, 8(2).

Diestel, S. ve Schmidt, K. H. (2009). "Mediator and moderator effects of Demands on Self-Control in the Relationship Between Work Load and Indicators of Job Strain. *Work and Stress*, 23(1), 60-79.

Dursun, S. ve Bayram, N. (2013). "İş Güvencesizliği Algısının Çalışanların Kaygı Düzeyleri Üzerine Etkisi: Bir Uygulama". *The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 15(3), 20-27.

Duxbury, L. ve Higgins, C. (2003). "Where To Work In Canada? An Examination Of Regional Differences In Work Life Practices". Vancouver B.C: Council of the Families.

Field, A. (2000). *Discovering statistics using spss for windows*. London: Sage Publications.

Fisher, C. D. ve Gitelson, R. (1983). "A-Meta Analysis Of The Correlates Of Role Conflict And Ambiguity". *Journal of Applied Psychology*, 68(2): 320-333.

Fisher, R.T. (2001). "Role Stress, The Type A Behavior Pattern, And External Auditor Job Satisfaction and Performance". *Behavioral Research in Accounting*, 13: 143-170.

Fleishman J.A. (1984). "Personality Characteristics and Coping Patterns". *Journal of Health and Social Behavior*, 25: 229-244.

Flouri, E. ve Kallis, C. (2011). "Adverse Life Events And Mental Health in Middle Adolescence". *Journal of Adolescence*, 34: 371-377.

Fraley, R. C. ve Davis, K. E. (1997). "Attachment Formation and Transfer in Young Adults' Close Friendships and Romantic Relationships". *Personal Relationships*, 4(2): 131-144.

Francis, S. E., Mezo, P. G. ve Fung, S. L. (2012). "Self-Control Training in Children: A Review of Interventions for Anxiety and Depression and the Role of Parental Involvement". *Psychotherapy Research*, 22(2): 220-238.

Garber J. (1984). "Classification Of Childhood Psychopathology: A Developmental Perspective". *Child Development*, 55(1): 30-48.

Hançerlioğlu, O. (1988). *Ruhbilim sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation and conditional process analysis: a regression-based approach*. New York, NY: The Guilford Press.

Hofmann, W., Luhmann, M., Fisher, R. R., Vohs, K. D. ve Baumeister, R. F. (2014). "Yes, but are They Happy? Effects of Trait Self-Control on Affective Well-Being and Life Satisfaction". *Journal of Personality*, 82(4): 265-277.

Hofmann, W., Reinecke, L. Ve Meier, A. (2016). *Self-control as a moderator of the effects of media use on well-being. The routledge handbook of media use and well-being: international perspectives on theory and research on positive media effects*. New York: Routledge.

Holmes, T.H. ve Rahe, R. H. (1967). "The Social Readjustment Rating Scale". *Journal of Psychosomatic Research*, 11(2): 213-221.

İlkım, N. ve Derin, N. (2018). "Algılanan İş Güvencesizliği, İş Tatmini Ve Birey-Örgüt Uyumunu Kavramları Arasındaki İlişkiler". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36): 238-254.

Jacobson, D. ve Hartley, J., Jacobson, D., Klandermans, B., Van Vuuren, T., Greenhalgh, L. ve Sutton, R. (1991). *Job insecurity: Coping with jobs at risk*. London: Sage Publications.

Jacobson, D. (1995). "Trends in International Business Thought and Literature: Job Insecurity Emerging Social Roles of the 90s". *Thunderbird International Business Review*, 37(3): 303-314.

Jimura, K., Braver, T.S. ve Chushak, M.S. (2013). "Impulsivity And Self-Control During Intertemporal Decision Making Linked to The Neural Dynamics of Reward Value Representation". *The Journal of Neuroscience: The Official Journal of the Society for Neuroscience*, 33(1): 344-357.

Kabadayı, F. (2018). *Benliğin Kariyer Araştırma Öz-yeterliğini Yordayıcı Rolü: Öz-Aşkınlık, Öz-Bilinç, Öz-Kontrol ve Öz-Yönetim*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Trabzon.

Kabat-Zinn, J. ve Hanh, T. N. (2009). *Full Catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain and illness*. New York: Delta Publishing.

Kalaycı, Ş. (2008). *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kanfer, F. H. (1970). "Self-Regulation: Research, Issues and Speculations". In C. Neuringer and J. L. Michael, (Eds.), *Behavior modification in clinical psychology* (pp. 178-220). New York: Appleton-Century-Crofts.

Kanfer, F.H. ve Karoly, P. (1972). "Self-Control: A Behavioristic Excursion into the Lion's den". *Behavior Therapy*, 3(3): 398-416.

Kanfer, R. ve Ackerman, P. L. (1989). "Motivation and Cognitive Abilities: An Integrative/Aptitude-Treatment Interaction Approach to Skill Acquisition". *Journal of Applied Psychology*, 74(4): 657-690.

Kara, N. (2010). *Rol Belirsizliği ve Rol Çatışmasının Çalışanların İş Tatmini Üzerine Etkisinin Araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kara, E. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeylerinin Bağlanma Stilleri ve Bilinçli Farkındalık İle İlişkisi: Öz Kontrolün Aracılık Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Kara, E. ve Ceyhan, A. A. (2017). "Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeylerinin Bilinçli Farkındalık İle İlişkisi: Öz-kontrolün Aracılık Rolü". *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 6(1):9-14.

Karacaoğlu, K. (2015). "Çalışanların İş Güvencesizliğinin İşten Ayrılma Niyetleri Üzerindeki Etkisi: Alanya Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma". *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1).

Karakoç, B. (2011). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Yöneticilerin Tükenmişlik Düzeyleri İle Algıladıkları Rol Çatışması Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Uşak.

Katz, D. ve Kahn, R. (1977). *Örgütlerin toplumsal psikolojisi*. Ankara: Todaie.

Katz, D. ve Kahn, R. L. (1978). *The social psychology of organizations*. New York: Wiley.

Kılınç, T. (1991). "Rol Çatışmasını Belirleyen Örgütsel Faktörler Ve Satış Elemanlarına Yönelik Sektörel Bir Araştırma". İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, 20.

Klandermans, B. ve Van Vuuren, T. (1999). "Job Flexibility And Job Insecurity: The Dutch Case". European Journal of Work and Organizational Psychology, 8(2).

Krueger, R.F., Caspi, A., Moffitt, T.E., White, J. ve Stouthamer- Loubert, M. (1996). "Delay of Gratification, Psychopathology and Personality: Is Low Self-Control Specific To Externalizing Problems?". Journal of Personality, 64(1).

Liu, Q. Q., Zhou, Z. K., Yang, X. J., Kong, F. C., Sun, X. J. and Fan, C. Y. (2018). Mindfulness and Sleep Quality in Adolescents: Analysis of Rumination as a Mediator and Self-Control as a Moderator. Personality and Individual Differences, 122, 171-176

Mantler, J., Matejicek, A., Matheson, K. ve Anisman, H. (2005). "Coping With Employment Uncertainty: A Comparison of Employed and Unemployed Workers". Journal of Occupational Health Psychology, 10(3): 200–209.

Masten, A.S. ve Coatsworth, J.D. (1998). "The Development Of Competence in Favorable and Unfavorable Environments". American Psychologist, 53(2): 205-220.

Metin, G.T. (2013). *Düşük Sosyo-Ekonomik Düzeye Sahip Ergenlerde Olumsuz Yaşam Olayları ve Duygusal-Davranışsal Uyum İlişkisinde Özdenetimin Aracı Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Mezo, P.G. (2009). "The Self-Control And Self-Management Scale (Scms): Development of An Adaptive Self-Regulatory Coping Skills Instrument". Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 31: 83-93.

- Mucuk, İ. (2011). *Modern İşletmecilik*. İstanbul: Türkmen Yayınevi.
- Muraven, M. ve Baumeister, R. F. (2000). "Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble A Muscle?", *Psychological Bulletin*, 126(2): 247-259.
- Naswall, K., Sverke, M. ve Hellgren, J. (2005). "The Moderating Role of Personality Characteristics on The Relationship Between Job insecurity and Strain". *Work and Stress*, 19(1): 37-49.
- Nebioglu, M., Konuk, N., Akbaba, S. ve Eroğlu, Y. (2012). "Kısa Öz-Kontrol Ölçeğinin Türkçe Versiyonunun Geçerlik ve Güvenirliğinin İncelenmesi". *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 22(4): 340-351.
- Paul, R.J., Niehoff, B.P. ve Turnley, W.H. (2000). "Empowerment Expectations, and The Psychological Contract-Managing The Dilemmas and Gaining The Advantages". *Journal of Socio-Economics*, 29: 471-485.
- Paykel E.S. (2001). "The Evolution of Life Events Research in Psychiatry". *Journal of Affective Disorders*, 62: 141-149.
- Powers, J. P., Moshontz, H. ve Hoyle, R. H. (2020). "Self-Control and Affect Regulation Styles Predict Anxiety Longitudinally in University Students". *Collabra: Psychology*, 6(1): 11.
- Rehm, L. P. (1977). "A Self-Control Model of Depression". *Behavior Therapy*, 8, 787-804.
- Rehm, L. P., Fuchs, C., Roth, D.M., Kornblith, S. J. ve Romano, J. (1979). "A Comparison of Self-Control and Assertion Skills Treatments of Depression". *Behavior Therapy*, 10: 429-442.

Reid, J. K, Dixon W A. (2000). "The Relationships Among Grief Experience, Problem-Solving Appraisal, And Depression: An Exploratory Study". *Journal of Loss and Trauma*, 5(1): 77-92.

Reisel, W. D., Chia, S.L., Maloles, C. M. ve Slocum, J. W., Jr. (2007). "The Effects of Job Insecurity on Satisfaction and Perceived Organizational Performance". *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 14(2): 106-116.

Rizzo, J.R., House, R.J. ve Lirtzman, S.I. (1970). "Role Conflict And Ambiguity İn Complex Organizations". *Administrative Science Quarterly*, 15(2): 150-163.

Rosenbaum, M. (1980). "Individual Differences in Self-Control Behaviors and Tolerance of Painful Stimulation". *Journal of Abnormal Psychology*, 89(4).

Sandıkçı, E. (2009). *İş Güvencesizliği Karşısında İşçilerin Kolektif Tepkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Schaubroeck, J., Ganster, D. C., Sime, W. E. ve Ditman, D. (1993). "A Field Experiment Testing Supervisory Role Clarification". *Personnel Psychology*, 46(1).

Stark, K. D., Brookman, C. S. ve Frazier, R. (1990). "A Comprehensive School-Based Treatment Program for Depressed Children". *School Psychology Quarterly*, 5(2): 111–140.

Sverke, M. ve Hellgren, J. (2002). "Nature of Job Insecurity: Understanding Employment Uncertainty on The Brink of A New Millennium". *Applied Psychology an International Review*, 51(1): 23-42.

Tangney, J.P., Baumeister, R.F. ve Boone, A.L. (2004). "High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades and Interpersonal Success". *Journal of Personality*, 72(2): 271- 324.

Tu, Y. ve Yang, Z. (2016). "Self-Control as Mediator and Moderator of the Relationship between Social Support and Subjective Well-Being among the Chinese Elderly". *Social Indicators Research*, 126(2): 813-828.

Tunçay, S. S. ve Çıraklar, N. H. (2020). "Rol Çatışması ve Rol Belirsizliğinin İşyeri Mağduriyeti Üzerine Etkisi: Olumsuz Duygulanımın Düzenleyici Rolü". *Journal of Yasar University*, 15: 219-237.

Vroom, V.H. (1964). *Work and motivation*. USA: Wiley.

Wei, Y. ve Chen, Y. (2003). *Supporting Chinese Learners of English To Implement Selfassessment In L2 Writing*. Inaugural Independent Learning Association Conference, University of Melbourne, Australia.

Wulf G. (2007). "Self-Controlled Practice Enhances Motor Learning: Implications for Physiotherapy". *Physiotherapy*, 93: 96-101.

Wyk, M. Van ve Pienaar, J. (2008). "Towards a Research Agenda for Job Insecurity in South Africa". *Southern African Business Review*, 12(2): 49-86.

Yıldırım, A. (1996). "Disiplinler Arası Öğretim Kavramı Ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(12): 89-94.

Yörükoğlu, S. (2008). *Özel Bir Hastanede Çalışan Sağlık Personelinin Rol Çatışması, Rol Belirsizliği Ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi*. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Zhao, H., Wayne, S. J., Glibkowski, B. C. ve Bravo, J. (2007). "The Impact of Psychological Contract Breach on Work-Related Outcomes: A Meta-Analysis". *Personnel Psychology*, 60(3): 647-680.

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

Factors such as the advancement of technology and unmanned production systems, robot-technology, the proliferation of counterfeit products produced at less cost, and the spread of mobile transactions especially in banking and insurance (Zhao, Wayne, Glibkowski & Bravo, 2007); constitutes a potential unemployment. Perception of job insecurity in employees; affects the employee causing fear, stress and pressure. Thus, while the employee places a meaning on the risk of job loss; a negative change in behavior and attitude can occur (Chirumbolo & Hellgren, 2003; Aytaç & Keser, 2004).

Role conflict is related to the individual's ability to do many tasks other than skill or at the same time (Katz and Kahn 1977), related to the cognitive ability of the individual (Kanfer and Ackerman, 1989). Conflicting job requests (Boshoff & Mels, 1995), in other words, the role conflict caused by waiting for the employee to perform tasks that are not in accordance with his knowledge and experience (Meyer & Allen, 1997) provide an individual's inner tension. In this context, self-control can reduce the psychological tension that the employee feels across this distance (Rehm, Fuchs, Roth, Kornblith and Romano, 1979).

Since self-control is a concept related to managing emotions, thoughts and behaviors (Akbaba, 2012); employee behavior can be managed by self-control (Kanfer, 1970; Rehm, 1977). Self-control performs this process by balancing or regulating emotions. If the person's self-control is high, that person has an internal balance; negative reactions such as depression, anxiety and anger are decreasing (Tangney, Baumeister & Boone, 2004). The fact that unemployment has become a social problem; and significantly affects the individual's psychology and quality of life is the reason why this issue is addressed. The aim of the research is to determine the moderating role of self-control in the effect

of role conflict on affective job insecurity. The ability of the employee to regulate the relationship between the role conflicts he/she feels and the job insecurity he/she perceives with self-control may be the contribution of the research to the literature. When the related literature is examined, no study on the moderating effect of self-control on the relationship between role conflict and affective job insecurity has been found. However, in practice, job insecurity is mostly seen as a psychological and sociological problem in contract, part-time and seasonal workers (Jacobson & Hartley, 1991). Insurance sector is an area that can create time and institutional pressure for employees to create a potential and existing customer portfolio, to meet the monthly sales quota according to the branch profit-loss balance, and also requires employees to use their cognitive and emotional behaviors in a balanced way. In line with this purpose, a survey was conducted with 199 employees in charge of selling insurance products and services such as life-health, personal accident, earthquake insurance and private pension of two large-scale insurance companies in Istanbul.

The main problem of the research is whether self-control (monitoring-evaluation-empowerment) has a moderating role on the effect of role conflict on affective job insecurity. Therefore, the aim of the research is to determine the moderating role of self-control on the effect of role conflict on affective job insecurity.

Method

200 questionnaire forms were distributed to insurance employees and it was determined that 199 of the distributed forms were completely filled. In the questionnaire, Rizzo et al.'s (1970) *Role Conflict Scale*, Mezo's (2009) *Self-Control Scale* and Borg and Elizur's (1992) *Affective Job Insecurity Scale* were used.

Findings

The results of this research, which examines the moderating role of self-control and its dimensions on the effect of role conflict on affective job insecurity in the insurance sector and its employees are as follows: role conflict affected affective job insecurity positively and significantly ($\beta = 0.866$; $p < 0.01$) and H_1 hypothesis was supported.

Considering the interaction value of role conflict and monitoring, the moderating role of monitoring on the relationship between role conflict and affective job insecurity was determined ($\beta = -0.259$; $p < 0.01$) and the H_{2a} hypothesis was supported. Considering the interaction value of role conflict and evaluation, the moderating role of evaluation on the relationship between role conflict and affective job insecurity was determined ($\beta = 0.064$; $p < 0.01$) and the H_{2b} hypothesis was supported. Considering the interaction value of role conflict and empowerment, the moderating role of empowerment on the relationship between conflict and affective job insecurity was determined ($\beta = -0.653$; $p < 0.01$) and the H_{2c} hypothesis was supported.

Results and Conclusions

It is possible for the human being, a social entity, to continue the journey of life as a "healthy individual" with the balance of the internal and external environment. Internal balance begins by looking for the cause of every emotion and thought that is the source of the person's behavior and continues with controlling them.

According to the results of this research, role conflict effected affective job insecurity positively and significantly. In addition, moderating role of self-

control sub-dimensions monitoring, evaluation and empowerment on the relationship between role conflict and affective job insecurity was determined.

As a result of the research, as the level of monitoring and empowerment increases, the positive relationship between the role conflict and the affective job insecurity decreases. The positive relationship between role conflict and affective job insecurity has increased at low level of self-evaluation. The results of this research are supported by the studies of Krueger et al. (1996), Masten and Coatsworth (1998), Tangney et al. (2004) and Buckner et al. (2009). In this context, self-control is an important factor that increases the resilience of the employee against stress sources such as role conflict and role ambiguity, and enables them to develop harmonious responses (Schaubroeck et al., 1993; Masten & Coatsworth, 1998; Buckner et al., 2009).

The research identified the moderating role of the self-control to reduce the impact of variables that reduce employee productivity. The research has been handled in a limited time period and in one sector. The effects of variables of personality types and role uncertainty in future studies can also be included in the study.

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE KALIPYARGILARI BAĞLAMINDA KADININ MEDYADA METALAŞTIRILMASI

Saniye VATANDAŞ*

Öz

Her birey biyolojik anlamda ‘er’ veya ‘dişi’ olarak doğar ve bu özelliğine bağlı olarak toplumsal yapı içinde ‘erkek’ veya ‘kadın’ olarak yerini alıp, toplumsal rollerini üstlenir. Dolayısıyla cinsiyetin biri biyolojik (sex), diğeri toplumsal (gender) boyutta anlam ve işlev kazanan iki ayrı boyutu vardır. Bu iki boyut birbirinden ayrı olmasına rağmen, ne var ki çoğu kimse açısından bunlar birbirinin aynısı veya ikincisi birincisinin doğal ve zorunlu sonucu kabul edilmektedir. Bu ise toplumsal roller açısından iki cins arasında ayrıma yol açmakta ve cinslerden birisine yönelik mağduriyetlere neden olabilmektedir. Bu araştırmada öncelikle literatür taraması yapılarak ‘cinsiyet’(sex) ‘toplumsal cinsiyet’ (gender) ayrımının biyolojik ve toplumsal boyutları incelenmiştir. Söz konusu ayrım üzerinde yaşanan karmaşanın kadını bir tüketim nesnesine dönüştürebileceğinin örnekleri ise medyada yer alan haberler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tespit edilen haberlerde kadın bedeninin ve cinselliğinin ön plana çıkarıldığını ve böylelikle kadının cinsel açıdan metalaştırıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal cinsiyet rolleri, Cinsiyet kalıpyargıları, Kadının metalaştırılması.

OBJECTIFICATION OF WOMEN IN MEDIA IN THE CONTEXT OF GENDER ROLES AND STEREOTYPES

Abstract

Each individual is born biologically as a 'male' or a 'female' and, depending on this feature, acquires his/her social roles by taking his/her place as a 'male' or a 'female' within the social structure. Although these two dimensions are different from each other, they are either considered by many people as being the same with each other or the second one (gender) is evaluated as the natural and necessary outcome of the first one (sex). Thus, the victimization of women in social relations gains meaning as a result of this situation. The news on some media organs which reflect the perception of women is one of the typical examples of this issue. In this research, the biological and social dimensions of the 'sex'/gender' distinction are firstly examined by searching the literature. Following the literature review, the examples of the confusion over this distinction that can turn women into a consumption object are tried to be revealed through some selected news media.

Keywords: Gender, Gender roles, Gender stereotypes, Commodification of women.

1. GİRİŞ

Her insan bir cinsiyet ile doğar. Bu durum tamamıyla bireyin biyolojik ve fizyolojik yapısıyla ilgilidir. Örneğin çocuk doğurabilmek veya doğuramamak bu yapısının bir gereği olarak anlam kazanmaktadır. Bir başka söyleyişle cinsel organların farklılığı biyolojik yapının doğal bir gereğidir. Zaten biyolojik temelde farklılaşmanın temelinde de bu özellik vardır. Bu özellik bireyin "biyolojik cinsiyet" (sex)'ini oluşturur. Ancak birey daha doğar doğmaz, hatta doğmadan önce, içine doğacağı topluma/kültüre göre anlam kazanan bir kimlik ve yaşam evrenine dâhil edilir. Bireyin biyolojik cinsiyeti ise toplumsal/kültürel açıdan dâhil edileceği kimlik ve yaşam evrenini belirlemektedir. Böylelikle birey kadın veya erkek rollerinin şekillendirdiği evrenin bir parçası haline gelmektedir; yani

“toplumsal cinsiyet” (gender) evrenine dahil olmaktadır. Bu evren, bireyin duygu ve düşüncelerini, tutum ve davranışlarını, hal ve hareketlerini, kişilik özelliklerini, giyim-kuşam tercihlerini, meslek seçimini, yaşayış tarzını... kısacası tüm yaşamını teşkil eden konu ve alanları kuşatıp etkilemektedir. Bir başka söyleyişle, toplum/kültür bireyi biyolojik cinsiyetine bağlı olarak belirli şeyleri tercih etmeye zorlamaktadır. Örneğin, birey eğer kadın ise renklerden pembeyi, erkek ise maviyi tercih etmelidir; kadın ise yumuşak, erkek ise sert mizaçlı olmalıdır; kadın ise ev içi işlerle, erkek ise ev dışı işlerle ilgilenmelidir; kadın ise renkli ve süslü, erkek ise mümkün olduğunca sade giyinmelidir; kadın ise örneğin hemşire, erkek ise örneğin politikacı olmalıdır; kadın ise ev hanımı, erkek ise işadamı olmalıdır; kadın ise ağlayabilir, fakat erkek ise ağlayamaz; kadın ise evlilik teklifi bekler, erkek ise evlilik teklifi yapar; kadın ise evlendiğinde kocasının soyadını alır, erkek ise soyadını her durumda tüm yaşamı boyunca devam ettirir; kadın ise soyun devamına katkı sağla(ya)maz, erkek ise soyun devamını mümkün kılar; kadın ise yemek yapar, erkek ise bozulan musluğu onarır vb. Tüm bunlar toplumsal/kültürel beklentiler olarak anlam kazanırlar ve bu beklentiler bireyin toplumsal cinsiyetini inşa eder.

Eğer ‘toplumsal cinsiyetten’ bahsediliyorsa, bu durum, her bireyin cinsiyetiyle ilgili iki farklı özelliği/kimliği olduğunun kabul edildiği anlamına gelmektedir. Birincisi biyolojik anlamda ‘dişi’ veya ‘er’ olmakla ilgiliyken, diğeri ise diğer bireylerin evreninde ‘kadın’ veya ‘erkek’ olmakla ilgilidir. Birincisi biyolojik yapıyla ilgiliyken, ikincisi toplumsal/kültürel yapıyla/ortamla ilgilidir. Birincisi ‘verili’ bir özellik, ikincisi ise toplum/kültür tarafından inşa edilmiş bir olgudur. İkincisinin kategorik tayininde birincisi belirleyici olmakla birlikte, esasen bu ikisi birbirinden ayrı boyutları temsil etmektedir. Ancak ne var ki bu iki farklı boyut gündelik yaşamda ve toplumsal ilişkiler bağlamında çoğu zaman iç içe girmektedir; bu sebeple çoğunlukla ikincisi aynen birincisi gibi doğal (verili) bir özellik olarak algılanmaktadır. Bu algı geleneksel veya modern toplumların tamamında yaygın

bir şekilde gözlenebilen bir özellik olarak anlam kazanmaktadır. Bu ise bireysel düzlemde birçok mağduriyetlere yol açmış ve hatta açmaktadır. Bu durum ‘toplumsal cinsiyet rolleri’ üzerinden kolaylıkla gözlenebilmektedir.

Geleneksel olarak her ikisi bir ve hatta birbirinin doğal gereği olarak aynı kabul edilmesine karşılık, bugünün dünyasında biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet farklılığı, her geçen gün daha çok bilinen ve üzerinde yoğun tartışmaların yürütüldüğü bir konuya dönüşmektedir. Ancak köklü bir geçmişe de sahip olan ‘cinsiyet kalıpyargıları’ kolaylıkla değişmemektedir. Bu ise biyolojik açıdan farklı olan iki cinsten birisini, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında diğerine göre daha dezavantajı kılmaktadır. Biyolojik farklılığın toplumsal ayrışmalara ve mağduriyetlere yol açmasının en tipik örnekleri ise medya üzerinden kolaylıkla gözlenebilmektedir. Bu bağlamda olmak üzere bugün birçok medya unsurunda kadının cinsel bir nesneye dönüştürülmesine; kadının haber ve reklamlarda bir cinsel obje olarak bedeniyle tüketim nesnesi haline dönüştürülmesine sıklıkla tanık olunmaktadır.

2.TOPLUMSAL CİNSİYET ÇALIŞMALARININ KISA TARİHİ

Bireyin biyolojik cinsiyeti ile biyolojik cinsiyeti üzerinde inşa olunan toplumsal cinsiyetinin ayrımının tarihi oldukça yenidir. İnsanlar uzun tarih boyunca, bu iki farklı boyutu bir arada veya birbirinin yerine rahatlıkla kullanmışlardır. Bu durum bir problem olarak görülmemiştir. Çünkü iki boyutun birbirinin aynısı olduğu düşünülmüştür. Esasen bu durum birçok kişi açısından halâ böyledir. Fakat Batı toplumlarında 19. yüzyıldan itibaren bu ikisinin birbirinden farklı olduğu fark edilmeye ve dillendirilmeye başlanmıştır. Çünkü Batı toplumlarında ve 19. yüzyıl öncesinde kadınlarla erkekler arasında insani değer açısından önemli bir farklılaşma olmuş ve bu doğal kabul edilmiştir. 19. yüzyılda, Sanayi Devrimi ile birlikte söz konusu ayırım sonuna kadar kullanılmış; kadınlar ucuz

işgücü olarak görülmüşler ve çok küçük ücretler karşılığında ölesiye çalıştırılmışlardır. Böylelikle kadın-erkek ayrılığı, kadınların aleyhine olmak üzere iyice derinleştirilmiştir (Sancar, 2009: 49). Kadının tarım toplumunda, kendi toprağında gönüllü işçi olarak çalışması emek, güç ve sermaye adaleti açısından sorun teşkil etse de sanayi devrimiyle birlikte eğitim oranının, dolayısıyla eğitilmiş kadın sayısının yeni değişime paralel olarak artması, 'kadın sorunu' tartışmalarını tetiklemiştir (Köysüren, 2013: 21). Bu dönemde konunun öncüsü çalışmalardan birisi Engels'in 1884'te yayınlanan 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni' isimli çalışmasıdır. Engels bu çalışmasında kadının 'mülk haline dönüşümünün' tarihsel ve ekonomik temellerini incelemiştir. Sonra, döneminin şartlarına yönelmiş ve 'işçi sınıfı içinde mülkiyet sorunu olamayacağı' kabulünden hareketle, kadınlar ve erkekler açısından eşitlikçi bir dünyanın işçi sınıfının ürünü olacağını ifade ederken bir umudunu dile getirmiştir. Takip eden dönemde kadının ve erkeğin 'farklılığının' temelleri psikologlar ve sosyologlar tarafından incelenmeye başlanmıştır. Freud (2020) ve Jung (2001) kadınlık-erkeklik ayrımını, insan olmanın evrensel bir psikolojik gereği olarak ele alıp, cinsiyeti zıt kutuplu doğal bir durum olarak değerlendirmişlerdir. Lacan (1988) ise cinsiyete ilişkin kimliklerin 'sembolik inşasına' dikkat çekmiştir. Bu arada çok sayıda sosyolog ise toplumsal rol konusunu araştırırken, rol inşa ve ayrışmasında cinsiyetin önemine özel bir ilgi duymuşlardır. Toplumsal rollerin toplumsal olarak öğrenilmesi tespitinden hareketle, rollerdeki cinsiyete dayalı ayrışmanın da toplumsal olarak öğrenilen bir şey olduğunu vurgulamışlardır.

Foucault'un çalışmaları, toplumsal cinsiyet konusunun tarihsel gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Foucault, 1976 yılında yayınlanan 'Cinselliğin Tarihi' kitabında, temelde beden fakat özelde cinsiyet ile iktidar ilişkisine yönelip, toplumsal cinsiyetin inşa sürecinde iktidarın işlevine ve önemine dikkat çekmiştir. Toplumsallığın bir iktidar stratejisi olarak işleyişini cinsiyet üzerinden göstererek yeni bir yaklaşımın öncüsü olmuştur. Evrensel ve tarih dışı bir

gerçeklik olarak kabul edilegelmiş olan biyolojik özelliklerin, erkeklik ve kadınlık psikolojilerinin, cinsel normallik ve sapkınlık tariflerinin vb. tarihsel ve kültürel olarak oluşmuş, evrensel değil öznel, sabit olmayıp değişken toplumsal davranışlar olduğunu göstermiştir (Sancar, 2009: 177). Bu durum daha sonraları Connell tarafından 'Toplumsal Cinsiyet ve İktidar' (1998) başlığı ile özel bir araştırmanın konusu kılınacaktır. Thernborn ve Manuel Castells (Jamieson, 2013: 211-226) ise konuyu daha da detaylandırmışlardır.

Cinsiyet temelinde şekillenen farklılaşmaya dayalı olarak toplumsal cinsiyet (gender) sözcüğünü Robert J. Stoller 1968 yılında yayınlanan 'Sex and Gender' isimli kitabında ilk kez kullanmıştır. Ancak toplumsal cinsiyet sözcüğünü sosyolojiye kazandıran ve yaygınlaşmasına katkı sağlayan kişi Ann Oakley olmuştur. Ann Oakley, 1972 yılında yayınlanan 'Sex, Gender and Society' isimli kitabıyla cinsiyetin toplumsal boyutunu 'toplumsal cinsiyet' (gender) ismiyle sosyolojinin temel tartışma ve araştırma konuları arasına katmıştır (Marshall, 1999: 98). Oakley, ünlü kitabı 'Sex, Gender and Society'de açıkladığı üzere, 'cinsiyet' (seks) biyolojik açıdan erkek/kadın ayrımını anlatırken, 'toplumsal cinsiyet' (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan bölünmenin karşılığıdır. Oakley'in toplumsal cinsiyet tanımlaması şöyledir: 'Cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları belirten bir kelimedir: bu farklılık cinsel organla görünür olmaktadır, bireyin doğurganlık fonksiyonundaki farklılıkla ilişkilidir. Ancak toplumsal cinsiyet kültürel bir meseledir: 'eril' ve 'dişil' halindeki sosyal sınıflandırmayı işaret etmektedir' (Oakley, 1985: 16).

1970'lerde toplumsal cinsiyetin varlığını; başka bir ifadeyle, erkekler ile kadınlar arasındaki farklılıkların ve ayrılıkların biyolojik farklılıkla açıklanamayacağını, erkeklik ve kadınlıkla ilgili farklılıkların temelde kültürel egemen fikirlerin bir yansıması olduğunu ispatlamaya yönelik sosyolojik ve psikolojik çabalar gittikçe yoğunlaşmıştır (Marshall, 1999: 98). Fakat tüm bunlara rağmen cinsiyet ile

toplumsal cinsiyet kavramlaştırmalarının netleşmesi 1990'larda gerçekleşmiştir. Esasen 'toplumsal cinsiyet' yeni bir sözcük yaratma olayı değildir. Yenilik, bu sözcüğün beşerî bilimlerde oldukça kısa bir geçmişe sahip olmasıyla ilgilidir (Borlandi vd, 2011: 794). Her ne kadar toplum içinde geleneksel düşüncenin 'cinsiyet' ile 'toplumsal cinsiyeti' aynı şey olarak görme anlayışı hâlâ büyük oranda aynen devam ediyor olsa bile, artık bugün sosyal bilimlerin bünyesinde bu ikilinin birbirlerinden ayrı anlamsal boyutlarını konu edinen oldukça geniş bir literatür oluşmuş durumdadır. Judith Butler örneğinde olduğu üzere, ayrımı toplumsal cinsiyet lehine biyolojik cinsiyeti de kapsayacak şekilde genişletme eğiliminde bulunan ve böylelikle biyolojik cinsiyeti de toplumsal/zihinsel açıdan inşa edilen bir şey olarak görme eğilimi taşıyanlar varsa da biyolojik ve toplumsal cinsiyet ayrımının bugün düne göre daha net olduğu açıktır.

3. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Gündelik hayatta sıklıkla kullanılan bazı sözcüklerin anlamı ile ilgili olarak, özellikle sorulmadığı sürece, doğru ve eksiksiz bilgiye sahip olduğuna ilişkin tam bir güven vardır. Fakat sorulduğu anda o sözcüğün anlamı konusunda oldukça önemli düzeyde bir belirsizlik ve hatta karmaşaya sahip olduğu fark edilir. Burada kastedilen şey, bilimsel veya oldukça özel bir uzmanlık alanıyla ilgili bir sözcük değil; gündelik hayatın sıradan bazı sözcükleridir. Örneğin bu incelmanın konusunu oluşturan kadın ve erkek sözcükleridir. Bunu biraz açmak gerekirse; bir kişinin kadın veya erkek olduğunu söylenirken acaba ne demek isteniliyor? O kişinin biyolojik anlamda kadın veya erkek olduğunu mu; yoksa tutum ve davranışlarıyla, duygu ve yaşayış tarzıyla, kıyafet ve görünümüyle kadın veya erkek olduğu mu ifade ediliyor? Yoksa her ikisini birden mi kastediliyor? Birinci veya ikincisi kastediliyorsa, bu, gerçeğin bir yönünü ifade ederken; eğer her ikisini birden kastediliyorsa, bunun ise oldukça kapsamlı ve derinlikli bir anlam kargaşasına yol açacağı kesindir. Zira biyolojik anlamda kadın

veya erkek olmakla; tutum ve davranışlarda, duygu ve yaşayış tarzında, kıyafet ve görünümde kadın veya erkek olmak çok farklı şeylerdir. Birincisi doğuştan gelen özellikle ilgiliyken, ikincisi üyesi/parçası olunan toplumun/kültürün özellikleriyle ilgilidir. Örnek vermek gerekirse; bir kişi hakkında biyolojik cinsiyeti üzerinden bir şeyler söyleniyorsa; örneğin o kişinin prostatında bir problem olduğu veya sperm miktarında sorun bulunduğu ifade ediliyorsa, bahsedilen kişinin biyolojik anlamda erkek olduğu anlaşılır ve bu durum dünyanın her yanında ve her zaman böyledir. Ancak bir kişi tanımlanırken, biyolojik cinsiyeti belirtmeksizin, onun etek giydiği ifade ediliyorsa, bu kişi Türkiye’de salt kadın olarak anlaşılır, fakat İrlanda’da bir karmaşaya yol açar ve söz konusu kişi erkek olarak da anlaşılabilir, kadın olarak da. Bu sebeple etek giyen bir erkek Türkiye’de garip karşılanırken, İrlanda’da herhangi bir şekilde de olsa garip karşılanmayacaktır. Anlaşıldığı üzere karışıklığın sebebi kişinin biyolojik anlamda kadın veya erkek olmasıyla değil, toplumsal boyutuyla kadın veya erkek olmasıyla ilgilidir. Aslında yaygın bilinen bir bilmece bu durumu çok güzel bir şekilde resmetmektedir. Bir trafik kontrolünde trafik polisi, şoföre, ön koltukta oturan çocuğun kim olduğunu sorar. Şoförün cevabı ‘o benim oğlum, ama ben onun babası değilim’ şeklinde olur. Bilmece ‘Şoför, çocuğun nesi olmaktadır?’ diye biter ve cevap istenir. Bizzat öğrencilerimiz üzerinde denememizden de anladığımız üzere, çoğu kimse ilgili sorunun cevabı olabileceğini düşündüğü birçok görüşü dile getirmektedir, fakat doğru cevabı bulmak o kadar kolay olmamaktadır. Hâlbuki cevap son derece basittir: Şoför, çocuğun annesidir. Bu basit cevabın kolayca bulunamamasının nedeni, şoförün erkek olarak düşünülmesidir. Hâlbuki bilmeceye konu olan durumdaki şoför, kadındır ve çocuğun annesidir. İşte bu bilmeceye karışıklığa neden olan şey cinsiyet ile ilgili bir durumdur. Fakat söz konusu cinsiyet, biyolojik yapıyla değil, toplumsal kabul ve anlayışlarla ilgili olan cinsiyettir. Toplumda yaygın bir şekilde şoförlerin erkek olduğunun düşünülmesi ise söz konusu karmaşaya yol açmaktadır.

Tekrar gündelik hayata dönmek gerekirse; gündelik hayatta yaygın kullanımıyla kadın veya erkek, hem bireyin biyolojik açıdan 'dişi' veya 'er' olduğunu (sex), hem de toplumun bireye aktardığı roller sistemi bağlamında anlam kazanan kadın veya erkek oluşunu (gender) ifade eden iki sözcüktür. Bu sebeple eğer bir kişi veya topluluğa, hakkında hiç bilgi sahibi olmadıkları bir kişiden bahsedilirken söz konusu kişi, sadece tutum ve davranışlarıyla, duygu ve yaşayış tarzıyla, kıyafet ve görünümüyle tanımlanıyorsa, bu bilgi, dinleyen kişi veya kişilerde ciddi bir karışıklığa yol açabilmektedir. Bundan o kişinin biyolojik anlamda 'dişi' veya 'er' olduğu da anlaşılabilir, toplumsal anlamda kadın veya erkek olduğu da anlaşılabilir. Cinsiyetin bu ikinci boyutu, toplumsal cinsiyet çalışmalarının öncülerinden Simone de Beauvoir'ın (1908-1986), Varoluşçu felsefenin öncüsü ve temsilcisi Jean-Paul Sartre'ın (1905-1980) 'İnsan ne ise o değildir ne olmuşsa odur' (Sartre, 2010: 40) sözünde anlam kazanan düşüncüyü referans alarak ifade ettiği 'kadın doğulmaz, kadın olunur' (Beauvoir, 1980: 257) ile anlatmaya çalıştığı şeyin bizzat kendisidir. Biyolojik cinsiyet (sex) sadece bireyin biyolojik bedeniyle ilgiliyken; toplumsal cinsiyet, bireysel ve toplumsal algı ve anlayışların, tutum ve davranışların, hal ve hareketlerin yanı sıra toplumdaki iş bölümü, istihdam, idari işler, toplumsal ilişkiler, meslekler... ile ilgilidir. Tarihçi J. Scott'un açıklaması konunun kapsamını işaret etmesi açısından önemli bir örnektir: 'Toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arasında algılanan farklılıklara dayalı toplumsal ilişkileri oluşturan bir unsurdur ve toplumsal cinsiyet iktidar ilişkilerini göstermenin en önemli biçimidir' (Borlandi, 2011: 796). Bir başka tanım ise konuyu daha da anlaşılır kılmaktadır: Toplumsal cinsiyet 'farklı kültürlerde farklı biçimlerde tanımlanan, sosyal olarak kurulmuş erkeklik ve kadınlık kategorilerini ve her iki gruba atfedilen sosyal olarak empoze edilmiş yükümlülük ve davranışları belirtir' (Bilton: 2008: 129).

Gerçekleştirilen araştırmalar göstermiştir ki, bireylerin biyolojik cinsiyetleri ile toplum içindeki cinsiyetleri birbirinden farklıdır. Bu ikisi hiçbir zaman birbirinin

aynısı olmadığı gibi, toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin doğal bir sonucu da değildir. Bu farklılık ve ilişki doğa ve sosyal çevre bağlamında tartışılmış ve tartışılmaya da devam etmektedir. Bugün itibarıyla doğa ile sosyal çevre ilişkisinin niteliği ve baskın tarafın hangisi olduğu, konunun uzmanları arasında oldukça tartışmalıdır. Konuyu detaylı bir şekilde araştırmış ve konu hakkında 'Woman and Men' isimli bir kitap yazan Ernestine Friedl'e (1975:6) göre kadın ve erkeğin biyolojik/doğal farklılığı, insan organizmasını aşılmaz bir engel gibi sınırlamaz. Aksine, söz konusu biyolojik farklılık, üzerine farklı özelliklerin inşa edilebildiği bir temel işlevi görür. Michelle Rosaldo'nun (1944-1981) 'Bilgi ve Tutku' (Knowledge and Passion-1980) isimli kitabında detaylı olarak ifade ettiği üzere, iki cinsin tutum ve davranışlarındaki farklılığın temeli biyolojik değil, kültürel dir. Cinsiyete dayalı farklılıklar biyolojik olmakla birlikte, bireyin yaşam tercihleri, yaşam tarzı, tutum ve davranışları kültürel kaynaklardan beslenmekte ve kültürel etkilere göre şekillenmektedir. Bu açıdan toplumsal cinsiyet biyolojik açıdan kadınlık ve erkeklik özelliklerinin kültürel yapılanmasını ifade etmektedir (Rosaldo, 1980). Antropolojik araştırmalar ise farklı kültürlerdeki kadın ve erkek rollerinin önemli derecede çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu açıdan Margaret Mead'ın (1901-1978) araştırmaları önemlidir. Toplumsal cinsiyet konusunda ilk etnografik çalışmalara imza atan Margaret Mead, feminist hareketin de önemli bir referansı olan 'Üç İlkel Toplumda Cinsiyet ve Mizaç' (Sex and Temperament in Three Primitive Societies -1935) isimli kitabına kaynaklık yapan araştırmasında Papua Yeni Gine'nin Tchambuli (Chambri) adasındaki üç ayrı topluluktaki egemen toplumsal cinsiyet rollerini incelemiştir. Bunlar Arapesh, Mundugumor ve Tchambuli topluluklarıdır. Bu üç topluluk da aynı adada ve birbirlerinden ayrı coğrafyalarda konuşlanmış durumdadırlar. Mead'ın dikkatini çeken ve araştırmaya sevk eden özellik ise üç topluluktaki erkek ve kadın rollerinin birbirinden çok farklı olmasıdır. Arapesh erkek ve kadınlarının tutum ve davranışları modern dünyanın kadın ve erkeklerinin tutum ve

davranışlarına çok benzemektedir. Buna karşılık Mundugumor erkeği ve kadını öfkeli ve saldırgan tutum ve davranışlar sergilemektedir. Tchambuli erkekleri yumuşak karakterli ve süslenmeyi seven kimselerken, kadınları ise enerjik ve dominant karakterlidir. Hatta Tchambuli erkekleri süslenmeyi çokça severlerken, kadınları süslenmeyi sevmemektedir. Mead bu farklılığın kaynağının kültürel olduğunu düşünmüş ve araştırmalarını bu merkezde yürütmüş, böylelikle toplumsal cinsiyet çalışmaları için oldukça önemli referans olan bir kitaba imza atmıştır.

Toplumsal cinsiyet konusu/olgusu antropologların ilgi duydukları ve detaylı bir şekilde araştırdıkları konular arasında yer almıştır. Bu sebeple, toplumsal cinsiyete ilişkin antropologlar tarafından yapılmış tanım ve açıklamalar pek çoktur. Antropolog Saran, toplumsal cinsiyetin, cinsiyetten farklılaşmasını ve oluşumunu şöyle açıklamıştır: 'Kadınların ve erkeklerin yapacakları işler, toplumdan topluma değişmekle beraber her toplumda iş dağılımı bakımından daima kadın ve erkek farkı vardır. Hatta kadınla erkeğin ortak çalıştıkları durumda dahi işler kesin olarak birbirinden ayrılmıştır' (1989:133, 134).

Esasen toplumsal cinsiyet ile ırk benzer işlevler görmektedir; toplumsal cinsiyet de ırk ve etnik köken gibi, iktisadi düzende kadına ve erkeğe farklı mevkiler vermeye gerekçe olmuştur (Pelizzon, 2009: 31). Toplumsal cinsiyet ne zaman ve nasıl inşa olmaktadır? Süreç toplumsal çevre açısından bireyin doğumundan önce başlamaktadır. Hatta bebeğin doğduğu andaki toplumsal çevreyi oluşturan bireylerden de önce başlamaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyeti inşa edecek olan değer ve anlayışlar, kabul ve inançlar, tutum ve görüşler çok köklü bir geçmişe sahiptir; kültürün parçasıdır. Zaman içerisinde kısmen ve yavaş bir şekilde değişse bile yüzlerce, binlerce yıllık geçmişin ürünüdür. Bu durum, konuyu detaylı bir şekilde ele alanlardan Christine Delphy ve Judith Butler tarafından bilhassa dikkat çekilen yönlerden birisidir. Onlar, toplumsal cinsiyetin biyolojik

cinsiyetten önde yer aldığını ve toplumsal iş bölümü ile anlamın kültürel kuruluşu vasıtasıyla, cinsel farklılıkların doğal ve sosyalleşme öncesi olarak kurulduğunu ve kullanıldığını belirtmişlerdir (Davis, 2010: 31). Toplumun kültürünün ailedeki son halkası olan anne ve baba, çocuk doğmadan, çocuklarının cinsiyetlerini öğrendikleri andan itibaren, çocuk için toplumsal cinsiyeti inşa edecek şart ve ortamı hazırlamaya başlarlar. Alınan eşyalar, eşyaların biçimleri, renkleri bu açıdan bildik önemli bazı örnekleri teşkil etmektedir. Daha da önemlisi, anne ve babanın hafızasındaki, inanç ve anlayışındaki, tutumlarındaki toplumsal cinsiyet unsurları doğum zamanı çocuğu kuşatacak şekilde aktive olur. Bunlar, doğumu takip eden ilk günlerde pek fark edilmese bile, bebek yürümeye, konuşmaya ve kendisine söylenen şeyleri anlamaya başlayınca; toplumsal cinsiyet unsurları fiilen sürece dâhil olur. Birey, doğduğu anda bir inşa sürecinin nesnesidir. Sürecin görünen başlangıcında çocuk için belirlenen eşyalar vardır. Bu eşya ve kıyafetleri oyuncaklar takip eder. Kız çocukları için oyuncak bebekler alınırken, erkek çocuklar için silah, araba, asker oyuncakları alınır. Bu arada da çocuğa biyolojik cinsiyetine bağlı olarak ‘uygun’ veya ‘uygun olmayan’ davranışlar dikte edilmeye başlanır. Böylelikle ilk üç-beş yıl içinde çocuktan hayatı boyunca mensubu olması istenecek davranışların, tutumların, rollerin temel nitelikte olanları inşa edilmiş olur. Çocuk yaklaşık dört/beş yaşında iken artık detayını çok bilmediği bir şekilde kendisini ‘kız’ veya ‘erkek’ kabul etmeye, ‘kız’ veya ‘erkek’ oluşuna bağlı hal ve hareketleri ayırt etmeye başlar.

4.TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Sosyolojik bir terim olan ‘rol’ veya daha özel isimlendirmeye ‘toplumsal rol’, aktörün oyunda oynadığı dramatik role benzer. Temel fark, toplumsal rolde bireyin kendisini oynamasıdır. Toplumsal rol ne geçicidir ne de kurgusaldır. Toplumsallaşma sürecinde öğrenilir. Kişinin katıldığı çeşitli gruplarda oynanır

(Fichter, 1996: 94). Toplum, bir üyesi olarak bireyden tüm yaşamı boyunca 'kendi rolünü oynamasını' ister ve bekler. Toplumsal rol, bireyin toplumsal konumunun ölçülmesinde kullanılan sayısız ölçütlerden birisidir. Servet, soy, cinsiyet, yaş ve diğer statü ölçütlerinin yanı sıra, kişinin toplumdaki işlevsel yararlılığı da statüsünün belirlenmesinde dikkate alınır.

Asıl ismiyle 'toplumsal rol' veya en kısa ifadesiyle 'rol', toplum içindeki bireyin toplumsal konumuna uygun davranışlarını, sorumluluklarını, ayrıcalıklarını ve diğer insanlarla ilişkilerini yönlendiren kuralları ifade etmektedir. Örneğin annelik veya babalık statülerinin/konumunun gereği olan tutum ve davranışlar birer roldür. Bu rolün anlamını ve 'oynanış' tarzını toplum/kültür belirler ve bireyden rolüne uygun davranmasını ister. Birey ise toplumdaki hangi konumda (statüde) ne tür rol yapması gerektiğini sosyalleşme sürecinde öğrenir ve içselleştirir. Bireyin toplumdaki konumu/statüsü, ekonomik, siyasi, dini açılardan değiştiği gibi; yaşı, medeni durumu, bilgi ve yetenekleri açısından da değişir. Dolayısıyla her farklı durum, farklı rolleri gerektirir; aynen cinsiyette olduğu gibi. Bireyin cinsiyeti, kültürel açıdan bireyin konumun belirlemekte ve her konum kendine özgü rolleri gerektirmektedir. Bu roller 'toplumsal cinsiyet rolleri' olarak isimlendirilmiştir.

Sosyologlara göre, toplumsal cinsiyete ilişkin olmak üzere bireylerin zihinlerindeki farklılıkların kaynağı toplumdaki hiyerarşik düzendir. Toplumdaki statülerin düzenlenmesinde bireylerin biyolojik cinsiyetlerinin referans olması, cinsiyet temelinde rollerin oluşmasına imkân sağlamaktadır. Bunlar toplumsal cinsiyet rolleridir. Bu rollerin bir sonucu olarak, bireylerin zihinlerinde hangi cinsiyetin nasıl özelliklere sahip olması gerektiği ve cinsiyete özgü davranışlara ilişkin beklentiler şekillenmektedir. Zira her toplumda kadın ve erkeği birbirinden ayırıp kategorize eden, buna bağlı olarak da rolleri tayin eden, bireyleri bu roller bağlamında yönlendiren, şekillendiren, denetleyen

sosyokültürel bir dizi değer bulunmaktadır. Bu değerler kadın ve erkeğin nasıl olması, nasıl davranması gerektiğini ve ne tür sorumluluklara sahip olduklarını dile getirirken rollerin de oluşmasını sağlarlar. Bu roller, yani daha özel ismiyle toplumsal cinsiyet rolleri, toplum tarafından tanımlanan ve bireylerden gereklerini yerine getirmesini istediği birtakım beklentiler olarak da tanımlanabilir. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin, toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargıları ile irtibatını da ortaya koymaktadır. Daha çok davranış alışkanlıklarına bağlı olarak şekillenen toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına odaklanan yaklaşıma göre, belirli davranışları toplumun beklentilerine ve koşullarına uygun olarak gerçek-leştiren bireylere bakıldığında bu davranışların gerektirdiği varsayılan özelliklerin de beklenti haline gelmesi söz konusu olmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri bu şekilde gelişmekte ve sürdürülmektedir (Çiffiliz, 2018: 99).

Toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyet kalıpyargılarını ya da toplumun belirlediği cinsiyet farklılıklarını yansıtmak üzere kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolü, toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyete ilişkin toplumsal beklentilerdir (Dökmen, 2004: 16). Bir antropoloğun bakışıyla ifade edildiğinde; toplumsal cinsiyet rolleri, bir kültürün cinsiyete atfettiği görevler ve etkinliklerdir (Kottak, 2008: 443). Toplumsal cinsiyet rolleri, özellikle antropologların üzerinde durdukları ve detaylı bir şekilde araştırdıkları konu başlıklarından birisi olmuştur. Gerçekleştirilen araştırmalar en ilkelinden en gelişmişine kadar her toplumda toplumsal cinsiyet rolleri temelinde iş bölümü ve davranışlar dizisinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Yine tespit edildiğine göre her rol, cinsiyetle bağlantılı olmamakla birlikte, bazı roller cinsiyetle doğrudan bağlantılıdır. Örneğin ilkel topluluklarda avcılık ve savaşçılık tamamıyla erkeğin rolüdür. Yine aynı şekilde hane halkının et ihtiyaçlarını karşılamak da erkeğin rolü olarak anlam kazanmaktadır. Modern toplumlara gelince, erkek ve kadın arasında oldukça modernize edilmiş haliyle iş bölümleri

ve davranış tarzları tüm canlılığıyla devam etmektedir. Bunlar ise daha çok kadına yönelik tutum ve davranışlarda açığa çıkmakta ve medya tarafından ısrarla desteklenmektedir. Kadını 'memnun' etmeye yönelik davranışlar bu bağlamda ilk aşamada akla gelen erkek 'sorumlulukları' olarak anlam kazanmaktadır. Evlilik teklif etmek, özel günleri hatırlamak ve hediye almak, iltifat etmek... modern erkeğin değişmez 'sorumlulukları' olarak algılanmakta ve uygulamaya dönüşmesi beklenmektedir. Sancar'a göre (2013: 170), modern toplumun akıl, rasyonel düşünme becerisi, rekabeti göze alma ve doğru karar alma yeteneği gibi değerleri 'eril' değerlerdir ve diğer toplumsal değerlere göre üstünlük ve ayrıcalık atfedilen değerlerdir. Öte yandan duygusallık, merhamet, başkaları için fedakârlık yapmak, uyumlu ve itaatkâr olmak gibi davranışlar 'dişil' değerlerdir ve yaygın düşünme biçimine göre modern toplumsal ilişkilerde bu tür davranışlar insanın güçlü ve başarılı olmasını sağlamada geçerli ve arzulanan davranışlar olamaz; dişil değerler ancak özel yaşamda, aile ve çocuklarla ilişkilerde, cinsellik ve dostluk ilişkilerinde geçerli davranışlar olabilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen, toplumsal cinsiyet rolleri; kültürel, toplumsal, siyasal ve iktisadi etkenlerle çeşitlenebilen esnek bir olgudur. Zaman ve mekâna göre farklılaşması, onun değişmeye devam edeceğini göstermektedir (Kottak, 2008: 462). Esasen toplumsal cinsiyet rollerinde gerçekleşen farklılaşmalar her gün yaşadığımız bir şeydir. Bu roller bireyin tüm yaşamını şekillendiren toplumsal cinsiyeti detaylı bir şekilde inşa etmektedir. Sonuçta toplumsal cinsiyeti oluşturmamızın ince biçimleri yaşamımızın öylesine büyük bir parçası haline gelmektedir ki, yitirilene ya da kökten bir biçimde değiştirilene kadar onları fark etmiyoruz bile (Giddens, 2000:102, 103).

5. TOPLUMSAL CİNSİYET KALIPYARGILARI (STEREOTİP)

Toplumun, cinsiyetleri bağlamında kadın ve erkekten birbirlerine oranla farklı şekilde göstermelerini istediği özellikler 'toplumsal cinsiyet kalıpyargıları' (stereotip) olarak isimlendirilmektedir. 'Toplumsal cinsiyet kalıpyargıları', 1922 yılında yayınlanan 'Public Opinion' isimli çalışmada Walter Lippman tarafından ilk kez kullanılmıştır. Lippman, bu kitabında 'kalıpyargı' sözcüğünü 'zihnimizdeki resimler' olarak nitelemiştir. Lippman'a göre (Ünlü, 2018: 155), birey çevresindeki diğer bireyleri ya da tanık olduğu durumları 'zihnindeki resimlere' göre algılamaktadır. Bunlar bir diğer anlamıyla algılamayı belirleyen ölçek ve sınırlardır. Yine Lippman'a göre zihnimizdeki resimler, tüm dünyanın olmasa bile bireyin benimsediği dünyanın temsillerine karşılık gelmektedir.

Lippman'ın kalıpyargılarla ilgili anlamlandırması bir başlangıçtır. Daha sonra birçok bilim insanı, özellikle psikolog ve sosyal psikologlar kalıpyargılarını araştırmış ve niteliklerini tespit etmişlerdir. Kalıpyargısı, başlangıçta, diğer bireylerde algılanan belirli bir kişilik yapısını ifade etmek için veya gerçeklikle bireyin algısı arasında araç rolü oynayan zihinsel imgeleri belirtmek için kullanılmıştır. Ancak daha sonraları kalıpyargılarının nötr ve betimsel olmadığı, aynı zamanda bir değerlendirme yargısı içerdiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu açıdan kalıpyargılarının basit bir kişilik özelliği olmaktan öte, grup dinamiklerinin bir sonucu olduğu görüşü ortaya çıkmıştır (Bilgin, 2001: 98). Bilhassa ırk ve etnik kimlik bağlamında yapılan araştırmalar sonucunda kalıpyargının temel özellikleri şu şekilde belirlenmiştir (Harlak, 2000: 48): Bireylerde, insanları belirli birkaç ölçüte göre değerlendirme eğilimi vardır ve bu eğilim güçlüdür. Kalıpyargıları değişime dirençlidirler. Sosyalleşme sürecinde ve hatta söz konusu grup tanınmadan oluşmaktadır. Kalıpyargıları bilhassa toplumsal gerilimlerin olduğu dönemlerde daha belirleyici hale gelmekte ve negatif bir rol üstlenmektedir.

Toplumsal işleyişte kayda değer bir problem yokken, kalıpyargıları çok belirleyici olmaktan belirli oranda da olsa uzaklaşmaktadır.

Konuyu detaylı olarak araştırmış ve görüşleriyle literatürde belirgin bir kabul görmüş bulunan Allport'a (1979: 21-20) göre, bireylerin düşünceleri belirli kategoriler yardımıyla gerçekleşmektedir. Bu kategoriler, bir kez şekillendirildiğinde kalıpyargıların ve önyargıların temeli de atılmış olmaktadır. Üstelik bu durumdan kaçınmak pek de mümkün değildir. Çünkü bireyin yaşantısının kolaylaşması ve toplumsal hayata uyumu da söz konusu kategorilendirme sürecine bağlı olarak gelişmektedir. Bu bağlamda Allport (1979: 20- 23), kategorilendirme sürecinin beş önemli temel özelliğini şöyle belirlemiştir: Kategorilendirme, günlük yaşamımızdaki uyuma rehberlik eden gruplamalar ve sınıflandırmalar oluşturmaktadır. Kategorilendirme, şeyleri (bireyleri, objeleri vb.) bir sınıf içinde asimile etmektedir. Kategori, ilgili nesnenin hızlıca tanınmasını sağlamaktadır. Kategorilerin düşünsel ve duygusal bir içeriği bulunmaktadır. Kategoriler, az ya da çok rasyonel olabilmektedir.

'Kalıpyargı', 'önyargı' ve 'ayrımcılık' birbirinin yerine kullanılabilen terimlerdir. Ancak esasında aynı düzlemde farklı farklı aşamaları temsil etmektedirler. Kalıpyargı olmadan önyargı olmaz. Kalıpyargı ve önyargı olmadan da ayrımcılık olmaz. Başlangıç kalıpyargıdır; önyargının kalıpyargıdan farkı, kalıpyargıya eşlik eden kuvvetli duygunun bulunmasıdır. Kalıpyargı, önyargıları besleyen ve koruyan önemli bir mekanizmadır. Kalıpyargılar, genellikle sözel ifadelerde ortaya konmaktadır; önyargılar ise, daha geniş bir ifade alanına sahiptir. Kalıpyargı daha ziyade tek biçimli bir nitelik taşıırken, önyargı, çok sayıda kalıpyargıyı kapsayabilmektedir (Bilgin, 2016: 383-384). Kalıpyargı, önyargının bilişsel parçasıdır ve insan gruplarına dair genel geçer, kalıplaşmış inançları içermektedir. Bir kalıpyargıya güçlü bir duygulanım eşlik ettiğinde ise, kalıpyargılar tutumlara dönüşmekte yani birer önyargı halini almaktadır (Paker,

2012: 42). Eşlik eden duygu aracılığıyla kalıpyargı dinamik bir nitelik kazanır ve önyargı haline dönüşür. Önyargı ise ayrımcılığa yol açar (Paker, 2012: 43). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı hem kadınların ve hem de erkeklerin yaşantılarını belirleyen ve şekillendiren anlayış, davranış, yaşayış biçimleriyle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bazı toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına dayanır. Ve bunlar bireyin tüm yaşamını etkiler. Hatta öyle ki bireyi bazen gücünü aşan sorumlulukların altına sokar, yaşamı tehdit edebilecek durumlarla karşı karşıya kalmasına yol açabilir. Çünkü bireyden güç ve imkânlarını zorlayan ve hatta aşan sorumlulukları üstlenmesini isteyebilmektedir. Bu durum bireye stres yaşatabileceği, depresyona sokabileceği gibi, intihar etmeye, cinayet işlemeye uzanan bir dizi tutum ve davranış sergilemesine de yol açabilmektedir. ‘Töre cinayeti’ veya ‘kan davası gütmek’ bu bağlamda tipik birer örnektir.

6.YÖNTEM

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet olgularının birbirine ikame edilmesi önemli bir sorun olup, bu sorun günümüz itibarıyla her geçen gün daha kapsamlı ve derinlikli bir boyut kazanmış halde bireylerin, toplumların ve siyasal iktidarların gündeminde yer almaya devam etmektedir. Bunda, soruna ilişkin farkındalığın geçmişe oranla daha yaygın ve detaylı bir şekilde oluşmasının etkisi büyüktür. Ancak öte yanda sorunu kişisel veya kurumsal çıkar unsuruna dönüştürme amaçlarının da etkisi vardır. Bu bağlamda medya hem sorunun devamına katkı sağlaması hem de sorunu fark etme ve çözüm yolları düşünme farkındalığının oluşmasına katkı sunması açısından önemlidir. Bu incelemede medya platformlarındaki kadın temsiline kadın cinselliğine odaklanışlarının örnekleri ele alınmıştır. Kadının, cinsel açıdan metalaştırılan bir yaklaşımla haberlerin konusu yapılmasının örnekleri basılı medya platformlarında bolca ve sıklıkla tespit edilebilmektedir. Bu tür haberleştirmelerle ilgili olarak gerçekleştirilen bu incelemede, internet üzerinden yayın yapan ve “en çok takip edilen” haber

sitelerinin tesadüfen belirlenmiş bir günde kadının bedenini ve cinselliğini ön plana çıkarışlarıyla ilgili haber metinlerinin sıklıkları belirlenmiş ve bu haberlerin sunum tarzları söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.

7.MEDYA VE KADININ BEDENİYLE METALAŞMASI

Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayırım, kadın ve erkek olmanın biyolojik ve sosyolojik boyutlarına dayanmaktadır. Biyolojik ve sosyolojik boyutlar arasındaki farkın en açık seçik gözlenebildiği ortamlardan birisi medyadır. Medya, kurumlara, aileye, devlete ve sokağa ilaveten toplumsal cinsiyeti inşa eden özellikle günümüzde en temel nitelikteki faktörlerden birisidir (Connell, 1998: 165-183). Bilhassa kadın, medya haberlerinde veya reklamlarında toplumsal cinsiyet ayrımının zirvelerinde gezmektedir. Medyanın önemli bir kısmı için kadın denildiğinde, kirpiklerini kırıştırdığında ya da saçını savurduğunda yürekler yakan; aşkın yolunu midede yakalayan; erkekleri peşinde koşturan; vücudunun belirli bölgelerini ön plana çıkararak adeta salt dudak, meme, kalçadan ibaret bir varlığa dönüşen; tüm yaşamı erkeklerin ilgisi çekmekten, hemcinslerini kıskançlıktan çatlatmaktan ibaret olan; popüler kültürün tüketim nesnesi ve/veya tüketim aracı olan; sabah akşam vücudunun yatay boyutunu veya ağırlığını ölçen bir kadın imgesi akla gelmektedir. Bu yaklaşımı benimsemiş medya unsurları, kadın bedenini seyrettirmeyi kendisine yayın ilkesi olarak benimsemiş görünmektedirler. Bu sebeple yazıdan çok resim; bilgiden çok erotik çağrışım içeren ifadeleri tercih etmektedirler. Bu durum kadınların önemli bir kısmı tarafından onaylandığı gibi, yine birçok erkek tarafından da kabullenilmiş durumdadır. Bu anlayışın resmettiği kadın imgesi, erotik ve hatta pornografik hazların bir metası olmaktan başka bir şey değildir.

Hemen her zaman varlığını hissettirmekle birlikte, özellikle günümüz dünyasında ve bilhassa bazı medya unsurlarının egemen anlayışında kadın olarak doğmak

demek, erkeklerin mülkiyetinde olan özel ve çevrelenmiş bir dünyaya doğmak demektir (Berger, 2014: 46). Bu dünyada erkekler 'davrandıkları gibi', kadınlarsa 'göründükleri gibidirler'. Erkekler kadınları seyredeler. Kadınlarsa seyredilişlerini seyredeler. Bu durum, yalnız erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri değil, kadınların kendileriyle ilişkilerini de belirler. Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye- özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur (Berger,2014: 47).

Kadının medyada cinsel (sex) meta olarak algılanmasının ilginç örneklerinden birisi 2002 yılında, ABD'de yaşanmıştır. Dünyaca ünlü CNN kanalı, Ocak 2002'de bir gün önce yayına başladığı ve kendi haber programıyla ilgili olan bir reklamı durdurmak zorunda kalmıştır. Söz konusu reklam, yeni yayın kuşağında haber sunacak olan spiker Paula Zahn ile ilgiliydi. Çoğu haber kanallarında yayınlanan 20 saniyelik reklamda 'Hangi sabah programının sunucusu bu kadar kışkırtıcı, süper zeki ve seksi?' anonsuyla başlıyor ve 'seksi' sözcüğü kırmızı harflerle ekrana geliyor, ardından da Paula Zahn'ın portresi beliriyordu. Reklam bir haber programıyla ilgiliydi fakat reklamda ilginç bir şekilde programın değil, sunucunun özellikleri olduğu iddia edilen ve cinsellikle irtibatlı bazı özellikler ön plana çıkarılmıştı. İzleyici, Zahn'ı izlemeye ve 'kışkırtıcılığından' nasiplenmeye davet ediliyordu. 'CNN, özellikle erkekler içindeki izlenirlik oranını artırmak için Zahn'ın seksapelinin kullandığı' (Reichert, 2004: 21). Bir kadın spikerin bedenini erotik bir tüketim nesnesi olarak takdim eden reklama birçok kişi sert bir tepki vermiş ve reklam yayından kaldırılmıştır. Ancak bu durum bir süre farklı medya unsurlarının mensupları, siyasiler ve düşünürler arasında tartışma konusu olmuştur. Herkes kendince bazı yorumlarda bulunmuştur. Bazıları CNN'i, bazıları ise reklama tepki verenleri haklı bulmuştur. FOX Televizyonu'nun süper starı Rita Cosby 'Gazetecilerin seksiliğinden söz ediyoruz. Hazin bir gün' derken, MSNBC'nin üst düzey yöneticilerinden birisi de 'CNN'deki erkek sunuculardan ne

haber, Larry King de seksi mi?' şeklinde bir soru yönelterek medyadaki tartışmayı alevlendirmiştir. Washington Post, haber sunumlarının çekici kadınlara verilmesinin şaşırtıcı olmadığını vurgulamıştır. Fox News Kanalı'ndan Bill O'Reilly ise yaşanan duruma ilişkin yorumu ile baskın görüşü dile getirmiştir: 'Eğer Paula Zahn, biraz da güzel bir hatun olduğu için orada olduğunu bilmiyorsa, kendini harikalar diyarında zannediyor demektir' (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cnnden-seksi-sunucu-reklam-47114>).

Kadını ve bu bağlamda bedenini bir tüketim nesnesi olarak algılayan ve takdim eden medya unsurlarının bu tutum ve anlayışlarının sebebini anlamak için, medyanın işlevine ilişkin anlayış ve yaklaşımları dikkate almak gerekmektedir. Medya ile ilgili yaygın görüşe göre, medya özgür olmalıdır; ancak bu özgürlük toplumsal ve bireysel özgürlüklerle çatışmamalı ve hatta bu özgürlükleri desteklemelidir. Bu durum medya için temel sorumluluklardan birisidir. Çünkü medya topluma karşı önemli sorumluluklara sahiptir; böyle olmak zorundadır. Söz konusu sorumluluklar ise toplumu eğlendirme, eğitme, kamuoyu oluşturma, bilgilendirme, iktidarı denetleme vb. ile ilgili sorumluluklardır (Mora, 2005: 2). Bunlar medyanın keyfince ve sorumsuzca davranmasını önleyen; önlemesi gereken sorumluluklardır. Dolayısıyla genel manada medyanın sadece kendi çıkarlarını düşünmemesi, örneğin ticari kaygılar taşımaması gerekmektedir. Elbette ki var olabilmek için ticari kaygısı olacaktır, fakat bu kaygı önemli bir kamu görevini üstlenmiş olduğunun bilincini yok etmemelidir. Ancak ne var ki medya sahipleri, medyanın özgürlüğünü ve gücünü kendi kişisel imkân ve gücüne dönüştürme eğilimi taşıyabilmektedirler. Bu nedenle öncelikle iyi bir gelir elde etmeyi hedeflemektedirler. Aslında bu biraz da mevcut şartların gerekli kıldığı bir durumdur. Çünkü alanda çok sayıda medya ve dolayısıyla farklı medya sahibinin bulunması rekabeti gerektirmektedir. Rekabet ise daha çok reklam yayınları üzerinden gerçekleşmektedir. Daha çok reklam alabilmenin ve böylelikle reklam gelirlerini artırabilmenin en kestirme yolu ise daha çok

izlenen/takip edilen medya olmaktan geçmektedir. Daha çok izlenen/takip edilen olabilmek için de toplumsal açıdan sahip olunması gereken kamuoyu oluşturma, bilgilendirme, iktidarı denetleme vb. sorumluluklar geri plana itilmektedir. Çünkü bunlar genel kitlelerin, bu kitleleri teşkil eden çoğu bireylerin doğrudan ilgi duymadıkları konulardır. Doğrudan ilgi duyulan konular ise daha çok eğlenceyle ve özellikle de cinsellikle ilgili konulardır. Çünkü 'seks sattırmaktadır' (Reichhert, 2004: 37). Böylelikle ticari kaygılar asli toplumsal sorumlulukları bir kenara bıraktılabilmekte ve büyük oranda ve hatta tamamen ticari amaçlara yönelik hareket etmekte bir sakınca görülmemektedir. Bu şartlar altında devlet desteği olan medya dışında, toplumsal sorumluluğu öncelemenin ne derece zor olduğuna dikkat etmek gerekmektedir.

Medya, aile, okul, akran grubu gibi sosyalleşmenin önemli araçlarından birisidir. Hatta her geçen gün sosyalleşmenin daha da önemli aracı haline gelmektedir. Medya vasıtası ile oluşturulan rol modellerin bireyler, özellikle de çocuklar üzerindeki etkisinin tartışılmaz boyutlara ulaştığı açıktır. Televizyonda veya sosyal medyada izlemiş oldukları bir film veya dizi kahramanı, çocuklara zaman zaman anne babalarından çok daha fazla rol model olabilmektedir. Bu açıdan medyanın, toplumda egemen olan toplumsal cinsiyet rollerinin ve kalıpyargılarının aktarımını ve daha da pekişmesini sağlamak gibi bir işlevi yerine getirdiği rahatlıkla söylenebilir. Haber programları, diziler, reklamlar, klipler, kuşak programları vasıtası ile sürekli tekrarlanan toplumsal cinsiyet rollerinin farkında olmadan kabullenilmesi ve devamlılığının sağlanması çok da zor olmamaktadır. Televizyon programlarında erkekler kahraman konumunda ve programların yetkin kişileri, güçlü, başarılı, üstün yetenekli, mücadele gücü fazla ve korkusuz kişiler olarak sunulurken; kadınlar yardımcı pozisyonda bulunmaktadır. Kadın kahramanlar bu programlarda yok denilebilecek düzeyde yer almaktadır. Kadınlar, genellikle erkeklerin kafasını karıştıran, eş, sevgili, anne, duygusal bir varlık olarak sunulmaktadırlar. Tripleri, anlamsız ve

dolayısıyla saçma kıskançlıkları ile erkeği bunaltan, erkeğin özgürlüklerini kısıtlayan bir cins olarak sunulmaktadır. Kadınlar daha çok yarışma ve eğlence programlarında yardımcı pozisyonda ve genellikle de fiziksel özellikleri kullanılarak ön plana çıkarılmaktadır. Bu bakımdan ilk kez 19 Temmuz 2012 tarihinde yayınlanmaya başlanmış olan 'Ben Bilmem Eşim Bilir' veya takiben 'Ben Bilmem Aşkım Bilir' ismini alan eğlence-yarışma programı tipik bir örnektir. Özünde yarışma ve rekabet unsurları barındıran programda evli, nişanlı veya sevgili olan çiftler yarışmakta, program kapsamında çeşitli oyunlar oynanmaktadır. Tüm oyunların sonunda birinci olan çift otomobil kazanmaktadır. Çiftler yarışmada finale kalmak adına kıyasıya diğer çiftlerle mücadele etmektedirler. Yarışmanın formatınca bilgi ve beceriden ziyade tahmini tutturmak vardır. Bu sebeple çok az emek ile yarışmayı kazanmak mümkün olabilmektedir. Oyunun bu çalışma açısından dikkat çekici ve önemli olan yönü eşlerin birbirlerine karşı ve özellikle de kadın ve erkeğe ilişkin tutum ve davranışlarla ilgilidir. Eşler birbirlerine karşı genellikle 'aşkım' olarak hitap etmektedirler. Ancak 'aşkım' hitabına çok kolaylıkla hakaret ifadeleri eklenebilmektedir: 'Aşkım salak mısın?', 'Öküz aşkım'... vb gibi. Yarışmacılar kadın-erkek biçiminde gruplanarak birbirlerine karşı yarışmakla birlikte, cinsler arası rekabet de üst düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır. 'Sohbet' anında kadın yarışmacılar erkek eşleri, erkek yarışmacılar ise kadın eşleri aleyhine konuşturularak toplumun geleneksel aile değerleriyle, ahlaki ölçüleriyle hiçbir şekilde bağdaşmayan konuların veya ifadelerin açığa çıkması sağlanmaktadır. Programda kadınların 'geveze', 'doyumsuz', 'alışveriş düşkünü', 'sorumsuz', 'psikolojik açıdan normal dışı' (temizlik hastası, alış-veriş bağımlısı...), 'dedikoducu' oldukları ön plana çıkarılırken; erkeklerin ise 'kaba' (öküz, 'ormantik'...), 'düzensiz', 'sorumsuz', 'sadakatsiz' kişilikler olarak takdim edilmektedirler. Erkeklerin çok kolaylıkla bir başka kadına meyledebileceği konusu, her programda gündeme gelen bir konu olarak işlenmektedir. Tüketim

kültürü de oyunun formatında önemli bir yer tutmakta ‘evlilik teklifi’, ‘nişan’ veya ‘nikâh’ törenleri bağlamında yapılan gösterişçi harcamalar vurgulanmakta, hiçbir harcama yeterli bulunmayıp daha fazlasının olması gerektiği ifade edilmektedir. Programda eşlerin birbirlerine karşı hitapları özel bir yere sahiptir. Olumsuz ifadeler ve benzetmeler oyunun mücadele ortamı içerisinde normal hitap veya nitelme gibi takdim edilebilmektedir. Bu konuda ilginç ve tipik bir örnek olarak 24.11.2012 tarihli programın çiftlerinden kadın yarışmacının eşine hitap ve tavsiyesi oldukça ilginç ve manidardır. Kadın yarışmacı eşinin daha hırslanarak oyuna motive olmasını sağlamak için ‘Bebeğim beni başkısıyla düşün, bak kötü bir şey düşün bana sinirlen’ demiştir. Burada kadının kendisini net bir biçimde nesne olarak sunduğu görülmektedir.

Gazete/internet haberlerinde kadın bedeni önemli bir seyirlik nesne olarak ön plana çıkarılabilmektedir. Örneğin bu satırların yazıldığı ve örneklemin belirlenmesinde ölçüt olarak kullanıldığı gün (02.02.2020) yayınlanan ve 2019 yılında en çok takip edilen ‘ilk on site’ listesinde yer alan (<https://www.internethaber.com/haber-siteleri-siralamasinda-internethaber-ilk-10da-yer-aldi-2020174h.htm>) bazı haber sitelerinin ‘haberleri’, kadın bedeninin seyirlik bir nesneye dönüştürülmesi ve cinsel bir obje olarak takdim edilmesi açısından önemli ve ilginçtir. Bu sitelerden birisi olan Sozcu.com.tr adresindeki ‘haber’ ‘Hadise’den cesur paylaşım’ başlığını taşımaktadır. Haber birbirini tekrarlayan üç cümleden ve söz konusu kadın sanatçının sutyensiz memelerini ön plana çıkaran üç fotoğraftan oluşmaktadır. Bu haber sitesi ile ilgili durum ise şudur: Bir haber okunmak/izlenmek istendiğinde haber/görüntü açılmamakta ve ekrana ‘Türkiye’nin en büyük bağımsız haber portalının özgün, cesur ve tarafsız haberlerine devam edebilmesi için reklam kazancına ihtiyacı vardır’ uyarısı gelmekte ve siteye abone olunması istenmektedir.

Sadece internette yayınlanan ve yine 2019 yılında en çok takip edilen 'ilk on site' listesinde yer alan bir başka haber sitesinde (www.mynet.com) 'Aslı Bekiroğlu'nun çıplak fotoğrafları internete sızdırıldı' başlıklı bir habere yer verilmiş ve altı cümleden oluşan haberde 3 erotik fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğraflardan birisi habere konu olan kadının dudakları ön planda yer alırken, diğeri erotik bikipli bir fotoğraf, bir diğeri ise bir erkekle sarılmış halde gösteren erotik bir başka fotoğraftır. Aynı sitedeki bir başka haber 'Lady Gaga evinin terasında fena yakalandı' başlığını taşımaktadır. Haber 6 cümleden ve 7 erotik fotoğraftan oluşmaktadır. 'Pamela Anderson'ın evliliği 12 gün sürdü!' başlığını taşıyan haber ise 7 cümle ve 2 fotoğraftan oluşmaktadır. Fotoğraflardan birisi pornografik olarak nitelenebilecek kadar kadın bedeninin ve özellikle de memelerinin ön planda yer aldığı bir fotoğraftır. 'Hadise'den göğüs dekolteli bir paylaşım daha!' başlıklı haber 6 cümleden oluşmakta ve 'habere' bacak, kalça ve memelerin ön planda olduğu tamamı da yatakta çekilmiş 6 erotik fotoğraf eşlik etmektedir. Birinci fotoğraf, söz konusu kadının oldukça şuh bakan, dudakları erotik bir şekilde uzatılmış, memelerin büyük oranda açık olduğu yatar pozisyonda bir görüntüsünü içermektedir. Haberin son cümlesi ise 'Hadise, Hz. Mevlâna'nın 'Cahil ile sohbet etmek güçtür bilene. Çünkü cahil ne gelirse söyler diline' sözünü de paylaşmıştı' şeklindedir. 'Sevişme sahnesi olay olmuştu! Atiye'nin Cansu'su Melisa Şenolsun müjdeyi verdi' başlıklı 14 fotoğrafın yer aldığı 'haberdeki' fotoğrafların ise tamamı erotik olup, dört tanesi yatakta çekilmiş sevişme sahneleri ile ilgilidir. Sitede 9 tane daha aynı içerikte farklı haber sayılmıştır.

2019 yılında en çok takip edilen ilk on site içinde yer alan ve sadece internette yayın yapan bir başka sitedeki (www. Haberler.com) haberler gözden geçirildiğinde; 'Ünlü İngiliz şarkıcı Rita Ora'dan magazin dergisi için cesur poz!' başlığını taşıyan ve 9 erotik fotoğrafın yer aldığı bir 'habere' yer verilmiştir. 'Deniz Akkaya: Hiç cinsel hayatım yok, geceleri karın kaslarıma sarılıp yatıyorum'

başlıklı ‘haber’ 6 erotik fotoğraftan oluşmaktadır. ‘Telefonuyla çektiği cinsel ilişki fotoğrafı internete sızdırıldı! İşte hacker kurbanı olan ünlüler’ başlıklı ‘haber’, 2 cümle ve 34 erotik fotoğraftan oluşmaktadır. Fotoğraflardan 8 tanesi pornografik nitelikte olup, bir tanesi de lezbiyen ilişkiye aittir. ‘Yatak pozunu paylaşan Şeyma Subaşı’nın yaptığı photoshop dikkatlerden kaçmadı’ başlıklı ‘haber’ yatakta çekilmiş 3 erotik fotoğraftan oluşmaktadır. ‘Arka Sokaklar’da yeni aşk! Nadya ve Engin asansörde öpüştü’ başlıklı ‘haber’ bir video ve 3 erotik fotoğraftan oluşmaktadır. Video, yakın çekim dudak dudağa öpüşme sahnesi içermektedir. Tüm bunlara ilaveten sitede benzer içeriğe sahip 6 ‘haber’ daha sayılmıştır.

İnternette yer alan ve Google.com’daki bilgilere göre 2009, 2010, 2012, 2014 yılları içerisinde en çok takip edilen haber sitesi unvanına sahip olan ve her sene ilk on site içerisinde yer alan bir başka haber sitesindeki (www.Milliyet.com.tr) ‘haber’in’ başlığı ‘2019’da Türkiye’ye 51,7 milyon turist geldi’ şeklindedir. Bu haber için kullanılan 20 fotoğrafın tamamı ağırlıkla deniz ve sahilde çekilmiş bikinili ve oldukça erotik kadın görüntüleridir. Ayrıca haber için kullanılan fotoğraf sayısı, amacın haber mi yoksa kadın bedenini teşhir aracılığıyla daha fazla izlenmek mi sorusunun gündeme gelmesini sağlamaktadır. Yine aynı gazetenin bir başka ‘haberi’ ise Kourtney Kardashian ile ilgilidir. ‘Haber’in’ başlığı ‘Kourtney Kardashian’a uyarı: Biraz yavaşla’ şeklindedir. ‘Haber’ on cümleden oluşmakta ve her cümle Kourtney Kardashian’ın son derece erotik bir fotoğrafının altında yer almaktadır. Yine aynı gazetenin aynı günkü yayınında ‘Son dakika... Kan dondurdu! Spor salonundan çıkan genç kadını bu hale getirdiler’ başlıklı bir haber yer almaktadır. Haber de İngiltere’de gerçekleştiği ifade edilen ve kafası, yüzü çekiç darbeleriyle parçalanmış bir kadın fotoğrafı yer almaktadır. Haber 14 cümleden ve 16 fotoğraftan oluşmaktadır. 5 fotoğraf kadının parçalanmış kafa ve yüz fotoğrafları ile ilgili, bir fotoğraf ise bunu gerçekleştiren erkek ile ilgilidir. Diğer 10 fotoğraf ise kadının daha önceki

zamanlarına ait görüntülerini içermektedir. Fotoğrafların tamamı kadının memeleri ve dudakları ön planda olmak üzere bedenini, bedeni üzerinden cinsel çekiciliğini ön plana çıkaran erotik görüntüler içermektedir. Bir tanesi ise kadının yatakta gösteren ve erotizmi fazlasıyla aşır pornografik bir boyutta değerlendirilebilecek bir görüntü içermektedir. Daha da önemlisi ise dört fotoğrafın altında herhangi bir yazının bulunmuyor olmasıdır. Bir başka ‘haber’ ‘Cemre Kemer sosyal medyayı salladı’ başlığını taşımaktadır. Yine şarkıcı olduğu ifade edilen bir kadına ait dört erotik fotoğrafın bulunduğu bu ‘haber’ sadece dört cümleden oluşmaktadır. Gazetede aynı içerikte 12 ayrı ‘haber’ daha yer almaktadır ve tamamı örnekleri verilen ‘haberlerle’ aynı niteliktedir.

Açık olan ve yaygın olarak bilinen bir durum olarak ifade etmek gerekirse; günümüz medyasının bir kısmı, kadınları en başta görsel bir nesne olarak kullanmaktadır. Bu görsel nesne olma durumunun değişmeyen malzemesi ise cinselliktir. Kadının gerek haberlerde ve gerekse reklamlarda bir bütün ya da parçalar halinde hedef kitlenin –yani erkeklerin- bakış açısına hitap edecek tarzda edilgen bir seks objesi olarak sunulduğu gözlenmektedir. Yukarıda örneklerini sunulan ‘haberler’ ise bunun en bildik örneklerinden sadece birkaçıdır. Medyanın bu tavrında pazarlanan ürünün niteliği önemli değildir, hatta bu ürünün hedef kitlesi görünüşte kadınlar da olabilir, ancak Laura Mulvey’in ‘Visual Pleasure and Narrative Cinema’ (Görsel Haz ve Anlatı Sineması) başlıklı makalesinde de ifade ettiği gibi, kameranın bakış açısı her zaman için ‘erkek bakışına’ hitap etmekte ve kadınları da erkek bakışını ve kendisini o bakış üzerinden değerlendirmeyi içselleştirdikleri için görsel medyada erkek arzusunun sürekli olarak hizmet eden bir kısır döngü söz konusu olmaktadır. Laura Mulvey’e göre cinsiyet eşitsizliğinin hüküm sürdüğü günümüz ‘skopofilik’ (gözetlemeci) toplumlarında bakma eyleminden alınan haz aktif/erkek ve pasif/kadın arasında bölünmüş durumdadır. ‘Pasif kadın’ her zaman için ‘bakılan’dır, erkek ise ‘bakan’ ve kadının bu bakışlığı onu erotik bir

nesne, erkek arzusunun objesi haline getirmekte, onu bu açıdan tanımlamakta ve ona bu bağlamda bir anlam katmaktadır. Kadınların bu bakış dışında kendi başlarına bir anlamları bulunmamaktadır (Ertung, 2013:92). Mulvey'nin de dediği gibi: 'Geleneksel olarak, sergilenen kadın iki düzeyde işlev görmektedir: Ekranın her iki yanındaki bakışlar arasında yer değiştiren bir gerilimle hem ekrandaki öykü içindeki karakterler hem de izleyiciler için erotik nesne olarak' (Mulvey, 2006: 48).

Kadını haberlerinde veya reklamlarında seks objesi olarak takdim eden medya unsurlarının bu tavrının ne tür bir zihin dünyasının parçasını olduğunu anlamak için Feminist-Vejetaryen kuramın öncülerinden Avustralyalı yazar Carol J. Adams'ın 1990 yılında yayınladığı 'The Sexual Politics of Meat' (Etin Cinsel Politikası) isimli kitabında yer verdiği bir yaklaşımı önemli ve ilginç bir bakış açısı sunmaktadır. Adams'a göre ataerkil toplumlarda kadınlara yönelik muamele ile hayvanlara yönelik muamele arasında paralellik bulunmaktadır. Adams, yaşayan ve hissedebilen hayvanların 'absent referent' (kayıp yönerge) yoluyla 'et' haline getirilmeleri ile kadınların cinsel nesnelere indirgenmeleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Adams'ın 'kayıp yönerge' terimi üç farklı konuya işaret etmektedir: ilk olarak, hayvanlar kesilme yoluyla kayıp yönerge haline getirilirler, bu işlemde sonra kelimenin tam anlamıyla beden ve ismen 'kayıp' ya da yok olurlar. Zira bir hayvanın tüketilecek et haline getirilebilmesi için öldürülmesi gerekir. İkinci olarak; hayvan öldürüldükten ve et olduktan sonra ondan bahsedilmiş şeklimiz değişir: kanat, hamburger, sosis, bonfile, pirzola, biftek gibi kelimeler o anda tüketmekte olduğumuz etin bir zamanlar yaşayan ve hisseden bir canlı olduğu gerçeğini bir şekilde gizler. Üçüncü konu ise mecazidir; hayvanlar insanların deneyimlerini ya da hissettiklerini ifade edebilmek için bir mecaz olarak kullanılırlar. Bu son kategoriye örnek olarak Adams özellikle tecavüz ve şiddet mağduru kadınların olay esnasında kendilerini nasıl 'et parçası' olarak hissettiklerinden örnek vermektedir. Cinsel şiddet ve et yemenin

arasında doğrudan bir bağ olduğunu iddia eden yazar, reklamlarda kadın ve hayvanların alternatifi olarak birbirlerinin yerine sıkça kullanıldıklarından bahsetmektedir (Ertung, 2013:95).

8.SONUÇ

Biyolojik cinsellik ve toplumsal cinsellik; bu ikisi yakın zamana kadar eş anlamlı; aynı durumun iki farklı yüzü olarak algılanmıştır. Toplumları teşkil eden bireylerin çoğu için hâlâ böyledir. Bu durumun gereği olarak biyolojik anlamda 'erkek' olmak ile 'ağır vasıta şoförü', 'evin reisi', 'asker', 'otoriter', 'sert' olmak arasında doğal bir bağlantı kurulabilmektedir. Yine bu sebeple biyolojik anlamda 'kadın' olmak ile 'hemşire', 'ev işleri yapan', 'çocuk bakıcısı', 'duygusal', 'romantik' olmak arasında doğal bir bağlantı kurulabilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda esasen her bireyin iki farklı cinsel boyuta sahip olduğu; bunlardan birisinin bireyin biyolojik cinsiyeti ile ilgiliyken, diğerinin tamamen toplumsal/kültürel beklentilere göre şekillenen bir durum olduğu; birincisinin 'verili', ikincisinin ise 'inşa edilen' bir özellik olduğu anlaşılmış bulunmaktadır. Yine gerçekleştirilen arkeolojik ve tarihsel araştırmalar cinsiyetin toplumsal boyuta sahip olmadığı bir toplumun bulunmadığını ortaya koymuştur. Bireylerin biyolojik cinsiyetlerine bağlı olarak toplumsal konumlarının ve rollerinin farklılaşması evrensel nitelikte bir özellik olarak anlam kazanmaktadır. Bu geçmişte böyle olduğu gibi, bugün de böyledir.

Fakat söz konusu ayrışma her ne kadar yaşanılan zamanın ekonomik, kültürel, teknik özelliklerine göre bazı bakımlardan gerekli ve hatta doğal bulunsa bile, bu ayrışmanın bazı bakımlardan bir mağduriyete yol açtığı da açıktır. Mağdur olan kesimin de genellikle 'kadın' olduğu görülmektedir. Fakat söz konusu mağduriyet çok kolaylıkla kalıpyargılarla normalleştirilmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Bu durumun en tipik örnekleri geleneksel toplumlarda

kolaylıkla gözlenebilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerindeki ayrışma, bireyleri biyolojik cinsiyetleri bağlamında farklılaştırırken, örneğin kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı konumda yer almalarına ve sorumluluklar üstlenmelerine yol açabilmektedir. Bu en yaygın biçimiyle iş bölümünde gözlenebilmektedir. İş bölümündeki bir tarafı mağdur eden farklılaşma ise bireylere ilişkin özniteliklerle ilgili kalıpyargılar üzerinden doğal bir duruma dönüştürülebilmektedir. Bu durum geçmişte böyleydi, ancak ne var ki günümüzde de önemli bir değişiklikten bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Bireylerin sosyalleşmesinde ve değişiminde son derece etkili olan medyada verilen toplumsal cinsiyet algısı, geleneksel kalıplar içinde verilmeye devam edilmektedir. Yani kadınlar edilgen, el konulabilir, hükmedilebilir ve parçalanarak kullanılabilir cinsel haz nesnesine dönüştürülürken, kendilerine sunulan ideal kadın tiplemesine uymaları yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Sunulan tiplemeye uyarlılar sevilecekleri, uymazlarsa sevilmecekleri mesajı ulaşan kadınlara, 'istenilen gibi ol' mesajı verilmektedir. Bu da sürekli bu tür yayınlarla muhatap olan kitle üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla kadının 'evrensel' mağduriyeti bir başka boyutuyla devam etmektedir. Bu mağduriyetin en önemli aracı ise medyadır. Bazı medya unsurlarında kadının özneliliğiyle, iş bölümü açısından ve toplumsal konumuyla cinsel bir nesneye dönüştürüldüğünün örneklerine sıklıkla rastlanabilmektedir.

Cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) ayrışmasının gerçekleştirildiği ve toplumsal cinsiyetin yol açtığı mağduriyetlerin daha kolay ve açık görülebildiği günümüz dünyasında kadının medya mecralarında bir cinsel nesneye dönüştürülmesi mevcut zihniyet gelişimi açısından oldukça çelişik bir durum olarak anlam kazanmaktadır. Bazı medya unsurları oldukça yaygın bir şekilde kadınları güzellikleri ve dişilikleri ile ön plana çıkarmakta, sunum objesi haline getirmektedir. Böylece kadın, bir süre sonra bedeni ile var olma yoluna gitmektedir. Dergilerin, gazetelerin sayfalarında öne çıkan kadın resimleri

güzelliklerini ön plana çıkararak kadınlar şeklinde resmedilirken, vücutlarını da son derece teşhir ederek 'ayırıcı' algıya paralel hareket etmektedirler. Bu resimlerin ortaya çıkmasında kadınların zihnindeki algı kadar erkeklerin, yayınevlerinin, buralardan hizmet alanların algılarının da etkili olduğu bilinmelidir. Kadını nesneleştiren bu durum, kadına nasıl giyineceği, ne kadar yemek yemesi gerektiği, nasıl davranacağı vb. yönde toplumsal mesajlar göndererek kadını bedeninin içine sıkıştırmaktadır. Böylece kadınlar, zihinsel alandan soyutlanarak bedensel alanın içine hapsedilmektedirler. Kadınlar, çoğu zaman da bu soyutlamayı kabul ederek düzenin devamlılığına katkıda bulunmaktadır. Doğal olmayan bu alan, doğal gibi kabul edildiği için sürekliliği olan, kendiliğinden devam eden bir süreç gibi kabul edilmekte ve toplumun da bu yönde kabuller geliştirmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1979). *The Nature of Prejudice*, Cambridge: Perseus Books.
- Andrew, E. & Sadwick, P. (2007). *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*, Çev., M. Karaşahan. İstanbul: Açılım Kitap.
- Beauvoir, S. (1980). *Kadın- Genç Kızlık Çağı*. Çev., B. Onaran. İstanbul: Payel Yayınları.
- Berger, J. (2014). *Görme Biçimleri*. Çev., Y. Salman. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgin, N. (2001). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2016). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar, Yaklaşımlar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bilton, T. vd. (2008). *Sosyoloji*. Çev., K. İnal. İstanbul: Siyasal Kitapevi.
- Borlandi, M & Boudon, R vd. (2011). *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*. Çev., B. Arıbaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connel, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çev., C. Soydemir. İstanbul: AyrıntıYayınları.
- Çiftfiliz, G. (2018). *Cinsiyet Kimliğinin Oluşumu, Cinsel Yönelim ve Queer Kuram Tartışmaları*. (içinde) Şenol, D. & Kaya, H. E. (Edit).*Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Davis, N. Y. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. Çev., A. Bektaş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Edgar, A. & Sedgwick, P. (2007). *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*. Çev., M. Karaşahan. İstanbul: Açılım Kitap.
- Ertung, C. (2013). 'Toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği ve medya: Reklamlarda kadın bedeninin kullanımı', Gültekin, L. vd. (Edt). *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*. İstanbul: Atılım Üniversitesi. (90-101).
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir*. Çev., Nilgün Çelebi. Ankara: Attila Kitapevi.
- Freud, S. (2020). *Cinsellik Üzerine*. Çev., A. Öneş. İstanbul: Say Yayınları.

- Friedl, E. (1975). *Women and Men: An Anthropologist's View*. New York: Rinehart & Winston.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Çev., H. Özel, C. Güzel. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Harlak, H. (2000). *Önyargılar Psikososyal Bir İnceleme*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Jamieson, L. (2013). 'The future of living alone'. *Living Alone*. Palgrave Macmillan, London. 211-226.
- Jung, C.G. (2001). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. Çev., İ. Kantemir. İstanbul: Can Yayınları.
- Kottak, C. P. (2008). *Antropoloji (İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış)*. Çev., S. Altuntek vd. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Köysüren, A. Ç. (2013). *Kültürel ve Dini Algıda Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Sentez Yayınları.
- Lacan, J. (1988). *The Seminar of Jacques Lacan Book II: The Ego in Freud's Theory and in the Technique of Psychoanalysis 1954-1955*. Trans., Sylvana Tomaselli. New York: Norton.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev., O. Akınhay & D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Milett, K. (1987). *Cinsel Politika*. Çev., S. Selvi. İstanbul: Payel Yayınları.
- Oakley, A. (1985). *Sex, Gender, and Society*, London: Temple Smith.
- Oskay, Ü. (1987). *Kıskandırıcı Tüketim Boyutuyla Moda*, Gergedan, (1).
- Outhwaite, E. (2008). *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*. Çev., M. Pekdemir. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özsoy, T. (2006). *Türk Dergi Reklamlarında Kadın İmgisinin Kullanımı; 1971-2004 Döneminin Bir değerlendirmesi*, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları.

- Paker, M. (2012). 'Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık,' Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, K. Çayır & M. A. Ceyhan (Edt). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012
- Pelizzon, S. M. (2009). Kadının Konumu Nasıl Değişti?. Çev., C. Somel. Ankara: İmge Yayınları.
- Reichert, T. (2004). Reklamcılığın Erotik Tarihi. Çev., Y. Yazmacıyan & V.Bora. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Sancar, S. (2009). Erkeklik: İmkânsız İktidar. Ankara: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2013). 'Erkeklik,' Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Y. Ecevit, N. Karkıner (Edt.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Saraç, S. (2013). 'Toplumsal Cinsiyet', Gültekin, L. vd. Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları. (Edt). İstanbul: Atılım Üniversitesi. (27-33).
- Saran, N. (1989). Antropoloji, İstanbul: İnkılap.
- Sartre, J. P. (2010). Varoluşçuluk. Çev., A. Bezirci. İstanbul: Say Yayınları.
- Şahika, Y. (1991). Cinsellik İdeolojisi: Dün ve Bugün, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Ünlü, D. G. (2018). Kişilerarası İletişim Surecinde Toplumsal Cinsiyet Kimliğine İlişkin Kalıpyargıların Belirlenmesi, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Vatandaş, C. (2007). 'Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı'. Sosyoloji Konferansları Dergisi. (35), 29-56.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Each individual is born with a sex. Human beings, just like the animals, are either 'female' or 'male' at birth. This is all about the biological structure of individuals. For example, being able or unable to give birth makes sense in the framework of this structure. In other words, the difference of the genitals is a natural requirement of the biological structure and this difference makes the person a 'male' or a 'female'. However, this inherent differentiation is not only present on a biological basis, but it is also reflected in the social sphere. Even before an individual is born, s/he is included in an identity and social environment that is shaped by the society/culture. Sex on the other hand, determines the identity and course of life in which the individual will be included socioculturally. Thus, the individual becomes a part of the social environment which is shaped by gender roles. This environment encompasses and affects all the areas that make up the whole life of an individual such as his/her emotions and thoughts, attitudes and behaviors, moods, and movements, personality traits, clothing-dressing preferences, career choice, lifestyle etc. In other words, society/culture forces the individual to make his/her choices depending on being a 'male' or a 'female'. Some striking examples to that situation can be listed as follows: pink for girls, blue for boys; 'females' are submissive, 'males' are aggressive; 'females' should deal with domestic work and 'males' should deal with outside work; 'females' should wear colorful and fancy... All of these make sense as social/cultural expectations, and these expectations lead the social construction of gender.

However, the biological and social differences between sex and gender is not clear and understandable in everyday life. For example, if a conversation includes an individual's being a male or a female, it may be pointing out either

sex or gender or both at the same time. As it is stated earlier, sex refers to the biological configuration of a person whereas gender refers to the sociological one and becomes meaningful in the individual's social relations though. The first is a 'given' feature whereas the second is 'built' by the society/culture. While the first is decisive in the categorical determination of the latter, these two essentially represent separate dimensions. However, these two different dimensions are often intertwined in everyday life and in the context of social relations; therefore, the latter is perceived as a natural (given) feature, just like the first. This perception gains meaning as a feature that can be observed widely in all traditional societies. Additionally, this situation may lead to many problems on the individual basis, and is already leading indeed.

Method

Considering the same sex and gender of individuals may cause serious problems. It causes prejudices especially for women. The news on some media organs which reflect the perception of women is one of the typical examples of this issue. In this research, the biological and social dimensions of the 'sex'/gender' distinction are firstly examined by searching the literature. Following the literature review, the examples of the confusion over this distinction that can turn women into a consumption object are tried to be revealed through some selected news media.

Findings (Results)

According to sociologists, the source of the differences in individuals' minds regarding gender is the hierarchical order is society. The reference of individuals' sexes in the regulation of their status in the society enables the formation of these roles on the basis of sex. These are gender roles. As a result of these roles, expectations such as what gender should have which

characteristics or what are the gender-specific behaviors are shaped in individuals' minds. Each and every society embodies a series of sociocultural values that distinguish and categorize 'women' and 'men' and assign roles in accordance with that values, and direct, shape and control individuals within the context of these roles. These values provide gender roles while expressing their appropriate behaviors and responsibilities. These roles are called 'gender roles' and can also be defined as a set of expectations and requirements that are defined by the society. This situation also reveals the connection of gender roles with gender stereotypes. According to the approach that focus on gender stereotypes, which are mostly shaped by behavioral habits, when individuals who perform certain behaviors in accordance with the expectations and conditions of the society are observed, it is seen that the assumed characteristics required by these behaviors also become expectations. Stereotype refers to overly simplified and often prejudiced judgments about a community or individual's attitudes, behavior, and expectations. Such views, which can take root deeply in sexist, racist or biased cultures, are typically extremely resistant to change and play an important role in shaping the attitudes of the members of those cultures towards others. Stereotypes begin to be learned in early childhood, before the child begins to notice gender in a biological sense. These also form part of the prejudices developed against males and males. In essence, stereotypes are prejudices that lead to or support inequality created in society against females and males. Prejudices, including stereotypes constitute the basis of discrimination to which women or men are exposed to.

Although traditionally they are considered to be the same with each other since they are accepted as the natural necessity of one another, the difference between sex and gender is becoming a more and more known and accepted debate in today's world. However, the 'gender stereotypes' which have a long

history, can not change easily. This makes one gender more disadvantageous than the other in the context of gender roles. The most typical examples of biological differences causing social separations and victimizations can be easily observed through media. Today, woman's portrayal as a sexual object in many media organs, and objectification of female body as a consumption object in the news and advertisements is frequently witnessed. Thus, women become 'the object of consumption' as well as 'consumers' in the world of production. 'Woman' gains meaning not as an individual/human, but as an object of understanding and acceptance shaped by her biological identity.

DUYGUSAL OLAYLAR KURAMI ÇERÇEVESİNDE PERSONEL GÜÇLENDİRME VE PSİKOLOJİK SERMAYE İLİŞKİSİ

Sebahattin KILINÇ *

Öz

İşletmelerin günümüz rekabet çevresinde sürdürülebilir rekabet avantajını elde etmeleri giderek zorlaşmaktadır. Kaynak tabanlı rekabet yaklaşımını benimseyen işletmelerin sahip olduğu tüm kaynakları kullanabilmesi bu zorluklarla mücadele etmesini kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda çalışanların tüm bilgi, beceri ve yetkinliğini işletmenin katkısına sunması için etkin bir strateji olarak görülen personel güçlendirme stratejisinin işletmeler için bir alternatif olabileceği değerlendirilmektedir. İşletmenin uygulamaları ve liderlerin davranışlarıyla personelin güçlendirilmesi çalışanların birey olarak psikolojik gereksinimlerini tatmin edebilir. Bu durumda çalışanların memnuniyet algısı yükselebilir ve olumlu duyguları artabilir. Duygusal olaylar kuramı çerçevesinde modellenen bu çalışmada personel güçlendirme yoluyla oluşan olumlu duyguların çalışanların ve dolayısıyla işletmelerin geleceğe yönelik beklentilerini şekillendirebileceği düşünülmektedir. Güçlenen personelin öz yeterlilik algısı artarak iş kapsamında geleceğe umutla bakabilmesi sağlanabilir. Duygusal olaylar kuramı çerçevesinde keşifsel araştırma modeli kullanılarak oluşturulan bu modelde personel güçlendirmenin psikolojik sermaye üzerindeki etkisi literatür taraması yöntemiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Duygusal Olaylar Kuramı, personel güçlendirme, psikolojik sermaye.*

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMPOWERMENT AND PSYCHOLOGICAL CAPITAL WITHIN FRAMES OF AFFECTIVE EVENTS THEORY

Abstract

It is getting hard for organizations to get sustainable competitive advantage in today's competition environment. Using all its resources makes it possible to challenge these difficulties according to the resource based competition approach. From this approach personal empowerment which is thought to be an effective strategy with using employees' knowledge, capability and experiences is seen as an alternative tool. Personal empowerment with practices of organization and leaders may meet necessities of staff and this can make them satisfied. These may enhance their positive emotions and other perceptions. Within frames of this research which is designed according to affective events theory it is suggested that positive emotions associated with personal empowerment may form positive expectations on staff and in organization. Self efficacy perceptions of empowered individuals may enhance their hopes. The effect of personel empowerment on psychological capital is suggested according to the heuristic model which is designed within frames of affective events theory.

Keywords: *Affective Events Theory, personal empowerment, psychological capital.*

1. GİRİŞ

Duygular ve bilişler, duygu teorisyenlerinin ifadelerine göre oldukça yakından ilişkilidirler (Weiss ve Cropanzano, 1996). Bireylerin sahip oldukları duyguların onların bilişlerini etkileyerek davranışlarını şekillendireceği birçok çalışmada gözlenmesine rağmen Duygusal Olaylar Kuramının alanyazına kazandırılmasına kadar kavramsal olarak sunulmamıştır. Duygusal olaylar kuramı günlük yaşantımızın yadsınamaz bir bileşeni olan duyguların bireylerin bilişlerini, tutumlarını ve davranışlarını etkileyebileceğini önermektedir (Alam ve Singh, 2019). Kuram işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesi için duygulara hitap edecek etkin stratejiler sunmaktadır.

Rekabet çevresinin giderek zorlaşması, belirsizleşmesi, çeşitlenmesi ve daha birçok değişken işletmelerin sadece yöneticilerin veya liderlerin irade ve davranışlarıyla başarılı olamayacağını göstermektedir. İşletme kavram itibariyle aynı amaç doğrultusunda bir araya gelmiş insan topluluğunu tanımlamaktadır. Çalışanların daha fazla rol alarak sorumluluk üstlenmeleri işletmeleri daha etkin hale getirebilir. Bu çerçevede personel güçlendirme kavramı işletmelere sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için tüm insan kaynağını etkin ve verimli kullanabileceği fırsatlar sunmaktadır. Yönetici ve liderlerin bu yaklaşıma sahip olarak gerektiğinde yetki devrini yapabilmesi, çalışanların beceri kazanmasını sağlayabileceği şartları oluşturması, çalışanların inisiyatif kullanabilmesini sağlaması personel güçlendirme kavramının temel bileşenlerindedir. Çalışanların yapmış oldukları işte söz sahibi olmaları, sonuçlarına etki edebilmeleri ve becerilerinin gelişmesi onların birçok psikolojik gereksinimini tatmin ederek onları memnun ve dolayısıyla mutlu edebilir (Gooty vd., 2009: 357). Bu süreç personel güçlendirmenin boyutları olan işin anlamlılığı, çalışanın özerkliği, çalışanın yetkinliği ve çalışanın işin sonuçlarına olan etkisiyle oluşabilir (Spreitzer, 1996: 486). Bu araştırmanın temel varsayımı düşünce üzerine oturtulmuştur. Yani çalışanların güçlendirilmesinin onlarda olumlu duygular oluşturabileceği, onların geleceğe umutla, iyimserlikle bakabileceği ve ihtiyaç duyabilecekleri becerilere sahip olmalarını ifade eden özyeterlilik duygusuna sahip olabilecekleri varsayılmıştır. Bu çerçevede psikolojik sermayenin de bileşenleri olan özyeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklı olma olarak adlandırılan dört alt boyutun (Jafri, 2012) personel güçlendirmenin etkisiyle oluşacak olumlu duygularla şekillenebileceği ve düzeylerinin artabileceği düşünülmüştür.

Araştırma duygusal olaylar kuramı çerçevesinde modellenmiş olup kuram çerçevesinde personel güçlendirmenin personelin algılarını olumlu etkileyebileceği ve olumlu duyguların oluşabileceği bunun sonucunda da

personelin geleceğe yönelik iyimser duygularının artacağı, motivasyonunun artarak bilgi, beceri ve yeteneklerini daha etkin kullanabileceği düşünülmüştür. Araştırma keşifsel bir özellik taşımakta olup duygusal olaylar kuramı çerçevesinde personel güçlendirme ve psikolojik sermaye olguları arasında oluşan bir etkileşimin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca araştırma gelecek araştırmalarda saha çalışmaları için öneriler geliştirmektedir.

1.1. Psikolojik Sermaye

Yaşamlarının büyük bir kısmını işyerinde geçiren bireylerin yaşamdan olan beklentilerinin birçoğu iş kaynaklı olmaktadır. Çalışanların beklentilerini karşılama düzeyi onların yaşam memnuniyetlerini etkilediği için işyeri kaynaklı beklentilerin çözülmesi ve karşılanması bireylerin yaşam memnuniyetlerini de etkileyebilir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000: 5). Örgütsel davranış genel olarak çalışanların psikolojilerinin iş yaşamındaki belirleyicileri ve sonuçları üzerine eğilirken bireylerin tüm yaşamlarının birbiriyle etkileşim içinde olduğunu öneren pozitif psikoloji bu sürece farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Yaklaşım çerçevesinde bireyin herhangi bir yaşam alanındaki beklentilerin diğer yaşam alanlarını etkileyebileceği, hatta motivasyonunu arttırılabileceği düşünülmüştür (Çankır ve Yener, 2017). Çalışanların genel olarak yaşamlarındaki olumlu yönlere eğilerek bunları teşvik ederek, motivasyonlarının yükseltilebileceği ve olumsuz yanlarının etkisinin azaltılabileceği düşüncesinden doğan pozitif psikoloji yaklaşım 2000'li yıllardan itibaren farklı başlıklarla çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Martin Seligman tarafından alanyazına kazandırılmış olan yaklaşım bireylerin sağduyu ve erdemliliklerini ön plana taşıyarak onları güçlendirme amacını taşımaktadır. Psikolojik sermaye de bu çerçevede çalışanın birey olarak motivasyonunu etkileyebilecek, onun gelecekteki yönelimlerini şekillendirecek bir kavram olarak alanyazında kullanılmaya başlanmıştır (Luthans, 2002: 57-72).

Çalışanların yaşamlarına yön verme konusunda kendi iradelerini ortaya koyabilme gücü olarak tanımlanan psikolojik sermaye çalışanın karşılaştığı durumlarla başedebilme çabasını sağlar (Kanbur, 2018). Örgütsel davranış alanyazına bakıldığında sosyal sermaye ve beşeri sermaye kavramı yaygın olarak birçok çalışmada kullanılmış olmasına rağmen tam olarak çalışanın ayakta durma, sebat etme ve iradesini kullanarak geleceğini tayin etme gibi birtakım kendini gerçekleştirme belirleyicilerinin tanımlanamamasından dolayı psikolojik sermaye çok ilgi çeken bir kavram olmuştur (Gooty vd., 2009). Özellikle işletmelerin örgüt yapılarının giderek sorgulandığı ve bu örgüt yapılarında bireyin çerçevesinin yeniden çizilmeye çalışıldığı günümüzde psikolojik sermaye takım tipi örgütlenmeler, sanal örgütler ve matris yapılar da bireyin kendini göstermesinin belirleyeni olarak görülmektedir (Zaho ve Hou, 2009). Luthans vd. (2007; 544) psikolojik sermaye kavramının dört bileşene sahip olduğunu iddia etmektedir. İyimserlik, öz kapasite, umut ve dayanıklılık olarak tanımladığı bu boyutlar yukarıda sunumu yapılan pozitif psikoloji yaklaşımının da temel argümanlarından sayılmaktadır. Bileşenlere bakıldığında her ne kadar kavram 2000'li yıllarda alanyazına girmiş olsa da duygusal olaylar kuramı çerçevesinde de olumlu duyguların bireylerin günlük davranış ve motivasyonlarını etkileyebileceği yıllar önce kabul edilmiştir (Weiss ve Cropanzano, 1996). Psikolojik sermaye çalışanların itici gücü ve motivasyon kaynağı olarak görülebilir. Beşeri sermaye açık ve örtük bilgi ve entelektüellik düzeyini arttırabilir. Ya da içinde bulunduğunuz çevrede güçlü bir sosyal sermayeniz olabilir. Tüm bunlara rağmen olumlu duygulara sahip değilseniz geleceğe ilişkin umut ve beklentileriniz yoksa yani psikolojik sermaye düzeyiniz yetersizse beşeri sermayeniz ve sosyal sermayenizin bir anlamı kalmamaktadır (Luthans vd., 2004: 45-50).

Psikolojik sermaye üzerine yapılan çalışmalar işletmelerin ihtiyaç duyduğu temel çalışan becerileri olan mücadele, olumlu bakış açısı, umut ve dayanıklılık gibi

bileşenleriyle psikolojik sermayenin bu ihtiyaçları karşılayabileceğini ortaya koymaktadır (Kanbur ve Kavuklu, 2018). Günümüz dünyasına bakıldığında bireylerin yetiştirilme tarzlarına da bağlanacak birçok nedenden dolayı bireylerin daha fazla bilgiye ve eğitime sahip olmasına rağmen mücadele düzeyinde geçmişin mahrumiyet yaşamış nesliyle karşılaştırıldığında düşük kaldığı gözlenmektedir. Bu açıdan psikolojik sermaye bireylerin ihtiyacı olan bu azim ve çabayı sağlayabilecek dinamiklere sahiptir. Psikolojik sermaye öğretilerine veya eğitimine odaklanan işletmeler çalışanların çarpan gücünü arttırarak sürdürülebilir rekabet avantajlarını geliştirebilir (Luthans vd., 2005:249-271).

İşletme içinde çalışanların verimliliğinin belirleyenleri üzerine yapılan çalışmalar çalışanların bilgi, deneyim, yetenek ve becerilerinin verimlilik üzerinde bir dereceye kadar etkisi olduğunu ortaya koyarken pozitif psikoloji çerçevesinde önerilen olumlu duygulara sahip olmanın tüm diğer belirleyenlerde çarpan etkisi yaptığı gözlenmektedir. Pozitif psikoloji geçmişe gömülü kalıp karamsar bir kariyer çizgisinde boğulan bireyler için geleceğe yönelik olumlu değişimi ortaya çıkaracak güçlü vurgular içermektedir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Pozitif psikoloji bireylerin bilgi ve becerilerini, bilişsel ve sosyal sermayelerini kullanmalarını sağlayabilir (Luthans vd., 2006: 25-44). Psikolojik sermaye çalışanların her gün giderek daha fazla belirsizleşen ve zorlaşan iş yaşamında ihtiyaç duyacakları inancı, geleceğe yönelik umudu, zorluklar karşısında sebatla mücadele edebilmeyi, problemi görmezlikten gelme değil tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bakış açısı kazandırır (Avey vd., 2008: 54). Yukarıda da ifade edildiği üzere klasik yönetim yaklaşımlarından beri alanyazında çalışılan davranışsal yaklaşımların içinde insanların potansiyeli ve yaratıcı gücüne psikolojik sermaye kavramı kadar dokunan çok az olgu bulunmaktadır (Zhao ve Hou, 2009). Psikolojik sermaye insan kaynaklarının temel tehditi olan

tükenmişlik sendromuna bir çözüm olarak hem çalışanlara hem de yöneticilere işlevsel çözümler üretebilir (Luthans vd., 2007).

Psikolojik sermaye bireylerin geçmiş potansiyeli ya da sermayesinin sorgulanması yerine gelecekte neler yapabileceğine ilişkin vurgular ve bakış açıları geliştirmektedir (Avolio ve Luthans, 2006). Psikolojik sermaye bireyin pozitif özelliklerine dayalı olduğu için alanyazında pozitif psikolojik sermaye olarak da nitelendirilmektedir.

Psikolojik Sermayenin Boyutları

Alanyazında yapılan çalışmalarda psikolojik sermaye özyeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklı olma olarak adlandırılan dört alt boyuttan oluştuğu iddia edilmektedir (Gooty vd., 2009; Jafri, 2012). Peterson vd. (2011) umut bileşenini çalışanların amaçlarına yönelimli olmaları ve amaçlarına ulaşmak için çaba göstermelerini sağlayan araç olarak tanımlamaktadır. Çalışanların umutlu olduğunda motivasyona sahip olacağı ve gayret göstereceği iddia edilmektedir (Peterson vd., 2011). Umut pozitif psikoloji alanında kullanılan temel argümanlardan biri olup bireylerin yaşamlarındaki temel itici güç olarak görülmektedir. Bireyler umuda sahip olmak için nedenler veya atıflar ararlar. Bu sayede göstermiş oldukları gayretlerde bir anlam bulurlar. Bireylerin göstermiş oldukları gayretlerin nedeni umuda konu olan amaçlardır. Yani umut çerçevesi aynı kalmasına rağmen içinde barındırdığı amaç ve hedefler umudun çerçevesini çizer.. Umut bireyi başarmaya iten motivasyon ya da performansını arttıran itici güç ve enerji olarak tanımlanır. Umutlar hedef ve amaç belirlemeyle gelişir. Umudun iki bileşeni bireyi hedefe ulaştıracak gücü hissetme ve hedefe ulaşırken farklı alternatifleri deneme becerisidir. Yani umuda sahip olan birey hedeflere ulaşmak için ihtiyacı olan gücü kendinde bulurken karşılaştığı engellerde alternatifleri de denemeye eğilimlidir. Umut mizaç özelliği olarak görülmesine

rağmen karakter özelliği olarak da geliştirilebileceği de iddia edilmektedir (Snyder vd., 1996: 321-335). Umut düzeyi yüksek olan çalışanların farklı alternatifler geliştirerek çözüm yolları arama becerisinin de yüksek olabileceği iddia edilmektedir. Bu bireyin kendini geliştirerek yeni durumlarla yüzleşmesini sağlayabilir (Luthans vd, 2007: 44-49). Umut bireye görevinde başarılı olacağını hissetme duygusunu vererek fiziksel ve ruhsal motivasyonunun artmasını sağlayabilir. Umut zorlu engellerin üstesinden gelmek için bireyin kendi potansiyeliyle oluşturabileceği bir araç olarak görülmektedir (Luthans ve Jensen, 2005: 306-307). Umut yukarıda da ifade edildiği üzere amaç ve hedef belirlemeyi kapsadığı için değişen şartlarda bireyin uyum sağlama yeteneğini de arttırabilir. Umuda sahip çalışanların oluşturacağı alternatifler bu amaç ve hedeflere ulaşma motivasyonundan kaynaklanmaktadır (Peterson ve Luthans, 2003: 26-31). Jerrome Frank (1968) umut olgusuyla ilgili yapmış olduğu çalışmalarda başarılı bireylerle başarısız bireyler arasındaki motivasyon ve enerji farkının sahip oldukları umut düzeyiyle ilişkili olduğunu gözlemlenmiştir. Umuda sahip çalışanların buldukları koşullardan tatmin olarak daha iyiye ulaşmak için bu koşulları kullanma motivasyonuna sahip olduğu, bu olumlu duyguları etraflarına yayabildiği, işten ayrılma niyetlerinin düşük olduğu ve örgütsel bağlılıklarının yüksek olduğu iddia edilmektedir (Luthans vd., 2007, 541-572).

Psikolojik sermaye kavramının ikinci bileşeni olan iyimserlik, umuttan ayrı değerlendirilemez. İyimserlik bireyin yaptığı işte geleceğe yönelik tahminlerinin iyi olacağına ilişkin beklentileridir(Erkmen ve Esen, 2012). Birey bu sayede yaptığı işte sebat gösterir. Bu beklentiler çalışanlar için işin itici ve olumsuz algısının ilacı olarak görülür. Ayrıca bu beklentiler umutla birlikte tükenmişliğin ilacı olarak işletme hayatında aktif rol oynarlar. Beklentiler, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde ya da McClelland'ın ihtiyaçlar kuramında bireylerin olumlu duygularının temeli olarak görülen referanslardır. Beklentiler geleceğe yönelimin göstergesi olarak bireyin yaşam tatminlerinde gösterge rolü oynar.

Bireyin beklentileri ve sahip olduklarını karşılaştırması onun örgütlerde ayrıca adalet algısını da etkiler. Adams'ın eşitlik kuramı çerçevesinde de bireyin bu değerlendirmeleri sonucu beklentileriyle değerlendirmeleri karşılaştırdığı ve örgütsel adalet algısının şekillendiği birçok araştırmada raporlanmaktadır (Harder, 1991).

Psikolojik sermayenin diğer bir boyutu özyeterliliktir. Stajkovic ve Lutans (1998) özyeterliliği bireyin görev ve sorumluluklarını yerine getirirken kendi bilgi, beceri ve yeteneklerine ilişkin değerlendirmesi olarak tanımlamaktadır. Özyeterlilik düzeyi yüksek olduğunda bireylerin herhangi bir görevi başarma düzeylerinin de yüksek olacağı varsayılmaktadır. Bandura'nın 1970'lerdeki özyeterlilik kuramına dayandırılan algı örgütsel davranışta birçok konuyla çalışılmış olup bireylerin bağlamsal ve genel performanslarının anahtarı olarak görülmektedir (Stajkovic ve Lutans, 1998). Çalışanların sahip oldukları deneyim, bilgi ve beceri düzeyi yeterli olmasına rağmen özyeterlilik düzeylerinin düşük olabileceği ve bundan dolayı motivasyonlarının ve performanslarının düşük olabileceği araştırmalarda gözlenen önemli bir sonuçtur. Psikolojik sermayenin temel bileşenlerinden olan özyeterlilik bireyin gelecekte neleri yapabileceğini ilişkin inançlarıdır (Luthans, 2002: 57-72). Çalışanların görev ve sorumluluklarını yerine getirmek için ihtiyaç duydukları beceri ve bilgilere yönelik pozitif inançları olarak tanımlanan özyeterlilik günümüzde futbol liglerinde yüksek yetenekli ve pahalı oyuncuların oluşan takımların düşük bütçeli ve daha az yeteneğe sahip oyuncuların oluşan takımlar karşısında yenilmelerinde belirleyici algı olarak kullanılmaktadır. Geçmişleri başarı ve şampiyonluklarla dolu oyuncuların bazen çok umulmadık başarısızlık almaları durumunda yapılan ortak yorumların konusu özyeterlilik algılarının düşük olması üzerinedir. Bu yüzden bilgi ve beceriye sahip olmak başarıya yönünde özyeterlilik olmadan çok işlev görmeyecektir (Stajkovic ve Luthans, 1998: 62-74). Özyeterlilik duruma ve bağlama göre değişebilir ve bireyin yaşamın farklı alanlarında farklı özyeterlilik

algılarına sahip olabileceği söylenmektedir. Bireyin özyeterlilik algısı görevin kimliği, bireyin geçmiş başarı ve başarısızlıkları, bireyin bilgi ve beceri düzeyi ve örgütün özelliklerinden etkilenebilir (Luszczynska vd., 2005: 80-89). Özyeterlilik algısı bireylerin geçmiş deneyim, başarı, bilgi ve becerilerine göre şekillendiği için bireylerin karşılaşmış oldukları durumları değerlendirmelerini etkilemektedir. Örgüt içinde strese neden olan işyükü algısının özyeterlilik algısının düzeyine göre bireylerde yüksek veya düşük düzeyde gelişebileceği vurgulanmaktadır (Evers vd., 2001: 439-454). Yüksek özyeterlilik algısına sahip çalışanların algıladıkları işyükü düzeylerinin düşük olduğu ve dolayısıyla hissettikleri stres düzeylerinin de düşük olacağı iddia edilmektedir. İşletmelerde algılanan stresin kronik bir duruma dönüşmesi tükenmişlik algısının da belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yener ve Arslan, 2017). Özyeterlilik algısı bireylerin zorluklar karşısındaki duruşlarını, mücadele güçlerini belirleyerek motivasyon ve performanslarını etkilemektedir (Bandura, 1993: 117-148). Özyeterlilik algısı bireyin geçmiş deneyim, bilgi, tecrübe, başarı ve başarısızlıklarına dayalı olarak geliştiği için bireylerin karşılaşmış oldukları zorlu görevlerde alternatifler geliştirmesini ve çözüm yolları bulmasını etkilemektedir (Aliyev ve Tunc, 2014: 97-105). Özyeterlilik algısı bireyin duygusal sermayesinin de düzeyini etkilemektedir. Bireyin davranışlarının belirleyenlerine bakıldığında duygu, tutum ve algıların davranışların oluşma düzeyini, oluşup oluşmamasını belirlediği bilinmektedir. Özyeterlilik algısının yüksek olması durumunda bireyin olumlu duygulara sahip olarak davranışa ilişkin tutum geliştirebileceği, motivasyonunun ve performansının artabileceği düşünülmektedir. Özyeterlilik algısı başarısızlık ve zorluk gibi zarar verici düşüncelerle bireyin motivasyonunu olumsuz etkilemesine izin vermez. Birey özyeterlilik algısını geçmiş deneyim, bilgi ve performansına göre şekillendirdiği için geliştireceği stratejileri ve alternatifleri aslında bildiği ve güvendiği araçlarla geliştirir ve bu onun olumlu duygularını artırır (Schunk, 1991:207-231). Özyeterlilik algısının gelişmesinde

veya ortaya çıkmasında bir diğer önemli belirleyen bireyin çevresine ilişkin gözlemleridir. Birey çevresinden olumlu gözlemler aldıysa, sosyal destek ve diğer desteklere sahipse bireyin özyeterlilik algısının gelişeceği varsayılır. Bu gözlemler içinde diğer bireylerin başarı ve başarısızlıkları, diğerlerinin takip ettiği yollar, almış oldukları örgütsel destek, örgütün başarı ve başarısızlığa vermiş olduğu tepkiler belirleyici role sahiptir (Bandura, 1994: 71-81). Özyeterlilik algısı içinde bulunulan örgütün özellikleriyle ilişkilidir. Yani örgüt içinde başarılı örnekler çok ise ve örgütün destekleyici bir iklime sahip olduğu görülmüş ise çalışanların da özyeterlilik algısının yüksek olabileceği değerlendirilebilir (Aliyev ve Tunc, 2014: 97-105). Bu bağlamda liyakat temeline göre istihdam edilmiş çalışanlarından oluşan örgütlerde performans ve başarı düzeyleri çalışanların birbirini etkilemesine ve özyeterlilik algısının şekillenmesine yol açar. Çalışanlar diğerlerinin başardığını gördüğünde kendisinde de aynı motivasyonu görebilir. Diğerlerinin takip ettiği yolları takip ederse ve yeterli bilgi, beceri ve deneyime sahip olduğuna inanırsa başarılı olabileceğini düşünebilir (Bandura, 1994: 71-81). Psikolojik iyi oluş kavramı son yıllarda giderek alanyazında birçok çalışmaya konu olan kavramlardan bir tanesidir. Çalışanların memnuniyetlerine dayalı olarak gelişen iyi oluş çalışanların gereksinimlerinin karşılanmasına göre yüksek ve düşük düzeyde gelişebilmektedir. Özyeterlilik algısı bireylerin başarı ihtiyaçlarını tatmin edecek performansları göstermelerinde araç olduğu için aslında psikolojik iyi oluş kavramını olumlu ve olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Psikolojik iyi oluş algısının psikolojik sermaye kavramının diğer bileşenleri olan umut ve olumlu bakış açısıyla da ilişkisi vardır (Kanbur, 2017). Bireyin örgüt içinde birçok yönden kendini iyi hissetmesi örgüt içindeki tatmin düzeyine bağlıdır. McClelland'ın başarı ihtiyacı kuramı ve Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı bireylerin gereksinim duyduğu temel başlıkları belirtmektedir. İş yaşamındaki başarı ihtiyacı da hem McClelland'ın hem de Maslow'un kuramlarında önemli bir yer kaplamaktadır. Bireyin kariyer becerileri

ve başarısının kariyer kaynaklı tatminini etkileyebileceği, bunun memnuniyet düzeyini ve dolayısıyla psikolojik iyi oluş düzeyini etkileyebileceği düşünülmektedir (Tummers vd., 2016). Bu açıdan bireyin kariyer başarısının anahtarlarından bir tanesi olarak görülen özyeterlilik algısının aslında dolaylı olarak bireyin psikolojik iyi oluşunu etkileyebileceği düşünülmektedir (Milam vd., 2019). Duygusal olaylar kuramı çerçevesinde bireyin iş yaşamında hissedeceği olumlu duyguların yaşamının diğer alanlarına yayılarak bireyin genel yaşam tatminini etkileyebileceği, olaylara ve süreçlere olumlu bakabileceği düşünülmektedir. Yapılan çalışmalarda da bu yargıyı destekleyen sonuçların varlığı raporlanmaktadır (Luthans vd., 2007: 44-49). Öz yeterlilik kavramının ilişkili olabileceği bir diğer olgu örgütsel öğrenme veya örgütsel gelişim kavramıdır. Örgütlerin içinde bulunduğu çevrelere uyum gereksiniminin bir sonucu olarak ortaya çıkan örgütsel öğrenme Edmondson'a göre (2004) bireysel öğrenme üzerine kurgulanmakta ve bireysel öğrenme örgütsel öğrenmeyi olumlu olarak etkilemektedir. Bundan hareketle bireylerin öğrenmelerinin özyeterlilik algısıyla gelişerek örgütsel öğrenmelerini arttırabileceği düşünülmektedir.

Psikolojik sermayenin diğer bir boyutu da dayanıklılıktır. Erkmen ve Esen dayanıklılığı bireyin yaptığı işin zorluklarına rağmen işi sürdürme yönündeki davranışları olarak tanımlamaktadır (Erkmen ve Esen, 2012). Bireyin zor koşullara ve engellere rağmen işini sürdürme davranışını göstermesi dayanıklılığının göstergesi olmaktadır. Dayanıklılık bireyin geçmiş deneyim, yetenek ve becerileriyle doğru orantılıdır. Çevresel koşullara göre değişebilen bir özellik olan dayanıklılık bireyin çabalarıyla arttırılabilir. Yapılan çalışmalarda psikolojik dayanıklılığın fiziksel dayanıklılıkla ilişkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Fiziksel olarak dengeli bir yaşam süren ve fiziksel becerilerini geliştiren bireylerin dayanıklılıklarının da gelişebileceği iddia edilmektedir. Çalışanların dayanıklılık düzeyleri onların zorluklarla mücadele etme

motivasyonunu etkilemektedir (Kanbur, 2018). Günümüz iş dünyasının değişken ve esnek koşulları örgütlerin çevrelerine uyumlarını etkilemekte bu ise sürdürülebilir rekabet avantajı etkilemektedir. Örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerinde çalışanlarının çarpan etkisi yaptığı varsayılırsa çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin dolaylı olarak örgütün sürdürülebilir rekabet avantajını etkileyebileceği düşünülebilir. Özellikle günümüz iş dünyası gibi zorlu değişken ve esnek çalışma koşullarında öncelikle örgütlerin ve bireylerin her zamankinden daha fazla psikolojik dayanıklılığa sahip olması zorunluluk olmaktadır. Psikolojik dayanıklılık çalışanların performansını ve dolayısıyla işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajını etkilemektedir (Avey vd., 2008b: 430-452). Stewart (1997) psikolojik dayanıklılığı bireyin zorlu ve riskli görevlerin altından kalkabilmesini sağlayan kapasite olarak tanımlamaktadır. Yazar psikolojik dayanıklılığın mizaçtan gelen belirleyenlerinin olduğunu ifade ederken durumsal ve çevresel belirleyenlerle geliştirilebileceğini iddia etmektedir (Stewart, 1997: 21-31). Dayanıklılık sadece olumsuz durumlarla mücadele etmede bir dayanak ya da referans olmamak da aynı zamanda olumlu duyguları da yönetmeyi ifade etmektedir. Çalışanların olumlu ya da olumsuz duygular karşısındaki tepkisi onun psikolojik dayanıklılık durumuna göre değişebilir. Psikolojik olarak dayanıklı personel her iki durumda da dengeli davranabilir (Luthans vd., 2008: 219-238).

Çalışma hayatının giderek zorlaştığı, rekabetin arttığı, işletmelerin çok sık iflas ederek piyasadan çekilmek zorunda kaldığı günümüz işletmelerinde ayrıca çalışanların kendilerinden kaynaklanan ya da kaynaklanmayan nedenlerden dolayı işten ayrılmak zorunda kaldığı da gözlenmektedir. Psikolojik dayanıklılık bu gibi durumlar da çalışanların her şeye rağmen ayakta kalarak geleceğe umutla bakmasını sağlayabilir. Daha da önemlisi motivasyonunu düşürecek stresin oluşmasını engelleyebilir ya da etkilerini düşürebilir (Luthans, 2002: 61). Dayanıklılık karşılaşılan durumu analitik olarak değerlendirerek gerçeğin olduğu

gibi kabul edilmesini sağlayan bir psikolojik durumu ifade eder. Bu sayede bireyler yaşamlarını nesnel olarak değerlendirerek, empati kurarak yaşamdan anlam çıkarabilirler. Psikolojik dayanıklılık birçok çalışmada fiziksel dayanıklılıkla ilişkilendirilirken bu çift yönlü bir ilişki olarak gelişmektedir. Yani fiziksel dayanıklılık psikolojik dayanıklılığı arttırırken aynı zamanda bireylerin psikolojik dayanıklılığı fiziksel dayanıklılıklarını da arttırmaktadır (Youssef ve Luthans, 2005: 303-343). Durumu olduğu gibi kabul eden bireylerin gerektiğinde kendilerini değiştirmeleri daha kolay olabilir. Bu da bir anlamda çalışan güçlendirmede kolaylık sağlayabilir (Avey vd., 2008: 430-452). Diğer olumlu duygular gibi psikolojik dayanıklılık da işyerinde bulaşıcı bir özellik taşır. Diğer çalışanlar da dayanıklı bireylerin davranışlarından etkilenir (Luthans vd., 2007: 541-572). Çalışanlar bu şekilde olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldıklarında psikolojik dayanıklılıkları yüksek düzeydeyse bunları olgunlukla karşılayıp, nesnel değerlendirmeler yapıp durumun nedenlerini ortaya koyabilirler, performanslarını değerlendirebilirler ve gelecek için tekrar stratejiler belirleyip harekete geçebilirler. Yani psikolojik dayanıklılık bir anlamda bireye tekrar harekete geçmesi ve yenilenmesi için fırsat verir (Kanbur ve Kavuklu, 2018; Luthans v.d., 2007d: 541-572). İşyerinde psikolojik sermayenin bu boyutunun işletmedekisüreçlerin aksamadan yürütmesinde önemli bir role sahip olduğu ve çalışanların gerçek kapasitelerinin ortaya çıkmasına da yardımcı olduğu gözlenmektedir (Kanbur, 2017). Aynı zamanda, stresle mücadelede çaba gösterebilmek için psikolojik dayanıklılıkta kilit noktanın ruhsal olarak sağlamlık olduğu ifade edilmektedir (Kanbur ve Kavuklu, 2018).

İyimserlik psikolojik sermayenin diğer bir bileşeni olarak sadece iş yaşamında değil hemen hemen bireyin tüm yaşam alanlarında yaşam enerjisi ve motivasyonunun kaynağı olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalarda dışsal odaklılık ve rasyonel düşünceyle de ilişkilendirilebilen iyimserlik, bireylerin karşılaştığı olumsuz durumlarda dışa atfetme yönünü göstermektedir. İyimser

bireylerin karşılaştığı olumsuz durumları analitik olarak değerlendirerek gelecekte işlerin düzeleceğine olan inançlarıdır. İyimserlik problemlerin nedeni olarak bireyin kendisini görmediği bir bakış açısını yansıtır (Luthans, 2002: 57-72). İçsel ve dışsal odaklılıkta bireyin yönelimlerinin yönüne göre kötümser bireyler olayların nedenini kendine bağlarken iyimser bireyler olayların nedenini kendisi dışındaki faktörlere bağlar. Gerçek durumda bu sorumsuzluk duygusuyla ince bir noktada ayrılmaktadır. Sorumsuz bireyler işin yürütülmesi için çaba göstermeden karşılaştığı olumsuz durumların nedenini dışsal nedenlere atfederken psikolojik sermayesi yüksek olan bireyler görevin yürütülmesi için üzerine düşen görevleri yaptıktan sonra karşılaştığı problemlerin nedenini dışsal faktörlere atfederler (Kanbur, 2018). İyimserliğin diğer bir etkisi olumlu duyguların yayılmasını teşvik etmesidir. İyimser bireyler durum ne kadar olumsuz olursa olsun azim ve çabasını sürdürerek kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirirler. İşlerin düzeleceğine ilişkin olumlu inanç olarak kabul edilir (Peterson, 2000: 44-55). Araştırmalarda diğer boyutlarda olduğu gibi iyimserlik bir mizaç özelliği olarak tanımlansa da yani doğuştan gelen özelliklerden tanımlansa da çevrenin etkisiyle gelişebileceği yani bir karakter boyutu olabileceği de vurgulanmaktadır (Carver ve Scheirer, 2001: 31-51). İyimserlik çalışanın her şeye rağmen azim ve çabasını göstermesini ifade eder. İyimser kişiler içinde bulunduğu çevreye olumlu duygular yayarlar (Kanbur, 2017). Olumsuzluklara rağmen çalışma ve görevi başarma hırslarını sürdürürler. Olumsuz durumların kendilerine ve sağlıklarına zarar vermesini engellerler. Olumsuzlukların nedeni dışsal faktörlere atfedildiği için kendinin psikolojik olarak zarar görmesi tehlikesi azalır ya da hiç oluşmaz. Psikolojik sermaye geleceğe yönelimli bir bakış açısı geliştirirken iyimserlik ayrıca geçmişteki olumlu durumlardan etkilenecek geleceğe umutla bakmayı da geliştirir (Seligman, 2000: 5-14).

Psikolojik sermayenin diğer bileşenleriyle de yoğun etkileşim içinde olan iyimserlik boyutu geçmişteki başarılarından beslenir. Özyeterlilik boyutunda da bireyin geçmiş başarılarından etkilenecek özyeterlilik becerisini yükseltebileceği vurgulanmıştır. İyimserlik boyutunda da geçmiş başarılar bireyin iyimserlik becerisini yükseltirken her zaman olumsuz durumlarla karşılaşmayacağına da göstergesi olmaktadır. Geçmiş başarılarından etkilenen iyimserlik aynı zamanda gelecekteki başarıları da körükler yani bir döngü oluşturur. Geçmişteki başarılar ve stratejiler tekrar değerlendirilerek başarısızlığın nedenleri ortaya konulabilir. İyimser bireylerin başarısızlığın nedenlerini dışarı atfetmelerinin nedeni budur. Geçmişte aynı süreçleri takip etmesine rağmen başarılı olan bireylerin halihazırda neden başarılı olmadıklarını sorguladıklarında nedenleri kendi dışındaki faktörlere atfederler. Süreç içinde geçmişte başarılı olan stratejilerin başarısız olduğuna kanaat getirirlerse stratejilerini değiştirirler (Luthans vd., 2008: 219-238). Aynı psikolojik dayanıklılık gibi iyimserlik de fiziksel iyi oluştan etkilenir. Fiziksel olarak problem yaşamayan bireylerin daha iyimser oldukları söylenebilir (Luthans, 2002: 57-72). Diğer yandan karşılaştıkları olumlu sonuçlar geçmişteki bekleyişlerin bir ödülü olarak değerlendirilebilir. Bu durum yine iyimserlik becerisinin gelişmesini sağlar (Strutton ve Lumpkin, 1992: 1179-1187). Örgüt içinde stresin belirleyenlerine bakıldığında birçok stresörün etkisi iyimserlik sayesinde azaltılabilir. Bireylerin kronik strese maruz kalma düzeyleri düşebilir (Yener, 2016). İyimser bireyler stresin yıkıcı etkilerini hissetmeyebilirler ya da en az düzeyde hissedebilirler (Toor ve Ofori, 2010: 241-352).

1.2. Personel Güçlendirme Kavramı

Değişken ve esnek iş dünyası örgütlerin karşısına birçok iç ve dış zorluklar çıkartarak işletmelerin yeni strateji ve taktik geliştirmesine yol açmaktadır (Nixon, 1994). İşletmelerin geçmişle karşılaştırıldığında daha fazla beceriye sahip

olması, kendini geliştirmesi ve dönüştürmesi zorunluluk halini almaktadır. İşletmenin karşılaştığı dış zorluklar olarak değişen müşteri istek ve ihtiyaçları, zorlaşan rekabet şartları, çevresel şartlar görülürken iç zorluklar olarak işgören devrinin yüksek olması, çalışanların motivasyon ve performanslarının geliştirme zorlukları sayılabilir (Erstad, 1997). İşletmelerin kendini geliştirmesi ve dönüştürmesi örgütsel olarak sürdürüleceği bir süreç olmasına rağmen örgütsel öğrenme alanyazındaki çalışmalara bakıldığında bu sürecin çalışanların öğrenmelerine dayalı olarak geliştiği varsayılmaktadır (Edmondson, 2004). Bireysel öğrenme ve çalışanların kendini geliştirmesi yoluyla işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesi modeli 1990'lı yıllardan itibaren alanyazında etkin olarak çalışılmakta ve buna ilişkin birçok eğitim modülü geliştirilmektedir. Çalışanların kendini geliştirmesi onların karar alma süreçlerine aktif katılımı yoluyla yaptıkları işte söz sahibi olmalarını ifade etmektedir. İşgören güçlendirme alanyazında personel güçlendirme veya çalışan güçlendirme olarak da yaygın bir şekilde çalışılmıştır. Vogt ve Murrell (1990) işgören güçlendirmeyi çalışanlara görev ve sorumluluk vererek inisiyatif kullanmalarını sağlayıp karar alma süreçlerindeki becerilerinin geliştirilmesi olarak tanımlamaktadır (Vogt ve Murrell, 1990). Personel güçlendirmenin ancak çalışanların karar alma süreçlerine aktif bir şekilde katılımıyla olabileceğini iddia eden Gandz bunu vurgulayan bir tanım geliştirmiştir (Gandz, 1990). Karar alma süreçlerine çalışanların aktif katılımını, yetki devrini ve çalışanın iş çerçevesini belirlenen hedeflere ulaşacak şekilde kendisinin belirlemesini ifade etmektedir (Karakaş, 2014). Örgütlerin personel güçlendirme yaklaşımına sahip olmasının önkoşulu katılımcı bir yönetim modelini uygulamasıdır. İşletmedeki mevcut kaynakların kullanımı, ama ve hedeflere götüreceği yolların belirlenmesi, ödüllendirme gibi konularda çalışanların katılımı onların inisiyatif kullanmasını ve dolayısıyla gelişmesini sağlayabilir (Fetterman ve Wandersman, 2005). Menon örgütlerde personel güçlendirme yaklaşımının yapısal veya güdüsel olabileceğini

iddia etmektedir (Menon, 2001: 157). Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında personel güçlendirmenin personel yetkinliği, işin çalışan için anlamı, çalışanın iş üzerindeki etkisi ve otonomisi olmak üzere dört alt bileşenden oluştuğu görülmektedir (Thomas ve Velthouse, 1990: 672). Oldham ve Hackman bireylerin işe yönelik algılarının işe müdahale düzeyleriyle ya da işte ki özerklik düzeyiyle ilişkili olduğunu iddia etmektedirler. Sonuçta bireyler işin çerçevesini çizebildikleri sürece işe yönelik algıları olumlu olmaktadır. Pozitif psikoloji çerçevesinde de bakıldığında bireylerin işyerinde olumlu duygulara sahip olması iş konusundaki özerklik düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Çalışanların işlerindeki inisiyatif kullanma düzeyleri arttıkça, kendi rol algıları olumlu gelişecek ve işiyle özdeşleşerek motivasyon ve performansı artacaktır (McEwan ve Sackett, 2001: 40-57). Personel güçlendirmenin vurgusu olan katılım aslında günümüzün bir argümanı değil klasik yönetim yaklaşımlarından beri farklı yönetim modellerinin aracı olmuştur. Demokratik yönetim ya da katılımlı yönetim yaklaşımının temel argümanıdır. Buna rağmen hala popülerliğini korumasının nedeni işletmelerin katılım konusunda katettiği mesafenin az olmasıdır. Çalışanların karar alma süreçlerine katılması işletmeler için hala zorlu bir aşama olup bu yolda katedecekleri çok yol vardır. İşletmelerin yönetim kademesinin korumacı düşüncesinin etrafında şekillenen birçok yaklaşım çalışanların karar alma süreçlerine katılımını engellemektedir. Çalışanların işletme içindeki etkinliği çalışanların iş ve yaşam tatminini de belirlemektedir. Dolayısıyla onların etkinliğini arttıracak tedbirlerin alınarak daha tatmin çalışanlar ortaya çıkarılabilir. Ayrıca yöneticinin sırtındaki büyük yükü çalışanlarla paylaşmasını sağlayabilir (Gesler, 2005: 48-52). Diğer taraftan çalışan açısından bakıldığında bir işin en iyi yapılış şeklini çalışanın bilmesinden dolayı işe yönelik karar alma süreçlerine çalışanların katılımı yönetim açısından en rasyonel yaklaşımdır. Bu şekilde işini sahiplenerek işiyle özdeşleşen çalışanlar ortaya çıkabilir (Allan, 1995: 32). Yöneticilerin bu konuda korumacı

davranmadan çalışanların görev ve sorumluluklarının çerçevesinde ihtiyaç duyacakları yetki devrini yapmaları yöneticilerin gerçekten stratejik konulara zaman ayırmasını sağlayabilir. Bu hem yöneticinin hem de çalışanın etkinliğini sağlayabilir (Lawrence., 1995: 20-26). Klasik yönetim yaklaşımı ve bürokrasi yaklaşımında çalışanların kendilerine belirlenen sınırlar içinde verilen işleri yapması beklenir ve bu iş karşısında kendilerine bir ücret ödenir. Hatta klasik yönetim yaklaşımının popülerliğini yitirmesine neden olan bu yaklaşımda çalışanların bazen işleri karşısında aldıkları ücret ne kadar yüksek olursa olsun tatmin olmadıkları bu işletmelerde yüksek işgören döngü oranının yaşandığına da şahit olunmuştur. Henry Ford'un fabrikasındaki gözlemler ve Hawthorne araştırmaları bunun ispatıdır. Dolayısıyla klasik-mekanik bakış açısına sahip yönetim yaklaşımları ve bürokrasi yaklaşımının çoğu zaman çalışanlardaki bu motivasyonu sağlamada yetersiz kalması çalışanın aktif olduğu bir yönetim yaklaşımını gerekli kılmıştır (Caudron, 1995: 28-36). Personel güçlendirmenin tanımlarına bakıldığında çalışanın katılımı ve etkinliğinin uçsuz bucaksız bir etki alanı olmadığı, örgütün amaç ve hedefleri doğrultusunda diğer çalışanlarla eşgüdüm içinde bir katılımı öngördüğü vurgulanmaktadır (Coffey, 1994: 150). Personel güçlendirme kavram itibarıyla personelin örgüt içindeki konum ve statüsünün güçlendirilmesi gibi bir algı oluşturabilir. Bu tam anlamıyla yanlış olmamakla birlikte personelin buradaki inisiyatif düzeyi çok önemlidir. Yönetim ne kadar katılımcı bir yaklaşımla çalışanlarını karar verme süreçlerinin içine çekerse çeşkin çalışanların katılım konusunda yetersiz olması güçlendirmeyi engeller. Bu açıdan çalışanların da hem işe yönelik hem de diğer entelektüel becerilerinin artırılması gerekir. Yani katılım konusunda eğitimi olmayan ya da becerisi olmayan bir çalışanın ne kadar katılımlı yönetim sergilenirse sergilenen rol alması ve inisiyatif kullanması beklenemez. Diğer çalışanlarla birlikte nasıl eşgüdüm içinde hareket edebileceğini bilen bir çalışan katılımlı bir yönetimde güçlenebilir (Saeman, 1992: 189). Personel güçlendirme bireyin birtakım

psikolojik gereksinimlerini sağladığı için işyerinde tatmin duygusunu arttırarak aidiyet, bağlılık gibi olumlu duyguları etkileyebilir. Bu durumda çalışanların işten ayrılma niyetleri düşebilir. İşyerindeki katılım ve karar almadaki rolleri arttıkça kendilerini gerçekleştirme düzeyleri artacağı için tatmin düzeylerinin de artacağı düşünülmektedir. Çalışanların yaptıkları iş karşılığında aldıkları ödemelerle aldıkları psikolojik ödüller karşılaştırıldığında yapılan çalışmalara göre katılımın daha fazla tatmin verdiği de raporlanmaktadır. Çünkü çalışanlar belirlenmiş görev ve sorumluluklarda aynı zamanda kendi becerilerini de geliştirdiklerini düşünürler (Caudron, 1995: 28-36). Ücretli olarak çalışmasına rağmen kendi işini yapıyor algısı da oluşturabilir. Bu algı aidiyet ve özdeşleşme oluşturarak örgütsel bağlılığın artmasını sağlayabilir. Bu çerçevede karar verme sürecine katılımın yanında ödüllendirme ve diğer fiziksel çıktıların kullanılması olumlu duyguları arttırabilir (Bordin vd., 2007: 37). Personel güçlendirme günümüz işletmelerinde işletme yöneticilerinin inisiyatif veya iradesiyle karşımıza çıkan bir kavram olmamaktadır. Değişen iş anlayışı ve rekabet çevresi işletmelerin işgücünü daha etkin kullanmasını, onu sınırlandırmadan saklı yetenek ve becerilerini de dikkate almasını gerektirmektedir. Aksi takdirde benzer kaynaklara sahip ve benzer yöntemlerle çalışan işletmelerin birbirine karşı sürdürülebilir rekabet avantajı sağlaması çok mümkün görülmemektedir. Kaynak tabanlı rekabet yaklaşımında işletmenin sahip olduğu tüm kaynakların rekabet aracı olarak kullanılması öngörülmektedir. Dolayısıyla işgücü kaynağı olan çalışanlarının yetenek ve becerilerinin ortaya çıkarılmasını sağlayacak önemli bir yaklaşım personel güçlendirme yaklaşımı olabilir (Daff, 2001: 502).

Personel Güçlendirme Kavramının Boyutları

Personel güçlendirmesini irdeleyen çalışmalara bakıldığında personel güçlendirmenin alanyazında bilişsel ve davranışsal açıdan çalışıldığı gözlenmiştir. Bilişsel açıdan personel güçlendirmeye bakan yaklaşımlar bireyin psikolojik

gereksinimlerinin karşılanma düzeyinin bilişsel şemalar üzerindeki rolünü vurgularken davranışsal yaklaşımlar örgütteki yönetim uygulamaları ve liderlerin davranışlarının personel güçlendirmedeki rolünü irdelemektedir (Honold, 1997: 202)

Davranışsal yaklaşımda personelin katılımının artırılması için nelerin yapılması gerektiği, hangi örgütsel uygulamaların yerleştirilmesi gerektiği, bu süreçte üst yönetimin davranışlarının ve yaklaşımının nasıl olması gerektiği üzerinde öneriler geliştirilmektedir. Personel güçlendirmenin sağlanması için örgütte yapılması gereken davranışlar vurgulanırken personel güçlendirmeyi engelleyecek uygulama ve yönetici davranışlarının da kaldırılması önerilir. Öncelikle bir durum değerlendirmesi yapılarak personelin algılarına başvurulur. Bu konuda çalışanları katılımdan uzaklaştıran, olumsuz algılara neden davranışlar özeleştirilerek kaldırılmaya çalışılır (Vogt ve Murrell, 1990: 8).

Bilişsel açıdan personel güçlendirme çalışmaları bireyin psikolojik özellikleri, ihtiyaçları, durumu gibi belirleyenler dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilişsel yaklaşım çerçevesinde personel güçlendirmenin değerlendirilmesi ve gerçekleşmesi bireyin etkisi, özyeterliliği, iradesi ve anlam algısına bağlı olarak gelişmektedir. Bilişsel yaklaşımda personel güçlendirmenin oluşmasında bireyin işine yüklediği anlam onun güçlenme düzeyini etkilemektedir. İş kavramı üzerinde yapılan çalışmalarda da yaygın olarak kullanılan bir boyut olan anlam algısı çalışanların işe yüklemiş olduğu değeri de belirlemektedir. İşin çalışan için anlam ifade etmesi çalışanın işine önem vermesini sağlamaktadır. İşin anlamlılığı kavramı personel güçlendirmenin anlam bileşenini açıklamaktadır. Çalışanlarda işe yönelik anlam algısının oluşturulması için örgütler birtakım uygulamalar yapmaktadır. Öncelikle işin hem kendileri hem de toplum için ne ifade ettiğini ortaya koyan süreçler belirlenerek bunların örgütte vurgulanması anlam oluşturmada etkili bir

stratejidir (Spreitzer, 2007: 1443). Güvenlik, sağlık, eğitim gibi bazı meslek gruplarının toplumda değerli bir konuma sahip olması işin özelliklerine dayalı anlam oluşturmaktadır. Bunun yanında bu meslekler gibi gözönünde olmayan fakat dolaylı olarak tüm toplumun ihtiyaçlarını karşılayan meslek gruplarının bu yönlerinin öne çıkarılması anlam oluşturmada etkili araçlar olarak kullanılabilir.

Personel güçlendirmenin bir diğer boyutu olan yetkinlik çalışanların bilgi, beceri ve yeteneklerini kullanabilme derecesini belirlemektedir (Spreitzer, 1996). Çalışanın bilgi, yetenek ve becerisini etkin olarak kullanabileceği şartların oluşturulması onun güçlendirilmesinde olumlu etkiye sahiptir (Menon, 2001). Bu ayrıca çalışanın özgüven kazanmasını sağlayabilir. Çalışanın karar verme süreçlerine etkin katılımının sağlanması yoluyla sahip olduğu bilgi, beceri ve yeteneğini kullanması kendini değerlendirmesini, eksik kaldığı boyutları görebilmesini ve imkan verildiğinde bunları geliştirmesini sağlayabilir. Çalışanların bu imkanları bulması ve hata yaparak öğrenmelerine imkan sağlanması onların korkularıyla yüzleşmelerini de sağlayabilir.

Personel güçlendirmenin bir diğer boyutu olan otonomi çalışanın işini belirlemedeki özerklik düzeyiyle ilgilidir. Yani belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda çalışanlar işin çerçevesini, süreçleri ve faaliyetleri belirleyebiliyorlarsa irade kullanabildiklerinden bahsedilebilir (Gagne ve Deci, 2005: 334). Çalışanların çerçevesini kendilerinin belirleyebildikleri süreçlerde tatmin düzeyleri ve dolayısıyla olumlu duyguları daha yüksek olabilir. Bir başkasının belirlemiş olduğu sınırlar içinde hareket etme zorunluluğu hemen hemen her bireyi tedirgin etmektedir. Bireyler genelde irade ve inisiyatif kullanabildikleri çerçevelerde kendilerini güvende hissederler. Bu açıdan çalışanlar kendi belirledikleri süreçlerle yürüttükleri işlerde daha fazla özdeşleşebilirler. Personel güçlendirmenin son boyutu olan etki boyutu ise çalışanın yapmış olduğu işin sonuçlarını etkileyebilme düzeyini ifade etmektedir.

Sonuçlarında etki düzeyi yüksek olan çalışanların personel güçlendirme düzeyinin de yüksek olabileceği düşünülebilir. Yani çalışanlara sonuçları etkileyebilecekleri gösterilirse ya da bunu tecrübe etme imkanları verilirse kendi kendilerini değerlendirerek bilgi ve becerilerini arttırmaları sağlanabilir. Bilişsel yaklaşım çerçevesinde çalışanların işinden anlam duyması, inisiyatif kullanması sonuçlara etki edebilmesi ve becerilerini tam anlamıyla işinde kullanabilmesi durumunda yani yetkinliğini kullanabilmesi durumunda personel güçlendirme algılarının yüksek olacağı değerlendirilmektedir (Lee ve Koh 2001: 684-695).

Personel güçlendirme bazı örgütsel belirleyenlerle ilişki içindedir. Örgütteki yetki devri düzeyi, sorumluluk verme ve alma, çalışanların gelişmesine yönelik programlar, sürekli ve şeffaf bilgi paylaşımı, bireysel karar alma yani inisiyatif kullanma, yenilikçilik gibi özellikler personel güçlendirmenin düzeyini etkilemektedir (Konczak vd., 2000: 301-313). Bu özellikler açısından örgütler kendilerini değerlendirmeli ve özeleştiri yapmalıdırlar. Her stratejik süreçte olduğu gibi mevcut durumun gözden geçirilmesi personel güçlendirme yaklaşımında da geçerlidir. Yukarıdaki özellikler açısından örgütlerin kendi durumlarının değerlendirmesini yaparak olumlu düzeylere çıkarmak için performans göstergeleri belirleyip faaliyetleri planlayıp çalışmalıdırlar (Eby vd., 1999: 463-483).

1.3. Kuramsal Çerçeve: Duygusal Olaylar Kuramı ve İşgören Güçlendirme-Psikolojik Sermaye İlişkisi

Weiss ve Cropanzano (1996) çalışanların iş çevresinde karşılaştıkları olaylara duygusal tepki ve davranışlar geliştirdiklerini iddia etmektedir. Alanyazına kazandırmış oldukları kuram da düşünceden ortaya konulmuştur. Bireyler bu durumda olumlu davranışlarla karşılaştıklarında olumlu duygular geliştirerek tutum ve davranışları şekillenebilir. Bireyler kendi içinde değerlendirmelere

göre, diğer bireylerle olan, gruplarla olan ve örgütle olan ilişkilerine göre duyguları değişebilmektedir (Ashkanasy, 2003). Duygusal olaylar kuramı 2000’li yıllardan itibaren alanyazında yaygınlaşan pozitif psikoloji yaklaşımının da temel vurgusu olan olumlu duygular ve olumlu davranışların etkileşim mekanizmasını açıklamak için kullanılmaktadır. Bireylerin örgüt içinde karşılaştıkları olayların duygularını şekillendirirken olumlu duyguların hissedilmesinde düşük düzeylerin bireylerin yaratıcılıkları üzerinde etkili olabileceği (Fredrickson, 2001) bu durumun yükseldikçe bireylerin işe yönelik olumlu yönde bilişsel şemalarını geliştirebileceği (Rank ve Frese, 2008), işe yönelik yenilikçi ve yaratıcı davranışları arttırabileceği gözlenmiştir. Bunun yanında olumsuz duyguların tamamen olumsuz sonuçlara da yol açmamaktadır. Forgas ve East (2003) olumsuz duygulara sahip çalışanların içinde buldukları çevreyi daha gerçekçi gözlemleyebildiklerini raporlamışlardır. Yöneticiler açısından bakıldığında olumsuz duygulara sahip yöneticilerin gerçekçi gözlemlere dayalı olarak risk alma davranışından kaçındıkları olumlu duygulara sahip olan yöneticilerin girişimci davranışlarının daha yaygın olduğu da gözlenmektedir (Mittal ve Ross, 1998). Olumlu duygularla yöneticilerin içinde bulunduğu çevrelerde fırsatları daha iyi teşhis ederek bunları değerlendirecek girişimlerde buldukları raporlanmaktadır (Ashkanasy ve Ashton-James, 2007).

Lizar ve Mangundjaya’nın (2015) yapmış oldukları çalışmada değişken ve belirsiz koşullarda faaliyet gösteren işletmelerde ihtiyaç duyulan olumlu yöndeki gelişmenin sağlanması için psikolojik sermaye ve güçlendirme olgularından yararlanılabileceği iddia edilmiştir. Stam (2012) yapısal güçlendirmenin çalışanların psikolojik sermayesini arttırabileceğini iddia etmektedir. Özellikle sağlık sektörü, güvenlik ve eğitim gibi zorlu şartlarda görev yapan çalışanların aidiyet ve iş memnuniyeti duymaları için ihtiyaç duyacakları psikolojik sermayenin yapısal güçlendirme faktörleriyle arttırılabileceği iddia edilmektedir.

Personel güçlendirme örgüt içinde hem liderlik hem de örgütün uygulamalarında çalışanların daha fazla rol almasını, kendi iş süreçlerinde insiyatif kullanmalarını, iş çevrelerini değiştirebilmelerini ifade etmektedir (Menon, 2011). İşin anlamlı hale getirilmesi için örgütün uygulamaları, liderlerin gayretleri çalışanlarda işin anlamlılığı duygusunu oluşturarak personel güçlendirmenin arttırılabileceği de düşünülmektedir. Ayrıca personel güçlendirme kavramı çevresinde çalışanın becerisini yani yetkinliğini kullanabileceği iş çevresinin çalışanların temel psikolojik gereksinimlerini tatmin ederek onları memnun edeceği de düşünülmektedir. Bu onların sahip olacağı olumlu duyguları arttırabilir. Personel güçlendirme çerçevesinde çalışanların yaptıkları işin sonuçlarına etki edebileceklerini görmesi ayrıca kendilerini gerçekleştirme ihtiyaçlarını da tatmin ederek onlarda oluşacak olumlu duygu düzeyini arttırabilir (Spreitzer, 1996). Personel güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde artan olumlu duygu düzeyi duygusal olaylar kuramı önermeleri doğrultusunda çalışanların kendilerine güven duymasına ve geleceğe umutla, iyi niyetle bakmasını sağlayabilir. Ayrıca personel güçlendirme çerçevesinde çalışanlara sağlanacak sorumluluk üstlenme, risk alma, hata yapma ve hatalardan öğrenme fırsatları çalışanların becerilerini görmesini, geliştirmesini ve geleceğe yönelik kişisel gelişim planlarını yapmasını da sağlayabilir (Menon, 2011). Bu boyut psikolojik sermayenin özyeterlilik bileşeninin personel güçlendirme yoluyla güçlendirilmesini açıklayabilir. Bu anlamda da bu fırsatları yakalayan çalışanların özyeterliliklerinin yüksek olacağı da değerlendirilmektedir.

2. YÖNTEM

Keşifsel yaklaşım kullanılarak duygusal olaylar kuramı çerçevesinde modellenen bu araştırmada literatür taraması kullanılmıştır. Amaçlarına göre araştırma sınıflandırmasında keşfedici ya da keşifsel araştırmalar olarak adlandırılan

araştırma türü araştırmacıların bilgi sahibi olmadığı değişkenler ve aralarındaki ilişkilerin ortaya konulmasını amaçlamaktadır (Okumuş, 2010). Özellikle gelecekteki muhtemel araştırma modellerinin oluşturulmasında kullanılan keşfedici araştırmalar değişkenler hakkında analitik inceleme fırsatı sunarken geniş bir bilgiler ortaya koyar. Bu çerçevede ulusal ve uluslararası alanyazında duygusal olaylar kuramı, personel güçlendirme ve psikolojik sermaye kavramlarıyla ilgili çalışmalar ayrı ayrı araştırılarak kavramların kendileri ve alt boyutları irdelenerek aralarında olması muhtemel ilişkiler keşfedilmeye çalışılmıştır.

Araştırma duygusal olaylar kuramı çerçevesinde günümüz değişken ve belirsiz özelliklere sahip iş çevresinde personel güçlendirme uygulamalarının psikolojik sermayeyi arttırabileceğini literatür taraması yöntemiyle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

İşletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etme çabaları kaynak temelli yaklaşım çerçevesinde tüm kaynaklarının etkin olarak kullanılmasına bağlı olarak gelişmektedir. Bu çerçevede işletmelerin güç çarpanı olarak tanımlanan insan kaynaklarının tüm bilgi, yetenek ve becerisinin işyerinde etkin olarak kullanılmasının sağlanması örgütlerin ve liderlerin uygulamalarına bağlı olarak gelişebilmektedir. Çalışanların bilgi, beceri ve yetkinliğini ortaya dökerek örgütsel uygulamalar, psikolojik rahatlık iklimi, liderin lider üye etkileşimi gibi stratejiler personeli güçlendirebilir. Liderlerin her geçen gün artan iş yükünün güçlü personellere sahip örgütlerde etkin ve verimli bir şekilde paylaştırılabilir ve gelecek için güçlü örgütler oluşturulabilir. Örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etme çabaları gelecek yönelimli aktiviteleri barındırmaktadır. Geleceğe yönelik amaç ve hedefleri olan örgütlerin umutları ve beklentilerinin de olması gerekmektedir. Örgütlerin beklenti ve umutları personeline dayalı

olarak gelişmektedir (Luthans vd., 2004: 143-160). Personelinin beklenti ve umutlarının arttırılması yukarıda ifade edildiği gibi örgütsel uygulamalar ve liderlik davranışlarıyla şekillenen personel güçlendirme yaklaşımıyla mümkün olabilir.

Çalışmayı özgün yapan önemli bir boyutu çalışmanın duygusal olaylar kuramına dayandırılmasıdır. Çalışanların duygusal varlıklar olduğu giderek daha fazla kabul gören bir gerçektir. Özellikle ülkemiz toplumu gibi kolektivist toplum özelliklerini taşıyan toplumlarda duygular çalışanların itici veya söndürücü gücü olabilir. Bu gerçeğin bilinmesi duyguların daha fazla irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Çalışanların beklenti ve ihtiyaçlarının doğru tahmin edilerek edilerek buna yönelik çözümler geliştirilmesi onları işlerinden memnun ve dolayısıyla mutlu edebilir. Mutlu çalışanların olumlu duygulara sahip olabileceği ve bunları motivasyon ve performansına dökebileceği, yenilikçilik ve yaratıcılıklarını etkin olarak kullanarak örgütünün verimliliğine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir (Weiss ve Cropanzano, 1996).

Alanyazın taramasında da sunulduğu üzere işletmelerin bu faaliyetler açısından kendisini özeleştiriyeye tabi tutması ve mevcut durumunu değerlendirmesi gerekli bir durum olmaktadır. Bu durum değerlendirmeleri genel de toplam kalite yönetim süreçlerinde iç paydaşlara uygulanan paydaş anketleriyle yapılabileceği gibi örgütün pazar portföyü, pazar oranı, müşteri memnuniyet düzeyleri ve geri dönüş oranları, ürün üretim süreçleri, üretim süreçlerindeki kayıplar, satış rakamları, işten ayrılma oranları gibi veriler kullanılarak da yapılabilir. Bu önermelerin desteklendiği bir çalışmada Turner vd. (2002: 715) işyerinde çalışanların hissedeceği olumlu duyguların onların iş tatminini, örgütsel bağlılık düzeylerini ve örgütleriyle bütünleşmelerini arttıracaklarını vurgulamışlardır. Bir başka çalışmada Cole vd. (2009: 467) çalışanların psikolojik sermayeye sahip olmasının olumlu duyguların etkisiyle onların stresle başetme becerilerini

arttırarak işten ayrılma niyetlerini düşüreceğini iddia etmişlerdir. Bu önerileri destekleyen bir başka çalışmada Rego vd. (2012) çalışanların psikolojik sermaye düzeyleriyle sinizm algıları arasında olumsuz ilişkinin olduğunu gözlemlemişlerdir.

Bu çalışmada literatür taraması olarak incelenen personel güçlendirme ve psikolojik sermaye ilişkisi özellikle emek yoğun ve inovasyon temelli sektörlerde incelenerek işletmeler için stratejiler geliştirilebilir. Bu açıdan duygusal olaylar kuramı çerçevesinde bu değişkenleri içine alacak araştırma modellerinin oluşturulması gelecek çalışmalar için muhtemel çalışma başlıklarından biri olabilir.

KAYNAKÇA

- Çankır, B. ve Yener, S. (2017). *İş' te Pozitif Davranış*. Konya: Çizgi Yayınevi
- Gooty, J., Gavin, M. , Johnson, P., Frazier, L., Snow, B. (2009). In the eyes of the beholder: Transformational leadership, positive psychological capital, and performance. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 15 (4): 353-367.
- Harder, J.W. (1991). Equity theory versus Expectancy theory: The case of major league baseball free agents. *Journal of Applied Psychology*, 76(3), 458-464.
- Jafri, H. (2012). Psychological capital and innovative behaviour: An empirical study on apparel fashion industry. *The Journal Contemporary Management Research*, 6(1): 42–52.
- Kanbur, E. (2017). Psikolojik Güçlendirme ve Örgütsel Özdeşleşme Arasında Birey-Örgüt Uyumunun Aracı Rolü, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2017 4(7): 63-82.
- Kanbur, E. (2018). Havacılık Sektöründe Psikolojik Güçlendirme, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1): 147-163.
- Kanbur A. & Kavuklu H. (2018), Psikolojik Sermayenin Yordanmasında İşyerinde Maneviyatın Rolü, *BMIJ*, (2018), 6(3): 17-35 doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i3.316>.
- Luthans, Fred (2002). Positive organizational behavior: Developing and managing psychological strengths, *Academy of Management Executive*, 57-72.
- Luthans, Fred and Jensen, Susan (2002). Hope: A new positive strength for human resource development, *Human Resource Development Review*, 1(3), 304-322.

- Luthans, F. and Youssef, C. M. (2004). Human. Social and positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(2):143–160.
- Luthans, F. Avolio, B., Walumbwa, F. and Weixing, L. (2005). The psychological capital of Chinese workers: Exploring the relationship with performance. *Management And Organization Review*, 1(2): 249-271.
- Luthans, Kyle and Susan, Jensen (2005). The linkage between psychological capital and commitment to organizational mission: A study of nurses, *The Journal of Nursing Administration*, 304-310.
- Luthans, Fred, Vogelgesang, Gretchen and Lester Paul (2006). Developing the psychological capital of resiliency. *Human Resource Development Review*, 5(1), 25-44.
- Luthans, Fred, Avolio, Bruce, Avey, James and Norman, Steven (2007). *Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction*, Leadership Institute Faculty Publications, 11.
- Luthans, F. (2011). *Organizational behaviour: An evidence-based approach*. New York: McGraw Hill.
- Madjar, N., Greg, Oldham and Pratt, M. (2002). There is no place like home? The contributions of work and nonwork creativity support to employees' creative performance. *Academy of Management Journal*, 45(4): 757-767.
- Menon, S.(2001). Employee empowerment: An integrative psychological approach. *Applied Psychology: An International Review*, 50(1):153-180.
- Merten, T. and Fischer, I.(1999). Creativity, personality and word association responses: Associative behaviour in forty supposedly creative persons. *Personality and Individual Differences*, 27(5): 933-942.

- Mumford, Michael, Connelly, Shane and Gladdis, Blaine (2003). How creative leaders think: Experimental findings and cases. *The Leadership Quarterly*, 14(4-5), 411-432.
- Peccei, R. and Rosenthal, P. (2001). Delivering customer-oriented behaviour through empowerment: an empirical test of HRM assumptions. *Journal of Management Studies*, 38 (6), 831-857.
- Peterson, S., Luthans, F., Avolio, B., Walumbwa, F. and Zhang, Z. (2011). Psychological capital and employee performance: A latent growth modeling approach. *Personnel Psychology*, 64(2), 427-450.
- Rego, A., Sousa, F., Marques, C., Pinha e C., M., (2012). Authentic leadership promoting employees psychological capital and creativity, *Journal of Business Research*, 65, 429-437.
- Saemann, R. (1992). The environment and the need for new technology, empowerment and ethical values, *Columbia Journal of World Business* 27, 3(4), 186-193.
- Seligman, M. and Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Shalley, C., Gilson, L. ve Blum, T. (2000). Matching creative requirements and the work environment: Effects on satisfaction and intentions to leave. *Academy of Management Journal*, 43(2), 215-223.
- Shalley, C. Ve Smith, J., P. (2001). Effects of social-psychological factors on creative performance: the role of informational and controlling expected evaluation and modeling experience. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 84(1), 1–22.
- Snyder, C. R., Sympson, S. C., Ybasco, F. C., Borders, T. F., Babyak, M. A., ve Higgins, R. L. (1996). Development and validation of the state hope scale, *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (2), 321-335.

- Snyder, Charles Richard (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13 (4) 249-275.
- Spreitzer, Gretchen (1996). Social structural characteristics of physiological empowerment. *Academy of Management Journal*, 39(2), 483-504.
- Spreitzer, Gretchen and Doneson, David (2005). Musings on the past and future of employee empowerment. *Handbook of organizational development*, 311-320.
- Stajkovic, A. and Luthans, F. (1998). Self-efficay and work related performance: A meta-analysis. *Physiological Bulltein*, 124Ç, 240-261.
- Stewart, M., Reid, G. and Mangham, C. (1997). Fostering children's resilience. *Journal of Pediatric Nursing*, 12 (1), 21-31.
- Strutton, David ve Lumpkin, James (1992). Relationship between optimism and coping strategies in the work environment. *Psychological Reports*, 71 (3), 1179-1187.
- Thomas, Kenneth ve Velthouse, Betty (1990). Cognitive elements of empowerment: An "interpretive" model of intrinsic task motivation. *Academy of Management Review*, 15(4), 666-681.
- Vogt, Judith and Murrell, Keneth (1990). Empowerment in Organizations: How to Spark Exceptional Performance, 5-8.
- Weiss, H. M., ve Cropanzano, R. (1996). *Affective events theory: A theoretical discussion of the structure, causes, and consequences of affective experiences at work*. In B. M. Staw & L. L. Cummings (Eds.), *Research in organizational behavior* (Vol. 18, pp. 1-74). Greenwich, CT: JAI Press.
- Yener, S. ve Arslan, A. (2017). *İş'te Kadın*. Ankara: Akademisyen.
- Yener, S. (2016). Özel Ortaöğretim Kurumlarında Paylaşılan Liderlik Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Psikolojik Rahatlık Algısının Aracı Değişken İlişkisi, Konya Örneği, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari

Youssef, Carolyn and Luthans, Fred (2005). Resiliency development of organizations, leaders and employees: Multi-level theory building for sustained performance. *Authentic Leadership Theory and Practice: Origins, Effects And Development*, 3, 303-343.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is getting hard for organizations to get sustainable competitive advantage in today's competition environment. Using all its resources makes it possible to challenge these difficulties according to the resource based competition approach. From this approach personal empowerment which is thought to be an effective strategy with using Staffs' knowledge, capability and experiences is seen as an alternative tool. Personal empowerment with practices of organization and leaders may meet necessities of staff and this can make them satisfied. These may enhance their positive emotions and other perceptions. Within frames of this research which is designed according to affective events theory it is suggested that positive emotions associated with personal empowerment may form positive expectations on staff and in organization. Self efficacy perceptions of empowered individuals may enhance their hopes. The effect of personel empowerment on psychological capital is suggested according to the heuristic model which is designed within frames of affective events theory.

Psychological empowerment is defined as the state of employees by which employees feel the level of control on their job (Spreitzer, 2007). Psychological

empowerment depends on the level of control on job in work environment. It has some dimensions as meaning, competence, self determinism and impact. Meaning is defined as the congruence level between job and employee's values and beliefs (Hackman and Oldham, 1980). Second component of psychological empowerment is defined as competence. Competence is defined as the self efficacy perceptions of employees about job related tasks. Third component, self determinism is defined as the level of determination behaviours of employees on job processes. The last dimension of psychological empowerment is called impact. Impact is defined as the degree of employees behaviours on outcomes of job.

Current changes in competition environment requires flexible organizations with high degree of adaptabilities. Especially ambiguous and harsh competition environment looks for ready organizations which react immediately in case of opportunities. Empowered employees can enhance this capability of organizations. Empowered employees may play important role in getting sustainable competitive advantage according to the researches.

Psychological capital is defined as the positive emotions regarding the future (Luthans et al.2007). Psychological capital is studied through 4 dimensions which are called self-efficacy, optimism, hope and resilience. All four of its dimensions develop through cognitional processes. Self efficacy as stated under psychological empowerment is defined as the degree of perceptions of employees in a particular domain regarding their capabilities. Second dimension optimism is defined as attributions of employees when they face a event especially in negative mood (Seligman et al., 2000). Third dimension hope is defined as the efforts of placing alternatives to succeed with high desires. The fourth dimension resilience is defined as feeling of endurance when faced with negative events.

According to the affective events theory positive emotions are thought to emerge through personal empowerment practices in organizations and it is thought to create optimism and hope which are dimensions of psychological capital. With the help of psychological capital employees may feel positive about their organizations. Their engagement and commitment may increase. Also turnout rates in organization may decrease.

Method

The research which is designed within frames of affective events theory is trying reveal the relationship between personal empowerment and psychological capital with using heuristic approach. Literature review is conducted on national and international current literature including field researches. Service sector and technology sector which base on innovative techniques might be selected as sample group.

Findings (Results)

Positive relationships are found according to the results of literature review. Especially dimensions of psychological empowerment as meaning, competence, self determinism and impact are thought to associated with dimensions of psychological capital which are stated as self-efficacy, optimism, hope and resilience.

Conclusion and Discussion

Today's harsh competitive environments presents difficult conditions to organizations day by day. Organizations operate at these environments may enhance their sustainable competitive advantage through empowering their employees. Like any other theories within frames of behavioral approach

affective events theory calls more research about the role emotions in organizations.

The research is designed as heuristic model within frames of affective events theory. And the results which are gathered through literature review presents concrete results which confirm our suggestions. According to the results it is thought that with efficient practices of personal empowerment positive emotions may emerge. But field studies including surveys and other techniques including psychological capital, psychological empowerment and moderator variables are suggested to validate our results. For method selection structural equation models are suggested to practice these kind of researches.

TÜRKİYE’DE 1965 YILINDAN SONRA ORTAYA ÇIKAN SİYASİ ÖĞRENCİ HAREKETLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL SEBEPLERİ

Salih Sefa AYDEMİR*

Öz

Türkiye’de 1960’lı yılların sonları; büyük öğrenci hareketlerinin başlayıp yayıldığı, ülke gündemini uzun süre meşgul eden dönem olmuştur. Türkiye’de köyden kente göç ile birlikte sosyal hareketliliğin ve kültür değişimlerin/çatışmaların arttığı bu dönemde üniversite ve öğrenci sayıları da hızla artmıştır. Bu artış oranına paralel bir şekilde eğitim öğretim altyapı gelişmemiştir. Büyük umutlarla yükseköğretime başlayan gençlerin bir kısmı; okulların fiziksel yetersizlikleri, araç-gereç ve ders kaynağı eksikliği, kredi yetersizliği, ekonomik sıkıntılar ve gelecek kaygıları nedeniyle çeşitli çözüm arayışı içerisine girmişlerdir. Eğitim şartlarının yeniden düzenlenmesi amacıyla yola çıkan gençler, mevcut olumsuz şartların bir türlü değişmemesi nedeniyle ülke yönetimini sorgulamaya başlamışlardır. Bu dönemde çeşitli ideolojik sol akımların da etkisiyle giderek marjinalleşmeye ve şiddete yönelmeye başladılar. Başlangıç dönemindeki eğitimde reform ve şartlarının düzeltilmesi taleplerinin yerine, zamanla ideolojik örgütlerin de yönlendirmesiyle zor kullanarak ülke siyasal rejimini değiştirmeye yöneldiler.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Gençlik, İdeoloji, Reform

SOCIO-CULTURAL CAUSES OF POLITICAL STUDENT MOVEMENTS OCCURRING AFTER 1965 IN TURKEY

Abstract

The late 1960s in Turkey was a period in which large student movements started and spread across the country and occupied the agenda of the country for a long time. In this period in which social mobility and cultural changes/conflicts increased along with migration from village to city in Turkey, the number of universities and students also increased rapidly. Education infrastructure had not developed in line with this increased rate. Some of the young people who started higher education with great hopes sought various solutions to the problems related to the physical inadequacy of schools, lack of equipment and course resources, insufficient credit, economic problems, and future concerns. Young people, who set out with the aim of rearranging their educational conditions, started to question the administration of the country as the existing negative conditions did not change. During this period, under the influence of various ideological leftist movements, they started to become increasingly marginalized and resort to violence. Instead of their demands for reform and improvement of the conditions in education in the early period, under the guidance of ideological organizations, they turned towards changing the political regime of the country by using force.

Keywords: *University, youth, ideology, reform*

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden itibaren Cumhuriyet ile hız kazanan dönemde; batılı usullere göre şekillendirilmeye çalışılan devlet sisteminin modernizasyonunda görev alacak kadronun yetiştirilmesi için, yeni esaslara dayalı modern eğitim kurumları açma teşebbüsleri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yükseköğretime önem verilmiş, zaman içerisinde yükseköğretimi düzenleyici birçok karar alınmıştır. Üniversitelerin eğitim durumunu inceleyen Atatürk, eğitimin geleceğinden ümitli olduğunu vurgulayıp, bu konuda kendimize güvenin önemli olduğuna işaret etmiştir (İzgi,

1984: 275). Ancak 1965’li yıllardan itibaren Türk yükseköğretim sistemi içerisinde baş gösteren üniversitelerdeki öğrenci olayları kamuoyunu da derinden sarsacak siyasi-ideolojik olaylara kaynaklık etmeye başlamıştır. Kısa bir süre içerisinde küresel bir karakter kazanan üniversitelerdeki öğrenci hareketleri; ortaya çıkış nedenleri ve biçimsel olarak ülkeden ülkeye, hatta aynı ülke içerisindeki üniversitelerde bile farklılık göstermektedir (Arent, 1996: 15). Zaman içerisinde çeşitli etkenlere bağlı olarak mahiyet değiştirdiği gözlenen, altyapısı olmayan tepkisel bir hareketmiş gibi gözükken gençlik hareketlerinin arka planına bakıldığı zaman çeşitli itici nedenler görülmektedir (Adasal, 1969: 296). Bu itici sebeplerin en önemlileri olarak kategorize edebileceğimiz, ülkeden ülkeye farklılaşma gösteren ideolojik, ekonomik ve yapısal sorunlar, yükseköğretim kurumlarının önem derecelerinin artmaya başladığı andan itibaren karşılaştıkları, devamlılık arz eden, bir türlü çözümlenemeyen problemler olarak ortaya çıkmaktadır.

2. ÖĞRENCİ MUHALEFET HAREKETLERİNİN ÇIKIŞ NEDENLERİ:

2.1. İdeolojik Şartlanmalar

İdeoloji kelimesi, Latince idea (fikir) ve logy (bilim) kelimelerinden türemiş olup “fikirlerin bilimi” anlamına gelmektedir (Heywood, 2011: 22; Topakkaya, 2007: 165; Öztürk, 2007: 64). İdeoloji kelimesi ilk kez 1796 yılında Fransız düşünür Destutt de Tracy tarafından kullanılmıştır (Heywood, 2010: 46; Duman, 2006: 164; Örs, 2009: 2). Kavram olarak çok farklı tanımları olan, nesnel olmayan bir düşünce ürünü olarak akademik, sosyal ve politik alanda çok kullanılan ideoloji kelimesi genel olarak etkin otoriteye meşruluk kazandırmaya yarayan doğru fikirler ya da bir siyasi otoriteyi meşrulaştırıcı yanlış fikirler olarak tanımlanmaktadır (Çeğin ve Arlı, 2004: 3; Kazancı, 2006: 68; Çetin, 2001: 2001;

Olgun, 2009: 86). Ancak ideolojiler üst yapıya sesini duyurabilme aracı olarak, idare edilenler arasında daha çok rağbet görmüşlerdir (Mardin, 1992: 16).

Bu bakış açısına göre ideolojinin; sistematik bir fikir yapısı ve anlatısını içerdiği için olumlu olabilen, gerçekleri tam anlamıyla yansıtmayan uygulamaları meşrulaştırma yoluna dönüşebilen bir yapıyı ifade etmesi nedeniyle de olumsuz yönü vardır (Mardin, 1993: 14). Friedrich Engels ve Karl Marks da ideolojiyi olumsuz anlamıyla tanımlayarak, *yanlış bilinç* olarak nitelendirmiştir (Atılğan, 2001: 12; Güngör, 2001: 232; Olgun, 2009: 87).

Lenin (2003) ise, ideolojiyi olumlu anlamda kullanarak, bu durumu yapıtlarında yansıtmıştır. Ona göre insanoğlu, burjuva ideolojisi ve sosyalizm dışında üçüncü bir ideoloji yaratmamıştır ve sınıflara bölünmüş bir toplumda, sınıf niteliği taşımayan ya da sınıfların üstünde bir ideoloji olması mümkün değildir (Lenin, 2003: 43; Mardin, 1993: 40). Çeşitli ideolojilerin XIX ve XX. yüzyılda geniş alanlara yayılması şu gelişmelerin sonucu olarak ifade edilmektedir (Köknel 1996: 19):

- Yeni yayın araçlarının gelişmesi,
- Yeni eğitim sistemlerinin gelişmesi,
- Aydın kesimin toplumda fikir üreticisi olarak giderek önem kazanması,
- Sosyal çalkantılar,
- Endüstri toplumunun insanları köksüzleştiren etkileri.

Endüstri toplumlarının en önemli özelliği toplumsal farklılaşmadır. İdeoloji de farklılaşmış toplumların bir fikir yapısı, önemli toplumsal ayırımların belirmeye başladığı çağdaş toplumun, kendine bir yaşam alanı bulma çerçevesidir. Ancak, farklılaşmış toplum içinde kurulacak yeni çerçevenin, toplumun tüm katlarına mı, yoksa yalnız birine mi çağrıda bulunacağı konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Marksizm, proletaryaya seslenerek, burjuvaziyi düşman olarak görmüş; faşizm, sınıf çatışmasının yüzeysel olduğu gerekçesiyle halkı birleşmeye

davet etmiştir. Ama her iki akım da yeni bir toplum bütünü ve imgesi yaratmaya çalışmıştır (Mardin, 1993: 119-139).

Öğrenci muhalefet hareketlerinin çıkış nedenleri arasında, ideolojik şartlanmalar önemli bir yer tutar. Birçok yerde kaldırımlara ve barikatlara inen ideoloji, alışılmış birçok sosyal değerın parçalanmasına yol açmıştır (Cohn-Bendit, 1987: 9). Öğrenci muhalefet hareketlerinin ideolojik boyutu, homojen bir nitelik taşımamaktadır (Kışlalı, 1974: 23-34). İdeolojik kaynaklar, bu hareketlerde kullanılan slogan ve yayınlanan bildirimlerde de görüldüğü gibi çok çeşitlidir (Ural, 1976: 203).

Aydın (2009)’ın belirttiği gibi dünya üzerinde etkin olan ideolojiler genel olarak şu şekilde sınıflandırılır;

- Marksist- Leninist- Maoist ideolojiler
- Milliyetçi (etnik kaynaklı) ideolojiler
- Dini kaynaklı ideolojiler
- Kapitalizm-Liberalizm ve Demokrasiye dayalı ideolojiler

Bu hareketlere katılanlar arasında; kendi blokları arasında bile saflaşmaların kaçınılmaz olduğu Marksist-Leninistlerin, Mao’nun kültür devriminden etkilenen Maoistler, Stalinistler, Enver Hocacılar, Che sempatizanları, Fidelist ya da Proudhon ve Bakunin’den esinlenen Gauchiste öğrenci gruplar bulunuyordu (Kılıç, 1990: 35; Yalçın, 1977; 48-52). Çoğu zaman sosyalist örgütlerle karşı karşıya gelen Anarşist veya milliyetçi, muhafazakâr gruplar da üniversite öğrencileri arasında oldukça fazla sayıda taraftar bulmuşlardı. Kendiliğinden gelişen bu olaylar karşısında paniğe kapılan otoriteler statükoyu savunan grupları kullanarak, bu örgütlere el atmaya çalışmışlardır (Gençlik Hareketleri, 1969: 8).

Eski düzene karşı eyleme geçen, homojen bir yapı göstermeyen gençlik hareketlerine katılanların oluşturduğu devrimci grupların ortak ideolojik noktaları ise; burjuva-kapitalist düzene karşı olmak idi (Gençlik Hareketleri, 1969: 6). Dünya üzerinde var olan ideolojik dağınıklık Türkiye'deki öğrenci grupları ve hareketlerine de yansımıştır.

İdeolojinin toplum ile ilişkisi incelenirken, dikkate değer bir nokta da ideolojinin gelişmekte olan ülkelerde öncü rolü oynamasıdır. Yeni kurulan veya gelişmekte olan bazı ülkeler; toparlayıcı etkisinden yararlanmak için farklı ideolojik altyapılar oluşturmaya çalışmıştır. Buna; Türkiye'de Kemalizm, Endonezya'da Sukarno'nun Marhaenizm'i, Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın Mısır Sosyalizmi örnek olarak gösterilebilir (Mardin, 1993: 119-139). Tezcan (2000)'a göre dönemsel olarak Türk gençliğinin durumu şu şekilde ifade edilebilir;

- 1923'lü yıllar: Modernleşmeci/ İnkılapçı, yenilikçi, (Kemalist)
- 1950'li yıllar: Çoğulculuk ve demokrasiden yana
- 1960'lı yıllar: Devrimci/ Global yönelimli.
- 1970'li yıllar: Örgütlü/ Aşırı politize
- 1980'li yıllar: Örgütsüz/ Tüketici
- 1990'lı yıllar: Apolitik/ Hedonist, bireysel şiddet eğilimli/ Global etkilere açık.

Kemalizm; sistemi yeniden inşa edilen ülkenin kalkınması ve çağdaşlaşması için gerekli olanların yapılmasını öngören, özünde gelişim ve sürekli oluşum barındıran Batı'ya dönük bir ideolojidir (Yılmaz, 2005: 164-167; Demiray, 1997: 7). CHF'nin 15–23 Ekim 1927 tarihleri arasında yaptığı İkinci Kurultayında cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi olan, 10–18 Mayıs 1931 tarihli Üçüncü Kurultayında da laik, devletçi ve devrimci ilkeleriyle genişletilerek, önce partinin programına, 1937'de de anayasaya konularak, Kemalist çağdaşlaşma ideolojisi oluşturulmaya çalışıldı (Tunçay, 1981: 311; Karpat, 2010: 192). Daha sonra, *Kemalizm'in prensipleri* olarak belirlenen bu altı ilke tüm ülkeye mal edildi.

Kemalizm, 1920’li yıllardan 2000’lere dek uzanan süreçte kendi sistematik siyasal pratiğini ve düşünsel altyapısını oturtmaya çalışan bir ideolojidir (Aslan, 1992: 131; Kahraman, 2011: 35-76).

1960’lı yıllarla birlikte değişen dünyaya paralel olarak Türkiye’nin yapısı da değişmiş ve farklılaşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dünyada görülmeye başlayan ideolojik bloklaşmalar Soğuk Savaş’ın da katkısıyla tüm dünyada, yaşamın her alanında hissedilmiştir (Chomsky, 1998: 9). Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren gittikçe artan köyden kente göç olayı, 1960’lardan sonra gecekondularda ikinci kuşağın yetişmesi ile kent yaşamı içinde kendilerine yeni bir yol arayışında olan bir neslin doğmasına neden olmuştur (Yasa ve Bozkurt, 1974: 47; Keleş, 2008: 581-594). Bu dönem içerisinde başlayarak günümüze kadar en fazla göç alan iller İstanbul başta olmak üzere, Ankara ve İzmir gelmektedir. Türkiye’de bu göç süreci sonucunda; kimliklerini geldikleri köy ya da taşradaki yöresinden değil, öğrenci olmakta bulan birçok genç için artık okul, yaşamlarının şekillenmesinde en önemli unsur haline gelmiştir (Bayhan, 1997: 113-121). Bu kimlik değişiminde akrabalık, hemşerilik ilişkilerinin yerini iş ilişkileri/ ikincil ilişkiler almıştır. Bu gençlerin bir kısmı mezun olduktan sonra iş bulamamakta, bir kısmı işsiz kalma korkusuyla aldıkları üniversite eğitimiyle orantılı olmayan işlerde çalışmak zorunda kalabilmektedirler (Şener, 1991: 105; Meray, 1968: 289-293). Üst bir sınıfa dâhil olamama veya istedikleri hedefleri tam manasıyla gerçekleştirememeleri üzerine mevcut sisteme karşı tepki oluşmaya başladı. Bir zamanlar devlet kadrolarında saygın bir konumda olan aydın grup ise, bu bağlarını koparmış, kalemleriyle yaşamlarını kazanma yoluna girmişlerdir. Böylece ideolojilerin yayılması konusunda gerekli olan hoşnutsuz, farklılaşmış toplumsal ortam yaratılmış oldu (Mardin, 1993: 119-139).

Türkiye’de, Şefik Hüsnü (1887- 1959) liderliğinde legal olarak kurulan “Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası” ile başlayan Komünist hareketler, 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile yasaklanması sonucu sol düşünce yeraltına inmiştir (Sayılğan, 2009: 60; Eren, 1993: 29). Bu tarihten çok partili sisteme geçene dek gelişen süreçte, öğrenci hareketlerinin ideolojik yönü milliyetçilik olarak göze çarpmaktadır (Bakındı, 2001: 5). 1934–1935 yılları arasında uluslararası faaliyetleriyle varlığını sürdüren komünistler, 1944 yılında Orhun isimli dergide yayımlanan iki açık mektupla deşifre olmuşlar, bu durum da Milliyetçi ve Turancı görüşlerin bir cephe olmasına yol açmıştır (Taylak, 1969: 163).

Türkiye’de çok partili sisteme geçişle birlikte, değişik siyasi görüşe sahip olan bireyler, kendilerini ifade etme arayışlarına girmişler; ancak, parlamentarist sistemin etkin olarak çalışmaması, ülkenin gittikçe yoğun bir şekilde siyasallaşmasına ve sonuçta kamplara ayrılmasına yol açmıştır (Türkdoğan, 1996: 316). 1961 Anayasası oluşturulurken hedeflenen kısmi demokratik ortamla özgürlüklerin genişletilmesi düşüncesi öğrenci derneklerinin giderek politikleşmesi eğilimini de beraberinde getirmiştir (Akman, 2012).

Genel olarak, 1968’in, siyasal ve ideolojik görüş farklılıklarının yasal siyasi partiler içinde yoğunlaştığı bir yıl olduğu belirtilir. Bununla paralel olarak, bu dönemde Türkiye’deki siyasal eğilim, sağ-sol-muhafazakârlık olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, etkisini en çok 1960–1980 arasındaki dönemde göstermiş, ideolojik görüşler kendi aralarında birçok fraksiyona ayrılırken, çok sayıda yasadışı örgüt türemiştir. Türkiye İşçi Partisi de (TİP), gençlik hareketlerinde sosyalist ideolojiyi algılama, hayata geçirme, yayma ve kimikleştirme süreçlerinde önemli rol oynamıştır (Babuş, 2010: 28; Akalın, 1995: 95-98). Bu partinin gençlik örgütü olarak bilinen Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF),

gençlerin Sosyalist ideoloji ile tanışmasında en etkin kurum olmuştur (Beyaz Kitap, 1973: 19; Feyizoğlu, 2004: 111-120).

Gençlik hareketlerini ideolojik tercihlerinin çıkış noktasında kapitalizm ve Amerikan karşıtlığı önemli bir yer tutmaktadır (Dünyada Türkiye’de Devrimci., 1970: 2; Dünya Türkiye Gençlik Devrim, 1970: 18). Bu karşıtlık düşüncesi, Türkiye’de sosyalizmin diğer alternatifler içinde en etkili tercih olarak öne çıkmasını sağlamış, bu ideal daha sonra çeşitli dallara ayrılarak silahlı sol gruplara dönüşmüştür (Kongar, 1998: 169). Gençlik hareketlerinin önüne geçmek için sert emniyet tedbirlerinin alınması ve karşıt görüşlü öğrencilerin kullanılması, şiddetin dozunun artmasına ve ideolojinin daha radikal bir çizgide algılanıp, anarşist uygulama arayışlarına yol açmıştır.

Türkiye’de 1960–1970 yılları arasında yoğun olarak yaşanan kırsal alanlardan kentsel alanlara göç olgusunun taşıdığı ekonomik ve sosyal sorunların; örgütlenme çabası içindeki kırla bağlantısı devam eden işçi sınıfında, ideolojinin algılanması ve yaşanmasında etkili olduğu ifade edilmektedir (Höke, 1989: 17). İdeolojiyi daha çok sisteme kendini kabul ettirme ve bir güçlülük simgesi olarak algılayan kırsal kesimden gelen öğrenci taleplerinin, üniversite içi şiddet dozunun giderek artmasının da nedenlerinden biri olduğu gözlenmiştir (Akman, 2012). Bu noktada öğrenciler için ideoloji; önemli toplumsal olayların ortaya çıkmaya başladığı çağdaş toplumda, kendine bir yaşam alanı bulma, kurulu düzenin reddi çabalarının önemli soyut bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu toplumda gözlenen koşullar içinde, bireylerin toplumdaki koparak yabancılaşması olgusu da belirlemekte ve ideoloji de gerek yabancılaşmış aydının gerek sokaktaki yabancılaşmış bireyin ve gerekse de gelecek kaygısı taşıyan öğrencilerin korku ve kaygılarına bir cevap olmaktadır (Mardin, 1993: 133).

2.2. Sosyo-Ekonomik Sorunlar

Ekonomik sorunlar toplumsal olayların çıkışında başlıca nedenler arasında yer almaktadır. Orta çağ toplumlarında iyi bir eğitim almak; ekonomik sorunları aşmak, maddi servete sahip olmak dikey hareketlilik içinde üst gruba yükselme gayesini gerçekleştirmede önemli bir araç olarak görülebilmekteydi (Doğan, 2008: 232). Orta çağ üniversitelerinde, bazı istisnai durumlar dışında, soylu çevreler okul içinde sayıca çoğunlukta (çoğu kez %5, en iyi olasılıkla da %10–15) değildi (Charle ve Verger, 2005: 30). Bu dönemde bu sosyal grup, üniversite eğitimini bir kültür ve kariyer yolu olarak tercih etmemekteydi. Alt gelir grubunda olan halkın büyük bir bölümü de ekonomik açıdan yükseköğretimin maliyetini karşılayacak durumda değildi. Bu nedenle yoksul öğrenciler de üniversitelerde sayısal olarak her zaman azınlığı oluşturuyorlardı. Örneğin, yoksul öğrenciler, XV. yüzyıl Alman Sanat Fakülteleri'ndeki öğrenci sayısının ancak %20'sini teşkil etmekteydi (Charle ve Verger, 2005: 31).

Bu dönemde öğrenciler, yaşamlarını sürdüreceği maddi gelire sahip olarak, üniversite eğitimini, sosyal olarak ilerlemenin bir yolu olarak görüyorlardı. Oxford'da XVI. yüzyıl sonunda, halk çocukları, toplam üniversite öğrencilerinin %55'ini oluşturuyordu. Fransa'da, sosyal hiyerarşizasyon, öğrenimlerin eşit olmayan fiyat ve sürelerinde belirgin bir şekilde görülür. Üç yıllık hukuk lisansının ücreti 570 Frank iken, bir yıllık eğitim lisansında 150 Frank, tıp doktorasında 1300 Frank, edebiyat doktorasında ise 140 Frank'tır (Charle ve Verger, 2005: 63,95).

Batı ekonomileri, Sanayi İnkılabı sonrası büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu sürece daha güçlü ve etkili bir dalga olarak eklenen kapitalist politikalar doğrultusunda dünya savaşları, soğuk savaş ve küreselleşme sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar ile dünyanın siyasi ve ekonomik yapısı farklı bir görünüm

kazanmış, emek ve sermayenin serbest dolaşımı sonucu ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonunu hızlandırmıştır (Gürses, 2007: 60). 1960’lı yıllardan itibaren dozu gittikçe yükselen protest öğrenci hareketlerinin çıkış nedenleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kapitalist batı ülkelerindeki üniversitelerden daha ziyade, Türkiye de dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin üniversitelerinde çıkan olaylarda ekonomik sorunlar önemli bir neden teşkil etmektedir. Ekonomik olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmede zorluk çeken öğrencilerin üniversite yöneticilerinden istekleri şunlardır (Bayhan, 1997: 254);

- Harçların kaldırılması veya düşürülmesi
- Kitap fiyatlarında indirim yapılması
- Yurtların kapasitesinin artırılması
- Öğrencilere verilen burs/kredi miktarlarının yükseltilmesi
- Giyim ve yiyecek yardımı yapılması

Dünyadaki bazı ülkelere zenginlik, refah getiren ekonomik dönüşüm süreci diğer ülkelere ise gelir dağılımında eşitsizlik, kutuplaşma, yoksulluk olarak yansımıştır. Bu ekonomik ve toplumsal zıt dönüşümler, bazı toplumsal kesimlerin kalıcı şekilde yoksulluk tehdidiyle karşı karşıya kalmasına, toplumdan dışlanmaya, marjinalleşmeye neden olmuştur (Gürses, 2007: 60).

Türkiye Devleti için de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ilk dönemlerde ana hedef sanayileşme yoluyla toplumsal refahı artırmaktır. Ancak 1960’lı yıllar yapısal bir dönüşüm dönemi olmuştur (Kuyucuklu, 1993: 199). Siyasi ve toplumsal yapıda köklü bir değişime neden olan 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrası planlı ekonomiye geçiş devresi başlamasına rağmen sorunlara kalıcı çözüm üretilenmemiş, batı ülkelerinden daha fazla dış borç alınması yoluna gidilmiş, ekonomi küçülüp işsizlik artmıştır (Tokgöz, 2009: 162-169; Boratav, 2009: 122; Kurtoğlu, 2012: 521).

Tablo 1: Türk Ekonomisinde Ekonomik Göstergeler (1960–1980)

Yıllar	Büyüme %	İşsizlik %	Dış Borçlar (Milyon Dolar)	Enflasyon %	GSMH (Milyon Dolar)
1960	3.4	9.6	5021 mil. TL	5.4	7554
1961	2.0	10.1	5499 mil. TL	2.7	8019
1962	6.2	10.7	6590 mil. TL	5.7	9323
1963	9.7	9.8	7704 mil. TL	4.3	10814
1964	4.1	9.0	964	1.2	11544
1965	3.1	8.2	1051	8.1	12420
1966	12.0	7.2	1149	4.8	14799
1967	4.2	6.0	1286	7.6	16428
1968	6.7	5.7	1502	3.2	18210
1969	4.3	5.5	1678	7.2	20373
1970	4.4	6.4	1891	6.7	18326
1971	7.0	6.8	2177	15.9	17428
1972	9.2	6.3	2291	18.0	22439
1973	4.9	6.8	2654	20.5	28506
1974	3.3	7.3	2901	29.9	39132
1975	6.1	7.6	4291	10.1	48281
1976	9.0	9.0	6920	15.6	54733
1977	3.0	10.0	10935	24.1	62158
1978	1.2	10.1	13925	52.6	68383
1979	- 0.5	8.9	13439	63.9	76605
1980	- 2.8	8.3	15734	107.2	69749

Not: Ramazan Kurtoğlu, (2012). **Türk Ekonomisi (1838-2010)**, Ankara: Sinemis Yayınları, s.520-521.

Ekonomik sorunların çözülememesi; kırsal alandan büyük kentlere göçün artmasına, ülke içindeki gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler

arasındaki farkın daha fazla derinleşmesine ve yoksulluğa bağlı hoşnutsuzluğun artmasına yol açmıştır.

Tablo 2: Yıllara Göre Kredi Müracaat ve Tahsis Miktarları;

Yıllar	Kontenjan Sayısı	Başvuru Sayısı	Tahsis Sayısı	Kredi Alan Öğrenci Sayısı	Aylık Kredi (TL)
1962	2110	7351	2031	1700	250
1963	2730	5994	2721	2220	250
1964	1929	6721	1720	1541	250
1965	1801	6468	1780	1509	250
1966	1650	6704	1634	1389	250
1967	2183	6667	2149	1826	250
1968	2000	7414	2173	1815	350
1969	2500	9141	2569	2432	350
1970	2500	9311	2434	2256	350
1971	3000	11525	3101	2573	350
1972	3000	11937	3709	2856	350
1973	11744	11744	11645	9470	350
1974	16893	16893	16893	13828	500
1975	25000	32511	30189	24548	500
1976	30000	31314	28475	22781	500
1977	30000	47838	45989	33060	500–700
1978	35000	42200	39235	29317	800
1979	50000	45735	40482	32864	1000
1980	50000	41230	39506	28775	1500

Not: **YURTKUR’un Tarihçesi**, (1998). Ankara: Yurtkur Yayını, s.152; **Gençlik Sorunları Yönünden Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu**, (1968). Ankara: Yurtkur Yayın No.5, İş Matbaacılık, s.15.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; 1960 sonrası hükümetlerin öğrencilere tahsis ettiği burs sayıları ve miktarları günün koşullarına göre çok

yetersiz olup, öğrenciler devamlı olarak maddi imkânsızlık içindedirler (Uluşu, 1966: 16; Yurtkur, 1967: 23). Burs alamayan öğrenciler arasında da büyük bir oranda sabit ücretliler grubunun olduğu ve bu grubunda enflasyonist baskı sebebiyle gelirlerinin reel piyasa koşullarında hemen eridiği düşünülürse bu sorun daha net bir şekilde karşımıza çıkar (Gürses ve Gürses, 1997: 408).

1950 sonrası kurulan hükümetlerin daha çok yerli sanayiye yönelik uygulamalarda bulunması, ihracata yönelik uygulamalarda zayıf kalması, teknoloji ve gerekli temel malzeme için dışa bağımlı olan ülkede yükselen petrol fiyatları nedeniyle de önemli döviz kaybı olmuş, kısa bir süre sonra ekonomi darboğaza girmiştir (Boratav, 1989: 327; Hiç, 2002: 547). Bu durum, toplumsal huzursuzlukların ortaya çıkmasına, artış gösteren grev ve lokavtlar yüzünden çalışma barışının bozulmasına, ücretlerde düşüşe, işsizliğin artış göstermesine neden olmuştur (Zürcher, 2000: 396).

Ekonomik açıdan acilen radikal kararların alınması gerektiği bu dönemde; kısa süreler başta kalabilen hükümetlerin siyasi iradesizliği, artan enflasyonist baskılardan bunalan kitleleri propagandaya açık hale getirmiştir (Türkiye’de Anarşi ve Terörün Gelişmesi, 1982: 99). Bu ortamda, yükseköğrenim kurumlarına giremeyen ya da girdiği halde ekonomik zorluk çeken öğrenciler mezun olduklarında hak ettikleri işleri bulamamaları karşısında büyük ölçüde şiddetin girdabına sürüklenmişlerdir (Can, 1996: 535; Keleş ve Ünsal, 1982: 90).

Tablo 3: Ailenin toplam aylık gelirlerine göre eylemcilerin eğitim durumları (%)

Eğitim Durumu	Eylemcinin Ailesinin Aylık Geliri											
	1000-2000		2001-3000		3001-5000		5001-7000		7001-10000		10000 - +	
	Sol	Sağ	Sol	Sağ	Sol	Sağ	Sol	Sağ	Sol	Sağ	Sol	Sağ
Lisede Birkaç Yıl Okudu	23.8	5.0	22.2	32.3	23.3	28.1	25.0	40.7	30.0	28.6	0.0	25.0
Lise Mezunu	0.0	5.0	22.2	6.5	14.0	25.0	25.0	11.1	30.0	14.3	42.9	8.3
Yüksek okul Veya Üniversite de Birkaç Yıl Okudu	38.1	60.0	18.5	25.8	27.9	21.9	12.5	18.5	20.0	28.6	57.1	41.7
Yüksek okul veya Üniversite Mezunu	0.0	5.0	0.0	9.7	7.0	7.6	0.0	0.0	10.0	0.0	0.0	16.7

Not: Veriler, Doğu Ergil, (1980). **Türkiye’de Terör ve Şiddet, Yapısal ve Kültürel Kaynakları**, Ankara: Turhan Kitabevi, s.154’ten düzenlenmiştir. Verilerde sadece Lise ve Üniversite çağındaki eylemciler alınmıştır.

Türkiye’de hükümetlerin 1960 sonrası toplumun tüm kesimlerinin gelirlerini artırıcı politikalar uygulama çabalarına rağmen, siyasi istikrarın bir türlü sağlanamaması önemli toplumsal çatışmaları da beraberinde getirmiştir (Dericioğlu, 1980: 98). Türkiye’de sosyo-ekonomik değişimlerin getirdiği sorunlardan bazıları oluşum sırasına göre şunlardır:

- Kırsal alandan büyük kentlere göçün artması
- Gecekondulaşmanın getirdiği sosyal sorunlarda artış
- Plansız nüfus artışına paralel olarak yeni iş imkânlarının yaratılmaması, sürekli artan işsizlik oranları

- Hoşnutsuz işçi kesiminin örgütlü ve güçlü bir toplumsal kesim olarak öne çıkması
- Siyasal alanda yaşanan istikrarsızlığın getirdiği kargaşa ortamı
- Siyasi ve ekonomik krizler karşısında sistem karşıtı toplumsal hareketlerin genelleşmeye başlaması gibi sosyal ve ekonomik nedenlerden kaynaklı sorunların bir türlü aşılamaması, toplum kesimleri arasında büyük bir hoşnutsuzluk, sistemin sorgulanması ve yeni yönelimlerin daha fazla ilgi çekmesine neden olmaktadır.

2.3. Üniversite İçi Yapısal Sorunlar

1960'lı yıllardan itibaren özellikle kapitalist batı ülkelerindeki üniversitelerde yaşanan kitlesel öğrenci olaylarının ilk çıkış nedeni, üniversite içi işleyiş problemleridir (Kışlalı, 1974: 41). 1968 yılından itibaren evrensel bir karakter kazanan öğrenci hareketleri; olması gerekenden çok daha fazla olan kalabalık sınıflar, yönetmeliklerin yetersizliği, öğretim üyelerindeki kalite sorunu, mezuniyetten sonra karşılaşılan işsizlik sorunu, öğretim üyelerinin özel üniversitelerdeki dersler nedeniyle asli görevlerini ihmal etmeleri, sınavlara gerekli özeni göstermemeleri, ders kitapları ve teksirlerin çok yüksek fiyatlarla satılmaları gibi çeşitli nedenlerden dolayı ilk önce "Eğitimde Yapısal Reform" gibi masum ve haklı değişiklik istekleri olarak ortaya çıkmıştır (Tezcan, 1997: 43; Meray, 1968: 293; Köknel, 1970: 188; Kocadaş, 2004: 7).

Üniversite kurumsal işleyiş sistemlerinin yeni taleplere göre düzenleme çabalarının da ihtiyaca cevap vermemesi üzerine büyüyen huzursuzluk önce siyasi iktidara, daha sonra da tüm sistemin sorgulanmasına yönelmiştir (Beşirli, 1998: 121). Üniversite öğrencileri; haklı taleplerine, yönetimin ve kamuoyunun dikkatini çekebilmek amacıyla protestolarını genelde yürüyüş, işgal ve boykot yoluyla ifade şeklini seçmişlerdir. 1965-1966 yılları arasında yapılan boykot ve

işgallerin düzenleniş amaçlarına bakılınca; yapılan 4 boykotun tamamı öğrenci koşulları ile ilgili, 1967–1968 arası yapılan boykot eylemlerinin 7 tanesi öğrenci koşullarının düzeltilmesi, 33 tanesi de eğitim sisteminin düzeltilmesi ile ilgili olup, sadece bir tek boykot siyasal amaçla yapılmıştır (Kışlalı, 1974: 51).

Tablo 1. 1965–1970 yılları arası üniversitelerde yapılan boykotların nedenleri;

Boykot Nedeni	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Öğrencilerin Geçim Koşullarını Düzeltme Protestosu	2	2	3	4	2	-
Hükümetin Protesto Edilmesi	-	-	1	-	19	41
Özel Okulların Protesto Edilmesi	-	-	10	-	-	-
Genel Öğretim Sisteminin Protestosu Edilmesi	-	-	-	33	6	-
Ulusal Çapta Boykottara Katılma	-	-	-	-	6	5
İşgal (Bina ya da Site)	-	-	-	23	45	7

Not: Nermin Abadan. (1971). “Türk Üniversite Öğrencileriyle Genç İşçilerin Siyasal Eğilimleri”, *A.Ü SBF Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, Ankara, s.72.

Başlangıç aşamasında tamamen samimi “eğitimde reform” istekleri olarak ortaya çıkan bu taleplerin üniversite yöneticileri tarafından ciddiye alınmaması üzerine öğrenciler, gitgide radikalleşmiş, olaylar kısa sürede boykottan fiili işgallere evrilmiştir.

Üniversite olmanın ölçütü olarak, araştırma ve bilgi üretmek esas alındığında, bu yeni kurulan yükseköğretim kurumları, araştırma yapmak ve meslek erbabı yetiştirmekten çok, insanın erdemlerini artırmaya yönelik kurumlar olarak öne çıkmaktadır (Arslan, 32). Türkiye’nin kuruluşundan itibaren yükseköğretim

sisteminin modern çağa uygun şekilde kurumsallaşamaması; medrese döneminden kalma bazı alışkanlıkların halen devam etmesi, üniversitenin amaçlarını gerçekleştirmede yaşadığı sorunlar, demokratiklik sorunları, öğretim elemanlarındaki niteliksel sorunlar, olumsuz fiziksel mekân sorunları, yönetici kadronun niteliklerine ilişkin sorunlardan kaynaklanmaktaydı (Yurt ve Üniversite Sorunları, 1970: 13; Aytaç vd., 2001: 163).

3. SONUÇ

İkinci dünya Savaşı'nın bittiği yıllar ve hemen sonrası; ülke olarak Türkiye'nin de büyük bir sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşüme uğrayacağı günlerin başlangıcı olmuştur. Savaşın galiplerinden olan Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak taleplerine kadar varan istekleri sonucunda, güvenlik kaygısı yaşayan ülke Batı blokuna yaklaşma zorunluluğu hissetmiştir. Bu dönemde çok partili siyasal hayata da geçilmiş, Batı blokuna eklenme girişimleri sonucunda ülke Marshall yardımlarından ekonomik olarak pay da almıştır. Çok Partili dönem ile birlikte seçimle iktidarı ele alan Demokrat Parti döneminde büyük bir kalkınma hareketi başlamış, yeni yolların yapılması ile birlikte ulaşım imkanları artmış, tarımda makinalaşma çoğalmıştır. Ayrıca bu dönemde yükseköğretimde de önemli gelişmeler olmuş, Ankara Üniversitesi ile birlikte Anadolu'da da yeni üniversiteler ve akademiler kurulmaya başlanmıştır. Ulaşımın kolaylaşması ve tarımda makinalaşmanın artışı ile il merkezlerinde kurulmaya başlanan büyük sanayi işletmelerinin sayılarının fazlalaşması, taşrada tarım sektöründe çalışan ve âtil duruma düşen binlerce kişinin yeni iş bulmak umuduyla il merkezlerine göç etmesine neden olmuştur.

1950'li yılların sonuna doğru iyice hızlanan bu süreç sonucunda kentlerde büyük bir nüfus artışı yaşanmıştır. Plansız bir şekilde gerçekleşen bu sosyal gelişmeler hızlı nüfus artışıyla birlikte büyük kentlerdeki mevcut altyapıyı etkisizleştirmiş ve

bozmuştur. Hızlı büyüme nedeniyle eğitim, sağlık, ulaşım gibi sosyal altyapısı yetersiz kalmış, kentlerde imarsız gecekondu mahalleleri oluşmaya başlamıştır. Büyük oranda eğitim-öğretim hizmetlerinden mahrum kalan gençler, bir şekilde üniversiteyi kazansalar da yükseköğretim altyapısına yönelik sıkıntıları devam etmiştir. Büyük bir umut ile girdikleri üniversitede; çok başlı ve karışık bir yükseköğretim sistemi ile karşılaşan gençler; yetersiz kaynak, barınma sorunları, fiziksel altyapının noksanlığı ve yetişmiş öğretim üyesi eksiklikleri ile mücadele etmek zorunda kalırlar.

27 Mayıs 1960 Askeri darbesi sonrası yapılan yeni anayasa ile siyasi düşüncelerin ve akımların önündeki engeller kaldırılmış, örgütlenme, sendikalaşma, teşkilatlanma ve siyasi faaliyetlerin önü açılmıştı. Daha demokratik bir siyasal ortama kavuşulmasına karşın, ekonomik olarak ülke istedik yönde gelişmesi sağlanamamıştır. Kaliteli eğitim alamadıklarına inanan gençler, mezun olduktan sonra hakkettikleri seviyede ve statüde bir iş bulunamayacağı korkusu gibi gelecek kaygıları da gençleri endişelendirmekteydi. Ülke şartlarına paralel olarak ekonomik açıdan zor durumda olan, kredi imkanları kısıtlı, sağlıklı beslenme ve barınma imkanlarından yoksun olan ve gelecek kaygısı yaşayan üniversite öğrencileri öncelikle yükseköğretim sisteminin değiştirilmesi yönünde talepte bulunmuşlardır.

Siyasal iktidarlar ve üniversite yönetimlerince verilen vaatlerin ve sözlerin yerine getirilmediğini gören gençler arasında hızla ideolojik akımların fikirleri etkili olmaya başlamışlardır. 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü ortamda, yasaklı fikirlerin önündeki engellerin kalkmasıyla birlikte uzun zamandır illegal faaliyet gösteren ideolojik sol gruplar taraftar toplamak ve toplumda etkinliğini arttırmak için büyük bir teşkilatlanma içerisine girmişlerdi. Soğuk savaşın etkisiyle küresel anlamda yaşanan ideolojik çatışmadan kapitalist Batı bloku

içerisinde yer almaya çalışan Türkiye’de etkilenmiştir. Mevcut sosyal ve ekonomik durumdan hoşnut olmayan üniversite öğrencilerinin üniversite yönetimi üzerindeki talepleri karşılanmayınca, gençler de daha radikal bir biçimde ülke yönetim sistemini sorgulamaya başlamışlar ve rejimi değiştirmeye yönelmişler, zamanla ideolojik sol örgütlerinde teşvik ve destekleriyle marjinalleşip şiddete kaymaları ile birlikte ülke kamuoyunda büyük bir kaos ve çatışma ortamı oluşmasına sebebiyet vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1971). “Türk Üniversite Öğrencileriyle Genç İşçilerin Siyasal Eğilimleri.” A.Ü SBF Dergisi, 26(1): 67-88.
- Adasal, R. (1969). “Gençlik Ayaklanmalarının Psikodinamizmi.” 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye’de) Sempozyumu, 25-27 Kasım 1968, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Akalın, C. (1995). *Tanıklarıyla Dünya’da ve Türkiye’de 68; Düşler ve Gerçekler*. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Akman, H. (2012). “Türkiye’de Öğrenci Gençlik Hareketlerinde İdeolojik Çeşitlilik: 1968’den Günümüze”, <http://www.angelfire.com/oz/sosyo/genclikveideoloji.htm> (07.05.2012).
- Arendt, H. (1996). “Şiddet Üzerine.” Cogito, (6-7): 7-21.
- Aslan, A. (1992). *Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Atılğan, G. (2001). “Marx’ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Bir Eleştirisinin Olanağı”, Praksis (4): 11-34.
- Aydın, N. (2009). *Küresel Terör ve Terörizm*. İstanbul: Kum Saati Yayınları
- Aytaç, M. vd. (2001). *Akademisyenlerin Çalışma Yaşamı ve Kariyer Sorunları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Babuş, F. (2010). *68 Hareketi’nin Köy Eylemleri: Devrim Havarileri, FKF Dev-Genç*. İstanbul: Ozan Yayınları.
- Bakındı, M. (2001). *1970-1980 Yılları Arası Türkiye’de Üniversite Öğrenci Olayları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Bayhan, V. (1997). *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Beşirli, H. (1998). *Türkiye’de 1960-1971 Döneminde Gençlik Hareketleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beyaz Kitap; Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*. (1973). Ankara: Başbakanlık Yayınları.
- Boratav, K. (1989). İktisat Tarihi (1908-1980). *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Kolektif, İstanbul: Cem Yayınları.

- Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Can, T. (1996). "Yükseköğretimde Öğrenci Olayları." *Eğitim Yönetimi*, 2(4): 531-538.
- Charle C., Verger J. (2005). *Üniversitelerin Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Cohn-Bendit, D. (1987). *Biz Devrimi Çok Sevmiştik*. Çev. R. Duran. İstanbul: Afa Yayınları.
- Chomsky, N. (1998). *Soğuk Savaş ve Üniversite*. İstanbul: Kızılelma Yayınları.
- Çeğin, G., Arlı, A. (2004). "İdeoloji Kavramının Aşınması ve Pierre Bourdieu'nün Kuramsal Seçenekleri." *Doğu-Batı Dergisi*, 28: 1-17.
- Çetin, H. (2001). "Devlet, İdeoloji ve Eğitim." *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2): 201-211.
- Demiray, M. G. (1997). *Kemalizm Üzerine*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Dericioğlu, M. (1980). "Eğitim Açısından Yüksek ve Orta Öğretimde Terör ve Çözüm Önerileri". *Türkiye'de Terör, Abdi İpekçi Semineri*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Didem Gürses, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:17, sayı:1, 2007, s.60.
- Doğan, İ. (2008). *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Duman, F. (2006). "İdeoloji Kuramları." *Feodaliteden Küreselleşmeye, Temel Kavramlar ve Süreçler*. (Der.) T. Erdem. Ankara: Lotus Yayınları.
- Dünya, Türkiye Gençlik Devrim*. (1970). Ankara: Taylan Basımevi.
- Dünyada Türkiye'de Devrimci Mücadele ve Gençlik*. (1970). İzmir: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu Yayınları.
- Eren, S. (1993). *TİP Olayı (1961-1971)*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye'de Terör ve Şiddet, Yapısal ve Kültürel Kaynakları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Feyizoğlu, T. (1994). *FKF Fikir Kulüpleri Federasyonu; Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi*, İstanbul: Ozan Yayınları.
- Gençlik Hareketleri*. (1969). Ankara: S.B.F. Öğrenci Derneği Yayın No:2.
- Gençlik Sorunları Yönünden Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu*. (1968). Ankara: Yurtkur Yayın No.5, İş Matbaacılık.

- Güngör, S. (2001). “Althusser’de İdeoloji Kavramı”, SDÜ, İİBF Dergisi, 6(2): 213-227.
- Gürses, F., Gürses, H. B. (1997). Dünya’da ve Türkiye’de Gençlik. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Heywood, A. (2010). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hiç, M. (2002). Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi. *Türkler C.17*, Ed. H.S Güzel, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Höke, E. (1989). *1960’lardan 1980’e Gençlik ve Mücadelesi*. İstanbul: Simge Yayınları.
- İzgi, Ö. (1984). “Atatürk’ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı.” Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi, 1(1): 267-276.
- Kahraman, H. B. (2011). “Türk Solunun Çıkmaz Sokağı: Kemalizm (Ordu) İlişkisi.” Doğu Batı Dergisi. 59: 35–76.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*. Ankara: Timaş Yayınları.
- Kazancı, M. (2006). “Althusser, İdeoloji ve İdeoloji ile İlgili Son Söz.” İÜ İletişim Fakültesi Dergisi, 24(1): 67-93.
- Keleş, R., Ünsal, A. (1982). *Kent ve Siyasal Şiddet*. Ankara: AÜ. SBF Yayınları.
- Keleş, R. (2008). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıç, A. (1990). *Devrimci Gençlik, Seçme Yazılar*. İstanbul: Özen Matbaası.
- Kocadaş, B. (2004). “Hedefteki Gençlik: Siyasi ve İdeolojik Hareketler Açısından.” Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1): 1-14.
- Kongar, E. (1998). *Türk Toplum Bilimcileri–2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köknel, Ö. (1970). *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*. İstanbul: Bozak Matbaası.
- Köknel, Ö. (1996). *Siyasal ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kurum Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Anketi Sonuçları*. (1967). Ankara: YURTKUR Yayınları, No:3.
- Kurtoğlu, R. (2012). *Türk Ekonomisi (1838-2010)*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Kuyucuklu, N. (1993). *Türkiye İktisadi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Lenin, V. L. (2003). *Ne Yapmalı? Hareketimizin Can Alıcı Sorunları*. İstanbul: Eriş Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve İdeoloji*. 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (1993). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Meray, S. L. (1968). "Üniversitede Yüze Çıkan Bunalım." AÜ SBF Dergisi. 23(2): 285-303.
- Olgun, C. K. (2009). "Marx'ta İdeoloji Kavramı." Sosyoloji Notları Dergisi, 7: 86-94.
- Örs, H. B. (2009). "Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü." İÜ SBF Dergisi, 40: 1-12.
- Öztürk, C. (2007). "Marksizm'de İdeoloji Tartışmaları." Sosyoloji Notları Dergisi, 2: 64-73.
- Sayılgan, A. (2009). *Türkiye'de Sol Hareketler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Şener, S. (1991). *Beklentileri, Problemleri ve Düşünceleriyle Türkiye'de Gençlik Olayı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taner Kışlalı, A. T. (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Taylak, M. (1969). *Saltanat, II. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Tezcan, M. (1997). *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları*. Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No.178.
- Tezcan, M. (2000). *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türkiye'deki Gençlik. Türkiye ve Avrupa'da Gençlik*. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları.
- Topakkaya, A. (2007). "İdeoloji Kavramının Tarihsel Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış." Erzincan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, XI (1-2): 163-180.
- Tokgöz, E. (2009). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1996). *Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türkiye'deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri ile Önlenmesi*. (1982). Ankara: Başbakanlık Yayınları, Başbakanlık Basımevi.

- Ulus, Y. (1966). Yüksek Öğrenim Gençliğinin Sorunlar. Ankara: Doğuş Matbaacılık.
- Ural, İ. (1976). *Gençlik Pazarı*. Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
- Yalçın, A. (1977). *Türk Komünizmi Üzerindeki Bazı Gözlemler*. Ankara: Ayyıldız Matbaası
- Yasa, İ., Bozkurt, Ö. (1974). “Orta Anadolu’dan Batı Avrupa’ya; Göç ve Toplumsal Değişme.” *Amme İdaresi Dergisi*, 7(3): 45-72.
- Yılmaz, M. (2005). Atatürk’ün Modernleşme Modeli. *Atatürk ve Çağdaşlaşma Belgeler ve Görüşler*. Haz.: M. Saray, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- YURTKUR’un Tarihçesi*. (1998). Ankara: Yurtkur Yayını.
- Yurt ve Üniversite Sorunları*. (1970). Yayın Yeri Yok: Üniversite Asistanları Sendikası (ÜNAS) Yayın: 3.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Organized as the higher education institution of the Great Seljuk State, madrasahs were inherited by the Ottoman Empire. The madrasahs, which had been successful as a place of science and knowledge for many years, lost their old vision and mission in parallel with the decline of the state. The newly established Republic of Turkey tried to reorganize and modernize these educational institutions that were taken over from the Ottoman Empire in a way to meet the needs of the age. The higher education system, which was tried to be regulated from a single center with the 1933 University Law, was included on the agenda of the Turkish public opinion as a major problem with internal and external conjunctural developments over time. While they were seeking solutions to their problems of physical inadequacies, economic difficulties, poor quality of educational services, and anxiety for the future, after 1965, the university youth adopted very different ways of struggle with the guidance of ideological ideas.

In Turkey, which started projects in transportation and infrastructure in order to achieve rapid development in the aftermath of the Second World War, the largest internal problems encountered in this period were unplanned development, unstable economy, domestic migration, and lack of infrastructure in cities. As of the 1950s, with the mechanization of agriculture, labor shortage started in the countryside, and with the emergence of the need for skilled-unskilled labor of the increasing number of large industrial enterprises that started to be established in the cities in the same period, a wave of migration towards the big cities began. Failure to achieve stability in the political arena after 1960, frequent government changes, failure to follow an economic development program in line with the world conjuncture, and the increase in unemployment due to the inability to create new jobs in proportion to the rapidly increasing population caused great uncertainty in social life. Besides the

urban infrastructure problems due to the rapid and unplanned increase in the population of big cities brought, it leads to the deterioration of the income distribution within the country, the increase in discontent in parallel with the increase of the difference between the social strata, the increase of future anxiety among the youth and the questioning of the administration system.

Students who came to the university by undertaking a heavy economic burden encountered a chaotic, cumbersome, dysfunctional, and unfair higher education system different from what they expected. In general, the first major problem for students who came from rural areas was the problem of accommodation. Dormitory facilities, which did not increase at the same rate as the increased university quotas, put the first-time students into big trouble. Students who found a place in the dormitory under difficult conditions were faced with crowded rooms, the inadequacy of study halls, and uncontrolled dining hall services. The fact that some of the dormitories in metropolitan cities were far from university campuses also imposed transportation costs on the students. In addition to such limited opportunities, another important issue was the limited educational materials. In these periods when photocopying technology was not developed much, the fact that the textbooks were scarce and expensive was also a source of the problem. Students even had difficulties in finding second-hand books from second-hand bookstores and buying them. Classrooms that were crowded far above the normal limit and with deficient equipment, the inadequacy of faculty members in terms of number and quality experienced in many faculties, the fact that the majority of the existing faculty members attended private universities due to the current system, neglecting their principal work in their faculties and not paying enough attention to their own students increased the discontent among the students even more. Despite the low quality of the service provided and the high fees compared to the current economic conditions, the limited scholarship and loan opportunities

were another issue for complaint. The loan or scholarship income that a small number of students could receive in the form of fixed income throughout the year was rapidly eroding in value under real market conditions due to the high inflationary pressure experienced in the country.

Among the reasons for the protest movements that emerged and spread among students at various universities around the world, the ideological perspective had an important place. These formations, which differed in terms of ideological reference points according to the region they were in and the type of polarization, were mostly of socialist/communist revolutionary origin, and against them, there were students with nationalist/conservative views. The university youth, who were actively involved in the foundation of the new republic and had mainly been the flag-bearer of the revolution during the rule of the single party, had started to go through an intellectual transformation in line with the world conjuncture as of the 1960s. Due to the democratic environment brought about by the 1961 Constitution, student associations gradually became politicized. The fact that Turkey, which was in the western block led by the United States, could not achieve the desired positive economic prosperity seen in the other capitalist countries, caused the university youth to look for different and alternative systems and the number of sympathizers in this regard to increase. Especially young people coming from the countryside who had orientation and adaptation problems besides their economic problems were seen as easily transformable masses by revolutionary groups who were trying to increase the number of sympathizers with their rapid organization activities, and their efforts were concentrated on this group. Some groups, especially those advocating the ideology of Communism, believing that there was no class consciousness in the country and that there was no social infrastructure for the revolution, were putting forward marginal and radical ideas and illegal ways to cause the people to question the political system and

to increase the number of sympathizers by making their voices heard in the public and to force the conditions for the revolution. In order to achieve this, they abused the libertarian environment provided by the 1961 Constitution as much as possible, and carried out aggressive activities and destructive propaganda, especially among the university youth struggling with economic difficulties.

DİJİTAL SOSYAL TEORİYE GİRİŞ: YAPI, FAİL VE EYLEM ETKİLEŞİMİNDE DEĞİŞİM

Serdar NERSE*

Öz

Bu makale, dijital sosyal teoride aktör, yapı ve eylem tartışmasını özetlemektedir. Sosyolojik teorilerde yapısal belirleyiciler sürekli değişmektedir. Sosyal teori tartışmalarındaki makro ve mikro yönelimli aktör, yapı ve eylem arasındaki eylemsel ilişkideki değişimlerin benzeri dijital düzlemde de gerçekleşmektedir. Çalışmada da dijital medya araçları, internet, bilgi iletişim teknolojileri sayesinde çevrimiçi alana kayan bu ilişki tartışılmaktadır. Çalışmada, ağ teorisindeki aktör-eylem-yapı ilişkisi bireysel aktör, organizasyonel yapı, kolektif formasyonlar ve dijital sunum/ağ içerikleri kombinasyonlarıyla verilmiştir. Bu eylemselliklerin etkileşim biçimleri yeni bir teorik perspektifle değerlendirilmiştir. Dijital toplumsal yapıda aktör eylemlerinin medya üretimi, çıktı, sunum ile tüketim biçimlerini de kapsayan şekilde değiştiğinden, teknolojik gelişimin bir sonucu olarak dijital ortamda aktörlerin yapıyla eylemsel ilişkisinin tanımlanması ve birey veya insan olmayanların eylemsel ilişkisinin vurgulanması amaçlanmaktadır. Bu değişim ekolojik ağlarla bütünleşme, birleşme/köprüleme, çerçevenleme, kümelenme/yoğunlaşma ve sosyal bulaşma/yayıma şeklinde gerçekleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Sosyoloji, Aktör, Yapı, Dijital Eylem, Sosyal Teori.

INTRODUCTION TO DIGITAL SOCIAL THEORY: CHANGE IN STRUCTURE, AGENT AND ACTION INTERACTION

Abstract

This article discusses the actor, structure and action debate in digital social theory with structural determinants. Changes in the macro-micro-oriented actor, structure and action relationship in social theory debates should be expected in the digital context. The changing relationship in the digital environment is discussed in the study. Actor-action-structure relationship change is given by individual actor, organizational structure, collective formations and digital presentation / network contents. A new theoretical perspective has been created with these actors. As the social structure of actor actions changes in a way that includes media production, output, presentation and consumption forms, the new operational relationship of individuals or non-people in the digital environment is emphasized. This change occurs in the form of integration with ecological networks, merging / bridging, framing, clustering / concentration and social contagion / spread.

Keywords: Digital Sociology, Actor, Structure, Digital Action, Social Theory.

1. GİRİŞ

Birey, grup, topluluk ve toplum arasında yaygın haliyle bilinen eylem, toplumsal hareketler alanında önemli bir yer tutmaktadır. Günümüz dijital çağında internet bireyden topluluklara toplumsal çözümlemenin herhangi bir yerinde yeni kolektif davranış ve eylem biçimlerine izin vermektedir. Kolektif eylemsellik internet, bilgi iletişim teknolojileri (BİT) sayesinde çevrimiçi alana kaymıştır. Kolektif eylem olguları, başta tüketim alanları, iş (LinkedIn, Indeed), sosyalleşme, dinlenme ve eğlenceyle (Facebook, Twitter, Snapchat, Instagram) ilişkili sosyal medya platformlarının yanı sıra, dosya paylaşım platformları dijital

içerik sunumları ve çevrimiçi teknolojilerin kapsamlı toplu kullanımının yaygınlaşmasıyla gelişme olanağı yakalamıştır. Kolektif eylem olguları söz konusu platform ve alanlar üzerinden #Occupy ve #BlackLivesMatter gibi politik protestoların hareketini organize etme ve harekete geçirme özelliğine sahip olduğu gibi, farklı yeni biçimlenmeler de içermektedir. Ayrıca Citizendium, Vikisözlük, Ekşisözlük, Wikipedia gibi açık içerik ve kaynak topluluklarının eylemlerine de olanak tanır. BİT bileşenleri, birey-grup-topluluk arasındaki bağlantıyı geliştiren temel teknoloji olarak işlev görür. Böylece yeni dijital medya araç ve kombinasyonlarıyla (akıllı telefon, tablet, sanal gerçeklik gözlükleri) da birleşen söz konusu bileşenler, aynı zamanda birey, grup, topluluklarla birlikte gerçeklikten sanal gerçekliğe her türlü durumda örgütleyici aktör (Bennet ve Segerberg, 2012, s.752) eylemlerine imkân sağlamaktadır. Yeni dijital medya, internet ve bilgi iletişim teknolojilerinin toplumsal olgu, hareket, eylem, ilişki ve oluşumları etkilediği görülmektedir. Nihayetinde de toplumsal eylemin bu yönlü gelişimi, yapı ve eylem etkileşiminin sosyal teori perspektifinden yeniden yorumlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan, dijital aktör ve yapı ilişkisinin geleneksel teorik tartışmalardan kopuk olmadığını söylemek gerekir. Nitekim dijital teorideki yapı ve eylem ilişkisine dair tartışmalar bazı yönleriyle genel tartışmaların üzerine oturmaktadır.

Sosyal teorinin temel tartışma alanında yer alan makro-mikro yönelimli aktör, eylem ve yapı ilişkisi farklı şekillerde yorumlanagelmiştir. Sosyolojik teoriler yapısal belirleyiciler (Durkheim, 2015 ve 2018), güç, iktidar, politika (Foucault, 2000), statü, değer, kapitalizm/ekonomi (Weber, 2006, 2007 ve 2011) ve sınıf, çatışma (Marx, 2015) gibi toplumsal faktörlere, bunların grupları ve bireyleri nasıl etkilediğine odaklanmıştır. Toplumsal alanla ilişkili eylem ve çalışmalara uygulanabilir birçok sosyal teori perspektifi bulunmaktadır. Felsefi temellere sahip yöntemsel ve inceleme yaklaşımlarına göre ortaya çıkarak ayrılmışlardır. Klasik dönemdeki pozitivist, yorumlayıcı ve çatışma teorilerinden çağdaş

döneme doğru, aktör yapı ve incelenen eylemsel belirleyicilerin ilişkisi yapısal-fonksiyonalist, sembolik etkileşimcilik, kültürel uzam ve zaman açısından farklılaşmıştır (Elliot, 2014). Günümüze doğru bu ilişki birey, grup, yeni araç kombinasyonlarıyla gittikçe şeffaflaşan, bulanıklaşan ve yapısal ilişkiler ile ideolojilerin sonuna dair teorilerle yaygınlaşmıştır (Elliot ve Lemert, 2014; Giddens ve Turner, 1987; Fukuyama, 2011). Enformasyon, ağ toplumunun yükselişi (Bell, 2013; Castells, 2013) ve etkileri sosyolojik teori tarihi içerisinde klasik aktör-yapı-eylem ilişkisinden günümüze doğru ağ, bilgi teorileriyle gelişerek yeni dijital ilişkilerle ele alınma ihtiyacını belirginleştirmiştir. Bu ilişkinin iki ana nedenle yetersiz kaldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, yeni dijital kombinasyonlar, internet, ağ davranışı ile eylemlerini farklı biçimlerde ilişkilendiren sosyolojik çalışmaların eksikliğidir.

Aktör ve eylem teorisini güncel haliyle ele alan ve bireysel ya da örgütsel/organizasyonel sunumlara odaklanamayan çalışmaların eksikliği nedeniyle, yöntemsel açıklamalar da yetersiz kalmıştır. Bunun temel sebebi de sosyodemografik, politik, ekonomik, teknolojik ve benzeri eğilimlere göre istikrarlı tabandan değişime eşlik eden incelemeler ile yeni oluşumların ağlar ve sosyal varlık olmayan ama sosyal sürece etkilerde bulunan yapılara ilişkin tanımlamaların eksikliğidir. Bu türlü kavramlar, yeni dijital medya, internet ve bilgi iletişim teknolojileriyle (DİB) ilişkili çok çeşitli kolektif faaliyetlerin anlaşılmasında yetersizliğe neden olmaktadır. Aynı zamanda, geniş bir anlayışa ve henüz tanımlanmamış olan sosyal ağlara sahip bu olgular, dijital teknoloji ve toplum arasındaki etkileşimi tanımlamada da yetersiz kalmıştır. Sosyal bilimlerde disiplin uzmanlığının genişlememesi, arttırılmaması ikinci bir neden olarak gösterilebilir. DİB ve toplum arasındaki genel düşünceler ya da son zamanlarda gelişen sosyal hareketlerin çoğu kişiler ya da gruplar tarafından internette yayılmakta, platformlarla etkileşime geçilmekte ve internette varlığını sürdürmeye, korumaya devam etmektedir. Son dönemdeki birkaç istisna

dışında, sosyolojik çalışmalar genellikle teknik altyapıların farklı varyantlarının ortaya çıkmasını, yapılandırılmasını ve yönlendirilmesini etkileyen belirli yolların kavramsallaştırılmasını sunmakta yetersiz kalmıştır.

Sosyoloji ve benzer disiplinlerde, yalnızca insanların çevrimiçi davranışları, haberleri ve etkilenme biçimlerine ilişkin konular ele alınmaktadır. Değişen medya ortamını ele alan az sayıda teorinin eksikliği de ayrıca devam etmektedir (Castells, 2016). Dijital aktör ve eylem yapısını cinsiyet eğilimleri (Cooper ve Weaver, 2003, s. 44), toplumsal dönüşüm ve eşitsizlik bağlamlarıyla ele alan birkaç istisna dışında (Van Dijck, 2006, 2013; Poell ve Van Dijck, 2016) geriye kalan konular sınırlandırılmış bir çerçeveye medya ve iletişim disiplinine bırakılmıştır. DİB üçlüsüyle ilgili sosyal çalışmalar, çoğunlukla insanların tercihleri belirleme ve yönlendirme, pazarlama stratejilerine, seçim kampanyaları gibi eylemlerde kullanıma bağlı tartışma sonuçlarına yoğunlaşmıştır. Bilim ya da teknoloji sosyolojisi açısından belirli bağlamlarıyla bu konuyu genelleştirmek mümkün değildir. Onun için, her nedense kitle iletişim araçlarıyla oluşturulan teorik ilişkinin dijital medya için mümkün olmadığı ve sosyal teori perspektifinin uygun olmadığı yaygın bir şekilde kabul edilmiştir (Schroeder, 2018, s.1-6). Bu nedenle, toplumsal değişimi en yakın gelişmelerle takip etmeye çalışan sosyoloji literatürünün önemli bir bölümünde; ağıın etkinleştirici karakteri, teknik altyapısı, yapılandırmasının yanı sıra, teknolojik kombinasyonların eylemsel biçimlendirici rolü, ağ tabanlı bireysel ve kolektif davranışların sosyal teorisine ilişkin tartışmaların eksik olduğu görülmektedir.

Dijital medyanın genişlemesine bağlı olarak, yaklaşık son 20-25 yılda toplumsal alandaki geniş kapsamlı değişimlere sebep olmuştur. Ancak sosyal bilimlerde bu değişimlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda çok az fikir birliği bulunmaktadır. Bunun temel sebeplerinden ve belki de en karmaşık olanlarından biri; çevrimiçi bilgi arama yöntemimizde olduğu üzere arama

motorları gibi yeni ağ geçidi mekanizmalarıyla hızlı ve karmaşık eylemlerin meydana gelmiş olmasıdır. Herhangi bir dijital eylem birden fazla ve karmaşık kombinasyon içerebilmektedir. Örneğin; Google üzerinden başka bir sayfaya ya da bilgi girişine yol açan arama, geleneksel bilgi arama yöntemlerinden farklı olarak daha karmaşık ağ kombinasyonlarını kullanmaktadır. Aynı şekilde, ağ geçidi oluşturma mekanizması, geleneksel bilimsel araştırma ve olgu denetimi normları veya kitap, ansiklopedi ciltlerinin yayıncıları tarafından kontrol edilmesi gibi geleneksel ağ geçidi denetiminden farklıdır. Dijital kullanıma bağlı olarak basit eylemlerin tek bir örneği olarak gösterilebilecek bu arama biçimi dışında, yeni bilgi ve içeriklere bağlı eylemlerin hızlı, sürekli ve ani/fark edilmeden dönüşümü de odaklanma ve araştırma eğilimini zorlaştırmaktadır.

Çalışmada, ağ teorisinde aktör-eylem-yapı ilişkisi ele alınarak, dijital kombinasyon ve internetle gelişen eylemsellik yeni teorik bir perspektifle değerlendirilmektedir. Yeni teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan aktörlerin yapıyla eylemsel ilişkisinin tanımlanması, bireylerin veya insan olmayanların eylemlerinin vurgulanması amaçlanmaktadır. DİB ve geleneksel aktör-yapı ilişkisinin *teorik melezliğiyle* ortaya çıkan aradaki yeni eylemsellik dengesinin kategorik birleşim ve farklılıklarının açılmasına dayanan dijital ağ teorisi yaklaşımıyla, başta sosyoloji olmak üzere, medya, felsefe, psikoloji, iktisat gibi diğer bilim alanlarına katkı sunulması beklenmektedir.

Dijital ağ teorisinin dayandığı melezleşmede, kolektif oluşumların aktör ve eyleme dayalı teori ile faaliyet gösterdikleri teknolojik altyapıların gelişimi, yapısı ve üstlendikleri faaliyetler bulunmaktadır (Nerse, 2020, s.628-629). Bu faaliyetler; i) bireysel, ii) örgütsel/organizasyonel yapılar, iii) kolektif formasyonlar ve iv) ağ içerik eylemlerine göre sınıflandırılabilir veya ayırt edilebilirler. Kullanıcılar, sermaye sahibi medya holdingleri veya operatörler, partileşen devletler, uluslar üstü ya da iç ilişkiler neticesinde ortaya çıkan

kolektif birleşimler ve hareketlenmeler çevrilebilen bir yapı barındırmaktadır. Bu yapıda güçlü geleneksel sınırları barındıran toplumsal eylemlere rağmen, yeni dijital ayrımlar da ortaya çıkmaktadır. Teorinin araştırmaya rehberlik eden ya da genel durumu açıklamaya yönelik önemli bir kısmı iktidarın asimetrisini içeren yapıları da bulundurmaya devam etmektedir. Bu durum, yeni melezlikle ortaya çıkan teoride güç ilişkilerinin tekrar sorgulanmasını da gerektirmektedir. Dolayısıyla, eskilere eklenen yeni güç ilişkilerinin, yeni ayırım ve eylemleri de belirginleştireceğini söylemek mümkündür.

2. DİB TEMELLİ TOPLUMSAL AKTÖRLERİN BİÇİMLENMESİ

Ağ tabanlı sosyal oluşumların dinamiklerini ve bunların yapılandırılması, organizasyonu, kapasitesi ile eylem kalıplarını anlamak için mevcut aktör ve eylem kavramlarına bakmak gerekir. DİB ilişkili ağ tabanlı sosyal oluşumların ekonomik, politik ve kültürel etkilere göre şekillendiği, bazı açılardan da bu faktörlerin dijital süreci farklı biçimlerde etkilediği iddia edilmektedir (Schroeder, 2018, s.13). Ekonominin dijital eylemler açısından etkisi ve önemli değişiklikleri, pazarların medya içeriğini tüketicilere nasıl uyarladığı ve tüketicilerin medya tüketimini nasıl yönetmeleri gerektiğiyle belirginleşmektedir. Politika için makro değişiklikler söz konusudur. Medya sistemi siyasi elitler, halk (bireyler) ve sivil toplum arasındaki ilişkiye göre farklı biçimler almıştır. Siyasi elitler propaganda faaliyetlerinin, yönlendirmenin, seçilmenin bir aracı iken, halk için kontrolün farklılaştırılmasına dönüşmektedir. Halkın dijital platformlar aracılığıyla yeni siyasal kimliklerle ilişkisi (Calderaro, 2018) ve sivil toplumun bunu oluşturma çabası yeniden biçimlenmektedir. Kültür içinse ana değişim mikro düzeydedir (Yoon, 2018). Günlük rutinelere veya yaşam biçimlerine gömülmüş değişiklikler ve makro yankıları çoğunlukla yoktur. Dolayısıyla, buradan ortaya çıkan öneride DİB'le ilişkili ağ tabanlı sosyal oluşumda üç etki alanının ortaya çıktığı görülür. Bunlardan ilki; devletle ilgili

konuları içeren politikadır. İkincisi sosyalleşmeyle pratik görevleri ve bilgi aramayı da içeren kültürdür. Üçüncüsü ise, yeni iş ve çalışma hayatı, pazarlar, üretim ve tüketim ilişkileri ile bölüşümü yeni izleyicilerle içeren ekonomidir. Ağ tabanlı sosyal oluşumda kategorileşmenin esas sebepleri olan bu faktörler dijital medyanın kullanımıyla da etkileşimleri çeşitlendirmiştir. Özellikle eğlence dahil, ekonomide tüketim, kitleler ve çevrimiçi pazarlar açısından kültürün medyayla ilişkisinin yeniden ele alınması bu etkileşimi örnelemektedir. Politika ve kültürdeki medyanın yönetici aktörleri olarak elitler, halk ve vatandaş girdisinin gündem açısından neye odaklandığına dikkat ederek eylemde bulunur. Üretilen ve alınan/tüketilen içerikleri şekillendirmeye çalışan aracı kültür aktörleri de bu etkileşimle biçimlenmiştir (Ampuja, Koivisto ve Väliverronen, 2014). Bu durum söz konusu faktörlerin şekillenme biçimlerine de yansımaktadır. Medya kültürü ise, belli ulusal yapılara doğru eğrilebilirken, genel durumu küresel popüler kültür etkileriyle çoğulculuşmuş ve çeşitlenmiştir. Aynı şekilde, politik bakımdan eylem biçimlenmelerine bakıldığında, politik katılımların küresel ölçeği daha sınırlı iken, ulusal arabuluculuk durumu ise daha yüksektir (Mishaal ve Abu-Shanab, 2015). Diğer yandan, ekonomik aktörlerin günlük yaşamda sosyalleşme ritüellerinin güçlendirilmesi gibi daha geniş değişiklikler için dijital toplumsal kalkınma önemleri gelişmektedir (Genner ve Süss, 2017). Küreselleşmenin artan arabuluculuğuyla farklılaşarak birleşen yaşam biçimleri açık uçlu çevrimiçi pazarlar ve tüketici kitleleriyle genişlemektedir.

Toplumsal aktörlerin temel biçimlenmesine yönelik tanımlamaları içeren bu durum, klasik dönemden beri süregelen ve çağdaş sosyolojinin ilk aşamalarındaki tartışmalara dayanmaktadır. Bu nedenle, birleşik bir teorinin zemini de günlük aralık, değişim ve çalışmalarda küçük ama gerekli varsayımları içeren “orta menzil teoriler”e (Merton, 1968) dayandırılmıştır. Dijital sosyal teoride sosyal davranış, sosyal organizasyon ve sosyal değişimin gözlenen bütünlüğü belirli örgütlenme, sınıflandırma ve değişebilen ya da değişiklikten

çok uzak sosyal sistemlerin ayrıntılarına aracılık eden orta menzil teorik varsayımların yanı sıra, sosyal teoride olgu, norm, fenomen ve oluşumların rolü de bulunmaktadır. Oluşturulan sınırlı ilgi alanı, etkilenmelerle ilişkili bir şekilde ekonomi, politika ve kültür gibi faktörlerin aynı zamanda alanlarının da ayırt edilmesine yöneliktir. Ancak bu sayede, eski ve yeni tüm medyaların kombinasyonları incelenerek, etki güçlerinin ayırım ve aralarındaki etkileşime göre temel sosyal aktörler tanımlanabilir.

Dijital ağla ilişkili bireysel veya organizasyonel yeni toplumsal aktörlerin incelenmesi için ampirik, sezgisel ve analitik değerlere dikkat edilmesi gerekmektedir. Modern toplumların gerçeklerini şekillendiren ve aynı zamanda ağ üzerinde işleyen; bireyler, örgütler/organizasyonlar, kolektif formasyonlar ve ağ içerikleri olmak üzere dört temel sosyal aktör türü, tartışmamızın temelini oluşturmaktadır. Bu aktörlerin diğer toplumsal aktörlere bazı açılardan farklı gerçeklik, tercih ve eylem yönelimleri ile karar alma biçimleri bulunmaktadır. Hedeflerine ulaşmak, eylemde bulunmak için farklı somut ve somut olmayan kaynaklara uyum sağlarlar (Haaman ve Basten, 2018). Bireysel ve kurumsal aktörler göreceli olarak açıkça tanımlanmış birimleri temsil ederken, bu çalışmada da ele alındığı üzere dijitalleşen aktörlerin aynı zamanda çeşitli heterojenlikler içerdiği de görülmektedir.

2.1. Dijital Bireysel Aktörler

Bireylerin sosyal aktörler olarak kasıtlı ve yaratıcı bir şekilde hareket etme yetenekleri artık tartışılmaz bir durumdadır. Elbette, bireysel aktörlerin eylemleri ve eylem alanları, verilen sosyal bağlam, sosyal kurallar, normlar ve belirli rol beklentileri tarafından belirlenip etkilenmektedir. Genel olarak, bireysel eylem; düzenleyici, normatif ve kültürel kurumların yönelimleriyle uyumludur. Geleneksel bireysel aktörler; i) herhangi bir gruba uymak için baskıyla karşılaşabilmekte ii) başka bir yerde gözlemlenen veya hâlihazırda

sosyal olarak olumlu olarak görülen davranışları taklit etmeye çalışmakta, iii) grubun ortak amaçları doğrultusunda çoğunlukla daha sınırlı ve daha homojen bir alanda hareket etme eğilimindedir. Özellikle Durkheim ve Weber'in çalışmalarından hareketle erken dönemde yapısal işlevselcilikle, bireysel aktörlerin eylemleri, önceden belirlenmiş rol beklentilerinin basit bir şekilde yerine getirilmesi, sosyal normlar ve değerlere katı odaklanma veya iyi tanımlanmış kurallara uyum ile sınırlı olduğu iddia edilmiştir (Durkheim, 2015; Parsons, 2015). Ancak bireyler kişisel ve sosyal çevrelerini bilinçli olarak algılama ve kendi yorumlarını sunma konusunda oldukça yeteneklidir. Dolayısıyla, bireyler öznel ya da genel bağlamlara özgür, yetkin, yaratıcı ve duygusal kararlar katarak eylemde bulunurlar. Bireysel aktörler, aynı şekilde dijital medyanın gelişimi, internet ve bilgi iletişim teknolojileriyle kendilerini çok farklı eylem yönelimleri, etkinlik ve yaratıcılık düzeyleriyle ayırmaktadır.

Dijital dünya bireysel aktörlere giderek daha yetkin, yaratıcı ve daha özgür kararlar alma konusunda serbestlik sunmuştur. DİB olanaklarının gelişimiyle bireysel aktörlerin her biri, webin sunduğu genişletilmiş olanaklardan bağımsız ve seçici bir şekilde yararlanmaya başlamıştır. Bireysel aktörlerin dijital sunumlardan yararlanma şekli ikiye ayrılmıştır. Bireysel aktörlerin birkaçı, yeni teknolojilerin, ürünlerin, hizmetlerin veya içeriğin geliştirilmesine aktif veya yaratıcı bir şekilde müdahale etmektedir. Bireysel aktörlerin her biri ayrı ayrı, web hizmetlerinin ve altyapılarının genişletilmesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Kasıtlı olarak kurallara veya standarda meydan okuyan davranışlarıyla da öne çıkabilmektedirler. Kimi zaman uygulama, platform ve diğer dijital girişlerin açıklarını bulmaya çalışan aktörler de bu kısımda yer almaktadır. Bireysel aktörlerin büyük çoğunluğu ise, kullanıcı olarak yeni veya eski bilgi, iletişim ve tüketici fırsatlarını ilgili web tabanlı sağlayıcının önerdiği/sunduğu şekilde kullanmaya çalışmaktadır. Whatsapp, Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal ağ uygulama, site veya platformlarının yalnızca

teknik parametrelerinin sınırları dahilinde ve sosyal görgü kurallarına uyan kullanıcıların her biri bu kesimde yer almaktadır. Genel olarak tereddüt etmeden hüküm ve koşulları kabul etmekte ve onlara uymaktadırlar. Bununla birlikte, DİB imkanlarının sunulduğu pazar aracılı kullanıcılar veya piyasa dışı değişim süreçlerine katılan bireysel aktörler, yine de eylemleri yoluyla sosyal, politik veya ekonomik bir etkiye sahip olabilir. Süreçleri veya uygulamaların somut tasarımını, sosyal ağ platformlarındaki teklif ve reklamları kullanarak sunucuları etkilemektedirler. Ancak veri analizi uygulamalarına ve platformların değişim biçimlerine doğrudan katılmayan, onlara karşı organize olmayan bir eylemedirler.

Bireysel aktörlerin eylemlerini yönlendiren dijital medya uygulamaları; normlar belirleme gücünü elde ederek, kendi bilgi ve iletişim pratiklerini de önemli ölçüde genişletmektedir. Bu sayede bireylerin davranışlarını şekillendirerek, bireysel ifade olanaklarını dizginleyebilmektedir (Favotto, Michaelson ve Davison, 2017). Bireysel aktörlerin alışveriş yapma, eğlenme ve düşünce biçimlerini değiştirmektedir. Aynı şekilde bireysel aktörlerin çoğunluğu da ya sunulan temel parametrelerin sınırları içerisinde genel kurallar dâhilinde hareket etmekte ya da ilk kısımdaki birkaçı bu kuralların bir bölümünü aşarak sınırların dışında eylemlerde bulunmaktadır (Cline, 2013). Her iki durumda da kurumsal toplumsal yapılanmanın yeni bir biçimi olarak dijital ortam bireysel eylem yönelimlerini düzenleyen ve şekillendiren bir çerçeveye sahiptir. Teknoloji aracılı platformların ve bunların sosyal ve teknolojik kurallarının DİB kullanıcıları üzerindeki etkisi; temelde kullanıcıların bireysel davranışlarını, platformların geliştirilmesinde bu kullanıcıların yaratıcı ve bağımsız katılımını çok fazla gölgede bırakarak yönlendirmektedir. Dolayısıyla, dijital medya uygulamaları ve her iki kısımdaki bireysel aktörler arasında önceden koordine edilmemiş bir yapıda olsa da kolektif ortak bir eylem türü ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu durum, dağınık olan tüketim kalıpları ile alışkanlıkların, sorunların

anlaşılmasının, inanç ve normların şekillendirilebilmesiyle mümkün olmaktadır. Neticede, bu haliyle aylemsel ilişki ele alındığında bireysel aktörler açısından tercihlerinin şekillenmesini beklemek erken bir eylem olarak görünebilir. Diğer taraftan kolektif sahiplenme biçimleri, endişeleri ile direniş tavırlarının ekonomi, kültür ve politika açısından şekillenmesi durumunun gerçekleşmesi de daha geç bir beklentiye dönüşecektir.

2.2. Dijital Organizasyonel Yapılar / Örgütler

Modern toplumlar yalnızca bireysel aktörler ve eylemleri etrafında yapılandırılmamıştır. Her şeyden önce aile, arkadaş ve iş grupları ile diğer formel ya da informal topluluklar çevresindeki eylemler ve etkileşimlerle şekillenmekte, motive edilmektedir (Önday, 2016; Roszkowska ve Melé, 2020). Faaliyet ve kaynakları sayesinde bireysel aktörlerle etkileşimde olan ve çoğu zaman da onlardan farklılaşan dijital organizasyonel örgütsel yapılar mevcut sosyal, ekonomik, politik ve kültürel koşullardan etkilenmektedir. Bireysel ve organizasyonel yapıların DİB kullanımı formel ve informal olmak üzere iki boyutta şekillenmiştir. Formel ve informal katılım biçimleri aynı zamanda kurumsallaşma biçimlerini de etkilemiştir. Nitekim, faaliyet ve kaynaklarının kullanımı açısından organizasyonel örgütsel yapıların eylemlerinin kurumsallık düzeyi bireysel aktörlerinkine göre daha iyi konumdadır (Neis, Pereira ve Maccari, 2017). Şirketler, siyasi kuruluşlar veya araştırma merkezleri gibi yapılan organizasyonel kurumsal aktörler sistematik ve güvenilir bir şekilde hareket etme gücüne sahiptir. Kurumsallaşmada giderek şeffaflaşan dijital organizasyonel yapıların eylem ve karar alma rutinleri elbette dijital bireysel aktörlere göre daha resmidir. Diğer yandan geleneksel grup ve topluluklara göre dijital olanlar örgütsel kaynakları uygulamada daha fazla stratejik kabiliyete de sahiptirler. Yani hem hareketlerinde hem de üyelerinin tercihleri ve çıkarları konusunda büyük ölçüde bağımsızdırlar.

Yenilikçi faaliyet ve kontrol süreçleri açısından dijital organizasyonel yapıların eylem biçimleri birbirinden farklılaşmaktadır. Dijital dönüşümün erken döneminde bireysel aktörlerin eylemlerinde olduğu gibi organizasyonel yapıların eylemlerinin de DİB kullanım miktarına göre giderek daha şeffaf bir görünüm kazandığı belirtilmiştir (Panda ve Gupta, 2001). Organizasyonel yapıların eylemlerindeki şeffaflaşma farklı dinamiklerle birbirinden farklılaşmaktadır. Nitekim ilerleyen dönemde, dijital organizasyonel yapıların çevrimiçi kolektivizm, genişleme, rekabet, içerik sunma biçimleri, AR-GE, işbirliği, satın alma, kullanıcı tercih ve dinamiklerini yönlendirme durumlarına göre toplumsal hareket ve eylemlerinin iki şekilde örgütlendiği ortaya çıkmıştır (Mergel, Edelman ve Haug, 2019). Bunlardan ilki, ana itici güç konumundaki büyük küresel yenilikçi web tabanlı iletişim teknolojilerini kullanan ancak bireysel kullanıcılara açık olmayan kurumsal yapılardır. İkincisi de yine bu teknolojileri kullanan ve bireysel kullanıcılar ya da örgütsel oluşumlara geniş bir şekilde sunan katılımlarını sağlayan yapılardır. İçerik üretim ve sunumuna izin veren, dijital teknoloji üretim ve geliştiricisi ve dağıtıcısı durumundaki organizasyonel yapıların eylemlerindeki hız, miktar ve yön elde edilen kullanıcı verileri, üretim ve geliştirme şekilleri ile yarı profesyonel katılımcıların eylemlerine göre değişmektedir. Diğerleri ise, çoğunlukla profesyonel mikro girişimler, hakim şirket uzmanlarının eğitimleri gibi kazanımlara göre biçimlenmektedir. Ancak bunlarda, toplumsal değişimin getirdiklerine uymak, rekabetçi kalmak istiyorlarsa, çoğu zaman değişken olan kullanıcı tercihlerini ve dinamiklerini tanımak ya da dikkate almak zorundadırlar (Dunkel ve Kleemann, 2013). Google yalnızca reklam ilişkileri ve pazarı değil, aynı zamanda arama ve kullanıcı eylemlerini de takip etmek zorundadır.

Amazon, Netflix, Facebook, Apple yalnızca bölgesel dijital medya içeriklerinin üretim, sunum, pazarlama ve dağıtımını değil, çevrimiçi tavsiye, çeşitlenen tercihleri, uluslararası sosyal ağ ilişkilerini dikkate almak zorundadır. Dolayısıyla,

baskın dijital organizasyonel yapıların, bireysel kullanıcıların eylemleri yalnızca teknik çerçeveye sınırlı değildir. Kullanıcılar ile organizasyonel yapılar zamana, çevrimiçi ve çevrimdışı deneyime göre örgütsel davranış ve eylemleri yapılandıran düzenleyici aktörler olarak öne çıkmışlardır. Böylece, sosyal kolektifler olarak organizasyonel yapılar, oluşturdukları ve sağladıkları teknik altyapılar aracılığıyla, eylemin oluşumunun, yön ve miktarının ana etki faktörleri haline gelmişlerdir.

2.3. Kolektif Formasyonlar

Kolektif formasyonlar, organizasyonel yapılardan farklı olarak ve hem onları hem de bireyleri de içerecek şekilde; bireylerden kuruluşlara uzanan geniş yelpaze, çok çeşitli oluşumlara sahiptir. Kolektifler, i) organize olmayan toplumsal yaşamdaki kalabalık, yığın, kitle, azınlık ve geçici topluluklar ile ii) zamanla benzer karar ve davranışlarının bir araya toplanmasıyla organize olabilen birey ve topluluklardan oluşmaktadır. Nitekim kolektifler çok farklı koordinasyon ve hareket modellerine sahip olsalar da (Dolata ve Schrape, 2018; Von Scheve, 2018) ayırım gözetmeksizin ortak amaçları, kaynakları ve eylem yönelimleri olan sosyal aktörler olarak değerlendirilemezler. Dolayısıyla, dijital hayatın kolektiflerinin benzer karar ve davranışların bir araya toplanma durumuna göre ayrılması beklenen bir sonuçtur.

Dijital dünyadaki müzik, giyim tarzlarının algılanması ve tüketilmesi olayında olduğu gibi organize olamayan dijital kolektifler Twitter, Tik Tok, Facebook, Instagram gibi platformları takip ederek ortak algılara, tüketim yaklaşımlarına ve sorunları algılama yollarına sahip olabilir. Ancak bu grup veya organize olamamış kolektifler arasında eyleme rehberlik etmeye yönelik ortak bir bilinç, amaç, öz ortaya çıkmamıştır. Bu fenomen, aslında yapısal işlevsel kuramın üstüne oturmaktadır. Söz konusu kitlesel davranış biçimi, paradoksal olarak, uyumlu eylemlerle (Parsons, 2015) değil, bireysel faaliyet çizgileri tarafından

belirlenir (Brisset, 1968) ve Durkheim (2015; 2018)'in değindiği üzere bunlar yer yer olumsuzluklarla (Merton, 1968) da karşılaşabilir. Bu bozulma siyasi bir partinin düzensizliği sebebiyle geniş kapsamlı toplumsal etkilerle ortaya çıkabileceği gibi, herhangi bir ticari kurumun belirsiz eylemleri ve doğru olmayan ilgileriyle de daha dar çevrede meydana gelebilir. Ancak dijital ortamda bu tür etkiler, yalnızca kolektif bir aktörün kasıtlı davranış veya kararlarına atfedilememektedir. Bireysel aktörlerin benzer şekilde yönlendirilmiş davranışsal kararları da kolektif aktörlerin eylemlerini etkilerken, seçim kolektif karar ve davranışa bağlıdır. Dolayısıyla toplam etki, bireysel aktörler olarak kimsenin kendi başına maksatlı eyleminin bir sonucu olmayıp, toplam aktörlerin seçimlerinin ortak bir eylemi olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, rasyonel ve yansıtıcı bir varlık oluşturmayan organize olmayan kolektifler tek bir varlık olarak hareket etmeyip, kendiliğinden ve geçici kolektif davranış biçimleriyle karakterizedirler. Böylesi şekilsiz ve oldukça rastgele sosyal kümeler daha sonra kasıtlı olarak paylaşılan hedeflere, kurallara, kimlik özelliklerine ve aynı zamanda az ya da çok gayri resmi organizasyon modellerine sahip olan sosyal hareketler veya topluluklar halinde birleşebilir. Bu durumda; kasıtlı, stratejik eylem yapabilen ikinci tür sosyal kolektif aktörlerin temsiliyeti de güçlenmektedir. Zamanla bu oluşumların ayrı grup kimlikleri geliştirmeleri mümkündür. Yani grup yapılarının üretimine izin veren kurumsallaşma süreçleri yoluyla ortaya çıkabilirler.

Dijital alan aktivistlerinin, arka planda yorumda bulunanlar, destekleyenler gibi eylemde bulunan aktörlerin içsel olarak ve bir amaca doğru farklılaşması, karşı güç asimetrisini geliştirerek uygulamaya başlamaları onları yavaş yavaş bir gruba dönüştürmektedir (Armstrong ve diğerleri, 2011). Arap Baharı, İşgal Hareketi/BlakslivesMatter ile diğer çeşitli toplumsal hareketlerde eyleme geçen ve organize olarak önem kazanmaya başlayan kolektif aktörler yeni stratejilerle devamlı gruplara dönüşebilmektedir. Sosyal hareket ve topluluklara dayanan

dijital kolektif aktörler belli bir amaç ve açık kurallara dayanmadıkları sürece üyeleri bilinçli bir birliktelik duygusunu paylaşsalar dahi düzenli ve resmi bir organizasyon yapısı oldukları söylenemez. Aktörlerin dijital platformlara üyeliklerinde açık erişim politikaları olsa da bu politikalar resmi organizasyonun (Facebook, TikTok, Twitter gibi şirketlerin) erişim politikalarıdır. Bu platformlara üyelik sonrasında da kararlar bağlayıcı olmasına rağmen, kolektif formasyonların büyük bölümünde yasal çerçeveye atıfta bulunulmadan kararlar alınmaktadır. Bu haliyle, hiyerarşinin gölgesinin olmadığı belirtilerek, kolektif formasyonların daha özgürlükçü eylem düzeniyle karar aldıkları belirtilmektedir (Centre for Media Transition, 2018). Ancak “organize kayıt dışı” bir şekilde organizasyonel yapılar kolektif aktörleri yönlendirebilir (Chadwick, 2017) ve strateji geliştirme, uygulama yoluyla yeni bireysel aktörler kolektif olarak hareket eden sosyal aktörlerin saflarına geçirilebilir.

2.4. DİB Medya Sunumları ve Ağ İçerikleri

Dijital medya sunumları ve ağ içerikleri; üreten ile izleyen yani tüketen arasında bağların oluşumu ve çözülmesini açıklamak için kullanılacak temel teorik çerçevelerin tanımlanmasında yardımcı nesnelere. Medya içeriği, içerik üretimi ve sunumu ile tüketiminin arkasındaki ağ yapısı sosyal bir bağ ilişkisi içermektedir. Medya üretimi, çıktı, sunum ile tüketiminin yönlerini kapsayan biçimde ağ ilişkilerine sahip olduğu ve buna bağlı aktörlerin eylemlerinde değişimler meydana geldiği söylenebilir (Ognyanova, 2011):

- Öncelikle; kaynak alışverişi, mülkiyet, ortaklık veya stratejik ittifaklara dayalı medya kuruluşları arasında bağların kurulmasına izin veren, medya izleyicileri ve içeriğinin stratejik kaynak boyut rolleriyle *bütünleştiren ekolojik ağlar* ortaya çıkmaktadır. Aktörün örgütle bağ kurmaya yönelik kararı da bu yaklaşımla açıklanabilmektedir. Ayrıca bu

ilişkiyle yeni bir ortaklık, mülkiyet veya kaynak değişimi bağlantısının neden olduğu içerik ve hedef kitlelerdeki değişikliklere, bağlantı için ters yöndeki etkilere yol açmaya izin verebilmektedir.

- Ağ içeriklerinin izin verdiği bir diğer bağlantı da verilerin büyük ölçekli toplanmasıyla *birleştirme* ve *köprülemeye* benzersiz bir fırsat sağlamasıdır. Medya organizasyonu ve kullanıcı siteleri webde bir arada var olduklarından ve birbirlerinin içeriğine bağlandıklarından, etki kalıpları ve eylem biçimleri bağlantı ağından tespit edilebilmektedir. Bu ilişkide bir aktörün haberi eleştirmesinden ziyade, haberi onaylaması ve paylaşması önemlidir. İster eleştirel olsun isterse de olmasın içeriğin daha çok kamusal bir tartışma ve tüketim konusu olarak gündem belirmeye devam etmesi eylem açısından önemlidir. Bunun çoğunlukla medya ile devam etmesi etkisini artırmaktadır.
- İçerik paylaşım ve tüketimi ile farklı içerikler arasında anlamsal bir analiz ilişkisine dayalı olarak, mesafeye bakılmaksızın benzerliklerin *çerçeveselenmesi* ve tüketiciye sunulmaya başlanmasıdır. Giyim, kitap, elektronik, mobilya gibi nesnelere alındığı herhangi bir alışveriş sitesinden tercih edilen ürün dışında da yeni ürünlerin sunulmaya başlanması ve ihtiyacı olsun veya olmasın aktörün yeni eylemde bulunmasına izin vermesi bu yaklaşımı örneklemektedir. Buna alternatif olarak, medya kuruluşları ve izleyiciler tarafından kullanılan çerçeveler de karşılaştırılabilir.
- İçeriğin ortaya çıkışı sonrasında bireysel aktörler, haber kaynakları ve Sivil Toplum Kuruluşları arasında spesifik ya da genel bir hikaye ve bilgi alışverişi de meydana gelebilir. Böylece yeni aktörler, habere veya bilgiye ulaşmaya çalışan yeni kaynak ve STK'lar da *kümelenmeye*

başlayacak, merkezi aktörler ile yeni gruplar ve farklı sosyal ağ aktörleri arasında yeni eylemlerle *yoğunlaşma* ortaya çıkacaktır.

- İçeriklerin bir bölümü anlamına ve etkilerine bakmadan, *sosyal bulaşma* ve *yayıma* yoluyla önem kazanmaktadır. Bu içeriklerin bir bölümü de çevrimiçi tüketime yayılımını izlemek açısından önemlidir. Altta yatan anlamı çözümlmeyi beklemeden hemen paylaşma yoluna gidilebilmektedir. Yardımlaşma, dinsel içerikli metinler, hastalık belirti ve önlemleri gibi içerik ve sunumların esas etkileri araştırılmadan hızlıca paylaşma ihtiyacı duyulabilmektedir. Nitekim Covid-19 sürecinde olduğu üzere, hastalığa iyi gelen nesne ve durumların (sıcak su içmek, sumak suyu içmek gibi) araştırılmadan hızlıca paylaşılması buna bir örnektir. Bunun temel sebebi de sosyal bulaşma yoluyla aktörün anlamsal bir ilişki kurmaya çalışmasıdır (Sıcak sıvı tüketimi diğer enfeksiyonların bir bölümüne iyi geliyorsa, iyileştiriyorsa buna da iyi gelir gibi).

DİB medya sunumları ve ağ içeriklerinin dijital eylemin yönünü, zamanını ve yoğunluğunu belirleyen nesnelere olarak farklı bağlantılarla geliştiği görülmektedir. Dijital medya sunum ve ağ içeriklerinin eylemsel şekilleri çok çeşitli ve farklı etkileşimler içerirse de en belirgin şekilde; bütünleşen ekolojik ağ, birleştirme ve köprüleme, çerçeveleme, kümeleme ve yoğunlaşma, sosyal bulaşma ve yayılma yoluyla etkilerde bulunmaktadır. Nitekim, bu yollarla dijital medya, internet ile bilgi iletişim teknolojileriyle ağ tabanlı ortamda gerçekleşen içerik üretimleri zaman, uzam, hız, yön ve miktarı etkilemektedir. Dijital içeriklerin sunumu herhangi bir bireysel, organizasyonel ya da kolektif aktörden çıkışı farklı olabilirken, zaman içinde etkilediği aktör sayısı ve diğer aktörlere ulaşma durumu, etkileme biçimi de değişebilmektedir. Bu nedenle, eyleme geçiren ve eylemsel bir fenomen olarak diğer aktörleri harekete geçirmesi

açısından medya sunumları ve ağ içeriklerinin eylem açısından anlamsal bir ilişki barındırdığı söylenebilir.

3. DİJİTAL ORTAMDA TEKİL VE TOPLU EYLEM TÜRLERİ ARASINDA GEÇİŞLER

Bireysel, organizasyonel/örgütsel ve kolektif eylemin son biçimlerine doğru (örneğin, kitleler, kalabalıklar, kalabalıklar) az çok kendiliğinden ortaya çıkan biçimleri prensipte sosyoloji için yeni fenomenler değildir. Bireysel, organizasyonel ve kolektif davranışın ilk ve hala ilham verici olan taksonomileri, sosyoloji tarihi boyunca tartışılarak geliştirilmiştir. Her biri daha istikrarlı tekil veya toplu eylem biçimlerine dönüşebilen bu üç tür davranış arasında ayrımların yanı sıra geçişler de bulunmaktadır. Burada yeni olan dijital medya sunum ve ağ içeriklerine ilişkin eylemselliğin yapısal değişimde yer edinmeye başlamasıdır.

Organize veya organize olamayan bireyler, kitle, grup, yığın, kalabalık, topluluk veya örgütler belirli kriterlere göre, karşılıklı olarak anonim, resmi ya da resmi olmayan birleşimler ve tersine çözümlerin toplamı olarak tanımlanabilir (Scharpf, 2018). Bunlar birbirleriyle bilinçli olarak etkileşime girme durumuna göre uyumlu eylemsel eğilimleri ortaya çıkarırken, tersine uyumlu olmayan eylemler de bilinçli olmayan etkileşimlerin sonucu olarak görülmüştür (Desender, Van Lierde ve Van den Bussche, 2013). Bu durum, sosyoteknik altyapıların kullanıcılarından, kitle iletişim araçlarının alıcılarından, seçmenlerden ve tüketicilerden oluşan örgütlenmemiş kitle, kolektif ve organizasyonel yapı ile bireysel aktörlerin tercihlerinin bir toplamı (Mora, 2014) olarak ekonomik, politik veya teknolojik gelişmeler üzerinde önemli etkiye sahip olabilir. Yer yer öyle olsa da sürekli veya tamamen toplu olarak tasarlandıklarını, kasıtlı olarak bir araya geldiklerini, getirildiklerini söylemek mümkün değildir. Kitlesele davranışlar, bireysel eylem çizgilerinin bir araya gelmesi olarak görülmesine rağmen, bireysel aktörlerin eylemleri birleşme dahi etkisi çok büyük ve çok daha önemli hale de gelebilir. Örneğin, BlackLivesMatter olayında

olduğu gibi dijital platform veya uygulamalarla bir araya gelen bireysel aktörler ve kolektif formasyonların sürekli organizasyonel yapılara dönüşmeleri beklenemez.

Bireysel aktör ve kolektif formasyonların eylemsel değişimi açısından çarpıcı diğer bir noktada dijital medya sunum ve ağ içerikleri üreten organizasyonel yapıların (özellikle dijital içerik üreticisi şirketlerin) sürekli veya tamamen diğerlerine karşı iyi, olumlu eylemler geliştirmesinin de mümkün olmayacağıdır. Nitekim, özgür ansiklopedi Wikipedia'nın hızla artan tanınması veya büyük ölçekli dosya paylaşımı nedeniyle medya endüstrilerine yönelik ekonomik tehdit oluşturduğunu söylemek gerekir. Bazen geliş ve etkileme biçimine göre olumlu ve olumsuz eylemleri aynı anda beklemek gerekir. Google'ın tercih edilen arama motoru olarak yankılanan başarısı veya Twitter ve Instagram'ın en popüler sosyal ağ hizmeti olması, diğer organizasyonel yapılar için olumsuz bir eylem oluştururken, bunlar bireysel aktör ve kolektif formasyonların eylemleri için içerik üretimi, içeriklere katılım ve sunumlar açısından olumlu bir sonuç ortaya çıkarabilir. Böylece, örgütleyici veya yönlendirici bir biçimde işleyen çekirdek eylem gerçek kitle fenomenini oluşturabilmektedir.

Kalabalığın, biraz daha belirgin olarak, belirgin koordinasyon yapıları yoktur. Ancak, toplu yönelimli davranışın temel biçimleriyle kitleden farklıdır. Bu, isimlendirilebilir ve genellikle duygusal olarak yüklü olaylarla birlikte ortaya çıkar. Henüz daha sağlam bir forma dönüşmeden geçici, dikkat çekici bir gerilim alanı yaratır. Bir girişe yapılan çok sayıda "beğeni", siyasi kampanyalardaki, dijital medya sunumlarındaki (şarkı, film, reklam videoları) "tıklanma" veya sosyal webde duygusal olarak yüklü öfke dalgalarıyla çok sayıda bireysel çevrimiçi kullanıcı sonrasında ya o ortamı terk eder ya da farklı ve kendi kendini güçlendiren ilgi kümeleriyle bir araya gelir. Olayla ilgili kolektif davranışın temel

özelliklerini sergiledikleri için kitleden farklı olsa da kalabalık ilgi kişi, sunum veya içerik fenomeninin “mükemmel büyü”süne kapılabilir.

4. SONUÇ

Çalışmanın temel amacı çerçevesinde, çevrimiçi bireysel aktör, organizasyonel yapı, kolektif formasyon, dijital medya sunum ile ağ içeriklerini merkeze alan eylemsel ilişki ve oluşumlardaki değişim incelendi. Eylemsel değişimin aktör temelli ve kurumsal çizgilerde nasıl sınıflandırılabileceği, faaliyet gösterdikleri teknik altyapıların oluşumu, bu teknik yapıdaki geçişler ile faaliyetlere etkileri tarihsel sosyolojik perspektife uygun şekilde tartışıldı.

Dijital toplumsal yapının değişiminde temel dinamiklerin hareketlenmesinde etkili olan bireysel aktörler, organizasyonel yapı, kolektif formasyon ve dijital medya ile ağ içerikleri iki tür bağlama sahip eylemlere neden olmaktadır. Bunlar; hız, yön ve miktar açısından hem kapalı/çevrimiçi olmayan hem de açık/çevrimiçi statüsel bağlam için geçerli iki tür eylemdir:

- Birinci tür; faaliyetleri durumsal kendiliğindenlik ve buna bağlı olarak yüksek oynaklık ile karakterize olan bireysel aktörler, organizasyon yapısı kapalı olup karşı aktörlerin eylemlerine de izin vermeyen organizasyonel yapılar, kitleler, kalabalıklar veya kamuoyu gibi örgütlenmemiş kolektif formasyon ve müdahaleye izin vermeyen açık içeriklerden oluşur. Dışardan çapraz durumsal koordinasyon ve karar yapılarına sahip değildir. Özerk sosyal aktörler olup, kendiliğinden ve geçici eylem biçimleri olarak ayırt edilebilirler.
- İkinci tür eylemler ise; kasıtlı, stratejik biçimlenme ve değişime izin verebilen, farklı grup kimlikleri kaynaştırabilen, paylaşılan kurallar ve hedeflerin yanı sıra koordine ve organize edilmesi sırasında çapraz

durumsal kurumsallaşma süreçleri tarafından şekillendirilen bireysel, organizasyonel, kolektif eylemlerdir. Sosyal hareketler gibi medya sunum ve ağ içerikleri de müdahale, paylaşım ve örgütlülük eylemlerine izin verebilmektedir. Böylece eylemi mümkün kılan çekirdek yapılar ortaya çıkabilmektedir.

İçinde buldukları sosyoteknik yapıyla ilişkileri açısından bu eylem türlerinin içerik ve farklılıkları anlaşıldığında; dijital yani çevrimiçi dünyada alışılmadık eylem kalmayacaktır. Kısaca bu yeni teknolojinin- veya daha spesifik olarak, teknik altyapıların - davranış veya eylemin şekillendirilmesi, oluşturulması, işletilmesi ve düzenlenmesi açısından oynadığı rol de önemli ölçüde anlaşılmış olur. Dolayısıyla, organize olmayan bireysel aktörler, organizasyonel yapılar, kolektif formasyonlar ve dijital sunum ile ağ içerikleri dahi öncelikle ilişkili oldukları sosyal kategorilerle tanımlansa da dijital ortamın olanaklarıyla uzamı genişletebilmektedir. Böylece, sosyal ve teknolojik faktörlerin yakın ve yeni bağlantılarını kullanma imkânı da bulur. Bu durumun, kolektif formasyonların eylem yapısında belirgin bir şekilde ortaya çıktığını belirtilmişti. Nitekim kolektif formasyonların büyük bölümünün geçici eylemlere sahip olduğu, sürekliliklerinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Twitter’da bir araya gelen taraftar toplulukları veya video, görsel, yazı paylaşımlarının altında bir araya gelen yığınların, toplumsal yaşamda kırmızı trafik ışığında karşıya geçmek, türkü evinde eğlenmek amacıyla bir araya gelen yığınlardan farkı yoktur. Diğer yandan, açık veya kapalı organizasyonel yapılarda bir amaç ve sürekliliğin olduğu görülmektedir. En basit haliyle partilerin, üniversitelerin, şirket ve diğer organizasyonel yapıların web sayfaları, paylaşımları, içerikleri bir yönetim, amaç/misyon dahilinde oluşturulmaktadır. Kolektif formasyonlardaki bireysel eylemler ve topluluk, yığın eylemlerinin de bir şekilde organizasyonel yapılarda olduğu gibi değişimlere (Arap Baharı, Occupy Movement ve diğer dijital toplumsal hareketlerde olduğu gibi) sebep olduğunu görmekteyiz. Ayrıca

kolektif formasyonlar daha önce var olmayan altyapılarla teknik sistemler ve platformlar üzerinden durumsal bir oluşuma veya organize ya da organize olamayan oluşumların kendiliğinden ortaya çıkmasını ve işleyişini kolaylaştırmaktadır.

Sonuç olarak ister bireysel, ister organizasyonel, kolektif veya içerik sunumları açısından davranış ve eylem değişiminin ağ tabanlı dijital ortamda daha kolay, daha hızlı ve daha şeffaf bir şekilde gerçekleştiğini görmekteyiz. Dijital ortam daha karmaşık eylemlere izin verebilmektedir. Facebook veya Twitter bireysel kullanıcılar aynı anda birden fazla dijital organizasyonel/örgütsel yapıya katılabilirken, bireysel veya kolektif sunumlar da gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla, dijital aktörlerin sınırlarını yine kendi beğeni durumları, beğenilme ile yorumları, yeniden paylaşılma, DİB erişim imkanları ve kullanım becerileriyle belirlendiğini söylemek mümkündür. İçerik üretim, sunum ile tüketiminde üreten ve izleyen/tüketen arasındaki ağ fenomenini açıklamak için de tamamlayıcı teorik mekanizmalara ve analitik araçlara ihtiyaç duyulduğunu da belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Ampuja, M., Koivisto, J. ve Väliverronen, E. (2014). Strong and weak of mediatization theory: a critical review. *Nordicom Review*, 35, pp. 111-123.
- Armstrong, D. ve diğerleri (2011). *Civil society and international governance: the role of non-state actors in global and regional regulatory frameworks*. New York: Routledge.
- Bell, D. (2013). *İdeolojinin sonu*. (V. Hacıoğlu, Çev.), Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Bennett, W. L. ve Segerberg, A. (2012). The logic of connective action, *Information, Communication & Society*, 15:5, 739-768.
- Brissett, D. (1968). Collective Behavior: The Sense of a Rubric. *American Journal of Sociology*, 74(1), 70-78. 29 Ağustos 2020 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/2775641> adresinden alınmıştır.
- Calderaro, A. (2018). Social media and politics. In *The Sage Handbook of Political Sociology*, (W. Outhwaite and S. Turner, Eds.), London: Sage.
- Castells, M. (2013). *Ağ toplumunun yükselişi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2016). *İletişim gücü*. (B. Becerikli, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Centre for Media Transition. (2018). *The impact of digital platforms on news and journalistic content*. 23.08.2020 tarihinde <https://www.uts.edu.au/node/247996/projects-and-research/impact-digital-platforms-news-journalistic-content> adresinden indirilmiştir.
- Chadwick, A. (2017). Digital network repertoires and organizational hybridity. *Political Communication*, 24(3), pp.283-301.
- Cline, J. L. (2013). *Wired to bond: the influence of computer mediated communication on relationships*. (Yayınlanmamış doktora tezi), James Madison University, 05.08.2020 tarihinde <https://commons.lib.jmu.edu>

/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=diss201019 adresinden indirilmiştir.

Cooper, J. ve Weaver K. D. (2003). *Gender and computers: understanding the digital divide*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Desender, K., Van Lierde, E. ve Van den Bussche, E. (2013). Comparing conscious and unconscious conflict adaptation. *PLoS ONE*, 8(2):e55976, DOI: 10.1371/journal.pone.0055976

Dolata, U. ve Schrape, J. F. (2018). *Collectivity and power on the internet: a sociological perspective*. Switzerland: Springer.

Dunkel, W., ve Kleemann, F. (Eds.) (2013). *Customers at work: New perspectives on interactive service work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Durkheim, E. (2015). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. İstanbul: Cem Kitabevi.

Durkheim, E. (2018). *Toplumsal işbölümü*. İstanbul: Pozitif Yayıncılık.

Elliot, A. (2014). *Contemporary social theory: an introduction*. New York: Routledge.

Elliot, A. ve Lemert, C. (2014). *Introduction to contemporary social theory*. New York: Routledge.

Favotto, L., Michaelson, V. ve Davison, C. (2017). Perceptions of the influence of computer-mediated communication on the health and well-being of early adolescents. *International Journal of Qualitative Studies in Health and Well-being*, 12(1), DOI: 10.1080/17482631.2017.1335575

Foucault, M. (2000). *Özne ve iktidar*. (O. Akinhay & I. Ergüden, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fukuyama, F. (2011). *Tarihin sonu son insan*. (Z. Dicleli, Çev.), İstanbul: Profil Yayıncılık.

Genner, S. ve Süss, D. (2017). Socialization as media effect. *The International Encyclopedia of Media Effects*, DOI: 10.1002/9781118783764.wbieme0138.

- Giddens, A. ve Turner, J. H. (1987). *Social theory today*. Stanford University Press.
- Haamann, T. ve Basten, D. (2012). Systematic approaches for organisational learning: a literature review. *European Conference on Information Systems ECIS 2012*, Proceedings 26, 13.07.2020 tarihinde <https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=ecis2012>, adresinden indirilmiştir.
- Marx, K. (2015). *Das Kapital*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Mergel, I., Edelman, N. ve Haug, N. (2019). Defining digital transformation: results from expert interviews. *Government Information Quarterly*, 36(4), 1-16.
- Merton, R. K. (1968). On sociological theories of the middle range. In *Social theory and social structure* (Enlarged Ed.), R. K. Merton (Ed.), Free Press.
- Mishaal, D. & Abu-Shanab, E. (2015, January 24). The effect of using social media in governments: framework of communication success. *The 7th International Conference on Information Technology (ICIT 15)*, AL-Zaytoonah University, Jordan: Amman.
- Mora, F. A. (2014). Emergent digital activism: the generational/technological connection. *The Journal of Community Informatics*, 10(1), 1-13.
- Neis, D. F., Pereira, M. F. ve Maccari, A. E. (2017). Strategic planning process and organizational structure: impacts, confluence and similarities. *Brazilian Business Review*, 14(5), 479-492.
- Nerse, S. (2020). Dijital medya aktivizmi: yeni sınıfsal ilişkilerin imkân ve sınırları. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 615-634.
- Ognyanova, K. (2011). Actors and links in the media system: applying a network perspective to the study of media production, content and audience.

- The International Communication Association's 2011 Annual Virtual Conference*. 23 Mayıs-10 Haziran 2011, Boston.
- Önday, Ö. (2016). Classical to modern organization theory. *International Journal of Business and Management Review*, 4(2), pp.15-59.
- Panda, A. ve Gupta, R. K. (2001). Understanding organizational culture: a perspective on roles for leaders. *Vicalpa*, 26(4), 3-19.
- Parsons, T. (2015). *Toplumsal eylemin yapısı*. Çev., Nur Nirven ve Adem Bölükbaşı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Poell, T., ve Van Dijck, J. (2016). Constructing public space: Global perspectives on social media and popular contestation. *International Journal of Communication*, 10(1), 226–234.
- Roszkowska, P., ve Melé, D. (2020). Organizational Factors in the individual ethical behaviour: the notion of the “organizational moral structure”. *Humanist Management Journal*. <https://doi.org/10.1007/s41463-020-00080-z>
- Scharpf, F. W. (2018). *Games real actors play: actor-centered institutionalism in policy research*. New York: Routledge.
- Schroeder, R. (2018). *Social theory after the internet: media, technology and globalization*. London: UCLPress.
- Van Dijck, J. (2006). *The network society: social aspects od new media* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: a critical history of social media*. Oxford: Oxford University Press.
- Von Scheve, C. (2018). Social collectives. In *Affective Societies-Key Concepts* (J. Slaby ve C. Von Scheve), New York: Routledge.
- Weber, M. (2006), *Sosyoloji yazıları*, (T. Parla, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2007), *Sosyolojinin temel kavramları*, (M. Beyaztaş, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.

Weber, M. (2011), *Protestan ahlâkı ve kapitalizmin ruhu*, (Z. Aruoba, Çev.), İstanbul: Bilgesu Yayınları.

Yoon, K. (2018). Digital Media and culture in Korea, In *Communication, Digital Media, and Popular Culture in Korea: Contemporary Research and Future Prospects* (D. Y. Jin and N. Kwak, Eds), Lexington Books.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Relation between actor-structure-action, which has an important place in social interaction, is undergoing an important transformation in today's digital environment. The digital platform allows for new forms of collective behavior and action elsewhere in social analysis from individuals to communities. The action has shifted to the online space thanks to the internet and information communication technologies (ICT). The change of social action has raised the need for a reinterpretation of action-structure interaction in social theory. However, we can still say that the relationship between digital action and structure is based on traditional theoretical debates in some respects. The macro-micro-oriented actor, action and structure relationship in the main discussion area of social theory has been interpreted in different ways.

Sociological theories as structural determinants (Durkheim, 2015 ve 2018) focuses on social factors such as power, authority, politics (Foucault, 2000), status, value (Weber, 2006, 2007 ve 2011), capitalism / economy and class, conflict (Marx, 2015). In the study, the actor-action-structure relationship in network theory is discussed. Activism developed with digital combination and internet is evaluated with a new theoretical perspective. In this study, it is aimed to define the operational relationship of the actors emerging with the

development of new technology with the structure, and to emphasize the actions of individuals or non-people. The categorical combination and differences of the operational balance between D-ICT and the theoretical hybridity of the traditional structure-action relationship are revealed.

Shaping Basic Digital Social Actors

In order to understand the dynamics of networked social formations and the structuring of these dynamics, their organization, capacity and action patterns, the new actor and operational relationship must be explained. It is claimed that D-ICT related and network-based social formations are shaped according to economic, political and cultural effects, and in some respects, these factors affect the digital process in different ways (Schroeder, 2018, p. 13). Therefore, in the proposal that emerges from this, it is seen that three domains have emerged in D-ICT related and network-based social formation. The first of these; it is a policy that includes matters related to the state. The second is culture, which includes socializing and practical tasks and seeking information. The third is the economy that includes new business and working life, markets, production and consumption relations, and distribution with new audiences. This situation, which includes the definitions of the basic formation of social actors, is based on the discussions that have been going on since the classical period and in the early stages of contemporary sociology. What shapes the realities of modern digital societies and at the same time operates on the network; Individuals, organizations / organizations, collective formations and network contents appear as four basic types of social actors (Dolata ve Schrape, 2018).

- The digital world has given individual actors the freedom to take increasingly competent, creative and freer decisions. Individual actors

benefit from digital presentations in two ways. Several of the individual actors are actively or creatively involved in the development of new technologies, products, services or content. The majority of individual actors, on the other hand, try to use new or old information, communication and consumer opportunities as the user suggested / offered by the relevant web-based provider. Social network applications, sites or platforms such as Whatsapp, Facebook, Twitter and Instagram are only within the limits of their technical parameters and each of the users who comply with the social etiquette are included in this segment. Individual digital actors generally accept and comply with terms and conditions without hesitation.

- The modes of action of digital organizational structures are different from each other in terms of innovative activity and control processes. As with the actions of individual actors in the early period of digital transformation, organizational structures are gradually becoming more transparent in their operational relations compared to the amount of D-ICT usage. (Panda ve Gupta, 2001). Transparency in the actions of organizational structures differs from each other with different dynamics. As a matter of fact, in the following period, it has been revealed that social movements and actions of digital organizational structures are organized in two ways according to the online collectivism, expansion, competition, content delivery styles, R&D, collaboration, purchasing, and the way they direct user preferences and dynamics (Mergel, Edelman, ve Haug, 2019).
- Collective formations, different from organizational structures and including both them and individuals; The wide spectrum from individuals to organizations has a wide variety of formations. Collective formations consist of i) crowd, mass, minority and temporary

communities in unorganized social life and ii) individuals and communities that can be organized by gathering similar decisions and behaviors over time. As a matter of fact, although collectives have very different coordination and movement patterns (Von Scheve, 2018), they cannot be regarded as social actors with common goals, resources and action orientations. Therefore, it is an expected result that the collectives of digital life are separated according to the state of aggregation of similar decisions and behaviors.

- Digital media presentation and network contents can be used to explain the formation and dissolution of operational links between productive and consuming actors. The network structure behind media content, content production and presentation and consumption includes a social bonding relationship. It can be said that with the production, output, presentation and consumption of media, digital actors have brought about changes in their actions (Ognyanova, 2011).

Result

Individual, organizational and collective formations are in principle not new phenomena for sociology. The first and still inspiring taxonomies of individual, organizational and collective behavior have been discussed throughout the history of sociology. What is new here is the development of this relationship with digital networks and the contribution of new digital media presentations / contents to change. This change occurs in the forms like integration, merging/bridging, framing, clustering/concentration, and social contagion/spread.

GAZETECİLİK ETİK KODLARININ OLUŞTURULMASINDA VE GÜNCELLENMESİNDE MESLEK KURULUŞLARININ ÖNEMİ: TÜRKİYE GAZETECİLER CEMİYETİ ÖRNEĞİ

Sertaç KAYA* Olcay UÇAK**

Öz

Gazetecilik mesleği açısından ülkemizde ve dünyada birçok meslek örgütü, derneği veya sendikası bulunmaktadır. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti de bu alanda faaliyet gösteren Türkiye'deki önemli gazetecilik meslek kuruluşlarından biridir. Meslek ilkelerinin belirlenmesinde ve korunmasında çalışmalar yürütmesinin yanında gazetecilerin haklarını savunmak için de faaliyetlerde bulunmaktadır. İlk kez 1998 yılında oluşturulan bildirge, günümüz değişen koşullarında yenilenme ihtiyacı ile tekrar gözden geçirilmiştir. 17 Nisan 2019 tarihinde bildirge üzerinde yapılan güncellemeyle çıkarılan, eklenen ve düzeltilen maddeler olmuştur. Bu çalışmayla toplumsal değişim ve teknolojik gelişmelerin gazeteciliğin dönüşümüne etkisi Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin hazırlamış olduğu güncellenen "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi" üzerinden açıklanmıştır. Bu bağlamda eski ve yeni bildirge doküman analizi yöntemine göre incelenmiş ve yapılan yüz yüze görüşmelerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Meslek kuruluşları, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi, Basın etiği, Etik kod

* Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, sertackaya1@aydin.edu.tr, İstanbul/Türkiye.

** Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, olcayucak@aydin.edu.tr, İstanbul/Türkiye.

THE SIGNIFICANCE OF PROFESSIONAL ORGANIZATIONS REGARDING TO THE CREATION OF ETHICAL CODES AND THEIR UPDATE IN JOURNALISM: EXAMPLE OF TURKISH JOURNALISTS ASSOCIATION

Abstract

In terms of journalism, there are many professional organizations or associations in our country and in the world. The Turkish Journalists Association is one of the most important journalism organizations operating in this field in Turkey. Beside determining and protecting professional principles, it is also active in upholding the rights of the journalists. The declaration, which was first created in 1998, has been revised with the need for renewal in today's changing conditions.

On 17 April 2019, there were articles that were removed, added and corrected by the update made on the declaration. With this study the effect of changing journalism due to social upheaval and technological improvements were made public in the updated "Turkish Journalists' Declaration of Rights and Responsibilities" drawn up by the Turkish Journalists Association. Within this context the old and new declaration has been examined according to document analysis and reinforced with face to face interviews.

Keywords: *Turkish Journalists Association, Professional organizations, Turkish Journalists' Declaration of Rights and Responsibilities, Press ethics, Ethical code.*

1. GİRİŞ

Meslek kuruluşları, mesleğin özelliklerini tanımlaması, çalışanlarda bulunması gereken nitelikleri belirlemesi, olumlu ve olumsuz işlerde takdir ve kınama işlevlerini gerçekleştirilmesi gibi faaliyetler göstermektedir. Bu kuruluşlar, geçmiş deneyimler ve günün stratejilerini sentezleyerek oluşturdukları misyon ve vizyonları ile o mesleğin gerekliliklerini işletmeye çalışmaktadırlar. Bu gereklilikleri belirlerken değerlerden ve uluslararası standartlardan yararlanarak

meydana getirdiği etik kodlar mesleği yürütenlerce izlenen rehber olarak kullanılmaktadır.

Gazetecilik meslek çalışanları tarafından da oluşturulan çeşitli sendika, dernek, örgüt ve cemiyetler bulunmaktadır. Bu kuruluşlar mesleğin doğru icrasını sağlamak, gazetecilerin, habere konu olanların, kaynakların ve diğer insanların haklarını gözeterek işlerin yapılmasına destek olmaktadır. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti de bu alanda faaliyet gösteren önemli bir meslek kuruluşudur. Cemiyet oluşturduğu “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi” ile uzmanlaşmış bir mesleğin objektif etik kodlarını sunmaktadır. Gazetecilik mesleğinin belirli kurallar çerçevesinde yapılabilir hale getirilmesi, hataları önlemek, var olan hataların sonuçlarının üstlenilmesi ve haberin tüm taraflarına karşı sorumlu davranılmasına yol açmaktadır. Cemiyet örneğinde de görüldüğü üzere, meslek çalışanlarının örgütsel yapılanmalar içerisine girmesi o mesleğin ilke ve normlarının belirlenerek haber üretimindeki sorunların giderilmesi açısından önem arz etmektedir.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin oluşturduğu bildirme özdenetim mekanizmasının işlemesine yardımcı olan bir metindir. Bu bildirme, meslek çalışanlarına rehber niteliğinde olsa da ilerleyen süreçle beraber zaman zaman ulaşamadığı alanlar olmuştur. Değişen toplum düzeni ve teknoloji karşısında bildirgenin güncellenme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenlerle başlatılan çalışma ile bildirme için yeni maddeler oluşturulmuş, var olan metinlerin bazı kısımları güncellenmiş, kimi cümle ve kelimeler çıkarılarak yeni anlamların oluşturulması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin basın meslek kuruluşu olarak önemi ve amaçları irdelenmiştir. Gazetecilerin örgütlenmesi açısından meslek çalışanlarınca oluşturulmuş bir kuruluş olması ve mesleğin kendi çalışanları tarafından etik ilkelerin ortaya konulmasının önemi vurgulanmıştır. "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi"nin gazetecilik mesleğinin etik ilkeler anlamında temel başvuru kaynaklarından biri olması ve güncellenme gereksiniminin doğması çalışmanın çıkış noktasını teşkil etmektedir.

Bu amaçla cemiyetin var olan "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirge"sini güncellemesi üzerinden, eski ve yeni bildirge karşılaştırılarak değişim nedenleri ve metinlere yansımaları incelenmiştir. Her iki bildirge doküman analizi yöntemine göre karşılaştırılarak farklılıkları yorumlanmış ve temel değişim kategorileri ortaya konmuştur.

Doküman analizi, basılı kaynakların yanı sıra elektronik belgeleri de gözden geçirmek veya değerlendirmek için sistematik bir prosedür sunmaktadır (Bowen, 2009: 27). Az zaman alması, belgelere erişim kolaylığı, maliyet düşüklüğü, tepkisel olmaması (belgelerin araştırma sürecinden etkilenmemesi), belgelerin sabitliği, kesinlik ve kapsam bu yöntemin olumlu yanlarıdır (Bowen, 2009: 31). Belgelerin geri alınabilirliğinin düşük olması, önyargılı seçicilik, önyargılı raporlama ve erişim noktasında ise dezavantajlar yaşanabilmektedir (Yin, 1994: 86). Doküman analizi yöntemi, amaçlanan olgu veya olaylarla ilgili bilginin bulunduğu materyalin incelenmesini kapsamaktadır. Bu yöntem tek başına verileri elde etmek için kullanılabileceği gibi farklı yöntemlerle de aynı zamanda kullanılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189).

Bunun yanı sıra Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Turgay Olcayto ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreteri Sibel Güneş ile yüz yüze görüşmeler

gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ile Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi'nin önemi ve bildirmede değişikliğe gidilmesine zemin hazırlayan koşullara yanıt aranmıştır. Görüşmede sorulan sorular aşağıda belirtilmektedir:

- 1-Gazeteciler için cemiyetin varlığı ne ifade ediyor?
- 2-Gazetecilik adına ne gibi faaliyetler yapılmaktadır?
- 3-Cemiyetin aktif üye sayısı nedir?
- 4-Cemiyetin gazetecilerin haklarının korunmasındaki rolü nedir?
- 5-Cemiyetin çalışmalarını engelleyen kurum ve kuruluşlar var mı?
- 6-Gazeteciliğin dönüşümünü nasıl görüyor ve nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 7-Cemiyeti bildirmede değişiklik yapmaya iten sebepler nelerdir?
- 8-Yayın organlarının belirlediği ilkeler ile cemiyetin bildirgesi arasında fark olduğunda gazeteci nasıl davranmalı? Bu farkları düzeltme noktasında bir iletişim veya geri bildirim kanalı mevcut mu?
- 9-Günümüzde gazetelerin ilkelere uygun davrandığını söyleyebilir misiniz?
- 10-Özgür basın olmadığı yerde etik anlayışın geliştirilemeyeceği, cemiyetlerin ve meslek örgütlerinin gönüllü ve yaptırımsız etik anlayışının sonuç vermeyeceği bu nedenle farklı sorumluluklara karşı farklı metinlerin yazılması gereği görüşlerine karşı neler söylemek istersiniz.

3. BASIN MESLEK KURULUŞLARININ ÖNEMİ

Günümüzde, ülkemiz ve dünyada birçok farklı meslek çalışanları faaliyet gösterdikleri alanda örgütler kurmakta veya var olan gruplara üye olmaktadır. Bir meslek dalında çalışanların oluşturduğu inisiyatifler demokratik düzenin o toplumda var olduğunun işaretlerini verirken aynı zamanda demokrasiyi de geliştiren çıktılar sunmaktadır. Otoritelerin denetimi dışında kalan ve üyelerinin

bağımsız, kendi iradeleri doğrultusunda gönüllü olarak katılımıyla gelişen ilişkiler yapısı meslek örgütlerinin toplumdaki önemini arttırmaktadır.

Gazetecilerin çalışmalarını gerçekleştirirken uymakla yükümlü olduğu öncelikli alanlar arasında faaliyetlerini yürüttüğü ülkenin anayasası ve kanunları gelmektedir. Gazetecilerin bağlı olduğu kuruluşların ilkeleri ve yayın politikaları da haber üretiminde çalışanlar üzerinde belirleyici olan diğer etkenler arasında gelmektedir. Diğer tüm kurum ve kuruluşlardan bağımsız olarak o mesleğin çalışanlarınca oluşturulan basın örgütleri de gazeteciliği doğru bir şekilde yapılandırmaya çalışan ilkeler ve etik kodlar üreterek tüm gazetecilerin uyması gereken genel standartlar oluşturmaya çalışmaktadır. Tüm bunların dışında gazetecinin kendi bireysel ahlakı da onu haber üretiminde yönlendirici bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gazetecilerin basın meslek kuruluşlarında bir araya gelmesi mesleklerinin, meslektaşlarının ve vatandaşların haklarının korunması bakımından önem arz etmektedir. Özgen'e göre, gazetecilerin faaliyetlerinde özgür olması ve ellerindeki özgürlüğü kötüye kullanmamaları amacıyla oluşturulan meslek kuruluşları önemli bir özdenetim mekanizması olarak işlev görmektedir (2006: 85). Siyasal iktidarların basını kendi istekleri doğrultusunda kullanmaya yönelik girişimlerini engellemek, olası hukuki ve ekonomik yaptırımların önüne geçmek için özdenetim yapılarını devreye sokmak bir savunma olarak işletilebilmektedir. Bu yöntem ile dışarıdan gelebilecek müdahalelere fırsat verilmezken bağımsızlık da korunmuş olmaktadır. Böylece kamuoyu nezdinde mesleğin saygınlığı korunmuş olmakta ve insanların basına karşı duyduğu güven duygusu sağlanmaktadır.

Basın özgürlüğü ve ifade hürriyetinin kitle iletişim araçları üzerinden doğru bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamanın yolu gazetecilik mesleğinin korunmasından geçmektedir. Bu mesleğin doğru ifası iktidarların

denetlenmesine, halk adına gözetleyicilik yapılmasına, çok sesli bir ortamın yaratılmasına zemin hazırlayarak o ülkenin geliştiricisi olma yolunda basın önemli aktörler arasına sokabilmektedir.

Tüm meslek kuruluşlarında olduğu gibi basın meslek kuruluşlarının da nihai amacı, yapılması ve yapılmaması gereken kurallar bütününe ortaya koymaktır. Bu amaçlar gazetecilerin kamuoyu görevi yapmaları nedeniyle doğru ve eksiksiz bilgileri bireylere aktarabilmesi üzerinden şekillenmektedir. İrvan'a göre, demokrasi bilincinin yerleştiği toplumlarda insanların rasyonel kararlar alabilmeleri onlara aktarılabilecek olan enformasyonla kuracağı ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır (2005: 64). Gazetecilerin yaptığı haberlerle yönlendirici gücünün olması insanlarda belirli bir algı yaratılmasına sebebiyet vererek tercihlerini şekillendirmektedir. Bu sebepten ötürü vatandaşların doğru bilgilenmesi doğru tercihleri yapabilmesinin ön koşulu olarak ortaya çıkmaktadır. Basın meslek kuruluşlarının bu noktalarda ortaya koyacağı kriterler haberin seçim, üretim ve yayma gibi tüm aşamalarını içeren etik kodlar oluşturması, gerçeğin tüm taraflarıyla ortaya konmasına yönelik standartlar sunmaktadır.

Haberin ulaştığı kişilerin haklarının korunması kadar mesleklerini gerçekleştirmeye çalışan gazetecilerin haklarının korunması da bir o kadar gerekli olmaktadır. Gazetecilik mesleğinin uygulanmasına ve gazetecilere karşı yapılacak tüm olumsuzluklarda ortak tavır alınması açısından toplu bir biçimde hareket edilmesini sağlamaktadır. Verilecek tepkiler ile vatandaşlar üzerinde etki oluşturarak mesleki farkındalık yaratılabilmesinin zemini oluşturulabilmektedir. Bir çatı altında buluşan gazetecilerin burada yakın ilişkiler kurmaları, meslektaşlarına destek olmaları, aidiyetlerini kuvvetlendirmesi ve haklarını öğrenmeleri açısından önemli bir bilinç kazandırmaktadır. Dayanışma

ve birlikteliğin varlığı artan farklı türden baskılara karşı direnebilme kabiliyetlerini sağlayabilmektedir.

Girgin'e göre, basın meslek kuruluşları medya ile toplum arasında köprü olmaları, iktidarların müdahalesinin önlenmesine çabalanması, doğru haber ile bireylerin güvenini kazanarak saygın bir hale gelmek, basının işlevlerine ve gazeteciler arasındaki dayanışmaya kadar birçok noktada sorumluluk sahibi olmaktadır (2006: 49). Bu sebeple basın meslek kuruluşlarının var olması hem o ülkedeki sivil toplumun aktif olarak sorunlarda söz söylediğinin ve böylece demokratik ortamın gelişmesine katkı sağladığının hem de ortaya koyduğu etik kodlar ile mesleğin gerekliliklerinin yapılması ve yapılmaması gereken davranışlarla çerçevesini çizmesinde önem arz etmektedir.

4. TÜRKİYE GAZETECİLER CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE AMACI

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve ardından inşa edilmek istenen yeni dünya düzeni içerisinde kendisine yer bulma noktasındaki çabasını savaşın sonlarında müttefikler yanında yer alıp Almanya ve Japonya'ya savaş açarak göstermiştir (Özgen, 2002: 24). Savaş sırasında tek partili rejim tarafından yönetilen Türkiye, ateşkesin sağlanmasının akabinde 1946 yılında çok partili seçimleri gerçekleştirerek savaşın galibi güçlere işaretler vermeye çalışmıştır.

Savaştan galip ayrılan devletlerin yönetim biçimleri, politikaları, özgürlükler noktasındaki bakış açıları Türkiye'nin yeni yol haritasını oluşturmakta ve yapılması gerekenler noktasında rehberlik etmekteydi. Batılılaşma ve demokratikleşme yolunda atılması gereken adımların başında da basın özgürlüğünün sağlanmasına yönelik faaliyetler bulunmaktaydı.

O dönemde var olan Basın Birliği, 1938 yılında kurulmuş ve yasalardan yaptırım kuvveti olarak basının özgürleşmesi ve demokratik işlevlerini yerine

getirebilmesi önünde bulunan bir denetleme kurumuydu. Savaşın sonlanmasıyla beraber Avrupa'da bulunan basın örgütleri incelenmiş ve hükümet bu farklılıkları gidermek için harekete geçmiştir. 1946 yılında yapılan kanun değişiklikleri ile Basın Birliği demokratik ilerlemenin önünü açmak adına yasal düzenleme ortadan kaldırılmıştır (Özgen, 2002: 25).

Basın Birliği'nin kaldırılması ile gazeteciler için yeni bir meslek kuruluşunun altında teşkilatlanmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Gazeteciler Cemiyeti bu ortam içerisinde 10 Haziran 1946'da kurucu heyetini Sedat Simavi, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar, Sait Kesler'in üstlenmesi ve İstanbul Valiliği'ne verilen dilekçe ile kurulmuş oldu.

Kuruluşun ardından Basın Birliği'nin varlığına hükümet tarafından el konulmasını engellemek amacıyla cemiyetin merkezine ve Basın Birliği'nin daha önceden faaliyetlerini yürüttüğü İstiklal Caddesi'ndeki binasına cemiyetin tabelası asılmıştır (Özgen, 2002: 27). Hemen arkasından gelişen süreçte kuruluşların ve çalışanların baskı hissetmesine neden olan 1931 yılında çıkarılan basın yasasının maddesi 13 Haziran 1946'da değiştirilmiştir (Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl, 1987: 82). Yasada yapılan bu değişiklik ile basın kuruluşlarının faaliyetlerinin denetlenmesi hükümetlerce değil yargının unsurları olan bağımsız mahkemelerce yapılması gerekliliği ortaya konmuş oldu. Bu durum yürütme organı olan hükümetin basın kuruluşlarına ve gazetecilere baskı hissettirmesinin önüne geçerek özgür bir ortamın yaratılmasına zemin hazırlamıştır.

Cemiyetin kurucularından olan Sedat Simavi ilk başkanlık görevini üstlenirken onu Burhan Felek, Cevat Fehmi Başkut, Nezih Demirkent, Necmi Tanyolaç, Nail Güreli ve Orhan Erinç takip etmiştir. 2013 yılında TGC Başkanı olan Turgay Olcayto ise cemiyetin seçilen son başkanı olarak halen görev yapmaktadır. Cemiyetin yapısı Yönetim Kurulu, Denetim Kurulu, Onur Kurulu ve Balotaj

Kurulu'ndan oluşmaktadır. Cemiyetin asıl ve onursal olmak üzere iki tür üyesi bulunmaktadır. Asıl üyelere “gazeteci olarak ve benzeri unvanlar altında telif hakkı ya da devamlı ücretle 212 sayılı yasayla değiştirilmiş 5953 sayılı yasa hükümlerine bağlı olarak en az iki yıldır sürekli çalışanlarla, sarı basın kartı, basın şeref kartı ve sürekli basın kartı taşıyan” şartı aranırken onur üyelerinde ise, seçkin hizmetler vermesi veya gazetecilik eğitim verilen yerlerde alanla ilgili öğretim üyesi ve öğretim görevlisi olmak şartı aranmaktadır (www.tgc.org.tr, 2019).

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreteri Sibel Güneş, 3850 üyesi bulunan cemiyeti gazeteciler için Türkiye'nin en büyük çatı örgütü olarak tanımlamaktadır. Güneş'e göre cemiyet; güvenilirliği, sadakati, her siyasi görüşe eşit mesafeyi, sesini özgür çıkarmayı ve bu yüzden de söyleyeceklerinden geri adım atmamayı ifade etmektedir (S. Güneş, görüşme, İstanbul, 12 Şubat, 2020).

Gazeteciler Cemiyeti'nin amacı ise, 19 Ocak 2015'de kabul edilen tüzüğüne göre şu şekilde ifade edilmektedir:

“Gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yazılı, işitsel, görsel ve elektronik iletişim ve internet alanlarını kapsayan gazetecilik mesleğini; mesleğin geleneklerini, ahlak ilkelerini korumak; ‘Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi’nin herkes tarafından benimsenmesini, geliştirilmesini, korunmasını, toplumda yaygınlaşmasını sağlamak, herkesin bilgi edinme, halkın doğru haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkını, iletişim, düşünce açıklama, eleştiri ve yorum hakkı ile ifade ve basın özgürlüğünü savunmak; gazetecileri meslekleri içinde maddi ve manevi yönleriyle geliştirmek, ilerletmek, korumak ve yüceltmektir.” (www.tgc.org.tr, 2019).

Cemiyetin amaçlarını gerçekleştirmek için kendine belirlediği çalışma alanları ise tüzüğünde 19 maddeden oluşan bir liste ile belirtilmektedir. Gazetecilik mesleğinin temsili, cemiyet üyeleri ve meslek çalışanları arasında dayanışma oluşturmak, gazeteciliğin problemlerini incelemek ve çözmek için çalışmalarda bulunmak, yurtdışındaki kuruluşlarla ortak projelerin hazırlanması, üyelerine yardım sağlanması, etkinlikler düzenlemek ve lokaller açıp yararlanmalarını sağlamak, yapılan çalışmalar için çeşitli mal satın almak, satmak, kiralamak veya kiraya vermek, eğitimler düzenleyerek gazetecilerin katılımını sağlamak gibi çeşitli konularda çalışma alanları oluşturulmuştur (www.tgc.org.tr, 2019).

Cemiyet ayrıca, “Sedat Simavi Ödülleri”, “Burhan Felek Basın Hizmet Ödülleri”, “Türkiye Gazetecilik Başarı Ödülleri”, “Basın Özgürlüğü Ödülleri” ve “Yerel Medya Ödülleri” olarak gazeteciliğin farklı kollarında faaliyet gösteren çalışanları ödüllendirmektedir. Bunların yanı sıra cemiyet gazetecilerin haklarını koruması, hukuksal danışmanlık vermesi, işverenleriyle olan davalarda birliktelik yapması, gazeteciler başına gelenleri hukuki çerçevede ve cemiyetin tüzüğünün el verdiği ölçüde görünür kılması, yerel medya eğitimlerinin verilmesi, Basın Müzesi (otuz bin kitap, gazetelerin arşivleri, eski baskı makineleri, öldürülen gazetecilerin tabloları ve anı eşyaları bulunmakta), huzurevi, meslekte iz bırakanlar toplantıları, medya söyleşileri, şiir ve musiki günleri, kıdemli üyeleri ziyaret, kadın gazeteciler komisyonu, öğrencileri düzenli olarak davet edilmesi, Aydın Doğan Vakfı ile Genç İletişimciler Yarışması, uluslararası basın kartının verilmesi (S. Güneş, görüşme, İstanbul, 12 Şubat, 2020) gibi birçok alanda faaliyetlerde bulunmaktadır.

5. TÜRKİYE GAZETECİLER CEMİYETİ’NİN OLUŞTURDUĞU ETİK KODLAR

Farklı basın meslek kuruluşlarının mesleğin etik ilkelerini oluşturulma çabaları gibi Türkiye Gazeteciler Cemiyeti de kurulmasından sonra başlayan süreçte

benzer çalışmalar içerine girmiştir. İlk girişim 1960 yılında “Basın Ahlak Yasası” adıyla oluşturulan metinle başlamıştır. Ancak çeşitli sebeplerden ötürü etkili olunamaması üzerine 1972 yılında “Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları” adıyla dokuz maddelik yeni bir metin kabul edilmiştir. 1998 yılında ise Cemiyet, bünyesinde oluşturduğu komite ile yeni bir bildirge için Umur Talu’yu görevlendirmiştir ve bu çalışmalar sonucunda “Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi” oluşturulmuştur (www.tgc.org.tr, 2019). Oluşturulan bu bildirge, gazetecilik etiği bakımından önemli bir başvuru kaynağı özelliği taşımaktadır.

2019 tarihine gelindiğinde ise, teknoloji alanındaki gelişmelerin habercilik sektörünü de dönüştürmesi, toplumsal gelişmeler ve değişimler sebebiyle bildirmede güncelleme yoluna gidilmiştir. Yapılan değişikliklerle kimi maddeler revize edilerek eklemeler ve çıkarmalar yapılmış, kapsamı üzerinde farklılıklara gidilmiştir.

5.1. Doküman Analizi Bulguları ve Yorumları

5.1.1. Gazetecinin Hakları ve Görevleri Konusunda Yapılan Değişiklikler*

17 Nisan 2019 tarihinde Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin 46. Genel Kurulu’nda onaylanmasından sonra “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi” güncellenmiş oldu. Birinci bölüm olarak değerlendirebileceğimiz kısımda gazetecinin tanımı, sorumluluğu, hakları ve temel görevleri yer almaktadır. Eski ve yeni bildirge arasında bu başlıklar özelinde bakıldığında herhangi bir fark bulunmamaktadır. En fazla değişiklik gazetecinin hakları ve görevleri noktasında

* Bu başlık ve “İnsan Hakları Odaklı Habercilik Kuralları Üzerinde Yapılan Değişiklikler” başlığı altında tespiti yapılan ve yorumlanan tüm maddeler tgc.org.tr adresinden alınmıştır.

Eski bildirge için bkz: <http://eski.tgc.org.tr/tgctuzuk.asp>

Yeni bildirge için bkz: <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html>

gerçekleştirilmiştir. Sayısal olarak güncellenen maddeler denk olsa da içerik anlamında gazetecinin ve mesleğin saygınlığını koruyacak maddeler, yeni medya alanında internet yayıncılığını ve sosyal medya kullanımını dâhil eden maddeler ve insanların tercihlerinden dolayı ötekileştiren, aşağılayan yayınların önüne geçilmesini amaçlayan yeni maddeler eklenmiştir.

Eski bildirgede “İnsan ve yurttaş hakkı” başlığı altında bireylerin bilgi ve habere ulaşma, ifade özgürlüğüne yönelik açıklamalarda bulunulan bölümün yeni bildirgede bir başlık altına konulmadan sunuş kısmında verildiği görülmektedir. Eski ve yeni bildirgede gazeteci olmayıp bir biçimde bu faaliyetlerin içinde bulunanların da bu sorumlulukları taşıdığı vurgulanırken güncellenen halinde dijital dönüşümün etkileri bulunmaktadır. Dijital alanlarda yapılan yayıncılık faaliyetlerinin, sosyal medya hesaplarındaki paylaşımların da bu kapsam altında değerlendirilmektedir.

Bir diğer başlık olan “Gazetecinin hakları” bölümünde ise, madde sayılarında farklılık görülmektedir. Eski bildirgede gazetecinin çalıştığı kurumla yaptığı sözleşme üzerinde açıklamalar bulunan maddenin kaldırıldığı, altı olan madde sayısının beşe indirildiği görülmektedir. Diğer farklılıkların başında ise, gazetecinin bilgiye ulaşma serbestliğindeki durumunu açıklayan cümle gelmektedir. Bilgiye engelin sadece “hukuka ve uluslararası normlara uygun olduğu” şartlarda gerçekleştirilebileceği vurgusu yapılmıştır. Böylece kamunun kendini ilgilendiren olaylardan haberdar olmasına aracılık eden gazetecilerin bu görevi yapmasını engelleyici uygulamaların ortadan kaldırılması gerektiği irdelenmiştir. Bir diğer değişiklik “gazeteci, inanmadığı bir görüşü savunmaya zorlanamaz” noktası üzerinden yapılmıştır. Eski bildirgedeki bu cümleye görüşün niteliğini belirten “doğruluğuna, tarafsızlığına ve nesnellğine” kelimeleri eklenerek hem daha somut temellere oturtulmuş hem de gazetecinin paylaşacağı bilginin

özelliklerinin tekrar altı çizilmiştir. Bir başka güncelleme gazetecinin çalıştığı işletmede alınan kararlardan haberdar edilmesine ilişkin madde özelinde gerçekleşmiştir. Önceki metinde yazı işlerinde çalışanların özellikle bu işleyişten haberdar olması vurgusu yapılırken güncellenen metinde bu ibare kaldırılarak daha genelleyci bir anlam ortaya çıkarılmıştır. Böylece çalışanlar üzerinde herhangi bir ayırım yapılmadan kapsayıcı bir anlayış benimsenmiştir. Bu başlık altındaki son değişiklik gazeteci-kaynak ilişkisini açıklayan maddede gerçekleştirilmiştir. Bildirgenin önceki halinde gazeteciye kaynağını açıklama noktasında baskı yapılamayacağına yönelikti. Ancak elindeki belgelerin durumuna yönelik açıklayıcı bir tanım bulunmamaktaydı. Yeni bildirge ile bu noktadaki eksiklik giderilmiş ve gazetecinin elinde bulundurduğu belgelerin de kaynak gibi korunmasını düzenleyici tanımlar eklenmiştir.

Cemiyetin bildirgesindeki önemli değişikliklerden biri de gazetecinin sorumluluklarının sınırlarının çizildiği ve bir anlamda mesleki etik kodların da belirlendiği “Gazetecinin temel görevleri” başlığı altındadır. Niceliksel bakımdan yazılan maddelerde eşitlik olsa da içerik anlamında değiştirilen, çıkarılan ve eklenen yeni maddeler bulunmaktadır.

Bahsi geçen değişikliklerden ilki 1. ve 2. maddenin birleştirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Daha önce ikinci maddede bulunan haber alma, yorum ve eleştiri özgürlükleri ilk madde içerisine yerleştirilerek bireylerin bilgi edinmelerinde neticesine bakılmaksızın gerçeklerin olduğu gibi aktarılması vurgusu yapılmıştır. Eski bildirgedeki üçüncü madde birçok konunun irdelendiği geniş bir metinden oluşturulmuşken yeni bildirgede bunun 2, 3, 4, 5 ve 6. maddeye dağıtılarak yeni bir sıralamaya gidildiği görülmektedir. Buradaki en önemli vurguların hukuk, cinsiyet ve din üzerinden yapılamaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yeni olarak; hukukun üstünlüğü, laiklik, cinsel kimlik, cinsel yönelim, mezhep, inanç ve inançsızlık kavramları eklenerek toplumsal değişim

dinamiklerinin haber üretim sürecine konu olduğunda oluşabilecek hak ihlallerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Eski bildirgedeki 5. madde ve yeni bildirgedeki 8. madde anlam olarak aynı nitelikleri taşımakla beraber sözcükler daha da kısaltılarak sadeleştirme yoluna gidilmiştir. Bu maddelerde aktarılan ise, var olan bir gerçeğin yok edilemeyeceği, göz ardı edilemeyeceği ve üzerinde oynanamayacağı yönündedir.

Daha önceki bildirgede 8. madde ikiye bölünerek yeni bildirgede 10 ve 11. maddelerde yer bulmuştur. Cevap hakkına yönelik olan bu metinlerde yanlışların düzeltilmesinin önemine dikkat çekilirken yeni bildirgede buna ek olarak gerektiğinde gazetecinin özür de dilemesinin zorunluluğuna dikkat çekilmiştir.

Bir diğer değişiklik de yapılan veya yapılmayan haberler aracılığı ile çıkar elde edilmesini açıklayan maddede gerçekleştirilmiştir. Eski bildirgede kaynakların konumuna yönelik tanımlamaya gidilirken yeni düzenlemede bu tanımlamaya gidilmeden “konumu ne olursa olsun” ifadesi ile daha genelleyici bir açıklamaya gidilmiştir. Böylece sadece belirli mevki sahiplerinin çıkar amaçlı habere konu olup olmamaları değil, diğer tüm kurum, kuruluş ve kişilerin de en ufak bir maddi, manevi avantaja alet edilemeyeceği vurgulanmıştır.

Eski bildirgedeki 13. ve 14. maddeler yeni bildirgede 15. madde içerisinde sadeleştirilerek ve kapsayıcı olarak yeniden oluşturulmuştur. Burada her türden bilginin gazetecinin kendi menfaati için kullanamayacağı bildirilmiştir. Yeni bildirgedeki değişiklikle eski metinde geçen tehdit şantaj gibi yollara başvurulmaması gerekliliği yeni bildirgedeki metnin içindeki anlamdan çıkarılmaktadır. Öte yandan benzer türden yaklaşımların gazeteciye karşı yapıldığında da karşı konuşması gerektiği şekilde ifade yeni bildiride yer

almamaktadır. Ayrıca eski bildirgenin bu maddesindeki yaklaşım daha önceki metinde olan 15. ve 16. madde de açılarak devam ettirilmişti. Tüm baskılara karşı konulması, kimseden talimat almaması ve siyasi müdahalelere kapalı kalması detaylı bir biçimde ifade edilmişti. Bu açıklamalar yeni bildirmede yer almazken bir diğer yer verilmeyen ifade ise; gazetecinin yöneticilerinden talimat alabileceğini söyleyen cümlede gerçekleştirilmiştir. Bu kelimeler tamamıyla çıkarılarak gerektiğinde gazetecinin sorumluluğu gereği çalıştığı kurumdaki yöneticilerinin bile talimat veremeyeceği vurgulanmıştır.

Tamamıyla yeni olan tek madde güncellenen bildirmedeki son maddedir. Burada ifade edilen ise, gazetecinin “sesini duyuramayanların” sesi olma sorumluluğudur.

5.1.2. İnsan Hakları Odaklı Habercilik İlkeleri Üzerinde Yapılan Değişiklikler

Bu noktaya kadar açıklaması yapılan noktalar dışında kalan ve ikinci bölüm olarak adlandırılan bölüm, insan haklarını temel alıp bu noktalarda gazetecinin nasıl davranması gerektiği “Gazetecinin doğru davranış kuralları” başlığı altında ifade edilen bölümdür. Bu bölümde fotoğraf ve görüntü, haber-ilan, yargı, bilgi-belge, çocuk, sağlık gibi konulardaki başlıklar güncellenerek yeni açıklamalarda bulunulmuştur. Dijital medya, kadın, cinsel yönelim-cinsiyet kimliği, yurttaş gazeteciliği, barış gazeteciliği, nefret söylemi, nefret suçu, ifade özgürlüğü, hayvan hakları, çevre ve trafik kazaları başlıkları ise yeni olarak bildirgeye eklenmiştir.

Fotoğraf ve görüntü kullanımına yönelik açılan başlık içindeki tanımların neredeyse tamamının teknolojik gelişmeler ve eski metindeki yetersizlik nedeniyle yeniden yazıldığını söylemek mümkün olmaktadır. Güncellemelerle fotoğrafa müdahale etmeyi kolaylaştıran birçok programın mevcut olması nedeniyle gerçekliği deforme etme durumlarına vurgu yapılmaktadır. “Kamusal

kimliği olmayan” yani sıradan vatandaşların “kamuya açık faaliyetler dışında” kamu için fayda sağlayan bir durum söz konusu değil ise izinsiz fotoğraf çekilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Özellikle çekilen fotoğrafların dijital ortamlarda paylaşımına ilişkin izin alınmasına, fotoğraflarının çekildiğinden dahi haberi olmayan kişilerden elde edilen görüntülerin paylaşılmasına önem atfedilmektedir. Yine kan ve şiddet içeren görsellerin kullanımı uygun görülmezken, gizli kamera ile görüntü elde etmenin yalnızca kamusal yarar için gerekli ve başka bir biçimde elde edilemeyecek olması durumunda başvurulabileceği eklenmiştir. Bir diğer teknolojik gelişim sonucu olarak hayatımıza giren drone’lerin kullanılırken özel hayatın gizliliğine dikkat edilmesi ve bunları kullanırken hava taşımacılığını ve diğer canlıların yaşamlarını tehlikeye sokmadan havalandırılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Haber ve reklam ilişkisi de büyük ölçüde yeniden oluşturulmuştur. Burada haber ile ilan arasındaki sınırların daha da iyi belirlenmesi vurgulanırken gazetecinin teknolojiyle hayatına giren araçları kullanırken dikkat etmesi gereken noktalar açıklanmıştır. Belirli bir bedel karşılığı oluşturulan içeriklere ilan olduğuna dair ibareler eklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Gazetecilerin reklam içeren metinler yazmamaları, tanıtım filmlerinde bulunmamaları ve dijital platformlardaki kişisel hesaplarında reklam yapmamaları gerektiği ifade edilmiştir.

Teknolojinin gazeteciliğin dönüşümünde etkisini fazlaca hissettirdiği cemiyetin bildirgesinde “dijital medya”nın kendisini yeni bir başlık olarak eklettirmesiyle de görülmektedir. Gazetecilerin, dijital ağlarda yapacağı faaliyetlerinde mesleğine uygun davranması gerekliliğinin altı çizilirken üreteceği içeriklerde etik kurallardan ayrılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Gazeteciden kendisine ait olan hesaplarda paylaşacağı haberleri, kişi veya kurumların aleyhine olacak

şekilde bilinçli olarak yanlış biçimlendirip yaymaması ve düzeltme isteklerini özenle incelemesi istenmiştir.

Gazetecinin kitleleri etkileme gücü düşünülerek hedef gösterme üzerine de yeni bir metin eklenmiştir. Bu metinde gazetecilerin bireyleri yanıltmaması istenirken o kişileri tanımlamak için okuyucu, dinleyici ya da izleyici ifadeleri yerine takipçileri denilerek gazeteciye farklı platformlardan ulaşan tüm kişileri kapsayan bir açıklamaya gidilmiştir. Ayrıca devamında insanları belirli kalıplara yerleştirip etiketleyen ve nefret söylemlerinden kaçınılması istenmiştir.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, bildirgeye gazetecilerin meslektaşlarıyla dayanışma içinde olmasının gerekliliğine dikkat çekmek amacıyla dayanışma ve rekabeti düzenleyici açıklamalar eklemiştir. Aynı yerde çalıştığı veya farklı kurumda görev yapan diğer çalışanlara zarar vermektan kaçınması ve çeşitli sebeplerle zor durum içerisine giren meslektaşlarına destek olunması gerektiğini belirtmiştir.

Yargıya ilişkin yapılacak haberlerdeki sorumluluk alanı daha da genişletilmiştir. Gazetecinin soruşturmayı etkileyecek haber ve yorumlara, doğruluğundan emin olunan bilgilerin paylaşılmasına, kimsenin yargı kararı olmadan suçlu ilan edilmemesine ilişkin ifadeler eski ve yeni bildirideki ortak noktalar. Yeni bildirge ile soruşturma, suçlanan kişiler ve o kişilerin yakınlarının aynı önemle ele alınıp benzer dikkatin gösterilmesi istenmiştir. Soruşturmaya konu olan tüm taraflara aynı mesafede durarak dengeli bir şekilde bilgilerin aktarılması, yargı kararıyla elde edilse dahi özel hayatı ilgilendiren belgelerin kullanılmaması gerektiği eklenmiştir.

Bilgi ve belgelerin izinsiz kullanımı ile ilgili açıklamalarda görsel-işitsel materyallerin sahibinin izni olmadan kullanılamayacağı ancak doğrudan kamu yararının bulunması ve bu materyallerin başka bir şekilde elde edilemeyeceğine

kesin kanaat getirilmesi durumlarında bu hükmün dikkate alınmayabileceği veya esnetilebileceği belirtilmektedir. Bunun dışındaki tüm durumlarda kullanılacak her türlü doküman sahibinin iznine bağlı kılınmıştır.

Çocuklarla ilgili haber yapımına ilişkin kullanılan tanım ve açıklamalarda da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Çocukların suç kavramına ilişkin nitelikleri algılama kabiliyetlerinin erişkin bir bireye göre farklılık göstermesi ve hukuk karşısındaki durumları nedeniyle çocukların suça bilinçli bir yönelim gösteremeyeceği düşüncesi temel alınarak yeni bildirmede “suça itilmiş çocuklar” şeklinde yeni bir tanımlama yapılmıştır. Ayrıca çocuğun kimlik bilgileri ve fotoğraflarının yayınlanmaması ilkelerine ek olarak, tanınmasına sebebiyet verebilecek tüm ifadelerin dışarıda bırakılması istenmiştir. Bunların yanı sıra, öznesi çocuk olan haberlerdeki hedefin problemleri kamuoyuna duyurmak ve bu problemlerin çözümüne katkı olması gerektiği eklenmiştir. Böylece çocukların, sosyal ortamlarında habere konu oluş biçimleri ile doğrudan veya dolaylı olarak çevrelerinde yadırganmaması, küçümsenmemesi ve önyargılara maruz kalmaması sağlanmaya çalışarak korunması amaçlanmaktadır.

Bildirmeye yeni olarak eklenen başlıklardan biri de “kadın”dır. Toplumsal alanda şiddetin farklı türlerine maruz kalan kadınlar haberlerde de etik anlamda tartışılacak biçimlerde yer alabilmektedirler. Medyada kadının temsiline yönelik belirli kodlar oluşturulma çabası cemiyetin güncellenen bildirmesine de girmiştir. Bu bağlamda, kadını duygusal veya fiziksel durumundan dolayı ötekileştiren, kadına karşı şiddeti normal gösterecek veya başka olayların olmasına sebebiyet verebilecek tarzda söylemler, taciz ve tecavüz gibi olaylarda görsel materyalin kullanımında açıklamalara gidilmiştir. Böylece, haberin söyleminde şiddeti, tacizi ve tecavüzü kışkırttığı veya hak ettiği yönünde kitleler üzerinde bir algı

yaratılmaya çalışılmasını önlemek, suçlu gibi gösterilen kadın temsilinin önüne geçmek amaçlanmaktadır.

Cinsel saldırılara yönelik haber yapımına ilişkin önemli değişikliklere gidilmiştir. Mağdurların görüntü ve kimliklerinin belirtilmesi konusu eski bildirmede kamu yararı gözetilerek yayınlanabileceği yönünde bir ifade bulunurken eski bildirmede bu kaldırılmıştır. Bu ifade yerine “kesinlikle yayınlanmamalı” şeklinde güncelleme yapılarak mağdurun görüntü ve kimliğinin başkaları tarafından bilinmesinin bir kamu yararı getirmeyeceği yönünde bir anlayışın benimsendiği görülmektedir. Böylece mağdurun bedeninin teşhirinin meşru gösterilmesi engellenmiş, bedeni nesneleştiren ve şiddet pornografisine sebebiyet verecek yayınların önüne geçilmiş olmaktadır. Ayrıca, eski bildirmeden farklı olarak yeni bildirmeye bu tarz haberlerde animasyon ve canlandırma kullanılarak görüntü eklenmemesi istenmiştir. Bu fark, taciz ve tecavüzün tasvir edilmesini engellemek, özendirici ve teşvik edici etki uyandırmamaktan ileri gelmektedir.

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konularının toplumsal düzlemde tartışılması, bu konunun mağdurlarının hak arayışlarının yükselişi ve değişen küresel dünyada bu mücadelenin “özgürlükler” alanında ifade edilmesi cemiyet tarafından da ayrıca irdelenmiştir. Eğer direkt olarak haberin ögesi değilse bir kişinin cinsel kimliği ve cinsel eğilimleriyle tanımlanmaması gerektiği, bu tanımlamanın gerektiği koşullarda da tercihlerinden dolayı kimsenin küçük görülemeyeceği ve horlanamayacağı ifade edilmiştir. Kişinin mahremiyetine ve benliğine saygının ön plana çıkarılmaya çalışıldığı, bireylerin önyargılarını besleyecek cinsiyetçi bakış açısının objektif olarak sadece insan temelli yaklaşımı benimsenerek haberin oluşturulması yönünde yeni bir perspektif çizilmektedir.

Sağlık haberciliği açısından birçok temel konunun belirtildiği başlıkta ise, yeni eklemelere ve güncellemelere gidilmiştir. Bilimsel çalışmaları destekleyen kuruluşlara haberde yer verilmesi istenirken yapılan araştırmalarda bilimsel

temeli olmayan tüm yöntemlerin habere konu edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylece medya organları, insanların araştırmalara destek veren kuruluşları bilmesine yardımcı olmakta, tanı ve tedavilerde bilimi temel alarak kamu sağlığının korunmasına destek olmaktadır. Eski bildirgede uzman görüşüne bağlı olarak ilaç tavsiyesinde bulunulabileceği ifade edilirken yeni bildirgede asla ilaç tavsiyesinde bulunulmaması gerektiği bildirilmiştir. Bu sayede ilaç tavsiyesinin habercinin sorumluluk alanında olmadığı gösterilirken bilinçli veya bilinçsiz bir ürünün reklamının yapılmasının da önüne geçilmiştir. Hastanelerin ya da doktorların herhangi bir suçlamaya maruz kaldıklarında onların da görüşlerinin alınması istenmiştir. Yapılan bu eklemeye beraber, taraflardan görüş alınarak denge unsuru korunmuştur. Bu unsurlara başvurulduğu takdirde haberde gazetecinin taraf olmadığı, bilgileri objektif biçimde paylaştığı ve yorumu izleyiciye bıraktığı gösterilmek istenmektedir.

“Kurumsal çıkar ve davetler” adıyla oluşturulan yeni başlık altında gazetecinin bir kuruluştaki haklarını, üsteneceği sorumlulukları ve ne gibi görevleri olduğu “Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi”nde belirlendiği ifade edilmiştir. Bu başlık eski bildirgedeki “Müessese çıkarı” metninin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur. Gazetecinin kendisine yarar ve nüfuz elde ettirecek tarzda yayınlar üretmesinden kaçınması istenmiştir. Gazetecilik mesleğinin saygınlığını ve güvenilirliğini gölgeleyecek durumlar içerisine girmemesi gerektiği belirtilmiştir. Mesleği dışında bir kurum ve kuruluştaki aktif görev almaması, danışmanlık yapmaması ve maddi değer taşıyan kabullerde bulunmaması istenmiştir. Ayrıca gazetecinin katıldığı gezilerde masrafları bir kuruluş karşılıyorsa bunun belirtilmesi istenirken bunlar karşılığında markanın veya ürünün tanıtımının yapılmaması gerektiği söylenmiştir. Genel olarak bu başlık altında gazeteciden gösterilmesi istenen tüm davranışlar temelde mesleğini maddi-manevi bir çıkar

aracı olarak kullanmamasına ve meslek itibarını olumsuz yönde etkileyecek faaliyetler göstermesini engellemeye yönelik gözükmetedir.

“Hediye”, “Özeleştirir”, “Taraf olma”, “Özel hayat”, “Haber için para”, “Sarsıcı durumlar”, “Suçlu yakınları” “Ambargo: Off the record”, “Özdeşleşme” başlıkları içerikleri korunarak bir değişikliğe gidilmeden yeni bildirgeye aktarılmıştır. “Kaynak gösterme”, gazeteci olmayanlara yönelik açıklamaların olduğu bölüm kaldırılarak yeni bildirgeye eklenmiştir. “Ekonomik, mali bilgi” başlığı altındaki metinler de gazetecinin şirket kuramayacağı, tüccarlık ve esnafılık yapamayacağına dair sınırlamalar eklenerek aynı şekilde yeni bildirgeye taşınmıştır.

İntihar olaylarına ilişkin haberlerin çerçevesi değiştirilerek yeni açıklamalar ilave edilmiştir. Eski bildirge haberin alıcılarını etki altına alacak ve olayın görsel kullanımına dair uyarılarda bulunurken yeni bildirge de haber yapımını politik, ünlü ve suça dair önem arz eden konuların haber yapılabileceği vurgulanmıştır. Görsel materyalin kullanımını kısıtlayan metne intihar mesajı da eklenerek dikkat edilmesi gereken alanlar genişletilmiştir. Ayrıca intiharın nasıl gerçekleştiğine dair detayların teşvik edici ve öğretici biçimde aktarılması istenmiştir. İntihar vakalarının konusu olan kişilerde sınırlamaya gidilmesi toplum psikolojisini olumsuz yönde etkilemesinin önüne geçmek ve duyarsızlığın artmasını engellemek açısından önem arz etmektedir. Özendiren ve yöntemi tarif eden unsurların haber dışında bırakılması ise, intihar araçlarına erişimi kolay gösteren ve insanların kendini olayla özdeşleştirerek çaresiz hissedip vakayı model almasının önüne geçilmek istenmesinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesleği gazetecilik olmayan ancak “Yurttaş gazetecisi” olarak tabir edilen tüm bireylerin de haber yapımının tüm süreçlerinde meslek ilkelerine bağlı olması gerektiği belirtilmiştir. Yeni eklenen bu başlık iletişim teknolojilerinde yaşanan

gelişmelerin gazetecilik mesleğine önemli bir yansıması olarak gözükmektedir. Akıllı telefonlar, internet ve paylaşım kanallarına sahip olan bireylerin kolaylıkla bilgiyi kaydetme ve yayma potansiyelinin varlığı, cemiyet açısından bu faaliyetlerde bulunan kişilerin de etik ilkelere bağlı hareket etmesini zorunlu kılmaktadır.

Bildirgeye dâhil edilen bir diğer yeni başlık da “Barış Gazeteciliği”dir. Bu başlıkta gazetecinin kamuoyuna aktardığı haber ve yorumlarda barışı temel alması gerektiği vurgulanmıştır. Gazetecinin çatışmanın taraflarına eşit uzaklıkta kalması ve sansasyonel haber üretiminden uzak durması istenmiştir. Çatışmaların günlük tesirlerine değil, uzun dönemdeki etkilerine odaklanarak sonuçları hakkında bilgi vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Barışa dair tüm girişimlerin habere dâhil edilmesi ve desteklenmesi talep edilmiştir. İnsanlara aktarılan bilgilerin terörün propagandasını yapacak türden olmamasına özen göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Hayatını kaybeden kişilerin yakınları olayı öğrenmeden önce habere konu edilmemesi gerektiği irdelenmiştir. İnsanlarda sarsıntıya neden olabilecek görüntülerin yayınlanması ve saldırı sonuçlarının korkuyu büyütecek şekilde sunulmaması istenmiştir. Bu metindeki tüm içerikler temelde savaş ve çatışmadan ziyade gazetecinin barıştan yana taraf olması gerektiği üzerinden biçimlendirilmektedir. Olayların görünürdeki etkileriyle sınırlı kalan bir anlayış yerine tüm boyutlarıyla ve şu an görülemeyen gelecekteki etkilerine de odaklanması gerektiği belirtilmektedir.

Bildirgeye nefret söylemi ve nefret suçuna dair gazetecinin davranışlarını belirleyecek çerçeveler çizmek amacıyla yeni başlıklar eklenmiştir. Nefret söylemine ilişkin eklenen madde 1997 senesinde Avrupa Konseyi Bakanlar

Komitesi'nin Tavsiye Kararı'nda yer alan açıklamanın aynısıdır.* Bu tanımlama uluslararası düzlemde kabul edilmiş tek tanım olma özelliği taşımaktadır.

Nefret söyleminin nefret suçuna evrilme potansiyelinin varlığı bu bağlamda açıklamaları zorunlu kılmaktadır. Gazetecinin farklı kesimleri ötekileştiren suçların karşısında kalması gerektiği belirtilmiştir. Siyasal ortamın getirdiği gerginliklerin nefret söylemine neden olabileceği ve gazetecinin bu söylemlerin yayılmasına vasıta olabilecek faaliyetlerde bulunmaması istenmiştir. Ayrıca gazetecinin nefret söylemiyle karşı karşıya kalan bireylerin haklarının korunması ve toplumda varlık gösteren bu türden fikirleri insanların dikkatine sunması istenmiştir. Yeni eklenen bu maddelerde nefret barındıran dildeki pratiklerin yayılmasına gazetecilerin aracılık etmemesine önem verildiği görülmektedir. Toplumun farklı kesimlerini ötekileştiren söylemleri ve bu söylemlerin eyleme dönüştüğü durumları kışkırtan ve meşru gösteren yayınlara sebebiyet vermemesi, halkı bilinçlendirici görev alması gerektiği gazetecinin sorumluluk alanına dâhil edilmektedir.

İfade özgürlüğü de kamuoyunu bilgilendirme açısından gazetecinin sorumluluk alanı olarak bildirgede yer edinmiştir. Ancak sınırsız bir özgürlük olmadığı, olumlu ve olumsuz yanlarını da göz önünde bulundurması istenmiştir.

Gazetecinin sadece insan odaklı değil hayvan hakları ve doğa hakkındaki yapacağı haberlerde de bağlı olunması istenen etik kodlar oluşturulmuştur. Hayvanlarla ilgili haberlerde tanımlamalara dikkat edilmesi, uzman görüşlerine yer vermeye özen gösterilmesi ve onlara zarar verecek türden yapılan çalışmalarda yaşam haklarına saygı göstermesi istenmiştir. Çevre ile ilgili haberlerde de vatandaşları bilgilendirme ve bilinçlendirme noktasıyla hareket

* Kararın tamamı için bkz:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b>

etmesi gerektiği belirtilmiştir. Diğer tüm konularda olduğu gibi kamu adına gözetleyici ve denetleyici olması, çeşitli güç sahiplerinin yönlendirmelerine göre hareket etmemeleri vurgulanmıştır. Bu başlıkların eklenmesi haber yapımında bazı eksik noktalarda gazetecileri yönlendirmesi ve referans alacağı kaynak oluşturması bakımından önem arz etmektedir. Hayvanlara işkence görüntülerinin çoğalması, ticari deneylerde kullanılması, insanların sahiplendiği hayvanların sokağa terk edilmesi gibi farklı birçok sorunla karşılaşılması haberlerde kullanılacak dilde de özen gereksinimini doğurmaktadır. Yeni bildirgeye bu konunun eklenmesi, oluşturulacak bilinç ve yaratılacak tepki ile iyileştirici çözümler üretilmesine destek olabildiğini sağlayabilmektedir. Bunun yanında çevre ile ilgili sorunların her geçen gün artması, insan ve diğer canlıların yaşamlarını tehlikeye sokabilecek noktaya gelmesi cemiyetin de bu konu üzerinde ayrıca durmasına neden olmuştur. Haber yapımında dikkat edilmesi gereken noktaları belirleyerek gazetecilerin sorunları duyurma ve çözüm arayışlarında yer almasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Benzer düzenlemeler trafik kazaları ile ilgili haber yapımında da gerçekleştirilmiştir. Bu tarz haberlerde önceliğin kamu yararı olduğu vurgulanarak kişileri ve kurumları suçlayıcı ifadeler yöneltmeden, görüntülerde firma adını ve plakayı buzlamadan kullanmaları istenmiştir. Kitle iletişim araçlarından verilen haberlerde gazetecilik pratiklerine yerleşen bir uygulama olan kaza görüntülerinde firma isminin buzlanması yeni bildirgede kamunun bilme hakkı düşünülerek yeniden oluşturulmuştur.

Tablo1: Toplumsal değişim ve teknoloji kategorileri altında yeni bildirgede geçen kelimeler

Toplumsal Değişim Temelinde Var Olan Kelimeler	Teknolojik Gelişmeler Temelinde Var Olan Kelimeler
---	---

Hukukun üstünlüğü	Dijital ortam
Laiklik	Dijital platformlar
İfade özgürlüğü	Dijital medya
Nefret söylemi	Dijital basın ve yayın
Nefret suçu	Sosyal paylaşım siteleri
Ötekileştirmek	Sosyal medya hesapları
İnanç/İnançsızlık	Yurttaş gazeteciliği
Mezhep	Web siteleri
Cinsel kimlik	Blog
Cinsel Yönelim	Kolaj ve montaj
Cinsel saldırı	Animasyon
Özel hayat	İllüstrasyon
Kadın	Gizli kamera
Kadına yönelik şiddet	Drone
Hayvan hakları	
Çevre ve iklim değişikliği	

Yeni bildirge metninde kullanılan kelimeler üzerinden yukarıdaki tabloda da görülebildiği gibi iki farklı kategori oluşturulabilmektedir. Toplumsal değişim ve teknolojik gelişmeler temelinde gruplandırılacak bu kelimeler bildirgeye yeni olarak eklenmiş olup gazetecilere yapacakları haberlerde yol gösterecek içerikler barındırmaktadır.

5.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Bulguları ve Yorumları

Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bilgiler üç kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; cemiyetin nitelikleri (ilk beş soru), gazeteciliğin dönüşümü ve bildirgedeki değişiklikler (6. ve 7. sorular), etik ilkeler ve gazetecilik ilişkisi (son üç soru) olarak belirlenmiştir. İlk kategoride edinilen bilgiler cemiyetin kuruluşunun açıklandığı bölümde değerlendirilmiştir.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Turgay Olcayto, medyanın değiştiğini, dijital medyanın hayatımıza girdiğini, internetin ve burada faaliyet gösteren haber portallarının bulunduğu ve bu alandaki eksikliklerini gidermek için bildirgede değişikliğe gidildiğini ifade etmektedir. Ayrıca, erkek egemen toplum dilinin gazeteciliğe yansımalarıyla, kadın ve çocuk haberlerin bu şekilde oluşturulmasının değişiklikte etkili olduğunu belirtmektedir (T. Olcayto, görüşme, 12 Şubat, 2020). Sibel Güneş ise, herkesin vatandaş gazeteciliğinden, internet gazeteciliğinden, yeni medyadan, sokakta cep telefonuyla gördüğünü kaydetmeyle, ses kaydı almayla büyük bir değişim olduğunu varsaydığı bir ortamda olduğumuzu söylemektedir. Ancak gazeteciliğin temel mantığı açısından hiçbir şey değişmediğini, gazeteciliğin kamu yararı adına yapıldığını, haber kaynaklarıyla konuşma, doğruluğunu teyit etme, istatistikî bilgi ve araştırmayla güçlendirmenin ardından son bir kez kontrol edilip paylaşıldığını belirtmektedir. Farklı platformların olmasının sahneye çıkılan yerleri farklılaştırdığını ama repertuvarda bir değişikliğe neden olmadığını söylemektedir. Gazeteci dediğimiz kişinin ekmeğini bu işten kazanması gerektiğini, yaptığı haberin sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini ancak vatandaş gazeteciliğinin temelinde meslek ilkesi kavramı ya da sahiplenmenin bulunmadığını, sadece verdim gitti anlayışı olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeplerle de cemiyetin, vatandaş gazeteciliğini tanımadığını ve cemiyetin teknoloji yaklaşımını görüp bildirgeyi değiştirdiğini belirtmektedir. Ayrıca çocukların, kadınların, farklı cinsel eğilimde olan kişilerin haklarını korurken nelere dikkat edilmesi gerektiğinin de değişiklikte etkili olduğunu eklemektedir. Bildirgeye ilerleyen zamanlarda engelli haklarının ekleneceğini ifade etmektedir (S. Güneş, görüşme, İstanbul, 12 Şubat, 2020).

Güneş ayrıca, üç yıl boyunca bildirgenin güncelleme süreci üzerine çalışıldığını, cemiyete üye 3850 üyeye bildirgenin gönderilerek katkısı olup olmadığı ve

onaylayıp onaylamadığının sorulduğunu bildirmektedir. Bu anlamda yaklaşık 50 kişiden dönüş alındığını, arkasından komisyonun ve yönetim kurulunun değerlendirdiğini ve son olarak da genel kurulun onaylayarak ortak akıl olarak bildirgenin yeni halinin ortaya çıktığını ifade etmektedir (S. Güneş, görüşme, İstanbul, 12 Şubat, 2020). Bu yönüyle bildirgenin güncelleme sürecine meslek üyelerinin dâhil edildiği, geri bildirimlerin dikkate alındığı ve belirli safhaların geçilerek son halini aldığı görülmektedir. Değerlendirmelerin sıkı bir şekilde yürütülmesi eksik bir nokta kalmaması adına gayret edildiğini göstermektedir.

Gazeteciliğin dönüşümü ve bildirgedeki değişiklikler üzerine yapılan bu yorumlar, gelişmelerin takip edildiği, sonuçlarının gözlemlendiği ve neticesinde ortaya çıkan durumlara ilişkin düzenleyici, çalışanlara yol gösterecek ilkeler belirlendiğini ortaya koymaktadır. Bu görüşler, değişikliklerin temelinde toplumsal düzende meydana gelen değişimler ve teknolojideki gelişmeler olduğunu göstermektedir.

Etik ilkeler ve gazetecilik ilişkisi bağlamında ise Güneş'e göre, medyanın dizayn edilmeye, haberin ehlileştirilmeye çalışıldığı bir dönemde gazetecilerin çalıştığı kurumlardaki etik ilkeler bu yapılaraya göre hazırlanabilmektedir. Bu sebeple gazeteci için cemiyetin bildirgesi esastır. Bağımsızdır ve çıkar kaygısıyla üretilmemiştir. Buna ek olarak bildirge, mahkemeler için referans kaynağı olmasıyla, kurumların çalışanlarını buna göre şikâyet etmesiyle ve gazetecilerin de işverenine açtığı davada bu bildirgeye aykırı olarak çalışmaya zorladığını anlatmasına yardımcı olmaktadır. Gazetecilerden yalnızca söylenenlerin yazılması beklentisinin olmasına, itaatkâr olması gerektiği, belirli konuların tabu olarak alınıp sorgulanmaması anlayışının taşınmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu durumların aksine evrensel ilkeler çerçevesinde ve hukukun sınırları içerisinde kamu yararı adına her soruyu sorup araştırma yapabileceğini ifade etmektedir. Otorite ve işverenin istekleri kamu yararıyla tezatlık

oluşturuyorsa yanında durulması gereken kamu yararadır (S. Güneş, görüşme, İstanbul, 12 Şubat, 2020). Bu anlamıyla etik ilkelerin bağımsız meslek kuruluşları tarafından ve mesleğin üyeleri tarafından belirlenmesi idealize edilmiş ilkelerin ortaya konması bağlamında gerekli görülmektedir. Bunun yanı sıra ilkelerin sadece çalışanların faaliyetlerinde yol gösterici bir rehber olmadığı, farklı kurumların çalışmalarında da bildirgenin referans olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.

6. SONUÇ

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, gazetecilik meslek örgütü olarak kuruluşundan bu yana çalışanlar, meslek ve kamuoyunun haklarını koruma anlamında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Gazetecilerin haklarını öğrenmesi, iş güvenliğinin sağlanması, örgütlenip bir çatı altında bulunmaları ve birliklerini kuvvetlendirmeleri açısından birleştirici bir kurumdur. Mesleğin saygınlığı ve güvenilirliğini evrensel etik standartlar oluşturarak korumaya gayret göstermişlerdir. Davranış kurallarını belirlemek ve belirli sınırlar çizerek gazetecilere rehberlik etmesi ve bu bağlamda da insanların haklarına zarar verilmemesi adına çalışmalar yürütmüştür.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin hazırlamış olduğu "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi" bu alanda hazırlanmış önemli bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bildirgenin günümüzün değişen ve gelişen şartlarına göre güncellenerek tekrar oluşturulması eksikliklerin giderilerek mevcut koşullara cevap vermesi açısından önemli bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler neticesinde, cemiyetin yapısı, işlevi ve faaliyetleri üzerine bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler, cemiyetin bugününe dair önemli veriler sunmaktadır. Toplumsal ve teknolojik gelişmelerin gazetecilerin

çalışmalarında dikkat etmesi gereken yeni hususlar ortaya koyduğu gerçeği de görüşme yapılan kişiler tarafında ortaya konulmuştur. Bu amaçla yeni bildirgenin bu değişimler göz önünde bulundurularak güncellendiği ifade edilmiştir.

Geleneksel kitle iletişim araçları üzerinden oluşturulmuş olan etik kodlar, teknolojik ilerlemelerle beraber yetersiz kalmıştır. Bu alanlarda faaliyet gösteren gazetecilerin davranışlarının etik standartlara uyup uymadığı noktasında belirsizlikler doğmuştur. Dijital platformlarda yayın yapmak, gazetecinin sosyal medya kullanımı, sıradan bireylerin iletişim teknolojileri ile birer “yurttaş gazetecileri” haline gelmeleri temel teknolojik gelişmelerin etkileri olarak gazeteciliğe yansımış ve bildirgeye girmesine neden olmuştur. Web siteleri, sosyal medya, bloglar gazetecilik faaliyetlerinin yürütüldüğü platformlar olarak kabul edilirken burada yapılacak tüm içerik üretimlerinde ve paylaşımlarda genel gazetecilik kurallarının uygulanması istenmiştir. Montaj, illüstrasyon, animasyon, dijital oynamaların teknolojik müdahaleler ile gerçekleştirilebilmesi, kameraların küçülerek gizli çekimlerin kolaylaşması ve drone gibi özel hayatın gizliliğini ihlal edebilecek araç kullanımları belirli etik ilkelere bağlanmıştır.

Toplumun mevcut sorunları, dünya genelinde varlık gösteren problemler ve küresel etkileşimler, farklı özgürlük alanlarının ortaya çıkması bildirmede diğer bir değişime sebep olan unsurlardır. Gazeteci ve gazetecilik mesleğinin bu durumların kiminde çözüm platformu olması, kiminde bilinç oluşturması kiminde de özgürlük alanı olarak tarif edilen alanlarda hakların korunmasına saygı gösterilmesi için yeni maddeler eklenmiştir.

Kadın, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, nefret söylemi, ötekileştiren yaklaşımlar, inanç ve inançsızlık konuları güncellenen bildirmede etik kurallar çerçevesinde ilk kez yer almıştır. Geleneksel medyada ve yeni medya ortamlarında bu konular

özeline yapılacak haber ve yorumlarda gazetecilerin aşağılama, dışlama ve ayrımcılık yönünde ifadelerde bulunmamasına yönelik kurallar oluşturulmuştur.

Etik kodların gelişen toplumsal durumlar ve teknoloji bağlamında güncellenmesi önem taşımaktadır. Mesleğin ve çalışanlarının var olan durumlara uyum sağlayarak çalışmalarını yürütmesi de bu bağlamda önem arz etmektedir. Meslek çalışanlarına yol göstermesi anlamında gelişmelere paralel olarak güncellenecek meslek bildirgeleri, boşluk oluşmasının önüne geçmesi anlamında önem taşımaktadır. Hızla gelişen teknolojiye uyum sağlayan ve bunları kullanmaya başlayan gazetecilik mesleğinin de örgütleri tarafından hızlı bir şekilde yenilikleri takip etmesi gerekmektedir. Aksaklıkların, kötüye kullanımların henüz daha oluşmadan önüne geçip nasıl davranılması gerektiğini belirtecek adımların atılması pratikte yapılanın doğru olup olmadığını karşılaştırabileceğimiz kanıtlar sunmaktadır.

Toplumlarda ortaya çıkan tüm değişimlerin meslek örgütleri tarafından takip edilerek yeni oluşan durumlara uygun olarak ilkelerin güncellenmesi önem arz etmektedir. Bundan sonraki süreçte de var olan ilkelerle yetinilmeyip ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yenilenmesi, değişimde süreklilik sağlayarak statik bir yapıda işlevsiz kalmaması adına mücadele edilmesi ve eksikliklerin giderilerek en yetkin ilkeleri ortaya koymak adına çalışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl 1946-1986. (1987). İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Girgin, A. (2006). Yazılı İletişimde Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 47-63.

Güneş, S. (2020, Şubat 12). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Üzerine. (S. Kaya, Röportaj Yapan)

İrvan, S. (2005). Medya ve Etik. S. Alankuş içinde, *Medya, Etik ve Hukuk* (s. 61-109). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Olcayto, T. (2020, Şubat 12). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Üzerine. (S. Kaya, Röportaj Yapan)

Özgen, M. (2002). Yarım Asrı Aşkın Bir Süredir Faaliyet Gösteren Sivil Bir Meslek Kuruluşu: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23-34.

Özgen, M. (2006). *Gazetecinin Etik Kimliği*. İstanbul: Set-Systems.

Recommendation No. R 97 (20) on "hate speech". (2020, 01 27). Council of Europe:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b> adresinden alındı

TGC'nin Kuruluş Amacı. (2019, 09 13). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Web Sitesi:
<https://www.tgc.org.tr/kurumsal/tarihce.html> adresinden alındı

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi. (2019, 10 10). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Web sitesi:
<https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html> adresinden alındı

Tüzük. (2020, 01 26). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Web sitesi:
<https://www.tgc.org.tr/kurumsal/tuzuk.html> adresinden alındı

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yin, R. K. (2003). Case Study Research: Design and Methods. California: Sage Publications.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Professional organizations define the profession's characteristics, specify the necessary qualifications of the personnel, recognize and censure the positive and the negative works respectively. These organizations aim to actuate the requirements of the profession with their mission and vision created by synthesizing the experiences of the past and strategies of the present. Ethical codes are created with the help of values and international standards used in determining these requirements; and these codes are followed as guidelines by the practitioners of this profession.

There are several unions, associations, organizations and communities established by the practitioners of journalism profession. These organizations support the profession by ensuring the correct execution of the profession and protecting the rights of the people who became subject to news, sources and other parties. Turkish Journalists Association is an important professional organization working in this area. The objective ethic codes of the profession are presented by the association with "Turkish Journalists' Declaration of Rights and Responsibilities". Subjecting the profession of journalism to certain rules leads to prevention of errors, facing the consequences of errors and a responsible attitude to all relevant parties of the news. As can be seen from the association example, it is important to form organizational structures by the workers for determining the principles and standards of the profession and solving the problems faced during news production.

Declaration created by Turkish Journalists Association is a text to help the self-control mechanism. Even though it has the characteristics of a guide for the workers of the profession, it could not always accomplish all of its goals due to the current situation. Changing social order and technology have made it necessary for declaration to be updated. With the study conducted due to this reason, new articles were added, some parts of the existing text were changed and some phrases and sentences were removed to create new meanings.

Method and the Aim of the Study

In this study, Turkish Journalists Association's importance and objectives as a professional organization have been examined. It was emphasized that it is an organization founded by professionals for journalists to be organized and the importance of its presentation of ethical principles by its own practitioners. Turkish Journalists' Declaration of Rights and Responsibilities position as a reference guide for the ethical principles of the journalism profession and its requirement for an update is the study's main starting point.

After the update of the existing "Turkish Journalists' Declaration of Rights and Responsibilities" by the association, the old and the new versions of the declaration have been compared and the reasons for changes and their effects on journalism practices have been investigated. Both declarations have been compared using the document analysis method and the differences were interpreted and grouped into difference categories. In addition to that face to face interviews with Turkish Journalists Association's chairman Turgay Olcayto and secretary-general Sibel Güneş have been conducted. With semi-structured interviews, questions regarding the Turkish Journalists' Association, importance of Turkish Journalists' Declaration of Rights and Responsibilities and the circumstances leading to the changes in the declaration have been pursued.

Conculusion and Discussion

Since its inception as a professional journalism organization, Turkish Journalists Association has accomplished important tasks about protecting the rights of the profession and the public opinion. It is a unifying organization for journalists to learn their rights, ensure work safety, organize as a single entity and fortifying their union. They have worked towards protecting the prestige and reliability of the profession by creating universal ethical standards. Association has worked towards describing a code of conduct and guiding the journalists by drawing certain borders to protect the people's rights.

Declaration of the Rights and Responsibilities of Turkish Journalists prepared by Turkish Journalists Association is an important text in this field. Declaration's update according to today's changing and developing circumstances is an important effort to fix the shortcomings of the declaration and to keep it relevant.

As a result of semi-structured interviews, information was gathered about the structure, function and the operations of the community. This information provides important data about the present condition of the community. Interviewees present that social and technological developments introduced new factors that journalists should pay attention to. Because of that, new declaration was updated bearing these developments in mind.

Ethical codes created in the context of conventional media have become obsolete with technological advancements. Uncertainties regarding the morality of journalists' actions working in these fields have arisen. Broadcasting on digital platforms, social media use by the journalist, ordinary individuals becoming 'citizen journalists' with communication technologies are the reflections of the advancing technology on journalism and they were included in

the declaration. Websites, social media, blogs have been accepted as platforms conducting journalism activity and it was requested to follow the general journalism rules when creating and sharing content on these platforms. Editing, illustration, animation and digital manipulations by technological interventions; capturing hidden footage made easier by smaller cameras and using new equipment that can compromise privacy such as drones have been tied to certain ethical principles.

Table 1: New phrases present in the new declaration grouped into social change and technology

Words due to the Social Change	Words due to the Technological Advances
Superiority of law	Digital environment
Secularity	Digital platforms
Freedom of speech	Digital media
Hate speech	Digital press and broadcast
Hate crime	Social media sites
Segregation	Social media accounts
Faith / Faithlessness	Citizen journalism
Religious sect	Websites
Sexual identity	Blog
Sexual orientation	Collage and editing
Sexual assault	Animation
Privacy	Illustration
Woman	Hidden camera
Violence against women	Drone
Animal rights	
Environment and climate change	

Current issues of the society, problems present in the whole world and global interactions, and emergence of the different areas of freedom are the other factors leading to the changes in the declaration. New articles have been added for journalism to become a solution platform, to create awareness and to respect the protection of the rights of the new areas of freedom.

Woman, sexual orientation, sexual identity, hate speech, marginalization approaches, faith and faithlessness topics have included in an ethical context for the first time in the updated declaration. In conventional and new media rules against using derogatory and segregationist expressions in news and opinion pieces exclusively about these topics have been set.

It is important to update the ethical codes in the context of social and technological developments. It is also crucial in this context that the profession and the professionals carry on their work by adapting to these developments. Because of that, it is vital to update the professional declarations parallel to developments to present a guidance to professionals and to prevent formation of gaps. Journalist organizations should follow and make use of the rapidly changing technology just like the profession itself does. Presenting best practices before the faults and malpractices gives us concrete sources to compare if professional behavior is right or wrong.

Following every social development by professional organizations and updating the principles according to new situation is of critical importance. These principles should be kept updated according to emerging needs to prevent them becoming static and obsolete. Consistent effort is necessary to remove the shortcomings of these principles and to present them in highest quality possible.

**A COMPARATIVE ANALYSIS OF PALESTINIAN AND
JEWISH PUBLIC OPINIONS:
THE CASE OF 2008 GAZA WAR
*Tuğçe ERSOY CEYLAN ****

Abstract

Industrial revolution has influenced not only the structure of economic life but also that of socio-political life. The consequences regarding socio-political structure were the creation of mass society and then mass communication. These two breakthroughs are followed by the emergence of the concept of public opinion since the masses has become a political force by themselves; hence the people were important components for the politicians to win the elections or to reproduce a new political reality with the support of public opinion. In line with this background, this article examines as the case study the Palestinian- Israeli conflict. The study aims to demonstrate that two camps of the conflict attempt to represent the actions of other in a negative manner in the media and thus help to create a public opinion unfavorable vis-à-vis each other. To verify this hypothesis, the process after the Gaza War which took place on 27 December 2008 would be analyzed through the comparison of the news appeared on the chosen Palestinian and the Jewish media networks in that period.

Keywords: *Public opinion, Gaza War, Arutz Sheva, Palestinian Information Center, Palestinian-Israeli Conflict*

ARAP VE YAHUDİ KAMUOYUNUN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ: 2008 GAZZE SAVAŞI

Öz

Endüstri Devrimi sadece ekonomik yaşamın yapısını değil aynı zamanda sosyo-politik yaşamın yapısını da etkiledi. Sosyo-politik yapıdaki dönüşümün sonucu kitle toplumunun ve takiben kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı oldu. Bu iki yeniliği kamuoyu kavramının ortaya çıkışı takip etti. Zira kitleler kendi başlarına siyasi bir güç haline geldiler. Artık halk siyasetçilerin bir seçimi kazanmasında ya da kitle iletişim araçları vasıtasıyla oluşturulan kamuoyu desteğiyle yeni bir siyasi gerçeğin yaratılmasında önemli bir unsurdu. Bu arka plan ışığında, bu makalede vaka olarak Filistin-İsrail sorunu ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı her iki tarafın da diğerini medyada olumsuz şekilde ve dezavantajlı bir pozisyonda resmettiğini ve böylelikle birbirleri hakkında olumsuz bir kamuoyu yarattığını göstermektir. Bu hipotezi doğrulamak için ise 27 Aralık 2008 tarihinde başlayan Gazze Savaşı'nı takip eden süreç seçilmiştir. Olay hakkında o dönemdeki seçilmiş Filistin ve İsrail medyasında çıkan haberlerin karşılaştırmalı bir analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamuoyu, Gazze Savaşı, Filistin-İsrail Çatışması, Arutz Sheva, Palestinian Information Center

1. INTRODUCTION

Industrial revolution has influenced not only the structure of economic life but also that of socio-political life. The consequences regarding socio-political structure were the creation of mass society and then mass communication by which the people would be informed as well as governed. These two breakthroughs paved the way for the emergence of the concept of public opinion since the masses has become a political force by themselves; hence the people were important components for the politicians to win the elections or to reproduce a new political reality with the support of public opinion by appealing

to mass communication. Since then, the media has become an important tool in winning hearts and minds of the people. However, despite it is admitted as one of the instruments of a democratic society, pluralism and freedom of expression; mass media has been so far today the subject of critical debates designating it as a tool for propaganda, for bending the truth and creating a new one. It has also been qualified as the producer of opinions.

Thus, the media creates pictures in our heads and these pictures become the catalysts in setting up certain judgments about an issue or an actor which would become later the *clichés*. In line with this background, this article examines the Palestinian- Israeli conflict. The aim of the study is to demonstrate that two camps of the conflict attempt to represent the actions of other in a negative manner, in a disadvantaged position in the media and therefore help to create a public opinion unfavorable vis-à-vis each other. To verify this hypothesis, the process after the Gaza War which took place on 27 December 2008 would be analyzed through the comparison of the news appeared on the chosen Palestinian and the Jewish media networks in that period.

The analysis embraces the process which began with the end of the Gaza war on 18 January 2009. The process after the Gaza War which lasted 22 days will be pursued until 17 April 2009. Israeli channel “Arutz Sheva” and the Palestinian network “Palestinian Information Center” are chosen for the comparative analysis. The media networks are determined according to their places on the political spectrum. Thus, both Arutz Sheva and Palestinian Information Center are designated as politically “relatively” radicalized media centers which reflect the Palestinian – Israeli conflict in a biased manner. It is crucial to choose relatively radical sides of the political spectrum in order to demonstrate clearly the scale of media’s contribution to the formation of public opinion and how far it might go.

The study consists of three main sections. First, an analytical framework is designated. The concept of public opinion and the theoretical approaches to the relation between media and the public opinion is discussed. Then, the case study is explained briefly to be able to put the analysis in its context. And finally, the data obtained via process tracing from the two networks is analyzed and evaluated critically.

2. ANALYTICAL FRAMEWORK: THE CONCEPT OF PUBLIC OPINION

No concept is easier to grasp, and hence perhaps more difficult to analyze than that of public opinion (Champagne, 1990, p.41). In the contemporary society, the scientific study concerning public opinion has developed following the achievement of a set of conditions that made it possible.

17th and 18th centuries have been the periods of technological progress, accelerated development and the advent of bourgeoisie which claims equality with the aristocracy and convergence between the folk and the political power. The division of power, the advent of liberalism and finally the attribution of more importance to the human rights have rendered the opinions of individuals more important than previous periods (Bektaş, 1996, p.18).

In the middle of 17th century, a new culture arose in Europe: *coffee houses*. They were accepted as the new social institutions of the period. Within time, those places became the localities in which political discussions took place and opinions exchanged. Those acts – exchange of opinions, political discussions – were the catalysts in the formation of political communication (Bektaş, 1996, p.21). The coffee houses of Britain were the *saloons* in France and the *tischgesellschaften (societies of table)* in Germany. During the 18th century,

public opinion was a kind of ideological war machine ‘tinkered’ by intellectual elites and by the bourgeoisie to legitimate their own claims in the political domain and to weaken the royal absolutism (Champagne, 1990, p.46).

Class conflicts between feudal and aristocrats, the struggle between monarchy and parliament and the social and political disputes have formed the basis on which democracy and humanism would be able to develop. Contrary to the claim that public opinion is a new phenomenon, it could be asserted that it was already known implicitly or explicitly by the thinkers and politicians (Girard & Stoetzel, 1979, p.19).

The philosopher of the Enlightenment, Machiavelli affirms in *Prince* that the people deserve the affection of the prince since it is the most powerful and strong component of the state (Machiavelli, 2004). A bit later, Pascal defined public opinion as ‘the queen of the world’ while Locke claimed that it was the opinion of the bourgeoisie. As for Hume, public opinion was the only support of ruling class because the political force rest always with the ruled and hence the public opinion governs the State. American and French revolutions pushed these notions into actions and inscribed them into the law (Girard & Stoetzel, 1979, p.20). Public opinion in the sense of peoples’ participation to the policy making processes were used for the first time by Jean Jacques Rousseau after the French Revolution. For Rousseau, only the common will could lead the state forces. Since the fundamentals of power reside in the popular opinion then it is the public opinion which is important to seek, to know and to learn (Girard & Stoetzel, 1979, p.20). Rousseau is favored as the first contemporary thinker who defined and analyzed the concept of public opinion. He revealed the links between public opinion, pluralist democracy and representation (Speier, 1950, p.378).

In the 19th century yet, with the emergence of the concepts as “democracy” and “sovereignty of people”, the public opinion became a component of power in politics. The removal of monarchies and replacement of these regimes with the national/popular sovereignties has brought a opinion; however, this widening of content threatened to be self-destructive and burst the notion itself. In other words, public opinion has become an autonomous body claiming the exercise of power (Champagne, 1990, p.49). This kind of autonomy has been put into question with the assertion that it could put certain norms and notions in jeopardy. Alexis de Tocqueville referred to probable threats against freedom of expression that the sovereignty of public opinion could pose. In his pioneer work *Democracy in America*, Tocqueville enounced that powerful public opinion could produce a kind of repression:

The speech of a powerful man who penetrates lonely into a silent assembly has more power than the intermingling cries of thousand speakers; as long as one can speak freely in one public space, it is as if one is talking publicly in each village. You must therefore destroy the freedom of speech like that of writing. This time here you are in the share: everyone become silent. But where did you arrive? You were once on the side of abusing freedoms and now I find you under the feet of a despot (Tocqueville, 1990, p.141).

That kind of situation would jeopardize the freedom of others. In those societies where equality prevails, public opinion might influence and guide the individual, but it might exercise repression over the individual as well. Facing this situation, the individual might begin to think that he/she is wrong (Tocqueville, 1990, pp.196-198).

John Stuart Mill shared similar concerns with those of Tocqueville. According to Mill public opinion is another kind of domination. There is no common idea/ideal that could have the right to silence another counter-idea/ideal (Baum, 2001, p.516).

In the 20th century, the concept of public opinion became the reference object of the systematic research. American researchers such as Walter Lippmann, Geniş özet, 10 punto büyüklüğünde, Calibri karakteri kullanılarak yazılmalıdır. Geniş özet, ayrıca kelime sayısı sınırlılıklarına uyulup uyulmadığına göre de değerlendirilecektir.

John Dewey and Lawrence Lowell have attributed new meaning to the concept. During the first half of the 20th century, manifestations and protests in the streets and the media have begun to cover considerable place in the social definition of public opinion (Champagne, 1990, p.73). Protests and manifestations were the instruments through which opinions were expressed. As Alfred Sauvy contends public opinion is an anonymous power that has the potential to become a political force. Sauvy distinguishes between the public opinion and the plurality of individual opinions on a given subject. According to Sauvy, public opinion is composed of the voices of mouthpieces of pressure groups which take part in the visual and written media (cited in Champagne, 1990, p.79). As for the opinions expressed by the minority voices, it could be claimed that they would not carve out public opinion since the minority has not the power and options for their voice to be heard publicly in the media (Noelle-Neumann, 1998). Then, the concept becomes ambiguous because there would be two public opinions; one explicit and declared, the other deep but more differentiated; which is almost clandestine or just whispered (Champagne, 1990, p.80).

While Sauvy argues the ambiguity of the notion, Walter Lippmann precise that public opinion does not exist and that one could only talk about “Phantom Public”. According to Lippmann (1997) public opinion lies upon illusions instead of fair consents because it is linked to the stereotypes. For instance, the pseudonym “head slicer” used before the name of a politician who supports death penalty is a stereotype. After some time, one would not need to mention the name of the politician, “head cutter” would be enough to remember him/her (Lippmann, 1997, p.98). Ultimately Lippmann claims that we define our environment according to stereotypes imposed by our culture. Social norms determine our way of examination and our analysis of basic incidents (Bektaş, 1996, p.92). Therefore, when we begin to define what we see according to these norms, our perception would no longer be the reality but the culmination of our judgments. In other words, the reality would be the subject of interpretation (Lippman, 1997, Preface). Consequently, the environment in which public opinion develops is artificial; it is a *pseudo-environment* which loses touch with reality: *Real time, real figures, real connections, real weights are lost. The perspective, the background and the dimensions of activity are smashed and frozen in the stereotype* (Lippmann, 1997, p.100).

In this pseudo-environment, Lippmann places the blame upon the media since the media renders and reinforces the stereotyped perceptions (Lazar, 1995, p.105). That’s to say the audience receive the information without being aware of it. The individuals are used to adopt indirect experiences in order to adjust their conceptions and to conceive that there is no difference between their own experiences and those acquired via media. In any case, the world around us is too big and complex for individuals to be able to construct a real image. Man is not an Aristotelian God who contemplates the whole existence by just glancing;

he/she is a creature of the process of evolution which covers the enough portion of reality for survival (Lippmann, 1997, p.18). By doing so, individual learns to see the things that he/she cannot see, thus he/she generates “pictures in his/her head”. The pictures in the peoples’ heads, their own images, images of others, of needs, of aims, of relations become their public opinion (Lippmann, 1997).

On the other hand, the pictures in our heads are not sufficient to escape the reality. In a complex environment in which we live, one must reconstruct an image to recognize it in one’s own way. This is where media comes into play and helps to reconstruct an image since the individual does not own enough information to interpret the world rationally and thus ready to accept the information revealed by certain groups. Lippmann (1997, p.125-150) explains that this process of reconstruction of images are performed by “experts” i.e. journalists who would also help to create public opinion. The journalists decide which information would reach the audience and by doing so they act as the filters of news (Noelle-Neumann, 1998, p.170). Lippmann (1997, p.36) argues that journals carrying the news filtered by journalist’s “help” to complete the reconstruction process mentioned above, in fact they help to create of a pseudo-environment.

Therefore, it is obvious that the media plays an important role on the formation of the public opinion. It is the contention of this study that the public opinion does not emerge spontaneously but formed via the media. The Following section would refer to certain approaches that explain the relation between media and the formation of public opinion.

2.1. The Relation between Media and the Formation of Public Opinion

The mass media not only informs but also it is a significant source in the formation of public opinion. Lippmann considers that our opinions and attitudes are the responses not only to the world but also to our perception of the world (Lippmann, 1997).

The individuals live in a small part of the world. So, they are incapable of analyzing all the information that flows unremittingly. For this reason, they need the information to be able to complete their knowledge and to affirm their opinions. The information is usually received via mass media. Therefore, one could argue that the public opinion is formed during the communication process and the basic elements of our opinions are determined due to this process of transformation of information (Bektaş, 1996, p.117).

There have been several researches on the impact of mass media over the formation of the opinions. The first research was made by Lasswell in 1927. Laswell's research was about the propaganda techniques used in the First World War. Lasswell argued that by using mass media the state was successful in achieving the social solidarity needed for the legitimation of the entry to the war. In other words, governments won the consent of the public by appealing to propaganda techniques. While Lasswell contends that the effect of the mass media on the formation of the public opinion is powerful; Katz and Lazarsfeld consider that the direct effects of the mass media are limited, and they argue that the interpersonal relations too have impact on the change of attitudes as well.

There are three important theoretical approaches that put forth with clarity the role of the mass media on the formation of public opinion: Agenda setting and framing, two step flow of communication and gatekeeping theory.

Agenda Setting and Framing

The principal idea of agenda setting is that the eminent pictures which appear in the mass media become also eminent for the audience, in other words the agenda of the media becomes the agenda of the public. Donald L. Shaw and Maxwell E. McCombs qualified the function of agenda setting as “the capacity of influencing the perceptive structure of the individuals in order to reform their opinions” (McCombs & I. Ghanem, 2011, p.67). For Dearing and Rogers the media inform the audience about the issues that have relative importance in a precise process and thus influence the public opinion (Yüksel, 2001, p.24). As for Windahl agenda setting explains why certain information on certain issues becomes known while the others stay unknown. He qualifies that the approach of agenda setting is better understood by taking the social change and social stability studies into consideration (Yüksel, 2001, p.25).

According to this theory the media does not reflect the reality; instead, certain aspects of reality are chosen. By this way, news in the mass media covers some chosen part of background of the issue, the media attribute more importance to certain problems than others and decide how to interpret and frame the issues (Perloff, 1998, p.210).

Agenda setting approach involves framing as well. Entman defines framing as follows: “Framing is to select certain aspects of perceived reality and to lay emphasis on them in the news texts to promote a definition for the issue, an interpretation, an ethical evaluation or the recommendations for it (Entman, 1993, p.52). Hence, one might argue that framing has implications on the attitudes, individual reasoning and on the public opinion as well.

It has already been mentioned in this study that there were two different arguments regarding the effects of mass media on the formation of the

opinions. Lazarsfeld (1968) asserts that the media had limited effects on the opinions and that mass media is far to be as powerful as one might think. According to this approach the individuals make themselves a sort of infiltration while they receive information from the mass media. During this process certain people emerge as 'opinion leaders' who seem to influence political opinions of their followers (Perloff, 1998, p.190). This approach has been theorized as two-step flow of communication.

Two-step flow of Communication

Lazarsfeld contributed to the approaches of the formation of the public opinion processes by emphasizing the power of informal groups, the inter-individual relations, and the gemeinschaft-like bonds. By doing so, he has challenged to the mainstream approaches to the relation between mass media and the formation of the public opinion and presented a powerful alternative to the theories of mass society which embraces the masses as atomized individuals and easily manipulated politically via the media (Robinson, 1976, p.304).

The results of the research conducted by Katz, Berelson and Lazarsfeld in 1950s has shown that interpersonal relationships have more impact on the reception and perception of the information than the direct effect of mass communication. This hypothesis has been theorized with the concepts 'opinion leader', 'gatekeeper' and 'two-step flow of communication'.

According to this theory, the opinions flow most of time from the media to the opinion leaders and through them to the masses (McQuail & Windahl, 2005, p.83). Opinion leaders shape the communication process according to the perspective of the group; by this way he/she reduces direct effect of mass

media on the formation of the public opinion. However, it is difficult to assert that mass media has not any impact on the opinions. While it has limited effects, the mass media plays a powerful role as well on shaping social values, the attitudes and social structure. Yet, Noelle-Neumann and other researchers argue today that the approach of limited effects has declined towards the end of 1960s and that most of researchers have admitted that the media plays a huge role on the perception of reality (Erdoğan & Alemdar, 2002, p.92).

Gatekeeping Theory

It has been argued so far that the media of mass communication decide which information would be transferred and how this process would function. This process is handled by employees in the media, editors, and journalists. Journalists and editors are the gatekeepers who observe and select the information coming from the news agencies (McQuail & Windahl, 2005, p.209). Hence, the 'gatekeeper' controls the chain. By deciding to publish this information instead of that, the editor decides at the same time which information would be known by the public. As Lippmann has affirmed yet in 1922, one is not able to know what happens in the world. Therefore, we need individuals who would transfer the information, but the *information that they have chosen*. Both the information and its source are determined by gatekeepers, and it is made ready to transfer to the public after this act of filtration.

Consequently, it has been sought to argue that the formation of public opinion has either direct or indirect link to the communication process. This also means that most of our judgements or prejudgments on an issue are formed according to the information received via mass media. The following sections would

analyze the case of Arab and Jewish public opinions via the examination of the reactions after Gaza War of 2008 in the light of this theoretical background.

3. CASE STUDY: THE GAZA WAR OF 2008

The Israeli attack on Gaza started when Israel launched a military campaign in the Gaza Strip on December 27, 2008. The Israeli offensive was called "Operation Cast Lead". The operation's stated aim was to stop Hamas attacks on Israel, and it included the targeting of Hamas' members, police force, and infrastructure as well (Israeli Ministry of Foreign Affairs, 2008). Contrary to the formal name of the operation, the offensive was described as the "Gaza Massacre" by the Arab World and by most of the journalists, columnists, and academicians.

A six-month truce between Palestine and Israel ended on December 19, 2008. The two camps could not agree with the terms in extending the truce. While Israel blamed Hamas for violating the truce by sending rockets and by making mortar attacks against Israel; Hamas blamed Israel for not lifting the Gaza Strip blockade and for an Israeli raid on a purported tunnel. On December 27, 2008, Israel launched an uneven air strike targeting Hamas bases, police training camps, police headquarters and offices by an intense bombardment. Civilian infrastructure, including mosques, houses, hospital, schools, and UN buildings was attacked. Israel claimed many of these buildings were used by combatants, and as storage spaces for weapons and rockets as well (The Guardian, 2009). As retaliation, Hamas intensified rocket attacks throughout the Israeli operation, targeting Beersheba and Ashdod. Israeli ground invasion began on January 4, 2009. On 17 January, Israel declared a unilateral cease-fire, and the next day, Hamas did the same.

According to B'Tselem's *Guideline for Israel's Investigation into Operation Cast Lead: 27 December 2008 – 18 January 2009* the scope of damage came into light after Israeli Defense Forces (IDF) left the Gaza Strip. B'Tselem indicates after three weeks following the end of the operation that 1,300 Palestinians were killed and over 5,320 were wounded, some 350 of them seriously. And according to initial estimates based on satellite photographs, at least 1,200 buildings and over 80 hothouses were destroyed during the assault (B'Tselem, 2009, p.3). Tens of thousands of Palestinians became homeless.

3.1. The Background of the Conflict

Israel's "Operation Cast Lead" marks the fourth assault on Gaza in the ongoing Palestinian Israeli conflict. Israel had almost captured Gaza in the war of 1948, designated by the Israelis as "War of Independence". The Strip was captured second time in 1956 during the Suez War, as a part of a secret plan hatched with Britain and France to topple Nasser as Egypt's president and restore British control over the Suez Canal (Shlaim, 2000, p.169). Israel invaded Gaza Strip for the third time during the Six Day War of 1967 and stayed there for 38 years until the unilateral withdrawal in 2005. And finally, the last slaughter in Gaza, in which on one day alone some 40 civilians, among them many children, were killed by the Israeli shells, will pour fresh poison into the well of hate (The Economist, 2009).

The Jews and the Palestinians have been fighting for over 100 years. The Russian socialist idealists of the Zionist movement had set up an armed group, Hashomer, in 1909 in order to protect their new farms and villages from the Arabs who felt threatened by the new inhabitants lest they lose their lands. Since that day, Middle East has witnessed a series of war between Israel and Arab States: 1948, 1956, 1967, 19-73, 1982, 2006 and today 2009. The intervals

between these wars have been filled by bombings, suicide attacks, atrocities, raids, and uprisings. The diplomacy of peace made between two camps until today was just an illusion in fact. The great hope of peace had occurred during the Oslo Accords by Declaration of Principles in 1993; but unfortunately, this process did not culminate with the promised outcome, it collapsed with the Second uprising. What remain today on Palestine Israeli conflict are the wars without end, the peace without hope.

The memories of the two sides are still fresh: The settlers of Hebron still remember the killing of Hebron's Jews in 1929 during the first violent encounter between Jews and Arabs (Cohen, 2015, p.122-165). The Palestinians still cite the Deir Yasin massacres of 9 April 1948 which was the part of a systematic plan put into action by the Jewish paramilitary group Haganah, known as Plan Dalet (Pappe, 2006, p.90-1). These memories and the ongoing killings, assaults and attacking has brought the peace attempts into deadlock. The two sides always blamed each other. To Israel, the Arabs have missed the chance of having a state at least three times: They could have said "yes" to UN partition plan in 1948. They could have made peace after the First Arab-Israeli War of 1948 (Ovendale, 2004, p.135-9). They had yet another chance in 2000 when Ehud Barak offered a Palestinian state at Bill Clinton's summit in Camp David. The speech of one of the Israeli foreign ministers Abba Eban, has become a motto to remark that situation: "the Palestinians never missed an opportunity to miss an opportunity".

This story of Israeli acceptance and Arab rejection is not perceived in the same manner by the Arab side. At the time of the UN partition, the Jews counted nearly 600.000 while Arabs numbered more than twice. The partition plan would be the wiser solution perhaps, but it was not remotely fair to the Arabs.

In the war, most of these Palestinians were fled, either by Israeli force or by the psychological warfare advanced by Jewish forces to make feel the Arabs fear being killed by Jewish forces (Morris, 1987). Till today, these people could not find any chance to return their homes; ultimately the refugee problem, with nearly 4.5 million registered in UN, has become the biggest problems as an obstacle to peace.

Another obstacle to peace occurred because of the Six Day War in 1967. Although political and territorial objectives were not defined by the government before giving the IDF the order to strike; the territorial aims were defined in response to developments on the battlefield. Victory in the Six Day War marked the beginning of a new era in Israeli history: an era of uncertainty. The victory reopened the old question of territorial aims of Zionism (Shlaim, 2000, pp.242-250) Israeli Prime ministers, Menachem Begin and Yitzhak Shamir advocated that this war was a miracle which affirmed a God given right to Israelis for the territories including the Gaza Strip and the West Bank. Hence, the settlement activity that would divide future Palestinian state into tiny pieces of land has begun. These settlements have multiplied as the number of the Palestinian refugees did and became another handicap to peace as they prevent two state solution. The more settlements are implemented in the occupied territories, the more impossible has become the two-state solution as there would be no land for a Palestinian state.

At Camp David in 2000 Israel and the Palestinians could not agree. The questions of sharing Jerusalem, the return of the refugees; the distrust (may be paranoia) of Israel on vacating land to Palestinians, whether it will be used for another struggle extinguished the hopes of peace. Finally, the Second Intifada began.

3.2. Road to War and Its Aftermaths

Following the 2006 elections, Hamas assured an electoral victory in the Gaza Strip, not because most Palestinians shared its arguments but largely because after a decade of peace-processing and five years of bloody intifada, they were tired of Fatah's corruption and failure. After the takeover of the Strip from Fatah in 2007, Hamas challenged to rule under Israeli occupation and thus were exposed to diplomatic isolation. Subsequently, Egypt closed the Rafah border crossing while Israel closed all remaining access to Gaza. Israel began to control the flow of goods, power and water going to Gaza. Israel halted all exports, only allowed the shipments.

In 2008, a pause in hostilities between Israel and Hamas come into being with an agreement brokered by Egypt; according to Ethan Bronner (2008), journalist of The New York Times, neither side practiced the agreement effectively. Israeli forces continued to attack Hamas and Hamas went on firing rockets to Israel and smuggling arms using the tunnels. The UN recorded seven IDF violations of the ceasefire between June 20 and June 26, and three violations by Palestinian groups not affiliated with Hamas between June 23 and 26.

On December 4, 2008, Israeli forces raided a dug tunnel near the Israel Gaza border claiming that Hamas militants intended to capture Israeli soldiers while Hamas asserted that the tunnel was used for defensive purposes. After six of its members were killed by Israeli forces, Hamas declared this act as a massive breach to truce. As a result, the rocket attacks increased. On December 20, 2008 Hamas declared that it would not extend the truce which ended in December 19 citing the Israeli border blockade as a primary reason. On December 23, Israeli forces killed three Hamas militants; following this, Hamas launched more than 60 Katyusha and Qassam rockets that hit Negev. On

December 26 Israel opened the border to supply power and food to Gaza and after one day it launched Operation Cast Lead which lasted three weeks.

The Israeli attack on Gaza was condemned both by some governments and by the worldwide civilian demonstrations against Israel. UN Security Council issued a statement on December 28 calling for “an immediate halt to all violence” but the resolution was ignored by Israel and Hamas.

Avi Shalim (2009), in his article published in Guardian claimed that Israel has become a rogue state with *an utterly unscrupulous set of leaders* and that the aim of Israel is not peaceful coexistence with its Palestinian neighbors but military domination. The columnist John Pilger (2014) wrote about that the asymmetry of conquest and implied that terror was clear in this operation and condemned Operation Cast Lead as today’s Plan D which is the unfinished *Operation Justified Vengeance*.

On January 17, Israeli officials declared unilateral cease fire. The next day Hamas declared that it would stop launching rockets into Israel for one week. On January 21, Israel withdrew from Gaza. Egypt held the discussions with Israel and Hamas to extend the cease fire for one more year. Israel pressured Egypt to do more to stop smuggling of arms from the tunnels, declared that this was the central demand of Israel to make a truce. Hamas agreed that it would not insist on collecting reconstruction money itself and would allow donated money to flow through different ways based on the various alliances (The June 2008 Gaza Ceasefire, 2009). Israel stated that it would not agree a long-term truce unless Hamas freed Gilad Shalit, an IDF soldier who was captured by militants in 2006. But Hamas insisted that the freeing of Shalit would be possible only if 1,400 Palestinian prisoners would be released. Finally, in February 2009, senior member of Hamas Abu Marzuk declared that Hamas had agreed on a truce with

Israel which would last two and a half years. Today, there are no ongoing attacks, but the hostilities continue. Israeli forces continue to enter Gaza and to kill or detain Palestinians.

4. DATA ANALYSIS: THE FORMATION OF PALESTINIAN AND JEWISH PUBLIC OPINIONS AFTER GAZA WAR

The method applied for data analysis is the critical discourse analysis whose fundamental goal is to interpret and to give sense to the texts of information. For the critical discourse analysis, the discourse is a social practice which represents the world. This becomes significant in the social and ideological context. Thus, critical discourse analysis deals with the production of the power and the ideologies, and its reproduction via the discourse (Van Dijk, 2006).

In this section of the study, the discourse of the two media networks - one Israeli and one Palestinian- are reviewed. The news which appeared in January and April 2009 on Gaza War is analyzed comparatively via critical discourse analysis.

By consulting critical discourse analysis, the study seeks to reveal the implicit structures of the texts from their explicit lingual structures in an objective and systematic manner (Van Dijk, 1988) to understand the formation of public opinion. The texts would be treated on word-based terms. The words will be classified according to their implicit and explicit senses, and finally the ideological senses behind the texts would be revealed.

4.1. The Chosen Medias

In this study, two different media networks have been chosen to compare their manner of representing the case in question. The goal is to show how the media texts related to the same subject could be different from each other when represented by different media networks in composing knowledge in the minds of audiences about the event that took place. To realize this aim, Arutz Sheva and Palestinian Information Center have been chosen as media networks.

Arutz Sheva (Channel Seven) is an Israeli media network which identifies itself with Religious Zionism. The Israeli government did not grant license to Arutz Sheva which is based in the West Bank. The network has seen itself as a counterbalance to the liberal left media in Israel until 1999. Arutz Sheva was granted license after the Knesset passed a law legalizing several pirate radio stations run by Jewish settlers and religious activists. This decision was taken by Binyamin Netanyahu under the pressure of the right wing and religious members of the parliament. According to an article published in BBC in 1999, Netanyahu's action was deemed to gain support from right wing and religious voters in the general elections of May 17, 1999 (BBC News, 1999).

Arutz Sheva began broadcasting in 1988 from a ship under the name Voice of the Gazalle. According to Arutz Sheva, they had to go to sea 12 miles beyond Israel's territorial waters to broadcast because the Labor Party controlled Israel's communications industry and could not tolerate any competition particularly from the religious right. The network claims to be the voice of the settler movement in Israel. Additionally, Arutz Sheva has Israel National TV and B'Sheva newspaper which is distributed free to over 150,000 homes weekly. The media network claims that it has been fighting a battle with the left wing in Israel since it was founded in 1988. The media network criticizes the editorial

policies of the liberal left media and it does not refrain from publishing open letters challenging the editorial policies of these newspapers or media networks (Arutz Sheva Challenges Haaretz's Editorial Policy, 2008).

Palestinian Information Center (PIC) is the first Arabic Palestinian media network established in 1997. Today the website offers news online in French, Turkish, and Persian and in other languages. The aim of the network is to encourage awareness about the Palestinians, the Palestine issue and to demonstrate the other side of the story which is invisible in the mainstream media. It claims to be the voice of Palestinians and their struggle for justice. Apart from daily news published on the website, the center gives information about the history of the Palestine question and human rights.

4.2. The Analysis

The coverage will include the period between the dates January 17, 2009 and 17 April 2009. The reactions of the two networks to the process after Gaza War, including the ceasefire conditions, the control of aid to Gaza Strip, and the elections which were held in Israel will be examined to demonstrate different representations of two camps.

The Overall Quantity of Data

After scanning the news which were appeared on Palestinian Information Center and Arutz Sheva within the period from January 17, 2009 to April 17, 2009; 98 news about the process after the Gaza attack have been chosen for the analysis. 58 of them appeared on Palestinian Information Center while 40 news were from Arutz Sheva. The most referred topics after the Gaza attack were as follows: whether Israel committed war crime and violated the

International law, ongoing arms smuggling of Hamas as an obstacle to ceasefire talks, the return of Gilad Shalit as a condition to start ceasefire talks, the number of Palestinians killed during the attack (Palestinian and Israeli sources give different numbers), the collapse of ceasefire talks (two side blaming each other).

Headlines

The headlines are the primary indicators showing the importance given to the subject. They help making estimation about the attitude of the network. After examining the headlines of Arutz Sheva and Palestinian Information Center, the differences between two networks have come out. For instance, the headlines of Arutz Sheva *“IAF kills 3 Gaza terrorists”, “Most of Dead in Gaza were Terrorists”, “Gaza Terror Boat Explodes near Coast”* focus on terror and terrorism. The headlines of Palestinian Information Center are as follows: *“Zionists have murdered 1200 Palestinians until now”, “The Occupier uses ceasefire as a camouflage”, “Not ceasefire, Effort to Cover the Incapability against the Resistance”, “The Most Peremptory Way of Wining the Elections is to Shed Palestinian Blood”, “There Can’t Be Stable Ceasefire with the Occupier”, “No Difference between the Leaders of the Zionist State”, “Hamas to Blame Israel for the Collapse of Ceasefire Talks”, “Attack to Lebanon Brotherhood Ship from Zionists”*. Hence the two sides are commenting the situation according to their view of the conflict in general. Israel is the enemy to the Palestinians; Palestinians are the terrorists to the Israelis. From the Palestinian perspective, the ship coming from Lebanon is a “brotherhood ship”; from the Israeli perspective it is a “Gaza terror boat”.

The Choice of Words and the Rhetoric of Information

The most used words in the news texts are shown according to their negative or positive senses. The assumption that the information changes our way of perception is generally exercised in the choice of the words. For instance, in the information of the Palestinian Information Center, the Israeli Forces are represented as “Zionist usurper Jews” or “the occupiers”. As we are not habited to read the texts *mot à mot* in order to find the *hidden* meaning behind the text, that sort of reference will take place in our heads and another time when we encounter the actor of this information, in another journal for instance, we will remember it as it was represented in the other network which we have already read: that the Israeli Defense Forces are the Zionist usurper Jews. In the table below, the most expressive words are presented proving that the choice of the word is an important step in building a “new reality”.

The employment of the words changes according to network they appear. As seen above on Table 1; the salient words in Arutz Sheva are “attack”, “terrorism”, “terror”, “terrorists”. While referring to the Operation Cast Lead, Israeli media network choose to use “attack” or “operation”. Palestinians are generally represented as “terrorists” or “Gaza terrorists”. The response of Hamas to the attacks of the Israeli military forces appears on Arutz Sheva as a “terror attack”. Therefore, the agenda of the audiences of this network is set according to this picture framed by Arutz Sheva. With these words the pictures in our heads create a new reality which is different from what is happening. Thus, the Jews’ understanding of this attack will be a counterattack as retaliation to Hamas militants’ launching missiles to Israel. On the contrary, Palestinian Information Center refers to Gaza attack by using the words “slaughter” and “massacre”. The acts of Palestinians against the Israeli forces

are represented as “resistance”. The Palestinians which were killed during the attacks are “martyrs” according to Palestinian media network while they are referred as “terrorists” on Israeli media network. Israel is described as “barbarian”, “occupier”, “Zionists” and “occupation forces”.

Table 1: The Most Used Words

Media Network	Arutz Sheva	PIC
Terror	159	21
Violence	3	4
Arms	36	16
Resistance	4	55
Armed Struggle	7	0
Massacre	1	29
Slaughter	1	16
Zionists	0	142
Occupation forces	1	25
Terrorists	113	7
Gaza Terrorists	12	0
Attack	69	52
Suicide bombing	2	0
Terror attack	6	0
War crime	3	6
Occupier	0	9
Palestine resistance	0	22
Martyr	0	23
Barbarian	0	13
Victory	0	25

While Israeli media tries to normalize the situation; that Israel is doing its best, that it is the side who is trying the most, that it is the Palestinian side who is to blame for the situation; the Palestinian media makes efforts in order to show

“Israel’s cruelty” to its people by using provocative words giving them very negative senses. For the two media networks, it is possible to say that none of them were objective and none of them structured their information with an affirmative language. The phrases in the negative sense are dominant in entire texts of each network.

The Stylistic Description: The References Attributed to the Actor

The description of the actors of the news is very important because the way the actors are described demonstrates the implicit attitudes and stances towards these actors. Table 2 lists the designations made for the actors of the study, i.e. the Palestinians and Israelis (Israeli state). Some are used to describe the role of the actor as “Israeli forces”, “militants of Hamas”, “Resistance of Palestine (referring to Hamas)”, the others are more evaluative: “Terrorists”, “The victims of occupation” etc.

Table 2: The Stylistic Description of the Actors

1. Arutz Sheva (17 January-17 April – referring to Hamas and Palestinians)

Hamas terrorists, Terrorist group, Hamas organization, Hamas government, Senior Hamas terrorist Musa Abu Marzuk, Hamas regime, Hamas terrorist officials, Hamas terrorist organization, Armed Hamas officials, Jihadist regime in Gaza, Hamas movement, Terrorists, Arab terrorists, Gaza terrorists

2. Palestinian Information Center (17 January-17 April – referring to the State of Israel)

Zionists, Zionist Occupation Army, Occupation forces, Occupier, Zionist Occupation State, Aggressor State, Enemy, Zionist Gang State, Butcher State, Butcher Zionist Leaders of the Zionist State, Zionist Terrorist State, the Terrorist Leaders of Zionist State, Israeli forces

Schematic Categorization

In this section, the organization of the media texts (history, summary, the consequences, the comments etc.) is examined according to the model of Van Dijk. The observations demonstrated that most of the audiences learn only the principal event and just the general framework; the news of the two networks do not mention about the history, the context or even the background of the current event. To demonstrate this case, the 17 January 2009; the declaration of unilateral ceasefire by Israel is chosen. Table 3 shows the figuration of the information according to the categorization.

Table 3: The Schematic Categorization in the Coverage of Arutz Sheva and PIC, 17 January 2009

Media Network	Arutz Sheva	PIC
Headline	x	x
Lead	x	x
Principle event	x	x
Background	x	x
History	no	x
Context	no	x
Consequences	x	x
Reactions	no	x

5. THE RESULTS AND CONCLUSION

The critical discourse analysis applied in this study provided the evidence that both media coverage of the two media network is the coverage of de-legitimization. Language of the media texts has demonstrated that each of them has utilized threatening and negative senses when they build the structures of the media texts. In most of the texts, words which mention terrorism, occupation, massacre, and violence are dominant. The presentation of the collapse of the ceasefire talks are given by each side as if that is the fault of the

other. According to these media networks, each side blames the other for not bringing peace. There is a feeling which could be derived from the news of these media networks that each side is pursuing a kind of denial of the other. That is to say, Israeli side is denying Hamas and it is also denying the Palestinians regarding all of them as terrorists while Palestinian side refuses Israel and represents its existence as the source of all the pains they have been suffering.

This study has sought to establish a relation between theory and actual reality in which we live. The theoretical approaches mentioned throughout the study – agenda setting, gatekeeping and framing – have helped to reveal that the information flowing through media acts as a catalyst in the formation of public opinion as well as in the determination of what kind of public opinion would emerge. This is validated via the case study.

The results have demonstrated that the perceptions of the audiences are manipulated using what Gans (1979) call the information of order and disorder. While the information of order refers to the positive perspectives in a way favorable to the actor of the information, the information of disorder insists on the negative perspectives and represents the actor of the information in the opposite manner.

After examining the media networks, the data analysis has showed that the representations made by two sides are negative and that they manipulate their audiences through the information of disorder. Both Hamas and Israel are represented as a security threat. These sorts of representations find their places in the heads of the public which lead us to the hypothesis that the media plays an important role in the process of the formation of public opinion. It might be

concluded that the media coverage of the process after Gaza attack consists of the information of disorder and they are anti-Hamas and anti-Israeli in general. The two media networks have applied the coverage of de-legitimization.

Finally, this study has shown that the ideological perspectives of the media network and the manner of its interpreting the world play an important role during the periods of selecting of the information, constructing the media texts, and presenting them (the theory of gatekeeping). The way that their re-creating the reality has changed according to their interpretations; that case is visible on the representation of the Palestinians who died during as martyrs by Palestinian Information Center and as terrorists by Arutz Sheva. The results have also shown that the descriptions of the actors are stereotypic in Arutz Sheva and Palestinian Information Center. Besides, there is the problem of neutrality in both networks. This might be due to the faults of journalism. Still, whether the journalists are the partisan supporters or the objective observers is the topic of another study.

REFERENCES

- Arutz Sheva Challenges Haaretz's Editorial Policy*. (2008). Retrieved September 22, 2019 from Israel National News: <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/116294>
- Bektaş, A. (1996). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Baum, B. (2001). Freedom, Power and Public Opinion: J.S. Mill on The Public Sphere. *History of Political Thought*, 22(3), 501-524.
- BBC News. (1999, 24 February). *Israel legalises religious pirate radios*. Retrieved September 22, 2019 from: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/285610.stm
- Bronner, E. (2008, December 19). Gaza Truce may be Revived by Necessity. *The New York Times*. Retrieved September 16, 2019, from <https://www.nytimes.com/2008/12/20/world/middleeast/20mideast.html>
- B'Tselem. (2009). *Guidelines for Israel's Investigation into Operation Cast Lead*. Jerusalem: B'Tselem. Retrieved September 10, 2019, from https://www.btselem.org/download/200902_operation_cast_lead_position_paper_eng.pdf
- Champagne, P. (1990). *Faire l'Opinion*. Paris: Minuit.
- Cohen, H. (2015). *Year Zero of the Arab-Israeli Conflict 1929*. Boston: Brandeis University Press.
- Entman, R. (1993, August). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 51-58.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2002). *Öteki Kuram*. Ankara : Erk .
- Gans, H. (1979). *Deciding What's News*. Illinois: Northwestern University Press.
- Girard, A., & Stoetzel, J. (1979). *Les Sondages d'Opinion Publique*. Paris: Presses Universitaires de France.

- Israeli Ministry of Foreign Affairs. (2008, December 28). *Israel Strikes Back against Hamas Terror Infrastructure in Gaza*. Retrieved 20 June 2019, from Israeli Ministry of Foreign Affairs: www.mfa.gov.il
- Lazar, J. (1995). *L'Opinion Publique*. Paris: Editions Sirey.
- Lazarsfeld, P. (1968). *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- Lippmann, W. (1997). *Public Opinion*. New York: Free Press.
- Machiavelli, N. (2004). *Prens*. (N. Güvenç, Çev.) İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- McCombs, M., & I.Ghanem, S. (2011). *The Convergence of Agenda Setting and Framing*. S. D. Reese içinde, *Framing Public Life* (s. 67-82). New Jersey: LEA.
- McQuail, D., & Windahl, S. (2005). *İletişim Modelleri*. (K. Yumlu, Çev.) Ankara: İmge.
- Morris, B. (1987). *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noelle-Neumann, E. (1998). *Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi*. (M. Özkök, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Ovendale, R. (2004). *The Origins of Arab-Israeli Wars*. London: Routledge.
- Pappe, I. (2006). *The Ethnic Cleansing of Palestine*. Oxford: Oneworld Publications.
- Perloff, R. M. (1998). *Political Communication*. New Jersey: LEA.
- Pilger, J. (2014). *Breaking the last taboo - Gaza and the threat of world war*.
- Robinson, J. (1976, Autumn). *Interpersonal Influence in Election Campaigns: Two Step Flow Hypotheses"*. *Public Opinion Quarterly*, 40(3), s. 304-319.
- Shlaim, A. (2000). *The Iron Wall*. London: Penguin.
- Shlaim, A. (2009). *How Israel brought Gaza to the brink of humanitarian catastrophe*. The Guardian:

<https://www.theguardian.com/world/2009/jan/07/gaza-israel-palestine>

Speier, H. (1950, January). Historical Development of Public Opinion. *The American Journal of Sociology*, 55(4), 376-388.

The Economist. (2009, January 10). *The Arabs and Israel: The Hundred Year's War*. The Economist. Retrieved August 2019, from <https://www.economist.com/leaders/2009/01/08/the-hundred-years-war>

The Guardian. (2009, January 2). *Israeli warplanes destroy Gaza houses and mosque as air strikes continue*. Retrieved June 20, 2019, from <https://www.theguardian.com/world/2009/jan/02/israel-gaza-attacks>

The June 2008 Gaza Ceasefire. (2009). Retrieved September 22, 2019 from the Carter Center:

https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/conflict_resolution/Gaza_movement_and_fatalities_report%20FINAL%201%2022%2009.pdf

Tocqueville, A. d. (1990). *De la Démocratie en Amérique*. Paris: Libraire Philosophique J.VRIN.

Van Dijk, T. (1988). *News Analysis*. London: Lawrence Earlbaum Associates Publishers.

Van Dijk, T. (2006). Discourse and Manipulation. *Discourse and Society*, 17(3), 359-383.

Yüksel, E. (2001). *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Endüstri Devrimi sadece ekonomik yaşamın yapısını değil aynı zamanda sosyo-politik yaşamın yapısını da etkiledi. Sosyo-politik yapıdaki dönüşümün sonucu kitle toplumunun ve takiben kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı oldu. Bu iki yeniliği kamuoyu kavramının ortaya çıkışı takip etti. Zira kitleler kendi başlarına siyasi bir güç haline geldiler. Artık halk siyasetçilerin bir seçimi kazanmasında ya da kitle iletişim araçları vasıtasıyla oluşturulan kamuoyu desteğiyle yeni bir siyasi gerçekliğin yaratılmasında önemli bir unsurdu.

Bu arka plan ışığında, bu makalede vaka olarak Filistin-İsrail sorunu ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı her iki tarafın da diğerini medyada olumsuz şekilde ve dezavantajlı bir pozisyonda resmettiğini ve böylelikle birbirleri hakkında olumsuz bir kamuoyu yarattığını göstermektir. Bu hipotezi doğrulamak için ise 27 Aralık 2008 tarihinde başlayan Gazze Savaşı'nı takip eden süreç seçilmiştir. Olay hakkında o dönemdeki seçilmiş Filistin ve İsrail mediasında çıkan haberlerin karşılaştırmalı bir analizi yapılacaktır.

Gazze Savaşı'nı takip eden süreç 17 Nisan 2009 tarihine kadar izlenecektir. İsrail medyası Arutz Sheva ve Filistin medyası Filistin Bilgi Merkezi karşılaştırmalı analiz için seçilmiştir. Söz konusu kaynaklar siyasi yelpazedeki pozisyonlarına göre belirlenmiştir. Buna göre, her iki medya kanalı siyasi açıdan 'görelî' radikal kaynaklar olarak tanımlanmaktadır ve Filistin-İsrail sorununu objektiflikten uzak ve taraflı bir şekilde yansıtmaktadır. Siyaseten göreceli radikal tarafların seçilmesinin sebebi medyanın kamuoyunu oluşturma noktasındaki etkisini ve ne kadar ileri gideceğini açık bir şekilde ortaya koyması açısından elzem olmasındandır.

Analiz Çerçevesi: Kamuoyu Kavramı

17. yüzyılda Avrupa'da kafelerin ortaya çıkışı, kamuoyu kavramının nüvesini oluşturması açısından önemlidir. Zira zamanla bu mekânlar insanların toplanarak siyasi tartışmalar yaptıkları yerler haline gelmiştir. Siyasi tartışmalar, fikir teatileri ise siyasal iletişimin ortaya çıkmasında katalizör görevi görmüştür. Her ne kadar kamuoyu kavramı daha yeni bir fenomen olarak görülse de, açık ya da örtük bir şekilde bu dönemden itibaren hep var olagelmiş, siyasaı etkileme gücünü ise 19. yüzyılda demokrasinin ve medyanın gelişmesiyle beraber edinmiştir. Medya sayesinde siyasiler nezdinde sesleri duyulan kitleler bundan böyle siyasilerin karar alma süreçlerini etkiler hale gelmiştir. Ne var ki, medya zamanla dördüncü kuvvet olmaktan öteye giderek kamuoyunun oluşturulmasında ve şekillenmesinde önemli bir kaynak haline gelmiştir. Walter Lipmann daha da ileri giderek kamuoyunun aslında var olmadığını, kamuoyu denenin aslında bize medya aracılığıyla aktaran, kafamızdaki resimlerden ibaret olduğunu öne sürmüştür. Dolayısıyla, Lippmann'a göre düşüncelerimizi ve tutumlarımızı sadece dünyaya verdiğimiz cevaplar değil aynı zamanda dünyayı algılama biçimimizdir. Diğer bir deyişle hangi medya kaynağına maruz kalıyorsak, söz konusu olaylar ve durumlarla ilgili o medyadan aldığımız bilgilere göre bir anlayış ve davranış geliştiriyoruz. Medyanın kalıplaşmış algılarına bu imgeler ve söylemler aracılığıyla maruz kaldıkça medya tarafından aktarılan enformasyon son tahlilde bizim düşüncemiz ve kanaatimiz haline geliyor.

Kamuoyu ve medya arasındaki ilişkinin teorik altyapısı gündem belirleme, eşik bekçiliği ve iki aşamalı iletişim akışı yaklaşımlarıyla kurulmaya çalışılmış ve medyanın kamuoyunu belirlemedeki gücü Laswell (1927), Katz ve Lazarsfeld (1968) gibi araştırmacılar tarafından ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak kamuoyunun doğrudan ya da dolaylı olarak iletişim süreçleri ile bağının olduğu

açıktır. Bu aynı zamanda bir konu hakkındaki yargılarımızın ve önyargılarımızın çoğunun medya tarafından aktarılan bilgilere göre oluştuğu anlamına da gelmektedir. Bu teorik arka plan ışığında, ilerleyen bölümde 2008 Gazze Savaşı hakkında Arap ve Yahudi kamuoylarının oluşmasında medyanın etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Data Analizi: Gazze Savaşı'ndan Sonra Arap ve Yahudi Kamuoyunun Oluşumu

Data analizi için kullanılan yöntem eleştirel söylem analizidir. Eleştirel söylem analizinin başat amacı medya metinlerine anlam vermektir. Buna göre, söylem içinde yaşadığımız dünyayı temsil eden bir toplumsal pratiktir ve bu toplumsal ve ideolojik bağlamda önemli hale gelir. Dolayısıyla, eleştirel söylem analizi iktidarın ve ideolojinin üretimini ve yeniden üretimini söylem aracılığıyla analiz eder.

Bu bağlamda bu çalışmada 17 Ocak 2009 ve 17 Nisan 2009 tarih aralığında Arutz Sheva ve Filistin Enformasyon Merkezi adlı medya kanallarında Gazze Savaşı ile çıkan haberler incelenmiştir. Aynı konular hakkında farklı anlatımlar karşılaştırmalı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 98 haber saptanmış; bunların 58 tanesinin Filistin Enformasyon Merkezi'nde ve 40 tanesinin Arutz Sheva'da yayınlandığı saptanmıştır. İsrail'in Gazze saldırısından sonra en fazla değinilen konular şunlardır: İsrail'in savaş suçu işlemesi ve uluslararası hukuku çiğnemesi, Hamas'ın silah kaçakçılığı ve bunun barışı örselemesi, saldırı sırasında öldürülen Filistinlilerin sayısı (her iki kaynak da farklı rakamlar vermektedir) ve sonuçlanmayan ateşkes görüşmeleri (her iki taraf da diğerini suçlamaktadır).

Analizde önce haber başlıklarına bakılmıştır zira başlıklar medyanın ilgili konu hakkındakini tavrı ile ilgili ilk ipucunu verir. Gazze Savaşı hakkında her iki medyada çıkan haberlere bakıldığında Arutz Sheva'nın İsrail'in Filistinlilere

yönelik saldırısını terör ve terörizme yönelik şekilde haberleştirdiği; Filistin Enformasyon Merkezi'nin ise İsrail'in saldırganlığından, öldürdüğü Filistinli sayısından ve ateşkesle yanaşmamasından bahsettiği ortaya konmuştur.

Haberlerdeki kelime seçimlerine bakıldığında iki medyanın birbirinden farklı bir dil kullandığı görülmüştür. Filistin Enformasyon Merkezi İsrail'den 'işgalci', 'katil' ve 'siyonist' olarak bahsederken; Arutz Sheva Filistinlileri terörist addetmiş ve İsrail'in saldırısını 'operasyon' olarak nitelemiştir. Filistin Enformasyon Merkezi'ne göre ise öldürülenler 'şehittir', halk da 'direnmektedir.'

Haberlerdeki aktörlere atfedilen sıfatlar da önem arz etmektedir. Buna göre Arutz Sheva Gazze Savaşı hakkındaki haberlerinde Hamas'a atfen 'Hamas terör örgütü', 'Gazze'deki cihatçı rejim', 'Gazze teröristleri' gibi ifadeleri kullanırken, Filistin Enformasyon Merkezi İsrail' atfen 'işgalci', 'kasap devleti', 'siyonist devletin terörist liderleri', 'saldırgan devlet' gibi betimlemeleri kullanmıştır.

Sonuçlar ve Tartışma

Bu çalışmada başvurulan eleştirel söylem analizi her iki medya tarafından yapılan haberlerin gayri meşrulaştırma amacı taşıdığını göstermiştir. Medya metinlerinin dili incelendiğinde her iki medyanın da tehditkâr ve negatif göndermeler taşıyacak şekilde metinlerini inşa ettiği ortaya konmuştur. Çoğu metinde terörizm, şiddet, işgal ve katliam gibi olumsuz ve tehditkâr anlamlar taşıyan sözcükler tercih edilmiştir. Ateşkes görüşmelerinin sonuçlanamaması noktasında her iki medya diğer tarafı suçlamıştır.

Bu çalışma teori ve güncel pratikler arasında bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Makalede bahsedilen teorik yaklaşımlar medyadan gelen bilgilerin kamuoyu oluşumunda bir katalizör görevi gördüğü ve hatta nasıl bir kamuoyu oluşacağını

belirlemede çok etkili olduğunu ortaya çıkarmaya yardım etmiştir. Bu, vaka incelemesi aracılığıyla da tasdik edilmiştir. Medya kaynaklarından elde edilen haberler incelendikten sonra, her iki tarafın Gazze Savaşı hakkındaki temsillerinin negatif ve manipülatif olduğu bulgulanmıştır.